Sa'düddin et-Taftâzânî

Kelime Mânâlı, İzahlı

ŞERH'ÜL-AKAİD Tercümesi

Mütercimler
Hüsamettin Vanlıoğlu
Abdullah Hiçdönmez
Fatih Kalender
Emin Ali Yüksel

Muallim
Neşriyat

Sa'düddin et-Taftâzânî

ŞERH'ÜL-AKAİD
Tercümesi

Matüridi alim Ömer Nesefi'nin Akaid-i Nesefi veya Metn-i Akâid ismiyle bilinen risalenin en meşhur şerhi, Eş'ari Alim Sa'düddin et-Taftazani tarafından yazılmış olan elinizde ki bu eserdir. Yıllarca medreselerde, özellikle Osmanlı medreselerinde okutulmuş, üzerine birçok şerh ve haşiye yazılmıştır. Üslup olarak Ehlisünnetin iki farklı savunma mekanizmasını esas alan Allame et- Taftazânî Maturidi ve Eş'arî mezheplerini esas tutarak hak inanç esaslarını açıklamış ve kuvvetlendirmiş batıl mezheplere karşı deliller getirerek onların yanlış olduklarını ortaya koymuştur. Bazen ehlisünnet tarafından ortaya konulmuş delilleri eleştirerek doğrusunu ortaya koyarak ehlisünnet kelam anlayışına ciddi bir ölçüde katkıda bulunmuştur.

Şerhu'l-Akaid'in medreselerde okutulmasını sağlamak ve geleneği devam ettirmek amacıyla şerh ve metin tercüme edildiği gibi, kelime anlamı olarak da tercüme edilerek içeriğin daha net anlaşılmasına katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde yapılmasının amacı daha rahat anlaşılması ve hataya düşülmesinin önüne geçmektir.

Ehlisünnetin yolundan devam etmesine ve günümüzde yeni yeni türeyen sapkın inançlara karşı, hak yolu müdafaa etmeye vesile olacak böylesi önemli bir şâheserin anlaşılması dinî bir ihtiyaçtır.

İşte elinizdeki bu eser, bu ihtiyacı bir nebze olsun karşılayabilmek için hem arapça hem kelime anlamı hem de toplu anlam olarak tercüme edilerek siz değerli okuyucularımızın hizmetine sunulmuştur.

ISBN 978-605-4709-69-4
9 786054 709694

THG
0345669
LEG

Kelime Manalı, Îzahlı
ŞERH'ÜL-AKAİD
Tercümesi

Sa'düddin et-Taftâzânî

ISBN 978-605-4709-69-4

T.C. Kültür Bakanlığı
Sertifika No: 23557

1. Baskı
İstanbul 2018

Yayın Koordinatörü
Süleyman Güneş

Yayın Yönetmeni
İsmail Çelik

Mütercimler
Hüsamettin Vanlıoğlu
Abdullah Hiçdönmez
Fatih Kalender
Emin Ali Yüksel

Editör
Dr. Hüseyin Okur

Sayfa Düzeni
DBY Ajans

Kapak Tasarım
Ahmet Polat Çakmak

Baskı
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Yolu No: 8
Davutpaşa / İstanbul
Tel: 0212 482 11 01

Muallim
Neşriyat

Atikali Mah. Manyasızâde Cad. No: 27/A
Çarşamba - Fatih / İstanbul
Tel: +90 212 531 19 91 • www.muallimnesriyat.com

Sa'düddin et-Taftâzânî

Kelime Manalı, Îzahlı

ŞERH'ÜL-AKAİD
Tercümesi

Mütercimler
Hüsamettin Vanlıoğlu
Abdullah Hiçdönmez
Fatih Kalender
Emin Ali Yüksel

İstanbul 2018

MUKADDİME

Kelam konuşma, söz ve ibare anlamına gelir. Kelamullah, Allah Teâlâ'nın sözü demektir. Kur'an-ı Kerim'e "**Kelamullah**" isminin verilmesinin sebebi de budur.

Bir ilim dalı olarak kelam, çeşitli açılardan tarif edilmiştir. Kelam ilmi amacı açısından, kesin deliller kullanarak ortaya çıkacak şüpheleri gideren, İslam inanç esaslarını ispata güç kazandıran bir ilimdir.

Allah'a, peygamberlere ve ahirete iman İslam dininin temel inanç konularıdır. Kelam ilmi de bu konular hakkında vahyin bildirdikleri çerçevesinde aklî izahlar yapar. Buna göre konusu itibarıyla kelam, Allah'ın zatından ve sıfatlarından, peygamberlik ile ilgili konulardan, yaratılmışların başlangıç (mebde) ve sonundan (**mead**: ahiret) vahyin ilkeleri ışığında bahseden bir ilimdir.

Kelam öncelikle Allah'ın varlığının delillerini, Allah'ın birliğini, sıfatlarını ve fiillerini konu edinir. Allah'ın birliği, onun hiçbir varlığa benzememesi, zaman ve mekândan münezzeh olması, yaratan, bilen, gören, duyan ve işiten olması gibi özelliklerini ele alır. Kelam ilmi, Allah'ın varlığını bazen Kur'an ayetlerinden, bazen insan özelliklerinden, bazen de Allah'ın ayeti olarak kabul edilen tabiattan hareketle ispat eder. Bunun için kelamın alt konuları, Allah'ın varlığını ispata götüren tabiattaki ayetlerinin açıklamaları ile doludur. Böylece evrenin düzeni, evrendeki varlıkların çeşitliliği ve düzenliliği Allah'ın varlığının ve birliğinin en büyük işaretleri olarak kabul edilmektedir.

Bir insanın mümin olabilmesi için Kur'an'ın belirttiği şekliyle Allah'ın varlığına ve birliğine inanması gerekir. Bundan dolayı iman, sadece sözle değil, kişinin düşünerek, sorgulayarak ulaşabileceği kalbî tasdik ile ortaya çıkmalıdır. Çünkü Kur'an'da **"Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için birçok ayetler vardır."**[1] buyrularak inanan insanın evrendeki delillere bakarak Allah'ın

1 Câsiye, 3

varlığı ve fiilleri hakkında düşünmesi istenir. Neye inandığının farkında olması, düşünmesi ve sorgulaması beklenir. Bu yönüyle kelam, benzer konuları ele alan akâit ve usûl-i din gibi ilimlerden de farklılaşır.

Kelamın ikinci konusu, nübüvvettir ve peygamberlere imanı içerir. Allah mesajlarını vahiy yoluyla peygamberlere ulaştırır. İnsanlar da peygamberlerin tebliğ ettiği kutsal kitaplar aracılığıyla bu mesajlara ulaşır. Buna göre nübüvvet; peygamberliğin imkânını, vahyi, kutsal kitapları, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatını ve diğer peygamberlerin risaletini içeren geniş bir konudur.

Kelamın üçüncü konusu ise ahiret inancıdır. Kelam, ahiretin varlığını ve aşamalarını Kur'an'da anlatıldığı şekliyle ispatlamaya çalışır. Böylece mü'mine, ahlakî tutarlılık içinde olmasını ve bu dünyada yapıp yapmaması gerekenlerin sorumluluğunu hatırlatır.

Allah, nübüvvet ve ahiret, kelamın temel konuları olmakla birlikte çağdan çağa, toplumdan topluma kelam konularında bazı değişiklikler olmuştur. İslam'ın yayılması, Müslümanların farklı kültürlerle karşılaşmaları, çağımızda olduğu gibi içinde yaşanılan zamanın sosyal ve kültürel değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkan problemler kelamın konularının genişlemesine sebep olmuştur. Bundan dolayı bazı kelamcılar, kelamın felsefeye benzer şekilde fiilen var olan her varlığı (mevcud) ele aldığını, hatta bilinebilen her şeyin (malum) bu ilmin konusu olduğunu belirtmişlerdir.

Kelam ilminin ele aldığı iman esasları ehlisünnet alimlerine göre vahiy ile belirlenir. İnanç esasları vahiyle belirlendiği için aklın bu aşamada bir rolü yoktur. Fakat vahyin anlaşılması ve yorumlanmasında, inanç esaslarının temellendirilmesinde ehlisünnet, akıl ve duyuları devreye sokar, bunları da ilim elde etme sebebi kabul eder. Bu nedenle kelam ilmi, ele aldığı konuları mantık kanunlarına uygun olarak aklî bir yöntemle açıklar.

Kelam ilmi fizikî âlem ile ilgili olarak duyu organlarının verilerini, akli konularda aklın ilkelerini, fizikî âlemin ötesindeki (metafizik) gayb âlemi ve inanç alanı ile ilgili konularda ise vahyi esas almaktadır. Ancak inanç esaslarının ispat edilmesinde ve açıklanmasında kelam ilmi akla dayanır. Böylece vahiy ile aklın uyumu sağlanarak inanç esasları ispat edilir. Vahyin ve aklın uyumunun önemine dikkat çeken Ehlisünnet kelamcıları, sahih nakil ile selim aklın birbirine uygun olduklarını belirtirler. Herhangi bir çatışma durumunda şartlarına uygun olarak aklın, nakli yorumlayabileceğini de kabul ederler.

Kur'an'da Allah'ın yaratmasını ve yaratılışın inceliklerini konu edinen ayetler bizleri tek tek olgu ve olaylardan hareket ederek genel sonuçlara ulaşmaya yönlendirir. Bu yöntem, mantıkta tümevarım (endüksiyon) adı verilen ve tikel olguların/cüzi olayların gözlenmesinden hareketle genel bir hükme varmaya çalışan akıl yürütmedir. Bu yöntemi kullanan kelamcı, varlıkların, yaratılışlarındaki mükemmelliklerinden hareketle evrenin düzenine ve Allah'ın varlığına ulaşır.

Kur'an'da, Allah'ın insanı ahirette nasıl yeniden yaratacağını soran müşriklere Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) **"Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek..."**[1] ayet-i kerimeleriyle cevap vermiştir. Bu ayet-i kerimede olduğu gibi iki farklı şey arasındaki ortak özellikten hareketle biri hakkındaki hükmün diğerine de verilmesi, temsil (analoji) olarak adlandırılır. Görünene dayanarak görünmeyeni delillendirmek ya da bilinenden hareketle bilinmeyenin bilgisine ulaşmak şeklindeki temsil yöntemi, kelamın en fazla başvurduğu akıl yürütme yöntemlerinden biridir. "Doğrudan algılanabileni temel alarak doğrudan algılanamayanın dolaylı olarak çıkarılması" şeklinde açıklayabileceğimiz bu akıl yürütme, kelamda "gaibin şahide kıyası" (kıyasu'l-gaib ale'ş-şahid) şeklinde isimlendirilir.

Kelam İlminin Doğuşu ve Gelişimi

İslam dini, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) hayattayken tamamlanmıştır. Allah'tan aldığı vahiyleri insanlara tebliğ eden Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), aynı zamanda zihinleri meşgul eden problemlere de cevap vermiştir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in vefatı ile Müslümanlar Kur'ân-ı Kerim ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den aldıklarıyla İslam ilkelerini oluşturmuşlardır. Sahabe döneminde Müslümanlar inançla ilgili meseleleri Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den aldıkları şekilde muhafaza edip felsefi konulara dalmaktan uzak durmuşlardır.

İslam'ın yayılması sonucunda farklı kültürlerle karşılaşılması ve sosyal değişimin getirdiği zorunluluklar Müslümanlar arasında birçok yeni düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum inançla ilgili bazı konular hakkında tartışmaları ve yeni yorumları da berberinde getirmiştir. (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Osman'ın son dönemlerinde baş gösteren olaylarda birtakım eller, İslam inancında yeni mezhepler doğurabilmek için kolları sıvamışlardır. Siyasi olaylar nedeniyle ortaya çıkan büyük günah işleyenin durumu, iman amel

1 Yâsin, 78, 79

ilişkisi, insan hürriyetinin sınırları gibi konular da bu süreci hızlandırmıştır. Böylece geniş bir fikir hürriyeti çerçevesinde (Allah kendilerinden razı olsun) Hasan el-Basrî ve İbrahim en-Nehâî gibi önde gelen tabiîn âlimleri, bu problemlerle ilgili Kur'ân-ı Kerim ve sünnete uygun olacak görüşleri belirtmeye başlamışlardır. Hicri birinci asrı içine alan bu süreç kelam ilminin doğmasına zemin hazırlayan "**ilk fikrî hareketler**" devridir.

Kelamın doğmasına zemin hazırlayan bu dönemin inançla ilgili konuları ele alan en önemli eseri (Allah kendisine rahmet etsin) İmam Ebu Hanife'ye nispet edilen "**el-Fıkhu'l-Ekber**" adlı risaledir.

Hicri ikinci asırdan itibaren Müslümanlar arasında görüş ayrılıkları artmış, siyasi ve itikadi sapkın mezhepler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Mutezile ekolü, inanç bakımından tevhid ve adaleti savunarak vahyin yorumlanmasında aklı hâkim olarak esas almıştır. Eski Yunan, İran ve Hint kültürlerinden yapılan felsefi eserlerin tercümelerinin de etkisiyle Mutezile, yabancı kültürlere karşı inanç esaslarının savunulmasında ve inançla ilgili problemlerin çözümünde akla dayalı yöntemleri sıklıkla kullanmıştır. Her yeni fikir ve felsefe karşısında akla dayalı olarak hareket eden veya nasları güzelce değerlendiremeyen ve siyasi istekleri doğrultusunda hareket eden bazı güruhlar, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve ashabının çizgisinden ayrılarak sapkın mezhepleri oluşturmuşlardır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve ashabının yolu üzere olan ve farklı fikirlere kapılmadan geleneği devam ettirenlere ise Ehlisünnet denilmiştir. Bu yüzden Ehlisünnet, kendilerine ait bir görüşü savunarak oluşmuş bir mezhep değildir. Belki yeni akımlara kapılıp sapkın görüşlere karşı çıkan ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve de ashabından bize nakledile gelen inanç esaslarını korumaya çalışanlardır. Mezhepleri kuranlar bu çizgiden ayrılanlar olmuştur. Bu çizgide kalanlara ise ehlisünnet denilmiştir.

"**Kelamın doğuşu**" olarak adlandırılan bu dönemde özellikle büyük günah işleyenin durumu, imamet, Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı, Allah'ın görülmesi, Allah'ın sıfatları ve kader meselesi gibi hususlar temel tartışma konularını oluşturmuştur.

Hicri üçüncü asırda inanç alanındaki ana akımlar ortaya çıkmış ve bu akımlar görüşlerini kendi metotlarıyla savunmuşlardır. Müslümanların büyük çoğunluğunu temsil eden ehlisünnet de Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve ashabının yolunu korumak için ortaya atılan yüzlerce sapkın görüşü, asıllara

uygun olarak anlatabilmek için mecburen kolları sıvamış ve gerektiği şekilde itikadî konuları aklî metotlarla desteklemeye başlamıştır.

İbn Küllab (240/854) ve Haris el-Muhasibî (243/857)'nin ehlisünnet çizgisini korumak için gösterdikleri uğraş, daha sonra tamamen sistemleşecek olan halef dönemi ehlisünnet düşüncesinin temelleri olarak kabul edilebilir.

Hicri dördüncü asırda Ehlisünnet düşüncesi Ebu'l-Hasan el-Eşarî (324/935) ve İmam Maturidî (333/944) tarafından sistemleştirilmiştir. İmam Maturidî'nin Ebu Hanife çizgisinde oluşturduğu düşünceleri vahyin ve aklın uyumunu gösteren yorumları Kitabu't-Tevhid adıyla yazdığı eserinde savunulmuştur.

Bu eser, kelam ilminin bu döneminin Tevhid ilmi olarak da adlandırıldığını göstermektedir.

İmam Eşarî'nin görüşlerini genişleten ve izah eden Bakıllânî (403/1013) ve Cüveynî (478/1085) ile İmam Maturidî'nin görüşlerini genişleten ve izah eden Ebu'l-Muîn en-Nesefî (508/1115) bu dönemin diğer meşhur kelam âlimleridir. Bu dönem Halef döneminin mütekaddimîn'i olarak adlandırılmaktadır.

Bu dönemden sonra İmam Gazalî (555/1111), gelişen sapkın görüşlere karşı ehlisünneti muhafaza edebilmek için bir yandan felsefî düşünceyi eleştirirken diğer yandan da mecburen mantığı kelama dâhil etmiş ve Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) de bu yeni yönteme uygun eserler meydana getirmiştir.

Kelam ve felsefenin iç içe geçtiği bu dönemden sonraki kelam ilmine kelamın "sonraki dönem/halef döneminin müteahhirîn'i adı verilmiştir.

Daha sonra yaşamış ünlü kelam âlimleri arasında Âmidî (631/1233), Beydâvî (685/1286), Taftâzânî (793/1391) ve Cürcânî (816/1413) sayılabilir. Allah Teâlâ hepsinden razı olsun.

ÖMER EN-NESEFÎ

Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî (ö. 537/1142) Ebu Hafs, Müfti's-sakaleyn ve Necmüddin lakaplarıyla anılır.

Aliyyü'l-Kârî onun "Müftissakaleyn" lakabıyla anılmasının sebebini insanların dışında cinlere de ders ve fetva vermiş olmasına dair gelen rivayete bağlar.[1]

Hicrî 461 (miladi 1068-69) yılında Buhara yakınlarında bulunan Nesef (Nahşeb) şehrinde doğmuştur. İlk tahsilini burada yapmış, çok sayıda hocadan ders almış, beş yüz elli kadar üstattan hadis nakletmiştir. Hatta Ömer Nesefî hocalarını anlattığı bir kitap telif etmiş ve adını "*Ta'dadü Şuyuhi Ömer Müstatraf ale'l-Hurûfi Müstadar*" koymuştur.

Usul-i Fıkıh, fıkıh, tefsir, nahiv ve edebiyat alanında zamanının önde gelen isimlerindendi.

Karahanlılar döneminin önde gelen âlimlerinden biri olan Nesefî çeşitli ilim dallarında eserler kaleme almıştır. Güçlü hâfızası, keskin zekâsı ve çok sayıda hadis ezberlemiş olması sebebiyle "Müfti's-sekaleyn/insan ve cinlerin müftüsü" ve "Necmüddîn/dinin yıldızı" lakaplarının yanında "hâfız" unvanıyla da anılmıştır.

Sem'ani, Ömer Nesefi'yi bir alim olarak över. Onun Hanefi Mezhebini iyi bilen edip bir fakîh olduğunu bildirir. İmam Muhammed (Allah ona rahmet etesin)'in *el- Cami-us-Sağır* isimli eserini nazma döktüğünü yani şiirleştirdiğini söyler. Fakat kendisinden hadis konusunda yazılı icâzet alan Sem'ânî, Nesefî'nin hadis ilmine meraklı; fakat hadis rivayeti konusunda zayıf olduğunu kaydeder. Sem'ânî, Nesefî'nin rivayetlerinde hatalar bulunduğunu, senetlerdeki isimleri değiştirdiğini veya düşürdüğünü belirtmiştir.

---

1 el-Leknevî, el-Fevâidü'l-Behiyye, s. 150.

Ömer Nesefi hicrî 537 yılında Semerkand'da vefat etmiştir. [1]
Allah Teâlâ, mekanını cennet eylesin, âmin!

Hocalarından bazıları:

1. Ebu'l-Yüsr el-Bezdevî,
2. Ebü'l-Muîn en-Nesefî
3. Cemâleddin Hâmid b. Muhammed er-Rîğadmûnî,
4. Muhammed b. Mâhân el-Kebindevî,
5. Ömer b. Muhammed el-Buhârî el-Hoşnâmî,
6. Ahmed b. Abdullah es-Sıbgî,
7. İsmâil b. Muhammed et-Tenûhî,
8. Ebû Ali Hasan b. Abdülmelik en-Nesefî
9. Halef b. Ahmed Ebu'l-Kasım ed-Darîr,
10. Ebu Muhammed İsmail b. Muhammed en-Nuhî en- Nesefî,

Talebelerinden bazıları:

1. El-Hidâye müellifi Burhâneddin el-Mergīnânî,
2. Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Akîlî,
3. Muvaffakuddin Ahmed b. Muhammed el-Hârizmî,
4. Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Belhî ez-Zahîr,
5. Ebü'l-Fazl Muhammed b. Abdülcelîl es-Semerkandî,
6. Ahmed b. Mûsâ el-Keşşenî,
7. Burhâneddin Muhammed b. Hasan el-Kâsânî
8. Nesefi'nin oğlu Ebü'l-Leys Ahmed b. Ömer en-Nesefî

Eserleri

1. Akâidu'n-Nesefiye (Metnü'l-Akâid)
2. el-Manzûmetü'n-Nesefiyye
3. et-Teysîr fi İlmi't-Tefsîr.
4. el-Ekmelü'l-Atvel
5. Kitabü'l-Kand fi Ulemâi Semerkand
6. Tılbetü't-Talebe

---

1 el-Kureşî Abdulkadir, el-Cevâhiru'l-Mudiyye; el-Leknevî Abdulhey el-Fevaidü'l-Behiyye; Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, et-Tahbîr fi'l-mucemi'l-kebîr; Haci Halife, Keşfu'z-Zunun

7. Fetâvâ Necmiddîn
8. Tuhfetü'l-Mülûk
9. Şerhu Medâri'l-Usûl
10. Zelletü'l-Kârî
11. Tatvîlü'l-Esfâr li-Tahsîli'l-Ahbâr
12. Risâle fi Beyâni Mezâhibi't-Tasavvuf.
13. Matlau'n-Nücûm ve Mecmau'l-Ulûm.
14. el-Yevâkit fi'l-Mevâkit
15. Kalâidü'l-Ferâid fi Şerhi Kaydi'l-Evâbid
16. Haşru'l- Mesâil ve Kaşrü'd-Delâil
17. Minhâcü'd-Dirâye fi'l-Furû

ŞERHU'L-AKÂİD MÜELLİFİ SA'DÜDDİN ET-TAFTÂZÂNÎ

Sa'düddin Mes'ud b. Ömer b. Abdullah el-Herevî el-Horasanî el-Allame el-Fakih el-Edib el-Hanefî. Sa'düddin et-Taftazanî, hicrî 722 yılında Horasan'ın bir şehri olan Nesâ'ya bağlı büyük bir kasaba olan Taftâzân'da doğmuştur. Babası Kadı Fahrettin Ömer'dir. Kutbeddin eş- Şîrazî ve Adudiddin el-îcî gibi devrinin büyük âlimlerinden okumuştur.

Taftâzânî lügat, edebiyat, felsefe, kelam ve usul-i fıkıh ilimlerinde devrinin önde gelen isimlerindendir. Arap diyarında Âlimü'ş-şark/Doğunun âlimi olarak şöhret bulmuştur.

Klasik kaynaklarda lakap ve nisbesi dışında "Sa'd, Allâme, Allâme-i Sânî" şeklinde kendisine atıfta bulunulan ve "pâdişâh-ı ulemâ, hüsrev-i dânişmendân" unvanlarıyla anılan Teftâzânî'nin lakabından hareketle kendisini ve çağdaşı Seyyid Şerîf el-Cürcânî'yi ifade etmek üzere "Sa'deyn" denilmiştir.

Milliyeti hakkında kesin bilgi yoktur, ancak bazı yazarlar onu Türk asıllı diye göstermektedir.

Tahsil hayatıyla ilgili fazla bilgiye rastlanmayan Teftâzânî'nin ilk öğrenime başladığı dönemde hocası Adudüddin el-Îcî'nin öğrencileri içinde ondan daha gabî birinin bulunmadığı, buna rağmen çok gayret gösterdiği, nihayet Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'i rüyasında gördüğü ve ardından ilmî açıdan büyük bir gelişme kaydettiği şeklinde İbnü'l-İmâd tarafından nakledilen menkıbe[1] biyografisini veren diğer kaynaklarda yer almamaktadır; ayrıca on altı yaşında eser vermeye başlayarak daha küçük yaşlarda kendisini ispatladığı bilinmektedir.

1 Şezerât, VI, 321

Hârizm gibi Mu'tezile mezhebinin canlılığını koruduğu, Semerkant gibi Mâtürîdîliğin ve Horasan gibi Şiîliğin etkin olduğu bölgelerde yaşayıp farklı mezhep ve eğilimlerle karşılaşması onun düşüncesinin gelişip şekillenmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Nitekim Mu'tezile'ye mensup âlimlerle bir arada bulunduğunu ve onlarla kelâm meselelerini müzakere ettiğini kendisi ifade etmektedir[1].

Taftâzânî'nin Seyyid Şerif Cürcâni ile münazaraları meşhurdur.

Teftâzânî'nin fıkıh ve kelam konusunda hangi mezhepten olduğu sonraki alimler arasında tartışılmıştır. Eserlerinde mezhebini açık biçimde beyan etmemiştir. Fakat eserlerinin çoğu Hanefî eserleri üzerine şerh ve haşiyedir. Leknevî, Hanefî âlimleri esas aldığı tabakatında Teftâzânî'ye müstakil şekilde yer vermeyip Cürcânî'yi anlattığı bölümde ona da değinmiş, önce onu Hanefî, ardından Şâfiî sayanların sözlerini kaydetmiştir.[2] İbn Nüceym, Fethu'l-Ğaffâr bi-şerhi'l-Menâr adlı eserinin mukaddimesinde Teftâzânî'yi Sadrü'ş-Şerîa, İbnü'l-Hümâm ve Ekmeleddin el-Bâbertî ile birlikte müteahhir Hanefî âlimleri arasında göstermiştir.

Talebeleri:

1. Mevlânâ Celâleddin Yûsuf el-Evbehî,
2. Şehâbeddin Muhammed el-Câcermî,
3. Hüsâmeddin Hasan b. Ali el-Ebîverdî,
4. Burhâneddin Haydar b. Muhammed el-Hâfî el-Herevî,
5. Muhammed b. Atâullah el-Herevî, Alâeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî,
6. Ebü'l-Hasan Alâeddin Ali b. Mûsâ er-Rûmî,
7. Alâeddin Ahmed b. Muhammed es-Seyrâmî,
8. Kara Dâvûd,
9. Lutfullah es-Semerkandî
10. Molla Arap'ın dedesi Hamza b. İvaz

Teftâzânî, Celâleddin Yûsuf el-Evbehî'ye son derece güvendiği için ona verdiği icâzette eserlerinde sehven yazılmış bir ibare görmesi halinde onu düzeltmesine izin verdiğini belirtmiştir

1 Şerhu'l-Maḳâsıd, II, 139

2 el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 134-136

Eserleri:

1. Mutavvel, (Belağat, Telhis şerhi)
2. Muhtasar (Belağat, Telhis şerhi)
3. Şerhu'l-Akaid en-Nesefiye (Kelam, Elinizdeki kitap)
4. Şerhu'ş-Şemsiye (Mantık)
5. Şerhu Tasrîf el-İzzî (Sarf)
6. el-İrşad (Nahiv, Hacibiyye'nin muhtasarı)
7. Mekasıd (Kelam)
8. Şerhu'l-mekasıd (Kelam)
9. et-Telvih şerhu't-tavzîh (Usul-i fıkıh)
10. Haşiyetü şerhi'l-muhtasar li'l-Adud (Usul-i fıkıh)
11. Haşiyetü'l-Keşşaf (Tefsir)
12. Şerhu'l-hadisi'l-erbaîn (Nevevî)
13. Tehzibü'l-mantık ve'l-kelam (Mantık-Kelam)
14. el-Cezru'l-esamm fi şerhi makasıdi't-tâlibîn (Akaid)
15. Defu'n-nusus ve'n-nukûs
16. Risaletü'l-ikrah
17. Fetâvâ el-Hanefiyye
18. Kavânînü's-sarf
19. Şerhu merâhi'l-ervâh (Sarf)
20. Keşfu'l-Esrar ve Uddetü'l-Ebrar fi Tefsiri'l-Kuran (Farsça)
21. Muhtasaru şerh-i telhısı'l-cami (Fıkıh)
22. Miftahu'l-fıkh
23. Mekasıdu't-talibin fi usuliddin (Akâid)
24. Niamü's-sevabiğfi şerhi'n-nevabiğ (Zemahşeri-Lügat)
25. Şerhu feraizi's-siraciye
26. el-İsbah fi şerhi dîbaceti'l-misbâh fi'n-nahv
27. Terkibü'l-celil (Nahiv)
28. Şerhu telhisi camii'l-kebir (İmam Muhammed)
29. er-Reddü alâ zendekati ibn-i Arabî

Timur'un huzurunda Cürcânî ile yaptığı tartışmaların birinde Cürcânî'nin galip gelmesi üzerine Timur protokolde Cürcânî'ye Taftâzânî'den önce yer verilmesini emretmiştir Buna üzülen Taftâzânî, olayın üzerinden çok zaman geçmeden 22 Muharrem 792'de (10 Ocak 1390) Semerkant'ta vefat etmiştir. Ardından

vasiyeti gereği naaşı Serahs'a taşındı (9 Cemâziyelevvel 792/25 Nisan 1390). Ölüm tarihinde farklı rivayetler olsa da en çok kabul gören 792 yılında ölmüş olduğudur.

Allah Teâlâ, mekanını cennet eylesin, âmin!

ŞERHU'L-AKÂİD

Necmüddin Ebû Hafs 'Ömer b. Muhammed en-Nesefî'nin metnine yazılmış şerhtir. Metinden çok şerhi meşhur olmuş ve Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulmuştur. Taftâzânî'nin bu eserine birçok haşiyeler yapılmıştır. Keşfü'z-Zunûn'da bunların sayısı elli küsür olarak verilir.

Ahmed b. Mûsa el-Hayâlî (ö. 862/1457), Abdülhakîm es-Siyalkûtî (ö. 1067/1656), Muslihuddin Mustafa el-Kastalânî/el-Kestelî (ö. 901/1495), Ramazân b. 'Abdülmuhsin el-Bihiştî (ö. 979/1571), Kara Halil (ö. 1297/1879), Ebü'l-Hasan b. El-Efdal.49 Ebü'l-Yüsr Bedreddin Muhammed b. Muhammed el-Mısrî (ö. 894/1489) emsali alimler tarafından birçok şerh ve haşiye yazılmıştır.

Taftâzânî bu eserinde asıl maksadı Ehlisünnet çizgisini korumak, Eşarî veya Maturidî her iki mezhebi de zaman zaman tahkik etmek ve bazıları tarafından ileri sürülen görüşleri eleştirip doğruyu bulmaya çalışmak olmuştur. Bir muhakkik diyebileceğimiz Taftâzânî'nin bu eseri çok uzun yıllar, özellikle Osmanlı medreselerinde ders kitabı olmuştur. Meselelerde tahkiki esas alan Taftâzânî'nin Eşarî veya Maturidî olduğu kesinleştirilememiştir.

Derinlemesine daha geniş olarak kelam meselelerini ele aldığı Şerhu'l-Makasıd isimli eserinin felsefeyle daha çok bağlantılı olan meselelerini bir tarafa bırakarak özet halinde görüşlerini sunduğu bu kitap, halef dönemi müteahhir kelamının önde gelen eserlerinden biridir.

Metin

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلْحَمْدُ للهِ الْمُتَوَحِّدِ بجَلَالِ ذَاتِهِ وَكَمَالِ صِفَاتِهِ، الْمُتَقَدِّسِ فِي نُعُوتِ الْجَبَرُوتِ عَنْ شَوَائِبِ النَّقْصِ وَسِمَاتِهِ. وَالصَّلَاةُ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ الْمُؤَيَّدِ بِسَاطِعِ حُجَجِهِ وَوَاضِحِ بَيِّنَاتِهِ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ هُدَاةِ طَرِيقِ الْحَقِّ وَحُمَاتِهِ.

وَبَعْدُ فَإِنَّ مَبْنَى عِلْمِ الشَّرَائِعِ وَالْأَحْكَامِ، وَأَسَاسِ قَوَاعِدِ عَقَائِدِ الْإِسْلَامِ هُوَ عِلْمُ التَّوْحِيدِ وَالصِّفَاتِ الْمَوْسُومُ بِالْكَلَامِ، الْمُنْجِي مِنْ غَيَاهِبِ الشُّكُوكِ وَظُلُمَاتِ الْأَوْهَامِ. وَإِنَّ الْمُخْتَصَرَ الْمُسَمَّى بِـ"الْعَقَائِدِ" لِلْإِمَامِ الْهُمَامِ، قُدْوَةِ عُلَمَاءِ الْإِسْلَامِ، نَجْمُ الْمِلَّةِ وَالدِّينِ، عُمَرُ النَّسَفِيِّ أَعْلَى اللهُ دَرَجَتَهُ فِي دَارِ السَّلَامِ، يَشْتَمِلُ مِنْ هَذَا الْفَنِّ عَلَى غُرَرِ الْفَوَائِدِ، وَدُرَرِ الفَرَائِدِ، فِي ضِمْنِ فُصُولٍ هِيَ لِلدِّينِ قَوَاعِدُ وَأُصُولٌ، وَأَثْنَاءَ نُصُوصٍ هِيَ لِلْيَقِينِ جَوَاهِرَ وَفُصُوصٌ، مَعَ غَايَةٍ مِنَ التَّنْقِيحِ وَالتَّهْذِيبِ، وَنِهَايَةٍ مِنْ حُسْنِ التَّنْظِيمِ وَالتَّرْتِيبِ. فَحَاوَلْتُ أَنْ أَشْرَحَهُ شَرْحاً يُفَصِّلُ مُجْمَلَاتِهِ، وَيُبَيِّنُ مُعْضَلَاتِهِ، وَيَنْشُرُ مَطْوِيَّاتِهِ، وَيُظْهِرُ مَكْنُونَاتِهِ، مَعَ تَوْجِيهٍ لِلْكَلَامِ فِي تَنْقِيحٍ، وَتَنْبِيهٍ عَلَى الْمَرَامِ فِي تَوْضِيحٍ، وَتَحْقِيقٍ لِلْمَسَائِلِ غِبَّ تَقْرِيرٍ، وَتَدْقِيقٍ لِلدَّلَائِلِ إِثْرَ تَحْرِيرٍ، وَتَفْسِيرٍ لِلْمَقَاصِدِ بَعْدَ تَمْهِيدٍ، وَتَكْثِيرٍ لِلْفَوَائِدِ مَعَ تَجْرِيدٍ، طَاوِياً كَشْحَ الْمَقَالِ عَنِ الْإِطَالَةِ وَالْإِمْلَالِ، وَمُتَجَافِياً عَنْ طَرَفَيِ الْاِقْتِصَادِ الْإِطْنَابِ وَالْإِخْلَالِ.

وَاللهُ الْهَادِي إِلَى سَبِيلِ الرَّشَادِ، وَالْمَسْؤُولُ لِنَيْلِ الْعِصْمَةِ وَالسَّدَادِ، وَهُوَ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ.

Kelime Anlamı

بسم الله Allah'ın ismiyle başlarım öyle Allah ki **الرحمن Rahman'dır الرحيم Rahim'dir**

اَلْحَمْدُ Tüm hamtlar Nedir? **لِلّٰهِ Allah Teâlâ içindir** öyle Allah ki **الْمُتَوَحِّدِ tekdir** Ne ile? **بِجَلَالِ ذَاتِهِ büyük zatıyla** Daha? **وَكَمَالِ صِفَاتِهِ ve kemal sıfatlarıyla** Daha? **الْمُتَقَدِّسِ bütün noksanlardan ve ayıplardan uzak, münezzeh ve beri** Ne hususta? **فِي نُعُوتِ الْجَبَرُوتِ yüce sıfatlarında** Neden münezzeh? **عَنْ شَوَائِبِ النَّقْصِ وَسِمَاتِهِ noksanlık şaibe ve alametlerinden. وَالصَّلَاةُ Tüm salatlar** Nedir? **عَلَى نَبِيِّهِ O Allah'ın Peygamberi üzerine** O kim? **مُحَمَّدٍ Muhammed** öyle Muhammed ki **الْمُؤَيَّدِ teyit edilmiş** Ne ile" **بِسَاطِعِ حُجَجِهِ parlak delillerle** Daha? **وَوَاضِحِ بَيِّنَاتِهِ ve açık delillerle** Daha kim üzerine salat olsun? **وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ O Peygamberin akraba ve sahabeleri üzerine olsun** öyle akraba ve sahabeler ki **هُدَاةِ طَرِيقِ الْحَقِّ hak yolunu gösterenlerdir** Daha? **وَحُمَاتِهِ ve onun koruyucularıdırlar.**

وَبَعْدُ Bunlardan sonra; فَإِنَّ muhakkak ki مَبْنَى عِلْمِ الشَّرَائِعِ وَالْأَحْكَامِ şeriat ve ahkama taalluk eden ilimlerin aslı Daha? **وَأَسَاسِ قَوَاعِدِ عَقَائِدِ الْإِسْلَامِ ve İslam akaidi kaidelerinin temeli** Nedir? **هُوَ o عِلْمُ التَّوْحِيدِ وَالصِّفَاتِ tevhid ve sıfat ilmidir** öyle ilim ki **الْمَوْسُومُ بِالْكَلَامِ kelam diye isimlenmiştir** öyle kelam ilmi ki **الْمُنْجِي kurtarır** Neden? **مِنْ غَيَاهِبِ الشُّكُوكِ karanlık şüphelerden** Daha? **وَظُلُمَاتِ الْأَوْهَامِ ve karanlık vehimlerden. وَإِنَّ الْمُخْتَصَرَ Muhakkak kısa metin** öyle kısa metin ki **الْمُسَمَّى بِالْعَقَائِدِ Akaid diye isimlenmiş** Kimin? **لِلْإِمَامِ İmamın** öyle imam ki **الْهُمَامِ cesur قُدْوَةِ عُلَمَاءِ الْإِسْلَامِ İslam alemlerinin önderi نَجْمُ الْمِلَّةِ وَالدِّينِ dinin ve milletin yıldızı** Kimdir? **عُمَرُ النَّسَفِيِّ Ömer Nesefi أَعْلَى اللهُ دَرَجَتَهُ Allah Teâlâ derecesini yüceltsin** Nerede? **فِي دَارِ السَّلَامِ Cennette يَشْتَمِلُ bu metin içerir** Nelerden? **مِنْ هَذَا الْفَنِّ bu ilimden** Ne içerir? **عَلَى غُرَرِ الْفَوَائِدِ parlak faydalar** Daha? **وَدُرَرِ الْفَرَائِدِ iri inciler** Nerede?

فِي ضِمْنِ فُصُولٍ **çeşitli fasılların zımnında** هِيَ **o bilgiler** Nedir? لِلدِّينِ قَوَاعِدُ وَأُصُولٌ **dinin kaideleri ve asıllarıdır daha** Nerede? وَأَثْنَاءَ نُصُوصٍ **bazı nasların arasında** öyle naslar ki هِيَ **o naslar** Nedir?

لِلْيَقِينِ **kesin bilgi için** جَوَاهِرُ وَفُصُوصٌ **cevherleri ve değerli taşlarıdır** Ne olduğu halde? مَعَ غَايَةٍ مِنَ التَّنْقِيحِ وَالتَّهْذِيبِ **son derece sahih ve duru** Daha? وَنِهَايَةٍ مِنْ حُسْنِ التَّنْظِيمِ وَالتَّرْتِيبِ **ve son derece tertip ve düzenli.** فَحَاوَلْتُ **Bu sebeplerden giriştim** Neye? أَنْ أَشْرَحَهُ شَرْحاً **onu şerh etmeye** öyle şerh ki

يُفَصِّلُ مُجْمَلَاتِهِ **kapalılıklarını açacak** Daha? وَيُبَيِّنُ مُعْضَلَاتِهِ **zorluklarını beyan edecek** Daha? وَيَنْشُرُ مَطْوِيَّاتِهِ **dürülü olanlarını seren** Daha? وَيُظْهِرُ مَكْنُونَاتِهِ **gizliliklerini açan** Ne olduğu halde? مَعَ تَوْجِيهٍ لِلْكَلَامِ **konuşmayı yönlendirerek** Ne hususta? فِي تَنْقِيحٍ وَتَنْبِيهٍ **arındırmakta ve uyarıda bulunmakta** Ne üzerine? عَلَى الْمَرَامِ فِي تَوْضِيحٍ **maksadı açıklamakta** Daha? وَتَحْقِيقٍ لِلْمَسَائِلِ **ve meseleleri tahkik etmekte** Ne zaman? غِبَّ تَقْرِيرٍ **açıklamaların akabinde** Daha? وَتَدْقِيقٍ لِلدَّلَائِلِ **ve delilleri tetkik etmekte** Ne zaman? إِثْرَ تَحْرِيرٍ **açıklamalar sonrasında** Daha? وَتَفْسِيرٍ لِلْمَقَاصِدِ **ve maksatları tefsir sonrasında** Ne? بَعْدَ تَمْهِيدٍ **uyarılardan sonra** Daha? وَتَكْثِيرٍ لِلْفَوَائِدِ **çokça faydalar sonrasında** Ne olduğu halde? مَعَ تَجْرِيدٍ **fazlalıkları soyarak** Ne olduğu halde? طَاوِياً كَشْحَ الْمَقَالِ **sözün böğrünü bükerek** Neyden? عَنِ الْإِطَالَةِ وَالْإِمْلَالِ **uzatmak ve usandırmaktan** Daha? وَمُتَجَافِياً **ve uzaklaşarak** Neden? عَنْ طَرَفَيِ الْاقْتِصَادِ الْإِطْنَابِ وَالْإِخْلَالِ **aşırı uzunluk, kısalık ve bozmaktan.** وَاللهُ **Allah Teâlâ** Nedir? الْهَادِي إِلَى سَبِيلِ الرَّشَادِ **doğru yola ulaştırandır** Daha? وَالْمَسْؤُولُ لِنِيلِ الْعِصْمَةِ وَالسَّدَادِ **masumluğa ve doğruluğa kavuşturması kendinden istenendir.** وَهُوَ حَسْبِي **O Allah Teâlâ bana yeter** Daha? وَنِعْمَ الْوَكِيلُ **O ne güzel vekildir**

ÖNSÖZ

Tüm hamdler, yüce zatı ve kâmil sıfatlarıyla eşsiz, yücelik sıfatlarında noksanlık şaibesi ve alametlerinden tümüyle uzak olan Allah'a özeldir.[1] Salât-u selam, keskin/parlak hüccet ve delillerle onaylanmış Allah Teâlâ'nın Peygamberi

1 Ehl-i Sünnete göre Allah Teâlâ'nın bütün isimleri kadimdir. Bu hususta celal, cemal ve kemal sıfatlarla muttasıf olan zâta delalet eden "Allah" ismi celili ile "Rahman", "Rahîm", "Alîm" gibi belli bir sıfat manasını bildiren isimler arasında fark yoktur. Tabi, Allah Teâlâ'nın isimleri kadim olmalarının yanı sıra tıpkı sıfatlar gibi zâtla kaimdirler. Bunun manası; Allah Teâlâ için şu an olduğu gibi, ezelde de tıpkı zât ve sıfatları gibi bu isimleri de vardı. Bu isimleri kendine sonradan takmış değildir. Aksi halde isimler hâdis, Allah Teâlâ da hâdise mahal olmuş olur. Hâlbuki Allah Teâlâ hâdise mahal olmaktan münezzehtir. Çünkü hâdise mahal olan da hâdistir. Cevheretü't-Tevhid Şerhi, El-Lekkânî

İsimlerin kadim olmasından anlaşılması gereken şudur: Bir sıfatın ezelde Allah Teâlâ için var olması, o manaya delalet eden bir ismin de aynı şekilde Allah Teâlâ için var olması demektir. Tıpkı işitmeyen bir insan için işitmediği andan itibaren sağır isminin gerekmesi gibi. Tabi ki iki mesele arasında önemli bir fark vardır; sağır insan için zâtıyla kaim olan sağırlık sıfatıyla, sağır ismi farklı iki şey olarak itibar edilir. Yani isim, isimlenenin (müsemmanın) kendisi değil, belki ondan ayrıdır. Fakat Ehl-i Sünnet'e göre Allah Teâlâ'nın sıfat ve isimleri zâtının ne aynısı ne de başkasıdır. Eskiler bu meseleyi şöyle veciz bir şekilde ifade ederlerdi: Allah Teâlâ'nın sıfat ve isimleri zâtının ne aynıdır ne gayrıdır; ayrılmayan bir gayırdır.

Allah Teâlâ'nın isimleri bahsini bu kadar ince ele alan Ehl-i Sünnet Âlimleri Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerîflerde geçmeyip Allah Teâlâ hakkında batıl manalar içermeyen isimlerin Allah Teâlâ için kullanılmasının cevazı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Acaba Allah Teâlâ için kullanılabilecek isimlerde Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflere bağlı kalınmalı mı, yani Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerde sabit olmayan isimlerin kullanılması caiz olmamalı mı, yoksa batıl bir mana içermedikçe kullanılabilir mi? Bir anlamda müteşabih naslardakine benzer bir ihtilaf burada da söz konusudur.

El-Kazi Adudûddin Abdurrahman bin Ahmed el-Îci, el-Mevakıf adlı ilmi kelâma dair yazmış olduğu eserinde bu ihtilaflardan bahsetmiştir. Kısaca burada zikredelim. O, şöyle der:

"Allah Teâlâ'nın değişik lisanlardaki isimlerinin kullanılabileceğinde ihtilaf edilmemiştir. Asıl ihtilaf, değişik sıfat ve fiillerden elde edilen isimlerin kullanılabilmesindedir. Mu'tezile ve Kerrâmiye'ye göre, aklen Allah Teâlâ'nın sıfatlanmasının mümkün olduğu vucudi veya selbî her türlü fiil ve sıfattan türetilen isimleri Allah Teâlâ için kullanmakta bir beis yoktur. Bu hususta şer'î bir izne gerek yoktur.

Ehl-i Sünnet'ten el-Kadi Ebu Bekr el-Bakıllani şöyle demiştir: Allah Teâlâ hakkında sabit olan herhangi bir manayı ifade eden bir ismi, Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerde geçmese bile kullanmakta bir beis yoktur. Buna göre Allah Teâlâ için el-arif, el-fakih denilemez. Zira her

Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e ve onun hak yolunun rehberleri ve savunucuları olan aile ve ashabına olsun.

Hamdele ve salveleden sonra...

Şeriat ve hükümlerin temeli, İslam Akait kurallarının esası, "Kelam ilmi" olarak isimlendirilen "Tevhit ve Sıfat İlmi"dir ki insanı şüphe ve vehim karanlıklarından kurtarır.

Allah ona cennette yüce makamlar ihsan etsin büyük imam, İslam âlimlerinin önderlerinden Necmü'l-Mille ve'd-Din[1] Ömer en-Nesefî'nin "Akait" isimli özet halindeki bu risalesi; mücevher ve parlak taşları gibi kesinliği ifade eden naslarla itikat konularına dair en değerli, eşsiz inciler/konular ve bu emsal kıymetli bilgilere değinerek dinin temelleri ve asılları konumunda olan konuları ihtiva etmektedir.

Ayrıca risalenin tenkîh[2] ve tehzîbi[3] gayet güzel olmuş, sıralaması ve tanzimi de son derece mükemmeldir. İşte böylesi mükemmel olan eserin kapalı olan yerlerini açmak, zor yerlerini izah etmek, işaret edilenleri ortaya koymak ve gizli

---

iki isim de delalet ettikleri mananın mevsufunda daha önceden bulunmadığını, sonradan oluştuğunu ifade eder.

İmam Ebu'l-Hasen el-Eşa'ri de şöyle demiştir: Allah Teâlâ hakkında kullanılacak bir ismin kesinlikle Kur'an-ı Kerim veya sahih hadîs-i şerîflerde geçmesi gerekmektedir. Sahih olan da bu görüştür. Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerde geçen isimlerin tamamı doksan dokuz tanedir. İmam et-Tirmizî ve el-Beyhaki (d.384-ö.458) bu isimleri meşhur hadis kitaplarında zikretmişlerdir."

Kemal b. Ebi Şerif (d.822-ö.906), İbnü'l-Humam'ın kelâm ilmine dair yazmış olduğu el- Müsayera metnine yazdığı el-Müsamera şerhinde İmam Fahreddin er-Razi ve el-Gazali'den şöyle bir görüş daha nakletmiştir:

"Allah Teâlâ hakkında sabit olan bir sıfat, Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerde geçmese bile, Allah Teâlâ hakkında kullanılabilir. İsimler böyle değildir; Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerde geçmedikçe onları kullanmak caiz değildir."

Bu farkın sebebi: Allah Teâlâ hakkında sabit olmayan bir ismi, Allah Teâlâ için kullanmak yani O'na isim takmak bir tür tasarruftur. Hiç kimse Allah Teâlâ hakkında tasarrufta bulunamaz. Sıfatlar ise böyle değildir. Zira Kur'an-ı Kerim'de ve hadîs-i şerîflerde geçmese de Allah Teâlâ o sıfatla muttasıftır. Dolayısıyla bu bir tasarruf değil, belki malumu îlamdır.

1 Din ve millet kelimeleri aynı şeyin iki farklı itibarından dolayı konulmuş iki farklı ismidir. Bu gibilere zatı müttehid, itibarı muhtelif denir. Şeriat itaat edilmesi bakımından din diye isimlendirilirken, Müslümanları kendinde toplaması itibarıyla da millet diye isimlendirilmiştir.

2 Gereksiz meselelerden arındırılması; "tenkîh" kelimesi, ayıklamak, budamak ve düzenlemek gibi anlamlara gelir. Araplar kemiğin içindeki iliği çıkarmak anlamında "nakkahtü'l-azme" ifadesini kullanırlar. Bunun gibi ağaç budama fiilini de tenkîh kelimesiyle ifade ederler.

3 Önemli meselelerin ayıklanıp zikredilmesi; "Tehzib" de bir şeyi ıslah etmek, yakışıksız ve yersiz şeylerden uzak tutmak anlamına gelir.

nüktelerini keşfederek kitabı şerh etmeyi istedim. Müellifin sözlerini özlü ifadelerle yorumlamak ve kastını açıkça ortaya koymaya çalıştım. Ayrıca müellifin takririnin ardında konuları tahkik[1], tahririnin akabinde delilleri tetkik[2], bazı konuları bitirdikten sonra maksadını tefsir etmek istedim. Tüm bunları yaparken gereksiz konulara girmeden faydanın çoğalmasına gayret edip sözün uzayıp bıktırıcı olmasından sakınmaya önem göstererek ne çok uzun ne de çok kısa tutmadığımdan iktisadın iki karşıt ucu olan itnab[3] ve ihlalden[4] uzak durdum. Allah Teâlâ doğru yola ulaştırandır. Ondan istenen sapkınlığa düşmekten koruması ve doğruya ulaştırmasıdır. O bana yeter, ne güzel vekildir!

1 "Tahkik", bir konuda hakkı ortaya çıkarmak; "takrir" ise beyan ve arz etmek anlamına gelir.

2 "Tedkik" ıstılahta, müsamahalı/yanlış anlaşılabilen ifadelerden uzak durmak, sözlerini mantık ölçülerine bağlı kalarak açık vermeyecek biçimde sarf etmek anlamına geldiği gibi bir sözden herkesin anlayamayacağı gizli manalar çıkarmak anlamına da gelir.

3 Sözü gereksiz uzatma

4 Sözü kısa tutmak uğruna mananın bozukluğuna yol açmak

Metin

مُقَدِّمَةٌ

اِعْلَمْ أَنَّ الْأَحْكَامَ الشَّرْعِيَّةَ مِنْهَا مَا يَتَعَلَّقُ بِكَيْفِيَّةِ الْعَمَلِ وَتُسَمَّى فَرْعِيَّةً وَعَمَلِيَّةً، وَمِنْهَا مَا يَتَعَلَّقُ بِالْاِعْتِقَادِ وَتُسَمَّى أَصْلِيَّةً وَاعْتِقَادِيَّةً. وَالْعِلْمُ الْمُتَعَلِّقُ بِالْأُولَى يُسَمَّى عِلْمَ الشَّرائِعِ وَالْأَحْكَامِ، لِمَا أَنَّهَا لَا تُسْتَفَادُ إِلَّا مِنْ جِهَةِ الشَّرْعِ، وَلَا يَسْبِقُ الْفَهْمُ عِنْدَ إِطْلَاقِ الْأَحْكَامِ إِلَّا إِلَيْهَا. وَبِالثَّانِيَةِ: عِلْمَ التَّوْحِيدِ وَالصِّفَاتِ، لِمَا أَنَّ ذَلِكَ أَشْهَرُ مَبَاحِثِهِ وَأَشْرَفُ مَقَاصِدِهِ.

وَقَدْ كَانَتِ الْأَوَائِلُ مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ لِصَفَاءِ عَقَائِدِهِمْ بِبَرَكَةِ صُحْبَةِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامِ، وَقُرْبِ الْعَهْدِ بِزَمَانِهِ، وَلِقِلَّةِ الْوَقَائِعِ وَالْاِخْتِلَافَاتِ، وَتَمَكُّنِهِمْ مِنَ الْمُرَاجِعَةِ إِلَى الثِّقَاتِ مُسْتَغْنِينَ عَنْ تَدْوِينِ الْعِلْمَيْنِ وَتَرْتِيبِهِمَا أَبْوَاباً وَفُصُولاً، وَتَقْرِيرِ مَبَاحِثِهِمَا فُرُوعاً وَأُصُولاً إِلَى أَنْ حَدَثَتِ الْفِتَنِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ، وَغَلَبَ الْبَغْيُ عَلَى أَئِمَّةِ الدِّينِ، وَظَهَرَ اخْتِلَافُ الْآرَاءِ وَالْمَيْلُ إِلَى الْبِدَعِ وَالْأَهْوَاءِ، وَكَثُرَتِ الْفَتَاوَى وَالْوَاقِعَاتُ وَالرُّجُوعُ إِلَى الْعُلَمَاءِ فِي الْمُهِمَّاتِ فَاشْتَغَلُوا بِالنَّظَرِ وَالْاِسْتِدْلَالِ وَالْاِجْتِهَادِ وَالْاِسْتِنْبَاطِ وَتَمْهِيدِ الْقَوَاعِدِ وَالْأُصُولِ، وَتَرْتِيبِ الْأَبْوَابِ وَالْفُصُولِ، وَتَكْثِيرِ الْمَسَائِلِ بِأَدِلَّتِهَا وَإِيرَادِ الشُّبَهِ بِأَجْوِبَتِهَا، وَتَعْيِينِ الْأَوْضَاعِ وَالْاِصْطِلَاحَاتِ، وَتَبْيِينِ الْمَذَاهِبِ وَالْاِخْتِلَافَاتِ. وَسَمَّوْا مَا يُفِيدُ مَعْرِفَةَ الْأَحْكَامِ الْعَمَلِيَّةِ عَنْ أَدِلَّتِهَا التَّفْصِيلِيَّةِ بِالْفِقْهِ، وَمَعْرِفَةَ أَحْوَالِ الْأَدِلَّةِ إِجْمَالاً فِي إِفَادَتِهَا الْأَحْكَامِ بِأُصُولِ الْفِقْهِ، وَمَعْرِفَةَ الْعَقَائِدِ عَنْ أَدِلَّتِهَا بِالْكَلَامِ.

لِأَنَّ عُنْوَانَ مَبَاحِثِهِ كَانَ قَوْلَهُمْ: اَلْكَلَامُ فِي كَذَا وَكَذَا، وَلِأَنَّ مَسْأَلَةَ الْكَلَامِ كَانَ أَشْهَرُ مَبَاحِثِهِ وَأَكْثَرُهَا نِزَاعاً وَجِدَالاً، حَتَّى إِنَّ بَعْضَ الْمُتَغَلِّبَةِ قَتَلَ كَثِيراً مِنْ أَهْلِ الْحَقِّ لِعَدَمِ قَوْلِهِمْ بِخَلْقِ الْقُرْآنِ، وَلِأَنَّهُ يُورِثُ الْقُدْرَةَ عَلَى الْكَلَامِ فِي تَحْقِيقِ الشَّرْعِيَّاتِ وَإِلْزَامِ الْخُصُومِ كَالْمَنْطِقِ لِلْفَلْسَفَةِ، وَلِأَنَّهُ أَوَّلُ مَا يَجِبُ مِنَ الْعُلُومِ الَّتِي

إِنَّمَا تُعَلَّمُ وتُتَعَلَّمُ بِالْكَلَامِ، فَأُطْلِقَ عَلَيْهِ هَذَا الْاِسْمُ لِذَلِكَ، ثُمَّ خُصَّ بِهِ، وَلَمْ يُطْلَقْ عَلَى غَيْرِهِ تَمْيِيزاً.

وَلِأَنَّهُ إِنَّمَا يَتَحَقَّقُ بِالْمُبَاحَثَةِ وَإِدَارَةِ الْكَلَامِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ وَغَيْرُه قَدْ يَتَحَقَّقُ بِالتَّأَمُّلِ وَمُطَالَعَةِ الْكُتُبِ، وَلِأَنَّهُ أَكْثَرُ الْعُلُومِ خَلَافاً وَنِزَاعاً، فَيَشْتَدُّ افْتِقَارُهُ إِلَى الْكَلَامِ مَعَ الْمُخَالِفِينَ وَالرَّدُّ عَلَيْهِمْ، وَلِأَنَّهُ لِقُوَّةِ أَدِلَّتِهِ صَارَ كَأَنَّهُ هُوَ الْكَلَامُ دُونَ مَا عَدَاهُ مِنَ الْعُلُومِ، كَمَا يُقَالُ لِلْأَقْوَى مِنَ الْكَلَامَيْنِ: هَذَا هُوَ الْكَلَامُ.

وَلِأَنَّهُ لِابْتِنَائِهِ عَلَى الْأَدِلَّةِ الْقَطْعِيَّةِ الْمُؤَيَّدِ أَكْثَرُهَا بِالْأَدِلَّةِ السَّمْعِيَّةِ أَشَدُّ الْعُلُومِ تَأْثِيراً فِي الْقَلْبِ وَتَغَلْغُلاً فِيهِ، فَسُمِّيَ بِالْكَلَامِ الْمُشْتَقُّ مِنَ الْكَلْمِ وَهُوَ الْجَرْحُ، وَهَذَا هُوَ كَلَامُ الْقُدَمَاءِ. وَمَعْظَمُ خِلَافِيَّاتِهِ مَعَ الْفِرَقِ الْإِسْلَامِيَّةِ خُصُوصاً الْمُعْتَزِلَةُ، لِأَنَّهُمْ أَوَّلُ فِرْقَةٍ أَسَّسُوا قَوَاعِدَ الْخِلَافِ لِمَا وَرَدَ بِهِ ظَاهِرُ السُّنَّةِ وَجَرَى عَلَيْهِ جَمَاعَةُ الصَّحَابَةِ رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ فِي بَابِ الْعَقَائِدِ.

Kelime Anlamı

اِعْلَمْ Sen bil Neyi? **أَنَّ muhakkak الْأَحْكَامَ الشَّرْعِيَّةَ dini hükümler** Nedir? **مِنْهَا onlardan bir kısmı** Nedir? **مَا يَتَعَلَّقُ alakalanandır** Ne ile? **بِكَيْفِيَّةِ الْعَمَلِ amel şekilleriyle alakalıdır. وَتُسَمَّى isimlenir** Ne ile? **فَرْعِيَّةً وَعَمَلِيَّةً fer'i ve ameli diye. وَمِنْهَا Bir kısmı da** Nedir? **مَا يَتَعَلَّقُ بِالْاِعْتِقَادِ itikatla alakalıdır. وَتُسَمَّى isimlenir** Ne ile? **أَصْلِيَّةً وَاعْتِقَادِيَّةً Bunlar da asli ve itikadi diye. وَالْعِلْمُ الْمُتَعَلِّقُ بِالْأُولَى Birinci kısma taalluk eden ilimler** Nedir? **يُسَمَّى isimlenir** Ne ile? **عِلْمَ الشَّرَائِعِ وَالْأَحْكَامِ şeriat ve ahkam ilimleri diye** Ne için? **لِمَا أَنَّهَا zira onlar** Nedir? **لَا تُسْتَفَادُ istifade edilmezler إِلَّا مِنْ جِهَةِ الشَّرْعِ sadece din tarafından öğrenilebilir. وَلَا يَسْبِقُ الْفَهْمُ Kişinin anlayışı hemen yönelmez** Ne zaman? **عِنْدَ إِطْلَاقِ الْأَحْكَامِ ahkam denildiğinde إِلَّا إِلَيْهَا sadece bu**

kısma yönelir. وَبِالثَّانِيَةِ **İkinci kısma taalluk eden ilim de isimlenir** Ne ile? عِلْمَ التَّوْحِيدِ وَالصِّفَاتِ **tevhid ve sıfatlar ilmi diye** Ne için? لِمَا أَنَّ ذَلِكَ **zira bu konular** Nedir? أَشْهَرُ مَبَاحِثِهُ وَأَشْرَفُ مَقَاصِدِهُ **en meşhur bahisleri ve en şerefli konularıdır.**

وَقَدْ كَانَتِ الْأَوَائِلُ **İlk dönem alimleri idi** öyle alimler ki مِنَ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ **sahabelerden ve tabiinden** رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ **Allah Teâlâ onların hepsinden razı olsun** لِصَفَاءِ عَقَائِدِهِمْ **akideleri saf olduğu için** Ne sebebiyle? بِبَرَكَةِ صُحْبَةِ النَّبِيِّ **Peygamberin sohbetinin bereketi sebebiyle** عَلَيْهِ السَّلَامِ **selam üzerine olsun** Daha? وَقُرْبِ الْعَهْدِ بِزَمَانِهِ **ve onların zamanları Peygamberin zamanına yakın olduğu için** Daha? وَلِقِلَّةِ الْوَقَائِعِ وَالْاِخْتِلَافَاتِ **olaylar ve ihtilaflar az olduğu için** Daha? وَتَمَكُّنِهِمْ مِنَ الْمُرَاجِعَةِ **danışma imkanı buldukları için** Kime? إِلَى الثِّقَاتِ **güvenilir kişilere** Ne oldular? مُسْتَغْنِينَ **ihtiyaç duymadılar** Neye? عَنْ تَدْوِينِ الْعِلْمَيْنِ **bu iki ilim hakkında bir şey yazmaya** Daha? وَتَرْتِيبِهِمَا أَبْوَاباً وَفُصُولاً **ve bu iki ilmi fasıl ve bablara ayırmaya** Daha? وَتَقْرِيرِ مَبَاحِثِهِمَا فُرُوعاً وَأُصُولاً **ve bu iki ilmin bahislerini fer'i ve asli diye açıklamaya** Ne zamana kadar böyle devam etti? إِلَى أَنْ حَدَثَتِ الْفِتَنُ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ **Müslümanlar arasında fitneler çıkana kadar** Daha? وَغَلَبَ الْبَغْيُ عَلَى أَئِمَّةِ الدِّينَ **din önderlerine azgınlar galabe çalana kadar** Daha? وَظَهَرَ اخْتِلَافُ الْآرَاءِ **görüş farklılıkları çıkana kadar** Daha? وَالْمَيْلُ إِلَى الْبِدَعِ وَالْأَهْوَاءِ **bidat ve hevaya meyledilene kadar** Daha? وَكَثُرَتِ الْفَتَاوَى وَالْوَاقِعَاتُ وَالرُّجُوعُ **fetvalar, olaylar ve danışmalar çoğalana kadar** Kime danışma? إِلَى الْعُلَمَاءِ **alimlere** Ne hususta? فِي الْمُهِمَّاتِ **önemli meselelerde** فَاشْتَغَلُوا **bu sebeple alimler meşgul oldular** Ne ile? بِالنَّظَرِ وَالْاِسْتِدْلَالِ وَالْاِجْتِهَادِ وَالْاِسْتِنْبَاطِ وَتَمْهِيدِ الْقَوَاعِدِ وَالْأُصُولِ، وَتَرْتِيبِ

الْأَبْوَابِ وَالْفُصُولِ، وَتَكْثِيرِ الْمَسَائِلِ بِأَدِلَّتِهَا وَإِيرَادِ الشُّبَهِ بِأَجْوِبَتِهَا، وَتَعْيِينِ الْأَوْضَاعِ وَالِاصْطِلَاحَاتِ، وَتَبْيِينِ الْمَذَاهِبِ وَالِاخْتِلَافَاتِ **inceleme, delil elde etme, içtihat, hüküm çıkarmak, kaide ve asıllar oluşturmak, bab ve fasıllar tertip etmek, delillerle getirilmiş meseleleri çokça yapmak, şüpheler getirip cevaplamakla.** وَسَمَّوْا **Ve isimlendirdiler** Neyi? مَا يُفِيدُ مَعْرِفَةَ الْأَحْكَامِ الْعَمَلِيَّةِ **ameli hükümleri öğrenme faydasını veren ilmi** Neyden öğrenmek? عَنْ أَدِلَّتِهَا التَّفْصِيلِيَّةِ **tafsili delillerden** Ne ile isimlendirdiler? بِالْفِقْهِ **fıkıh diye** Daha? وَمَعْرِفَةَ أَحْوَالِ الْأَدِلَّةِ إِجْمَالاً فِي إِفَادَتِهَا الْأَحْكَامِ **ve hükümleri ifade etmekte kullanılan icmali delillerin hallerini bildiren ilmi de isimlendirdiler** Ne ile? بِأُصُولِ الْفِقْهِ **usul'ul-fıkıh diye** Daha? وَمَعْرِفَةَ الْعَقَائِدِ عَنْ أَدِلَّتِهَا **delillerden akideyi öğreten ilimi de isimlendirdiler** Ne ile? بِالْكَلَامِ **kelam diye** Ne için kelam dediler? لِأَنَّ عُنْوَانَ مَبَاحِثِهِ **zira o ilmin meselelerinin başlıkları** Nedir? كَانَ قَوْلَهُمْ **şöyle demek idi:** اَلْكَلَامُ فِي كَذَا وَكَذَا **Şu işte ki konuşma...** Daha? وَلِأَنَّ مَسْأَلَةَ الْكَلَامِ **ayrıca kelam meseleleri** Nedir? كَانَ أَشْهَرُ مَبَاحِثِهِ **en meşhur bahistir** Daha? وَأَكْثَرُهَا نِزَاعاً وَجِدَالاً **ve tartışma ve cedelin en çok olduğu meseledir** Daha? حَتَّى إِنَّ بَعْضَ الْمُتَغَلِّبَةِ **hatta bazı aşırı gidenler** Ne yaptılar? قَتَلَ كَثِيراً مِنْ أَهْلِ الْحَقِّ **Hak ehlinden çok kimseyi öldürdüler** Ne için? لِعَدَمِ قَوْلِهِمْ بِخَلْقِ الْقُرْآنِ **Kur'an-ı Kerim yaratılmış demedikleri için** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca bu ilim** Nedir? يُورِثُ الْقُدْرَةَ عَلَى الْكَلَامِ **konuşma kabiliyeti bahşeder** Ne hakkında? فِي تَحْقِيقِ الشَّرْعِيَّاتِ **dini meselelerin tahkikinde** Daha? وَإِلْزَامِ الْخُصُومِ **ve hasımları susturmakta** Ne gibi? كَالْمَنْطِقِ لِلْفَلْسَفَةِ **felsefeye nisbetle mantık ilmi gibi** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca bu ilim** Nedir? أَوَّلُ مَا يَجِبُ مِنَ الْعُلُومِ الَّتِي إِنَّمَا تُعَلَّمُ وتُتَعَلَّمُ بِالْكَلَامِ **bilinmesi vacip olan ilimlerden konuşarak öğrenilip öğretilen ilk**

ilimdir فَأُطْلِقَ عَلَيْهِ هَذَا الْاِسْمُ لِذَلِكَ **işte tüm bu sebeplerden bu ilme bu isim verildi** Daha? ثُمَّ خُصَّ بِهِ **sonra da bu ilme has kılındı** Daha? وَلَمْ يُطْلَقْ عَلَى غَيْرِهِ **başka ilme bu isim söylenmedi** Ne için? تَمْيِيزاً **aralarını ayırabilmek için** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca bu ilim** Nedir? إِنَّمَا يَتَحَقَّقُ بِالْمُبَاحَثَةِ **konuşmayla gerçekleşir** Daha? وَإِدَارَةِ الْكَلَامِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ **karşılıklı iki tarafdan söz çevirmeyle gerçekleşir** Daha? وَغَيْرُه **diğer ilimler ise** Nedir? قَدْ يَتَحَقَّقُ بِالتَّأَمُّلِ وَمُطَالَعَةِ الْكُتُبِ **düşünme ve kitap mütalaasıyla gerçekleşir** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca bu ilim** Nedir? أَكْثَرُ الْعُلُومِ خَلَافاً وَنِزَاعاً **ihtilaf ve tartışmaların en çok vaki olduğu ilimdir** فَيَشْتَدُّ افْتِقَارُهُ **bu sebepten ihtiyaç şiddetli olur** Neye? إِلَى الْكَلَامِ مَعَ الْمُخَالِفِينَ **muhaliflerle konuşmaya** Daha? وَالرَّدُّ عَلَيْهِمْ **ve onlara itiraz etmeye** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca bu ilim** Nedir? لِقُوَّةِ أَدِلَّتِهِ **delilleri kuvvetli olduğu için** Ne olur? صَارَ كَأَنَّهُ هُوَ الْكَلَامُ **sanki bu ilim konuşmak sayılmış** Daha? دُونَ مَا عَدَاهُ مِنَ الْعُلُومِ **diğer ilimler ise konuşmak sayılmamıştır** Ne gibi? كَمَا يُقَالُ لِلْأَقْوَى مِنَ الْكَلَامَيْنِ **iki kelamdan daha kuvvetli olana denildiği gibi** "هَذَا هُوَ الْكَلَامُ **kelam budur** " Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca bu ilim** لِابْتِنَائِهِ عَلَى الْأَدِلَّةِ الْقَطْعِيَّةِ **kat'i deliller üzerine bina edildiği için** öyle deliller ki الْمُؤَيِّدِ أَكْثَرُهَا **çoğu güçlendirilmiş** Ne ile? بِالْأَدِلَّةِ السَّمْعِيَّةِ **sem'i delillerle** Nedir? أَشَدُّ الْعُلُومِ تَأْثِيراً **tesir bakımından en şiddetli ilimdir** Neye tesir? فِي الْقَلْبِ **kalbe** Daha? وَتَغَلْغُلاً فِيهِ **ve kalbe giren.** فَسُمِّيَ بِالْكَلَامِ **Tüm bu sebeplerle kelam diye ismlendirildi** öyle kelam ki الْمُشْتَقُّ مِنَ الْكَلْمِ **kelm kökünden türetilmiş.** وَهُوَ الْجَرْحُ **Kelam yara demektir** وَهَذَا **Bu anlattığımız kelam ilmi** Nedir? هُوَ كَلَامُ الْقُدَمَاءِ **eskilerin "kudema" kelamıdır.** وَمَعْظَمُ خِلَافِيَّاتِهِ **Bu tür kelamın en büyük ihtlafları** Nedir? مَعَ الْفِرَقِ الْإِسْلَامِيَّةِ **İslam fırkalarıyladır** Ne olduğu halde? خُصُوصاً

أَوَّلُ فِرْقَةٍ **zira Mutezile** Nedir? لِأَنَّهُمْ **özellikle de Mutezileyledir** Ne için? الْمُعْتَزِلَةُ أَسَّسُوا قَوَاعِدَ الْخِلَافِ **ihtilaf kaidelerini ilk tesis eden fırkadır** Neye ihtilaf? لِمَا وَرَدَ بِهِ ظَاهِرُ السُّنَّةِ **sünnetin zahirinden anlaşılarak varit olan manalara** Daha neye İhtilafı tesis ettiler? وَجَرَى عَلَيْهِ جَمَاعَةُ الصَّحَابَةِ **sahabelerin devam edegeldikleri yola** رِضْوَانُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ **Allah Teâlâ onların hepsinden razı olsun** Ne hususta ki ihtilaf? فِي بَابِ الْعَقَائِدِ **akaid bablarında.**

Şerhu'l-Akâid

Mukaddime

Bilmelisin ki dini hükümlerin[1] bir kısmı amelin uygulanmasıyla ilgilidir. Bunlara fer'î ve amelî hükümler denir. Bir kısmı da inançla alakalıdır ki, bunlara aslî ve itikadî hükümler denir. Birinci sınıf hükümlerle alakalı ilim, "Şeriat ve Ahkâm İlmi" (İlmü'ş-Şerâi' ve'l-Ahkâm) denir. Zira bu tür ilim ancak şeriatla öğrenilir. "Ahkâm" lafzı kullanıldığında akla ilk bu ilim gelir. İkinci sınıf hükümlerle alakalı ilim de "Tevhid ve Sıfat İlmi"(İlmü't-Tevhid ve's-Sıfât) diye adlandırılır. Çünkü tevhid ve sıfat konuları bu ilmin en meşhur ve en önemli konularıdır.

Sahabe ve tabiinden oluşan ilk nesiller (Allah hepsinden razı olsun), Peygamberimizin sohbetinde bulunmaları ve ona yakın bir dönemde yaşamış olmanın bereketiyle inançlarının berrak oluşu ve kendi çağlarında hadise ve ihtilafların az olması ve de bir müşkülle karşılaştıklarında güvenilir âlimlere müracaat edebilme fırsatına sahip olmaları sebebiyle bu iki ilmi ana başlıklar ve tali konular halinde tertip edip bunlardan ferî ve aslî maksadın ne olduğunu takrir ederek tedvin etme ihtiyacı hissetmemişlerdi.

Bu durum Müslümanlar arasında fitne[2] baş göstererek din önderlerine karşı ayaklanma hareketleri her tarafa yayılana kadar devam etti. Bu fitne döneminde

1 Dini hüküm ifadesinden akle ilk gelen manasının kitap, sünnet, icma ve bunlara dönen şeyler olmaksızın anlaşılamadığı hükümlerdir. Mücerret akılla bulunan hükümlere gelince; kelam meselelerinin çoğunda olduğu gibi şeriatın itibar ettikleri hükümlerden olması halinde onlara da dini hükümler denilir. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ'nın görülmesi, haşrı cismani gibi kelam meselelerinin bazısı da mücerret akılla bulunamayacak hükümlerdendir.

2 Hz. Osman (Allah ondan razı olsun) döneminin sonlarından itibaren bazı gizli ellerin başlatmış olduğu iç kargaşalar ve devamında Hz. Ali ile Hz. Muaviye (Allah onlardan razı olsun) arasında geçen siyasî mücadeleler dönemi kast edilmektedir.

ortalıkta farklı görüşler dolaşmaya başladı ve halk bidatleri kabul etmeye meyletti. Yeni güncel meseleler ve fetvalar çoğalınca önemli gördükleri konularda sıkça âlimlere müracaat etmeye başladılar.

Âlimler de zorunlu olarak nazar[1], istidlal[2], içtihat[3] ve istinbat[4] ile meşgul olurlarken diğer yandan meseleleri ana başlıklar ve fasıllar halinde tertip etmeye, delilleriyle birlikte detaylandırmaya, şüpheleri cevaplarıyla zikretmeye, bir kısım terim ve kavramlar belirlemeye, görüş ve ihtilafları izah etmeye başladılar.

Bu dönemlerde amelî hükümleri tafsilî delilleriyle bilmeye "Fıkıh";[5] hangi hükmü hangi hallerde nasıl bildireceği yönüyle delillerin durumlarına göre fonksiyonlarını ele alan ilme "Usûl-i Fıkıh"; inanç esaslarını delillere dayalı olarak inceleyen ilme de "Kelam" adını verdiler.

(Kelam denilmesine şu sebeplerle açıklanabilir)

- Bu ilmin konu başlıkları genelde "filan konu hakkında kelam" şeklinde olurdu.

Allah kelamı (Kur'ân-ı Kerim yaratılmış mı, değil mi) mevzuu bu ilmin en meşhur ve önde gelen ve de en çok tartışılan mevzuu olması. Hatta bazı zalim yöneticiler, "Allah'ın kelamı mahlûktur" demeyen Ehlisünnet alimi birçıklarını öldürmüşlerdir.

- Bu ilmin, mantık ilminin felsefeyle olan bağı gibi,[6] şer'î meseleleri incelemek ve hasımları susturmak noktasında kelam gücünü geliştirmiş olması.
- Kelamla/sözle öğrenilip-öğretilen ilimler arasında vacip olan ilk ilim olması. Bu yüzden bu ilme kelam denilmiş ve diğer ilimlerle karıştırılmaması için sadece bu ilme kelam ilimi adı verilmiştir.

---

1 Bilinmeyen şeylere ulaşmak için bilinen şeyleri gerektiği gibi tertip ederek sonuç almaya çalışmak.

2 Delil getirme metotlarını kullanarak delillerle sonuca ulaşmaya çalışmak

3 Dini delil ve değerlere dayalı olarak meselelerdeki şer'î hükmü bulmaya çalışmak.

4 İçtihat ile eş anlamlı kullanılsa da hüküm çıkarmanın delil ve manaların kökenine inip en derinden meseleyi tahkik edip hükmü ortaya koymayı ifade eder.

5 Tafsili delillerden bilinen ameli hükümler delillerle tespit edilmiş olduğundan aslında bunlara müdellel meseleler denilir. Bu durumda fıkıh isminin bu türe itlakı mecaz olur. Zira fıkıh bizzat marifetin kendisidir, yoksa delillerle sabit olan meseleler değildir. Ancak delillerle sabit olan meseleler, hükümlerin delillerinden bilinmesine sebep olduğu için sebebbiyyet alakasıyla mecazi olarak bu türe fıkıh denilmiştir.

6 Yani nasıl ki mantık ilmi felsefi mesleleri konuşabilmeye yardımcı bir ilim olduğu gibi kelam ilmi de şer'i meselelerin tahkiki ve hasmı ilzam noktasında kişiye yardımcı olan bir ilimdir.

- Bu ilmin münazara ve karşılıklı konuşarak tartışmaya dayalı olması. Diğer ilimler ekseri düşünüp anlama ve kitap okumakla tahsil edilebilir.
- Bu ilmin diğer ilimlere kıyasla daha fazla tartışma konusu olup çokça ihtilaf barındırması. Bu yüzden muhaliflerle münazara etmek ve onların hükümlerinin batıl olduğunu ispatlamak için diğerlerinden çok bu ilmin, kelama/söze daha çok muhtaç olması.
- Bu ilmin delilleri, diğer ilimlere göre daha kuvvetli ve kesin olması. Adeta "kelam" sadece bu ilimdir, diğerleri değildir. Zira iki mevzudan daha önemli olanı için "kelam/mevzuumuz budur" denilir.

Bu ilmin çoğu mevzuu sem'i delillerle desteklenmiş ve kesin kat'i delillerle ispat edilmiş olmasının inanca fazlaca tesirli olması. Bu yüzden bu ilme "yaralamak" manasına gelen "k-l-m" kökünden kelam ismi verilmiştir.

Buraya kadar anlatılan erken dönem âlimlerin kelamıdır.

Erken dönem kelamının çoğu tartışmaları başta Mutezile olmak üzere İslâmî fırkalarladır. Zira Mutezile, inanç esaslarına dair sünnetin zahirine ve sahabenin (Allah onlardan razı olsun) tutumuna karşı muhalefetin temellerini atan ilk fırkadır.

Metin

وَذَلِكَ أَنَّ رَئِيسَهُمْ وَاصِلُ بْنُ عَطَاءٍ اِعْتَزَلَ عَنْ مَجْلِسِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ رَحِمَهُ اللهُ يُقَرِّرُ أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ وَلَا كَافِرٍ وَيُثْبِتُ الْمَنْزِلَةَ بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ، فَقَالَ الْحَسَنُ: قَدِ اعْتَزَلَ عَنَّا، فَسُمُّوا الْمُعْتَزِلَةَ، وَهُمْ سَمَّوْا أَنْفُسَهُمْ أَصْحَابَ الْعَدْلِ وَالتَّوْحِيدِ، لِقَوْلِهِمْ بِوُجُوبِ ثَوَابِ الْمُطِيعِ وَعِقَابِ الْعَاصِي عَلَى اللهِ وَنَفْيِ الصِّفَاتِ الْقَدِيمَةِ عَنْهُ. ثُمَّ إِنَّهُمْ تَوَغَّلُوا فِي عِلْمِ الْكَلَامِ وَتَشَبَّثُوا بِأَذْيَالِ الْفَلَاسَفَةِ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأُصُولِ.

وَشَاعَ مَذْهَبُهُمْ فِيمَا بَيْنَ النَّاسِ إِلَى أَنْ قَالَ الشَّيْخُ أَبُو الْحَسَنِ الْأَشْعَرِيُّ لِأُسْتَاذِهِ أَبِي عَلِيٍّ الْجُبَّائِيِّ: مَا تَقُولُ فِي ثَلَاثَةِ إِخْوَةٍ، مَاتَ أَحَدُهُمْ مُطِيعاً وَالْآخَرُ عَاصِياً وَالثَّالِثُ صَغِيراً؟ فَقَالَ: إِنَّ الْأَوَّلَ يُثَابُ بِالْجَنَّةِ، وَالثَّانِي يُعَاقَبُ بِالنَّارِ، وَالثَّالِثُ لَا يُثَابُ وَلَا يُعَاقَبُ. قَالَ الْأَشْعَرِيُّ: فَإِنْ قَالَ الثَّالِثُ: يَا رَبِّ أَمَتَّنِي صَغِيراً وَمَا أَبْقَيْتَنِي

إِلَى أَنْ أَكْبَرَ فَأُومِنَ بِكَ وَأَطِيعَكَ فَأَدْخُلَ الْجَنَّةَ! مَاذَا يَقُولُ الرَّبُّ تَعَالَى؟ فَقَالَ: يَقُولُ الرَّبُّ: إِنِّي كُنْتُ أَعْلَمُ أَنَّكَ لَوْ كَبُرْتَ لَعَصَيْتَ فَدَخَلْتَ النَّارَ، فَكَانَ الْأَصْلَحُ لَكَ أَنْ تَمُوتَ صَغِيراً.

قَالَ الْأَشْعَرِيّ: فَإِنْ قَالَ الثَّانِي: يَا رَبِّ لِمَ لَمْ تُمِتْنِي صَغِيراً لِئَلَّا أَعْصِيَ فَلَا أَدْخُلَ النَّارَ! فَمَاذَا يَقُولُ الرَّبُ؟ فَبُهِتَ الْجُبَائِيُّ، وَتَرَكَ الْأَشْعَرِيُّ مَذْهَبَهُ وَاشْتَغَلَ هُوَ وَمَنْ تَبِعَهُ بِإِبْطَالِ رَأْيِ الْمُعْتَزِلَةِ وَإِثْبَاتِ مَا وَرَدَ بِهِ السُّنَّةُ وَمَضَى عَلَيْهِ الْجَمَاعَةُ، فَسُمُّوا أَهْلَ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ.

Kelime Anlamı

وَذَلِكَ İşte bu durumun sebebi Nedir? **أَنَّ رَئِيسَهُمْ onların önderleri** Kim? **وَاصِلُ بْنُ عَطَاءٍ Vasıl bin Ata** Nedir? **اِعْتَزَلَ ayrılmıştır** Nereden? **عَنْ مَجْلِسِ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ Hasan Basri'nin meclisinden رَحِمَهُ اللهُ Allah Teâlâ ona rahmet etsin يُقَرِّرُ Vasıl iddia ediyordu** Neyi? **أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ muhakkak ki büyük günah işleyen** Nedir? **لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ وَلَا كَافِرٍ mümin de değildir kafir de değildir** Daha? **وَيُثْبِتُ ve iddia ediyordu** Neyi? **الْمَنْزِلَةَ بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ cennet cehennem arası bir yer فَقَالَ الْحَسَنُ bunun üzerine Hasan Basri şöyle dedi: قَدِ اعْتَزَلَ عَنَّا O bizden ayrıldı فَسُمُّوا الْمُعْتَزِلَةَ böylece Mutezile diye isimlandiler. وَهُمْ سَمَّوْا أَنْفُسَهُمْ Onlar ise kendilerini isimlendirdiler** Ne ile? **أَصْحَابَ الْعَدْلِ وَالتَّوْحِيدِ Adalet ve tevhit topluluğu** Ne için kendilerini böyle isimlendirdiler? **لِقَوْلِهِمْ iddia ettikleri için** Neyi? **بِوُجُوبِ ثَوَابِ الْمُطِيعِ وَعِقَابِ الْعَاصِي عَلَى اللهِ Allah Teâlâ 'nın itaat edeni mükafatlandırması, asi olanı da cezalandırması vaciptir** Daha? **وَنَفْيِ الصِّفَاتِ الْقَدِيمَةِ عَنْهُ ve Allah Teâlâ'dan kadim sıfatları nefyettikleri için. ثُمَّ إِنَّهُمْ Daha sonrasında Mutezile** Ne oldu?

تَوَغَّلُوا daldılar Neye? فِي عِلْمِ الْكَلَامِ kelam ilmine Daha? وَتَشَبَّثُوا ve yapıştılar Neye? بِأَذْيَالِ الْفَلَاسَفَةِ felsefecilerin fikirlerine Ne hususta? فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأُصُولِ asıl meselelerin çoğunda Daha? وَشَاعَ ve yayıldı ne مَذْهَبُهُمْ mezhepleri Nerede? فِيمَا بَيْنَ النَّاسِ insanlar arasında Ne zamana kadar? إِلَى أَنْ قَالَ الشَّيْخُ أَبُو الْحَسَنِ الْأَشْعَرِيُّ Şeyh Ebu'l-Hasan Eşari diyene kadar Kime? لِأُسْتَاذِهِ أَبِي عَلِيٍّ الْجُبَّائِيِّ hocası Ebu Ali Cubbai'ye Ne dedi? مَا تَقُولُ فِي ثَلَاثَةِ إِخْوَةٍ Üç kardeş hakkında ne dersin? مَاتَ أَحَدُهُمْ مُطِيعاً Biri itaat ile öldü Daha? وَالْآخَرُ عَاصِياً diğeri asi öldü Daha? وَالثَّالِثُ صَغِيراً üçüncüsü de çocukken öldü? فَقَالَ Cubbai şöyle dedi: إِنَّ الْأَوَّلَ Birincisi Nedir? يُثَابُ بِالْجَنَّةِ cennetle mükafatlandırılır وَالثَّانِي ikincisi Nedir? يُعَاقَبُ بِالنَّارِ cehennemle cezalandırılır وَالثَّالِثَ üçüncüsü de Nedir? لَا يُثَابُ وَلَا يُعَاقَبُ ne mükafatlandırılır ne de cezalandırılır قَالَ الْأَشْعَرِيُّ Eşari şöyle dedi: فَإِنْ قَالَ الثَّالِثُ Şayet üçüncüsü şöyle dese: يَا رَبِّ Rabbim! أَمَتَّنِي صَغِيراً Beni küçükken öldürdün وَمَا أَبْقَيْتَنِي beni yaşatmadın Ne kadar? إِلَى أَنْ أَكْبُرَ فَأُومِنَ بِكَ Büyüyüp de sana iman edene kadar Daha? وَأُطِيعَكَ ve itaat edeyim de فَأَدْخُلَ الْجَنَّةَ cennete gireyim. مَاذَا يَقُولُ الرَّبُّ تَعَالَى Rab Teâlâ ne diyecek? فَقَالَ Vasıl şöyle dedi: يَقُولُ الرَّبُّ Rab şöyle der: إِنِّي كُنْتُ أَعْلَمُ Ben daha iyi biliyordum Neyi? أَنَّكَ muhakak ki sen لَوْ كَبُرْتَ لَعَصَيْتَ büyüseydin isyan edecektin Daha? فَدَخَلْتَ النَّارَ ve cehenneme girecektin فَكَانَ الْأَصْلَحُ لَكَ senin için en uygun olan Nedir? أَنْ تَمُوتَ صَغِيراً küçükken ölmendi. قَالَ الْأَشْعَرِيِّ Eşari şöyle dedi: فَإِنْ قَالَ الثَّانِي Şayet ikinci derse Ne? يَا رَبِّ Ey Rabbim! لِمَ لَمْ تُمِتْنِي صَغِيراً Neden beni küçükken öldürmedin ki لِئَلَّا أَعْصِيَ bende sana isyan etmeyeydim de فَلَا أَدْخُلَ النَّارَ böylece cehenneme girmeyeydim. فَمَاذَا يَقُولُ الرَّبُّ Bu durumda Rab ne

diyecek? فَبَهُتَ الْجُبَائِيُّ **Böylece Cubbai afalladı.** وَتَرَكَ الْأَشْعَرِيُّ مَذْهَبَهُ **Eşari de onun mezhebini terk etti** Daha? وَاشْتَغَلَ هُوَ وَمَنْ تَبِعَهُ **O ve ona tabi olanlar meşgul oldular** Ne ile? بِإِبْطَالِ رَأْيِ الْمُعْتَزِلَةِ **Mutezilenin görüşlerini iptal etmeyle** Daha? وَإِثْبَاتِ مَا وَرَدَ بِهِ السُّنَّةُ **ve hakkında sünnet varit olan meseleleri ispata koyuldular** وَمَضَى عَلَيْهِ الْجَمَاعَةُ **onlarla bir cemaat devamedegeldi** فَسُمُّوا أَهْلَ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ **Onlara Ehl-i Sünnet-i Sünnet ve'l-Cemaa denildi.**

Şerhu'l-Akâid

Şöyle ki, Mutezile'nin kurucusu Vâsıl b. Atâ[1]; büyük günah işleyen kimsenin ne mümin ne de kâfir olamayacağını iddia ederek iki konum arasında üçüncü bir konum (el- menzile beyne'l-menzileteyn)[2] ortaya atarak Hasan-ı Basrî'nin[3] (Allah ona rahmet etsin) meclisinden ayrılmıştır. Hasan-ı Basrî de onun hakkında "Vâsıl bizden itizal etti/ayrıldı" demiş ve bunun üzerine o ve takipçileri "Mutezile/ayrılanlar" diye anıla gelmiştir.[4]

---

1 Vâsıl b. Atâ Ebu Huzeyfe el-Basrî (80/131): meşhur edip ve hatip bir Arap'tır. Mutezile mezhebinin kurucusu olarak kabul edilir. Mezhebini yaymak için İslam âleminin çeşitli bölgelerine davetçiler göndermiş, Mutezile fırkasının asırlarca yaşamasına zemin hazırlamıştır. *Kitabü Esnâfi'l-Mürcie, Kitabü't-Tevbe, Kitabü Meâni'l-Kuran* gibi kaynaklarda isimlerine yer verilen belli başlı kitapları vardır. Zirikli, *el-A'lâm,* c. 8. s. 108.

2 Yani iman ve küfür arası bir konum, yoksa cennet ve cehennem arası bir konu değil. Zira Mutezile'ye göre fasık ebedi cehennemdedir. Seleften bazıları Araf'ın cennet ve cehennem arası bir yer olduğunu söylemişlerdir. Oranın ahalisi ise sahih bir hadis-i şerifte geldiği üzere iyilik ve kötülükleri denk olanlardır. Ancak orası ebedi bir yer olmayıp sonunda cennete gireceklerdir. Bazıları da Araf ahalisinin müşriklerin buluğa ermeden ölen çocukları olduğunu söylemişlerdir. Bir diğer görüş de fetret döneminde ölenler olduğu şeklindedir. Hayali Haşiyesi

3 Ebû Saîd Hasan b. Yesâr el-Basrî, (22/110) Basra'da vefat etmiştir. Tabiînin ileri gelenlerinden olup Basra imamı olarak anılır. Fedâilü Mekke adıyla el-Mektebetü'l- Ezheriyye'de bir kitabı bulunmaktadır. Bkz., Zirikli, el-A'lâm, c. 2, s. 226.

4 Şöyle bir itiraz yapılmıştır: Hasan Basri'ye göre büyük günah işleyen ne kafirdir ne de mümindir. Bu durumda Vasıl onun mezhebinden ayrılmış olmaması gerekir. Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: Hasan Basri iman ve kifür arası bir menzil ispat etmemektedir. Bilakis küfrü iki kısma ayırmıştır; küfrü zahir olan kafir, küfrü zahir olmayan kafir yani münafık. Büyük günah işleyeni küfrü zahir olmayan kafir yani münafık olarak saymaktadır.

Mutezile fırkasına mensup olanlar; Allah Teâlâ'nın âsî olan kulu cezalandırması ve itaatkâr kulu mükafatlandırmasının vacip olmasından ve de Allah Teâlâ'nın kadîm sıfatlarının bulunmadığını iddia etmelerinden[1] dolayı kendilerini "ashabu'l-adl ve't-tevhid" (tevhid ve adalet ehli) diye isimlendirirler.

Sonraları kelam ilmine yoğunlaştılar ve birçok temel inanç esasının izahında felsefecilerin eteklerine sarıldılar.[2] Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ile hocası Ebu Ali el-Cübbaî'[3] arasındaki tartışma olana kadar insanlar arasında görüşleri yaygınlaştı.

(Bu tartışma özetle şöyledir)

İmam Eş'arî:

-İlki Allah'a itaat üzere, İkincisi isyan üzere, üçüncüsü ise henüz ergenlik çağına ulaşmadan ölen üç kardeş hakkında ne dersin?

Cübbâî şöyle cevap verdi:

-İlki cennetle ödüllendirilir, ikincisi cehennemle cezalandırılır. Üçüncüsü ise ne mükâfatlandırılır ne de cezalandırılır.

İmam Eş'arî:

-Üçüncü çocuk: "Ey Rabbim! Benim canımı neden küçük yaşta aldın? Beni neden büyüyüp sana iman ve itaat edene kadar yaşatmadın ki, cennete girerdim şimdi" derse Allah ne cevap verir?

Cübbâî:

-Allah üçüncü çocuğa: "Ben senden daha iyi bilirim; büyüseydin bana isyan edecek ve cehenneme girecektin. Bu yüzden senin için en iyisi (eslahı) küçük yaşta ölmendi, der.

İmam Eş'arî:

-Peki, ikinci kardeş: "Ey Rabbim! Beni neden küçük yaşta öldürmedin? Küçük yaşta ölseydim sana isyan etmemiş olur ve şimdi cehenneme girmezdim" derse Allah ne cevap verir?

---

1 İleride de geleceği üzere kadim sıfatların bulunmasını tevhidi iptal olarak görmüşlerdir.

2 Felsefe kelimesi Yunanca bir kelime olup feylesof kökünden gelmektedir. Manası hikmet seven anlamındadır. El-Mevaiz ve'l-İtibar. Mukrizî

3 Ebû Ali el-Cübbâî, Muhammed b. Abdilvehhab b. Selam, 235 yılında dünyaya gelmiş, 303 yılında Basra'da nispet edildiği Cübbâ kasabasında vefat etmiştir. Mutezile mezhebinin imamlarındandır. Mezhep içinde kendine ait görüşleriyle ayrı bir çizgi oluşturarak Cübbâiyye adıyla müstakil bir taifenin öncüsü olmuştur. Kelamî görüşleri talebesi Ebu'l-Hasan el-Eş'arî tarafından tenkit edilmiştir. Bkz., Zirikli, el-A'lâm, c. 6, s. 256

Cübbâî bu son soruya verecek cevap bulamaz ve şaşırıp kalır. Bunun üzerine İmam Eş'arî, Mutezile mezhebinden ayrılarak kendisine tabi olanlarla birlikte Mutezile'nin görüşlerini çürütüp sünnetin çizdiği ve cemaatin benimsediği yolu savunurlar. Böylece kendilerine Ehl-i sünnet ve'l-cemâat adı verilir.[1]

Metin

ثُمَّ لَمَّا نُقِلَتِ الْفَلْسَفَةُ إِلَى الْعَرَبِيَّةِ وَخَاضَ فِيهَا الْإِسْلَامِيُّونَ حَاوَلُوا الرَّدَّ عَلَى الْفَلَاسَفَةِ فِيمَا خَالَفُوا فِيهِ الشَّرِيعَةَ، فَخَلَطُوا بِالْكَلَامِ كَثِيراً مِنَ الْفَلْسَفَةِ لِيَتَحَقَّقُوا مَقَاصِدَهَا، فَيَتَمَكَّنُوا مِنْ إِبْطَالِهَا، وَهَلُمَّ جَرًّا إِلَى أَنْ أَدْرَجُوا فِيهِ مَعْظَمَ الطَّبِيعِيَّاتِ وَالْإِلَهِيَّاتِ، وِخَاضُوا فِي الرِّيَاضِيَّاتِ، حَتَّى كَادَ لَا يَتَمَيَّزُ عَنِ الْفَلْسَفَةِ لَوْلَا اشْتِمَالِهِ عَلَى السَّمْعِيَّاتِ، وَهَذَا هُوَ كَلَامُ الْمُتَأَخِّرِينَ.

وَبِالْجُمْلَةِ هُوَ أَشْرَفُ الْعُلُومِ، لِكَوْنِهِ أَسَاسَ الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ وَرَئِيسَ الْعُلُومِ الدِّينِيَّةِ، وَكَوْنِ مَعْلُومَاتِهِ الْعَقَائِدَ الْإِسْلَامِيَّةَ، وَغَايَتِهِ الْفَوْزَ بِالسَّعَادَاتِ الدِّينِيَّةِ وَالدُّنْيَوِيَّةِ، وَبَرَاهِينِهِ الْحُجَجَ الْقَطْعِيَّةَ الْمُؤَيَّدَ أَكْثَرُهَا بِالْأَدِلَّةِ السَّمْعِيَّةِ.

وَمَا نُقِلَ عَنْ بَعْضِ السَّلَفِ مِنَ الطَّعْنِ فِيهِ وَالْمَنْعِ عَنْهُ فَإِنَّمَا هُوَ لِلْمُتَعَصِّبِ فِي الدِّينِ وَالْقَاصِرِ عَنْ تَحْصِيلِ الْيَقِينَ، وَالْقَاصِدِ إِفْسَادَ عَقَائِدِ الْمُسْلِمِينَ، وَالْخَائِضِ فِيمَا لَا يُفْتَقَرُ إِلَيْهِ مِنْ غَوَامِضِ الْمُتَفَلْسِفِينَ، وَإِلَّا فَكَيْفَ يُتَصَوَّرُ الْمَنْعُ عَمَّا هُوَ مِنْ أَصْلِ الْوَاجِبَاتِ وَأَسَاسِ الْمَشْرُوعَاتِ.

---

1 Şârih'in bu ifadesi, Ehl-i sünnet tabirinin ilk olarak Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ve takipçilerine kullanıldığı, dolayısıyla Ehl-i sünnet diye bilinen fırkanın hicrî 4. Yüzyılın başlarında ortaya çıktığı gibi bir anlayışa yol açabilir ki bu doğru değildir. Zira Ehl-i sünnet tabiri bundan çok daha önce İslam toplumunda bilinmekte ve ümmetin çoğunluğunu tanımlayan bir tabir olarak kullanılmaktaydı. Nitekim imam Malik'e Ehl-i sünnet kimdir diye sorulduğunda o şöyle cevap vermiştir: "Ehl-i sünnet bilinen lakabı olmayanlardır. Onlar ne Cehmî'dir, ne Râfizî'dir, ne de Kaderîdir." Bkz., Kâdî lyâz, Tertibü'l-Medarik, c. 1, s. 88. Hayali Haşiyesinde şöyle denilmiştir: Ehl-i Sünnet, Horasan, Irak, Şam ve ve birçok bölgede Eş'arilerden ibarettir. Maveraunnehr'de ise Maturidilerden ibarettir. İleride de geleceği üzere tekvin meselesi olmak üzere bazı meselelerde aralarında hakiki ihtiaflar vardır.

Kelime Anlamı

ثُمَّ **Sonrasında** لَمَّا نُقِلَتِ **tercümeleri yapılınca** Ne? الْفَلْسَفَةُ **felsefe** Neye? إِلَى الْعَرَبِيَّةِ **Arapçaya** Daha? وَخَاضَ **ve dalınca** Neye? فِيهَا **buna** Kim? الْإِسْلَامِيُّونَ **Müslümanlar** Ne oldu?

حَاوَلُوا الرَّدَّ **ret yapmaya girişitiler** Neye? عَلَى الْفَلَاسَفَةِ **felsefecilere** Ne hususta? فِيهِ فِيمَا خَالَفُوا **muhalafet ettikleri hususlara** Neye? الشَّرِيعَةَ **İslama** Ne oldu? فَخَلَطُوا **karıştırdılar** Neye? بِالْكَلَامِ **Kelam ilmine** Neyi? كَثِيراً مِنَ الْفَلْسَفَةِ **çokça felsefeyi** Ne için? لِيَتَحَقَّقُوا مَقَاصِدَهَا **maksatlarını açıklamak için** فَيَتَمَكَّنُوا **imkan aradılar** Neye? مِنْ إِبْطَالِهَا **iptal etmeye** Daha? وَهَلُمَّ جَرًّا **böylece devam etti** Ne kadar? إِلَى أَنْ أَدْرَجُوا فِيهِ **Kelama girdirene kadar** Neyi? مَعْظَمَ الطَّبِيعِيَّاتِ وَالْإِلَهِيَّاتِ **tabiiyyat ve ilahiyyat meselelerinin önemlilerini** Daha? وِخَاضُوا **ve daldılar** Neye? فِي الرِّيَاضِيَّاتِ **Matematiğe** Nasıl? حَتَّى كَادَ **hatta neredeyse oldu** Ne oldu? لَا يَتَمَيَّزُ عَنِ الْفَلْسَفَةِ **Kelam ilmi felsefeden ayrıltılamaz** Nasıl? لَوْلَا اشْتِمَالِهِ عَلَى السَّمْعِيَّاتِ **şayet sem'iyyat meseleleri içermeseydi** وَهَذَا هُوَ **İşte bu** Nedir? كَلَامُ الْمُتَأَخِّرِينَ **müteahhir "sonraki" kelamcıların metodudur.** وَبِالْجُمْلَةِ **Netice olarak** هُوَ **bu ilim** Nedir? أَشْرَفُ الْعُلُومِ **en şerefli ilimdir** Ne için? لِكَوْنِهِ أَسَاسَ الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ **zira dini hükümlerintemelidir** Daha? وَرَئِيسَ الْعُلُومِ الدِّينِيَّةِ **ve dini ilimlerin reisidir** Daha? وَكَوْنِ مَعْلُومَاتِهِ **ve bu ilimin meseleleri** Nedir? الْعَقَائِدَ الْإِسْلَامِيَّةَ **İslam akaididir** Daha? وَغَايَتِهِ **ve amacı** Nedir? الْفَوْزَ **kurtuluş** Ne ile? بِالسَّعَادَاتِ الدِّينِيَّةِ وَالدُّنْيَوِيَّةِ **dini ve dünyevi saadet ile** Daha? وَبَرَاهِينِهِ **ve delilleri** Nedir? الْحُجَجَ الْقَطْعِيَّةَ **kat'i delilerdir** öyle deliller ki الْمُؤَيَّدَ أَكْثَرُهَا **çoğu kuvvetlendirilmiş** Ne ile? بِالْأَدِلَّةِ السَّمْعِيَّةِ **sem'i delillerle.** وَمَا نُقِلَ **Nakledilen** Kimden? عَنْ بَعْضِ السَّلَفِ **Seleften bazılarından** O nedir? مِنَ الطَّعْنِ فِيهِ **bu ilmin taan edilmesi** Daha? وَالْمَنْعِ عَنْهُ **ve yasaklamaları**

Nedendir? فَإِنَّمَا هُوَ **Bu taan ve yasak** Kim içindir? لِلْمُتَعَصِّبِ فِي الدِّينِ **dinde taassup sahibi olanlar içindir** Daha? وَالْقَاصِرِ **nakıs olanlar içindir** Ne hususta? عَنْ تَحْصِيلِ الْيَقِينَ **yakini elde edemeyecekler hakkında** Daha? وَالْقَاصِدِ **ve kastedenler için** Neyi? إِفْسَادَ عَقَائِدِ الْمُسْلِمِينَ **Müslümanların inançlarını ifsat etmeyi** Daha? وَالْخَائِضِ فِيمَا لَا يُفْتَقَرُ إِلَيْهِ مِنْ غَوَامِضِ الْمُتَفَلْسِفِينَ **felsefecilerin ihtiyaç duyulmayacak derin meselelerine dalanlar içindir** وَإِلَّا **aksi takdirde** فَكَيْفَ **nasıl** يُتَصَوَّرُ الْمَنْعُ **yasaklanması tasavvur edilebilir** Neyin yasaklanması? عَمَّا هُوَ مِنْ أَصْلِ الْوَاجِبَاتِ **vacip meselelerin asıllarını** Daha? وَأَسَاسِ الْمَشْرُوعَاتِ **ve dini meselelerin temelini**

Şerhu'l-Akâid

Sonraları felsefî ilimler Arapça'ya tercüme[1] edilmeye başlayınca İslam alimleri de felsefeye dalmak zorunda kaldılar ve şeriata muhalif olan görüşlerinde felsefecilere karşı koymak istediler. Felsefecilerin maksatlarını iyice belleyip görüşlerini çürütebilmek için birçok felsefî meseleyi kelam ilmine karıştırdılar. Sonunda tabiiyyat ve ilahiyat konularının çoğunu kelam kitaplarına soktular ve riyaziyyata daldılar. O kadar ki sem'iyyât konuları olmasa kelam ilmi felsefeden ayırt edilemeyecek hale geldi, işte bu da son dönem alimlerin kelamıdır.

Ezcümle: Kelam ilmi, şer'î hükümlerin esası ve dinî ilimlerin başı olduğundan ve de konusu İslam'ın inanç esasları olduğundan dinî ilimlerin en şereflisidir.

Kelam ilminin gayesi dinî ve dünyevî saadete ulaşmaktır. Bu ilmin delillerinin ekserisi sem'î delillerle teyit edilmiş kesinlik ifade eden hüccetlerdir.

Selef âlimlerinden nakledilen bu ilmi kötüleyen ve bu ilmin tahsilini yasaklayan sözler, dinde mutaassıp olan, yakınî bilgiyi elde edebilecek kudreti olmayan, Müslümanların inancını bozmaya çalışan ve kendisini lüzumsuz felsefî ayrıntılara adayan kimselere aittir. Aksi takdirde selefin, bilinmesi vacip olanların temeli ve meşru hükümlerin esası olan bir ilmi yasaklamaları nasıl düşünülebilir?

---

1 Tercüme hareketi ilk olarak hicrî birinci yüzyılın sonlarında Emevîlerden Halid b. Yezîd b. Muaviye'nin (h. 85) isteğiyle ve sadece Tıp, Astronomi ve Kimya ilimleriyle sınırlı olarak başlamıştır. Daha sonra Abbasî halifesi Mansur'la bu iş hızlandırılmış ve Felsefe ve Mantık ilimlerini de içine alan daha kapsamlı bir harekete dönüşmüştür.

Metin

حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ ثَابِتَةٌ

ثُمَّ لَمَّا كَانَ مَبْنَى الْكَلَامِ عَلَى الْاِسْتِدْلَالِ بِوُجُودِ الْمُحْدَثَاتِ عَلَى وُجُودِ الصَّانِعِ وَتَوْحِيدِهِ وَصِفَاتِهِ وَأَفْعَالِهِ، ثُمَّ مِنْهَا إِلَى سَائِرِ السَّمْعِيَّاتِ نَاسَبَ تَصْدِيرُ الْكَلَامِ بِالتَّنْبِيهِ عَلَى وُجُودِ مَا يُشَاهَدُ مِنَ الْأَعْيَانِ وَالْأَعْرَاضِ، وَتَحَقُّقِ الْعِلْمِ بِهَا لِيُتَوَسَّلَ بِذَلِكَ إِلَى مَعْرِفَةِ مَا هُوَ الْأَهَمُّ.

فَقَالَ: (**قَالَ أَهْلُ الْحَقِّ**) وَهُوَ الْحُكْمُ الْمُطَابِقُ لِلْوَاقِعِ، يُطْلَقُ عَلَى الْأَقْوَالِ وَالْعَقَائِدِ وَالْأَدْيَانِ وَالْمَذَاهِبِ بِاعْتِبَارِ اشْتِمَالِهَا عَلَى ذَلِكَ. وَيُقَابِلُهُ الْبَاطِلُ. وَأَمَّا الصِّدْقُ فَقَدْ شَاعَ اسْتِعْمَالُهُ فِي الْأَقْوَالِ خَاصَّةً، وَيُقَابِلُهُ الْكِذْبُ. وَقَدْ يُفَرَّقُ بَيْنَهُمَا بِأَنَّ الْمُطَابَقَةَ تُعْتَبَرُ فِي الْحَقِّ مِنْ جَانِبِ الْوَاقِعِ، وَفِي الصِّدْقِ مِنْ جَانِبِ الْحُكْمِ، فَمَعْنَى صِدْقِ الْحُكْمِ مُطَابَقَتُهُ لِلْوَاقِعِ، وَمَعْنَى حَقِّيَّتِهِ مُطَابَقَةُ الْوَاقِعِ إِيَّاهُ

Kelime Anlamı

ثُمَّ **Sonra** لَمَّا كَانَ مَبْنَى الْكَلَامِ **Kelam ilminin bina edilmesi oldu** Ne oldu? بِوُجُودِ الْمُحْدَثَاتِ عَلَى الْاِسْتِدْلَالِ **yaratılmışların varlığıyla delil getirmek olunca** Ne için? عَلَى وُجُودِ الصَّانِعِ **yaratıcının varlığına** Daha? وَتَوْحِيدِهِ **tek oluşuna,** وَصِفَاتِهِ **sıfatlarına** وَأَفْعَالِهِ **ve fiileri için** ثُمَّ مِنْهَا Daha? **Sonra bunlardan da** Neye? إِلَى سَائِرِ السَّمْعِيَّاتِ **diğer semiyyata** Ne oldu? نَاسَبَ **uygun oldu** Ne? تَصْدِيرُ الْكَلَامِ **konuşmayı başlatmak** Ne ile? بِالتَّنْبِيهِ **uyarmayla** Ne üzerine? عَلَى وُجُودِ مَا يُشَاهَدُ **müşahede edilenlerin var olduğuna** Ne olduğu halde? مِنَ الْأَعْيَانِ **aynlar** وَالْأَعْرَاضِ **ve arazlar** Daha? وَتَحَقُّقِ الْعِلْمِ بِهَا **ve bunların bilinmesinin gerekliliği** Ne için? لِيُتَوَسَّلَ بِذَلِكَ **bunlarla ulaşmak için** Neye? إِلَى مَعْرِفَةِ مَا هُوَ الْأَهَمُّ **daha önemli olanları bilmek için.** فَقَالَ **Ve şöyle dedi:**

قَالَ أَهْلُ الْحَقِّ **Hak ehli şöyle dedi:** وَهُوَ **Hak** Nedir? الْحُكْمُ **hükümdür** öyle hüküm ki الْمُطَابِقُ لِلْوَاقِعِ **vakıa uyumlu** يُطْلَقُ **söylenir** Neye? عَلَى الْأَقْوَالِ **görüşlere,** وَالْعَقَائِدِ **inançlara,** وَالْأَدْيَانِ **dinlere** وَالْمَذَاهِبِ **ve mezheplere** Ne sebebiyle? بِاعْتِبَارِ اشْتِمَالِهَا **bunlar şamil geldiği için** Ne üzerine? عَلَى ذَلِكَ **vakıa uyumlu hükme.** وَيُقَابِلُهُ الْبَاطِلُ **Hakkın mukabili batıldır.** وَأَمَّا الصِّدْقُ **Sıdka gelince;** فَقَدْ شَاعَ **yayıldı** Ne? اسْتِعْمَالُهُ **onun kullanımı** Ne hakkında? فِي الْأَقْوَالِ خَاصَّةً **sadece görüşler hakkında.** وَيُقَابِلُهُ الْكِذْبُ **Onun mukabili de kizbdir.** وَقَدْ يُفَرَّقُ بَيْنَهُمَا **Araları bazen şöyle ayırt edilir;** بِأَنَّ الْمُطَابَقَةَ **mutabakat** Nedir? تُعْتَبَرُ **itibar edilir** Neyde? فِي الْحَقِّ **hak kelimesinde** Nereden? مِنْ جَانِبِ الْوَاقِعِ **vakı tarafından** وَفِي الصِّدْقِ **sıdıkta ise** Nereden? مِنْ جَانِبِ الْحُكْمِ **hüküm tarafından** فَمَعْنَى صِدْقِ الْحُكْمِ **Hükmün sıdkının manası** Nedir? مُطَابَقَتُهُ لِلْوَاقِعِ **vakıa uyumlu olmasıdır.** وَمَعْنَى حَقِّيَّتِهِ **Hükmün hak olmasının manası ise** Nedir? مُطَابَقَةُ الْوَاقِعِ إِيَّاهُ **vakın ona uyumlu olmasıdır.**

Metnü'l-Akâid

Eşyanın Hakikati

Ehl-i hak der ki;

Şerhu'l-Akâid

Kelam ilminin temeli, yaratılmış olanların varlığından hareketle Allah'ın varlığını, birliğini, sıfatlarını, fiillerini ve daha sonra bunlardan da diğer sem'î konuları delillendirerek ispat etmek olunca, sonra bu ispattan sem'î delile dayalı meselelere konulara ulaşmak olunca kelam ilminin asıl maksadına (tevhid ve sıfat konularına) ulaşmak için varlık alemindeki (müşahade edilen) a'yân ve a'râzın varlığına ve bunlarla bir takım ilmin elde edilebileceğine tembih ederek kitaba başlamak münasip olmuştur.[1]

1 Alemi bir var eden olduğunu ispat sadedinde kullanılan en meşhur delil hudus delilidir. Hudus delilinin geçerli bir delil olması ise alemin varlığının ispat edilmesine bağlıdır. İşte bu yüzden musannif, risalesini alemin var olduğunu ispat etmek adına eşyanın hakikatının var olduğu meselesiyle başlatmıştır.

Ehl-i hak der ki; hak, vakıa mutabık olan hükümdür. Hak kelimesi, vakıa mutabık olması yönüyle söz, inanç ve din için kullanılır.[1] Karşıtı batıldır. Sıdk/doğru ise yaygın olarak sadece sözlere kullanılır. Karşıtı da yanlış/kizbdir.

Hak ile sıdk kelimelerinin aralarında şöyle bir farktan söz edilir: bir şeyin hak olması için vakıa uygunluğuna bakılır. Sıdk olması için ise hükme uygunluğu ölçü alınır. Buna göre bir hükmün sadık olmasının anlamı, vakıa uygun olmasıdır. Diğer tarafta hükmün hak olmasının anlamı ise vakıanın hükme uygun olması demektir.

Metin

(**حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ ثَابِتَةٌ**) حَقِيقَةُ الشَّيْءِ وَمَاهِيَتُهُ: مَا بِهِ الشَّيْءُ هُوَ هُوَ، كَالْحَيَوَانِ النَّاطِقِ لِلْإِنْسَانِ، بِخِلَافِ مِثْلِ الضَّاحِكِ وَالْكَاتِبِ مِمَّا يُمْكِنُ تُصَوُّرُ الْإِنْسَانُ بِدُونِهِ، فَإِنَّهُ مِنَ الْعَوَارِضِ.

وَقَدْ يُقَالُ: إِنَّ مَا بِهِ الشَّيْءُ هُوَ هُوَ بِاعْتِبَارِ تَحَقُّقِهِ حَقِيقَةٌ، وَبِاعْتِبَارِ تَشَخُّصِهِ هُوِيَّةٌ، وَمَعَ قَطْعِ النَّظَرِ عَنْ ذَلِكَ مَاهِيَّةٌ. وَالشَّيْءُ عِنْدَنَا الْمَوْجُودُ. وَالثُّبُوتُ وَالتَّحَقُّقُ وَالْوُجُودُ وَالْكَوْنُ أَلْفَاظٌ مُتَرَادِفَةٌ، مَعْنَاهَا بَدِيهِيُّ التَّصَوُّرِ.

فَإِنْ قِيلَ: فَالْحُكْمُ بِثُبُوتِ حَقَائِقِ الْأَشْيَاءِ يَكُونُ لَغْواً، بِمَنْزِلَةِ قَوْلِنَا: اَلْأُمُورُ الثَّابِتَةُ ثَابِتَةٌ.

قُلْنَا: اَلْمُرَادُ أَنَّ مَا نَعْتَقِدُهُ حَقَائِقَ الْأَشْيَاءِ وَنُسَمِّيهِ بِالْأَسْمَاءِ مِنَ الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ وَالسَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُمُورٌ مَوْجُودَةٌ فِي نَفْسِ الْأَمْرِ، كَمَا يُقَالُ: وَاجِبُ الْوُجُودِ مَوْجُودٌ، وَهَذَا الْكَلَامُ مُفِيدٌ رُبَّمَا يَحْتَاجُ إِلَى الْبَيَانِ، وَلَيْسَ مِثْلَ قَوْلِكَ: اَلثَّابِتُ ثَابِتٌ، وَلَا مِثْلَ قَوْلِهِ:

أَنَا أَبُو النَّجْمِ وَشِعْرِي شِعْرِي

عَلَى مَا لَا يَخْفَى. وَتَحْقِيقُ ذَلِكَ أَنَّ الشَّيْءَ قَدْ يَكُونُ لَهُ اعْتِبَارَاتٌ مُخْتَلِفَةٌ يَكُونُ الْحُكْمُ عَلَيْهِ بِالشَّيْءِ مُفِيداً بِالنَّظَرِ إِلَى بَعْضِ تِلْكَ الْاِعْتِبَارَاتِ دُونَ الْبَعْضِ، كَالْإِنْسَانِ إِذَا أَخَذَ مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ جِسْمٌ مَا كَانَ الْحُكْمُ عَلَيْهِ بِالْحَيَوَانِيَّةِ مُفِيداً، وَإِذَا أَخَذَ مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ حَيَوَانٌ نَاطِقٌ كَانَ ذَلِكَ لَغْواً

1 Hak söz, hak din ve hak inanç denilir.

Kelime Anlamı

حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ Eşyanın hakikatı Nedir? ثَابِتَةٌ sabittir. حَقِيقَةُ الشَّيْءِ وَمَاهِيَتُهُ Bir şeyin hakikatı ve manası Nedir? مَا öyle bir şeydir ki هُوَ هُوَ بِهِ الشَّيْءُ bir şey onunla kendisi olur. Ne gibi? كَالْحَيَوَانِ النَّاطِقِ düşünen canlı gibi Kim için? لِلْإِنْسَانِ insan için بِخِلَافِ مِثْلِ الضَّاحِكِ وَالْكَاتِبِ gülen ve yazabilen özellikleri böyle değildir Ne oldukları halde? مِمَّا يُمْكِنُ mümkündür Ne? الْإِنْسَانُ تُصُوَّرُ insanın tasavvuru Nasıl? بِدُونِهِ onlarsız فَإِنَّهُ zira bu zikredilenler Nedir? مِنَ الْعَوَارِضِ arazlardandır. وَقَدْ يُقَالُ Bazen şöyle denilir: إِنَّ مَا Muhakkak ki bir şey هُوَ هُوَ بِهِ الشَّيْءُ o şey onunla kendi oluyor بِاعْتِبَارِ تَحَقُّقِهِ onun gerçekleşmesi itibarıyla Ne olur? حَقِيقَةٌ hakikattır Daha? وَبِاعْتِبَارِ تَشَخُّصِهِ muşahhas olması bakımından Nedir? هُوِيَّةٌ hüviyettir وَمَعَ قَطْعِ النَّظَرِ عَنْ ذَلِكَ muşahhaslığı gözardı edildiğinde Nedir? مَاهِيَّةٌ mahiyettir. عِنْدَنَا وَالشَّيْءُ Şey bize göre Nedir? الْمَوْجُودُ mevcuttur. وَالثُّبُوتُ subut, وَالتَّحَقُّقُ tahakkuk, وَالْوُجُودُ vücut, وَالْكَوْنُ oluş Nedir? مُتَرَادِفَةٌ أَلْفَاظٌ eşanlamlı kelimelerdir. مَعْنَاهَا Manaları Nedir? بَدِيهِيُّ التَّصَوُّرِ tasavvuru açıktır. فَإِنْ قِيلَ Şayet denilirse: فَالْحُكْمُ hükmetmek Ne ile? بِثُبُوتِ حَقَائِقِ الْأَشْيَاءِ eşyanın hakikatının sabit olması ile Nedir? يَكُونُ لَغْواً fuzulidir Ne gibi? بِمَنْزِلَةِ قَوْلِنَا bizim şu sözümüz gibidir: اَلْأُمُورُ الثَّابِتَةُ ثَابِتَةٌ Sabit işler sabittir. قُلْنَا Biz şöyle deriz: اَلْمُرَادُ Maksat şudur: أَنَّ مَا نَعْتَقِدُهُ inandıklarımız Ne olarak? حَقَائِقَ الْأَشْيَاءِ eşyanın hakikatı diye Daha? وَنُسَمِّيهِ isimlendirdiklerimiz Ne ile? بِالْأَسْمَاءِ مِنَ الْإِنْسَانِ وَالْفَرَسِ وَالسَّمَاءِ وَالْأَرْضِ insan, at, sema ve yer isimleriyle Nedir? أُمُورٌ işlerdir مَوْجُودَةٌ var olan فِي نَفْسِ الْأَمْرِ gerçekte Ne gibi? كَمَا يُقَالُ şöyle denildiği gibi: وَاجِبُ الْوُجُودِ Varlığı mevcut olan Nedir? مَوْجُودٌ mevcuttur. وَهَذَا الْكَلَامُ Bu kelam Nedir? مُفِيدٌ fayda verir رُبَّمَا يَحْتَاجُ إِلَى الْبَيَانِ bazen açıklamaya ihtiyaç duyulabilir. وَلَيْسَ

مِثْلَ قَوْلِكَ **Bizim şu sözümüz gibi değildir.** اَلثَّابِتُ ثَابِتٌ **Sabit olan sabittir.** وَلَا مِثْلَ قَوْلِهِ **Şairin şu sözü gibi de değildir:**

أَنَا أَبُو النَّجْمِ **Ben Necm'in babasıyım** daha وَشِعْرِي شِعْرِي **Benim şiirim benim şiirimdir.** عَلَى مَا لَا يَخْفَى **gizli değildir.** وَتَحْقِيقُ ذَلِكَ **Bunun açıklaması** Nedir? أَنَّ الشَّيْءَ **bir şey** Nedir? قَدْ يَكُونُ لَهُ **bazen onun için olur** Ne? اعْتِبَارَاتٌ مُخْتَلِفَةٌ **farklı itibarlar** يَكُونُ **olur** Ne الْحُكْمُ عَلَيْهِ **onun üzerine hükmetmek** Ne ile? بِالشَّيْءِ **bir şey ile** Ne olur? مُفِيداً **fayda verir olur** Ne ile? بِالنَّظَرِ **bakarak** Neye? إِلَى بَعْضِ تِلْكَ الْاِعْتِبَارَاتِ **bu itibarların bazısına** دُونَ الْبَعْضِ **bazısına değil** Ne gibi? كَالْإِنْسَانِ **insan gibi** إِذَا أُخِذَ مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ جِسْمٌ **o cisim olarak değerlendirildiğinde** Ne olur? مَا كَانَ **olmaz** Ne? الْحُكْمُ عَلَيْهِ **onun için hüküm** Ne ile? بِالْحَيَوَانِيَّةِ **hayvan olmasıyla** Ne olmaz? مُفِيدا **faydalı.** وَإِذَا أُخِذَ مِنْ حَيْثُ إِنَّهُ حَيَوَانٌ نَاطِقٌ **Düşünen canlı olarak değerlendirildiğinde** Ne olur? كَانَ ذَلِكَ لَغْواً **bu hüküm fuzuli olur.**

Metnü'l-Akâid

Eşyanın hakikatleri sabittir.

Şerhu'l-Akâid

Eşyanın hakikatleri sabittir. Bir şeyin hakikati ve mahiyeti, o şeyi olduğu şey yapan esas şeydir. Sözgelimi; insanın hakikati ve mahiyeti "düşünebilen canlı" olmasıdır. İnsanın "gülen" ve "yazan" olma özelliği gibi, bulunmadıklarında insanı düşünmemiz mümkün olabiliyorsa o özellikler hakikati değildirler. Bu özellikler insanın arazlarıdır. Bu yüzden bazen şöyle denir: bir şeyi o şey yapan esas şey; hariçte tahakkuk etmiş olması itibarıyla düşünüldüğünde "hakikat", hariçte özel bir bulunması itibarıyla düşünüldüğünde "hüviyet", bunlardan sarf-ı nazar edip salt o şey düşünüldüğünde ise "mahiyet" olur.[1].

1 Hakikat, mahiyet ve hüviyet kavramları arasında zikredilen bu ayrıma göre mahiyet, bir şeyin salt hakikatidir. Mahiyette herhangi bir itibar yoktur. Hakikatte, mahiyetin hariçte tahakkuk ediş yönü dikkate alınır. Hüviyette ise, mahiyetin özel bir şeyde gerçekleşmiş olma yönü muteberdir.

"Şey" bize göre mevcut demektir. Sübut, tahakkuk, kevn ve vücut gibi kavramlar eş anlamlıdır ve manalarını anlamak bedihidir[1] (son derece açıktır).

Denilirse ki: Eşyanın hakikatlerinin sabit olduğuna hükmetmek "sabit olan şeyler sabittir" konumunda bir söz olup boş ve anlamsızdır (şu hâlde neden böyle hükmediyorsunuz?)

Deriz ki: Bu sözle kastedilen; eşyanın hakikatleri olduğuna inandığımız ve insan, at, gök ve yer gibi çeşitli isimlerle andığımız şeyler gerçekte vardır, demektir. Nitekim "vâcibu'l-vücud mevcuttur" sözü de böyledir. Bu yüzden bu söz[2] de anlamlıdır ve açıklamaya muhtaçtır.

Müellifin bu ifadesi ne "sabit olan sabittir", ne de "ben Ebu'n-Necm'im[3] ve şiirim şiirimdir" beyti gibi değildir[4]. Bu durum kapalı kalmayacak kadar açıktır.

Bu konuda tahkik şudur: Bazen bir şey için farklı yönler olabilir ve bu farklılıklar dikkate alındığında ona verdiğimiz hüküm bir yönü itibarıyla faydalı, diğer yönü itibarıyla anlamsız olabilir. Sözgelimi; insan mefhumu cisim olması açısından ele alındığında onun canlı olduğunu söylemek faydalı olduğu halde, düşünen canlı olarak ele alındığında onun canlı olduğunu söylemek boş ve faydasızdır.

Metin

(وَالْعِلْمُ بِهَا) أَيْ: بِالْحَقَائِقِ مِنْ تَصَوُّرَاتِهَا وَالتَّصْدِيقِ بِهَا وَبِأَحْوَالِهَا (مُتَحَقِّقٌ) وَقِيلَ: اَلْمُرَادُ الْعِلْمُ بِثُبُوتِهَا؛ لِلْقَطْعِ بِأَنَّهُ لَا عِلْمَ بِجَمِيعِ الْحَقَائِقِ. وَالْجَوَابُ: أَنَّ الْمُرَادَ الْجِنْسُ رَدّاً عَلَى الْقَائِلِينَ بِأَنَّهُ لَا ثُبُوتَ لِشَيْءٍ مِنَ الْحَقَائِقِ وَلَا عِلْمَ بِثُبُوتِ حَقِيقَةٍ وَلَا بِعَدَمِ ثُبُوتِهَا.

(خِلَافًا لِلسُّوفَسْطَائِيَّةِ) فَإِنَّ مِنْهُمْ مَنْ يُنْكِرُ حَقَائِقَ الْأَشْيَاءِ، وَيَزْعَمُ أَنَّهَا أَوْهَامٌ وَخَيَالَاتٌ بَاطِلَةٌ، وَهُمُ الْعِنَادِيَّةُ، وَمِنْهُمْ مَنْ يُنْكِرُ ثُبُوتَهَا وَيَزْعَمُ أَنَّهَا تَابِعَةٌ لِلِاعْتِقَادَاتِ،

1 Bu yüzden tarifler edilemezler.

2 Eşyanın hakikatleriyle ilgili olarak Müellifin kullandığı ifade

3 Bu beyit ilk dönem Arap şairlerinden el-Fadl b. Kudâme Ebu'n-Necm el-lclî'ye aittir.

4 "sabit sabittir" sözü boş ve anlamsızdır. Yine "şiirim şiirimdir" sözü de tevile muhtaçtır. Müellifin sözü ise anlamlı olup mecaz teviline muhtaç değildir. Belki beyana muhtaçtır. Beyanı şöyledir: Araz veya zat alemi oluşturan tüm cüzler mevcutturlar ve arazların birden fazla zamanda devam edegelmesi sabit olan bilgilerdendir. Bu durumda musannifin "eşyanın hakikatı sabittir" ibaresi hem alemin ve cüzlerinin hayalden ibaret olduğunu iddia edenlere hem de arazların bir zamandan daha fazlasında devam edemeyeceğini iddia edenlere itiraz olmuştur.

حَتَّى إِنِ اعْتَقَدْنَا الشَّيْءَ جَوْهَراً فَجَوْهَرٌ أَوْ عَرَضاً فَعَرَضٌ أَوْ قَدِيماً فَقَدِيمٌ أَوْ حَادِثاً فَحَادِثٌ وَهُمُ الْعِنْدِيَّةُ، وَمِنْهُمْ مَنْ يُنْكِرُ الْعِلْمَ بِثُبُوتِ شَيْءٍ وَلَا ثُبُوتِهِ، وَيَزْعَمُ أَنَّهُ شَاكٌّ وَشَاكٌّ فِي أَنَّهُ شَاكٌّ وَهَلُمَّ جَرًّا، وَهُمُ اللَّاأَدْرِيَّةُ. لَنَا تَحْقِيقاً: أَنَّا نَجْزِمُ بِالضَّرُورَةِ بِثُبُوتِ بَعْضِ الْأَشْيَاءِ بِالْعَيَانِ، وَبَعْضِهَا بِالْبَيَانِ.

وَإِلْزَاماً: أَنَّهُ إِنْ لَمْ يَتَحَقَّقْ نَفْيُ الْأَشْيَاءِ فَقَدْ ثَبَتَتْ، وَإِنْ تَحَقَّقَ فَالنَّفْيُ حَقِيقَةٌ مِنَ الْحَقَائِقِ لِكَوْنِهِ نَوْعاً مِنَ الْحُكْمِ، فَقَدْ ثَبَتَ شَيْءٌ مِنَ الْحَقَائِقِ، فَلَمْ يَصِحَّ نَفْيُهَا عَلَى الْإِطْلَاقِ. وَلَا يَخْفَى أَنَّهُ إِنَّمَا يَتِمُّ عَلَى الْعِنَادِيَّةِ.

قَالُوا: اَلضَّرُورِيَّاتُ مِنْهَا حِسِّيَّاتٌ، وَالْحِسُّ قَدْ يَغْلِطُ كَثِيراً،كَالْأَحْوَلِ يَرَى الْوَاحِدَ اثْنَيْنِ، وَالصَّفْرَاوِيُّ يَجِدُ الْحَلْوَ مُرّاً.

وَمِنْهَا بَدِيهِيّاتٌ، وَقَدْ يَقَعُ فِيهَا اخْتِلَافَاتٌ، وَتَعْرِضُ شُبَهٌ يَفْتَقِرُ فِي حَلِّهَا إِلَى أَنْظَارٍ دَقِيقَةٍ، وَالنَّظَرِيَّاتُ فَرْعُ الضَّرُورِيَّاتِ، فَفَسَادُهَا فَسَادُهَا، وَلِهَذَا كَثُرَ فِيهَا اخْتِلَافُ الْعُقَلَاءِ.

قُلْنَا: غَلَطُ الْحِسِّ فِي الْبَعْضِ لِأَسْبَابٍ جُزْئِيَّةٍ لَا يُنَافِي الْجَزْمَ بِالْبَعْضِ لِانْتِفَاءِ أَسْبَابِ الْغَلَطِ، وَالْاِخْتِلَافِ فِي الْبَدِيهِيِّ لِعَدَمِ الْإِلْفِ أَوْ لِخَفَاءٍ فِي التَّصَوُّرِ لَا يُنَافِي الْبَدَاهَةَ، وَكَثْرَةِ الْاِخْتِلَافَاتِ لِفَسَادِ الْأَنْظَارِ لَا تُنَافِي حَقِّيَّةَ بَعْضِ النَّظَرِيَّاتِ. وَالْحَقُّ أَنَّهُ لَا طَرِيقَ لِلْمُنَاظَرَةِ مَعَهُمْ، خُصُوصاً اللَّا أَدْرِيَّةَ؛ لِأَنَّهُمْ لَا يَعْتَرِفُونَ بِمَعْلُومٍ لِيَثْبُتَ بِهِ مَجْهُولٌ، بَلِ الطَّرِيقُ تَعْذِيبُهُمْ بِالنَّارِ لِيَعْتَرِفُوا أَوْ يَحْتَرِقُوا.

وَسُوفَسْطَاءُ اِسْمٌ لِلْحِكْمَةِ الْمَوْهُومَةِ وَالْعِلْمِ الْمُزَخْرَفِ؛ لَأَنَّ سُوفَا مَعْنَاهُ الْعِلْمُ وَالْحِكْمَةُ، وَأَسْطَا مَعْنَاهُ الزُّخْرُفُ وَالْغَلَطُ، وَمِنْهُ اشْتَقَّتِ السَّفْسَطَةُ، كَمَا اشْتَقَّتَ الْفَلْسَفَةُ مِنْ فِيلَاسُوفَا، أَيْ: مُحِبُّ الْحِكْمَةِ.

Kelime Anlamı

أَيْ: بِالْحَقَائِقِ مِنْ تَصَوُّرَاتِهَا وَالتَّصْدِيقِ بِهَا (وَالْعِلْمُ بِهَا) Bu hakikatları bilmek وَبِأَحْوَالِهَا yani onların tasavvuru kendilerinin ve hallerinin tasdiki Nedir? (مُتَحَقِّقٌ) gerçektir. وَقِيلَ Denildi ki: اَلْمُرَادُ الْعِلْمُ بِثُبُوتِهَا Maksat sabit olduğunu bilmektir Ne için? لِلْقَطْعِ بِأَنَّهُ لَا عِلْمَ بِجَمِيعِ الْحَقَائِقِ zira tüm hakikatları bilmek mümkün değildir. وَالْجَوَابُ Buna cevap: أَنَّ الْمُرَادَ الْجِنْسُ Maksat cinsi bilmektir Ne için? رَدّاً عَلَى الْقَائِلِينَ şöyle diyenleri reddetmek için بِأَنَّهُ şan لَا ثُبُوتَ لِشَيْءٍ مِنَ الْحَقَائِقِ hakikatlardan hiç biri sabit değildir Daha? وَلَا عِلْمَ بِثُبُوتِ حَقِيقَةٍ hakikatın sübutunu bilmekde mümkün değildir Daha? وَلَا بِعَدَمِ ثُبُوتِهَا ve sabit olmadığını bilmek de. (خِلَافًا لِلسُّوفَسْطَائِيَّةِ) Sufestailer buna ihtilaf etmişlerdir. Ne için? فَإِنَّ مِنْهُمْ مَنْ يُنْكِرُ حَقَائِقَ الْأَشْيَاءِ Zira onlardan bir kısmı eşyanın hakikatını inkar eder Daha? وَيَزْعَمُ أَنَّهَا أَوْهَامٌ وَخَيَالَاتٌ بَاطِلَةٌ ve onların vehim ve batıl hayaller olduğunu zannederler. وَهُمُ الْعِنَادِيَّةُ Bunlar İnadi'lerdir. وَمِنْهُمْ مَنْ يُنْكِرُ ثُبُوتَهَا Onlardan bir kısmı da eşyanın hakikatının sübutunu inkar eder. Daha? وَيَزْعَمُ أَنَّهَا تَابِعَةٌ لِلْاِعْتِقَادَاتِ ve bujların kişilerin itikadına tabi olduğunu zanneder. حَتَّى o kadar ki إِنِ اعْتَقَدْنَا الشَّيْءَ جَوْهَراً فَجَوْهَرٌ biz bir şeye cevher diye itikat edersek o cevherdir Daha? أَوْ عَرَضاً فَعَرَضٌ araz diye itikat edersek arazdır Daha? أَوْ قَدِيماً فَقَدِيمٌ kadim diye itikat etsek kadimdir Daha? أَوْ حَادِثاً فَحَادِثٌ hadis diye itikat etsek hadistir. وَهُمُ الْعِنْدِيَّةُ Onlar İndiyye'dir. وَمِنْهُمْ مَنْ يُنْكِرُ الْعِلْمَ بِثُبُوتِ شَيْءٍ وَلَا ثُبُوتِهِ Onlardan br kısmı da bir şeyin sübutunun ya da sabit olmayışının bilinmesini inkar ederler Daha? وَيَزْعَمُ أَنَّهُ شَاكٌّ Şüphede olduklarını zannederler Daha? وَشَاكٌّ فِي أَنَّهُ شَاكٌّ şüphede olduklarından da şüphede olurlar Daha? وَهَلُمَّ جَرًّا böylece devam eder. وَهُمُ اللَّاأَدْرِيَّةُ Bunlar da Laedri'lerdir. لَنَا تَحْقِيقاً Bizim bir açıklamamız var: أَنَّا نَجْزِمُ بِالضَّرُورَةِ

بِثُبُوتِ بَعْضِ الْأَشْيَاءِ بِالْعَيَانِ Biz zaruri olaral bazı şeylerin sübutunu bizzat görerek kesinleştiririz Daha? وَبَعْضِهَا بِالبَيَانِ bazısını da beyanlar ile kesinleştiririz. وَإِلْزَاماً Ve hasmı susturacak yöntemimiz var: Nedir? أَنَّهُ Şan إِنْ لَمْ يَتَحَقَّقْ نَفْيُ الْأَشْيَاءِ فَقَدْ ثَبَتَتْ Şayet eşyanın nefyedilmesi gerçekleşmezse eşya sabit olur. وَإِنْ تَحَقَّقَ Yok eğer nefyedilmesi gerçekleşirse فَالنَّفْيُ حَقِيقَةٌ مِنَ الْحَقَائِقِ nefyetmek de bir hakikat türüdür Ne için? لِكَوْنِهِ نَوْعاً مِنَ الْحُكْمِ zira o da bir tür hükümdür فَقَدْ ثَبَتَ شَيْءٌ مِنَ الْحَقَائِقِ böylece hakikatlardan bir şey sabit olmuştur. فَلَمْ يَصِحُّ نَفْيُهَا عَلَى الْإِطْلَاقِ Böylece mutlak olarak nefyetmeleri sahih olmaz. وَلَا يَخْفَى أَنَّهُ Hiç şüphesiz bu açıklama Nedir? إِنَّمَا يَتِمُّ عَلَى الْعِنَادِيَّةِ İnadilere karşı tam bir cevaptır. قَالُوا: Laedriler şöyle demiştir: اَلضَّرُورِيَّاتُ مِنْهَا حِسِّيَّاتٌ Zaruriyatın bir kısmı hissiyattandır. وَالْحِسُّ قَدْ يَغْلِطُ كَثِيراً his ise çoğu kere yanılır Ne gibi? كَالْأَحْوَلِ يَرَى الْوَاحِدَ اثْنَيْنِ şaşının bir şeyi iki tane görmesi gibi Daha? وَالصَّفْرَاوِيُّ يَجِدُ الْحَلْوَ مُرّاً Mide hastası olan da tatlıyı acı hisseder. وَمِنْهَا بَدِيهِيّاتٌ Zaruriyytan bir kısmı da bedihiyyattır. وَقَدْ يَقَعُ فِيهَا اخْتِلَافَاتٌ Bunlarda da bazen ihtilaflar olur. وَتَعْرِضُ شُبَهٌ Bazı kapalılıklar olur يَفْتَقِرُ فِي حَلِّهَا açılması için ihtiyaç duyulur Neye? إِلَى أَنْظَارٍ دَقِيقَةٍ ince düşünceye. وَالنَّظَرِيَّاتُ فَرْعُ الضَّرُورِيَّاتِ Nazariyyat zaruriyyatın bir türüdür. فَفَسَادُهَا فَسَادُهَا Onun fesadı diğerinin fesadıdır. وَلِهَذَا كَثُرَ فِيهَا اخْتِلَافُ الْعُقَلَاءِ İşte bu yüzden bu zaruriyyatlarda çokça ihtilaflar olur. قُلْنَا Biz onlara şöyle cevap veririrz: غَلَطُ الْحِسِّ فِي الْبَعْضِ Bazı şeylerde hissin yanılması Ne içindir? لِأَسْبَابٍ جُزْئِيَّةٍ özel bazı sebeplerdendir. لَا يُنَافِي الْجَزْمَ بِالْبَعْضِ diğer kısmın kesin bilinmesini engellemez Ne için? لِانْتِفَاءِ أَسْبَابِ الْغَلَطِ zira hata sebepleri kalkmıştır وَالْاِخْتِلَافُ فِي الْبَدِيهِيِّ Bedihiyyatlardaki ihtilaflar Ne için? لِعَدَمِ الْإِلْفِ

أَوْ لِخَفَاءٍ فِي التَّصَوُّرِ **alışık olunmadığından veya tasavvurları gizli olduğundan** Ne olur? وَكَثْرَةُ الْاِخْتِلَافَاتِ لِفَسَادِ الْأَنْظَارِ **Fasit nazar sebebiyle ihtilafın çok olması** Nedir? لَا يُنَافِي الْبَدَاهَةَ **açık olmasına mani değildir.** لَا تُنَافِي **mani omaz** Neye? حَقِّيَّةَ بَعْضِ النَّظَرِيَّاتِ **bazı nazariyyatın hak olmasına.** وَالْحَقُّ **Doğru olan** Nedir? أَنَّهُ **şan** لَا طَرِيقَ لِلْمُنَاظَرَةِ مَعَهُمْ **onlarla tartışaya yol yoktur** خُصُوصاً اللَّا أَدْرِيَّةَ **özellikle de Laedriye ile** Ne için? لِأَنَّهُمْ **zira onlar** Nedir? لَا يَعْتَرِفُونَ بِمَعْلُومٍ لِيَثْبُتَ بِهِ مَجْهُولٌ **meçullerin ispat edilebilmesi için malumları kabul etmiyorlar.** بَلِ الطَّرِيقُ **bilakis bunun yolu** Nedir? تَعْذِيبُهُمْ بِالنَّارِ **ateşle cezalandırmaktır** Ne için? لِيَعْتَرِفُوا أَوْ يَحْتَرِقُوا **itiraf etsinler veya yakılsınlar.** وَسُوفَسْطَائُ **Sufasta** Nedir? اِسْمٌ لِلْحِكْمَةِ الْمَوْهُومَةِ **vehimden doğan felsefenin ismidir** Daha? وَالْعِلْمِ الْمُزَخْرَفِ **veparlatılmış bir ilimdir** Ne için? لِأَنَّ سُوفَا **Zira sufa kelimesi** Nedir? مَعْنَاهُ الْعِلْمُ وَالْحِكْمَةُ **manası ilim ve hikınettir** Daha? وَأَسْطَا **ve esta** Nedir? مَعْنَاهُ الزُّخْرُفُ وَالْغَلَطُ **manası süslü ve hata demektir** وَمِنْهُ اشْتَقَّتِ السَّفْسَطَةُ **Bu kelimeden safsata doğmuştur** Ne gibi?

كَمَا اشْتَقَّتَ الْفَلْسَفَةُ مِنْ فَيْلَاسُوفَا **felsefe kelimesinin feylasoftan doğması gibi** أَيْ: مُحِبُّ الْحِكْمَةِ **yani felsefe seven demektir.**

Metnü'l-Akâid

Eşyanın hakikatlerini bilmek vakidir. Sofistler buna muhalefet etmişlerdir.

Şerhu'l-Akâid

Eşyanın hakikatlerini bilmek mahiyetlerini tasavvur etmek ve de kendilerini ve hallerini tasdik etmek yönüyle eşyaya dair bilgi sahibi olmak **vakidir.** Denilmiştir ki bütün eşyanın hakikatlerini bilmek kesinlikle mümkün olamayacağına göre maksat, eşyanın hakikatlerinin sabit olduğunu bilmek olmalıdır. Bunun cevabı şudur: hiçbir şeyin hakikati olmadığını, olsa da hiçbir şeyin

hakikatinin sabit olup olmadığının bilinemeyeceğini savunanlara reddiye olması için müellifin maksadı bütün eşya değil, bilakis eşyanın cinsidir.[1]

Sofistler buna muhalefet etmişlerdir. Bunların bir kısmı eşyanın hakikatini inkâr ederler ve eşyanın boş hayal ve vehimden ibaret olduğunu iddia ederler. Bunlara "**inadiyye**" denilmiştir.[2]

Bir diğer kısmı; eşyanın hakikatinin var olduğunu inkâr ederler, var olmasını kişilerin kendi inancına bağlarlar. Hatta bir şeyin cevher olduğuna inanırsak cevher; araz olduğuna inanırsak araz olur. Aynı şekilde bir şeyin kadim olduğuna inanırsak kadim; hadis olduğuna inanırsak o şey hadistir. Bunlar da "**indiyye**" diye anılırlar.

Üçüncü bir kısım ise; bir şeyin gerçekte sabit olup olmadığının bilinme imkânının inkâr ederler.

Bu hususta şüpheci/septist bir tavır takınırlar. Hatta kendi şüphelerinden de (bilinemeyeceğine göre) şüphe duyarlar. Bu son şüphelerinden de şüphe duyarlar böylece her duydukları şüpheden şüphe duyarlar. (Bu yüzden hiçbir şeye dair kesin ilim olmaz derler). Bunlar da "**lâ edriyye**" adıyla anılırlar.

Bizim bu konuda tahkiki[3] delilimiz şudur: Bir kısmını bizzat gördüğümüz, bir kısmını da görenlerden duyduğumuz için bazı şeylerin kesin ve zorunlu olarak var olduğunu söyleyebiliriz.[4]

İlzamî[5] delilimiz de şöyledir: Eğer eşyanın yokluğu sabit olmazsa varlığı sabit olur. Yokluğu sabit olursa bu da bir tür hüküm olduğu için bir çeşit hakikattir, öyleyse bir yönüyle de olsa bir hakikat sabit olmuş olur. Dolayısıyla bilumum

---

1 Dolayısıyla Müellifin bütün eşyayı kast etmiş olması gerekmez. Zira salibe-i külliyenin nakızi mucibe-i cüziyedir. Aslında musannifin maksadı müşahede edebildiklerimizin hakikatının bilinebileceğidir. Ancak şu kadar var ki bundan yola çıkarak müşahede edemediklerimizin müşahade edilmesi halinde onların da hakikatlarının bilinebilmesi mümkündür anlamı çıkarılabilir.

2 Bunlar mutlak anlamda eşyanın bilinebileceğini inkâr ederler. Bu durumda iddialarını ifade eden kaziyye salibe-i külliyedir. Malumdur ki cinsten bir ferdin dahi bilinmesi salibe-i külliye iddiasını bozacaktır. Cinsten bazı fertlerin bilinebildiği de müşahede ile sabit olunca salibe-i küliye iddiaları bozulmuş olur.

3 Tahkikî delil: iddia eden kişinin kabul edip inandığı ve mukaddimeleri/önermeleri makbul olacak şekilde düzenlenmiş olan delildir.

4 Bu iki yolla elde edilen ilim şüpheyi kaldırır. Bu cevap La-edriye'lerin şüphesinin def edilmesinde işe yarar.

5 İlzâmî delil: davacının inanç ve görüşüne uygun olmadığı halde sırf hasmın iddiasını çürütmek için hasmının kabullerinden yola çıkılarak hasmın inanç ve düşüncelerindeki tutarsızlığı göstermek ve iddiasını çürütmek için düzenlenen delildir.

eşyanın hakikatinin olmadığını iddia etmek mümkün olmaz.[1] Açık bir şekilde anlaşılacağı üzere bu delil ancak inadiyye'yi çürütür.[2]

Sofistler şöyle der:[3] Zaruriyyâtın kısımlarından biri hissiyattır. Hisler çoğu defa yanılır. Sözgelimi şaşı kimse biri iki olarak görür. Safra hastası tatlıyı acı hisseder. Bir diğeri Bedîhiyyâttır. Bedihi olan konularda da bazen farklı sonuçlara varılmıştır. Ancak dakik bir şekilde düşünüldüğünde halledilebilecek birtakım şüpheler doğmuştur.[4] Nazarî[5] bilgiler ise zaten zarurî bilgilerden doğarlar[6]. Zarurî bilgiler kesin bilgi ifade etmeyince bunlarla elde edilecek bilgi de fasittir (kesin olamaz). Bu yüzden akıl sahipleri nazarî bilgilerde fazlaca ihtilaf etmişlerdir.

Sofistlere şöyle cevap veririz: İnsan hissinin özel sebeplere bağlı olarak bazı konularda yanılması, söz konusu yanılgı sebeplerinin bulunmadığı durumlarda hissî bilginin kesinliğine zarar vermez. Bedihî bilgilerde ki görüş ayrılığı, söz konusu bilginin konusuna karşı aşina olmamak ya da bedihi-i hafi kısmından olup konuya dair düşünebilmekteki hatadan kaynaklanan arizî bir durumdur. Bu ise bedihî bilgilerin kesin oluşuna engel değildir. İnsanların nazariyyât türü bilgilerde çokça ihtilafa düşmesi onların yanlış düşünmüş olmalarından kaynaklanır. Bu durum, nazarî bilginin hakikate ulaştırıcı olmasına mâni değildir.

---

1 Hayali Haşiyesi'nde şöyle denilmiştir: Buna itiraz edilir. Şöyleki iki nakizin beraberce kalkmaması da onlara göre muhayyelattandır. Dolayısıyla nefyin tahakkuk etmemesinden sübut gerekmeyecektir. Buna göre onlara verilebilecek doğru cevap şudur: Siz mutlak olarak hakikatların bilinmesini nefyediyorsunuz. Halbu ki bu nefiy de hakikatlardan bir cüzdür. Dolayısıyla nefyettiklerinizin bazısı sabit olmuştur.

2 Zira İnadiyye hakikatları inkâr ediyordu. Birinin ispatı salibeyi külliyeyi bozar. Buna göre hakikatların sübutunu inkâr eden İndiyye ve eşyanın sübutunun bilinebileceğini inkar eden La-edriyye'ye bu delil ile itiraz edilemeyecektir.

3 Bunlardan maksat La-edrilerdir. Zira dikkat edilecek olursa bu itirazlarının bina edildiği nokta ilim sebeplerinin ilmin hasıl olmasında yetersizliği hakkındadır.

4 Dolayısıyla bu tür bilgilerin de kesinliğine hükmedemeyiz.

5 Zarûriyyat, nazar ve tefekküre yani delile ihtiyaç duyulmadan elde edilen bilgilerdir; evveliyat, fitriyat, hissiyat, mütevatirat, hadsiyat ve mücerrebat olmak üzere altı kısımdırlar.

6 Nazarî bilgiler, ancak fikir ve nazar yoluyla yani delil getirilerek elde edilebilen bilgilerdir. Sözgelimi âlemin hadis olduğu yönündeki bilgi nazarîdir. Zira genellikle insan böyle bilgiye ulaşmak için şöyle bir delil getirmeye muhtaç olur: Âlem değişkendir. Her değişken hadistir. Şu hâlde âlem de hadistir. Nazarî bilgilerin zaruri bilgilerden doğması, bir veya ikinci dereceden nazarî bilgilerin zaruri bilgilere dayanmasından kaynaklanır. Yani nazarî bilgiler, sonuçta, herkesin kabul edeceği açık bilgilerle delillendirilirler. Bu yüzden dayanakları zaruri bilgiler olur.

Şurası bir gerçek ki, özellikle lâ edriyye sınıfıyla sofistlerle tartışmak ve onları ikna etmek mümkün değildir. Çünkü onlar kesin herhangi bir bilgi kabul etmedikleri için bu bilgiden hareketle bilmedikleri bir konuyu onlara ispatlamamız söz konusu olamaz. Bunları ikna için takip edilecek en iyi yol, ateşle cezalandırılmalarıdır. Bu yolla ya ateşin hakikatini itiraf ederler ya da yanıp giderler.

"Sofesta" sözcüğü; içi bozuk, dışı güzel ve süslü gözüken hikmet ve şöhretli ilim anlamına gelir. Zira "sofa" kelimesi ilim ve hikmet manalrını taşır. "Asta" sözcüğü ise süslenmiş ve yanlış manalarına gelir.

Zaten "safsata" kelimesi de[1] bu kökten türetilmiştir. Nitekim Felsefe kelimesinin "fila" ve "sof" sözcüklerinden bileşik olup hikmeti seven anlamına gelmesi de böyledir.[2]

Metin

أَسْبَابُ الْعِلْمِ

(**وَأَسْبَابُ الْعِلْمِ**) وَهُوَ صِفَةٌ يَتَجَلَّى بِهَا الْمَذْكُورُ لِمَنْ قَامَتْ هِيَ بِهِ، أَيْ: يَتَّضِحُ وَيَظْهَرُ مَا يُذْكَرُ، وَيُمْكِنُ أَنْ يُعَبَّرَ عَنْهُ مَوْجُوداً كَانَ أَوْ مَعْدُوماً، فَيَشْمَلُ إِدْرَاكَ الْحَوَاسِّ وَإِدْرَاكَ الْعَقْلِ مِنَ التَّصَوُّرَاتِ وَالتَّصْدِيقَاتِ الْيَقِينِيَّةِ وَغَيْرِ الْيَقِينِيَّةِ، بِخِلَافِ قَوْلِهِمْ: صِفَةٌ تُوجِبُ تَمْيِيزاً لَا يَحْتَمِلُ النَّقِيضَ، فَإِنَّهُ وَإِنْ كَانَ شَامِلاً لِإِدْرَاكِ الْحَوَاسِّ بِنَاءً عَلَى عَدَمِ التَّقْيِيدِ بِالْمَعَانِي، وَلِلتَّصَوُّرَاتِ بِنَاءً عَلَى أَنَّهَا لَا نَقَائِضَ لَهَا عَلَى مَا زَعَمُوا، لَكِنَّهُ لَا يَشْمَلُ غَيْرَ الْيَقِينِيَّاتِ مِنَ التَّصْدِيقَاتِ هَذَا. وَلَكِنْ يَنْبَغِي أَنْ يُحْمَلَ أَيْ: الْمَخْلُوقُ، مِنَ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجِنِّ، بِخِلَافِ عِلْمِ الْخَالِقِ تَعَالَى، فَإِنَّهُ لِذَاتِهِ لَا لِسَبَبٍ مِنَ الْأَسْبَابِ. (**ثَلَاثَةٌ: اَلْحَوَاسُّ السَّلِيمَةُ، وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ، وَالْعَقْلُ**) بِحُكْمِ الْاِسْتِقْرَاءِ.

---

1 Safsata, vehmiyyattan mürekkep kıyas. Gayesi, tartışmada hasmı yanılgıya düşürerek susturmaktır.

2 Sofistler, Yunan toplumunda siyasî ve toplumsal koşulların değişmesinin ve doğa felsefesinin iflasının ardından, insan üzerine felsefenin başlatıcısı olarak ortaya çıkan gezgin felsefe öğretmenleri grubudur.
En önemli sofistler arasında Protagoras, Gorgias, Prodikos, Hippias, Antiphon, Thrasmakhos ve Kallikles'in adları verilebilir. Bunlar dil bilgisi, ikna sanatı, retorik, mahkemede kendini savunma sanatı, mantık, ahlakî davranış, edebiyat eleştirisi, matematik ve dilsel analiz gibi alanlarda uğraş vermişlerdir

وَوَجْهُ الضَّبْطِ: أَنَّ السَّبَبَ إِنْ كَانَ مِنْ خَارِجٍ فَالْخَبَرُ الصَّادِقُ، وَإِلَّا؛ فَإِنْ كَانَ آلَةً غَيْرَ الْمُدْرِكِ فَالْحَوَاسُّ، وَإِلَّا فَالْعَقْلُ.

فَإِنْ قِيلَ: اَلسَّبَبُ الْمُؤَثِّرُ فِي الْعُلُومِ كُلِّهَا هُوَ اللهُ تَعَالَى؛ لِأَنَّهَا بِخَلْقِهِ وَإِيجَادِهِ مِنْ غَيْرِ تَأْثِيرٍ لِلْحَاسَّةِ وَالْخَبَرِ الصَّادِقِ وَالْعَقْلِ، وَالسَّبَبُ الظَّاهِرِيُّ كَالنَّارِ لِلْإِحْرَاقِ هُوَ الْعَقْلُ، لَا غَيْرُ، وَإِنَّمَا الْحَوَاسُّ وَالْأَخْبَارُ آلَاتٌ وَطُرُقٌ فِي الْإِدْرَاكِ.

وَالسَّبَبُ الْمُفْضِي فِي الْجُمْلَةِ بِأَنْ يَخْلُقَ اللهُ فِينَا الْعِلْمَ مَعَهُ بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ لِيَشْمَلَ الْمُدْرِكَ كَالْعَقْلِ وَالْآلَةَ كَالْحِسِّ وَالطَّرِيقَ كَالْخَبَرِ لَا يَنْحَصِرُ فِي الثَّلَاثَةِ، بَلْ هَهُنَا أَشْيَاءُ أُخَرُ، مِثْلُ الْوِجْدَانِ وَالْحِدْسِ وَالتَّجْرُبَةِ وَنَظَرِ الْعَقْلِ بِمَعْنَى تَرْتِيبِ الْمَبَادِي وَالْمُقَدِّمَاتِ.

قُلْنَا: هَذَا عَلَى عَادَةِ الْمَشَايِخِ فِي الْاِقْتِصَارِ عَلَى الْمَقَاصِدِ، وَالْإِعْرَاضِ عَنْ تَدْقِيقَاتِ الْفَلَاسِفَةِ، فَإِنَّهُمْ لَمَّا وَجَدُوا بَعْضَ الْإِدْرَاكَاتِ حَاصِلَةً عَقِيبَ اسْتِعْمَالِ الْحَوَاسِّ الظَّاهِرَةِ الَّتِي لَا شَكَّ فِيهَا، سَوَاءٌ كَانَتْ مِنْ ذَوِي الْعُقُولِ أَوْ غَيْرِهِمْ، جَعَلُوا الْحَوَاسَّ أَحَدَ الْأَسْبَابِ. وَلَمَّا كَانَ مَعْظَمَ الْمَعْلُومَاتِ الدِّينِيَّةِ مُسْتَفَاداً مِنَ الْخَبَرِ الصَّادِقِ جَعَلُوهُ سَبَباً آخَرَ. وَلَمَّا لَمْ يَثْبُتْ عِنْدَهُمُ الْحَوَاسُّ الْبَاطِنَةِ الْمُسَمَّاةِ بِالْحِسِّ الْمُشْتَرَكِ وَالْوَهْمِ وَغَيْرُ ذَلِكَ، وَلَمْ يَتَعَلَّقْ لَهُمْ غَرَضٌ بِتَفَاصِيلِ الْحِدْسِيَّاتِ وَالتَّجْرِيبَاتِ وَالْبَدِيهِيَّاتِ وَالنَّظَرِيَّاتِ، وَكَانَ مَرْجِعُ الْكُلِّ إِلَى الْعَقْلِ جَعَلُوهُ سَبَباً ثَالِثاً يُفْضِي إِلَى الْعِلْمِ بِمُجَرَّدِ اِلْتِفَاتٍ أَوِ انْضِمَامِ حِدْسٍ أَوْ تَجْرُبَةٍ أَوْ تَرْتِيبِ مُقَدِّمَاتٍ، فَجَعَلُوا السَّبَبَ فِي الْعِلْمِ بِأَنَّ لَنَا جُوعاً وَعَطَشاً وَأَنَّ الْكُلَّ أَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ وَأَنَّ نُورَ الْقَمَرِ مُسْتَفَادٌ مِنَ الشَّمْسِ وَأَنَّ السَّقْمُونِيَّا مُسَهِّلٌ وَأَنَّ الْعَالَمَ حَادِثٌ هُوَ الْعَقْلَ وَإِنْ كَانَ فِي الْبَعْضِ بِاسْتِعَانَةِ الْحِسِّ.

Kelime Anlamı

وَأَسْبَابُ الْعِلْمِ İlim sebepleri وَهُوَ İlim Nedir? **صِفَةٌ bir sıfattır** öyle sıfat ki **يَتَجَلَّى بِهَا الْمَذْكُورُ zikredilen onunla zahir olur** Kim için? **لِمَنْ قَامَتْ هِيَ بِهِ**

kim ile beraber olursa onun için. أَيْ: يَتَّضِحُ وَيَظْهَرُ مَا يُذْكَرُ **Yani zikredilen şey onunla açık ve zahir olur** Daha? وَيُمْكِنُ أَنْ يُعَبِّرَ عَنْهُ **ve onu ifade etmek mümkündür** Ne olduğu halde? مَوْجُوداً كَانَ أَوْ مَعْدُوماً **mevcut da olsa mevcut olmasa da** فَيَشْمَلُ إِدْرَاكَ الْحَوَاسِّ وَإِدْرَاكَ الْعَقْلِ **buna göre his ve akılın idrak ettiklerini içerir** Nelerden? مِنَ التَّصَوُّرَاتِ وَالتَّصْدِيقَاتِ الْيَقِينِيَّةِ وَغَيْرِ الْيَقِينِيَّةِ **tasavvurat ve yakini veya gayri yakini tasdikattan** بِخِلَافِ قَوْلِهِمْ **onların şu tarifi böyle değildir:** صِفَةٌ **ilim bir sıfattır** öyle sıfat ki تُوجِبُ تَمْيِيزاً لَا يَحْتَمِلُ النَّقِيضَ **bozulma ihtimali olmayan bir ayırım gerektirir** فَإِنَّهُ **zira ilim nedir** وَإِنْ كَانَ شَامِلاً لِإِدْرَاكِ الْحَوَاسِّ **hislerle elde edilen idraka şamil olsa da** Ne için? بِنَاءً عَلَى عَدَمِ التَّقْيِيدِ بِالْمَعَانِي **manalarla kayıtlanmadığı için** Daha? وَلِلتَّصَوُّرَاتِ **ve tasavvurla şamil olsa da** Ne için? بِنَاءً عَلَى أَنَّهَا لَا نَقَائِضَ لَهَا **zira tasavvurların bozulması olmaz** Neye göre? عَلَى مَا زَعَمُوا **onların zannına göre** لَكِنَّهُ **ancak ilim** Nedir? لَا يَشْمَلُ غَيْرَ الْيَقِينِيَّاتِ مِنَ التَّصْدِيقَاتِ **tasdiklerden olan yakiniyyat dışındakilere şamil gelmez.** هَذَا **Bunu al.** وَلَكِنْ يَنْبَغِي **Ancak gerekir** Ne? التَّجَلِّي أَنْ يُحْمَلَ **zahir olma manasının hamli** Ne üzerine? عَلَى الْإِنْكِشَافِ التَّامِّ **tam açıklama** الَّذِي **öyle açıklama ki** لَا يَشْمَلُ الظَّنَّ **zanna şamil gelmez** Ne için? لِأَنَّ الْعِلْمَ عِنْدَهُمْ **zira onlara göre ilim** Nedir? مُقَابِلٌ لِلظَّنِّ **zannın mukabilidir.** لِلْخَلْقِ **halk için** أَيْ: الْمَخْلُوقُ **Yani yaratılmışlar için** Kimlerden? مِنَ الْمَلَكِ وَالْإِنْسِ وَالْجِنِّ **melekler, insanlar ve cinler** بِخِلَافِ عِلْمِ الْخَالِقِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın ilmi böyle değildir** Ne için? فَإِنَّهُ لِذَاتِهِ **zira o zatıyla kaimdir** لَا لِسَبَبٍ مِنَ الْأَسْبَابِ **başka bir sebepten değildir.** ثَلَاثَةٌ **üçtür** الْحَوَاسُّ السَّلِيمَةُ **sağlam duyu organları** Daha? وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ **doğru haber** Daha? وَالْعَقْلُ **ve akıl** Ne sebebiyle? بِحُكْمِ الْاِسْتِقْرَاءِ **istikra hükmüyle**

sabittir. وَوَجْهُ الضَّبْطِ **Üçte zaptolmasının gerekçesi** Nedir? أَنَّ السَّبَبَ **muhakkak ilme sebep** إِنْ كَانَ مِنْ خَارِجٍ **şayet hariçten ise** فَالْخَبَرُ الصَّادِقُ **doğru haberdir** Daha? وَإِلَّا **yok eğer değilse** فَإِنْ كَانَ آلَةً غَيْرَ الْمُدْرِكِ **şayet idrak edici aletten başka bir alet ise** فَالْحَوَاسُّ **duyu organlarıdır** Daha? وَإِلَّا فَالْعَقْلُ **böyle de değilse akıldır.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** اَلسَّبَبُ الْمُؤَثِّرُ فِي الْعُلُومِ كُلِّهَا **Tüm ilimlerde tesir eden** Nedir? هُوَ اللهُ تَعَالَى **o Allah Teâlâ'dır** Ne için? لِأَنَّهَا بِخَلْقِهِ وَإِيجَادِهِ **zira onun yaratması ve icadıyladır** Ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ تَأْثِيرٍ لِلْحَاسَّةِ وَالْخَبَرِ الصَّادِقِ وَالْعَقْلِ **duyu organlarının, doğru haberin ve aklın tesiri olmaksızın.** وَالسَّبَبُ الظَّاهِرِيُّ كَالنَّارِ لِلْإِحْرَاقِ هُوَ الْعَقْلُ **Yakma işinde ateşin olduğu gibi zahiri sebep akıldır** Daha? لَا غَيْرُ **başka bir şey değildir.** وَإِنَّمَا الْحَوَاسُّ وَالْأَخْبَارُ **Duyu organları ve doğru haber** Nedir? آلَاتٌ وَطُرُقٌ فِي الْإِدْرَاكِ **idrakın aletleri ve yollarıdır.**

وَالسَّبَبُ الْمُفْضِي **İlme ulaştıran sebepler** Ne zaman? فِي الْجُمْلَةِ **bazı zamanlarda** Nasıl? بِأَنْ يَخْلُقَ اللهُ فِينَا الْعِلْمَ **Allah Teâlâ'nın bizde ilmi yaratmasıyla** Ne ile beraber? مَعَهُ **o sebeple beraber** Nasıl? بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ **adetin akışı yoluyla** Ne için? لِيَشْمَلَ الْمُدْرِكَ **idrak ediciyi içersin diye** Ne gibi? كَالْعَقْلِ **akıl gibi** Daha? وَالْآلَةَ كَالْحِسِّ **duyu organları gibi alet gibisiyle** Daha? وَالطَّرِيقَ كَالْخَبَرِ **haber gibi yollarla** Bunların tümü nedir? لَا يَنْحَصِرُ فِي الثَّلَاثَةِ **üçte hasrolmuş değildir** بَلْ هَهُنَا أَشْيَاءُ أُخَرُ **bilakis burada başka şeylerde vardır** Ne gibi? مِثْلُ الْوِجْدَانِ وَالْحِدْسِ وَالتَّجْرُبَةِ **vicdan, hids ve tecrübe gibi** Daha? وَنَظَرِ الْعَقْلِ **aklın düşünmesi gibi** Ne olduğu halde? بِمَعْنَى تَرْتِيبِ الْمَبَادِي وَالْمُقَدِّمَاتِ **bazı ön bilgileri ve mukaddimeleri tertip ederek.** قُلْنَا **Biz şöyle cevaplarız:** هَذَا عَلَى عَادَةِ الْمَشَايِخِ **Bu alimlerin adeti üzere bir taksimdir** Ne hususta?

فِي الْاِقْتِصَارِ عَلَى الْمَقَاصِدِ maksat oanlarla yetinmek hususunda Daha? وَالْإِعْرَاضِ عَنْ تَدْقِيقَاتِ الْفَلَاسِفَةِ ve felsefi inceliklerden yüz çevirerek Ne için? فَإِنَّهُمْ zira alimler لَمَّا وَجَدُوا بَعْضَ الْإِدْرَاكَاتِ Ne? Zaman ki bazı idrakları buldular Nasıl? حَاصِلَةً عَقِيبَ اسْتِعْمَالِ الْحَوَاسِّ الظَّاهِرَةِ zahiri hisleri kullanma sonrasında elde edilmiş olarak الَّتِي öyle hisler ki لَا شَكَّ فِيهَا onlarda hiç şüphe yoktur سَوَاءٌ كَانَتْ مِنْ ذَوِي الْعُقُولِ أَوْ غَيْرِهِمْ ister akıl sahiplerinden olsun ister diğerlerinden جَعَلُوا الْحَوَاسَّ أَحَدَ الْأَسْبَابِ bu durumda duyu organlarını da ilim sebeplerinden saydılar. وَلَمَّا كَانَ مَعْظَمَ الْمَعْلُومَاتِ الدِّينِيَّةِ مُسْتَفَاداً Ne zaman ki dini bilgilerin çoğu slde edilir oldu Neden? مِنَ الْخَبَرِ الصَّادِقِ doğru haberden Ne oldu? جَعَلُوهُ سَبَباً آخَرَ doğru haberi de bir sebep saydılar. وَلَمَّا لَمْ يَثْبُتْ عِنْدَهُمُ الْحَوَاسُّ الْبَاطِنَةِ Ne zaman ki batını hisler onlar katında sabit olmadı öyle hisler ki الْمُسَمَّاةِ بِالْحِسِّ الْمُشْتَرَكِ onlara müşterek hisler denir Daha? وَالْوَهْمُ وَغَيْرُ ذَلِكَ ki vehim başka bir şeydir وَلَمْ يَتَعَلَّقْ لَهُمْ غَرَضٌ onların bir maksatları da yoktu Ne ile alakalı? بِتَفَاصِيلِ الْحِدْسِيَّاتِ وَالتَّجْرِيبَاتِ وَالْبَدِيهِيَّاتِ وَالنَّظَرِيَّاتِ hidsiyyat, tecrübeler, bedihiyyat ve nazariyyatın detaylarıyla alakalı وَكَانَ مَرْجِعُ الْكُلِّ إِلَى الْعَقْلِ Halbuki bunların tamamının döndüğü merkez akıl olunca جَعَلُوهُ سَبَباً ثَالِثاً onu da üçüncü sebep yaptılar öyle sebep ki يُفْضِي إِلَى الْعِلْمِ ilme ulaştırıyor Ne sebebiyle? بِمُجَرَّدِ اِلْتِفَاتٍ sırf iltifatla Daha? أَوِ انْضِمَامِ حِدْسٍ أَوْ تَجْرُبَةٍ أَوْ تَرْتِيبِ مُقَدِّمَاتٍ veya hıds, tecrübe veya bazı mukaddimeleri etrtip ederek فَجَعَلُوا السَّبَبَ فِي الْعِلْمِ böylece bilmesinin sebebini yaptılar Neyi bilmek? بِأَنَّ لَنَا جُوعاً وَعَطَشاً وَأَنَّ الْكُلَّ أَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ وَأَنَّ نُورَ الْقَمَرِ مُسْتَفَادٌ مِنَ الشَّمْسِ وَأَنَّ السَّقْمُونِيَا مُسَهِّلٌ وَأَنَّ الْعَالَمَ حَادِثٌ bizim acıkma ve susama özelliğimiz var, bütün parçasından büyüktür, ayın

ışığı güneşten akseder, sekamuniya otu hazmı kolaylaştırır ve alem hadisti هُوَ الْعَقْلَ işte o sebep akıldır. وَإِنْ كَانَ فِي الْبَعْضِ بِاسْتِعَانَةِ الْحِسِّ Her ne kadar bazısında his ile oluşsa da.

Metnü'l-Akâid

İlim Elde Etme Yolları

Mahlûkat (insan, melek ve cinler)[1] **için üç türlü ilim elde etme kaynağı vardır.**

1- **Sağlıklı duyular,**
2- **Doğru haber,**
3- **Akıl.**

Şerhu'l-Akâid

İlim elde etme sebepleri; ilim, sahibine zikredilen şeyin bilinmesini sağlayan bir melekedir. Yani ilim ister varlık olsun ister yokluk olsun mezkûr şeyin insana, aşikâr olmasını gerekli kılan bir sıfattır. Bu tanım, his[2] veya akılla idrak edilebilen ister yakınî olsun ister olmasın her türlü tasavvur ve tasdiki içerir.

Fakat sahibine, aksine ihtimal vermeyecek derecede ayrıştırma sağlayan sıfattır, şeklinde tanımlamaları böyle değildir. Zira bu şekilde tanım, manalarla kayıtlanmamış olması açısından hissî idrakleri içerse de yine bazılarının iddia ettiği gibi gibi aksi olmaması bakımından tasavvurları içerse de yakınî olmayan tasdiki bilgileri içermez. Ne var ki birinci tarifte yer alan tecelli kelimesini zan içermeyen tam inkişaf şeklinde yorumlamak gerekir. Çünkü kelamcılara göre ilim zannın karşıtıdır.

Mahlûkat için yani yaratılmış olan melek, insan ve cin için demektir. Bu kayıtla yaratıcının ilmi, konu haricinde tutulmak istenmiştir. Zira onun bilgisi kendi zatından olup herhangi bir sebebe dayalı değildir.[3]

---

1 Bu kayıtla yaratıcının ilmi konu dışı bırakılmıştır. Zira onun bilgisi kendi zatından olup herhangi bir sebebe bağlı değildir.

2 His ile idraktan maksat akılın his vasıtasıyla idrakıdır. Böylece hayvanların hisleri tarifin dışında kılınmıştır.

3 Yani Allah Teâlâ'nın ilmi harici bir sebebin sonucu değildir, bilakis zatıyla kaim olan ilim sıfatının gereğidir. Yoksa Allah Teâlâ'nın ilmi, ilim sıfatı olmaksızın zatının gereğidir, diyen Mutezile'nin iddia ettiği gibi değildir. Şayet denilirse: "İlim sıfatı hayat ve vucud sıfatının da gereğidir, bu yüzden Allah Teâlâ'nın ilminin ilim sıfatına hasr edilmesi doğru değildir." Buna şöyle cevap verilmiştir. Hayat ve vücud sıfatlarıyla alakası ilim sıfatının hay olan ve var olan zat ile kaim olması gereğidir.

Üçtür. Bunlar sağlıklı duyular, doğru haber ve akıldır, ilim elde etme sebeplerinin üç tane olduğu istikra[1] ile tespit edilmiştir. Bu sebeplerin üç taneyle sınırlandırılmasının veçhi şudur: İlmin sebebi insanın kendisinin haricinde bir sebepse bu doğru haberdir. Haricinde değilse bakılır; bu sebep idrak edici bir sebep değilse duyu, idrak edici bir vasıtaysa akıldır.[2]

Denilirse ki: bütün ilimlerde müessir (onları yaratan) Allah Teâlâ'dır. Çünkü bütün bilgiler duyu, haber ve aklın dhli olmadan sadece Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla gerçekleşirler.

Burada sözgelimi, ateşin yakmaya sebep olması gibi zahirî sebep olma kastediliyorsa bu akıldan başkası olamaz. Zira duyular ve haberler aklın idrak etmesine yarayan birer araç ve yoldan başka bir şey değildirler. İlmin sebepleri sözüyle, Allah'ın bilgiyi yaratmasıyla birlikte adetullah gereği ve bilginin zuhuruna az da olsa katkısı olan şeyler kastediliyorsa bilgiyi idrak eden akıl, bilginin idrak aracı olan duyular ve bilgiyi idrak etmenin yolu olan haberi kuşatacak kadar umumî bir mana kast edilmiş olur ki bu anlamda ilim elde etme sebeplerini üç maddeye indirgemek doğru olmaz Bilakis vicdan[3], hads[4], tecrübe[5] ve mebde ve mukaddimelerin tertibi anlamında aklın nazarı[6] (tarif ve kıyas) emsali başka şeyleri de ilmin sebebi olarak zikretmek gerekir.[7]

---

1 İstkra, cüziyyatı incelemek suretiyle küllî bilgiye ulaşmak. Tek tek cüziyyatı ele alıp genel bir hükme varmak. Bu tam istikradır. Şayet fertlerin tamamı incelenmeden hüküm verilecek olsa buna da nakıs istikra denir. Buradaki istikradan maksat da nakıs olan istikradır. Zira ilim için bu üç sebep dışında vicdan, hıds ve tecrübe gibi ilme sebep olan başka sebeplerin de olduğu inkar edilemeyecek bir gerçektir.

2 Aslında gerçek müdrik akıl vasıtasıyla nefsi natıkadır. Buna göre sebebin sebebi sebep menziline indirilmiştir. Bazı muhakkikler ise şöyle demiştir: Akıl maddeden arınmış bir cevherdir. Külli manalar ve hakikatları onunla bilinir. Bu cevhere bedene taalluk etmesi itibarıyla nefsi natıka denilmiştir.

3 Vicdan, kelime anlamı itibariyle idrak etmek, bilmek ve fark etmek anlamına gelir. Burada kast edildiği manasıyla vicdan iç duyu diyebileceğimiz bir şeydir, insanın açlığını, tokluğunu bilip anlaması vicdan aracılığıyla olur ki, bu tür bilgilere vicdaniyât denir.

4 Hads, sezgi. Zihnin mebadiden matluba doğru hızla intikal etmesi. Karşıtı fikirdir. Zira fikirde önce matluptan mebdee daha sonra mebdeden matluba geçiş vardır ve genelde bu geçiş süratli olmaz. Ayın ışığının güneşten alındığını bilmek hads iledir ve bu tür bilgilere "hadsiyât" adı verilir.

5 Tecrübe, müşahedelerin tekrarlanmasıyla oluşan bilgidir. Ağrı kesici ilaçların baş ağrısını veya diğer ağrıları kesmesi örneğinde olduğu gibi.

6 Mebde' ve mukaddimelerin tertibinden maksat, tariflerde cins ile faslın; kıyasta suğrâ ile kübrânın sıralanışıdır.

7 Bu itirazın özeti şöyledir: İlmin sebepleri üçe hasrolmuş değildir. Zira asıl müessir sebep Allah Teâlâ'dır. Zahiri sebep ise akıldır. Hisler ve haberler ise idrakı sağlayan vasıtalardır. Genel itibarıyla ilme sebep olan sebepler ise üçte hasrolmaz. Bilakis burada vicdan, his ve tecrübe gibi sebepler de vardır.

Cevap: ilim sebeplerini üç maddeyle sınırlamayı Erken dönem alimlerinin kullanımına göre anlamak lazımdır. Onlar kitaplarında asıl maksat ve hedefi anlatmakla yetinir ve filozofların çıkarımlarından uzak dururlar. Erken dönem alimleri, idrak edilen bir kısım şeyin, insanlarda veya hayvanlarda bulunduğunda şüphe duyulmayan duyu organlarını kullanmaları sonucunda meydana geldiğini gördükleri için duyuları ilim sebeplerinden saymışlardır. Diğer yönden dinî bilgilerin çoğu, doğru haberlerle elde edildikleri için doğru haberi ikinci bir ilim sebebi saymışlardır. Erken dönem alimlerine göre hiss-i müşterek, vehim ve diğer batınî hisler/iç duyuların varlığı kesin olmadığından[1] ve hadsiyyât, tecrübiyyât, bedihiyyât ve nazariyyâtla ispatlanan dini konuların detayında bunların sağlayacağı bir fayda bulunmadığından bir de bütün bu bilgi sebepleri ennihaye akılda toplandığından aklı ilim elde etme sebeplerinin üçüncüsü kabul etmişlerdir. Akıl doğrudan bilgiye ulaştığında veya hads, tecrübe veya mukaddimeleri tertip yoluyla bilgiye ulaştığında detaya bakmadan hepsine birden ilim elde etme sebebi olarak akıl demişlerdir.

Bu yüzden; aç olduğumuzu ve susadığımızı hissetmemizde (vicdaniyyât), bütünün parçadan büyük olduğunu bilmemizde (bedihiyyât), ayın ışığını güneşten aldığını fark etmemizde (hadsiyyât), sakamonyanın safrayı giderdiğine inanmamıza (tecrübiyyât) ve âlemin hadis olduğunu ispatlamamıza (nazariyyât) yoluyla ulaşmış olsak da hepsinin ilim sebebi olarak aklı saymışlardır, hatta bazılarında hissin yardımı olsa bile akıl demişlerdir.

Metin

الْحَوَاسُّ السَلِمَةُ

(فَالْحَوَاسُّ) جَمْعُ حَاسَّةٍ، بِمَعْنَى الْقُوَّةِ الْحَسَّاسَةِ (خَمْسٌ) بِمَعْنَى أَنَّ الْعَقْلَ حَاكِمٌ بِالضَّرُورَةِ بِوُجُودِهَا، وَأَمَّا الْحَوَاسُّ الْبَاطِنَةُ الَّتِي تُثْبِتُهَا الْفَلَاسِفَةُ فَلَا تَتِمُّ دَلَائِلُهَا عَلَى الْأُصُولِ الْإِسْلَامِيَّةِ.

(اَلسَّمْعُ) وَهُوَ قُوَّةٌ مُودَعَةٌ فِي الْعَصَبِ الْمَفْرُوشِ فِي مَقْعَرِ الصِّمَاخِ، يُدْرِكُ بِهَا الْأَصْوَاتَ بِطَرِيقِ وُصُولِ الْهَوَاءِ الْمُتَكَيِّفِ بِكَيْفِيَّةِ الصَّوْتِ إِلَى الصِّمَاخِ، بِمَعْنَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى يَخْلُقُ الْإِدْرَاكَ فِي النَّفْسِ عِنْدَ ذَلِكَ.

1 Var oldukları farz edilse de ilim ifade etmeleri kesin olmadığından

(وَالْبَصَرُ) وَهُوَ قُوَّةٌ مُودَعَةٌ فِي الْعَصَبَتَيْنِ الْمُجَوَّفَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَتَلَاقِيَانِ فِي الدِّمَاغِ، ثُمَّ تَفْتَرِقَانِ فَتَتَأَدَّيَانِ إِلَى الْعَيْنَيْنِ، يُدْرَكُ بِهَا الْأَضْوَاءُ وَالْأَلْوَانُ أَوِ الْأَشْكَالِ وَالْمَقَادِيرِ وَالْحَرَكَاتِ وَالْحَسَنِ وَالْقُبْحِ وَغَيْرَ ذَلِكَ مِمَّا يَخْلُقُ اللهُ تَعَالَى إِدْرَاكَهَا فِي النَّفْسِ عِنْدَ اسْتِعْمَالِ الْعَبْدِ تِلْكَ الْقُوَّةَ.

(وَالشَّمُّ) وَهُوَ قُوَّةٌ مُودَعَةٌ فِي الزَّائِدَتَيْنِ النَّاتِئَتَيْنِ مِنْ مُقَدَّمِ الدِّمَاغِ الشَّبِيهَتَيْنِ بِحَلَمَتَيِ الثَّدْيِ، يُدْرَكُ بِهَا الرَّوَائِحُ بِطَرِيقِ وُصُولِ الْهَوَاءِ الْمُتَكَيِّفِ بِكَيْفِيَّةِ ذِي الرَّائِحَةِ إِلَى الْخَيْشُومِ.

(وَالذَّوْقُ) وَهِيَ قُوَّةٌ مُنْبَثَّةٌ فِي الْعَصَبِ الْمَفْرُوشِ عَلَى جِرْمِ اللِّسَانِ يُدْرَكُ بِهَا الطُّعُومُ بِمُخَالَطَةِ الرُّطُوبَةِ اللُّعَابِيَّةِ الَّتِي فِي الْفَمِ لِلْمَطْعُومِ وَوُصُولِهَا إِلَى الْعَصَبِ.

(وَاللَّمْسُ) وَهِيَ قُوَّةٌ مُنْبَثَّةٌ فِي جَمِيعِ الْبَدَنِ يُدْرَكُ بِهَا الْحَرَارَةُ وَالْبُرُودَةُ وَالرُّطُوبَةُ وَالْيُبُوسَةُ وَنَحْوُ ذَلِكَ عِنْدَ التِّمَاسِ وَالْاِتِّصَالِ بِهِ.

(وَبِكُلِّ حَاسَّةٍ مِنْهَا) أَيِ: الْحَوَاسِّ الْخَمْسِ (يُوقَفُ) أَيْ: يُطَّلَعُ (عَلَى مَا وُضِعَتْ هِيَ) أَيْ: تِلْكَ الْحَاسَّةُ (لَهُ) يَعْنِي أَنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ خَلَقَ كُلاًّ مِنْ تِلْكَ الْحَوَاسِّ لِإِدْرَاكِ أَشْيَاءٍ مَخْصُوصَةٍ، كَالسَّمْعِ لِلْأَصْوَاتِ وَالذَّوْقِ لِلْمَطْعُومِ وَالشَّمِّ لِلرَّوَائِحِ لَا يُدْرَكُ بِهَا مَا يُدْرَكُ بِالْحَاسَّةِ الْأُخْرَى. وَأَمَّا أَنَّهُ هَلْ يَجُوزُ أَوْ يَمْتَنِعُ ذَلِكَ؟ فَفِيهِ خِلَافٌ، وَالْحَقُّ الْجَوَازُ، لِمَا أَنَّ ذَلِكَ بِمَحْضِ خَلْقِ اللهِ مِنْ غَيْرِ تَأْثِيرٍ لِلْحَوَاسِّ، فَلَا يَمْتَنِعُ أَنْ يَخْلُقَ اللهُ عَقِيبَ صَرْفِ الْبَاصِرَةِ إِدْرَاكَ الْأَصْوَاتِ مَثَلاً.

فَإِنْ قِيلَ: أَلَيْسَتِ الذَّائِقَةُ تُدْرَكُ بِهَا حَلَاوَةُ الشَّيْءِ وَحَرَارَتُهُ مَعاً؟

قُلْنَا: لَا، بَلِ الْحَلَاوَةُ تُدْرَكُ بِالذَّوْقِ وَالْحَرَارَةِ بِاللَّمْسِ الْمَوْجُودِ فِي الْفَمِ وَاللِّسَانِ.

Kelime Anlamı

فَالْحَوَاسُّ Hisler Nedir? **جَمْعُ حَاسَّةٍ hassenin çoğuludur** Ne olduğu halde? **بِمَعْنَى الْقُوَّةِ الْحَسَّاسَةِ hissedici özellik manasıyla خَمْسٌ beş tanedir بِمَعْنَى şöyle**

bir manayla ki أَنَّ الْعَقْلَ **muhakkak ki akıl** حَاكِمٌ **hükmeder** Nasıl? بِالضَّرُورَةِ **zaruri olarak** Ne ile? بِوُجُودِهَا **onların var olduğuyla.** وَأَمَّا الْحَوَاسُّ الْبَاطِنَةُ **Batını hislere gelince** الَّتِي **öyle hisler ki** تُثْبِتُهَا الْفَلَاسِفَةُ **onları felsefeciler kabul eder** Nedir? فَلَا تَتِمُّ **tam değildir** Ne? دَلَائِلُهَا **delilleri** Ne üzerine? عَلَى الْأُصُولِ الْإِسْلَامِيَّةِ **İslami kurallara göre.** اَلسَّمْعُ **İşitmek** وَهُوَ **Bu** Nedir? قُوَّةٌ **özelliktir** öyle özellik ki مُودَعَةٌ **konulmuş** Nerede? فِي الْعَصَبِ الْمَفْرُوشِ **yayılmış bir sinirde** Nereye konulmuş? فِي مَقْعَرِ الصِّمَاخِ **kulak içinde.** يُدْرِكُ بِهَا **bununla işitilir** Ne? الْأَصْوَاتَ **sesler** Ne sebebiyle? بِطَرِيقِ وُصُولِ الْهَوَاءِ **havanın ulaşmasıyla** öyle hava ki الْمُتَكَيِّفِ بِكَيْفِيَّةِ الصَّوْتِ **ses keyfiyetinde** Nereye ulaşır? إِلَى الصِّمَاخِ **kulağa** Nasıl? بِمَعْنَى **Bir manayla ki** أَنَّ اللهَ تَعَالَى **muhakkak Allah Teâlâ** يَخْلُقُ الْإِدْرَاكَ **idraki yaratır** Nerede? فِي النَّفْسِ **kişide** Ne zaman? عِنْدَ ذَلِكَ **o anda** وَالْبَصَرُ **Görmek** وَهُوَ **Görmek** Nedir? قُوَّةٌ **özelliktir** öyle özellik ki مُودَعَةٌ **konulmuş** Nereye? فِي الْعَصَبَتَيْنِ **iki sinirde** öyle iki sinir ki الْمُجَوَّفَتَيْنِ **oyuk** اللَّتَيْنِ **öyle oyuk sinirler ki** تَتَلَاقِيَانِ **karşılıklı** Nerede? فِي الدِّمَاغِ **beyinde** ثُمَّ تَفْتَرِقَانِ **sonra ayrılırlar** Daha? فَتَتَأَدَّيَانِ إِلَى الْعَيْنَيْنِ **sonra gözlerde buluşurlar** Ne olduğu halde? يُدْرَكُ بِهَا **onlarla idrak edilir** Ne? الْأَضْوَاءُ **ışıklar** وَالْأَلْوَانُ **renkler** وَالْحَسَنِ **haraketler** وَالْحَرَكَاتِ **miktarlar** وَالْمَقَادِيرِ **veya şekiller** أَوِ الْأَشْكَالِ وَالْقُبْحِ **güzellikler ve çirkinlikler** Daha? وَغَيْرِ ذَلِكَ **ve diğer şeyler** Nelerden? مِمَّا يَخْلُقُ اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın yarattıklarından** Neyi? إِدْرَاكَهَا **idrakını** Nerede? فِي النَّفْسِ **kişide** Ne zaman? عِنْدَ اسْتِعْمَالِ الْعَبْدِ **kulun kullanması anında** Neyi? تِلْكَ الْقُوَّةِ **bu kuvveti** وَالشَّمُّ **Koklamak** وَهُوَ **Koklamak** Nedir? قُوَّةٌ مُودَعَةٌ **konulmuş bir özelliktir** Nereye? فِي الزَّائِدَتَيْنِ النَّاتِئَتَيْنِ **iki çıkıntıya** Nerede? مِنْ مُقَدَّمِ الدِّمَاغِ **beyinin önünde** öyle çıkıntı ki الشَّبِيهَتَيْنِ **benziyorlar**

Neye? بِحَلَمَتَيِ الثَّدْيِ **meme ucuna** يُدْرَكُ بِهَا **onunla idrak edilir** Ne? الرَّوَائِحُ **kokular** Ne sebebiyle? بِطَرِيقِ وُصُولِ الْهَوَاءِ **havanın ulaşmasıyla** öyle havaki الْمُتَكَيِّفِ بِكَيْفِيَّةٍ ذِي الرَّائِحَةِ **kokan bir keyfiyette** Bu kokular nereye ulaşır? إِلَى الْخَيْشُومِ **burun dibine.** وَالذَّوْقُ **Tatmak** وَهِيَ **Tatınak** Nedir? قُوَّةٌ مُنْبَثَّةٌ **dağılmış bir özelliktir** Nerede? فِي الْعَصَبِ الْمَفْرُوشِ **serilmiş sinirde** Ne olduğu halde? عَلَى جَرْمِ اللِّسَانِ **dil üzerinde olarak** يُدْرَكُ بِهَا **onunla idrak edilir** Ne? الطُّعُومُ **tatlar** Ne sebebiyle? بِمُخَالَطَةِ الرُّطُوبَةِ اللُّعَابِيَّةِ **salyanın rutubetinin karışmasıyla** الَّتِي **öyle salya ki** فِي الْفَمِ **ağızdadır** Ne ile karışır? لِلْمَطْعُومِ **yiyecekle** Daha? وَوُصُولِهَا إِلَى الْعَصَبِ **ve sinire ulaşmakla.** وَاللَّمْسُ **Dokunmak** وَهِيَ **Dokunmak** Nedir? قُوَّةٌ مُنْبَثَّةٌ **dağılmış bir özelliktir** Nereye? فِي جَمِيعِ الْبَدَنِ **tüm bedene** يُدْرَكُ بِهَا **onunla idrak edilir** Ne? الْحَرَارَةُ **sıcak,** وَالْبُرُودَةُ **soğuk,** وَالرُّطُوبَةُ **ıslaklık,** وَالْيُبُوسَةُ **kuruluk** وَنَحْوُ ذَلِكَ **ve benzerleri** Ne zaman? عِنْدَ الْتِمَاسِ **o şeye değdiğinde** وَالْاِتِّصَالِ بِهِ **ve temas ettiğinde.** وَبِكُلِّ حَاسَّةٍ مِنْهَا **Bunlardan her bitiyle** أَيِ: الْحَوَاسِّ الْخَمْسِ **yani beş duyu organıyla** Ne olur? يُوقَفُ **rastlanır** أَيْ: يُطَّلَعُ **yani muttali olunur** Ne üzerine? عَلَى مَا وُضِعَتْ هِيَ **bu özelliklerin konulduğu şeyler üzerine** أَيْ: تِلْكَ الْحَاسَّةُ **yani bu özellikler konulmuş** لَهُ **o şeye** يَعْنِي **yani** أَنَّ اللهَ تَعَالَى **Allah Teâlâ** قَدْ خَلَقَ **yarattı** Neyi? كُلاًّ مِنْ تِلْكَ الْحَوَاسِّ **hislerden her birini** Ne için? لِإِدْرَاكِ أَشْيَاءٍ مَخْصُوصَةٍ **hususi şeyleri idrak için** Ne gibi? كَالسَّمْعِ لِلْأَصْوَاتِ **sesler için işitmek,** وَالذَّوْقِ لِلْمَطْعُومِ **yemekler için tat,** وَالشَّمِّ لِلرَّوَائِحِ **kokular için koklamak gibi**

لَا يُدْرَكُ بِهَا **bunlarla idrak edilme** Ne? مَا يُدْرَكُ بِالْحَاسَّةِ **başka hislere ait olan şeyler** الْأُخْرَى وَأَمَّا أَنَّهُ هَلْ يَجُوزُ أَوْ يَمْتَنِعُ ذَلِكَ **Bu caiz mi yoksa mümkün değil mi?** فَفِيهِ خِلَافٌ **Bu hususta ihtilaf vardır.** وَالْحَقُّ الْجَوَازُ **Doğru olan**

mümkündür Ne için? **zira bu** لِمَا أَنَّ ذَلِكَ Nedir? بِمَحْضِ خَلْقِ اللهِ **sadece Allah Teâlâ'nın yaratmasıyladır** Ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ تَأْثِيرٍ لِلْحَوَاسِّ **hissin bu yaratmada tesiri olmaksızın** فَلَا يَمْتَنِعُ **Bu yüzden caiz olur** Ne? أَنْ يَخْلُقَ اللهُ **Allah Teâlâ'nın yaratması** Ne zaman? صَرْفِ الْبَاصِرَةِ عَقِيبَ **kişi görme özelliğini yönlendirdikten sonra** Neyi? إِدْرَاكَ الْأَصْوَاتِ مَثَلاً **sözgelimi sesleri idrak etmeyi.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilecek olursa:** أَلَيْسَتِ الذَّائِقَةُ **tadan olmadımı** Ne? تُدْرَكُ بِهَا حَلَاوَةُ الشَّيْءِ **onunla bir şeyin tadı idrak edilme di mi** Ne ile? وَحَرَارَتُهُ مَعاً **sıcaklığıyla beraber** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** لَا **Hayır** بَلِ الْحَلَاوَةُ تُدْرَكُ بِالذَّوْقِ **Bilakis tat tatmayla idrak edilir** Daha? وَالْحَرَارَةِ بِاللَّمْسِ الْمَوْجُودِ فِي الْفَمِ وَاللِّسَانِ **sıcaklık da ağız ve dil de mevcut olan dokunmayla idrak edilir.**

Metnü'l-Akâid

Duyular

Duyular beş tanedir;

1-İşitme, 2-Görme, 3-Koklama, 4-Tatma, 5-Dokunma.

Bu beş duyudan her biri, yaratılmış olduğu gaye doğrultusunda idrak eder (ilim elde eder).

Şerhu'l-Akâid

Duyular[1] metinde geçen "havâss" kelimesi hisseden kuvvet anlamın-

1 Erken dönem felsefecilere göre insan hisleri iç ve dış olmak üzere iki kısma ayrılır. Dış hisler/havass-ı zahire, beş duyu olarak bilinen görme, duyma, kok-lama, tatma ve dokunma duyularının varlığı konusunda filozoflarla kelamcılar arasında bir tartışma yoktur.
İç duyular/havass-ı batına ise hiss-i müşterek, hayal, vehim, mutasarrıfa ve hafızadan ibaret beş duyudur. Bu duyular insan beyninde sırasıyla dizilmiş olup, fonksiyonları birbirleriyle bağlantılıdır.
Babanzade Ahmed Naim Efendi bu beş duyuyu, Müslüman filozofların tariflerine göre özetle şöyle açıklar: Batınî hisler, cüz'i suret ve görüntüleri ve bu suretlerden elde edilen/intiza' edilen cüz'i manaları idrak eder. Ancak idrak eden kuvvetler yalnız hiss-i müşterekle ve vehim olup diğer üçü yani hayal, hafıza, mutasarrıfa müdrik değil, idrake yardımcıdır.

da[1] "hâsse" kelimesinin çoğuludur, **beştir.** Duyuların beş tane olduğuna dair bu hüküm, aklın zorunlu olarak bu duyuların varlığına hükmetmesi anlamındadır.[2] Felsefecilerin zikrettiği batınî hisler ise, İslâmî esaslara göre bunların varlığını gösteren deliller yeterli değildir.[3]

İşitme: Bu, kulağın içine konumlandırılmış ve sinirlere yerleştirilmiş bir kuvvettir. Bu duyu ile sesin keyfiyetine göre durum alan hava dalgasının kulağa ulaşması yoluyla sesler duyulur. Yani bunlar gerçekleştiğinde Allah Teâlâ insanda söz konusu idraki yaratır.[4]

Görme: Bu, içleri oyuk olan ve insanın beyninde önce birleşip sonra gözlere doğru ayrılan iki sinirin içine yerleştirilmiş bir kuvvettir. Bu kuvvet aracı-

---

1- **Hiss-i müşterek**, idraki mümkün olan suret ve görüntüleri idrak eden kuvvettir.

2- **Vehim,** cüz'i mahsusattan/hissedilen şeylerden gayr-ı mahsus bir kısım cüz'i manalar idrak eden kuvvettir. Faraza Zeyd'den dostluk, Amr'dan düşmanlık manasını idrak etmek gibi.

3- **Hayal,** -buna musavvira adı da verildiği vakidir- hiss-i müştereğin idrak ettiği suretlerin saklı bulunduğu haznedir.

4- **Mutasarrıfa,** hiss-i müşterekle vehmin zapt ettiği suret ve manaları terkip ve tafsil eden bir kuvvettir ki, bu kuvveti vehim kullandığında mütehayyile, akıl kullandığında müfekkire adını alır.

5- **Hafıza,** manaları hıfz eder ve vehme hıfz ile yardım eder. Bazıları buna zâkire de demiştir. (Bir Felsefe Dili Kurmak, s. 187-188.)

Batınî hisler diye anılan bu duyularla ilim elde edileceği, sadece felsefecilerin kabul ettiği şeylerdir. Kelamcılar bunlarla ilim elde edilmeyeceğini kabul ederler.

1 Yani bu kelimeyle kastedilen uzuvlar değil, belki uzuvlar için sabit olan kuvvettir. Bu durumda keyf'dir. Zira keyf bir şeyde bir şeye yerleşmiş olan bir heyet olup taksime kabil olmayıp zata da nispet edilmeyendir.

2 Aklın zorunlu olarak hükmetmesi bu duyuların beş olduğunun müşahade edilmesi sonucunda aklın zaruri olarak hükmetmesindendir. Yoksa beş olduğu mücerret akılla sabit değildir.

3 Zira felsefecilere göre batını hisler nefs yani akıl üzerine bina edilmiştir. Akıl ise felsefecilere göre maddenin cüzlerini batını his olmaan idrak edemez. Buna gerekçe olarak şöyle demişlerdir: Nefs maddeden arınmıştır. Maddeden soyulmuş olan da maddeyi kendisi idrak edemez. Ayrıca bir şey iki ve fazlası için başlangıç yani onu oluşturan olamaz. Buna göre nefs de batını his omadan iki şeyi idrak edemeyecektir. Bu iddialar İslam akaidi açısından kabul edilemez. Zira iki ve daha fazla şeyin Allah Teâlâ'dan sadır olması caizdir. Ayrıca Allah Teâlâ bütünü bildiği gibi cüzleri de bilir. Kaldı ki biz kesinlikle biliyoruz ki Allah Teâlâ tekdir.

4 Yani havanın kulağa ulaşması sesin duyulmasını zaruri kılmaz. Bu sadece sebebi adidir. Akabinde Allah Teâlâ yaratırsa işitilecektir.

lığıyla ışıklar, renkler, şekiller, miktarlar,[1] hareketler, güzellik ve çirkinlik[2] gibi Allah'ın yarattığı şeyler idrak edilir.

Koklama: Bu beynin ön tarafında bulunan ve meme ucuna benzeyen iki çıkıntının içine konum alan bir kuvvettir. Bu kuvvetin aktif olmasıyla, kokunun keyfiyetine göre biçimlenmiş hava dalgalarının genize ulaşır ve kokular idrak edilir.

Tatma: Bu, dil üzerine döşenmiş olan sinirlere yayılmış bir kuvvettir. Bu kuvvet sebebiyle, ağızda bulunan rutebet tadılan şeye karışır ve sinirlere ulaşması sonucunda tatlar idrak edilir.

Dokunma: Bu, bedenin her tarafında bulunan yaygın bir kuvvettir. Bu kuvvet aracılığıyla temas edilen şeyin sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık gibi özellikleri idrak edilir.

Bu beş duyudan her biri, yaratılmış olduğu gaye doğrultusunda idrak eder (ilim elde eder). Yani Allah Teâlâ bu duyuların her birini belli şeylerin idrak edilmesi için yaratmıştır. Sözgelimi işitme duyusu sesleri, tatma duyusu tatları, koklama duyusu da kokuları idrak etmek için yaratılmıştır. Bu duyulardan biriyle idrak edilen şey, diğer bir duyuyla idrak edilemez. Fakat bu, imkân dairesinde midir, değilmidir? Bu nokta ihtilaflıdır. İdrakin gerçekleşmesinde duyuların herhangi bir tesiri olmadığı ve mahza Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla idrakin gerçekleştiği dikkate alındığında mümkün olması gerektiriği görüşü doğrudur. Sözgelimi insanın gözüyle sesleri idrak etmesi imkânsız bir şey değildir.

Denilirse ki: Tatma duyusu aynı anda hem bir şeyin tatlılığını hem de sıcaklığını idrak eder?

Deriz ki: hayır, o şeyin tatlı olması tatma duyusuyla, sıcak olması ise ağzın ve dilin yüzeyine yayılmış bulunan dokunma duyusuyla algılanır.

Metin

(وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ) أَيِ: الْمُطَابِقُ لِلْوَاقِعِ، فَإِنَّ الْخَبَرَ كَلَامٌ يَكُونُ لِنِسْبَتِهِ خَارِجٌ تُطَابِقُهُ تَلْكَ النِّسْبَةُ فَيَكُونُ صَادِقاً، أَوْ لَا تُطَابِقُهُ فَيَكُونُ كَاذِباً، فَالصِّدْقُ وَالْكِذْبُ عَلَى هَذَا مِنْ أَوْصَافِ الْخَبَرِ، وَقَدْ يُقَالَانِ بِمَعْنَى الْإِخْبَارِ عَنِ الشَّيْءِ عَلَى مَا هُوَ بِهِ،

1 Tabiki buradaki miktarlardan kastedilen görülebilen ve en, boy ve derinlik sahibi olup bölünmeyi kabul eden cisimlerdir. Yoksa zaman, adet gibi görülemeyen miktarlar değildir. Zira görme duyusunun onlara taalluku olmaz.

2 Buradaki güzellik ve çirkinlikten kastedilen alan için cesaret gibi zatla kaim olan zahiri sıfatlardır. Zira aslanın cesareti zahiri bir sıfatıdır.

وَلَا عَلَى مَا هُوَ بِهِ، أَيِ: الْإِعْلَامِ بِنِسْبَةٍ تَامَّةٍ تُطَابِقُ الْوَاقِعَ أَوْ لَا تُطَابِقُهُ، فَيَكُونَانِ مِنْ صِفَاتِ الْمُخْبِرِ فَمِنْ هَنَا يَقَعُ فِي بَعْضِ الْكُتُبِ "اَلْخَبَرُ الصَّادِقُ" بِالْوَصْفِ، وَفِي بَعْضِهَا "خَبَرُ الصَّادِقِ" بِالْإِضَافَةِ.

(**عَلَى نَوْعَيْنِ: أَحَدُهُمَا الْخَبَرُ الْمُتَوَاتِرُ**) سُمِّيَ بِذَلِكَ لِمَا أَنَّهُ لَا يَقَعُ دَفْعَةً، بَلْ عَلَى التَّعَاقُبِ وَالتَّوَالِي. (**وَهُوَ الْخَبَرُ الثَّابِتُ عَلَى أَلْسِنَةِ قَوْمٍ لَا يُتَصَوَّرُ تَوَاطُؤُهُمْ**) أَيْ: لَا يُجَوِّزُ الْعَقْلُ تُوَافِقُهُمْ (**عَلَى الْكَذِبِ**) وَمِصْدَاقُهُ وُقُوعُ الْعِلْمِ مِنْ غَيْرِ شُبْهَةٍ. (**وَهُوَ**) بِالضَّرُورَةِ (**مُوجِبٌ لِلْعِلْمِ الضَّرُورِيِّ كَالْعِلْمِ بِالْمُلُوكِ الْخَالِيَةِ فِي الْأَزْمِنَةِ الْمَاضِيَةِ وَالْبُلْدَانِ النَّائِيَةِ**) يَحْتَمِلُ الْعَطْفَ عَلَى الْمُلُوكِ وَعَلَى الْأَزْمِنَةِ، وَالْأَوَّلُ أَقْرَبُ وَإِنْ كَانَ أَبْعَدَ. فَهَهُنَا أَمْرَانِ:

أَحَدُهُمَا: أَنَّ الْمُتَوَاتِرَ مُوجِبٌ لِلْعِلْمِ، وَذَلِكَ بِالضَّرُورَةِ؛ فَإِنَّا نَجِدُ مِنْ أَنْفُسِنَا الْعِلْمَ بِوُجُودِ مَكَّةَ وَبَغْدَادَ، وَأَنَّهُ لَيْسَ إِلَّا بِالْأَخْبَارِ.

وَالثَّانِي: أَنَّ الْعِلْمَ الْحَاصِلَ بِهِ ضَرُورِيٌّ، وَذَلِكَ؛ لِأَنَّهُ يَحْصُلُ لِلْمُسْتَدِلِّ وَغَيْرِهِ حَتَّى الصِّبْيَانِ الَّذِينَ لَا اهْتِدَاءَ لَهُمْ بِطَرِيقُ الْاِكْتِسَابِ وَتَرْتِيبِ الْمُقَدِّمَاتِ. وَأَمَّا خَبَرُ النَّصَارَى بِقَتْلِ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَالْيَهُودِ بِتَأْبِيدِ دِينِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَتَوَاتِرُهُ مَمْنُوعٌ.

فَإِنْ قِيلَ: خَبَرُ كُلِّ وَاحِدٍ لَا يُفِيدُ إِلَّا الظَّنَّ، وَضَمُّ الظَّنِّ إِلَى الظَّنِّ لَا يُوجِبُ الْيَقِينَ. وَأَيْضاً جَوَازُ كَذِبِ كُلِّ وَاحِدٍ يُوجِبُ جَوَازَ كَذِبِ الْمَجْمُوعِ؛ لِأَنَّهُ نَفْسُ الْآحَادِ.

قُلْنَا: رُبَّمَا يَكُونُ مَعَ الْاِجْتِمَاعِ مَا لَا يَكُونُ مَعَ الْاِنْفِرَادِ،كَقُوَّةِ الْحَبْلِ الْمُؤَلَّفِ مِنَ الشَّعَرَاتِ.

فَإِنْ قِيلَ: الضَّرُورِيَّاتُ لَا يَقَعُ فِيهَا التَّفَاوُتُ وَلَا الْاِخْتِلَافُ، وَنَحْنُ نَجِدُ الْعِلْمَ بِكَوْنِ الْوَاحِدِ نِصْفَ الْاِثْنَيْنِ أَقْوَى مِنَ الْعِلْمِ بِوُجُودُ إِسْكَنْدَرَ.

وَالْمُتَوَاتِرُ قَدْ أَنْكَرَ إِفَادَتَهُ الْعِلْمَ جَمَاعَةٌ مِنَ الْعُقَلَاءِ، كَالسُّمَنِيَّةِ وَالْبَرَاهِمَةِ.

قُلْنَا: مَمْنُوعٌ، بَلْ قَدْ تَتَفَاوَتُ أَنْوَاعُ الضَّرُورِيِّ بِوَاسِطَةِ التَّفَاوُتِ فِي الْإِلْفِ وَالْعَادَةِ وَالْمُمَارَسَةِ وَالْإِخْطَارِ بِالْبَالِ وَتَصَوُّرَاتِ أَطْرَافِ الْأَحْكَامِ، وَقَدْ يَخْتَلِفُ فِيهِ مُكَابَرَةً وَعِنَاداً كَالسُّوفَسْطَائِيَّةِ فِي جَمِيعِ الضَّرُورِيَّاتِ. (**وَالنَّوْعُ الثَّانِي: خَبَرُ الرَّسُولِ الْمُؤَيَّدِ**) أَيِ: الثَّابِتِ رِسَالَتِهِ (**بِالْمُعْجِزَةِ**) وَالرَّسُولِ إِنْسَانٌ بَعَثَهُ اللهُ تَعَالَى إِلَى الْخَلْقِ لِتَبْلِيغِ الْأَحْكَامِ وَقَدْ يُشْتَرَطُ فِيهِ الْكِتَابُ، بِخِلَافِ النَّبِيِّ فَإِنَّهُ أَعَمُّ. وَالْمُعْجِزَةُ أَمْرٌ خَارِقٌ لِلْعَادَةِ قَصَدَ بِهِ إِظْهَارَ صِدْقِ مَنِ ادَّعَى أَنَّهُ رَسُولُ اللهِ تَعَالَى.

الْخَبَرُ الصَّادِقُ

(**وَهُوَ**) أَيْ: خَبَرُ الرَّسُولِ (**يُوجِبُ الْعِلْمَ الْاِسْتِدْلَالِيَّ**) أَيِ: الْحَاصِلُ بِالْاِسْتِدْلَالِ، أَيِ: النَّظَرُ فِي الدَّلِيلِ، وَهُوَ الَّذِي يُمْكِنُ التَّوَصُّلُ بِصَحِيحِ النَّظَرِ فِيهِ إِلَى الْعِلْمِ بِمَطْلُوبٍ خَبَرِيٍّ. وَقِيلَ: قَوْلٌ مُؤَلَّفٌ مِنْ قَضَايَا يَسْتَلْزِمُ لِذَاتِهِ قَوْلاً آخَرَ.

فَعَلَى الْأَوَّلِ الدَّلِيلِ عَلَى وُجُودِ الصَّانِعِ هُوَ الْعَالَمُ، وَعَلَى الثَّانِي: قَوْلُنَا: الْعَالَمُ حَادِثٌ، وَكُلُّ حَادِثٍ لَهُ صَانِعٌ. وَأَمَّا قَوْلُهُمْ: الدَّلِيلُ هُوَ الَّذِي يَلْزَمُ مِنَ الْعِلْمِ بِهِ الْعِلْمُ بِشَيْءٍ آخَرَ، فَبِالثَّانِي أَوْفَقُ.

أَمَّا كَوْنُهُ مُوجِباً لِلْعِلْمِ فَلِلْقَطْعِ بِأَنَّ مَنْ أَظْهَرَ اللهُ الْمُعْجِزَةَ عَلَى يَدِهِ تَصْدِيقاً لَهُ فِي دَعْوَى الرِّسَالَةِ كَانَ صَادِقاً فِيمَا أَتَى بِهِ مِنَ الْأَحْكَامِ، وَإِذَا كَانَ صَادِقاً يَقَعُ الْعِلْمُ بِمَضْمُونِهَا قَطْعاً.

وَأَمَّا أَنَّهُ اسْتِدْلَالِيٌّ فَلِتَوَقُّفِهِ عَلَى الْاِسْتِدْلَالِ وَاسْتِحْضَارِ أَنَّهُ خَبَرُ مَنْ ثَبَتَتْ رِسَالَتُهُ بِالْمُعْجِزَاتِ، وَكُلُّ خَبَرٍ هَذَا شَأْنُهُ فَهُوَ صَادِقٌ وَمَضْمُونُهُ وَاقِعٌ.

Kelime Anlamı

وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ Doğru haber أَيِ: الْمُطَابِقُ لِلْوَاقِعِ yani vakıa uyumlu haber: يَكُونُ لِنِسْبَتِهِ onun nispeti فَإِنَّ الْخَبَرَ Zira haber كَلَامٌ bir kelamdır öyle kelam ki

için vardır Ne? خَارِجٌ **zihin dışı hariç** öyle hariç ki تُطَابِقُهُ **o harice uyar** Ne? تَلْكَ النِّسْبَةُ **bu nispet** فَيَكُونُ صَادِقاً **böylece sadık olur** Daha? أَوْ لَا تُطَابِقُهُ **veya muvafık olmaz** فَيَكُونُ كَاذِباً **böylece yalan olur** فَالصِّدْقُ وَالْكِذْبُ عَلَى هَذَا **Buna göre sıdk ve kizb** Nedir? مِنْ أَوْصَافِ الْخَبَرِ **haberin sıfatlarındandır.** وَقَدْ يُقَالَانِ **Bazen bu iki şey denir** Ne için? بِمَعْنَى الْإِخْبَارِ **haber vermek manasına** Neden? عَنِ الشَّيْءِ **bir şeyden** Ne olduğu halde? عَلَى مَا هُوَ بِهِ **oldukları hal üzere** Daha? وَلَا عَلَى مَا هُوَ بِهِ **ve oldukları halin başkası üzere** أَيِ **yani** الْإِعْلَام **haber vermektir** Neyi? بِنِسْبَةٍ تَامَّةٍ **tam bir nispeti** öyle nispet ki تُطَابِقُ **uyumludur** Neye? الْوَاقِعَ **vakıa** Daha? أَوْ لَا تُطَابِقُهُ **veya uyumlu değil** فَيَكُونَانِ **böylece sıdk ve kizb olur** Ne olur? مِنْ صِفَاتِ الْمُخْبِرِ **haberin sıfatlarından olur** فَمِنْ هُنَا **bu yüzden** يَقَعُ **olur** Nerede?

فِي بَعْضِ الْكُتُبِ **bazı kitaplarda** Ne olur? بِالْوَصْفِ ''اَلْخَبَرُ الصَّادِقُ'' **sadık haber" diye sıfatlayarak.** وَفِي بَعْضِهَا **Bazısında da** بِالْإِضَافَةِ ''خَبَرُ الصَّادِقِ'' **"sadık olanın haberi" diye izafe ederek** Ne olduğu halde? عَلَى نَوْعَيْنِ **iki türlü olarak** أَحَدُهُمَا **Bunlardan biri** Nedir? الْخَبَرُ الْمُتَوَاتِرُ **mütevatir haberdir** سُمِّيَ بِذَلِكَ **böyle isimlendirilmiştir** Ne için? لِمَا أَنَّهُ **zira muhakkak** لَا يَقَعُ دَفْعَةً **bir defada oluşmamıştır** Daha? بَلْ عَلَى التَّعَاقُبِ وَالتَّوَالِي **bilakis peşpeşe ve ardısıra oluşmuştur.** وَهُوَ **Mütevatir** Nedir? الْخَبَرُ الثَّابِتُ **sabit olmuş haberdir** Ne üzerine? عَلَى أَلْسِنَةِ قَوْمٍ **bir topluluğun dilleri üzerinde** öyle topluluk ki لَا يُتَصَوَّرُ **düşünülemez** Ne? تَوَاطُؤُهُمْ **ittifakları** أَيْ: **yani** لَا يُجَوِّزُ **tecviz etmez** Ne? الْعَقْلُ **akıl** Neyi? تُوَافِقُهُمْ **muvafakatlarını** Ne üzerine? عَلَى الْكَذِبِ **yalan üzere.**

وَمِصْدَاقُهُ **Bu tür haberin doğru olduğunun delil** Nedir? وُقُوعُ الْعِلْمِ **bilginin hasıl olmasıdır** Nasıl? مِنْ غَيْرِ شُبْهَةٍ **şüphesiz.**

وَهُوَ **Mütevatir haber** بِالضَّرُورَةِ **zaruri olarak** Nedir? مُوجِبٌ لِلْعِلْمِ الضَّرُورِيِّ **zaruri ilmi gerektirir** Ne gibi? كَالْعِلْمِ **bilmek gibi** Neyi? بِالْمُلُوكِ الْخَالِيَةِ **eski sultanları** öyle eski ki فِي الْأَزْمِنَةِ الْمَاضِيَةِ **geçmiş zamanlardaki** Daha? وَالْبُلْدَانِ النَّائِيَةِ **uzak beldeler gibi** يَحْتَمِلُ الْعَطْفَ **bu ibarenin atfedilmesi muhtemeldir** Ne üzerine? عَلَى الْمُلُوكِ وَعَلَى الْأَزْمِنَةِ **muluk kelimesine de ezmine kelimesine de** وَالْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? أَقْرَبُ **daha yakındır** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَ أَبْعَدَ **daha uzakta olsa da.** فَهَهُنَا أَمْرَانِ **Burada iki mesle vardır:** أَحَدُهُمَا **Bunlardan biri** Nedir? أَنَّ الْمُتَوَاتِرَ **Mütevatir haber** Nedir? مُوجِبٌ لِلْعِلْمِ **ilmi gerektirir** وَذَلِكَ **bu** Nedir? بِالضَّرُورَةِ **zaruridir.** فَإِنَّا نَجِدُ **Zira biz buluyoruz** Nerede? مِنْ أَنْفُسِنَا **kendimizde** Neyi buluyoruz? الْعِلْمَ **bir ilim** Ne hususta? بِوُجُودِ مَكَّةَ وَبَغْدَادَ **Mekke ve Bağdat'ın varlığı konusunda** Daha? وَأَنَّهُ **Muhakkak ki bu ilim** Nedir? لَيْسَ إِلَّا بِالْأَخْبَارِ **sadece haberle elde edilmiştir.** وَالثَّانِي **İkincisi** Nedir? ضَرُورِيٌّ **zaruridir** Ne? أَنَّ الْعِلْمَ الْحَاصِلَ بِهِ **bununla hasıl olan ilim** وَذَلِكَ **bunun sebebi** Ne için? لِأَنَّهُ **Zira şan** يَحْصُلُ **hasıl olur** Ne için? لِلْمُسْتَدِلِّ **delil talep eden için** Daha? وَغَيْرِهِ **hem de başkaları için** حَتَّى الصِّبْيَانِ **hatta çocuklar için bile** الَّذِينَ **öyle çocuklar ki** لَا اهْتِدَاءَ لَهُمْ **onların ulaşması mümkün değildir** Ne ile? بِطَرِيقِ الِاكْتِسَابِ **kesp yoluyla** وَتَرْتِيبِ الْمُقَدِّمَاتِ **ve mukaddimeler tertip etme yollarıyla.** وَأَمَّا خَبَرُ النَّصَارَى **Hıristiyanların haberlerine gelince** Ne hakkında? عَلَيْهِ السَّلَامُ بِقَتْلِ عِيسَى **İsa alyhisselamın öldürüldüğüyle ilgili** Daha? وَالْيَهُودِ **ve Yahudilerin haberi** Ne hakkında? بِتَأْبِيدِ دِينِ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ **Musa aleyhisselamın dininin ebedi olmasıyla ilgil haberleri** Nedir? فَتَوَاتِرُهُ **bu haberlerin mütevatir olduğu** Nedir? مَمْنُوعٌ **kabul edilmez.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** خَبَرُ كُلِّ وَاحِدٍ **Her bir kişinin haberi** Nedir? لَا يُفِيدُ إِلَّا الظَّنَّ

sadece zan ifade eder Daha? وَضَمُّ الظَّنِّ إِلَى الظَّنِّ **zan olanı zan olana ek-lemek** Nedir? لَا يُوجِبُ الْيَقِينَ **kesinlik sağlamaz.** وَأَيْضاً **Yine** كَذِبِ كُلِّ وَاحِدٍ جَوَازُ**her birinin yalancı olması** Nedir? يُوجِبُ **gerektirir** Neyi? جَوَازَ كَذِبِ الْمَجْمُوعِ **hepsinin yalancı olmasını** Ne için? لِأَنَّهُ **zira şan** نَفْسُ الْآحَادِ **hepsi fertlerden oluşur.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz: Bazen olur** رُبَّمَا يَكُونُ Ne ile? مَعَ الْاِجْتِمَاعِ **toplulukla beraber** Ne olur? مَا **öyle şey ki** لَا يَكُونُ **olmuyor** Ne ile? مَعَ الْاِنْفِرَادِ **tek kişi olarak** Ne gibi? كَقُوَّةِ الْحَبْلِ الْمُؤَلَّفِ **yapılmış bir ipin kuvveti gibi** Neden yapılmış? مِنَ الشَّعَرَاتِ **bir çok kıldan**

فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilecek olsa** Ne? الضَّرُورِيَّاتُ **Zaruriyyat** Nedir? لَا يَقَعُ فِيهَا **onda olmaz** Ne? التَّفَاوُتُ وَلَا الْاِخْتِلَافُ **farklılık ve ihtilaf** Daha? وَنَحْنُ نَجِدُ الْعِلْمَ **ve biz şu bilgiyi buluyoruz** بِكَوْنِ الْوَاحِدِ نِصْفَ الْاِثْنَيْنِ **birin ikinin yarısı olduğunu** Ne olarak biliriz? أَقْوَى **daha kuvvetli olarak** Neyden? مِنَ الْعِلْمِ **bilmekten** Neyi? إِسْكَنْدَر بِوُجُودُ **İskenderin yaşadığından** وَالْمُتَوَاتِرُ **Mütevatir** Nedir? قَدْ أَنْكَرَ **inkar etmiştir** Neyi? إِفَادَتَهُ الْعِلْمَ **ilim ifade ettiğini** Kim? جَمَاعَةٌ مِنَ الْعُقَلَاءِ **akıl sahiplerinden bazı gruplar** Ne gibi? كَالسُّمَنِيَّةِ وَالْبَرَاهِمَةِ **Semeni ve Berahi'ler gibi** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** مَمْنُوعٌ **Bu kabul edilemez** بَلْ قَدْ تَتَفَاوَتُ **bilakis ayrılır** Ne? أَنْوَاعُ الضَّرُورِيِّ **zarurilerinin türleri** Ne sebebiyle? بِوَاسِطَةِ التَّفَاوُتَ فِي الْإِلْفِ **alışkanlıklar vasıtasıyla** Daha? وَالْعَادَةِ **adetler,** وَالْمُمَارَسَةِ **devam,** وَالْإِخْطَارِ بِالْبَالِ **kalbin kabulü** وَتَصَوُّرَاتِ أَطْرَافِ الْأَحْكَامِ **ve hükümlerin her yönünü düşünmek gibi sebeplerle** Daha? وَقَدْ يَخْتَلِفُ فِيهِ **bazen de değişir** Neden? مُكَابَرَةً وَعِنَاداً **inat ve kibirden dolayı** Ne gibi? كَالسُّوفَسْطَائِيَّةِ **Sofastai'ler gibi** Ne hususta? فِي جَمِيعِ الضَّرُورِيَّاتِ **tüm zaruriyyatlarda.** وَالنَّوْعُ الثَّانِي **İkinci tür:** Nedir? خَبَرُ الرَّسُولِ **Peygamber haberidir** öyle

peygamber ki الْمُؤَيَّدِ **teyit edilmiş** أَيِ الثَّابِتِ رِسَالَتِهِ **yani elçiliği sabit olmuş** Ne ile? بِالْمُعْجِزَةِ **muciyle.** وَالرَّسُولُ **Peygamber** Kimdir? إِنْسَانٌ **insandır** öyle insan ki بَعَثَهُ اللهُ تَعَالَى **onu Allah Teâlâ gönderdi** Kime? إِلَى الْخَلْقِ **tüm yaratılmış-lara** Ne için? لِتَبْلِيغِ الْأَحْكَامِ **hükümlerini tebliğ etsin diye. Bazen resül de şart olur** وَقَدْ يُشْتَرَطُ فِيهِ Ne? الْكِتَابُ **kitap verilmesi** بِخِلَافِ النَّبِيِّ **nebi böyle değil-dir** Ne için? فَإِنَّهُ أَعَمُّ **zira nebi daha geniş manalıdır.** وَالْمُعْجِزَةُ **Mucize** Nedir? أَمْرٌ خَارِقٌ لِلْعَادَةِ **adeti aşan-yırtan bir iştir** öyle iş ki قُصِدَ بِهِ **onunla kastedildi** Ne? إِظْهَارُ صِدْقِ مَنِ **öyle kimsenin doğruluğu açıklama için ki** ادَّعَى **iddia etti** Neyi? أَنَّهُ رَسُولُ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın peygamberi olduğunu** وَهُوَ **Bu** أَيْ: خَبَرُ الرَّسُولِ **yani peygmber haberi** Nedir? يُوجِبُ **gerektirir** Neyi? الْعِلْمَ الْاِسْتِدْلَالِيَ **istidlali ilmi** الْحَاصِلُ بِالْاِسْتِدْلَالِ أَيِ: **yani istidlal ile hasıl olan** :أَيِ النَّظَرُ فِي الدَّلِيلِ **yani delilde düşünmek** وَهُوَ **Mutlak delil** Nedir? الَّذِي **öyle bir şey ki** يُمْكِنُ **mümkündür** Ne? التَّوَصُّلُ **ulaşmak** Ne ile? بِصَحِيحِ النَّظَرِ فِيهِ **onda sahih bir nazar ile** Neye? إِلَى الْعِلْمِ **bilmeye** Neyi? بِمَطْلُوبٍ خَبَرِيٍّ **talep edilen haberi.** وَقِيلَ **Şöyle denildi:** قَوْلٌ **kavildir** öyle kavil ki مُؤَلَّفٌ **mürekkep** Ne-den? مِنْ قَضَايَا **kaziyelerden** öyle kavil ki يَسْتَلْزِمُ لِذَاتِهِ **zatı gerektirir** Neyi? قَوْلاً آخَرَ **başka bir kavli** فَعَلَى الْأَوَّلِ **Birinciye göre;** الدَّلِيلُ **delil** Ne için? عَلَى وُجُودِ الصَّانِعِ **yaratıcının varlığı için** Nedir? هُوَ **o delil** Nedir? الْعَالَمُ **alemdir.** وَعَلَى الثَّانِي **İkinciye göre** Nedir? قَوْلُنَا **bizim şu kavlimizdir:** الْعَالَمُ حَادِثٌ، **Alem ha-distir** وَكُلُّ حَادِثٍ لَهُ صَانِعٌ **ve her hadisin yaratıcısı vardır.** وَأَمَّا قَوْلُهُمْ **Kelam-cıların şu sözüne gelince;** الدَّلِيلُ **Delil** Nedir? هُوَ **o** الَّذِي **öyle bir şeydir ki** يَلْزَمُ **gerekir** Neden? مِنَ الْعِلْمِ بِهِ **onu bilmekten** Ne gerekir? الْعِلْمُ بِشَيْءٍ آخَرَ **başka bir şeyi bilmek** فَبِالثَّانِي **ikinciye** أَوْفَقُ **daha muvafıktır** أَمَّا كَوْنُهُ مُوجِباً

لِلْعِلْمِ **Peygamber haberinin ilmi gerektirmesine gelince;** فَلِلْقَطْعِ **bu kesindir** Ne sebebiyle? بِأَنَّ مَنْ أَظْهَرَ **zira izhar ederse** Kim? اللهُ **Allah Teâlâ** Neyi? الْمُعْجِزَةَ Kimde? عَلَى يَدِهِ **onun elinde** Ne için? تَصْدِيقاً لَهُ **doğruluğunu tasdik için** Ne hususta doğruluğunu? فِي دَعْوَى الرِّسَالَةِ **peygamberlik iddiasında** Ne olur? كَانَ صَادِقاً **o kişi sadık olur** Ne hususta? فِيمَا أَتَى بِهِ مِنَ الْأَحْكَامِ **getirmiş olduğu hükümlerde.** وَإِذَا كَانَ صَادِقاً **O zat sadık olunca** Ne olur? يَقَعُ قَطْعاً **kesinlikle oluşur** Ne? الْعِلْمُ **bilmek** Neyi? بِمَضْمُونِهَا **manasını**

وَأَمَّا أَنَّهُ اسْتِدْلَالِيٌّ **Peygamber haberinden hasıl olanın istidlali olmasına gelince;** فَلِتَوَقُّفِهِ **bağlı olduğu için** Ne üzerine? عَلَى الْاِسْتِدْلَالِ **delil talebine** Daha? وَاسْتِحْضَارِ أَنَّهُ خَبَرُ مَنْ ثَبَتَتْ رِسَالَتُهُ بِالْمُعْجِزَاتِ **ve peygamberliği mucizeyle sabit olanın haberi olduğunu zihinde tahsil edilmesi gerekir.** وَكُلُّ خَبَرٍ **Hangi haber ki** هَذَا شَأْنُهُ **onun durumu budur** فَهُوَ صَادِقٌ **o sadıktır** Daha? وَمَضْمُونُهُ وَاقِعٌ **ve içeriği de olacaktır.**

Metnü'l-Akâid

Doğru haber iki türlüdür

1- Mütevatir haber: yalan üzere söz birliği yapmaları âdeta imkânsız olan topluluklar tarafından nakledilegelen haberdir. Bu, zarûrî (zorunlu/kesin) **bilgi ifade eder. Geçmiş asırlarda yaşamış olan sultanlar ve uzak ülkelerin varlığına dair bilgiler hep bu tür haber yoluyla elde edilmiş bilgilerdir.**

2- İkincisi mucizeyle desteklenmiş resûlün haberidir. Bu tür haber istidlâli bilgi ifade eder.

Şerhu'l-Akâid

Doğru haber, yani vakıa uygun olan haberdir. Haber, hariçle nispeti/bağlantısı olan sözdür.[1] Eğer haberin nispeti harice mutabık olursa haber doğru,

1 Yani mürekkeb-i tamdır. Zira bu ibareyle nahivcilerin istalı kastedilmiştir. Bu durumda sıfat ile mevsuf gibi mürekkeb-i takyidiler çıkmıştır. Her ne kadar örfte onlara da kelam dense bile.

olmazsa yanlıştır. Buna göre haberin doğru ya da yanlış olması haberin özelliklerindendir.

Bazen haberin doğru ya da yanlış olması, bir şeyden vakı'da olduğu hal üzere haber vermek veya vakı'da olmadığı hal üzere haber vermek anlamında kullanılır. Yani doğru haber, vakıa uygun olan tam nispeti bildirmek, yanlış haber de vakıa uygun olmayan tam nispeti bildirmek anlamında kullanılır. Buna göre haberin doğru veya yanlış olması haber verenin sıfatı olur. Bu farka binaen bazı kitaplarda "el-haberu's-sadıku" (doğru haber) şeklinde sıfat terkibi olarak geldiği halde, bazı kitaplarda "haberu's-sadıki" (doğru kimsenin haberi) şeklinde izafet terkibi olarak gelmiştir.

İki türlüdür. Birincisi mütevatir[1] haberdir. Mütevatir diye isimlendirilmesi bir anda meydana gelmeyip peş peşe, art arda gelerek oluşmasındandır.[2]

Mütevatir, yalan üzere söz birliği yapmaları âdeta imkânsız olan yani aklın böyle bir şeyi mümkün görmediği **topluluklar tarafından nakledilegelen haberdir.**

Bunun ölçüsü, duyulduğunda herhangi bir şüphe duyulmadan habere kesin inanılmasıdır.[3]

Bu, zorunlu olarak zarûrî (/kesin) bilgi ifade eder. Geçmiş asırlarda yaşamış olan sultanlar ve uzak ülkelerin varlığına dair bilgiler böyledir.

Metinde geçen "ve uzak ülkelerin varlığı" ifadesi "sultanlar" kelimesine veya "zamanlar" kelimesine atıf olabilir. İbarede uzak olsa da "sultanlar" kelimesine atfedilmesi daha uygundur.

Burada dikkat çeken iki husus vardır.

1) Mütevatir haber kesin bilgi ifade eder ve bunu ifade edişi zorunludur. Zira biz (görmediğimiz, gitmediğimiz) Mekke ve Bağdat gibi şehirlerin varlığı hakkında kendi içimizde kesin bir bilgi hissederiz. Bu bilgiyi ancak haber yoluyla elde ederiz.[4]

---

1 Mütevatir, sözlükte, aralıklarla birlikte ard arda gelmek anlamına gelir. Bkz., *el-Kâmûsü'l-Muhît,* c.l, s. 679.

2 Yani oluşması için muayyen bir adede ihtiyaç yoktur. Bilakis şüphe hasıl olmadan ilmin hasıl olması yeterlidir. Hayali Haşiyesi

3 Yani duyulması ilmin oluşması için yeterlidir. Hayali Haşiyesi. Yani başka bir şeye ihtiyaç duyulmaz.

4 Yani mütevatir haberin ilim ifade etmesi zaruri olsa da ancak bu ilmin zaruri olması istidlalidir. Bu yüzden "Bu bilgiyi ancak haber yoluyla elde ederiz" denilmiştir. Yani hasıl olan ilmi zarurinin zaruriliğinin tevatür yoluyla sabit olmasının ispatında delile ihtiyaç vardır. yoksa tevatür haberle sabit olan ilmi zarurinin ispatı için delile ihtiyaç yoktur.

2) Mütevatir haber kanalıyla hâsıl olan bilgi zaruri bilgidir. Zira bu tür bilgiler istidlalde bulunabilen ya da bulunamayan herkes için hâsıl olur. Hatta bilgi edinme yolları ve mukaddimeleri tertip tekniği hakkında hiçbir bilgisi olmayan çocuklar için bile bu tür bilgiler hâsıl olmaktadır.

Hristiyanların Hz. İsa'nın ('aleyhi's-selâm) öldüğüne dair[1]; Yahudilerin, Hz. Musa'dan, ('aleyhi's-selâm) dinlerinin kıyamete kadar geçerli olacağına dair[2] naklettikleri haberlerin mütevatir olduğu sabit değildir.

Denilirse ki: Haberi nakleden fertlerin her birinin nakli tek başına ancak zan ifade eder. Bu fertlerin her bir haberinden oluşan zan, diğer zanlara katılarak yakîn ilim elde edilmez. Ayrıca haberi nakleden her bir ferdin yanlış/yalan söylemiş olma ihtimali sonuçta hepsinin yanlış söylemiş olma ihtimalini doğu-

---

1 Hıristiyanların Hz. İsa'nın öldürülmesiyle ilgili haberler mütevatir sayılmamaktadır. Zira haberin kaynağında şüphe ve karışıklık vardır. Haberin mütevatir olabilmesi için yalan üzerinde ittifak etmeleri adeta mümkün olmamalıdır. Yine haberi ilk nakleden topluluğun haber verdikleri şeyden emin olmaları da gerekir.
Mütevatir oluşunda hiçbir şüphe bulunmayan Kur'ân-ı Kerim Hz. İsa'nın öldürülmediğini açıkça ifade etmektedir. Olayın onlara karıştırıldığını söylemektedir. Hz. İsa ('aleyhi's-selâm)'ın öldürülmesinin düşünüldüğü zamanlarda toplumdaki gerilimin had safhaya vardığı ve gerek kin ve nefret, gerekse hüzün ve şaşkınlık olsun, olaya şahit olan kitlenin yoğun bir duygusallığın etkisinde olduğu hususu kesindir. Şu halde bu olaya şahit olan insanların, mutedil değerlendirmelerde bulunması ve hiçbir manipülasyona mahal vermeden olayı gerçek şekliyle, serinkanlı biçimde zapt etmiş olması konusunda ciddi şüpheler vardır. Nitekim konuyla ilgili birbirleriyle çelişkili haberler rivayet edilmesi de bu durumu teyit etmektedir.
Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Bir de inkârlarından ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından ve "Biz Allah'ın peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük" demelerinden dolayı kalplerini mühürledik. Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, bu konuda kesin bir şüphe içindedirler. O hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesin olarak öldürmediler." Nisa: 156/157
Ayrıca konuyla ilgili rivayetler Hz. İsa'yı öldürmek üzere onun yanına girenlerin altı yedi kişiden oluşan bir Yahudi grubu olduğunu göstermektedir ve bunların yakaladığı kimsenin Hz. İsa olduğu kanaati yine bu kimselerin haberine dayanmaktadır. Etraftaki insanlar yakalanan bu kimseyi ancak dışarı çıkartıldıktan sonra görmüşlerdir. Dolayısıyla haberin kaynağı eve giren Yahudilerdir. Ve Kuran'ın da haber verdiği gibi onlar Hz. İsa'yı değil, mucizevî olarak Hz. İsa'ya benzetilen bir başkasını yakalamış ve çarmıha germişlerdir. Hıristiyan topluluğunun mütevatir olduğu iddia edilen haberi ise ancak eve giren Yahudilerin haberine dayanmaktadır. Dolayısıyla haber ilk kaynağından itibaren mütevatir derecesine varmamıştır.

2 Yahudilerin, dinlerinin kıyamete kadar baki olacağına dair Hz. Musa'dan naklettikleri şey "yerler ve gökler durduğu müddetçe Cumartesi gününe riayet edin" sözüdür. Yahudiler bu sözü dinlerinin kıyamete kadar baki olacağına yormuşlardır. Gerçekte Yahudilerin bu rivayeti mütevatir olmak şöyle dursun, aslen sabit bile değildir. Aksine bu sözü zındık İbnü'r-Ravendî uydurmuş ve Müslümanlara karşı kullanmaları için Yahudilere öğretmiştir.

rur. Çünkü mütevatir haberdeki nakiller, tek tek fertlerin nakillerinin toplamıdır. (Buna göre mütevatir haber kesin bilgi ifade etmeli değil midir?)

Deriz ki: Fertlerin tek tek nakilleri bir araya geldiği zaman önceden bulunmayan yeni bir kuvvet kazanırlar. Sözgelimi tek bir kıl parçasının gücü ve dayanıklılığı olmadığı halde kıl parçalarının toplamından müteşekkil kalın urganlar güçlü ve dayanıklı olur.[1]

Denilirse ki: Zarurî bilgilerde kesinlik farkı ve görüş ayrılığı bulunmaması gerekir. Hâlbuki bizler, birin ikinin yarısı olduğu yönündeki bilginin tarihte İskender adlı bir kralın yaşadığına dair bilgiden daha güçlü olduğunu görüyoruz.

Ayrıca Sümenîlier[2] ve Brahmanlar[3] gibi mütevatir haberin kesin bilgi ifade ettiğini inkâr edenler de olmuştur.

Deriz ki: Bu, doğru değildir. Kişinin konuya önceden yatkın veya aşina olması, konunun kolayca kavranabilir olması ve önermenin taraflarının (konu ve yüklem) daha önceden bilinir olması gibi yan etkenler sebebiyle bazı zaruri bilgiler diğerlerinden daha açık ve kesin olabilir. Ayrıca bütün zarurî bilgileri inkâr eden sofistler örneğinde olduğu gibi sırf inat ya da mükâbere[4] sonucu zarurî bilgiye karşı çıkanlar da olabilir.

Peygamberlerin Verdikleri Haberler

İkincisi mucizeyle desteklenmiş yani peygamberliği mucizeyle sabit olan resûlün haberidir. Rasûl, hükümleri tebliğ etmesi için Allah tarafından mahlûkata gönderilen insandır. Bazılarına göre rasûl olmak için kendisine

1 Yani bir bütün kuvvet bakımından kendini oluşturan cüzleriyle aynı kuvvette olmak zorunda değildir. Kaldı ki böyle olduğu müşahadeyle de sabittir. Yani bir şeyi oluşturan sebeplerin çokluğu müsebbebin vku bakımndan güçlenmesi anlamına gelir. Bundan sonra ki zayıflık ihtimali sadece bir vehimdir ki ona da itibar yoktur.

2 Bunlar haber-i sadık konusunda da geçtiği gibi, hislerin/duyuların haricinde bilgi sebebi/aracı kabul etmezler

3 Brahman/Brahmanizm/Brahmanlar; Vedaları vahiy mahsulü kutsal kitap kabul eden ve ruh göçü inancına yer veren, Hinduizm tarihinin vedalar sonrası (muhtemelen MÖ XIII-V. yüzyıllar) ikinci safhası. Brahman, Hinduizmde evrene hâkim olan yüce ruh; Hint felsefesinde "mutlak". Brahman kavramı, Atman'la birlikte Hint felsefesinin temel kavramlarındandır. Brahmanlar, Hindu rahipleri demektir. Bkz., Şinasi Gündüz, Din ve İnanç Sözlüğü, s. 70.

4 Mükabere hakkı izhar etmek için değil de sırf hasmı susturmak kastıyla yapılan münazaralara denir. İnat ise hasmı susturmak ve kendinden uzaklaştırmak kastıyla ne kendi iddiasının ne de hasmın iddiasının manasını bilmeksizin yapılan münazaralardır.

kitap verilmiş olması gerekir. Nebi ise böyle değildir. Buna göre her rasûl nebidir fakat her nebi rasûl değildir[1].

Mucize, Allah'ın rasûlü olduğunu iddia eden peygamberin doğruluğunu ispatlamak amacıyla âdete aykırı olarak meydana gelen olaydır.[2]

Peygamberin verdiği haber, istidlalî ilim ifade eder. Yani nazar ve delille sabit ilim ifade eder.

Delil, Sahih nazar[3] yapılması sebebiyle[4] istenilen sonuç[5] hakkında ilme ulaşmak mümkün olan şeydir.[6]

Denildi ki delil; kabul edilmeleri durumunda bizatihi neticenin doğru ve makbul olmasını gerektirecek önermelerden meydana gelen mürekkep bir sözdür[7].

Birinci tarife göre yaratıcının varlığına delil "âlem"dir.[8] İkinci tarife göre delil, "Âlem hadistir. Her hadisin yaratıcısı vardır" önermelerinden müteşekkil sözdür.

Kelamcıların "delil, kendisinin bilinmesinden başka bir şeyin bilinmesi gereken şeydir" sözü, ikinci tarife daha uygundur.[9]

---

1 İslam âlimlerinin çoğunluğu resul ile nebi arasında fark görmüş ve resulün nebiden daha hususi olduğunu; dolayısıyla her resulün, nebi olduğu halde her nebinin resul olmadığını savunmuşlardır.
Tüm bunlara rağmen resul ile nebi kelimelerinin tarifine dair farklı görüşler söyleyen alimler de vardır.

2 Mucizeyle sihir arasındaki fark: Mucize peygamberin ameli kesp ettiği değildir. Bilakis Allah Teâlâ'nın adetin hilafına yarattığı şeylerdir. Sihir ise sihirbazın ameli olup sebepelerini bilmesi ile onu elde eder. bunun yanı sıra sihir harikulade olmayıp adete muhalif de değildir. Belki sadece bir aldatmacadır.

3 Nazar: bilinmeyen şeylere ulaşmak için bilinen şeyleri tertip etmek demektir. Bilinen şeyler, tasavvur olursa tarif ve kavl-i şarih; tasdik olursa, delil ve kıyas ismini alır.

4 Yani gerekli olan şartlara riayet edilmesi sebebiyle

5 Tarifte geçen ve istenilen sonuç diye çevirdiğimiz "matlub" tabiri ister tasavvur olsun ister tasdik olsun malum şeylerle ulaşılması hedeflenen şeydir. Eğer matlub tasavvur olursa buna tarifle ulaşılır ve bu durumda "matlub-i tasavvurî" diye anılır. Eğer tasdik olursa buna delil ve kıyasla ulaşılır ve "matlub-i haberî" ismini alır.

6 Buradaki ulaşılan ilimden maksat kesinlik ifade eden ilimdir. Dolayısıyla delilden maksat da burhandır.

7 Bu mantıkçıların kıyas tanımıyla aynıdır.

8 Buna göre nazar sadece alemin halleri üzerinde yapılacaktır. Şöyle ki alemin değişmesine bakılacak ve o, alem ile hüdus arasında haddi evsat yapılacak. Tabi buna göre tarif müfret delile hasrolmuş mürekkeplere şamil olmamıştır.

9 Zira kuralları gözetilerek tertip edilmiş mukaddimelerin neticeyi gerektirmesi kesindir. Halbu ki müfret de böyle bir kesinlik yoktur. Ancak bu tarifi müfrede göre de uyarlayabiliriz. Şöyle ki alemin hadis olduğunu bilmek yaratıcının var olmasını gerektirecektir. Ancak şarihin de dediği gibi bu tarifin ikinciye uyarlanması birinciye uyarlanmasından daha uygundur. Bu yüzden "daha uygundur" dedi.

Peygamberin getirdiği haberin kesin bilgi ifade etmesi şundandır: Allah Teâlâ'nın peygamberlik iddiasını tasdik etmek için, elinde mucize gösterdiği kimsenin getirmiş olduğu hükümlerin hak olması da kesinlik kazanır. Peygamber, getirdiği hükümlerde sadık olduğuna göre bunların içeriğiyle ilgili bilgi de kesin olmalıdır.

Peygamberlerin getirdiği bilginin istidlalî olması; getirdiği haberin delile dayalı yani elçiliği mucize ile ispat edilmesine bağlı olmasındandır. Bu özelliğe sahip bulunan her haber doğru ve içeriği gerçektir.

Metin

الحُكْمُ الثَّابِتُ بِالْخَبَرِ الصَّادِقِ

(**وَالْعِلْمُ الثَّابِتُ بِهِ**) أَيْ: بِخَبَرِ الرَّسُولِ (**يُضَاهِي**) أَيْ: يُشَابِهِ (**اَلْعِلْمُ الثَّابِتُ بِالضَّرُورَةِ**) كَالْمَحْسُوسَاتِ وَالْبَدِيهِيَّاتِ وَالْمُتَوَاتِرَاتِ (**فِي التَّيَقُّنِ**) أَيْ: عَدَمِ احْتِمَالِ النَّقِيضِ (**وَالثَّبَاتِ**) أَيْ: عَدَمِ احْتِمَالِ الزَّوَالِ بِتَشْكِيكِ الْمُشَكِّكِ، فَهُوَ عِلْمٌ بِمَعْنَى الْاِعْتِقَادِ الْمُطَابِقِ الْجَازِمِ الثَّابِتِ، وَإِلَّا لَكَانَ جَهْلاً أَوْ ظَنّاً أَوْ تَقْلِيداً.

فَإِنْ قِيلَ: هَذَا إِنَّمَا يَكُونُ فِي الْمُتَوَاتِرِ فَقَطْ، فَيَرْجِعُ إِلَى الْقِسْمِ الْأَوَّلِ.

قُلْنَا: الْكَلَامُ فِيمَا عُلِمَ أَنَّهُ خَبَرُ الرَّسُولِ بِأَنْ سُمِعَ مِنْ فِيهِ أَوْ تَوَاتَرَ عَنْهُ ذَلِكَ أَوْ بِغَيْرِ ذَلِكَ إِنْ أُمِنَ، وَأَمَّا خَبَرُ الْوَاحِدِ فَإِنَّمَا لَمْ يُفِدِ الْعِلْمَ لِعُرُوضِ الشُّبْهَةِ فِي كَوْنِهِ خَبَرُ الرَّسُولِ.

فَإِنْ قِيلَ: فَإِذَا كَانَ مُتَوَاتِراً أَوْ مَسْمُوعاً مِنْ فِي رَسُولِ اللهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ الْعِلْمُ الْحَاصِلُ بِهِ ضَرُورِياً كَمَا هُوَ حُكْمُ سَائِرِ الْمُتَوَاتِرَاتِ وَالْحِسِّيَّاتِ، لَا اسْتِدْلَالِيًّا.

قُلْنَا: الْعِلْمُ الضَّرُورِيُّ فِي الْمُتَوَاتِرِ عَنِ الرَّسُولِ هُوَ الْعِلْمُ بِكَوْنِهِ خَبَرَ الرَّسُولِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ؛ لِأَنَّ هَذَا الْمَعْنَى هُوَ الَّذِي تَوَاتَرَ الْأَخْبَارُ بِهِ، وَفِي الْمَسْمُوعِ مِنْ فِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ إِدْرَاكُ الْأَلْفَاظِ وَكَوْنِهَا كَلَامَ رَسُولِ اللهِ.

وَالْاِسْتِدْلَالِيِّ هُوَ الْعِلْمُ بِمَضْمُونِهِ وَثُبُوتِ مَدْلُولِهِ؛ مَثَلاً قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: "اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ" عُلِمَ بِالتَّوَاتُرِ أَنَّهُ خَبَرُ الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ ضَرُورِيٌّ، ثُمَّ عُلِمَ مِنْهُ أَنَّهُ يَجِبُ أَنْ تَكُونَ الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَهُوَ اسْتِدْلَالِيٌّ.

فَإِنْ قِيلَ: الْخَبَرُ الصَّادِقُ الْمُفِيدُ لِلْعِلْمِ لَا يَنْحَصِرُ فِي النَّوْعَيْنِ، بَلْ قَدْ يَكُونُ خَبَرُ اللهِ تَعَالَى أَوْ خَبَرُ الْمَلَكِ أَوْ خَبَرُ أَهْلِ الْإِجْمَاعِ أَوْ الْخَبَرُ الْمَقْرُونُ بِمَا يَرْفَعُ احْتِمَالَ الْكَذِبِ كَالْخَبَرِ بِقُدُومِ زَيْدٍ عِنْدَ تَسَارُعِ قَوْمِهِ إِلَى دَارِهِ.

قُلْنَا: الْمُرَادُ بِالْخَبَرِ خَبَرٌ يَكُونُ سَبَبَ الْعِلْمِ لِعَامَّةِ الْخَلْقِ بِمُجَرَّدِ كَوْنِهِ خَبَراً مَعَ قَطْعِ النَّظَرِ عَنِ الْقَرَائِنِ الْمُفِيدَةِ لِلْيَقِينِ بِدَلَالَةِ الْعَقْلِ، فَخَبَرُ اللهِ تَعَالَى أَوْ خَبَرُ الْمَلَكِ إِنَّمَا يَكُونُ مُفِيداً لِلْعِلْمِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى عَامَّةِ الْخَلْقِ إِذَا وَصَلَ إِلَيْهِمْ مِنْ جِهَةِ الرَّسُولِ عَلَيْهِ السَّلَامِ، فَحُكْمُهُ حُكْمُ خَبَرِ الرَّسُولِ وَخَبَرُ أَهْلِ الْإِجْمَاعِ فِي حُكْمِ الْمُتَوَاتِرِ.

وَقَدْ يُجَابُ: بِأَنَّهُ لَا يُفِيدُ بِمُجَرَّدِهِ، بَلْ بِالنَّظَرِ فِي الْأَدِلَّةِ عَلَى كَوْنِ الْإِجْمَاعِ حُجَّةً.

قُلْنَا: وَكَذَلِكَ خَبَرُ الرَّسُولِ، وَلِهَذَا جُعِلَ اسْتِدْلَالِيّاً.

Kelime Anlamı

وَالْعِلْمُ İlim öyle ilim ki **بِهِ الثَّابِتُ bununla sabit olan** أَيْ: **بِخَبَرِ الرَّسُولِ yani Peygamber haberiyle sabit olan** Nedir? **يُضَاهِي benzeşir** أَيْ: **يُشَابِهِ yani benzer** Neye? **اَلْعِلْمَ الثَّابِتَ بِالضَّرُورَةِ zaruretle sabit olan ilme** Ne gibi? **كَالْمَحْسُوسَاتِ mahsusat, وَالْبَدِيهِيَّاتِ bedihiyyat وَالْمُتَوَاتِرَاتِ ve mütevatirat gibi** Ne hususta? **فِي التَّيَقُّنِ kesinlik ifade etmekte** أَيْ: **عَدَمِ احْتِمَالِ النَّقِيضِ yani nakize ihtimali olmamakta** Daha? **وَالثَّبَاتِ sebatta** أَيْ: **عَدَمِ احْتِمَالِ الزَّوَالِ yani yok olma ihtimali olmamakta** Ne sebebiyle? **بِتَشْكِيكِ الْمُشَكِّكِ şek gerektirenin şüpheye**

sokmasıyla. فَهُوَ عِلْمٌ **Bu bir ilimdir** öyle ilim ki بِمَعْنَى الْاِعْتِقَادِ الْمُطَابِقِ **vakıa mutabık itikat manası içeren** öyle itikat ki الْجَازِمِ الثَّابِتِ **kesin sabit** وَإِلَّا **aksi takdirde** لَكَانَ **olur** Ne? جَهْلاً **cehalet** أَوْ ظَنّاً **veya zan** أَوْ تَقْلِيداً **ya da taklit olur.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse** هَذَا **Peygamber haberinin yakin gerektirmesi** Nedir? إِنَّمَا يَكُونُ **Muhakak olur** Nerede? فِي الْمُتَوَاتِرِ فَقَط **sadece mütevatir olanlarda** فَيَرْجِعُ **dolayısıyla dönmüş olur** Neye? إِلَى الْقِسْمِ الْأَوَّلِ **birinci kısma.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** الْكَلَامُ **Bizim konuşmamız** Nedir? فِيمَا عُلِمَ **bilenenler hakkındadır** Ne? أَنَّهُ خَبَرُ الرَّسُولِ **muhakkak Peygamber haberi olduğu** Ne ile? بِأَنْ سُمِعَ مِنْ فِيهِ **O'nun ağzından işitilerek** Daha? أَوْ تَوَاتَرَ عَنْهُ **veya ondan tevatürle gelmiş** Ne? ذَلِكَ **bu haber** Daha? أَوْ بِغَيْرِ ذَلِكَ **veya başka yolla** إِنْ أُمِنَ **emin olunması durumunda.** وَأَمَّا خَبَرُ الْوَاحِدِ **Haberi vahide gelince:** فَإِنَّمَا لَمْ يُفِدِ الْعِلْمَ **ilim ifade etmez** Ne için? لِعُرُوضِ الشُّبْهَةِ **zira şüphe vardır** Ne hususta? فِي كَوْنِهِ خَبَرُ الرَّسُولِ **peygamber haberi olduğunda.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** فَإِذَا كَانَ مُتَوَاتِراً **Şayet mütevatür olsa** أَوْ مَسْمُوعاً مِنْ فِي رَسُولِ اللهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **veya Peygamber alehsisselamın ağzından duyulsa** Ne olur? كَانَ الْعِلْمُ الْحَاصِلُ بِهِ **bununla hasıl olan ilim olur** Ne olur? ضَرُورِياً **zaruri** Ne gibi? كَمَا هُوَ حُكْمُ سَائِرِ الْمُتَوَاتِرَاتِ **diğer mütevatirlerin hükmünde** وَالْحِسِّيَّاتِ **ve hissilerde olduğu gibi** Daha? لَا اسْتِدْلَالِيًّا **istidlali olmaz.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** الْعِلْمُ الضَّرُورِيُّ **zaruri ilim** Ne hakkında? فِي الْمُتَوَاتِرِ عَنِ الرَّسُولِ **Peygamberden gelen mütevatirdeki** Nedir? هُوَ **o** الْعِلْمُ **ilimdir** Ne hakkında? بِكَوْنِهِ خَبَرَ الرَّسُولِ **Peygamberin haberi olduğu hakkında** عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ **salat selam onun üzerine olsun** Ne için? لِأَنَّ هَذَا الْمَعْنَى **zira bu mana** Nedir? هُوَ **o** الَّذِي تَوَاتَرَ الْأَخْبَارُ بِهِ **mütevatir haber odur.** وَفِي الْمَسْمُوعِ **işitilenin zaruri**

ilim olması ise Neyden? وَسَلَّمَ مِنْ فِي رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ **Peygamberin ağzından - Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** هُوَ **onedir** إِدْرَاكُ الْأَلْفَاظِ **bazı lafızları idraktir** Daha? وَكَوْنِهَا كَلَامَ رَسُولِ اللهِ **ve Peygamber sözü olduğunu anlamaktır.** وَالْاِسْتِدْلَالِيُّ **İstidlali olan ise** Nedir? هُوَ **o** الْعِلْمُ **içeriğini bilmek** Neyin içeriğini? بِمَضْمُونِهِ **manasının** Daha? وَثُبُوتِ مَدْلُولِهِ **ve manasının sübutunu** مَثَلاً قَوْلُهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ **sözgelimi Allah Resulü'nün şu sözü:** اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي **Delil getirmek müddainin görevidir** Daha? وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ **yemin de inkar edenin görevidir.** عُلِمَ بِالتَّوَاتُرِ **tevatür olarak bilindi** Ne? أَنَّهُ خَبَرُ الرَّسُولِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Bu Peygamberin sözüdür -Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun-** وَهُوَ ضَرُورِيٌّ **Bu bilgi zaruridir.** ثُمَّ عُلِمَ مِنْهُ **Daha sonra bu hadisten bilindi** Ne? أَنَّهُ يَجِبُ **muhakkak vaciptir** Ne? أَنْ تَكُونَ الْبَيِّنَةُ **delilin olması** Ne olur? عَلَى الْمُدَّعِي **müddai üzerine görev olması** وَهُوَ اسْتِدْلَالِيٌّ **bu da istidlali bilgidir.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** الْخَبَرُ الصَّادِقُ **sadık haber** öyle haber ki الْمُفِيدُ لِلْعِلْمِ **ilim veriyor** Nedir? لَا يَنْحَصِرُ فِي النَّوْعَيْنِ **iki türden ibaret değildir** Daha? بَلْ قَدْ يَكُونُ خَبَرُ اللهِ تَعَالَى **bilakis Allah Teâlâ'nın verdiği haberler** Daha? أَوْ خَبَرُ الْمَلَكِ **meleklerin haberleri** Daha? أَوْ خَبَرُ أَهْلِ الْإِجْمَاعِ **icmayı oluşturanların haberi** Daha? أَوْ الْخَبَرُ **haberler** öyle haberler ki الْمَقْرُونُ **beraber** Ne ile? بِمَا يَرْفَعُ احْتِمَالَ الْكَذِبِ **yalan ihtimalinin kalkmasıyla** Ne gibi? كَالْخَبَرِ بِقُدُومِ زَيْدٍ **Zeyd'in evine dönmesi gibi** Ne zaman? عِنْدَ تَسَارُعِ قَوْمِهِ **herkesin yönelmesiyle** Neye? إِلَى دَارِهِ **onun evine**

قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** الْمُرَادُ بِالْخَبَرِ **Haberden maksat** Nedir? خَبَرٌ **haberdir** öyle haber ki يَكُونُ **olur** Ne olur? سَبَبَ الْعِلْمِ لِعَامَّةِ الْخَلْقِ **herkes için ilim**

veren Ne sebebiyle? بِمُجَرَّدِ كَوْنِهِ خَبَراً **sırf haber olmakla** Ne olduğu halde? مَعَ قَطْعِ النَّظَرِ **kesinlik gözardı ederek** Neden? عَنِ الْقَرَائِنِ **karinelerden** öyle karineler ki الْمُفِيدَةِ لِلْيَقِينِ **kesinlik ifade ediyor** Ne ile? بِدَلَالَةِ الْعَقْلِ **aklın delaletiyle.** فَخَبَرُ اللهِ تَعَالَى أَوْ خَبَرُ الْمَلَكِ **Allah Teâlâ ve meleklerin haberi** Nedir? إِنَّمَا يَكُونُ مُفِيداً لِلْعِلْمِ **ilim ifade eder** Nasıl? بِالنِّسْبَةِ إِلَى عَامَّةِ الْخَلْقِ **herkese nispetle** Ne zaman? إِذَا وَصَلَ إِلَيْهِمْ **onlara ulaşırsa** مِنْ جِهَةِ الرَّسُولِ عَلَيْهِ السَّلَامِ **Peygamber vasıtasıyla -Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun-** فَحُكْمُهُ **Dolayısıyla bu tür haberlerin hükmü** Nedir? حُكْمُ خَبَرِ الرَّسُولِ **peygamber haberinin hükmü gibidir.** وَخَبَرُ أَهْلِ الْإِجْمَاعِ **İcmayı yapanların haberi ise** Nedir? فِي حُكْمِ الْمُتَوَاتِرِ **mütevatir haber hükmündedir.** وَقَدْ يُجَابُ **Şöyle de cevap verilebilir:** بِأَنَّهُ **şan** لَا يُفِيدُ بِمُجَرَّدِهِ **bu tür haberler daha mücerret olarak ilim vermez** Daha? بَلْ بِالنَّظَرِ فِي الْأَدِلَّةِ عَلَى كَوْنِ الْإِجْمَاعِ حُجَّةً **bilakis icmanın delil olduğunu gösteren delil hakkında nazar yaparak oluşur.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** وَكَذَلِكَ خَبَرُ الرَّسُولِ **Peygamber haberleri de böyledir.** وَلِهَذَا جُعِلَ اسْتِدْلَالِيّاً **bu yüzden istidlali sayılmışlardır.**

Metnü'l-Akâid

Peygamberlerin Verdiği Haberlerin Hükmü

Peygamberin haberi ile hâsıl olan bilgi, kesin ve gerçek olma konusun-da, tevatürle sabit olan bilgi gibidir.

Şerhu'l-Akâid

Peygamberin haberiyle sabit olan bilgi yakîn yani aksine ihtimali bulunmama konusunda mahsusat, bedihiyat ve mütevatirat gibi **zarurî/sabit bilgiye benzer.**[1]

Sebat/sabit sözü ise şüphe veren kimselerin uyandırmaya çalıştığı şüphelerle zail olmayan anlamındadır. Buna göre peygamberin haberiyle oluşan bilgi,

1 Yani vakıa mutabık kesin ve sabittir.

gerçeğe uygun, kesin ve sabit inanç konumunda zorunlu bilgi manası taşır. Aksi durumda peygamberin haberiyle sabit olan şeyin; cehalet, zan veya taklit olması gerekirdi.

Denilirse ki: Peygamberin getirdiği haberden kesin bilgi ifade eden sadece mütevatir olanlardır. Dolayısıyla peygamberin haberi birinci kısım olan mütevatir sınıfına dâhil olmalıdır.

Deriz ki: Burada maksat bizzat peygamberin ağzından işitilmek, tevatürle nakledilmek veya mümkün olan farklı bir yolla peygambere ait olduğu kesin bilinen haberlerdir. Haber-i vahidin kesin bilgi ifade etmemesi peygamberin haberi olmasıyla alakalı değildir. Aksine peygambere ait olup olmadığı konusunda doğan şüpheyle alakalıdır.

Denilirse ki: Peygamberdeni tevatür yoluyla nakledile gelen veya bizzat ağzından işitililen haberin tıpkı diğer mütevatir ve hissi bilgilere verilen hüküm gibi istidlali değil de zarurî olması gerekmez mi?

Deriz ki: peygamberden Mütevatir yolla gelen haberin zaruri bilgi bildirmesi haberin bizzat peygamberin haberi olduğunun kesin bilinmesiyle alakalıdır. Çünkü haberin mütevatir yolla ulaştırdığı şey, yalnızca bundan ibarettir. Peygamberin bizzat ağzından işitilen haberlerde de kesin olan peygamberin ağzından işitilmiş olan sözü idrak etmek ve peygamberin sözü olduğunu bilmektir. (Zaruri olmayan) istidlâlî olan ise Peygambere ait olduğu kesin bilinen bu haberin taşıdığı anlamın gerçeğe uygunluğudur.

Sözgelimi Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in "delil getirmek davacının, yemin etmek de davalının vazifesidir/hakkıdır" hadis-i şerifi mütevatirdir. Mütevatir yolla bize ulaşmış olması, sözün kesin olarak peygamberimize ait olduğunu gösterir. Bu kısım zaruridir. Bundan ötesi yani sözün taşıdığı anlam; "delil getirmenin davacının vazifesi olması" hükmünün kessin doğru olması istidlalîdir.[1]

Denilirse ki: Kesin bilgi gerektiren doğru haberler sadece bu iki kısımla sınırlı olmamalı, Allah'ın haberi, meleğin haberi, icma edenlerin haberi veya komşuları Zeyd'in evine doluştuklarında Zeyd'in evine döndüğü yönündeki haber gibi birtakım belirtilerle yanlış olma ihtimalini ortadan kalkan haber de kesin bilgi ifade eder.

---

1 Sözü söyleyenin peygamber olmasının kanıtlanmasıyla kesin bilgi ifade etmiş olur. Ancak bu vasıtayla olduğundan istidlâlî olur.

Deriz ki: Aklın işleviyle birtakım karineler sayesinde kesinlik ifade eden haberler dikkate alınmamış (konu dışı bırakılmış) olduğundan maksat, sırf haber olması yönüyle, halk için kesin bilgi ifade edecek türden haberlerdir.[1]

Allah'ın ve meleklerin haberlerinin umumu bağlayan kesin bilgi ifade etmesi ancak insanlara peygamberler vasıtasıyla ulaştığının kanıtlanması takdirinde gerçekleşir. Bu yüzden söz konusu haberler peygamberin haberine dâhildir. İcma edenlerin haberi de mütevatir haber hükmündedir.[2] (Bu sebeple müellif onu ayrı bir kısım olarak zikretmemiştir).

(İcma edenlerin haberiyle alakalı itiraza) ***şöyle de cevap verilebilir:*** icma ile oluşan bilgi tek başına kesinlik ifade etmez, aksine icmaın hüccet olduğunu gösteren delillere nazar etmekle kesin ilim ifade eder.

Deriz ki (bu cevap tutarlı değildir, zira) peygamberin haberi için de aynı durum söz konusudur. Nitekim bu sebeple peygamberin haberinin istidlali bilgi ifade ettiği söylenmiştir.

Metin

(**وَأَمَّا الْعَقْلُ**) وَهُوَ قُوَّةٌ لِلنَّفْسِ بِهَا تَسْتَعِدُّ لِلْعُلُومِ وَالْإِدْرَاكَاتِ، وَهُوَ الْمَعْنِيُّ بِقَوْلِهِمْ: غَرِيزَةٌ يَتْبَعُهَا الْعِلْمُ بِالضَّرُورِيَّاتِ عِنْدَ سَلَامَةِ الْآلَاتِ.

وَقِيلَ: جَوْهَرٌ يُدْرَكُ بِهِ الغَائِبَاتُ بِالْوَسَائِطِ وَالْمَحْسُوسَاتُ بِالْمُشَاهَدَةِ. (**فَهُوَ سَبَبٌ لِلْعِلْمِ أَيْضاً**) صَرَّحَ بِذَلِكَ لِمَا فِيهِ مِنْ خِلَافِ الْمُلَاحِدَةِ وَالسُّمَنِيَّةِ فِي جَمِيعِ النَّظَرِيَّاتِ وَبَعْضِ الْفَلَاسِفَةِ فِي الْإِلَهِيَّاتِ بِنَاءً عَلَى كَثْرَةِ الْاِخْتِلَافِ وَتَنَاقُضِ الْآرَاءِ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّ ذَلِكَ لِفَسَادِ النَّظَرِ، فَلَا يُنَافِي كَوْنِ النَّظَرِ الصَّحِيحِ مِنَ الْعَقْلِ مُفِيداً لِلْعِلْمِ، عَلَى أَنَّ مَا ذَكَرْتُمُ اسْتِدْلَالٌ بِنَظَرِ الْعَقْلِ، فَفِيهِ إِثْبَاتُ مَا نَفَيْتُمْ، فَيَتَنَاقَضُ.

1 Karinelerle beraberliği olan haberlerin durumunda ihtilaf edilmiştir; cumhura göre bu tür haberler sadece zan ifade ederler. Mutezileden Nazzam, Ehl-i Sünnet'ten İmam el-Haremeyn ve İmam Gazali ilim ifade ettiğini söylemişlerdir. Şarihin ibaresi de bunu gerektirmektedir. Nibras.

2 Zira aklın doğru söylediklerinde şüphe etmediği kimselerden gelen haberler diye hükmettiği haberler olduğu için tevatür haberlere benzemiştir. Ancak mütevatir haberlerde aklın bu hükmü bedihi, bu kısımda ise nazaridir.

فَإِنْ زَعَمُوا أَنَّهُ مُعَارَضَةٌ لِلْفَاسِدِ بِالْفَاسِدِ

قُلْنَا: إِمَّا أَنْ يُفِيدَ شَيْئاً فَلَا يَكُونُ فَاسِداً، أَوْ لَا يُفِيدُ فَلَا يَكُونُ مُعَارَضَةً.

فَإِنْ قِيلَ: كَوْنُ النَّظَرِ مُفِيداً لِلْعِلْمِ إِنْ كَانَ ضَرُورِياً لَمْ يَقَعْ فِيهِ خِلَافٌ كَمَا فِي قَوْلِنَا: الْوَاحِدُ نِصْفُ الْاِثْنَيْنِ، وَإِنْ كَانَ نَظَرِياً لَزِمَ إِثْبَاتُ النَّظَرِ بِالنَّظَرِ وَإِنَّهُ دَوْرٌ.

قُلْنَا: الضَّرُورِيُّ قَدْ يَقَعُ فِيهِ خِلَافٌ، إِمَّا لِعِنَادٍ أَوْ لِقُصُورٍ فِي الْإِدْرَاكِ، فَإِنَّ الْعُقُولَ مُتَفَاوِتَةٌ بِحَسَبِ الْفِطْرَةِ بِاتِّفَاقٍ مِنَ الْعُقَلَاءِ وَاسْتِدْلَالٍ مِنَ الْآثَارِ وَشَهَادَةٍ مِنَ الْأَخْبَارِ.

وَالنَّظَرِيُّ قَدْ يَثْبُتُ بِنَظَرٍ مَخْصُوصٍ لَا يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالنَّظَرِ، كَمَا يُقَالُ: قَوْلُنَا: "الْعَالَمُ مُتَغَيِّرٌ وَكُلُّ مُتَغَيِّرٍ حَادِثٌ" يُفِيدُ الْعِلْمَ بِحُدُوثِ الْعَالَمِ بِالضَّرُورَةِ، وَلَيْسَ ذَلِكَ لِخُصُوصِيَّةِ هَذَا النَّظَرِ، بَلْ لِكَوْنِهِ صَحِيحاً مَقْرُوناً بِشَرَائِطِهِ، فَيَكُونُ كُلُّ نَظَرٍ صَحِيحٍ مَقْرُونٍ بِشَرَائِطِهِ مُفِيداً لِلْعِلْمِ. وَفِي تَحْقِيقِ هَذَا الْمَنْعِ زِيَادَةُ تَفْصِيلٍ لَا يَلِيقُ بِهَذَا الْكِتَابِ.

(**وَمَا ثَبَتَ مِنْهُ**) أَيْ: مِنَ الْعِلْمِ الثَّابِتِ بِالْعَقْلِ (**بِالْبَدَاهَةِ**) أَيْ: بِأَوَّلِ التَّوَجُّهِ مِنْ غَيْرِ احْتِيَاجٍ إِلَى الفكر (**فهو ضروري كالعلم بأن كل شيء أعظم من جزئه**)؛ فإنه بعد تصور معنى الْكُلِّ وَالْجُزْءِ وَالْأَعْظَمِ لَا يَتَوَقَّفُ عَلَى شَيْءٍ، وَمَنْ تَوَقَّفَ فِيهِ، حَيْثُ زَعَمَ أَنَّ جُزْءَ الْإِنْسَانِ كَالْيَدِ مَثَلاً قَدْ يَكُونُ أَعْظَمَ مِنَ الْكُلِّ فَهُوَ لَمْ يَتَصَوَّرْ مَعْنَى الْكُلِّ وَالْجُزْءِ.

اَقْسَامُ الْعِلْمِ الثَّابِتِ بِالْعَقْلِ وَ أَحْكَامُهَا

(**وَمَا ثَبَتَ بِالْاِسْتِدْلَالِ**) أَيْ: بِالنَّظَرِ فِي الدَّلِيلِ سَوَاءٌ كَانَ اسْتِدْلَالاً مِنَ الْعِلَّةِ عَلَى الْمَعْلُولِ كَمَا إِذَا رَأَى نَاراً فَعُلِمَ أَنَّ لَهَا دُخَاناً أَوْ مِنَ الْمَعْلُولِ عَلَى الْعِلَّةِ كَمَا إِذَا رَأَى دُخَاناً فَعُلِمَ أَنَّ هُنَاكَ نَاراً، وَقَدْ يَخُصُّ الْأَوَّلُ بِاسْمِ التَّعْلِيلِ وَالثَّانِي بِالْاِسْتِدْلَالِ (**فَهُوَ اكْتِسَابِيٌّ**) أَيْ: حَاصِلٌ بِالْكَسْبِ، وَهُوَ مُبَاشِرَةُ الْأَسْبَابِ بِالْاِخْتِيَارِ،

كَصَرْفِ الْعَقْلِ وَالنَّظَرِ فِي الْمُقَدِّمَاتِ فِي الْاِسْتِدْلَالِيَّاتِ وِالْإِصْغَاءِ وَتَقْلِيبِ الْحَدَقَةِ وَنَحْوِ ذَلِكَ فِي الْحِسِّيَّاتِ، فَالْاِكْتِسَابِيُّ أَعَمُّ مِنَ الْاِسْتِدْلَالِيِّ؛ لِأَنَّهُ الَّذِي يَحْصُلُ بِالنَّظَرِ فِي الدَّلِيلِ، فَكُلِّ اسْتِدْلَالِيٍّ اِكْتِسَابِيٌّ وَلَا عَكْسَ، كَالْإِبْصَارِ الْحَاصِلِ بِالْقَصْدِ وَالْاِخْتِيَارِ.

وَأَمَّا الضَّرُورِيُّ فَقَدْ يُقَالُ فِي مُقَابَلَةِ الْاِكْتِسَابِيِّ، وَيُفَسَّرُ بِمَا لَا يَكُونُ تَحْصِيلُهُ مَقْدُوراً لِلْمَخْلُوقِ، وَقَدْ يُقَالُ فِي مُقَابَلَةِ الْاِسْتِدْلَالِيِّ، وَيُفَسَّرُ بِمَا يَحْصُلُ بِدُونِ فِكْرٍ وَنَظَرٍ فِي دَلِيلٍ، فَمِنْ هَهُنَا جَعَلَ بَعْضُهُمُ الْعِلْمَ الْحَاصِلَ بِالْحَوَاسِّ اكْتِسَابِيّاً أَيْ: حَاصِلاً بِمُبَاشَرَةِ الْأَسْبَابِ بِالاِخْتِيَارِ، وَبَعْضُهُمْ ضَرُورِيّاً أَيْ: حَاصِلاً بِدُونِ الْاِسْتِدْلَالِ، فَظَهَرَ أَنَّهُ لَا تَنَاقُضَ فِي كَلَامِ صَاحِبِ الْبِدَايَةِ، حَيْثُ قَالَ: " إِنَّ الْعِلْمَ الْحَادِثَ نَوْعَانِ ضَرُورِيٌّ وَهُوَ مَا يُحْدِثُهُ اللهُ فِي نَفْسِ الْعَبْدِ مِنْ غَيْرِ كَسْبِهِ وَاخْتِيَارِهِ، كَالْعِلْمِ بِوُجُودِهِ وَتَغَيُّرِ أَحْوَالِهِ، وَاكْتِسَابِيٌّ وَهُوَ مَا يُحْدِثُهُ اللهُ فِيهِ بِوَاسِطَةِ كَسْبِ الْعَبْدِ وَهُوَ مُبَاشَرَةُ أَسْبَابِهِ، وَأَسْبَابُهُ ثَلَاثَةٌ: اَلْحَوَاسُّ السَّلِيمَةُ وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ وَنَظَرُ الْعَقْلِ.

ثُمَّ قَالَ: "وَالْحَاصِلُ مِنْ نَظَرِ الْعَقْلِ نَوْعَانِ: ضَرُورِيٌّ يَحْصُلُ بِأَوَّلِ النَّظَرِ مِنْ غَيْرِ تَفَكُّرٍ، كَالْعِلْمِ بِأَنَّ الْكُلَّ أَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ، وَاسْتِدْلَالِيٌّ يُحْتَاجُ فِيهِ إِلَى نَوْعِ تَفَكُّرٍ كِالْعِلْمِ بِوُجُودِ النَّارِ عِنْدَ رُؤْيَةِ الدُّخَانِ."

Kelime Anlamı

وَأَمَّا الْعَقْلُ Akla gelince; وَهُوَ akıl Nedir? قُوَّةٌ لِلنَّفْسِ nefsin bir özelliğidir بِهَا وَهُوَ الْمَعْنِيُّ bu akıl ile bilgi ve idraka güç yetirebilir تَسْتَعِدُّ لِلْعُلُومِ وَالْإِدْرَاكَاتِ بِقَوْلِهِمْ Akıl, kelamcıların şu sözleriyle kastettikleri şeydir غَرِيزَةٌ Akıl bir özelliktir öyle özellik ki **يَتْبَعُهَا الْعِلْمُ بِالضَّرُورِيَّاتِ عِنْدَ سَلَامَةِ الْآلَاتِ aletler sağlam olduğunda onu zaruriyyatı bilmek takip eder. وَقِيلَ Denildi ki: جَوْهَرٌ**

Akıl bir cevherdir يُدْرَكُ بِهِ الغَائِبَاتُ **onunla meçuller idrak edilir** Ne sebebiyle? بِالْوَسَائِطِ **vasıtalarla** Daha ne ile idrak edilir? وَالْمَحْسُوسَاتُ **hissi olanlar** Ne sebebiyle? بِالْمُشَاهَدَةِ **müşahade ederek.** فَهُوَ **Akıl** Nedir? سَبَبٌ لِلْعِلْمِ أَيْضاً **diğerleri gibi ilme sebeptir.** صَرَّحَ بِذَلِكَ **Bunu açıkladı** Ne için? لِمَا فِيهِ مِنْ خِلَافِ الْمُلَاحِدَةِ وَالسُّمَنِيَّةِ **zira bu hususta Mülahide ve Sümeniye ihtilaf etmiştir** Ne hususta ihtilaf etmişlerdir? فِي جَمِيعِ النَّظَرِيَّاتِ **tüm nazariyyatta** Daha Kim ihtilaf etmiştir? وَبَعْضِ الْفَلَاسِفَةِ **bazı felsefeciler** Ne hususta? فِي الْإِلَهِيَّاتِ **ilahiyyat meselelerinde** Ne için? بِنَاءً عَلَى كَثْرَةِ الْاِخْتِلَافِ **ilahiyyatta çok ihtilaf edildiği için** Daha? وَتَنَاقُضِ الْآرَاءِ **görüşler birbirini nakz ettiği için.** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّ ذَلِكَ **muhakkak ki bu görüş** Nedir? لِفَسَادِ النَّظَرِ **fasit nazardan kaynaklanmaktadır.** فَلَا يُنَافِي **Bu ise mani değildir** Neye? كَوْنَ النَّظَرِ الصَّحِيحِ مِنَ الْعَقْلِ **akıl yoluyla yapılan sahih nazarın olmasına** Ne olmasına? مُفِيداً لِلْعِلْمِ **ilim ifade eder olması** Ne olduğu halde? عَلَى أَنَّ مَا ذَكَرْتُمْ **bununla beraber sizin zikrettiğiniz de** Nedir? اسْتِدْلَالٌ بِنَظَرِ الْعَقْلِ **akli nazar ile yapılmış bir istidlaldir.** فَفِيهِ إِثْبَاتُ مَا نَفَيْتُمْ **Dolayısıyla bunda nefyettiğinizi ispat vardır** فَيَتَنَاقَضُ **böylece tenakuz oluşur.** فَإِنْ زَعَمُوا **Şayet zannederlerse** Neyi? أَنَّهُ مُعَارَضَةٌ لِلْفَاسِدِ بِالْفَاسِدِ **bu fasidin fasit ile muarazasıdır** Ne olur? قُلْنَا **biz şöyle deriz:** إِمَّا أَنْ يُفِيدَ شَيْئاً **Ya bir fayda veriyordur ki** فَلَا يَكُونُ فَاسِداً **bu durumda fasit olmaz** Daha? أَوْ لَا يُفِيدُ **veya fayda vermiyordur ki** فَلَا يَكُونُ مُعَارَضَةً **bu durumda da muaraza olmaz.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** كَوْنُ النَّظَرِ مُفِيداً لِلْعِلْمِ **nazarın ilim ifade etmesi** إِنْ كَانَ ضَرُورِياً **Şayet zaruri ise** Ne olur? لَمْ يَقَعْ فِيهِ خِلَافٌ **bunda ihtilaf olmaz** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِنَا **bizim şu sözümüz gibi** الْوَاحِدُ نِصْفُ الْاِثْنَيْنِ **Bir ikinin yarısıdır** Daha? وَإِنْ كَانَ نَظَرِياً

şayet nazari ise لَزِمَ إِثْبَاتُ النَّظَرِ بِالنَّظَرِ bu durumda da nazar nazar ile ispat olmuş olur وَإِنَّهُ دَوْرٌ bu da devirdir. قُلْنَا Biz şöyle deriz: الضَّرُورِيُّ Zaruriler قَدْ يَقَعُ فِيهِ خِلَافٌ bazen onlarda da ihtilaf olabilir Ne için? إِمَّا لِعِنَادٍ ya inattan Daha? أَوْ لِقُصُورٍ فِي الْإِدْرَاكِ veya idrakta kusur olacağından Neden? فَإِنَّ الْعُقُولَ zira akıllar مُتَفَاوِتَةٌ بِحَسَبِ الْفِطْرَةِ yaratılış bakımından farklı farklıdır بِاتِّفَاقِ مِنَ الْعُقَلَاءِ akıl sahiplerinin ittifakıyla Daha? وَاسْتِدْلَالٍ مِنَ الْآثَارِ وَشَهَادَةٍ مِنَ الْأَخْبَارِ ve gelen haberlerin şehadeti ve deliliyle. وَالنَّظَرِيُّ Nazari قَدْ يَثْبُتُ بِنَظَرٍ مَخْصُوصٍ bazen hususi nazarla sabit olabilir لَا يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالنَّظَرِ buna nazar denilmez Ne gibi? كَمَا يُقَالُ şöyle denildiği gibi: قَوْلُنَا: Bizim şu sözümüz: العَالَمُ مُتَغَيِّرٌ وَكُلُّ مُتَغَيِّرٍ حَادِثٌ Alem değişkendir ve her değişen hadistir يُفِيدُ الْعِلْمَ بِحُدُوثِ الْعَالَمِ بِالضَّرُورَةِ zaruri olarak alemin hadis olduğunu ifade eden bir ilimdir. وَلَيْسَ ذَلِكَ Sahih nazarın ilim ifade etmesi değildir Ne değildir? لِخُصُوصِيَّةِ هَذَا النَّظَرِ sadece bu nazara has değildir Daha? بَلْ bilakis لِكَوْنِهِ صَحِيحاً مَقْرُوناً بِشَرَائِطِهِ şartlarını toplamış ve sahih nazar olmasındandır فَيَكُونُ كُلُّ نَظَرٍ صَحِيحٍ böylece sahih nazar olur öyle nazar ki مَقْرُونٍ بِشَرَائِطِهِ şartlarını toplamış Ne olur? مُفِيداً لِلْعِلْمِ ilim ifade eder olur. وَفِي تَحْقِيقِ هَذَا الْمَنْعِ Bu itirazın tahkik edilmesinde vardır Ne? زِيَادَةُ تَفْصِيلٍ daha fazla açıklamalar öyle açıklamalar ki لَا يَلِيقُ بِهَذَا الْكِتَابِ bu kitaba uygun değildir. وَمَا ثَبَتَ مِنْهُ Bundan sabit olan أَيْ: مِنَ الْعِلْمِ الثَّابِتِ بِالْعَقْلِ yani akılla sabit olan ilim Ne ile? بِالْبَدَاهَةِ bedahetle أَيْ: بِأَوَّلِ التَّوَجُّهِ yani ilk yönelmeyle مِنْ غَيْرِ احْتِيَاجٍ إِلَى الفكر düşünmeye ihtiyaç duyulmaksızın فهو ضروري o zaruri ilimdir Ne gibi? كالعلم بأن كل شيء أعظم من جزئه her şeyin cüzünden büyük olduğunu bilmek gibi فإنه zira şan بعد تصور معنى الْكُلِّ kül

kelimesinin manasını tasavvur edince, Daha? وَالْجُزْءِ **ve cüz** وَالْأَعْظَمِ **ve daha büyük** لَا يَتَوَقَّفُ عَلَى شَيْءٍ **hiç bir şeye bağlı olmaz** وَمَنْ تَوَقَّفَ فِيهِ **her kim bu hususta duraksasa** حَيْثُ زَعَمَ **şöyle ki zannetse** Neyi? أَنَّ جُزْءَ الْإِنْسَانِ **insanın cüzü** كَالْيَدِ مَثَلاً **mesela eli gibi** Nedir? قَدْ يَكُونُ أَعْظَمَ مِنَ الْكُلِّ **bazen insanın bütününden büyük olabilir** Ne olur? فَهُوَ لَمْ يَتَصَوَّرْ **o adam tasavvur etdememiştir** Neyi? مَعْنَى الْكُلِّ وَالْجُزْءِ **kül ve cüzün manalarını.** وَمَا ثَبَتَ بِالْاِسْتِدْلَالِ **İstidlal yoluyla sabit olan bir şey** أَيْ: بِالنَّظَرِ فِي الدَّلِيلِ **yani nazar yoluyla delil değerlendirerek sabit olan** سَوَاءٌ كَانَ اسْتِدْلَالاً مِنَ الْعِلَّةِ عَلَى الْمَعْلُولِ **ister illetten malula istidlal yoluyla olsun** Ne gibi? كَمَا إِذَا رَأَي نَاراً **bir ateşi gördüğünde** فَعُلِمَ أَنَّ لَهَا دُخَاناً **onun dumanı olduğunu bilmek gibi** Daha? أَوْ مِنَ الْمَعْلُولِ عَلَى الْعِلَّةِ **veya malulden delile istidlal ile olsun** Ne gibi? كَمَا إِذَا رَأَى دُخَاناً **bir dumanı gördüğünde** فَعُلِمَ أَنَّ هُنَاكَ نَاراً **orada bir ateş olduğunu bilmek gibi.** وَقَدْ يَخُصُّ الْأَوَّلُ **Birinci has kılınmıştır** Neye? بِاسْمِ التَّعْلِيلِ **talil ismine,** وَالثَّانِي بِالْاِسْتِدْلَالِ **ikinci ise istidlal ismine.** فَهُوَ اكْتِسَابِيٌّ **İşte bu tür istidlaliler iktisabidir** أَيْ: حَاصِلٌ بِالْكَسْبِ **yani kesp ile hasıl olur.** وَهُوَ **Bu tür olan deliller** Nedir? مُبَاشِرَةُ الْأَسْبَابِ بِالْاِخْتِيَارِ **kişinin tercihiyle sebepleri kullanmaktır** Ne gibi? كَصَرْفِ الْعَقْلِ **aklı kullanmak** وَالنَّظَرِ فِي الْمُقَدِّمَاتِ فِي الْاِسْتِدْلَالِيَّاتِ **ve istidlali mukaddimelerde nazar yapmak gibi** Daha? وِالْإِصْغَاءِ **kulak vermek** وَتَقْلِيبِ الْحَدَقَةِ **ve gözü çevirmek gibi** Daha? وَنَحْوِ ذَلِكَ فِي الْحِسِّيَّاتِ **ve hissiyattan olan benzerleri gibi.** فَالْاِكْتِسَابِيُّ **Buna göre iktisabi** أَعَمُّ مِنَ الْاِسْتِدْلَالِيِّ **istidlaliden daha umumidir** Ne için? لِأَنَّهُ **zira o** Nedir? لَّذِي يَحْصُلُ **hasıl olur** Ne ile? بِالنَّظَرِ فِي الدَّلِيلِ **istidlali delilde düşünerek** فَكُلِّ اسْتِدْلَالِيٍّ **buna göre her istidlali** Nedir? اِكْتِسَابِيٌّ وَلَا عَكْسَ **iktisabidir, tersi**

böyle değildir Ne gibi? كَالْإِبْصَارِ الْحَاصِلِ بِالْقَصْدِ وَالْاِخْتِيَارِ kasten ve isteyerek bir şeyi görmenin hasıl olması gibi. وَأَمَّا الضَّرُورِيُّ Zarurilere gelince; فَقَدْ يُقَالُ فِي مُقَابَلَةِ الْاِكْتِسَابِيِّ bazen iktisabinin mukabili olarak söylenir Daha? وَيُفَسَّرُ tefsir edilir بِمَا لَا يَكُونُ تَحْصِيلُهُ مَقْدُوراً لِلْمَخْلُوقِ ele geçmesi yaratılanın takatının ötesi olarak Daha? وَقَدْ يُقَالُ فِي مُقَابَلَةِ الْاِسْتِدْلَالِيِّ bazen de istidlalinin mukabili olarak söylenir Daha? وَيُفَسَّرُ tefsir edilir Ne ile? بِمَا يَحْصُلُ elde edilen diye Nasıl? بِدُونِ فِكْرٍ وَنَظَرٍ فِي دَلِيلٍ delil hakkında fikir-malumatı tertip etmek ve nazar yapılmaksızın. فَمِنْ هَهُنَا İşte bu yüzden جَعَلَ بَعْضُهُمُ الْعِلْمَ الْحَاصِلَ بِالْحَوَاسِّ bazıları duyu organlarıyla elde edileni yaptı اكْتِسَابِيّاً iktisabi yaptı أَيْ: حَاصِلاً بِمُبَاشَرَةِ الْأَسْبَابِ بِالاِخْتِيَارِ yani isteyerek sebepleri kullanarak elde edilenler. وَبَعْضُهُمْ ضَرُورِيّاً Bazıları da bu türü zaruri saymışlardır أَيْ: حَاصِلاً بِدُونِ الْاِسْتِدْلَالِ yani istidlal yapılmaksızın elde edilen فَظَهَرَ böylece zahir oldu Ne? أَنَّهُ لَا تَنَاقُضَ فِي كَلَامِ صَاحِبِ الْبِدَايَةِ el-Bidaye sahibinin ifadelerinde tenakuz olmadığı. حَيْثُ قَالَ Şöyle demişti: إِنَّ الْعِلْمَ الْحَادِثَ نَوْعَانِ Hadis ilim iki kısımdır: ضَرُورِيٌّ Birincisi zaruri ilimdir. وَهُوَ Bu tür Nedir? مَا öyle bir ilimdir ki يُحْدِثُهُ اللهُ Allah Teâlâ yaratır Nerede? فِي نَفْسِ الْعَبْدِ kulun kendisinde Nasıl? مِنْ غَيْرِ كَسْبِهِ وَاخْتِيَارِهِ kulun kespi ve isteği olmadan Ne gibi? كَالْعِلْمِ بِوُجُودِهِ وَتَغَيُّرِ أَحْوَالِهِ kulun kendini bilmesi ve kendi hallerinin değişmesi gibi. وَاكْتِسَابِيٌّ İkinci kısım iktisabidir. وَهُوَ Bu kısım Nedir? مَا öyle bir ilimdir ki يُحْدِثُهُ اللهُ فِيهِ Allah Teâlâ kulda yaratır Nasıl? بِوَاسِطَةِ كَسْبِ الْعَبْدِ kulun kespi sebebiyle Kesp nedir? وَهُوَ مُبَاشَرَةُ أَسْبَابِهِ o sebepleri kullanmaktır. وَأَسْبَابُهُ ثَلَاثَةٌ İlim sebepleri üçtür: اَلْحَوَاسُّ السَّلِيمَةُ Sağlam duyu organları Daha? وَالْخَبَرُ الصَّادِقُ doğru haber Daha? وَنَظَرُ الْعَقْلِ

aklın düşünmesi. ثُمَّ قَالَ **Sonra şöyle dedi:** وَالْحَاصِلُ مِنْ نَظَرِ الْعَقْلِ نَوْعَانِ **Aklın nazarıyla hasıl olan ilim iki türdür:** ضَرُورِيٌّ **Birincisi zaruridir** öyle zaruri ki يَحْصُلُ بِأَوَّلِ النَّظَرِ مِنْ غَيْرِ تَفَكُّرٍ **düşünmeksizin aklın ilk teveccühüyle elde edilir** Ne gibi? كَالْعِلْمِ بِأَنَّ الْكُلَّ أَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ **her şeyin cüzünden daha büyük olduğunu bilmek gibi** Daha? وَاسْتِدْلَالِيٌّ **ikincisi istidlalidir** öyle istidlali ki يُحْتَاجُ فِيهِ إِلَى نَوْعِ تَفَكُّرٍ **onun oluşması için bir tür düşünmeye ihtiyaç duyulacaktır** Ne gibi? كَالْعِلْمِ بِوُجُودِ النَّارِ عِنْدَ رُؤْيَةِ الدُّخَانِ **dumanı gördüğünde ateşin varlığını bilmek gibi.**

Metnü'l-Akâid

Akıl; bu da diğerleri gibi ilim elde etme sebebidir.

Aklî bilgilerden bedahet yoluyla sabit olanlara zarûrî ilim denir. Sözgelimi; "bütünün parçasından büyük olduğunu bilmek" bu tür bir bilgidir.

İstidlal yoluyla elde edilen aklî bilgilere ise "kesbî/iktisabî ilim" denir.

Şerhu'l-Akâid

Akıl, insana bilme ve idrak etme gibi kabiliyet sağlayan bir kuvvettir. Kelamcıların, araçlar[1] sağlıklı işlediği takdirde peşinden zarurî bilgilerin meydana geldiği fıtrî bir vasıftır, şeklindeki tarifiyle kast olunan da budur. Denildi ki akıl: birtakım vasıtalarla bilinmeyenlerin idrak edildiği ve mahsusâtın müşahedeyle[2] idrakini sağlayan cevherdir.

Bu da diğerleri gibi ilim elde etme sebebidir. Müellifin bu konuyu tekrar zikretmesi konu hakkında çokça ihtilaf ve çelişkili görüşler bulunduğu için ve Sümenîyye mezhep mensuplarının bütün nazarî bilgilerde, bazı felsefecilerin de ilahiyat mevzularında aklın ilim elde etme sebebi olabileceğini inkâr etmelerine dair iddialarının batıl olduğunun altını çizmektir.

---

1 Araçlardan kastedilen zahiri ve batını hislerdir. Bunların sağlam olması şart koşulmuştur. Zira sağlam olmamaları durumunda akılın ilme ulaşması mümkün olamayacaktır. Sözgelimi uyuyan bir kimsenin aklı bulunmakla beraber batını hissin işler olmamasından dolayı ilim elde edemeyecektir. Nibras.

2 Deney ve gözlem yoluyla pozitif bilgilere ulaştıran

Buna cevap olarak şöyle denmiştir: aklın ilim elde etme sebebi olduğunu inkâr etmek, yanlış nazar/delilleri yanlış değerlendirmek ve akli melekeleri hatalı kullanmaktan kaynaklanmaktadır. Bu, aklın kurallara uygun ve doğru şekilde işletilmesi hâklinde ulaşılacak bilgilerin güvenilir olmasına zarar vermez. Ayrıca bu kişiler, ileri sürdükleri iddiaları aklın nazarına dayanarak ileri sürmemişler midir, şu halde kendilerininin inkar etmiş olduğu şeyi kendileri kabullenmiş olurlar, bu ise açık bir çelişkidir.

İtiraz edip derlerse ki sizin bu yaptığımız şey; fasit olan bir şeye, aynı şekilde fasit olan diğer bir şeyle muarazda bulunmaktır.[1]

Buna şöyle cevap veririz; neticede sizin (aklın kesin bilgi ifade etmediğine dair) ileri sürdüğünüz akli gerekçeler bir sonuç veriyor mu? Veriyorsa aklın bilgi ifade etmiş olduğunu kabul etmiş olursunuz (bizim görüşümüz fasit olmaz)[2]. Aksi halde ileri sürdüğünüz gerekçe bir şey ifade etmiyorsa (anlamsız, saçma olur) bizim delillerimize muaraza edemez[3].

Denilirse ki: akıl nazariyesinin zorunlu bilgi ifade ettiği zarurî olsaydı bu konuda tartışma bulunmaması gerekirdi. Sözgelimi; "bir, ikinin yarısıdır" sözünün kesin bilgi ifade ettiğine dair tartışma olmaz. Fakat aklın ilim elde etme sebebi olduğu zarurî değil de nazarî ise nazarın nazarla ispatlnması söz konusu olur. Bu ise devirdir/kısır döngüdür. Yani aklın ilim ifade ettiğini ispatlamak, akli delinin ilmi gerektirdiğini ispatlamaya bağlı olur.

---

1 Yani itiraz edenler şöyle derse: biz, aklın kesin bilgi ifade etmesinin fasit olduğunu söyledik, siz bunu ispat etmek için akli deliller ortaya koydunuz ki bu akli deliller bize göre zaten fasittir. Şu hâlde bizce fasit kabul ettiğimiz aklın ilim ifade etmesi iddiasını yine bizce fasit olan akli delille ispata laktınız ki fasitle ispat da fasittir zira ya teselsül veya devir gerektirir.

2 Akla istinaden sarf ettikleri bu sözler fasit değilse, bunları akla dayanarak söyledikleri için aklın bilgi ifade ettiğini zorunlu olarak kabul etmiş olurlar.

3 İtiraz iki şıklı bir sebr ve taksimden ibarettir. Şöyle ki aklın ilim ifade etmesi "kuralına uygun her nazar ilim ifade eder" şeklinde bir kuralına dayanır. Bu kural, ya zarurî veya nazarî olacaktır. Kurala dair ihtilaf ve farklılık bulunduğundan zarurî olamaz. Buna göre kural, nazarî olmalıdır. İspatı da akılla olmak zorundadır. Akılla yapılan ispat zaten nazaridir. Şu hâlde nazari olan kuralı ispat için akli olan nazari bilgiye, onu ispat için başka bir nazariye ve böyle sonsuza kadar nazarî bilgiye ihtiyaç duyar ki bu teselsüldür. İtibari şeylerden olmayan konularda teselsül ise batıldır.

Kelamcıların bu itiraza verdikleri cevaplar farklıdır. Fahru'r-Râzî, söz konusu kuralın zarurî olduğunu kabul ederek itiraza birinci şık üzerinden cevap verirken, Cüveynî, nazarî oluşunu itibara alarak ikinci şık üzerinden cevap vermiştir. Amidî, söz konusu kuralın zarurî olduğunu esas almakla birlikte, nazarî olduğu kabul edilse bile devr ve teselsül gibi mahzurların doğmayacağını ve nazarın nazarla ispatlanabileceğini savunur. (Ebkâru'l-Efkâr c. 1, s. 83.)

Deriz ki: Bazı kimselerin inatlarından veya anlayışlarındaki hatadan dolayı zarurî bilgiye muhalefet etmiş olması ve bu yüzden konu hakkında ihtilaf bulunmuş olması mümkündür. Zira yaratılış gereği insanların zekâ düzeylerinin farklı olması akıl sahibi herkesin malumu olan bir gerçektir. Ayrıca yaşanan olaylar ve nakledilen havadisle bilinen bir vakiadır. Bir de şu var; nazarî bilgi bazen nazar diye tabir edilmeyen özel bir nazarî bilgiyle ispatlanmış olabilir. Sözgelimi "Âlem değişkendir. Her değişken hadistir" kıyası (nazarî delili) âlemin hadis olduğunu kesin/zaruri olarak ispat eder. Fakat bu kesinliği sağlayan sadece bu nazarda yer alan önermeler değildir. Aksine bu önermelerin sahih ve şartlarını haiz olmasından ileri gelmektedir. Şu hâlde sahih ve koşullarına uygun olan her tür nazarın bilgi ifade ettiği ispat edilmiş olur.

Bu itiraza verilecek cevapte daha fazla detaya inilip tahkik yapılabilir, fakat sözü bu denli uzatmak kitabın yazalış tarzına uygun düşmez.

Akılla Sabit Olan Bilgilerin Kısımları ve Hükmü

Aklî bilgilerden bedahet yoluyla yani tefekküre ihtiyaç duyulmadan[1] ilk yönelişte sabit olan bilgiye **zarûrî ilim denir**. **Sözgelimi; "bütünün parçasından büyük olduğunu bilmek" bu tür bir bilgidir.** Zira "bütün", "parça" ve "daha büyük olan" mefhumları düşünüldüğünde bu hükümde tereddüde düşmek mümkün değildir. Sözgelimi insanın elinin (anormal bir şekilde şişerek çok büyümesi durumunda) bedeninden büyük olduğunu savunan kişi, "bütün" ve "parça" mefhumlarını tam olarak tasavvur edememiş demektir[2].

İstidlal yoluyla elde edilen aklî bilgilere ise yani delil üzerine nazar etmekle sabit olanlar ki illetten/sebepten malûle/sonuca olabileceği gibi malûlden illete de olabilir. ateşin görülüp ardından dumanın varlığına hükmetmek illetten malûle, dumanı görüp de ateşin var olduğuna hükmetmek ise malûlden illete doğru delil getirmektir.

Birincisine ta'lil, İkincisine de istidlal adı verilir, **kesbî/iktisabî ilim" denir.** Yani kesp ile elde edilen bilgi denir.

---

1 Hayali Haşiyesinde şöyle denilmiştir: Daha güzeli "mutlak sebebe ihtiyaç duyulmaksızın" denilmesiydi. Zira ilk yönelişte denilmesi hiçbir sebebe ihtiyaç duyulmadığını gösterir. Halbuki tefekküre ihtiyaç duyulmaksızın ifadesi sadece nazara ihtiyaç duyulmadığını ifade eder.

2 Bir insanın eli ne kadar büyük olursa olsun yine de bedeninin tümünden daha küçüktür. Çünkü büyük de olsa el bedenin bir parçasıdır. Onun büyümesi sonuçta bedenin de büyümesi anlamına gelir ki, eli büyük olan kimsenin bedeni de o oranda büyümüş olacaktır.

Kesp, insanın kendi tercihiyle sebeplere sarılarak elde ettiği bilgidir. Mukaddimeler üzerine düşünüp onları delil olaraka kullanmada akıl yürütmek gibi; duyduğumuz şeylerle veya gözümüzle gördüğümüz şeylerle delil edinmek ve emsali hdsiyattan olan şeylerle delil edinmek hepsi kesptir. İktisabî bilgi istidialî bilgiden daha kapsamlıdır. Zira istidialî bilgi sadece delil üzerine akıl yürütmekle hasıl olur. Buna göre istidlâlî olan her bilgi, aynı zamanda iktisabîdir. Ama her iktisabî bilgi, istidialî olmayabilir. Sözgelimi insanın kendi isteğiyle bir şeye bakması neticesinde elde ettiği bilgi iktisabî bigidir ama istidlali bilgi değildir.[1]

Zarurî bilgi ise bazen iktisabî bilginin karşıtı olarak kullanılır. Buna göre zarurî bilgi, insanın istemdışı elde elde ettiği bilgi şeklinde tefsir edilir. Bazen de istidlali bilginin karşıtı olarak kullanılır. Buna göre de delil üzerine fikir ve akıl yürütmeden tahsil edilen bilgi olarak tefsir edilir. Zarurî biginin iki ayrı kullanımı olduğundan dolayı bazıları duyularla elde edilen bilgileri iktisabî yani kişinin kasıtlı olarak sebepleri kullanarak elde ettiği bilgi kabul eder. Diğer bazıları ise onu zarurî (kendiliğinden hasıl olan bilgi) kabul eder. Bu açıklamayla el-Bidaye müellifinin[2] şu ifadelerinde herhangi bir çelişki olamadığı ortaya çıkmış olur:

"Hâdis olan bilgi iki çeşittir.

1- Zarurî bilgi: insanın kesbi ve tercihi olmaksızın Allah Teâlâ'nın onda yaratmış olduğu bilgidir. Kişinin kendinin var olduğunu ve ahvalindeki değişiklikleri bilmesi bu kabildendir.

İktisabî bilgi, insanın kesbi vasıtasıyla Allah Teâlâ'nın onda yaratmış olduğu bilgidir. Kesp, bilgiyi elde etme sebeplerini kullanmaktır. Bu sebepler üç tanedir; sağlam duyular, doğru haber ve aklın nazarı. " el-Bidaye müellifi bunları anlattıktan sonra şöyle der: "Aklın nazarıyla hasıl olan bilgi iki türlüdür: Zarurî ve

1 Kasıt olmaksızın aniden bir şeyi görmek ise zaruri ilmi gerektirir. Zira hiçbir şeye ihtiyaç duyulmaksızın ilk yönelişte elde edilmiştir. Ayrıca hasıl oluşu kulun elinde değildir.
Hislerle hasıl olan ilimde Şarih ile Kazi Adud arasında ihtilaf edilmiştir. Şöyle ki; Şarih bu tür ilimleri insanın kudretiyle oluşmasından dolayı kesbiyyattan saymıştır. Zira sebebi hislerdir. Kazi Adud ise zaruriyyattan saymıştır. Zira bunların hasıl olmasında insanın kudreti müstakil değildir. Çünkü Aduda göre kesbi sadece insanın kudretiyle hasıl olandır. Tabi bu durumda hissiyatlar zaruriyyat kısmından olur. Zira insanın kudreti dışındaki ne olduğunu, ne zaman olduğunu ve nasıl olduğunu bilemediğimiz başka şeylere bağlıdır. Hayali Haşiyesi.

2 el-Bidaye, Matürîdî kelamına dair Ahmet b. Mahmut es-Sabûnî tarafından yazılmış bir risaledir. el-Bidaye, aslında aynı müellif tarafından telif edilen el-Kifaye fi'l-Hidaye adlı kelam kitabının kısaltılmış halidir. Kitabın müellifi daha çok Nurettin es-Sabûnî diye meşhurdur. es-Sabûnî, hicrî altıncı asırda Buhara'da yaşamış Hanefî alimlerindendir. Hicrî 580 senesinde vefat etmiştir.

istidlalî. Zarurî bilgi fikir yürütmeksizin ilk bakışta hasıl olan bilgidir; bütünün parçasından büyükt olduğunu bilmek gibi. İstidlalî bilgi, bir çaşit fikir yürütmeye bağlı olan bilgidir; duma görünce, ateşin var olduğunu bilmek gibi."[1]

Metin

الْإِلْهَام

(وَالْإِلْهَامُ) الْمُفَسَّرُ بِإِلْقَاءِ مَعْنًى فِي الْقَلْبِ بِطَرِيقِ الْفَيْضِ (لَيْسَ مِنْ أَسْبَابِ الْمَعْرِفَةِ بِصِحَّةِ الشَّيْءِ عِنْدَ أَهْلِ الْحَقِّ) حَتَّى يَرِدُ بِهِ الْاِعْتِرَاضُ عَلَى حَصْرِ الْأَسْبَابِ فِي الثَّلَاثَةِ الْمَذْكُورَةِ. وَكَانَ الْأَوْلَى أَنْ يَقُولَ: مِنْ أَسْبَابِ الْعِلْمِ بِالشَّيْءِ، إِلَّا أَنَّهُ حَاوَلَ التَّنْبِيهَ عَلَى أَنَّ مُرَادَنَا بِالْعِلْمِ وَالْمَعْرِفَةِ وَاحِدٌ، لَا كَمَا اصْطَلَحَ عَلَيْهِ الْبَعْضُ مِنْ تَخْصِيصِ الْعِلْمِ بِالْمُرَكَّبَاتِ أَوِ الْكُلِّيَّاتِ، وَالْمَعْرِفَةِ بِالْبَسَائِطِ أَوِ الْجُزْئِيَّاتِ، إِلَّا أَنَّ تَخْصِيصَ الصِّحَّةِ بِالذِّكْرِ مِمَّا لَا وَجْهَ لَهُ.

ثُمَّ الظَّاهِرُ أَنَّهُ أَرَادَ أَنَّ الْإِلْهَامَ لَيْسَ سَبَباً يَحْصُلُ بِهِ الْعِلْمُ لِعَامَّةِ الْخَلْقِ وَيَصْلَحُ لِلْإِلْزَامِ عَلَى الْغَيْرِ، وَإِلَّا فَلَا شَكَّ أَنَّهُ قَدْ يَحْصُلُ بِهِ الْعِلْمُ، وَقَدْ وَرَدَ الْقَوْلُ بِهِ فِي الْخَبَرِ، نَحْوُ قَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: "أَلْهَمَنِي رَبِّي"، وَحُكِيَ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ السَّلَفِ.

وَأَمَّا خَبَرُ الْوَاحِدِ الْعَدْلِ وَتَقْلِيدُ الْمُجْتَهِدِ فَقَدْ يُفِيدَانِ الظَّنَّ وَالْاِعْتِقَادَ الْجَازِمَ الَّذِي يَقْبَلُ الزَّوَالَ، فَكَأَنَّهُ أَرَادَ بِالْعِلْمِ مَا لَا يَشْمَلُهُمَا، وَإِلَّا فَلَا وَجْهَ لِحَصْرِ الْأَسْبَابِ فِي الثَّلَاثَةِ.

Kelime Anlamı

وَالْإِلْهَامُ **İlham** öyle ilham ki الْمُفَسَّرُ **tefsir edilior** Ne ile? بِإِلْقَاءِ مَعْنًى فِي الْقَلْبِ **kalbe manaların atılması ile** Nasıl? بِطَرِيقِ الْفَيْضِ **feyz yoluyla** İşte bu tür nedir? لَيْسَ مِنْ أَسْبَابِ الْمَعْرِفَةِ **bilgi elde etme sebeplerinden değildir** Ne

1 el-Bidaye fi Usûli'd-Dîn, s. 16.

hakkında? بِصِحَّةِ الشَّيْءِ **bir şeyin sıhhati hakkında** Kime göre? عِنْدَ أَهْلِ الْحَقِّ **hak ehline göre** حَتَّى يَرِدَ بِهِ الْاِعْتِرَاضُ **ta ki itiraz varit olabilsin** Ne üzerine? عَلَى حَصْرِ الْأَسْبَابِ **sebeplerin hasrı üzerine** Neyde? فِي الثَّلَاثَةِ الْمَذْكُورَةِ **zikredilen üç şeyde** وَكَانَ الْأَوْلَى **daha güzeli** Nedir? أَنْ يَقُولَ **şöyle demektir:** مِنْ أَسْبَابِ الْعِلْمِ بِالشَّيْءِ **Bir şeyi bilme sebeplerindendir** إِلَّا **ancak** أَنَّهُ **muhakkak ki o** حَاوَلَ التَّنْبِيهَ **tenbih etmeye girişti** Ne üzerine tembih? عَلَى أَنَّ مُرَادَنَا بِالْعِلْمِ وَالْمَعْرِفَةِ وَاحِدٌ **bizim ile ve marifetle kastettiğimiz aynı şeydir** Daha? لَا كَمَا اصْطَلَحَ عَلَيْهِ الْبَعْضُ **yoksa bazılarının istilahı gibi değil** O nedir? مِنْ تَخْصِيصِ الْعِلْمِ بِالْمُرَكَّبَاتِ أَوِ الْكُلِّيَّاتِ **ilmi mürekkep ve küllilere has kılmak,** وَالْمَعْرِفَةِ بِالْبَسَائِطِ أَوِ الْجُزْئِيَّاتِ **marifeti de cüzsüz ve cüzlere has kılöak gibi** إِلَّا **ancak** أَنَّ تَخْصِيصَ الصِّحَّةِ بِالذِّكْرِ **sıhhat kelimesinin zikrini has kılmak** Nedir? مِمَّا لَا وَجْهَ لَهُ **hiç bir gerekçesi yoktur.** ثُمَّ الظَّاهِرُ **Sonrasında zahir olan** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak ki nusannif** Nedir? أَرَادَ **kastetti** Neyi? أَنَّ الْإِلْهَامَ **muhakkak ki ilham** Nedir? لَيْسَ سَبَباً يَحْصُلُ بِهِ الْعِلْمُ لِعَامَّةِ الْخَلْقِ **tüm insanlar için hasıl olan ilime sebep olmadığıdır.** Daha? وَيَصْلَحُ لِلْإِلْزَامِ عَلَى الْغَيْرِ **ve başkasını ilzam etmeye-ikna etmeye uygun değildir.** وَإِلَّا الْعِلْمُ **Aksi takdire** فَلَا شَكَّ أَنَّهُ قَدْ يَحْصُلُ بِهِ **bazen ilhamla ilim elde edildiğinde şüphe yoktur.** وَقَدْ وَرَدَ الْقَوْلُ بِهِ فِي الْخَبَرِ **Muhakkak bu hususta ki hüküm hakkında haber varit olmuştur** Ne gibi? نَحْوُ قَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ **Peygamberin şu sözü gibi: -Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun-** أَلْهَمَنِي رَبِّي **Rabbim bana ilham etti.** Daha? وَحُكِيَ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ السَّلَفِ **Seleften de bir çok kişiden hikaye edilmiştir.** وَأَمَّا خَبَرُ الْوَاحِدِ الْعَدْلِ **Adil bir kişinin verdiği habere gelince;** Daha? وَتَقْلِيدُ الْمُجْتَهِدِ **ve müçtehidi taklide gelince** Bunlar nedir? فَقَدْ يُفِيدَانِ

الظَّنُّ وَالْاِعْتِقَادُ الْجَازِمَ bunlar zan ve kesin itikat ifade edebilir الَّذِي öyle itikat ki يَقْبَلُ الزَّوَالَ zevali-aksini kabul edebilir فَكَأَنَّهُ أَرَادَ بِالْعِلْمِ böylece musannif sanki ilimle kastetmiştir Neyi? **مَا لَا يَشْمَلُهُمَا bu ikisini içermeyeni** Daha? **وَإِلَّا aksi takdirde فَلَا وَجْهَ giç bir gerekçesi yoktur** Ne için? **لِحَصْرِ الْأَسْبَابِ فِي الثَّلَاثَةِ sebepleri üçe hasretmek için.**

Metnü'l-Akâid

İlham

İlham; ehlisünnet inancına göre, sahih bilgi edinme yollarından biri değildir.

Şerhu'l-Akâid

Feyiz yoluyla bazı manaların kalbe gelmesi şeklinde tefsir edilen **ilham, Ehl-i sünnete göre bir şeyin sıhhatini gösteren bilgi/marifet araçlarından değildir** ki, ilim sebeplerinin üç maddeyle sınırlandırılmasına itiraz edilebilsin.

Müellifin şöyle deseydi daha güzel olurdu: "ilham bir şeyin bilinmesini (ilim) sağlayacak sebeplerden değildir". Fakat müellif, ilim ve marifet kavramlarının aynı anlama geldiğine işaret etmek için bu ifadeyi tercih etmiştir. Yoksa bazı âlimlerin dediği gibi ilim, bileşikleri veya küllileri bilmek; marifet ise, basitleri ve cüzileri bilmektir. Şu da var ki, müellifin "sıhhat" kaydını getirmesinin anlaşılabilir bir yönü yoktur.[1]

Müellifin, ilhamın insanların geneli için bilgi aracı olmadığını ve ilhamla sabit olan bilginin başkalarını bağlamayacağını kast etmiş olması muhtemeldir. Yoksa ferdî olarak ilhamla bilgi sabit olacağında şüphe yoktur. Zira bu konuda "rabbim bana ilham etti" emsali hadisler varit olmuş ve seleften kendi ilhamıyla amel edenlerin menkıbeleri nakledilmiştir.

Adil kişilerin rivayet ettiği haber-i vahitler ve müçtehidi taklit etmek zan bilgi ve zevali mümkün olacak şekilde kesin itikat bildirirler. Bu yüzden müellif

1 Hayali Haşiyesinde sıhhat kelimesinin subüt manasına hamledilebileceğini söylemiştir. Bu durumda bir sorun kalmaz. Ancak zahir olan sıhhat kelimesinden sübut manasının akla gememesidir.

ilim sözüyle bu ikisini içermeyecek bir ilim tanımını getirmek istemiş olmalıdır. Yoksa ilmin sebeplerini üç maddeye indirgemenin hiçbir anlamı olamaz.

Metin

حُدُوثُ الْعَالَمِ

(**وَالْعَالَمُ**) أَيْ: مَا سِوَى اللهِ تَعَالَى مِنَ الْمَوْجُودَاتِ مِمَّا يُعْلَمُ بِهِ الصَّانِعُ، يُقَالُ: عَالَمُ الْأَجْسَامِ وَعَالَمُ الْأَعْرَاضِ وَعَالَمُ النَّبَاتِ وَعَالَمُ الْحَيَوَانِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ، فَيَخْرُجُ صِفَاتُ اللهِ تَعَالَى؛ لِأَنَّهَا لَيْسَتْ غَيْرَ الذَّاتِ كَمَا أَنَّهَا لَيْسَتْ عَيْنَهَا.

(**بِجَمِيعِ أَجْزَائِهِ**) مِنَ السَّمَوَاتِ وَمَا فِيهَا وَالْأَرْضِ وَمَا عَلَيْهَا (**مُحْدَثٌ**) أَيْ: مُخْرَجٌ مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُودِ، بِمَعْنَى أَنَّهُ كَانَ مَعْدُوماً فَوُجِدَ، خِلَافاً لِلْفَلَاسِفَةِ حَيْثُ ذَهَبُوا إِلَى قِدَمِ السَّمَوَاتِ بِمَوَادِّهَا وَصُوَرِهَا وَأَشْكَالِهَا، وَقِدَمِ الْعَنَاصِرِ بِمَوَادِّهَا وَصُوَرِهَا، لَكِنْ بِالنَّوْعِ، بِمَعْنَى أَنَّهَا لَمْ تَخْلُ عَنْ صُورَةٍ قَطُّ.

نَعَمْ أَطْلَقُوا الْقَوْلَ بِحُدُوثِ مَا سِوَى اللهِ تَعَالَى، لَكِنْ بِمَعْنَى الْاِحْتِيَاجِ إِلَى الْغَيْرِ، لَا بِمَعْنَى سَبْقِ الْعَدَمِ عَلَيْهِ. ثُمَّ أَشَارَ إِلَى دَلِيلِ حُدُوثِ الْعَالَمِ بِقَوْلِهِ: (**إِذْ هُوَ**) أَيِ: الْعَالَمُ (**أَعْيَانٌ وَأَعْرَاضٌ**)؛ لِأَنَّهُ إِنْ قَامَ بِذَاتِهِ فَعَيْنٌ، وَإِلَّا فَعَرَضٌ، وَكُلٌّ مِنْهُمَا حَادِثٌ لِمَا سَنُبَيِّنُ، وَلَمْ يَتَعَرَّضْ لَهُ الْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى؛ لِأَنَّ الْكَلَامَ فِيهِ طَوِيلٌ لَا يَلِيقُ بِهَذَا الْمُخْتَصَرِ، كَيْفَ وَهُوَ مَقْصُورٌ عَلَى الْمَسَائِلِ دُونَ الدَّلَائِلِ.

(**فَالْأَعْيَانُ مَا**) أَيْ: مُمْكِنٌ يَكُونُ (لَهُ قِيَامٌ بِذَاتِهِ) بِقَرِينَةِ جَعْلِهِ مِنْ أَقْسَامِ الْعَالَمِ. وَمَعْنَى قِيَامِهِ بِذَاتِهِ عِنْدَ الْمُتَكَلِّمِينَ أَنْ يَتَحَيَّزَ بِنَفْسِهِ غَيْرِ تَابِعٍ تَحَيُّزُهُ لِتَحَيُّزِ شَيْءٍ آخَرَ، بِخِلَافِ الْعَرَضِ فَإِنَّ تَحَيُّزَهُ تَابِعٌ لِتَحَيُّزِ الْجَوْهَرِ الَّذِي هُوَ مَوْضُوعُهُ، أَيْ: مَحَلُّهُ الَّذِي يُقَوِّمُهُ. وَمَعْنَى وُجُودِ الْعَرَضِ فِي الْمَوْضُوعِ هُوَ أَنَّ وُجُودَهُ فِي نَفْسِهِ هُوَ وُجُودُهُ فِي الْمَوْضُوعِ، وَلِهَذَا يَمْتَنِعُ الْاِنْتِقَالُ عَنْهُ بِخِلَافِ وُجُودِ الْجِسْمِ فِي الْحَيِّزِ؛ لِأَنَّ وُجُودَهُ فِي نَفْسِهِ أَمْرٌ وَوُجُودُهُ فِي الْحَيِّزِ أَمْرٌ آخَرُ، وَلِهَذَا يَنْتَقِلُ عَنْهُ. وَعِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ مَعْنَى قِيَامِ الشَّيْءِ بِذَاتِهِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنْ مَحَلٍّ يُقَوِّمُهُ.

وَمَعْنَى قِيَامِهِ بِشَيْءٍ آخَرَ اِخْتِصَاصُهُ بِهِ، بِحَيْثُ يَصِيرُ الْأَوَّلُ نَعْتاً وَالثَّانِي مَنْعُوتاً، سَوَاءٌ كَانَ مُتَحَيِّزاً كَمَا فِي سَوَادِ الْجِسْمِ، أَوْ لَا كَمَا فِي صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى وَالْمُجَرَّدَاتِ.

Kelime Anlamı

وَالْعَالَمُ Alem أَيْ مَا سِوَى اللهِ تَعَالَى مِنَ الْمَوْجُودَاتِ **mevcutlardan Allah Teâlâ'dan başkası** Nedir? مِمَّا يُعْلَمُ بِهِ الصَّانِعُ **kendisiyle yaratıcının bilindiği şeydir.** يُقَالُ **Şöyle denilir:** عَالَمُ الْأَجْسَامِ **Cisimler alemi,** وَعَالَمُ الْأَعْرَاضِ **arazlar alemi,** وَعَالَمُ النَّبَاتِ **nebatat lemi,** وَعَالَمُ الْحَيَوَانِ **canlılar alemi** إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **diğerleri** فَيَخْرُجُ صِفَاتُ اللهِ تَعَالَى **böylece alemin tarifinden Allah Teâlâ'nın sıfatları çıkmış olur** Ne için? لِأَنَّهَا لَيْسَتْ غَيْرَ الذَّاتِ **zira onlar zatının gayrısı değildir** Ne gibi? كَمَا أَنَّهَا لَيْسَتْ عَيْنَهَا **aynısı da olmadığı gibi** بِجَمِيعِ أَجْزَائِهِ **alem tüm cüzleriyle** öyle cüzler وَمَا فِيهَا مِنَ السَّمَوَاتِ **semalar ve oradakiler,** وَالْأَرْضِ وَمَا عَلَيْهَا **yerde olanlar ve yer üstünde olanlar** Nedir? مُحْدَثٌ **Yaratılmıştır** أَيْ: مُخْرَجٌ **çıkarılmıştır** Neyden? مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُودِ **yokluktan varlığa** Nasıl? بِمَعْنَى **Şöyle bir manayla ki** أَنَّهُ كَانَ مَعْدُوماً فَوُجِدَ **o şey yok idi var edildi** Ne olduğu halde? خِلَافاً لِلْفَلَاسِفَةِ **felsefeciler ihtilaf etmişlerdiR** حَيْثُ ذَهَبُوا **şöyle ki gittiler** Neye? إِلَى قِدَمِ السَّمَوَاتِ بِمَوَادِّهَا وَصُوَرِهَا وَأَشْكَالِهَا **maddeleri, suretleri ve şekilleriyle semanın kadim olduğu görüşüne** Daha? وَقِدَمِ الْعَنَاصِرِ بِمَوَادِّهَا وَصُوَرِهَا **ve maddeleri ve suretleriyle de dört unsurun kadim olduğu görüşüne gitmişlerdir.** لَكِنْ بِالنَّوْعِ **Ancak bu kıdem onlara göre nevisi itibarıyladır** Nasıl? بِمَعْنَى أَنَّهَا **yani tüm bu şeyler** Nedir? لَمْ تَخْلُ عَنْ صُورَةٍ قَطُّ **Kesinlikle bir suretten ayrılmazlar -yani devamlı değişirler-.** نَعَمْ **Tamam,** أَطْلَقُوا

الْقَوْلَ بِحُدُوثِ مَا سِوَى اللهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'dan başkasının hadis olduğunu söylerler لَكِنْ ancak بِمَعْنَى الْاِحْتِيَاجِ إِلَى الْغَيْرِ başkasına ihtiyaç duyar olmaları manasıyla Daha? لَا بِمَعْنَى سَبْقِ الْعَدَمِ عَلَيْهِ yoksa öncesinde yokluk geçmesi değil. ثُمَّ أَشَارَ Sonra Musannif işaret etti Neye? إِلَى دَلِيلِ حُدُوثِ الْعَالَمِ alemin hadis olduğuna Ne ile? بِقَوْلِهِ şu sözleriyle: أَيِ: الْعَالَمُ çünkü o إِذْ هُوَ yani alem Nedir? أَعْيَانٌ وَأَعْرَاضٌ aynlar ve arazlardan oluşmuştur Ne için? لِأَنَّهُ zira o şey إِنْ قَامَ بِذَاتِهِ zatıyla kaim olabiliyorsa فَعَيْنٌ ayndır Daha? وَإِلَّا aksi takdirde فَعَرَضٌ arazdır. وَكُلٌّ مِنْهُمَا bunların her biri Nedir? حَادِثٌ لِمَا سَنُبَيِّنُ yakında açıklayacağımız üzere hadistir. وَلَمْ يَتَعَرَّضْ لَهُ الْمُصَنِّفُ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى -Allah Teâlâ ona rahmet etsin- Musannif buna girişmedi Ne için? لِأَنَّ الْكَلَامَ فِيهِ zira bu konudaki konuşma Nedir? طَوِيلٌ uzundur لَا يَلِيقُ بِهَذَا الْمُخْتَصَرِ bu kısa metne uygun değildir. كَيْفَ Nasıl uygun olsun? وَهُوَ مَقْصُورٌ عَلَى الْمَسَائِلِ Bu metin meseleleri içerir, دُونَ الدَّلَائِلِ delilleri değil.

فَالْأَعْيَانُ Ayn olan şeyler Nedir? مَا öyle şeylerdir ki أَيْ مُمْكِنٌ yani varlığı mümkündür öylemümkün ki يَكُونُ لَهُ onun için vardır Ne? قِيَامٌ بِذَاتِهِ kendi başına kaim olabilme özelliği Bunun delili nedir? بِقَرِينَةِ جَعْلِهِ مِنْ أَقْسَامِ الْعَالَمِ alemin kısımlarından olması deliliyle. وَمَعْنَى قِيَامِهِ بِذَاتِهِ Kendi başına kaim olabilmesinin manası Kime göre? عِنْدَ الْمُتَكَلِّمِينَ kelamcılara göre Nedir? أَنْ يَتَحَيَّزَ بِنَفْسِهِ kendi başına boşlukta bir yer tutınasıdır غَيْرَ تَابِعٍ تَحَيُّزُهُ onun boşlukta yer tutması tabi değildir Neye? لِتَحَيُّزِ شَيْءٍ آخَرَ başka bir şeyin boşlukta yer tutmasına بِخِلَافِ الْعَرَضِ araz böyle değildir Ne için? فَإِنَّ تَحَيُّزَهُ تَابِعٌ zira onun boşlukta yer tutması Ne içindir? لِتَحَيُّزِ الْجَوْهَرِ cevherin boşlukta yer tuttuğu içindir الَّذِي öyle cevher ki هُوَ مَوْضُوعُهُ o

arazın konulduğu yerdir مَحَلُّهُ :أَيْ **yani mahallidir** الَّذِي **öyle mahal** Kim için? يُقَوِّمُهُ **o mahal arazın varlığını gerektirdi.** وَمَعْنَى وُجُودِ الْعَرَضِ فِي الْمَوْضُوعِ **Arazın mahalde var olmasının manası** Nedir? أَنَّ وُجُودَهُ فِي **o** هُوَ نَفْسِهِ **arazın kendi itibarıyla varlığı** Nedir? هُوَ وُجُودُهُ فِي الْمَوْضُوعِ **mahallindeki varlığıdır.** وَلِهَذَا **İşte bu yüzden** Ne olur? يَمْتَنِعُ الْانْتِقَالُ عَنْهُ **mahallinden ayrılması mümkün değildir** بِخِلَافِ وُجُودِ الْجِسْمِ فِي الْحَيِّزِ **cismin mekanındaki vücudu böyle değildir** Ne için? لِأَنَّ وَجُودَهُ فِي نَفْسِهِ أَمْرٌ **zira cismin kendi itibarıyla varlığı bir şeydir** Daha? وَوُجُودُهُ فِي الْحَيِّزِ أَمْرٌ آخَرُ **mekanındaki varlığı başka şeydir.** وَلِهَذَا يَنْتَقِلُ عَنْهُ **İşte bu yüzden mekanından ayrılır.** وَعِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ بِذَاتِهِ **Felsefecilere göre** مَعْنَى قِيَامِ الشَّيْءِ **bir şeyin kendi zatıyla kıyamının manası** Nedir? اسْتِغْنَاؤُهُ **ihtiyaç duymamasıdır** Neye? عَنْ مَحَلٍّ يُقَوِّمُهُ **varlığına sebep olacak bir mahale** Daha? وَمَعْنَى قِيَامِهِ بِشَيْءٍ آخَرَ **bir şeyin başkasıyla kaim olmasının manası da** Nedir? اِخْتِصَاصُهُ بِهِ **o şeye ait olmasıdır** بِحَيْثُ **şöyle** Kim için? يَصِيرُ الْأَوَّلُ نَعْتاً **birincisi sıfat,** وَالثَّانِي مَنْعُوتاً **ikincisi de sıfatlanan olur.** سَوَاءٌ كَانَ مُتَحَيِّزاً **ister bir mekana yerleşsin** Ne gibi? كَمَا فِي سَوَادِ الْجِسْمِ **bir cismin siyah olması gibi** Daha? أَوْ لَا **isterse de bir mekana yerleşmesin** Ne gibi? كَمَا فِي صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى وَالْمُجَرَّدَاتِ **Allah Teâlâ'nın sıfatları ve mücerredat gibi.**

Metnü'l-Akâid

Âlemin Hudûsü

Âlem, her zerresiyle hâdistir (sonradan yaratılmıştır)**. Zira âlem, a'yan ve arazdan oluşmaktadır.**

A'yan; kendi başına kaim olabilen şeydir.

Âlem; Allah Teâlâ'nın dışında olan[1] ve Allah'ın varlığını bildiren bütün varlıklar anlamındadır. Sözgelimi cisimler âlemi, arazlar âlemi, bitkiler âlemi ve hayvanlar âlemi denir. Buna göre Allah Teâlâ'nın sıfatları âlem kavramının kapsamında olmaz. Zira Allah'ın sıfatları Allah'ın zatının aynı olmadıkları gibi, Allah'ın zatından ayrı da değillerdir. Yer ve yeryüzünde bulunanlar, gökler ve içinde bulunanların tamamı **her zerresiyle hâdistir.** Yokluktan varlığa çıkartılmıştır. Yani yok idiler sonra var edildiler. Filozoflar bu görüşe katılmaz ve maddesi, sureti ve şekilleriyle birlikte feleklerin yine maddesi ve sureti ile birlikte unsurların da kadîm olduğunu iddia ederler. Şu kadar var ki bu kıdem, nevi itibarıyladır.[2] Yani unsurların her daim mutlaka bir sureti olacağını anlamında kadimi kast ederler.[3] Evet, Filozoflar Allah'ın dışındaki varlıkların hâdis olduğunu söylerler; fakat başkasına muhtaç olan şey anlamında bir hâdis olmayı kast ederler. Yoksa ezelde yok olup daha sonra yaratılmış olan anlamında hâdis olduklarını söylemezler.

Müellif daha sonra âlemin hâdis oluşunun deliline işaretle şöyle der: **Çünkü âlem a'yân ve a'râzdır.** Zira bir şey eğer kendi kendine kaim/var oluyorsa o 'ayndır, değilse 'arazdır, ileride de açıklayacağımız gibi bunların her ikisi de hadistir. Kitap muhtasar bir metin olduğu için müellif uzayacağını düşünerek bu konuya girmemiştir. Bu emsal kitaplar sadece meselelere yer verir, delillere girmez.

A'yan kendi başına kaim olabilen mümkin **varlıklardır.** Şerhte "mümkin" kaydını getirmemiz müellifin, a'yanı âlemin kısımlarından kabul etmesi sebebiyledir.

---

1 Allah Teâlâ'nın sıfatları zatının gayrısı olmadığı için onlar da zatı gibi alemden değildir.

2 Felsefecilere göre alem onu oluşturan cüzleri itibarıyla kadim olmasa da o cüzlerin altına girdikleri külli nevisi itibarıyla kadimdir. Yani alemi oluşturan cüzler sürekli değişim halinde olduklarından kadim olmasalar da onların ana maddesi itibarıyla ki buna nevisi demişlerdir, kadimdir. Buna göre alem sürekli değişiyor olsa da ezeli olup hep vardır. Buna kelam kitaplarında kıdemi nevi denilmiştir. İbni Teymiye bu şekil kıdemi neviyi kelam sıfatı için iddia etmiştir. Harflerin kadim olduğu iddiasının altında yatan da bu görüştür. Takiyyiddin Subki bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: Herhangi bir külli altındaki fertleri ile var olur. Fertlerin hadis olduğunu kabul ettikten sonra nevisinin kadim olduğunu iddia etmenin hiçbir manası yoktur.

3 Yani belli bir suret olmasa da ezelde mutlaka bir suret vardı anlamında kıdemden bahsederler.

Kelamcılara göre a'yanın kendi başına kaim olması demek; kendi kendine tahayyüz etmesi[1] ve tahayyüzünün bir başka şeyin tahayyüzüne tâbi olmamasıdır. 'Arazlar böyle değildir. Zira 'arazların tahayyüzü mevzuu bulunan cevherin tahayyüzüne tabidir. Yani 'arazlar, bir mahal olarak cevherle kaim olurlar. 'Arazın mevzuunda var olması demek; 'arazın kendi başına varlığı mevzudaki varlığının aynısıdır.[2]

Bu yüzden 'arazlar mahalleri olan mevzularından/cevherlerinden ayrılamazlar. Cismin hayyizdeki/mekândaki varlığı bunun gibi değildir. Zira cisimlerin kendi başlarına varlığı bir şey, hayyizdeki varlığı ise bir başka şeydir. Bu sebeple cisimler kendi mekânlarından ayrılıp başka mekâna geçebilirler.

Felsefecilere göre bir şeyin kendi başına kâim olması, o şeyin kendisiyle kâim olacağı mekâna ihtiyacı bulunmaması demektir. Bir şeyin başka şeyle kâim olması ise; o şeyin, kendisinin sıfat, kâim olduğu şeyin de mevsuf olacak şekilde bir başkasına ait olması demektir. Mevsuf olan bu şey, cismin siyahlığı örneğinde olduğu gibi mütehayyiz olabileceği gibi, Allah'ın ve mücerret[3] varlıkların sıfatları örneğinde olduğu gibi gayr-i mütehayyiz de olabilir.[4]

---

1 Tahayyüz, hayyizde/mekânda bulunmak anlamına gelir. Bu da kendi başına başkasıyla kaim olmaksızın boşlukta yer tutan demektir. Diğer bir ifade ile var olmakta bir mekana ihtiyaç duymaktır.

2 Yani arazın konulduğu yerdeki varlığı bizzat kendi varlığıdır. Bu da iki şey için tek bir varlık olması anlamına gelir ki bu kabul edilecek bir şey değildir. Bu yüzden Hayali Haşiyesinde yapılan tarifin doğru olmadığı söylenmiştir. Zira bir şeyin kendi nefsiyle sabit olması başkasıyla sabit olmasının aynısı değildir.

3 Mücerredat, felsefecilere göre; boşlukta yer tutmayan ve herhangi br mahalle hulul etmeyen mümkünlere denir. Buna farik da demişlerdir. Nibras'ta da şöyle tarif edilmiştir: Felsefecilere göre mücerredat melekler, nefsi natıka gibi maddeden soyulmuş, işaret edilemeyen cevherlerdir. Bunlar ne bir cisimdir ne de mekandır. Kelamcılar mücerredatın varlığını kabul etmemişler ve şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ'dan gayrısı ya cisimdir ya bölünemeyen cüzdür ya da arazdır. Melekler ve nefsi natıka ise cisimdirler.

4 Kelamcılarla felsefecilerin bu konudaki ihtilafının sebebi her bir fırkanın cevher ve arazın hangi şeylere söylenebileceği veya hangi şeylere söylenemeyeceği konusundaki ihtilaflarından kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; kelamcılar Allah Teâlâ'nın cevher ile, sıfatlarının da araz ile ifade edilemeyeceğini söylemişlerdir. Varlığı mümkün olanları da ya cevheri ferd ile yani bölünmeyi kabul etmeyen cüz ya da cisim ile yani cevherlerden oluşan mütekkeb, diye ifade etmişlerdir. Bu ikisine ortak bir isim olarak ayn demişlerdir. Ayndan kastettikleri kendi başına kaim olup var olmakta başkasıyla beraberliğe ihtiyaç duymayandır. Bunun yanı sıra mümkünden üçüncü bir kısım vardır ki, var olmakta başkasıyla berber olma zorunluluğu vardır bunlara da araz denilmiştir. Bunun aksine felsefeciler Allah Teâlâ'ya cevher, sufatlarına da araz demekte beis görmemişlerdir.

Metin

(**وَهُوَ**) أَيْ: مَا لَهُ قِيَامٌ بِذَاتِهِ مِنَ الْعَالَمِ (**إِمَّا مُرَكَّبٌ**) مِنْ جُزْأَيْنِ فَصَاعِداً عِنْدَنَا، وَهُوَ الْجِسْمُ، وَعِنْدَ الْبَعْضِ لَا بُدَّ مِنْ ثَلَاثَةِ أَجْزَاءَ لِتَتَحَقَّقَ الْأَبْعَادُ الثَّلَاثَةُ، أَعْنِي الطُّولَ وَالْعَرْضَ وَالْعُمْقَ. وَعِنْدَ الْبَعْضِ مِنْ ثَمَانِيَةِ أَجْزَاءَ لِيَتَحَقَّقَ تَقَاطُعُ الْأَبْعَادِ عَلَى زَوَايَا قَائِمَةٍ. وَلَيْسَ هَذَا نِزَاعاً لَفْظِيّاً رَاجِعاً إِلَى الْاِصْطِلَاحِ حَتَّى يُدْفَعُ بِأَنَّ لِكُلِّ أَحَدٍ أَنْ يَصْطَلِحَ عَلَى مَا شَاءَ، بَلْ هُوَ نِزَاعٌ فِي أَنَّ الْمَعْنَى الَّذِي وُضِعَ لَفْظُ الْجِسْمِ بِإِزَائِهِ هَلْ يَكْفِي فِيهِ التَّرْكِيبُ مِنْ جُزْأَيْنِ أَمْ لَا؟ اِحْتَجَّ الْأَوَّلُونَ: بِأَنَّهُ يُقَالُ لِأَحَدِ الْجِسْمَيْنِ إِذَا زِيدَ عَلَيْهِ جُزْءٌ وَاحِدٌ أَنَّهُ أَجْسَمُ مِنَ الْآخَرِ، فَلَوْلَا أَنَّ مُجَرَّدَ التَّرْكِيبِ كَافٍ فِي الْجِسْمِيَّةِ لِمَا صَارَ بِمُجَرَّدِ زِيَادَةِ الْجُزْءِ أَزْيَدَ فِي الْجِسْمِيَّةِ، وَفِيهِ نَظَرٌ؛ لِأَنَّ أَفْعَلَ مِنَ الْجَسَامَةِ بِمَعْنَى الضَّخَامَةِ وَعِظَمِ الْمِقْدَارِ، يُقَالُ: جَسُمَ الشَّيْءُ أَيْ: عَظُمَ فَهُوَ جَسِيمٌ وَجُسَامٌ بِالضَّمِّ، وَالْكَلَامِ فِي الْجِسْمِ الَّذِي هُوَ اسْمٌ لَا صِفَةٌ.

(**أَوْ غَيْرَ مُرَكَّبٍ كَالْجَوْهَرِ**) يَعْنِي الْعَيْنِ الَّذِي لَا يَقْبَلُ الْاِنْقِسَامَ لَا فِعْلاً وَلَا وَهْماً وَلَا فَرْضاً عَقْلِيًّا (**وَهُوَ الْجُزْءُ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ**) وَلَمْ يَقُلْ: وَهُوَ الْجَوْهَرُ، اِحْتِرَازاً عَنْ وُرُودِ الْمَنْعِ، فَإِنَّ مَا لَا يَتَرَكَّبُ لَا يَنْحَصِرُ عَقْلاً فِي الْجَوْهَرِ بِمَعْنَى الْجُزْءِ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ، بَلْ لَا بُدَّ مِنْ إِبْطَالِ الْهَيُولَى وَالصُّورَةِ وَالْعُقُولِ وَالنُّفُوسِ الْمُجَرَّدَةِ مِنَ الْأَبْدَانِ لِيَتِمَّ ذَلِكَ.

وَعِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ لَا وُجُودَ لِلْجَوْهَرِ الْفَرْدِ، أَعْنِي الْجَوْهَرَ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ، وَتَرَكُّبُ الْجِسْمِ إِنَّمَا هُوَ مِنَ الْهَيُولَى وَالصُّورَةِ. وَأَقْوَى أَدِلَّةِ إِثْبَاتِ الْجُزْءِ أَنَّهُ لَوْ وَضَعَ كُرَّةً حَقِيقِيَّةً عَلَى سَطْحٍ حَقِيقِيٍّ لَمْ تُمَاسَّهُ إِلَّا بِجُزْءٍ غَيْرِ مُنْقَسِمٍ، إِذْ لَوْ مَاسَّتْهُ بِجُزْأَيْنِ لَكَانَ فِيهَا خَطٌّ بِالْفِعْلِ، فَلَمْ تَكُنْ كُرَّةً حَقِيقِيَّةً عَلَى سَطْحٍ حَقِيقِيٍّ. وَأَشْهَرُهَا عِنْدَ الْمَشَايِخِ وَجْهَانِ:

الْأَوَّلُ: أَنَّهُ لَوْ كَانَ كُلُّ عَيْنٍ مُنْقَسِماً لَا إِلَى نِهَايَةٍ لَمْ تَكُنِ الْخَرْدَلَةِ أَصْغَرَ مِنَ الْجَبَلِ؛ لِأَنَّ كُلاً مِنْهُمَا غَيْرُ مُتَنَاهِي الْأَجْزَاءِ، وَالْعَظْمُ وَالصِّغَرُ إِنَّمَا هُوَ بِكَثْرَةِ الْأَجْزَاءِ وَقِلَّتِهَا، وَذٰلِكَ إِنَّمَا يُتَصَوَّرُ فِي الْمُتَنَاهِي.

وَالثَّانِي: أَنَّ اجْتِمَاعَ أَجْزَاءِ الْجِسْمِ لَيْسِ لِذَاتِهِ، وَإِلَّا لَمَا قَبِلَ الْاِفْتِرَاقَ، فَاللهُ تَعَالَى قَادِرٌ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ فِيهِ الْاِفْتِرَاقَ إِلَى الْجُزْءِ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ؛ لِأَنَّ الْجُزْءَ الَّذِي تَنَازَعْنَا فِيهِ إِنْ أَمْكَنَ افْتِرَاقُهُ لَزِمَ قُدْرَةُ اللهِ تَعَالَى عَلَيْهِ دَفْعاً لِلْعَجْزِ وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ ثَبَتَ الْمُدَّعَى. وَالْكُلُّ ضَعِيفٌ:

أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّهُ إِنَّمَا يَدُلُّ عَلَى ثُبُوتِ النُّقْطَةِ، وَهُوَ لَا يَسْتَلْزِمُ ثُبُوتَ الْجُزْءِ؛ لِأَنَّ حُلُولَهَا فِي الْمَحَلِّ لَيْسَ حُلُولَ السَّرَيَانِ حَتَّى يَلْزَمَ مِنْ عَدَمِ انْقِسَامِهِ عَدَمُ انْقِسَامِ الْمَحَلِّ.

وَأَمَّا الثَّانِي وَالثَّالِثُ: فَلِأَنَّ الْفَلَاسِفَةَ لَا يَقُولُونَ بِأَنَّ الْجِسْمَ مُتَأَلِّفٌ مِنْ أَجْزَاءَ بِالْفِعْلِ وَأَنَّهَا غَيْرُ مُتَنَاهِيَةٍ، بَلْ يَقُولُونَ: إِنَّهُ قَابِلٌ لِانْقِسَامَاتٍ غَيْرُ مُتَنَاهِيَةٍ وَلَيْسَ فِيهِ اجْتِمَاعُ أَجْزَاءَ أَصْلاً، وَإِنَّمَا الْعَظْمُ وَالصِّغَرُ بِاعْتِبَارِ الْمِقْدَارِ الْقَائِمِ بِهِ وَالْاِفْتِرَاقِ مُمْكِنٌ لَا إِلَى نِهَايَةٍ، فَلَا يَسْتَلْزِمُ الْجُزْءَ.

وَأَمَّا أَدِلَّةُ النَّفْيِ أَيْضاً فَلَا تَخْلُو عَنْ ضُعْفٍ، وَلِهَذَا مَالَ الْإِمَامُ الرَّازِيُّ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ إِلَى التَّوَقُّفِ.

فَإِنْ قِيلَ: هَلْ لِهَذَا الْخِلَافُ ثَمَرَةٌ؟

قُلْنَا: نَعَمْ فِي إِثْبَاتِ الْجَوْهَرِ الْفَرْدِ نَجَاةٌ عَنْ كَثِيرٍ مِنْ ظُلُمَاتِ الْفَلَاسِفَةِ مِثْلَ إِثْبَاتِ الْهَيُولَى وَالصُّورَةِ الْمُؤَدِّي إِلَى قِدَمِ الْعَالَمِ وَنَفْيِ حَشْرِ الْأَجْسَامِ وَكَثِيرٍ مِنْ أُصُولِ الْهَنْدَسَةِ الْمَبْنِيِّ عَلَيْهَا دَوَامُ حَرَكَةِ السَمَوَاتِ وَامْتِنَاعِ الْخَرْقِ وَالْاِلْتِئَامِ عَلَيْهَا.

Kelime Anlamı

وَهُوَ Bu kısım أَيْ: مَا لَهُ قِيَامٌ yani kaim olabilenler Ne ile? بِذَاتِهِ مِنَ الْعَالَمِ alemden kendi zatıyla Nedir? إِمَّا مُرَكَّبٌ عِنْدَنَا ya mürekkeptir مِنْ جُزْأَيْنِ فَصَاعِداً ya iki veya daha fazla cüzden Kime göre? bize göre وَهُوَ الْجِسْمُ bu cisimdir وَعِنْدَ الْبَعْضِ bazılarına göre لَا بُدَّ مِنْ ثَلَاثَةِ أَجْزَاءَ üç cüzden oluşması gerekir Ne için? لِتَتَحَقَّقَ الْأَبْعَادُ الثَّلَاثَةُ üç buut oluşsun diye أَعْنِي الطُّولَ yani boy, وَالْعَرْضَ genişlik ve وَالْعُمْقَ derinlik. وَعِنْدَ الْبَعْضِ Bazılarına göre de مِنْ ثَمَانِيَةِ أَجْزَاءَ sekiz cüzden oluşması gerekir Ne için? لِيَتَحَقَّقَ تَقَاطُعُ الْأَبْعَادِ buutların kesişmesi gerçekleşmesi için Ne üzerine kesişmesi? عَلَى زَوَايَا قَائِمَةٍ dik açı üzerine. وَلَيْسَ هَذَا Bu anlaşmazlık olmadı Ne olmadı? نِزَاعاً لَفْظِيّاً lafzi ihtilaflardan رَاجِعاً إِلَى الْاِصْطِلَاحِ istilaha dönen حَتَّى يُدْفَعُ taki def edilebilsin Ne ile? بِأَنَّ لِكُلِّ أَحَدٍ أَنْ يَصْطَلِحَ عَلَى مَا شَاءَ her birinin kendince bir istilahı var, diye Daha? بَلْ هُوَ نِزَاعٌ bilaki bu bir tartışmadır Ne hususta? فِي أَنَّ الْمَعْنَى الَّذِي وُضِعَ لَفْظُ الْجِسْمِ بِإِزَائِهِ cismin lafzının konulduğu şeyin manası Nedir? هَلْ يَكْفِي فِيهِ التَّرْكِيبُ مِنْ جُزْأَيْنِ أَمْ لَا iki cüzden mürekkep olmak yeter mi yoksa yetmez mi? اِحْتَجَّ الْأَوَّلُونَ Birinci grup şöyle delil getirdi: بِأَنَّهُ يُقَالُ şan denir Ne için? لِأَحَدِ الْجِسْمَيْنِ iki cüzden biri için

إِذَا زِيدَ عَلَيْهِ جُزْءٌ وَاحِدٌ ona bir şey eklendiğinde Ne denilmesi? أَنَّهُ أَجْسَمُ مِنَ الْآخَرِ Bu diğerinden daha büyük فَلَوْلَا أَنَّ مُجَرَّدَ التَّرْكِيبِ buna göre şayet sırf mürekkep olmak كَافٍ فِي الْجِسْمِيَّةِ cisim olmak için yetseydi لَمَا صَارَ بِمُجَرَّدِ زِيَادَةِ الْجُزْءِ bir cüz eklemekle olmazdı أَزْيَدَ فِي الْجِسْمِيَّةِ cisimlikte daha büyük. وَفِيهِ نَظَرٌ Bu delil incelenmeli Ne için? لِأَنَّ أَفْعَلَ مِنَ الْجَسَامَةِ zira cesame lafzından olan ismi tafdil Nedir? بِمَعْنَى الضَّخَامَةِ şişmanlık وَعِظَمِ الْمِقْدَارِ ve

miktarının çokluğu demektir يُقَالُ şöyle denilir: جَسُمَ الشَّيْءُ Bir şey iri oldu. أَيْ: عَظُمَ yani büyük oldu فَهُوَ جَسِيمٌ o şey cüsseli وَجُسَامٌ iri بِالضَّمِّ zammeli okunur وَالْكَلَامُ Bizim konumuz Ne hakkındadır? فِي الْجِسْمِ cisim hakkındadır الَّذِي هُوَ اسْمٌ isim olan لَا صِفَةٌ sıfat olan hakkında değil أَوْ غَيْرَ مُرَكَّبٍ Veya ayn mürekkep değildir Ne gibi? كَالْجَوْهَرِ cevher gibi يَعْنِي الْعَيْنِ yani bir ayndır الَّذِي öyle bir ayn ki لَا يَقْبَلُ الْانْقِسَامَ bölünmeyi kabul etmez Nasıl? وَلَا فَرْضاً عَقْلِيًّا aklın farz etmesiyle de لَا فِعْلاً وَلَا وَهْماً fiili olarak da vehmi olarak da وَهُوَ Bu tür ayn Nedir? الْجُزْءُ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ bölünemeyen bir cüzdür. وَلَمْ يَقُلْ Musannif şöyle demedi وَهُوَ الْجَوْهَرُ O ayn cevherdir Ne için böyle demedi? اِحْتِرَازاً عَنْ وُرُودِ الْمَنْعِ itiraz gelmesinden sakınmak için فَإِنَّ مَا لَا يَتَرَكَّبُ لَا يَنْحَصِرُ عَقْلاً zira mürekkep olmayan aklen hasredilemez Neyde? فِي الْجَوْهَرِ cevhere Ne olduğu halde? بِمَعْنَى الْجُزْءِ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ bölünemeyen cüz olması manasıyla Daha? بَلْ لَا بُدَّ bilakis gerekir Ne? مِنْ إِبْطَالِ الْهَيُولَى heyulanın iptali, وَالصُّورَةِ ve suretin, وَالعُقُولِ ve ukûlu aşaranın, وَالنُّفُوسِ الْمُجَرَّدَةِ مِنَ الْأَبْدَانِ bedenden soyulmuş nefsin iptali Ne için? لِيَتِمَّ ذَلِكَ tamam olsun diye وَعِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ Felsefecilere göre لَا وُجُودَ لِلْجَوْهَرِ الْفَرْدِ cüzsüz cevher diye bir şey yoktur. أَعْنِي الْجَوْهَرَ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ Yani bölünemeyen cevher yoktur. وَتَرَكُّبُ الْجِسْمِ Onlara göre cismin mürekkep olması Nedir? إِنَّمَا هُوَ مِنَ الْهَيُولَى وَالصُّورَةِ heyula ve suretten mürekkep olmasıdır. وَأَقْوَى أَدِلَّةِ إِثْبَاتِ الْجُزْءِ Bölünemeyen cüzün olduğunu ispatın en kuvvetli delili şudur: أَنَّهُ Şan لَوْ وَضَعَ كُرَّةً حَقِيقِيَّةً Şayet gerçek bir küre konsa Nereye? عَلَى سَطْحٍ حَقِيقِيٍّ hakiki bir satha Ne olur? لَمْ تُمَاسَّهُ إِلَّا بِجُزْءٍ غَيْرِ مُنْقَسِمٍ küre yere sadece taksime kabil olmayan bir cüzde temas eder Ne için? إِذْ لَوْ مَاسَّتْهُ بِجُزْأَيْنِ zira iki cüz ile temas etse لَكَانَ فِيهَا خَطٌّ بِالْفِعْلِ

orada bizzat hat oluşur ki فَلَمْ تَكُنْ كُرَةً حَقِيقِيَّةً عَلَى سَطْحٍ حَقِيقِيٍّ bu durumda gerçek bir satıhda gerçek bir küre olmamış demektir. وَأَشْهَرُهَا en meşhur delil Kime göre? عِنْدَ الْمَشَايِخِ meşayıha göre Nedir? وَجْهَانِ vecihtir الْأَوَّلُ Birincisi Nedir? أَنَّهُ şan لَوْ كَانَ كُلُّ عَيْنٍ مُنْقَسِماً لَا إِلَى نِهَايَةٍ şayet her ayn nihayetsiz bölünecek olsa لَمْ تَكُنِ الْخَرْدَلَةِ أَصْغَرَ مِنَ الْجَبَلِ hardalın dağdan küçük olmaması gerekir Ne için? لِأَنَّ كُلاًّ مِنْهُمَا zira her ikisi de Nedir? غَيْرُ مُتَنَاهِي الْأَجْزَاءِ cüzleri namütenahi olur. وَالْعَظْمُ وَالصِّغَرُ وَقِلَّتِهَا Halbuki büyüklük ve küçüklü Nedir? إِنَّمَا هُوَ بِكَثْرَةِ الْأَجْزَاءِ cüzlerin çokluğu ve azlığıyla itibar edilir. وَذَلِكَ إِنَّمَا يُتَصَوَّرُ فِي الْمُتَنَاهِي Bu da bitebilen şeylerde tasavvur edilir. وَالثَّانِي İkinci vecih Nedir? أَنَّ اجْتِمَاعَ أَجْزَاءِ الْجِسْمِ bir cismin cüzlerinin toplanmış olması لَيْسَ لِذَاتِهِ zatından kaynaklanmış değildir وَإِلَّا aksi takdirde لَمَا قَبِلَ الْافْتِرَاقَ ayrılmayı kabul etmiyecktir فَاللهُ تَعَالَى قَادِرٌ Allah Teâlâ kadirdir عَلَى أَنْ يَخْلُقَ فِيهِ الْافْتِرَاقَ o cisimde bölünmeyi yaratmaya Ne kadar? إِلَى الْجُزْءِ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ bölünemeyecek bir cüze kadar Ne için? لِأَنَّ الْجُزْءَ الَّذِي تَنَازَعْنَا فِيهِ zira tartışmış olduğumuz cüz إِنْ أَمْكَنَ افْتِرَاقُهُ bölünmesi mümkün olsa لَزِمَ قُدْرَةُ اللهِ تَعَالَى عَلَيْهِ Allah Teâlâ'dan kudretinin taalluk etmesi gerekir Ne için? دَفْعاً لِلْعَجْزِ acizliği defetmek için وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ yok eğer bölünmesi mümkün olmazsa ثَبَتَ الْمُدَّعَى bu durumda da iddia edilen sabit olur. وَالْكُلُّ ضَعِيفٌ Bu cevapların hepsi zayıftır. أَمَّا الْأَوَّلُ Birinci cevaba gelince; فَلِأَنَّهُ muhakkak ki bu cevap Nedir? إِنَّمَا يَدُلُّ عَلَى ثُبُوتِ النُّقْطَةِ sadece noktanın varolduğuna delalet eder Daha? وَهُوَ لَا يَسْتَلْزِمُ ثُبُوتَ الْجُزْءِ ve bu bölünemeyen bir cüzün varolduğunu gerektirmez Ne için? لِأَنَّ حُلُولَهَا فِي الْمَحَلِّ zira noktanın bir yere hulul etmesi لَيْسَ حُلُولَ السَّرَيَانِ oraya sirayet anlamınına gelmez ki حَتَّى يَلْزَمَ مِنْ عَدَمِ انْقِسَامِهِ onun

bölünememesinden gereksin Ne? عَدَمُ انْقِسَامِ الْمَحَلِّ **mahallin de bölünememesi.** وَأَمَّا الثَّانِي وَالثَّالِثُ **İkinci ve üçüncü cevaba gelince;** فَلِأَنَّ الْفَلَاسِفَةَ **zira felsefeciler** لَا يَقُولُونَ بِأَنَّ الْجِسْمَ مُتَأَلِّفٌ مِنْ أَجْزَاءَ بِالْفِعْلِ **cismin bizzat cüzlerden mürekkep olduğunu iddia etmezler** Daha? وَأَنَّهَا غَيْرُ مُتَنَاهِيَةٍ **ve o cüzler de namütenahidir demezler** Daha? بَلْ يَقُولُونَ **bilakis şöyle derler:** إِنَّهُ قَابِلٌ لِانْقِسَامَاتٍ غَيْرِ مُتَنَاهِيَةٍ **Cisim namütenahi bölünmelere elverişlidir** Daha ne derler? وَلَيْسَ فِيهِ اجْتِمَاعُ أَجْزَاءَ أَصْلاً **kesinlikle cisimde cüzler toplanmış değildir** Daha? وَإِنَّمَا الْعَظَمُ وَالصِّغَرُ **Büyüklük ve küçüklük** Nedir? بِاعْتِبَارِ الْمِقْدَارِ الْقَائِمِ بِهِ **o cisimle kaim olan miktar itibarıyladır.** وَالِافْتِرَاقُ مُمْكِنٌ لَا إِلَى نِهَايَةٍ **Namütenahi bir bölünme mümkündür** Daha? فَلَا يَسْتَلْزِمُ الْجُزْءَ **bu da böyle bir bölünemeyen cüzü gerektirmeyecektir.** وَأَمَّا أَدِلَّةُ النَّفْيِ أَيْضاً **Böyle bir cüzü kabul etmeyenlerin delilleri de** فَلَا تَخْلُو عَنْ ضُعْفٍ **diğeri gibi zayıflıktan arınmış değildir.** وَلِهَذَا **İşte bu yüzden** مَالَ الْإِمَامُ الرَّازِيُّ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ إِلَى التَّوَقُّفِ **İmam er-Razi bu meselede görüş beyan etmemiştir.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** هَلْ لِهَذَا الْخِلَافُ ثَمَرَةٌ **Bu ihtilafın bir faydası var mıdır?** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** نَعَمْ **Evet,** فِي إِثْبَاتِ الْجَوْهَرِ الْفَرْدِ **bölünemeyen cüzün kabulünde vardır** Ne? نَجَاةٌ عَنْ كَثِيرٍ مِنْ ظُلُمَاتِ الْفَلَاسِفَةِ **felsefecilerin ortaya attığı bir çok zulümden kurtuluş mümkün olur** Ne gibi? مِثْلَ إِثْبَاتِ الْهَيُولَى **heyulanın ispatı** وَالصُّورَةِ **suretin ispatı** öyle suret ki الْمُؤَدِّي إِلَى قِدَمِ الْعَالَمِ **alemin kıdemine götürür** وَنَفْيِ حَشْرِ الْأَجْسَامِ **cisimlerin haşrının nefyi** وَكَثِيرٍ مِنْ أُصُولِ الْهَنْدَسَةِ **ve hendese kaidelerinin çoğunun iptali** öyle kaideler ki الْمَبْنِيِّ عَلَيْهَا **onlar üzerine bina edilmiş** Ne? دَوَامُ حَرَكَةِ السَّمَوَاتِ **semadaki haraketlerin devamı** وَامْتِنَاعِ الْخَرْقِ وَالِالْتِئَامِ عَلَيْهَا **ve göklerdeki yırtılma ve kapanmaların imkansızlığı**

Metnü'l-Akâid

A'yan (iki türlüdür) **mürekkep/bileşik ki bunlar cisimlerdir. cevher/bölünmeyi kabul etmeyecek en küçük cüz ki basittir.**

Şerhu'l-Akâid

A'yan yani âlemde kendi başına var olabilen **ya** iki veya daha fazla parçadan **mürekkeptir** ki **bu cisimdir**. Bazılarına göre bir cismin en az üç parçası bulunması şarttır. Zira en az üç boyutunun (uzunluk, genişlik ve derinlik) bulunması gerekir. Bazılarına (Cübbâî'ye) göre ise en az sekiz parçası olması şarttır. Zira üç boyuttan her birinin dik açılar üzerinde birbirleriyle kesişmesi (ve küp şeklinde olması) lazımdır.

Cismin asgarî kaç parçadan meydana geldiğine dair ihtilaf, ıstılahla/isimlendirmeyle alakalı lafzî bir ihtilaf değildir ki herkesin istediği gibi isimlendirme hakkı olsun diyerek mesele örtbas edilsin. Bilakis bu konudaki görüş ayrılığı, "cisim" kelimesinin mevzuu lehi olan mana için iki parçadan bir araya gelmenin yeterli olup olamayacağıyla ilgilidir.

Birinci görüş sahiplerinin delili şudur:[1] İki eşit cisimden birine bir cisim daha ziyade edildiği zaman ziyade edilen cisim için (ism-i tafdil kipiyle) "o diğerinden daha cüsselidir" denir. Slat terkip yani iki parçadan bir araya gelmek cisim olmak için kafi olsaydı, sadece bir parçasıyla büyük olan cisimen "daha cüsseli" ifadesini kullanmak doğru olmazdı.

Bu delil pek tutarlı değildir. Zira "cesamet" kökünden gelen ism-i tafdil kipi dolgunluk ve miktar fazlalığı anlamındadır. Nitekim Araplar "cesüme'ş-şey'ü ve hüve cesîmün ve cüsâmün" derler ve bu sözle o şeyin büyük ve dolgun olduğunu kastederler. Hâlbuki burada mevzu bahis olan sıfat (cesamet) değil de isim olan cismiyyettir.

Mürekkep olmayan a'yân cevher gibidir. Yani ne fi'len,[2] ne vehmen[3] ne de faraza aklen[4] bölünmesi mümkün olmayan 'ayndır. **Cevher; bir kez daha**

---

1 Birinci görüşten maksat cismin en az iki cevherden oluştuğunu söyleyenlerin görüşüdür. İmam Cüveynî ve çoğunluk mütekaddim Eş'arîler bu görüşü savunanlardandır. Bkz., el-İrşâd, s. 13.

2 Fi'len bölünmeden kastedilen hariçteki yani gerçek bölünmedir. Hariçteki bu tür bölünmeler cevher için mümkün değildir. Zira cevher kopma ve kırılmayı kabullenmemektedir.

3 Vehmen bölünmeden kastedilen bir şeyin bölünmesine hissin taallukunun mümkün olmasıdır. Bu tür bölünme de cevherde için mümkün değildir. Zira hissin cevheri idraki çok küçük olmasından dolayı veya nihayeti olmayan bir şeyi hissin idrakinin mümkün olmaması gereği gerçekleşemeyecektir.

4 Aklen faraza bölünmesinden maksat bir şeyin bölünebilir olduğuna aklın vakıa mutabık bir hükümle hükmetmesidir. Vakıa mutabık olması şarttır. Zira akıl vakıa mutabık olmayan her

parçalanamayacak olan son parçadır (cüz'ün lâ yetecezzâ).

Müellif, doğrudan "mürekkep olmayan a'yan cevherdir" demedi zira "mürekkep olmayan a'yan, cüzün la yetecezzâ anlamında sadece cevherle sınırlı değildir", şeklinde bir itiraza maruz kalmasın ve ayrıca "heyûlâ,[1] sûret,[2] ukul[3] ve bedenlerden mücerret nefisleri[4] iptal etmek zorunda kalmasın.

Felsefecilere göre cüz'ün lâ yetecezzâ anlamında cevher-i ferd diye bir şey yoktur. Onlara göre cisim heyûlâ ve sûretten mürekkeptir.

Cüz'ün lâ yetecezzânın varlığını kanıtlayan en güçlü delil şudur: gerçek/mevcut bir küre gerçek bir satıh/yüzey üzerine konulduğunda küre, satıhın bölünmesi imkânsız olan tek bir cüzüne temas edecektir. Zira iki cüzüne temas edecek olsa doğrudan hat/düz çizgi oluşmuş olurdu. Bu durumda gerçek bir küre olamazdı.

Bu konuda erken dönem kelamcılarının en meşhur iki delili şunlardır:

1) Her ayn sonsuza dek bölünebilecek olsaydı, hardal tanesi dağdan daha küçük olmazdı. Çünkü hardal tanesinin de dağın da parçalarını sonzuz olduğuna göre (ikisi de aynı büyüklüğe sahip olurdu). Büyüklük ve küçüklük; bir şeyin parçalarının az ya da çok olmasıyla bilinir. Bu ise parçalanarak (parçalanamayacak son çüze ulaşmakla) sonu bulunan şeylerde düşünülebilir.

---

bir şeye taalluk edebilir. Vakıa mutabık olacak şekilde aklın taalluku cevher için tasavvur edilemez.

1 Heyula Yunanca bir kelime olup asıl ve madde manasındadır. Felsefecilerin istilahında cisimdeki cevherden ibaret olup cismin kabul ettiği bitişmek, ayrılmak gibi özellikleri kabul eder. Felsefeciler tevhid ehlinin Allah Teâlâ'yı vasfettikleri kemmiyet, keyfiyet kabul etmeme ve hadislerden herhangi biriyle beraber olmama gibi sıfatlarla heyulayı vasfederler. Onlara göre daha sonra heyula üzerinde bir etki oluştu ve bunun sonucunda arazlar meydana gelerek alem meydana geldi. Heyulanın ezeli olduğunu kabul ettiklerinden alemin de ezeli olduğunu iddia etmişlerdir.

2 Sûret, nev'i ve cismi olmak üzere iki kısımdır. Her ikisi de mürekkep değildir. Nev'i olan hulul edecek bir mahal olmaksızın var olamaz. Buna cevheri basit denmiştir. Cismi olan ise bir şeye bitişmiş basit cevher olup o olmaksızın mahallinin varlığı olamaz. Cisimlerde idrak edilen üç boyuta sahiptirler.

3 Ukul aklın çoğuludur. Ebu'l-Beka Külliyyat'ta şöyle demiştir: Akıl insanın manevi bir nurdur. Kalp, Allah Teâlâ'nın tevfiki ile düşünme sonucunda hislerle en son aşamada dahi idrak edilemeyen bilmediği şeyleri onunla bilir. Bu yüzden hislerin idrakinin bittiği yer akılın idrakinin başladığı yerdir, denilmiştir. Ehl-i Sünnet'e göre akıl da ruh da ayn olup araz değildir. Ebu'l-Beka Külliyyat'taki sözü bitti. Nibras'ta şöyle denilmiştir: Felsefeciler aklın maddeden soyulmuş yaratanla yaratılan arasında vasıta olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre ukul on tanedir.

4 Nefisten kastedilen ruhtur. İnsan nefsinin kalp olduğu da söylenmiştir.

2) Cisimlerin parçalarının bir araya gelmesi, bizzat cisimlerin mahiyetlerinde bulunan bir özellik değildir.[1] Böyle olsaydı hiçbir cisim bölünmeyi kabul etmezdi.[2] Allah Teâlâ, cisimde bölünemeyecek son parçaya kadar bölünme özelliği yaratmaya kadirdir. Zira tartışma konumuz olan parçanın bölünmesi mümkünse Allah Teâlâ'nın aciz olması muhal olduğuna göre bunu bölmeye kadir olması gerekir. Yok tartışma konumuz olan parçanın bölünmesi mümkün değilse davamızı (cüz'ün lâ yetecezzâ'yı) ispat etmişiz demektir.

Zikredilen tüm bu deliller zayıftır.

Birinci delil, nihayetinde noktanın varlığını gösterir. Bu da cüz'ün lâ yetecezzânın varlığını gerektirmez. Çünkü noktanın mahalline olan hulûlü sereyânî[3] bir hulûl değildir. Dolayısıyla noktanın bölünemez olması mahallinin de bölünemez olmasını gerektirmez.

İkinci ve üçüncü delillerin tutarsızlığı şundandır: felsefeciler cismin bilfiil sonsuz parçalardan oluştuğunu ve sonsuza kadar bölünebileceğini söylemezler. Aksine sonsuza kadar bölünmeyi kabul ederler; ama bu, cismin parçalardan oluşmuş olduğu anlamına gelmez, derler. Buna göre cisimlerin büyük ya da küçük oluşu cisimlerin miktarıyla alakalıdır, parçalarının az ya da çok olmasyla değildir. Öyleyse sonsuza kadar bölünmesi mümkündür. Netice olarak cüz'ün lâ yetecezzâ diye bir şey yoktur.

Cüz'ün lâ yetecezzâ konusunda (ispat delilleri zayıf olduğu gibi) cüz'ün lâ yetecezzâ'nın olmadığına dair ileri sürülen deliller de (son derece) zayıftır. Bu yüzden İmam Fahrettin er-Razî[4] cüz'ün lâ yetecezzâ'nın sabit olup olmadığına dair bir şey söylememiş tavakkuf etmiştir.

Denilirse ki: Cüz'ün lâ yetecezzâ'nın var veya yok olmasının verdiği bir netice var mıdır?

---

1 Yani parçaların bir araya gelmesi cismin zatının gereği değildir. Bunun delili müşahadedir. Zira bölündüğünü müşahade ediyoruz. Şayet zatının gereği olsaydı bölünmemesi gerekirdi."

2 Cisimlerde parçaların bir araya gelmesi cisimlerin zatından kaynaklanan bir husus olmadığına göre, cisimlerin parçalara bölünmesi mümkündür.

3 Mahalle tamamen sirayet edip, birine yapılan işaretin diğerine yapılan işarete eşit hale gelmesi

4 Muhammed bin Ömer el-Bekrî Ebu Abdillah Fahruddin er-Râzî, hicrî 544 yılında nispet edildiği Reyy şehrinde dünyaya gelmiştir. Fahru'r-Râzî aklî ve naklî ilimlerde asrının imamıydı. Harizm, Maveraünnehr ve Herat illerine seyahat etmiş ve en son Herat'ta 606 yılında vefat etmiştir.

Deriz ki: Evet, (itikadı açıdan verdiği faydalar vardır) cevher-i ferdi ispat ederek felsefînin bir çok karanlık görüşlerden kurtulmuş olunur; âlemin kadim olduğu ve cesetlerin haşr edilemeyeceği görüşlerine sebep olan heyûlâ ve suretin kabul edilmesi gibi ve göklerin hareketinin sürekliliği ve göklerin yarılıp birleşmesinin imkânsızlığı emsali geometrik meslelere dayalı bir çok (batıl görüşten) kurtulmuş olunur.

Metin

(**وَالْعَرَضُ مَا لَا يَقُومُ بِذَاتِهِ**) بَلْ بِغَيْرِهِ، بِأَنْ يَكُونَ تَابِعاً لَهُ فِي التَّحَيُّزِ أَوْ مُخْتَصّاً بِهِ اخْتِصَاصِ النَّاعِتِ بِالْمَنْعُوتِ عَلَى مَا سَبَقَ، لَا بِمَعْنَى أَنَّهُ لَا يُمْكِنُ تَعَقُّلُهُ بِدُونِ الْمَحَلِّ عَلَى مَا وُهِمَ، فَإِنَّ ذَلِكَ إِنَّمَا هُوَ فِي بَعْضِ الْأَعْرَاضِ.

(**وَيَحْدُثُ فِي الْأُجْسَامِ وَالْجَوَاهِرِ**) قِيلَ: هُوَ مِنْ تَمَامِ التَّعْرِيفِ، احْتِرَازاً عَنْ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى.

(**كَالْأَلْوَانِ**) وَأُصُولُهَا، قِيلَ: السَّوَادُ وَالْبَيَاضُ، وَقِيلَ: الْحُمْرَةُ وَالْخُضْرَةُ وَالصُّفْرَةُ أَيْضاً، وَالْبَوَاقِي بِالتَّرْكِيبِ.

(**وَالْأَكْوَانُ**) وَهِيَ الْاِجْتِمَاعُ وَالْاِفْتِرَاقُ وَالْحَرَكَةُ وَالسُّكُونُ.

(**وَالطُّعُومُ**) وَأَنْوَاعُهَا تِسْعَةٌ، وَهِيَ الْمُرَارَةُ وَالْحَرَافَةُ وَالْمُلُوحَةُ وَالْعُفُوصَةُ وَالْحُمُوضَةُ وَالْقَبْضُ وَالْحَلَاوَةُ وَالدَّسُومَةُ وَالتَّفَاهَةُ، ثُمَّ يَحْصُلُ بِحَسَبِ التَّرْكِيبِ أَنْوَاعٌ لَا تُحْصَى.

(**وَالرَّوَائِحُ**) وَأَنْوَاعُهَا كَثِيرَةٌ وَلَيْسَتْ لَهَا أَسْمَاءُ مَخْصُوصَةٌ، وَالْأَظْهَرُ أَنَّ مَا عَدَا الْأَكْوَانِ لَا يُفْرَضُ إِلَّا لِلْأَجْسَامِ.

فَإِذَا تَقَرَّرَ أَنَّ الْعَالَمَ أَعْيَانٌ وَأَعْرَاضٌ، وَالْأَعْيَانُ أَجْسَامٌ وَجَوَاهِرُ، فَنَقُولُ: الْكُلُّ حَادِثٌ، أَمَّا الْأَعْرَاضُ فَبَعْضُهَا بِالْمُشَاهَدَةِ كَالْحَرَكَةِ بَعْدَ السُّكُونِ وَالضَّوْءِ بَعْدَ الظُّلْمَةِ وَالسَّوَادِ بَعْدَ الْبَيَاضِ، وَبَعْضُهَا بِالدَّلِيلِ وَهُوَ طَرَيَانُ الْعَدَمِ كَمَا فِي أَضْدَادِ ذَلِكَ، فَإِنَّ الْقِدَمَ يُنَافِي الْعَدَمَ؛ لِأَنَّ الْقَدِيمَ إِنْ كَانَ وَاجِباً لِذَاتِهِ فَظَاهِرٌ وَإِلَّا لَزِمَ

اسْتِنَادُهُ إِلَيْهِ بِطَرِيقِ الْإِيجَابِ، إِذِ الصَّادِرُ عَنِ الشَّيْءِ بِالْقَصْدِ وَالْاِخْتِيَارِ يَكُونُ حَادِثاً بِالضَّرُورَةِ، وَالْمُسْتَنِدُ إِلَى الْمُوجِبِ الْقَدِيمِ قَدِيمٌ ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ تَخَلُّفِ الْمَعْلُولِ عَنِ الْعِلَّةِ التَّامَّةِ. وَأَمَّا الْأَعْيَانُ فَلِأَنَّهَا لَا تَخْلُو عَنِ الْحَوَادِثِ وَكُلِّ مَا لَا يَخْلُو عَنِ الْحَوَادِثِ فَهُوَ حَادِثٌ.

أَمَّا الْمُقَدِّمَةُ الْأُولَى فَلِأَنَّهَا لَا تَخْلُو عَنِ الْحَرَكَةِ وَالسُّكُونِ وَهُمَا حَادِثَانِ. وَأَمَّا عَدَمُ الْخُلُوِّ عَنْهُمَا فَلِأَنَّ الْجِسْمَ أَوِ الْجَوْهَرَ لَا يَخْلُو عَنِ الْكَوْنِ فِي حَيِّزٍ، فَإِنْ كَانَ مَسْبُوقاً بِكَوْنٍ آخَرَ فِي ذَلِكَ الْحَيِّزِ فَهُوَ سَاكِنٌ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَسْبُوقاً بِكَوْنٍ آخَرَ فِي ذَلِكَ الْحَيِّزِ بَلْ فِي حَيِّزٍ آخَرَ فَمُتَحَرِّكٌ، وَهَذَا مَعْنَى قَوْلِهِمْ: اَلْحَرَكَةُ كَوْنَانِ فِي آنَيْنِ فِي مَكَانَيْنِ، وَالسُّكُونُ كَوْنَانِ فِي آنَيْنِ فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ.

فَإِنْ قِيلَ: يَجُوزُ أَنْ لَا يَكُونُ مَسْبُوقاً بِكَوْنٍ آخَرَ أَصْلاً، كَمَا فِي آنِ الْحُدُوثِ، فَلَا يَكُونُ مُتَحَرِّكاً كَمَا لَا يَكُونُ سَاكِناً.

قُلْنَا: هَذَا الْمَنْعُ لَا يَضُرُّنَا، لِمَا فِيهِ مِنْ تَسْلِيمِ الْمُدَّعَى، عَلَى أَنَّ الْكَلَامَ فِي الْأَجْسَامِ الَّتِي تَعَدَّدَتْ فِيهَا الْأَكْوَانُ وَتَجَدَّدَتْ فِيهَا الْأَعْصَارُ وَالْأَزْمَانُ.

وَأَمَّا حُدُوثُهُمَا فَلِأَنَّهُمَا مِنَ الْأَعْرَاضِ وَهِيَ غَيْرُ بَاقِيَةٍ، وَلِأَنَّ مَاهِيَةَ الْحَرَكَةِ لِمَا فِيهَا مِنَ الْاِنْتِقَالِ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ تَقْتَضِي الْمَسْبُوقِيَّةَ بِالْغَيْرِ وَالْأَزَلِيَةُ تُنَافِيهَا، وَلِأَنَّ كُلَّ حَرَكَةٍ فَهِيَ عَلَى التَّقَضِّي وَعَدَمِ الْاِسْتِقْرَارِ، وَكُلُّ سُكُونٍ فَهُوَ جَائِزُ الزَّوَالِ؛ لِأَنَّ كُلَّ جِسْمٍ فَهُوَ قَابِلٌ لِلْحَرَكَةِ بِالضَّرُورَةِ. وَقَدْ عَرَفْتَ أَنَّ مَا يَجُوزُ عَدَمُهُ يَمْتَنِعُ قِدَمُهُ.

وَأَمَّا الْمُقَدِّمَةُ الثَّانِيَةُ فَلِأَنَّ مَا لَا يَخْلُو عَنِ الْحَوَادِثِ لَوْ ثَبَتَ فِي الْأَزَلِ لَزِمَ ثُبُوتُ الْحَادِثِ فِي الْأَزَلِ، وَهُوَ مُحَالٌ.

وَهَهُنَا أَبْحَاثٌ: اَلْأَوَّلُ: أَنَّهُ لَا دَلِيلَ عَلَى انْحِصَارِ الْأَعْيَانِ فِي الْجَوَاهِرِ وَالْأَجْسَامِ، وَأَنَّهُ يَمْتَنِعُ وُجُودٌ مُمْكِنٌ يَقُومُ بِذَاتِهِ وَلَا يَكُونُ مُتَحَيِّزاً أَصْلاً، كَالْعُقُولِ وَالنُّفُوسِ الْمُجَرَّدَةِ الَّتِي تَقُولُ بِهَا الْفَلَاسِفَةُ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّ الْمُدَّعَى حُدُوثُ مَا ثَبَتَ وُجُودُهُ بِالدَّلِيلِ مِنَ الْمُمْكِنَاتِ، وَهُوَ الْأَعْيَانُ الْمُتَحَيِّزَةُ وَالْأَعْرَاضُ؛ لِأَنَّ أَدِلَّةَ وُجُودِ الْمُجَرَّدَاتِ غَيْرُ تَامَّةٍ عَلَى مَا بَيْنَ فِي الْمُطَوَّلَاتِ.

اَلثَّانِي: أَنَّ مَا ذُكِرَ لَا يَدُلُّ عَلَى حُدُوثِ جَمِيعِ الْأَعْرَاضِ، إِذْ مِنْهَا مَا لَا يُدْرَكُ بِالْمُشَاهَدَةِ حُدُوثُهُ وَلَا حُدُوثُ أَضْدَادِهِ، كَالْأَعْرَاضِ الْقَائِمَةِ بِالسَّمَوَاتِ مِنَ الْأَشْكَالِ وَالْامْتِدَادَاتِ وَالْأَضْوَاءِ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّ هَذَا غَيْرُ مُخِلٍّ بِالْغَرَضِ؛ لِأَنَّ حُدُوثَ الْأَعْيَانِ يَسْتَدْعِي حُدُوثَ الْأَعْرَاضِ ضَرُورَةَ أَنَّهَا لَا تَقُومُ إِلَّا بِهَا. اَلثَّالِثُ: أَنَّ الْأَزَلَ لَيْسَ عِبَارَةً عَنْ حَالَةٍ مَخْصُوصَةٍ حَتَّى يَلْزَمَ مِنْ وُجُودِ الْجِسْمِ فِيهَا وُجُودُ الْحَوَادِثِ فِيهَا، بَلْ هُوَ عِبَارَةٌ عَنْ عَدَمِ الْأَوَّلِيَّةِ أَوْ عَنِ اسْتِمْرَارِ الْوُجُودِ فِي أَزْمِنَةٍ مُقَدَّرَةٍ غَيْرِ مُتَنَاهِيَةٍ فِي جَانِبِ الْمَاضِي.

وَمَعْنَى أَزَلِيَّةِ الْحَرَكَاتِ الْحَادِثَةِ أَنَّهُ مَا مِنْ حَرَكَةٍ إِلَّا وَقَبْلَهَا حَرَكَةٌ أُخْرَى لَا إِلَى بِدَايَةٍ، وَهَذَا هُوَ مَذْهَبُ الْفَلَاسِفَةِ، وَهُمْ يُسَلِّمُونَ أَنَّهُ لَا شَيْءَ مِنْ جُزْئِيَّاتِ الْحَرَكَةِ بِقَدِيمٍ، وَإِنَّمَا الْكَلَامُ فِي الْحَرَكَةِ الْمُطْلَقَةِ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّهُ لَا وُجُودَ لِلْمُطْلَقِ إِلَّا فِي ضِمْنِ جُزْئِيٍّ، فَلَا يُتَصَوَّرُ قِدَمُ الْمُطْلَقِ مَعَ حُدُوثِ كُلِّ جُزْءٍ مِنَ الْجُزْئِيَّاتِ. اَلرَّابِعُ: أَنَّهُ لَوْ كَانَ كُلُّ جِسْمٍ فِي حَيِّزٍ لَزِمَ عَدَمُ تَنَاهِي الْأَجْسَامِ؛ لِأَنَّ الْحَيِّزَ هُوَ السَّطْحُ الْبَاطِنُ مِنَ الْحَاوِي الْمُمَاسِّ لِلسَّطْحِ الظَّاهِرِ مِنَ الْمَحْوِيِّ. وَالْجَوَابُ: أَنَّ الْحَيِّزَ عِنْدَ الْمُتَكَلِّمِينَ هُوَ الْفِرَاغُ الْمُتَوَهَّمُ الَّذِي يُشْغِلُهُ الْجِسْمُ وَيَنْفُذُ فِيهِ أَبْعَادُهُ.

وَلَمَّا ثَبَتَ أَنَّ الْعَالَمَ مُحْدَثٌ، وَمَعْلُومٌ أَنَّ الْمُحْدَثَ لَا بُدَّ لَهُ مِنْ مُحْدِثٍ، ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ تَرَجُّحِ أَحَدِ طَرَفَيِ الْمُمْكِنِ مِنْ غَيْرِ مُرَجِّحٍ، ثَبَتَ أَنَّ لَهُ مُحْدِثاً.

Kelime Anlamı

وَالْعَرَضُ **Araz** Nedir? مَا لَا يَقُومُ بِذَاتِهِ **kendi başına kaim olamaz** بَلْ بِغَيْرِهِ **bilakis başkasıyla kaim olur** Nasıl? بِأَنْ يَكُونَ تَابِعاً **Şöyle ki tabi olur** لَهُ **ona** Nerede? فِي التَّحَيُّزِ **mekan tutmakta** Daha? أَوْ مُخْتَصّاً بِهِ **veya başkasına has olur** Nasıl? اخْتِصَاصِ النَّاعِتِ بِالْمَنْعُوتِ عَلَى مَا سَبَقَ **geride de geçtiği gibi sıfatın mevsufuna has olması gibi** Daha? لَا بِمَعْنَى **yoksa şu manayla değil** أَنَّهُ لَا يُمْكِنُ تَعَقُّلُهُ بِدُونِ الْمَحَلِّ **mahallinin dışında düşünülmesinin mümkün olamaması** عَلَى مَا وُهِمَ **vehmedildiği üzere** Ne için? فَإِنَّ ذَلِكَ **zira bu** Nedir? إِنَّمَا هُوَ فِي بَعْضِ الْأَعْرَاضِ **bazı arazlar içindir.** وَيَحْدُثُ **Araz oluşur** Nerede? فِي الْأَجْسَامِ وَالْجَوَاهِرِ **cisim ve cevherlerde.** قِيلَ **Şöyle denildi** احْتِرَازاً عَنْ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى **tarifin tamamlayıcısı bir kayıttır** هُوَ مِنْ تَمَامِ التَّعْرِيفِ **Bu, Allah Teâlâ'nın sıfatlarından ihtiraz için getirilmiş** Araz ne gibidir? كَالْأَلْوَانِ **renkler gibi** وَأُصُولُهَا **Anarenkler** Nedir? قِيلَ **denildi ki:** السَّوَادُ وَالْبَيَاضُ **Beyaz ve siyahtır** وَقِيلَ: الْحُمْرَةُ وَالْخُضْرَةُ وَالصُّفْرَةُ أَيْضاً **Denildi ki: Gerideki gibi kırmızı, yeşil ve kırmızıdır.** وَالْبَوَاقِي بِالتَّرْكِيبِ **Diğerleri karışımdır.** وَالْأَكْوَانُ **Oluşlar** Nedir? وَهِيَ **onlar** الْاِجْتِمَاعُ وَالْاِفْتِرَاقُ وَالْحَرَكَةُ وَالسُّكُونُ **toplanma, ayrılma, haraket ve haraketsizliktir.** وَالطُّعُوم **Tatlar** وَأَنْوَاعُهَا تِسْعَةٌ **türleri dokuzdur.** وَهِيَ الْحَرَافَةُ وَالْمُلُوحَةُ وَالْعُفُوصَةُ وَالْحُمُوضَةُ وَالْقَبْضُ وَالْحَلَاوَةُ الْمُرَارَةُ **Bunlar acı keskin acılı, tuzlu, burukluk, ekşilik, tatlı, yağlı, yağsız** وَالدَّسُومَةُ وَالتَّفَاهَةُ ثُمَّ يَحْصُلُ **Daha sonra oluşur** بِحَسَبِ التَّرْكِيبِ **karıştırarak** أَنْوَاعٌ لَا تُحْصَى **sayısız türler.** وَأَنْوَاعُهَا كَثِيرَةٌ وَالرَّوَائِحُ **Kokular ve çeşitleri çoktur** وَلَيْسَتْ لَهَا **Onlar için yoktur** Ne? أَسْمَاءُ مَخْصُوصَةٌ **özel isimleri.** وَالْأَظْهَرُ **En zahir olanı** أَنَّ مَا عَدَا الْأَكْوَانِ **oluşların dışındakiler** Nedir? لَا يُفْرَضُ إِلَّا لِلْأَجْسَامِ **sadece**

cisimler içindir. فَإِذَا تَقَرَّرَ sabit olunca Ne? أَنَّ الْعَالَمَ alem Nedir? أَعْيَانٌ aynlardır وَأَعْرَاض ve arazlardan oluştuğu Daha? وَالْأَعْيَانُ أَجْسَامٌ وَجَوَاهِرُ ve aynlar da cisim ve cevherlerden oluştuğu فَنَقُولُ biz şöyle deriz: الْكُلُّ حَادِثٌ Bunların tamamı hadistir. أَمَّا الْأَعْرَاضُ Arazların hadis olmasına gelince; فَبَعْضُهَا بِالْمُشَاهَدَةِ bazıları müşahede iledir Ne gibi? كَالْحَرَكَةِ بَعْدَ السُّكُونِ sükundan sonraki hareket gibi وَالضَّوْءِ بَعْدَ الظُّلْمَةِ karanlıktan sonraki aydınlık gibi وَالسَّوَادِ بَعْدَ الْبَيَاضِ beyazdan sonra siyah gibi وَبَعْضُهَا بِالدَّلِيلِ Bazının hadis olduğu da delil ile sabit olur. وَهُوَ Bu da Nedir? طَرَيَانُ الْعَدَمِ yok olmaları Ne gibi? كَمَا فِي أَضْدَادِ ذَلِكَ zıtlarının yok olmaları gibi فَإِنَّ الْقِدَمَ يُنَافِي الْعَدَمَ Zira kıdem ademe -yokluğa- aykırıdır Ne için? لِأَنَّ الْقَدِيمَ zira kadim إِنْ كَانَ وَاجِباً لِذَاتِهِ zatı itibarıyla vacip ise فَظَاهِرٌ bu açıktır وَإِلَّا eğer zatı itibarıyla vacip değilse لَزِمَ اسْتِنَادُهُ إِلَيْهِ zatı ile vacip olana isnat edilmesi gerekir Nasıl? بِطَرِيقِ الْإِيجَابِ vucubi olarak Ne için? إِذِ الصَّادِرُ عَنِ الشَّيْءِ بِالْقَصْدِ وَالْاِخْتِيَارِ zira bir şeyden kasti ve iradeyle sadır olan يَكُونُ حَادِثاً بِالضَّرُورَةِ zaruri olarak hadis olur. وَالْمُسْتَنِدُ إِلَى الْمُوجِبِ الْقَدِيمِ قَدِيمٌ kadimi gerektirene isnat edilenin de kadim olmasının gerekir Ne için? ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ تَخَلُّفِ الْمَعْلُولِ عَنِ الْعِلَّةِ التَّامَّةِ Malulun illetinden ayrılması mümkün olmaması zaruretinden. وَأَمَّا الْأَعْيَانُ Aynlara gelince; فَلِأَنَّهَا لَا تَخْلُو عَنِ الْحَوَادِثِ zira aynlar hadislerden ayrılamaz وَكُلُّ مَا لَا يَخْلُو عَنِ الْحَوَادِثِ hadisten ayrılmayan da فَهُوَ حَادِثٌ hadistir. أَمَّا الْمُقَدِّمَةُ الْأُولَى İlk mukaddimeye gelince; فَلِأَنَّهَا Zira o Nedir? لَا تَخْلُو عَنِ الْحَرَكَةِ وَالسُّكُونِ haraket ve haraketsizlikten ayrılmaz. وَهُمَا حَادِثَانِ Bunlar da hadistir. وَأَمَّا عَدَمُ الْخُلُوِّ عَنْهُمَا Haraket ve haraketsizlikten ayrılmamasına gelince; فَلِأَنَّ الْجِسْمَ أَوِ الْجَوْهَرَ zira cisim ve cevher

Nedir? لَا يَخْلُو عَنِ الْكَوْنِ فِي حَيِّزٍ **bir mekanda olmaktan ayrılamaz.** فَإِنْ كَانَ مَسْبُوقاً **Şayet geçilse** Ne ile? بِكَوْنٍ آخَرَ فِي ذَلِكَ الْحَيِّزِ **o o mekanda daha önce başka bir oluşla** Ne olur? فَهُوَ سَاكِنٌ **o harahetsizliktir.** وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مَسْبُوقاً **Şayet geçilmemişse** Ne ile?

بِكَوْنٍ آخَرَ فِي ذَلِكَ الْحَيِّزِ **o mekanda** بَلْ فِي حَيِّزٍ آخَرَ **bilakis başka bir mekanda bir oluş ile geçilmişse** فَمُتَحَرِّكٌ **bu da haraketli olandır.** وَهَذَا مَعْنَى قَوْلِهِمْ **Bu kelamcıların şu sözünün manasıdır:** اَلْحَرَكَةُ كَوْنَانِ **Haraket iki oluştur** Nerede? فِي آنَيْنِ فِي مَكَانَيْنِ **iki farklı zamanda iki farklı mekanda** Daha? وَالسُّكُونُ كَوْنَانِ **Harketsizlik de iki oluştur** Nerede? فِي آنَيْنِ فِي مَكَانٍ وَاحِدٍ **iki farklı zamanda bir mekanda.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** يَجُوزُ **mümkündür** Ne? أَنْ لَا يَكُونَ مَسْبُوقاً **geçilmemesi** Ne ile? بَكُونُ آخَرَ أَصْلاً **başka bir oluşla** Ne gibi? كَمَا فِي آنِ الْحُدُوثِ **ilk oluşum anındaki gibi** فَلَا يَكُونُ مُتَحَرِّكاً كَمَا لَا يَكُونُ سَاكِناً **bu durumda haraketsiz olmadığı gibi haraketli de değildir.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** هَذَا الْمَنْعُ لَا يَضُرُّنَا **Bu itiraz bize zarar vermez** Ne için? لِمَا فِيهِ مِنْ تَسْلِيمِ الْمُدَّعَى **zira bunda iddia edileni kabullenme vardır** Ne olduğu halde? عَلَى أَنَّ الْكَلَامَ فِي الْأَجْسَامِ **bununla beraber tartışılan konu cisimlerdir** الَّتِي **öyle cisimler ki** تَعَدَّدَتْ فِيهَا الْأَكْوَانُ **kendisinde birden çok oluş yenilenir** Daha? وَتَجَدَّدَتْ فِيهَا الْأَعْصَارُ وَالْأَزْمَانُ **ve kendisi hakkında zaman ve asırlar oluşur.** وَأَمَّا حُدُوثُهُمَا **Haraket ve haraketsizliğe gelince;** فَلِأَنَّهُمَا مِنَ الْأَعْرَاضِ **onlar arazdır.** وَهِيَ غَيْرُ بَاقِيَةٍ **Arazlar ise kalıcı değillerdir.** وَلِأَنَّ مَاهِيَةَ الْحَرَكَةِ **Ayrıca haraketin mahiyeti** لِمَا فِيهَا مِنَ الْانْتِقَالِ مِنْ حَالٍ إِلَى حَالٍ **bir halden diğerine intikal etmek olduğu için** تَقْتَضِي الْمَسْبُوقِيَّةَ بِالْغَيْرِ **başkasıyla geçilmeyi gerektirecektir.** وَالْأَزَلِيَّةُ تُنَافِيهَا **Halbu ki ezeli olmak buna**

فَهِيَ عَلَى التَّقَضِّي وَعَدَمِ الْاِسْتِقْرَارِ وَلِأَنَّ كُلَّ حَرَكَةٍ **Ayrıca her haraket aykırıdır.** وَكُلُّ سُكُونٍ **Her haraketsizlik** Nedir? **bitmeyi ve sabit olmamayı gerektirir.** فَهُوَ جَائِزُ الزَّوَالِ **zevalı caizdir** Ne için? لِأَنَّ كُلَّ جِسْمٍ **zira her cisim** فَهُوَ قَابِلٌ لِلْحَرَكَةِ بِالضَّرُورَةِ **zaruri olarak haraketi kabul eder.** وَقَدْ عَرَفْتَ **Sen daha önce bilmiştin** Neyi? أَنَّ مَا يَجُوزُ عَدَمُهُ **ademi mümkün olan** Nedir? يَمْتَنِعُ قِدَمُهُ **kıdeminin mümkün olmayacağını.** وَأَمَّا الْمُقَدِّمَةُ الثَّانِيَةُ **İkinci mukaddimeye gelince;** فَلِأَنَّ مَا لَا يَخْلُو عَنِ الْحَوَادِثِ **ayrıca hadislerden ayrılamayan** Nedir? لَوْ ثَبَتَ فِي الْأَزَلِ **şayet ezelde var olsaydı** لَزِمَ ثُبُوتُ الْحَادِثِ فِي الْأَزَلِ **hadisin de ezelde var olması gerekirdi.** وَهُوَ مُحَالٌ **Bu da muhaldir.** وَهَهُنَا أَبْحَاثٌ **Burada bazı konular vardır:** اَلْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? أَنَّهُ **şan** لَا دَلِيلَ **delil yoktur** Ne için? عَلَى انْحِصَارِ الْأَعْيَانِ فِي الْجَوَاهِرِ وَالْأَجْسَامِ **aynların cevher ve cisimden ibaret olduğu hakkında.** وَأَنَّهُ **ve bu** Nedir? يَمْتَنِعُ وُجُودٌ مُمْكِنٌ يَقُومُ بِذَاتِهِ أَصْلاً **kendi zatıyla kaim olması halinde mümkün değildir** Ne? وَلَا يَكُونُ مُتَحَيِّزاً **mekanda olmaması** Ne gibi? كَالْعُقُولِ وَالنُّفُوسِ الْمُجَرَّدَةِ الَّتِي تَقُولُ بِهَا الْفَلَاسِفَةُ **felsefecilerin iddia ettiği ukulu aşara ve bedenden mücerret nefisler gibi** وَالْجَوَابُ **Buna cevap:** أَنَّ الْمُدَّعَى **İddia edilen** Nedir? حُدُوثُ مَا ثَبَتَ وُجُودُهُ بِالدَّلِيلِ مِنَ الْمُمْكِنَاتِ **mümkün olanlardan varlığı delil ile sabit olanların hadis olmalarıdır.** وَهُوَ **Bu da** Nedir? الْأَعْيَانُ الْمُتَحَيِّزَةُ وَالْأَعْرَاضُ **bir mekanda olan aynlar ve arazlardır** Ne için? لِأَنَّ أَدِلَّةَ وُجُودِ الْمُجَرَّدَاتِ **Zira mücerredatın var olduğunun delilleri** غَيْرُ تَامَّةٍ **tam değildir** عَلَى مَا بُيِّنَ فِي الْمُطَوَّلَاتِ **geniş kitaplarda geçene göre** اَلثَّانِي **İkincisi** Nedir? أَنَّ مَا ذُكِرَ **Zikredilen deliller** لَا يَدُلُّ عَلَى حُدُوثِ جَمِيعِ الْأَعْرَاضِ **tüm arazların hadis olduğuna delalet etmez** Ne için? إِذْ **zira** مِنْهَا مَا لَا يُدْرَكُ بِالْمُشَاهَدَةِ حُدُوثُهُ **bunlardan hadis**

olduğu müşahade edilemeyenler vardır Daha? وَلَا حُدُوثُ أَضْدَادِهِ **ve zıtlarının da hadis oldukları vardır** Ne gibi? كَالْأَعْرَاضِ الْقَائِمَةِ بِالسَّمَوَاتِ **Sema ile kaim olan değişik arazlar gibi** مِنَ الْأَشْكَالِ وَالْامْتِدَادَاتِ وَالْأَضْوَاءِ **şekil ve bu-utlardan oluşan arazlar gibi.** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّ هَذَا غَيْرُ مُخِلٍّ بِالْغَرَضِ **bu maksada zarar vermez** Ne için? لِأَنَّ حُدُوثَ الْأَعْيَانِ **zira aynların hudusu** Nedir? يَسْتَدْعِي حُدُوثَ الْأَعْرَاضِ **arazların hudusunu gerektirmesi gibi** ضَرُورَةَ أَنَّهَا لَا تَقُومُ إِلَّا بِهَا **kendi başına kaim olmamasının gereği olarak** اَلثَّالِثُ **Üçüncüsü** Nedir? أَنَّ الْأَزَلَ لَيْسَ عِبَارَةً عَنْ حَالَةٍ مَخْصُوصَةٍ **Ezel özel bir durumdan ibaret değildir ki** حَتَّى يَلْزَمَ مِنْ وُجُودِ الْجِسْمِ فِيهَا **hatta bir cismin ezelde bulunmasından gerekir** Ne? وُجُودُ الْحَوَادِثِ فِيهَا **hadis olanların da ezelde olması** Daha? بَلْ هُوَ **bilakis ezel** Nedir? عِبَارَةٌ عَنْ عَدَمِ الْأَوَّلِيَّةِ **evveli olmamaktan ibarettir** Daha? أَوْ عَنِ اسْتِمْرَارِ الْوُجُودِ **veya varlığın devam etmesidir** Ne zaman? فِي أَزْمِنَةٍ مُقَدَّرَةٍ **mukadder zamanlarda** öyle zamanlar ki غَيْرِ مُتَنَاهِيَةٍ فِي جَانِبِ الْمَاضِي **Geçmişte sonu yok.** وَمَعْنَى أَزَلِيَّةِ الْحَرَكَاتِ الْحَادِثَةِ **hadis olan haraketlerin ezeli olmasının manası** Nedir? أَنَّهُ **şan** مَا مِنْ حَرَكَةٍ إِلَّا وَقَبْلَهَا حَرَكَةٌ أُخْرَى لَا إِلَى بِدَايَةٍ **her bir haraketin ta başına kadar arka arkaya süregelmesidir.** وَهَذَا هُوَ مَذْهَبُ الْفَلَاسِفَةِ **Bu felsefecilerin görüşüdür.** وَهُمْ يُسَلِّمُونَ **Zira onlar kabul ediyorlar** Neyi? أَنَّهُ لَا شَيْءَ مِنْ جُزْئِيَّاتِ الْحَرَكَةِ بِقَدِيمٍ **hareket fertlerinden hiç birinin kadim olmadığını.** وَإِنَّمَا الْكَلَامُ فِي الْحَرَكَةِ الْمُطْلَقَةِ **Asıl tartışma mutlak harakettedir.** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّهُ **şan** لَا وُجُودَ لِلْمُطْلَقِ إِلَّا فِي ضِمْنِ جُزْئِيٍّ **Mutlak harakette kesinlikle bir ferdin zımnında var olacaktır.** فَلَا يُتَصَوَّرُ قِدَمُ الْمُطْلَقِ **Dolayısıyla mutlak olanın kadim olması tasavvur edilemez** مَعَ حُدُوثِ كُلِّ جُزْءٍ مِنَ الْجُزْئِيَّاتِ

cüzlerden her birinin hadis olmalarıyla beraber. اَلرَّابِعُ **Dörüncüsü** Nedir? أَنَّهُ **şan** لَوْ كَانَ كُلُّ جِسْمٍ فِي حَيِّزٍ **şayet her cisim bir mekanda olsa** لَزِمَ عَدَمُ تَنَاهِي الْأَجْسَامِ **cisimlerin namütenahi olması gerekir** Ne için?

لِأَنَّ الْحَيِّزَ **zira hayyiz-yani mekan-** هُوَ السَّطْحُ الْبَاطِنُ **iç satıhtır** مِنَ الْحَاوِي الْمُمَاسِّ لِلسَّطْحِ الظَّاهِرِ مِنَ الْمَحْوِيِّ **kuşatılanın dış sathını yoklayıp kuşatandır.** وَالْجَوَابُ: **cevap** Nedir? أَنَّ الْحَيِّزَ عِنْدَ الْمُتَكَلِّمِينَ **Kelamcılara göre mekan,** هُوَ الْفِرَاغُ الْمُتَوَهَّمُ **vehmi bir boşluktur** يُشْغِلُهُ الْجِسْمُ الَّذِي **onu cisim doldurur** وَيَنْفُذُ فِيهِ أَبْعَادُهُ **ve oraya cismın buutları nüfuz eder.** وَلَمَّا ثَبَتَ أَنَّ الْعَالَمَ مُحْدَثٌ **Alemin hadis olduğu sabit olunca** Daha? وَمَعْلُومٌ أَنَّ الْمُحْدَثَ لَا بُدَّ لَهُ مِنْ مُحْدِثٍ **ve yaratılmış olanın da kesinlikle bir yaratandan ayrı olmayacağı da bilinmektedir** Ne için? ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ تَرَجُّحِ أَحَدِ طَرَفَيِ الْمُمْكِنِ **mümkün olanın iki tarafından birinin zaruri olarak tercih olmayacağından** مِنْ غَيْرِ مُرَجِّحٍ **tercih edici olmadan** ثَبَتَ أَنَّ لَهُ مُحْدِثاً **bu durumda o yaratılan için bir yaratan olduğu sabit olur.**

Metnü'l-Akâid

Araz; kendi başına kaim olamayan (bir mahalle-hulul edeceği şeye muhtaç olan mümkün) **varlıklardır. Bunlar; renkler, kevnler/oluşlar, tatlar ve kokular gibi cisimlerde ve cevherlerde bulunabilen birer arazdırlar.**

Şerhu'l-Akâid

Araz: kendi başına kaim olamayan aksine başkasıyla kaim olan mümkin varlıklardır. Arazların başka şeyle kaim olmasına dair (iki görüş vardır) [1]

1 Zikredilecek iki farklı görüşün sebebi şudur: Kelamcılara göre arazın başkasıyla kaim olması işaret edilmekte ve boşlukta yer tutmakta cisme tabi olmasıdır. Felsefeciler ise Allah Teâlâ'nın sıfatlarını araz olarak kabul ettikleri için arazın başkasıyla kaim olmasını sıfatın mevsufuna tabi olması, diye açıklamışlardır.

1- (Kelamcıların dediği gibi) tahayyüz konusunda başka bir şeye tabi olması

2- (Feslefecilerin dediği gibi) sıfatın sahibine özel olması gibi başkasına ait olması anlamına gelir. Nitekim geride geçmişti. Yoksa zannedildiği gibi arazın başkasıyla kaim olması; mahalli/başkası olmaksızın düşünülemeyişi anlamında değildir. Zira bu sonuncusu sadece bir kısım arazlara ait bir durumdur.[1]

Arazlar hem cisimlerde hem de cevherlerde meydana gelebilirler. Allah'ın sıfatlarının tarif dışı bırakılması için bu son cümlenin a'râzın tarifinden olması gerektiği söylenmiştir. Arazların bazıları şunlardır

Renkler; ana renkler bir görüşe göre siyah ve beyazdır. Bir diğer görüşe göre bu ikisinin yanında kırmızı, yeşil ve sarıdır. Diğer renkler ise bu renklerin bileşiminden meydana gelmiştir.

Kevnler/oluşlar[2]**;** bunlar birleşmek, ayrılmak, hareket ve sükûndan ibarettir.

Tatlar; bunlar dokuz çeşittir, acılık, keskinlik, tuzluluk, ekşilik, kekrelik/kabz, tatlılık, aşırı kekrelik/ufûset, yağlılık/ ve horluk/tatsızlık. Bunların bileşimiyle sayılamayacak kadar tat meydana gelir.

Kokular; kokunun pek çok çeşidi vardır ve her birine özel bir isim verilememiştir. Meşhur görüşe göre, oluşların dışındaki arazlar sadece cisimlerde bulunur. Oluşlar ise hem cisimlerde hem de cevherlerde bulunabilir.[3]

Âlemin a'yân ve a'râzdan teşekkül ettiği ve a'yânın da cisim ve cevher-i ferd olmak üzere iki çeşitten ibaret olduğu sabit olunca deriz ki bunların hepsi hâdistir.

Arazların bazılarının hâdis olması bizzat müşahede edilir, bazıları ise delille sabittir. Sözgelimi sükûndan sonra eşyaya; hareketin arız olması, karanlıktan sonra aydınlığın arız olması ve beyazlıktan sonra siyahlığın arız olması, yine eşyayanın hudûsü/sonradan olmaklığı doğrudan müşahedeyle sabittir. Bunların zıtlarının sonradan olmaklığı ise delille sabittir, bu delil; kendilerine yokluğun arız olmasıdır. Zira kıdem (evveli olmamak) adem (yokluk) birbirine zıt şeylerdir. Çünkü kadim olan, zatından ötürü kadim ise bu açıktır. Zatından kadim değilse[4] icap yoluyla vacip lizatihîye dayanması

1 Mesela kardeş olmak gibi. Zira bu mananın düşünülebilmesi en az iki kardeşin düşünülebilmesine bağlıdır.

2 Kevn, felsefe terminolojisinde farklı anlamları olmakla birlikte, bir araz olarak burada "mekânda bulunmak" manasına gelir ve filozofların "eyn" diye tabir ettikleri arazın kelamdaki karşılığıdır. Şârih'in de ta'dâd ettiği gibi kevn; içtima, iftirak, hareket ve sükûn olmak üzere dört kısımdır. Bkz., Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn, c. 2, s. 1392.

3 Oluşlar dörttür; toplanma, bölünme, haraket ve haraketsizlik.

4 Yani başkasının kıdemiyle kadimse; Ehl-i Sünnet'in çoğuna göre Allah Teâlâ'nın sıfatları böyledir. Yani her biri müstakil birer kadim değil, zatın kıdemiyle kadimdir. Bu mesele sıfatlar bölümünde daha iyi anlaşılacaktır.

gerekir.[1] Zira bir şeyin[2] kastı ve tercihiyle meydana gelen şey, zorunlu olarak sonradan olma özelliğine sahiptir. Malulun illetinden ayrılması mümkün olamayacağına göre kadim olan mûcibe istinat eden şeyin de kadim olması gerekecektir.

A'yânın hâdis olması şundandır: (birinci şekilden şu kıyasla sabittir)

A'yân, hâdis şeylerden (hareket ve sükûndan) kurtulamaz. (Birinci mukaddime)

Hâdis şeylerden kurtulamayan her şey hâdistir. (İkinci mukaddime/ mukaddime-i kübra)

Birinci mukaddime; hareket ve sükûndan kurtulamaz, hareket ve sükûn ise hâdistir. Bunlardan kurtulamayışı; cisim ve cevherlerin mutlaka bir hayyizde olması gerekir. Eğer bundan önce (iki zamanda) aynı hayyizde olmuş iseler bu durumda sükûn halindedirler. Eğer bundan önce başka bir hayyizde idiyseler bu durumda hareket halindedirler. Nitekim kelam alimlerinin "hareket, iki anda iki ayrı mekânda olmaktır; sükûn ise iki anda aynı mekânda olmaktır" sözleriyle murad ettikleri anlam budur.

Denilirse ki: Cisim veya cevherin ilk var oluşlarında (hudus anında) olduğu gibi öncelerinde hiçbir oluşun olmaması niye mümkün olmasın? Öncelerinde bir oluş olmayınca ne hareket ne de sükûn hallerinden söz edemeyiz.

Deriz ki: Bu şekilde davamızı men etmek davamıza zarar vermez, aksine davamızı kabul ettiğiniz anlamını taşır. (Zira itirazda, cisim veya cevherin hudus anı diyerek a'yânın hâdis olduğunu kabul etmiş olursunuz). Üstelik mevzuumuz günümüzde bulunan ve üzerinden sayılamayacak kadar kevn ve uzun bir zaman hatta asırlar geçmiş bulunan cisimlerdir. Bunların hayyizlerinde çokça tecddüt yaşanmıştır.

Hareket ve sükûnun hâdis olması ise, onların araz olmasından kaynaklanmaktadır. Malumdur ki arazların varlığı sürekli değildir. Ayrıca hareketin mahiyetinde bulunan bir halden başka bir hale intikal etmek, hareketten önce başka bir şeyin var olmasını gerektirir.[3] Kadim olmak, kendinden önce başka bir şeyin

1 Aksi takdirde teselsül gerekir. İcap yoluyla demesinin sebebi; irade ve tercihle olmaması demektir. Felsefecilerin alem hakkındaki görüşü budur: Zira onlara göre alem alem Allah Teâlâ'nın iradesi olmadan Allah Teâlâ'dan sadır olmuştur. Buna göre Allah Teâlâ sadece alemin varlık illetidir. Böylece alem kadim ve ezelidir ve varlığı Allah Teâlâ'nın varlığına mukarindir. Felsefeciler bu görüşlerinden dolayı İslam alimleri tarafından tekfir edilmişlerdir.

2 Bir zatın yani Allah Teâlâ'nın

3 O şey de ya haraketsizliktir ki bu durumda haraketten sonra haraketsiz olmaya dönmüştür ya da başka bir harakettir ki bu durumda da haraket hali devam edecektir.

bulunmasına aykırıdır. Üstelik her bir hareket, sona erme ve istikrarsızlık gibi özellikler taşır. Her sükûnun da zail olması mümkündür. Çünkü her cisim zorunlu olarak hareket kabiliyetine sahiptir. Bilindiği gibi yokluğu caiz olan hiçbir şeyin kadim olması mümkün değildir.[1]

İkinci mukaddime:[2] hâdis şeylerden kurtulamayan şey ezelde sabit olsaydı hâdis olan şeyin de onun gibi ezelde bulunması gerekirdi. Hâdis olan bir şeyin ezelde bulunması ise mümkün değildir.

Bu anlattığımız delillere dair tartışılacak bazı konular vardır.

1) A'yânın cevher ve cisimle sınırlı olduğuna delil yoktur? Ayrıca felsefecilerin mücerredâttan kabul ettiği akıl ve nefisler örneğinde olduğu gibi kendi kendine kaim olduğu halde herhangi bir şeye tahayyüz etmeyen varlıkların bulunamayacağına dair bir delil yoktur.

Cevap: burada hâdis olduğu iddia edilen şey mümkinâttan varlığı sabit olan ve tahayyüz özelliğini haiz bulunan a'yân ve a'râzdır. Çünkü mücerredâtın varlığına dair filozofların kanıtları geniş kelam kitaplarında açıklandığı üzere iddialarını tam anlamıyla ispat etmez.

2) Yukarda zikri geçen deliller, bütün arazların hâdis olduğunu ispatlamaz. Çünkü arazlar içerisinde ne kendilerinin ne de zıtlarının hadis olduğu müşahede ile idrak olunamayacklar bulunmaktadır. Sözgelimi; Şekil, boyut ve aydınlık gibi göklerde bulunan arazlar bu türdendir.

Cevap: bahsedilen arazlar bizim davamıza zarar vermez. Arazların a'yânla kaim olması zorunlu olduğundan a'yânın hudûsü zorunlu olarak a'râzın da hudûsünü gerektirir.

3) Ezel,[3] özel bir halden ibaret değildir. Bu yüzden bir cismin ezelde bulunması bazı hâdis varlıkların da orada bulunmasını gerektirmez. Aksine ezel, bir şeyin evvelinin olmamasıdır veya varlığın, geçmiş zaman açısından sonsuz ve mukadder zamanlarda devamlı olmasından ibarettir. Hâdis hareketlerin ezeli

---

1 Bilinildiği iddia edilen kıdemla adem arasında münafatın olmasıdır. Yoksa maksat kıdemle ademin cevazı arasında münafatın olması değil.

2 Hâdis şeylerden kurtulamayan her şey hâdistir.

3 Ezel sonu olmayacak şekilde geçmişte varlığın devamı demektir. Bu durumda ezeli olan da varlığı yoklukla geçilmeyen demektir. Ebed ise sonu olmayacak şekilde gelecekte varlığın devamı demektir. Varlıkları itibarıyla mevcutlar üç kısımdır: 1- Ezeli ve ebedidir. Bu sıfatlara haiz olan Allah Teâlâ'dan başka yoktur. 2- Ezeli de ebedi de değildir. Dünya bu kısma örnektir. 3- Ebedidir, ezeli değildir. Ahiret hayatı bu kısımdandır. Ezeli olup ebedi olmayan yoktur. Zira kıdemi sabit olanın ademi mümkün değildir. Zira kadim olmak varlığının kendinden olması demektir ki, bu da hep var olacak demektir.

olması, sonsuza kadar her hareketten önce bir başka hareketin bulunması demektir. Esasen felsefecilerin görüşü de bundan ibarettir. Sonuçta onlar da muayyen hareketlerden herhangi birinin kadim olamayacağını kabul etmektedirler. Felsefecilerle tartışma konumuz mutlak harekettir.[1]

Cevap: mutlak (küllî) hareketin varlığı yoktur. Ancak muayyen/cüzî hareketlerden oluşan bir mefhumdur. Her bir ferdi hâdis olduğu halde mefhum olan (makulat-i saniyeden olan) mutlak hareketin kadim olması imkânsızdır.

4) Dediğiniz gibi her cismin bir hayyizde bulunması gerekli olsaydı cisimlerin sonsuz olması lazım gelirdi. Zira hayyiz, kaplayıcı cismin, kaplananın dış yüzeyine temas eden iç yüzeyidir.

Cevap: hayyiz kelamcılara göre; cismin işgal ettiği ve boyutlarının içine nüfuz ettiği mevhum bir boşlukyan ibarettir.

Tüm bu anlatılanlarla âlemin hâdis olduğu sabit olunca âlemin de bir muhdisi bulunduğu sabit olur. Zira mümkinin iki tarafından (varlık ve yokluk) birinin tercih edici bir yönü olmadıkça gerçekleşmesi mümkün olmayacağına binaen her hâdisin bir muhdisinin gerekli olacağı malumdur.

Metin

الْمُحْدِثُ لِلْعَالَمِ هُوَ اللهُ تَعَالَى

(وَالْمُحْدِثُ لِلْعَالَمِ هُوَ اللهُ تَعَالَى) أَيِ: الذَّاتُ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ الَّذِي يَكُونُ وُجُودُهُ مِنْ ذَاتِهِ، وَلَا يُحْتَاجُ إِلَى شَيْءٍ أَصْلاً، إِذْ لَوْ كَانَ جَائِزَ الْوُجُودِ لَكَانَ مِنْ جُمْلَةِ الْعَالَمِ، فَلَمْ يَصْلَحْ مُحْدِثاً لِلْعَالَمِ وَمُبْدِأً لَهُ، مَعَ أَنَّ الْعَالَمَ اسْمٌ لِجَمِيعِ مَا يَصْلَحُ عَلَماً عَلَى وُجُودِ مَبْدَءٍ لَهُ، وَقَرِيبٌ مِنْ هَذَا مَا يُقَالُ: إِنَّ مُبْدِأَ الْمُمْكِنَاتِ بِأَسْرِهَا لَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ وَاجِباً، إِذْ لَوْ كَانَ مُمْكِناً لَكَانَ مِنْ جُمْلَةِ الْمُمْكِنَاتِ، فَلَمْ يَكُنْ مُبْدِأً لَهَا.

وَقَدْ يُتَوَهَّمُ أَنَّ هَذَا دَلِيلٌ عَلَى وُجُودُ الصَّانِعِ مِنْ غَيْرِ افْتِقَارٍ إِلَى إِبْطَالِ التَّسَلْسُلِ، وَلَيْسَ كَذَلِكَ، بَلْ هُوَ إِشَارَةٌ إِلَى أَحَدِ أَدِلَّةِ إِبْطَالِ التَّسَلْسُلِ، وَهُوَ أَنَّهُ لَوْ تَرَتَّبَتْ

1 Felsefecilere göre alem fertleri itibarıyla hadis olsa da nev'isi itibarıyla kadimdir. Buna kıdemi nev'i denilmektedir. İbn Teymiyye alem hakkında böyle düşünmese de kıdemi nev'iyi tamamen inkâr etmemektedir. Ehl-i Sünnet göre kıdemi nev'i diye bir kıdem yoktur. Zira fertlerin hadis olması tüm nev'inin de hadis olmasını gerektirir.

سِلْسِلَةُ الْمُمْكِنَاتِ لَا إِلَى نِهَايَةٍ لَاحْتَاجَتْ إِلَى عِلَّةٍ، وَهِيَ لَا يَجُوزُ أَنَّ تَكُونَ نفْسَهَا وَلَا بَعْضَهَا، لَاسْتِحَالَةِ كَوْنِ الشَّيْءِ عِلَّةً لِنَفْسِهِ وَلِعِلَلِهِ، بَلْ خَارِجاً عَنْهَا، فَتَكُونُ وَاجِباً فَتَنْقَطِعُ السِّلْسِلَةُ.

وَمِنْ مَشْهُورِ الْأَدِلَّةِ بُرْهَانُ التَّطْبِيقِ، وَهُوَ أَنَّ تَفْرُضَ مِنَ الْمَعْلُولِ الْأَخِيرِ إِلَى غَيْرِ نِهَايَةٍ جُمْلَةً وَمِمَّا قَبْلَهُ بِوَاحِدٍ مَثَلاً إِلَى غَيْرِ النِّهَايَةِ جُمْلَةً أُخْرَى، ثُمَّ تُطَبِّقُ الْجُمْلَتَيْنِ بِأَنْ تَجْعَلَ الْأَوَّلَ مِنَ الْجُمْلَةِ الْأُولَى بِإِزَاءِ الْأَوَّلِ مِنَ الْجُمْلَةِ الثَّانِيَةِ، وَالثَّانِي بِالثَّانِي وَهَلُمَّ جَرًّا، فَإِنْ كَانَ بِإِزَاءِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْأُولَى وَاحِدٌ مِنَ الثَّانِيَةِ كَانَ النَّاقِصُ كَالزَّائِدِ وَهُوَ مُحَالٌ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فَقَدْ وُجِدَ فِي الْأَوَّلِ مَا لَا يُوجَدُ بِإِزَائِهِ شَيْءٌ مِنَ الثَّانِيَةِ فَتَنْقَطِعُ الثَّانِيَةُ وَتَتَنَاهَى وَيَلْزَمُ مِنْهُ تَنَاهِي الْأُولَى؛ لِأَنَّهَا لَا تَزِيدُ عَلَى الثَّانِيَةِ إِلَّا بِقَدْرٍ مُتَنَاهٍ، وَالزَّائِدُ عَلَى الْمُتَنَاهِي بِقَدْرٍ مُتَنَاهٍ يَكُونُ مُتَنَاهِياً بِالضَّرُورَةِ.

وَهَذَا التَّطْبِيقُ إِنَّمَا يَكُونُ فِيمَا دَخَلَ تَحْتَ الْوُجُودِ، دُونَ مَا هُوَ وَهْمِيٌّ مَحْضٌ، فَإِنَّهُ يَنْقَطِعُ بِانْقِطَاعِ الْوَهْمِ، فَلَا يَرِدُ النَّقْضُ بِمَرَاتِبِ الْعَدَدِ، بِأَنْ يُطَبَّقَ جُمْلَتَانِ إِحْدَاهُمَا مِنَ الْوَاحِدِ لَا إِلَى نِهَايَةٍ، وَالثَّانِيَةُ مِنَ الْاِثْنَيْنِ لَا إِلَى نِهَايَةٍ، وَلَا بِمَعْلُومَاتِ اللهِ وَمَقْدُورَاتِهِ، فَإِنَّ الْأُولَى أَكْثَرُ مِنَ الثَّانِيَةِ مَعَ لَا تَنَاهِيهِمَا، وَذَلِكَ؛ لِأَنَّ مَعْنَى لَا تَنَاهِي الْأَعْدَادِ وَالْمَعْلُومَاتِ وَالْمَقْدُورَاتِ أَنَّهَا لَا تَنْتَهِي إِلَى حَدٍّ لَا يُتَصَوَّرُ فَوْقَهُ آخَرُ، لَا بِمَعْنَى أَنَّ مَا لَا نِهَايَةَ لَهُ يَدْخُلُ تَحْتَ الْوُجُودِ فَإِنَّهُ مُحَالٍ

Kelime Anlamı

أَيِ: الذَّاتُ **Allah Teâlâ'dır.** هُوَ اللهُ تَعَالَى **Alemi yaratan** وَالْمُحْدِثُ لِلْعَالَمِ الْوَاجِبُ الْوُجُودِ **Yani varlığı vacip olan zattır** الَّذِي **öyle zat ki** يَكُونُ وُجُودُهُ مِنْ ذَاتِهِ **onun varlığı zatındandır** وَلَا يَحْتَاجُ إِلَى شَيْءٍ أَصْلاً **Kesinlikle başka şeye ihtiyaç duymaz** Ne için? إِذْ لَوْ كَانَ جَائِزَ الْوُجُودِ **zira varlığı mümkün**

olsaydı لَكَانَ مِنْ جُمْلَةِ الْعَالَمِ **alemden bir cüz olurdu.** فَلَمْ يَصْلَحْ مُحْدِثاً لِلْعَالَمِ وَمُبْدِأً لَهُ **Böylece alemi icat eden ve başlatan olmazdı.** مَعَ أَنَّ الْعَالَمَ اسْمٌ **halbuki alem isimdir** Ne için? لِجَمِيعِ مَا يَصْلَحُ عَلَماً **alamet olan her şeye** Ne üzerine alamet? عَلَى وُجُودِ مَبْدَءٍ لَهُ **onun başlangıcının olmasına.** وَقَرِيبٌ مِنْ هَذَا مَا يُقَالُ **Şu söylenen de buna yakındır:** إِنَّ مُبْدِأَ الْمُمْكِنَاتِ بِأَسْرِهَا **Tüm yaratılmışları başlatan** Nedir? لَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ وَاجِباً **kesinlikle varlığının vacip olması gerekir.** إِذْ لَوْ كَانَ مُمْكِناً **zira mümkün olsaydı** لَكَانَ مِنْ جُمْلَةِ الْمُمْكِنَاتِ **mümkünattan olması gerekirdi** Daha? فَلَمْ يَكُنْ مُبْدِأً لَهَا **ve mümkün olanları başlatan olmazdı.** وَقَدْ يُتَوَهَّمُ **Şöyle vehmedilebilir:** أَنَّ هَذَا دَلِيلٌ **Bu delildi** Ne üzerine? عَلَى وُجُودُ الصَّانِعِ **yaratıcının varlığı üzerine** Ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ افْتِقَارٍ **ihtiyaç duyulmaksızın** Neye? إِلَى إِبْطَالِ التَّسَلْسُلِ **teselsül iptaline** وَلَيْسَ كَذَلِكَ **Halbuki böyle değil** Daha? بَلْ هُوَ التَّسَلْسُلِ **bilakis bu** Nedir? إِشَارَةٌ **işaretti** Neye? إِلَى أَحَدِ أَدِلَّةِ إِبْطَالِ **teselsülün iptal delillerinden birine.** وَهُوَ **O delil şudur:** أَنَّهُ **Şan** لَوْ تَرَتَّبَتْ سِلْسِلَةُ الْمُمْكِنَاتِ **şayet mümkün olanlar müteselsilen devam etseydi** Nasıl? لَا إِلَى نِهَايَةٍ **nihayetsiz** Ne olur? لَاحْتَاجَتْ إِلَى عِلَّةٍ **kesinlikle bir illete ihtiyaç duyulurdu.** وَهِيَ **Ve bu illet** Nedir? لَا يَجُوزُ أَنَّ تَكُونَ نَفْسَهَا **kendileri olması mümkün değildir** Daha? وَلَا بَعْضَهَا **bir kısmı da** Ne için? لِاسْتِحَالَةِ كَوْنِ الشَّيْءِ **zira bir şeyin olması mümkün değildir** Ne olması? عِلَّةً لِنَفْسِهِ وَلِعِلَلِهِ **kendisine ve illetlerine illet** Daha? بَلْ خَارِجاً عَنْهَا **bilakis onlardan başka olmalıdır.** فَتَكُونُ وَاجِباً **Bu durumda varlığı vacip olacaktır** فَتَنْقَطِعُ السِّلْسِلَةُ **ve teselsül kesilecektir.** وَمِنْ مَشْهُورِ الْأَدِلَّةِ **Meşhur delillerden biri de** Nedir? بُرْهَانُ التَّطْبِيقِ **burhanu't-tatbiktir.** وَهُوَ **Bu delil** Nedir? أَنَّ تَفْرُضَ جُمْلَةً **sen bir grup farz edersin** Neyden? مِنَ الْمَعْلُولِ

الْأَخِيرِ son malülden إِلَى غَيْرِ نِهَايَةٍ nihayetsiz Daha? وَمِمَّا قَبْلَهُ بِوَاحِدٍ مَثَلاً söz gelimi ondan bir öncesinden de إِلَى غَيْرِ النِّهَايَةِ جُمْلَةً أُخْرَى nihayetsiz başka bir grup farz edersin ثُمَّ تُطَبِّقُ الْجُمْلَتَيْنِ sonra iki grubu karşılaştırırsın Nasıl? بِأَنْ تَجْعَلَ yaparak Neyi? الْأَوَّلَ مِنَ الْجُمْلَةِ الْأُولَى birinci gruptan birinci ferdi بِإِزَاءِ الْأَوَّلِ مِنَ الْجُمْلَةِ الثَّانِيَةِ ikinci gruptan birinci ferdi hizasına getirerek Daha? وَالثَّانِي بِالثَّانِي وَهَلُمَّ جَرًّا İkinciyi ikinciye ve böyle devam edersin فَإِنْ كَانَ şayet olursa بِإِزَاءِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنَ الْأُولَى ilk gruptan her bir ferdin hizasında Ne? وَاحِدٌ مِنَ الثَّانِيَةِ ikinci gruptan bir fert Ne olur? كَانَ النَّاقِصُ eksik olan olur Ne olur? كَالزَّائِدِ fazla olan gibi olur وَهُوَ مُحَالٌ bu da muhaldir. وَإِنْ لَمْ يَكُنْ yok eğer böyle olmazsa Ne olur? فَقَدْ وُجِدَ فِي الْأَوَّلِ bu durumda birinci grupta bulunur Ne? مَا لَا يُوجَدُ بِإِزَائِهِ شَيْءٌ مِنَ الثَّانِيَةِ ikinci grupta bulunmayan bir fert olur وَتَتَنَاهَى son bulmuş olacaktır فَتَنْقَطِعُ الثَّانِيَةُ böylece ikinci kesilmiş olur وَيَلْزَمُ مِنْهُ ve bundan da gerekecektir Ne? تَنَاهِي الْأُولَى birincinin bitmesi Ne için? لِأَنَّهَا مُتَنَاهٍ zira birinci لَا تَزِيدُ عَلَى الثَّانِيَةِ إِلَّا بِقَدْرٍ ikinciden sonu olan bir miktar fazladır وَالزَّائِدُ عَلَى الْمُتَنَاهِي بِقَدْرٍ مُتَنَاهٍ يَكُونُ Biten bir şey üzerine zait olan Nedir? مُتَنَاهِياً بِالضَّرُورَةِ zaruri olarak o miktar kadar sonra bitecektir. وَهَذَا التَّطْبِيقُ Bu uygulama Nedir? إِنَّمَا يَكُونُ فِيمَا دَخَلَ تَحْتَ الْوُجُودِ sadece varlık kavramının altına girenlerde olur Daha? دُونَ مَا هُوَ وَهْمِيٌّ مَحْضٌ sadece vehmi olanlarda olmaz Ne için? فَإِنَّهُ الْوَهْمِ zira vehmi olan şeyler يَنْقَطِعُ بِانْقِطَاعِ itibarın kesilmesiyle kesilir. فَلَا يَرِدُ النَّقْضُ Bu durumda bir itiraz varit olamayacaktır بِمَرَاتِبِ الْعَدَدِ sayıların mertebeleri ile Bu itiraz nasıl olurdu? بِأَنْ يُطَبَّقَ جُمْلَتَانِ farazi iki grup karşılaştırılırak إِحْدَاهُمَا مِنَ الْوَاحِدِ birinci birden başlayıp لَا إِلَى نِهَايَةٍ namütenahi gidecek Daha?

وَالثَّانِيَةُ **ikinci** مِنَ الْاِثْنَيْنِ لَا إِلَى نِهَايَةٍ **ikiden başlayıp o da namütenahi gidecek** Daha ne ile itiraz varit olmaz? وَلَا بِمَعْلُومَاتِ اللهِ وَمَقْدُورَاتِهِ **Allah Teâlâ'nın malumatı ve takdirleriyle** Ne için itiraz varit olmaz? فَإِنَّ الْأُولَى **zira ilki -yani malumatlar-** أَكْثَرُ مِنَ الثَّانِيَةِ **ikinciden daha çoktur** مَعَ لَا تَنَاهِيهِمَا **bununla beraber her ikisi de nihayetsizdir** وَذَلِكَ **Bu itirazın gelememe sebebi** Nedir? لِأَنَّ مَعْنَى لَا تَنَاهِي الْأَعْدَادِ وَالْمَعْلُومَاتِ وَالْمَقْدُورَاتِ **zira sayıların, malumatın ve takdir edilenlerin namütenehi olmasının manası** Nedir? أَنَّهَا لَا تَنْتَهِي إِلَى حَدٍّ **onların bittiği bir seviyeye ulaşamaz** öyle seviye ki لَا يُتَصَوَّرُ فَوْقَهُ آخَرُ **üstünde başkası düşünülemez** Daha? لَا بِمَعْنَى أَنَّ مَا لَا نِهَايَةَ لَهُ **yoksa nihayetsiz olanın** يَدْخُلُ تَحْتَ الْوُجُودِ **varlık kavramının altına girmesi manası değildir.** فَإِنَّهُ مُحَالٍ **Zira bu muhaldir.**

Metnü'l-Akâid

Âlemin Yaratıcısı

Âlemin muhdisi/yaratıcısı Allah Teâlâ'dır.

Şerhu'l-Akâid

Âlemin muhdisi Allah Teâlâ'dır. Yani varlığı kendinden olan ve asla hiçbir şeye muhtaç olmayan (vacibü'l-vücûd) zattır. Çünkü bu zatın varlığı mümkin olsaydı âlemin fertlerinden biri olurdu ve âlemin muhdisi ve yaratıcısı olması mümkün olmazdı. Üstelik âlem kelimesi, kendisini yaratan zatın varlığına işaret eden şeylerin tamamının ismidir.

Şu denilen de bu manaya yakındır: Mümkinatın tamamını yaratanın vacibü'l-vücûd olması zorunludur. Zira mümkinü'l-vücûd olsa, mümkinât cümlesinden olur ve mümkinatın yaratıcısı olmazdı.[1]

---

1 Böylece alemi yaratanın Allah Teâlâ olduğunu ispat sadedinde iki delil getirmiş oldu. Birincisine hudus delili, ikincisine imkân delili denilmiştir. İkinci delilin birinciye yakın olmasının gerekçesi birinci delilin alemin hadis olması üzerine, ikinci delilin de alemin mümkün olması üzerine bine edilmesindendir. Zira her iki vasıf da var olmakta başkasına ihtiyaç duymayı

Anlatılan bu delilin teselsülün iptaline gerek kalmadan doğrudan yaratıcının varlığına delalet ettiği düşünülebilirse[1] de bu doğru değildir. Aksine bu delil, teselsülün batıl olduğunu gösteren delillerden biri olduğunu göstermektedir.

Şöyle ki: Eğer mümkinât silsilesi sonsuza kadar sürüp gidecek olsa dahi mutlaka müstakil bir illeti olmaya muhtaçtır. Müstakil olan bu illetin, mümkinatın aynısı veya içlerinden biri olması asla mümkün olmaz. Zira bir şeyin kendisine veya illetlerine illet olması mümkün olamayacağına göre bu illetin mümkinat silsilesinden hariç bir şey olması gerekir. Bu durumda onun vacip olması gerekir. Mümkinat silsilesi ancak vacip bir illete dayandığında teselsül kesilmiş olur.

Teselsülün batıl olduğunu kanıtlayan meşhur delillerden biri burhan-ı tatbiktir.

Burhan-ı tatbik şöyledir. Son malûlden başlayarak sonsuza kadar uzanan varlıklar zinciri hayal edelim. Bunun karşısında sözgelimi son malûlden (halkadan) bir önce başlayıp sonsuza kadar uzayıp giden bir başka varlık zinciri daha farz edelim. Şimdi bu iki varlık zincirini karşılaştıralım, şöyle ki; birinci zincirin

---

gerektirir. Hudus ve imkân delillerini kısaca açıklayalım: Hudus delilin temeli hads olan alemin bir muhdise yani bir var ediciye ihtiyaç duymasıdır. Zira alem araz ve cevherlerden ibarettir. Cevher ise arazdan ayrılması mümkün değildir. Arazların hadis olduğu müşahadeyle sabit olunca hadis olandan ayrılmayanın da hadis olması gerekecektir. Bu da alemin tüm cüzleriyle hadis olmasını gerektirecektir. Şüphesiz her hadis bir var edici ile var olduğuna göre alem de bir var edicinin var etmesiyle var olmuştur. O var edici de Allah Teâlâ'dır. İmkân delilinin temeli; var olmak veya olmamak bakımından müsavi olan iki şeyden birinin var olması, diğerinin var olmaması durumunda var olanı diğeri üzerine tercih eden bir iradenin olmasının vacip olmasıdır. Şüphesiz ki imkân delili alemin hadis olması fikri üzerine bina edilmiştir.

1 Bu düşüncenin sahibi Mevakıf sahibi Kazi Adud'dur. Mevakıf ibaresinden anlaşılan şudur: Allah Teâlâ zatı vacip olması gereği tüm mümkünatın varlığına illet olup kendisi malul olmayacaktır. Zira başkasının onun var olmasına illet olması düşünülemez. Bu açıdan bakıldığında mümkünatın varlık illetinde yani varlığına sebep olanda teselsül kesilir. Zira son halka yaratıcıdır. Ancak mümkünat böyle değildir. Onlar bir itibarla malul iken diğer itibarla da illet yani diğer mümkünün olmasına sebeptirler. Bu zaviyeden bakıldığında mümkün olan malullerde teselsül iptal olmamış ve delil sadece zatı vacip bir var ediciyi ispat etmiştir. İmam Taftazani'ye göre imkân delilinde teselsül tamamıyla iptal olur. Zira mümkünler silsilesi nihayetsiz gidecek olsa varlıkları için bir illete ihtiyaç duyulacatır. Bu illetin mümkünlerin kendisi veya bir kısmı olması düşünülemez. Zira bir şeyin kendisine ve kendisinin illetine illet olması mümkün değildir. Bu durumda mümkün olmayan başka bir şey olmalıdır. Bu da vacip olması anlamına gelir. Çünkü mümkün dışında mümteni ve vacip kalır. Mümteni bir şeyin varlığına tesir edemeyeceğine göre geriye vacip kalır. Böylece teselsül her bakımdan kesilmiştir.

birinci halkasını ikinci zincirin birinci halkasına, birinci zincirin kinci halkasınıda ikinci zincirin ikinci halkasına böylece tüm halkaları denk getirerek her iki zincirin halkalarını birbirlerine tatbik edelim.

Sona vardığımızda birinci zincirin her bir halkasının karşısında ikinci zincirden bir halka bulunursa (her iki zincirin halkaları eşit olursa) bu durumda halkaları az olan zincir fazla olan zincirle eşit olmuş olur. Halbuki bu imkânsızdır. İkinci zincirin halkaları, birinci zincirin halkalarından ilk halkanın karşısında ikinci zincirden hiçbir halka bulunmazsa, birinci zincirde bulunup ikinci zincirde bulunmayan bir fazla halka ortaya çıkar. Buna göre ikinci zincirin halkaları tükenip son bulması gerekir. İkincinin son bulmuş olmasından birincinin de son bulacağı kaçınılmaz olur. Zira birinci zincirin halkaları, ikinci zincirden fazla olması sayılıdır (bir halka fazla olması gibi). Sonu olan bir şeyden belirli miktarda fazla olan bir şeyin sonlu olması da kaçınılmazdır.

Ancak bu tatbik, haricî varlık alanında olan mevcudata uygulanır, sırf düşünce ürünü olan şeylerde uygulanamaz.[1] Zira hayal ürünü olan şeyler, hayalin sonlandırılmasıyla son bulurlar. Bu yüzden, sözgelimi ilki "bir", diğeri "iki" rakamından başlayıp sonsuza kadar devam eden iki sayı cümlesini birbirine tatbik ederek sayıların basamaklarıyla burhan-i tatbik deliline nakz[2]getirmek doğru değildir.[3]

Bunun gibi Allah Teâlâ'nın malumatıyla makdûratını birbirlerine tatbik ederek " birincisi ikincisinden fazladır, halbuki ikisi de sonsuzdur " denemez. Zira gerek sayıların gerekse İlahî malumat ve makdûratın sonsuz olması demek; bunların kesilip tükeneceği bir sınır olmayışı demektir. Yoksa sonsuz miktarda eşyanın varlık alanına çıkması anlamında değildir. Zira böyle bir şey mümkün değildir.

---

1 Vehim ürünü olan şeylere itibari işler denilir. Bunların hariçte ve zihinde varlıkları yoktur. Zira silsileyi oluşturan fertlerin sınırsız olduğu farz edildiğine göre onları tafsili olarak mülahaza etmek hariçte mümkün olmadığı gibi zihin de bunları tafsili olarak ihata etmek mümkün olmayacaktır. Ancak icmali olarak hatası mümkün olsa da bu durumda da hepsi bir fert mesabesinde sayılarak ihata edileceğinden tüm fertlerin ihatası yine mümkün olmayacaktır.

2 Delilin bulunup davayı sonuç vermediği iddia edilemez. Zira sayılar sırf vehmî şeylerdir; bunların haricî bir varlığı yoktur. Yani umur-i itibariyedendirler. İtibari işlerde teselsül mümkündür.

3 Yani sayılar gibi itibari işler itibarın kesilmesiyle nihayetsiz olamayacaklarına göre bunlar hakında tatbik delili icra edilemez. Zira ortada nihayetsiz olduğu iddia edilebilecek bir şey yoktur. Sadece iki farklı itibarla itibar edilmiş sayılar vardır. Onlar da itibarlarının kesimesiyle nihayete ereceklerdir.

Metin

وَحْدَانِيَّتُهُ تَعَالَى

(اَلْوَاحِدُ) يَعْنِي أَنَّ صَانِعَ الْعَالَمِ وَاحِدٌ، فَلَا يُمْكِنُ أَنْ يَصْدُقَ مَفْهُومُ وَاجِبِ الْوُجُودِ إِلَّا عَلَى ذَاتٍ وَاحِدَةٍ. وَالْمَشْهُورُ فِي ذَلِكَ بَيْنَ الْمُتَكَلِّمِينَ بُرْهَانُ التَّمَانُعِ الْمُشَارُ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا ﴾. [الأنبياء/ ٢٢] وَتَقْرِيرُهُ: أَنَّهُ لَوْ أَمْكَنَ إِلَهَانِ لَأَمْكَنَ بَيْنَهُمَا تَمَانُعٌ بِأَنْ يُرِيدَ أَحَدُهُمَا حَرَكَةَ زَيْدٍ وَالْآخَرُ سُكُونَهُ؛ لِأَنَّ كُلاًّ مِنْهُمَا فِي نَفْسِهِ أَمْرٌ مُمْكِنٌ، وَكَذَا تَعَلُّقُ الْإِرَادَةِ بِكُلٍّ مِنْهُمَا، إِذْ لَا تَضَادَّ بَيْنَ الْإِرَادَتَيْنِ، بَلْ بَيْنَ الْمُرَادَيْنِ، وَحِينَئِذٍ إِمَّا أَنْ يَحْصُلَ الْأَمْرَانِ فَيَجْتَمِعُ الضِّدَّانِ أَوْ لَا فَيَلْزَمُ عَجْزُ أَحَدِهِمَا، وَهُوَ أَمَارَةُ الْحُدُوثِ وَالْإِمْكَانِ لِمَا فِيهِ مِنْ شَائِبَةِ الْاِحْتِيَاجِ، فَالتَّعَدُّدُ مُسْتَلْزِمٌ لِإِمْكَانِ التَّمَانُعِ الْمُسْتَلْزِمِ لِلْمُحَالِ، فَيَكُونُ مُحَالاً

وَهَذَا تَفْصِيلُ مَا يُقَالُ: إِنَّ أَحَدَهُمَا إِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى مُخَالَفَةِ الْآخَرِ لَزِمَ عَجْزُهُ، وَإِنْ قَدَرَ لَزِمَ عَجْزُ الْآخَرِ.

وَبِمَا ذَكَرْنَا يَنْدَفِعُ مَا يُقَالُ: إِنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَتَّفِقَا مِنْ غَيْرِ تَمَانُعٍ أَوْ أَنْ تَكُونَ الْمُمَانَعَةَ وَالْمُخَالَفَةَ غَيْرَ مُمْكِنٍ لِاسْتِلْزَامِهَا الْمُحَالَ، أَوْ أَنْ يَمْتَنِعَ اجْتِمَاعَ الْإِرَادَتَيْنِ كَإِرَادَةِ الْوَاحِدِ حَرَكَةَ زَيْدٍ وَسُكُونَهُ مَعاً.

وَاعْلَمْ أَنَّ قَوْلَ اللهِ تَعَالَى: "لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا" حُجَّةٌ إِقْنَاعِيَّةٌ، وَالْمُلَازَمَةُ عَادِيَّةٌ عَلَى مَا هُوَ اللَّائِقُ بِالْخِطَابِيَّاتِ، فَإِنَّ الْعَادَةَ جَارِيَةٌ بِوُجُودِ التَّمَانُعِ وَالتَّغَالُبِ عِنْدَ تَعَدُّدِ الْحَاكِمِ عَلَى مَا أُشِيرَ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ ﴾ [المؤمنون/٩١] وَإِلَّا فَإِنْ أُرِيدَ بِهِ الْفَسَادُ بِالْفِعْلِ أَيْ: خُرُوجُهُمَا عَنْ هَذَا النِّظَامِ الْمُشَاهَدِ فَمُجَرَّدُ التَّعَدُّدِ لَا يَسْتَلْزِمُهُ لِجَوَازِ الْاِتِّفَاقِ عَلَى هَذَا النِّظَامِ الْمُشَاهَدِ، وَإِنْ أُرِيدَ إِمْكَانُ الْفَسَادِ فَلَا دَلِيلَ عَلَى انْتِفَائِهِ، بَلِ النُّصُوصُ شَاهِدَةٌ بِطَيِّ السَّمَاوَاتِ وَرَفْعِ هَذَا النِّظَامِ، فَيَكُونُ مُمْكِناً لَا مُحَالَةَ.

لَا يُقَالُ: "اَلْمُلَازَمَةُ قَطْعِيَّةٌ وَالْمُرَادُ بِفَسَادِهَا عَدَمُ تَكَوُّنِهِمَا، بِمَعْنَى أَنَّهُ لَوْ فُرِضَ صَانِعَانِ لَأَمْكَنَ بَيْنَهُمَا تَمَانُعٌ فِي الْأَفْعَالِ، فَلَمْ يَكُنْ أَحَدُهُمَا صَانِعاً، فَلَمْ يُوجَدْ مَصْنُوعٌ."؛ لَأَنَّا نَقُولُ: إِمْكَانُ التَّمَانُعِ لَا يَسْتَلْزِمُ إِلَّا عَدَمَ تَعَدُّدِ الصَّانِعِ، وَهُوَ لَا يَسْتَلْزِمُ انْتِفَاءَ الْمَصْنُوعِ، عَلَى أَنَّهُ يَرِدُ مَنْعُ الْمُلَازَمَةِ إِنْ أُرِيدَ عَدَمُ التَّكَوُّنِ بِالْفِعْلِ، وَمَنْعُ انْتِفَاءِ اللَّازِمِ إِنْ أُرِيدَ بِالْإِمْكَانِ.

فَإِنْ قِيلَ: مُقْتَضَى كَلِمَةِ "لَوْ" أَنَّ انْتِفَاءَ الثَّانِي فِي الزَّمَانِ الْمَاضِي بِسَبَبِ انْتِفَاءِ الْأَوَّلِ، فَلَا يُفِيدُ إِلَّا الدَّلَالَةَ عَلَى أَنَّ انْتِفَاءَ الْفَسَادِ فِي الزَّمَانِ الْمَاضِي بِسَبَبِ انْتِفَاءِ التَّعَدُّدِ.

قُلْنَا: نَعَمْ بِحَسَبِ أَصْلِ اللُّغَةِ، لَكِنْ قَدْ تُسْتَعْمَلُ لِلْاِسْتِدْلَالِ بِانْتِفَاءِ الْجَزَاءِ عَلَى انْتِفَاءِ الشَّرْطِ مِنْ غَيْرِ دَلَالَةٍ عَلَى تَعْيِينِ زَمَانٍ، كَمَا فِي قَوْلِنَا: لَوْ كَانَ الْعَالَمُ قَدِيماً لَكَانَ غَيْرَ مُتَغَيِّرٍ، وَالْآيَةُ مِنْ هَذَا الْقَبِيلِ، وَقَدْ يَشْتَبِهُ عَلَى بَعْضِ الْأَذْهَانِ أَحَدُ الْاِسْتِعْمَالَيْنِ بِالْآخَرِ، فَيَقَعُ فِي الْخَبْطِ.

Kelime Anlamı

اَلْوَاحِدُ O tektir يَعْنِي yani أَنَّ صَانِعَ الْعَالَمِ alemi yaratan وَاحِدٌ tektir Ne için? **فَلَا يُمْكِنُ zira mümkün değildir** Ne? **أَنْ يَصْدُقَ sadık olması** Neyin? **مَفْهُومُ وَاجِبِ الْوُجُودِ varlığı vacip olanın manası إِلَّا عَلَى ذَاتٍ وَاحِدَةٍ sadece tek olan zata sadık olur وَالْمَشْهُورُ فِي ذَلِكَ بَيْنَ الْمُتَكَلِّمِينَ Bu konuda kelamcılar arasında meşhur delil** Nedir? **بُرْهَانُ التَّمَانُعِ temanu delilidir الْمُشَارُ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'nın şu ayetiyle işaret edilen: لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ Eğer yerde ve göklerde olsaydı** Ne? **إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا Allah'tan başka ilâhlar olsaydı kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu. وَتَقْرِيرُهُ Bunun açuklaması** Nedir? **أَنَّهُ şan لَوْ أَمْكَنَ إِلَهَانِ Şayet iki ilah mümkün olsaydı لَأَمْكَنَ بَيْنَهُمَا تَمَانُعٌ**

aralarında anlaşmazlık da mümkün olurdu Ne sebebiyle? بِأَنْ يُرِيدَ أَحَدُهُمَا حَرَكَةَ زَيْدٍ **biri Zeyd'in haraket etmesini** وَالْآخَرُ سُكُونَهُ **diğeri haraket etmemesini isterdi** Ne için? لِأَنَّ كُلاًّ مِنْهُمَا **zira bu iki iş de** Nedir? فِي نَفْسِهِ أَمْرٌ مَمْكِنٌ **haddi zatında mümkün şeylerdendir** Daha? وَكَذَا **yine** تَعَلُّقُ الْإِرَادَةِ بِكُلٍّ مِنْهُمَا **irade sıfatının her iki işe de taalluku mümkündür** Ne için? إِذْ لَا تَضَادَّ بَيْنَ الْإِرَادَتَيْنِ **zira iki irade arasında tezat yoktur** Daha? بَلْ بَيْنَ الْمُرَادَيْنِ **bilakisi irade edilen iki şey arasında tezat vardır.** وَحِينَئِذٍ **Bu durmda** إِمَّا أَنْ يَحْصُلَ الْأَمْرَانِ **ya iki iş de hasıl olacak** فَيَجْتَمِعُ الضِّدَّانِ **ki bu da iki zıttın toplanması demektir** Daha? أَوْ لَا **veya iki iş birden hasıl olmayacak ki** فَيَلْزَمُ **bu durumda gerekecektir** Ne? عَجْزُ أَحَدِهِمَا **iki ilahtan birinin aciz olması.** وَهُوَ **Bu da** Nedir? أَمَارَةُ الْحُدُوثِ وَالْإِمْكَانِ **hudus ve mümkün olma alametidir** Ne için? لِمَا فِيهِ مِنْ شَائِبَةِ الْاِحْتِيَاجِ **zira bunda ihtiyaçlı olma şaibesi vardır.** فَالتَّعَدُّدُ **Buna göre ilahın birden fazla olması** Nedir? مُسْتَلْزِمٌ **gerektirir** Neyi? لِإِمْكَانِ التَّمَانُعِ الْمُسْتَلْزِمِ لِلْمُحَالِ **muhali gerektiren anlaşmazlığı mümkün kılar** فَيَكُونُ مُحَالاً **böylece ilahın birden fazla olması muhal olur.** وَهَذَا **Bu** Nedir? تَفْصِيلُ مَا يُقَالُ **şu söylenenin tafsilidr:** إِنَّ أَحَدَهُمَا **Bunlardan biri** إِنْ لَمْ يَقْدِرْ **şayet güç yetiremezse** Neye? عَلَى مُخَالَفَةِ الْآخَرِ **Diğerine muhalefete** Ne olur? لَزِمَ عَجْزُهُ **aciz olması gerekir** Daha? وَإِنْ قَدَرَ **yok eğer buna muktedir ise** لَزِمَ عَجْزُ الْآخَرِ **bu sefer de diğeri aciz olur.** وَبِمَا ذَكَرْنَا **Bizim bu zikrettiğimizle** يَنْدَفِعُ مَا يُقَالُ **şu itiraz kalkar:** إِنَّهُ **Şan** يَجُوزُ **mümkündür** Ne? أَنْ يَتَّفِقَا **ittifak etmeleri** مِنْ غَيْرِ تَمَانُعٍ **anlaşmazlık olmaksızın** Daha? أَوْ أَنْ تَكُونَ الْمُمَانَعَةُ وَالْمُخَالَفَةُ لِاسْتِلْزَامِهَا الْمُحَالَ **veya muhal gerektirdiği için anlaşmazlık ve muhalefet** Nedir? غَيْرَ مُمْكِنٍ **mümkün değildir** Daha? أَوْ أَنْ يَمْتَنِعَ **veya**

mümkün değildir Ne? اجْتِمَاعُ الْإِرَادَتَيْنِ **iki iradenin toplanması** Ne gibi? كَإِرَادَةِ الْوَاحِدِ حَرَكَةَ زَيْدٍ وَسُكُونَهُ مَعاً **Zeyd'in aynı anda haraketi ve haraketsizliğini gibi.** وَاعْلَمْ **Sen bil** Neyi? أَنَّ قَوْلَ اللهِ تَعَالَى **Muhakkak Allah Teâlâ'nnı şu ayeti:** لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا **Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu.** Nedir? حُجَّةٌ إِقْنَاعِيَّةٌ **iknai bir delildir** Daha? وَالْمُلَازَمَةُ عَادِيَّةٌ **Yer ve göklerin fesadının gerekmesi adetin gereğidir** Ne olduğu halde? عَلَى مَا هُوَ اللَّائِقُ بِالْخِطَابِيَّاتِ **hitabiyyata uyumlu olan delilerin durumları gibi** Ne için? فَإِنَّ الْعَادَةَ **zira adet** Nedir? جَارِيَةٌ **sürer** Nasıl? بِوُجُودِ التَّمَانُعِ وَالتَّغَالُبِ **anlaşmazlığın devamıyla** Ne zaman? عِنْدَ تَعَدُّدِ الْحَاكِمِ **hakimin tek olmadığı durumlarda** عَلَى مَا أُشِيرَ إِلَيْهِ **işaret edildiği gibi** Ne ile? بِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetiyle** وَلَعَلَا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ" **Ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı** وَإِلَّا **şayet ayet iknai delil olmasaydı** فَإِنْ أُرِيدَ بِهِ الْفَسَادُ بِالْفِعْلِ **bununla bizzat fesat olacağı irade edilmişse** أَيْ: خُرُوجُهُمَا عَنْ هَذَا النِّظَامِ الْمُشَاهَدِ **yani müşahede edilen nizamın bozulacağı irade edilmişse** Ne olur? فَمُجَرَّدُ التَّعَدُّدِ **sırf ilahın birden fazla olması** Nedir? لَا يَسْتَلْزِمُهُ **bunu gerektirmez** Ne için? لِجَوَازِ الْاِتِّفَاقِ **zira ittifak mümkündür** Ne üzerine? عَلَى هَذَا النِّظَامِ الْمُشَاهَدِ **müşahede edilen nızamın üzerine** Daha? وَإِنْ أُرِيدَ **Şayet irade edildiyse** Ne? إِمْكَانُ الْفَسَادِ **fesadın mümkün olduğu** Ne olur? فَلَا دَلِيلَ **delil olmaz** Ne için? عَلَى انْتِفَائِهِ **taaddüdün nefyiyle fesadın da nefy olacağına** Daha? بَلِ النُّصُوصُ **bilakis naslar** Nedir? شَاهِدَةٌ **şahittir** Neye? بِطَيِّ السَّمَاوَاتِ **semaların dürüleceğine** وَرَفْعِ هَذَا النِّظَامِ **ve nızamın kalkacağına** فَيَكُونُ مُمْكِناً **Böylece mümkündür** لَا مُحَالَةَ **muhal değildir.** لَا يُقَالُ **Şöyle denilemez:** اَلْمُلَازَمَةُ قَطْعِيَّةٌ **Fesat gerekeceği kat'idir**

Daha? وَالْمُرَادُ بِفَسَادِهَا **fesattan maksat** Nedir? عَدَمُ تَكَوُّنِهِمَا **yer ve göklerin yaratılmamalarıdır** Nasıl? بِمَعْنَى **şöyle bir maksatla:** أَنَّهُ لَوْ فُرِضَ صَانِعَانِ **şayet iki yaratıcı farzedilseydi** لَأَمْكَنَ بَيْنَهُمَا تَمَانُعٌ فِي الْأَفْعَالِ **muhakkak aralarında fiil bakımından anlaşmazlık olacaktı** Daha? فَلَمْ يَكُنْ أَحَدُهُمَا صَانِعاً **böylece ikisi de yaratıcı olamazdı** Daha? فَلَمْ يُوجَدْ مَصْنُوعٌ **bu durumda yaratılmışlar da olmazdı** Ne için böyle denilemez? لَأَنَّا نَقُولُ **Zira biz şöyle deriz:** إِمْكَانُ التَّمَانُعِ **Anlaşmazlığın mümkün olması** Nedir? لَا يَسْتَلْزِمُ **gerektirmez** إِلَّا عَدَمَ تَعَدُّدِ الصَّانِعِ **sadece yaratıcının taaddüt etmeyeceğini gerektirir** Daha? وَهُوَ **bu da** لَا يَسْتَلْزِمُ انْتِفَاءَ الْمَصْنُوعِ **yaratılmışların olmayacağını gerektirmez** Ne olduğu halde? عَلَى أَنَّهُ **bununla beraber şan** يَرِدُ **itiraz olarak gelir** Ne? مَنْعُ الْمُلَازَمَةِ **fesat gerektiğinin men edilmesi** Ne zaman? إِنْ أُرِيدَ **kastedilmesi halinde** Ne kastedilmesi? عَدَمُ التَّكَوُّنِ بِالْفِعْلِ **yaratılmamalarının bizzat irade edilmemasi durumunda** Daha? وَمَنْعُ انْتِفَاءِ اللَّازِمِ **fesadın gerekeceğinin men edilmesi itiraz olarak gelir** Ne zaman? إِنْ أُرِيدَ بِالْإِمْكَانِ **yaratılmalarının mümkün olması kastedilirse.**

فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** مُقْتَضَى كَلِمَةِ لَوْ **"lev" kelimesinin gerektirdiği** Nedir? أَنَّ انْتِفَاءَ الثَّانِي فِي الزَّمَانِ الْمَاضِي **muhakkak ikinci ismin geçmiş zamanda nefyi** Nedir? بِسَبَبِ انْتِفَاءِ الْأَوَّلِ **birinci ismin nefyedilmesi sebebiyledir** فَلَا يُفِيدُ **Buna göre ifade etmez** إِلَّا الدَّلَالَةَ عَلَى أَنَّ انْتِفَاءَ الْفَسَادِ **sadece fesadın kalkacağına delalet eder** Ne zaman? فِي الزَّمَانِ الْمَاضِي **geçmiş zamanda** Ne sebebiyle? بِسَبَبِ انْتِفَاءِ التَّعَدُّدِ **taaddüdün kalkmasıyla sebebiyle.** قُلْنَا **Biz şöylecevap veririz:** نَعَمْ **Evet,** بِحَسَبِ أَصْلِ اللُّغَةِ **luğatın aslına göre böyledir.**

لَكِنْ **ancak,** قَدْ تُسْتَعْمَلُ **bazen lev kelimesi delalet eder** Neye? لِلْاِسْتِدْلَالِ بِانْتِفَاءِ الْجَزَاءِ **cezanın nefyine** عَلَى انْتِفَاءِ الشَّرْطِ **şart nefyolmaksızın** Nasıl? مِنْ غَيْرِ دَلَالَةٍ **delalet olmaksızın** Ne üzerine? عَلَى تَعْيِينِ زَمَانٍ **zaman tayinine** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِنَا **bizim şu sözümüzdeki gibi:** لَوْ كَانَ الْعَالَمُ قَدِيماً **Şayet alem kadim olsaydı** لَكَانَ غَيْرَ مُتَغَيِّرٍ **değişken olmazdı** Daha? وَالْآيَةُ **Ayet de** Nedir? مِنْ هَذَا الْقَبِيلِ **bu türdendir** Daha? وَقَدْ يَشْتَبِهُ **Bazen karışır** Kime? عَلَى بَعْضِ الْأَذْهَانِ **bazı zihinlerde** Ne karışır? أَحَدُ الْاِسْتِعْمَالَيْنِ بِالْآخَرِ **iki kullanıın birbirine** فَيَقَعُ فِي الْخَبْطِ **bu sebepten de hataya düştü.**

Metnü'l-Akâid

Allah'ın Birliği

Allah Teâlâ birdir.

Şerhu'l-Akâid

O, birdir. Yani âlemin yaratıcısı tektir.[1] Zaten vacibü'l-vücûd mefhumu ancak tek bir şey için söylenebilir (birden fazla şey olması imkânsızdır). Bu hususu ispat etmek için kelamcılar arasında kullanılan meşhur delil, **"Eğer yerde ve göklerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu."**[2]ayet-i kerimesinde işaret edilen burhan-ı temanu'dur.

Burhan-ı temanu' delili şöyledir: Eğer iki ilahın bulunması mümkün olsaydı, aralarında bir çatışmanın bulunması da mümkün olurdu. Şöyle ki biri Zeyd'in hareketini diğeri de sükûnunu isterdi. Zeyd'in hareketi de sükûnu da bizzat mümkün olan şeylerdendir.

Bunun gibi bu iki durumdan her birinin irade edilmesi de gerçekleşebilecek mümkün bir şeydir. Zira iki irade arasında bir zıtlık yoktur. Zıtlık, irade edilen

1 Bu ibare Allah Teâlâ'nın yaratma ve diğer sıfatlarının vahdetle muttasıf olduğuna, zatında ortağı olmadığı gibi sıfatlarında da ortağı olmadığına işarettir. Sadece zatının vahdetine işaret olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Zira bu durumda istidrak olur. Şöyle ki lafzı celal hakiki cüzî olan bir alemdir. Hakiki cüzîler de zaten tek olur. Çünkü onun mefumunu tasavvur ortakların tasavvur edilmesine manidir. Hayali Haşiyesi

2 Enbiya, 22

şeylerde olur[1]. (İki ilah olsaydı) biri Zeyd'in hareket etmesini, diğeri etmemesini irade ettiğinde iki irade de gerçekleşecek olsa iki zıt şey bir araya gelmiş olur (bu imkansızdır) veya birinin irade ettiği gerçekleşecektir ki bu iradesi gerçekleşmeyenin aciz düşmesi gerekir. Aciz düşmek, hâdis ve mümkün olmayı gerektirir. Zira aciz düşmek yardım almayı/muhtaç olmayı çağrıştırır. Şu hâlde ilahların çok olması (taaddüt), aralarında çatışmanın mümkün olmasını bu da muhali/imkansızlığı (aciz düşmeyi) gerektirir. Muhali gerektiren şeyin imkânsız olması kaçınılmaz olacağına göre ilahların birden fazla olması imkansızdır.

Bu anlattığımız, kelam kitaplarında geçen "İlahlardan biri diğerine muhalefet etmeye muktedir değilse aciz olması gerekir. Muhalefet etmeye muktedir olursa diğerinin aciz olması gerekir" sözünün açıklamasıdır.

Anlattığımız bu delille şu itiraza cevap verilmiş oldu: İlahların çatışmaya girmeden ittifak etmeleri veya muhali gerektirdiği için çatışma ve muhalefetin imkânsız olması (yani zaten olmayacağı) veya tek bir kişinin Zeyd'in aynı anda hareket etmesi ve etmemesini istemesi misalinde olduğu gibi iki kişinin benzer isteğinin de bir araya gelmesinin imkânsız oluşu (asla olmayacağı) düşünülebilir. (Bu düşünceyi yukarda anlattığımız deliller çürütmüştür.)[2]

Ancak şu bilinmelidir: **"Eğer yerde ve göklerde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu."**[3]ayet-i kerimesi iknaî hüccet olup içerdiği mülazemet[4] de genel hatâbî delillerde olduğu gibi aklî değil, âdîdir[5]. Zira hükmedenlerin birden fazla olması durumunda birbirlerine üstün-

1 Yani aynı anda Zeyd'in hem hareket etmesi hem de hareket etmemesi tezattır.

2 İlahların çatışmaya girmeden ittifak etmeleri çatışmanın mümkün olmasını kaldırmaz. Bu da delilin tam olması için yeterlidir. İki iradenin tek bir kişinin Zeyd'in aynı anda hareket ve sükûnunu istemesi gibi toplanmalarının mümkün olmaması iddiası da iki irade arasında tezat olmaması durumunda bir araya gelmelerinin muhal olmaması ile def edilir.

3 Enbiya, 22

4 Yani Taftazani'ye göre yerlerin ve göklerin fesadınını gerekeceği aklen değil, adeten sabit olan bir bilgidir. Bu da gaibin şahide kıyası olur ki zanni sonuç doğurur.

5 Taftazani'ye göre bu ayetin kat'i delil olmamasının sebebi ilmi kat'i ifade eden delilin ifade ettiği mananın nakizinin mümkün olmaması gerektiğini iddia etmesindendir. Yani Taftazani'ye göre nakize ihtimali olmakla beraber kesinlik ifade etmesi kat'i delil olmasına izin vermez. Halbuki bu doğru değildir. Zira adet gereği sabit olan bilgiler nakize ihtimalli olsalar da akıl sahipleri katında kesin bilgilerdendir. Zira adeten hiç nakizine rastlanılmamıştır. Aklın, nakizi olabilir görmesi olacağı anlamına gelmediği için kesin bilgi olmalarına aykırı değillerdir. İşte bu yüzden Kemal İbnu'l-Humam mülazemetin âdî olduğunu kabul etmekle beraber ayette yer alan istidlalin iknâî olmadığını, bilakis burhanî olduğunu ifade eder ve Taftâzânî'yi eleştirir.

lük sağlamaya çalışmaları yaygın adettir. Allah Teâlâ: **"O'nunla birlikte başka hiçbir ilâh yoktur. Öyle olsaydı, her ilâh kendi yarattığını alır götürür ve mutlaka birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı"**[1] ayet-i kerimesinde buna işaret etmiştir.

Ayrıca bilfiil bu âlemin fesada uğrayacağı yani mevcut nizamından çıkacağı kast ediliyorsa, sadece ilahların birden fazla olması bunu iktiza etmez. Zira elan mevcut olan düzen üzerine anlaşmış olmaları mümkündür. Eğer bu âlemin fesada uğramasının mümkün olduğu kast ediliyorsa[2] bunun yani alemin fesadının şu anda olmayacağına dair herhangi bir delil yoktur[3]. Üstelik göklerin dürüleceğini ve bu nizamın bozulacağını bildiren naslar buna şahitlik eder. Buna göre âlemin nizamının bozulması kesinlikle imkân dairesindedir.

Şöyle denilmesin: mülazemet[4] kesindir. Zira yer ve göklerin bozguna uğramasından maksat, onların ilk oluş anlarıdır. Şöyle ki: alemi yaratmak (şekillendirmek) isteyen iki yaratıcı olsaydı, işleri taksim ederlerken aralarında çatışma çıkardı ve zorunlu olarak biri (diğerinin sözünü dinlemiş olacağından) alemin yaratıcısı olamayacaktı, (olmaya çalışırsa) alem daha baştan yaratılamayacaktı.

Şöyle deriz: çatışma ihtimali sadece yaratıcının birden fazla olamayacağını grektirir. Bu ise mahlukatın hiç bulunmamasını lazım kılmaz. Üstelik yerlerin ve göklerin bilfiil yaratılmaması kast edilirse (ilahların anlaşmış oldukları düşüncesiyle) mülâzemete men' gelir. Yaratılmamalarının mümkün olduğu kast edilirse, lâzımın (yaratılmalarının mümkün) olması men'edilir.[5]

---

1 Müminûn, 91

2 Buna göre ayetin manası şöyle olur: Şayet yerlerde ve göklerde Allah Teâlâ'dan başka ilahlar olsaydı yer ve göklerin fesadı mümkün olurdu.

3 Yani ilahların taaddüdünün olmamasıyla fesadın olmayacağının kesinliği yoktur. Zira taaddüt olmadığında da fesat vaki olacaktır. Naslar da buna şahittir. şu anda da ikisi ihtilafa düşüp alemin nizamı fesada uğrayabilir. Şayet imkânı kast edilmişse

4 Yani ilahların taaddüdü durumunda fesadın gerekliliği kaçınılmazdır. Ancak bu fesattan maksat yer ve göklerin helak olması manasında değildir. Bilakis maksat onların hiç var olmamasıdır. Zira ilahların taaddüdü durumunda çekişmelerinin mümkünlüğü kâmil kudret sahibi bir ilahın bulunmaması demektir. Böyle bir kudret sahibi ilah olmayınca da yaratılanın olmaması gerekecektir. Bu itiraza cevabın hulasası şöyledir: İlahlar arasında böyle bir çekişmenin mümkün olması sadece ilahların taaddüt etmeyeceğini gerektirir. Yoksa kahhar bir yaratıcının olmayacağını gerektirmez. Zira daha çekişme olmadan biri tarafından o şey yaratılmış olması mümkündür. Çünkü çekişmenin mümkün olması çekişmenin kesin olması anlamına gelmez. Bundan ortaya şöyle bir şey çıkar: Yer ve göklerin fesadından maksat yok olmaları değildir.

5 Zira kıyamette yerlerin ve göklerin fesad bulacağı bir vakıadır. Vuku da imkânı gerektirir.

Denilirse ki: Ayet-i kerimede geçen "lev" kelimesi Arapça gramerde, başına geldiği cümlenin ikinci bölümünün (ceza) mazide meydana gelmemiş olmasının, birinci bölümünün (şart) gerçekleşmemesi sebebiyle olduğunu bildirmek için kullanılır. Buna göre ayet-i kerime, şunu bildirmiş olur; geçmişte yerlerin ve göklerin fesada uğramamış olması, ilahların birden fazla olmamasından kaynaklanmıştır.

Deriz ki: Evet, Arapça gramerde kelimenin asıl kullanımı öyledir. Fakat bazen "lev" kelimesi, herhangi bir zaman belirtmeksizin, ceza bulunmadığı için şartın bulunmadığını ifade etmek için kullanılır. "Şayet âlem kadim olsaydı değişken olmazdı" sözümüz bu tür bir kullanımdır. Ayet-i kerime de ki "lev" harfinin kullanımı da bu türdendir. Bazı zihinlerde iki kullanım birbirine karıştırdığından hataya düşülmektedir.

Metin

اللهُ تَعَالَى قَدِيمٌ

(اَلْقَدِيمُ) هَذَا تَصْرِيحٌ بِمَا عُلِمَ الْتِزَاماً، إِذِ الْوَاجِبُ لَا يَكُونُ إِلَّا قَدِيماً، أَيْ: لَا ابْتِدَاءَ لِوُجُودِهِ، إِذْ لَوْ كَانَ حَادِثاً مَسْبُوقاً بِالْعَدَمِ لَكَانَ وُجُودُهُ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ، حَتَّى وَقَعَ فِي كَلَامِ بَعْضِهِمْ أَنَّ الْوَاجِبَ وَالْقَدِيمَ مُتَرَادِفَانِ، لَكِنَّهُ لَيْسَ بِمُسْتَقِيمٍ، لِلْقَطْعِ بِتَغَايُرِ الْمَفْهُومَيْنِ، وَإِنَّمَا الْكَلَامُ فِي التَّسَاوِي بِحَسَبِ الصِّدْقِ، فَإِنَّ بَعْضَهُمْ عَلَى أَنَّ الْقَدِيمَ أَعَمُّ لِصِدْقِهِ عَلَى صِفَاتِ الْوَاجِبِ، بِخِلَافِ الْوَاجِبِ فَإِنَّهُ لَا يَصْدُقُ عَلَيْهَا، وَلَا اسْتِحَالَةَ فِي تَعَدُّدِ الصِّفَاتِ الْقَدِيمَةِ، وَإِنَّمَا الْمُسْتَحِيلُ فِي تَعَدُّدِ الذَّوَاتِ الْقَدِيمَةِ.

وَفِي كَلَامِ بَعْضِ الْمُتَأَخِّرِينَ كَالْإِمَامِ حَمِيدِ الدِّينِ الضَّرِيرِ رَحِمَهُ اللهُ وَمَنْ تَبِعَهُ تَصْرِيحٌ بِأَنَّ وَاجِبَ الْوُجُودِ لِذَاتِهِ هُوَ اللهُ تَعَالَى وَصِفَاتُهُ، وَاسْتَدَلُّوا عَلَى أَنَّ كُلَّ مَا هُوَ قَدِيمٌ فَهُوَ وَاجِبٌ لِذَاتِهِ بِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ وَاجِباً لَذَاتِهِ لَكَانَ جَائِزَ الْعَدَمِ فِي نَفْسِهِ، فَيُحْتَاجُ وُجُودُهُ إِلَى مُخَصِّصٍ فَيَكُونُ مُحْدَثًا، إِذْ لَا نَعْنِي بِالْمُحْدَثِ إِلَّا مَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ بِإِيجَادِ شَيْءٍ آخَرَ.

ثُمَّ اعْتَرَضُوا بِأَنَّ الصِّفَاتِ لَوْ كَانَتْ وَاجِبَةً لِذَاتِهَا لَكَانَتْ بَاقِيَةً وَالْبَقَاءُ مَعْنًى، فَيَلْزَمُ قِيَامُ الْمَعْنَى بِالْمَعْنَى، فَأَجَابُوا بِأَنَّ كُلَّ صِفَةٍ فَهِيَ بَاقِيَةٌ بِبَقَاءٍ هُوَ نَفْسُ تِلْكَ

الصِّفَةِ، وَهَذَا كَلَامٌ فِي غَايَةِ الصُّعُوبَةِ، فَإِنَّ الْقَوْلَ بِتَعَدُّدِ الْوَاجِبِ لِذَاتِهِ مُنَافٍ لِلتَّوْحِيدِ. وَالْقَوْلُ بِإِمْكَانِ الصِّفَاتِ يُنَافِي قَوْلِهِمْ بِأَنَّ كُلَّ مُمْكِنٍ فَهُوَ حَادِثٌ، فَإِنْ زَعَمُوا أَنَّهَا قَدِيمَةٌ بِالزَّمَانِ بِمَعْنَى عَدَمِ الْمَسْبُوقِيَّةِ بِالْعَدَمِ.

وَهَذَا لَا يُنَافِي الْحُدُوثَ الذَّاتِيَّ بِمَعْنَى الْاِحْتِيَاجِ إِلَى ذَاتِ الْوَاجِبِ، فَهُوَ قَوْلٌ بِمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْفَلَاسِفَةُ مِنِ انْقِسَامِ كُلٍّ مِنَ الْقِدَمِ وَالْحُدُوثِ إِلَى الذَّاتِي وَالزَّمَانِيِّ، وَفِيهِ رَفْضٌ لِكَثِيرٍ مِنَ الْقَوَاعِدِ، وَسَتَأْتِي لِهَذَا زِيَادَةُ تَحْقِيقٍ.

Kelime Anlamı

اَلْقَدِيمُ Allah Teâlâ kadimdir. هَذَا تَصْرِيحٌ بِمَا عُلِمَ الْتِزَاماً Bu ibare iltizamen bilinen bir şeyi sarihçe açıklamaktır. إِذِ الْوَاجِبُ Zira vacip لَا يَكُونُ إِلَّا قَدِيماً kesinlikle kadim olmalıdır. أَيْ: لَا ابْتِدَاءَ لِوُجُودِهِ Yani Allah Teâlâ'nın varlığının başlangıcı yoktur. إِذْ لَوْ كَانَ حَادِثاً مَسْبُوقاً بِالْعَدَمِ Zira varlığının öncesinde yokluk geçen bir hadis olsaydı لَكَانَ وُجُودُهُ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ varlığı zaruri olmazdı. Daha? **حَتَّى وَقَعَ فِي كَلَامِ بَعْضِهِمْ Hatta bazılarının konuşmalarında şöyle geçmektedir: أَنَّ الْوَاجِبَ وَالْقَدِيمَ Vacip ve kadim** Nedir? **مُتَرَادِفَانِ eşanlamlıdır.** Daha? **لَكِنَّهُ لَيْسَ بِمُسْتَقِيمٍ Ancak bu -yani eşanlamlı olmaları- doğru değildir** Ne için? **لِلْقَطْعِ بِتَغَايُرِ الْمَفْهُومَيْنِ zira iki mananın farklı oldukları kesindir. وَإِنَّمَا الْكَلَامُ Asıl tartışma** Ne hususta? **فِي التَّسَاوِي بِحَسَبِ الصِّدْقِ sıdk bakımından birbirlerine denkler midir, bu hususdadır. فَإِنَّ بَعْضَهُمْ Bazıları şu görüş üzeredirler: عَلَى أَنَّ الْقَدِيمَ أَعَمُّ Kadim daha geniş anlamlıdır** Ne için? **لِصِدْقِهِ عَلَى صِفَاتِ الْوَاجِبِ zira vacibin sıfatlarına şamil gelir. بِخِلَافِ الْوَاجِبِ vacip ise böyle değildir** Ne için? **فَإِنَّهُ لَا يَصْدُقُ عَلَيْهَا zira vacip kadime şamil gelmez. وَلَا اسْتِحَالَةَ Olağandışı bir şey yoktur** Ne hususta? **فِي**

تَعَدُّدِ الصِّفَاتِ الْقَدِيمَةِ Kadim sıfatların taaddüdünde وَإِنَّمَا الْمُسْتَحِيلُ Olağandışılık Ne hususta? فِي تَعَدُّدِ الذَّوَاتِ الْقَدِيمَةِ kadim olan zatların taaddüdündedir وَفِي كَلَامِ بَعْضِ الْمُتَأَخِّرِينَ Bazı müteahhir alimlerin kelamında vardır Kim gibi? كَالْإِمَامِ حَمِيدِ الدِّينِ الضَّرِيرِ رَحِمَهُ اللهُ İmam Habidüddin ed-Dar'ir -Allah Teâlâ ona rahmet etsin- وَمَنْ تَبِعَهُ ve ona tabi olanlar Ne vardır? تَصْرِيحٌ bir açıklama vardır Ne hususta? بِأَنَّ وَاجِبَ الْوُجُودِ لِذَاتِهِ Varlığı zatından vacip olan Kimdir? هُوَ اللهُ تَعَالَى وَصِفَاتُهُ o Allah Teâlâ ve sıfatlarıdır. وَاسْتَدَلُّوا delil getirdiler Ne üzerine?

عَلَى أَنَّ كُلَّ مَا هُوَ قَدِيمٌ Her kadimin Nedir? فَهُوَ وَاجِبٌ لِذَاتِهِ zatı ile vacip tir Ne ile? بِأَنَّهُ şan لَوْ لَمْ يَكُنْ وَاجِباً لَذَاتِهِ şayet zatı ile vacip olmazsa لَكَانَ جَائِزَ الْعَدَمِ فِي نَفْسِهِ kendi hakkında ademi -yokluğu- mümkün olur فَيُحْتَاجُ وُجُودُهُ إِلَى مُخَصِّصٍ böylece varlığı bir tahsis ediciye ihtiyaç duyar فَيَكُونُ مُحْدَثًا böylece hadis olur Ne için? إِذْ لَا نَعْنِي بِالْمُحْدَثِ zira biz muhdes ile kastetmeyiz إِلَّا مَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ varlığı taalluk edeni kastediyoruz Neye? بِإِيجَادِ شَيْءٍ آخَرَ başkasının icadına ثُمَّ اعْتَرَضُوا Sonra şöyle itiraz ettiler: بِأَنَّ الصِّفَاتِ Şayet sıfatlar لَوْ كَانَتْ وَاجِبَةً لِذَاتِهَا sizin iddia ettiğiniz gibi zatı itibarıyla vacip olsaydı لَكَانَتْ بَاقِيَةً baki -hep devam eden- olmaları gerekir. Daha? وَالْبَقَاءُ مَعْنًى Halbuki beka manadır. Daha? فَيَلْزَمُ Bu durumda gerekir Ne? قِيَامُ الْمَعْنَى بِالْمَعْنَى mananın mana ile kaim olması. فَأَجَابُوا Buna şöyle cevap verdiler: بِأَنَّ كُلَّ صِفَةٍ Her sıfat فَهِيَ بَاقِيَةٌ bakidir بِبَقَاءٍ öyle bir beka ile ki هُوَ o نَفْسُ تِلْكَ الصِّفَةِ o sıfatın ta kendisidir. وَهَذَا Bu كَلَامٌ فِي غَايَةِ الصُّعُوبَةِ son derece zor bir açıklamadır Ne için? فَإِنَّ الْقَوْلَ بِتَعَدُّدِ الْوَاجِبِ لِذَاتِهِ Zira zatı itibarıyla vacip olanların taaddüdü ile hükmetmek Nedir? مُنَافٍ لِلتَّوْحِيدِ tevhide aykırı olur. وَالْقَوْلُ بِإِمْكَانِ الصِّفَاتِ Sıfatların mümkün olduğuyla hükmetmek de Nedir? يُنَافِي قَوْلَهُمْ

kelamcıların şu iddialarına aykırıdır: بِأَنَّ كُلَّ مُمْكِنٍ **Muhakkak her mümkün** Nedir? فَهُوَ حَادِثٌ **hadistir** فَإِنْ زَعَمُوا **Şayet zannedrlerse** Neyi? أَنَّهَا قَدِيمَةٌ بِالزَّمَانِ **onlar zaman bakımından kadimdir** بِمَعْنَى عَدَمِ الْمَسْبُوقِيَّةِ بِالْعَدَمِ **evvelinde yokluğun geçmemesi manasıyla.** وَهَذَا **Halbuki bu** Nedir? لَا يُنَافِي الْحُدُوثَ الذَّاتِيَّ **zati bakımından hadis olmaya aykırı değildir** بِمَعْنَى الْاِحْتِيَاجِ إِلَى ذَاتِ الْوَاجِبِ **vacib zata ihtiyaç duymak manasıyla** فَهُوَ **İşte bu -yani zaman bakımından kadim olmak-** قَوْلٌ بِمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْفَلَاسِفَةُ **felsefecilerin gittiği görüşüdür** Felsefecilerin görüşü nedir? مِنِ انْقِسَامِ كُلٍّ مِنَ الْقِدَمِ وَالْحُدُوثِ **Kıdem ve hadisten her biri ayrılır** Neye? إِلَى الذَّاتِي وَالزَّمَانِيِّ **zati ve zamani diye ikiye ayrılır** Daha? وَفِيهِ رَفْضٌ **İşte bu görüşte terk vardır** Neyi? لِكَثِيرٍ مِنَ الْقَوَاعِدِ **bir çok kaideyi.** Daha? وَسَتَأْتِي **İleride gelecek** Ne için? لِهَذَا **bu konu için** Ne gelecek? زِيَادَةُ تَحْقِيقٍ **daha fazla açıklama.**

Metnü'l-Akâid

Allah Teâlâ Kadim ve Ezelidir

Allah Teâlâ, kadimdir.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ kadimdir (ezelîdir). Bu ifade, önceki ifadelerden anlaşılmayı gerekli kılan bir şeyi açıkça dile getirmektir. Zira vacibü'l-vücûd olan şeyin kadim olması, yani varlığının başlangıcı bulunmaması gerekir. Çünkü öncesinde yokluk bulunacak olsaydı varlığı kendinden zorunlu olan olamazdı.[1] Bu yüzden bazı âlimlerin sözlerinde vacibü'l-vücûd ile kadim mefhumlarının eşanlamlı olduğu geçmektedir.[2] Fakat bu iki mefhumun manalarının birbirinden farklılığı

1 Zira musannifin şu sözü "Alemi yaratan Allah Teâlâ'dır" "Allah Teâlâ varlığı vacip olandır" kuvvetindedir. Hiç şüphe yok ki vacip olmak kadim olmak anlamına gelir. Kul Ahmet. Yani Allah Teâlâ'nın kadim olduğu iddiası varlığının vacip olmasının sonucudur. Varlığının vacip olması da tüm alemi yaratan olmasını ispat eder.

2 Yani aralarında zihni bakımdan bir mülazemet yoktur. Mülazemette itibar edilen de zihni mülazemettir. Harici mülazemete gelince bu ikisi arasında hariçte mülazemet olduğu bir vakıadır.

açık olduğundan bu söylem doğru değildir. İki mefhumun eşanlamlı oluşu değil, belki müsavi[1] olduğu konuşulabilir.

Bu yüzden bazı kelamcılar, Allah Teâlâ'nın sıfatlarını da içerdiği için kadim mefhumunun vâcibü'l-vücûd mefhumundan daha kapsamlı olduğunu söylemiştir. Fakat "vâcibü'l-vucud" mefhumu böyle değildir. Zira kıdem sıfatına vâcibü'l-vücûd denmez. Kadim sıfatların birden fazla olmasında herhangi bir sakınca yoktur. Ancak sakıncalı ve imkânsız olan kadim zatların birden fazla olmasıdır.

İmam Hamîdüddin ed-Darîr[2] ve bazı yakın dönem takipçileri, lizatihî vacibü'l-vücûd ifadesinin Allah Teâlâ için kullanılabileceği gibi Allah Teâlâ'nın sıfatlarına da kullanılabileceğini açıkça beyan etmişlerdir.[3]

Kadim olan her şeyin lizatihî vacibü'l-vücûd olduğuna şöyle delil getirirler: kadim olan her şey lizatihî vacibü'l-vücûd olmasaydı, kadim olan şey, bizzat yok olması mümkün olan bir varlık olurdu. Böyle olunca da var olmak için bir muhassısa[4] muhtaç olacağından hâdis olurdu. Zaten hâdis demekle kastımız, varlığı, başka bir şeyin var kılmasına bağlı olan şeydir.[5]

Bunlara şöyle itiraz edilmiştir: Allah Teâlâ'nın sıfatları zatından dolayı vacibü'l-vücûd olsalardı beka sıfatına sahip olmaları gerekirdi. Bu durumda bir sıfat olan bekanın, kendisi gibi sıfat olanla kaim olması gerekecekti.[6]

---

1 Müteradif: mefhum ve masadakları (fertleri) aynı olan lafızları farklı iki kelimedir. Müsavi: mefhumları farklı fakat fertleri aynı olan iki kelimedir.

2 Ali b. Mühammed Necmü'i-ülemâ Hamîdüddin ed-Darîr er-Râmüşî el-Buharî ed- Darîr: hicri 666 veya 667 senesinde vefat etmiştir. Fıkıh, Usûl, Hâdis, Tefsir, Kelam ve Cedel ilimlerinde temayüz etmiş büyük Hanefi alimidir. Şemsü'i-Eimme el-Kerderî'nin talebelerindendir. Hafizüddin en- Nesefi onun talebelerindendir. el-Fevâid, Şerhu'l-Manzûmeti'n-Nesefiyye, Şerhu'n-Nâfi, Şerhu'l-Camii'l- Kebîr gibi birçok eseri vardır. el-Fevâidü'l-Behiyye, s. 125; Tâcü't- Terâcim, s. 215.

3 Sıfatların zatı itibarıyla vacip olmasının manası onların Allah Teâlâ'nın zatına isnat edilmesinin vacip olması anlamındadır. Şöyle ki zatın bu sıfatlarla sıfatlanması ihtiyari değildir. Aksi takdirde varlığı vacip olan Allah Teâlâ'nın hadise mahal olması gerekir. Buna göre zatın muhtar olması iddiası sıfatların dışındaki şeyler hakındadır. Kul Ahmet. Şayet şöyle bir itiraz edilse: Sıfatlar mevsufuna muhataçtır. Bu durumda nasıl zatı itibarıyla vacip oluyorlar? Buna şöyle cevap verilmiştir: Bir şeyin zatı itibarıyla mevcut olması var olmakta başkasına ihtiyaç duymaması demektir. Yoksa hiçbir şeye ihtiyaç dıymaması demek değildir.

4 Muhassıs: varlığını yokluğuna tercih edecek zat

5 Sıfatlar ilahtan hariç olmayan ama onu kemaliyyet bakımından tamamlayan özelliklerdir. Bazılarının zannettiği gibi sıfatlar zattan ayrı şeyler değildir. Veya sıfatlar zata arız olan haller de değildir. Bilakis sıftlar Allah Teâlâ'nın verlığıyla vardırlar. Sıfatlar için Allah Teâlâ'nın varlığından başka varlık yoktur. Yina Allah Teâlâ'nın vucub ve kıdeminden başka vucud ve kıdemleri yoktur.

6 Mananın mana ile kaim olması imkânsızdır. Şu hâlde Allah'ın sıfatlarının bizatihi vacibü'l-vücûd olması da imkânsızdır.

Bunlar da şöyle cevap vermişlerdir: Her sıfat, kendisiyle aynı olan bir beka sıfatıyla bakidir.[1]

Gerçek şu ki İmam Hamîdüddin ed-Darîr ve emsalinin bu ifadesi kabullenilmesi zor bir görüştür. Zira zatından ötürü vacibü'l-vücudun birden fazla olduğunu kabul etmek, tevhit inancına aykırıdır.

Allah Teâlâ'nın sıfatlarının mümkün olduğunu iddia etmek ise onların, "her mümkün hâdistir" hükmüyle çelişmektir.[2] Bunlar, Allah'ın sıfatlarının, öncesinde yokluk bulunmaması anlamında zaman itibariyle kadim olduklarını kast ediyorlarsa, bu, Vacibu'l-Vucûd'un (Allah Teâlâ'nın) zatına muhtaç anlamı taşıyan hudûs-i zatîye münafi değildir.[3] Fakat bu da felsefeciler; "kadim ve hâdis kavramlarını zatî ve zamanî olmak üzere ikiye ayrılır" görüşünü kabul etmek anlamına gelir. Felsefecilerin bu görüşünü kabul etmek demek, dinî kuralların birçoğunu çiğnemek demektir. İlerde bu husussa daha detaylı olarak değineceğiz.

Metin

صِفَاتُ اللهِ تَعَالَى

(اَلْحَيُّ الْقَادِرُ الْعَلِيمُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الشَّائِيِّ الْمُرِيدُ)؛ لِأَنَّ بَدَاهَةَ الْعَقْلِ جَازِمَةٌ بِأَنَّ مُحْدِثُ الْعَالَمِ عَلَى هَذَا النَّمْطِ الْبَدِيعِ وَالنِّظَامِ الْمُحْكَمِ، مَعَ مَا يَشْتَمِلُ عَلَيْهِ مِنَ الْأَفْعَالِ الْمُتْقِنَةِ وَالنُّقُوشِ الْمُسْتَحْسَنَةِ لَا يَكُونُ بِدُونِ هَذِهِ الصِّفَاتِ، عَلَى أَنَّ أَضْدَادَهَا نَقَائِصَ يَجِبُ تَنْزِيهُ اللهِ عَنْهَا. وَأَيْضاً قَدْ وَرَدَ الشَّرْعُ بِهَا وَبَعْضُهَا مِمَّا لَا

1 Yani sıfatların bekası sıfatlardan ayrı zait bir mana değil bilakis kendileridir.

2 Taftazani bu sözleriyle kadim mefhumunu vacip mefhumundan daha genel kabul eden kelamcıları kastediyor. Zira bunların Allah'ın sıfatlarının vacip olmadıklarını savunmaları mümkün olduklarını kabul etmek anlamını içerir. Yani sıfatlar mümkün olmakla beraber kadimdir iddiası her mümkün hadistir sözlerine aykırıdır. Bu görüş aslı itibarıyla Fahreddin Razi'ye nispet edilmiştir. Bu durumda felsefecilerin mümkün kadim olabilir görüşlerine katılmış oldular. Zira felsefeciler de alem, ukulu aşara kadim olan mümkündür demektedirler. Bu görüşün felsefeciler katında asıl dayanağı şudur: Mümkünlüğün illeti başkasına ihtiyaç duymasıdır. Var olmakta başkasına ihtiyaç duyması kadim olmasına mâni değildir.

3 Hudusu zati bir şeyin kadim ve ezeli olan bir illetin malulü olmasıdır. Onunla kaimdir. Bu görüş ilk önce felsefecilerden sadır oldu. Zira onlar şöyle diyorlardı: Alem yaratılmıştır. Yani kadim bir illetin malulüdür. Ve onunla kaimdir. Buna hudusu zati demişlerdir. Bazı kelamcılar da felsefecilerin alem için söylediğini sıfatlar hakkında söylemişlerdir. Onlara göre sıfatlar zatı itibarıyla hadistir. Zira varlıkları Allah Teâlâ'nın zatına dayanmaktadır. Fakat zaman bakımından kadimdirler. Zira varlıklarının evveli yoktur.

يَتَوَقَّفُ ثُبُوتُ الشَّرْعِ عَلَيْهَا فَيَصِحُّ التَّمَسُّكُ فِيهَا كَالتَّوْحِيدِ، بِخِلَافِ وُجُودِ الصَّانِعِ وَكَلَامِهِ وَنَحْوُ ذَلِكَ مِمَّا يَتَوَقَّفُ ثُبُوتُ الشَّرْعِ عَلَيْهِ.

(لَيْسَ بِعَرَضٍ)؛ لِأَنَّهُ لَا يَقُومُ بِذَاتِهِ، بَلْ يَفْتَقِرُ إِلَى مَحَلٍّ يُقَوِّمُهُ، فَيَكُونُ مُمْكِناً، وَلِأَنَّهُ يَمْتَنِعُ بَقَاؤُهُ وَإِلَّا لَكَانَ الْبَقَاءُ مَعْنًى قَائِماً بِهِ، فَيَلْزَمُ قِيَامُ الْمَعْنَى بِالْمَعْنَى وَهُوَ مُحَالٌ؛ لِأَنَّ قِيَامَ الْعَرَضِ بِالشَّيْءِ مَعْنَاهُ أَنَّ تَحَيُّزَهُ تَابِعٌ لِتَحَيُّزِهِ، وَالْعَرَضُ لَا تَحَيُّزَ لَهُ بِذَاتِهِ حَتَّى يَتَحَيَّزَ غَيْرُهُ بِتَبْعِيَّتِهِ. وَهَذَا مَبْنِيٌّ عَلَى أَنَّ بَقَاءَ الشَّيْءِ مَعْنًى زَائِدٌ عَلَى وُجُودِهِ، وَأَنَّ الْقِيَامَ مَعْنَاهُ التَّبْعِيَّةُ فِي التَّحَيُّزِ، وَالْحَقُّ أَنَّ الْبَقَاءَ اسْتِمْرَارُ الْوُجُودِ وَعَدَمُ زَوَالِهِ وَحَقِيقَتُهُ الْوُجُودُ مِنْ حَيْثُ النِّسْبَةُ إِلَى الزَّمَانِ الثَّانِي.

وَمَعْنَى قَوْلِنَا: "وُجِدَ فَلَمْ يَبْقَ" أَنَّهُ حَدَثَ فَلَمْ يَسْتَمِرَّ وُجُودُهُ وَلَمْ يَكُنْ ثَابِتاً فِي الزَّمَانِ الثَّانِي. وَأَنَّ الْقِيَامَ هُوَ الِاخْتِصَاصُ النَّاعِتِ بِالْمَنْعُوتِ، كَمَا فِي أَوْصَافِ الْبَارِي تَعَالَى، وَأَنَّ انْتِفَاءَ الْأَجْسَامِ فِي كُلِّ آنٍ وَمُشَاهَدَةَ بَقَائِهَا بِتَجَدُّدِ الْأَمْثَالِ لَيْسَ بِأَبْعَدَ مِنْ ذَلِكَ فِي الْأَعْرَاضِ. نَعَمْ تَمَسُّكُهُمْ فِي قِيَامِ الْعَرَضِ بِالْعَرَضِ بِسُرْعَةِ الْحَرَكَةِ وَبُطْئِهَا لَيْسَ بِتَامٍّ، إِذْ لَيْسَ هُنَا شَيْءٌ هُوَ حَرَكَةٌ وَآخَرُ هُوَ سُرْعَةٌ أَوْ وَبُطْءٌ، بَلْ هُنَا حَرَكَةٌ مَخْصُوصَةٌ تُسَمَّى بِالنِّسْبَةِ إِلَى بَعْضِ الْحَرَكَاتِ سَرِيعَةً وَبِالنِّسْبَةِ إِلَى الْبَعْضِ بَطِيئَةً، وَبِهَذَا تَبَيَّنَ أَنْ لَيْسَ السُّرْعَةُ وَالْبَطْءُ نَوْعَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ مِنَ الْحَرَكَةِ، إِذِ الْأَنْوَاعُ الْحَقِيقِيَّةُ لَا تَخْتَلِفُ بِالْإِضَافَاتِ.

Kelime Anlamı

اَلْحَيُّ Allah Teâlâ canlıdır, الْقَادِرُ kudretlidir, الْعَلِيمُ ilim sahibidir, السَّمِيعُ işitendir, الْبَصِيرُ görendir, الشَّائِيِّ الْمُرِيدُ dileyendir ve irade edendir Ne için? **لِأَنَّ بَدَاهَةَ الْعَقْلِ Zira akıl açıkça kesin olarak جَازِمَةٌ hükmeder** Neyi? **بِأَنَّ مُحْدِثَ الْعَالَمِ Muhakkak alemi yaratan** Nasıl? **عَلَى هَذَا النَّمْطِ الْبَدِيعِ bu kadar eşsiz وَالنِّظَامِ الْمُحْكَمِ ve düzenli şekilde yaratan** Daha? **مَعَ مَا يَشْتَمِلُ عَلَيْهِ مِنَ**

الْأَفْعَالِ الْمُتْقِنَةِ güçlü fiilerle işlenmiş Daha? وَالنُّقُوشِ الْمُسْتَحْسَنَةِ ve güzelleştirilmiş nakışlara beraber yaratan Nedir? لَا يَكُونُ olmaz بِدُونِ هَذِهِ الصِّفَاتِ bu sıfatları olmadan Daha? عَلَى أَنَّ أَضْدَادَهَا bununla beraber bu sıfatların zıtları da Nedir? نَقَائِصَ eksikliktir يَجِبُ تَنْزِيهُ اللهِ عَنْهَا Allah Teâlâ'nın onlardan münezzeh olması gerekir. وَأَيْضاً yina قَدْ وَرَدَ الشَّرْعُ بِهَا bu hususta şer'i hükümler sabittir. وَبَعْضُهَا مِمَّا لَا يَتَوَقَّفُ ثُبُوتُ الشَّرْعِ عَلَيْهَا Şer'i hükümlerin bazısının sübutu bu sıfatlara bağlı değildir. فَيَصِحُّ التَّمَسُّكُ dolayısıyla temessük etmek sahih olur Ne ile? بِالشَّرْعِ فِيهَا şeriatı ispatta bu sıfatlar ile Bazı şer'i hükümlerin kendine bağlı olmadığı sıfata örnek nedir? كَالتَّوْحِيدِ tevhit gibi بِخِلَافِ وُجُودِ الصَّانِعِ Allah Teâlâ'nın varlığı وَكَلَامِهِ ve kelam sıfatı وَنَحْوُ ذَلِكَ ve benzerleri böyle değildir Ne olduğu halde? مِمَّا يَتَوَقَّفُ ثُبُوتُ الشَّرْعِ عَلَيْهِ şer'i hükümlerin kendilerine bağlı olduğu sıfatlar. لَيْسَ بِعَرَضٍ Allah Teâlâ araz değildir Ne için? لِأَنَّهُ لَا يَقُومُ بِذَاتِهِ zira araz kendi zatıyla kaim değildir Daha? بَلْ يَفْتَقِرُ bilakis ihtiyaç duyar إِلَى مَحَلٍّ يُقَوِّمُهُ onu oluşturacak mahalle فَيَكُونُ مُمْكِناً bu yüzden mümkün -hadis- olur. وَلِأَنَّهُ يَمْتَنِعُ بَقَاؤُهُ ayrıca arazın bekası mümkün değildir Daha? وَإِلَّا aksi لَكَانَ الْبَقَاءُ takdirde beka olur Ne olur? مَعْنًى قَائِماً بِهِ onunla kaim olan bir mana olur فَيَلْزَمُ bu durumda da gerekir Ne? قِيَامُ الْمَعْنَى بِالْمَعْنَى mananın mana ile beraberliği gerekecektir وَهُوَ مُحَالٌ bu da muhaldir Ne için? لِأَنَّ قِيَامَ الْعَرَضِ بِالشَّيْءِ مَعْنَاهُ zira arazın bir şeyle beraberliğinin manası Nedir? أَنَّ تَحَيُّزَهُ تَابِعٌ لِتَحَيُّزِهِ onun boşlukta yer tutması beraber olduğu şeyin boşlukta yer tutmasına bağlıdır. وَالْعَرَضُ Araz لَا تَحَيُّزَ لَهُ بِذَاتِهِ kendi zatıyla boşlukta yer tutamaz حَتَّى يَتَحَيَّزَ غَيْرُهُ بِتَبْعِيَّتِهِ hatta başkasına tabi olarak boşlukta yer tutar. وَهَذَا

Bu, Nedir? مَبْنِيٌّ **bina edilmesindendir** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ بَقَاءَ الشَّيْءِ **muhakkak bir şeyin bekası** Nedir? مَعْنًى زَائِدٌ عَلَى وُجُودِهِ **o şeyin varlığı üzerine zait bir manadır** Daha? وَأَنَّ الْقِيَامَ مَعْنَاهُ التَّبْعِيَّةُ فِي التَّحَيُّزِ **ve bir şeyin kıyamının manası boşlukta yer tutmakta diğerine tabi olmasıdır** وَالْحَقُّ **Doğrusu şudur** أَنَّ الْبَقَاءَ **Muhakkak ki beka -devamlılık-** اسْتِمْرَارُ الْوُجُودِ وَعَدَمُ زَوَالِهِ **varlığının devamı ve zail olmamasıdır** Daha? وَحَقِيقَتُهُ الْوُجُودُ **ve bunun hakikatı** مِنْ حَيْثُ النِّسْبَةُ إِلَى الزَّمَانِ الثَّانِي **ikinci -sonraki- zamana nispet edilerek bir şeyin varlığının devam etmesidir.** وَمَعْنَى قَوْلِنَا **Bizim şu sözümüzün manası:** ''وُجِدَ فَلَمْ يَبْقَ'' **"var edildi, devam etmedi"** Nedir? أَنَّهُ حَدَثَ **O sonradan yaratılmıştır** فَلَمْ يَسْتَمِرَّ وُجُودُهُ **bu sebepten varlığı devam etmemiştir** Daha? وَلَمْ يَكُنْ ثَابِتاً فِي الزَّمَانِ الثَّانِي **ve sonraki zamanda devam etmemiştir.** Daha ne haktır? وَأَنَّ الْقِيَامَ **Başkasıyla kaim olmak** Nedir? هُوَ الْاِخْتِصَاصُ النَّاعِتِ بِالْمَنْعُوتِ **sıfatın mevsufuna ait olmasıdır** Ne gibi? كَمَا فِي أَوْصَافِ الْبَارِي تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın sıfatları gibi** Daha? وَأَنَّ انْتِفَاءَ الْأَجْسَامِ فِي كُلِّ آنٍ وَمُشَاهَدَةَ **ve cisimlerin her an yok olmaları** Ne sebebiyle? بَقَائِهَا بِتَجَدُّدِ الْأَمْثَالِ **benzerleriyle tekrar var olması ve benzerlerinin yenilenmesi sebebiyle** Nedir? لَيْسَ بِأَبْعَدَ مِنْ ذَلِكَ فِي الْأَعْرَاضِ **bu durum arazlar için olandan daha uzak değildir.** نَعَمْ **Evet,** تَمَسُّكُهُمْ فِي قِيَامِ الْعَرَضِ بِالْعَرَضِ **arazın başka arazla kaim olması hususunda felsefecilerin delil getirmesi** Ne ile? بِسُرْعَةِ الْحَرَكَةِ وَبُطْئِهَا **cisimlerin haraketlerinin sürat ve yavaşlığıyla** لَيْسَ بِتَامٍّ **tam değildir. -Yani zayıftır.** Ne için? إِذْ لَيْسَ هُنَا شَيْءٌ هُوَ حَرَكَةٌ وَآخَرُ هُوَ سُرْعَةٌ أَوْ وَبُطْءٌ **Zira burada haraket, sürat ve yavaş diye bir şey yok ki.** Daha? بَلْ هُنَا حَرَكَةٌ مَخْصُوصَةٌ إِلَى بَعْضِ الْحَرِكَاتِ سَرِيعَةً **Bilakis burada hususi bir haraket var**

ki تُسَمَّى بِالنِّسْبَةِ diğer haraketlere nispetle sürat diye isimlendirilir Daha? **وَبِالنِّسْبَةِ إِلَى الْبَعْضِ بَطِيئَةً diğer bir şeye nispetle de yavaş.** وَبِهَذَا تَبَيَّنَ **Bu anlattığımızla açığa çıktı** Ne? أَنْ لَيْسَ السُّرْعَةُ وَالْبَطْءُ **sürat ve yavaş değildir** Ne değildir? نَوْعَيْنِ مُخْتَلِفَيْنِ مِنَ الْحَرَكَةِ **haraketin iki farklı türü değildir** Ne için? إِذِ الْأَنْوَاعُ الْحَقِيقِيَّةُ **zira hakiki neviler** Nedir? لَا تَخْتَلِفُ بِالْإِضَافَاتِ **başka şeylere izafeyle -nispetle- değişmez.**

Metnü'l-Akâid

Allah Teâlâ'nın Sıfatları

Allah Teâlâ; hayat, kudret, ilim, işitmek/sem', görmek/basar ve her şeyi ancak kendi isteğiyle/meşiet yapma, mürîd/irade vasıflarına sahiptir. Allah Teâlâ araz değildir.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ; hayat, kudret, ilim, işitmek/sem', görmek/basar ve bir şeyi ancak kendi isteğiyle yapma /irade vasıflarına sahiptir. Nitekim akıl, âlemi böylesi mükemmel bir düzende, eşsiz güzellikte, her zerresiyle muhteşem nakışlarla ve son derece hikmet içeren fiiller çerçevesinde ölçülü işleyişiyle yaratan zâtın bu sıfatlardan mahrum olamayacağına açık ve tereddütsüz bir şekilde inanır.[1] Üstelik yukarıda zikredilen sıfatların karşıtları Allah Teâlâ'yı tenzih etmemiz gereken noksanlıklardır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın bu sıfatlara sahip olduğunu

1 Hayali Haşiyesi'nde şöyle denilmiştir: Vacip Teala'nın kendi dışında herşeyi mümkemmel olarak yarattığının tasavvur edilmesi bu sıfatların yaratanda bulunduğuna bedihi olarak gösterir. Musannifin bu ibaresi işitme ve görme sıfatlarını da kapsar. Ancak bir şeyin kamil olarak yaratılmasının bu sıfatlara da delalet ettiği tartışılır. Hayali Haşiyesi'deki ibare bitti. Yani Hayali Haşiyesi'nin bu ibaresinden anlaşılan mahlukatın olduğu hal üzere mükemmel yaratılması görme ve işitme sıfatlarına ihtiyaç olmaksızın ilim sıfatının yeterli olmasıdır. Zira yaratılanların mümkünlüğü ilim sıfatını, hadis olmaları da kudret ve irade sıfatlarını gerektirecektir. Bunların tamamı da hayat sıfatını gerektirecektir. Bu durumda işitme ve görme sıfatlarına ihtiyaç olmadığı anlaşılmış olur. Bu Hayalinin kastettiği manadır. Ancak biz şöyle deriz: Bu iddia doğru değildir. Zira bu iki sıfatın olmaması nakıslık gerektirir. Nakıs olanın da kendi dışındaki her şeyi mükemmel olarak yaratması düşünülemez. Ayrıca musannifin bu ibareden kastı Allah Teâlâ'nın kemal sıfatlarıyla muttasıf olduğunu bildirmektir. Yoksa maksadı sıfatların nelere taalluk edip etmediğini beyan etmek değildir.

gösteren ayet ve hâdisler vardır. Bu sıfatların bir kısmı, naklî delillerin/ayet ve hâdislerin sabit olması/kabullenir olması kendilerine bağlı sıfatlardan da değildir. Dolayısıyla bu gibi sıfatlarda naklî delillerle istidlalde bulunmak teknik olarak doğrudur. Sözgelimi tevhid/vahdaniyet sıfatı bunlardandır. Allah'ın varlığı ve kelam sıfatı ise, naklî delillerin kabullenilir olması kendilerine bağlı olduğundan naklî delillerle ispatlanamazlar.

Allah Teâlâ araz değildir. Zira araz kendiliğinden kaim olamaz. Aksine varlığını sürdürebilmek için bir mahalle muhtaçtır. Bu yüzdendir ki arazlar mümkün varlıklardır. Ayrıca arazların sürekliliği imkânsızdır. Aksi takdirde bekâ, arazla kaim olan bir mana olurdu. Bu durumda mananın manayla kaim olması gerekirdi ki, bu muhaldir. Çünkü arazın bir şeyle kaim olması, tahayyüzünün, kaim olduğu şeyin tahayyüzüne tabi olması demektir. Arazın kendine ait bir tahayyüzü olmadığından başka bir şeyin ona tabi olarak tahayyüz etmesi mümkün olamaz.

Bu anlatılan, bir şeyin sürekli olması, o şeyin varlığının üzerine zait bir mana olmasına ve başka şeyle kaim olmanın tahayyüzde başka şeye tabi olması anlamına gelmesine mebnidir. Gerçek şu ki; beka, varlığı daimî olan, zevali mümkün olmayan demektir. Nitekim beka, "ikincis bir zamana nispetle varoluş" şeklinde tarif edilir. "Var oldu ancak baki kalmadı" sözü, "var oldu; fakat varlığı daimi olmadı, ikinci zamanda var olmadı" demektir.

Yine başka bir şeyle kaim olmak, Allah Teâlâ'nın sıfatlarının zatıyla kaim olması gibi sıfatın mevsufuna aidiyetidir. Ayrıca cisimlerin her an yok oldukları halde teceddüd-i emsâl (yerini mislinin alması) yoluyla daima varmış gibi görünmesi, arazlar için anlatılan durumdan çok da farklı değildir.

Evet, hareketin süratli ve yavaş oluşuyla, arazın arazla kaim olduğuna delil getirmeleri tam olarak doğru görülemez. Zira ortada hareket diye bir şey ve sürat veya yavaşlık diyebileceğimiz ikinci farklı bir şey yoktur. Bilakis burada belli özellikleri olan hareket vardır; bir hareket, bir kısım harekete nispetle seri sayılabilirken, diğer bir kısım harekete göre yavaş kabul edilir. Buna göre; sürat ve yavaşlık hareketin iki ayrı çeşidi değildir. Çünkü hakikî neviler göreceli değildirler, nispet edildikleri şeye göre değişmezler[1].

---

1 Nevi: Mahiyete dâhil külli bir mefhum olup zatidir. Bir şeyin farklı şeylere nispetle izafeti yani göreceli oluşu mahiyete dâhil olmaz. Bu yüzden hakiki bir nevi oluşturmaz. Konumuzda seri veya yavaş hareket, mutlak hareketten bağımsız birer nevi olarak düşünülemezler. Böyle olunca da serilik ya da yavaşlığın, mutlak hareketten ayrı birer arazmış gibi arazın arazla kıyamına delil olarak kullanılması söz konusu olamaz.

Metin

(وَلَا جِسْمَ)؛ لِأَنَّهُ مُتَرَكِّبٌ وَمُتَحَيِّزٌ، وَذَلِكَ أَمَارَةُ الْحُدُوثِ.

(وَلَا جَوْهَرَ) أَمَّا عِنْدَنَا فَلِأَنَّهُ اسْمٌ لِلْجُزْءِ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ، وَهُوَ مُتَحَيِّزٌ وَجُزْءٌ مِنَ الْجِسْمِ، وَاللهُ تَعَالَى مُتَعَالٍ عَنْ ذَلِكَ.

وَأَمَّا عِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ فَلِأَنَّهُمْ وَإِنْ جَعَلُوهُ اسْماً لِلْمَوْجُودِ لَا فِي مَوْضُوعٍ مُجَرَّداً كَانَ أَوْ مُتَحَيِّزاً لَكِنَّهُمْ جَعَلُوهُ مِنْ أَقْسَامِ الْمُمْكِنِ وَأَرَادُوا بِهِ الْمَاهِيَةَ الْمُمْكِنَةَ الَّتِي إِذَا وُجِدَتْ كَانَتْ لَا فِي مَوْضُوعٍ.

وَأَمَّا إِذَا أُرِيدَ بِهِمَا الْقَائِمُ بِذَاتِهِ وَالْمَوْجُودُ لَا فِي مَوْضُوعٍ فَإِنَّمَا يَمْتَنِعُ إِطْلَاقُهُمَا عَلَى الصَّانِعِ مِنْ جِهَةِ عَدَمِ وُرُودِ الشَّرْعِ بِذَلِكَ، مَعَ تَبَادُرِ الْفَهْمِ إِلَى الْمُتَرَكِّبِ وَالْمُتَحَيِّزِ. وَذَهَابُ الْمُجَسِّمَةِ وَالنَّصَارَى إِلَى إِطْلَاقِ الْجِسْمِ وَالْجَوْهَرِ عَلَيْهِ بِالْمَعْنَى الَّذِي يَجِبُ تَنْزِيهُ اللهِ تَعَالَى عَنْهُ.

فَإِنْ قِيلَ: كَيْفَ صَحَّ إِطْلَاقُ الْمَوْجُودِ وَالْوَاجِبِ وَالْقَدِيمِ وَنَحْوِ ذَلِكَ مِمَّا لَمْ يَرِدْ بِهِ الشَّرْعُ؟

قُلْنَا: بِالْإِجْمَاعِ وَهُوَ مِنَ الْأَدِلَّةِ الشَّرْعِيَّةِ. وَقَدْ يُقَالُ: إِنَّ اللهَ وَالْوَاجِبَ وَالْقَدِيمَ أَلْفَاظٌ مُتَرَادِفَةٌ، وَالْمَوْجُودُ لَازِمٌ لِلْوَاجِبِ، وَإِذَا وَرَدَ الشَّرْعُ بِإِطْلَاقِ اسْمٍ بِلُغَةٍ فَهُوَ إِذَنْ بِإِطْلَاقِ مَا يُرَادِفُهُ مِنْ تِلْكَ اللُّغَةِ أَوْ مِنْ لُغَةٍ أُخْرَى وَمَا يُلَازِمُ مَعْنَاهُ، وَفِيهِ نَظَرٌ.

Kelime Anlamı

وَلَا جِسْمَ **Allah Teâlâ cisim değildir** Ne için? لِأَنَّهُ **zira cisim** مُتَرَكِّبٌ وَمُتَحَيِّزٌ **mürekkep ve mekan tutandır.** Daha? وَذَلِكَ أَمَارَةُ الْحُدُوثِ **Bunlar hadis olma emareleridir.** وَلَا جَوْهَرَ **Allah Teâlâ cevher değildir.** أَمَّا عِنْدَنَا **Bizim görüşümüz açısından bakınca;** فَلِأَنَّهُ **çünkü cevher** Nedir? اسْمٌ لِلْجُزْءِ الَّذِي لَا يَتَجَزَّأُ

bölünemeyen cüzün ismidir Daha? وَهُوَ مُتَحَيِّزٌ **ve bu cüz boşlukta yer tutar** وَجُزْءٌ مِنَ الْجِسْمِ **ve cisimden bir parçedır.** وَاللهُ تَعَالَى **Halbuki Allah Teâlâ** Nedir? مُتَعَالٍ عَنْ ذَلِكَ **bunlardan yücedir.** وَأَمَّا عِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ **Felsefecilerin görüşü açısından bakınca;** فَلِأَنَّهُمْ **çünkü onlar** وَإِنْ جَعَلُوهُ اسْماً لِلْمَوْجُودِ **cevheri her ne kadar mevcudun ismi olarak kabul etselerde** öyle mevcut ki لَا فِي مَوْضُوعٍ **mekanda olmayan** مُجَرَّداً كَانَ أَوْ مُتَحَيِّزٍ **mücerret veya boşlukta yer tutan** Daha? لَكِنَّهُمْ **ancak onlar** جَعَلُوهُ مِنْ أَقْسَامِ الْمُمْكِنِ **cevheri mümkün kısımlarından saymışlardır.** Daha? وَأَرَادُوا بِهِ **ve bununla kastediyorlar** Neyi? الْمَاهِيَةَ الْمُمْكِنَةَ **mümkün mahiyeti** الَّتِي **öyle mahiyet ki** إِذَا وُجِدَتْ **var olduğunda** كَانَتْ لَا فِي مَوْضُوعٍ **bir mekanda olmaz.** وَأَمَّا إِذَا أُرِيدَ بِهِمَا الْقَائِمُ بِذَاتِهِ **Bunlarla zatıyla kaim bir zat irade edilmesine gelince** Daha? لَا فِي مَوْضُوعٍ وَالْمَوْجُودُ **mekanda olmayan bir mevcut kastedilmesine gelince;** فَإِنَّمَا يَمْتَنِعُ إِطْلَاقُهُمَا **yaratıcıya söylenmesi caiz değildir** Kime? عَلَى الصَّانِعِ **yaratan** Neden? مِنْ جِهَةِ عَدَمِ وُرُودِ الشَّرْعِ بِذَلِكَ **bu hususta şer'i bir iznin varit olmamasındandır** Ne olduğu halde? مَعَ تَبَادُرِ الْفَهْمِ **bununla beraber aklın anlayışı sürat eder** Neye? إِلَى الْمُتَرَكِّبِ وَالْمُتَحَيِّزِ **mürekkep ve mekan tutana.** وَذَهَابُ الْمُجَسِّمَةِ وَالنَّصَارَى **Mücessimenin ve Hıristiyanların gitmesi** Neye? إِلَى إِطْلَاقِ الْجِسْمِ وَالْجَوْهَرِ عَلَيْهِ تَعَالَى **cisim ve cevheri Allah Teâlâ'ya söylemeye** Nasıl? بِالْمَعْنَى الَّذِي **öyle bir manayla ki** يَجِبُ تَنْزِيهُ اللهِ تَعَالَى عَنْهُ **Allah Teâlâ'nın onlardan münezzeh olması vaciptir.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** كَيْفَ صَحَّ إِطْلَاقُ الْمَوْجُودِ **Mevcudun söylenmesi nasıl sahih olabilir** Daha? وَالْوَاجِبِ **vacip,** وَالْقَدِيمِ **kadim** وَنَحْوِ ذَلِكَ **ve benzerleri** Nelerden olan? مِمَّا لَمْ يَرِدْ بِهِ الشَّرْعُ **Hakkında şer'i delil olmayan** قُلْنَا بِالْإِجْمَاعِ **Biz bu hususta icma**

olduğuyla hükmederiz. وَهُوَ مِنَ الْأَدِلَّةِ الشَّرْعِيَّةِ **İcma da şer'i delillerdendir.** وَقَدْ يُقَالُ **Şöyle de denilebilir:** إِنَّ اللهَ **Muhakkak ki Allah,** وَالْوَاجِبَ وَالْقَدِيمَ **vacip ve kadim** Nedir? أَلْفَاظٌ مُتَرَادِفَةٌ **eşanlamlı kelimelerdir.** Daha? وَالْمَوْجُودُ لَازِمٌ لِلْوَاجِبِ **Mevcut da vacibin lazımıdır.** وَإِذَا وَرَدَ الشَّرْعُ **şer'i izin varit olunca** Ne hususta? بِإِطْلَاقِ اسْمٍ بِلُغَةٍ **bir lügatteki bir ismin kullanılmasına** Ne olur? فَهُوَ إِذَنٌ **o izindir** Ne hakkında? بِإِطْلَاقِ مَا يُرَادِفُهُ **o ismin eşanlamlısını söylemeye** öyle eşanlamlı ki مِنْ تِلْكَ اللُّغَةِ أَوْ مِنْ لُغَةٍ أُخْرَى **o lügatten veya başka lügatten** Daha? وَمَا يُلَازِمُ مَعْنَاهُ **veya manasının lazımisini kullanmaya izin oluşur.** وَفِيهِ نَظَرٌ **Bu konu incelenmelidir.**

Metnü'l-Akâid

Allah Teâlâ cisim de, cevher de değildir.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ cisim değildir. Zira cisim bileşiktir ve yer kaplayandır. Bileşik olmak ve yer kaplamak hâdis (sonradan yaratılmış) olma belirtileridir. **Allah Teâlâ cevher değildir.** Bize göre Allah'ın cevher olmaması şu sebeplere dayanır: Cevher cüz'ün lâ yetecezzânın ismidir. Cüz'ün lâ yetecezzâ da yer kaplamaktadır ve cismin bir parçasıdır. Allah Teâlâ böyle olmaktan münezzehtir.

Felsefeciler, mücerret ya da mütehayyiz her tür cevherin her ne kadar herhangi bir mevzuda bulunmayan mevcut olduğunu söyleseler de cevherin mümkinattan bir kısım olduğunu kabul etmektedirler. Cevher kavramıyla da var olduğunda herhangi bir mevzuda bulunmayan mümkin bir mahiyeti kast ederler.

Şayet cevher ve cisim kavramlarıyla "kendi başına kaim olan" ve "herhangi bir mevzuda bulunmayan varlık" anlamları kast edilirse bu durumda bu isimleri Allah Teâlâ için kullanmanın caiz olmaması, ayet ve hâdislerde bu kullanımın caiz olduğunu gösterecek bir nassın bulunmayışındandır. Üstelik bu isimler kullanıldığında akla ilk gelecek olan mürekkep/bileşik ve mütehayyiz olandır.

Ayrıca Hıristiyanlar ve Mücessime, cisim ve cevher gibi isimleri Allah Teâlâ'yı tenzih edecek anlamıyla kullanmaktadırlar[1].

Denilirse ki: Ayet ve hâdislerde Allah Teâlâ için kullanılmadığı halde mevcut, vacibü'l- vücûd ve kadim gibi isimleri niçin kullanıyoruz?

Deriz ki: Bunların Allah Teâlâ'ya isim olarak kullanılması icma ile sabittir. İcma ise şer'i bir delildir. Ayrıca Allah, vacibü'l-vücûd ve kadim emsali lafızların eşanlamlı olduğu da söylenmiştir. Mevcut kelimesi vacibü'l-vücûd kelimesinin lazımıdır. Şeriatta, herhangi bir dilde Allah'a bir isim kullanıldığında bu ismin eşanlamlısı veya başka dillerde çevirisi veya da lazımının Allah Teâlâ için kullanılması caizdir, denilmiştir. Fakat bu görüş pek tutarlı değildir.

Metin

لا يُعْلَمُ ذَاتُهُ تَعَالَى

(**وَلَا مُصَوَّرٌ**) أَيْ: ذِي صُورَةٍ وَشَكْلٍ مِثْلِ صُورَةِ إِنْسَانٍ أَوْ فَرَسٍ؛ لِأَنَّ ذَلِكَ مِنْ خَوَاصِّ الْأَجْسَامِ يَحْصُلُ لَهَا بِوَاسِطَةِ الْكَمِّيَّاتِ وَالْكَيْفِيَّاتِ وَإِحَاطَةِ الْحُدُودِ وَالنِّهَايَاتِ.

(**وَلَا مَحْدُودٌ**) أَيْ: ذِي حَدٍّ وَنِهَايَةٍ.

(**وَلَا مَعْدُودٌ**) أَيْ: ذِي عَدَدٍ وَكَثْرَةٍ، يَعْنِي ليس مَحَلاً لِلْكَمِّيَّاتِ الْمُتَّصِلَةِ كَالْمَقَادِيرِ، وَلَا الْمُنْفَصِلَةِ كَالْأَعْدَادِ وَهُوَ ظَاهِرٌ.

(**وَلَا مُتَبَعِّضٌ وَلَا مُتَجَزِّئٌ**) أَيْ: ذِي أَبْعَاضٍ وَأَجْزَاءَ.

(**وَلَا مُتَرَكِّبٌ**) مِنْهَا لِمَا فِي كُلِّ ذَلِكَ مِنَ الْاِحْتِيَاجِ الْمُنَافِي لِلْوُجُوبِ فَمَا لَهُ أَجْزَاءُ يُسَمَّى بِاعْتِبَارِ تَأَلُّفِهِ مِنْهَا مُتَرَكِّبًا وَبِاعْتِبَارِ انْحِلَالِهِ إِلَيْهَا مُتَبَعِّضًا وَمُتَجَزِّيًا (**وَلَا مُتَنَاهٍ**)؛ لِأَنَّ ذَلِكَ مِنْ صِفَاتِ الْمَقَادِيرِ وَالْأَعْدَادِ.

(**وَلَا يُوصَفُ بِالْمَاهِيَّةِ**) أَيِ: الْمُجَانَسَةِ لِلْأَشْيَاءِ؛ لِأَنَّ مَعْنَى قَوْلِنَا مَا هُوَ؟ مِنْ أَيِّ جِنْسٍ هُوَ؟ وَالْمُجَانَسَةُ تُوجِبُ التَّمَايُزَ عَنِ الْمُجَانَسَاتِ بِفُصُولٍ مُقَوِّمَةٍ، فَيَلْزَمُ

1 Mücessime'den sayılan Kerramiye fırkası Allah Teâlâ'nın diğer cisimler gibi olmayan bir cisim olduğunu savunur. Fakat buna rağmen bu emsal isimleri Allah Teâlâ için kullanmanın asla caiz olmayacağı açıktır.

التَّرْكِيبُ. (وَلَا بِالْكَيْفِيَّةِ) أَيْ: مِنَ اللَّوْنِ وَالطَّعْمِ وَالرَّائِحَةِ وَالْحَرَارَةِ وَالْبُرُودَةِ وَالرُّطُوبَةِ وَالْيُبُوسَةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا هُوَ مِنْ صِفَاتِ الْأَجْسَامِ وَتَوَابِعِ الْمِزَاجِ وَالتَّرْكِيبِ.

(وَلَا يَتَمَكَّنُ فِي مَكَانٍ)؛ لِأَنَّ التَّمَكُّنَ عِبَارَةٌ عَنْ نُفُوذِ بُعْدٍ فِي بُعْدٍ آخَرَ مُتَحَقِّقٍ أَوْ مُتَوَهَّمٍ يُسَمُّونَهُ الْمَكَانَ. وَالْبُعْدُ عِبَارَةٌ عَنِ امْتِدَادٍ قَائِمٍ بِالْجِسْمِ أَوْ بِنَفْسِهِ عِنْدَ الْقَائِلِينَ بِوُجُودِ الْخَلَاءِ، وَاللهُ تَعَالَى مُنَزَّهٌ عَنِ الْامْتِدَادِ وَالْمِقْدَارِ لِاسْتِلْزَامِهِ التَّجَزِّيَ. فَإِنْ قِيلَ: اَلْجَوْهَرُ الْفَرْدُ مُتَحَيِّزٌ وَلَا بُعْدَ فِيهِ، وَإِلَّا لَكَانَ مُتَجَزِّئاً.

قُلْنَا: الْمُتَمَكِّنُ أَخَصُّ مِنَ الْمُتَحَيِّزِ؛ لِأَنَّ الْحَيِّزَ هُوَ الْفِرَاغُ الْمُتَوَهَّمُ الَّذِي يُشْغِلُهُ شَيْءٌ مُمْتَدٌّ أَوْ غَيْرُ مُمْتَدٍّ، فَمَا ذُكِرَ دَلِيلٌ عَلَى عَدَمِ التَّمَكُّنِ فِي الْمَكَانِ.

وَأَمَّا الدَّلِيلُ عَلَى عَدَمِ التَّحَيُّزِ فَهُوَ أَنَّهُ لَوْ تَحَيَّزَ فَإِمَّا فِي الْأَزَلِ فَيَلْزَمُ قِدَمُ الْحَيِّزِ، أَوْ لَا فَيَكُونُ مَحَلّاً لِلْحَوَادِثِ، وَأَيْضاً إِمَّا أَنْ يُسَاوِيَ الْحَيِّزَ أَوْ يَنْقُصَ عَنْهُ، فَيَكُونُ مُتَنَاهِياً، أَوْ يَزِيدُ عَلَيْهِ فَيَكُونُ مُتَجَزِّئاً.

وَإِذَا لَمْ يَكُنْ فِي مَكَانٍ لَمْ يَكُنْ فِي جِهَةٍ لَا عُلْوَ وَلَا سُفْلَ وَلَا غَيْرَهُمَا؛ لِأَنَّهَا إِمَّا حُدُودٌ وَأَطْرَافٌ لِلْأَمْكِنَةِ أَوْ نَفْسِ الْأَمْكِنَةِ بِاعْتِبَارِ عُرُوضِ الْإِضَافَةِ إِلَى شَيْءٍ.

Kelime Anlamı

وَلَا مُصَوَّرٍ Allah Teâlâ suret sahibi değildir. أَيْ: ذِي صُورَةٍ وَشَكْلٍ yani suret ve şekil sahibi değildir Ne gibi? **مِثْلِ صُورَةِ إِنْسَانٍ أَوْ فَرَسٍ insan ve at gibi** Ne için? **لِأَنَّ ذَلِكَ zira bu, مِنْ خَوَاصِّ الْأَجْسَامِ cisimlerin özelliklerindendir** öyle özellik ki **يَحْصُلُ لَهَا o cisim için hasıl olur** Ne sebebiyle? **بِوَاسِطَةِ الْكَمِّيَّاتِ kemmiyet vasıtasıyla وَالْكَيْفِيَّاتِ ve keyfiyet, وَإِحَاطَةِ الْحُدُودِ ve sınırları ihata وَالنِّهَايَاتِ ve bir nihai ölçü ile. وَلَا مَحْدُودٌ Allah Teâlâ belli bir ölçü sahibi değildir أَيْ: ذِي حَدٍّ وَنِهَايَةٍ yani ölçü ve sonlu değildir. وَلَا مَعْدُودٌ Allah Teâlâ adetlenmiş değildir أَيْ: ذِي عَدَدٍ وَكَثْرَةٍ yani adet ve çokluk sahibi değildir.**

يَعْنِي ليس مَحَلاً Yani mahal değildir Neye? لِلْكَمِّيَّاتِ الْمُتَّصِلَةِ كَالْمَقَادِيرِ miktarlar gibi muttasıl kemiyetlere وَلَا الْمُنْفَصِلَةِ كَالْأَعْدَادِ ve adetler gibi munfasıl kemmiyet sahibi de değildir. وَهُوَ ظَاهِرٌ Bu açıktır.

أَيْ: ذِي أَبْعَاضٍ Allah Teâlâ parça veya cüz değildir وَلَا مُتَبَعِّضٌ وَلَا مُتَجَزِّئٌ وَأَجْزَاءَ Yani parça ve cüz sahibi değildir. وَلَا مُتَرَكَّبٌ مِنْهَا Allah Teâlâ cüzlerden oluşmuş mürekkep de değildir Ne için? لِمَا فِي كُلِّ ذَلِكَ zira bunların hepsinde var Ne? مِنَ الِاحْتِيَاجِ ihtiyaç manası vardır öyle ihtiyaç ki الْمُنَافِي لِلْوُجُوبِ vacip olana aykırıdır فَمَا لَهُ أَجْزَاءُ Cüzlü olan şeyler يُسَمَّى isimlendirilir بِاعْتِبَارِ تَأَلُّفِهِ مِنْهَا cüzlerden oluşması itibarıyla Ne diye? مُتَرَكِّبًا mürekkep diye Daha? وَبِاعْتِبَارِ انْحِلَالِهِ إِلَيْهَا cüzlere ayrılması itibarıyla da مُتَبَعِّضًا وَمُتَجَزِّيًا parçelı ve cüzlü diye isimlendirilir. وَلَا مُتَنَاهٍ Allah Teâlâ sonu olan da değildir Ne için? لِأَنَّ ذَلِكَ zira bunlar Nedir? مِنْ صِفَاتِ الْمَقَادِيرِ وَالْأَعْدَادِ miktar ve adetli olanların sıfatlarındandır. وَلَا يُوصَفُ بِالْمَائِيَّةِ Allah Teâlâ belli bir cinse nispet edilmekle vasıflanmamıştır أَيْ: الْمُجَانَسَةِ لِلْأَشْيَاءِ yani diğer varlıklarla cins birliği ile vasıflanmamıştır Ne için? لِأَنَّ مَعْنَى قَوْلِنَا zira bizim şu sözümüzün manası مَا هُوَ "O nedir" Nedir? مِنْ أَيِّ جِنْسٍ هُوَ "O hangi cinstendir" demektir. وَالْمُجَانَسَةُ Cinsdaş olmak Nedir? تُوجِبُ التَّمَايُزَ ayrılmayı gerektirir Neyden? عَنِ الْمُجَانَسَاتِ diğer cinslerden Ne ile? بِفُصُولٍ مُقَوِّمَةٍ mahiyeti takviye eden fasıllar ile Daha? فَيَلْزَمُ التَّرْكِيبُ bu da mürekkep olmayı gerektirir. وَلَا بِالْكَيْفِيَّةِ Allah Teâlâ belli bir keyfiyetle de sıfatlanmamıştır أَيْ: مِنَ اللَّوْنِ yani renk, وَالطَّعْمِ tat, وَالرَّائِحَةِ koku, وَالْحَرَارَةِ sıcaklık, وَالْبُرُودَةِ soğukluk, وَالرُّطُوبَةِ ıslaklık, وَالْيُبُوسَةِ kuruluk وَغَيْرِ ذَلِكَ ve diğer keyfiyetlerle sıfatlanmamıştır öyle keyfiyetler ki مِمَّا هُوَ مِنْ صِفَاتِ الْأَجْسَامِ onlar cisimlerin

sıfatlarındandır Daha? وَتَوَابِعِ الْمِزَاجِ وَالتَّرْكِيبِ **mizaç-yapı- ve terkibin tabilerindendir.** وَلَا يَتَمَكَّنُ فِي مَكَانٍ **Allah Teâlâ bir mekana yerleşmiş değildir** Ne için? لِأَنَّ التَّمَكُّنَ **zira temekkün** عِبَارَةٌ عَنْ نُفُوذِ بُعْدٍ فِي بُعْدٍ آخَرَ **buut -boyut- sahibinin başka bir buut sahibine nüfuz etmesinden ibarettir** مُتَحَقِّقٌ أَوْ مُتَوَهَّمٌ **gerçek veya vehmi olarak** يُسَمُّونَهُ الْمَكَانَ **ikinci buut mekan diye isimlendirilir.** وَالْبُعْدُ **Buut** Nedir? عِبَارَةٌ عَنِ امْتِدَادٍ قَائِمٍ بِالْجِسْمِ **cisimle kaim olan bir uzantıdır** Daha? أَوْ بِنَفْسِهِ **veya kendi başına kaim olan bir uzantıdır** Kime göre? عِنْدَ الْقَائِلِينَ بِوُجُودِ الْخَلَاءِ **boşluğun bir varlık olduğunu iddia edenlere göre.** وَاللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ** Nedir? مُنَزَّهٌ عَنِ الْامْتِدَادِ وَالْمِقْدَارِ **böyle bir uzantıdan ve miktardan mübezzehtir** Ne için? لِاسْتِلْزَامِهِ التَّجَزِّيَ **tecezzi -bölünme- gerektireceği için** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? اَلْجَوْهَرُ الْفَرْدُ **Cüzsüz cevher** Nedir? مُتَحَيِّزٌ **boşlukta yer tutar** وَلَا بُعْدَ فِيهِ **ve onun buutu yoktur** وَإِلَّا **aksi takdirde** لَكَانَ مُتَجَزِّئاً **bölünmesi gerekir.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** الْمُتَمَكِّنُ **Mütemekkin -mekanda olan-** Nedir? أَخَصُّ مِنَ الْمُتَحَيِّزِ **mütehayyizden -boşlukta yer tutandan- daha hususidir** Ne için? لِأَنَّ الْحَيِّزَ **zira hayyiz** هُوَ الْفِرَاغُ الْمُتَوَهَّمُ **vehmi olan boşluktur** الَّذِي **öyle boşluk ki** يُشْغِلُهُ شَيْءٌ مُمْتَدٌّ **onu bir uzantı doldurur** أَوْ غَيْرُ مُمْتَدٍّ **veya uzantı olmayan bir şe y doldurur** فَمَا ذُكِرَ **geride temekkün için zikredilen tarif** Nedir? دَلِيلٌ **delilidir** Ne için? عَلَى عَدَمِ التَّمَكُّنِ فِي الْمَكَانِ **Allah Teâlâ'nın bir mekanda olmadığına.**

وَأَمَّا الدَّلِيلُ عَلَى عَدَمِ التَّحَيُّزِ **Allah Teâlâ'nın boşlukta yer tutmadığının deliline gelince;** فَهُوَ **Allah Teâlâ** أَنَّهُ لَوْ تَحَيَّزَ **boşlukta yer tutmuş olsaydı** فَإِمَّا فِي الْأَزَلِ **ya ezelde olacaktı** فَيَلْزَمُ قِدَمُ الْحَيِّزِ **ki bu durumda boşluğun kıdemi gerekir** Daha? أَوْ لَا **veya ezelde olmayacaktır** فَيَكُونُ مَحَلّاً لِلْحَوَادِثِ **bu durumda**

Allah Teâlâ'nın hadise mahal olması gerekir وَأَيْضاً **Yine** إِمَّا أَنْ يُسَاوِيَ الْحَيِّزَ **ya boşluğa denktir** أَوْ يَنْقُصَ عَنْهُ **veya ondan eksiktir** فَيَكُونُ مُتَنَاهِيا **dolayısıyla Allah Teâlâ için bir son olur** Daha? أَوْ يَزِيدُ عَلَيْهِ **veya boşluktan daha büyük olacaktr** Kim için? فَيَكُونُ مُتَجَزِّئاً **bu durumda da cüz sahibi olur.** وَإِذَا لَمْ يَكُنْ فِي مَكَانٍ **Allah Teâlâ bir mekanda omayınca** لَمْ يَكُنْ فِي جِهَةٍ **bir cihette de olmaz,** لَا عُلْوَ **üstte olmaz,** وَلَا سُفْلَ **altta olmaz** وَلَا غَيْرَهُمَا **veya diğer yönlerde olmaz** Ne için? لِأَنَّهَا **zira bu yönler** إِمَّا حُدُودٌ وَأَطْرَافٌ لِلْأَمْكِنَةِ **mekanlar için ya sınır ya da kenardır** Daha? أَوْ نَفْسِ الْأَمْكِنَةِ **veya bizzat mekanların kendileridirler** Nasıl? بِاعْتِبَارِ عُرُوضِ الْإِضَافَةِ إِلَى شَيْءٍ **başka bir şeye nisbet edilmelerinin arız olması itibarıyla.**

Metnü'l-Akâid

Allah Teâlâ'nın Zatı-Mahiyeti Bilinemez

Allah Teâlâ; sureti (musavver) **ve sınırı bulunan** (mahdûd)**, sayılabilen** (ma'dûd)**, bölüm ve parçalardan oluşan** (mütecezzî, mütebağğız)**, bileşik** (müterekkip) **ve de sonu bulunan** (mütenahî) **bir şey değildir. Allah Teâlâ mahiyet ve keyfiyetle nitelenemez. Herhangi bir mekâna yerleşik değildir** (yerleşmez).

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ; sureti (musavver) sözgelimi insan veya at sureti gibi şekli bulunan bir şey **değildir.** Zira şekil ve suret cisimlere özel olup sahip oldukları kemmiyet, keyfiyet ve kendilerini ihata eden hudut ve nihayetler açısından farklı şekiller alırlar.

Allah Teâlâ sınırı ve sonu bulunan **(mahdûd),** sayı ve kesret sahibi olup **sayılabilen (ma'dûd) bir şey değildir,** yani Allah Teâlâ, ne miktarlar gibi kemmiyât-ı muttasıla ne de sayılar gibi kemmiyât-ı munfasılaya[1] mahal olamaz. Bu mesele izahtan varestedir.

---

1 Kemmiyet, bizatihi bölünmeyi kabul eden araz diye tarif edilir. Kemmiyet muttasıl ve munfasıl olmak üzere iki kısma ayrılır. Muttasıl kemmiyet, bölündüğünde kısımları arasında hadd-i

Allah Teâlâ kısım ve parçalardan oluşan (mütecezzî, mütebaggız), parçalardan mürekkep (bileşik) bir şey değildir. Çünkü sayılanların her birinde vacibü'l-vücûd olmaya aykırı olan muhtaç olma vasfı bulunmaktadır. Parçaları bulunan bir şeye o parçalardan meydana gelmesi itibarıyla mürekkep, o parçalara bölünmesi itibarıyla da mütebaggız ve mütecezzî denir.

Allah Teâlâ sonu bulunan (mütenahî) değildir. Zira sonu bulunmak miktar ve sayıların vasfıdır.

Allah Teâlâ mahiyet/maiyet ile yani diğer şeylere mütecanis olmakla **nitelenemez.** Çünkü (O nedir?) suali "O hangi cinstendir?" anlamındadır. Mücaneset/hemcins olmak, bir şeyin hemcinslerinden mahiyete dâhil olan fasıllarla/mukavvimlerle ayrılmayı gerektirir ki, bu durumda mütecanis olan bir şey aynı zamanda (cins ve fasıldan) mürekkep olur.[1]

Allah Teâlâ keyfiyetten münezzehtir. Yani renk, tat, koku, sıcaklık, soğukluk, kuruluk ve yaşlık gibi cisimlere ait özelliklerden ve karışım (mizaç) ve bileşimin (terkip) gereği olan keyfiyetlerle nitelenemez.

Allah Teâlâ herhangi bir mekâna yerleşmiş de değildir. Çünkü bir mekâna yerleşmek, mevhum ya da gerçek olan ve "mekân" diye isimlendirilen bir cismin boyutlarının, diğer bir boyuta yerleşmesidir. Boyut; cisimle kaim olan uzamdan (imtidad) ibarettir. Boşluğun varlığını kabul edenlere göre ise boyut; kendi kendine kaim olan uzamdan (imtidad) ibarettir. Allah Teâlâ uzamdan da miktardan da münezzehtir. Çünkü bunlara sahip olan şey, bölünmeyi kabul eder.

Denilirse ki: Cevher-i ferd mütehayyizdir. Fakat buna rağmen herhangi bir boyutu yoktur. Şayet boyutu olsaydı parçaları olurdu (parçaları olan da cevher-i ferd olamaz).

Deriz ki: Mekâna yerleşmek (temekkün) hayyize yerleşmekten (tahayyüz) daha özel/dar anlamlıdır. Zira hayyiz demek, uzamı olan ya da olmayan bir şey

müşterek bulunan kemmiyetler; munfasıl kemmiyet ise bölündüğünde kısımları arasında hadd-i müşterek bulunmayan kemmiyetierdir. Hat, satıh ve cism-i talimîden oluşan miktarlar ile zaman kemmiyât-ı muttasıladandır. Sözgelimi zamanın kısımları olan mazi, hal ve istikbal düşünüldüğünde, hal diğer iki kısmın ortak olduğu bir hadd-i müşterektir. Zira hal mazinin sonu, istikbalin başlangıcıdır ki her ikisi de hal zamanından hisse sahibidir. Adetler ise kemmiyât-ı munfasıladandır. Zira sayılar arasında bu şekilde bir hadd-i müşterekten söz edilemez. Sözgelimi on sayısını ikiye böldüğümüzde ortaya iki tane beş çıkar. Beşlerden birinin son cüzünde diğer beşin herhangi bir payı yoktur.

1 Sözgelimi insan, at, merkep canlı olma noktasında hemcinstirler. Bunlar "canlı" mefhumuna ait birer nevidir, insan, at ve merkep canlılık konusunda birleştikleri gibi, fasılları olan "nâtık", "sâhil" ve "nâhik" ile birbirlerinden ayrılırlar.

tarafından işgal edilen mevhum bir boşluk demektir. Yukarıda zikredilen delil, Allah Teâlâ'nın bir mekâna yerleşmiş olamayacağının delilidir. Allah Teâlâ'nın bir hayyize yerleşmiş olamayacağının delil ise şudur: Allah Teâlâ bir hayyize yerleşmiş olsaydı, ezelde ona yerleşmiş olması gerekirdi ki bu durumda hayyizin de ezeli olmasını gerekirdi. Sonradan edinmiş düşünülecek olması ise Allah Teâlâ'nın hâdis şeylere mahal olması sonucunu doğurur.[1]

Aynı şekilde: Allah Teâlâ bir hayyiz edinmiş olsaydı ya hayyize müsavi olması gerekirdi veya hayyizden eksik olması gerekirdi. Her iki durumda da Allah Teâlâ'nın sonlu olması lazım gelir. Bir üçüncü ihtimal olarak Allah'ın hayyizden daha fazla olması gerekirdi ki, bu da Allah'ın parçalardan oluşmuş olmasını gerektirir. (Tüm bunlar Allah Teâlâ hakkında muhal olan şeylerdir).

Allah Teâlâ bir mekânda olmadığı anlaşınca ne üst ne alt ne de başka hiçbir bir cihette olmadığı da anlaşılmış olur. Zira cihet, mekânın sınırları ve uçları demektir veya bir başka şeye nispet edilmesine itibarla mekânın kendisidir. (Allah Teâlâ bunların her birinden münezzehtir).

Metin

(وَلَا يَجْرِي عَلَيْهِ زَمَانٌ)؛ لِأَنَّ الزَّمَانَ عِنْدَنَا عِبَارَةٌ عَنْ مُتَجَدِّدٌ مُقَدَّرٌ بِهِ مُتَجَدِّدٌ آخَرَ، وَعِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ عَنْ مِقْدَارِ الْحَرَكَةِ، وَاللهُ تَعَالَى مُنَزَّهٌ عَنْ ذَلِكَ.

وَاعْلَمْ أَنَّ مَا ذَكَرَهُ مِنَ التَّنْزِيهَاتِ بَعْضُهَا يُغْنِي عَنِ الْبَعْضِ، إِلَّا أَنَّهُ حَاوَلَ التَّفْصِيلَ وَالتَّوْضِيحَ فِي ذَلِكَ قَضَاءً لِحَقِّ الْوَاجِبِ فِي بَابِ التَّنْزِيهِ، وَرَدّاً عَلَى الْمُشَبِّهَةِ وَالْمُجَسِّمَةِ وَسَائِرِ فِرَقِ الضَّلَالِ وَالطُّغْيَانِ بِأَبْلَغِ وَجْهٍ وَآكَدِهِ، فَلَمْ يُبَالَ بِتَكْرِيرِ الْأَلْفَاظِ الْمُتَرَادِفَةِ وَالتَّصْرِيحِ بِمَا عُلِمَ بِطَرِيقِ الْالْتِزَامِ.

ثُمَّ إِنَّ مَبْنَى التَّنْزِيهِ عَمَّا ذُكِرَتْ عَلَى أَنَّهَا تُنَافِي وُجُوبَ الْوُجُودِ لِمَا فِيهَا مِنْ شَائِبَةِ الْحُدُوثِ وَالْإِمْكَانِ عَلَى مَا أَشَرْنَا إِلَيْهِ، لَا عَلَى مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْمَشَايِخُ مِنْ" أَنَّ مَعْنَى الْعَرَضِ بِحَسَبِ اللُّغَةِ مَا يَمْتَنِعُ بَقَاؤُهُ وَمَعْنَى الْجَوْهَرِ مَا يَتَرَكَّبُ عَنْهُ غَيْرُهُ وَمَعْنَى الْجِسْمِ مَا تَرَكَّبَ هُوَ مِنْ غَيْرِهِ بِدَلِيلِ قَوْلِهِمْ: هَذَا أَجْسَمُ مِنْ ذَاكَ، وَأَنَّ

1 Yani önceden bir mekanı olmayıp, sonradan edinmiş olması ki bu durumda sonradan hâdis olan şeye mahal olması gerekir ki bunun butlanı izahtan varestedir.

الْوَاجِبَ لَوْ تَرَكَّبَ فَأَجْزَاؤُهُ إِمَّا أَنْ تَتَّصِفَ بِصِفَاتِ الْكَمَالِ فَيَلْزَمُ تَعَدُّدُ الْوَاجِبِ أَوْ لَا فَيَلْزَمُ النَّقْصُ وَالْحُدُوثُ.

وَأَيْضاً إِمَّا أَنْ يَكُونَ عَلَى جَمِيعِ الصُّوَرِ وَالْأَشْكَالِ وَالْكَيْفِيَّاتِ وَالْمَقَادِيرِ فَيَلْزَمُ اجْتِمَاعُ الْأَضْدَادِ أَوْ عَلَى بَعْضِهَا وَهِيَ مُسْتَوِيَةُ الْأَقْدَامِ فِي إِفَادَةِ الْمَدْحِ وَالنَّقْصِ وَفِي عَدَمِ دَلَالَةِ الْمُحْدَثَاتِ عَلَيْهِ، فَيَفْتَقِرُ إِلَى مُخَصِّصٍ وَيَدْخُلُ تَحْتَ قُدْرَةِ الْغَيْرِ، فَيَكُونُ حَادِثاً، بِخِلَافِ مِثْلِ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ فَإِنَّهَا صِفَاتُ كَمَالٍ تَدُلُّ الْمُحْدَثَاتُ عَلَى ثُبُوتِهَا، وَأَضْدَادُهَا صِفَاتُ نُقْصَانٍ لَا دَلَالَةَ لَهَا عَلَى ثُبُوتِهَا"؛ لِأَنَّهَا تَمَسُّكَاتٌ ضَعِيفَةٌ تُوَهِّنُ عَقَائِدَ الطَّالِبِينَ وَتُوَسِّعُ مَجَالَ الطَّاعِنِينَ زَعْماً مِنْهُمْ أَنَّ تِلْكَ الْمَطَالِبَ الْعَالِيَةَ مَبْنِيَّةٌ عَلَى أَمْثَالِ هَذِهِ الشُّبْهَةِ الْوَاهِيَةِ.

وَاحْتَجَّ الْمُخَالِفُ بِالنُّصُوصِ الظَّاهِرَةِ فِي الْجِهَةِ وَالْجِسْمِيَّةِ وَالصُّورَةِ وَالْجَوَارِحِ وَبِأَنَّ كُلَّ مَوْجُودَيْنِ فَرْضًا لَا بُدَّ أَنْ يَكُونَ أَحَدُهُمَا مُتَّصِلاً بِالْآخَرِ مُمَاسّاً لَهُ أَوْ مُنْفَصِلاً عَنْهُ مُبَايِناً فِي الْجِهَةِ، وَاللهُ تَعَالَى لَيْسَ حَالاًّ وَلَا مَحَلاًّ لِلْعَالَمِ، فَيَكُونُ مُبِيناً لِلْعَالَمِ فِي جِهَةٍ، فَيَتَحَيَّزُ فَيَكُونُ جِسْماً أَوْ جُزْءَ جِسْمٍ مُصَوَّراً مُتَنَاهِياً.

وَالْجَوَابُ عَنْهُ: أَنَّ ذَلِكَ وَهْمٌ مَحْضٌ وَحُكْمٌ عَلَى غَيْرِ الْمَحْسُوسِ بِأَحْكَامِ الْمَحْسُوسِ، وَالْأَدِلَّةِ الْقَطْعِيَّةِ قَائِمَةٌ عَلَى التَّنْزِيهَاتِ، فَيَجِبُ أَنْ يُفَوِّضَ عِلْمَ النُّصُوصِ إِلَى اللهِ تَعَالَى عَلَى مَا هُوَ دَأْبُ السَّلَفِ، إِيثَاراً لِلطَّرِيقِ الْأَسْلَمِ، أَوْ تُؤَوَّلُ بِتَأْوِيلَاتٍ صَحِيحَةٍ عَلَى مَا اخْتَارَهُ الْمُتَأَخِّرُونَ دَفْعاً لِمُطَاعَنِ الْجَاهِلِينَ وَجَذْباً لِضَبْعِ الْقَاصِرِينَ، سُلُوكاً لِلسَّبِيلِ الْأَحْكَمِ.

Kelime Anlamı

لِأَنَّ Ne için? **زَمَانٌ zaman** Ne? **وَلَا يَجْرِي عَلَيْهِ Allah Teâlâ'dan geçmez الزَّمَانَ عِنْدَنَا zira bize göre zaman Nedir? عِبَارَةٌ عَنْ مُتَجَدِّدٍ yenilenen birimlerden ibarettir مُقَدَّرٍ بِهِ مُتَجَدِّدٌ آخَرَ kendisiyle başka bir yenilenenin takdir**

edildilir Daha? وَعِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ **felsefecilere göre;** عَنْ مِقْدَارِ الْحَرَكَةِ **bir miktar haraketten ibarettir.** وَاللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ** Nedir? مُنَزَّهٌ عَنْ ذَلِكَ **her iki mefhumdan da beridir.** وَاعْلَمْ **Sen bil** أَنَّ مَا ذَكَرَهُ مِنَ التَّنْزِيهَاتِ **musannifin zikretmiş olduğu tenzihat** Nedir? بَعْضُهَا يُغْنِي عَنِ الْبَعْضِ **bazısı bazısından ihtiyaçsız bırakmaktadır** Daha? إِلَّا **ancak** أَنَّهُ **muhakkak musannif** Nedir? حَاوَلَ التَّفْصِيلَ وَالتَّوْضِيحَ فِي ذَلِكَ **bu hususta tafsile ve açıklamaya girişmek istedi** Ne için? قَضَاءً لِحَقِّ الْوَاجِبِ **vacip olanın hakkını vermek için** Ne hakkında? فِي بَابِ التَّنْزِيهِ **tenzih babında** Daha? وَرَدًّا عَلَى الْمُشَبِّهَةِ **ve Müşebbiheye ret için,** وَالْمُجَسِّمَةِ **ve Mücessimeye** وَسَائِرِ فِرَقِ الضَّلَالِ وَالطُّغْيَانِ وَآكَدِهِ **ve diğer sapık ve azgın fırkalara** Nasıl? بِأَبْلَغِ وَجْهٍ **en mübalağalı şekilde.** فَلَمْ يُبَالَ **Bu sebeple önem vermedi** Neye? بِتَكْرِيرِ الْأَلْفَاظِ الْمُتَرَادِفَةِ **eşanlamlı lafızların tekrarına** Daha? وَالتَّصْرِيحِ **ve sarih açıklamaya** Neyi? بِمَا عُلِمَ بِطَرِيقِ الْاِلْتِزَامِ **iltizam yoluyla bilenen bir şeyi.** ثُمَّ **Sümme** إِنَّ مَبْنَى التَّنْزِيهِ عَمَّا ذُكِرَتْ **zikredilen sıfatlardan Allah Teâlâ'nın beri olması bina edilmiştir** Ne üzerine? عَلَى أَنَّهَا **muhakkak bu sıfatlar** تُنَافِي وُجُوبَ الْوُجُودِ **varlığı vacip olana aykırı olması üzerine bina edilmiştir** Ne için? لِمَا فِيهَا مِنْ شَائِبَةِ الْحُدُوثِ وَالْإِمْكَانِ **zira bunlarda hudüs ve imkan şaibesi vardır** عَلَى مَا أَشَرْنَا إِلَيْهِ **işaret ettiğimiz üzere** Daha? لَا عَلَى مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْمَشَايِخُ **yoksa bunun bina edildiği husus meşayihin yöneldiği şu yaklaşım değildir:** مِنْ'' أَنَّ مَعْنَى الْعَرَضِ **Muhakkak arazın manası** بِحَسَبِ اللُّغَةِ **lügat bakımından** Nedir? مَا يَمْتَنِعُ بَقَاؤُهُ **bekası mümkün olmayandır** Daha? وَمَعْنَى الْجَوْهَرِ **cevherin manası da** Nedir? مَا يَتَرَكَّبُ عَنْهُ غَيْرُهُ **kendisinden başkasının oluştuğudur** Daha? وَمَعْنَى الْجِسْمِ **cismin manası** Nedir? مَا تَرَكَّبَ هُوَ مِنْ غَيْرِهِ **başkasıyla beraber oluşandır** Ne

sebebiyle? بدَلِيلِ قَوْلِهِمْ **Arabının şu sözü cismin bu manada olduğunun delilidir:** هَذَا **Bu** Nedir? أَجْسَمُ مِنْ ذَاكَ **diğerinden daha büyüktür** Meşayihin delilleri daha nedir? وَأَنَّ الْوَاجِبَ **Şayet varlığı vacip olan** لَوْ تَرَكَّبَ **mürekkep olsa** فَأَجْزَاؤُهُ **onun cüzleri** إِمَّا أَنْ تَتَّصِفَ بِصِفَاتِ الْكَمَالِ **ya kemal sıfatlarla muttasıf olur** فَيَلْزَمُ تَعَدُّدُ الْوَاجِبِ **ki bu durumda vacibin taaddüdü gerekir** Daha? أَوْ لَا **veya vacip olmaz** فَيَلْزَمُ النَّقْصُ وَالْحُدُوثُ **bu durumda da ya nakıslık ya da hadis olması gerekecektir.** وَأَيْضاً **Yine** إِمَّا أَنْ يَكُونَ **ya olur** Ne olur? عَلَى جَمِيعِ الصُّوَرِ **tüm suretler üzere** Daha? وَالْأَشْكَالِ **şekiller,** وَالْكَيْفِيَّاتِ **keyfiyetler** وَالْمَقَادِيرِ **ve miktarlarla muttasıf olur** فَيَلْزَمُ اجْتِمَاعُ الْأَضْدَادِ **ki bu durumda zıtların bir arada bulunması gerekir** أَوْ عَلَى بَعْضِهَا **veya bunların bazısıyla sıfatlanmış olur.** وَهِيَ مُسْتَوِيَةُ الْأَقْدَامِ **Halbuki bu sıfatlar denktir** Ne hususta? فِي إِفَادَةِ الْمَدْحِ وَالنَّقْصِ عَلَيْهِ **medih ve eksiklik ifade etmekte** Daha? وَفِي عَدَمِ دَلَالَةِ الْمُحْدَثَاتِ **ve bu tür yaratılmış vasıfların Allah Teâlâ'ya -yani vacip oluşuna- delalet edememekte** فَيَفْتَقِرُ إِلَى مُخَصِّصٍ **böyle oluncada Allalı Teâlâ bir muhassis irade sahibine ihtiyaç duyar** وَيَدْخُلُ تَحْتَ قُدْرَةِ الْغَيْرِ **ve başka birinin -yani muhassisin- kudreti altına girmesi gerekecektir.** فَيَكُونُ حَادِثاً **ve hadis olacaktır** بِخِلَافِ مِثْلِ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ **ilim ve kudret gibi sıfatlar böyle değildir** Ne için? فَإِنَّهَا صِفَاتُ كَمَالٍ **zira onlarkemalsıfatlarıdır** öyle sıfatlar ki تَدُلُّ الْمُحْدَثَاتُ عَلَى ثُبُوتِهَا **yaratılmışlar onların sabit olduğuna delalet eder** Daha? وَأَضْدَادُهَا **ve zıtları da** صِفَاتُ نُقْصَانٍ **nakıs sıfatlar olup** لَا دَلَالَةَ لَهَا عَلَى ثُبُوتِهَا **hadislerin onların sübutuna delaleti yoktur.**[1] Neden meşayihin delilleri üzerine bina edilmez? لِأَنَّهَا **Zira bu deliller** Nedir?

1 -Not: Buraya kadar meşayihın delilidir.-

تَمَسُّكَاتٌ ضَعِيفَةٌ الطَّاعِنِينَ zayıf delillerdir تُوَهِّنُ عَقَائِدَ الطَّالِبِينَ talebelerin akidelerini zayıflatır وَتُوَسِّعُ مَجَالَ ve art niyetlilere geniş imkanlar sağlar Ne için? زَعْماً مِنْهُمْ zira onlar zannedebilir Neyi? أَنَّ تِلْكَ الْمَطَالِبَ الْعَالِيَةَ böyle yüce maksatlar Nedir? مَبْنِيَّةٌ bina edilmiştir Ne üzerine? عَلَى أَمْثَالِ هَذِهِ الشُّبْهَةِ الْوَاهِيَةِ bu gibi zayıf şüphelere. وَاحْتَجَّ الْمُخَالِفُ Müşebbihe ve Mücessime gibi muhalifler delil getirmişlerdir Ne ile? بِالنُّصُوصِ الظَّاهِرَةِ فِي الْجِهَةِ وَالْجِسْمِيَّةِ وَالصُّورَةِ وَالْجَوَارِحِ zahiri cihet, cisimlik, surat ve uzuvları ifade eden naslarla Daha? وَبِأَنَّ كُلَّ مَوْجُودَيْنِ فَرْضًا ve farazi olarak iki mevcuttan her biri Nedir? لَا بُدَّ muhakkak gerekir Ne? أَنْ يَكُونَ أَحَدُهُمَا ikisinden birinin olması Ne olması? مُتَّصِلاً بِالْآخَرِ diğerine bitişik olmasıdır Ne olduğu halde? مُمَاسّاً لَهُ ona değerek Daha? أَوْ مُنْفَصِلاً عَنْهُ veya ondan ayrı مُبَايِناً فِي الْجِهَةِ cihet bakımından ona zıt وَاللهُ تَعَالَى Allah Teâlâ Nedir? لَيْسَ حَالاًّ وَلَا مَحَلاًّ لِلْعَالَمِ aleme girmiş ve veya aleme mahal olmuş değidir. فَيَكُونُ مُبايِناً لِلْعَالَمِ فِي جِهَةٍ bu sebepten yön bakımından alemden ayrı yöndedir فَيَتَحَيَّزُ böylece boşlukta yer tutar فَيَكُونُ جِسْماً ve cisim olur Daha? أَوْ جُزْءَ جِسْمٍ مُصَوَّراً مُتَنَاهِياً veya cismin cüzü olup sureti ve sonu vardır. وَالْجَوَابُ عَنْهُ Bu iddialarına cevap: Nedir? أَنَّ ذَلِكَ وَهْمٌ مَحْضٌ Bu sadece bir vehimdir Daha? وَحُكْمٌ عَلَى غَيْرِ الْمَحْسُوسِ ve hissedilemez olan hakkında hükmetmektir Ne ile? بِأَحْكَامِ الْمَحْسُوسِ hissedilenlerin özellikleriyle. وَالْأَدِلَّةِ الْقَطْعِيَّةِ Kat'i deliller Nedir? قَائِمَةٌ عَلَى التَّنْزِيهَاتِ Allah Teâlâ'nın münezzeh olmasına dair vardır عَلَى مَا هُوَ دَأْبُ السَّلَفِ يُفَوَّضَ عِلْمُ النُّصُوصِ إِلَى اللهِ تَعَالَى فَيَجِبُ أَنْ bu yüzden Selefin adeti olduğu üzere naslara ait bilgiler Allah Teâlâ'ya bırakılmalıdır Ne için? إِيثَاراً لِلطَّرِيقِ الْأَسْلَمِ en sağlam yolu seçmek için Daha? أَوْ تُؤَوَّلُ

veya tevil edilmelidir Ne ile? بِتَأْوِيلَاتٍ صَحِيحَةٍ **sahih tevillerle** عَلَى مَا اخْتَارَهُ الْمُتَأَخِّرُونَ **müteahhir alimerin yaptıkları gibi** Ne için? دَفْعاً لِمُطَاعَنِ الْجَاهِلِينَ **cahillerin kötülemelerini defetmek için** Daha? وَجَذْباً لِضَبْعِ الْقَاصِرِينَ **ilmi yetersiz olanların cüretini kıtmak için** Daha? سُلُوكاً لِلسَّبِيلِ الْأَحْكَمِ **ve en sağlam yolu tutmak için.**

Metnü'l-Akâid

Üzerinden zaman geçmez (zamana konu olmaz).

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ'nın üzerinden zaman geçmez. Çünkü bize göre zaman, yenilenen ve bilinen bir şeydir ki, diğer bir yeni hâdise onunla ölçülür. Felsefecilere göre zaman hareketin miktarıdır. Allah Teâlâ her ikisinden de münezzehtir.

Müellifin buraya kadar zikrettiği tenzîhâtın/selbî sıfatların bir kısmı, diğerlerini anlatmış olmak için yeterliydi. Buna rağmen tenzih konusunda Allah hakkını ödeyebilmek ve Müşebbihe ve emsali diğer sapık ve azgın fırkaların görüşlerini tam anlamıyla ve üstüne basarak çürütmek için ilave tafsilat ve izahata girişmiş ve bu uğurda eşanlamlı lafızlar kullanarak tekrara düşmekten ve de daha önce dolaylı olarak anlaşılmış olan şeyi açıkça ifade ederek sözü uzatmaktan kaçınmamıştır.

Zikredilenlerden ortaya çıktı ki tenzîhâtın esası; yeri geldikçe işaret edildiği gibi ihtiyaç, hudûs ve imkân gibi vacibü'l-vücûd mefhumuna aykırı manalar taşımasıdır. Yoksa bunların temeli, Meşâyıhın ileri sürdüğü gerekçeler değildir.[1]

Meşâyıha göre Allah Teâlâ'nın araz olmayışı, arazın lügatte; bekası imkânsız bir şey anlamına gelmesidir.

Cevher olmayışı, lügatte cevherin, kendisinden, başka bir şey teşekkül ve terekküp eden şey anlamında olmasındandır.

Cisim olmayışı da cismin lügatte, başka bir şeyden teşekkül eden bir şey olmasından ileri gelir. Nitekim Araplar "bu diğerinden daha cesîm (ecsem)" derler.

Vâcibü'l-vücûd eğer birkaç şeyden terekküp eden bir şey olsaydı, bu takdirde onun parçaları ya kemal sıfatlarıyla vasıflanacaktı ki, bu vâcibü'l- vücûdun birden

1 El-Ferhârî, Şârih'in, "Meşâyıh" deyimiyle Maveraünnehir Hanefîleri olan Matürîdî kelamcıları kastettiğini söyler. Bkz., en-Nibrâs, s. 119.

fazla olması anlamına gelir veya kemal sıfatlarıyla vasıflanmayacaktı ki, bu durumda da vâcibü'l-vücûdun noksanlık ve hudûs vasfı taşıması söz konusu olurdu. Ayrıca Allah Teâlâ araz ya da cevher olsaydı ya bütün sûret, şekil, keyfiyet ve miktarları haiz olurdu ki, bu, zıtların bir arada bulunması sonucunu doğurur. (Zıtların bir arada bulunması muhaldir.) veya bunların bir kısmını haiz olması sonucunu doğururdu.

Bütün bunlar medih ve noksanlık ifadesinde ve hâdis varlıkların kendilerine delalet etmeleri konusunda hepsi eşit olduğuna göre, vacibü'l-vücûd bunların bir kısmıyla vasıflandığında, (tercih bilâ müreccih/tercih eden etken olmadan tercih olunma durumu söz konusu olurdu. Tercih bilâ müreccih olmaması için) bu vasıflardan bazılarını diğerlerine tercih eden bir muhassısa/belirleyici üst iradeye gerek duyulurdu. Böyle olunca da vacibü'l- vücûd başkasının kudreti altına girmiş ve hâdis olmuş olurdu.

Fakat Allah Teâlâ'nın ilim ve kudret gibi sıfatları için aynı durum söz konusu olamaz. Zira bunlar, yukarıda zikredilen suret, şekil ve miktar gibi sıradan vasıfların aksine kemal ve üstünlük ifade eden sıfatlardır. Varlık alemi, yaratıcının bu sıfatlara sahip olması gerektiğine delalet etmektedir. Bunların karşıtları noksanlıklardır ki, varlık alemi, Allah Teâlâ için bunların olabileceğini asla göstermez.

Meşâyıhın ileri sürdüğü bu deliller zayıftır ve bir yandan talebelerin inancını zayıflatmakta, diğer yandan da İslam inancını tenkit eden fırkaların elini güçlendirmektedir. Çünkü onlar, bu gibi delillere bakıp yüce İslam'ın temel inanç sisteminin böyle çürük şüpheler üzerine kurulu olduğunu iddia edebilirler.

Yukarıda zikredilen tenzîhât konusunda muhalif fırkalar; zâhiri itibarıyla Allah'a, cihet, cisim olmak, suret ve uzuv gibi şeylerin nispet edilmesi şüphesini doğurabilecek ayet ve hâdisleri delil olarak kullanmaktadır. Bu fırkalar ayrıca iki varlık düşündüğümüzde bunların mutlaka birbirlerine bitişik veya birbirlerinden ayrı ve yönlerinin farklı olması gerektiği ve ne Allah'ın âleme hulul etmesi ne de âlemin Allah'a hulûl etmesi mümkün olmaması hasebiyle Allah'ın cihet olarak âlemden ayrı olması gerektiği ve dolayısıyla onun bir hayyiz işgal etmesi ve sonuçta sureti ve sınırları bulunan bir cisim veya cismin bir parçası olması lazım geldiği yönünde gerekçeler ileri sürerler.

Vakıa bunların hepsi kuru birer vehimdir. Gayb âlemine müşahede âleminin hükümlerini tatbik etmektir. Hâlbuki kat'î naslar Allah'ın bu gibi sıfatlardan münezzeh olduğunu açıkça bildirmektedir. Şu halde en ihtiyatlı yolu seçerek, zahiri itibarıyla teşbih ifade eden ayet ve hâdislerin bilgisini selef âlimlerinin yaptığı gibi Allah'a havale etmeli veya cahillerin ölçüsüz sözlerini defetmek ve kıt akıllı

kimseleri doğru yola koymak için müteahhir âlimlerinin yaptığı gibi bu gibi nasları sahih tevillerle tevil etmelidir.

Metin

لَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ

(**وَلَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ**) أَيْ: لَا يُمَاثِلُهُ. أَمَّا إِذَا أُرِيدَ بِالْمُمَاثَلَةِ الْاِتِّحَادِ فِي الْحَقِيقَةِ فَظَاهِرٌ أَنَّهُ لَيْسَ كَذَلِكَ، وَأَمَّا إِذَا أُرِيدَ بِهَا كَوْنُ الشَّيْئَيْنِ بِحَيْثُ يَسُدُّ أَحَدُهُمَا مَسَدَّ الْآخَرِ، أَيْ: يَصْلَحُ كُلُّ مِنْهُمَا لِمَا يَصْلَحُ لَهُ الْآخَرُ فَلِأَنَّ شَيْئاً مِنَ الْمَوْجُودَاتِ لَا يَسُدُّ مَسَدَّهُ تَعَالَى فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَوْصَافِ، فَإِنَّ أَوْصَافَهُ مِنَ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ أَجَلُّ وَأَعْلَى مِمَّا فِي الْمَخْلُوقَاتِ بِحَيْثُ لَا مُنَاسَبَةَ بَيْنَهُمَا.

قَالَ فِي الْبِدَايَةِ: إِنَّ الْعِلْمَ مِنَّا مَوْجُودٌ وَعَرَضٌ وَعِلْمٌ مُحْدَثٌ وَجَائِزُ الْوُجُودِ وَيَتَجَدَّدُ فِي كُلِّ زَمَانٍ، فَلَوْ أَثْبَتْنَا الْعِلْمَ صِفَةً لِلَّهِ لَكَانَ مَوْجُوداً وَصِفَةً وَقَدِيماً وَوَاجِبَ الْوُجُودِ وَدَائِماً مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ، فَلَا يُمَاثِلُهُ عِلْمُ الْخَلْقِ بِوَجْهٍ مِنَ الْوُجُوهِ، هَذَا كَلَامُهُ.

وَقَدْ صُرِّحَ بِأَنَّ الْمُمَاثَلَةَ عِنْدَنَا إِنَّمَا تَثْبُتُ بِالْاِشْتِرَاكِ فِي جَمِيعِ الْأَوْصَافِ حَتَّى لَوِ اخْتَلَفَا فِي وَصْفٍ وَاحِدٍ اِنْتَفَتِ الْمُمَاثَلَةِ. قَالَ الشَّيْخُ أَبُو الْمُعِينِ فِي التَّبْصِرَةِ: إِنَّا نَجِدُ أَهْلَ اللُّغَةِ لَا يَمْتَنِعُونَ مِنَ الْقَوْلِ بِأَنَّ زَيْداً مِثْلٌ لِعَمْرٍو فِي الْفِقْهِ إِذَا كَانَ يُسَاوِيهِ فِيهِ وَيَسُدُّ مَسَدَّهُ فِي ذَلِكَ الْبَابِ، وَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا مُخَالَفَةٌ بِوُجُوهٍ كَثِيرَةٍ، وَمَا يَقُولُهُ الْأَشْعَرِيَّةُ مِنْ أَنَّهُ لَا مُمَاثَلَةَ إِلَّا بِالْمُسَاوَاةِ مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ فَاسِدٌ؛ لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ مِثْلاً بِمِثْلٍ، وَأَرَادَ الْاِسْتِوَاءَ بِهِ فِي الْكَيْلِ لَا غَيْرِ وَإِنْ تَفَاوَتَ الْوَزْنُ وَعَدَدُ الْحَبَّاتِ وَالصَّلَابَةُ وَالرَّخَاوَةُ.

وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ لَا مُخَالَفَةَ؛ لِأَنَّ مُرَادَ الْأَشْعَرِيِّ الْمُسَاوَاةَ مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ فِيمَا بِهِ الْمُمَاثَلَةُ كَالْكَيْلِ مَثَلاً. وَعَلَى هَذَا يَنْبَغِي أَنْ يُحْمَلَ كَلَامُ الْبِدَايَةِ أَيْضاً، وَإِلَّا فَاشْتِرَاكُ الشَّيْئَيْنِ فِي جَمِيعِ الْأَوْصَافِ وَمُسَاوَاتُهُمَا مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ يَدْفَعُ التَّعَدُّدَ، فَكَيْفَ يُتَصَوَّرُ التَّمَاثُلُ ؟

(وَلَا يَخْرُجُ عَنْ عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ شَيْءٌ)؛ لِأَنَّ الْجَهْلَ بِالْبَعْضِ وَالْعَجْزَ عَنِ الْبَعْضِ نَقْصٌ وَافْتِقَارٌ إِلَى مُخَصِّصٍ مَعَ أَنَّ النُّصُوصَ الْقَطْعِيَّةَ نَاطِقَةٌ بِعُمُومِ الْعِلْمِ وَشُمُولِ الْقُدْرَةِ، فَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ وَعَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا كَمَا يَزْعَمُ الْفَلَاسِفَةَ أَنَّهُ لَا يَعْلَمُ الْجُزْئِيَّاتِ وَلَا يَقْدِرُ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ وَاحِدٍ، وَالدَّهْرِيَّةُ عَلَى أَنَّهُ تَعَالَى لَا يَعْلَمُ ذَاتَهُ، والنظَّام عَلَى أَنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى خَلْقِ الْجَهْلِ وَالْقَبِيحِ، وَالْبَلْخِي عَلَى أَنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى مِثْلِ مَقْدُورِ الْعَبْدِ، وَعَامَّةُ الْمُعْتَزِلَةِ أَنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى نَفْسِ مَقْدُورِ الْعَبْدِ.

Kelime Anlamı

وَلَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ Hiç bir şey Allah Teâlâ'ya benzemez أَيْ: لَا يُمَاثِلُهُ **yani O'na hiçbir şey denk değildir.** أَمَّا إِذَا أُرِيدَ بِالْمُمَاثَلَةِ **Denklikten kastedilirse** Ne? الْاِتِّحَادُ فِي الْحَقِيقَةِ **hakikat birliği** Ne olur? فَظَاهِرٌ **açık olur** Ne açıktır? أَنَّهُ لَيْسَ كَذَلِكَ **böyle bir hakikat birliği yoktur** Daha? وَأَمَّا إِذَا أُرِيدَ بِهَا **şayet kastedilse** Ne? كَوْنُ الشَّيْئَيْنِ **iki şeyin olması** بِحَيْثُ **şöyle ki** يَسُدُّ أَحَدُهُمَا مَسَدَّ الْآخَرِ **ikisinden birinin diğerinin yerine geçmesi** أَيْ: **yani** يَصْلَحُ كُلٌّ مِنْهُمَا **her birin uygundur** Neye? لِمَا يَصْلَحُ لَهُ الْآخَرُ **diğerinin uygun olduğuna** Ne olur? فَلِأَنَّ شَيْئاً مِنَ الْمَوْجُودَاتِ **varlıklardan hiç biri** لَا يَسُدُّ **geçemeyecektir** Nereye? مَسَدَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın yerine** Ne hususta? فِي شَيْءٍ مِنَ الْأَوْصَافِ **hiçbir vasfında** Ne için? فَإِنَّ أَوْصَافَهُ **zira Allah Teâlâ'nın sıfatları** öyle sıfatlar ki مِنَ الْعِلْمِ **ilim,** وَالْقُدْرَةِ **kudret** وَغَيْرِ ذَلِكَ **ve diğerleri** Nedir? أَجَلُّ وَأَعْلَى **daha büyük ve daha üstündür** Neden? مِمَّا فِي الْمَخْلُوقَاتِ **yaratılmışlardaki sıfatlardan** Nasıl? بِحَيْثُ لَا مُنَاسَبَةَ بَيْنَهُمَا **şöyleki aralarında münasebet yoktur.** قَالَ فِي الْبِدَايَةِ **El-Bidayede es-Sabun'i şöyle demiştir:** إِنَّ الْعِلْمَ مِنَّا **bizim ilmimiz** مَوْجُودٌ وَعَرَضٌ **araz olan bir mevcuttur** Daha? وَعِلْمٌ مُحْدَثٌ **hadis bir ilimdir** وَجَائِزُ الْوُجُودِ **varlığı caizdir** وَيَتَجَدَّدُ فِي كُلِّ زَمَانٍ **her zaman yenilenir** فَلَوْ أَثْبَتْنَا الْعِلْمَ صِفَةً لِلَّهِ **Şayet biz ilmi Allah Teâlâ'ya sıfat**

olarak ispat ettiğimizde Ne olur? لَكَانَ مَوْجُوداً وَصِفَةً **mevcut bir sıfattır** Daha? وَقَدِيماً وَوَاجِبَ الْوُجُودِ **kadim ve varlığı vaciptir** Daha? وَدَائِماً مِنَ الْأَزَلِ إِلَى الْأَبَدِ **ezelden ebede devamlıdır** فَلَا يُمَاثِلُهُ **ona benzer değildir** Ne? عِلْمُ الْخَلْقِ **yaratılmışların ilmi** بِوَجْهٍ مِنَ الْوُجُوهِ **hiçbir şekilde.** هَذَا كَلَامُهُ **Bunlar es-Sabunî'nin sözleridir.** وَقَدْ صُرِّحَ **Şöyle açıklanmıştır:** بِأَنَّ الْمُمَاثَلَةَ عِنْدَنَا **Bize göre benzerlik** Nedir? إِنَّمَا تَثْبُتُ بِالْاِشْتِرَاكِ **benzeşmekle olur** Ne hususta? فِي جَمِيعِ الْأَوْصَافِ **tüm vasıflarda** Daha? حَتَّى لَوِ اخْتَلَفَا **hatta ihtilaf etseler** فِي وَصْفٍ وَاحِدٍ **bir vasıfta bile** Ne olur? اِنْتَفَتِ الْمُمَاثَلَةِ **benzeşme olmaz.** قَالَ الشَّيْخُ أَبُو الْمُعِينِ فِي التَّبْصِرَةِ **Şeyh Ebu'l-Muîn et-Tebsıra'da şöyle demiştir:** إِنَّا نَجِدُ أَهْلَ اللُّغَةِ **Biz lügatçıları buluyoruz;** لَا يَمْتَنِعُونَ **sakınmıyorlar** Neden? مِنَ الْقَوْلِ **demekten** Neyi? بِأَنَّ زَيْداً مِثْلٌ لِعَمْرٍو فِي الْفِقْهِ **Zeyd fıkıhta Amr gibidir** Ne zaman? إِذَا كَانَ يُسَاوِيهِ فِيهِ **şayet fıkıhta ona müsavi ise** Daha? وَيَسُدُّ مَسَدَّهُ فِي ذَلِكَ الْبَابِ **ve o bölümde diğerinin yerine geçebiliyorsa** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَ بَيْنَهُمَا مُخَالَفَةٌ **şayet aralarında farklılık olsa bile** بِوُجُوهٍ كَثِيرَةٍ **bir çok yönden.** وَمَا يَقُولُهُ الْأَشْعَرِيَّةُ **Eşarilerin iddia etmesi** Neyi? مِنْ أَنَّهُ لَا مُمَاثَلَةَ **benzeşme olmaz** إِلَّا بِالْمُسَاوَاةِ مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ **sadece tüm yönlerde olur sözleri** Nedir? فَاسِدٌ **yanlıştır** Ne için? لِأَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ **zira Peygamber -Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurmuştur:** الْحِنْطَةُ بِالْحِنْطَةِ **Buğdayı buğdayla değişmek** Ne olduğu haldedir? مِثْلاً بِمِثْلٍ **eşit olursa caiz olur** وَأَرَادَ الْاِسْتِوَاءَ بِهِ **Efendimiz bununla eşitliği kastetmiş** فِي الْكَيْلِ لَا غَيْرِ **her yönden başka bir şey kastetmemiştir** Ne olduğu halde? وَإِنْ تَفَاوَتَ الْوَزْنُ **vezin farklı olsa da** Daha? وَعَدَدُ الْحَبَّاتِ وَالصَّلَابَةُ وَالرَّخَاوَةُ **tane adeti, sertlik ve gevşeklikte farklı olsalar bile.** وَالظَّاهِرُ **Zahir olan** Nedir? أَنَّهُ لَا مُخَالَفَةَ **iki tarif arasında fark yoktur** Ne için?

الْمُسَاوَاةَ مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ مَثَلاً zira Eşari'nin maksadı Nedir? لِأَنَّ مُرَادَ الْأَشْعَرِيِّ her yönde eşit olmasıdır Ne hususta? فِيمَا بِهِ الْمُمَاثَلَةُ كَالْكَيْلِ keyl gibi eşitliğin mümkün olduklarında Daha? وَعَلَى هَذَا buna göre يَنْبَغِي gerekir Ne? أَنْ يُحْمَلَ كَلَامُ الْبِدَايَةِ أَيْضا aynı şekilde el-Bidaye'nin kelamını da buna hamletmek. وَإِلَّا aksi فَاشْتِرَاكُ الشَّيْئَيْنِ التَّعَدُّدَ takdirde iki şeyin ortaklığı Ne hususta? فِي جَمِيعِ الْأَوْصَافِ tüm vasıflarda وَمُسَاوَاتُهُمَا ve benzeşmesi مِنْ جَمِيعِ الْوُجُوهِ tüm yönlerden Nedir? يَدْفَعُ def eder فَكَيْفَ يُتَصَوَّرُ التَّمَاثُلُ ayniyyet nasıl tasavvur edilsin. وَلَا يَخْرُجُ çıkmaz Nereden? عَنْ عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ ilmin ve kudretinden Ne? شَيْءٌ hiç bir şey Ne için? لِأَنَّ الْجَهْلَ بِالْبَعْضِ zira bazı şeyleri bilmemek وَالْعَجْزَ عَنِ الْبَعْضِ ve bazı şeylerden aciz kalmak Nedir? نَقْصٌ وَافْتِقَارٌ إِلَى مُخَصِّصٍ eksiklik ve bir muhassise -tercih ediciye- ihtiyaç duymaktır Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّ النُّصُوصَ الْقَطْعِيَّةَ bununla beraber kat'i naslar Nedir? نَاطِقَةٌ ifade ediyor Neyi? بِعُمُومِ الْعِلْمِ Allah Teâlâ'nın ilminin genişliğini وَشُمُولِ الْقُدْرَةِ ve kudretinin her şeye yettiğini فَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ buna göre Allah Teâlâ her şeyi bilir وَعَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٍ ve her şeye gücü yeter Daha? لَا كَمَا يَزْعَمُ الْفَلَاسِفَةَ yoksa felsefecilerin zannettiği gibi değildir أَنَّهُ لَا يَعْلَمُ الْجُزْئِيَّاتِ Allah Teâlâ cüzleri bilmiyor وَلَا يَقْدِرُ عَلَى أَكْثَرَ مِنْ وَاحِدٍ birden fazlaya kudreti yoktur. وَالدَّهْرِيَّةُ Felsefecilerden Dehri'ler Nedir? عَلَى أَنَّهُ تَعَالَى Allah Teâlâ Nedir? لَا يَعْلَمُ ذَاتَهُ kendi zatını bilmez. والنظَّام Ve Mutezile'den Nazzam'da Nedir? عَلَى أَنَّهُ Muhakkak Allah Teâlâ Nedir? لَا يَقْدِرُ عَلَى خَلْقِ الْجَهْلِ وَالْقَبِيحِ cehaleti ve çirkini yaratamaya kudreti yoktur. وَالْبَلْخِي Mutezile'den Belhi de Nedir? عَلَى أَنَّهُ Allah Teâlâ Nedir? لَا يَقْدِرُ عَلَى مِثْلِ مَقْدُورِ الْعَبْدِ kulun kudretinin taalluk ettiğinin benzerine kudretinin taalluk etmez. وَعَامَّةُ الْمُعْتَزِلَةِ Mutezile'nin çoğu da

Nedir? **أَنَّهُ Allah Teâlâ** Nedir? **لَا يَقْدِرُ عَلَى نَفْسِ مَقْدُورِ الْعَبْدِ kulun kudretinin taalluk ettiğinin aynısına Allah Teâlâ'nın kudreti taalluk etmez.**

Metnü'l-Akâid

Allah Teâlâ Hiçbir Şeye Benzemez

Hiçbir şey, Allah Teâlâ'ya asla benzemez, hiçbir şey O'nun ilmi ve kudretinin dışında değildir.

Şerhu'l-Akâid

Hiçbir şey, Allah Teâlâ'ya benzemez. Yani hiçbir şey ona denk/mümasil olamaz. Eğer mümaselet ile mahiyette bir olmak kast edilirse bu manada hiçbir şeyin Allah'a mümasil olamayacağı son derece açıktır. Eğer mümaselet ile bir şeyin diğer başka bir şeyin yerini tutması; yani birinin elverişli olduğu şeye diğerinin de elverişli olması kast ediliyorsa varlık aleminden hiçbir şey, Allah Teâlâ'nın herhangi bir sıfatında onun yerini tutamaz. Allah'ın ilim ve kudret emsali sıfatları mahlûkatta bulunanlar bu gibi sıfatların çok çok üstündedir. Şöyle ki; aralarında hiçbir münasebet kurmak mümkün değildir.

es-Sabûnî *el-Bidaye* adlı eserinde şöyle der: "Bizim ilmimiz mevcut, araz,, hâdis ve varlığı/yokluğu mümkün olmak ve devamlı yenilenmek gibi özelliklere sahiptir. Allah Teâlâ'ya ilim sıfatı ispat ettiğimizde, bu sıfatın; mevcut olmak, sıfat olmak, kadim olmak, vacibü'l-vücûd olmak ve ezelden ebede daimî olmak emsali özellikleri olur. Buna göre mahlûkatın ilmi hiçbir yönüyle Allah Teâlâ'nın ilmine misil olamaz" bu, Nurettin es-Sâbûnî'nin sözüdür.

Kitabının başka bir bölümünde şöyle demiştir: bize göre mümâselet, eşyanın bütün yönlerden birbirine ortak olmasıyla gerçekleşir. Bu yüzden bir tek vasıfta dahi olsa iki şey arasında farklılık bulunduğunda o iki şey arasında mümâselet bulunmamış olur.

Ebu'l-Muîn en-Nesefî[1] ise Tebsıratü'l-Edille adlı kitabında şöyle der: "Arap dilini konuşanlar, her ne kadar aralarında farklı konularda çokça fark olsa da

1 Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, hicrî 418-508 yılları arasında Buhara'da yaşamıştır. Aslen Semerkantlıdır. Usul ve Kelam ilimlerinde temayüz etmiştir. Kelam ilmine dair Tebsıratü'l-edille isimli eseri bugün elimizde bulunan Matüridi kelamını anlatan en geniş kaynaklardandır. Ayrıca Bahru'l-kelam, el-Âlim ve'l-müteallim, îzahu'l-mehacce likevni'l-akli hucce, Şerhu'l-Camii'l-kebîr, Menâhicü'l-edille gibi diğer eserleri de bulunmaktadır. Bkz., Ziriklî, el-A'lâm, c. 7, s. 341

bir alanda bir kimseye müsavi olan ve bu alanda onun yerini doldurabilen kişiye sözgelimi "Zeyd fıkıhta Amr'ın mislidir" emsali ifadeler kullanırlar.

Eş'arîlerin, mümâselet ancak bütün cihetlerden eşit olmakla gerçekleşir, sözü isabetli değildir. Çünkü Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem): "Buğdayı buğdayla misli misline satınız..." buyurmuş ve sadece keyl/ölçek konusunda eşitlik bulunmasını istemiştir. Gramı, tanelerinin adedi, yoğunluğu ve seyrekliği emsali hususlarda farklı olsalar da bu dikkate alınmaz.

Şurası açık ki, Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin sözü ile Eş'arî'nin maksadı arasında çelişki yoktur. Çünkü Eş'arî de mümâseletin gerçekleşmesi için, tartılan[1] şeylerde olduğu gibi iki şey arasında mümâselet aranan noktada bütün yönleri itibarıyla denk olmasını şart koşmuştur. Şu hâlde el-Bidâye müellifinin sözünü de bu şekilde yorumlamak icap eder. Yoksa, iki şeyin tüm niteliklerde ortak olması ve her yönden birbirlerine denk olmaları, bu iki şeyin (farklı iki şey değil) aynı şey olmasını gerektirir. Böyle bir durumda mümâseleti düşünmek nasıl mümkün olabilir ki?[2]

Hiçbir şey Allah Teâlâ'nın ilmi ve kudretinin dışında değildir. Zira bazı şeyleri bilmemek veya bazı şeylere muktedir olamamak noksanlık ve muhassısa muhtaç olmak[3] anlamını taşır. Hâlbuki kesin bilgi ifade eden ayet-i kerimeler Allah Teâlâ'nın hem ilminin hem de kudretinin genel olduğunu ifade etmektedir. Allah Teâlâ her şeyi bilir, o her şeye kadirdir. Yoksa felsefecilerin iddia ettiği gibi Allah Teâlâ cüz'iyâtı bilmez ve bir şeyden fazlasına güç yetiremez, değildir.[4] Dehriye[5] de Allah'ın kendi zatını bilemeyeceğini savunmaktadır. Mutezile'nin öncülerinden Nazzâm[6] ise Allah Teâlâ'nın, cehaleti ve çirkin şeyleri yaratmaya ka-

1 Metin de keyli olarak geçse de günümüzde tartılan olarak algılanması daha açıklayıcıdır.

2 Tebsıratü'l-Edille, c. 1, s. 149.

3 Birtakım şeyleri bilip diğerlerini bilememek, bildiklerini seçme hususunda seçen (muhassıs) bir iradeye muhtaçtır. Allah Teâlâ hakkında başkasının seçimi söz konusu olamayacağına göre bu, seçen olmadan bazı şeyleri tercih etmek anlamında ruchan bilâ müreccih olur ki bu batıldır.

4 Filozoflar, Allah Teâlâ'nın akıl ve nefis gibi soyut cüz'iyyâtı bilebileceğini; ama felekler, galaksiler gibi muşahhas/maddî cüz'iyyâtı bilemeyeceğini savunmuştur. Filozofların bu görüşü bilgi anlayışlarıyla alakalıdır. Ve bu anlayışa göre Allah'ın bu gibi şeyleri bilmesi O'nun varlık düzeyiyle bağdaşmaz. Yine filozoflar vahid/vahdet terimine getirdikleri tanıma göre Allah Teâlâ'nın birden fazla şeyi yaratamayacağına kail olmuşlardır. Onlara göre Allah'ın yarattığı tek şey akl-ı evveldir. Bkz., en-Nibrâs, s. 124.

5 Dehriyye/Ateizm. Yaratıcının varlığını inkâr edip her şeyi dehre/zamana dayandıran fırka. Günümüzde ateistler bunu daha çok evrimleşme süreci olarak iddia etmektedir.

6 Ebu İshak İbrahim b. Seyyâr en-Nazzâm, hicrî 231 yılında vefat etmiştir. Mutezile imamlarındandır. Felsefe ilimlerinde derinleşmiş, ilahiyat ve Tabiat bilimlerinde yazılan kitapların

dir olmadığını ileri sürmüştür. Yine Mutezile'den el-Belhî[1], Allah Teâlâ'nın, kulun güç yetirdiği şeyin misline/dengine güç yetiremeyeceğini ve Mutezile'nin geneli ise; kulun güç yetirdiği şeyin aynısına güç yetiremeyeceğini savunmuştur.

Metin

صِفاتُهُ الثُّبوتِيَّة

(وَلَهُ صِفَاتٌ) لِمَا ثَبَتَ مِنْ أَنَّهُ عَالِمٌ حَيٌّ قَادِرٌ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ، وَمَعْلُومٌ أَنَّ كُلاًّ مِنْ ذَلِكَ يَدُلُّ عَلَى مَعْنًى زَائِدٍ عَلَى مَفْهُومِ الْوَاجِبِ، وَلَيْسَ الْكُلُّ أَلْفَاظًا مُتَرَادِفَةً، وَإِنَّ صِدْقَ الْمُشْتَقِّ عَلَى الشَّيْءِ يَقْتَضِي ثُبوتَ مَأْخَذِ الاِشْتِقَاقِ لَهُ، فَثَبَتَ لَهُ صِفَةُ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ وَالْحَيَاةِ وَغَيْرُ ذَلِكَ، لَا كَمَا تَزْعَمُ الْمُعْتَزِلَةُ مِنْ أَنَّهُ عَالِمٌ لَا عِلْمَ لَهُ وَقَادِرٌ لَا قُدْرَةَ لَهُ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ، فَإِنَّهُ مُحَالٌ ظَاهِرٌ بِمَنْزِلَةِ قَوْلِنَا: أَسْوَدُ لَا سَوَادَ لَهُ.

وَقَدْ نَطَقَتِ النُّصُوصُ بِثُبوتِ عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ وَغَيْرِهِمَا. وَدَلَّ صُدُورُ الْأَفْعَالِ الْمُتْقَنَةِ عَلَى وُجُودِ عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ لَا عَلَى مُجَرَّدِ تَسْمِيَتِهِ عَالِماً قَادِراً.

وَلَيْسَ النِّزَاعُ فِي الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ الَّتِي هِيَ مِنْ جُمْلَةِ الْكَيْفِيَّاتِ وَالْمَلَكَاتِ لِمَا صَرَّحَ بِهِ مَشَايِخُنَا مِنْ أَنَّ اللهَ تَعَالَى حَيٌّ وَلَهُ حَيَاةٌ أَزَلِيَّةٌ لَيْسَتْ بِعَرَضٍ وَلَا مُسْتَحِيلِ الْبَقَاءِ، وَاللهُ تَعَالَى عَالِمٌ وَلَهُ عِلْمٌ أَزَلِيٌّ شَامِلٌ لَيْسَ بِعَرَضٍ وَلَا مُسْتَحِيلِ الْبَقَاءِ وَلَا ضَرُورِيٍّ وَلَا مُكْتَسِبٍ، وَكَذَا سَائِرُ الصِّفَاتِ، بَلِ النِّزَاعُ فِي أَنَّهُ كَمَا أَنَّ لِلْعَالِمِ مِنَّا عِلْماً هُوَ عَرَضٌ قَائِمٌ بِهِ زَائِدٌ عَلَيْهِ حَادِثٌ فَهَلْ لِصَانِعِ الْعَالَمِ عِلْمٌ هُوَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ قَائِمَةٌ بِهِ زَائِدَةٌ عَلَيْهِ، وَكَذَا جَمِيعُ الصِفَاتِ، فَأَنْكَرَهُ الْفَلَاسِفَةُ وَالْمُعْتَزِلَةُ

çoğunu mütalaa etmiştir. Mutezile içinde kendine has görüş ve teorileriyle "Nezzamiyye" taifesinin öncüsü olmuştur. Felsefe ve itizal üzerine birçok kitap yazdığı bildirilmektedir. Bkz., Zirikli, el-A'lâm, c. 1, s. 43

1 Ebu'l-Kasım Abdullah b. Ahmed el-Belhî el-Ka'bî, hicrî 273'de Belh'te doğmuş Horasan ve Bağdat'ta da yaşamış, en son Belh'te hicrî 319 yılında vefat etmiştir. Mutezile imamlarındandır. Kendine has görüşleriyle Ka'biyye diye bilinen ayrı bir taifesinin reisi olmuştur. Bkz., Zirikli, el-A'lâm, c. 4, s. 64.

وَالْجَوَابُ مَا سَبَقَ مِنْ أَنَّ الْمُسْتَحِيلَ تَعَدُّدُ الذَّوَاتِ القَدِيمَةِ وَهُوَ غَيْرُ لَازِمٍ وَيَلْزَمُكُمْ كَوْنُ الْعِلْمِ مَثَلاً قُدْرَةً وَحَيَاةً وَعَالِماً وحَياً وقَادِراً وَصَانِعاً لِلْعَالَمِ ومَعْبُوداً لِلْخَلْقِ وَكَوْنُ الْوَاجِبِ غَيْرُ قَائِمٍ بِذَاتِهِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْمُحَالَاتِ. (أَزَلِيَّةٌ) لَا كَمَا تَزْعُمُ الْكَرَّامِيَّةُ مِنَ أَنَّ لَهُ صِفَاتٌ لَكِنَّهَا حَادِثَةٌ لِاسْتِحَالَةِ قِيَامِ الْحَوَادِثِ بِذَاتِهِ تَعَالَى

Kelime Anlamı

وَلَهُ صِفَاتٌ Allah Teâlâ'nın sıfatları vardır Ne için? **لِمَا ثَبَتَ zira sabittir** Ne? **مِنْ أَنَّهُ muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? **عَالِمٌ alim, حَيٌّ canlı, قَادِرٌ kudret sahibidir إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ ve diğer sıfatları sabittir. وَمَعْلُومٌ Şüphesiz malumdur** Ne? **أَنَّ كُلاًّ مِنْ ذَلِكَ bu sıfatlardan her biri** Nedir? **يَدُلُّ delalet eder** Ne üzerine? **عَلَى مَعْنًى زَائِدٍ vacip farklı** Ne üzerine? **عَلَى الْوَاجِب مَفْهُومِ vacip manası üzerne. وَلَيْسَ الْكُلُّ أَلْفَاظًا مُتَرَادِفَةً Bu lafızların tamamı eşanlamlı lafızlar değildir. وَإِنَّ صِدْقَ الْمُشْتَقِّ Bir müştak lafzın sadık olması** Ne üzerine? **عَلَى الشَّيْءِ bir şey üzerine** Nedir? **يَقْتَضِي gerektirir** Neyi? **ثُبُوتَ مَأْخَذِ الْاِشْتِقَاقِ لَهُ aslının o şey için sabit olmasını. فَثَبَتَ لَهُ صِفَةُ الْعِلْمِ Buna göre Allah Teâlâ için ilim, وَالْقُدْرَةِ kudret, وَالْحَيَاةِ hayat وَغَيْرُ ذَلِكَ ve diğer sıfatlar sabittir.** Daha? **لَا كَمَا تَزْعَمُ الْمُعْتَزِلَةُ yoksa Mutezile'nin zannettiği gibi değil** Zannettikleri nedir? **مِنْ أَنَّهُ muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? **عَالِمٌ لَا عِلْمَ لَهُ ilimsiz alimdir, وَقَادِرٌ لَا قُدْرَةَ لَهُ kudretsiz kadirdir إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ ve diğerleri** Ne için? **فَإِنَّهُ zira bu مُحَالٌ ظَاهِرٌ açıkça muhaldir, بِمَنْزِلَةِ قَوْلِنَا bizim şu sözümüz mesabesindedir: أَسْوَدُ لَا سَوَادَ لَهُ Siyahı olmayan siyah şey. وَقَدْ نَطَقَتِ النُّصُوصُ Naslar delalet eder** Neye? **بِثُبُوتِ عِلْمِهِ Allah Teâlâ**

için ilimolduğuna ve وَقُدْرَتِهِ **kudret** وَغَيْرِهِمَا **ve diğer sıfatları olduğuna.** وَدَلَّ **delalet eder** Ne? صُدُورُ الْأَفْعَالِ الْمُتْقِنَةِ **Allah Teâlâ'dan mükemmel fiilerin sadır olması** Ne üzerine delalet eder? عَلَى وُجُودِ عِلْمِهِ وَقُدْرَتِهِ **ilminin ve kudretinin varlığına** Daha? لَا عَلَى مُجَرَّدِ تَسْمِيَتِهِ عَالِماً قَادِراً **yoksa sadece ilim, kadir isimleriyle isimlendiğine delalet etmez.** وَلَيْسَ النِّزَاعُ **Tartışma yapılmadı** Ne hususta? فِي الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ **ilim ve kudrette** الَّتِي **öyle ilim ve kudret ki** هِيَ مِنْ جُمْلَةِ الْكَيْفِيَّاتِ وَالْمَلَكَاتِ **keyfiyyet ve meleke cümlesindendir** Ne için? لِمَا صَرَّحَ بِهِ مَشَايِخُنَا **meşayıhımızın açıkladığı bir sebepten** O sebep şudur: مِنْ أَنَّ اللهَ تَعَالَى حَيٌّ **Allah Teâlâ canlıdır,** وَلَهُ حَيَاةٌ أَزَلِيَّةٌ **onun için ezeli bir hayat vardır** لَيْسَتْ بِعَرَضٍ **o hayat arazi değildir** وَلَا مُسْتَحِيلِ الْبَقَاءِ **ve devamlılığı da muhal değildir** Daha? وَاللهُ تَعَالَى عَالِمٌ **Allah Teâlâ alimdir,** وَلَهُ عِلْمٌ أَزَلِيٌّ شَامِلٌ لَيْسَ بِعَرَضٍ وَلَا مُسْتَحِيلِ الْبَقَاءِ **devamlılığı da muhal değildir** وَلَا ضَرُورِيٍّ وَلَا مُكْتَسَبٍ **zaruri ve kesbi de değildir değildir.** وَكَذَا سَائِرُ الصِّفَاتِ **Diğer sıfatlar da böyledir** Daha? بَلِ النِّزَاعُ **bilakis tartışma** Ne hususta dır? فِي أَنَّهُ **şan** كَمَا أَنَّ لِلْعَالِمِ مِنَّا **nasıl ki bizden bir alim için var** Ne? عِلْماً **ilim** هُوَ عَرَضٌ **o ilim arazdır,** قَائِمٌ بِهِ **kendiyle kaimdir,** زَائِدٌ عَلَيْهِ **zatı üzerine zaittir** حَادِثٌ **ve hadistir** فَهَلْ لِصَانِعِ الْعَالَمِ **alemi yaratan için de var mıdır** Ne? عِلْمٌ **ilim** هُوَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ **o ezeli bir sıfattır** قَائِمَةٌ بِهِ **zatıyla kaim** زَائِدَةٌ عَلَيْهِ **zatı üzerine zaittir** وَكَذَا جَمِيعُ الصِّفَاتِ **Diğer sıfatlarda da aynı ihtilaf vardır.** فَأَنْكَرَهُ الْفَلَاسِفَةُ وَالْمُعْتَزِلَةُ **Felsefeciler ve Mutezile bunu inkar etmişlerdir.** وَزَعَمُوا **Ve şöyle zannettiler:** أَنَّ صِفَاتِهِ عَيْنَ ذَاتِهِ **Allah Teâlâ'nın sıfatları zatının aynıdır** Ne olduğu halde? بِمَعْنَى **şöyle bir manayla ki** أَنَّ ذَاتَهُ **Allah Teâlâ'nın zatı** Nedir? تُسَمَّى

isimlenir Nasıl? بِاعْتِبَارِ التَّعَلُّقِ بِالْمَعْلُومَاتِ **malumata taalluku itibarıyla** Ne diye isimlenir? عَالِما **alim diye** Daha? وَبِالْمَقْدُورَاتِ **makdurata taalluku itibarıyla** قَادِراً **kadir diye isimlenir.** إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **Diğerleri de böyledir.** فَلَا يَلْزَمُ **Bu durumda gerekmez** Ne? تَكَثُّرٌ فِي الذَّاتِ **zatta çoğalma** وَلَا تَعَدُّدَ فِي الْقُدَمَاءِ وَالْوَاجِبَاتِ **ve kadim ve vaciplerde taaddüt.** وَالْجَوَابُ مَا سَبَقَ **Bunun cevabı geride geçendir** O nedir? مِنْ أَنَّ الْمُسْتَحِيلَ **Muhal olan** Nedir? تَعَدُّدُ الذَّوَاتِ الْقَدِيمَةِ **kadim zatların taaddüdür.** وَهُوَ غَيْرُ لَازِمٍ **Bu ise gerekmez.** Daha? وَيَلْزَمُكُمْ **Ve size şöyle bir itiraz gelir:** كَوْنُ الْعِلْمِ مَثَلاً **söz gelimi ilim sıfatı olur** Ne olur? قُدْرَةً **kudret,** وَحَيَاةً **hayat,** وَعَالِماً **alim,** وحياً **canlı,** وقَادِراً **kadir,** وَصَانِعاً لِلْعَالَمِ **alemi yaratan** ومَعْبُوداً لِلْخَلْقِ **ve mahlukatın ibadet ettiği** Daha? وَكَوْنُ الْوَاجِبِ **vacip olduğu kabul edilen ilim olur** Ne olur? غَيْرَ قَائِمٍ بِذَاتِهِ **zatıyla kaim olmayan olur** Daha? إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْمُحَالَاتِ **daha başka muhaller gerekir.**

أَزَلِيَّةٌ **Allah Teâlâ ezelidir** Daha? لَا كَمَا تَزْعُمُ الْكَرَّامِيَّةُ **Kerramiye'nin zannettiği gibi değildir.** Kerramiye'nin zannettiği nedir? مِنَ أَنَّ لَهُ صِفَاتٌ **Allah Teâlâ'nın sıfatları vardır** لَكِنَّهَا حَادِثَةٌ **ancak bu sıfatlar hadistir** Ne için Kerramiye'nin zannettiği gibi değil? لِاسْتِحَالَةِ قِيَامِ الْحَوَادِثِ بِذَاتِهِ تَعَالَى **zira Allah Teâlâ'nın zatıyla hadisler kaim olmaz.**

Metnü'l-Akâid

Subûti Sıfatlar

Allah Teâlâ'nın ezeli (sübutî) sıfatları vardır.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ'nın ezeli (sübutî) sıfatları vardır. Zira sabit oldu ki; Allah Teâlâ'nın âlim, diri ve kadir olması emsali sıfatları vardır. Bilindiği gibi bütün bu

sıfatlar vacibü'l-vücûd mefhumu üzerine zait manaların varlığını gösterir. Bunların hepsi eşanlamlı lafızlar da değildir. Müştak bir kelime, bir şey için kullanıldığında mastarının de sübutunu gerekli kılar. Bu yüzden Allah Teâlâ için ilim, kudret ve hayat gibi sıfatların varlığı sabit olur. Yoksa Mutezilenin iddia ettiği gibi, Allah (zatıyla) âlimdir; ilim sıfatı yoktur, (zatıyla) kadirdir; kudret sıfatı yoktur, demek doğru olmaz. Zira mutezilenin bu görüşü, doğruluğu açıkça imkânsız olan bir hükümdür. Bu tıpkı "filan şey siyahtır; ama siyahlığı yoktur" demek kadar saçmalığı ortada bir hükümdür. Üstelik ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde Allah'ın ilim ve kudret gibi sıfatlara sahip olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bunun gibi hikmete uygun olan fiilleri Allah Teâlâ'nın sadece Âlim ve Kadir diye isimlendirilmesine değil, aynı zamanda ilim ve kudret emsali sıfatlarının sabit olduğuna da delalet eder.

Mutezile ile aramızdaki tartışma keyfiyet ve meleke türünden olan ilim ve kudret sıfatlarında değildir. Zira meşâyıhımız Allah Teâlâ'nın diri olduğunu ve hayat sıfatının ezeli olduğunu yine araz olmadığını ve bekası imkânsız bir şey olmadığını ifade etmiştir. Bunun gibi Allah'ın âlim olduğunu ve onun ilminin ezelî ve her şeyi kuşatacak kadar kapsamlı olduğunu, araz olmadığını ve sürekliliğinin imkânsız olmadığını ayrıca Allah Teâlâ'nın ilminin kulların ilmi gibi zarurî ya da müktesep olamayacağını da açıkça ifade etmişlerdir. Allah'ın diğer sıfatları da böyledir.

Mutezile ile aramızda esas tartışma konusu şudur; "Nasıl ki alim olan insanın ilim sıfatı var arazdır, kendisiyle kaim, zatı üzerine zait, hâdisdir, âlemin yaratıcısının ezelî, kendisiyle kaim ve zatı üzerine zait bir sıfat olarak ilmi yok mu?" meselesidir. Bu tartışma Allah Teâlâ'nın diğer tüm sıfatlarında da söz konusudur. Mutezile ve filozoflar Allah'ın sıfatlarının zatının aynısı olduğunu iddia etmişler şu anlamda ki; Allah Teâlâ'nın zatı malûmata taalluk etmesi itibarıyla âlim diye isimlendirilir. Makdûrata taalluk etmesi itibarıyla kadir diye isimlendirilir... diğer sıfatlı da böyle. Dolayısıyla Allah'ın zatında bir artma/tekessür lazım gelmediği gibi vacibü'l-vücûd ve kadim olan varlırın bir den fazla olması da lazım gelmez.

Buna cevap geride de geçtiği gibi şudur: mümkün olamayan (doğru olmayan) kadim zatların birden çok olmasıdır. Bizim anlattığımızda böyle bir mahzur gerekli değildir.

Ayrıca sizin (Mutezile ve felsefecilerin) görüşüne göre; sözgelimi ilim sıfatının, kudret ve hayat ve hatta Âlim, Hayy, Kadir, Âlemi yaratan ve mahlûkatın

mabudu olması gerekir. (Hepsinin aynı olması gerekir). Özellikle Vâcibü'l-Vücûd'un varlığı kendinden olmamak ve emsali muhal/imkânsız (saçma) sonuçlar ortaya çıkar.

Allah Teâlâ'nın ezeli (sübutî) sıfatları vardır. Kerrâmiye mezhebinin iddia ettiği değildir. Onlar şöyle der: "Allah Teâlâ'nın sıfatları var ama bunlar hâdis/sonradan olmadır". Zira hâdisin Allah'ın zatıyla kaim olması imkânsızdır. (Bu görüşün batıl olduğu geriden anlaşılmış olmalıdır).

Metin

(**قَائِمَةٌ بِذَاتِهِ**) ضَرُورَةَ أَنَّهُ لَا مَعْنَى لِصِفَةِ الشَّيْءِ إِلَّا مَا يَقُومُ بِهِ، لَا كَمَا تَزْعُمُ الْمُعْتَزِلَةُ مِنْ أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ بِكَلَامٍ هُوَ قَائِمٌ بِغَيْرِهِ، لَكِنْ مُرَادُهُمْ نَفْيُ كَوْنِ الْكَلَامِ صِفَةً لَهُ لَا إِثْبَاتُ كَوْنِهِ صِفَةً لَهُ غَيْرَ قَائِمٍ بِذَاتِهِ.

وَلَمَّا تَمَسَّكَتِ الْمُعْتَزِلَةُ بِأَنَّ فِي إِثْبَاتِ الصِّفَاتِ إِبْطَالَ التَّوْحِيدِ لِمَا أَنَّهَا مَوْجُودَاتٌ قَدِيمَةٌ مُغَايِرَةٌ لِذَاتِ اللهِ تَعَالَى، فَيَلْزَمُ قِدَمُ غَيْرِ اللهِ تَعَالَى وَتَعَدُّدُ الْقُدَمَاءِ، بَلْ تَعَدُّدُ الْوَاجِبِ لِذَاتِهِ عَلَى مَا وَقَعَتِ الإِشَارَةُ إِلَيْهِ فِي كَلَامِ الْمُتَقَدِّمِينَ وَالتَّصْرِيحُ بِهِ فِي كَلَامِ الْمُتَأَخِّرِينَ مِنْ أَنَّ وَاجِبَ الْوُجُودِ بِالذَّاتِ هُوَ اللهُ تَعَالَى وَصِفَاتُهُ، وَقَدْ كَفَرَتِ النَّصَارَى بِإِثْبَاتِ ثَلَاثَةٍ مِنَ الْقُدَمَاءِ فَمَا بَالُ الثَّمَانِيَةِ أَوْ أَكْثَرَ أَشَارَ إِلَى جَوَابِهِ بِقَوْلِهِ: (**وَهِيَ لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ**) يَعْنِي أَنَّ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى لَيْسَتْ عَيْنَ الذَّاتِ وَلَا غَيْرَ الذَّاتِ، فَلَا يَلْزَمُ قِدَمُ الْغَيْرِ وَلَا تَكْثُرُ الْقُدَمَاءُ.

وَالنَّصَارَى وَإِنْ لَمْ يُصَرِّحُوا بِالْقُدَمَاءِ الْمُتَغَايِرَةِ لَكِنْ لَزِمَهُمْ ذَلِكَ؛ لِأَنَّهُمْ أَثْبَتُوا الْأَقَانِيمَ الثَّلَاثَةَ الَّتِي هِيَ الْوُجُودُ وَالْعِلْمُ وَالْحَيَاةُ، وَسَمُّوهَا الْأَبَ وَالْابْنَ وَرُوحَ الْقُدُسِ، وَزَعَمُوا أَنَّ أُقْنُومَ الْعِلْمِ قَدِ انْتَقَلَ إِلَى بَدَنِ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَجَوَّزُوا الْانْفِكَاكَ وَالْانْتِقَالَ، فَكَانَتِ الْأَقَانِيمُ ذَوَاتٍ مُتَغَايِرَةً.

وَلِقَائِلٍ أَنْ يَمْنَعَ تَوَقُّفَ التَّعَدُّدِ وَالتَّكْثِيرِ عَلَى التَّغَايُرِ، بِمَعْنَى جَوَازِ الْانْفِكَاكِ لِلْقَطْعِ بِأَنَّ مَرَاتِبَ الْأَعْدَادِ مِنَ الْوَاحِدِ وَالْاثْنَيْنِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مُتَعَدِّدَةٌ مُتَكَثِّرَةٌ مَعَ أَنَّ الْبَعْضَ جُزْءٌ مِنَ الْبَعْضِ، وَالْجُزْءُ لَا يُغَايِرُ الْكُلَّ.

وَأَيْضاً لَا يُتَصَوَّرُ نِزَاعٌ مِنْ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ فِي كَثْرَةِ الصِّفَاتِ وَتَعَدُّدِهَا مُتَغَايِرَةً كَانَتْ أَوْ غَيْرَ مُتَغَايِرَةٍ، فَالْأَوْلَى أَنْ يُقَالَ: الْمُسْتَحِيلُ تَعَدُّدُ ذَوَاتٍ قَدِيمَةٍ لَا ذَاتٍ وَصِفَاتٍ، وَأَنْ لَا يُجْتَرَأَ عَلَى الْقَوْلِ بِكَوْنِ الصِّفَاتِ وَاجِبَةَ الْوُجُودِ لِذَاتِهَا، بَلْ يُقَالُ: هِيَ وَاجِبَةٌ لَا لِغَيْرِهَا بَلْ لِمَا لَيْسَ عَيْنَهَا وَلَا غَيْرَهَا، أَعْنِي ذَاتَ اللهِ تَعَالَى وَتَقَدَّسَ، وَيَكُونُ هَذَا مُرَادُ مَنْ قَالَ: "الْوَاجِبُ الْوُجُودُ لِذَاتِهِ هُوَ اللهُ تَعَالَى وَصِفَاتُهُ"، يَعْنِي أَنَّهَا وَاجِبَةٌ لِذَاتِ الْوَاجِبِ تَعَالَى، وَأَمَّا فِي نَفْسِهَا فَهِيَ مُمْكِنَةٌ، وَلَا اسْتِحَالَةَ فِي قِدَمِ الْمُمْكِنِ إِذَا كَانَ قَائِماً بِذَاتِ الْقَدِيمِ وَاجِباً لَهُ غَيْرَ مُنْفَصِلٍ عَنْهُ، فَلَيْسَ كُلُّ قَدِيمٍ إِلَهاً حَتَّى يَلْزَمَ مِنْ وُجُودِ الْقُدَمَاءِ وُجُودُ الآلِهَةِ، لَكِنْ يَنْبَغِي أَنْ يُقَالَ: "اللهُ تَعَالَى قَدِيمٌ بِصِفَاتِهِ" وَلَا يُطْلَقُ الْقَوْلُ بِالْقُدَمَاءِ لِئَلاَّ يَذْهَبَ الْوَهْمُ إِلَى أَنَّ كُلاًّ مِنْهَا قَائِمٌ بِذَاتِهِ مَوْصُوفٌ بِصِفَاتِ الْأُلُوهِيَّةِ.

وَلِصُعُوبَةِ هَذَا الْمَقَامِ ذَهَبَتِ الْمُعْتَزِلَةُ وَالْفَلَاسِفَةُ إِلَى نَفْيِ الصِّفَاتِ، وَالكَرَّامِيَّةُ إِلَى نَفْيِ قِدَمِهَا، وَالْأَشَاعِرَةُ إِلَى نَفْيِ غَيْرِيَّتِهَا وَعَيْنِيَّتِهَا.

Kelime Anlamı

قَائِمَةٌ بِذَاتِهِ **Allah Teâlâ'nın sıfatları zatıyla kaimdir** Ne için? ضَرُورَةَ أَنَّهُ **çünkü zaruridir** Ne? لَا مَعْنَى لِصِفَةِ الشَّيْءِ **bir şeyin sıfatının manası olamaz** إِلَّا مَا يَقُومُ بِهِ **sadece kendisiyle kaim olması** Daha? لَا كَمَا تَزْعُمُ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezilenin zannettiği gibi değildir** Mutezile'nin zannettiği nedir? مِنْ أَنَّهُ **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? هُوَ قَائِمٌ مُتَكَلِّمٌ بِكَلَامٍ **bir kelam ile mütekellimdir** بِغَيْرِهِ **kendisiyle kaim olmayan** لَكِنْ مُرَادُهُمْ **Ancak Mutezile'nin bununla kastı** Nedir? نَفْيُ كَوْنِ الْكَلَامِ **kelamın olmasını inkar** Ne olması? صِفَةً لَهُ **Allah Teâlâ'nın sıfatını inkardır** Daha? لَا إِثْبَاتُ كَوْنِهِ صِفَةً لَهُ غَيْرَ قَائِمٍ بِذَاتِهِ **yoksa maksatları kelam, Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olmayan bir sıfatıdır, değil** وَلَمَّا تَمَسَّكَتِ الْمُعْتَزِلَةُ **Ne zaman ki Mutezile tutundu** Neye? بِأَنَّ فِي إِثْبَاتِ

الصِّفَاتِ sıfatları kabullenmekte vardır Ne? إِبْطَالَ التَّوْحِيدِ tevhidi iptal vardır Ne için tevhidi iptal olur? لِمَا أَنَّهَا zira sıfatlar Nedir? مَوْجُودَاتٌ قَدِيمَةٌ مُغَايِرَةٌ لِذَاتِ اللهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'nın zatından başka kadim varlıklardır Daha? فَيَلْزَمُ bu durumda gerekir Ne? قِدَمُ غَيْرِ اللهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'dan başka kadimler olur وَتَعَدُّدُ الْقُدَمَاءِ ve kadimler çoğalmış Daha? بَلْ تَعَدُّدُ الْوَاجِبِ لِذَاتِهِ bilakis kendi zatıyla vacip olanın çok olması gerekir Ne olduğu halde? عَلَى مَا وَقَعَتِ الإِشَارَةُ إِلَيْهِ buna işaret vardır Nerede? فِي كَلَامِ الْمُتَقَدِّمِينَ mütekaddim kelamcıların konuşmalarında Daha? وَالتَّصْرِيحُ بِهِ ve bunu açıkça beyan vardır Nerede? فِي كَلَامِ الْمُتَأَخِّرِينَ müteahhir kelamcılar konuşmalarında Onların söylediği nedir? مِنْ أَنَّ وَاجِبَ الْوُجُودِ بِالذَّاتِ zatı itibarıyla varlıkları vacip olan Nedir? هُوَ اللهُ تَعَالَى وَصِفَاتُهُ Allah Teâlâ ve sıfatlarıdır وَقَدْ كَفَرَتِ النَّصَارَى Hıristiyanlar kafir olmuşlardır Ne sebebiyle? بِإِثْبَاتِ ثَلَاثَةٍ مِنَ الْقُدَمَاءِ üç tane kadim ispat etmekle Daha? فَمَا بَالُ الثَّمَانِيَةِ أَوْ أَكْثَرَ sekiz veya daha fazlasını ispat edenin durumu nedir ki? أَشَارَ إِلَى جَوَابِهِ Musannif bu itiraza cevap vermiştir Ne ile? بِقَوْلِهِ şu ibareleriyle: وَهِيَ لَا هُوَ وَلَا غَيْرُهُ Bu sıfatlar Allah Teâlâ'nın kendisi de değildir, kendisinden ayrı da değildir. يَعْنِي Yani أَنَّ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى الذَّاتِ Allah Teâlâ'nın sıfatları Nedir? لَيْسَتْ عَيْنَ الذَّاتِ وَلَا غَيْرَ zatının ayını da değil, başkası da değildir. Daha? فَلَا يَلْزَمُ Buna göre gerekmez Ne? قِدَمُ الْغَيْرِ başkasının kadim olması وَلَا تَكْثُرُ الْقُدَمَاءُ ve kadimlerin çoğalması. وَالنَّصَارَى Halbuki Hıristiyanlar وَإِنْ لَمْ يُصَرِّحُوا بِالْقُدَمَاءِ الْمُتَغَايِرَةِ her ne kadar zattan başka kadimler açıklamamışlarsa da لَكِنْ لَزِمَهُمْ ذَلِكَ ancak böyle bir durum onlar için gerekir Ne için gerekir? لِأَنَّهُمْ أَثْبَتُوا الْأَقَانِيمَ الثَّلَاثَةَ zira onlar üç zat ispat etmişlerdir الَّتِي öyle üç zat ki هِيَ الْوُجُودُ وَالْعِلْمُ

وَالْحَيَاةُ **onlar varlık, ilim ve hayattır** Daha? وَسَمُّوهَا الْأَبُ وَالْابْنُ وَرُوحُ الْقُدْسِ **ve onları Baba, Oğul ve Ruhu'l-Kuds diye isimlenmişlerdir** Daha? وَزَعَمُوا **ve zannettiler** Neyi? أَنَّ أُقْنُومَ الْعِلْمِ **muhakkak ki ilim aslı** Nedir? قَدِ انْتَقَلَ **intikal etti** Kime? إِلَى بَدَنِ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ **İsa** 'aleyhi's-selâm**'ın bedenine** Daha? فَجَوَّزُوا الْانْفِكَاكَ وَالْانْتِقَالَ **bu yüzden Allah Teâlâ'dan ayrı ve intikal ettiğini mümkün görmüşlerdir** Daha? فَكَانَتِ الْأَقَانِيمُ **dolayısıyla bu asıllar** Nedir? ذَوَاتٍ مُتَغَايِرَةً **Allah Teâlâ'dan ayrı zatlardır.** وَلِقَائِلٍ أَنْ يَمْنَعَ **Bir kimse men edebilir** Neyi? تَوَقُّفَ التَّعَدُّدِ وَالتَّكْثِيرِ عَلَى التَّغَايُرِ **taaddüt ve çokluğun başka bir şey olmayı gerektirmesini** Nasıl? بِمَعْنَى جَوَازِ الْانْفِكَاكِ **başka olmayı ayrılmanın mümkün olması manasıyla tefsir ederek** Ne için? لِلْقَطْعِ بِأَنَّ مَرَاتِبَ الْأَعْدَادِ **zira bir, iki gibi adet mertebeleri** مِنَ الْوَاحِدِ وَالْاثْنَيْنِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مُتَعَدِّدَةٌ مُتَكَثِّرَةٌ **bir, iki diğer çok sayılar** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّ الْبَعْضَ جُزْءٌ مِنَ الْبَعْضِ **halbuki bazısı bazısının cüzüdür** Daha? وَالْجُزْءُ لَا يُغَايِرُ الْكُلَّ **cüz de külden başkası değildir.** وَأَيْضاً **Yine** لَا يُتَصَوَّرُ **tasavvur edilemez** Ne? نِزَاعٌ مِنْ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaa'dan tartışma** Ne hususta? فِي كَثْرَةِ الصِّفَاتِ وَتَعَدُّدِهَا **sıfatların çok ve müteaddid olmasında** Sıfatlar ne olduğu halde? مُتَغَايِرَةً كَانَتْ **zattan başka olarak** أَوْ غَيْرَ مُتَغَايِرَةٍ **veya başka olmayarak** Daha? فَالْأَوْلَى أَنْ يُقَالَ **buna göre en uygunu şöyle denilmesidir:** الْمُسْتَحِيلُ **Muhal olan** Nedir? تَعَدُّدُ ذَوَاتٍ قَدِيمَةٍ **kadim zatların taaddüdüdür** لَا ذَاتٍ وَصِفَاتٍ **bir zat ve çok sıfatın taaddüdü değil** Daha? وَأَنْ لَا يُجْتَرَأَ **ve en uygunu cüret edilmemelidir** Neye? عَلَى الْقَوْلِ **hükmetmeye** بِكَوْنِ الصِّفَاتِ **sıfatların olduğuyla** وَاجِبَةَ الْوُجُودِ لِذَاتِهَا **kendi zatları itibarıyla varlıklarının vacip olmasıyla** Daha? بَلْ يُقَالُ **bilakis şöyle denilmelidir:** هِيَ وَاجِبَةٌ لَا لِغَيْرِهَا **Sıfatların varlığı vaciptir**

ancak bu vucup kendisinden başkasından değildir Daha? بَلْ **bilakis** لِمَا لَيْسَ عَيْنَهَا وَلَا غَيْرَهَا **kendinin aynı da kendisinin başkası da olmayan ile-dir.** أَعْنِي **Yani** ذَاتَ اللهِ تَعَالَى وَتَقَدَّسَ **Allah Teâlâ'nın yüce, mukaddes zatını kastediyorum.** وَيَكُونُ هَذَا مُرَادُ مَنْ قَالَ **Şöyle diyenin kastı da budur:** الْوَاجِبُ الْوُجُودُ لِذَاتِهِ **Varlığı zatıyla vacip olan** هُوَ اللهُ تَعَالَى وَصِفَاتُهُ **Allah Teâlâ ve sı-fatlarıdır.** يَعْنِي **Yani** أَنَّهَا **sıfatlar** Nedir? وَاجِبَةٌ لِذَاتِ الْوَاجِبِ تَعَالَى **vacip olan Allah Teâlâ'nın zatıyla vaciptir.** وَأَمَّا فِي نَفْسِهَا **Sıfatlar, sadece kendileri iti-barıyla -yani zatla ilişkisine bakmaksızın-** Nedir? فَهِيَ مُمْكِنَةٌ **durumu müm-kün olmalarıdır.** وَلَا اسْتِحَالَةَ **bir olağan üstülük yoktur** Ne hususta? فِي قِدَمِ الْمُمْكِنِ **Mümkünün kadim olmasında** Ne zaman? إِذَا كَانَ قَائِماً بِذَاتِ الْقَدِيمِ **kadim olan ile kaim olduğunda** Ne olduğu halde? وَاجِباً لَهُ **o kadimin vucu-buyla vacip olduğu için** Daha? غَيْرَ مُنْفَصِلٍ عَنْهُ **o kadimden ayrılmayan ola-rak.** فَلَيْسَ كُلُّ قَدِيمٍ إِلَهاً **Buna göre her kadim ilah değildir ki** حَتَّى يَلْزَمَ **hatta gereksin** Neyden? مِنْ وُجُودِ الْقُدَمَاءِ **kadimlerim çokluğundan** Ne gerekmez? وُجُودُ الآلِهَةِ **çok ilahların bulunması.** Daha? لَكِنْ **Ancak** يَنْبَغِي أَنْ يُقَالَ **şöyle denilmesi gerekir:** "اللهُ تَعَالَى قَدِيمٌ بِصِفَاتِهِ" **Allah Teâlâ sıfatlarıyla kadim-dir.** وَلَا يُطْلَقُ الْقَوْلُ بِالْقُدَمَاءِ **"kadimler" diye mutlak -izafesiz- söylenmemeli-dir.** Ne için? لِئَلاَّ يَذْهَبَ الْوَهْمُ **insan vehmi gitmesin diye** Neye? إِلَى أَنَّ كُلاًّ مِنْهَا **sıfatlardan her biri** Nedir? قَائِمٌ بِذَاتِهِ **zatıyla kaimdir** Daha? مَوْصُوفٌ بِصِفَاتِ الْأُلُوهِيَّةِ **ilahlık vasıflarıyla vasıflanmıştır.** وَلِصُعُوبَةِ هَذَا الْمَقَامِ **Bu makam -me-sele- zor olduğu için** Ne oldu? ذَهَبَتِ الْمُعْتَزِلَةُ وَالْفَلَاسِفَةُ **Mutezile ve felsefeci-ler gittiler** Neye? إِلَى نَفْيِ الصِّفَاتِ **sıfatların inkarına** Daha? وَالكَرَّامِيَّةُ **Kerra-miye de gitti** Neye? إِلَى نَفْيِ قِدَمِهَا **kadim oldukalarını inkara gitti.** وَالْأَشَاعِرَةُ

Eş'ari'ler ise إِلَى نَفْيِ غَيْرِيَّتِهَا وَعَيْنِيَّتِهَا zattan başka ve zatın aynı olduklarını inkara gittiler.

Metnü'l-Akâid

Bunlar, Allah'ın zatıyla kâimdirler ve Allah Teâlâ'nın ne aynısı ne de gayrısıdırlar.

Şerhu'l-Akâid

Bu sıfatlar Allah'ın zatıyla kâimdir. Çünkü bir şeyin sıfatı o şeyle kaim olan (mana) anlamına gelir. Mutezilenin bu konuda söylediği de doğru değildir. Mutezileye göre Allah başkasıyla kâim bir kelamla konuşucudur. Fakat bu sözle ifade etmek istedikleri; kelamın Allah'ın bir sıfatı olamayacağıdır. Yoksa onlar kelam sıfatını başkasıyla kâim bir sıfat olarak Allah'a isnat etmek istememektedirler.

Mutezile; Ehl-i sünnetin kast ettiği manada Allah'a bir kısım sıfatları isnat etmenin yanlış olduğuna dair şu gerekçeyi sunar: Allah'ın zatından ayrı kadim sıfatların varlığını kabul etmek, Allah Teâlâ'nın zatının dışında kadim varlıkların bulunmasını, bunların birden çok olmasını hatta lizatihi vacibü'l-vücûdların birden çok olmasını netice vereceğinden tevhit inancını iptal etmiş olur. Geride bu hususa temas edilmiş, erken dönem kelamcılarının görüşlerinde işaretle, yakın dönem bazı kelamcılarının sözlerinde ise açıkça ifade edilmiştir ki: zatından ötürü vacibü'l-vücud, sadece Allah Teâlâ ve sıfatlarıdır.[1] (Mutezile devamla)

Nitekim kadimlerin bir den çok olması tevhit esasıyla çeliştiği için Hıristiyanların üç kadim ispat etmeleri tekfir edilmelerine sebep olmuştur. Şimdi sekiz ya da daha fazla kadimin varlığını savunanların (siz ehlisünnetin) hükmü ne olmalıdır?

Müellif Mutezile'ye işaret yoluyla şöyle cevap vermiştir: **Bu sıfatlar Allah Teâlâ'nın ne aynısı ne de gayrısıdır.** Yani Allah'ın sıfatları O'nun zatının ne

---

1 Ehl-i Sünnet kelamcılarından el-Karafî, et-Tilmesanî ve es-Senûsî şöyle demişlerdir: Allah Teâlâ'nın sıfatlarının varlığı zatınınm varlığına tabi olarak itibar edilen bir varlık değildir. Bilakis tıpkı zatı gibi sıfatlarının da varlığı kendiliğindendir. Bu durumda Allah Teâlâ hem zat hem de sıfatları başka şeye tabi olarak var değillerdir. Bununla beraber zikri geçen kelamcılar sıfatların zata ihtiyacı olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak onlara göre ihtiyaç hâdis olmayı gerektirmez. Zira şöyle demişlerdir: "İhtiyaç duymak devamlı olarak hâdis olmayı gerektirmez. Ancak var olmak bakımından başkasına ihtiyaç duymak hâdis olmayı gerektirir. Yoksa kaim olmak bakımından ihtiyaç duymak değil. Allah Teâlâ'nın sıfatları kaim olmak bakımından zata ihtiyaç duymaktadır, var olmakta değil." Akîdetü'l-Kübra, es-Senusî.

aynısıdır ne de gayrısıdır. Dolayısıyla ne Allah'tan ayrı şeylerin kadim olması ve ne de kadimlerin birden çok olması söz konusu değildir. Hıristiyanlar her ne kadar Allah'ın zatından ayrı bir kısım kadimlerin varlığından açıkça söz etmiyorlarsa da diğer görüşlerinden bu sonuç çıkmaktadır. Çünkü Hıristiyanlar vücûd, ilim ve hayat olmak üzere üç aslın/uknûmun varlığını kabul etmiş ve bunları Baba, Oğul ve Rûhu'l-Kudüs diye isimlendirmişlerdir. Ayrıca ilim uknûmunun Hz. İsa ('aleyhi's-selâm)'ın bedenine intikal ettiğini savunarak kadim sıfatın zattan ayrılıp başka bir şeye intikalini mümkün görmüşlerdir. Bu da uknumların farklı zatlar olduğunu gerektirir. (Yani Allah Teâlâ'nın zatından ayrı kadimler anlamına gelmektedir).

Biri çıkıp; kadimlerin taaddüdünü, birden çok olmasının aykırılığa bağlı olduğu hususu reddedilebilir. Şöyle ki, sayılarda bir taaddüt olduğu halde, birbirlerinin parçaları olmaları sebebiyle, aralarında bir aykırılık söz konusu değildir. Çünkü parça bütünden ayrı bir şey değildir. (Şu hâlde aykırılık olmadan da taaddüt düşünülebilir.) Ayrıca ayrı olsalar da olmasalar da sıfatların kesret ve taaddüdü konusunda ehlisünnet arasında bir görüş ayrılığı düşünülemez.[1]

Şu hâlde "imkânsız olan kadim zatların taaddüdüdür. Yoksa zat ve sıfatların toplamından kaynaklanan taaddütte bir mahzur yoktur" şeklinde ifade en evla olanıdır. Ayrıca Allah'ın sıfatlarının da zatı gibi bizatihi vacibü'l-vücûd olduğunu söyleme cüretinde bulunmamak gerekir.

Aksine şöyle demek doğrudur: Allah Teâlâ'nın sıfatları vacibü'l- vücûddur ama gayrından dolayı değil, bilakis ne aynı ne gayrı olmasından dolayıdır. Yani Allah Teâlâ'nın ne aynı ne gayrı.[2]

Belki "lizatihî vacibü'l-vücûd Allah ve sıfatlarıdır" görüşünde olanlar da bunu demek istemiş ve "lizatihî" kaydıyla Allah'ın zatını kast etmişlerdir.

Yani sıfatların vücûbu Allah'ın zatından dolayıdır. Sıfatlar kendileri hadd-i zatında mümkündürler.[3] Mümkin bir varlığın, kadimin zatıyla kaim, ondan ayrılması imkânsız ve ona vacip olduğu takdirde kadim olmasında imkânsız gö-

1 Zira Ehl-i Sünnet sıfatların mefhum bakımından zattan ayrı olduğunu, vucud bakımından ise ayrı olmadığını itikat ederler.

2 Zira sıfatlar Allah Teâlâ'nın zatıyla kaimdir. Ve zat da sıfatların aynısı olmasa da gayrısı da değildir. Bu yüzden uygun olan sıfatların varlığı başkasının varlığıyladır, denilmemesidir.

3 Buradaki mümkünden maksat varlık bakımından zata muhtaç demektir. Zira zatın varlığıyla vadırlar. Yoksa varlıklarının evveline yokluk geçmiştir anlamında değildir. Bu Fahreddin Razi'nin görüşüdür. Fakat böyle tevil edilse de yine de "mümkün" lafzının ne zata ne de sıfatlara söylenmesi hoş olmasa gerektir.

rülecek bir şey de yoktur. Çünkü her kadim ilah değildir ki, kadimlerin birden fazla olması ilahların birden fazla olması anlamına gelsin.

Fakat yine de şöyle demek lazımdır: "Allah Teâlâ sıfatlarıyla birlikte kadimdir", gelişi güzel kadim varlıkların birden çok olduğunu söylememesi gerekir. Zira böyle derse; sıfatların her biri kendi zatıyla kâim ve ilahlık vasıflarına sahip birer kadim olduğu vehmine kapılabilir.[1]

Nitekim konunun zorluğundan olacak ki, Mutezile ve Felsefeciler sıfatları inkâra, Kerrâmiye kadim oluşunu reddetmeye ve Eş'arîler sıfatların ayniyet ve gayrıyet özelliğinin doğru olamayacağına kâil olmuşlardır.[2]

Metin

فَإِنْ قِيلَ: هَذَا النَّفْيُ فِي الظَّاهِرِ رَفْعٌ لِلنَّقِيضَيْنِ، وَفِي الْحَقِيقَةِ جَمْعٌ بَيْنَهُمَا؛ لِأَنَّ نَفْيَ الْغَيْرِيَّةِ صَرِيحاً مَثَلاً إِثْبَاتُ الْعَيْنِيَّةِ ضِمْناً، وَإِثْبَاتَهَا مَعَ نَفْيِ الْعَيْنِيَّةِ صَرِيحاً جَمْعٌ بَيْنَ النَّقِيضَيْنِ، وَكَذَا نَفْيُ الْعَيْنِيَّةِ صَرِيحاً جَمْعٌ بَيْنَهُمَا؛ لِأَنَّ الْمَفْهُومَ مِنَ الشَّيْءِ إِنْ لَمْ يَكُنْ هُوَ الْمَفْهُومُ مِنَ الْآخَرِ فَهُوَ غَيْرُهُ، وَإِلَّا فَهُوَ عَيْنُهُ، وَلَا يُتَصَوَّرُ بَيْنَهُمَا وَاسِطَةٌ.

قُلْنَا: قَدْ فَسَّرُوا الْغَيْرِيَّةَ بِكَوْنِ الْمَوْجُودِينَ بِحَيْثُ يُقَدَّرُ وَيُتَصَوَّرُ وُجُودُ أَحَدِهِمَا مَعَ عَدَمِ الْآخَرِ، أَيْ: يُمْكِنُ الْانْفِكَاكُ بَيْنَهُمَا، وَالْعَيْنِيَّةَ بِاتِّحَادِ الْمَفْهُومِ بِلَا تَفَاوُتٍ أَصْلاً، فَلَا يَكُونَانِ نَقِيضَيْنِ، بَلْ يُتَصَوَّرُ بَيْنَهُمَا وَاسِطَةٌ بِأَنْ يَكُونَ الشَّيْءُ بِحَيْثُ لَا يَكُونُ مَفْهُومُهُ مَفْهُومَ الْآخَرِ، وَلَا يُوجَدُ بِدُونِهِ كَالْجُزْءِ مَعَ الْكُلِّ وَالصِّفَةِ مَعَ الذَّاتِ

1 Zira sıfatın başka bir sıfatla sıfatlanması mümkün değildir. En-Nibras sahibi şöyle demiştir: Böyle söylemekten sakındırılması gereken avamdır. Zira onlar her kadimi ilah olarak algılıyabilir. Fakat ilim ehlinin sıfatlar için zata isnat etmeksizin kadim demesi sakındırılmaz. Zira geride geçen tehlike onlar için söz konusu değildir.

2 Burada zikredilen Eş'ari'lerden maksat kudemanın görüşüdür. Onların, sıfatlar zatın aynısı da değil, gayrısı da değil, demeleri kadimlerin taaddudunu vehmettirmemek içindir. Eş'ari'lerden müteahhir olanlar ise sıfatların zattan ayrı olduğu ve mümkün olduğu görüşüne gittiler. Mümkün olmanın hudus gerektirmesini de kabul etmemişlerdir. Ve zat "fail bilvacip" olarak yani ihtiyar olmaksızın sıfatları gerektirmiştir demişlerdir. Bu durumda sıfatların zata var olmakta ihtiyacı vardır. Ancak sıfatların bu ihtiyacı hadis olmayı gerektirmez demişlerdir. Kul Ahmet.

وَبَعْضِ الصِّفَاتِ مَعَ الْبَعْضِ، فَإِنَّ ذَاتَ اللهِ تَعَالَى وَصِفَاتِهِ أَزَلِيَّةٌ، وَالْعَدَمُ عَلَى الْأَزَلِيِّ مُحَالٌ، وَالْوَاحِدُ مِنَ الْعَشَرَةِ يَسْتَحِيلُ بَقَاؤُهُ بِدُونِهَا وَبَقَائُهَا بِدُونِهِ إِذْ هُوَ مِنْهَا، فَعَدَمُهَا عَدَمُهُ وَوُجُودُهَا وُجُودُهُ، بِخِلَافِ الصِّفَاتِ الْمُحْدَثَةِ، فَإِنَّ قِيَامَ الذَّاتِ بِدُونِ تِلْكَ الصِّفَاتِ الْمُعَيَّنَةِ مُتَصَوَّرٌ، فَيَكُونُ غَيْرَ الذَّاتِ، كَذَا ذَكَرَهُ الْمَشَايِخُ.

وَفِيهِ نَظَرٌ؛ لِأَنَّهُمْ إِنْ أَرَادُوا صِحَّةَ الْانْفِكَاكِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ انْتَقَضَ بِالْعَالَمِ مَعَ الصَّانِعِ وَالْعَرَضِ مَعَ الْمَحَلِّ، إِذْ لَا يُتَصَوَّرُ وُجُودُ الْعَالَمِ مَعَ عَدَمِ الصَّانِعِ لِاسْتِحَالَةِ عَدَمِهِ، وَلَا وُجُودُ الْعَرَضِ كَالسَّوَادِ مَثَلاً بِدُونِ الْمَحَلِّ، وَهُوَ ظَاهِرٌ مَعَ الْقَطْعِ بِالْمُغَايَرَةِ اتِّفَاقاً، وَإِنِ اكْتَفَوْا بِجَانِبٍ وَاحِدٍ لَزِمَتِ الْمُغَايَرَةُ بَيْنَ الْجُزْءِ وَالْكُلِّ، وَكَذَا بَيْنَ الذَّاتِ وَالصِّفَةِ، لِلْقَطْعِ بِجَوَازِ وُجُودِ الْجُزْءِ بِدُونِ الْكُلِّ وَالذَّاتِ بِدُونِ الصِّفَةِ. وَمَا ذَكَرُوا مِنِ اسْتِحَالَةِ بَقَاءِ الْوَاحِدِ بِدُونِ الْعَشَرَةِ ظَاهِرُ الْفَسَادِ.

لَا يُقَالُ: الْمُرَادُ إِمْكَانُ تَصَوُّرِ وُجُودِ كُلٍّ مِنْهُمَا مَعَ عَدَمِ الْآخَرِ وَلَوْ بِالْفَرْضِ وَإِنْ كَانَ مُحَالاً، وَالْعَالَمُ قَدْ يُتَصَوَّرُ مَوْجُوداً ثُمَّ يُطْلَبُ بِالْبُرْهَانِ ثُبُوتُ الصَّانِعِ بِخِلَافِ الْجُزْءِ مَعَ الْكُلِّ، فَإِنَّهُ كَمَا يَمْتَنِعُ وُجُودُ الْعَشَرَةِ بِدُونِ الْوَاحِدِ يَمْتَنِعُ وُجُودُ الْوَاحِدِ مِنَ الْعَشَرَةِ بِدُونِ الْعَشَرَةِ، إِذْ لَوْ وُجِدَ لَمَا كَانَ وَاحِداً مِنَ الْعَشَرَةِ.

وَالْحَاصِلُ أَنَّ وَصْفَ الْإِضَافَةِ مُعْتَبَرٌ وَامْتِنَاعَ الْانْفِكَاكِ حِينَئِذٍ ظَاهِرٌ، لِأَنَّا نَقُولُ: قَدْ صَرَّحُوا بِعَدَمِ الْمُغَايَرَةِ بَيْنَ الصِّفَاتِ بِنَاءً عَلَى أَنَّهَا لَا يُتَصَوَّرُ عَدَمُهَا لِكَوْنِهَا أَزَلِيَّةً، مَعَ الْقَطْعِ بِأَنَّهُ يَتَصَوَّرُ وُجُودُ الْبَعْضِ كَالْعِلْمِ مَثَلاً، ثُمَّ يُطْلَبُ بِالْبُرْهَانِ إِثْبَاتُ الْبَعْضِ الْآخَرِ، فَعُلِمَ أَنَّهُمْ لَمْ يُرِيدُوا هَذَا الْمَعْنَى، مَعَ أَنَّهُ لَا يَسْتَقِيمُ فِي الْعَرَضِ مَعَ الْمَحَلِّ.

Kelime Anlamı

فَإِنْ قِيلَ Şayet denilirse: Ne denilirse? **هَذَا النَّفْيُ Sıfatların zatın aynısı ve gayrısı olduğunu nefyetmek فِي الظَّاهِرِ zahire göre -yani ilk akla gelen-** Nedir?

رَفْعُ لِلنَّقِيضَيْنِ iki nakizi birden ref etmektir -kaldırmaktır- الْحَقِيقَةِ وَفِي gerçekte ise Nedir? جَمْعٌ بَيْنَهُمَا iki nakiz arasını cemetmektir Ne için? لِأَنَّ نَفْيَ الْغَيْرِيَّةِ صَرِيحاً مَثَلاً zira sözgelimi sarih olarak gayr olduğunu nefyetmek Nedir? إِثْبَاتُ الْعَيْنِيَّةِ ضِمْناً zımnen aynısı olduğunu ispat etmektir Daha? وَإِثْبَاتَهَا مَعَ نَفْيِ الْعَيْنِيَّةِ صَرِيحاً ve sarih olarak aynısı olduğunu nefyetmekle beraber aynısı olduğunu zımnen ispat etmek de Nedir? جَمْعٌ بَيْنَ النَّقِيضَيْنِ iki nakiz arasını toplamaktır. وَكَذَا Aynı şekilde نَفْيُ الْعَيْنِيَّةِ صَرِيحاً sarih olarak aynısı olduğunu nefyetınek Nedir? جَمْعٌ بَيْنَهُمَا iki nakizi cem etmektir Ne için? لِأَنَّ الْمَفْهُومَ مِنَ الشَّيْءِ zira bir şeyden anlaşılan mana إِنْ لَمْ يَكُنْ هُوَ eğer değilse Ne değilse? الْمُفْهُومَ مِنَ الْآخَرِ diğerinden anlaşılan Ne olur? فَهُوَ غَيْرُهُ onun başkası olur Daha? وَإِلَّا diğerinin başkası olmazsa فَهُوَ عَيْنُهُ bu durumda da aynısı olur. وَلَا يُتَصَوَّرُ tasavvur edilemez Nerede? بَيْنَهُمَا وَاسِطَةٌ aynıyet ve gayrıyet arasında da -üçüncü bir mefhum olarak- vasıta yoktur قُلْنَا Biz şöyle cevap veririz: قَدْ فَسَّرُوا الْغَيْرِيَّةَ Gayrıyeti tefsir ettiler Ne ile? بِكَوْنِ الْمَوْجُودِينَ iki mevcudun olmasıyla بِحَيْثُ يُقَدَّرُ şöyle ki takdir edilir وَيُتَصَوَّرُ وُجُودُ أَحَدِهِمَا diğerinin vücudu tasavvur edilir مَعَ عَدَمِ الْآخَرِ diğeri yokken أَيْ Yani يُمْكِنُ الْانْفِكَاكُ بَيْنَهُمَا aralarının ayrılmaları mümkündür. وَالْعَيْنِيَّةَ Ayniyeti de tefsir ettiler Ne ile? بِاتِّحَادِ الْمَفْهُومِ kesinlikle iki mefhum birdir Nasıl? بِلاَ تَفَاوُتٍ أَصْلاً kesinlikle arasında fark olmaksızın. فَلَا يَكُونَانِ نَقِيضَيْنِ Buna göre aynıyet ve gayrıyet nakiz olamazlar Daha? بَلْ يُتَصَوَّرُ بَيْنَهُمَا bilakis aralarında tasavvur edilir Ne? وَاسِطَةٌ vasıta Nasıl? بِأَنْ يَكُونَ الشَّيْءُ bir şey olur, بِحَيْثُ لَا يَكُونُ مَفْهُومُهُ şöyle ki bir şeyin manası olmaması Ne olmaması? مَفْهُومَ الْآخَرِ diğerinin manası Daha? وَلَا يُوجَدُ بِدُونِهِ

ama diğeri olmadan da olamıyor Ne gibi? كَالْجُزْءِ مَعَ الْكُلِّ **bütüne nispetle cüzü gibi,** وَالصِّفَةِ مَعَ الذَّاتِ مَعَ الْبَعْضِ **zata nispetle sıfatı gibi** وَبَعْضِ الصِّفَاتِ **ve bazı sıfatlara nispetle bazısı gibi** Gerçekten bunlar ayrılmaz mı? فَإِنَّ ذَاتَ اللهِ تَعَالَى وَصِفَاتِهِ **-Evet- zira Allah Teâlâ'nın zatı ve sıfatları** Nedir? أَزَلِيَّةٌ **ezelidir** Daha? وَالْعَدَمُ عَلَى الْأَزَلِيِّ مُحَالٌ **ezeli olana da yokluk muhaldir.** Daha? وَالْوَاحِدُ مِنَ الْعَشَرَةِ **On rakamına nispetle bir rakamı** Nedir? يَسْتَحِيلُ **muhaldir** Ne muhaldir? بَقَاؤُهُ **on rakamının bekası** Nasıl? بِدُونِهَا **bir rakamı olmadan** وَبَقَائُهَا بِدُونِهِ **ve on rakamı olmadan bir rakamının bekası** Ne için? إِذْ هُوَ مِنْهَا **zira bir ondan cüzdür** Daha? فَعَدَمُهَا عَدَمُهُ وَوُجُودُهَا وُجُودُهُ **dolayısıyla on rakamının yokluğu bir rakamının yok olmasıdır ve on rakamının varlığı bir rakamının var olmasıdır.** بِخِلَافِ الصِّفَاتِ الْمُحْدَثَةِ **Hadis sıfatlar ise böyle değildir** Ne için? فَإِنَّ قِيَامَ الذَّاتِ **zira zatın kıyamı** Nasıl? بِدُونِ تِلْكَ الصِّفَاتِ الْمُعَيَّنَةِ **bu muayyen sıfatlar olmaksızın** Nedir? مُتَصَوَّرٌ **tasavvur edilebilir.** فَيَكُونُ غَيْرَ الذَّاتِ **Bu durumda hadis sıfatlar zatın gayrısıdır.** الْمَشَايِخُ كَذَا ذَكَرَهُ **Meşayıh böyle zikretmiştir.** وَفِيهِ نَظَرٌ **Bu mesele incelenmelidir** Ne için? لِأَنَّهُمْ **zira kelamcılar** إِنْ أَرَادُوا **nefyedilen gayriyet ile kastediyorlarsa** Neyi? صِحَّةَ الْاِنْفِكَاكِ مِنَ الْجَانِبَيْنِ **iki taraftan da ayrılmanın sahih olmasını** Ne olur? انْتَقَضَ **bu tür gayriyet bozulur** Ne ile? بِالْعَالَمِ مَعَ الصَّانِعِ **yaratana nispetle alemin durumuyla** Daha? وَالْعَرَضِ مَعَ الْمَحَلِّ **mahalle nispetle arazın durumuyla** Ne için? إِذْ لَا يُتَصَوَّرُ **zira tasavvur edilemez** Ne? وُجُودُ الْعَالَمِ مَعَ عَدَمِ الصَّانِعِ **alemin varlığı yaratıcı olmadan** Ne için? لِاسْتِحَالَةِ عَدَمِهِ **zira yaratıcının yokluğu düşünülmez** Daha? وَلَا وُجُودُ الْعَرَضِ **ve arazın da varlığı düşünülmez** Ne gibi? كَالسَّوَادِ مَثَلاً **sözgelimi siyah gibi** بِدُونِ الْمَحَلِّ **bir mahal**

olmadan. وَهُوَ ظَاهِرٌ **Bu açıktır** Ne olduğu halde? مَعَ الْقَطْعِ بِالْمُغَايَرَةِ اتِّفَاقاً **ittifakla kesin olarak aralarında mugayeret olmakla beraber.** وَإِنِ اكْتَفَوْا **Şayet ayrılık ile yetinilse de** بِجَانِبٍ وَاحِدٍ **tek taraftan** Ne olur? لَزِمَتِ الْمُغَايَرَةُ **ayrılık gerekir** Ne hususta? بَيْنَ الْجُزْءِ وَالْكُلِّ **kül ile cüz arasında** Daha? وَكَذَا بَيْنَ الذَّاتِ وَالصِّفَةِ **ve zat ile sıfat arasında mugayeret gerekir** Ne için? لِلْقَطْعِ بِجَوَازِ وُجُودِ الْجُزْءِ **zira cüzün vücudu kesin olarak mümkün olduğu için** Nasıl? بِدُونِ الْكُلِّ **kül olmadan** Daha? وَالذَّاتِ بِدُونِ الصِّفَةِ **sıfatsız zat mümkün olduğu için.** وَمَا ذَكَرُوا الْفَسَادِ **Geride zikrettikleri:** مِنِ اسْتِحَالَةِ بَقَاءِ الْوَاحِدِ بِدُونِ الْعَشَرَةِ **On rakamı olmadan bir rakamının bulunması muhaldir iddiası** Nedir? ظَاهِرٌ **açıkça fasittir.** لَا يُقَالُ **Şöyle denilemez:** الْمُرَادُ **Maksat,** Nedir? إِمْكَانُ تَصَوُّرِ وُجُودِ كُلٍّ مِنْهُمَا مَعَ عَدَمِ الْآخَرِ **bunlardan her birinin diğeri olmadan tasavvurunun mümkün olması** Nedir? بِالْفَرْضِ وَلَوْ **farazi bile olsa** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَ مُحَالاً **Her ne kadar haddizatında muhal de olsa.** وَالْعَالَمُ **Alem** قَدْ يُتَصَوَّرُ مَوْجُوداً **mevcut oalarak tasavvur edilebilir** Daha? ثُمَّ يُطْلَبُ بِالْبُرْهَانِ **daha sonra delil ile talep edilir** وُجُودُ الصَّانِعِ **yaratıcının varlığı** بِخِلَافِ الْجُزْءِ مَعَ الْكُلِّ **külle nispet cüz böyle değildir** Ne için? فَإِنَّهُ **çünkü şan** كَمَا يَمْتَنِعُ وُجُودُ الْعَشَرَةِ **nasıl ki on rakamının olması mümkün değilse** بِدُونِ الْوَاحِدِ **bir rakamı olmadan** يَمْتَنِعُ **mümkün değildir** Ne? وُجُودُ الْوَاحِدِ مِنَ الْعَشَرَةِ **bir rakamının olması** بِدُونِ الْعَشَرَةِ **on rakamı olmadan da** Ne için? إِذْ **zira** لَوْ وُجِدَ **şayet bulunacak olsa** Ne olur? لَمَا كَانَ وَاحِداً مِنَ الْعَشَرَةِ **kesinlikle on rakamından cüz olan bir olamaz.** وَالْحَاصِلُ **Netice olarak** أَنَّ وَصْفَ الْإِضَافَةِ **izafi -nisbi- vasıflar** Nedir? مُعْتَبَرٌ **itibar edilir** Daha? وَامْتِنَاعَ الْانْفِكَاكِ حِينَئِذٍ **ve bu durumda ayrılığın mümkün olmayacağı** Nedir? ظَاهِرٌ **açıktır** Ne

için? لِأَنَّا نَقُولُ **zira biz şöyle deriz:** قَدْ صَرَّحُوا **Muhakkak açıklamışlardır** Neyi? بِعَدَمِ الْمُغَايَرَةِ بَيْنَ الصِّفَاتِ **sıfatlar arasında ayrılığın olmayacağını** Ne için? بِنَاءً عَلَى أَنَّهَا **çünkü sıfatlar** Nedir? لَا يُتَصَوَّرُ عَدَمُهَا **yoklukları tasavvur edilemez** Ne için? لِكَوْنِهَا أَزَلِيَّةً **zira ezelidirler** Ne olduğu halde? مَعَ الْقَطْعِ **kesinlikle beraber** Ne hususta? بِأَنَّهُ **şan** يُتَصَوَّرُ وُجُودُ الْبَعْضِ كَالْعِلْمِ مَثَلاً **söz gelimi ilim gibi bazı sıfatların varlığı tasavvur edilir** Daha? ثُمَّ يُطْلَبُ بِالْبُرْهَانِ **sonra delil ile talep edilir** Ne? إِثْبَاتُ الْبَعْضِ الْآخَرِ **diğerlerini ispat.** فَعُلِمَ **Böylece bilindi** Ne? أَنَّهُمْ **muhakkak ki kelamcılar** Nedir? لَمْ يُرِيدُوا هَذَا الْمَعْنَى **mugayeret ile bu manayı kastetmediler** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّهُ **ayrıca bu mana** Nedir? لَا يَسْتَقِيمُ **doğru olmaz** Ne hakkında? فِي الْعَرَضِ مَعَ الْمَحَلِّ **mahalle nispetle arazda.**

Şerhu'l-Akâid

Denilirse ki: Sıfatların Allah Teâlâ'nın zatının ne aynısı ne de gayrısı olduğuna hükmetmek aynı anda ayniyeti ve gayrıyeti kaldırmak olarak iki nakîzi nefyetmek anlamı taşır. Bu ise gerçekte iki nakîzi bir araya toplamaktır.[1]. Zira sözgelimi gayriyeti doğrudan kaldırmak, dolaylı olarak ayniyeti ispat etmek demektir. Ayniyeti açıkça inkâr etmekle birlikte dolaylı olarak gayriyeti ispat etmek ise iki nakîzi bir araya toplamaktır. Tam tersi de böyledir. Şöyle ki; doğrudan ayniyeti kaldırmak (gayriyyeti ispattır ve bu) iki nakîzı bir araya toplamaktır.[2] Zira bir şeyin mefhumu diğer şeyin mefhumunun aynısı değilse ondan başkası demektir. Aksi durumda aynısı olmalıdır. Bu iki şıkkın arasında bir üçüncü şık da yoktur.[3]

---

1 Birbirine nakîz olan iki mefhumun ikisi bir anda yanılsanamayacağı için birini yanlış gördüğümüzde ister istemez diğerini ispat etmiş olursunuz. Bu durum her iki şık için geçerlidir. Bu yüzden "ref-i nakîzayn cem-i nakîzayndır" derler. Bkz., erı-Nibrâs, s. 131.

2 "Zira" diye başlayıp buraya kadar anlatılan bölüm Şerhu'l-Akâid'in bazı nüshalarında bulunmamaktadır.

3 İtirazda gayriyet ve ayniyet mefhumlarının birbirinin nakîzi olduğu iddiası ispat edilmeye çalışılmaktadır.

Deriz ki: Ehlisünnet kelamcıları gayriyeti, iki şeyin, birisi olmadan diğerinin varlığının düşünülebilir, kabul edilebilir olması yani ikisinin birbirinden ayrılmasının mümkün olması diye açıklanmıştır.

Ayniyeti ise; iki şeyin, arada hiçbir fark olmaksızın aynı mefhuma sahip olması diye açıklamışlardır. Bu açıklamaya göre ayniyetle gayriyet birbirlerinin nakîzı olamazlar.[1] Bilakis aralarında üçüncü bir şık bulunabilir. Şöyle ki, bir şey, mefhum olarak diğer bir şeyle aynı olmadığı halde birinin diğerinden bağımsız var olamaması mümkün olabilir. Söz gelimi; parçayla bütün, sıfatla zat ve bazı sıfatlarla diğer bazı sıfatlar arasında bu tür bir ilişki vardır. Çünkü Allah Teâlâ'nın zatı da sıfatları da ezelîdir. Ezelî olan bir şeyin yokluğu mümkün değildir.[2]

Yine "On" rakamının bir parçası olarak bir rakamını ele aldığımızda, "bir"in varlığını "on" olmaksızın düşünemeyiz. Bunun gibi "bir" olmaksızın "on"un da var olması mümkün değildir. Çünkü "bir", "on"un bir parçasıdır. Şu hâlde "on"un yok olması "bir"in yok olması, "on"un var olması "bir"in var olması anlamına gelir. Hâdis sıfatlar böyle değildir. Zîra zatın varlığını bu muayyen sıfatlar olmaksızın düşünmemiz mümkündür.[3] Şu hâlde hâdis sıfatlar zatın gayrıdır.[4]

Meşâyıhın konu hakkındaki görüşleri böyledir. Fakat burada burada tartışmaya açık bazı meseleler vardır.[5] Çünkü Meşâyıh gayriyet mefhumuyla, iki

---

1 Aynıyet ve gayrıyetin nefyinden iki nakizin gerekmemesi şöyle açıklayabiliriz: Zikredilen ibarelerden anlaşıldığı üzere gayriyetin nefyinden kastedilen zatın tasavvurda sıfatlardan ayrı olmamasıdır. Yani gayriyet zata nispeten nefyedilmiştir. Zira zat Mutezile'nin iddia ettiği gibi sıfatsız değildir. Aynıyetin nefyinden kastedilen ise sıfatların mefum bakımından zatın aynısı olmamasıdır. Yani ayniyet de sıfatlara nispetele nefyedilmiştir. Zatın tasavvurda sıfatlardan ayrı olması nefyedilince, sıfatların da mefumda zatın aynısı olması nefyedilince zat ve sıfatlar için üçüncü bir mananın olduğu anlaşılır. O mana şudur: Zat veya sıfattan her birinin mefhumu diğerinden başkadır ve zat ve sıfattan her biri diğeri olmadan var değildir. Bu tefsir Kazi Adud'un Ehl-i Sünnet'in "ne gayrıdır ne aynıdır" iddiasına yaptığı tefsirdir. Bu görüş ileride gelecektir.

2 Şu hâlde Allah'ın zatı, sıfatlarından ayrı olsada sıfatlarının bir an dahi bulunmayıp, Allah'ın, sıfatlarından ayrı kalması mümkün değildir.

3 Şöyle bir itiraz yapılmıştır. Konumuz kadim sıfatlardır. Ve kadim sıfatlar zattan ayrı değildir.

4 Mahlukların sıfatlarının zatlarının aynısı olmasına gelince; aynıyyet bunlarda da nefyedilir. Buna göre Allah Teâlâ'nın zatı için sıfatlardan gayrıyet nefyedilmiş, mahlukların zatlarının sıfatlarından gayrıyyeti ise nefyedilmemiştir. Allah Teâlâ'nın sıfatlarının zatının aynısı olması nefyedildiği gibi, mahlukların sıfatlarının da zatlarının aynısı olması nefyedilmiştir. Budurumda gayrıyette itibar değişirken, aynıyette itibar değişmemiştir.

5 Bu ibareyle başlatılan itiraz Mutezile tarafından yapılmıştır.

tarafın da birbirinden ayrılabileceğini kastediyorsa, âlemle, âlemi yaratan yine arazla arazın mahalli misallerinde kural yürümez. Zira Allah Teâlâ'nın yokluğu imkânsız olduğundan Allah Teâlâ olmadan âlemin varlığı düşünülemez.

Yine siyahlık gibi, mahalli olmadan arazın varlığı da düşünülemez[1]. Burası gayet açıktır ve bu örneklerde yer alan unsurlar (âlem ve yaratıcı, araz ve mahalli) arasında gayriyet olduğu da kesindir. Eğer meşâyıh tek taraflı olarak ayrılabilmeyi kastediyorsa, bu durumda bütünle parça ve zât ile sıfat arasında gayriyet bulunması gerekir. Çünkü bütün olmadan parçanın ve sıfat olmadan zâtın var olabileceği kesindir. Yukarıda anlatılan meşâyıhın, "on" olmadan "bir"in bulunamayacağı iddiası açık bir yanlıştır.

Şöyle denilmesin: Meşâyıh burada, imkânsız olsa da farazi olarak, iki şeyden her birini diğeri olmaksızın düşünebilmenin (aklen) mümkün olmasını kastetmiştir. Allah Teâlâ olmadan âlemin varlığı (sırf akli olarak) düşünülebilir. Bu aşamadan sonra Allah Teâlâ'nın varlığı kesin delillerle ispatlanır. Fakat bütün-parça ilişkisi böyle değildir. Zira "bir" olmadan "on"u düşünemediğimiz gibi "on" olmadan da "on"un bir parçası olan "bir"i düşünmemiz mümkün değildir. Çünkü "on" olmadan bulunan "bir"', "on"un parçası olamaz. Hasılı; bu iki sayısal değer arasında bir görecelik durumu var ve bu durumda birbirlerinden ayrılabilmelerini düşünmek mümkün değildir.

Deriz ki: Meşâyıh ezelî olduklarından hareketle yokluklarının düşünülemeyeceğine binaen sıfatlar arasında gayriyetin bulunmadığını açıkça ifade etmiştir. Üstelik Allah Teâlâ'nın sıfatlarının birbirlerinden ayrı olarak düşünülebileceği hususu gayet açıktır. Sözgelimi "ilim" sıfatı gibi sadece bazılarının varlığı düşünülebilir, sonra diğer sıfatların varlığı kesin delillerle ispat edilebilir. Bu açıklamadan anlaşılmalıdır ki Meşâyıh bu manayı kast etmemiştir. Meşâyıh bunu kast etmiş olsaydı bile, araz ile arazın mahalli örneğiyle yine tenkide uğrardı.[2]

---

1 Yani cisim olmadan renk var olamaz.

2 Cüz'î bir arazı, hulûl ettiği cüz'î mahal olmadan tasavvur etmek imkânsızdır. Halbuki bu ikisinin birbirinin gayri olduğu hususu ittifakla sabittir. Şu hâlde iki gayri şeyi, biri olmadan diğeri tasavvur edilebilen iki şey diye tanımlamak doğru değildir. Zira böyle bir tanım, arazla mahalli örneğinde olduğu gibi bazı gayr olan iki şeyi içerdiği halde tanım dışı kalır. Bkz., en-Nibrâs, s. 133.

Metin

وَلَوِ اعْتُبِرَ وَصْفُ الْإِضَافَةِ لَزِمَ عَدَمُ الْمُغَايَرَةِ بَيْنَ كُلِّ مُتَضَايِفَيْنِ كَالْأَبِ وَالْابْنِ وَكَالْأَخَوَيْنِ وَكَالْعِلَّةِ مَعَ الْمَعْلُولِ، بَلْ بَيْنَ الْغَيْرَيْنِ؛ لِأَنَّ الْغَيْرَ مِنَ الْأَسْمَاءِ الْإِضَافِيَّةِ، وَلَا قَائِلَ بِذَلِكَ.

فَإِنْ قِيلَ: لِمَ لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مُرَادُهُمْ أَنَّهَا لَا هُوَ بِحَسَبِ الْمَفْهُومِ، وَلَا غَيْرُهُ بِحَسَبِ الْوُجُودِ، كَمَا هُوَ حُكْمُ سَائِرِ الْمَحْمُولَاتِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى مَوْضُوعَاتِهَا، فَإِنَّهُ يُشْتَرَطُ الْاِتِّحَادُ بَيْنَهُمَا بِحَسَبِ الْوُجُودِ لِيَصِحَّ الْحَمْلُ، وَالتَّغَايُرُ بِحَسَبِ الْمَفْهُومِ لِيُفِيدَ الْحَمْلُ كَمَا فِي قَوْلِنَا: الْإِنْسَانُ كَاتِبٌ، بِخِلَافِ قَوْلِنَا: الْإِنْسَانُ حَجَرٌ؛ فَإِنَّهُ لَا يَصِحُّ. وَقَوْلِنَا: الْإِنْسَانُ إِنْسَانٌ فَإِنَّهُ لَا يُفِيدُ.

قُلْنَا: إِنَّ هَذَا إِنَّمَا يَصِحُّ فِي مِثْلِ الْعَالَمِ وَالْقَادِرِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الذَّاتِ، لَا فِي مِثْلِ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ مَعَ أَنَّ الْكَلَامَ فِيهِ، وَلَا فِي الْأَجْزَاءِ الْغَيْرِ الْمَحْمُولَةِ كَالْوَاحِدِ مِنَ الْعَشَرَةِ وَالْيَدِ مِنْ زَيْدٍ. وَذُكِرَ فِي التَّبْصِرَةِ: أَنَّ كَوْنَ الْوَاحِدِ مِنَ الْعَشَرَةِ وَالْيَدِ مِنْ زَيْدٍ غَيْرَهُ مِمَّا لَمْ يَقُلْ بِهِ أَحَدٌ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ سِوَى جَعْفَرَ بْنِ حَارِثٍ، وَقَدْ خَالَفَ فِي ذَلِكَ جَمِيعَ الْمُعْتَزِلَةِ، وَعُدَّ ذَلِكَ مَنْ جَهَالَاتِهِ، وَهَذَا؛ لِأَنَّ الْعَشَرَةَ اسْمٌ لِجَمِيعِ الْأَفْرَادِ وَمُتَنَاوِلٌ لِكُلِّ فَرْدٍ مَعَ أَغْيَارِهِ، فَلَوْ كَانَ الْوَاحِدُ غَيْرَهَا لَصَارَ غَيْرَ نَفْسِهِ؛ لِأَنَّهُ مِنَ الْعَشَرَةِ، وَأَنْ تَكُونَ الْعَشَرَةُ بِدُونِهِ، وَكَذَا لَوْ كَانَ يَدُ زَيْدٍ غَيْرَهُ لَكَانَ الْيَدُ غَيْرَ نَفْسِهَا، هَذَا كَلَامُهُ، وَلَا يَخْفَى مَا فِيهِ.

Kelime Anlamı

وَلَوِ اعْتُبِرَ **Şayet itibar edilirse** Ne? وَصْفُ الْإِضَافَةِ **izafi vasıf** Ne olur? لَزِمَ عَدَمُ الْمُغَايَرَةِ **mugayeretin olmaması gerekir** Nerede? بَيْنَ كُلِّ مُتَضَايِفَيْنِ **iki izafi mana arasında** Ne gibi? كَالْأَبِ وَالْابْنِ وَكَالْأَخَوَيْنِ وَكَالْعِلَّةِ مَعَ الْمَعْلُولِ **baba ile oğul gibi, iki kardeş gibi ve illet ile malul gibi** Daha? بَلْ بَيْنَ الْغَيْرَيْنِ **bilakis**

iki mugayir şey arasında da mugayeretin olmaması gerekir Ne için? لِأَنَّ الْغَيْرَ مِنَ الْأَسْمَاءِ الْإِضَافِيَّةِ **zira "gayr" izafi isimlerdendir.** وَلَا قَائِلَ بِذَلِكَ **Halbuki hiç kimse böyle bir şey dememiştir.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** لِمَ لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ مُرَادُهُمْ **Niye maksatları şu olmasın** أَنَّهَا **muhakkak ki sıfatların zatın gayri ve aynı olmaması** Nedir? لَا هُوَ بِحَسَبِ الْمَفْهُومِ **mefhum bakımından aynı olmamaları** Daha? وَلَا غَيْرُهُ بِحَسَبِ الْوُجُودِ **ve varlık bakımından gayrı olmamalarıdır** Ne gibi? كَمَا هُوَ حُكْمُ سَائِرِ الْمَحْمُولَاتِ **tıpkı hamledilen mahmuller gibi** Neye? بِالنِّسْبَةِ إِلَى مَوْضُوعَاتِهَا **mevzularına nispetle** فَإِنَّهُ **çünkü şan,** يُشْتَرَطُ الْاِتِّحَادُ بَيْنَهُمَا **aralarında birlik olmaları şart olur** Ne ile? بِحَسَبِ الْوُجُودِ لِيَصِحَّ الْحَمْلُ **hamlin sahih olması için varlık bakımından** Daha? وَالتَّغَايُرُ بِحَسَبِ الْمَفْهُومِ **ve mefhum bakımından da farklı olmaları gerekir** لِيُفِيدَ الْحَمْلُ **hamlin fayda vermesi için** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِنَا **bizim şu sözümüzde ki gibi** الْإِنْسَانُ كَاتِبٌ **"İnsan yazıcıdır"** Ne olduğu halde? بِخِلَافِ قَوْلِنَا: الْإِنْسَانُ حَجَرٌ **"İnsan taştır" sözümüz ise böyle değildir** Ne için? فَإِنَّهُ لَا يَصِحُّ **zira bu sahih değildir** Daha? وَقَوْلِنَا: الْإِنْسَانُ إِنْسَانٌ **"İnsan insandır" sözümüz de böyle değildir** Ne için? فَإِنَّهُ لَا يُفِيدُ **zira fayda vermez.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** إِنَّ هَذَا **Muhakkak ki bu iddia** Nedir? إِنَّمَا يَصِحُّ **muhakkak sahih olur** Ne hususta? فِي مِثْلِ الْعَالَمِ وَالْقَادِرِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الذَّاتِ **zata nispet edilmesi bakımından alim ve kadir gibi sıfatı kelimelerde** Daha? لَا فِي مِثْلِ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ **ilim ve kudret gibi sıfatlarda ise sahih olmaz** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّ الْكَلَامَ فِيهِ **halbuki konuşmamız bunlar hakkındadır** Daha nelerde sahih olmaz? وَلَا فِي الْأَجْزَاءِ الْغَيْرِ الْمَحْمُولَةِ **hamli sahih olmayan cüzlerde de sahih olmaz** كَالْوَاحِدِ مِنَ الْعَشَرَةِ وَالْيَدِ مِنْ زَيْدٍ **on rakamına nispetle**

bir rakamı ve Zeyd'e nispetle eli gibi. وَذُكِرَ فِي التَّبْصِرَةِ **Et-Tebsıra'da şöyle zikredildi:** أَنَّ كَوْنَ الْوَاحِدِ مِنَ الْعَشَرَةِ وَالْيَدِ مِنْ زَيْدٍ غَيْرُهُ **on rakamına nispetle bir rakamının ve Zeyd'e nispetle elinin gayr olmaları** Nedir? مِمَّا لَمْ يَقُلْ بِهِ أَحَدٌ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ **hiçbir kelamcı böyle dememiştir** سِوَى جَعْفَرَ بْنِ حَارِثٍ **Cafer bin Haris hariç** Cafer bin Haris ne olduğu halde? وَقَدْ خَالَفَ فِي ذَلِكَ **bu hususta ihtilaf etmiştir** Kime? جَمِيعَ الْمُعْتَزِلَةِ **tüm Mutezile'ye** Daha? وَعُدَّ ذَلِكَ مِنْ جَهَالَاتِهِ **bu onun cehaletinden sayılmıştır.** وَهَذَا **Bu ittifakın sebebi** Ne için? لِأَنَّ الْعَشَرَةَ اسْمٌ **zira on rakamı ismdir** Ne için? لِجَمِيعِ الْأَفْرَادِ **kapsadığı rakamların hepsi için** Daha? وَمُتَنَاوِلٌ لِكُلِّ فَرْدٍ مَعَ أَغْيَارِهِ **başkalarıyla beraber tüm fertlerini kapsar** فَلَوْ كَانَ الْوَاحِدُ غَيْرَهَا **şayet bir rakamı diğerlerinden başka olsaydı Ne olurdu?** لَصَارَ غَيْرَ نَفْسِهِ **kendisinden başka olurdu** Ne için? لِأَنَّهُ مِنَ الْعَشَرَةِ **zira o on rakamından cüzdür** Daha ne olurdu? وَأَنْ تَكُونَ الْعَشَرَةُ بِدُونِهِ **on rakamı bir rakamının başkası olurdu** Daha? وَكَذَا لَوْ كَانَ يَدُ زَيْدٍ غَيْرَهُ **yine şayet Zeyd'in eli kendisinin başkası olsaydı** Ne olur? لَكَانَ الْيَدُ غَيْرَ نَفْسِهَا **el, elin gayrısı olurdu.** هَذَا كَلَامُهُ **Bu et-Tebsıra'daki sözleridir.** وَلَا يَخْفَى مَا فِيهِ **Bunun incelenmesi gerektiği gizli değildir.**

Şerhu'l-Akâid

Ayrıca sayılar misalindeki gibi muteber olan izafilik olsaydı, baba-oğul, iki kardeş gibi mütezâyif olan mefhumların [1] aralarında gayriyet bulunmaması gerekirdi. Yine illet- ma'lûl arasında hatta iki gayr arasında bile gayriyet bulunmaması icap ederdi. Çünkü "gayr" lafzı izafî/göreceli isimlerdendir. Halbuki bu emsal mefhumlar arasında gayriyetin bulunmadığına hükmeden olmamıştır.

1 İki şeyden birinin ismini diğerine bağlı olarak alması, birinin o olması, diğerine bağlı olan iki şeye " "mütezayifân" denir. Babalık-oğulluk gibi; baba, oğlu olduğu için babadır, oğul da babasına göre oğuldur. Buradan anlaşılır ki; mütezayıf olan iki şey birbirinin gayrıdır.

Denilirse ki: erken dönem alimlerinin kastı neden şöyle olmasın? Allah Teâlâ'nın sıfatlarının mefhum yönünden zatının aynı değildir, vücut yönünden de gayrı değildirler.[1] Bu tıpkı mahmüllerle/yüklemlerle mevzular/konular arasındaki ilişki gibidir. Zira hamlin sahih olması için mahmulle mevzuun vücut yönüyle aynı, aralarında gayriyet olması için de mefhum yönüyle farklı olmaları şarttır. Sözgelimi "insan yazabilendir" önermesi gibi (doğru olduğu gibi ifade ettiği bir şey de vardır) fakat "insan taştır" önermesi böyle değildir (doğru değildir). Yine "İnsan insandır" önermesi de böyle değildir. Zira ifade ettiği bir anlam yoktur.

Deriz ki: ileri sürdüğünüz bu kural sadece zata nispetle "âlim" ve "kadir" gibi sıfatlar için geçerlidir. İlim ve kudret gibi sıfatlar için geçerli değildir. Halbuki konumuz bu sıfatlardır".[2] Ayrıca kuralınız, "bir" ve "on" yine "el" ve "Zeyd", gibi bütünü üzerine hamledilemeyen parça-bütün konuları için geçerli değildir.

et-Tabsıratü'l-Edille'de anlatıldığına göre; "bir"in "on" ile; elin, sahibi olan Zeyd ile gayr olduklarını Cafer b. Harb[3] dışında kelamcılardan hiç kimsesin kabul etmediği bir görüştür. Cafer b. Harb de bu hususta Mutezilenin tamamına muhalefet etmiş olduğundan bu görüşü, kendisinin cehaletini ispatlayan bir misal saymışlardır.

---

1 Bu Kazi Adud'un görüşüdür. O, şöyle der: "Allah Teâlâ'nın sıfatları manaları bakımından zatının aynı değil, varlıkları bakımından da zatının gayrı değildir." Anlatmak istediği şudur: Allah Teâlâ'nın zatından kastettiğimizle, sıfatlarından kastettiğimiz aynı değildir. Sözgelimi; Allah Teâlâ görür ve bilir. Ama zatıyla değil, sıfatlarıyla görür ve bilir. Bu da sıfatlardan kastedilenin zatından kastedilenin aynısı olmadığını gösterir. İşte bu yüzden "sıfatlar zâtının aynı değildir," denilmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ vardır. Sıfatları da vardır. Sıfatları zatının varlığından başka bir varlıkla var değildir. O zaman Allah Teâlâ'nın sıfatları kadimdir. Ama zatının kıdemiyle kadimdir. Buna göre; birçok varlıkla var olan, birçok kıdem ile kadim olan sıfatlar olmayıp, bilakis zatın ezeli varlığıyla var, zatın ezeli kıdemiyle kadim sıfatlar vardır. İşte bu yüzden "sıfatlar zatın gayrısı da değildir," denilmiştir.

2 Burada Kazi Adud'u desteklemek adına şöyle denilmiştir: Onun kastı tıpkı müştaklarda olduğu gibi sıfatı zata hamlinin sıhhatini ispatlamak değildir. Dolayısıyla yapılan itiraz yerinde değildir. Bilakis Kazi Adud'un kastı mefhum bakımından farklılık ve zat bakımından aynı olmaları yönünden müştaklara benzediğini ifade etmektir. Zira "Zeyd alimdir" kaziyesindeki müştak, mana bakımından zattan farklıdır, fakat vucud bakımından aynıdır. İşte Allah Teâlâ'nın zatı ve sıfatları arasındaki durumu açıklarken bu cihetten müştaklarla arasında benzerlik kurmuştur.

3 Cafer b. Harb el-Hemedârtî hicrî 177 ile 236 yılları arasında yaşamış Bağdatlı Mutezile imamlarındandır. Ebu'l-Hüzeyl el-Ailâf'tan Basra'da Kelam ilmini tahsil etmiştir. Bkz., Ziriklî, el-A'lâm, c. 2, s, 123.

Çünkü "on" rakamı, kapsadığı bütün fertlerin ismidir ve kendisinin gayrı olmasına rağmen her bir ferdi kapsamaktadır. Buna göre "bir" rakamı "on"un gayrı olsaydı, "on" rakamının bir ferdi olduğu için kendinin de gayrı olması gerekirdi. Ayrıca "bir" olmadan "on"un bulunması gerekirdi. Bunun gibi sözgelimi Zeyd'in eli Zeyd'in gayrı olsaydı, "el" kendinin de gayrı olması gerekirdi."[1] Bu, et-Tebsıra müellifinin sözüdür. Burada birtakım müşkillerin hala varlığından söz etmek mümkündür.[2]

Metin

(وَهِيَ) أَيْ: صِفَاتُهُ الْأَزَلِيَّةُ (الْعِلْمُ) وَهُوَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ تَنْكَشِفُ الْمَعْلُومَاتُ عِنْدَ تَعَلُّقِهَا بِهَا.

(وَالْقُدْرَةُ) وَهِيَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ تُؤَثِّرُ فِي الْمَقْدُورَاتِ عِنْدَ تَعَلُّقِهَا بِهَا.

(وَالْحَيَاةُ) وَهِيَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ تُوجِبُ صِحَّةَ الْعِلْمِ.

(وَالْقُوَّةُ) وَهِيَ بِمَعْنَى الْقُدْرَةِ.

(وَالسَّمْعُ) وَهِيَ صِفَةٌ تَتَعَلَّقُ بِالْمَسْمُوعَاتِ.

(وَالْبَصَرُ) وَهِيَ صِفَةٌ تَتَعَلَّقُ بِالْمُبْصَرَاتِ، فَتُدْرِكُ إِدْرَاكاً تَامّاً لَا عَلَى سَبِيلِ التَّخَيُّلِ وَالتَّوَهُّمِ، وَلَا عَلَى طَرِيقِ تَأْثِيرِ حَاسَّةٍ وَوُصُولِ هَوَاءٍ. وَلَا يَلْزَمُ مِنْ قِدَمِهَا قِدَمُ الْمَسْمُوعَاتِ وَالْمُبْصَرَاتِ كَمَا لَا يَلْزَمُ مِنْ قِدَمِ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ قِدَمُ الْمَعْلُومَاتِ وَالْمَقْدُورَاتِ؛ لِأَنَّهَا صِفَاتٌ قَدِيمَةٌ تَحْدُثُ لَهَا تَعَلُّقَاتٌ بِالْحَوَادِثِ.

(وَالْإِرَادَةُ وَالْمَشِيئَةُ) وَهُمَا عِبَارَتَانِ عَنْ صِفَةٍ فِي الْحَيِّ تُوجِبُ تَخْصِيصَ أَحَدِ الْمَقْدُورَيْنِ فِي أَحَدِ الْأَوْقَاتِ بِالْوُقُوعِ مَعَ اسْتِوَاءِ نِسْبَةِ الْقُدْرَةِ إِلَى الْكُلِّ، وَكَوْنِ تَعَلُّقِ الْعِلْمِ تَابِعاً لِلْوُقُوعِ.

1 et-Tebsıra, c. 1, s. 242.

2 Daha önce nakzedici misallerde zikredildiği üzere bir şeyin bir şeyden olması ya da bir şeyin bir şeyden müstağni kalamaması aralarında muğayeretin bulunmadığını göstermez. Bkz., en-Nibrâs, s. 134.

وَفِيمَا ذُكِرَ تَنْبِيهٌ عَلَى الرَّدِّ عَلَى مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْمَشِيئَةَ قَدِيمَةٌ وَالْإِرَادَةَ حَادِثَةٌ قَائِمَةٌ بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى، وَعَلَى مَنْ زَعَمَ أَنَّ مَعْنَى إِرَادَةِ اللهِ تَعَالَى فِعْلَهُ أَنَّهُ لَيْسَ بِمُكْرَهٍ وَلَا سَاهٍ وَلَا مَغْلُوبٍ، وَمَعْنَى إِرَادَتِهِ فِعْلَ غَيْرِهِ أَنَّهُ آمِرٌ بِهِ، كَيْفَ وَقَدْ أَمَرَ كُلَّ مُكَلَّفٍ بِالْإِيمَانِ وَسَائِرِ الْوَاجِبَاتِ وَلَوْ شَاءَ لَوَقَعَ.

(**وَالْفِعْلُ وَالتَّخْلِيقُ**) عِبَارَةٌ عَنْ صِفَةٍ أَزَلِيَّةٍ تُسَمَّى بِالتَّكْوِينِ، وَسَيَجِيءُ تَحْقِيقُهُ، وَعُدِلَ عَنْ لَفْظِ الْخَلْقِ لِشُيُوعِ اسْتِعْمَالِهِ فِي الْمَخْلُوقِ.

(**وَالتَّرْزِيقُ**) هُوَ تَكْوِينٌ مَخْصُوصٌ صَرَّحَ بِهِ إِشَارَةً إِلَى أَنَّ مِثْلَ التَّخْلِيقِ وَالتَّرْزِيقِ وَالتَّصْوِيرِ وَالْإِحْيَاءِ وَالْإِمَاتَةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا اسْتَنَدَ إِلَى اللهِ تَعَالَى، كُلٌّ مِنْهَا رَاجِعٌ إِلَى صِفَةٍ حَقِيقِيَّةٍ أَزَلِيَّةٍ قَائِمَةٍ بِالذَّاتِ هِيَ التَّكْوِينُ، لَا كَمَا زَعَمَ الْأَشْعَرِيُّ مِنْ أَنَّهَا إِضَافَاتٌ وَصِفَاتٌ لِلْأَفْعَالِ.

(**وَالْكَلَامُ**) وَهِيَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ عُبِّرَ عَنْهَا بِالنَّظْمِ الْمُسَمَّى بِالْقُرْآنِ الْمُرَكَّبِ مِنَ الْحُرُوفِ، وَذَلِكَ؛ لِأَنَّ كُلَّ مَنْ يَأْمُرُ وَيَنْهَى وَيُخْبِرُ يَجِدُ مِنْ نَفْسِهِ مَعْنًى ثُمَّ يَدُلُّ عَلَيْهِ بِالْعِبَارَةِ أَوِ الْكِتَابَةِ أَوِ الْإِشَارَةِ، وَهِيَ غَيْرُ الْعِلْمِ؛ إِذْ قَدْ يُخْبِرُ الْإِنْسَانُ عَمَّا لَا يَعْلَمُهُ، بَلْ يَعْلَمُ خِلَافَهُ، وَغَيْرُ الْإِرَادَةِ؛ لِأَنَّهُ قَدْ يَأْمُرُ بِمَا لَا يُرِيدُهُ، كَمَنْ أَمَرَ عَبْدَهُ قَصْداً لِإِظْهَارِ عِصْيَانِهِ وَعَدَمِ امْتِثَالِهِ لِأَوَامِرِهِ، وَيُسَمَّى هَذَا كَلَاماً نَفْسِيّاً عَلَى مَا أَشَارَ إِلَيْهِ الْأَخْطَلُ بِقَوْلِهِ:

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا... جُعِلَ اللِّسَانُ عَلَى الْفُؤَادِ دَلِيلاً

وَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: "إِنِّي زَوَّرْتُ فِي نَفْسِي مَقَالَةً"، وَكَثِيراً مَا تَقُولُ لِصَاحِبِكَ: "إِنَّ فِي نَفْسِي كَلَاماً أُرِيدُ أَنْ أَذْكُرَهُ لَكَ" وَالدَّلِيلُ عَلَى ثُبُوتِ صِفَةِ الْكَلَامِ إِجْمَاعُ الْأُمَّةِ وَتَوَاتُرُ النَّقْلِ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامِ أَنَّهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمٌ، مَعَ الْقَطْعِ بِاسْتِحَالَةِ التَّكَلُّمِ مِنْ غَيْرِ ثُبُوتِ صِفَةِ الْكَلَامِ، فَثَبَتَ أَنَّ لِلَّهِ تَعَالَى صِفَاتٍ ثَمَانِيَةً هِيَ: الْعِلْمُ وَالْقُدْرَةُ وَالْحَيَاةُ وَالسَّمْعُ وَالْبَصَرُ وَالْإِرَادَةُ وَالتَّكْوِينُ وَالْكَلَامُ.

وَلَمَّا كَانَ فِي الثَّلَاثَةِ الْأَخِيرَةِ نِزَاعٌ وَخَفَاءٌ كَرَّرَ الْإِشَارَةَ إِلَى إِثْبَاتِهَا وَقَدَّمَهَا، وَفَصَّلَ الْكَلَامَ بَعْضَ التَّفْصِيلِ فَقَالَ:

Kelime Anlamı

أَيْ: صِفَاتُهُ الْأَزَلِيَّةُ **Yani Allah Teâlâ'nın ezeli sıfatları** Nedir? وَهِيَ **Sıfatlar** الْعِلْمُ **İlimdir.** وَهُوَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ **İlim ezeli bir sıfattır** Daha? تَنْكَشِفُ الْمَعْلُومَاتُ **bununla malumatlar zahir olur** Ne zaman? عِنْدَ تَعَلُّقِهَا بِهَا **taalluk etmesi durumunda.** وَالْقُدْرَةُ **Kudret.** وَهِيَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ **Kudret ezeli bir sıfattır** Daha? تُؤَثِّرُ فِي الْمَقْدُورَاتِ **makdurata tesir eder** Ne zaman? عِنْدَ تَعَلُّقِهَا بِهَا **taalluk etmesi durumunda.** وَالْحَيَاةُ **Hayat.** وَهِيَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ **Hayat ezeli bir sıfattır** Daha? تُوجِبُ صِحَّةَ الْعِلْمِ **bilmek onunla sahih olur.** وَالْقُوَّةُ **Kuvvet.** وَهِيَ بِمَعْنَى الْقُدْرَةِ **Kuvvet kudretle aynı manadadır.** وَالسَّمْعُ **İşitmek.** وَهِيَ صِفَةٌ تَتَعَلَّقُ بِالْمَسْمُوعَاتِ **İşitmek işitilene taalluk eden bir sıfattır.** وَالْبَصَرُ **Görmek.** وَهِيَ صِفَةٌ تَتَعَلَّقُ بِالْمُبْصَرَاتِ **Görmek görülene taalluk eden bir sıfattır** Daha? فَتُدْرَكُ إِدْرَاكاً تَامّاً **böylece tam idrak edilir** Daha? لَا عَلَى سَبِيلِ التَّخَيُّلِ وَالتَّوَهُّمِ **vehim ve hayal olarak değil** Daha? وَلَا عَلَى طَرِيقِ تَأْثِيرِ حَاسَّةٍ وَوُصُولِ هَوَاءٍ **-işitmek ve görmek- bir duyu organının tesiri yoluyla değil ve -işitmek- havanın ulaşmasıyla değil.** وَلَا يَلْزَمُ مِنْ قِدَمِهَا **Bunların kadim olmasından gerekmez** Ne? قِدَمُ الْمَسْمُوعَاتِ وَالْمُبْصَرَاتِ **işitilen ve görülenlerin kadim olması** Ne gibi? كَمَا لَا يَلْزَمُ مِنْ قِدَمِ الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ **tıpkı kudret ve ilmin kıdeminden gerekmeyeceği gibi** Ne? قِدَمُ الْمَعْلُومَاتِ وَالْمَقْدُورَاتِ **makdur ve malumatın kıdemi** Ne için? لِأَنَّهَا صِفَاتٌ قَدِيمَةٌ **zira bunlar kadim sıfatlardır** تَحْدُثُ لَهَا تَعَلُّقَاتٌ بِالْحَوَادِثِ **hadislere taallukları ise hadistir.** وَالْإِرَادَةُ وَالْمَشِيئَةُ **İrade ve meşiyet.** وَهُمَا عِبَارَتَانِ عَنْ صِفَةٍ فِي الْحَيِّ **İrade ve meşiyet** Nedir? **canlı olanda bulunan**

sıfatlardır Daha? تُوجِبُ تَخْصِيصَ أَحَدِ الْمَقْدُورَيْنِ **iki makturdan -mümkünden- birinin tercih edilmesini gerektirir** Ne zaman? فِي أَحَدِ الْأَوْقَاتِ **vakitlerden birinde** Ne ile tercih edilmesini gerektirir? بِالْوُقُوعِ **var olmakta** Ne olduğu halde? مَعَ اسْتِوَاءِ نِسْبَةِ الْقُدْرَةِ إِلَى الْكُلِّ **kudret sıfatının her ikisine de nispeti denk olmakla beraber** Daha? وَكَوْنِ تَعَلُّقِ الْعِلْمِ تَابِعاً لِلْوُقُوعِ **ve ilim sıfatının taalluku olacak mümküne tabi olarak.** وَفِيمَا ذُكِرَ تَنْبِيهٌ **Bu zikredilenlerde uyarı vardır** Neye? عَلَى الرَّدِّ **bir itiraza** Kime? عَلَى مَنْ زَعَمَ **zannedenlere** Neyi zannedenler? أَنَّ الْمَشِيئَةَ قَدِيمَةٌ **muhakkak meşiet kadimdir,** وَالْإِرَادَةَ حَادِثَةٌ قَائِمَةٌ بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى **irade ise Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim bir hadistir** Daha kime itiraz? وَعَلَى مَنْ زَعَمَ **zannedenlere** Ne zanedenlere? أَنَّ مَعْنَى إِرَادَةِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın irade etmesinin manası** Neyi irade etmesinin manası? فِعْلَهُ **fiilini** Nedir? أَنَّهُ **şan** لَيْسَ بِمُكْرَهٍ وَلَا سَاهٍ وَلَا مَغْلُوبٍ **zorla yaptırılmaması, unutarak yapması ve O'na galip gelinerek yapması değildir** إِرَادَتِهِ فِعْلَ غَيْرِهِ وَمَعْنَى **Allah Teâlâ'nın başkasının fiilini irade etmesinin manası** Nedir? أَنَّهُ **şan** آمِرٌ بِهِ **o işi emretınesidir.** كَيْفَ **Nasıl böyle olmasın ki?** وَقَدْ أَمَرَ كُلَّ مُكَلَّفٍ **Her mükellefe emretıniştir** Neyi? بِالْإِيمَانِ وَسَائِرِ الْوَاجِبَاتِ **iman ve diğer vacipleri.** وَلَوْ شَاءَ لَوَقَعَ **Şayet dileseydi kesinlikle bu istedikleri olurdu.** وَالْفِعْلُ وَالتَّخْلِيقُ **Fiil ve yaratmak** Nedir? عِبَارَةٌ عَنْ صِفَةٍ أَزَلِيَّةٍ **ezeli sıfattırlar** Daha? تُسَمَّى بِالتَّكْوِينِ **Tekvin diye isimlenir.** وَسَيَجِيءُ تَحْقِيقُهُ **Açıklaması yakında gelecek.** وَعُدِلَ عَنْ لَفْظِ الْخَلْقِ **yaratmak lafzından -fiil lafzına- dönüldü** Ne için? لِشُيُوعِ اسْتِعْمَالِهِ فِي الْمَخْلُوقِ **yaratılanlarda da kullanımını kapsasın diye** وَالتَّرْزِيقُ **Rızıklandırmak.** هُوَ تَكْوِينٌ مَخْصُوصٌ **Bu sıfat hususi bir tekvindir** Daha? صَرَّحَ بِهِ **bunu açıkladı** Ne için? إِشَارَةً **işaret etmek için**

Neye? إِلَى أَنَّ مِثْلَ التَّخْلِيقِ **yaratmak gibileri,** وَالتَّرْزِيقِ **rızıklandırmak,** وَالتَّصْوِيرِ **suretlendirmek,** وَالْإِحْيَاءِ **hayat vermek,** وَالْإِمَاتَةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ **öldürmek ve diğerleri** Nedir? كُلٌّ مِنْهَا **her biri** Nedir? مِمَّا اسْتَنَدَ إِلَى اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'ya isnat edilen işlerdendir öyle işler ki** رَاجِعٌ إِلَى صِفَةٍ حَقِيقِيَّةٍ أَزَلِيَّةٍ قَائِمَةٍ بِالذَّاتِ **zat ile kaim, hakiki, ezeli bir sıfata döner.** هِيَ التَّكْوِينُ **İşte o sıfat tekvindir** Daha? لَا كَمَا زَعَمَ الْأَشْعَرِيُّ **Eş'ari'lerin zannettiği gibi değildir.** O nedir? مِنْ أَنَّهَا إِضَافَاتٌ وَصِفَاتٌ لِلْأَفْعَالِ **bu işler izafi manalardır ve fiillerin sıfatlarıdır.** وَالْكَلَامُ **Kelam.** وَهِيَ صِفَةٌ أَزَلِيَّةٌ **Kelam ezeli sıfattır** Daha? عُبِّرَ عَنْهَا بِالنَّظْمِ **bu sıfat nazım, diye ifade edilir** öyle nazım ki الْمُسَمَّى بِالْقُرْآنِ **Kur'an, diye isimlenmiştir** öyle Kur'an ki الْمُرَكَّبِ مِنَ الْحُرُوفِ **harflerden mürekkep olan** وَذَلِكَ **Nazım olarak tabir edilmesi** Ne için? لِأَنَّ كُلَّ مَنْ يَأْمُرُ وَيَنْهَى وَيُخْبِرُ **zira emreden, yasaklayan ve haber veren her kimse** Nedir? يَجِدُ مِنْ نَفْسِهِ مَعْنًى **nefsinde bir ana bulur** Daha? ثُمَّ يَدُلُّ عَلَيْهِ **sonra o manaya delalet eder** Ne ile? بِالْعِبَارَةِ أَوِ الْكِتَابَةِ أَوِ الْإِشَارَةِ **ibare, yazı ve işaretle.** وَهِيَ غَيْرُ الْعِلْمِ **Bu sıfat ilim sıfatından başkadır** Ne için? إِذْ قَدْ يُخْبِرُ الْإِنْسَانُ عَمَّا لَا يَعْلَمُهُ **zira insan bilmediğini de haber verir** Daha? بَلْ يَعْلَمُ خِلَافَهُ **bilakis bildiğinin aksini de haber verebilir.** Daha? وَغَيْرُ الْإِرَادَةِ **Bu sıfat irade sıfatından da başkadır** Ne için? لِأَنَّهُ **zira kişi** Nedir? قَدْ يَأْمُرُ بِمَا لَا يُرِيدُهُ **irade etmediğini de emreder** Ne gibi? كَمَنْ أَمَرَ عَبْدَهُ قَصْداً **kasten kölesine emreden gibi** Ne için? لِإِظْهَارِ عِصْيَانِهِ **isyanını izhar etınek için** Daha? وَعَدَمِ امْتِثَالِهِ لِأَوَامِرِهِ **ve emirlerini yerine getirmediği için.** وَيُسَمَّى هَذَا **Bu tür kelam isimlenir** Ne olarak? كَلَاماً نَفْسِيّاً **kelam-ı nefsi, diye** Ne olduğu halde? عَلَى مَا أَشَارَ إِلَيْهِ الْأَخْطَلُ بِقَوْلِهِ **böyle denildiğine el-Ahtal şu beytiyle işaret etmiştir:**

إِنَّ الْكَلَامَ **Muhakkak kelam** Nedir? لَفِي الْفُؤَادِ **kalplerde olandır** Daha? وَإِنَّمَا جُعِلَ اللِّسَانُ **Muhakkak ki dil kılınmıştır** Ne üzerine? عَلَى الْفُؤَادِ **kalp üzerine** Ne kılınmıştır? دَلِيلاً **delil.**

وَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ **Ömer -Allah Teâlâ ondan razı olsun- şöyle dedi:** إِنِّي زَوَّرْتُ فِي نَفْسِي مَقَالَةً **"Muhakkak nefsimde bir söz hazırladım"** Daha? وَكَثِيراً مَا تَقُولُ لِصَاحِبِكَ **çoğu kereler sen şöyle dersin:** "إِنَّ فِي نَفْسِي كَلَاماً أُرِيدُ أَنْ أَذْكُرَهُ" لَكَ **Nefsimde sana söylemek istediğim bir sözüm var.** وَالدَّلِيلُ عَلَى ثُبُوتِ صِفَةِ الْكَلَامِ **Kelam sıfatının var olduğunun delili** Nedir? إِجْمَاعُ الْأُمَّةِ **ümmetin icmasıdır daha** وَتَوَاتُرُ النَّقْلِ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlerden gelen tevatür nakillerdir** عَلَيْهِمُ السَّلَامِ **-Selam üzerlerine olsun-** Onlardan ne nakledildi? أَنَّهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمٌ **Allah Teâlâ konuşur** Daha? مَعَ الْقَطْعِ بِاسْتِحَالَةِ التَّكَلُّمِ **bununlaberaber konuşmanın mümkün olamayacağı kesindir** مِنْ غَيْرِ ثُبُوتِ صِفَةِ الْكَلَامِ **kelam sıfatı olmaksızın** فَثَبَتَ **Buna göre sabit oldu** Ne? أَنَّ لِلّهِ تَعَالَى صِفَاتٍ ثَمَانِيَةً **Allah Teâlâ için sekizsıfat vardır.** هِيَ **Bu sıfatlar** Nedir? الْعِلْمُ **ilim,** وَالْقُدْرَةُ **kudret,** وَالْحَيَاةُ **hayat,** وَالسَّمْعُ **işitmek,** وَالْبَصَرُ **görmek,** وَالْإِرَادَةُ **irade,** وَالتَّكْوِينُ **tekvin** وَالْكَلَامُ **ve kelamdır.** وَلَمَّا كَانَ فِي الثَّلَاثَةِ الْأَخِيرَةِ نِزَاعٌ وَخَفَاءٌ **Ne zaman ki son üçünde tartışma ve gizlil durumlar vardı** Ne oldu? كَرَّرَ الْإِشَارَةَ إِلَى إِثْبَاتِهَا وَقِدَمِهَا **onların ispatına ve kıdemine işareti tekrar etti** Daha? وَفَصَّلَ الْكَلَامَ بَعْضَ التَّفْصِيلِ **ve konuşmayı bir kısım açıklamalarla genişletti** Daha? فَقَالَ **ve şöyle dedi:**

Metnü'l-Akâid

Bu sıfatlar şunlardır: İlim, kudret, hayat, kuvvet, sem', basar, irade/meşîet, fiil/tahlîk, terzîk, kelam.

Şerhu'l-Akâid

Bu sıfatlar yani Allah Teâlâ'nın ezelî sıfatları; **ilim**, kendilerine taalluk[1] et-

1 Allah Teâlâ'nın sıfatlarının taallukları denilince anlamamız gereken O'nun zatıyla kaim olan ve zait sıfatlar olarak ifade edilen subuti sıfatlarının bazı işleri gerektirmesidir. Zira selbi sıfatlar hakiki sıfatlar olmadığından, diğer bir ifadeyle zat üzerine zait bir mana gerektirmediğinden hiçbir şeye taalluk etmezler. Bunun sonucu olarak vücut, kıdem, beka, muhalefetu'l-havadis, kıyam bi-nefsihi, vahdaniyyet ve subuti sıfatlardan da hayat sıfatı hiçbir şeye taalluk etmediklerinden eşya üzerinde hiçbir tesirleri yoktur. Şüphesiz ki sıfatların taallukları türleri bakımından ve gerektirdiği manalar bakımından birbirlerinin aynısı değillerdir. Türleri bakımından sıfatların taallukları temel iki kısımda ele alınır; suluhi (manevi) taalluklar, tencizi taalluklar. Tencizi taalluklar da kadim ve hâdis olmak üzere iki kısımdır. Gerektirdiği manalar bakımından sıfatların taallukları da dörttür; ihata, tahsis, tesir ve delalet.

Sıfatların Suluhi Taallukları (Taalluk'u Suluhi)

Olmayan, ama olması mümkün bir şeyin var olmadan önce sıfatların ona taalluk edebilir olmasına suluhi taalluk denir. Diğer bir ifadeyle, bir sıfatın ileride var olacak bir varlık hakkında mümkün olan şeyleri ezelde gerektirebilir olmasına o sıfatın suluhi taalluku denir. Suluhi taalluklar hâdis olmayıp kadimdirler. Buna göre, hiçbir şey yaratılmamışken Allah Teâlâ için "yaratabilirdi ama yaratmamıştı," demek doğru olacaktır. İleride açıklanacağı üzere, bu tür taalluk ilim sıfatı için yoktur. Zira ilim sıfatı malumata tencizi taalluk ile taalluk eder. Zira hiçbir şey yaratılmamışken Allah Teâlâ için "bilebilirdi ama bilmemiştir" denilemez. Çünkü bilmeye yatkın olmak bilmek değildir. İlim sıfatının tencizi taallukunun kadim olmasında ittifak edilmiştir. Birde tencizi hadis taalluku var mıdır? Bu konuda Abdukhakim es-Seylakûtî'den bir bçlümü ileride nakledeceğiz.

Sıfatların Tencizi Taallukları (Taalluk'u Tencizi)

Bir sıfatın var olan bir şeye taallukuna tencizi taalluk denir. Sözgelimi, henüz var olmamış bir şeye var olmadan önce görme sıfatının taalluku suluhi taalluk olurken, var olduktan sonra ki taallukuna tencizi taalluk denir. Yani Allah Teâlâ şu an bizi görüyor. Ve bu görmesi bizzat vaki olduğundan görme sıfatının bu taallukuna tencizi taalluk denir.

Tencizi taalluk, hadis ve kadim olmak üzere iki kısımdır. Bu fark, sıfatın taalluk ettiği şeyin vacip veya mümkün olması ile ilintilidir. Şöyle ki, bir sıfatın vacip olana veya henüz vücuda girmemiş mümküne taalluku tencizi kadim taalluk olurken, vücuda girmiş olan mümküne taalluku da tencizi hadis taalluk olur. Sözgelimi, görme sıfatının Allah Teâlâ'nın zatına taalluku tencizi kadim taalluktur. Aynı şekilde irade sıfatının ezelde mümkün olan bir varlığın vücudunu ademine tercih etmesi de tencizi kadim taalluktur. Bunun yanı sıra görme sıfatının eşyaya var olduktan sonraki taalluku ise tencizi hâdis taalluktur.

Allah Teâlâ, zatını görme sıfatının kadim olan tencizi taalluku ile ezelde görmüştür. Zatının varlığı vacip olduğundan yani hep var olduğundan Allah Teâlâ'nın kendi zatını görmesi ne suluhi ne de hâdis olan tencizi taallukla olması mümkün değildir. Zira suluhi taalluk ile görseydi daima var olanı yani zatını bir dönem görmemişti diye bir mana anlaşılır ki bu caiz değildir. Tencizi hâdis taallukla görmesi ise zatının hadis olmasını gerektirir. Çünkü görme sıfatı için hâdis olan tencizi taallukun manası görülenin yokluktan varlığa çıkması ile görme sıfatının ona taalluk etmesidir. Bu mana ise Allah Teâlâ'nın zatı hakkında caiz değildir. Zira o hep vardı.

Sırasıyla sıfatların hem taalluk türlerini hem de gerektirdikleri manaları her bir sıfatın bölümünde açıklayacağız. Öncelikle şunu bilmeliyiz; vucud, yani varlık üç kısımda incelenmiştir. Bunlar; varlığı vacip olan (vacibu'l-vucud), varlığı mümkün olan (mümkünü'l- vucud) ve varlığı muhal olanlardır (muhalu'l-vucud). Allah Teâlâ Hazretlerinin ilim ve kelam dışındaki sıfatları, vacip ve muhal olana taalluk etmezler. Zira Allah Teâlâ'dan başka varlığı vacip olan hiçbir şey olmadığına göre irade, kudret, işitme ve görme sıfatlarının başka bir vacibe taalluku olmayacaktır. Muhal olanlara gelince; bunlar aklın olmasını mümkün görmediği şeylerdir. Sözgelimi, cahil ve âlim olmak gibi, aralarında tam tenakuz olan iki mana bir anda bir varlıkta toplanamazlar. Akıl bunu, mümkün olmadığından muhal görür. İşte Allah Teâlâ Hazretlerinin sıfatlarının bu kısımdan olanlara da taalluku yoktur. Ve bu yüzden bir şey hakkında hem cahil hem bilgili bir insana rastlamak muhaldir. Zira böyle bir şeyin var olmasına dair Allah Teâlâ Hazretlerinin yaratma sıfatı taalluk etmez. Ancak belli dönemler cahil, daha sonra bilgili veya tersi olmak mümkündür. Zira bu, mümkün işlerdendir ve sıfatların buna taalluku da mümkündür. Peki, Allah Teâlâ'nın sıfatlarının vacip olan zatına taallukları var mıdır? Allah Teâlâ Hazretleri bütün eşyayı gördüğü gibi kendini de gördüğüne göre, bütün malumatı bildiği gibi kendi zat ve sıfatlarını da bildiğine göre sıfatlarının zatına taalluku olduğu anlaşılmış olur. Çünkü Allah Teâlâ'nın görülmesi ve bilinmesi aslı itibarıyla mümkün işlerdendir. Şu an görememememiz veya künhüne vakıf olamamamız mümkün olmadıklarından değil, bize Allah Teâlâ tarafından bu imkânın tanınmamasındandır.

İlim sıfatının taalluku: Allah Teâlâ ilim sıfatıyla vacibin kesinlikle olması gerektiğini, muhalin kesinlikle olmasının mümkün olmadığını ve mümkünün de olmasını dilemesi halinde yokluktan varlığa çıkabileceğini bilir. Bu da Allah Teâlâ'nın malumatları dediğimiz ilminin taalluk ettiği şeylerin vacip, muhal ve mümkün olmak üzere üç kısım olduğunu gösterir. Allah Teâlâ olmayanı yok olarak, var olanı da var olarak bilir. Var olmadan önce nasıl var olacağını da bilir. Allah Teâlâ'nın ilminde artma eksilme olmaz. İlim sıfatı eşyaya taalluku bakımından diğer sıfatlardan daha kapsamlıdır. Şöyle ki; ilim sıfatı mümkün, muhal her şeye taalluk eder. Allah Teâlâ, muhali muhal olarak bilir. Fakat sair sıfatların muhale taalluku yoktur. Bu yüzden denilmiştir ki; "Allah Teâlâ kendi mislini yaratabilir mi?" sualinin doğru cevabı şudur: Allah Teâlâ'nın misli muhaldir. Yaratma sıfatı ise muhale taalluk etmez. Hâlbuki Allah Teâlâ bunun muhal olduğunu ve yaratma sıfatının da muhale taalluk etmeyeceğini bilir. Böylece yaratma sıfatı muhale taalluk etmemiş, fakat ilim sıfatı taalluk etmiş olacaktır. Es-Seyalekûtî haşiyesinde geçen önemli bir mesele vardır. Burada bazı açıklayıcı ibareler ekleyerek getirilmesi uygun olacaktır: Allah Teâlâ'nın ilim sıfatının taallukları iki kısımdır. Birincisi ezeli taalluk olup bir zamanla kayıtlanmamıştır ve ezelden ebede ilmin taalluk edeceği her türe taalluk eder. Ancak ezeldeki bu taallukun müteceddid olanlara taalluku ileride olacak şeklindedir. Yani zamanla kayıtlanmamıştır. İlim sıfatının bu tür taalluku kadimdir. Malumatın bitmesi düşünülmediğinden bu tür taallukun bitmesi düşünülmez. Zira ilim sıfatı mümkün, mümteni ve vacipden her birine taalluk eder. İlim sıfatı için ikinci bir taalluk vardır ki belli zamanlarda sadece müteceddid olanlara olan taallukudur. Bu tür taalluklar hadis olup bir malumatın son bulmasıyla son bulur. Buna göre Allah Teâlâ ezelde bir hadisi ilim sıfatının kadim taallukuyla bilmiş, vakti gelip o şey var olduğunda da ilim sıfatının hadis taallukuyla müşahede ederek yine bilmiştir. O şey yok olduğunda onun hakkında müşahade olmayacağından ona olan hadis taalluk son bulur.

tiğinde malumatın inkişaf ettiği ezelî bir sıfattır.[1]

Bazı kelamcılara göre; Allah Teâlâ'nın bir şeyi olmadan bilmesi ile olduktan sonraki bilmesi arasında fark yoktur. Zira ikiside ezeli kadim taallukladır. Yani Allah Teâlâ'nın ilim sıfatının hadis taallukları yoktur. Zira Zeyd'in yarın eve geleceğini bilen yarın geldiğinde onu eski bilgisiyle bilmiş yani bir bilgi hasıl olmamıştır. Allah Teâlâ tüm malumatı tek bir ilim sıfatının tencizi ve kadim olan tek bir taalluku ile bilmiştir. Sıfatın taalluk ettiği malumatın çokluğundan taallukunun da çok olması gerekmez. Bu durum irade sıfatında da böyledir. Yani olacak her şeyi ezelde tek bir tencizi kadim taallukla irade etmiştir. İlim sıfatının kadim tencizi olan bu taallukundan gereken, taalluk ettiği şeyi tam olarak ihata etmesidir, yani her bir şeyi ayrı ayrı tüm detaylarıyla ezelde bilmiştir ve hep bilecektir.

Kudret sıfatı, irade sıfatına muvafık taalluk eder. Yani Allah Teâlâ'nın kudretinin, irade etmediği hiçbir şeye taalluku yoktur. Bu yüzden kudret sıfatı da irade sıfatı gibi muhal ve vacibe taalluk etmez. Kudret sıfatının gerektirdiği mana tesirdir; irade sıfatının yaptığı tahsisi, eşyayı icat veya idam ederek uygular. Yani ilim de sabit ise aynı sabit olduğu gibi yok olana var olması tesirini ya da var olana yok olması tesirini yapar. Tabi bir mümkün, ilimde var olacak diye geçmemişse kudret sıfatı buna da suluhi kadim taallukla taalluk eder. Yani onu var edebilecek kudreti olmakla beraber ilimde geçmediğinden tencizi hadis taalluk oluşmayacağından var olamayacaktır. Netice olarak, Eş'ari'lere göre kudret sıfatının iki taalluku vardır. Bunlardan biri suluhi kadim, diğeri tencizi hadis taalluktur. Tencizi hadis taalluklar fiili sıfatlar diye ifade edilen yaratmak, öldürmek, hayat vermek ve rızıklandırmaktır. Bu Eş'ari'lere göredir. Maturidi'lere göre; kudret sıfatı ezelde tüm eşyaya suluhi kadim taallukla taalluk etmiş, vakti gelince de tekvin sıfatının hadis taalluklarıyla oluşan tesir sonucunda varlıktan yokluğa veya yokluktan varlığa çıkmıştır. Bu ifadelerden anlaşılan Maturidi'lere göre kudret sıfatı için sadece suluhi kadim taalluk vardır. Zira onlara göre son aşamada ki tesir tekvin sıfatının hadis taallukları ile olur. Bu durumda Maturidi'lere göre, kudret sıfatının kadim suluhi taalluku Allah Teâlâ için tekvin sıfatının hadis taallukları ile icat ve idam yapmasını mümkün kılar. Bir diğer ifadeyle tekvin sıfatının hadis taalluklarıyla eşyanın icat ve idamı kudret sıfatının suluhi kadim taalluku olmadan olmaz. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir. Kelamcılar kudret sıfatı için tencizi kadim taalluk ispat etmemişlerdir. Bunun sebebi; kudret sıfatının gereği olan eşyaya tesir manası tencizi taalluk olması durumunda derhal etkisini gösterip eserin ortaya çıkması demektir. Yani ezelde tencizi kadim bir taalluk olsaydı tesirin gecikmesi olmaz derhal takdir edilen vücuda gelirdi. Hâlbuki ezelde Allah Teâlâ'dan başka hiçbir varlık yoktu. Bu da kudret sıfatı için ezelde tencizi kadim taallukun olmadığını gösterir. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir.

1 Allah Teâlâ ilim sıfatıyla ezelde her şeyi bilir. Allah Teâlâ var olmayanı yok olarak, var olanı da var olarak bilir. Var olmadan önce nasıl var olacağını da bilir. Allah Teâlâ'nın ilminde artma eksilme olmaz. İlim sıfatı taalluk bakımından diğer sıfatlardan daha geniştir. Zira ilim sıfatı mümkün, muhal her şeye taalluk eder. Allah Teâlâ, muhali muhal olarak bilir. Halbuki diğer sıfatların muhale taalluku yoktur. Bu yüzden denilmiştir ki; "Allah Teâlâ kendi mislini yaratabilir mi?" sualinin doğru cevabı şudur: Allah Teâlâ'nın misli muhaldir. Yaratma sıfatı ise muhale taalluk etmez. Hâlbuki Allah Teâlâ bunun muhal olduğunu ve yaratma sıfatının da muhale taalluk etmeyeceğini bilir. Böylece yaratma sıfatı muhale taalluk etmemiş, fakat ilim sıfatı taalluk etmiş olacaktır.

Kudret, bu; kendilerine taalluk ettiğinde makdûrâta tesir eden ezelî bir sıfattır.[1]

Hayat, bu; ilmin sıhhatini gerektiren ezelî bir sıfattır.

Kuvvet, bu da kudret anlamındadır.

Sem'/işitmek,[2] bu; işitilmesi söz konusu olan şeylere taalluk eden bir sıfattır.

---

1 Kudret sıfatı, irade sıfatına muvafık taalluk eder. Yani Allah Teâlâ'nın kudretinin, irade etmediği hiçbir şeye taalluku yoktur. Bu yüzden kudret sıfatı da irade sıfatı gibi muhal ve vacibe taalluk etmez. Kudret sıfatının gerektirdiği mana tesirdir; irade sıfatının yaptığı tahsisi, eşyayı icat veya idam ederek uygular. Yani ilim de sabit ise aynı sabit olduğu gibi yok olana var olması tesirini ya da var olana yok olması tesirini yapar. Tabi bir mümkün, ilimde var olacak diye geçmemişse kudret sıfatı buna da suluhi kadim taallukla taalluk eder. Yani onu var edebilecek kudreti olmakla beraber ilimde geçmediğinden tencizi hadis taalluk oluşmayacağından var olamayacaktır. Netice olarak, Eş'ari'lere göre kudret sıfatının iki taalluku vardır. Bunlardan biri suluhi kadim, diğeri tencizi hadis taalluktur. Tencizi hadis taalluklar fiili sıfatlar diye ifade edilen yaratmak, öldürmek, hayat vermek ve rızıklandırmaktır. Bu Eş'ari'lere göredir. Maturidi'lere göre; kudret sıfatı ezelde tüm eşyaya suluhi kadim taallukla taalluk etmiş, vakti gelince de tekvin sıfatının hadis taalluklarıyla oluşan tesir sonucunda varlıktan yokluğa veya yokluktan varlığa çıkmıştır. Bu ifadelerden anlaşılan Maturidi'lere göre kudret sıfatı için sadece suluhi kadim taalluk vardır. Zira onlara göre son aşamada ki tesir tekvin sıfatının hadis taallukları ile olur. Bu durumda Maturidi'lere göre, kudret sıfatının kadim suluhi taalluku Allah Teâlâ için tekvin sıfatının hadis taallukları ile icat ve idam yapmasını mümkün kılar. Bir diğer ifadeyle tekvin sıfatının hadis taalluklarıyla eşyanın icat ve idamı kudret sıfatının suluhi kadim taalluku olmadan olmaz. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir. Kelamcılar kudret sıfatı için tencizi kadim taalluk ispat etmemişlerdir. Bunun sebebi; kudret sıfatının gereği olan eşyaya tesir manası tencizi taalluk olması durumunda derhal etkisini gösterip eserin ortaya çıkması demektir. Yani ezelde tencizi kadim bir taalluk olsaydı tesirin gecikmesi olmaz derhal takdir edilen vücuda gelirdi. Hâlbuki ezelde Allah Teâlâ'dan başka hiçbir varlık yoktu. Bu da kudret sıfatı için ezelde tencizi kadim taallukun olmadığını gösterir. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir.

2 Allah Teâlâ işitir. Bu sıfat Allah Teâlâ'nın zâtıyla kaimdir. Sem'i sıfatı zât üzerine zait bir sıfattır. Ehl-i Sünnet'in çoğuna göre; sem'i, ilim sıfatı ve diğer sıfatlar gibi müstakil bir sıfattır. Yoksa ilim sıfatının değişik bir taalluku değildir. Yani Allah Teâlâ'nın işitmesi ne zâtıyla ne de ilmiyledir. Belki işitilenlere taalluk eden kendisine has bir sıfatıyladır. Kemal İbnu'l-Hümâm, el-Musayere namlı ilmi kelâma dair yazdığı kitabında hem görmek hem de işitmek sıfatlarının müstakil sıfatlar olmadığını; ilmin değişik taallukları olduğu söylemiştir.
İşitme sıfatında ve diğer sıfatlarda hiçbir âfet ve eksilme söz konusu değildir. Olmayan bir sese bu sıfatın taalluku olmaz. Ses var olduğunda bu sıfatın o sese taallukuyla sıfatta herhangi bir değişim de olmaz. Allah Teâlâ'nın işitmesi bizler gibi bir uzuvla değildir. Allah Teâlâ'nın işitme sıfatı en gizli seslere dahi taalluk eder ve onları diğer seslerin işitilmesinden farksız olarak işitir. Dolayısıyla Allah Teâlâ için az işitti, çok işitti ya da işitmedi denilemez. **Sualli cevaplı İslam fıkhı**

Basar/görmek,[1] bu; görülen şeylere taalluk eden sıfattır. Gerek sem' gerekse basar sıfatları, tam bir idrak sağlarlar; fakat bu idrak mahlukatta olduğu gibi tahyil ve tevehhüm yoluyla olmadığı gibi duyuların tesiri ve hava dalgalarının duyuya ulaşması yoluyla değildir. Ayrıca sem' ve basar sıfatlarının kadim olmaları görülen ve işitilen şeylerin kadim olmasını gerektirmez. Tıpkı ilim ve kudret sıfatlarının kadim olmasının malumat ve makduratın kadim olmasını iktiza etmediği gibi. Zira bunlar, hâdislere taalluk eden fakat kadim olan fıfatlardır.

İrade/meşîet,[2] bu iki sıfat; canlılarda bulunan ve iki makdurdan birinin muayyen bir zamanda gerçekleşmesi gerektiren birer sıfattırlar. Bununla birlikte kudretin her iki makdûra nispeti aynıdır ve ilmin taalluku maluma tabidir.[3]

---

1 Allah Teâlâ görür. Diğer sıfatları gibi görmek de Allah Teâlâ'nın bir sıfatı olup zâtıyla kaimdir. Bu sıfat da zât üzerine zait müstakil bir sıfattır. Allah Teâlâ'nın görmesinin ışık, gölge vs. şeylere ihtiyacı yoktur. O, en küçük varlığı dahi en karanlık ortamda görür. O'nun görmesinde hiçbir eksilme veya yok oluş düşünülmez.

2 Allah Teâlâ zâtıyla kaim irade sıfatıyla muttasıftır. Bu yüzden Allah Teâlâ diler ve dilediği olur. İrade sıfatı, bir şeyin var olmasını, var olacağı zamanı ve mekânı tayin eden sıfattır. Mahlûkatı, bulundukları zamana ve mekâna has kılan bir şey olması gerekir. İşte o şey, Allah Teâlâ'nın irade sıfatıdır. Allah Teâlâ bu sıfatı ile daha önceki asırlarda yaşayanları o asırlara, bu asırda yaşayanları bu asra ait kılmıştır. Kısaca, irade sıfatını şöyle açıklayabiliriz: Varlıkların var olmalarını yok olmalarına, var olma zaman ve mekânlarını başka zaman ve mekânlara tercih eden sıfattır. Yani mahlûkatın bulunduğu halleri ayarlayacak, konumlandıracak, tercih edecek bir muhassis (bir ait kılıcı) lazımdır. Kuşkusuz bu tahsis Allah Teâlâ'nın irade sıfatının eserlerindendir. Allah Teâlâ'nın ezelde her şeyi bilmesi gibi, irade sıfatının belli bir şeyi belli bir zamanda ve mekânda var etme veya yok etme taalluku da ezelde olmuştur. Yani Allah Teâlâ için ne yeni bir ilim olmuş ne de yeni bir irade var olmuştur. Aksi takdirde hâdis olanın Allah Teâlâ'nın zâtıyla kaim olması gerekirdi.

İrade sıfatının taallukları ilim sıfatına muvafık olur. Allah Teâlâ, ilm-i ezelisinde o kulun o isyanı yapacağını bilmiştir. Bu durumda irade ilme tabi olarak ona muvafık olmuştur. Yani ilim sıfatı zaman olarak değil de rütbe bakımından irade sıfatının önündedir. İrade de aynı şekilde rütbe bakımından kudret sıfatının önündedir. Çünkü kudret sıfatı da irade sıfatına muvafık olarak eşyaya tesir eder. Zira kudretin tesiri irade edilenin başkası olamaz. Var olan her şeye Allah Teâlâ'nın iradesi taalluk ettiği için var olmuştur. Aksi takdirde var olamazdı. Ve onlar daha var olmadan Allah Teâlâ onların var olacağını ezelde bilmiştir. Maturidî ve Eş'ari'lere göre ilim ve irade sıfatlarının taallukları tek bir taalluk olup ezelî ve kadimdir. Tekrar eden taalluklar değildir. İleride açıklanacağı üzere, Maturidî'lere göre kudret sıfatının taallukları da böyledir.

3 İlim sıfatının sonradan var olacak olana yani maluma tabi olmasını İbn Ebî Şerif şöyle açıklamıştır: Bir şeyin muayyen bir vakitte vaki olacağını bilmek onun vaki olmasına tabidir. Yani ilim onu daha olmadan hikâye eder mesabesinde olur. Hikâye de mahkiye yani hikâye edilene tabidir. Buna göre malum ile ilim arasındaki mutabakatta malun asıl, ilim de o maluma tabidir.

Müellifin bu ifadesinde, meşîetin kadim, iradenin hâdis ve Allah'ın zatıyla kaim olduğunu iddia edenlere red vardır.

Yine Allah Teâlâ'nın bir fiilini irade etmesinin anlamı, mecbur olmayacağı, yanılmayacağı ve de mağlup olmayacağı ve başkasının fiilini irade etmesinin anlamı ise ona emretmesi olacağını ret etmek vardır. Bu nasıl olabilir ki? Allah Teâlâ her mükellefe iman etmeyi ve dinî vecibeleri yerine getirmeyi emretmiş olmasına rağmen bunlarının bir kısmı gerçekleşmemiştir. Gerçekleşmelerini dilemiş olsaydı elbette gerçekleşirlerdi.

Fiil/tahlîk, bunlar; tekvin diye isimlendirilen ezelî sıfattır.[1] İleride açıklaması gelecektir. Müellifin, "halk" lafzı yerine "tahlîk" kelimesini seçmesi "halk"

---

1 Fiilî sıfatları subutî sıfatlardan ayırt edebilmenin en kolay yolu şudur: Bir sıfatın zıddı Allah Teâlâ hakkında düşünülemiyorsa subutî sıfat, düşünülebiliyorsa fiilî sıfattır. Sözgelimi; Allah Teâlâ hakkında ilim sıfatının zıddı olan cehalet düşünülemez. Ama yaratmak, rızk vermek, hayat vermek, öldürmek gibi sıfatların zıtları olan yaratmamak, rızıklandırmamak, öldürmemek ve yaşatmamak Allah Teâlâ hakkında düşünülebilir.

Tekvin sıfatı Allah Teâlâ'nın fiilî sıfatlarıdır. Allah Teâlâ yaratarak, öldürerek, rızıklandırarak ve daha birçok türde fiilleriyle eşya üzerinde tesir eder. Maturidî'lere göre; eşya üzerindeki bu tesirler zât üzerine zait müstakil bir sıfat ile oluyor. Eş'ari'lere göre ise eşya üzerindeki bu tesirler Allah Teâlâ'nın kudret sıfatının değişik taallukları ile oluyor.

Maturidî'lere göre, bu sıfat kudret sıfatının gayrısıdır. Taallukları da hâdistir. Eşya üzerindeki eserleri kudret sıfatına döndürüp tekvin sıfatını kabul etmemek, tesirsiz eserin meydana gelebileceğini iddia etmektir. Hâlbuki kudretin varlığı, tesir olmaksızın eseri vücuda çıkartmaz. Eş'ari'lere göre, bunlar kudret sıfatının değişik taalluklarıdır. Ayrıca bu sıfatı ispatta gereksiz kadimlerin çoğaltılması vardır. Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın dilediğini yaptığına dair ayetlerle doludur.

Tüm bu sıfatlar, Allah Teâlâ'nın zâtıyla kaim zait özelliklerdir. Yani bu sıfatlar zâttan ayrı düşünülebilen bazı özelliklerin zât ile kaim olduğunu bildirir. Hayat sıfatı gibi bazılarının böyle olduğunda ihtilaflar edilmiş olsa da geneli itibarıyla subutî sıfatlar böyle düşünülüp, böyle itikat edilmelidir. Bu sıfatlar gerçekten zât ile kaim ve sabit olduklarından bunlara hakiki sıfatlar ve subutî sıfatlar denilir. Ayrıca zâttan başka, ama zâtla kaim birer özellik olduklarından dolayı zait sıfatlar da denilmiştir. Selbî sıfatların aksine subutî sıfatlar için "hem zâtla kaim, hem de zât bu sıfatlarla muttasıftır," denebilir.

Unutulmamalıdır ki, Allah Teâlâ'nın eşya üzerine te'siri zâtıyla değil sıfatlarının taalluk etmesiyledir. Buna göre; Allah Teâlâ'nın bilmesi, rızıklandırması, işitmesi, görmesi, öldürmesi ve daha niceleri hep sıfatlarının o şeyler üzerine taalluklarıyla olur. Yoksa zâtıyla değil. Sıfat, zât ile kaim olduğundan biz yine de Allah Teâlâ bildi, rızıklandırdı, işitti, gördü ve öldürdü deriz.

Tekvin sıfatının subutî sıfatlardan olup olmaması noktasında Maturudî'ler ile Eş'arî'ler arasında ihtilaf olduğundan bahsetmiştik. Maturudî'lere göre; eşyanın yokluktan var olmaya çıkmasına doğrudan tesir eden bir sıfat daha vardır ki, buna tekvin sıfatı denir. Bu sıfat, diğer subutî sıfatlar gibi sıfat-ı hakikî yani subutî bir sıfattır. Zâtla kaim ve zait

kelimesinin "mahlûk" anlamında kullanılmasının yaygınlık kazanmış olmasındandır.

Terzîk, bu da tekvin sıfatının özel bir koludur. Müellifin bunu açıkça zikretmesi, tahlîk, terzîk, tasvîr, ihya ve imâte gibi Allah'a istinat eden bu sıfatların hepsinin Allah'ın zatıyla kaim, ezelî ve hakikî bir sıfata döndüğüne işaret etmek içindir. Bu sıfat da tekvindir. Yoksa Eş'arilerin sandığı gibi değil; onlar bunların birer izafet olup fiillerin özellikleri olduklarını savunurlar.

Kelam,[1] bu sıfat; harflerden müteşekkil Kuran diye isimlendirilen bir nazımla tabir edilen ezelî bir sıfattır. Zira her emredip yasaklayan ve haber veren

---

olup kudret sıfatından farklı bir sıfattır. Eş'arî'lere göre böyle bir sıfat yoktur. Ve yoktan var olmaya çıkarma işini yapan kudret sıfatıdır. Kudret sıfatının da sınırsız taallukları vardır. Maturudi'ler haklı olsa gerektir. Zira sadece kudret, tesirsiz olarak eserin vücuda gelmesi için yeterli değildir. Tesir şarttır. Ve bu tesir tekvin sıfatı iledir. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir.

Tekvin sıfatı, eşyaya olan tesiri itibarıyla değişik isimler alır. Buna göre; Allah Teâlâ'nın eşyayı onunla yaratması itibarıyla tahlik, rızıklandırması itibarıyla terzik, hayat vermesi itibarıyla ihya, öldürmesi itibarıyla imâte ismini alır.

1 Allah Teâlâ'nın zâtıyla kaim kelâm sıfatı vardır. Kullarıyla o sıfatıyla konuşur. Zâtıyla kaim olan, kadim olan bu kelâm sıfatına, zâtıyla kaim olduğu için kelâm-ı nefsî denir. Allah Teâlâ kelâm sıfatıyla emreder, yasaklar, haber verir, sorar, cevap verir vb.

Allah Teâlâ'nın kelâmı harf, ses, lafız kabilinden olmadığı gibi, Arapça, İbranice vb. de değildir. Cibril ('aleyhi's-selâm)'ın Allah Teâlâ'dan peygamberlere getirdikleri, kelâm-ı nefsînin kendisi olmayıp mahlûkturlar. Allah Teâlâ'nın kelâm-ı nefsîsi mahlûk değildir.

Kur'an-ı Kerim olarak ezberlediklerimiz, mushaflardan okuduklarımız, Levh-i Mahfuz'dakiler ve birinci kat semaya indirilenler, Allah Resulü'nün kalbine vahyedilenlerin hepsi mahlûktur. Yani bunlar Allah Teâlâ'nın zâtıyla kaim olan kelâm-ı nefsi'si değildir. Kur'an, Tevrat, İncil, Zebur hepsi Allah kelâmıdır ve Allah Teâlâ'nın zâtıyla kaimdirler. Mahlûk değillerdir. Bunlardan birinin mahlûk olduğunu iddia etmek küfürdür. Ehl-i Sünnet göre müteşabih sıfatlar.

Kelam sıfatının gerektirdiği mana, vacip, muhal ve mümkün üç tür varlığın üçüne de delalet etmesidir. Yani kelam sıfatı bunların üçüne de taalluk eder. Şöyle ki, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse de diğer semavi kitaplar da bu varlıkların üçünden de bahsedilmiştir. Malum olduğu üzere semavi kitapların inzal edilmesinde ki asıl maksat mükelleflere varlığı vacip olan Allah Teâlâ Hazretlerinin zat ve sıfatlarından bahsetmektir. Bunun yanı sıra Allah Teâlâ'nın bir veya birden fazla ortağı olmayacağına delalet eden ayetler de muhal kavramı altına giren başka ilahların olamayacağına delalet eder. Ayrıca insanların tefekkür edip doğru olana ulaşmaları için semavi kitaplar bazı mümkünlerden de bahsetmiştir. Zikredilen üç türün tamamına ilim sıfatı ihata manası ile taalluk eder. Zira geride de geçtiği üzere Allah Teâlâ bunların tümünü ilim sıfatıyla bilir. İlim ve kelam sıfatları arasında diğer bir fark; kelam sıfatı tencizi taalluklarıyla muhal ve mümkün varlıkların bir kısmına delalet etmiştir, çünkü muhal ve mümkün olanların tamamından semavi kitaplar da bahsedilmediği aşikârdır. Hâlbuki

kimse kendi içinde bir kısım manalar hisseder. Sonra bu manaları sözle, yazıyla ya da herhangi bir işaretle tabir edip muhatabına aktarır. Bu mana ilim/bilmekten farklı bir şeydir. Çünkü insan bazen bilmediği, hatta aksini bildiği bir şeyi de haber verebilir. Bu mana aynı zamanda iradeden de farklıdır. Zira insan bazen irade etmediği bir şeyi emredebilir. Sözgelimi efendi, hizmetçisinin âsî olduğunu, emirlerini yerine getirmediğini ispatlamak amacıyla ona bir şey emredebilir.[1] İşte bu manaya "kelam-ı nefsî" adı verilir. Şair Ahtal[2] da şu şiirinde buna işaret etmiştir:

Kelam kalpte olandır, dil ise sadece kalptekini gösterir.

Hz. Ömer (Allah ondan razı olsun) de şöyle demiştir: "kuşkusuz içimde bir söz tasarlamıştım."

İnsan çok defa karşısındakine "içimde bir söz/şey var, onu sana açmak istiyorum" der.

Kelam sıfatının varlığına delil ümmetin icmaıdır. Ayrıca Peygamberlerden ('aleyhimü's-selâm) mütevatir yolla bize ulaşan "Allah Teâlâ mütekellimdir" haberleridir. Açıktır ki kelam sıfatı olmadan konuşmak mümkün değildir.

Sabit oldu ki Allah Teâlâ'nın sekiz sıfatı vardır, bunlar; ilim, kudret, hayat, sem', basar, irade, tekvin ve kelamdır.

Son üç sıfat üzerine tartışma ve kapalılık olduğundan müellif, bunların varlığına ve kadim oluşlarına işaret etmiş ve bir miktar izahatta bulunmuştur.

Allah Teâlâ ilim sıfatı ile bu türlerin tamamını bilir. Bu da ilim sıfatının bunların hepsine taalluk etmesindendir. Kelam sıfatı bu üç tür varlığa taalluk türlerinin üçüyle de taalluk eder. Yani suluhi kadim taalluk, tencizi kadim taalluk ve tencizi hadis taalluk. Şöyle ki, Allah Teâlâ Hazretlerinin kelam sıfatı, ilminde sabit olan her şeye tencizi olarak taalluk etmemişse de yani delalet etmemişse de edebilir. İşte bu, kelam sıfatının suluhi kadim taallukudur. Allah Teâlâ'nın kelam-ı nefsi'si diye tabir ettiğimiz, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere tüm semavi kitaplar kadim ve zatıyla kaim olup kelam sıfatının tencizi kadim taalluklarıdır. Mushaflar ve semavi kitapların zapt edildiği her şey, Allah Teâlâ'nın kelam sıfatının tencizi hadis taalluklarıdır. Malum olduğu üzere, "Allah Teâlâ'nın kelamı mahlûk değildir," derken mushaflar ve bunların zapt edildikleri şeyleri kastetmiyoruz. Zira zihinlerimizdekiler, mushaflardakiler, peygamberlere Cibril Aleyhisselam vasıtası ile vahyedilenler ve O'nun levh-i mahfuzdan aldıklarının tümü hâdis yani mahlûkturlar.

1 Burada efendi aslında hizmetçisinin söz konusu şeyi yapmasını istememektedir. Onun asıl gayesi hizmetçinin o işi yerine getirmeyip âsî olduğunu kanıtlamaktır.

2 Ebû Mâlik Ğıyâs b. Ğavs b. es-Salt, Emevî dönemi büyük Arap şairlerindendir. Dönemin diğer iki büyük şairi olan Cerir ve Ferezdak'la atışmaları meşhurdur. Divanı vardır. Hicrî 90 yılında vefat etmiştir.

Metin

الكَلَامُ

(**وَهُوَ**) أَيِ: اللهُ تَعَالَى (**مُتَكَلِّمٌ بِكَلَامٍ هُوَ صِفَةٌ لَهُ**) ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ إِثْبَاتِ الْمُشْتَقِّ لِلشَّيْءِ مِنْ غَيْرِ قِيَامِ مَأْخَذِ الْاِشْتِقَاقِ بِهِ، وَفِي هَذَا رَدٌّ عَلَى الْمُعْتَزِلَةِ حَيْثُ ذَهَبُوا إِلَى أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ بِكَلَامٍ هُوَ قَائِمٌ بِغَيْرِهِ لَيْسَ صِفَةً لَهُ.

(**أَزَلِيَّةٌ**) ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ قِيَامِ الْحَوَادِثِ بِذَاتِهِ. (**لَيْسَ مِنْ جِنْسِ الْحُرُوفِ وَالْأَصْوَاتِ**) ضَرُورَةَ أَنَّهَا أَعْرَاضٌ حَادِثَةٌ مَشْرُوطٌ حُدُوثُ بَعْضِهَا بِانْقِضَاءِ الْبَعْضِ؛ لِأَنَّ امْتِنَاعَ التَّكَلُّمِ بِالْحَرْفِ الثَّانِي بِدُونِ انْقِضَاءِ الْحَرْفِ الْأَوَّلِ بَدِيهِيٌّ، وَفِي هَذَا رَدٌّ عَلَى الْحَنَابِلَةِ وَالْكَرَّامِيَّةِ الْقَائِلِينَ بِأَنَّ كَلَامَهُ تَعَالَى عَرَضٌ مِنْ جِنْسِ الْأَصْوَاتِ وَالْحُرُوفِ، وَمَعَ ذَلِكَ فَهُوَ قَدِيمٌ.

(**وَهُوَ**) أَيِ: الْكَلَامُ (**صِفَةٌ**) أَيْ: مَعْنًى قَائِمٌ بِالذَّاتِ (**مُنَافِيَةٌ لِلسُّكُوتِ**) الَّذِي هُوَ تَرْكُ التَّكَلُّمِ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ، (**وَالْآفَةِ**) الَّتِي هِيَ عَدَمُ مُطَاوَعَةِ الْآلَاتِ إِمَّا بِحَسَبِ الْفِطْرَةِ كَمَا فِي الْخَرَسِ أَوْ بِحَسَبِ ضَعْفِهَا وَعَدَمِ بُلُوغِهَا حَدَّ الْقُوَّةِ كَمَا فِي الطُّفُولِيَّةِ.

فَإِنْ قِيلَ: هَذَا إِنَّمَا يَصْدُقُ عَلَى الْكَلَامِ اللَّفْظِيِّ دُونَ الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ، إِذِ السُّكُوتُ وَالْخَرَسُ إِنَّمَا يُنَافِي التَّلَفُّظَ.

قُلْنَا: الْمُرَادُ السُّكُوتُ وَالْآفَةُ الْبَاطِنِيَّانِ، بِأَنْ لَا يُرِيدَ فِي نَفْسِهِ التَّكَلُّمَ أَوْ لَا يَقْدِرَ عَلَى ذَلِكَ، فَكَمَا أَنَّ الْكَلَامَ لَفْظِيٌّ وَنَفْسِيٌّ فَكَذَا ضِدُّهُ، أَعْنِي السُّكُوتَ وَالْخَرَسَ.

(**وَاللهُ تَعَالَى مُتَكَلِّمٌ بِهَا آمِرٌ نَاهٍ مُخْبِرٌ**) يَعْنِي أَنَّهُ صِفَةٌ وَاحِدَةٌ تَتَكَثَّرُ إِلَى الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْخَبَرِ، بِاخْتِلَافِ التَّعَلُّقَاتِ كَالْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ وَسَائِرِ الصِّفَاتِ، فَإِنَّ كُلاًّ مِنْهُمَا صِفَةٌ وَاحِدَةٌ قَدِيمَةٌ وَالتَّكَثُّرُ وَالْحُدُوثُ إِنَّمَا هُوَ فِي التَّعَلُّقَاتِ وَالْإِضَافَاتِ، لِمَا أَنَّ ذَلِكَ أَلْيَقُ بِكَمَالِ التَّوْحِيدِ، وَلِأَنَّهُ دَلِيلٌ عَلَى تَكَثُّرِ كُلٍّ مِنْهَا فِي نَفْسِهَا.

فَإِنْ قِيلَ: هَذِهِ الْأَقْسَامُ لِلْكَلَامِ لَا يُعْقَلُ وُجُودُهُ بِدُونِهَا.

قُلْنَا: إِنَّهُ مَمْنُوعٌ، بَلْ إِنَّمَا يَصِيرُ أَحَدَ تِلْكَ الْأَقْسَامِ عِنْدَ التَّعَلُّقَاتِ، وَذَلِكَ فِيمَا لَا يُزَالُ، وَأَمَّا فِي الْأَزَلِ فَلَا انْقِسَامَ أَصْلاً.

وَذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ فِي الْأَزَلِ خَبَرٌ، وَمَرْجِعُ الْكُلِّ إِلَيْهِ؛ لِأَنَّ حَاصِلَ الْأَمْرِ إِخْبَارٌ عَنِ اسْتِحْقَاقِ الثَّوَابِ عَلَى الْفِعْلِ وَالْعِقَابِ عَلَى التَّرْكِ وَالنَّهْيِ عَلَى الْعَكْسِ، وَحَاصِلَ الْاِسْتِخْبَارِ الخَبَرُ عَنْ طَلَبِ الْإِعْلَامِ، وَحَاصِلَ النِّدَاءِ الْخَبَرُ عَنْ طَلَبِ الْإِجَابَةِ. وَرُدَّ بِأَنَّا نَعْلَمُ اخْتِلَافَ هَذِهِ الْمَعَانِي بِالضَّرُورَةِ وَاسْتِلْزَامُ الْبَعْضِ لِلْبَعْضِ لَا يُوجِبُ الْاِتِّحَادَ.

فَإِنْ قِيلَ: الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ بِلَا مَأْمُورٍ وَلَا مَنْهِيٍّ سَفَهٌ وَعَبَثٌ، وَالْإِخْبَارُ فِي الْأَزَلِ بِطَرِيقِ الْمُضِيِّ كِذْبٌ مَحْضٌ يَجِبُ تَنْزِيهُ اللهِ تَعَالَى عَنْهُ.

قُلْنَا: إِنْ لَمْ يُجْعَلْ كَلَامُهُ فِي الْأَزَلِ أَمْراً وَنَهْياً وَخَبَراً فَلَا إِشْكَالَ، وَإِنْ جَعَلْنَاهُ فَالْأَمْرُ فِي الْأَزَلِ لِإِيجَابِ تَحْصِيلِ الْمَأْمُورِ فِي عِلْمِ الْآمِرِ، كَمَا إِذَا قَدَّرَ الرَّجُلُ ابْناً لَهُ فَأَمَرَهُ بِأَنْ يَفْعَلَ كَذَا بَعْدَ الْوُجُودِ. وَالْإِخْبَارُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْأَزَلِ لَا يَتَّصِفُ بِشَيْءٍ مِنَ الْأَزْمِنَةِ إِذْ لَا مَاضِيَ وَلاَ مُسْتَقْبَلَ وَلَا حَالَ بِالنِّسْبَةِ إِلَى اللهِ تَعَالَى، لِتَنْزِيهِهِ عَنِ الزَّمَانِ، كَمَا أَنَّ عِلْمَهُ أَزَلِيٌّ لَا يَتَغَيَّرُ بِتَغَيُّرِ الْأَزْمَانِ. وَلَمَّا صَرَّحَ بِأَزَلِيَّةِ الْكَلَامِ حَاوَلَ التَّنْبِيهَ عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ أَيْضاً قَدْ يُطْلَقُ عَلَى هَذَا الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ الْقَدِيمِ كَمَا يُطْلَقُ عَلَى النَّظْمِ الْمَتْلُوِّ الْحَادِثِ فَقَالَ:

Kelime Anlamı

مُتَكَلِّمٌ بِكَلَامٍ هُوَ صِفَةٌ لَهُ Nedir? **أَيِ: اللهُ تَعَالَى yani Allah Teâlâ وَهُوَ Allah kendisinin sıfatı olan kelam ile konuşur** Ne için? **ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ إِثْبَاتِ الْمُشْتَقِّ لِلشَّيْءِ çünkü türetilmiş bir lafzın ispatının mümkün olmaması zaruridir** Nasıl? **مِنْ غَيْرِ قِيَامِ مَأْخَذِ الْاِشْتِقَاقِ بِهِ o lafzın türetildiği asılın zat ile beraberliği olmadan. وَفِي هَذَا رَدٌّ عَلَى الْمُعْتَزِلَةِ Bu ibarelerde Mutezi'leye itiraz**

vardır Nasıl? حَيْثُ ذَهَبُوا **şöyle ki onlar gittiler** Hangi görüşe? إِلَى أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ بِكَلَامٍ **Allah Teâlâ bir kelam ile konuşur ki** öyle kelam ki هُوَ قَائِمٌ بِغَيْرِهِ **o kelam başkasıyla kaimdir** Daha? لَيْسَ صِفَةً لَهُ **ve Allah Teâlâ'nın sıfatı değildir.** أَزَلِيَّةٌ **Bu sıfat ezelidir** Ne için? ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ قِيَامِ الْحَوَادِثِ بِذَاتِهِ **zira Allah Teâlâ'nın zatıyla hadisin beraberliği mümkün değildir.** لَيْسَ مِنْ جِنْسِ الْحُرُوفِ وَالْأَصْوَاتِ **Bu sıfat harfler ve sesler kabilinden değildir** Ne için? ضَرُورَةَ أَنَّهَا أَعْرَاضٌ حَادِثَةٌ **zira bunlar araz ve hadistirler** Daha? مَشْرُوطٌ حُدُوثُ بَعْضِهَا بِانْقِضَاءِ الْبَعْضِ **bazısının bitmesiyle diğer bazısının ortaya çıkması şarttır** Ne için? لِأَنَّ امْتِنَاعَ التَّكَلُّمِ بِالْحَرْفِ الثَّانِي **zira ikinci harfi konuşmanın mümkün olmaması** Ne sebebiyle? بِدُونِ انْقِضَاءِ الْحَرْفِ الْأَوَّلِ **birinci harf bitmeksizin** Nedir? بَدِيهِيٌّ **bedihidir -zahirdir-.** وَفِي هَذَا رَدٌّ عَلَى الْحَنَابِلَةِ وَالْكَرَّامِيَّةِ **Bu ibarelerde Hanbeli ve Kerramiye'ye itiraz vardır** öyle Hanbeli ve Kerramiye ki الْقَائِلِينَ **hükmediyorlar** Ne ile? بِأَنَّ كَلَامَهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın kelamı** Nedir? عَرَضٌ مِنْ جِنْسِ الْأَصْوَاتِ وَالْحُرُوفِ **sesler ve harfler türünden arazdır** Daha? وَمَعَ ذَلِكَ فَهُوَ قَدِيمٌ **bununla beraber bu kelam kadimdir.** وَهُوَ **Kelam** أَيِ: الْكَلَامُ **Yani kelam sıfatı** Nedir? صِفَةٌ **sıfattır** أَيْ: مَعْنًى قَائِمٌ بِالذَّاتِ **yani zat ile kaim olan manadır.** مُنَافِيَةٌ لِلسُّكُوتِ **Bu sıfat susmaya zıttır** الَّذِي **öyle susmak ki** تَرْكُ التَّكَلُّمِ هُوَ **o konuşmayı terk etmektir** Ne olduğu halde? مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ **susmaya kudreti olmakla beraber.** Daha neye zıttır? وَالْآفَةِ **afete uğramaktan** الَّتِي **öyle afet ki** هِيَ **o afet** Nedir? عَدَمُ مُطَاوَعَةِ الْآلَاتِ **aletlerin iradeye uyumlu olmamasıdır.** Nasıl? إِمَّا بِحَسَبِ الْفِطْرَةِ **Ya fıtratı gereği** Ne gibi? كَمَا فِي الْخَرَسِ **dilsizdeki gibi** Daha? أَوْ بِحَسَبِ ضَعْفِهَا **veya zayıflığı gereğince** Daha? وَعَدَمِ بُلُوغِهَا حَدَّ الْقُوَّةِ **belli bir kuvvete ulaşamamakla** Ne gibi?

كَمَا فِي الطُّفُولِيَّةِ **küçüklükte olduğu gibi.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? هَذَا **Bu tür arızlar** Nedir? إِنَّمَا يَصْدُقُ عَلَى الْكَلَامِ اللَّفْظِيِّ **muhakkak sadece kelamı lafzide sadıktır** دُونَ الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ **kelamı nefside değil** Ne için? إِذِ السُّكُوتُ وَالْخَرَسُ **zira susmak ve dilsizlik** إِنَّمَا يُنَافِي التَّلَفُّظَ **telaffuz etmeye aykırıdır.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** الْمُرَادُ **Maksat** Nedir? السُّكُوتُ وَالْآفَةُ الْبَاطِنِيَّانِ **içsel susma ve afet** Nasıl? بِأَنْ لَا يُرِيدَ فِي نَفْسِهِ التَّكَلُّمَ **kendi nefsinde konuşmayı irade etmeyerek** Daha? أَوْ لَا يَقْدِرَ عَلَى ذَلِكَ **veya buna güç yetirememek** فَكَمَا أَنَّ الْكَلَامَ لَفْظِيٌّ وَنَفْسِيٌّ **buna göre nasıl ki kelam -konuşmak- lafzi ve nefsi olur,** فَكَذَا ضِدُّه **zıddı da böyledir.** أَعْنِي السُّكُوتَ وَالْخَرَسَ **Ben zıtlarından susmayı ve dilsizliği kastediyorum.** وَاللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ** Nedir? مُتَكَلِّمٌ بِهَا آمِرٌ نَاهٍ مُخْبِرٌ **bu kelam-ı nefsi ile konuşur, emreder ve haber verir** يَعْنِي أَنَّهُ صِفَةٌ وَاحِدَةٌ **yani bu tek bir sıfattır** Daha? تَتَكَثَّرُ إِلَى الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْخَبَرِ **emir, nehiy ve haber kısımlarına ayrılır** Ne sebebiyle? بِاخْتِلَافِ التَّعَلُّقَاتِ **taalluklarının farlılığı sebebiyle** Ne gibi? كَالْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ وَسَائِرِ الصِّفَاتِ **ilim, kudret ve diğer sıfatlar gibi.** فَإِنَّ كُلاًّ مِنْهُمَا **zira bunlardan her biri** Nedir? صِفَةٌ وَاحِدَةٌ قَدِيمَةٌ **kadim olan birer sıfattır** Daha? وَالتَّكَثُّرُ وَالْحُدُوثُ **çokluk ve hudus** Nedir? إِنَّمَا هُوَ فِي التَّعَلُّقَاتِ وَالْإِضَافَاتِ **taalluklarında ve nispetlerindedir** Ne için? لِمَا أَنَّ ذَلِكَ **zira böylesi** Nedir? أَلْيَقُ بِكَمَالِ التَّوْحِيدِ **tevhidin kemaline daha uygundur** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca bu** Nedir? دَلِيلٌ عَلَى تَكَثُّرِ كُلٍّ مِنْهَا فِي نَفْسِهَا **kendi içlerinde çok olduğunun da delilidir.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? هَذِهِ الْأَقْسَامُ لِلْكَلَامِ **Kelam için olan bu kısımlar** Nedir? لَا يُعْقَلُ وُجُودُهُ بَدُونِهَا **onlar olmaksızın kelamın varlığı düşünülmez.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** إِنَّهُ مَمْنُوعٌ **Bu men edilir** Daha? بَلْ إِنَّمَا يَصِيرُ أَحَدَ تِلْكَ الْأَقْسَامِ **Bilakis kelamın bu**

kısımlardan biri olması Nedir? عِنْدَ التَّعَلُّقَاتِ **taalluk anı itibarıyladır** Daha? وَذَلِكَ فِيمَا لَا يُزَالُ **Bu da ezel sonrasıdır.** وَأَمَّا فِي الْأَزَلِ **Ezeldeki duruma gelince;** فَلَا انْقِسَامَ أَصْلاً **kesinlikle kısımlanmış değildir.** وَذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ فِي الْأَزَلِ خَبَرٌ **Bazıları da ezelde haber olduğu görüşüne gitmişlerdir.** Daha? وَمَرْجِعُ الْكُلِّ إِلَيْهِ **ve hepsi habere döner** Ne için? لِأَنَّ حَاصِلَ الْأَمْرِ **zira emrin özeti** Nedir? إِخْبَارٌ عَنِ اسْتِحْقَاقِ الثَّوَابِ عَلَى الْفِعْلِ **yapılması durumunda sevabı hak edileceğini haber vermektir** Daha? وَالْعِقَابِ عَلَى التَّرْكِ **terk edilmesi durumunda azabı hak etmeyi ihbardır** Daha? وَالنَّهْيِ عَلَى الْعَكْسِ **nehiy de tam aksidir** Daha? وَحَاصِلَ الْاِسْتِخْبَارِ **sormanın özeti** Nedir? الخَبَرُ عَنْ طَلَبِ الْإِعْلَامِ **bir şeyin -kendisine- bildirilmesini haber vermektir** Daha? وَحَاصِلَ النِّدَاءِ **ve nidanın özeti de** Nedir? الْخَبَرُ عَنْ طَلَبِ الْإِجَابَةِ **bir kimsenin -ona- yönelmesini haberdir.** وَرُدَّ **Bu görüş reddedilir** Nasıl? بِأَنَّا نَعْلَمُ **biz zaruri olarak biliyoruz** اخْتِلَافَ هَذِهِ الْمَعَانِي بِالضَّرُورَةِ **bu manaların farklı olduğunu.** وَاسْتِلْزَامُ الْبَعْضِ لِلْبَعْضِ **Bazısının bazısını gerektirmesi** Nedir? لَا يُوجِبُ الْاِتِّحَادَ **bir olmalarını gerektirmez.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ بِلَا مَأْمُورٍ وَلَا مَنْهِيٍّ **Emredilen ve nehyedilen olmadığında emretmek ve nehyetmek** Nedir? سَفَهٌ وَعَبَثٌ **sefeh ve abestir.** Daha? وَالْإِخْبَارُ فِي الْأَزَلِ بِطَرِيقِ الْمُضِيِّ **Ezelde bir şeyin olduğuna dair haber verilmesi** Nedir? كِذْبٌ مَحْضٌ **açıkça yalandır** öyle yalan ki يَجِبُ تَنْزِيهُ اللهِ تَعَالَى عَنْهُ **Allah Teâlâ'nın ondan münezzeh olması gerekir.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** إِنْ لَمْ يُجْعَلْ كَلَامُهُ **Şayet Allah Teâlâ'nın kelamı kılınmasa** Ne zaman? فِي الْأَزَلِ **ezelde** أَمْراً وَنَهْياً وَخَبَراً **emir, nehiy ve haber** فَلَا إِشْكَالَ **bir sorun oluşmaz** Daha? وَإِنْ جَعَلْنَاهُ **yok eğer böyle yaparsak** Ne olur? فَالْأَمْرُ فِي الْأَزَلِ **ezelde emir,** لِإِيجَابِ تَحْصِيلِ الْمَأْمُورِ فِي عِلْمِ الْآمِرِ

emredenin ilminde emredilen şeyin elde edilmesinin vacip kılınmasıdır Ne gibi? كَمَا إِذَا قَدَّرَ الرَّجُلُ ابْناً لَهُ **nasıl ki bir adam -doğmamış- oğlu için takdir ediyor** Daha? فَأَمَرَهُ **ona şöyle emrediyor** بِأَنْ يَفْعَلَ كَذَا بَعْدَ الْوُجُودِ **yaratıldıktan sonra şu işi yapacak.** وَالْإِخْبَارُ بِالنِّسْبَةِ إِلَى الْأَزَلِ **Ezele nispetle olan haberler** Nedir? لَا يَتَّصِفُ بِشَيْءٍ مِنَ الْأَزْمِنَةِ **hiç bir zamanla vasıflanmaz** Ne için? إِذْ لَا مَاضِيَ وَلاَ مُسْتَقْبَلَ وَلَا حَالَ **zira mazi, istikbal ve hal zamanı olmaz** بِالنِّسْبَةِ إِلَى اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'ya nispetle** Ne için? لِتَنْزِيهِهِ عَنِ الزَّمَانِ **zira Allalı Teâlâ zamandan münezzehtir** Ne gibi? كَمَا أَنَّ عِلْمَهُ **nasıl ki ilmi de** Nedir? أَزَلِيٌّ لَا يَتَغَيَّرُ بِتَغَيُّرِ الْأَزْمَانِ **ezelidir ve zaman ile değişmez.** وَلَمَّا صَرَّحَ بِأَزَلِيَّةِ الْكَلَامِ **Ne zaman ki kelamın ezeli olduğunu açıklayınca** حَاوَلَ التَّنْبِيهَ **uyarı yapmaya girişti** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ **muhakkak Kur'an-ı Kerim** أَيْضاً **yine** Nedir? قَدْ يُطْلَقُ عَلَى هَذَا الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ الْقَدِيمِ **kadim olan bu kelam-ı nefsiye söylenir** Ne gibi? كَمَا يُطْلَقُ عَلَى النَّظْمِ الْمَتْلُوِّ الْحَادِثِ **tıpkı hadis, okunan nazma söylendiği gibi** Daha? فَقَالَ **ve şöyle dedi:**

Metnü'l-Akâid

Kelam Sıfatı

Allah Teâlâ, kendisine ait ezelî bir sıfatı olan ve harf ve ses içermeyen bir kelamla konuşucudur. Bu kelam; sükût ve (dilsizlik gibi) afetlere zıt bir sıfattır. Allah Teâlâ, böyle bir sıfatla konuşucu, böyle bir sıfatla emredici, yasaklayıcı ve haber vericidir.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ, kendisine ait ezelî olan kelam sıfatıyla konuşucudur. Müştak bir ismin/mütekellim, mastarı/kelam olmadan düşünülmesi mümkün olamayacağından konuşucu olanın aynı zamanda kelam sıfatına da sahip olması zorunludur. Bu ifade Mutezile'nin görüşünü reddetmek içindir. Şöyle ki; Mute-

zile, Allah Teâlâ'nın kendisinin sıfatı olmayan aksine başkasıyla kâim olan bir kelamla konuşucu olduğunu iddia etmektedir.

Hâdis olan şeylerin Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olması kesinlikle mümkün olamayacağından **Allah Teâlâ'nın bu sıfatı ezelîdir. Harf ve ses içermeyen bir kelamla konuşucudur.** Çünkü ses ve harfler araz ve hâdistirler. Birinin meydana gelmesi için diğerinin bitmesi zorunlu olarak şarttır. Şöyle ki; birinci harf bitmeden ikinci harfi telaffuz etmenin imkânsız oluşu son derece açıktır. Bu ifade de, Allah'ın kelamının ses ve harf cinsinden olduğunu ve buna rağmen kadim olduğunu savunan Hanbelî ve Kerramîye mezheplerine reddiye vardır.[1]

Bu, yani kelamı, Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim **sıfattır.**[2] **Sükût etmeye zıttır.** Sükût, kişinin gücü yettiği halde konuşmayı terk etmesidir. **Ve dilsizlik gibi afetlere de zıttır.** Afet, uzuvların işlevini yerine getirememesidir. Bu bazen dilsiz kimse de olduğu gibi fıtrî olabileceği gibi, bazen de çocukların konuşamaması gibi söz konusu uzvun yeterince gelişememesinden kaynaklanır.

Denilirse ki: Bu anlatılan (ağızdan çıkan) sözlü kelam için geçerlidir. Allah Teâlâ'nın kelam-ı nefsisi için geçerli değildir. Zira sükût ve dilsizlik (ağızdan çıkan) kelama engeldir.

Deriz ki: Sükût ve afetten maksat batınî olanlardır. Sözgelimi kişinin konuşmak istemeyişini sükût, konuşmaya güç yetiremeyişini afet sayabiliriz. Kelam,

---

1 Mevakıf'ta şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ'nın kelamı harf ve ses kabilinden olup zatıyla kaim ve kadimdir." Mevakıf sahibinin kastı şudur: Hanbeliler'in Allah Teâlâ'nın kelamından kastı zatla kaim, kadim ve manalara delalet eden lafızlardır. Allah Teâlâ'nın kelamına harf ve ses demekle beraber hadis değil demelerinin sebebi bu hususta varit olan hadisleri tevil etmemeleridir. Ancak sahih olan hadislerde Allah Teâlâ'nın kelamı için harf tabirinin geçmemesidir. Ses tabiri ise geçmektedir. Dolayısıyla Ahmed bin Hanbel hakkında Allah Teâlâ'nın kelamı için harf kabilindendir ifadesini kullandı denilemez. Ses'e gelince biraz evvel açıkladığımız gibi tevil etmemiştir. Buna göre Ahmed bin Hanbel'e dayandırarak Allah Teâlâ harflerle ve peş peşe gelen kelimelerle konuşur, demek iftiradır. Bu iftirayı yapanlardan biri de Nuniyye manzumesinde bunu dile getiren İbn Kayyum'dur. O şöyle demiştir: "Diğerleri Ahmet ve Buharî – Dediler ki: İradesiyle ve peş peşe kelimelerle konuşur" İmam Takiyyuddin es-Subkî, İbn Kayyum'un Nuniyesi üzerine yazdığı reddiyesinde şöyle demiştir: "Bu bidatı ortaya atan İbn Teymiyye'dir. Bu görüşünün gereği olarak da evveli olmayan yani nev'isi itibarıyla kadim olan hadislerin var olduğunu ve Allah Teâlâ ile de kaim olduğunu iddia etmiştir." Tabi bu görüşe göre Allah Teâlâ hadise mahal olur. Bu açıkça sapkınlıktır.

2 Bu Eş'arî ve Maturidilerin görüşüdür. Zira onlara göre Allah Teâlâ'nın kelamı zatıyla kaim, kadim manadan ibarettir. Ve buna kelam-ı nefsi denir. Onlar Allah Teâlâ için kadim ve zat ile kaim lafzi bir kelamı kabul etmemişlerdir. Aynı şekilde ses ve harflerden oluşan hadis, zatla kaim bir kelamı da kabul etmemişlerdir. Onlar şöyle demişlerdir: Kur'an-ı Kerim, okunulan hadis lafızlara da Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim, kadim olana da söylenir.

nasıl lafzî ve nefsî olmak üzere ikiye ayrılıyorsa, aynı şekilde zıttı olan sükût ve afet de ikiye ayrılır.

Allah Teâlâ, böyle bir sıfatla konuşucu, böyle bir sıfatla emredici, yasaklayıcı ve haber vericidir. Yani emir, yasak ve haber emsali türler hepsi aslında tek bir sıfattır. Bu tek sıfat taalluk etmesiyle emir, yasaklama ve haber verme gibi kısımlara ayrılıarak çoğalır, tıpkı ilim, kudret ve diğer sıfatlarda olduğu gibi.[1] Esasen bunların hepsi tek ve kadimdir. Çok ve hâdis olmaları bu sıfatların taalluk ve izafetlerinde olan bir durumdur. Sıfatların bu şekilde tek olması, tevhidin kâmil manada olmasına daha uygundur. Üstelik bu sıfatların bizzat çok olduğuna dair bir delil de yoktur.

Denilirse ki: Kelamla ilgili olarak sayılan bu kısımlar olmadan kelam diye bir şey düşünülemez ki

Deriz ki: Bu, doğru değildir. Aksine kelamın bu kısımları ancak taallukla birlikte meydana gelirler. Taalluk ise ezelî değil, hâdistir. Ezelde Allah'ın kelamı bu kısımlardan münezzehtir.

Kelamcılardan bir kısmı şunu benimsemiştir: Allah'ın kelamı ezelde yalnızca haberdir. Diğer bütün kelam kısımları, sonuç itibarıyla haber sayılır.[2]Zira emir kipiyle zikredilen şeyin sonuç itibarıyla ifade ettiği, emredilen şey yerine getirildiği takdirde sevabın, terk edildiği takdirde cezanın hak edileceğini haber vermektir. Nehiy/yasak kipi de emrin tam aksidir. İstifhamdan hasıl olan, bildirme talebinden haber vermek; nidadan hasıl olan da icabet talebinden haber vermektir.

Bu görüş şu şekilde reddedilmiştir: kelamın söz konusu kısımlarının birbirlerinden farklı olduğunu zaruri olarak biliyoruz. Bu kısımların birbirlerini gerektirmesi aynı şey oldukları anlamına gelmez.

Denilirse ki: Muhataplar olmadan emretmek ve yasaklamak saçma ve abestir. Ayrıca ezelde geçmiş zaman kipiyle haber vermek katıksız yalandır. Allah Teâlâ bu iki durumdan da münezzehtir.

---

1 Birçok kelam kitabında şöyle geçmektedir: Kelam ve kudret sıfatları diğer sıfatlar gibi birer tane olup çokluk taalluklarındadır. Kelam sıfatındaki bu çokluk emir, nehiy, haber, sual gibi kısımlara ayrılmaktandır. Bu tek sıfatın değişik taallukları sonucu olan bir çokluktur. Ve bu kısımlara ayrılma ezeli taalluklar sebebiyle midir, yoksa hadis taalluklar sebebiyle midir, ihtilaf edilmiştir. Cumhur birinci görüşe gitmiştir. Eş'ariler, Abdullah bin Said el-Kattan da ikinci görüşe gitmişlerdir.

2 Bu Fahreddin Razi'nin görüşüdür.

Deriz ki: Allah Teâlâ'nın kelamının ezelde emir, nehiy ve haber gibi kısımları olduğunu kabul etmezsek bu itiraz problem doğurmaz.[1]

Kabul edersek şöyle cevap verilebilir: Ezelde emir, emirle yükümlü tutulacak kimsenin var olacağı ve emirle yükümlü tutulacağı zaman geldiğinde vazifesini yerine getirmesinin kendisine emredildiği anlamındadır. Bu yüzden emirle yükümlü olacak kişinin (henüz dünya alemine gelmemiş olsa da) sadece Allah Teâlâ'nın ilminde mevcut olması yeterlidir. Bu tıpkı henüz oğlu olmayan kişinin, bir oğlu olacağını düşünerek, dünyaya geldiğinde (belli bir yaşa ulaştığında) ona yapması gereken bir işi emretmesi gibidir. Ezel (evveli olmayan) esas alındığında haberler (geçmiş zaman kipiyle ifade edilmiş olsa bile) herhangi bir zamanla nitelenemezler. Allah Teâlâ için geçmiş zaman veya şimdiki zaman/hal veya da ilerki zaman/müstakbel hangisi olursa olsun hiçbir zaman türü söz konusu olamaz. Nitekim Allah Teâlâ'nın ilmi de ezelî olduğundan zamanın değişmesiyle asla herhangi bir değişikliğe uğramaz.

Müellif kelam sıfatının ezelî olduğunu sarahaten açıkladıktan sonra Kur'ân-ı Kerim sözü, hâdis olan ve okunan nazma (elimizdeki Mushaf'a) söylendiği gibi, kadim olan kelam-ı nefsîye de kullanıldığına tembihte bulunmak için şöyle demiştir:

Metin

الْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ

(وَالْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ) وَعَقَّبَ الْقُرْآنَ بِكَلَامِ اللهِ لِمَا ذَكَرَهُ الْمَشَايِخُ مِنْ أَنَّهُ يُقَالُ: الْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ، وَلَا يُقَالُ: الْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ لِئَلَّا يَسْبِقَ إِلَى الْفَهْمِ أَنَّ الْمُؤَلَّفَ مِنَ الْأَصْوَاتِ وَالْحُرُوفِ قَدِيمٌ كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْحَنَابِلَةُ جَهْلاً أَوْ عِنَاداً.

---

1 İbn Ebî Şerif, bunu Müsamere şerhinde şöyle açıklamıştır: Allah Teâlâ'nın haberleri ezelde mazi, hal ve istikbal diye kısımlanmaz. Zira ezelde zaman yoktu. Ancak bu vasıfları ileriki gelecek zamanlardaki taalluklarına nispetle alır. Buna göre şöyle denir: Nuh ('aleyhi's-selâm) ın peygamber olarak gönderileceği haberi Allah Teâlâ'nın zatıyla mutlak yani zaman mülahazası olmaksızın kaim oldu. Bu haber ezelde vardı ebedi de var olacak. Buna göre Nuh ('aleyhi's-selâm) gönderilmeden haber şöyle idi: "Biz onu göndereceğiz" Gönderildikten sonra ise haber şöyle oldu: "Biz onu gönderdik." Değişim haberi aktaran lafızlarda oldu, yoksa Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olan haberde değil. Bu durum tıpkı Allah Teâlâ'nın ilmi gibidir. Zira Nuh ('aleyhi's-selâm)ı göndermeden önce onu göndereceğim, diye biliyordu. Gönderdikten sonra ise onu gönderdim, diye bilir. Yani değişiklik malumda olmuştur, ilimde değil.

وَأَقَامَ "غَيْرَ الْمَخْلُوقِ» مُقَامَ «غَيْرِ الْحَادِثِ» تَنْبِيهاً عَلَى اتِّحَادِهِمَا، وَقَصْداً إِلَى جَرْيِ الْكَلَامِ عَلَى وَفْقِ الْحَدِيثِ، حَيْثُ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ، وَمَنْ قَالَ: إِنَّهُ مَخْلُوقٍ فَهُوَ كَافِرٌ بِاللهِ الْعَظِيمِ» وَتَنْصِيصاً عَلَى مَحَلِّ الْخِلَافِ بِالْعِبَارَةِ الْمَشْهُورَةِ فِيمَا بَيْنَ الْفَرِيقَيْنِ، وَهُوَ أَنَّ الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ أَوْ غَيْرُ مَخْلُوقٍ، وَلِهَذَا تُتَرْجَمُ الْمَسْأَلَةُ بِمَسْأَلَةِ خَلْقِ الْقُرْآنِ. وَتَحْقِيقُ الْخِلَافِ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ يَرْجِعُ إِلَى إِثْبَاتِ الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ وَنَفْيِهِ، وَإِلَّا فَنَحْنُ لَا نَقُولُ بِقِدَمِ الْأَلْفَاظِ وَالْحُرُوفِ، وَهُمْ لَا يَقُولُونَ بِحُدُوثِ كَلَامٍ نَفْسِيٍّ.

وَدَلِيلُنَا مَا مَرَّ أَنَّهُ ثَبَتَ بِالْإِجْمَاعِ وَتَوَاتُرِ النَّقْلِ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ، وَلَا مَعْنَى لَهُ سِوَى أَنَّهُ مُتَّصِفٌ بِالْكَلَامِ، وَيَمْتَنِعُ قِيَامُ اللَّفْظِيِّ الْحَادِثِ بِذَاتِهِ تَعَالَى، فَتَعَيَّنَ النَّفْسِيُّ الْقَدِيمُ.

وَأَمَّا اسْتِدْلَالُهُمْ بِأَنَّ الْقُرْآنَ مُتَّصِفٌ بِمَا هُوَ مِنْ صِفَاتِ الْمَخْلُوقِ وَسِمَاتِ الْحُدُوثِ مِنَ التَّأْلِيفِ وَالتَّنْظِيمِ وَالْإِنْزَالِ وَالتَّنْزِيلِ وَكَوْنِهِ عَرَبِيّاً مَسْمُوعاً فَصِيحاً مُعْجِزاً إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ، فَإِنَّمَا يَكُونُ حُجَّةً عَلَى الْحَنَابِلَةِ لَا عَلَيْنَا؛ لِأَنَّا قَائِلُونَ بِحُدُوثِ النَّظْمِ، وَإِنَّمَا الْكَلَامُ فِي الْمَعْنَى الْقَدِيمِ، وَالْمُعْتَزِلَةُ لَمَّا لَمْ يُمْكِنْهُمْ إِنْكَارُ كَوْنِهِ تَعَالَى مُتَكَلِّماً ذَهَبُوا إِلَى أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ بِمَعْنَى إِيجَادِ الْأَصْوَاتِ وَالْحُرُوفِ فِي مَحَلِّهَا أَوْ إِيجَادِ أَشْكَالِ الْكِتَابَةِ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ وَإِنْ لَمْ يَقْرَأْ عَلَى اخْتِلَافٍ بَيْنَهُمْ.

وَأَنْتَ خَبِيرٌ بِأَنَّ الْمُتَحَرِّكَ مَنْ قَامَتْ بِهِ الْحَرَكَةُ، لَا مَنْ أَوْجَدَهَا، وَإِلَّا لَصَحَّ اتِّصَافُ الْبَارِي بِالْأَعْرَاضِ الْمَخْلُوقَةِ لَهُ، تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ عُلُوّاً كَبِيراً. وَمِنْ أَقْوَى شُبَهِ الْمُعْتَزِلَةِ أَنَّكُمْ مُتَّفِقُونَ عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ اسْمٌ لِمَا نُقِلَ إِلَيْنَا بَيْنَ دَفَّتَيِ الْمَصَاحِفِ تَوَاتُراً، وَهَذَا يَسْتَلْزِمُ كَوْنَهُ مَكْتُوباً فِي الْمَصَاحِفِ مَقْرُوءاً بِالْأَلْسُنِ، مَسْمُوعاً بِالْآذَانِ، وَكُلُّ ذَلِكَ مِنْ سِمَاتِ الْحُدُوثِ بِالضَّرُورَةِ.

فَأَشَارَ إِلَى الْجَوَابِ بِقَوْلِهِ: (وَهُوَ) أَيِ: الْقُرْآنُ الَّذِي هُوَ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى **(مَكْتُوبٌ فِي مَصَاحِفِنَا)** أَيْ: بِأَشْكَالِ الْكِتَابَةِ وَصُوَرِ الْحُرُوفِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ **(مَحْفُوظٌ فِي قُلُوبِنَا)**

أَيْ: بِالْأَلْفَاظِ الْمُخَيَّلَةِ (مَقْرُوءٌ بِأَلْسِنَتِنَا) بِالْحُرُوفِ الْمَلْفُوظَةِ الْمَسْمُوعَةِ (مَسْمُوعٌ بِآذَانِنَا) بِذَلِكَ أَيْضاً (غَيْرُ حَالٍّ فِيهَا) أَيْ: مَعَ ذَلِكَ لَيْسَ حَالاًّ فِي الْمَصَاحِفِ وَلَا فِي الْقُلُوبِ وَالْأَلْسِنَةِ وَالْآذَانِ، بَلْ هُوَ مَعْنًى قَدِيمٌ قَائِمٌ بِذَاتِ اللهِ، يُلَفَّظُ وَيُسْمَعُ بِالنَّظْمِ الدَّالِ عَلَيْهِ، وَيُحْفَظُ بِالنَّظْمِ الْمُخَيَّلِ وَيُكْتَبُ بِنُقُوشٍ وَصُوَرٍ وَأَشْكَالٍ مَوْضُوعَةٍ لِلْحُرُوفِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ، كَمَا يُقَالُ: النَّارُ جَوْهَرٌ مُحْرِقٌ، تُذْكَرُ بِاللَّفْظِ وَتُكْتَبُ بِالْقَلَمِ، وَلَا يَلْزَمُ مِنْهُ كَوْنُ حَقِيقَةِ النَّارِ صَوْتاً وَحَرْفاً.

وَتَحْقِيقُهُ أَنَّ لِلشَّيْءِ وُجُوداً فِي الْأَعْيَانِ، وَوُجُوداً فِي الْأَذْهَانِ، وَوُجُوداً فِي الْعِبَارَةِ، وَوُجُوداً فِي الْكِتَابَةِ، وَالْكِتَابَةُ تَدُلُّ عَلَى الْعِبَارَةِ، وَهِيَ عَلَى مَا فِي الْأَذْهَانِ، وَهُوَ عَلَى مَا فِي الْأَعْيَانِ، فَحَيْثُ يُوصَفُ الْقُرْآنُ بِمَا هُوَ مِنْ لَوَازِمِ الْقَدِيمِ كَمَا فِي قَوْلِنَا: الْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ، فَالْمُرَادُ حَقِيقَتُهُ الْمَوْجُودَةُ فِي الْخَارِجِ، وَحَيْثُ يُوصَفُ بِمَا هُوَ مِنْ لَوَازِمِ الْمَخْلُوقَاتِ وَالْمُحْدَثَاتِ يُرَادُ بِهِ الْأَلْفَاظُ الْمَنْطُوقَةُ الْمَسْمُوعَةُ كَمَا فِي قَوْلِنَا: قَرَأْتُ نِصْفَ الْقُرْآنِ، أَوِ الْمُخَيَّلَةُ كَمَا فِي قَوْلِنَا: حَفِظْتُ الْقُرْآنَ، أَوِ الْأَشْكَالُ الْمَنْقُوشَةُ كَمَا فِي قَوْلِنَا: يَحْرُمُ لِلْمُحْدِثِ مَسُّ الْقُرْآنِ. وَلَمَّا كَانَ دَلِيلُ الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ هُوَ اللَّفْظُ دُونَ الْمَعْنَى الْقَدِيمِ عَرَّفَهُ أَئِمَّةُ الْأُصُولِ بِالْمَكْتُوبِ فِي الْمَصَاحِفِ الْمَنْقُولِ بِالتَّوَاتُرِ، وَجَعَلُوهُ اسْماً لِلنَّظْمِ وَالْمَعْنَى جَمِيعاً، أَيْ: لِلنَّظْمِ مِنْ حَيْثُ الدَّلَالَةِ عَلَى الْمَعْنَى لَا بِمُجَرَّدِ الْمَعْنَى.

وَأَمَّا الْكَلَامُ الْقَدِيمُ الَّذِي هُوَ صِفَةُ اللهِ تَعَالَى فَذَهَبَ الْأَشْعَرِيُّ إِلَى أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يُسْمَعَ، وَمَنَعَهُ الْأُسْتَاذُ أَبُو إِسْحَاقَ الْإِسْفِرَايِينِيُّ، وَهُوَ اخْتِيَارُ الشَّيْخِ أَبِي مَنْصُورٍ رَحِمَهُ اللهُ، فَمَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ﴾ [التَّوبَة/٦] يَسْمَعَ مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ، كَمَا يُقَالُ: سَمِعْتُ عِلْمَ فُلَانٍ، فَمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامِ سَمِعَ صَوْتاً دَالاًّ عَلَى كَلَامِ اللهِ تَعَالَى، لَكِنْ لَمَّا كَانَ بِلَا وَاسِطَةِ الْكِتَابِ وَالْمَلَكِ خُصَّ بِاسْمِ الْكَلِيمِ.

فَإِنْ قِيلَ: لَوْ كَانَ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى حَقِيقَةً فِي الْمَعْنَى الْقَدِيمِ مَجَازاً فِي النَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ لَصَحَّ نَفْيُهُ عَنْهُ، بِأَنْ يُقَالَ: لَيْسَ النَّظْمُ الْمُعْجِزُ الْمُفَصَّلُ إِلَى السُّوَرِ وَالْآيَاتِ

كَلَامَ اللهِ تَعَالَى، وَالْإِجْمَاعُ عَلَى خِلَافِهِ، وَأَيْضاً: الْمُعْجِزُ الْمُتَحَدَّى بِهِ هُوَ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى حَقِيقَةً مَعَ الْقَطْعِ بِأَنَّ ذَلِكَ إِنَّمَا يُتَصَوَّرُ فِي النَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ الْمُفَصَّلِ إِلَى السُّوَرِ، إِذْ لَا مَعْنَى لِمُعَارَضَةِ الصِّفَةِ الْقَدِيمَةِ.

قُلْنَا: التَّحْقِيقُ أَنَّ كَلَامَ اللهِ تَعَالَى اسْمٌ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ الْقَدِيمِ وَمَعْنَى الْإِضَافَةِ كَوْنُهُ صِفَةً لَهُ تَعَالَى وَبَيْنَ اللَّفْظِيِّ الْحَادِثِ الْمُؤَلَّفِ مِنَ السُّوَرِ وَالْآيَاتِ وَمَعْنَى الْإِضَافَةِ أَنَّهُ مَخْلُوقُ اللهِ تَعَالَى، لَيْسَ مِنْ تَأْلِيفَاتِ الْمَخْلُوقِينَ، فَلَا يَصِحُّ النَّفْيُ أَصْلاً، وَلَا يَكُونُ الْإِعْجَازُ وَالتَّحَدِّي إِلَّا فِي كَلَامِ اللهِ تَعَالَى، وَمَا وَقَعَ فِي عِبَارَةِ بَعْضِ الْمَشَايِخِ مِنْ أَنَّهُ مَجَازٌ فَلَيْسَ مَعْنَاهُ أَنَّهُ غَيْرُ مَوْضُوعٍ لِلنَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ، بَلْ مَعْنَاهُ أَنَّ «الْكَلَامَ» فِي التَّحْقِيقِ وَبِالذَّاتِ اسْمٌ لِلْمَعْنَى الْقَائِمِ بِالنَّفْسِ، وَتَسْمِيَةُ اللَّفْظِ بِهِ وَوَضْعُهُ لِذَلِكَ إِنَّمَا هُوَ بِاعْتِبَارِ دَلَالَتِهِ عَلَى الْمَعْنَى، فَلَا نِزَاعَ لَهُمْ فِي الْوَضْعِ وَالتَّسْمِيَةِ.

وَذَهَبَ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ إِلَى أَنَّ «الْمَعْنَى» فِي قَوْلِ مَشَايِخِنَا: كَلَامُ اللهِ تَعَالَى مَعْنًى قَدِيمٌ، لَيْسَ فِي مُقَابَلَةِ اللَّفْظِ حَتَّى يُرَادَ بِهِ مَدْلُولُ اللَّفْظِ وَمَفْهُومُهُ، بَلْ فِي مُقَابَلَةِ الْعَيْنِ، وَالْمُرَادُ بِهِ مَا لَا يَقُومُ بِذَاتِهِ كَسَائِرِ الصِّفَاتِ. وَمُرَادُهُمْ أَنَّ الْقُرْآنَ اسْمٌ لِلنَّظْمِ وَالْمَعْنَى شَامِلٌ لَهُمَا، وَهُوَ قَدِيمٌ، لَا كَمَا زَعَمَتِ الْحَنَابِلَةُ مِنْ قِدَمِ النَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ الْمُرَتَّبِ الْأَجْزَاءِ، فَإِنَّهُ بَدِيهِيُّ الْاسْتِحَالَةِ، لِلْقَطْعِ بِأَنَّهُ لَا يُمْكِنُ التَّلَفُّظُ بِالسِّينِ مِنْ «بِسْمِ اللهِ» إِلَّا بَعْدَ التَّلَفُّظِ بِالْبَاءِ، بَلْ بِمَعْنَى أَنَّ اللَّفْظَ الْقَائِمَ بِالنَّفْسِ لَيْسَ مُرَتَّبَ الْأَجْزَاءِ فِي نَفْسِهِ كَالْقَائِمِ بِنَفْسِ الْحَافِظِ مِنْ غَيْرِ تَرَتُّبِ الْأَجْزَاءِ، وَتَقَدُّمِ الْبَعْضِ عَلَى الْبَعْضِ، وَالتَّرَتُّبُ إِنَّمَا يَحْصُلُ فِي التَّلَفُّظِ وَالْقِرَاءَةِ لِعَدَمِ مُسَاعَدَةِ الْآلَةِ، وَهَذَا هُوَ مَعْنَى قَوْلِهِمْ: الْمَقْرُوءُ قَدِيمٌ وَالْقِرَاءَةُ حَادِثَةٌ.

وَأَمَّا الْقَائِمُ بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى فَلَا تَرَتُّبَ فِيهِ، حَتَّى إِنَّ مَنْ سَمِعَ كَلَامَهُ تَعَالَى سَمِعَهُ غَيْرَ مُرَتَّبِ الْأَجْزَاءِ لِعَدَمِ احْتِيَاجِهِ إِلَى الْآلَةِ، هَذَا حَاصِلُ كَلَامِهِمْ وَهُوَ جَيِّدٌ لِمَنْ تَعَقَّلَ لَفْظاً قَائِماً بِالنَّفْسِ غَيْرَ مُؤَلَّفٍ مِنَ الْحُرُوفِ الْمَنْطُوقَةِ أَوِ الْمُخَيَّلَةِ الْمَشْرُوطِ

وُجُودُ بَعْضِهَا بِعَدَمِ الْبَعْضِ، وَلَا مِنَ الْأَشْكَالِ الْمُرَتَّبَةِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ، وَنَحْنُ لَا نَتَعَقَّلُ مِنْ قِيَامِ الْكَلَامِ بِنَفْسِ الْحَافِظِ إِلَّا كَوْنَ صُوَرِ الْحُرُوفِ مَخْزُونَةً مُرْتَسِمَةً فِي خَيَالِهِ، بِحَيْثُ إِذَا الْتَفَتَ إِلَيهَا كَانَ كَلَاماً مُؤَلَّفاً مِنْ أَلْفَاظٍ مُخَيَّلَةٍ أَوْ نُقُوشٍ مُرَتَّبَةٍ، وَإِذَا تَلَفَّظَ كَانَ كَلَاماً مَسْمُوعاً.

Kelime Anlamı

وَالْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى غَيْرُ مَخْلُوقٍ, **Kur'an-ı Kerim Allah Teâlâ'nın kelamıdır, yaratılmamıştır.** وَعَقَّبَ الْقُرْآنَ بِكَلَامِ اللهِ **Kur'an kelimesinden sonra Allah Teâlâ'nın kelamı tefsiriyle takip ettirdi** Ne için? لِمَا ذَكَرَهُ الْمَشَايِخُ **meşayıhın söylediği bir şeyden dolayı** O nedir? مِنْ أَنَّهُ يُقَالُ **şöyle denilir:** الْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى **Kur'an-ı Kerim Allah Teâlâ'nın kelamıdır,** غَيْرُ مَخْلُوقٍ **yaratılmamıştır** Daha? وَلَا يُقَالُ **şöyle denilmez:** الْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ **Kur'an-ı Kerim yaratılmış değildir** Ne için? لِئَلَّا يَسْبِقَ إِلَى الْفَهْمِ **akla gelmesin diye** Ne? أَنَّ الْمُؤَلَّفَ مِنَ الْأَصْوَاتِ وَالْحُرُوفِ **ses ve harflerden olan** Nedir? قَدِيمٌ **kadimdir** Ne gibi? كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْحَنَابِلَةُ جَهْلاً أَوْ عِنَاداً **Hanbeli'lerin bilmeden veya inatla söyledikleri gibi.** وَأَقَامَ غَيْرَ الْمَخْلُوقِ مُقَامَ غَيْرِ الْحَادِثِ **"Yaratılmamış" sözünü "hadis değildir" sözünün yerine getirdi** Ne için? تَنْبِيهاً عَلَى اتِّحَادِهِمَا **aynı manada olduklarını bildirmek için** Daha? وَقَصْداً إِلَى جَرْيِ الْكَلَامِ عَلَى وَفْقِ الْحَدِيثِ **ve konuşmanın hadislere uygun olması kastıyla** Nasıl? حَيْثُ قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **şöyle ki Peygamber şöyle buyurdu -Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun-:** الْقُرْآنُ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى **Kur'an-ı Kerim Allah Teâlâ'nın kelamıdır,** غَيْرُ مَخْلُوقٍ **yaratılmış değildir** Daha? وَمَنْ قَالَ: إِنَّهُ مَخْلُوقٍ **kim Kur'an-ı Kerim yaratılmış derse** فَهُوَ كَافِرٌ بِاللهِ الْعَظِيمِ **o kişi büyük Allah Teâlâ'yı**

inkar etmiştir Daha? وَتَنْصِيصاً عَلَى مَحَلِّ الْخِلَافِ **ve ihtilaf mahallini açıklamak için** Ne ile? بِالْعِبَارَةِ الْمَشْهُورَةِ **meşhur ibarelerle** Neredeki ihtilaf? فِيمَا بَيْنَ الْفَرِيقَيْنِ **iki fırka -Ehl-i Sünnet ve Mutezile- arasındaki** وَهُوَ **O ihtilaf** Nedir? أَنَّ الْقُرْآنَ مَخْلُوقٌ **Kur'an-ı Kerim yaratılmış mıdır** أَوْ غَيْرُ مَخْلُوقٍ **yoksa yaratılmamış mıdır?** وَلِهَذَا تُتَرْجَمُ الْمَسْأَلَةُ **Bu yüzden mesele tercüme edilmiştir** Ne ile? بِمَسْأَلَةِ خَلْقِ الْقُرْآنِ **"Kur'an-ı Kerim yaratılması meselesi" diye.** وَتَحْقِيقُ الْخِلَافِ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ **Bizimle onlar arasındaki ihtilafın açıklaması** Nedir? يَرْجِعُ إِلَى إِثْبَاتِ الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ وَنَفْيِهِ **kelam-ı nefsiyi ispat edip etmemeye döner** Daha? وَإِلَّا **Yoksa** فَنَحْنُ لَا نَقُولُ بِقِدَمِ الْأَلْفَاظِ وَالْحُرُوفِ **biz de lafızların ve harflerin kadim olduğuyla hükmetmiyoruz.** وَهُمْ لَا يَقُولُونَ بِحُدُوثِ كَلَامٍ نَفْسِيٍّ **Ve onlar da kelam-ı nefsinin hadis olduğuyla hükmetmiyorlar.** وَدَلِيلُنَا مَا مَرَّ **Bizim delilimiz geride geçti** O delil nedir? أَنَّهُ **Şan** ثَبَتَ بِالْإِجْمَاعِ وَتَوَاتُرِ النَّقْلِ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمْ **icma ve peygamberlerden -Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onların üzerine olsun- gelen tevatür nakillerle sabittir** Ne? أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ **Allah Teâlâ mütekellimdir** Daha? وَلَا مَعْنَى لَهُ **bunun manası olmaz** سِوَى أَنَّهُ مُتَّصِفٌ بِالْكَلَامِ **sadece kelam sıfatıyla muttasıf olduğudur.** وَيَمْتَنِعُ قِيَامُ اللَّفْظِ الْحَادِثِ **Halbuki hadis lafzın beraberliği mümkün değildir** Ne ile? بِذَاتِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın zatıyla** Bu durumda ne olur? فَتَعَيَّنَ الْكَلَامُ النَّفْسِيُّ الْقَدِيمُ **böylece kadim kelam-ı nefsi sabit olur.** وَأَمَّا اسْتِدْلَالُهُمْ **Onların delil getirmelerine gelince** Ne ile? بِأَنَّ الْقُرْآنَ **muhakkak Kur'an-ı Kerim** Nedir? مُتَّصِفٌ بِمَا هُوَ مِنْ صِفَاتِ الْمَخْلُوقِ **yaratılmışların vasıflarıyla vasıflanmıştır** Daha? وَسِمَاتِ الْحُدُوثِ **ve hudus alametleriyle sıfatlanmıştır** Onlar nedir? مِنَ التَّأْلِيفِ **müellef -birleştirilmiş- olması,** وَالتَّنْظِيمِ

dizilmesi, وَالْإِنْزَالِ وَالتَّنْزِيلِ **toplu olarak ve peyderpey indirilmesi,** وَكَوْنِهِ عَرَبِيّاً **Arapça olması,** مَسْمُوعاً **işitilmesi,** فَصِيحاً مُعْجِزاً **fasih ve muciz olması** إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **ve daha başka özellikleri** فَإِنَّمَا يَكُونُ حُجَّةً **bunlar delil olur** Kime? عَلَى الْحَنَابِلَةِ لَا عَلَيْنَا **Hanbeli'lerin aleyhine bizim aleyhimize değil** Ne için? لِأَنَّا قَائِلُونَ بِحُدُوثِ النَّظْمِ **zira biz, nazmın hadis olduğuyla hükmediyoruz.** وَإِنَّمَا الْكَلَامُ فِي الْمَعْنَى الْقَدِيمِ **Asıl tartışma kadim manadadır.** وَالْمُعْتَزِلَةُ **Mutezileler** لَمَّا لَمْ يُمْكِنْهُمْ إِنْكَارُ كَوْنِهِ تَعَالَى مُتَكَلِّماً **Allah Teâlâ'nın mütekellim olduğunu inkar etmeleri mümkün olmayınca** Ne oldu? ذَهَبُوا **gittiler** Neye? إِلَى أَنَّهُ مُتَكَلِّمٌ **mütekellim olduğuna** بِمَعْنَى إِيجَادِ الْأَصْوَاتِ وَالْحُرُوفِ **ses ve harfleri yaratarak** Nerede yaratılarak? فِي مَحَالِّهَا **o ses ve harflerin mahallerinde** Daha? أَوْ إِيجَادِ أَشْكَالِ الْكِتَابَةِ فِي اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ **veya Levh-i mahfuz'da yazı şeklinde yaratıldığına gittiler.** وَإِنْ لَمْ يَقْرَأْ **Her ne kadar Allah Teâlâ o ses ve harfleri yelaffuz etmese de.** Bu görüş ne olduğu halde? عَلَى اخْتِلَافٍ بَيْنَهُمْ **Mutezile kendi arasında ihtilaf ettiği halde.** وَأَنْتَ خَبِيرٌ **Halbuki sen biliyorsun** Neyi? بِأَنَّ الْمُتَحَرِّكَ **muhakkak hararet eden demek** Nedir? مَنْ قَامَتْ بِهِ الْحَرَكَةُ **haraketin kendisiyle kaim olduğu kişidir** Daha? لَا مَنْ أَوْجَدَهَا **haraketi yaratan değildir.** وَإِلَّا **Şayet böyle olmasaydı** Ne olurdu? لَصَحَّ **sahih olurdu** Ne? اتِّصَافُ الْبَارِي **Allah Teâlâ'nın sıfatlanması** Ne ile? بِالْأَعْرَاضِ الْمَخْلُوقَةِ لَهُ **yaratılmış olan arazlarla.** تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ عُلُوّاً كَبِيراً **Allah Teâlâ bundan yücedir ve büyüktür.** وَمِنْ أَقْوَى شُبَهِ الْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile'nin şüphelerinden en güçlüsü** Nedir? أَنَّكُمْ مُتَّفِقُونَ عَلَى أَنَّ الْقُرْآنَ اسْمٌ **muhakkak ki siz Kur'an-ı Kerim'in bir isim olduğunda ittifak ediyorsunuz** Neyin ismi? لِمَا نُقِلَ إِلَيْنَا بَيْنَ دَفَّتَيِ الْمَصَاحِفِ تَوَاتُراً **tevatür olarak bize nakşedilen Mushafın**

iki kabı arasındakilerin ismi. وَهَذَا يَسْتَلْزِمُ **Bu isegerektirir** Neyi? كَوْنَهُ مَكْتُوباً فِي الْمَصَاحِفِ **Mushaflarda yazılmasını,** مَقْرُوءاً بِالْأَلْسُنِ **dillerle okunmasını** مَسْمُوعاً بِالْآذَانِ **kulaklarla duyulmasını.** وَكُلُّ ذَلِكَ **Bunların hepsi** Nedir? مِنْ سِمَاتِ الْحُدُوثِ بِالضَّرُورَةِ **zaruri olarak hudus alametleridir.** فَأَشَارَ إِلَى الْجَوَابِ بِقَوْلِهِ **Şu sözüyle bu itiraza cevap verdi:**

وَهُوَ **Kur'an-ı Kerim** أَيِ: الْقُرْآنُ الَّذِي هُوَ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى **yani Allah Teâlâ'nın kelamı olan Kur'an-ı Kerim** Nedir? مَكْتُوبٌ فِي مَصَاحِفِنَا **mushaflarımıza yazılmıştır** بِأَشْكَالِ الْكِتَابَةِ أَيْ: **yani yazı şeklinde** وَصُوَرِ الْحُرُوفِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ **ve ona delalet eden harfler suretinde** Daha? مَحْفُوظٌ فِي قُلُوبِنَا **kalplerimizde ezberlenmiştir** بِالْأَلْفَاظِ الْمُخَيَّلَةِ أَيْ: **yani hayali -ezber- lafızlarla** Daha? مَقْرُوءٌ بِأَلْسِنَتِنَا **dillerimizle okunmuştur** Nasıl? بِالْحُرُوفِ الْمَلْفُوظَةِ الْمَسْمُوعَةِ **işitilen lafız türünden harflerle** Daha? مَسْمُوعٌ بِآذَانِنَا **kulaklarımızla işitilmiştir** nasıl بِذَلِكَ أَيْضاً **yine lafız türünden harflerle** Daha? غَيْرُ حَالٍّ فِيهَا **Mushaflara girmiş değildir** أَيْ: **yani** مَعَ ذَلِكَ **bu zikredilenlerle beraber** لَيْسَ حَالاًّ فِي الْمَصَاحِفِ **Mushaflara girmiş değildir** Daha? وَلَا فِي الْقُلُوبِ وَالْأَلْسِنَةِ وَالْآذَانِ **kalplere, dillere ve kulaklara da girmiş değildir** Daha?

بَلْ هُوَ **bilakis Kur'an-ı Kerim** مَعْنًى قَدِيمٌ **kadim manadır** قَائِمٌ بِذَاتِ اللهِ **Allah Teâlâ'nın zatıyla kaimdir** Daha? يُلَفَّظُ وَيُسْمَعُ بِالنَّظْمِ الدَّالِ عَلَيْهِ **telaffuz edilir ve ona delalet eden nazmıyla işitilir** Daha? وَيُحْفَظُ بِالنَّظْمِ الْمُخَيَّلِ **hayal nazmıyla ezberlenir** Daha?

وَيُكْتَبُ بِنُقُوشٍ **nakışlarla yazılır,** وَصُوَرٍ **suretlerle,** وَأَشْكَالٍ مَوْضُوعَةٍ لِلْحُرُوفِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ **harf olarak konulmuş şekiller ile işitilir** Ne gibi? كَمَا يُقَالُ **şöyle denildiği gibi:** النَّارُ جَوْهَرٌ مُحْرِقٌ **Ateş yakıcı bir cevherdir** تُذْكَرُ

بِاللَّفْظِ وَتُكْتَبُ بِالْقَلَمِ **lafızlarla zikredilir, kalemle yazılır** Daha? وَلَا يَلْزَمُ مِنْهُ **bundan gerekmez** Ne? كَوْنُ حَقِيقَةِ النَّارِ **ateşin hakikatının olması** Ne olması? صَوْتاً وَحَرْفاً **ses ve harf olması.** وَتَحْقِيقُهُ **Bunun açıklaması** Nedir? أَنَّ لِلشَّيْءِ وُجُوداً فِي الْأَعْيَانِ **bir şeyin zatlardan herhangi bir zat olması itibarıyla varlığı olur** Daha?

وَوُجُوداً فِي الْأَذْهَانِ **zihinlerde bir varlığı olur** Daha? وَوُجُوداً فِي الْعِبَارَةِ **ibare olarak bir varlığı olur** Daha? وَوُجُوداً فِي الْكِتَابَةِ **ve yazılmış olarak bir varlığı olur.** وَالْكِتَابَةُ تَدُلُّ عَلَى الْعِبَارَةِ **Yazı ibareye delalet eder** Daha? وَهِيَ عَلَى مَا فِي الْأَذْهَانِ **İbare de zihinlerdekine delalet eder** Daha? وَهُوَ عَلَى مَا فِي الْأَعْيَانِ **Zihinlerdeki de zatlarda var olana delalet eder.** فَحَيْثُ يُوصَفُ الْقُرْآنُ بِمَا هُوَ مِنْ لَوَازِمِ الْقَدِيمِ كَمَا فِي قَوْلِنَا **Bizim şu sözümüzde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim kadim olanlarda bulunan lazimi manalarla sıfatlandığı için** الْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ **Kur'an-ı Kerim yaratılmış değildir** فَالْمُرَادُ **bunla kastedilen** حَقِيقَتُهُ الْمَوْجُودَةُ فِي الْخَارِجِ **hariçte -Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olan- mevcut sıfattır** وَحَيْثُ يُوصَفُ بِمَا هُوَ مِنْ لَوَازِمِ الْمَخْلُوقَاتِ وَالْمُحْدَثَاتِ **Her ne zaman mahluk ve hadislerin lazımlarıyla sıfatlanırsa** Ne olur? يُرَادُ بِهِ الْأَلْفَاظُ الْمَنْطُوقَةُ الْمَسْمُوعَةُ **bununla konuşulan, işitilen lafızlar irade edilmiştir** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِنَا **bizim şu sözümüz gibi:** قَرَأْتُ نِصْفَ الْقُرْآنِ **"Kur'an-ı Kerim'in yarısını okudum."** أَوِ الْمُخَيَّلَةُ **veya hayali -ezber- lafızlar kastedilmiştir** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِنَا **şu sözümüz gibi:** حَفِظْتُ الْقُرْآنَ **"Kur'an-ı Kerim'i ezberledim."** أَوِ الْأَشْكَالُ الْمَنْقُوشَةُ **veya nakşedilmiş şekiller kastedilmiştir** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِنَا **şu sözümüzdeki gibi:** يَحْرُمُ لِلْمُحْدِثِ مَسُّ الْقُرْآنِ **"Abdestsiz olana Kur'an-ı Kerim'e değmek haramdır."**

وَلَمَّا كَانَ دَلِيلُ الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ **Ne zaman ki şer'i hükümlerin delilleri oldu** Ne oldu? هُوَ اللَّفْظَ دُونَ الْمَعْنَى الْقَدِيمِ **Kur'an-ı Kerim'in kadim olan manası değil de lafzı olunca** Ne oldu? عَرَّفَهُ أَئِمَّةُ الْأُصُولِ **Usul imamları Kur'an-ı Kerim tarif ettiler** Ne ile? بِالْمَكْتُوبِ فِي الْمَصَاحِفِ **Mushaflarda yazılı olan** Daha? الْمَنْقُولِ بِالتَّوَاتُرِ **tevatür olarak nakledilendir.** Daha? وَجَعَلُوهُ اسْماً لِلنَّظْمِ وَالْمَعْنَى جَمِيعاً **Ve Usulcüler Kur'an-ı Kerim'i hem nazm hem de mananın beraberce ismi yapmışlardır.** أَيْ: **Yani** لِلنَّظْمِ مِنْ حَيْثُ الدَّلَالَةِ عَلَى الْمَعْنَى لَا بِمُجَرَّدِ الْمَعْنَى **sadece mana için değil, manaya delalet ettiği için nazmın da ismidir.** وَأَمَّا الْكَلَامُ الْقَدِيمُ **kadim kelama gelince** الَّذِي **öyle kadim kelam ki** هُوَ صِفَةُ اللهِ تَعَالَى **o Allah Teâlâ'nın sıfatıdır;** فَذَهَبَ الْأَشْعَرِيُّ إِلَى أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يُسْمَعَ **bu hususta Eş'ari'ler işitilmesi mümkündür demişlerdir.** Daha? وَمَنَعَهُ الْأُسْتَاذُ أَبُو إِسْحَاقَ الْإِسْفِرَايِينِيُّ **Ebu İshak el-İsferani ise bunu kabul etmemiştir.** وَهُوَ اخْتِيَارُ الشَّيْخِ أَبِي مَنْصُورٍ رَحِمَهُ اللهُ **Bu Şeyh Eb Mensur Maturudi'nin de görüşüdür.** فَمَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinin manası** حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ **"Allah'ın kelamını işitene kadar"** يَسْمَعَ مَا يَدُلُّ عَلَيْهِ **yani Allah Teâlâ'nın kelamına delalet edeni işitiyor** Ne gibi? كَمَا يُقَالُ **şöyle denildiği gibi:** سَمِعْتُ عِلْمَ فُلَانٍ **"Falanın ilmini işittim."** فَمُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامِ **Buna göre Musa (**'aleyhi's-selâm**)** Nedir? سَمِعَ صَوْتاً دَالاً عَلَى كَلَامِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın kelamına delalet eden sesleri işitti** Daha? لَكِنْ **ancak** لَمَّا كَانَ بِلَا وَاسِطَةِ الْكِتَابِ وَالْمَلَكِ **kitap ve melek vasıtasıyla olmayınca** Ne oldu? خُصَّ بِاسْمِ الْكَلِيمِ **"kelim" ismi ona has kılındı.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? لَوْ كَانَ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى حَقِيقَةً فِي الْمَعْنَى الْقَدِيمِ **Şayet Allah Teâlâ'nın kelamı kadim mana için hakikat olsa** Daha? مَجَازاً فِي النَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ **ve mürekkep nazm için mecaz olsa**

Ne olur? لَصَحَّ نَفْيُهُ عَنْهُ **onu Allah Teâlâ'dan nefyetmek sahih olacaktır** Nasıl? بِأَنْ يُقَالَ **şöyle denilerek:** لَيْسَ النَّظْمُ الْمُعْجِزُ **muciz nazm değildir** öyle nazım ki الْمُفَصَّلُ إِلَى السُّوَرِ وَالْآيَاتِ **Sure ve ayetlere ayrılmış olan** Ne değildiri? كَلَامَ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın kelamı.** وَالْإِجْمَاعُ عَلَى خِلَافِهِ **Halbuki icma bunun aksidir.** وَأَيْضاً: **yine** الْمُعْجِزُ الْمُتَحَدَّى بِهِ **"Muciz olup kendisiyle meydan okunan** Nedir? هُوَ كَلَامُ اللهِ تَعَالَى حَقِيقَةً **o Allah Teâlâ'nın hakiki kelamıdır"** Ne olduğu halde böyle denilse? مَعَ الْقَطْعِ **kesin bilinerek** Ne? بِأَنَّ ذَلِكَ **bu meydan okuma** Nedir? إِنَّمَا يُتَصَوَّرُ فِي النَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ الْمُفَصَّلِ إِلَى السُّوَرِ **surelere ayrılmış mürekkep nazımla tasavvur edilebilir** Ne için? إِذْ لَا مَعْنَى لِمُعَارَضَةِ الصِّفَةِ الْقَدِيمَةِ **zira kadim bir sıfatın muarazasının -karşı koymasının- bir manası yoktur.** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** التَّحْقِيقُ **Hakikat -kayda değer olan- şudur:**

أَنَّ كَلَامَ اللهِ تَعَالَى **Yüce Allah Teâlâ'nın kelamı** Nedir? اسْمٌ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الْكَلَامِ النَّفْسِيِّ الْقَدِيمِ **tabiri kadim olan kelam-ı nefsinin müşterek ismidir** Daha? وَمَعْنَى الْإِضَافَةِ **ve "Allah" lafzına izafesinin manası** Nedir? كَوْنُهُ صِفَةً لَهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın sıfatı olduğunun beyanıdır** Kelamullah daha neyin müşterek ismidir? وَبَيْنَ اللَّفْظِيِّ الْحَادِثِ الْمُؤَلَّفِ مِنَ السُّوَرِ وَالْآيَاتِ **ayet ve surelerden oluşan mürekkep, hadis lafzın ismidir** Ne olduğu halde? وَمَعْنَى الْإِضَافَةِ **bu durumda "Allah" lafzının izafe edilmesinin manası** Nedir? أَنَّهُ مَخْلُوقُ اللهِ تَعَالَى **o hadis lafızların Allah Teâlâ'nın yarattıklarından olmasıdır** Daha? لَيْسَ مِنْ تَأْلِيفَاتِ الْمَخْلُوقِينَ **yaratılmışların oluşturduklarından değildir.** Daha? فَلَا يَصِحُّ النَّفْيُ أَصْلاً **Buna göre "kelamullah" ismi her iki manada müşterek bir hakikat olunca Allah Teâlâ'nın kelamından bu ismi nefyetmek sahih olmayacaktır** Daha? وَلَا يَكُونُ الْإِعْجَازُ وَالتَّحَدِّي **ve bunun yanısıra muciz olmak**

ve meydan okumak Nedir? إِلَّا فِي كَلَامِ اللهِ تَعَالَى **ancak Allah Teâlâ'nın kelamında tahakkuk edecektir.** وَمَا وَقَعَ فِي عِبَارَةِ بَعْضِ الْمَشَايِخِ مِنْ أَنَّهُ مَجَازٌ **Meşayıhtan bazılarının kelamında vaki olan "Kelamullah ismi mecazdır" iddiası** Nedir? فَلَيْسَ مَعْنَاهُ أَنَّهُ غَيْرُ مَوْضُوعٍ لِلنَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ **bunun manası bu ismin mürekkep nazma konulmadığı manasında değildir.** Daha? بَلْ مَعْنَاهُ **bilakis bunun manası** Nedir? أَنَّ "الْكَلَامَ" فِي التَّحْقِيقِ وَبِالذَّاتِ **Gerçek olarak ve bizzat "kelam" ismi** Nedir? اسْمٌ لِلْمَعْنَى الْقَائِمِ بِالنَّفْسِ **zat ile kaim olan mananın ismidir.** وَتَسْمِيَةُ اللَّفْظِ بِهِ وَوَضْعُهُ لِذَلِكَ **-Mahluk olan- lafzın da kelamullah diye isimlenip ona bu ismin vaz edilmesi** Nedir? إِنَّمَا هُوَ بِاعْتِبَارِ دَلَالَتِهِ عَلَى الْمَعْنَى **-zat ile kaim olan- manaya delalet etmesindendir.** فَلَا نِزَاعَ لَهُمْ فِي الْوَضْعِ وَالتَّسْمِيَةِ **Buna göre kelamcılar bu isimle isimlenmesi ve bu ismin vaz edilmesinde ihtilaf etmemişlerdir.** وَذَهَبَ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ **Bazı muhakkiklar de şu görüşe gitmişlerdir :** إِلَى أَنَّ "الْمَعْنَى" فِي قَوْلِ مَشَايِخِنَا **Meşayıhın sözlerindeki "mana" kelimesi** Nedir? كَلَامُ اللهِ تَعَالَى مَعْنًى قَدِيمٌ **"Kelamullah kadim manadır" manasındadır** لَيْسَ فِي مُقَابَلَةِ اللَّفْظِ **lafza mukabil olan mana değildir** Daha? حَتَّى يُرَادَ بِهِ **ta ki bununla kastedilsin** Ne? مَدْلُولُ اللَّفْظِ وَمَفْهُومُهُ **lafzın delalet ettiği mefhum** Daha? بَلْ فِي مُقَابَلَةِ الْعَيْنِ **bilakis bu sözlerindeki "mana" lafzı "ayn" -zatıyla kaim olan- mukabilidir** Daha? وَالْمُرَادُ بِهِ **ve bununla kastedilen** Nedir? مَا لَا يَقُومُ بِذَاتِهِ كَسَائِرِ الصِّفَاتِ **tıpkı diğer sıfatlar gibi zatıyla kaim olmayandır.** وَمُرَادُهُمْ **Onların muradı** Nedir? أَنَّ الْقُرْآنَ **muhakkak Kur'an-ı Kerim** Nedir? اسْمٌ لِلنَّظْمِ وَالْمَعْنَى **nazmın ve mananın ismi** Nedir? لَهُمَا شَامِلٌ **ikisine de şamildir** Daha? وَهُوَ قَدِيمٌ **ve o kadimdir.** Daha? لَا كَمَا زَعَمَتِ الْحَنَابِلَةُ **Yoksa Hanbeli'lerin zannettiği gibi değildir** Hanbel'ilerin

zannettiği nedir? مِنْ قِدَمِ النَّظْمِ الْمُؤَلَّفِ الْمُرَتَّبِ الْأَجْزَاءِ **cüzlerden mürekkep ve müellef olan nazın kadimdir** Ne için onların zannettiği gibi değil? فَإِنَّهُ بَدِيهِيُّ الْاِسْتِحَالَةِ **zira bu görüşün muhal olduğu açıktır** Ne için? لِلْقَطْعِ **kesin bilindiği için** Nasıl bilindiği için? بِأَنَّهُ **muhakkak şan** لَا يُمْكِنُ التَّلَفُّظُ بِالسِّينِ مِنْ "بِسْمِ اللهِ" **Bismillah'daki sini telaffuz etmek mümkün değildir** Nasıl? إِلَّا بَعْدَ التَّلَفُّظِ بِالْبَاءِ **ancak ba'yı telaffuz ettikten sonra mümkündür** Daha? بَلْ بِمَعْنَى **bilakis bunun manası** Nedir? أَنَّ اللَّفْظَ الْقَائِمَ بِالنَّفْسِ **zat ile kaim olan lafız** Nedir? لَيْسَ مُرَتَّبَ الْأَجْزَاءِ فِي نَفْسِهِ **haddi zatında cüzleri tertip edilmiş değildir** Ne gibi? كَالْقَائِمِ بِنَفْسِ الْحَافِظِ مِنْ غَيْرِ تَرَتُّبِ الْأَجْزَاءِ **tıpkı hafızın nefsinde cüzlerin terettüp etmediği gibi** Daha? وَتَقَدُّمِ الْبَعْضِ عَلَى الْبَعْضِ **ve yine hafızın nefsinde bazı cüzlerin bazısının önünde olmadığı gibi** Daha? وَالتَّرَتُّبُ **Tertip ise** Nedir? إِنَّمَا يَحْصُلُ فِي التَّلَفُّظِ وَالْقِرَاءَةِ **ancak telaffuz ve kıraatta olur** لِعَدَمِ مُسَاعَدَةِ الْآلَةِ **aletler müsaade etmediği için.** وَهَذَا هُوَ مَعْنَى قَوْلِهِمْ **İşte bu onların şu sözünün manasıdır:** اَلْمَقْرُوءُ قَدِيمٌ **Okunan kadim,** وَالْقِرَاءَةُ حَادِثَةٌ **kıraat -okuma işi- hadistir.** وَأَمَّا الْقَائِمُ بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olana gelince;** فَلَا تَرَتُّبَ فِيهِ **onda tertip yoktur** Daha? حَتَّى إِنَّ مَنْ سَمِعَ كَلَامَهُ تَعَالَى **hatta Allah Teâlâ'nın kelamını işiten** سَمِعَهُ غَيْرَ مُرَتَّبِ الْأَجْزَاءِ **onu cüzleri arasında tertip olmaksızın işitir** Ne için

لِعَدَمِ احْتِيَاجِهِ إِلَى الْآلَةِ **zira işitmek için alete ihtiyaç yoktur.** هَذَا حَاصِلُ كَلَامِهِمْ **Bu onların görüşünün özetidir** Daha?

وَهُوَ جَيِّدٌ **Bu güzeldir** Kim için? لِمَنْ تَعَقَّلَ لَفْظاً قَائِماً بِالنَّفْسِ **zat ile kaim lafız düşünebilenler için** öyle zatla kaim lafız ki غَيْرَ مُؤَلَّفٍ مِنَ الْحُرُوفِ **harflerden oluşmamış** öyle harfler ki الْمَنْطُوقَةِ أَوِ الْمُخَيَّلَةِ **konuşulan veya ezberlenen**

Daha? **الْمَشْرُوطِ وُجُودُ بَعْضِهَا بِعَدَمِ الْبَعْضِ bir kısmının oluşması diğer kısmının varlığına bağlı olmayan** Daha?

وَلَا مِنَ الْأَشْكَالِ الْمُرَتَّبَةِ الدَّالَّةِ عَلَيْهِ ona delalet edecek tertipli şekillerden oluşmamış وَنَحْنُ لَا نَتَعَقَّلُ Biz anlayamıyoruz Neden? **مِنْ قِيَامِ الْكَلَامِ bir kelamın kaim olmasından** Kim ile? **بِنَفْسِ الْحَافِظِ ezberleyinin nefsiyle إِلَّا كَوْنَ صُوَرِ الْحُرُوفِ مَخْزُونَةً مُرْتَسِمَةً sadece harflerin suretlerinin resimlenmiş -yazılmış- olduğunu anlıyoruz** Nerede? **فِي خَيَالِهِ onun hayalinde** Nasıl? **بِحَيْثُ şöyle ki إِذَا الْتَفَتَ إِلَيْهَا o resimlere -okumak için- yöneldiğinde** Ne olur? **كَانَ كَلَاماً مُؤَلَّفاً mürekkep kelam olur** Neden mürekkep? **مِنْ أَلْفَاظٍ مُخَيَّلَةٍ أَوْ نُقُوشٍ مُرَتَّبَةٍ hayali -ezberlenmiş- lafızlardan veya tertip üzere olan nakışlardan -çizgilerden-** Daha? **وَإِذَا تَلَفَّظَ كَانَ كَلَاماً مَسْمُوعاً telaffuz ettiğinde de işitilen kelam olur.**

Metnü'l-Akâid

Kur'ân-ı Kerim Yaratılmış Değildir

Kur'an-ı Kerim, Allah kelamıdır ve yaratılmış değildir. Mushaflarda yazılmış, kalplerde hıfz edilmiş, dillerde okunmuş, kulaklarla duyulmuştur. Fakat kendisi bunların içine hulûl etmiş değildir.

Şerhu'l-Akâid

Kur'an-ı Kerim, Allah kelamıdır ve yaratılmış değildir. Müellifin Kuran kelimesinden sonra Allah'ın kelamı kaydını getirmesi meşayıhın zikrettiği üzere Kur'ân-ı Kerim için "Kuran Allah'ın kelamıdır, mahlûk değildir" denilir. Yoksa doğrudan "Kur'ân-ı Kerim mahlûk değildir" denmez. Zira bu ifade insanların zihninde ses ve harflerden ibaret olan kelam-ı lafzînin kadim olduğunu çağrıştırabilir. Nitekim Hanbelîler ya cehaletleri ya da inatları sebebiyle bu görüşü benimsemişlerdir. Ayrıca Müellif, hadis-i şerifte gelen ifadeyi korumak ve her iki ifadenin de aynı anlamı taşıdığını bildirmek için, "hâdis değildir" ifadesi yerine "yaratılmış değildir" ifadesini seçmiştir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) "Kuran Allah'ın kelamıdır ve yaratılmış değildir. Her kim onun yaratıldığını

ileri sürerse o kâfir olur" buyurmuştur.[1] Ayrıca konu Mutezile ile aramızda "Kuran mahlûk mudur, değil midir" başlığı altında tartışılmıştır. Bu sebeple konunun başlığı "Halku'l-Kuran meselesi" şeklinde konulmuştur.

Mutezile ile aramızdaki ihtilaf, kelam-ı nefsînin kabul veya reddine dairdir. Yoksa biz Kur'ân-ı Kerimin harf ve lafızlarının kadim olduğunu söylemiyoruz, onlar da kelam-ı nefsînin hâdis olduğunu söylemiyorlar. Bu hususta delilimiz geride de geçtiği üzere icma ve de peygamberlerden ('aleyhimü's-selâm) gelen "Allah konuşucudur" ifadesinin mütevatir yolla bize ulaşmış olmasıdır. Bu sözün, Allah Teâlâ'nın kelam sıfatına sahip olması dışında bir anlamı yoktur. Hâdis olan kelam-ı lafzînin Allah'ın zatıyla kaim olması mümkün olamayacağına göre kast edilenin kadim olan kelam-ı nefsî olmasından başka seçenek yoktur.

Kur'ân-ı Kerim te'lif, tenzîm, inzal, tenzîl, Arapça olmak, işitilebilir olmak, fasih ve mu'ciz olmak ve emsali gibi mahlûk varlıkların sıfatlarına sahip olmasıyla birlikte hudûs emareleri taşır, şeklinde Mutezilenin delil olarak getirdiği bizi değil ancak Hanbelîleri bağlar. Çünkü biz Kur'ân-ı Kerimin (okunan) lafızlarının hâdis olduğunu kabul ediyoruz.

Asıl tartışma Kadim olan manadadır. Aralarında görüş farklılıkları olmakla birlikte Mutezile, Allah'ın genel olarak konuşucu olduğunu inkâr edemediği için, Allah'ın konuşucu olmasını; ses ve harfleri mahallinde yaratmak veya Allah Teâlâ okumasa bile yazı şekillerini levh-i mahfuzda yaratmak emsali yorumlara gitmişlerdir.

İyi bilirsin ki "hareket eden" (müteharrik) ifadesi hareketi yaratana değil, hareket kendisiyle kaim olana kullanılır. Aksi takdirde Allah Teâlâ'nın, yarattığı arazlarla sıfatlanması mümkün olurdu ki, O, bunlardan son derece münezzehtir.

Mutezilenin en güçlü şüphesi şudur: (Ey Ehlisünnet!) siz Kur'ân-ı Kerimin mütevatir yolla nakledile gelen ve iki kapak arasında bulunan Mushaf'ın ismi olduğuna dair ittifak halindesiniz. Bu, Kur'ân-ı Kerimin Mushaflarda yazılan, dillerde okunan ve kulaklarla işitilen bir şey olduğunu gösterir. Bütün bunlar zorunlu olarak hudûs alametleridir.

Müellif bunun cevabına şu sözleriyle işaret etmiştir: Allah'ın kelamı olan **Kur'ân-ı Kerim** yazı şekilleri ve Allah'ın kelamına delalet eden harf suretleriyle **Mushaflarda yazılmış,** muhayyel lafızlarıyla **kalplerde hıfz edilmiş**, işitilen

1 Bu rivayetin sahih olmadığına hatta aslının olmadığına dair ifadeler bulunsa da bu mananın sahih olduğunu çokları kabul etmiştir. İmam el-Beyhakî el-Esma ve's-Sıfat'da şöyle demiştir: Bu Peygamber'den rivayet edilmiş bir hadis-i şerif değildir. Bilakis Selef'ten rivayet edilmiş bir eserdir.

ve telaffuz edilen harfleriyle **dillerde okunmuş,** aynı yolla **kulaklarla duyulmuştur.** Fakat bunlara rağmen kendisi ne Mushaf ne kalp ne dil ve ne de kulak olsun **bunların içine hulûl etmiş değildir.** Bilakis Allah'ın kelamı Allah'ın zatıyla kaim olan kadim bir manadır. Bu manaya delalet eden lafızlar sayesinde okunup işitilir. Hayal dairesine intikal eden lafızlarla ezberlenir, manaya delalet eden nakışlarla, harflere belirten suret ve şekillerle de yazılır. Sözgelimi "ateş yakıcı bir cevherdir" sözü, lafızlarla söylenir, kalemle yazılır. Fakat bundan ateşin hakikatinin ses ve harf olması lazım gelmez.

Meselede tahkik şudur: Bir şeyin; maddi varlığı, zihinsel varlığı, ibarede varlığı ve ibareye delalet eden yazıdaki varlığı vardır. Yazıdaki varlığı ibareye, ibaredeki varlığı zihinde var olmasına, zihindeki varlığı da maddede bulunana delalet eder. Bunun gibi Kur'an-ı Kerim, "Kur'ân mahlûk değildir" ifadesinde olduğu gibi kadim bir şeyin gereğiyle nitelendirildiğinde hariçte bulunan hakikati kastedilir. "Kuran'ın yarısını okudum" sözünde olduğu gibi mahlûkat ve hâdislerin özellikleriyle anıldığında ise; bazen okunan ve işitilen lafızlar kastedilir, bazen de "Kuran'ı ezberlerdim" sözünde olduğu gibi lafızların hayale yansıyan halleri, bazen ise "abdestsiz kimsenin Kuran'a dokunması haramdır" sözünde olduğu gibi nakış ve şekiller kastedilir. Şer'î hükümlerin delili kadim olan kelam-i nefsi değil de lafız olduğu için usul alimleri Kur'ân-ı Kerimi: "Mushaflarda yazılı olan ve tevatür yoluyla nakledile gelen şey" şeklinde tarif ederek Kur'ân-ı Kerim kelimesini aynı anda nazım ve mananın ismi kabul etmişlerdir. Yani Kuran kelimesi sadece mananın ismi olmadığı gibi mutlak olarak nazmın da ismi değildir. Bilakis manaya delalet eden nazmın ismidir.

İmam Eş'arî'ye[1] göre Allah Teâlâ'nın sıfatı olan kadim kelamın duyulması caizdir.[2] Üstad Ebu İshak el-İsferayînî[3] bu görüşü doğru bulmamıştır. Şeyh Ebu

1 Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, Eş'ariyye mezhebinin kurucusu. Sahabeden Ebu Musa'l-Eş'arî'nin soyundan gelmektedir. Hicrî 260 yılında Basra'da dünyaya gelmiş, 324 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Önceleri Mutezile mezhebine mensup iken daha sonra bu mezhebi terk etmiştir. Bkz., Zirikli, el-A'lâm, c. 4, s. 263.

2 Bu görüş Ahmed Bin Hanbel'in de görüşüdür. Ahmed Bin Hanbel'in oğlu Abdullah'tan şöyle rivayet edilmiştir: Babama sordum; bazıları şöyle diyor: "Allah Teâlâ Musa ('aleyhi's-selâm) ile ses ile konuşmadı." Bunun üzerine babam, Bilakis ses ile konuştu, dedi.

3 Ebu ishak İbrahim b. Muhammed el-İsferayînî, Fıkıh, Usul-i fıkıh ve Kelam âlimidir. Ruknedin lakabıyla da bilinmektedir. Nisabur'da hicrî 418 yılında vefat etmiş, İsferâyîn'e defnedilmiştir. Bkz., Zirikli, el-A'lâm, c. 1, 61. el-Ferhârî, Kelam ve Usul-i fıkıh ilimlerinde "el-Üstad" dendiğinde Ebu İshak el-İsferâînî'nin anlaşılacağını söylemektedir. Bkz., el-Ferhârî, en-Nibrâs, s. 149.

Mansur el-Matürîdî[1] de bu görüştedir.[2] Ayet-i kerimede geçen "Ta ki Allah'ın kelamını işitsinler"[3] sözü, "Allah'ın kelamına delalet eden şeyi işitsinler" manasındadır. "Filan kimsenin ilmini duydum" demek de bunun gibidir. Hz. Musa ('aleyhi's-selâm) da Allah Teâlâ'nın kelamına delalet eden bir ses işitmiştir. Fakat sadece Musa ('aleyhi's-selâm), Allah kelamını herhangi bir kitap ve melek aracılığı olmadan işitmiş olduğu için "kelîmullah" lakabı ona ait kılınmıştır.

Denilirse ki: Allah kelamının kadim olan manaya kullanılması hakikat, harflerden müteşekkil nazma kullanılması ise mecaz olsaydı, nazmın Allah'ın kelamı olmadığını söylemek doğru olmalıydı. Şöyle ki; ayet-i kerime ve surelerden oluşan muciz nazım Allah Teâlâ'nın kelamı değildir" demek doğru olmalıydı. Halbuki bu söylemin caiz olmayacağına dair icma vardır.

Aynı şekilde mu'ciz olan ve kendisiyle insanlara meydan okunan şey Allah'ın hakikî kelamıdır. Halbuki ki bunun sadece surelere bölünen ve harflerden teşekkül eden nazımda düşünülebileceğinde şüphe yoktur. Çünkü kadim sıfata karşı koymanın (benzerini getirmeye çalışmanın) hiçbir anlamı olmaz.

Deriz ki: Bu meselede tahkikin gereği şudur: Allah Teâlâ'nın kelamı/kelamullah ifadesi: Allah'ın sıfatını anlamında kadim olan kelam-ı nefsî ile Allah'ın mahluku olduğunu, mahlukların te'lifi olmadığını ifade eden, hâdis olan, sûre ve ayet-i kerimelerden oluşan kelam-ı lafzî arasında müşterek bir isimdir. Bu yüzden nazmın Kuran olmadığını söylemek kesinlikle yanlıştır. Bu şekildeki açıklamayla i'câz ve meydan okuma da yalnızca Allah Teâlâ'nın kelamında olmuş olur.

Erken dönem kelam alimlerinden bazılarının "Allah'ın kelamı ifadesinin nazım için kullanımı mecaz yoluyladır" şeklindeki ibareleri, "Allah'ın kelamı" sözünün harflerden müteşekkil olan nazma kullanımının hakikat yoluyla olamayacağı anlamında değildir. Aksine bu sözün manası, hakikatte "kelam" bizzat nefisle kaim olan mananın ismidir. Nazmın Allah kelamı olarak isimlendirilmesi

---

1 Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, Fıkıh, Usul-i fıkıh ve Kelam dallarında imamdır. Kelam ve Usul-i fıkha dair görüşleriyle Ehlisünnet içinde önemli bir kitleye tesir etmiş ve adıyla anılan bir kelam mezhebine öncü olmuştur. Şeyh Ebû Mansûr, Semerkand'da bir mahalle adı olan Matürîd'e nispet edilmektedir. Hicrî 333 yılında vefat etmiştir. Kitabu't-tevhid, Evhâmu'l-Mutezile, er-Raddü ale'l-Karâmita, Meâhızü'ş-şerâi' [Usul-i fıkıh], Kitabu'l-cedei ve Te'vilatü'l-Kuran gibi eserleri bulunmaktadır. Bkz., Ziriklî, el-A'lâm, c. 7, s. 19.

2 Zira İmam Maturidî ses omayanın işitilmesini caiz görmemiştir. Bazı hadis-i şeriflerde Allah Teâlâ'nın kelamının işitileceğine dair olan rivayetleri de akla ve şeriata uygun şekilde tevil etmiştir. İmam Maturidî'ya göre Musa ('aleyhi's-selâm) hiçbir vasıta olmaksızın Allah Teâlâ'nın kelamına delalet eden sesler işitmiştir. Bu yüzden de kendisine Kelîmullah, denilmiştir.

3 Tevbe, 6

ve Allah kelamı ifadesinin nazma vaz edilmiş olması ancak nazmın manaya delalet etmesi itibarıyladır. Bu yüzden Erken dönem kelam alimlerinin Allah kelamının mevzuu lehine ve müsemmasına dair bizimle tartışma doğuracak farklı bir hükmü yoktur.

Muhakkik âlimlerden birinin görüşü şudur:[1] Erken dönem kelam alimlerinin, "Allah'ın kelamı kadim bir manadır" ifadesinde kullanılmış olan "mana" kelimesi, lafzın karşıtı olan "mana" değildir ki "mana" sözcüğüyle lafzın delalet ettiği mefhumu kast etmiş olsunlar. Aksine Erken dönem kelam alimlerinin "mana" sözcüğüyle ksaıtları maddenin karşıtı olan manadır. Bunun anlmı ise; "diğer sıfatlar gibi kendiliğinden kaim olamayan şey", demektir. Sonuç olarak erken dönem kelam alimlerinin maksadı, Kur'ân-ı Kerim nazmı ve manayı kapsayan nazmın ve mananın ismidir ve kadimdir.[2]

Yoksa Hanbelî mezhep mensuplarının savunduğu gibi cüzleri düzenlenmiş ve harflerden oluşmuş nazmın kadim olması anlamında bir kadım olma değildir. Böyle bir şeyin mümkün olmayacağı izahtan varestedir. Zira kesindir ki; "bismillah" sözünde yer alan ba" harfini söylemeden "sin" harfini" söylemek mümkün değildir. Bilakis kadim olması demek; Allah'ın zatıyla kaim olan lafız, nefsu'l-emirde cüzleri mürettep bir şey değildir demektir. Bu, cüzleri terettüp etmeden ve bir kısmı diğer bir kısmı önünde bulunmadan bütün bir nazmın/Kur'ân-ı Kerimin hâfızın ezberinde kaim olmasına benzetilebilir. Tertip uzuvlarımız elverişli olmadığından telaffuz ve kıraatte zorunlu olarak bulunur. Kelamcıların "okunan kadim, okumak hâdistir" sözüyle kastettikleri de bundan başka bir anlam değildir.

Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olan kelamda herhangi bir terettüp yoktur. Hatta Allah'ın kelamını duyan kişi, onu ancak cüzlerden terettüp etmemiş olarak duymuş olur. Çünkü Allah'ın herhangi bir alete/uzva ihtiyacı yoktur."

Ezcümle Kazi Adud el'Îcî'nin sözlerinin meali şudur: Nefisle kaim olup sıralanmış harflerden oluşmamış veya birinin olması diğerinin olmaması şartına bağlı olarak hayal edilen ve mürettep şekillerden teşekkül etmeyen bir lafız düşünebilen kimse için gerçekten güzeldir.

---

1 Kazi Adud el'Îcî'yi kastediyor.

2 Yani lafız ve manadan ibaret olan Kur'an-ı Kerim kadimdir. Ancak Kazi Adud ve bu görüş sahiplerinin buradaki lafzın kıdeminden kastettikleri İbn Teymiyye gibi sonraki Hanbeli'lerin kastettiğinin aynısı değildir. Bilakis cüzlerden mürekkep ve mürettep olmayan mahiyetini Allah Teâlâ'nın bildiği, zatıyla kaim olan bir lafızdır. Şüphesiz Kazi Adud'un bu görüşü de bu konudaki hadis-i şerifleri tevilden kaçınmasındandır.

Halbuki biz[1] hafızın ezberinde kelamın mevcut olmasını düşündüğümüzde ancak harflerin suretlerinin hayalinde canlanması şeklinde mevcut olduğunu düşünebiliriz. Şöyle ki, hâfız bu suretlere yöneldiğinde (ezberinden Kur'ân-ı Kerim okumak istediğinde) ezberinde olanlar ya muhayyel lafızlardır veya mürettep nakışlardır. Bunları okuduğu zaman ise işitilen bir kelam halini alırlar.

Metin

التَّكْوِينُ صِفَةٌ قَدِيمَةٌ مِنْ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى

(وَالتَّكْوِينُ) وَهُوَ الْمَعْنَى الَّذِي يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالْفِعْلِ وَالْخَلْقِ وَالتَّخْلِيقِ وَالْإِيجَادِ وَالْإِحْدَاثِ وَالْاِخْتِرَاعِ وَنَحْوِ ذَلِكَ، وَيُفَسَّرُ بِإِخْرَاجِ الْمَعْدُومِ مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُودِ، (صِفَةٌ للهِ تَعَالَى) لِإِطْبَاقِ الْعَقْلِ وَالنَّقْلِ عَلَى أَنَّهُ خَالِقٌ لِلْعَالَمِ مُكَوِّنٌ لَهُ وَامْتِنَاعِ إِطْلَاقِ اسْمِ الْمُشْتَقِّ عَلَى الشَّيْءِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ مَأْخَذُ الْاِشْتِقَاقِ وَصْفاً لَهُ قَائِماً بِهِ. (أَزَلِيَّةٌ) لِوُجُوهٍ:

---

1 Burada Şarihin kastettiği müteahhir Eş'arilerdir. Onlardan bazıları, eş-Şehristanî, Seyyid Şerif'in Mevakıf şerhinde naklettiğine göre bir makalesinde Kazi Adud, Şarihimiz İmam Taftazanî ve Seyyid Şerif'in kendisidir. Bu makalesinde Kazi Adud kısaca şöyle demiştir: "Mana kelimesi bazen lafzın medlulüne bazen de başkasıyla kaim olana söylenir. İmam el-Eş'arî bazı ibarelerinde "Kelam nefisle -yani zat ile- kaimdir", deyince tabilerinden bazıları bu sözlerinden İmam Eş'arî'nin sadece lafzın medlulünün zat ile kaim olduğunu ve kadim olduğunu, ibarelerin ise o manaya delalet etmesi yönünden mecaz olarak kelam diye isimlendirildiğini kastettiğini anlamışlardır. Sonrasında da İmam Eş'arî'nin görüşünü lafız hakikat olmadığından hadistir, diye açıklamışlardır. Onların bu anladıklarından birçok müşkül hasıl olur. Şöyle ki Mushafın iki kabı arasındaki Allah Teâlâ'nın kelamı değildir, diye inkâr edenin tekfir edilmemesi gerekir. Halbuki onun hakiki Allah kelamı olduğu zaruri bilgilerdendir. Ayrıca küffara bir benzerini getiremeyeceksiniz, diye yapılan meydan okuma da Kur'an-ı Kerim hakikatıyla değil mecazıyla yapılmış bir meydan okuma olur. Halbuki meydan okunmasında asıl etken lafzın muciz olmasıdır. Yine okunanların ve ezberlenenlerin gerçek kelamullah olmaması gerekir. İşte tüm bu sebeplerden İmam Eş'arî'nin "mana" diye tabir ettiği kelam-ı nefsîyi başkasıyla kaim olan diye anlamak gerekecektir. Bu da hem lafza hem de manaya şamil gelecektir. Buna göre; İmma Eş'arî nazarında kelam-ı nefsî zatla kaim olan lafız ve manadan ibarettir. O Mushaflara yazılmış, dillerle okunan, kalplerde ezberlenendir. Ama, yazı, ezber ve okunan değildir. Lafızların mürettep olması şeklinde yapılan itiraza gelince; öyle olan, kullar tarafından okunandır. Zira kulun bu işi görmekteki aleti başkasına elverişli değildir. Bu yaptığımız açıklama her ne kadar mezhebimizin müteahhirlerinin görüşlerine uymasa da düşünüldükten sonra hak olduğu anlaşılacaktır." Seyyid Şerif, Kazi Adud'un bu ibarelerini naklettikten sonra şöyle demiştir: Şeyh'in kelamı hakkındaki Kazi Adud'un bu açıklamaları eş-Şehristanî'nin de Nihayetü'l-İkdam kitabında tercih ettiği görüştür.

اَلْأَوَّلُ: أَنَّهُ يَمْتَنِعُ قِيَامُ الْحَوَادِثِ بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى لِمَا مَرَّ.

اَلثَّانِي: أَنَّهُ وَصَفَ ذَاتَهُ فِي كَلَامِهِ الْأَزَلِيِّ بِأَنَّهُ الْخَالِقُ، فَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْأَزَلِ خَالِقاً لَزِمَ الْكِذْبُ أَوِ الْعُدُولُ إِلَى الْمَجَازِ، أَيِ: الْخَالِقُ فِيمَا يَسْتَقْبِلُ أَوِ الْقَادِرُ عَلَى الْخَلْقِ مِنْ غَيْرِ تَعَذُّرِ الْحَقِيقَةِ، عَلَى أَنَّهُ لَوْ جَازَ إِطْلَاقُ الْخَالِقِ عَلَيْهِ بِمَعْنَى الْقَادِرِ عَلَى الْخَلْقِ لَجَازَ إِطْلَاقُ كُلِّ مَا يَقْدِرُ هُوَ عَلَيْهِ مِنَ الْأَعْرَاضِ.

اَلثَّالِثُ: أَنَّهُ لَوْ كَانَ حَادِثاً فَإِمَّا بِتَكْوِينٍ آخَرَ فَيَلْزَمُ التَّسَلْسُلُ وَهُوَ مُحَالٌ، وَيَلْزَمُ مِنْهُ اسْتِحَالَةُ تَكَوُّنِ الْعَالَمِ مَعَ أَنَّهُ مُشَاهَدٌ،

وَإِمَّا بِدُونِهِ فَيَسْتَغْنِي الْحَادِثُ عَنِ الْمُحْدِثِ وَالْإِحْدَاثِ، وَفِيهِ تَعْطِيلُ الصَّانِعِ.

وَالرَّابِعُ: أَنَّهُ لَوْ حَدَثَ لَحَدَثَ إِمَّا فِي ذَاتِهِ فَيَصِيرُ مَحَلاًّ لِلْحَوَادِثِ أَوْ فِي غَيْرِهِ كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ أَبُو الْهُذَيْلِ مِنْ أَنَّ تَكْوِينَ كُلِّ جِسْمٍ قَائِمٌ بِهِ، فَيَكُونُ كُلُّ جِسْمٍ خَالِقاً أَوْ مُكَوِّناً لِنَفْسِهِ، وَلَا خَفَاءَ فِي اسْتِحَالَتِهِ.

وَمَبْنَى هَذِهِ الْأَدِلَّةِ عَلَى أَنَّ التَّكْوِينَ صِفَةٌ حَقِيقِيَّةٌ كَالْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ، وَالْمُحَقِّقُونَ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ عَلَى أَنَّهُ مِنَ الْإِضَافَاتِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ الْعَقْلِيَّةِ، مِثْلُ كَوْنِ الصَّانِعِ تَعَالَى وَتَقَدَّسَ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَمَعَهُ وَبَعْدَهُ ومَذْكُوراً بِأَلْسِنَتِنَا وَمَعْبُوداً لَنَا وَيُمِيتُنَا وَيُحْيِينَا وَنَحْوَ ذَلِكَ، وَالْحَاصِلَ فِي الْأَزَلِ هُوَ مَبْدَأُ التَّخْلِيقِ وَالتَّرْزِيقِ وَالْإِمَاتَةِ وَالْإِحْيَاءِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، وَلَا دَلِيلَ عَلَى كَوْنِهِ – أَيِ: التَّكْوِينِ – صِفَةً أُخْرَى سِوَى الْقُدْرَةِ وَالْإِرَادَةِ، فَإِنَّ الْقُدْرَةَ وَإِنْ كَانَتْ نِسْبَتُهَا إِلَى وُجُودِ الْمُكَوَّنِ وَعَدَمِهِ عَلَى السَّوَاءِ، لَكِنْ مَعَ انْضِمَامِ الْإِرَادَةِ تَخَصَّصَ أَحَدُ الْجَانِبَيْنِ.

وَلَمَّا اسْتَدَلَّ الْقَائِلُونَ بِحُدُوثِ التَّكْوِينِ بِأَنَّهُ لَا يُتَصَوَّرُ بِدُونِ الْمُكَوَّنِ، كَالضَّرْبِ بِدُونِ الْمَضْرُوبِ، فَلَوْ كَانَ قَدِيماً لَزِمَ قِدَمُ الْمُكَوَّنَاتِ، وَهُوَ مُحَالٌ، أَشَارَ إِلَى الْجَوَابِ بِقَوْلِهِ: (وَهُوَ) أَيِ: التَّكْوِينُ (**تَكْوِينُهُ تَعَالَى لِلْعَالَمِ وَلِكُلِّ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَائِهِ لَا فِي الْأَزَلِ، بَلْ لِوَقْتِ وُجُودِهِ عَلَى حَسَبِ عِلْمِهِ وَإِرَادَتِهِ**) فَالتَّكْوِينُ بَاقٍ أَزَلاً

وَأَبَداً، وَالْمُكَوَّنُ حَادِثٌ بِحُدُوثِ التَّعَلُّقِ، كَمَا فِي الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ وَغَيْرِهِمَا مِنَ الصِّفَاتِ الْقَدِيمَةِ الَّتِي لَا يَلْزَمُ مِنْ قِدَمِهَا قِدَمُ تَعَلُّقَاتِهَا، لِكَوْنِ تَعَلُّقَاتِهَا حَادِثَةً.

وَهَذَا تَحْقِيقُ مَا يُقَالُ: إِنَّ وُجُودَ الْعَالَمِ إِنْ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى أَوْ صِفَةٍ مِنْ صِفَاتِهِ لَزِمَ تَعْطِيلُ الصَّانِعِ وَاسْتِغْنَاءُ تَحَقُّقِ الْحَوَادِثِ عَنِ الْمُوجِدِ، وَهُوَ مُحَالٌ. وَإِنْ تَعَلَّقَ فَإِمَّا أَنْ يَسْتَلْزِمَ ذَلِكَ قِدَمُ مَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ بِهِ فَيَلْزَمُ قِدَمُ الْعَالَمِ، وَهُوَ بَاطِلٌ، أَوْ لَا فَلْيَكُنِ التَّكْوِينُ أَيْضاً قَدِيماً مَعَ حُدُوثِ الْمُكَوَّنِ الْمُتَعَلِّقِ بِهِ.

وَمَا يُقَالُ مِنْ أَنَّ الْقَوْلَ بِتَعَلُّقِ وُجُودِ الْمُكَوَّنِ بِالتَّكْوِينِ قَوْلٌ بِحُدُوثِهِ إِذِ الْقَدِيمُ مَا لَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ بِالْغَيْرِ وَالْحَادِثُ مَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ بِهِ، فَفِيهِ نَظَرٌ؛ لِأَنَّ هَذَا مَعْنَى الْقَدِيمِ وَالْحَادِثِ بِالذَّاتِ عَلَى مَا يَقُولُهُ بِهِ الْفَلَاسِفَةُ، وَأَمَّا عِنْدَ الْمُتَكَلِّمِينَ فَالْحَادِثُ مَا يَكُونُ لِوُجُودِهِ بِدَايَةٌ، أَيْ: يَكُونُ مَسْبُوقاً بِالْعَدَمِ، وَالْقِدَمُ بِخِلَافِهِ، وَمُجَرَّدُ تَعَلُّقِ وُجُودِهِ بِالْغَيْرِ لَا يَسْتَلْزِمُ الْحُدُوثَ بِهَذَا الْمَعْنَى، لِجَوَازِ أَنْ يَكُونَ مُحْتَاجاً إِلَى الْغَيْرِ صَادِراً عَنْهُ دَائِماً بِدَوَامِهِ كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْفَلَاسِفَةُ فِيمَا ادَّعُوا قِدَمَهُ مِنَ الْمُمْكِنَاتِ، كَالْهَيُولَى مَثَلاً.

نَعَمْ إِذَا أَثْبَتْنَا صُدُورَ الْعَالَمِ عَنِ الصَّانِعِ بِالْاِخْتِيَارِ دُونَ الْإِيجَابِ بِدَلِيلٍ لَا يَتَوَقَّفُ عَلَى حُدُوثِ الْعَالَمِ كَانَ الْقَوْلُ بِتَعَلُّقِ وُجُودِهِ بِتَكْوِينِ اللهِ تَعَالَى قَوْلاً بِحُدُوثِهِ.

وَمِنْ هَهُنَا يُقَالُ: اَلتَّنْصِيصُ عَلَى كُلِّ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ الْعَالَمِ إِشَارَةٌ إِلَى الرَّدِّ عَلَى مَنْ زَعَمَ قِدَمَ بَعْضِ الْأَجْزَاءِ كَالْهَيُولَى، وَإِلاَّ فَهُمْ إِنَّمَا يَقُولُونَ بِقِدَمِهَا بِمَعْنَى عَدَمِ الْمَسْبُوقِيَّةِ بِالْعَدَمِ، لَا بِمَعْنَى عَدَمِ تَكَوُّنِهِ بِالْغَيْرِ.

وَالْحَاصِلُ أَنَّا لَا نُسَلِّمُ "أَنَّهُ لَا يُتَصَوَّرُ التَّكْوِينُ بِدُونِ وُجُودِ الْمُكَوَّنِ، وَأَنَّ وِزَانَهُ مَعَهُ كَوِزَانِ الضَّرْبِ مَعَ الْمَضْرُوبِ"، فَإِنَّ الضَّرْبَ صِفَةٌ إِضَافِيَّةٌ لَا يُتَصَوَّرُ بِدُونِ الْمُضَافَيْنِ، أَعْنِي الضَّارِبَ وَالْمَضْرُوبَ وَالتَّكْوِينُ صِفَةٌ حَقِيقِيَّةٌ هِيَ مَبْدَأُ الْإِضَافَةِ الَّتِي هِيَ إِخْرَاجُ الْمَعْدُومِ مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُودِ، لَا عَيْنُهَا، حَتَّى لَوْ كَانَتْ عَيْنَهَا عَلَى مَا وَقَعَ فِي عِبَارَةِ الْمَشَايِخِ لَكَانَ الْقَوْلُ بِتَحَقُّقِهَا بِدُونِ الْمُكَوَّنِ مُكَابَرَةً وَإِنْكَاراً

لِلضَّرُورِيِّ، فَلَا يَنْدَفِعُ بِمَا يُقَالُ مِنْ أَنَّ الضَّرْبَ عَرَضٌ مُسْتَحِيلُ الْبَقَاءِ، فَلَا بُدَّ مِنْ تَعَلُّقِهِ بِالْمَفْعُولِ وَوُصُولِ الْأَلَمِ إِلَيْهِ مِنْ وُجُودِ الْمَفْعُولِ مَعَهُ؛ إِذْ لَوْ تَأَخَّرَ لَانْعَدَمَ هُوَ بِخِلَافِ فِعْلِ الْبَارِي، فَإِنَّهُ أَزَلِيٌّ وَاجِبُ الدَّوَامِ يَبْقَى إِلَى وَقْتِ وُجُودِ الْمَفْعُولِ.

Kelime Anlamı

وَالتَّكْوِينُ **Tekvin.** وَهُوَ **Tekvin sıfatı** Nedir? الْمَعْنَى **bir manadır** الَّذِي **öyle mana ki** يُعَبَّرُ عَنْهُ **ondan tabir edilir** Ne ile? بِالْفِعْلِ **fiil,** وَالْخَلْقِ **halk,** وَالتَّخْلِيقِ **tahlik,** وَالْإِيجَادِ **icat,** وَالْإِحْدَاثِ **ihdas,** وَالْاِخْتِرَاعِ **ihtira** وَنَحْوِ ذَلِكَ **ve benzerleriyle.** وَيُفَسَّرُ **ve tefsir edilir** Ne ile? بِإِخْرَاجِ الْمَعْدُومِ إِلَى الْوُجُودِ **Madumu -var olmayanı- varlığa çıkarmak diye** Neyden? مِنَ الْعَدَمِ **yokluktan.** صِفَةٌ للهِ تَعَالَى **-Tekvin- Allah Teâlâ'nın sıfatıdır** Ne için? لِإِطْبَاقِ الْعَقْلِ وَالنَّقْلِ **akıl ve nakil ittifak ettiği için** Ne üzerine? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? خَالِقٌ لِلْعَالَمِ **alemi yaratan** مُكَوِّنٌ لَهُ **ve onu var edendir** Daha ne için? وَامْتِنَاعِ إِطْلَاقِ اسْمِ الْمُشْتَقِّ **isim olan müştakkı söylemek mümkün olmadığı için** Neye? عَلَى الشَّيْءِ **bir şeye** Nasıl? مِنْ غَيْرِ أَنْ يَكُونَ مَأْخَذُ الْاِشْتِقَاقِ **o müştakkın aslı olmadıkça** Ne olmadıkça? وَصْفاً لَهُ قَائِماً بِهِ **onunla kaim bir vasıf olmadıkça** أَزَلِيَّةٌ**-Tekvin sıfatı- ezelidir** Ne için? لِوُجُوهٍ **bir kaç vecihle.** اَلْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? أَنَّهُ **şan** يَمْتَنِعُ قِيَامُ الْحَوَادِثِ **hadislerin kaim olması mümkün değildir** Ne ile? بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى لِمَا مَرَّ **Allah Teâlâ.** اَلثَّانِي **İkincisi** Nedir? أَنَّهُ **şan** وَصَفَ ذَاتَهُ فِي كَلَامِهِ الْأَزَلِيِّ **ezeli kelamında Allah Teâlâ nefsini** بِأَنَّهُ **vasfetti** Ne ile? الْخَالِقُ **yaratıcı diye** Daha? فَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْأَزَلِ خَالِقاً **şayet ezelde yaratıcı olmasaydı** لَزِمَ الْكِذْبُ **kelamında yalan gerekirdi** Daha? أَوِ الْعُدُولُ إِلَى الْمَجَازِ **veya mecaza dönüş** أَيِ **yani -bu mecaz şudur-** الْخَالِقُ فِيمَا يَسْتَقْبِلُ

ileriki zamanlarda yaratıcıdır Daha? أَوِ الْقَادِرُ عَلَى الْخَلْقِ **veya yaratmaya gücü yetendir** Ne olduğu halde böyle bir mecaza gidilmiş olur? مِنْ غَيْرِ تَعَذُّرِ الْحَقِيقَةِ **hakikat özürlenmemişken yapılmış olur** Daha ne olduğu halde? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ جَازَ إِطْلَاقُ الْخَالِقِ عَلَيْهِ **şayet Allah Teâlâ'ya yaratıcı denilmesi caiz olsa** Nasıl? بِمَعْنَى الْقَادِرِ عَلَى الْخَلْقِ **yaratmaya kudreti var manasıyla** Ne olur? لَجَازَ **Elbette caiz olur** Ne? إِطْلَاقُ كُلِّ مَا **her bir şeyi söylemek** öyle şey ki يَقْدِرُ هُوَ عَلَيْهِ **Allah Teâlâ'nın kudreti ona taalluk eder** Onlar nelerden? مِنَ الْأَعْرَاضِ **arazlardan.** اَلثَّالِثُ **Üçüncüsü** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ كَانَ حَادِثاً **şayet tekvin sıfatı hadis olsaydı** Ne olur? فَإِمَّا بِتَكْوِينٍ آخَرَ **ya başka bir tekvin ile var olacaktı** فَيَلْزَمُ التَّسَلْسُلُ **ki bu durumda teselsül gerekir** وَهُوَ مُحَالٌ **bu da muhaldir** Daha? وَيَلْزَمُ مِنْهُ **ve bundan da gerekir** Ne? اسْتِحَالَةُ تَكَوُّنِ الْعَالَمِ **alemin varlığının muhal olması gerekir.** مَعَ أَنَّهُ مُشَاهَدٌ **Halbuki alem müşahede edilmektedir.** Daha? وَإِمَّا بِدُونِهِ **Ya da başka bir tekvin olmaksızın var olması gerekecektir** فَيَسْتَغْنِي الْحَادِثُ عَنِ الْمُحْدِثِ وَالْإِحْدَاثِ **ki bu durumda da hadisin bir yaratıcıya ve yaratma fiiline ihtiyaçsızlığı gerekir.** Ne olduğu halde? وَفِيهِ تَعْطِيلُ الصَّانِعِ **Halbu ki bunda da yaratanı boşa çıkartınak -yaratmaz kabul etmek- vardır.** وَالرَّابِعُ **Dördüncüsü** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ حَدَثَ **şayet tekvin sıfatı hadis olsa** لَحَدَثَ إِمَّا فِي ذَاتِهِ **ya Allah Teâlâ'nın zatında hadis olarak bulunacaktır** فَيَصِيرُ مَحَلاًّ لِلْحَوَادِثِ **ki bu durumda Allah Teâlâ hadise mahal olur** Daha? أَوْ فِي غَيْرِهِ **veya başka bir şeyde var olacaktır** Ne gibi? كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ أَبُو الْهُذَيْلِ **Ebu'l-Hüzeyl'in gittiği görüş gibi** O görüş nedir? مِنْ أَنَّ تَكْوِينَ كُلِّ جِسْمٍ **her cismin yaratılması** Nedir? قَائِمٌ بِهِ **kendisiyle kaimdir** Daha? فَيَكُونُ كُلُّ جِسْمٍ **bu**

durumda her cisim olur Ne olur? خَالِقاً أَوْ مُكَوِّناً لِنَفْسِهِ **kendi nefsini yaratan ve oluşturan** Ne olduğu halde? وَلَا خَفَاءَ فِي اسْتِحَالَتِهِ **bunun muhal olduğu gizli değildir.** وَمَبْنَى هَذِهِ الْأَدِلَّةِ **Bu delil bina edilmiştir** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ التَّكْوِينَ **muhakkak tekvin** Nedir? صِفَةٌ حَقِيقِيَّةٌ كَالْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ **ilim ve kudret sıfatı gibi hakiki bir sıfattır.** وَالْمُحَقِّقُونَ مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ **ve kelamcılardan muhakkikler -Eş'ari'leri kastediyor-** عَلَى أَنَّهُ **muhakkak ki tekvin sıfatı** Nedir? مِنَ الْإِضَافَاتِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ الْعَقْلِيَّةِ **-hakiki sıfat olmayıp- izafi ve akli itibarlardandır.** Ne gibi? مِثْلُ كَوْنِ الصَّانِعِ تَعَالَى وَتَقَدَّسَ **yüce ve münezzeh olan yaratıcının var olması gibi** Ne zaman? قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَمَعَهُ وَبَعْدَهُ **her şeyden önce, her şeyle aynı anda var olması ve her şeyden sonra olması gibi** Daha? ومَذْكُوراً بِأَلْسِنَتِنَا **ve dillerimizle zikredilir olması,** وَمَعْبُوداً لَنَا **bizler tarafından ibadet edilir olması,** وَيُمِيتُنَا وَيُحْيِينَا **bizi öldürür ve canladırır olması** وَنَحْوَ ذَلِكَ **ve diğer izafi ve itibari işleri gibi** Daha? وَالْحَاصِلَ فِي الْأَزَلِ **ve ezelde var olan** هُوَ مَبْدَأُ التَّخْلِيقِ **o yaratmanın mebdei** Daha? وَالتَّرْزِيقِ **rızıklandırmaknın** وَالْإِمَاتَةِ وَالْإِحْيَاءِ **öldürmek, canlandırmanın** وَغَيْرِ ذَلِكَ **ve diğer izafi ve itibari işlerin mebdeidir -** وَلَا دَلِيلَ عَلَى كَوْنِهِ صِفَةً أُخْرَى **Tekvinin başka bir sıfat olduğuna dair** Neyden başka? سِوَى الْقُدْرَةِ وَالْإِرَادَةِ **kudret ve iradeden başka.** Ne için? فَإِنَّ الْقُدْرَةَ **zira kudretin** وَإِنْ كَانَتْ نِسْبَتُهَا **her ne kadar nispeti** Neye nispeti? إِلَى وُجُودِ الْمُكَوَّنِ وَعَدَمِهِ **yaratılanın varlığı ve yokluğuna** عَلَى السَّوَاءِ **değişmese de** لَكِنْ مَعَ انْضِمَامِ الْإِرَادَةِ **fakat kudret iradeyle beraber taalluk ettiğinde** Ne olur? تُخَصِّصُ أَحَدَ الْجَانِبَيْنِ **o şeyin iki tarafından -varlık ve yokluk tarafından- birini tercih eder.** وَلَمَّا اسْتَدَلَّ الْقَائِلُونَ بِحُدُوثِ التَّكْوِينِ **Tekvinin hadis olduğunu iddia edenler delil getirince** Ne ile? بِأَنَّهُ

şan لَا يُتَصَوَّرُ بِدُونِ الْمُكَوَّنِ mükevven olmadan tekvinin tasavvur edilemez Ne gibi? **كَالضَّرْبِ بِدُونِ الْمَضْرُوبِ dayak yiyen olmadan vurmanın tasavvur edilememesi gibi** Daha? **فَلَوْ كَانَ قَدِيماً bu sebeple tekvinin kadim olursa لَزِمَ قِدَمُ الْمُكَوَّنَاتِ mükevvenin de kadim olması gerekir وَهُوَ مُحَالٌ halbuki bu da muhaldir** Buna göre ne oldu? **أَشَارَ إِلَى الْجَوَابِ بِقَوْلِهِ şu sözleriyle buna cevap verdi: وَهُوَ Tekvin** أَيِ: **التَّكْوِينُ yani tekvin** Nedir? **تَكْوِينُهُ تَعَالَى لِلْعَالَمِ Allah Teâlâ'nın alemi وَلِكُلِّ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَائِهِ ve alemin her bir cüzünü yaratmasıdır, لَا فِي الْأَزَلِ ama ezelde değil** Daha? **بَلْ لِوَقْتِ وُجُودِهِ bilakis var edilecekleri vakitte** Nasıl? **عَلَى حَسَبِ عِلْمِهِ وَإِرَادَتِهِ ilmi ve iradesi gereğince. فَالتَّكْوِينُ بَاقٍ أَزَلاً وَأَبَداً Buna göre tekvin ezelde de ebedde de vardır. وَالْمُكَوَّنُ حَادِثٌ بِحُدُوثِ التَّعَلُّقِ Mükevven -yaratılan- ise hadis taalluklarla sonradan yaratılmıştır.** Ne gibi? **كَمَا فِي الْعِلْمِ وَالْقُدْرَةِ tıpkı ilim, kudret وَغَيْرِهِمَا مِنَ الصِّفَاتِ الْقَدِيمَةِ ve diğer kadim sıfatlarda olduğu gibi الَّتِي öyle sıfatlar ki لَا يَلْزَمُ gerekmez** Neyden? **مِنْ قِدَمِهَا onların kadim olmasından** Ne? **قِدَمُ تَعَلُّقَاتِهَا taalluklarının kadim olması** Ne için? **لِكَوْنِ تَعَلُّقَاتِهَا حَادِثَةً zira taallukları hadistir. وَهَذَا تَحْقِيقُ مَا يُقَالُ Bu şu söylenenin özüdür: إِنَّ وُجُودَ الْعَالَمِ Alemin varlığı إِنْ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى أَوْ صِفَةٍ مِنْ صِفَاتِهِ şayet Allah Teâlâ'nın zatı veya sıfatlarından biriyle alakalanmazsa** Ne olur? **لَزِمَ تَعْطِيلُ الصَّانِعُ yaratıcının boşa çıkarılması gerekir** Daha? **وَاسْتِغْنَاءُ تَحَقُّقِ الْحَوَادِثِ عَنِ الْمُوجِدِ ve hadislerin gerçekleşmesinin -var olmasının- yaratıcıdan ihtiyaçsız olması gerekecektir. وَهُوَ مُحَالٌ Bu ise muhaldir. وَإِنْ تَعَلَّقَ Yok eğer Allah Teâlâ'nın zatı veya sıfatlarından biriyle alakası olursa** Ne olur? **فَإِمَّا أَنْ يَسْتَلْزِمَ ذَلِكَ ya bu gerekecektir** Neyi? **قِدَمُ مَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ بِهِ varlığı bunlardan birine bağlı**

olanın kadim olması فَيَلْزَمُ قِدَمُ الْعَالَمِ ki bu durumda alemin kıdemi gerekir. وَهُوَ بَاطِلٌ Bu da batıldır Daha? **أَوْ لَا veya varlığı bunlardan birine bağlı olanın kadim olmaması gerekecektir فَلْيَكُنِ التَّكْوِينُ أَيْضاً قَدِيماً bu durumda da tekvinin kadim olur, مَعَ حُدُوثِ الْمُكَوَّنِ الْمُتَعَلَّقِ بِهِ tekvinin taalluk ettiği mükevvenin de hadis olmasıyla beraber. -yani böyle olması gerekir.- وَمَا يُقَالُ Şu denilen şey:** O nedir? **مِنْ أَنَّ الْقَوْلَ بِتَعَلُّقِ وُجُودِ الْمُكَوَّنِ بِالتَّكْوِينِ Mükevvenin varlığının tekvinin ona taallukuyla olması** Nedir? **قَوْلٌ بِحُدُوثِهِ takvinin hadis olması hükmüyle hükmetmektir** Ne için? **إِذِ الْقَدِيمُ zira kadim** Nedir? **مَا لَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ بِالْغَيْرِ varlığı başkasına taalluk etmeyendir, وَالْحَادِثُ مَا يَتَعَلَّقُ وُجُودُهُ بِهِ hadis de varlığı başkasına taalluk edendir** Bu iddia nedir? **فَفِيهِ نَظَرٌ bu iddianın incelenmesi gerekir** Ne için? **لِأَنَّ هَذَا zira bu** Nedir? **مَعْنَى الْقَدِيمِ وَالْحَادِثِ بِالذَّاتِ iddia kıdemi zatından olan ve zatı hadis olanlar için söylenmiştir** Kime göre? **عَلَى مَا يَقُولُهُ بِهِ الْفَلَاسِفَةُ felsefecilerin dediğine göre. وَأَمَّا عِنْدَ الْمُتَكَلِّمِينَ Kelamcılara gelince; فَالْحَادِثُ Hâdis, مَا يَكُونُ لِوُجُودِهِ بِدَايَةٌ varlığı için başlangıç olandır أَيْ: يَكُونُ مَسْبُوقاً بِالْعَدَمِ yani -evvelinde- yoklukla geçilmiştir** Daha?

وَالْقِدَمُ بِخِلَافِهِ kadim bunun aksidir. وَمُجَرَّدُ تَعَلُّقِ وُجُودِهِ بِالْغَيْرِ Sırf varlığının başkasına taalluk etmesi Nedir? **لَا يَسْتَلْزِمُ الْحُدُوثَ بِهَذَا الْمَعْنَى bu mana itibarıyla -yani kelamcıların tarifine göre- hadis olmasını gerektirmez** Ne için? **إِلَى الْغَيْرِ لِجَوَازِ أَنْ يَكُونَ مُحْتَاجاً zira başkasına muhtaç olması mümkündür صَادِراً عَنْهُ دَائِماً بِدَوامِهِ başkasından meydana gelmiş ve devamlı o şeye ihtiyaç duyan** Ne gibi? **كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْفَلَاسِفَةُ felsefecilerin gittiği görüş gibi** Ne hususta? **فِيمَا ادَّعُوا قِدَمَهُ مِنَ الْمُمْكِنَاتِ mümkünlerin**

-nev'îsi itibarıyla- kadim olma iddiaları gibi Misal ne gibi? كَالْهَيُولَى مَثَلاً **söz gelimi heyula gibi.** نَعَمْ **Evet,** إِذَا أَثْبَتْنَا صُدُورَ الْعَالَمِ **biz alemin sadır olduğunu ispat ettiğimizde** Kimden? عَنِ الصَّانِعِ بِالْاِخْتِيَارِ دُونَ الْإِيجَابِ **yaratanın iradesiyle başkasının zorlaması olmaksızın** Ne ile ispat ettiğimizde? بِدَلِيلٍ لَا يَتَوَقَّفُ عَلَى حُدُوثِ الْعَالَمِ **alemin hadis olması meselesine bağlı olmayan bir delil ile** Ne olur? كَانَ الْقَوْلُ بِتَعَلُّقِ وُجُودِهِ **alemin vücudunun bağlı olması ile hükmetmek** Ne ile? بِتَكْوِينِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın tekvin sıfatı ile** قَوْلاً بِحُدُوثِهِ **aynı zamanda alemin hudusuyla da hükmetmek olur.** وَمِنْ هَهُنَا يُقَالُ **Bundan dolayı şöyle denilir:** اَلتَّنْصِيصُ عَلَى كُلِّ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ الْعَالَمِ **Alemin cüzlerinden her birisinin vücudu hakkında genel bir hükümde bulunmak** Nedir? إِشَارَةٌ إِلَى الرَّدِّ **bir redde işarettir** Ne üzerine? عَلَى مَنْ زَعَمَ **zannedenlere** Neyi? قِدَمَ بَعْضِ الْأَجْزَاءِ كَالْهَيُولَى **heyula gibi bazı cüzlerinin kadim olduğunu** Ne için? فَهُمْ إِنَّمَا يَقُولُونَ بِقِدَمِهَا **zira felsefeciler heyulanın kadim olduğunu iddia etmektedirler** Nasıl? بِمَعْنَى عَدَمِ الْمَسْبُوقِيَّةِ بِالْعَدَمِ **evvelinde yokluğun geçmemesiyle** Daha? لَا بِمَعْنَى عَدَمِ تَكَوُّنِهِ بِالْغَيْرِ **başkasının -yani Allah Teâlâ'nın- yaratması olmaksızın değil** وَالْحَاصِلُ **Netice olarak** أَنَّا لَا نُسَلِّمُ **biz kabul etmiyoruz** Neyi? أَنَّهُ **şan** لَا يُتَصَوَّرُ التَّكْوِينُ **tekvin tasavvur edilemez** Nasıl? بِدُونِ وُجُودِ الْمُكَوَّنِ **mükevven olmaksızın** Daha? وَأَنَّ وِزَانَهُ مَعَهُ **"tekvinin mükevvene nispetle durumu** Nedir? كَوِزَانِ الضَّرْبِ مَعَ الْمَضْرُوبِ **vurmanın vurulana nispetle durumu gibi olduğunu** Ne için? فَإِنَّ الضَّرْبَ صِفَةٌ إِضَافِيَّةٌ الْمُضَافَيْنِ **zira vurmak izafi -nispi- bir sıfattır** لَا يُتَصَوَّرُ بِدُونِ **iki şeyin birbirlerine nispeti olmaksızın tasavvur edilemez** O iki şey nedir? أَعْنِي الضَّارِبَ وَالْمَضْرُوبَ

ben iki şeyden vuran ile vurulanı kastediyorum. وَالتَّكْوِينُ صِفَةٌ حَقِيقِيَّةٌ **Halbuki tekvin ise hakiki -izafi olmayan- bir sıfattır** Daha? هِيَ مَبْدَأُ الْإِضَافَةِ **o sıfat -yani tekvin- oluşan izafi durumların -nispetlerin- başlangıcıdır** Daha? الَّتِي **öyle izafi durumlar ki** هِيَ **onlar** Nedir? إِخْرَاجُ الْمَعْدُومِ **yok olanın çıkması durumudur** Neye? مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُودِ **yokluktan varlığa** لَا عَيْنُهَا **yoksa tekvin zikri geçen izafi durumun aynı değildir** Daha? حَتَّى لَوْ كَانَتْ عَيْنَهَا **tekvin sıfatı izafi durumların aynısı olsaydı** عَلَى مَا وَقَعَ فِي عِبَارَةِ الْمَشَايِخِ **meşayıhın ibarelerinde geçtiği gibi** Ne olurdu? لَكَانَ الْقَوْلُ بِتَحَقُّقِهَا **tekvin sıfatının varlığını iddia etmek olurdu** Nasıl? بِدُونِ الْمُكَوَّنِ **mükeveven olmadan** Ne olur? مُكَابَرَةً وَإِنْكَاراً لِلضَّرُورِيِّ **mükabere -inatlaşmak- ve zaruri olanı inkar olurdu** فَلَا يَنْدَفِعُ **Tekvin sıfatının Eş'ari'lerin iddia ettiği gibi izafi ve hadis bir sıfat olması iddiası def edilemez** Ne ile? بِمَا يُقَالُ **şöyle denilmesiyle:** مِنْ أَنَّ الضَّرْبَ عَرَضٌ مُسْتَحِيلُ الْبَقَاءِ **Muhakkak ki vurmak bekası muhal olan arazlardandır** Daha? فلا يندفع بما يقال **Söylenenle def edilemez** Söylenen nedir? البقاء أن الضرب عرض مستحيل من **dayak bekası muhal arazdır** فلا بد لتعلقه بالمفعول **mefule taalluku için gerekir** Daha? لِتَعَلُّقِهِ بِالْمَفْعُولِ وَوُصُولِ الْأَلَمِ إِلَيْهِ **ve ona elemin ulaşması için** yoktur? مِنْ وُجُودِ الْمَفْعُولِ مَعَهُ **ve dayak işiyle beraber bir dayak yiyen mefulün bulunmasından** Ne için? إِذْ لَوْ تَأَخَّرَ لَانْعَدَمَ هُوَ **zira mefulün gecikmesi durumunda dayak işi de olmayacaktır** بِخِلَافِ فِعْلِ الْبَارِي **Bari Teâlâ'nın fiili böyle değildir** Ne için? فَإِنَّهُ أَزَلِيٌّ **zira Allah Teâlâ'nın fiili ezelidir,** وَاجِبُ الدَّوَامِ **devamlı olması vaciptir,** يَبْقَى إِلَى وَقْتِ وُجُودِ الْمَفْعُولِ **mefulün var olduğu vakte kadar devam eder.**

Metnü'l-Akâid

Tekvin Sıfatı

Tekvin Allah Teâlâ'nın ezelî bir sıfatıdır. Tekvin; Allah Teâlâ'nın, var olma vakitleri geldiğinde âlemi ve âlemin bütün parçalarını ilmi ve iradesi doğrultusunda meydana getirmesidir.

Şerhu'l-Akâid

Tekvin; fiil, yaratmak, var etmek, ihdas etmek ve ihtira etmek emsali kelimelerle anlatılan bir mana olup yok olanı yokluktan varlığa çıkarmak şeklinde tefsir edilir.[1] **Allah Teâlâ'nın bir sıfatıdır.**[2] Gerek akli gerekse nakli deliller göstermektedir ki Allah Teâlâ, alemi yaratan ve onu oluşturan (mukevvin)dır. Zira mastarı, kendisiyle kaim bir vasıf olmadıkça müştak ismin bir şeye kullanılması da imkânsızdır.

Tekvin sıfatı ezelidir. Ezeli olması birkaç şekilde açıklanabilir.

1) Hâdis olan bir şeyin Allah'ın zatıyla kaim olması imkânsızdır. Nitekim bu geride geçmişti.

---

1 Buradaki çıkartmak kelimesinden maksat mastar manası olan ve çıkaranla çıkarılan arasındaki işi ifade eden izafi mana değildir. Zira o hadistir. Halbuki Maturidilere göre tekvin sıfatı kadimdir. Bilakis ihraç diye ifade edilen tekvinden maksat çıkarılanla çıkan arasındaki izafi mana olan hadesin sebebi olan ve Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olan sıfattır. Yani mesela can verilende canlanmak hadesi oluşur. İşte Maturidi'lere göre o şeyin canlamasına tesir eden yani o şeyde canlanmak hadesini yaratan tekvin sıfatıdır. Bu sıfat Maturidi'lere göre hakiki bir sıfat olup, Allah Teâlâ ile kaim ve zat üzerine zait bir mana ifade ettiğinden zat üzerine zaittir. Aslında Allah Teâlâ için kulanılan icat, ihdas, ibda, halk, tahlik, terzik, imate ve diğer mastarla ifade edilenler de böyle anlaşılmalıdır. Es-Seyalekûtî

2 Ehl-i Sünnet, tekvin sıfatı hakkında üç farklı görüşe ayrılmıştır. Eş'arî'ler hakiki sıfatlar yedidir ve tekvin onlardan değildir, demişlerdir. Bunlar, hayat, ilim, sem', basar, kudret, irade ve kelam. Onlara göre tekvin kudret sıfatına dönen izafi bir manadır. Yani kudret sıfatının hadis taalluklarıdır. İkincisi Maturidilerin görüşüdür. Onlara göre; kudret sekizinci sıfattır. Zira Maturidilere göre kudret takdir edilecek şeyin sudurunu tashih eder. Yani sudurunu elverişli kılar ama onu ademden vücuda çıkarmaz. İrade ise onun sudurunu belli zaman ve mekâna vs. tahsis eder. Tekvin ise bunların tamam olması üzerine tesir ederek onu ademden vücuda çıkarır. Tekvin sıfatının taalluk çeşidine göre birçok ismi yani ifade ediliş biçimi vardır. Rızık verme tesiri itibarıyla terzik, yaratmaya tesir etmesi itibarıla tahlik gibi. Üçüncü görüş bazı Maveraunnehr alimlerinin görüşüdür. Onlara göre terzik, ihya ve diğerleri hakiki sıfatlar olup tekvin sıfatının kolları değildir. Bu görüşe göre sıfatların belli bir sayıyla ifade edilemez. Bu bazı sofilerin de görüşüdür. En-Nibras.

2) Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerimde kendisini yaratıcı olarak nitelemiştir. Bu durumda ezelde yaratıcı olmadığını varsayacak olursak (hâşâ) Allah Teâlâ'nın yalan söylemiş olması gerekir. Veya hakikî mana mümkün olduğu halde mecaza gidilmesi gerekir. Yani gelecekte yaratıcı veya yaratmaya kadir anlamında mecaza gidilmesi gerekirdi. Üstelik Allah Teâlâ'ya yaratmaya kadir anlamında yaratıcı denilmesi caiz olsaydı, kadir olduğu diğer tüm arazların da kendisine denilmesi caiz olmalıydı (halbuki bu mümkün değildir).[1]

3) Tekvin sıfatı hâdis olsaydı ya başka bir tekvinle yaratılmış olacaktı ki bu durumda teselsül lazım gelir. Teselsül muhal olduğuna göre âlemin meydana gelmesinin de muhal olması gerekirdi. Hâlbuki âlemin var olduğunu müşahede etmekteyiz. Veya başka bir tekvin olmadan yaratılmış olacaktı. Bu durumda da yaratılmış olan yaratandan ve yaratma fiilinden müstağni olması gerekirdi, bu ise âlemi yaratanı hiçbir şey yapmamış olmakla nitelemek olur.

4) Tekvin sıfatı hâdis olsaydı Allah'ın zatında hâdis olurdu. Bu ise Allah Teâlâ'nın hâdislere mahal olmasını gerektirir (ki muhaldir). Ya da Ebu'l-Hüzeyl'in[2] "her cismin tekvini kendisiyle kaimdir" görüşüyle iddia ettiği gibi başka bir şeyde hâdis olurdu. Bu durumda da her cismin kendi kendini yaratması ve meydana getirmesi anlamına gelir ki imkânsız olduğu son derece açıktır.

Bu delillerin dayanağı, tekvin sıfatının, ilim ve kudret emsali sıfatların hakikî bir sıfat olmasıdır. Fakat muhakkik kelamcılar tekvin sıfatını, aklî izafet ve itibarlar kabul ederler. Sözgelimi; Allah Teâlâ Tekaddes'in her şeyden önce, her şeyle beraber ve her şeyden sonra olması, dillerimizle zikredilen, hak olarak ibadet edilen, öldüren, dirilten emsali zat olması gibi.

Ezcümle: Allah ¸Ezelde bulunan yaratmak, rızk vermek, öldürmek ve diriltmek emsali fiillerin mebde'i ve aslıdır. Bu mebde'in kudret ve irade sıfatının dışında bir diğer sıfat olduğunu ifade edecek bir delil mevcut değildir. Kudret sıfatının mükevvenin/meydana gelen şeyin var olmasına ve yok olmasına nispeti her ne kadar müsavi olsa da irade sıfatıyla birleştiğinde bu iki şıktan biri taayyün eder.[3]

---

1 Halbuki Allah Teâlâ'nın isimleri tevkifidir; Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler dışından gelen isimleri Allah Teâla'ya itlak etmek sahih değildir.

2 Ebu'l-Hüzeyl Muhammed b. Muhammed el-Allâf Mutezile imamlarındandır. Hicrî 135 yılında Basra'da doğmuştur. İtizal konusunda kendine has görüşleri, dersleri ve münazalarıyla bilinmektedir. Ebu'l-Hüzeyl, süratli düşünebilen, tartışma kabiliyeti yüksek, istidlali güçlü biriydi. Ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybetti ve hicrî 235 yılında Samerrâ'da vefat etti. Bkz., Ziriklî, el-A'lâm, c. 7, s. 131.

3 Buraya kadar Eş'ari'lerin tekvinin bir sıfat olmadığının delilleri idi.

Tekvin sıfatının hâdis olduğunu iddia edenler; vurulan şey olmaksızın vurma eyleminin bulunamayacağı gibi, mükevven/meydana getirilen olmadan tekvinin de bulunayacağını söylerler. Buna "Tekvinin kadim olması durumunda mükevvenin de kadim olması gerekir, bu durumda ise muhal lazım gelir" şeklinde delil getirmişlerdir. Müellif şu sözleriyle bunlara verilecek cevaba işaret etti: **Tekvin; Allah Teâlâ'nın, var olma vakitleri geldiğinde âlemi ve âlemin bütün parçalarını ilmi ve iradesi doğrultusunda meydana getirmesidir.** Şu hâlde tekvin, ezelden ebede bakidir. Mükevven ise tekvin sıfatının hâdis olan taalluku sebebiyle hâdistir. Tıpkı ilim ve kudret gibi kadim sıfatlarda da durumun aynı olması gibi ki bu sıfatların kendilerinin kadim olmasından mutallakalarının (malûmat ve makdûrâtın) d kadim olması lazım gelmez. Zira taallukları hâdistir. Bu anlatılan şu sözün tahkikidir: Âlemin var oluşu eğer Allah'ın zatına veya sıfatlarından birine taalluk etmezse Allah Teâlâ'nın ta'tiline (hiçbir şey yapmayıp boş kalmasına) ve hâdis varlıkların kendilerini var eden bir yaratıcıdan müstağni olmalarına yol açar. Oysa bu imkânsızdır.

Eğer taalluk ederse bu durum ya Allah Teâlâ'nın veya sıfatlarının taallukuyla var olan şeyin kadim olmasını gerektirir ki bu durumda âlemin kadim olması gerekirdi. Hâlbuki bu açık bir batıldır. Ya da böyle olmaz. Şu hâlde tekvin diğer sıfatlar gibi kadim, onun taalluku olan mükevven ise hâdis olsun.

"Mükevvenin varlığı tekvin sıfatına bağlıdır" şeklinde denilen söz, dolaylı olarak mükevvenin hâdis olduğuna hükmetmektir. Zira kadim, varlığı başka bir şeye bağlı olmayan; hâdis ise varlığı başka bir şeye bağlı olandır.

Ancak bu anlatılan çok tutarlı değildir. Çünkü burada anlatılan kadim ve hâdis, filozofların geliştirdiği kadim-i zatî ve hâdis-i zatî kavramlarıyla alakalıdır. Kelamcılara göre hâdis, varlığının başlangıcı olan yani üzerinden yokluk geçen demektir. Kadim de bunun karşıtıdır. Bir şeyin yalnız başka bir şeye bağlı olması bu ikinci manada hâdis olmayı gerektirmez. Zira söz konusu şey başkasına muhtaç olduğu halde, muhtaç olduğu şeyden sadır olan ve ezelden ebede onunla devam eden bir şey olabilir. Nitekim filozofların heyûlâ ve benzeri kadim olduğunu iddia ettikleri mümkün varlıklar böyledir.[1]

1 Zira felsefecilere göre heyula, ukulu aşara, yıldızlar, gezegenler ve nice mümkünler Allah Teâlâ'dan sadır olmuş kadimlerdir. Yani şahısları itibarıyla değilse de nev'îleri itibarıyla evvellerinde adem geçmedi. Buna göre; kelamcıların kadim için yaptıkları tarife gireceğinden kelamcılar felsefecileri bu sebepten tekfir etmişlerdir.

Evet, şu bir gerçek ki; âlemin Allah Teâlâ'dan zorunlu olarak değil de, iradesine bağlı olarak sadır olduğunu âlemin hâdis oluşunun dışında bir delille ispatlarsak mükevvenin/âlemin varlığının tekvin sıfatına taalluk ettiğini iddia etmek aynı zamanda onun hâdis olduğunu iddia etmek anlamına gelir. Bu yüzden denmiştir ki, âlemin her bir parçasının hâdis olduğunu açıkça ifade etmek, heyûlâ gibi âlemin bazı parçalarını kadim gören filozofların görüşünün tutarsızlığına işarettir. Yoksa filozoflar heyûla'nın "üzerinden yokluk geçmeyen şey" anlamında kadim olduğunu iddia etmektedir, "var oluşu başkasına bağlı olmayan şey" anlamında kadim olduğunu kabul etmezler.[1]

Ezcümle: Biz; mükevvenin varlığı olmadan tekvinin düşünülemeyeceğini kabul etmiyoruz. Yine tekvin mükevven ilişkisini, "darp-madrup" ilişkisine benzetmeyi de kabul etmeyiz. Zira darp izafi/göreceli bir sıfattır. İzafetin her iki tarafı yani darbeden ile darb edilen olmadan düşünülemez. Tekvin ise hakikî bir sıfattır. Yok olanı yokluktan varlığa çıkaran bir fiilin kaynağı olan bir izafettir. Yoksa fiilin bizzat kendisi değildir. Hatta Erken dönem kelam alimlerinden bazılarının dediği gibi fiilin bizzat kendisi olsaydı, mükevven olmadan tekvinin tahakkuk ettiğine hükmetmek mükâbere ve zarurî bilginin inkârı olurdu.

Ancak böyle bir itiraza karşı verilen şu cevap yeterli değildir; darp arazdır, sürekliliği imkânsızdır. Bu yüzden mutlaka mefule (vurma işleminin üzerinde gerçekleşeceği şeye) taalluk etmesi ve acının ona ulaşması için mutlaka onunla birlikte mefûlün de bulunması gerekir. Çünkü mefûl gecikirse darp ortadan kaybolur. Hâlbuki Allah Teâlâ'nın fiili darb gibi sürekliliği muhal olan bir şey değildir. Allah Teâlâ'nın fiili ezelîdir, sürekliliği zorunludur ve mefûlün meydana gelme vaktine kadar bâkîdir.[2]

---

1 Yani alemin Allah Teâlâ tarafından iradesi olmaksızın yaratıldığını söylerler. Bu durumda alem onlara göre yaratılmış da olsa hep vardı. Bu iddia yani alemin hep var olması iddiası tabi ki yanlıştır. Kaldı ki tekvin sıfatının var olması için taalluk ettiği bir şey de zaten kadim olamaz. İşte felsefecilerle kelamcılar arasındaki fark budur. Felsefeciler kıdem için hep var olmayı yeterli görürken, kelamcılar, alemin hep var olduğunu kabul etmemekle beraber tekvin sıfatının var olmasına taalluk etmesinden dolayı da alemin hadis olduğunu iddia etmişlerdir.

2 Bu cevapla tekvin mükevvenin gayrısı olmasına cevap verilemeyeceğinin şerhlerde açıklanan sebebi, Allah Teâlâ'nın izafi fiillerinin (ki biz bunlara hadis taalluklar diyoruz) ezeli olmasının kabul edilmemesidir. Bilakis ezeli olduğu iddia edilen izafi fiillerin mebdei olandır ki o da tekvindir. Ancak bu itiraza Kul Ahmet itiraz etmiş ve bu delili getiren kişinin ezeli fiilden kastettiği zaten o fiillerin mebdei olan tekvin sıfatıdır demiştir.

Metin

التَّكْوِينُ غَيْرُ الْمُكَوَّنِ

(**وَهُوَ غَيْرُ الْمُكَوَّنِ عِنْدَنَا**) لِأَنَّ الْفِعْلَ يُغَايِرُ الْمَفْعُولَ بِالضَّرُورَةِ، كَالضَّرْبِ مَعَ الْمَضْرُوبِ وَالْأَكْلِ مَعَ الْمَأْكُولِ، وَلِأَنَّهُ لَوْ كَانَ نَفْسَ الْمُكَوَّنِ لَزِمَ أَنْ يَكُونَ الْمُكَوَّنُ مُكَوَّناً مَخْلُوقاً بِنَفْسِهِ ضَرُورَةَ أَنَّهُ مُكَوَّنٌ بِالتَّكْوِينِ الَّذِي هُوَ عَيْنُهُ، فَيَكُونُ قَدِيماً مُسْتَغْنِياً عَنِ الصَّانِعِ، وَهُوَ مُحَالٌ. وَأَنْ لَا يَكُونَ لِلْخَالِقِ تَعَلُّقٌ بِالْعَالَمِ سِوَى أَنَّهُ أَقْدَمُ مِنْهُ وَقَادِرٌ عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ صُنْعٍ وَتَأْثِيرٍ فِيهِ ضَرُورَةَ تَكَوُّنِهِ بِنَفْسِهِ، وَهَذَا لَا يُوجِبُ كَوْنَهُ خَالِقاً وَالْعَالَمِ مَخْلُوقاً لَهُ، فَلَا يَصِحُّ الْقَوْلُ بِأَنَّهُ خَالِقُ الْعَالَمِ وَصَانِعُهُ، هَذَا خُلْفٌ.

وَأَنْ لَا يَكُونَ اللهُ تَعَالَى مُكَوِّناً لِلْأَشْيَاءِ ضَرُورَةَ أَنَّهُ لَا مَعْنَى لِلْمُكَوِّنِ إِلاَّ مَنْ قَامَ بِهِ التَّكْوِينُ، وَالتَّكْوِينُ إِذَا كَانَ عَيْنَ الْمُكَوَّنِ لَا يَكُونُ قَائِماً بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى، وَأَنْ يَصِحَّ الْقَوْلُ بِأَنَّ خَالِقَ سَوَادِ هَذَا الْحَجَرِ أَسْوَدُ، وَهَذَا الْحَجَرُ خَالِقُ السَّوَادِ، إِذْ لَا مَعْنَى لِلْخَالِقِ وَالْأَسْوَدِ إِلاَّ مَنْ قَامَ بِهِ الْخَلْقُ وَالسَّوَادُ وَهُمَا وَاحِدٌ فَمَحَلُّهُمَا وَاحِدٌ، وَهَذَا كُلُّهُ تَنْبِيهٌ عَلَى كَوْنِ الْحُكْمِ بِتَغَايُرِ الْفِعْلِ وَالْمَفْعُولِ ضَرُورِيّاً، لَكِنَّهُ يَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ يَتَأَمَّلَ فِي أَمْثَالِ هَذِهِ الْمَبَاحِثِ وَلَا يَنْسِبَ إِلَى الرَّاسِخِينَ مِنْ عُلَمَاءِ الْأُصُولِ مَا يَكُونُ اسْتِحَالَتُهُ بَدِيهِيَّةً ظَاهِرَةً عَلَى مَنْ لَهُ أَدْنَى تَمْيِيزٍ، بَلْ يُطْلَبُ لِكَلَامِهِمْ مَحْمِلاً صَحِيحاً يَصْلَحُ مَحَلاً لِنِزَاعِ الْعُلَمَاءِ وَاخْتِلَافِ الْعُقَلَاءِ، فَإِنَّ مَنْ قَالَ: "التَّكْوِينُ عَيْنُ الْمُكَوَّنِ" أَرَادَ أَنَّ الْفَاعِلَ إِذَا فَعَلَ شَيْئاً فَلَيْسَ هَهُنَا إِلَّا الْفَاعِلُ وَالْمَفْعُولُ.

وَأَمَّا الْمَعْنَى الَّذِي يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالتَّكْوِينِ وَالْإِيجَادِ وَنَحْوِ ذَلِكَ فَهُوَ أَمْرٌ اعْتِبَارِيٌّ يَحْصُلُ فِي الْعَقْلِ مِنْ نِسْبَةِ الْفَاعِلِ إِلَى الْمَفْعُولِ، وَلَيْسَ أَمْراً مُحَقَّقاً مُغَايِراً لِلْمَفْعُولِ فِي الْخَارِجِ وَلَمْ يُرِدْ أَنَّ مَفْهُومَ التَّكْوِينِ هُوَ بِعَيْنِهِ مَفْهُومُ الْمُكَوَّن لِيَلْزَمَ الْمُحَالَاتِ.

وَهَذَا كَمَا يُقَالُ: إِنَّ الْوُجُودَ عَيْنُ الْمَاهِيَّةِ فِي الْخَارِجِ، بِمَعْنَى أَنَّهُ لَيْسَ فِي الْخَارِجِ لِلْمَاهِيَّةِ تَحَقُّقٌ وَلِعَارِضِهَا الْمُسَمَّى بِالْوُجُودِ تَحَقُّقٌ آخَرُ" حَتَّى يَجْتَمِعَانِ اجْتِمَاعَ الْقَابِلِ وَالْمَقْبُولِ كَالْجِسْمِ وَالسَّوَادِ، بَلِ الْمَاهِيَّةُ إِذَا كَانَتْ فَتَكَوُّنُهَا هُوَ وُجُودُهَا لَكِنَّهُمَا مُتَغَايِرَانِ فِي الْعَقْلِ، بِمَعْنَى أَنَّ لِلْعَقْلِ أَنْ يُلَاحِظَ الْمَاهِيَّةَ دُونَ الْوُجُودِ وَبِالْعَكْسِ، فَلَا يَتِمُّ إِبْطَالُ هَذَا الرَّأْيِ إِلَّا بِإِثْبَاتِ أَنَّ تَكَوُّنَ الْأَشْيَاءِ وَصُدُورَهَا عَنِ الْبَارِي تَعَالَى يَتَوَقَّفُ عَلَى صِفَةٍ حَقِيقِيَّةٍ قَائِمَةٍ بِالذَّاتِ مُغَايِرَةٍ لِلْقُدْرَةِ وَالْإِرَادَةِ.

وَالتَّحْقِيقُ أَنَّ تَعَلُّقَ الْقُدْرَةِ عَلَى وَفْقِ الْإِرَادَةِ بِوُجُودِ الْمَقْدُورِ لِوَقْتِ وُجُودِهِ إِذَا نُسِبَ إِلَى الْقُدْرَةِ يُسَمَّى إِيجَاباً لَهُ، وَإِذَا نُسِبَ إِلَى الْقَادِرِ يُسَمَّى الْخَلْقَ وَالتَّكْوِينَ وَنَحْوَ ذَلِكَ، فَحَقِيقَتُهُ كَوْنُ الذَّاتِ بِحَيْثُ تَعَلَّقَتْ قُدْرَتُهُ بِوُجُودِ الْمَقْدُورِ لِوَقْتِهِ، ثُمَّ يَتَحَقَّقُ بِحَسَبِ خُصُوصِيَّاتِ الْمَقْدُورَاتِ خُصُوصِيَّاتُ الْأَفْعَالِ كَالتَّرْزِيقِ وَالتَّصْوِيرِ وَالْإِحْيَاءِ وَالْإِمَاتَةِ وَغَيْرِ ذَلِكَ إِلَى مَا لَا يَكَادُ يَتَنَاهَى، وَأَمَّا كَوْنُ كُلٍّ مِنْ ذَلِكَ صِفَةً حَقِيقِيَّةً أَزَلِيَّةً فَمِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ بَعْضُ عُلَمَاءِ مَا وَرَاءَ النَّهْرِ، وَفِيهِ تَكْثِيرٌ لِلْقُدَمَاءِ جِدّاً وَإِنْ لَمْ تَكُنْ مُتَغَايِرَةً.

وَالْأَقْرَبُ مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْمُحَقِّقُونَ مِنْهُمْ، وَهُوَ أَنَّ مَرْجِعَ الْكُلِّ إِلَى التَّكْوِينِ؛ فَإِنَّهُ إِنْ تَعَلَّقَ بِالْحَيَاةِ يُسَمَّى إِحْيَاءً وَبِالْمَوْتِ يُسَمَّى إِمَاتَةً وَبِالصُّورَةِ تَصْوِيراً وَبِالرِّزْقِ تَرْزِيقاً إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ، فَالْكُلُّ تَكْوِينٌ وَإِنَّمَا الْخُصُوصُ بِخُصُوصِيَّةِ التَّعَلُّقَاتِ.

Kelime Anlamı

وَهُوَ غَيْرُ الْمُكَوَّنِ عِنْدَنَا Bize göre tekvin mükevvenin aynısı değildir Ne için? **لِأَنَّ الْفِعْلَ zira fiil يُغَايِرُ الْمَفْعُولَ بِالضَّرُورَةِ zaruri olarak mefulün başkasıdır** Ne gibi? **كَالضَّرْبِ مَعَ الْمَضْرُوبِ وَالْأَكْلِ مَعَ الْمَأْكُولِ vurmak ile vurulan, yemek ile yenilen gibi** Daha? **وَلِأَنَّهُ لَوْ كَانَ نَفْسَ الْمُكَوَّنِ ayrıca şayet tekvin mükevvenin kendisi olsaydı** Ne olur? **لَزِمَ أَنْ يَكُونَ الْمُكَوَّنُ مُكَوَّناً مَخْلُوقاً بِنَفْسِهِ mükevvenin kendi nefsiyle yaratılmış olacağı bir mükevven olması**

gerekirdi. Ne için? ضَرُورَةَ أَنَّهُ مُكَوَّنٌ بِالتَّكْوِينِ الَّذِي هُوَ عَيْنُهُ **zira o mükevven de kendisinin aynısı olan bir tekvinle yaratılması zaruri olacaktır.** Daha? فَيَكُونُ قَدِيماً مُسْتَغْنِياً عَنِ الصَّانِعِ **bu durumda da yaratıcıya ihtiyaç duymayan bir kadim olur ki** وَهُوَ مُحَالٌ **bu da muhaldir.** Daha ne gerekir? وَأَنْ لَا يَكُونَ لِلْخَالِقِ **yaratan için olmaması gerekecek** Ne? تَعَلُّقٌ بِالْعَالَمِ **alemle bir alaka** سِوَى أَنَّهُ أَقْدَمُ **sadece daha öncedir.** Daha ne gerekecektir? وَقَادِرٌ عَلَيْهِ مِنْ غَيْرِ صُنْعٍ وَتَأْثِيرٍ فِيهِ **Allah Teâlâ'nın alemi yaratmadığı ve ona tesir etmediği halde alem üzerine kudreti olması gerekecektir.** Ne için Allah Teâlâ'nın yaratması ve tesiri olmaz? ضَرُورَةَ تَكَوُّنِهِ بِنَفْسِهِ **zira alemin kendinin aynısı olan tekvin ile mevcut olma zaruretinden dolayı** وَهَذَا **Bu ise -yani Allah Teâlâ'nın varlığının daha önce olması-** لَا يُوجِبُ كَوْنَهُ خَالِقاً **Allah Teâlâ'nın yaratıcı olmamasını,** وَالْعَالَمِ مَخْلُوقاً لَهُ **alemin de O'nun yarattığı olmasını gerektirmez.** Daha? فَلَا يَصِحُّ الْقَوْلُ **Bu durumda da şöyle denilmesi sahih olmayacaktır** بِأَنَّهُ خَالِقُ الْعَالَمِ وَصَانِعُهُ **Allah Teâlâ alemin yaratıcısıdır.** Daha? هَذَا خُلْفٌ **Bu ise batıldır.** Daha ne gerekir? وَأَنْ لَا يَكُونَ اللهُ تَعَالَى مُكَوِّناً لِلْأَشْيَاءِ **Allah Teâlâ'nın eşyayı -varlıkları- icat etmemesi gerekecektir.** Ne için? ضَرُورَةَ أَنَّهُ لَا مَعْنَى لِلْمُكَوِّنِ **zira icat eden manasının olmayacağı zaruridir** إِلاَّ مَنْ قَامَ بِهِ التَّكْوِينُ **ancak icat etme manası onunla kaim olursa** Daha ne gerekir? وَالتَّكْوِينُ إِذَا كَانَ عَيْنَ الْمُكَوَّنِ **Tekvin mükevvenin aynısı olursa** Ne olur? لَا يَكُونُ قَائِماً بِذَاتِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olamaz.** Daha ne gerekir? وَأَنْ يَصِحَّ الْقَوْلُ **şöyle hükmedilmesinin sahih olması gerekir:** بِأَنَّ خَالِقَ سَوَادِ هَذَا الْحَجَرِ أَسْوَدُ **Bu taşın siyahlığını yaratan siyah rengidir.** Daha? وَهَذَا الْحَجَرُ خَالِقُ السَّوَادِ **Bu taş siyahlığını yaratandır.** Ne için böyle hükmedilmesi gerekir? إِذْ لَا مَعْنَى

إِلاَّ مَنْ لِلْخَالِقِ وَالْأَسْوَدِ **zira yaratıcı ve siyah olma lafızlarının manası olmaz** قَامَ بِهِ الْخَلْقُ وَالسَّوَادُ **sadece kendisiyle yaratma ve siyahlık kaim olan zatlardır.** Ne olduğu halde? وَهُمَا وَاحِدٌ فَمَحَلُّهُمَا وَاحِدٌ **Halbuki yaratmak ve siyahlık vasfı -tekvin mükevvenin aynısı iddiası gereği- birdir, onların mahalleri de birdir. -Mahalden taşı kastediyor.-** وَهَذَا كُلُّهُ تَنْبِيهٌ **Bu anlatılanların hepsi bir uyarıdır** Ne hususta? عَلَى كَوْنِ الْحُكْمِ بِتَغَايُرِ الْفِعْلِ وَالْمَفْعُولِ ضَرُورِيّاً **fiil ile mefulün başka şeyler olduğuyla hükmetmek zaruri olduğuna dair.** لَكِنَّهُ يَنْبَغِي لِلْعَاقِلِ **Akıllı olana gerekir** Ne? أَنْ يَتَأَمَّلَ فِي أَمْثَالِ هَذِهِ الْمَبَاحِثِ **bu gibi misalleri düşünmesi** Daha? وَلَا يَنْسِبَ إِلَى الرَّاسِخِينَ مِنْ عُلَمَاءِ الْأُصُولِ **kuvvetli kelam alimlerine nispet etmemesi gerekir.** Neyi? مَا يَكُونُ اسْتِحَالَتُهُ بَدِيهِيَّةً ظَاهِرَةً **açıkça muhal olduğu belli olanı** Kime açık? عَلَى مَنْ لَهُ أَدْنَى تَمْيِيزٍ **az bir ayırım yapma özelliği olan birinin bile** Daha? بَلْ يُطْلَبُ لِكَلَامِهِمْ مَحْمِلاً صَحِيحاً **bilaki o büyüklerin konuşmalarını sahih bir yere -manaya- hamletmeleri gerekir.** öyle sahih mana ki يَصْلَحُ مَحَلاً لِنِزَاعِ الْعُلَمَاءِ وَاخْتِلَافِ الْعُقَلَاءِ **alimlerin ve akıl sahiplerinin ihtilaf etmelerinin sahih olabileceği manalardır** Ne için? فَإِنَّ مَنْ قَالَ **zira kim dese** Ne dese? اَلتَّكْوِينُ عَيْنُ الْمُكَوَّنِ **Tekvin mükevvenin aynısıdır** Ne olur? أَرَادَ **şunu kastetmiş olur:** أَنَّ الْفَاعِلَ **Muhakkak fail** إِذَا فَعَلَ شَيْئاً **bir iş işlediğinde** فَلَيْسَ هَهُنَا إِلَّا الْفَاعِلُ وَالْمَفْعُولُ **o durumda sadece fail ve meful vardır.** Daha? وَأَمَّا الْمَعْنَى الَّذِي يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالتَّكْوِينِ وَالْإِيجَادِ وَنَحْوِ ذَلِكَ **-Onların nazarında- tekvin, icat ve benzeri isimlerle tabir edilen manaya gelince;** فَهُوَ أَمْرٌ اعْتِبَارِيٌّ **o itibari bir şeydir** öyle itibari şey ki يَحْصُلُ فِي الْعَقْلِ **aklen hasıl olur** Neden? مِنْ نِسْبَةِ الْفَاعِلِ إِلَى الْمَفْعُولِ **faili -işi yapmak hususunda- mefule nispet etmekten** Daha? وَلَيْسَ أَمْراً مُحَقَّقاً **yoksa gerçek -yani harici varlığı olan- bir şey değildir** öyle gerçek varlık ki

مُغَايِراً لِلْمَفْعُولِ فِي الْخَارِجِ hariçte -yani yaşanılan hayatta - وَلَمْ يُرِدْ Yoksa o kuvvetli alim kastetmiş değildir Neyi? أَنَّ مَفْهُومَ التَّكْوِينِ tekvinden anlaşılan هُوَ بِعَيْنِهِ مَفْهُومُ الْمُكَوَّنِ mükevvenden anlaşılanın aynısıdır Ne için? لِيَلْزَمَ الْمُحَالَاتِ zira -bundan- muhal gereker. وَهَذَا كَمَا يُقَالُ Bunu demek tıpkı şunu demek gibidir: إِنَّ الْوُجُودَ Varlık عَيْنُ الْمَاهِيَّةِ فِي الْخَارِجِ Hariçte mahiyetinin aynısıdır. بِمَعْنَى şu manayla ki أَنَّهُ şan لَيْسَ فِي الْخَارِجِ لِلْمَاهِيَّةِ تَحَقُّقٌ mahiyetin hariçte tahakkuku -yani varlığı- yoktur Daha? وَلِعَارِضِهَا الْمُسَمَّى بِالْوُجُودِ تَحَقُّقٌ آخَرُ o mahiyetin arizisi olup da varlık diye isimlenenlerin de başka bir tahakkuku -yani varlığı- yoktur ki حَتَّى يَجْتَمِعَانِ hatta biraraya gelsin Ne? اجْتِمَاعِ الْقَابِلِ وَالْمَقْبُولِ كَالْجِسْمِ وَالسَّوَادِ tıpkı cisim ve -onun rengi olan- siyahlık gibi kabul edenle kabul edilenin bir araya gelmesi gibi. Daha? بَلِ الْمَاهِيَّةُ إِذَا كَانَتْ Bilakis mahiyet var olduğunda Nedir? فَتَكَوُّنُهَا هُوَ وُجُودُهَا onun oluşumu var olmasıdır -yani fertlerinin var olmasıdır- Daha? لَكِنَّهُمَا مُتَغَايِرَانِ فِي الْعَقْلِ ancak mahiyet ve varlığı -yani fertleri- akıl bakımından farklı şeylerdir بِمَعْنَى bunun manası şudur أَنَّ لِلْعَقْلِ akıl için caizdir Ne? أَنْ يُلَاحِظَ الْمَاهِيَّةَ دُونَ الْوُجُودِ وَبِالْعَكْسِ varlığı -fertleri- olmadan sırf mahiyeti veya tam aksi düşünülebilir Daha? فَلَا يَتِمُّ إِبْطَالُ هَذَا الرَّأْيِ Buna göre bu görüşün iptali tam -mümkün- değildir. إِلَّا ancak -şöyle denilebilir- بِإِثْبَاتِ أَنَّ تَكَوُّنَ الْأَشْيَاءِ وَصُدُورَهَا varlıkların var edilmesi Kim tarafından? عَنِ الْبَارِي تَعَالَى Allah Teâlâ tarafından Nedir? يَتَوَقَّفُ bağlıdır Neye? عَلَى صِفَةٍ حَقِيقِيَّةٍ hakiki bir sıfata bağlıdır مُغَايِرَةٍ لِلْقُدْرَةِ وَالْإِرَادَةِ kudret ve iradeden başka قَائِمَةٍ بِالذَّاتِ zatıyla kaim وَالتَّحْقِيقُ Tahkik Nedir? أَنَّ تَعَلُّقَ الْقُدْرَةِ kudret sıfatının taalluku Nedir? عَلَى وَفْقِ الْإِرَادَةِ irade sıfatının taallukuna uygundur

İrade sıfatının neye taallukuna uygun olması? بِوُجُودِ الْمَقْدُورِ لِوَقْتِ وُجُودِهِ **takdir edilecek şeyin varlığını ve varlık vaktini iradesine uygun olması** Nasıl değerlendirilir? إِذَا نُسِبَ **bu taalluk nispet edildiğinde** Neye? إِلَى الْقُدْرَةِ **kudret sıfatına** Ne olur? يُسَمَّى إِيجَاباً لَهُ **takdir edileni icap -sabit kılan- diye isimlenir** وَإِذَا نُسِبَ إِلَى الْقَادِرِ **bu taalluk kudret sahibine nispet edilince** Ne olur? يُسَمَّى الْخَلْقَ وَالتَّكْوِينَ وَنَحْوَ ذَلِكَ **yaratmak, icat etmek ve diğer isimlerle isimlenir.** فَحَقِيقَتُهُ **Buna göre tekvinin hakikatı** Nedir? كَوْنُ الذَّاتِ **zatın olması** بِحَيْثُ **şöyle ki** تَعَلَّقَتْ قُدْرَتُهُ **kudretinin taalluk etmesi** Neye? بِوُجُودِ الْمَقْدُورِ **makdurun bulunmasına** Ne zaman? لِوَقْتِهِ **vakti gelince** Daha? ثُمَّ يَتَحَقَّقُ **Hem sonra gerçekleşir** Nasıl? بِحَسَبِ خُصُوصِيَّاتِ الْمَقْدُورَاتِ **takdir edilenlerin özellikleri gereğince** Ne? خُصُوصِيَّاتُ الْأَفْعَالِ **fiillerin özellikleri** كَالتَّرْزِيقِ **rızıklandırmak,** وَالتَّصْوِيرِ **suretlendirmek,** وَالْإِحْيَاءِ **canlandırmak** وَالْإِمَاتَةِ **öldürmek gibi** وَغَيْرِ ذَلِكَ إِلَى مَا لَا يَكَادُ يَتَنَاهَى **ve diğer neredeyse sınırsız fiiller.** وَأَمَّا كَوْنُ كُلٍّ مِنْ ذَلِكَ صِفَةً حَقِيقِيَّةً أَزَلِيَّةً **Bu fiillerden her birinin hakiki ezeli birer sıfat olmasına gelince;** فَمِمَّا تَفَرَّدَ بِهِ بَعْضُ عُلَمَاءِ مَا وَرَاءَ النَّهْرِ **Mavaraunnehir'den bazı alimler bu hususta -diğer kelamcılardan- ayrılmışlardır.** وَفِيهِ تَكْثِيرٌ لِلْقُدَمَاءِ جِدّاً **bu görüşte gerçekten kadimleri çoğaltmak vardır** وَإِنْ لَمْ تَكُنْ مُتَغَايِرَةً **her ne kadar Allah Teâlâ'nın zatından ayrı olmasa da.** وَالْأَقْرَبُ مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْمُحَقِّقُونَ مِنْهُمْ **-Akla- en yakın olanı kelamcılardan muhakkiklerin gittiği görüştür.** وَهُوَ **O görüş** Nedir? أَنَّ مَرْجِعَ الْكُلِّ إِلَى التَّكْوِينِ **Hepsi tekvin sıfatına döner** Ne için? فَإِنَّهُ **Çünkü şan** إِنْ تَعَلَّقَ بِالْحَيَاةِ يُسَمَّى إِحْيَاءً **can vermeye taalluk ederse ihyadır** Daha? وَبِالْمَوْتِ يُسَمَّى إِمَاتَةً **öldürmeye taalluk ederse imatedir** Daha? وَبِالصُّورَةِ تَصْوِيراً **suret vermeye taalluk ederse**

tasvirdir Daha? وَبِالرِّزْقِ تَرْزِيقاً **rızık vermeye taalluk ederse terzıkdır** Daha? إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **ve diğerleri...** فَالْكُلُّ تَكْوِينٌ **Buna göre hepsi tekvindir** Daha? وَإِنَّمَا الْخُصُوص بِخُصُوصِيَّةِ التَّعَلُّقَاتِ **hususiyetler taallukların hususiyetine göre değişir.**

Metnü'l-Akâid

Tekvin-Mükevven Farkı

Bize göre Tekvin, mükevvenin gayrıdır.

Şerhu'l-Akâid

Bize göre Tekvin, mükevvenin gayrıdır. Çünkü fiil, "darp-madrup" (vurmak-vurulan) ve "ekl-me'kûl"de (yemek-yenilen) olduğu gibi mef'ulden farklı bir şey olmak zorundadır. Yine tekvin mükevvenin aynı olsaydı, mükevvenin kendiliğinden yaratılmış olması lazımdı. Zira zorunlu olarak mükevven, kendisinin aynı olan tekvinle yaratılmış olurdu. Böylece de yaratıcıya ihtiyaç duymayan bir kadim olması kaçınılmaz olurdu. Bütün bunlar imkânsızdırlar. (Öyleyse tekvin mükevvenin aynı değil, gayrıdır.)

Yine Allah Teâlâ'nın, mükevvenle/mahlukatla alakası sadece daha önce mevcut olmak ve de yaratmamış ve tesir etmemiş olduğu hlde sadece her şeye kadir olmak olurdur. Zira böyle bir mana kabul edildiğinde mahlukatın/alemin kendiliğinden meydana gelmiş olması kaçınılmaz olur ve Allah'ın yaratıcı olduğunu, âlemin de yaratılmış olduğunu gerektirmez/iptal eder. Dolayısıyla "Allah âlemin yaratıcısıdır, sâniîdir" demek doğru olmazdı. Bu ise tüm delillere aykırıdır. (Şu hâlde yukarda anlatılan ve nice birçok delile aykırı olmasına rağmen tekvin mükevvenin aynıdır demek doğru olamaz.)

Yine Allah Teâlâ'nın eşyayı mükevvin/yaratıcı olmaması gerekirdi. Zira zorunlu olarak; mükevvin, tekvin kendisiyle kaim olan anlamında olmalıdır. Tekvin mükevvenin aynı olsaydı Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olmazdı.

Şu da var ki: tekvin mükevvenin/mahlukatın aynı olsaydı "şu taşın siyahlığını yaratan siyahlıktır" demek ve "bu taş siyahlığı yaratandır", demek doğru olmalıydı. Zira "yaratıcı" demek yaratma fiili kendisiyle kaim olan demekt olduğu gibi "siyah şey" demek de siyahlık vasfı kendisiyle kaim olan şey demektir. Yaratma da siyahlık vasfı da aynı şeyde bulunduğundan bu ikisinin mahalli de bir olması gerekirdi.

Tekvinin mükevvenin aynı olmadığına dair tüm anlatılanlar, fiille mef'ûl arasındaki zorunlu olarak bir farkın bulunduğuna tembihtir. Lakin akıl sahibi kimsenin bu emsal konularda daha dikkatli düşünmesi, asgari düzeyde temyiz sahibi olan kişilerin dahi imkânsızlığının bedihi olduğunu rahat bir şekilde anlayacakları şeyleri uzman usul âlimlerine, nispet etmemesi gerekir. Aksine muhakkik usul âlimlerinin konu hakkında görüşlerini[1], âlimler ve akıllı kimseler arasında tartışma konusu olmaya elverişli bir anlama yorması gerekir. Zira "tekvin mükevvenin aynıdır" diyen kişi, fâil bir şey yaptığında ortada fâil ve mef'ûlün dışında bir şeyin bulunmadığını kast eder. Tekvin ve îcad emsali sözlerle kast edilen mana ise itibarî bir manadır. Fâilin mef'ûle olan nispetinden akılda hâsıl olan bri manadır. Hariçte mef'ûlden farklı olan gerçek bir varlık değildir.[2] Yoksa bizzat tekvin, bir mefhum olarak mükevvenin mefhumuyla aynıdır anlamını kastetmiyorlar ki, bahsedilen mümkünsüzlükler gereksin.

(Eş'ârîlerin bu hususta anlattıkları) "hariçte vücûd, mahiyetin aynıdır", sözü gibidir. Şu anlamda ki; hariçte mahiyetin bir tahakkuku, ona arız olan vücudun ayrı bir tahakkuku yoktur. Bu yüzden cisimle siyahlığın[3] birleşmesinde olduğu gibi kâbîl ve makbûlun[4] birleşmesi gibi birleşirler.[5] Aksine mahiyet gerçekleşti-

1 Yani Eş'arî kelamcılarının "tekvin mükevvenin aynıdır" yönündeki görüşlerini bu şekilde değil de başka türlü anlayarak daha doğru bir manaya yormak evla ve doğru olandır.

2 Bu ifade genellikle, sadece zihnen mevcut olanın mukabili olarak kullanılır.

3 Yani hariçte birbirlerinden ayrı değillerdir. Malum olduğu üzere cisim kendi üzerinde rengini kabul etmiştir. Yoksa renk cismin kendisi değildir. Böylece hariçte birbirlerinden ayrı değillerdir. Bu bir benzetmedir. Zira renk hariçte cisimden ayrılmasa da cismin mahiyeti değildir. Benzeşme yönleri bir şeyin arazıyla hariçte beraber olmalarıdır. Şu kadar varki mahiyet, fertlerinin arazı olmadığı gibi, fertleri de mahiyetin arazı değildir. Zira hariçte birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir. Zira hariçte varlık varsa mahiyeti de vardır. Biz onun mahiyetini anlayamasak da.

4 Kabil, kabul eden, makbûl kabul edilen demektir. Burada sıfatla mevsuf kast edilmiştir. Yani mevsuf kâbil, sıfat makbûl olmaktadır. Mevsufun varlığı başka, sıfatın varlığı başkadır.

5 Şüphesiz ki bu hüküm doğrudur. Zira mahiyetler varlıkların hariçte ne olduklarını ifade eden itibari mefhumlar olduğundan hariçte onların aynılarıdırlar. Bunun sebebine gelince; mahiyetler için hariçte ayni yani bizzat var olmak söz konusu değildir. Zira mahiyetler sırf bir itibardan ibarettirler. Bu tür hariçte gerçek bir varlığı olmayıp da sadece itibardan ibaret olanlara ma'kûlatı sani denir. Hariçte gerçek varlığı olanlara da ma'kûlatı ûlâ denilir. Ma'kûlatı ûla olanlar ma'kûlatı sani denilen itibari mahiyetlerin ma sadaklarıdır. Yani hariçte ki o mahiyetin delalet ettiği fertlerdir. Sözgelimi insan için "Düşünen canlı" tarifi onun mahiyeti yani tarifi olduğundan ma'kûlatı sanidir. Zira hariçte düşünen canlı, diye bir şey yoktur. Zira o sadece bir itibardır. Hariçte var olanlar o itibari mahiyetin ma sadakları yani fertleri olan Zeyd, Amr, Bekir ve diğerleridir. Bundan da şunu anlıyoruz: Mahiyetler hariçte varlıklarından ayrı

ğinde onun tekevvünü, var olması demektir. Fakat mahiyetle vücûd akılda farklı şeylerdir. Yani akıl; vücûd olmadan mahiyeti, mahiyet olmadan mevcudiyeti düşünebilir. Buna göre bu görüşün[1] batıl olduğunu tam anlamıyla ortaya koymak ancak eşyanın mevcut olmasının, Allah Teâlâ tarafından yaratılmış olmasının Allah'ın zatıyla kâim, irade ve kudret sıfatlarının dışında hakikî bir sıfatın var kabul edilmesiyle mümkün olur.[2]

Gerçek şu ki, iradeye uygun olarak kudretin makdûra taalluk etmesi vucüda çıkma zamanı geldiğinde kudrete nispetle icâb; kâdire nispetle halk/yaratmak ve tekvin/var etmek emsali isimler alır. Buna göre hakiki tekvin şudur: zâtın, vakti geldiğinde kudret sıfatının mahlukata taalluk edecek durumda olmasıdır. Sonra yaratılanın özelliklerine göre fiillerin özel durumları gerçekleşir.

Terzîk, tasvîr, ihyâ ve imâte gibi sayılamayacak kadar çok olan fiiller hep böyledir.

Bu fiillerin her birinin hakiki ve ezeli birer sıfat olmaları sadece bazı Maveraünnehir[3] âlimlerinin görüşüdür. Bu görüşte, birbirlerinden ayrı olmasalar da gerçekten kadimleri çoğaltmak söz konusudur.

En güzeli; içlerinden muhakkik olan alimlerin şu görüşüdür: tüm ilahî fiiller, sonuçta tekvin sıfatına bağlanır. Tekvin sıfatı, hayata taalluk ederse ihya, ölüme taalluk ederse imâte, surete taalluk ederse tasvîr, rızka taalluk ederse terzîk diye

---

değillerdir. Bu, başta İmam Eş'ari olmak üzere Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Fakat mahiyet ve varlığı zihinde ise hariçtekinin aksine aynı şeyler değildir. Bunun sebebine gelince; Şarihin biraz sonra da açıklayacağı üzere zihinde sadece mahiyeti, varlığı olan fertleri olmaksızın ve varlığı olan fertleri de mahiyet olmaksızın düşünebilmek mümkündür. Bu da mahiyetin zihinde varlığından yani fertlerinden ayrı müstakil bir durumu olduğunu gösteriyor.

1 Yani tekvinin kudret sıfatının hadis bir taalluku olması ve Eş'ariler'in yorumladığı manayla mükevvenle tekvinin aynı olması…

2 Bu ibareden Şarihin bu meselede Eş'ari'lere daha yakın olduğu söylenebilir. Ancak burada şöyle demek hiçte yanlış olmayacaktır: Tekvin meselesinin hulasası şundan ibarettir: Kelamcılar tarafından iki farklı tekvin iddia edilmiştir. Bunlardan birincisi, kadim bir hakiki sıfat olup Allah Teâlâ'nın zatıyla kaimdir. Bu Matûri'dilerin görüşüdür. İkincisi, kudret sıfatının hadis taalluklarıdır ve Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim hakiki bir sıfat değildir. Bu da Eş'ari'lerin görüşüdür. Her mezhep diğerinin iddiasını inkâr etmektedir. Eşari'lerin tekvinin kadim bir sıfat olduğunu inkârı anlaşılmıştı. Maturidi'lerin tekvinin kudret sıfatının hadis taallukları olmasını inkarına gelince; zira Maturi'diler kudret sıfatının taalluklarının hadis olduğunu kabul etmemektedirler. Buna göre kudret sıfatının hadis taallukları yoktur ki tekvin diye isimlendirilsin.

3 Maveraünnehir, Orta Asya'da, Ceyhun ve Seyhun nehirleri arasında kalan tarihi bölge. Bugün bu bölge Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında bölünmüştür. Vikipedi

isimlendirilir. Bunların tamamı tekvindir. Her birine özel isim verilmesi, her birinin kendine ait özel kendilerine taallukları bulunmasındandır.

Metin

اَلْإِرَادَةُ

(وَالْإِرَادَةُ صِفَةٌ للهِ تَعَالَى أَزَلِيَّةٌ قَائِمَةٌ بِذَاتِهِ) كَرَّرَ ذَلِكَ تَأْكِيداً وَتَحْقِيقاً لِإِثْبَاتِ صِفَةٍ قَدِيمَةٍ للهِ تَعَالَى، تَقْتَضِي تَخْصِيصَ الْمُكَوَّنَاتِ بِوَجْهٍ دُونَ وَجْهٍ، وَفِي وَقْتٍ دُونَ وَقْتٍ لَا كَمَا زَعَمَتِ الْفَلَاسِفَةُ مِنْ أَنَّهُ تَعَالَى مُوجِبٌ بِالذَّاتِ لَا فَاعِلٌ بِالْإِرَادَةِ وَالْاِخْتِيَارِ، وَالنَّجَّارِيَّةُ مِنْ أَنَّهُ مُرِيدٌ بِذَاتِهِ لَا بِصِفَتِهِ، وَبَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ مِنْ أَنَّهُ مُرِيدٌ بِإِرَادَةٍ حَادِثَةٍ لَا فِي مَحَلٍّ، وَالْكَرَّامِيَّةُ مِنْ أَنَّ إِرَادَتَهُ حَادِثَةٌ فِي ذَاتِهِ.

وَالدَّلِيلُ عَلَى مَا ذَكَرْنَا الْآيَاتُ النَّاطِقَةُ بِإِثْبَاتِ صِفَةِ الْإِرَادَةِ وَالْمَشِيئَةِ للهِ تَعَالَى، مَعَ الْقَطْعِ بِلُزُومِ قِيَامِ صِفَةِ الشَّيْءِ بِهِ وَامْتِنَاعِ قِيَامِ الْحَوَادِثِ بِذَاتِهِ تَعَالَى، وَأَيْضاً نِظَامُ الْعَالَمِ وَوُجُودُهُ عَلَى الْوَجْهِ الْأَوْفَقِ الْأَصْلَحِ دَلِيلٌ عَلَى كَوْنِ صَانِعِهِ قَادِراً مُخْتَاراً، وَكَذَا حُدُوثُهُ؛ إِذْ لَوْ كَانَ صَانِعُهُ مُوجِباً بِالذَّاتِ لَزِمَ قِدَمُهُ ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ تَخَلُّفِ الْمَعْلُولِ عَنْ عِلَّتِهِ الْمُوجِبَةِ.

Kelime Anlamı

وَالْإِرَادَةُ **İrade** Nedir? صِفَةٌ للهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın sıfatıdır** أَزَلِيَّةٌ قَائِمَةٌ بِذَاتِهِ **ezeli, zatıyla kaim.** كَرَّرَ ذَلِكَ **Bu nu tekrarladı** Ne için? تَأْكِيداً وَتَحْقِيقاً لِإِثْبَاتِ صِفَةٍ قَدِيمَةٍ للهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın kadim sıfatları olduğunu tekit vetahkik etmek için.** تَقْتَضِي **Bu sıfat gerektirir** Neyi? تَخْصِيصَ الْمُكَوَّنَاتِ **yaratılacakları tahsis etmek -özel kılmak- için** Ne ile özelleştirmek? بِوَجْهٍ دُونَ وَجْهٍ **belli bir özellikle** Daha? وَفِي وَقْتٍ دُونَ وَقْتٍ **ve belli bir vakitle** Daha? لَا كَمَا زَعَمَتِ الْفَلَاسِفَةُ **felsefecilerin zannettiği gibi değildir** Onların zannettiği nedir? مِنْ أَنَّهُ تَعَالَى مُوجِبٌ بِالذَّاتِ **Allah Teâlâ zatı gereği -yani istem dışı, zaruri- yaratır,**

لَا فَاعِلٌ بِالْإِرَادَةِ وَالْاِخْتِيَارِ **irade ve ihtiyarıyla fail değildir** وَالنَّجَّارِيَّةُ **Neccarilerin zannettiği gibi de değildir** Onların zannettiği nedir? مِنْ أَنَّهُ **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? مُرِيدٌ بِذَاتِهِ لَا بِصِفَتِهِ **zatıyla irade eder, belli bir sıfatla değil** وَبَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile'nin zannettiği gibi de değildir** Onların zannettiği nedir? مِنْ أَنَّهُ **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? مُرِيدٌ بِإِرَادَةٍ حَادِثَةٍ **Allah Teâlâ herhangi bir mahalde olmayan** لَا فِي مَحَلٍّ **hadis bir iradeyle irade eder.**

وَالْكَرَّامِيَّةُ **Kerramiye'nin zannettiği gibi de değildir** Onların zannettiği nedir? مِنْ أَنَّ إِرَادَتَهُ **Allah Teâlâ'nın iradesi** حَادِثَةٌ فِي ذَاتِهِ **O'nun zatında hâdistir** وَالدَّلِيلُ عَلَى مَا ذَكَرْنَا **Bizim zikrettiğimizin delili** Nedir? الْآيَاتُ النَّاطِقَةُ بِإِثْبَاتِ صِفَةِ الْإِرَادَةِ وَالْمَشِيئَةِ للهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın iradesi ve dilemesine delalet eden ayetlerdir** Ne olduğu halde? مَعَ الْقَطْعِ بِلُزُومِ قِيَامِ صِفَةِ الشَّيْءِ بِهِ **bir şeyin sıfatının kendisiyle kaim olma gerekliliğinin kesinliğiyle beraber** Daha? وَامْتِنَاعِ قِيَامِ الْحَوَادِثِ بِذَاتِهِ تَعَالَى **ve hâdislerin Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim olmasının mümkün olmamasıyla beraber** وَأَيْضاً نِظَامُ الْعَالَمِ وَوُجُودُهُ دَلِيلٌ **yine alemin intizamı ve varlığı** عَلَى الْوَجْهِ الْأَوْفَقِ الْأَصْلَحِ **en uygun şekilde var edilmesi de Allah Teâlâ'nın irade sıfatı olduğuna delildir** Ne üzerine delildir? عَلَى كَوْنِ صَانِعِهِ قَادِراً مُخْتَاراً **alemi yaratanın kudret ve irade sahibi olduğuna** Daha? وَكَذَا حُدُوثُهُ **alemin hadis olması da Allah Teâlâ'nın irade sıfatı olduğuna delildir** Ne için? إِذْ لَوْ كَانَ صَانِعُهُ مُوجِباً بِالذَّاتِ **onu zira alemi mucip bi-z'zat -istemdışı var etmiş- olsaydı** لَزِمَ قِدَمُهُ **alemin de kadim olması gerekirdi** Ne için? ضَرُورَةَ امْتِنَاعِ تَخَلُّفِ الْمَعْلُولِ **zira malulün kendini gerektirici illetinden ayrılığı** Nedir? عَنْ عِلَّتِهِ الْمُوجِبِ **imkansız olması zaruri bilgilerdendir.**

Metnü'l-Akâid

İrade Sıfatı

İrade; Allah Teâlâ'nın ezelî bir sıfatıdır ve Allah'ın zatıyla kaimdir.

Şerhu'l-Akâid

İrade; Allah Teâlâ'nın ezelî bir sıfatıdır ve Allah'ın zatıyla kaimdir. Müellif, Allah Teâlâ'nın, mahlûkatı olması gereken zaman ve durumlara konumlanmasını gerektiren kadim bir sıfata sahip olduğunu ispat etmek için irade sıfatını tekrar zikretmiştir. Yoksa felsefecilerin iddia ettiği gibi değildir. Onlar: "Allah Teâlâ irade ve ihtiyarla fâil değildir, ancak zatıyla muciptir" diyorlar.[1] Neccâriyye[2] fırkası Allah Teâlâ zatıyla irade edendir sıfatlarıyla değil derken Mutezileden bazıları Allah Teâlâ'nın bir mahalli bulunmayan hâdis bir irade ile irâde ettiğini söylemişlerdir.[3] Kerrâmiyye[4] fırkası ise: Allah Teâlâ'nın iradesinin hâdis olduğunu ve Allah'ın zatıyla kâim olduğunu iddia ediyorlar.

Bizim görüşümüzün delili; Allah Teâlâ'nın irade ve meşîet sıfatına sahip olduğunu ispat eden ayet-i kerimelerdir. Bir de kesindir ki, bir şeyin sıfatı o şeyle kaim olmak zorundadır ve hâdis varlıkların Allah'ın zatıyla kaim olması mümkün değildir. Aynı şekilde âlemin nizamı ve son derece mükemmel ve en uygun şekilde yaratılmış olması, yaratıcısının irade ve kudret sahibi olduğuna delildir. Âlemin hâdis olması da böyledir. Çünkü âlemin yaratıcısının zatıyla mûcib olması, âlemin kadim olması sonucunu doğururdu.[5] Zira illet-i mûcîbesinden malulün geri kalmasının imkânsız olduğu zorunlu bilgidir.

---

1 Bunun anlaşılması için Seyyit Şerif Cürcani, Tarifat'ta şöyle demiştir: Mucip bi-z'zat, güneşin ışığının güneşin iradesi olmadan ondan sadır olması gibi şeylere denir.

2 Neccâriyye fırkası mutezilenin bir koludur. Önderleri hicri 289 yılında vefat eden Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr el-Basrî'dir. Sıfatlar konusunda mutezileyle aynı görüştedirler. Ancak va'd-vaîd, ef'âl-i ibâd emsali bazı konularda ehlisünnete yakındırlar. Bkz., Abdulmün'im el-Hıfnî, Mevsûatü'l-Fırak ve'l- Cemâât, s. 647.

3 Yani bu sıfat kendi nefsiyle kaimdir. Böyle itikat etmelerinin sebebi Allah Teâlâ'nın hâdise mahal olmayacağındandır. Şüphesiz ki bu itikat da yağmurdan kaçarken doluya yakalanmaktır.

4 Kerrâmiyye, hicri 255 yılında vefat eden Ebu Abdillah Muhammed b. Kerrâm es-Sicistânî'nin başını çektiği bir bidat fırkasıdır. Bunlar, iman konusunda Mürcie mezhebiyle aynı görüştedir. Allah Teâlâ'nın sıfatları hakkında Mücessime görüşüyle yakındırlar. İbn-i Kerrâm'ın Azâbü'l-kabr isimli bir eseri bulunmaktadır. Bu eserinde mezhebini açıklamaktadır. Bkz., Abdulmün'im el-Hıfnî, Mevsûatü'l-Fırak ve'l-Cemâât, s. 545.

5 Yani Allah Teâlâ'nın varlığıyla ezelden beri var olurdu.

Metin

وَرُؤْيَةُ اللهِ تَعَالَى

(**وَرُؤْيَةُ اللهِ تَعَالَى**) بِمَعْنَى الْاِنْكِشَافِ التَّامِّ بِالْبَصَرِ، وَهُوَ مَعْنَى إِدْرَاكِ الشَّيْءِ كَمَا هُوَ بِحَاسَّةِ الْبَصَرِ، وَذَلِكَ أَنَّا إِذَا نَظَرْنَا إِلَى الْبَدْرِ، ثُمَّ غَمَضْنَا الْعَيْنَ فَلَا خَفَاءَ فِي أَنَّهُ وَإِنْ كَانَ مُنْكَشِفاً لَدَيْنَا فِي الْحَالَيْنِ لَكِنَّ انْكِشَافَهُ حَالَ النَّظَرِ إِلَيْهِ أَتَمُّ وَأَكْمَلُ، وَلَنَا بِالنِّسْبَةِ إِلَيْهِ حِينَئِذٍ حَالَةٌ مَخْصُوصَةٌ هِيَ الْمُسَمَّاةُ بِالرُّؤْيَةِ.

(**جَائِزَةٌ فِي الْعَقْلِ**) بِمَعْنَى أَنَّ الْعَقْلَ إِذَا خُلِّيَ ونَفْسَهُ لَمْ يَحْكُمْ بِامْتِنَاعِ رُؤْيَتِهِ مَا لَمْ يَقُمْ لَهُ بُرْهَانٌ عَلَى ذَلِكَ، مَعَ أَنَّ الْأَصْلَ عَدَمُهُ، وَهَذَا الْقَدْرُ ضَرُورِيٌّ، فَمَنِ ادَّعَى الْاِمْتِنَاعَ فَعَلَيْهِ الْبَيَانُ.

وَقَدِ اسْتَدَلَّ أَهْلُ الْحَقِّ عَلَى إِمْكَانِ الرُّؤْيَةِ بِوَجْهَيْنِ: عَقْلِيٍّ وَسَمْعِيٍّ. تَقْرِيرُ الْأَوَّلِ: أَنَّا قَاطِعُونَ بِرُؤْيَةِ الْأَعْيَانِ وَالْأَعْرَاضِ، ضَرُورَةَ أَنَّا نُفَرِّقُ بِالْبَصَرِ بَيْنَ جِسْمٍ وَجِسْمٍ وَعَرَضٍ وَعَرَضٍ، وَلَا بُدَّ لِلْحُكْمِ الْمُشْتَرَكِ مِنْ عِلَّةٍ مُشْتَرَكَةٍ، وَهِيَ إِمَّا الْوُجُودُ أَوِ الْحُدُوثُ أَوِ الْإِمْكَانُ إِذْ لَا رَابِعَ يَشْتَرِكُ بَيْنَهُمَا.

وَالْحُدُوثُ عِبَارَةٌ عَنِ الْوُجُودِ بَعْدَ الْعَدَمِ، وَالْإِمْكَانُ عِبَارَةٌ عَنْ عَدَمِ ضَرُورَةِ الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ، وَلَا مَدْخَلَ لِلْعَدَمِ فِي الْعِلِّيَّةِ، فَتَعَيَّنَ الْوُجُودُ وَهُوَ مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الصَّانِعِ وَغَيْرِهِ، فَيَصِحُّ أَنْ يُرَى مِنْ حَيْثُ تَحَقُّقِ عِلَّةِ الصِّحَّةِ وَهِيَ الْوُجُودُ، وَيَتَوَقَّفُ امْتِنَاعُهَا عَلَى ثُبُوتِ كَوْنِ شَيْءٍ مِنْ خَوَاصِّ الْمُمْكِنِ شَرْطاً أَوْ مِنْ خَوَاصِّ الْوَاجِبِ مَانِعاً.

وَكَذَا يَصِحُّ أَنْ يُرَى سَائِرُ الْمَوْجُودَاتِ مِنَ الْأَصْوَاتِ وَالطُّعُومِ وَالرَّوَائِحِ وَغَيْرِ ذَلِكَ، وَإِنَّمَا لَا يُرَى بِنَاءً عَلَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَخْلُقْ فِي الْعَبْدِ رُؤْيَتَهَا بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ، لَا بِنَاءً عَلَى امْتِنَاعِ رُؤْيَتِهَا.

وَحِينَ اعْتُرِضَ بِأَنَّ الصِّحَّةَ عَدَمِيَّةٌ فَلَا تَسْتَدْعِي عِلَّةً مُشْتَرِكَةً، وَلَوْ سُلِّمَ فَالْوَاجِدُ النَّوْعِيُّ قَدْ يُعَلَّلُ بِالْمُخْتَلِفَاتِ كَالْحَرَارَةِ بِالشَّمْسِ وَالنَّارِ، فَلَا يَسْتَدْعِي عِلَّةً مُشْتَرِكَةً، وَلَوْ سُلِّمَ فَالْعَدَمِيُّ يَصْلَحُ عِلَّةً لِلْعَدَمِيِّ، وَلَوْ سُلِّمَ فَلَا نُسَلِّمُ اشْتِرَاكَ الْوُجُودِ، بَلْ وُجُودُ كُلِّ شَيْءٍ عَيْنُهُ.

أُجِيبَ: بِأَنَّ الْمُرَادَ بِالْعِلَّةِ مُتَعَلَّقُ الرُّؤْيَةِ وَالْقَابِلُ لَهَا، وَلَا خَفَاءَ فِي لُزُومِ كَوْنِهِ وُجُودِيّاً، ثُمَّ لَا يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ خُصُوصِيَّةَ الْجِسْمِ أَوِ الْعَرَضِ؛ لِأَنَّا أَوَّلُ مَا نَرَى شَبْحاً مِنْ بَعِيدٍ إِنَّمَا نُدْرِكُ مِنْهُ هُوِيَّةً مَّا دُونَ خُصُوصِيَّةِ جَوْهَرِيَّتِهِ أَوْ عَرَضِيَّتِهِ أَوْ إِنْسَانِيَّتِهِ أَوْ فَرَسِيَّتِهِ وَنَحْوِ ذَلِكَ، وَبَعْدَ رُؤْيَتِهِ بِرُؤْيَةٍ وَاحِدَةٍ مُتَعَلِّقَةٍ بِهُوِيَّتِهِ قَدْ نَقْدِرُ عَلَى تَفْصِيلِهِ إِلَى مَا فِيهِ مِنَ الْجَوَاهِرِ وَالْأَعْرَاضِ، وَقَدْ لَا نَقْدِرُ، فَمُتَعَلَّقُ الرُّؤْيَةِ هُوَ كَوْنُ الشَّيْءِ لَهُ هُوِيَّةٌ مَّا، وَهُوَ الْمَعْنِيُّ بِالْوُجُودِ، وَاشْتِرَاكُهُ ضَرُورِيٌّ.

وَفِيهِ نَظَرٌ، لِجَوَازِ أَنْ يَكُونَ مُتَعَلَّقُ الرُّؤْيَةِ هُوَ الْجِسْمِيَّةَ وَمَا يَتْبَعُهَا مِنَ الْأَعْرَاضِ مِنْ غَيْرِ اعْتِبَارِ خُصُوصِيَّتِهِ. وَتَقْرِيرُ الثَّانِي: أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ قَدْ سَأَلَ الرُّؤْيَةَ بِقَوْلِهِ: ﴿ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ﴾ [الأعراف/١٤٣] فَلَوْ لَمْ تَكُنِ الرُّؤْيَةُ مُمْكِنَةً لَكَانَ طَلَبُهَا جَهْلاً بِمَا يَجُوزُ فِي ذَاتِ اللهِ تَعَالَى وَمَا لَا يَجُوزُ أَوْ سَفَهاً وَعَبَثاً وَطَلَباً لِلْمُحَالِ، وَالْأَنْبِيَاءُ مُنَزَّهُونَ عَنْ ذَلِكَ، وَأَنَّ اللهَ قَدْ عَلَّقَ الرُّؤْيَةَ بِاسْتِقْرَارِ الْجَبَلِ وَهُوَ أَمْرٌ مُمْكِنٌ فِي نَفْسِهِ، وَالْمُعَلَّقُ بِالْمُمْكِنِ مُمْكِنٌ؛ لِأَنَّ مَعْنَاهُ الْإِخْبَارُ بِثُبُوتِ الْمُعَلَّقِ عِنْدَ ثُبُوتِ الْمُعَلَّقِ بِهِ، وَالْمُحَالُ لَا يَثْبُتُ عَلَى شَيْءٍ مِنَ التَّقَادِيرِ الْمُمْكِنَةِ. وَقَدْ اعْتُرِضَ عَلَيْهِ بِوُجُوهٍ، أَقْوَاهَا: أَنَّ سُؤَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ لِأَجْلِ قَوْمِهِ حَيْثُ قَالُوا: ﴿ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً ﴾ [البقرة/٥٥] فَسَأَلَ لِيَعْلَمُوا امْتِنَاعَهَا كَمَا عَلِمَهُ هُوَ، وَبِأَنَّا لَا نُسَلِّمُ أَنَّ الْمُعَلَّقَ عَلَيْهِ مُمْكِنٌ، بَلْ هُوَ اسْتِقْرَارُ الْجَبَلِ حَالَ تَحَرُّكِهِ وَهُوَ مُحَالٌ.

وَأُجِيبَ: بِأَنَّ كُلًّا مِنْ ذَلِكَ خِلَافُ الظَّاهِرِ، وَلَا ضَرُورَةَ فِي ارْتِكَابِهِ، عَلَى أَنَّ الْقَوْمَ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ كَفَاهُمْ قَوْلُ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ الرُّؤْيَةَ مُمْتَنِعَةٌ، وَإِنْ

كَانُوا كُفَّاراً لَمْ يُصَدِّقُوهُ فِي حُكْمِ اللهِ تَعَالَى بِالْاِمْتِنَاعِ، وَأَيًّا مَا كَانَ يَكُونُ السُّؤَالُ عَبَثاً. وَالْاِسْتِقْرَارُ حَالَ التَّحَرُّكِ أَيْضاً مُمْكِنٌ، بِأَنْ يَقَعَ السُّكُونُ بَدَلَ الْحَرَكَةِ، وَإِنَّمَا الْمُحَالُ اجْتِمَاعُ الْحَرَكَةِ وَالسُّكُونُ.

Kelime Anlamı

وَرُؤْيَةُ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın görülmesi** Bundan maksat nedir? بِمَعْنَى الْاِنْكِشَافِ التَّامِّ بِالْبَصَرِ **görerek tam bir şekilde -varlığını- keşfetmek** وَهُوَ مَعْنَى إِدْرَاكِ الشَّيْءِ **Görmek bir şeyin olduğu haliyle idrak edilmesidir,** كَمَا هُوَ بِحَاسَّةِ الْبَصَرِ **görme duyusuyla olduğu gibi.** وَذَلِكَ **Görmek için zikredilen bu mana** Nasıl anlaşılmalıdır? أَنَّا إِذَا نَظَرْنَا إِلَى الْبَدْرِ **zira biz dolunaya baktığımızda** Daha? ثُمَّ غَمَضْنَا الْعَيْنَ **gözü yumduğumuzda** Ne olur? فَلَا خَفَاءَ **hiç şüphe edilmez** Ne hususta? فِي أَنَّهُ **muhakkak dolunay** Nedir? وَإِنْ كَانَ مُنْكَشِفاً لَدَيْنَا فِي الْحَالَيْنِ **her iki durumda da dolunay bizim için keşfedilmiş olsa da** Ne olur? لَكِنَّ انْكِشَافَهُ حَالَ النَّظَرِ إِلَيْهِ **ancak ona baktığımızdaki keşif** Nedir? أَتَمُّ وَأَكْمَلُ **daha tam ve kamildir** وَلَنَا بِالنِّسْبَةِ إِلَيْهِ حِينَئِذٍ **Bizim için dolunaya baktığımızda vardır** Ne vardır? حَالَةٌ مَخْصُوصَةٌ **özel bir durum** öyle durum ki هِيَ الْمُسَمَّاةُ بِالرُّؤْيَةِ **o hal görmek diye isimlenmiştir.** İşte buna benzer şekilde Allah Teâlâ'yı görmek mümkünmüdür? جَائِزَةٌ فِي الْعَقْلِ **aklen mümkündür** Bundan maksat nedir? بِمَعْنَى **şöyle bir manadır ki** أَنَّ الْعَقْلَ **muhakkak ki akıl** Nedir? إِذَا خُلِّيَ وَنَفْسَهُ **dış etkilerden kurtularak tek kaldığında** Ne olur? لَمْ يَحْكُمْ بِامْتِنَاعِ رُؤْيَتِهِ **görülemesinin mümkün olmayacağıyla hükmetmeyecektir** Ne müddet? مَا لَمْ يَقُمْ لَهُ بُرْهَانٌ عَلَى ذَلِكَ **görülemeyeceğine dair deliller sunulmadıkça** مَعَ أَنَّ الْأَصْلَ عَدَمُهُ **Bununla beraber -mevcut olanın**

görülmesinde- asıl olan görülmesinin muhal olmamasıdır. وَهَذَا الْقَدْرُ ضَرُورِيٌّ -Aksine delil olmadıkça- bu kadarı -yani mevcudun görülmesi gerektiği iki mezhep açısından da- zaruri bilgilerdendir. فَمَنِ ادَّعَى الْاِمْتِنَاعَ Kim Allah Teâlâ'nın görülemeyeceğini iddia ederse فَعَلَيْهِ الْبَيَانُ delil getirmesi gerekir. وَقَدِ اسْتَدَلَّ أَهْلُ الْحَقِّ Hak ehli -Ehl-i Sünnet- delil getirdi Ne üzerine? عَلَى إِمْكَانِ الرُّؤْيَةِ Allah Teâlâ'nın görülmesinin mümkün olması üzerine Ne ile? بِوَجْهَيْنِ iki vecihle Onlar nedir? عَقْلِيٍّ وَسَمْعِيٍّ akli delil ve nakli delil تَقْرِيرُ الْأَوَّلِBirincinin -akli delilin- açıklaması Nedir? أَنَّا قَاطِعُونَ biz kesin olarak biliyoruz Neyi? بِرُؤْيَةِ الْأَعْيَانِ وَالْأَعْرَاضِ ayn ve arazların görülebileceğine Ne için? ضَرُورَةَ أَنَّا نُفَرِّقُ بِالْبَصَرِ zira zaruri olarak biz görerek ayırabiliyoruz Neyi? بَيْنَ جِسْمٍ وَجِسْمٍ iki farklı cismin وَعَرَضٍ وَعَرَضٍ ve iki farklı arazın arasını وَلَا بُدَّ لِلْحُكْمِ الْمُشْتَرَكِ elbette ortak bir hüküm için ayrılık yoktur Neden? مِنْ عِلَّةٍ مُشْتَرَكَةٍ ortak bir illetten. وَهِيَ Bu illet Nedir? إِمَّا الْوُجُودُ أَوِ الْحُدُوثُ أَوِ الْإِمْكَانُ ya vücut -bir şeyin mevcut olması- veya hudustur -sonradan yaratılmış olmak- ya da mümkün -varlığı yokluğu müsavi- olmaktır Ne için? إِذْ لَا رَابِعَ يَشْتَرِكُ بَيْنَهُمَا Çünkü cisim ve arazlar arasında dördüncü bir ortaklık yoktur. وَالْحُدُوثُ Hudus, عِبَارَةٌ عَنِ الْوُجُودِ بَعْدَ الْعَدَمِ yokluktan sonra var olmaktır Daha? وَالْإِمْكَانُ imkan, عِبَارَةٌ عَنْ عَدَمِ ضَرُورَةِ الْوُجُودِ وَالْعَدَمِ bir şeyin varlığının, yokluğunun zaruri olmamasından ibarettir Daha? وَلَا مَدْخَلَ لِلْعَدَمِ فِي الْعِلِّيَّةِ Yokluğun illet olmakta bir tesiri yoktur فَتَعَيَّنَ الْوُجُودُ böylece -illet olarak- varlık taayyün etti. وَهُوَ Varlık ise Nedir? مُشْتَرَكٌ بَيْنَ الصَّانِعِ وَغَيْرِهِ yaratıcının ve diğerlerinin ortak olduğu bir özelliktir. فَيَصِحُّ أَنْ يُرَى dolayısıyla Allah Teâlâ'nın görülmesi sahih olur Neden? مِنْ حَيْثُ

تَحَقُّقِ عِلَّةِ الصِّحَّةِ sahih illet bulunduğundan O nedir? **وَهِيَ الْوُجُودُ bu illet de varlıktır. وَيَتَوَقَّفُ امْتِنَاعُهَا Halbuki görülmemesinin mümkün olmaması da bağlıdır** Neye? **عَلَى ثُبُوتِ كَوْنِ شَيْءٍ مِنْ خَوَاصِّ الْمُمْكِنِ شَرْطاً ya bir şeyin mümkünlerin özelliklerini taşıyanlardan olması görülmenin subutunun şartıdır** Daha? **أَوْ مِنْ خَوَاصِّ الْوَاجِبِ مَانِعاً ya da vacip özelliklerini taşıyanın görülmenin mümkün olmaması şartıdır وَكَذَا يَصِحُّ yine görülmenin ortak illeti varlık olunca sahih olması gerekir** Neyin sahih olması gerekir? **أَنْ يُرَى سَائِرُ الْمَوْجُودَاتِ diğer -göremediğimiz- varlıklarında görülebilir olmasının** Onlar neler? **مِنَ الْأَصْوَاتِ sesler, وَالطُّعُومِ tatlar, وَالرَّوَائِحِ kokular وَغَيْرِ ذَلِكَ ve diğerleri. وَإِنَّمَا لَا يُرَى Muhakkak ki görülmemeleri** Ne içindir? **بِنَاءً عَلَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يَخْلُقْ فِي الْعَبْدِ رُؤْيَتَهَا Allah Teâlâ'nın kulda bu tür varlıkları görmeyi yaratmaması üzerine bina edilmiştir** Nasıl yaratmamıştır? **بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ adetin aktığı yol üzere yaratmamıştır** Daha? **لَا بِنَاءً عَلَى امْتِنَاعِ رُؤْيَتِهَا yoksa bu tür varlıkların görülmesinin mümkün olmadığından değil. وَحِينَ اعْتُرِضَ itiraz edildiğinde** Ne ile? **بِأَنَّ الصِّحَّةَ عَدَمِيَّةٌ görülmenin sahih olması kavramı ademiyyeti -yani bir şeyin olmamasını da- içerir diye** Nasıl cevap verilir? **فَلَا تَسْتَدْعِي عِلَّةً مُشْتَرِكَةً -Görülmenin sahih olması- ortak bir illet ile -görülmesinin- sahih olmasını gerektirmez. وَلَوْ سُلِّمَ Şayet sıhhat kavramının ademî olmasına rağmen illet gerektirmesi kabul edilecek olsa** Ne olur? **فَالْوَاحِدُ النَّوْعِيُّ tek bir tür** Nedir? **قَدْ يُعَلَّلُ بِالْمُخْتَلِفَاتِ muhtelif illetlerle illetlenebilecektir** Ne gibi? **كَالْحَرَارَةِ بِالشَّمْسِ وَالنَّارِ sıcaklık için güneşin de ateşin de illet olabileceği gibi.** Daha? **فَلَا يَسْتَدْعِي عِلَّةً مُشْتَرِكَةً Böylece ortak bir illet gerektirmeyecektir. وَلَوْ سُلِّمَ Şayet tek bir tür tek bir illetle illetlenebileceği kabul edilecek iddia edilecek olsa** Nasıl cevap verilir?

فَالْعَدَمِيُّ يَصْلَحُ عِلَّةً لِلْعَدَمِيِّ **ademî olanın ademî olana illet olması uygundur. -yani vucudî olana uygun değildir-** وَلَوْ سُلِّمَ **Şayet -çoğunluğun iddia ettiği gibi- ademî olan ademî olana illet olamazı kabul edersek** Ne olur? فَلَا نُسَلِّمُ اشْتِرَاكَ الْوُجُودِ **varlıkların var olma özelliklerinin ortak olduğunu kabul etmeyiz** Daha? بَلْ وُجُودُ كُلِّ شَيْءٍ عَيْنُهُ **bilakis her bir şeyin varlığı kendisinin aynısıdır.**

أُجِيبَ **Bu itiraza şöyle cevap verilir:** بِأَنَّ الْمُرَادَ بِالْعِلَّةِ **Yukarıda zikredilen- iletten maksat** Nedir? مُتَعَلَّقُ الرُّؤْيَةِ **görmek eyleminin taalluk ettiği -yani bağlı olduğu- şeydir** Daha? وَالْقَابِلُ لَهَا **ve görme eylemini -kendisinde- kabul edendir** Daha? وَلَا خَفَاءَ **-buna göre- hiç gizlilik yoktur** Ne hususta? فِي لُزُومِ كَوْنِهِ **görmenin taalluk ettiği şeyin -yani o müteallakın- olmasında** Ne olmasında şüphe yoktur? وُجُودِيّاً **mevcut olmasında** ثُمَّ **Sonra** لَا يَجُوزُ **-aklen- caiz değildir** Ne? أَنْ يَكُونَ **görme eyleminin taalluk ettiği müteallakın olması** Ne olması? خُصُوصِيَّةَ الْجِسْمِ أَوِ الْعَرَضِ **sadece cisim veya araz** Ne için görülenin sadece cisim veya araz olması aklen caiz olmaz? لِأَنَّا أَوَّلَ مَا نَرَى شَبْحاً مِنْ بَعِيدٍ **zira biz uzak mesafeden önce bir gölge gördüğümüzde** Ne olur? إِنَّمَا نُدْرِكُ مِنْهُ هُوِيَّةً مَّا **biz o şeyden sadece herhangi bir hüviyyet -yani harici bir varlık- idrak ederiz** Ne olduğu halde? دُونَ خُصُوصِيَّةِ جَوْهَرِيَّتِهِ **cevherliğini idrak etmeyiz,** أَوْ عَرَضِيَّتِهِ **veya arazlığını,** أَوْ إِنْسَانِيَّتِهِ **veya insanlığını,** أَوْ فَرَسِيَّتِهِ **veya atlığını** ذَلِكَ وَنَحْوِ **ve benzeri özelliklerini -tam olarak-** Daha? وَبَعْدَ رُؤْيَتِهِ بِرُؤْيَةٍ وَاحِدَةٍ **müstakil -yani o şeyi kastederek- bir bakıştan sonra ise** öyle bakış ki مُتَعَلِّقَةٍ بِهُوِيَّتِهِ **o şeyin hüviyetine -yani hariçteki varlığına- taalluk eden bir bakıştan sonra ise** Ne olur? قَدْ نَقْدِرُ عَلَى تَفْصِيلِهِ **bazen onun detaylarına**

vakıf oluruz O detaylar nelere ayrılır? إِلَى مَا فِيهِ مِنَ الْجَوَاهِرِ وَالْأَعْرَاضِ **o şeydeki cevherler ve arazlar** Daha? وَقَدْ لَا نَقْدِرُ **bazen de -o şeye baktığımız halde yine de- vakıf olamayız.** Daha? فَمُتَعَلَّقُ الرُّؤْيَةِ **Buna göre görme eyleminin müteaalkı** Nedir? هُوَ كَوْنُ الشَّيْءِ لَهُ هُوِيَّةٌ مَّا **bir şeyin hariçte varlığının olmasıdır.** وَهُوَ الْمَعْنِيُّ بِالْوُجُودِ **İşte vucud ile -varlıkla- kastedilen de budur** Daha? وَاشْتِرَاكُهُ ضَرُورِيٌّ **ve bu varlığın tüm mevcutlar arasında ortak bir özellik olması ise zaruridir.** وَفِيهِ نَظَرٌ **Görme eyleminin müteallakının hariçte varlığı olan her tür varlık olmasında düşünülmeli -yani böyle olmayabilir-** Ne için? لِجَوَازِ أَنْ يَكُونَ مُتَعَلَّقُ الرُّؤْيَةِ **zira görme eyleminin müteallakının olması mümkündür** Ne olması? هُوَ الْجِسْمِيَّةَ **sadece cisimler** وَمَا يَتْبَعُهَا مِنَ الْأَعْرَاضِ **ve cisimlere tabi olarak arazlar** Cisim ve arazlar ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ اعْتِبَارِ خُصُوصِيَّتِهِ **cisim veya araz olan o şeyin özellikleri itibar edilmeksizin.** وَتَقْرِيرُ الثَّانِي **İkinci -nakli delilin- aöıklaması** Nedir? أَنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ **Musa** (‘aleyhi’s-selâm) قَدْ سَأَلَ **istemişti** Neden? الرُّؤْيَةَ **Allah Teâlâ'yı görmeyi** Ne ile? بِقَوْلِهِ **şu sözüyle:** رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ **Rabbim! Bana kendini göster; sana bakayım.** فَلَوْ لَمْ تَكُنِ الرُّؤْيَةُ مُمْكِنَةً **Şayet Allah Teâlâ'nın görülmesi mümkün olmasaydı** Ne oldu? لَكَانَ طَلَبُهَا جَهْلاً **onun bu isteği bilmemesinden olurdu** Neyi? بِمَا يَجُوزُ فِي ذَاتِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ hakkında mümkün olanı** Daha? وَمَا لَا يَجُوزُ **ve Allah Teâlâ hakkında mümkün olmayanı** Daha? أَوْ سَفَهاً وَعَبَثاً وَطَلَباً لِلْمُحَالِ **ve ayrıca bu istek aptallık, boş bir iş ve imkansızı talep olurdu.** وَالْأَنْبِيَاءُ مُنَزَّهُونَ عَنْ ذَلِكَ **Halbuki peygamberler tüm bunlardan münezzehtirler.** Daha? وَأَنَّ اللهَ قَدْ عَلَّقَ الرُّؤْيَةَ **Ve Allah Teâlâ kendisini görmeyi bağladı** Neye? بِاسْتِقْرَارِ الْجَبَلِ **dağın sabit kalmasına** وَهُوَ أَمْرٌ مُمْكِنٌ

فِي نَفْسِهِ **halbuki dağın sabit kalması haddizatında mümkün bir iştir** Daha? وَالْمُعَلَّقُ بِالْمُمْكِنِ مُمْكِنٌ **mümkün bir işe bağlanan da mümkündür** Ne için? لِأَنَّ مَعْنَاهُ **Zira görmeyi dağın sübutuna bağlamasının manası** Nedir? الْإِخْبَارُ بِثُبُوتِ الْمُعَلَّقِ عِنْدَ ثُبُوتِ الْمُعَلَّقِ بِهِ **kendine bağlananın tahakkuku olması halinde ona bağlananın da tahakkuk edeceğidir.** وَالْمُحَالُ لَا تَثْبُتُ **Halbuki muhal sabit olmaz** Ne üzerine? عَلَى شَيْءٍ مِنَ التَّقَادِيرِ الْمُمْكِنَةِ **mümkün olarak takdir edilenler üzerinde.** وَقَدْ اعْتُرِضَ عَلَيْهِ بِوُجُوهٍ **Bu cevaba birkaç yönden itiraz edilmiştir:** أَقْوَاهَا **En kuvvetlisi** Nedir? أَنَّ سُؤَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ **Musa ('aleyhi's-selâm)ın sorusu** Nedir? كَانَ لِأَجْلِ قَوْمِهِ **kavmi için verilmiş bir cevaptı** Nasıl? حَيْثُ قَالُوا **onlar şöyle demişlerdi:** لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً **Allah Teâlâ'yı açıkça görmedikçe sana iman etmeyeceğiz** Daha? فَسَأَلَ **bunun üzerine sordu** Ne için sordu? لِيَعْلَمُوا امْتِنَاعَهَا **Allah Teâlâ'yı görmenin mümkün olmadığını bilmeleri için** Ne gibi? كَمَا عَلِمَهُ هُوَ **tıpkı kendisinin bildiği gibi** Daha? وَبِأَنَّا لَا نُسَلِّمُ **ayrıca biz kabul etmiyoruz** Neyi? أَنَّ الْمُعَلَّقَ عَلَيْهِ مُمْكِنٌ **görme eyleminin kendisine bağlandığı şeyin mümkün bir şey olduğunu** Daha? بَلْ هُوَ اسْتِقْرَارُ الْجَبَلِ **bilakis o şey dağın durmasıdır** Ne zaman? حَالَ تَحَرُّكِهِ **hareket anında** وَهُوَ مُحَالٌ **halbuki hareket anındayken dırması muhaldir** وَأُجِيبَ **Bu itiraza cevap verilmiştir** Nasıl? بِأَنَّ كُلًّا مِنْ ذَلِكَ **bu işlerin her birisi** Nedir? خِلَافُ الظَّاهِرِ **zahirin hilafı işlerdir.** وَلَا ضَرُورَةَ فِي ارْتِكَابِهِ **Ve ayeti zahirin hilafına hamletmeyi gerektirecek bir zaruri durum da yoktur.** عَلَى أَنَّ الْقَوْمَ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ **Bununla beraber şayet o kavim inanmış iseler** Ne olur? كَفَاهُمْ قَوْلُ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ **Musa ('aleyhi's-selâm)ın sözü onlara yeter** Hangi sözü? أَنَّ الرُّؤْيَةَ مُمْتَنِعَةٌ **Allah Teâlâ'yı görmek mümkün değildir.** وَإِنْ كَانُوا

كُفَّاراً **yok eğer kafirdilerse** Ne olurdu? لَمْ يُصَدِّقُوهُ فِي حُكْمِ اللهِ تَعَالَى بِالْإِمْتِنَاعِ **Allah Teâlâ'yı görmenin mümkün olmadığı hükmünü söylemesi halinde onu tasdik ederlerdi** Daha? وَأَيًّا مَا كَانَ **bu iki durumdan hangisi olursa olsun** Ne olurdu? يَكُونُ السُّؤَالُ عَبَثاً **Musa ('aleyhi's-selâm)ın mümkün olmamasına rağmen Allah Teâlâ'yı görmeyi istemesi abes olurdu.** Daha? وَالْإِسْتِقْرَارُ حَالَ التَّحَرُّكِ أَيْضاً مُمْكِنٌ **Yine dağ haraket halindeyken sabit olmasını istemek de mümkündür** Nasıl? بِأَنْ يَقَعَ السُّكُونُ بَدَلَ الْحَرَكَةِ **şöyleki sükun haraketin yerine geçerek** Daha? وَإِنَّمَا الْمُحَالُ **asıl muhal olan** Nedir? اجْتِمَاعُ الْحَرَكَةِ وَالسُّكُونُ **haraket ve duraksamanın bir araya gelmesidir.**

Metnü'l-Akâid

Allah Teâlâ'yı Görmek

Ru'yetullah/Allah Teâlâ'yı gözle görmek aklen caizdir.

Şerhu'l-Akâid

Tam bir inkişaf[1] anlamında **Allah Teâlâ'yı görmek** İnkişaf: bir şeyi görme duyusu ile olduğu gibi algılamak demektir. Şöyle ki; dolunaya baktıktan sonra gözlerimizi yumduğumuzda her iki durumda da dolunay bize inkişaf edeceği malumdur. Fakat gözümüz açıkken oluşan inkişaf, çok daha net ve tamdır. Gözlerimizi açıp dolunaya baktığımızda bizde özel bir hal/inkişaf olur, işte bu hale ru'yet denir. **Aklen caizdir.** Yani akıl kendi haline bırakıldığında aksine bir delil bulunmadıkça Allah Teâlâ'nın görülmesinin imkânsız olduğuna hükmetmez.[2] Kaldı ki bu konuda delilin bulunmaması asıldır. Bu kadarı ilm-i zarurî ile sabittir. Ru'yetüllahın imkânsız olduğunu iddia edenler buna delil

1 Maksat Allah Teâlâ'nın varlığını keşfetmektir. Zira görerek mahiyetini anlamanın imkânı olmayacağı için gördüğümüzün Allah Teâlâ olduğunu bilmekten ötesi mümkün olmayacaktır.

2 Aksini gösteren bir delil bulunmadıkçadan kastedilen Mutezile'nin Allah Teâlâ'nın görülemeyeceğine dair getirdiği delillerdir. Bu deliller, Allah Teâlâ'nın cisim olmaması, mekândan ve cihetten münezzeh olması ve benzerleridir. Zira bunlar şu dünya hayatında bir şeyin görülebilmesinin şartlarındandır. Tabi Ehl-i Sünnet, ileride geleceği üzere bu delillere cevap vermiştir.

getirmelidirler.[1] Ehl-i hak (ehlisünnet) ru'yetüllahın mümkün olduğuna dair hem aklî hem de naklî her iki şekilde deliller getirmiştir.

Aklî delilin izahı şudur: Bizler a'yân ve a'râzın kesinlikle görülebilir olduklarını biliyoruz. Zira iki cismin veya iki arazın arasını gözlerimiz zorunlu olarak ayırt eder. Müşterek her hükmün müşterek bir illeti olması kaçınılmazdır. Bu illet ya vücûd veya hudûs veya da imkân olabilir. Cisimle arazların ortak olduğu dördüncü bir illet ihtimali yoktur. Hudûs yok olan şeyin var olmasıdır. İmkân ise, varlığının da yokluğunun da zorunlu olmamasıdır. Ademî mefhumlar illet olma özelliği yoktur. Bu yüzden illet olabilecek tek şey varlıktır. Varlık ise Allah Teâlâ ile mahlukat arasında müşterek bir vasıftır. Buna binaen, ru'yetin gerçekleşebilmesinin illeti varlık olunca Allah Teâlâ'nın da görülmesi mümkün olur. Allah'ın görülmesinin imkânsız olabilmesi, ya ru'yet için mümkin varlıkların özelliklerinden birinin şart olması veya Allah Teâlâ'nın bir sıfatının buna engel olması gerekir. (Bu iki engel de bulunmadığına göre Allah Teâlâ'nın görülmesi mümkün olur).

Keza, Allah Teâlâ'nın görülmesi caiz olduğu gibi ses, tat ve koku emsali diğer varlıkların da görülmesi mümkündür. Bu dünyada görülememeleri, adetullah gereği kullarda bu emsal şeyleri görebilme özelliği yaratılmamış olduğundandır. Yoksa hadd-i zatında bu emsal şeylerin görülmesinin mümkün olmadığından değildir.

Bize şöyle itirazlar edilince: Sıhhat ademî bir mefhumdur. Dolayısıyla ona müşterek bir illet gerekli değildir.[2] Hadi kabul edelim ona müşterek bir il-

---

1 Zira ayet ve hadis-i şeriflerin zahirindeki manalar görülebileceğini söylüyor. Bir ayet veya sahih hadislerin zahirindeki manalarının terk edilmesinin şartı o mananın temel akli ve nakli delillere ters düşmesindendir. Şöyle ki; aklî deliller, naklî delillerin aslı mesabesindedir. Zira Allah Teâlâ'nın var olduğu ve peygamberler gönderip onları mucizelerle teyit etmesi aklî delillerle sabit olan temel iki hakikattir. Aklın bunları kabullenmesi sonrasında naklî delillerin insan için bir anlamı olabilecektir. Çünkü aklın onaylamadığı bir din, bir şeriat her ikisinin de batıl olduğu anlamını taşır. Şöyle ki, her biri diğerini reddedince her ikisi de itibar edilir delil olmaktan çıkmış olurlar. Buna göre, zahirinden aklın onaylamadığı manalar anlaşılan nasların te'vil edilmesi ittifakla vacip olur. Bu mesele inşaallah ileride açıklanacak istiva meselesinde ele alınacaktır. Allah Teâlâ'nın görülme meselesine gelince yukarıda da belirttiğimiz gibi asıl olan görülmesinin mümkün olması olduğundan bu husustaki nasları tevil etmeyiz. Belki üzerimize vacip olan görme fiilinin cisim olmayan ve bir mekânda olmayan Allah Teâlâ için de mümkün olabileceğini ispat etmektir. Bu da bir sonraki ibarelerle açıklanacaktır.

2 Yani, görülmenin sıhhatinden kastedilen görülmenin mümkün olması demektir. Bir şeyin mümkün olmasından kastedilen ise varlığının veya yokluğunun zaruri olmasının kalkmasıdır. -Buna müsavi't-tarafeyn denilir.-Dolayısıyla sıhhat kavramı bir şeyin yokluğunun da mümkün olmasını içerir. Bu da ademî olması anlamına gelir. Ademî olan ise vucudî olana -ki bu meselede Allah Teâlâ'dır- ne görülmesinde ne de başka bir şey de illet olamaz.

let gereksin, (o zaman şöyle deriz) aynı türden olan şeyler muhtelif şeylerle illetlendirilebilir.[1] Sözgelimi sıcaklığın illeti hem güneş hem de ateştir. Buna göre müşterek bir illet bulunması gerekli değildir. Hadi kabul edelim müşterek bir illet bulunması gereksin, fakat ademî mefhumlar, ancak kendileri gibi ademî mefhumlara illet olabilirler.[2] Tüm bunları kabul etsek bile vücudun müşterek olduğunu kabul etmeyiz. Bilakis her şeyin vücudu o şeyin aynısı/kendisidir.[3]

Şöyle cevap veririz: illet ile kast edilen, görülmeyi kabul eden ve görme eyleminin taalluk ettiği şeydir.[4] Bunun vücûdî bir mefhum olmasının lazım geldiği gayet açıktır.[5]

---

1 Bizim meselemizde Allah Teâlâ ve diğer varlıklar arasındaki ortak illetin varlık olduğu göz önünde bulundurulacak olsak yine de şöyle diyebiliriz; var olmak bakımından müşterek olsalarda görülmelerinin mümkün olmasında başka başka illetler olması mümkündür. Bu da Allah Teâlâ ve diğerleri arasındaki görülme illetinin ortak bir illete bağlı olmaması anlamına gelecektir.

2 Bu şöyle açıklanmıştır: Adem, ya çoğunun iddia ettiği gibi onun için illet olmaz ya da ademin illeti varlığı için bir illetin olmamasıdır. İşte bu durumda ademin illeti adem olur. Bu da şu sonucu doğurur: Diğer varlıklar için görülmenin sıhhatinin illeti mümkün olmalarıdır. Bu ise ademin ademe illeti demektir. Zira geride de geçtiği gibi sıhhat ve imkân ikisi de ademi gerektirir. Tabi ki bu vucudî olan Allah Teâlâ'nın görülmesine illet olamayacaktır. Aksi takdirde ademî olan vucudî olana illet olur.

3 Yani her şeyin hariçteki varlığı hariçteki mahiyetinin aynısıdır. Yoksa varlık mahiyet üzerine zait bir sıfat değildir. Aslında bu Eş'arilerin görüşüdür. Onların bundan kastı, vücudu mahiyetin aynısı saymakla Allah Teâlâ'da mürekkeplikten sakınmış oluyorlar. Bizim meselemiz itibarıyla da mevcutlar arasında vücutta ortaklık olmadığı sabit olur. Maturidi'ler mevcutlar arasında vücutta ortaklık olmadığı kabul etmekle beraber vücudun mahiyetin aynısı olmadığını iddia etmişler ve onu selbi sıfatlardan saymışlardır.

4 Bu cevap ile geride geçen birinci ve üçüncü itiraz kalkar. O itirazlar şunlardı:

«الصحة عدمية فلا تستدعي علة مشتركة" "ولو سلم فالعدمي يصلح علة للعدمي"

5 Yani görme eyleminin taalluk edeceği şeyin vucudî olması gerekir. Bunun manası görülecek şeyin var olan bir zat olmasıdır. Sadece var olmak ise yetmeyecektir. Zira acıkmak, üzülmek gibi bazı arazlar var olmalarına rağmen görülmezler. Çünkü onlara görme eyleminin taalluk etmesi için gereken şartlarda eksik vardır. Şöyle ki onlar kendi başına kaim olan bir zat değildir. Renklerde olduğu gibi arazların bazısı ise zata tabi olarak görülürler. Zira tabi olmakla görülme şartları tahakkuk etmiş olur. Var olmak ve zat olmak görülmenin sahih olması için gerekli şartlar olunca bu iki özelliğe sahip olan her şeyin görülmesi mümkün olacaktır. Bu hususta o şeyin varlığının insan ve diğer mahluklar gibi mümkün olmasıyla, Allah Teâlâ gibi varlığının vacip olması arasında fark yoktur. Peki o zaman Allah Teâlâ'yı dünya hayatında neden göremiyoruz? Allah Teâlâ'yı ve hatta bazı başka mevcutları görememememizin sebebi görme eyleminin sıhhati için gereken şartların görülmek istenen şeyde bulunmamasından değil yani görmenin ana illetlerinden olan görülecek şeyin var olan bir zat olmadığından değil, bilakis görende yani failde aranan şartların ya nakıs olmasından ya da

Ayrıca bu illet sadece cisimlere veya sadece arazlara özel bir nitelik olamaz. Zira uzaktaki bir karartıyı ilk fark ettiğimizde ilk olarak onun bir parça da olsa hüviyetini idrak ederiz. Yoksa cevher, araz, insan, at veya emsali bir özelliğini değil. Bu karartıyı hüviyetiyle alakalı tek bir ru'yetle gördükten sonra bazen onda bulunan cevher ve araz gibi detayların farkına varabilir bazen de varamayabiliriz. Şu hâlde ru'yetin taalluk ettiği şey doğrudan gördüğümüz şeyin hüviyetidir.[1] Zaten vücut ile kastedilen de budur. Bunun müşterek olduğu ise zorunlu bilgidir.[2]

Görme eyleminin müteallakının hariçte varlığı olan her tür varlık olmasında düşünülmeli. Zira görme eyleminin müteallakının cisim veya araz olan bir şeyin özellikleri itibar edilmeksizin sadece cisimler ve cisimlere tabi olarak arazlar olması mümkündür.[3]

Allah Teâlâ'nın görülmesinin mümkün olduğuna dair naklî delillerin izahı şudur: Hz. Musa ('aleyhi's-selâm), ***"Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım"***[4] diyerek Allah Teâlâ'yı görmeyi niyaz etmiştir.

Şayet Allah Teâlâ'yı görmek mümkün olmasaydı, Hz. Musa'nın bu talebi onun Allah Teâlâ hakkında nelerin caiz olup nelerin caiz olmadığını bilmediği anlamına gelirdi. Veya (bunun mümkün olmadığını biliyorduysa) bu talebi sefihlik, abes veya muhali talep gibi saçmalık olurdu. Hâlbuki peygamberler bu emsal hallerden münezzehtir. Ayrıca Allah Teâlâ, kendisini görebilmeyi dağın karar kılmasına bağlamıştır. Dağın karar kılması ise hadd-i zatında mümkün bir şeydir. Şu hâlde mümkün olan bir şeye bağlanan şey de mümkün olmalıdır. Çünkü

---

görmesine engel koyulmasındandır. Şöyle ki; çok küçük varlıkları görme yetimizin eksikliğinden, Allah Teâlâ'yı, melekleri, cinleri ise Allah Teâlâ tarafından engellendiğimizden göremiyoruz. Ahirette bu engel kalkınca da artık görebileceğiz.

1 Yani zihinsel bir hayal ürünü değil, gerçek bir varlık olmasıdır. Şüphesiz ki Allah Teâlâ gerçek bir varlıktır.

2 "ثم لا يجوز» den başlayıp buraya kadar devam eden ibarelerle de ikinci itiraz kalkar. Bu itiraz da şu idi: « فالواحد النوعي قد يعلل بالمختلفات «

3 Şayet bu nazar kabullenilecek olursa görme eyleminin illeti, var olma ve zat olmak olmaz. Bilakis sadece cisim ve cisme tabi olarak bazı arazlara has bir eylem olur. Bu durumda Allah Teâlâ'nın görülmesine dair akli illet olarak zikredilen bu tafsilatın bir geçerliliği kalmaz. Ancak bizim kanaatımıza göre bu nazarda nazar vardır. Zira biraz ileride geleceği üzere; Allah Teâlâ'nın görülmesi mümkün olmasaydı Musa ('aleyhi's-selâm) neden böyle bir talepte bulunsun ki. Allah Teâlâ'nın görülüp görülemeyeceğini peygamberlerden daha iyi kim bilebilir ki. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir.

4 A'râf, 143

bir şeyi bir şeye bağlamanın anlamı, kendisine bağlanılan şey sabit olduğunda ona bağlanan şeyin de sabit olacağını haber vermektir. Muhal olan bir şey hiçbir zaman mümkün hale bağlı olarak sabit olamaz.

Bu delile de birkaç yönden itirazlar yapılmıştır. Bu itirazların en güçlüsü, Hz. Musa ('aleyhi's-selâm)'ın ru'yet talebini kavmi için yapmış olmasıdır. Zira Hz. Musa ('aleyhi's-selâm) şöyle demişti: ***"Ya Mûsa! Sana imân etmeyiz. Allah Teâlâ'yı âşikâr sûrette görmedikçe"***[1]. Musa ('aleyhi's-selâm), kendisi bildiği halde imkânsız olduğunu kavminin de öğrenmesi için Allah Teâlâ'dan ru'yet talebinde bulunmuştur.

(İtiraz edenler dağın istikrarıyla alakalı şöyle der) Dağın istikrarına bağlanan şeyin mümkün olması gerektiğini kabul etmeyiz. Bilakis burada dağın hareket ederken istikrarı kastedilmiştir ki bu imkânsızdır.

Bu itirazlara şöyle cevap verilmiştir. Yapılan bu itirazlar ayet-i kerimelerin zahiriyle örtüşmemektedir.[2] Bu gibi yorumlara başvurulmasını gerektiren mücbir sebep de yoktur. Üstelik burada Hz. Musa ('aleyhi's-selâm)'ın kavminden mümin olanlar kast ediliyorsa Hz. Musa ('aleyhi's-selâm)'ın onlara bunun mümkün olmadığını söylemesi yeterli olurdu.[3] Musa ('aleyhi's-selâm) isteyenlerin kâfirler olmasını kast etseydi onlar zaten Allah Teâlâ'nın görülmesinin mümkün olmayacağına dair vereceği hükmü kabul etmeyeceklerdi. Şu hâlde her iki duruma göre de Hz. Musa'nın ('aleyhi's-selâm) kavmi için ru'yet talebinde bulunması manasızdır. (bu yüzden ayet-i kerime, Musa ('aleyhi's-selâm)'ın talebinin kendi adına olduğu şekilde yorumlanması doğru olandır).

(İkinci itiraza şöyle cevap verilir:) hareketin kesilip yerine istikrarın gelmesi anlamında istikrar, dağ hareket ederken de mümkündür, Asıl muhal olan dağın aynı anda hem hareket hem de sükûn halinde olmasıdır.

---

1 Bakara, 55

2 Çünkü ayetin zahir ifadesinde Hz. Musa'nın ru'yeti kendisi için istediği görülmektedir. Yani Musa ('aleyhi's-selâm)ın sualinin kavmi için olması ve haraket anında durmasının talebi ayetin zahirinden anlaşılan işler değildir. Bilakis ayetin zahirinden çıkan mana Allah Teâlâ'nın zatını Musa ('aleyhi's-selâm)a göstermesi ve sadece onun görmesidir. Ayrıca yine ayetin zahirinden anlaşılan dağın haraketlilik durumunun şart ile kayıtlanmasıdır ki buna göre mana şöyle olur: Şayet hareket halindeki dağ durursa ... Haraket halindeki dağın durması ise mümkün işlerdendir.

3 Yani Allah Teâlâ görülemeyecek olsaydı ve onlar da Allah Teâlâ'yı görmek istiyorlar olsalardı onlara Allah Teâlâ görülemez, derdi ve onlar da mümin iseler inanırlardı. Fakat Musa ('aleyhi's-selâm) Allah Teâlâ görülemez dememiştir.

Metin

(وَاجِبَةٌ بِالنَّقْلِ، وَقَدْ وَرَدَ الدَّلِيلُ السَّمْعِيُّ بِإِيجَابِ رُؤْيَةِ الْمُؤْمِنِينَ اللهَ تَعَالَى فِي دَارِ الْآخِرَةِ) أَمَّا الْكِتَابُ فَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴾. [الْقِيَامَة/٢٢-٢٣] وَأَمَّا السُّنَّةُ فَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ" وَهُوَ مَشْهُورٌ رَوَاهُ أَحَدٌ وَعِشْرُونَ مِنْ أَكَابِرِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ.

وَأَمَّا الْإِجْمَاعُ فَهُوَ أَنَّ الْأُمَّةَ كَانُوا مُجْتَمِعِينَ عَلَى وُقُوعِ الرُّؤْيَةِ فِي الْآخِرَةِ، وَأَنَّ الْآيَاتِ الْوَارِدَةَ فِي ذَلِكَ مَحْمُولَةٌ عَلَى ظَوَاهِرِهَا، ثُمَّ ظَهَرَتْ مَقَالَةُ الْمُخَالِفِينَ وَشَاعَتْ شُبَهُهُمْ وَتَأْوِيلَاتُهُمْ.

وَأَقْوَى شُبَهِهِمْ مِنَ الْعَقْلِيَّاتِ: أَنَّ الرُّؤْيَةَ مَشْرُوطَةٌ بِأَنَّ الْمَرْئِيَّ فِي مَكَانٍ وَجِهَةٍ وَمُقَابَلَةٍ مِنَ الرَّائِي وَثُبُوتِ مَسَافَةٍ بَيْنَهُمَا بِحَيْثُ لَا يَكُونُ فِي غَايَةِ الْقُرْبِ وَلَا فِي غَايَةِ الْبُعْدِ وَاتِّصَالِ شُعَاعٍ مِنَ الْبَاصِرَةِ بِالْمَرْئِيِّ، وَكُلُّ ذَلِكَ مُحَالٌ فِي حَقِّ اللهِ تَعَالَى.

كَيْفِيَّةُ رُؤْيَةِ اللهِ تَعَالَى

وَالْجَوَابُ: مَنْعُ هَذَا الْاِشْتِرَاطِ، وَإِلَيْهِ أَشَارَ بِقَوْلِهِ: **(فَيُرَى لَا فِي مَكَانٍ وَلَا عَلَى جِهَةٍ مِنْ مُقَابَلَةٍ وَلاَ اتِّصَالِ شُعَاعٍ وَلَا ثُبُوتِ مَسَافَةٍ بَيْنَ الرَّائِي وَبَيْنَ اللهِ تَعَالَى)** وَقِيَاسُ الْغَائِبِ عَلَى الشَّاهِدِ فَاسِدٌ.

وَقَدْ يُسْتَدَلُّ عَلَى عَدَمِ الْاِشْتِرَاطِ بِرُؤْيَةِ اللهِ تَعَالَى إِيَّانَا، وَفِيهِ نَظَرٌ؛ لِأَنَّ الْكَلَامَ فِي الرُّؤْيَةِ بِحَاسَّةِ الْبَصَرِ.

فَإِنْ قِيلَ: لَوْ كَانَ جَائِزُ الرُّؤْيَةِ وَالْحَاسَّةُ سَلِيمَةٌ وَسَائِرُ الشَّرَائِطِ مَوْجُودَةٌ لَوَجَبَ أَنْ يُرَى، وَإِلَّا لَجَازَ أَنْ يَكُونَ بِحَضْرَتِنَا جِبَالٌ شَاهِقَةٌ لَا نَرَاهَا، وَإِنَّهَا سَفْسَطَةٌ.

قُلْنَا: مَمْنُوعٌ، فَإِنَّ الرُّؤْيَةَ عِنْدَنَا بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى، فَلَا تَجِبُ عِنْدَ اجْتِمَاعِ الشَّرَائِطِ. وَمِنَ السَّمْعِيَّاتِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ ﴾. [الأنعام/١٠٣] وَالْجَوَابُ بَعْدَ تَسْلِيمِ كَوْنِ الْأَبْصَارِ لِلْاِسْتِغْرَاقِ وَإِفَادَتِهِ عُمُومَ السَّلْبِ لَا سَلْبَ الْعُمُومِ وَكَوْنِ الْإِدْرَاكِ هُوَ الرُّؤْيَةُ مُطْلَقاً لاَ الرُّؤْيَةُ عَلَى وَجْهِ الْإِحَاطَةِ بِجَوَانِبِ الْمَرْئِيِّ: أَنَّهُ لَا دَلَالَةَ فِيهِ عَلَى عُمُومِ الْأَوْقَاتِ وَالْأَحْوَالِ.

وَقَدْ يُسْتَدَلُّ بِالْآيَةِ عَلَى جَوَازِ الرُّؤْيَةِ؛ إِذْ لَوِ امْتَنَعَتْ لَمَا حَصَلَ التَّمَدُّحُ بِنَفْيِهَا، كَالْمَعْدُومِ لاَ يُمْدَحُ بِعَدَمِ رُؤْيَتِهِ لِامْتِنَاعِهَا، وَإِنَّمَا التَّمَدُّحُ فِي أَنْ يُمْكِنَ رُؤْيَتُهُ وَلَا يُرَى لِلتَّمَنُّعِ وَالتَّعَزُّزِ بِحِجَابِ الْكِبْرِيَاءِ.

وَإِنْ جَعَلْنَا الْإِدْرَاكَ عِبَارَةً عَنْ الرُّؤْيَةِ عَلَى وَجْهِ الْإِحَاطَةِ بِالْجَوَانِبِ وَالْحُدُودِ فَدَلَالَةُ الْآيَةِ عَلَى جَوَازِ الرُّؤْيَةِ بَلْ تَحَقُّقُهَا أَظْهَرُ؛ لِأَنَّ الْمَعْنَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى مَعَ كَوْنِهِ مَرْئِيّاً لَا يُدْرَكُ بِالْأَبْصَارِ لِتَعَالِيهِ عَنِ التَّنَاهِي وَالْاِتِّصَافِ بِالْحُدُودِ وَالْجَوَانِبِ. وَمِنْهَا أَنَّ الْآيَاتِ الْوَارِدَةَ فِي سُؤَالِ الرُّؤْيَةِ مَقْرُونَةٌ بِالْاِسْتِعْظَامِ وَالْاِسْتِنْكَارِ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّ ذَلِكَ لِتَعَنُّتِهِمْ وَعِنَادِهِمْ فِي طَلَبِهَا، لَا لِامْتِنَاعِهَا، وَإِلَّا لَمَنَعَهُمْ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامَ عَنْ ذَلِكَ، كَمَا فَعَلَ حِينَ سَأَلُوا أَنْ يَجْعَلَ لَهُمْ آلِهَةً، فَقَالَ: ﴿ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴾ [الأعراف/١٣٨] وَهَذَا مُشْعِرٌ بِإِمْكَانِ الرُّؤْيَةِ فِي الدُّنْيَا، وَلِهَذَا اخْتَلَفَ الصَّحَابَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ فِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ رَأَى رَبَّهُ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ أَمْ لَا ؟ وَالْاِخْتِلَافُ فِي الْوُقُوعِ دَلِيلُ الْإِمْكَانِ. أَمَّا الرُّؤْيَةُ فِي الْمَنَامِ فَقَدْ حُكِيَتْ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ السَّلَفِ، وَلَا خَفَاءَ فِي أَنَّهَا نَوْعُ مُشَاهَدَةٍ تَكُونُ بِالْقَلْبِ دُونَ الْعَيْنِ.

Kelime Anlamı

وَاجِبَةٌ بِالنَّقْلِ Ve Allah Teâlâ'nın görüleceğinin kesin olduğu nakillerle -ayet ve hadislerle- sabittir. وَقَدْ وَرَدَ الدَّلِيلُ السَّمْعِيُّ Muhakkak ki samî -işitmeye

bağlı- deliller sabit olmuştur Ne hakkında? بِإِيجَابِ رُؤْيَةِ الْمُؤْمِنِينَ **müminlerin göreceği hakkında** Kimi? اللهَ تَعَالَى **Allah Teâlâ'yı** Nerede görecekler? فِي دَارِ الْآخِرَةِ **ahiret evinde -cennette.-** أَمَّا الْكِتَابُ فَقَوْلُهُ تَعَالَى **Kitaptan olan delil Allah Teâlâ'nın şu ayetidir:** وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ **Ogün bir kısım yüzler parlayacak** Ne olduğu halde? إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ **Rablerine bakarak.** وَأَمَّا السُّنَّةُ **Sünnetten -hadisten- olan delil** Nedir? فَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber efendimizin (Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun) şu hadisidir:** إِنَّكُمْ **Muhakkak siz** Nesiniz? سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ عَزَّ وَجَلَّ **Yüce Büyük Rabbinizi yakında göreceksiniz** Nasıl göreceksiniz? كَمَا تَرَوْنَ الْقَمَرَ **ayı gördüğünüz gibi.** وَهُوَ مَشْهُورٌ **Bu meşhur bir hadis-i şeriftir** Daha? رَوَاهُ أَحَدٌ **bu hadis-i şerifi Ahmed bin Hanbel rivayet etti** Daha? وَعِشْرُونَ مِنْ أَكَابِرِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ **ve sahabelerin büyüklerinden -Allah Teâlâ onlardan razı olsun- yirmi kişi nakletmiştir.** وَأَمَّا الْإِجْمَاعُ **İcmadan olan delile gelince;** فَهُوَ **O delil şudur** أَنَّ الْأُمَّةَ **muhakkak ki ümmet** كَانُوا مُجْتَمِعِينَ عَلَى وُقُوعِ الرُّؤْيَةِ **Allah Teâlâ'yı görmenin vaki olacağı hususunda icma etmişlerdir** Ne zaman? فِي الْآخِرَةِ **ahirette** Daha hangi hususta icma etmişlerdir? فِي ذَلِكَ وَأَنَّ الْآيَاتِ الْوَارِدَةَ **bu hususta varit olan ayetler** Nedir? مَحْمُولَةٌ عَلَى ظَوَاهِرِهَا **zahiri manaları üzerine hamledilecektir.** ثُمَّ ظَهَرَتْ مَقَالَةُ الْمُخَالِفِينَ **Daha sonraki asırlarda buna muhalif olanların görüşleri zahir olmuştur** Daha? وَشَاعَتْ شُبَهُهُمْ وَتَأْوِيلَاتُهُمْ **ve onların şüpheleri ve tevilleri yayılmıştır.** وَأَقْوَى شُبَهِهِمْ مِنَ الْعَقْلِيَّاتِ **Onların akla dayanan şüphelerinin en kuvvetlisi** Nedir? أَنَّ الرُّؤْيَةَ مَشْرُوطَةٌ **Görme eylemi şartlara bağlanmıştır** Hangi şartlara bağlanmıştır? بِأَنَّ الْمَرْئِيَّ فِي مَكَانٍ **muhakkak ki örülen bir mekanda olmalıdır** Daha? وَجِهَةٍ **bir yönde olmalıdır** Daha? وَمُقَابَلَةٍ مِنَ الرَّائِي

görene dönük olmalıdır Daha? وَثُبُوتِ مَسَافَةٍ بَيْنَهُمَا ve aralarında belli bir mesafe olmalıdır Nasıl? بِحَيْثُ şöyle ki لَا يَكُونُ فِي غَايَةِ الْقُرْبِ son derece yakın olmayacak Daha? وَلَا فِي غَايَةِ الْبُعْدِ ve son derece uzak olmamalıdır Daha? وَاتِّصَالِ شُعَاعٍ مِنَ الْبَاصِرَةِ بِالْمَرْئِيِّ gören gözden görülen akseden bir ışık olmalıdır. وَكُلُّ ذَلِكَ Bunların tamamı مُحَالٌ فِي حَقِّ اللهِ تَعَالَى Allah Teâlâ hakkında muhaldir. وَالْجَوَابُ Bunun cevabı Nedir? مَنْعُ هَذَا الْاِشْتِرَاطِ zikredilen bu şartların kabul edilmemesidir. وَإِلَيْهِ أَشَارَ بِقَوْلِهِ Musannif buna şu söaleriyle işaret eti: فَيُرَى لَا فِي مَكَانٍ Allah Teâlâ mekanda olmaksızın görülecktir, وَلَا عَلَى جِهَةٍ مِنْ مُقَابَلَةٍ bir yönde -O'nu görenin-karşısında olmaksızın, وَلاَ اتِّصَالِ شُعَاعٍ ışık yansıması olmaksızın, وَلَا ثُبُوتِ مَسَافَةٍ mesafe olmaksızın Nerede? بَيْنَ الرَّائِي وَبَيْنَ اللهِ تَعَالَى gören ile Allah Teâlâ arasında bir mesafe olmaksızın. وَقِيَاسُ الْغَائِبِ Gaibi kıyaslamak Neye? عَلَى الشَّاهِدِ müşahade ettiğimiz cisimlere Nedir? فَاسِدٌ fasittir. وَقَدْ يُسْتَدَلُّ delil getirilir Ne üzerine? عَلَى عَدَمِ الْاِشْتِرَاطِ şartlara itibar edilmeyeceği hususunda Ne ile? بِرُؤْيَةِ اللهِ تَعَالَى إِيَّانَا Allah Teâlâ'nın bizi -bu şartlar olmadan- görmesiyle وَفِيهِ نَظَرٌ Bu tür bir istidlalin incelenmesi gerekir -yani zayıftır- Ne için? لِأَنَّ الْكَلَامَ فِي الرُّؤْيَةِ zira bizim konumuz görmek hakkındadır Ne ile? بِحَاسَّةِ الْبَصَرِ görme organıyla - فَإِنْ قِيلَ Şayet denilirse: لَوْ كَانَ جَائِزَ الرُّؤْيَةِ Şayet Allah Teâlâ'yı görmek mümkünse Daha? وَالْحَاسَّةُ سَلِيمَةٌ ve -insandaki- görme organı da sağlamsa Daha? وَسَائِرُ الشَّرَائِطِ مَوْجُودَةٌ ve diğer şaetlar da mevcutsa Ne olur? لَوَجَبَ أَنْ يُرَى görülmesi vacip olması gerekir Daha? وَإِلَّا aksi takdirde لَجَازَ -şöyle bir şeyin- mümkün olması gerekir أَنْ يَكُونَ بِحَضْرَتِنَا جِبَالٌ شَاهِقَةٌ önümüzde büyük bir dağ var لَا نَرَاهَا biz de onu göremiyoruz. وَإِنَّهَا سَفْسَطَةٌ Bu ise saçmalıktır. قُلْنَا

Biz şöyle cevap veririz: مَمْنُوعٌ **Bu iddia kabul edilmez.** Ne için? فَإِنَّ الرُّؤْيَةَ عِنْدَنَا **zira bize göre görmek eylemi** Nedir? بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nnı yaratmasıyladır** Daha? فَلَا تَجِبُ عِنْدَ اجْتِمَاعِ الشَّرَائِطِ **bu yüzden şartların toplanması halinde -tahakkukunun- vacip olması gerekmez.** وَمِنَ السَّمْعِيَّاتِ قَوْلُهُ تَعَالَى **-Mutezile'nin- delillerinden biri de nakli delil olan Allah Teâlâ'nın şu ayetidir:** ''لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ'' **Gözler onu idrak edemez, O isegözleri idrak eder.** وَالْجَوَابُ بَعْدَ تَسْلِيمِ كَوْنِ الْأَبْصَارِ لِلْاِسْتِغْرَاقِ **El-ebsar kelimesindeki lam-ı tarifin istiğrak için olduğunu -kabul etınemekle beraber- kabul ettiğimiz varsayılımıyla cevap verecek olursak** Daha? وَإِفَادَتِهِ عُمُومَ السَّلْبِ لَا سَلْبَ الْعُمُومِ **ve bu ayetin selbin umumu için olup umumu selp için olmadığı varsayımıyla cevap verecek olsak** Daha? وَكَوْنِ الْإِدْرَاكِ هُوَ الرُّؤْيَةُ مُطْلَقاً **ve görme eyleminin mutlak idrak sağladığını,** لاَ الرُّؤْيَةُ عَلَى وَجْهِ الْإِحَاطَةِ بِجَوَانِبِ الْمَرْئِيِّ **yoksa görülenin boyutlarını ihatayı sağlamadığını varsayacak olsak şöyle cevap veririz:** أَنَّهُ **Muhakkak şan** لَا دَلَالَةَ فِيهِ **bu ayette delalet yoktur** Ne üzerine? عَلَى عُمُومِ الْأَوْقَاتِ وَالْأَحْوَالِ **tüm vakit ve durumları içerdiğine dair.** وَقَدْ يُسْتَدَلُّ بِالْآيَةِ عَلَى جَوَازِ الرُّؤْيَةِ **-Kaldı ki- bu ayetle Allah Teâlâ'yı görmenin mümkün olduğuna da delil getirilebilir** Nasıl? إِذْ لَوِ امْتَنَعَتْ **Zira görmek -kul tarafından- hiç mümkün olmasaydı** لَمَا حَصَلَ التَّمَدُّحُ بِنَفْيِهَا **-hiç mümkün olmayan bir şeyi- nefyederek medih ifade edilmezdi** Ne gibi? كَالْمَعْدُومِ لاَ يُمْدَحُ بِعَدَمِ رُؤْيَتِهِ **olmayan şeylerin -kul tarafından- görülemeyeceğiyle medih olamayacağı gibi** Ne için medih olmaz? لِامْتِنَاعِهَا **zira zaten görülmesi mümkün değildir.** وَإِنَّمَا التَّمَدُّحُ **Muhakkak ki medih** Nelerde olur? فِي أَنْ يُمْكِنَ رُؤْيَتُهُ **görülmesi mümkün olanlarda olur** Ne olduğu halde? وَلَا يُرَى **görülmediği halde**

Ne için? لِلتَّمَنُّعِ **manilerden dolayı** Daha ne için görülmüyor? وَالتَّعَزُّزِ **şerefi gereği** Nasıl? بِحِجَابِ الْكِبْرِيَاءِ **büyüklüğü görülmesine perde oluyor -yani azameti sebebi kendini göstermiyor.** وَإِنْ جَعَلْنَا الْإِدْرَاكَ **Şayet biz idrakı kılsak** Ne kılsak? عِبَارَةً عَنْ الرُّؤْيَةِ **görmekten ibaret kılsak** Nasıl görmek? عَلَى وَجْهِ الْإِحَاطَةِ **ihata olarak** Neyi ihata? بِالْجَوَانِبِ وَالْحُدُودِ **görülen şeyin boyutlarını ve sınırlarını** Bu durumda ayetin manası ne olur? فَدَلَالَةُ الْآيَةِ **ayetin delaleti** Ne üzerine? عَلَى جَوَازِ الرُّؤْيَةِ **görmenin mümkün olmasına** بَلْ تَحَقُّقُهَا **bilakis bizzat tahakkuk edeceğine delaleti** Nedir? أَظْهَرُ **daha zahir olur** Ne için? لِأَنَّ الْمَعْنَى **zira ayetin manası şöyle olur:** أَنَّ اللهَ تَعَالَى **Allah Teâlâ** مَعَ كَوْنِهِ مَرْئِيّاً **görülenlerden olduğu halde** Nedir? لَا يُدْرَكُ بِالْأَبْصَارِ **gözlerle idrak edilemez** Ne için idrak edilemez? لِتَعَالِيهِ عَنِ التَّنَاهِي **bir sonu -yani boyutu- olmaktan münezzehtir** Daha? وَالْاِتِّصَافِ بِالْحُدُودِ وَالْجَوَانِبِ **ve boyutları ve sınırları olmaktan münezzehtir.** وَمِنْهَا **Mutezile'nin nakli delillerindendir** Ne? أَنَّ الْآيَاتِ الْوَارِدَةَ فِي سُؤَالِ الرُّؤْيَةِ **Allah Teâlâ'nın görülmesine dair varit olmuş ayetler** Nedir? مَقْرُونَةٌ بِالْاِسْتِعْظَامِ وَالْاِسْتِنْكَارِ **bunun çok büyük ve ret edilecek bir şey olduğunu gösteren eden ifadelerle gelmiştir.** وَالْجَوَابُ **Buna şöyle cevap verilir:** أَنَّ ذَلِكَ لِتَعَنُّتِهِمْ وَعِنَادِهِمْ فِي طَلَبِهَا **Bu tür ifadeler görmeyi talep edenlerin ısrar ve inatlarından dolayıdır** Daha? لَا لِامْتِنَاعِهَا **yoksa mümkün olmadığından değil.** Daha? وَإِلَّا **Şayet mümkün olmasaydı** لَمَنَعَهُمْ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامَ عَنْ ذَلِكَ **Musa ('aleyhi's-selâm) onları bu isteklerinden engellerdi** Ne gibi? كَمَا فَعَلَ حِينَ سَأَلُوا أَنْ يَجْعَلَ لَهُمْ آلِهَةً **onlar için ilahlar tayin etmesini istediklerinde yaptığı gibi** O böyle bir isteğe ne dedi? فَقَالَ **Şöyle dedi:** إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ **Siz cahil bir topluluksunuz.** وَهَذَا مُشْعِرٌ بِإِمْكَانِ الرُّؤْيَةِ فِي الدُّنْيَا **Bu da bize Allah Teâlâ'nın dünyada da görülmesinin mümkün**

olduğunu göstermektedir. وَلِهَذَا **İşte bundan dolayı** Ne oldu? اخْتَلَفَ الصَّحَابَةُ **Sahabeler ihtilaf etmişlerdir** رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ **-Allah Teâlâ onlardan razı olsun-** Ne hususta ihtilafettiler? فِي أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **muhakkak Peygamber (Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun)** هَلْ رَأَى رَبَّهُ **Rabbini gördü mü** Ne zaman? لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ **miraç gecesi** أَمْ لَا **yoksa görmedi mi?** وَالْاِخْتِلَافُ فِي الْوُقُوعِ **Olması hakkındaki ihtilaf** Nedir? دَلِيلُ الْإِمْكَانِ **mümkün olduğunun delilidir.** أَمَّا الرُّؤْيَةُ فِي الْمَنَامِ **Allah Teâlâ'nın uykuda görülmesine gelince;** فَقَدْ حُكِيَتْ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ السَّلَفِ **seleften çok kimseden rivayet edilmiştir.** Daha? وَلَا خَفَاءَ **Hiç şüphe yoktur** Ne hususta? فِي أَنَّهَا **muhakkak ki Allah Teâlâ'yı uykuda görmek** Nedir? نَوْعُ مُشَاهَدَةٍ **bir tür müşahededir** تَكُونُ بِالْقَلْبِ دُونَ الْعَيْنِ **kalple olan, gözle görme değildir.**

Metnü'l-Akâid

Nakli deliller gereği inanılması da vaciptir. Sem'î deliller ahirette müminlerin Allah Teâlâ'yı mutlaka göreceklerini göstermektedir.

Allah Teâlâ, bir mekânda veya görenin mukabili bir cihette bulunmadan görülecektir. Bunun gibi ru'yetüllahta, görenin gözünden ışığın Allah Teâlâ'ya ulaşması veya görenle Allah Teâlâ arasında bir mesafenin bulunması gibi haller de söz konusu değildir.

Şerhu'l-Akâid

Nakli deliller sonucu inanılması da gereklidir. Sem'î deliller ahirette müminlerin Allah Teâlâ'yı mutlaka göreceklerini göstermektedir.

Konuya ilişkin Kuran-ı kerimde delil şudur: "Yüzler var ki o gün ışıl ışıl parlar. Rablerine bakarlar!" [1]

Sünnetten varit olan delil de şu hâdis-i şeriftir: "Şüphesiz sizler ayın on dördünde dolunayı gördüğünüz gibi rabbinizi göreceksiniz" Bu hâdis-i şerif meşhurdur, sahabenin büyüklerinden yirmi bir kişi tarafından rivayet edilmiştir.

1 Kıyâme, 21-22

Bu konuda icma da vardır. Ümmet ahirette Allah Teâlâ'yı görmenin gerçekleşeceğine dair görüş birliği halindedir.

Konuya ilişkin varit olan ayet-i kerimeler Zahiri manalarındadır. Daha sonra muhalif fırkaların görüşleri ortaya çıkmış ve onların bu konudaki şüpheleri ve ayet-i kerimelere getirdikleri teviller yayılmıştır.

Bu hususla alakalı ileri sürülen akli şüphelerin en güçlüsü şudur: Bir şeyin görülebilir olması için illa da bir mekânda ve bir yönde olması gerekir. Ayrıca görülecek olan şey gören kimsenin karşısında bulunmalı, aralarında bir mesafe bulunmalıdır. Bu mesafenin çok yakın olmaması gerektiği gibi çok uzak da olmamalıdır. Ayrıca gören gören gözden bir ışığın çıkıp görülen şeye ulaşması gerekir. Gerekli olan bu şeylerden hiç biri Allah Teâlâ hakkında düşünülemez.

Bunun cevabı bu şartların gerekli olduğunu kabul etmemektir. Müellif şu sözleriyle buna işaret etmiştir.

Ru'yetullah'ın Keyfiyeti

Allah Teâlâ, bir mekânda veya görenin mukabili bir cihette bulunmadan görülecektir. Bunun gibi ru'yetüllahta, görenin gözünden ışığın Allah Teâlâ'ya ulaşması veya görenle Allah Teâlâ arasında bir mesafenin bulunması gibi haller de söz konusu değildir. Gâibin şahide kıyası fasittir. Kelamcılardan bazıları muhaliflerin ileri sürdüğü şeylerin şart olmadığına dair Allah Teâlâ'nın bizi görmesini delil getirmişlerdir. Fakat (Allah Teâlâ'nın bizi görmesi gözle olmadığından) bu, pek de tutarlı değildir. Zira tartışma göz vasıtasıyla meydana gelen görme hakkındadır.[1]

Denilirse ki: Allah Teâlâ'yı görmek mümkün olsaydı ilgili duyu (göz) sağlıklı olduğuna göre O'nu şimdi de görmemiz gerekirdi. Aksi takdirde gözümü-

1 Yani bizim Allah Teâlâ'yı görmemizi Allah Teâlâ'nın bizi bu şartlar olmadan görmesine kıyaslamak da geride geçtiği gibi gaibi şahide kıyaslamaktır. Bu hata İbn Teymiye'nin kitaplarında, istiva ve Allah Teâlâ'nın hadise mahal olabileceği iddiasını dillendirdiği Allah Teâlâ'nın fiillerinin durumu meselesinde sıkça ifade edilmektedir. Biz Ehl-i Sünnet olarak kesin bir şekilde şunu ifade ederiz: Allah Teâlâ'nın zati, fiilî sıfatları ve taalluklarında yaratılmışlarda aranan şartlar aranması caiz değildir. Zahiri bunu gerektiren ayet ve hadisleri ya Halef Alimlerinin yaptığı gibi tevil şartlarına riayet ederek tevil edip zahirinin murad edilmediğini söyleriz veya zahiri murad olmamakla beraber kastedilen hakkında bir görüş beyan etmeksizin onun bilgisini Allah Teâlâ'ya bırakırız. İnşallah bu konu ileride gelecektir.

zün önünde göremediğimiz yüksekçe bir dağın bulunduğu söylenebilmeliydi.[1] Hâlbuki bu, safsatadır.

Deriz ki: Bu dediğiniz doğru değildir. Zira bize göre ru'yet, Allah Teâlâ'nın yaratmasıyladır. Şartların yerine gelmiş olmasıyla vacip olmaz.

Muhaliflerin naklî delillerden şüpheleri şu ayet-i kerimedir. ***"O'nu gözler idrâk edemez, gözleri O idrâk eder."***[2]

Bunun cevabı şudur: Ayet-i kerimede yer alan "el-ebsâr" (gözler) kelimesi istiğrak[3] için olduğunu ve ayet-i kerimenin umûmu's-selb ifade ettiğini, selbü'l-umûm[4] bildirmediğini, yine ayet-i kerimede geçen "idrak"ın bir şeyin mukabilinde bütünüyle ihata edilerek idrak edilme anlamına gelmediğini aksine mutlak idrak olduğunu kabul etsek de ayet-i kerime Allah Teâlâ'nın her vakit ve her halde görülemeyeceğine dair delil olmaz.[5]

Bu ayet-i kerime, Allah'ın görülebileceğine delil getirilebilir. Şöyle ki; eğer Allah'ın bizzat görülmesi imkânsız olsaydı, Allah Teâlâ görülememesiyle zatını övmezdi. Tıpkı yokluğun/olmayan bir şeyin görülmesi mümkün olmadığı halde görülemez olmakla övülmesinin doğru olmayacağı gibi olurdu.[6]

---

1 Bu ilmi kitaplarda bir meseleyi hasma inandırmak için söylenen darb-ı mesel gibi bir ifade tarzıdır. Bu ibarelerden önümüzdeki koca dağı görmememizin abes olacağı gibi her şeyden büyük Allah Teâlâ'yı görmemiz de abestir manası kastedilmemiştir. Zira Allah Teâlâ her şeyden büyük derken bizim kastımız fiziksel büyüklük değildir. Zira bu da gaibi şahide kıyaslamak olur. Peygamber (Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun) Allah Teâlâ büyüktür demiştir. Biz mahiyetini bilemediğimiz Allah Teâlâ'yı Peygamberinin kastettiği mana ile en büyük olarak biliriz ve öyle inanırız. Peygamber ('aleyhi's-selâm)ın şu hadis-i şerifi unutulmamalıdır. "Aklınıza ne gelirse Allah Teâlâ öyle değildir." O ötelerin ötesidir. Gözler onu idrak edemez, ama o gözleri idrak eder.

2 En'âm, 103

3 Eğer istiğrak için olmazsa bazı gözlerin Allah'ı görmeyeceği bildirilmiş olur ki, bu durumda Ehlisünnetin görüşüyle çelişen bir şey yoktur.

4 Umumu's-selb, olumsuzluğun her ferdi içermesi, selbü'l-umûm ise genelliğin/her ferdi içermiş olmanın nefy edilmesidir. Ayetten umumu's-selb kast olunursa, mana "hiçbir göz Allah'ı göremez" şeklinde iken, selbü'l-umum manası kast olunursa mana, "her göz Allah'ı göremez" şeklinde olacaktır. Dolayısıyla ayetteki nefi edatı selbü'l-umum bildirdiğinde ayet muhaliflerin görüşünü desteklemez.

5 Yani ayeti Mutezile'nin iddia ettiği manayla yorumlasak bile ayetten anlaşılan hiçbir göz Allah Teâlâ'yı göremez hükmünün tüm zamanlara ait bir hüküm olduğuna dair ayette herhangi bir işaret yoktur.

6 Bu cevaba itiraz edilmiştir. Şöyle ki yok olan veya muhal olan bir şeyi nefyetmekten medih hasıl olmaması doğru değildir. Zira Allah Teâlâ'nın ortağı yoktur, çocuğu yoktur. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'de bunların nefyedilmesiyle Allah Teâlâ medih ediliyor. Hayali.

Övgüyü hak eden, hadd-i zatında ru'yeti mümkün olup yüceliğinin perdelemesi sebebiyle görülemeyecek olmasıdır. Ayet-i kerimede geçen "idrak"ı bir şeyi bütün yönleri ve uçlarıyla birlikte kuşatacak şekilde görmek anlamına yorarsak ayet-i kerimenin Allah Teâlâ'yı görmenin mümkün olduğuna hatta tahakkukuna olan delaleti imkânsızlığına olan delaletinden daha zahir olur.[1] Çünkü bu takdirde mana şöyle olur: Allah Teâlâ'nın görülmesi mümkün olduğu halde, gözlerin O'nu idrak etmesi mümkün değildir. Çünkü O sonu bulunmak, haddi ve tarafları olmak gibi vasıflardan münezzehtir.

Muhaliflerin şüphelerinden bir diğeri şudur: ru'yet talebi hakkında varit olan ayetlerin isti'zam ve istinkâr[2] ifade etmektedir. Bunun cevabı şudur: bu, ru'yetin imkânsızlığından değil, ru'yet talebinde bulunan İsrail oğullarının bu konudaki inat ve bağnazca tutumlarından doğmaktadır. Eğer Allah Teâlâ'yı görmek mümkün olmasaydı Hz. Musa ('aleyhi's-selâm) onları bu isteklerinden caydırırdı. Nitekim İsrail oğulları tapınmak için ilahlar yapmak istediğinde onların bu isteğini reddetmiş ve onlara "Şüphesiz siz cahillik eden bir kavimsiniz."[3] diyerek tepki göstermiştir. Bu da Allah Teâlâ'yı dünyada görmenin (aklen) mümkün olduğuna işaret etmektedir. Bu yüzden Allah kendilerinden razı olsun Sahabe-i Kiram, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Miraç gecesi rabbini görüp görmediği konusunda ihtilaf etmiştir. Bu konuda ihtilaf etmeleri Allah Teâlâ'nın görülmesinin mümkün olduğuna delildir.

Allah Teâlâ'nın rüyada görülmesine gelince: eslafımızın çoğundan bunun vaki olduğuna dair rivayetler nakledile gelmiştir.[4] Fakat Allah Teâlâ'nın rüyada görülmesinin gözle görmek olmayıp bir tür kalbî müşahede olduğu izahtan varestedir.

---

1 Yani Mutezile bu ayette üç şeyi iddia etmiştir. 1- El-ebsar kelimesindeki lam-ı tarif istiğrak içindir. 2- Bu ayetteki nefyden anlaşılan selp yani olumsuzluk manası umum yani en geniş manada değerlendirilmelidir. 3-Görme eylemi görene gördüğü şeyi idrak etmeyi sağlar yoksa sadece onun boyutlarını ihatayı değil. Buna göreayetin manası Hiçbir göz Allah Teâlâ'yı idrak edemez, şeklinde olur. Biz bu iddialarını kabul etmesek de kabul ettiğimiz varsayımıyla itirazlarına yine de cevap verebiliriz...
Yani ayeti Mutezile'nin iddia ettiği manayla yorumlasak bile ayetten anlaşılan hiçbir göz Allah Teâlâ'yı göremez hükmünün tüm zamanlara ait bir hüküm olduğuna dair ayette herhangi bir işaret yoktur.
Bu cevaba itiraz edilmiştir. Şöyle ki yok olan veya muhal olan bir şeyi nefyetmekten medih hasıl olmaması doğru değildir. Zira Allah Teâlâ'nın ortağı yoktur, çocuğu yoktur. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'de bunların nefyedilmesiyle Allah Teâlâ medih ediliyor. Hayali.

2 İsti'zâm, bir şeyi büyük görmek ve cüretli bulmak. İstinkâr, bir şeyi garip bulmak, hoş karşılamamak.

3 A'râf, 138

4 İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ahmed b. Hanbel'den (Allah onlara rahmet etsin) bu yönde nakiller vardır. Bkz., en- Nibrâs, s. 169; Avnü'l-Mürîd, c. 2, s. 690. Ayrıca Allah resulünün de rüyada Allah Teâlâ'yı gördüğüne dair sahih rivayetler vardır. Tirmizî, hâdis no, 3235.

Metin

اَللهُ تَعَالَى خَالِقٌ وَالْعَبْدُ كَاسِبٌ

(وَاللهُ تَعَالَى خَالِقٌ لِأَفْعَالِ الْعِبَادِ كُلِّهَا مِنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ وَالطَّاعَةِ وَالْعِصْيَانِ) لَا كَمَا زَعَمَتِ الْمُعْتَزِلَةُ أَنَّ الْعَبْدَ خَالِقٌ لِأَفْعَالِهِ، وَقَدْ كَانَتِ الْأَوَائِلُ مِنْهُمْ يَتَحَاشَوْنَ عَنْ إِطْلَاقِ لَفْظِ الْخَالِقِ عَلَى الْعَبْدِ وَيَكْتَفُونَ بِلَفْظِ الْمُوجِدِ وَالْمُخْتَرِعِ وَنَحْوِ ذَلِكَ، وَحِينَ رَأَى الْجُبَّائِيُّ وَأَتْبَاعُهُ أَنَّ مَعْنَى الْكُلِّ وَاحِدٌ، وَهُوَ الْمُخْرِجُ مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُودِ، تَجَاسَرُوا عَلَى إِطْلَاقِ لَفْظِ الْخَالِقِ.

اِحْتَجَّ أَهْلُ الْحَقِّ بِوُجُوهٍ، اَلْأَوَّلُ: أَنَّ الْعَبْدَ لَوْ كَانَ خَالِقاً لِأَفْعَالِهِ لَكَانَ عَالِماً بِتَفَاصِيلِهَا، ضَرُورَةَ أَنَّ إِيجَادَ الشَّيْءِ بِالْقُدْرَةِ وَالْاِخْتِيَارِ لَا يَكُونُ إِلَّا كَذَلِكَ، وَاللَّازِمُ بَاطِلٌ، فَإِنَّ الْمَشْيَ مِنْ مَوْضِعٍ إِلَى مَوْضِعٍ قَدْ يَشْتَمِلُ عَلَى سَكَنَاتٍ مُتَخَلِّلَةٍ وَعَلَى حَرَكَاتٍ بَعْضُهَا أَسْرَعُ وَبَعْضُهَا أَبْطَأُ، وَلَا شُعُورَ لِلْمَاشِي بِذَلِكَ، وَلَيْسَ هَذَا ذُهُولاً عَنِ الْعِلْمِ، بَلْ لَوْ سُئِلَ لَمْ يَعْلَمْ، وَهَذَا فِي أَظْهَرِ أَفْعَالِهِ، وَأَمَّا إِذَا تَأَمَّلْتَ فِي حَرَكَاتِ أَعْضَائِهِ فِي الْمَشْيِ وَالْأَخْذِ وَالْبَطْشِ وَنَحْوِ ذَلِكَ وَمَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ مِنْ تَحْرِيكِ الْعَضَلَاتِ وَتَمْدِيدِ الْأَعْصَابِ وَنَحْوِ ذَلِكَ فَالْأَمْرُ أَظْهَرُ.

اَلثَّانِي: النُّصُوصُ الْوَارِدَةُ فِي ذَلِكَ، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴾ [الصَّافَّات/٩٦] أَيْ: عَمَلَكُمْ؛ عَلَى أَنَّ مَا مَصْدَرِيَّةٌ لِئَلَّا يَحْتَاجَ إِلَى حَذْفِ الضَّمِيرِ، أَوْ مَعْمُولَكُمْ عَلَى أَنَّ مَا مَوْصُولَةٌ، وَيَشْتَمِلُ الْأَفْعَالَ، لِأَنَّا إِذَا قُلْنَا أَفْعَالُ الْعِبَادِ مَخْلُوقَةٌ للهِ تَعَالَى أَوْ لِلْعَبْدِ لَمْ نُرِدْ بِالْفِعْلِ الْمَعْنَى الْمَصْدَرِيَّ الَّذِي هُوَ الْإِيجَادُ وَالْإِيقَاعُ، بَلِ الْحَاصِلُ بِالْمَصْدَرِ الَّذِي هُوَ مُتَعَلِّقُ الْإِيجَادِ وَالْإِيقَاعِ، أَعْنِي مَا نُشَاهِدُهُ مِنَ الْحَرَكَاتِ وَالسَّكَنَاتِ مَثَلاً.

وَلِلذُّهُولِ عَنْ هَذِهِ النُّكْتَةِ قَدْ يُتَوَهَّمُ أَنَّ الْاِسْتِدْلَالَ بِالْآيَةِ مَوْقُوفٌ عَلَى كَوْنِ مَا مَصْدَرِيَّةً. وَكَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ ﴾ [الرَّعْد/١٦] أَيْ: مُمْكِنٍ، بِدَلَالَةِ الْعَقْلِ، وَفِعْلُ الْعَبْدِ شَيْءٌ مُمْكِنٌ.

وَكَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ ﴾ [النَّحل/١٦] فِي مَقَامِ التَّمَدُّحِ بِالْخَالِقِيَّةِ، وَكَوْنِهَا مَنَاطاً لِاسْتِحْقَاقِ الْعِبَادَةِ.

لَا يُقَالُ: "فَالْقَائِلُ بِكَوْنِ الْعَبْدِ خَالِقاً لِأَفْعَالِهِ يَكُونُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ دُونَ الْمُوَحِّدِينَ"

لِأَنَّا نَقُولُ: الْإِشْرَاكُ هُوَ إِثْبَاتُ الشَّرِيكِ فِي الْأُلُوهِيَّةِ، بِمَعْنَى وُجُوبِ الْوُجُودِ، كَمَا لِلْمَجُوسِ، أَوْ بِمَعْنَى اسْتِحْقَاقِ الْعِبَادَةِ كَمَا لِعَبَدَةِ الْأَصْنَامِ، وَالْمُعْتَزِلَةُ لَا يُثْبِتُونَ ذَلِكَ، بَلْ لَا يَجْعَلُونَ خَالِقِيَّةَ الْعَبْدِ كَخَالِقِيَّةِ اللهِ تَعَالَى، لِافْتِقَارِهِ إِلَى الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ الَّتِي هِيَ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى، إِلَّا أَنَّ مَشَايِخَ مَا وَرَاءَ النَّهْرِ قَدْ بَالَغُوا فِي تَضْلِيلِهِمْ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ، حَتَّى قَالُوا: إِنَّ الْمَجُوسَ أَسْعَدُ حَالاً مِنْهُمْ، حَيْثُ لَمْ يُثْبِتُوا إِلَّا شَرِيكاً وَاحِداً، وَالْمُعْتَزِلَةُ أَثْبَتُوا شُرَكَاءَ لَا تُحْصَى!

وَاحْتَجَّتِ الْمُعْتَزِلَةُ: بِأَنَّا نُفَرِّقُ بِالضَّرُورَةِ بَيْنَ حَرَكَةِ الْمَاشِي وَحَرَكَةِ الْمُرْتَعِشِ، وَأَنَّ الْأُولَى بِاخْتِيَارِهِ دُونَ الثَّانِيَةِ، وَبِأَنَّهُ لَوْ كَانَ الكُلُّ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى لَبَطَلَ قَاعِدَةُ التَّكْلِيفِ وَالْمَدْحُ وَالذَّمُّ وَالثَّوَابُ وَالْعِقَابُ، وَهُوَ ظَاهِرٌ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّ ذَلِكَ إِنَّمَا يَتَوَجَّهُ عَلَى الْجَبْرِيَّةِ الْقَائِلِينَ بِنَفْيِ الْكَسْبِ وَالْاِخْتِيَارِ لَهُ أَصْلاً، وَأَمَّا نَحْنُ فَنُثْبِتُهُ عَلَى مَا نُحَقِّقُهُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى. وَقَدْ يُتَمَسَّكُ بِأَنَّهُ لَوْ كَانَ خَالِقاً لِأَفْعَالِ الْعِبَادِ لَكَانَ هُوَ الْقَائِمُ وَالْقَاعِدُ وَالْآكِلُ وَالشَّارِبُ وَالزَّانِي وَالسَّارِقُ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ! وَهَذَا جَهْلٌ عَظِيمٌ؛ لِأَنَّ الْمُتَّصِفَ بِالشَّيْءِ مَنْ قَامَ بِهِ ذَلِكَ الشَّيْءُ، لَا مَنْ أَوْجَدَهُ، أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى هُوَ الْخَالِقُ لِلسَّوَادِ وَالْبَيَاضِ وَسَائِرِ الصِّفَاتِ فِي الْأَجْسَامِ، وَلَا يُتَّصَفُ بِذَلِكَ. وَرُبَّمَا يُتَمَسَّكُ: بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴾ [المؤمنون/١٤] ﴿ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ ﴾ [المائدة/١١٠].

وَالْجَوَابُ: أَنَّ الْخَلْقَ هُنَا بِمَعْنَى التَّقْدِيرِ.

Kelime Anlamı

وَاللهُ تَعَالَى خَالِقُ **Allah Teâlâ yaratır** Neyi? لِأَفْعَالِ الْعِبَادِ كُلِّهَا **kulların tüm fiillerini** öyle fiiller ki مِنَ الْكُفْرِ **küfür,** وَالْإِيمَانِ **iman,** وَالطَّاعَةِ **itaat** وَالْعِصْيَانِ **ve isyan** Daha? لَا كَمَا زَعَمَتِ الْمُعْتَزِلَةُ **yoksa Mutezile'nin zannettiği gibi değildir** Onlar ne zannetti? أَنَّ الْعَبْدَ **muhakkak kul** Nedir?

خَالِقٌ لِأَفْعَالِه **kendi fiillerini yaratır.** وَقَدْ كَانَتِ الْأَوَائِلُ مِنْهُمْ **Mutezile'den ilk dönem kelamcılar** Nedir? يَتَحَاشَوْنَ **uzak duruyorlardı** Neden? عَنْ إِطْلَاقِ لَفْظِ الْخَالِقِ **yaratıcı demekten** Kim için? عَلَى الْعَبْدِ **kul için** Daha? وَيَكْتَفُونَ **yetiniyorlardı** Ne ile? بِلَفْظِ الْمُوجِدِ **mucit lafzıyla** وَالْمُخْتَرِعِ **buluş yapan** وَنَحْوِ ذَلِكَ **ve benzer lafızlarla** وَحِينَ رَأَى الْجُبَّائِيُّ وَأَتْبَاعُهُ **El-Cübbai ve ona tabi olanlar anladıklarında** Neyi? أَنَّ مَعْنَى الْكُلِّ وَاحِدٌ **bunların hepsinin manasının aynı olduğunu** Ne olduğu halde? وَهُوَ **bu mana** Nedir? الْمُخْرِجُ **çıkaran** Neyden? مِنَ الْعَدَمِ إِلَى الْوُجُود **yokluktan var olmaya** تَجَاسَرُوا **-böyle olunca- Mutezile cesaret etti** Ne üzerine? عَلَى إِطْلَاقِ لَفْظِ الْخَالِقِ **yaratıcı lafzını kullanmaya.** اِحْتَجَّ أَهْلُ الْحَقِّ بِوُجُوهٍ **Hak ehli -Ehl-i Sünnet- birkaç şekilde -Mutezile'nin bu görüşünün aleyhine- delil getirdi.** اَلْأَوَّلُ **Birinci delil** Nedir? أَنَّ الْعَبْدَ **Şayet kul** لَوْ كَانَ خَالِقاً لِأَفْعَالِهِ **kendi fiillerini yaratsaydı** Ne olurdu? لَكَانَ عَالِماً بِتَفَاصِيلِهَا **detaylarını da bilmesi gerekirdi** Ne için? ضَرُورَةَ أَنَّ إِيجَادَ الشَّيْءِ بِالْقُدْرَةِ وَالْاِخْتِيَارِ **zira bir şeyi icat kudret ve tercihle yaratmak** لَا يَكُونُ إِلَّا كَذَلِكَ **ancak böyle olur.** وَاللَّازِمُ بَاطِلٌ **Halbuki gereken bu mana -detayları bilmek manası- batıldır** Ne için? فَإِنَّ الْمَشْيَ **zira yürümek** Nereden? مِنْ مَوْضِعٍ إِلَى مَوْضِعٍ **bir yerden diğerine** Nedir? قَدْ يَشْتَمِلُ **içerir** Neyi? عَلَى سَكَنَاتٍ مُتَخَلِّلَةٍ وَعَلَى حَرَكَاتٍ **arasındaki duraksamaları ve haraketleri**

öyle haraketsizlik ve haraketler ki بَعْضُهَا أَسْرَعُ **bazısı süratli,** وَبَعْضُهَا أَبْطَأُ **bazısı da yavaştır** Daha? وَلَا شُعُورَ لِلْمَاشِي بِذَلِكَ **halbuki yürüyen bu detaylarını bilemez** وَلَيْسَ هَذَا ذُهُولاً عَنِ الْعِلْمِ **ve yürüyen o kişinin bunları bilmemesi bilmekten gafil olma sebebinden değildir.** بَلْ لَوْ سُئِلَ لَمْ يَعْلَمْ **bilakis şayet o yürüyen kişiye -bu fiilindeki detaylar- sorulsa bilmeyecektir.** وَهَذَا فِي أَظْهَرِ أَفْعَالِهِ **Bu durum -kulun- zahiri fiilleri hakkındadır.** وَأَمَّا إِذَا تَأَمَّلْتَ **Sen bir düşünsen** Ne hakkında? فِي حَرَكَاتِ أَعْضَائِهِ **onun organlarının haraketleri hakkında** öyle haraketler ki فِي الْمَشْيِ **yürümekte** Daha? وَالْأَخْذِ **bir şeyi tutarken** Daha? وَالْبَطْشِ **bir şeyi yakalarken** Daha? وَنَحْوِ ذَلِكَ **ve bunların benzerleri** Daha? وَمَا يَحْتَاجُ إِلَيْهِ **-ve ihtiyaç duyacağı şeyleri** Neler? مِنْ تَحْرِيكِ الْعَضَلَاتِ **kasların haraketleri** Daha? وَتَمْدِيدِ الْأَعْصَابِ **sinirlerin gerilmesi** Daha? وَنَحْوِ ذَلِكَ **ve benzerleri** Tüm bu işlerde ne olur? فَالْأَمْرُ أَظْهَرُ **bunların durumu -yanidetayların bilinemeyeceği- daha da açıktır.** اَلثَّانِي **İkinci delil** Nedir? النُّصُوصُ الْوَارِدَةُ فِي ذَلِكَ **bu husustaki delillerdir** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi:** وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ **Allah sizi de amellerinizi de yaratmıştır.** أَي عَمَلَكُمْ **yani işlediklerinizi** Bu mana neye göre? عَلَى أَنَّ مَا مَصْدَرِيَّةٌ **"ma" lafzının mastar edatı olmasına göre** Ne için? لِئَلَّا يَحْتَاجَ إِلَى حَذْفِ الضَّمِيرِ **-mevsule dönen- zamirin hazfına ihtiyaç duyulmasın diye** Daha? أَوْ مَعْمُولَكُمْ **veya -ayetin tesiri şöyledir- "sizin tarafınızdan işlenenler"** Bu mana neye göre? عَلَى أَنَّ مَا مَوْصُولَةٌ **"ma" lafzının mevsul olmasına göre** Ne olduğu halde? وَيَشْتَمِلُ الْأَفْعَالَ **-Ayetteki "ma" lafzını mevsul tuttuğumuzda mastariyye yaptığımızdaki gibi- fiilleri de kapsadığı halde** Ne için mevsule yapınca da fiilleri kapsar? لِأَنَّا إِذَا قُلْنَا أَفْعَالُ الْعِبَادِ مَخْلُوقَةٌ للهِ تَعَالَى

zira biz "Kulların fiilleri Allah Teâlâ'nın yarattıklarıdır"dediğimiz zaman Daha? أَوْ لِلْعَبْدِ **veya "kulun yarattıklarıdır" dediğimizde** Ne olur? لَمْ نُرِدْ بِالْفِعْلِ **biz fiil kelimesiyle kastetmeyiz** Neyi? الْمَعْنَى الْمَصْدَرِيَّ **-itibari olup hariçte var olmayan- mastar manasını** الَّذِي **öyle mastar manası ki** هُوَ **o mana** Nedir? الْإِيجَادُ وَالْإِيقَاعُ **bir şeyi icat ve oluşturmaktır** Daha? بَلِ الْحَاصِلُ بِالْمَصْدَرِ **-bilakis "ma" mevsul de olsa – mastardan -yani hadesten- hasıl olanı kastederiz.** الَّذِي **öyle hasıl olan ki** هُوَ **o hasıl olan** Nedir? مُتَعَلِّقُ الْإِيجَادِ وَالْإِيقَاعِ **yaratmanın ve oluşturmanın -yani itibari olan mastar manasının- taalluk ettiğidir.** أَعْنِي **Ben bununla -yani mastar manası olan yaratmak ve oluşturmanın müteallakından- kastediyorum** Neyi? مَا نُشَاهِدُهُ **müşahede ettiklerimizi** Müşahede ettiklerimiz nelerdendir? مِنَ الْحَرَكَاتِ وَالسَّكَنَاتِ مَثَلاً **sözgelimi haraketler ve duraksamalar.** وَلِلذُّهُولِ عَنْ هَذِهِ النُّكْتَةِ **Bu nükteden gafil olunduğu için** Ne olur? قَدْ يُتَوَهَّمُ **bazen zannedilebilir** Ne zannedilir? أَنَّ الْاِسْتِدْلَالَ بِالْآيَةِ **ayetle kulun fiillerini Allah Teâlâ'nın yaratması üzerinedelil getirebilmek** Nedir? مَوْقُوفٌ عَلَى كَوْنِ مَا مَصْدَرِيَّةً **"ma" lafzının mastar manasında olmasına bağlıdır.** Başka hangi ayet kulların fiillerinin Allah Teâlâ tarafından yaratıldığına delildir? وَكَقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu gibi ayetleri:** اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ **Allah her şeyi yaratandır.** أَيْ: مُمْكِنٍ **yani var olması mümkün olan her şeyi yaratan Allah Teâlâ'dır.** Ne sebebiyle böyledir? بِدَلَالَةِ الْعَقْلِ **aklın delaletiyle.** وَفِعْلُ الْعَبْدِ شَيْءٌ مُمْكِنٌ **Kulun fiilleri ise mümkün olan şeylerdendir.** Başka hangi ayet kulların fiillerinin Allah Teâlâ tarafından yaratıldığına delildir? وَكَقَوْلِهِ تَعَالَى: **Allah Teâlâ'nın şu gibi ayetleri:** أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ **Yaratan yaratmayan gibi midir?** Bu ayet ne hakkında nazil olmuştur? فِي مَقَامِ التَّمَدُّحِ بِالْخَالِقِيَّةِ **Allah Teâlâ'nın yaratıcılığıyla medih edilme makamında nazil olmuştur** Daha? وَكَوْنِهَا مَنَاطاً لِاسْتِحْقَاقِ الْعِبَادَةِ **ve**

yaratmak sebebiyle ibadet edilmeye layık olma illetini beyan makamında nazil olmuştur. لَا يُقَالُ: **Şöyle denilemez:** فَالْقَائِلُ بِكَوْنِ الْعَبْدِ خَالِقاً لِأَفْعَالِه **Kulun fiillerini yaratmasıyla hükmedenler** يَكُونُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ دُونَ الْمُوَحِّدِينَ **müşriklerdir, muvahhitler değil** Ne için böyle denilemez? لِأَنَّا نَقُولُ **zira biz şöyle deriz:** الْإِشْرَاكُ **Şirk koşmak** Nedir? هُوَ إِثْبَاتُ الشَّرِيكِ فِي الْأُلُوهِيَّةِ **-hak-ilaha ortak ispat etmektir** Nasıl? بِمَعْنَى وُجُوبِ الْوُجُودِ **varlığı vacip olan -bir ortağı kabullenme- maksadıyla** Ne gibi? كَمَا لِلْمَجُوسِ **tıpkı Mecusiler gibi** Daha? أَوْ بِمَعْنَى اسْتِحْقَاقِ الْعِبَادَةِ **veya -hak ilahtan başkasının- ibadete layık olmasını kastıyla** Ne gibi? كَمَا لِعَبَدَةِ الْأَصْنَامِ **puta ibadet edenler gibi.** وَالْمُعْتَزِلَةُ لَا يُثْبِتُونَ ذَلِكَ **Halbuki Mutezile -kulun fiillerini yaratmasını- varlığı vacip olan bir ortak ispat etmeyi veya ibade layık olan başka bir ilahı ispat etmek olmasını kabul etmiyorlar** Daha? بَلْ لَا يَجْعَلُونَ خَالِقِيَّةَ الْعَبْدِ **bilakis kulun yaratmasını yapmıyorlar** Ne gibi? كَخَالِقِيَّةِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın yaratması gibi** Ne için? لِافْتِقَارِهِ إِلَى الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ **zira insan -yaratırken- sebep ve aletlere ihtiyaç duyar** الَّتِي **öyle alet ve sebepler ki** هِيَ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى **onlar Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla var olur.** Daha? إِلَّا **Ancak** أَنَّ مَشَايِخَ مَا وَرَاءَ النَّهْرِ **Muhakkak ki Maverau'n-nehr alimeri** Nedir? قَدْ بَالَغُوا فِي تَضْلِيلِهِمْ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ **bu meslede Mutezileye sapıklık isnat etmekte mübalağa ettiler** حَتَّى قَالُوا **hatta şöyle dediler:** إِنَّ الْمَجُوسَ أَسْعَدُ حَالاً مِنْهُمْ **Muhakkak Mecusiler onlardan daha düzgündürler** Ne için? حَيْثُ لَمْ يُثْبِتُوا إِلَّا شَرِيكاً وَاحِداً **çünkü onlar tek bir ortak -hak ilaha- ispat etmişlerdir** Daha? وَالْمُعْتَزِلَةُ أَثْبَتُوا شُرَكَاءَ لَا تُحْصَى **Mutezile ise sayısız ilah ispat etmiştir.** وَاحْتَجَّتِ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile -davasına- delil getirmişlerdir** Ne ile? بِأَنَّا نُفَرِّقُ بِالضَّرُورَةِ **muhakkak biz**

zaruri olarak ayırıyoruz Neyi? بَيْنَ حَرَكَةِ الْمَاشِي وَحَرَكَةِ الْمُرْتَعِشِ **yürüyen ile eli titreyen arasındaki farkı** Aradaki farkı nasıl biliyoruz? وَأَنَّ الْأُولَى بِاخْتِيَارِهِ **birincisinin haraketleri kendi irdesiyledir,** دُونَ الثَّانِيَةِ **ikincisinin haraketleri istem dışıdır** Daha? وَبِأَنَّهُ **ve muhakkak şan** لَوْ كَانَ الكُلُّ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى **şayet herşeyin yaratılması Allah Teâlâ'dan olsaydı** Ne olurdu? لَبَطَلَ قَاعِدَةُ التَّكْلِيفِ **-kulun mükellef kılınması için itibar edilen- teklif kaidesi batıl olurdu** Daha ne batıl olurdu? وَالْمَدْحُ **medih,** وَالذَّمُّ **zem, sevap** وَالثَّوَابُ وَالْعِقَابُ **ve ceza da batıl olurdu.** وَهُوَ ظَاهِرٌ **Ve bu zikredilen butlan hiçde kapalı değildir.** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّ ذَلِكَ **Muhakkak teklif kaidesinin batıl olması -iddiası-** Nedir? إِنَّمَا يَتَوَجَّهُ عَلَى الْجَبْرِيَّةِ **Cebriyye üzerine gelecek itirazdır** öyle Cebriyye ki الْقَائِلِينَ بِنَفْيِ الْكَسْبِ وَالْاِخْتِيَارِ لَهُ أَصْلاً **kesinlikle kul için kesp -bir şeyi yaparak elde etmek- veirade olduğunu kabul etmezler.** وَأَمَّا نَحْنُ **Bizim görüşümüze gelince;** O görüş nedir? فَنُثْبِتُهُ عَلَى مَا نُحَقِّقُهُ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى **inşallah kesp ve iradenin her birini açıklayacağız.** وَقَدْ يَتَمَسَّكُ **Mutezile şu delile de yapışmıştır** بِأَنَّهُ لَوْ كَانَ خَالِقاً لِأَفْعَالِ الْعِبَادِ **muhakkak Allah Teâlâ kulların tüm fiillerini yaratıyor olsa** Ne olur? لَكَانَ هُوَ **muhakkak ki Allah Teâlâ olurdu** Ne olur? الْقَائِمَ **ayakta olan,** وَالْقَاعِدَ **oturan,** وَالْآكِلَ **yiyen,** وَالشَّارِبَ **içen,** وَالزَّانِيَ **zina eden,** وَالسَّارِقَ **çalan** ذَلِكَ إِلَى غَيْرِ **ve diğer işleri yapan.** وَهَذَا جَهْلٌ عَظِيمٌ **Mutezilenin bu inancı çok büyük bir cahilliktir** Ne için? لِأَنَّ الْمُتَّصِفَ بِالشَّيْءِ **zira bir şey ile sıfatlanan** Nedir? مَنْ قَامَ بِهِ ذَلِكَ الشَّيْءُ **o şeyin kendisiyle kaim olduğu kişidir** Daha? لَا مَنْ أَوْجَدَهُ **-yoksa bir şey ile sıfatlanan- onu yaratan değildir.** أَوَلَا يَرَوْنَ **Görmezler mi?** Neyi? أَنَّ اللهَ تَعَالَى **Allah Teâlâ** هُوَ الْخَالِقُ **o yaratandır** Neyi? لِلسَّوَادِ **siyahı,** وَالْبَيَاضِ

beyazı وَسَائِرِ الصِّفَاتِ ve diğer sıfatları Neyde? **فِي الْأَجْسَامِ cisimlerde** Daha? **وَلَا يُتَّصَفُ بِذَلِكَ halbuki bu vasıflarla sıfatlanmamıştır. وَرُبَّمَا يَتَمَسَّكُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى Bazen de Allah Teâlâ'nın şu ayetlerine yapışıyorlar: فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir. وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yaratıyordun وَالْجَوَابُ Bunlara cevap** Nedir? **أَنَّ الْخَلْقَ هُنَا بِمَعْنَى التَّقْدِيرِ buralardaki yaratına kelimeleri takdir etmek manasındadır.**

Metnü'l-Akâid

Halku'l-Ef'âl

Allah Teâlâ; küfür, iman, tâat ve ma'sıyet emsali kullara ait tüm fiilleri yaratandır.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ; küfür, iman, tâat ve ma'sıyet emsali kullara ait tüm fiilleri yaratandır. Mutezilenin zannettiği gibi kul kendi fiillerinin yaratıcısı değildir. Erken dönem Mutezilîleri kulların yaratıcı olduğunu söylemekten çekinirlerdi. Bunun yerine kul kendi fiillerini icat eder, ihtira eder emsali ifadeler kullanırlardı. Cübbâî ve takipçileri bu kelimelerin hepsini eşanlamlı olarak görünce yani hepsinin bir şeyi yokluktan varlığa çıkarmak manasında kullanıldığını görünce kullar için de yaratıcı kelimseni kullanmaya cüret etmiştir.

Ehlisünnetin bu konuda birçok yönden delil getirmiştir.

1- Kul kendi fiilinin yaratıcısı olsaydı, en baştan fiilinin tüm detaylarını bilmesi gerekirdi. Zira bir şeyi kudret ve istekle yapmak için onun tüm ayrıntılarını bilmek zorunludur. Burada lâzım batıldır [1]. Zira sözgelimi bir yerden başka bir yere yürümek belirsiz aralıklarla duraklamaları, bir kısmı diğerlerinden hızlı, bir kısmı yavaş olan hareketleri içerir. Yürüyen bunların (ne kadar duraksadığı-

1 Lâzımın gerçekleşmeyişinin melzûmun gerçekleşmeyeceği sonucunu doğurması zorunludur, her daim işleyen bir istidlal türüdür. Burada lâzım, kulun fiilin bütün ayrıntılarını en baştan bilmesidir. Melzûm ise, kulun kendi fiilini yaratmış olmasıdır. Lazım batıl olunca melzum batıl olduğuna göre, kul fiilin tüm ayrıntılarını bilemeyince fiili yaratanın kendisi olması mümkün olamaz.

nın, hareketlerinin hangilerinin daha hızlı hangilerinin daha yavaş olduğunun) farkında bile değildir. Burada yürüyen bu detayları bilir ama o an zihninde canlandırmaz, demek doğru değildir.[1] Bilakis yürüyene sorulsa bile bunları bilemez. Bu insanın en açık en basit bir fiilidir. Bunun ötesinde eğer yürüme, alma, tutma ve emsali işlerde insanın azalarının ve adalelerinin hareketlerini, sinirlerindeki gerilmeleri göz önünde bulundurursan bu sonuç, çok daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

1- Konuya dair varit olan ayet-i kerimelerdir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah sizi de işlerinizi de yaratır"***[2] gibi. Yani fiillerinizi. Bu ayet-i kerime geçen "mâ" harfini, zamir hazfine gerek kalmaması için "mastariyye" kabul ettiğimizde mana yukarda verilen gibi olur. Aynı harfi "mevsûle" kabul edersek bu durumda ayetin manası "Allah sizi de yaptığınız şeyleri de yaratır" şeklinde olur.

Bu ikinci tefsire göre ayet-i kerime kulların fiillerini kapsar. Zira kulların fiilleri Allah tarafından veya kullar tarafından yaratılmıştır, dediğimizde "yapmak", "meydana getirmek" gibi mastar anlamında fiili kastetmeyiz. Bilakis müşahede ettiğimiz hareket ve sekenât gibi mastardan hâsıl olan yapma ve etmelerimizin taalluk ettiği şeyleri kast ederiz.[3] Bu detayın farkına varılmadığından ayet-i ke-

---

1 Yani yürüyen kişinin kendi fiilinin detaylarını bilmemesi bu bilgiden gafil olduğundan değildir. Zira gafile gaflette olduğu şeyden sorulunca içinde bulunduğu gafletten uyanır ve sahip olduğu bilginin gereğini yapar. Bilakis o kişi yaptığı işin detaylarını bilmemektedir.

2 Saffat, 96

3 Bu meselenin anlaşılabilmesi için bazı tabirlerin manalarının bilinmesi gerekmektedir. İlk olarak; "mastar manası" Bu tabirden kastedilen hades veya failin eylemi ya da fiilidir. Bu tür bir mastar manasının fiilin oluşmasında etkisi olduğunu iddia edenler şöyle demişlerdir: Mastar manası diye tabir edilen şey hariçte varlığı olmayan itibari bir kavramdır. İtibaridir çünkü hariçte aynî bir varlığı yoktur. Bilakis faiile kaimdir. Ve biraz sonra bahsedilecek masdardan hasıl olan, diye tabir edilen şey var olmak bakımından bu faille kaim olan mastar manasına bağlıdır. Aslında failden sadır olan haraket, duraksamalar ve benzerleri -ki onlara masdardan hasıl olanlar denilir- işte bunların hariçte var olmaları hariçte var olmayan bu itibari mastar manasına bağlıdır. Bazı kelamcılar faille kaim olan bu mastar manasının madum ile mevcut arası vasıta olduğu iddiasındadırlar. Bunun sebebi; hiç olmayan bir şeyin hariçte var olan mastardan hasıl olan, dediğimiz şeylere nasıl tesiri olur? Gelmek, gitmek gibi eylemlerin tamamı mastar manası dediğimiz bu kavramın altına girmektedir. Bunlardan hasıl olan haraketler, duraksamalar gibi sonuçlar -ki onlara mastardan hasıl olanlar denilir- onlara da amel denilecektir. Nahiv ilminde mefulü mutlak diye ifade edilen meful tam olarak mastardan hasıl olan şeydir. Zira faiil tarafından asıl yapılan odur. Diğer mefulü bih, mefulü leh ve benzerleri ise aslında gerçek mefuller değillerdir. Zira onlar failin yaptığı işler olmayıp belki ona taalluk edenlerdir. Kelamcıların kulun yaratıp yaratmadığı hususunda ihtilafa düştükleri, mastardan hasıl olan amellerdir. Yoksa mastar manası diye tabir edilen

rimeyle delil getirmenin doğru olması "mâ" harfinin mastar manasında olmasına bağlı zannedilmiştir.[1]

Bir diğer delil şu ayet-i kerimedir: ***"Allah her şeyin yaratıcısıdır"***[2] Aklın delaletiyle burada ki "her şeyin" sözüyle maksat mümkün olan her şeydir.[3] Kulun fiili de mümkün olanlardandır.

Bir diğer ayet-i kerime: ***"Şu hâlde yaratan, yaratamayan gibi olur mu?"***[4] Allah Teâlâ bunu yaratıcı olduğuyla övünme makamında söylemiş ve ibadeti hak etmenin sebebinin ancak yaratıcı olmak olduğuna vurgu yapmıştır.

Şöyle denilemez: kulların kendi fiillerini yarattığını iddia edenlerin (Mutezilenin) Müslüman değil, müşrik olması gerekir.

Zira şöyle deriz: Ehlisünnete göre şirk koşmak (iki şekilde olur: 1), Mecusiler gibi, ilahlık ve vacibü'l-vücudluk konusunda Allah'a ortak koşmak. (2) Putperestler gibi, kulluğu hak etme konusunda Allah'a ortak koşmak. Halbuki Mutezile bunlardan hiçbirini kabul etmemektedir. Zira onlar kulun kendi fiilini yaratmasını, Allah Teâlâ'nın yaratması gibi görmüyor. Aksine kulun kendi

---

ve hariçte varlığı olmayan ve faille kaim olan itibari kavramı tartışmıyorlar. Zira o zaten harici bir varlık değildir. İtibari varlıkların ise kul tarafından oluşturulabileceğini Kemal İbn'l-Humam ve daha öncesinde Ebu Bekir el-Bakilani gibi Ehl-i Sünnet'ten bile iddia edenler vardır. Bu açıklamalardan sonra; ayetteki "ma" lafzını mastariye de yapsak mevsule de yapsak bir şey değişmeyecektir. Zira her iki vecihte de faiille kaim olan mastar manasının taalluk ettiği mastardan hasıl olan hariçteki eser kastedilmesine bir engel olmaz.

1 Yani nasıl ki "ma" lafzı mastariyye olunca ayet Ehl-i Sünnet'in iddiasına delil oluyorsa aynı şekilde "ma" lafzını mevsule tuttuğumuzda da diğer vecihte olduğu gibi Ehl-i Sünnet'in iddiasına delil olur. Zira her ikisinde de mastardan hasıl olan haraket ve duraksamalar gibi amellerini tutmak mümkündür. Mutezi "ma" lafzını mevsuleye hamledip şöyle bir iddiada bulunmaktadır. Ayetin manası "Allah Teâlâ sizi ve yaptıklarınızı yarattı" Onlara göre "ma" lafzı mastariyye olmadığı için kulun işlediği amel değil de işlediği amel ile oluşan putları yarattı manası olur. Amelin kendisini ise kul yaratmıştır. Biraz evvel söylediğimiz gibi "ma" lafzını mevsule tutmak altına hadesi girdirmeye engel değildir. Buna "ma" mevsule olunca da mana şöyle olur: "Allah Teâlâ sizi ve yaptıklarını ve amellerinizi yarattı.

2 En'âm, 102

3 Zira akıl muhal olanın var olamayacağını kesin bilir. Muhal olana Allah Teâlâ'nın ilim sıfatı dışında hiçbir sıfatı taalluk etmez. Şöyle ki; ilim ve kelam sıfatları mümkün, muhal her şeye taalluk eder. Allah Teâlâ, muhali muhal olarak bilir. Fakat sair sıfatların muhale taalluku yoktur. Bu yüzden denilmiştir ki; "Allah Teâlâ kendi mislini yaratabilir mi?" sualinin doğru cevabı şudur: Allah Teâlâ'nın misli muhaldir. Yaratma sıfatı ise muhale taalluk etmez. Hâlbuki Allah Teâlâ bunun muhal olduğunu ve yaratma sıfatının da muhale taalluk etmeyeceğini bilir. Böylece yaratma sıfatı muhale taalluk etmemiş, fakat ilim sıfatı taalluk etmiş olacaktır.

4 Nahl, 17

fiilini yaratması için Allah'ın yarattığı bir kısım sebep ve araçlara muhtaç olduğunu söylüyorlar. Ancak erken dönem Maveraünnehir kelam alimleri, Mutezilenin bu konudaki yanlışını ifade ederken ölçüyü kaçırmış ve Mecusilerin bir, Mutezile'nin ise sayılamayacak kadar çok ortak koştuğunu bu yüzden Mecusilerin Mutezile'den daha ehven olduklarını söylemişlerdir.

Mutezile bu hususta şunlarla delil getirmiştir: biz, yürüyen kişi ile gayri ihtiyarî eli titreyen kişinin hareketleri arasındaki fark olduğunu zorunlu olarak biliriz. Birincisi iradeyle olduğu halde ikincisi istem dışıdır. Ayrıca bütün fiiller Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla olsaydı teklif anlamını yitirirdi.[1] Kulların fiillerine karşılık övgü veya yergi, mükâfat veya ceza görmesinin de bir anlamı kalmazdı. Bu durum izahtan varestedir.

Buna cevap şudur: Bu itirazınız ancak kulun hiçbir surette asla iradesi ve kesbi yoktur, diyen Cebriye[2] mezhebinine yönelir. Bizi bağlamaz zira inşallah ileride açıklayacağız biz kulun iradesini de kesbini de kabul ediyoruz.

Mutezile'nin görüşünü kuvvetlendirmek için şuna da tutunmuştur: Allah kulların fiillerini yaratmış olsaydı; oturan, kalkan, yiyen, içen, zina eden ve hırsızlık yapan bizzat Allah Teâlâ olurdu (hâşâ).[3]

Mutezile'nin bu sözü gerçekten çok büyük bir cehalet. Bir vasıfla anılan, o işi yaratan değil, o işin kendisiyle kaim olduğu kimsedir. Mutezile bilmiyor mu? Allah siyah ve beyazı ve emsali cisimlerde bulunan vasıfları yarattığı halde ona bu vasıflar (siyah-beyaz) verilemiyor.[4]

Bazı Mutezilîler şu ayetlerle de delil getirmiştir:

"Yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!"[5]

---

1 Zira teklif kulun ihtiyarıyla yapabileceklerinde düşünülür. Bir evvel ki ibarede eli titreyenle yürüyen arasındaki farkı meseleye dahil etmesinin sebebi bazı fiillerde kulun bir etkisi olmadığını ve yüzden de mükellef tutulamayacağını hazırlamak kastıyla bir ön hazırlayıcı ibare olarak getirdi.

2 Cebriye, kulun iradesini inkâr ederek Allah'tan başka kimsenin fiil ve ameli olmadığını savunan fırka. Bunlar "mücbire" diye de bilinir. Cehmiyye mezhebi müntesipleri Cebriye taifesinin öncülerindendir. Bkz., Abdulmün'im el-Hıfnî, Mevsûatü'l-Fırak ve'l- Cemâât, s. 204.

3 Mutezile'nin getirdiği bu delile göre, bir işi iradesiyle yapanı yaratanı olarak kabul etmezsek yaratanını -yani Allah Teâlâ'yı- o işi yapan olarak kabul etmek gerekecektir. Bundan da Allah Teâlâ'nın zikredilen bu hâdis ve bazısı çirkin işlerle sıfatlanması gerekecektir. Zira bir işin faili onunla sıfatlanandır.

4 Yani aynı gerekçeye göre Allah'ın cisimleri ve vasıflarını yarattığını kabul ettiği için Mutezile'nin, Allah'ın siyah ve beyaz gibi vasıfları haiz olduğunu da kabul etmesi gerekmez mi

5 Mü'minûn, 14

"Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun"[1]

Buna cevap şudur: bu ayet-i kerimelerde "yaratma" kelimeleri "takdir" anlamında kullanılmıştır.

Metin

القَضاءُ والقَدَرُ

(وَهِيَ) أَيْ: أَفْعَالُ الْعِبَادِ (كُلُّهَا بِإِرَادَتِهِ وَمَشِيئَتِهِ) قَدْ سَبَقَ أَنَّهُمَا عِنْدَنَا عِبَارَةٌ عَنْ مَعْنًى وَاحِدٍ، (وَحُكْمِهِ) لَا يَبْعُدُ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ إِشَارَةً إِلَى خِطَابِ التَّكْوِينِ، (وَقَضِيَّتِهِ) أَيْ: قَضَائِهِ، وَهُوَ عِبَارَةٌ عَنِ الْفِعْلِ مَعَ زِيَادَةِ إِحْكَامٍ.

لَا يُقَالُ: لَوْ كَانَ الْكُفْرُ بِقَضَاءِ اللهِ تَعَالَى لَوَجَبَ الرِّضَا بِهِ؛ لِأَنَّ الرِّضَا بِالْقَضَاءِ وَاجِبٌ، وَاللَّازِمُ بَاطِلٌ؛ لِأَنَّ الرِّضَا بِالْكُفْرِ كُفْرٌ؛ لِأَنَّا نَقُولُ: الْكُفْرُ مَقْضِيٌّ لَا قَضَاءٌ، وَالرِّضَا إِنَّمَا يَجِبُ بِالْقَضَاءِ دُونَ الْمَقْضِيِّ.

(وَتَقْدِيرِهِ) وَهُوَ تَحْدِيدُ كُلِّ مَخْلُوقٍ بِحَدِّهِ الَّذِي يُوجَدُ مِنْ حُسْنٍ وَقُبْحٍ وَنَفْعٍ وَضُرٍّ وَمَا يَحْوِيهِ مِنْ زَمَانٍ وَمَكَانٍ وَمَا يَتَرَتَّبُ عَلَيْهِ مِنْ ثَوَابٍ وَعِقَابٍ.

وَالْمَقْصُودُ تَعْمِيمُ إِرَادَةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ لِمَا مَرَّ مِنْ أَنَّ الْكُلَّ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى، وَهُوَ يَسْتَدْعِي الْقُدْرَةَ وَالْإِرَادَةَ لِعَدَمِ الْإِكْرَاهِ وَالْإِجْبَارِ.

فَإِنْ قِيلَ: فَيَكُونُ الْكَافِرُ مَجْبُوراً فِي كُفْرِهِ وَالْفَاسِقُ فِي فِسْقِهِ، فَلَا يَصِحُّ تَكْلِيفُهُمَا بِالْإِيمَانِ وَالطَّاعَةِ.

قُلْنَا: إِنَّهُ تَعَالَى أَرَادَ مِنْهُمَا الْكُفْرَ وَالْفِسْقَ بِاخْتِيَارِهِمَا، فَلَا جَبْرَ، كَمَا أَنَّهُ تَعَالَى عَلِمَ مِنْهُمَا الْكُفْرَ وَالْفِسْقَ بِالْاِخْتِيَارِ، وَلَمْ يَلْزَمْ تَكْلِيفُ الْمُحَالِ.

وَالْمُعْتَزِلَةُ أَنْكَرُوا إِرَادَةَ اللهِ تَعَالَى لِلشُّرُورِ وَالْقَبَائِحِ، حَتَّى قَالُوا: إِنَّهُ تَعَالَى أَرَادَ مِنَ الْكَافِرِ وَالْفَاسِقِ إِيمَانَهُ وَطَاعَتَهُ، لَا كُفْرَهُ وَمَعْصِيَتَهُ زَعْماً مِنْهُمْ أَنَّ إِرَادَةَ الْقَبِيحِ قَبِيحَةٌ كَخَلْقِهِ وَإِيجَادِهِ.

1 Mâide, 110

وَنَحْنُ نَمْنَعُ ذَلِكَ، بَلِ الْقَبِيحُ كَسْبُ الْقَبِيحِ وَالْاِتِّصَافُ بِهِ، فَعِنْدَهُمْ يَكُونُ أَكْثَرُ مَا يَقَعُ مِنْ أَفْعَالِ الْعِبَادِ عَلَى خِلَافِ إِرَادَةِ اللهِ تَعَالَى، وَهَذَا شَنِيعٌ جِدّاً. حُكِيَ عَنْ عُمَرَ بْنِ عُبَيْدٍ أَنَّهُ قَالَ: مَا أَلْزَمَنِي أَحَدٌ مِثْلَ مَا أَلْزَمَنِي مَجُوسِيٌّ كَانَ مَعِي فِي السَّفِينَةِ، فَقُلْتُ لَهُ: لِمَ لَا تُسْلِمُ؟ فَقَالَ: لِأَنَّ اللهَ لَمْ يُرِدْ إِسْلَامِي، فَإِذَا أَرَادَ اللهُ إِسْلَامِي أَسْلَمْتُ.

فَقُلْتُ لِلْمَجُوسِيِّ: إِنَّ اللهَ تَعَالَى يُرِيدُ إِسْلَامَكَ، وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ لَا يَتْرُكُونَكَ. فَقَالَ الْمَجُوسِيُّ: فَأَنَا أَكُونُ مَعَ الشَّرِيكِ الْأَغْلَبِ.

وَحُكِيَ أَنَّ الْقَاضِي عَبْدَ الْجَبَّارِ الْهَمَدَانِي دَخَلَ عَلَى الصَّاحِبِ ابْنِ عَبَّادٍ وَعِنْدَهُ الْأُسْتَاذُ أَبُو إِسْحَاقَ الْإِسْفَرَايِينِيُّ، فَلَمَّا رَأَى الْأُسْتَاذَ قَالَ: سُبْحَانَ مَنْ تَنَزَّهَ عَنِ الْفَحْشَاءِ! فَقَالَ الْأُسْتَاذُ عَلَى الْفَوْرِ: سُبْحَانَ مَنْ لَا يَجْرِي فِي مِلْكِهِ إِلَّا مَا يَشَاءُ.

وَالْمُعْتَزِلَةُ اعْتَقَدُوا أَنَّ الْأَمْرَ يَسْتَلْزِمُ الْإِرَادَةَ وَالنَّهْيَ عَدَمَ الْإِرَادَةِ، فَجَعَلُوا إِيمَانَ الْكَافِرِ مُراداً وَكُفْرَهُ غَيْرَ مُرَادٍ، وَنَحْنُ نَعْلَمُ أَنَّ الشَّيْءَ قَدْ لَا يَكُونُ مُراداً وَيُؤْمَرُ بِهِ، وَقَدْ يَكُونُ مُراداً وَيُنْهَى عَنْهُ لِحِكَمٍ وَمَصَالِحَ يُحِيطُ بِهَا عِلْمُ اللهِ تَعَالَى، أَوْ لِأَنَّهُ لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ، أَلَا تَرَى أَنَّ السَّيِّدَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُظْهِرَ عَلَى الْحَاضِرِينَ عِصْيَانَ عَبْدِهِ يَأْمُرُهُ بِالشَّيْءِ وَلَا يُرِيدُهُ مِنْهُ. وَقَدْ يُتَمَسَّكُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ بِالْآيَاتِ، وَبَابُ التَّأْوِيلِ مَفْتُوحٌ عَلَى الْفَرِيقَيْنِ.

Kelime Anlamı

وَهِيَ Ve bunlar أَيْ: أَفْعَالُ الْعِبَادِ yani kulların fiilleri Nedir? **كُلُّهَا بِإِرَادَتِهِ وَمَشِيئَتِهِ hepsi Allah Teâlâ'nın iradesi ve dilemesiyledir. قَدْ سَبَقَ Daha önce geçmişti** Ne? **أَنَّهُمَا عِنْدَنَا bize göre irade ve dilemek** Nedir? **عِبَارَةٌ عَنْ مَعْنًى وَاحِدٍ aynı manadadır.** Kulların fiilleri daha ne iledir? **وَحُكْمِهِ ve Allah Teâlâ'nın hükmüyledir. لَا يَبْعُدُ Uzak değildir** Ne? **أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ bu son ibarenin olması** Ne

olur? إِشَارَةٌ **bir işaret** Neye? إِلَى خِطَابِ التَّكْوِينِ **tekvin hitabına.** Kulların fiilleri daha ne iledir? وَقَضِيَّتِهِ **ve Allah Teâlâ'nın kaziyesiyledir.** أَيْ: قَضَائِهِ **yani Allah Teâlâ'nın kazasıyladır.** وَهُوَ **Kaza** Nedir? عِبَارَةٌ عَنِ الْفِعْلِ مَعَ زِيَادَةِ إِحْكَامٍ **kuvvetlendirilmiş -yani kimse tarafından değiştirilemeyecek- fiilden ibarettir.** لَا يُقَالُ **Şöyle denilemez:** لَوْ كَانَ الْكُفْرُ بِقَضَاءِ اللهِ تَعَالَى **Şayet küfür Allah Teâlâ'nın kazasıyla ise** Ne olur? لَوَجَبَ الرِّضَا بِهِ **küfre razı olmak vacip olur.** Ne için böyle denilemez? لِأَنَّ الرِّضَا بِالْقَضَاءِ وَاجِبٌ **zira kazaya rıza vaciptir** Daha? وَاللَّازِمُ بَاطِلٌ **küfre rıza gerekmesi ise batıldır** Ne için? لِأَنَّ الرِّضَا بِالْكُفْرِ كُفْرٌ **zira küfre rıza küfürdür** Ne için küfre rıza küfürdür? لِأَنَّا نَقُولُ **zira biz şöyle deriz:** الْكُفْرُ مَقْضِيٌّ **Küfür kazanın neticesidir,** لَا قَضَاءٌ **kazanın kendisi değildir** Daha? وَالرِّضَا **rıza ise** إِنَّمَا يَجِبُ بِالْقَضَاءِ دُونَ الْمَقْضِيِّ **kazayadır kazanın sonucuna değil.** Kulların fiilleri daha ne iledir? وَتَقْدِيرِهِ **Allah Teâlâ'nın takdiriyledir.** وَهُوَ **Allah Teâlâ'nın takdiri** Nedir? تَحْدِيدُ كُلِّ مَخْلُوقٍ بِحَدِّهِ **her yaratılmışı kendi özellikleriyle sınırlandırmaktır** الَّذِي **öyle özellikler ki** يُوجَدُ مِنْ حُسْنٍ **güzellik olarak bulunabilir,** وَقُبْحٍ **çirkinlik** وَنَفْعٍ **fayda** وَضُرٍّ **ve zarar** Daha? وَمَا يَحْوِيهِ **ve onu kapsayan şeyler** Onlar neler? مِنْ زَمَانٍ وَمَكَانٍ **zaman ve mekan** Daha? وَمَا يَتَرَتَّبُ عَلَيْهِ مِنْ ثَوَابٍ وَعِقَابٍ **ve bunlar üzerine terettüp eden sevap ve cezalar.** وَالْمَقْصُودُ **Bu ibarelerden maksat** Nedir? تَعْمِيمُ إِرَادَةِ اللهِ وَقُدْرَتِهِ **Allah Teâlâ'nın irade vekudretinin genişliğini ifade etmektir** Ne için? لِمَا مَرَّ **zira geride geçmişti** Ne? مِنْ أَنَّ الْكُلَّ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى **her şey Allah Teâlâ'nın yaratmasıyladır** Daha? وَهُوَ **yaratması da** Nedir? يَسْتَدْعِي الْقُدْرَةَ وَالْإِرَادَةَ **kudret ve iradeyi gerektirir** Ne için? لِعَدَمِ الْإِكْرَاهِ وَالْإِجْبَارِ **-yarattıklarında Allah Teâlâ için- ikrah ve icbar olmadığından.**

فَإِنْ قِيلَ Şayet denilirse Ne? فَيَكُونُ الْكَافِرُ مَجْبُوراً فِي كُفْرِهِ Bu anlatılanlara göre kafir küfre zorlanmıştır وَالْفَاسِقُ فِي فِسْقِهِ fasık da fıska Daha? فَلَا يَصِحُّ تَكْلِيفُهُمَا buna göre onları mükellef kılmak sahih olmaz Ne ile? بِالْإِيمَانِ وَالطَّاعَةِ imanla ve itaatla قُلْنَا Biz şöyle deriz: إِنَّهُ تَعَالَى أَرَادَ Allah Teâlâ irade etmiştir Kimden? مِنْهُمَا الْكُفْرَ onlar hakkında Neyi? وَالْفِسْقَ بِاخْتِيَارِهِمَ küfrü ve fıskı irade etmeleri sebebiyle küfrü ve fıskı Daha? فَلَا جَبْرَ dolayısıyla zorlama yoktur Ne gibi? كَمَا أَنَّهُ تَعَالَى nasıl ki Allah Teâlâ عَلِمَ مِنْهُمَا onlar hakkında bildirmiştir Neyi? الْكُفْرَ وَالْفِسْقَ بِالْاِخْتِيَارِ küfrü ve fıskı irade etmelerini Daha? وَلَمْ يَلْزَمْ تَكْلِيفُ بِالْمُحَالِ Böylece muhal ile teklif gerekmez. وَالْمُعْتَزِلَةُ Mutezile Nedir? أَنْكَرُوا إِرَادَةَ اللهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'nın irade etmesini inkar etmiştir Neyi irade etmesini? لِلشُّرُورِ وَالْقَبَائِحِ şer ve kabih olanları Daha? حَتَّى قَالُوا hatta şöyle dediler: إِنَّهُ تَعَالَى muhakkak Allah Teâlâ Nedir? أَرَادَ irade etmiştir kim hakkında مِنَ الْكَافِرِ وَالْفَاسِقِ kafir ve fasık hakkında Neyi? إِيمَانَهُ وَطَاعَتَهُ iman ve itaati لَا كُفْرَهُ وَمَعْصِيَتَهُ küfrü ve masiyeti değil Ne için böyle dediler? زَعْماً مِنْهُمْ أَنَّ إِرَادَةَ الْقَبِيحِ قَبِيحَةٌ çirkin olanı irade de çirkin olduğunu zannettikleri için Ne gibi? كَخَلْقِهِ وَإِيجَادِهِ yaratmak ve icat etmek de olduğu gibi. وَنَحْنُ نَمْنَعُ ذَلِكَ Biz bunu kabul etmiyoruz Daha? بَلِ الْقَبِيحُ bilakis çirkin olan Nedir? كَسْبُ الْقَبِيحِ وَالْاِتِّصَافُ بِهِ çirkin bir işi yapmak ve onunla sıfatlanmaktır. Daha? فَعِنْدَهُمْ يَكُونُ Mutezile'nin bu görüşüne göre olur Ne olur? أَكْثَرُ مَا يَقَعُ مِنْ أَفْعَالِ الْعِبَادِ kulların fiillerinin çoğu olur Ne olur? عَلَى خِلَافِ إِرَادَةِ اللهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'nın iradesinin aksine olur. وَهَذَا شَنِيعٌ جِدّاً Bu gerçekten çirkindir. حُكِيَ عَنْ عُمَرَ بْنِ عُبَيْدٍ Ömer bin Ubeyd'den hikaye edildi Ne? أَنَّهُ muhakkak şan قَالَ şöyle demişti: مَا أَلْزَمَنِي أَحَدٌ مِثْلَ مَا

أَلْزَمَنِي مَجُوسِيٌّ Beni bir mecusinin zorladığı kadar hiç kimse zorlamamıştı Nasıl? كَانَ مَعِي فِي السَّفِينَةِ bir gemide benimleydi Daha? فَقُلْتُ لَهُ ona şöyle dedim: لِمَ لَا تُسْلِمُ Niçin Müslüman olmuyorsun? فَقَالَ Bana şöyle dedi: لِأَنَّ اللهَ لَمْ يُرِدْ إِسْلَامِي Çünkü Allah Teâlâ benim Müslüman olmamaı irade etmedi Daha? فَإِذَا أَرَادَ اللهُ إِسْلَامِي أَسْلَمْتُ Allah Teâlâ Müslüman olmamı irade ederse Müslüman olurum. Daha? فَقُلْتُ لِلْمَجُوسِيِّ Bunun üzerine Mecusiye şöyle dedim: إِنَّ اللهَ تَعَالَى muhakkak Allah Teâlâ Nedir? يُرِيدُ إِسْلَامَكَ senin Müslüman olmanı irade ediyor Daha? وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ fakat şeytanlar لَا يَتْرُكُونَكَ seni bırakmıyor. Daha? فَقَالَ الْمَجُوسِيُّ bunun üzerine Mecusi şöyle dedi: فَأَنَا أَكُونُ مَعَ الشَّرِيكِ الْأَغْلَبِ Ben galip olan ortaklayım. وَحُكِيَ Şöyle hikaye edildi: أَنَّ الْقَاضِي عَبْدَ الْجَبَّارِ الْهَمَدَانِي Muhakkak Kazi Abdulcabbar el-Hemedanî Nedir? دَخَلَ عَلَى الصَّاحِبِ ابْنِ عَبَّادٍ İbn Abbad'ın yanına girmişti Ne olduğu halde? وَعِنْدَهُ الْأُسْتَاذُ أَبُو إِسْحَاقَ الْإِسْفَرَايِينِيُّ yanında Üstaz Ebu İshak el-İsfirayînî vardı. Daha? فَلَمَّا رَأَى الْأُسْتَاذَ قَالَ Üstazı görünce şöyle dedi: سُبْحَانَ مَنْ تَنَزَّهَ عَنِ الفَحْشَاءِ Fuhşiyattan münezzeh olan zatı teşbih ederim. Daha? فَقَالَ الْأُسْتَاذُ عَلَى الْفَوْرِ Bunun üzerine Üstaz hemen şöyle dedi: سُبْحَانَ مَنْ لَا يَجْرِي فِي مِلْكِهِ إِلَّا مَا يَشَاءُ Mülkünde onun iradesinden başkasının olmadığı zatı teşbih ederim. وَالْمُعْتَزِلَةُ اعْتَقَدُوا Mutezile şöyle itikat etmiştir: أَنَّ الْأَمْرَ يَسْتَلْزِمُ الْإِرَادَةَ Bir şeyi emretmek iradeyi gerektirir, وَالنَّهْيَ عَدَمَ الْإِرَادَةِ bir şeyi yasaklamak ise irade etmemeyi gerektirir. Daha? فَجَعَلُوا إِيمَانَ الْكَافِرِ مُرَاداً Buna göre kafirin imanını irade edilmiş saydılar, وَكُفْرَهُ غَيْرَ مُرَادٍ kafirin küfrünü ise irade edilememiş. Daha? وَنَحْنُ نَعْلَمُ Biz biliyoruz Neyi? أَنَّ الشَّيْءَ قَدْ لَا يَكُونُ مُرَاداً وَيُؤْمَرُ بِهِ bir şey irade edilmediği halde emredilmiş

olabilir Daha? وَقَدْ يَكُونُ مُرَاداً وَيُنْهَى عَنْهُ **ve bir şey yasaklandığı halde emredilmiş olabilir** Ne için yasaklanmış? لِحِكَمٍ وَمَصَالِحَ **bazı hikmet ve maslahatlardan dolayı** öyle hikmet ve maslahatlar ki يُحِيطُ بِهَا عِلْمُ اللهِ تَعَالَى **onları Allah Teâlâ'nın ilmi ihata etmiştir** Daha? أَوْ لِأَنَّهُ لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ **veya Allah Teâlâ yaptığından sorgulanmaz.** أَلَا تَرَى **Görmez misin?** Neyi? أَنَّ السَّيِّدَ إِذَا أَرَادَ **bir efendi irade ettiğinde** Neyi? أَنْ يُظْهِرَ عَلَى الْحَاضِرِينَ **orada olanlara göstermeyi** Neyi? عِصْيَانَ عَبْدِهِ **kölesinin asiliğini** Efendi böyle bir durumda ne yapar? يَأْمُرُهُ بِالشَّيْءِ وَلَا يُرِيدُهُ مِنْهُ **köleye bir şay yapmasını söyler, onu irade etmeksizin** وَقَدْ يُتَمَسَّكُ مِنَ الْجَانِبَيْنِ بِالْآيَاتِ **Muhakkak ki iki taraf da bazı ayetlere yapışmışlardır.** Daha? وَبَابُ التَّأْوِيلِ **Tevil kapısı** Nedir? مَفْتُوحٌ عَلَى الْفَرِيقَيْنِ **her iki fırka için de açıktır.**

Metnü'l-Akâid

Kaza ve Kader

Kulların bütün fiilleri Allah Teâlâ'nın iradesi, hükmü, kazası ve takdiriyledir.

Şerhu'l-Akâid

Kulların bütün fiilleri Allah Teâlâ'nın iradesi, meşieti iledir. Geride geçmişti bize göre irade ve meşîet kelimelerini eş anlamlıdır **hükmü iledir,** burada hükümle Allah Teâlâ'nın tekvinine (ol) hitabına işaret edilmiş olabilir[1] **kazası iledir** Allah Teâlâ "kazası; bir işi son derece sağlam ve güzel yapmasıdır.[2]

1 Hitabı't-tekvinden kastettiği Kur'an-ı Kerim sekiz yerde geçen "كُنْ فَيَكُونُ" hitabıdır. İmam Maturidi ve Müfessirlerin çoğuna göre bu hıtapdan kastedilen Allah Teâlâ'nın yaratmasının süratini, kolaylığını ve kudretinin kemalini mecaz olarak ifadedir.

2 Yani Allah Teâlâ'nın kazası irade ettiği fiilini vakti geldiğinde yapmasıdır ki onu değiştirmeye kimsenin gücü yetmez. Buna göre Allah Teâlâ'nın kazası tekvin sıfatının müteallikı olmaya döner. Şerhu'l-mevakıf'ta şöyle denilmiştir: Allah Teâlâ'nın kazası Eş'ari'lere göre Allah Teâlâ'nın iradesinin eşyanın ezelde ilimde sabit olduğu haline uygun vücuda gelmesi için taallukdur. Ancak irade sıfatı geride zikredildiği için burada bu manayla tefsir edilmesi tekrar olur.

Söyle denilemez: Küfrün Allah'ın kazasıyla olduğunu kabul edersek küfre rıza göstermek gerekir. Zira Allah'ın kazasına razı olmak gereklidir. (Bunun lazımı şudur: küfre de rıza göstermek gerekir.) bu lazım, batıldır. Zira küfre rıza küfürdür.

Zira şöyle deriz: Küfür Allah'ın kazası sonucu ortaya çıkan şey/makzîdir yoksa kazanın bizzat kendisi değildir. Kul Allah'ın kazasına rıza vaciptir fakat makzîye rıza vacip değildir [1]

Ve takdiri iledir. Takdir; yaratılan her şeyi bir ölçü ve sınır içinde yaratmakt/belirlemektir. Güzellik-çirkinlik, fayda-zarar, kendilerini kuşatan zaman ve mekân, karşılığında alınacak mükafat ve ceza gibi niteliklerini belirlemektir.

Bu ifadeden maksat; Allah Teâlâ'nın irade ve kudretinin her şeyi kapsadığıdır. Zira geride de geçtiği üzere her şey Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla olmuştur. Bu da Allah hakkında ikrah ve icbar düşünülemeyeceğine göre her şeyin Allah'ın irade ve kudretiyle olmasını gerektirir.

Denilirse ki: Her şey Allah'ın iradesiyle olursa, kâfir küfre, fasık günah işlemeye mecbur olur. Bu takdirde imanla ve itaatle yükümlü tutulmaları doğru olmaz.

Deriz ki: Allah Teâlâ'nın onlar hakkında küfrü ve günah işlemeyi murat etmesi onların bizzat kendi seçimleriyle olmuştur. Bu tıpkı Allah Teâlâ'nın onların kendi iradeleriyle küfre ve günaha düşeceklerini bilmesi gibidir. [2] Bu yüzden yapamayacakları şeyi teklif etmiş olması lazım gelmez.

---

1 Kaza, eşyanın ilmi ezelide geçtiği gibi yaratılması için tekvin sıfatının veya irade sıfatının taalluku olduğundan kazaya rıza göstermemek Allah Teâlâ'nın sıfatlarına dolayısıyla da tasarruflarına razı olmamak olacaktır. Kazaya rızadan kastedilen sabırdır. Sabır nedir? Seyyid Şerif Tarifatta şöyle tarif etmiştir: Sabır bir belanın eleminden Allah Teâlâ'dan başkasına şikâyette bulunmamaktır. Yoksa onu izale etsin diye Allah Teâlâ'ya şikâyette bulunmasında bir beis yoktur. Zira Allah Teâlâ şu ayetinde Eyüp ('aleyhi's-selâm)ı sabrı sebebiyle övmüştür: "Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk." Halbuki Eyyüp ('aleyhi's-selâm) acının kendinden giderilmesi için dua etmişti. Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Eyyûb'u da hatırla. Hani o Rabbine, "Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyaz etmişti." Tüm bunlardan şunu anlıyoruz: Kul, bir derdin kendinden giderilmesi için dua ettiğinde başkalarına şikâyette bulunmadıkça sabretmemiş olmaz. Ta'rifat.

2 "كَمَا" daki kef harfi lam-ı talil manasındadır. Yani Allah Teâlâ ilmi ezelisiyle bu kişilerin küfrü ve fıskı irade ettiklerini bilmiş ve iradesine uyumlu olarak onlar hakkında küfrü ve fıskı irade edip yaratmıştır. Hiç şüphesiz Allah Teâlâ'nın ilminde tahalluf olmaz. Zira ilimde vaki olacacak diye her ne geçmişse o kesinlikle olacaktır. Dolayısıyla Allah Teâlâ o kişilerin istediklerini onlara vermiş gibi olacağından zorlama söz konusu değildir. Kulun iradesi gereği yaptığı her türlü işe kesp, Allah Teâlâ'nın o işi ilmine muvafık yaratmasına da halk denilir. Kuldan sadır olacak fiil için gereken kulun kudreti iki türlüdür. Birincisi: Külli kudrettir. Allah Teâlâ

Mutezile, Allah Teâlâ'nın şer ve çirkin işleri irade etmiş olabileceğini inkâr etmiştir. Hatta Allah Teâlâ, kâfir ve fâsıktan iman ve itaati irade etmiştir küfür ve isyanı irade etmemiştir, derler. Çünkü mutezile çirkin işi irade etmek, tıpkı çirkin işi yaratmak gibi çirkindir iddiasında bulunur. Biz bunu doğru bulmuyoruz. Aksine çirkin olan, çirkin işi kesp etmek ve çirkin işi yapmış olmakla vasıflanmaktır. Bu hükümlerinden ötürü Mutezile'ye göre kulların yaptıkları eylemlerin çoğu Allah Teâlâ'nın iradesine aykırı olarak gerçekleşmektedir. Bu gerçekten berbat bir düşüncedir. Amr b. Ubeyd'den [1] şöyle nakledilmiştir: hiç kimse beni, birlikte gemide bulunduğum Mecusî gibi köşeye sıkıştıramamıştır. Mecusi'ye sormuştum: Neden Müslüman olmuyorsun? Allah benim Müslüman olmamı irade etmemiş, etseydi Müslüman olurdum, dedi bana. Bunun üzerine Mecusî'ye: Allah Teâlâ Müslüman olmanı irade ediyor fakat şeytanlar seni bırakmıyor, deyince Mecusî: Öyleyse ben galip olan ortakla birlikteyim, dedi.

Rivayete göre: Kâdî Abdulcebbar el-Hemedânî [2] bir gün Sahib b. Abbad'ın [3] yanına girer. Sahib'in yanında Üstad Ebu ishak el-İsferâînî'yi görünce ona çatmak maksadıyla "Çirkin işlerden münezzeh olan Allah ne yücedir", [4] dedi. Bu-

bu tür kudreti belli işleri yapmasına sağlayacak şekilde kulda yaratmıştır. Bu tür kudret kul daha fiili işlemeden onda yaratılmış olup bunun oluşmasında kulun hiçbir tesiri yoktur. Buna selametü'l-âlat ve'l-esbab da denir. İkincisi: Kudreti cüzîdir. Bu kudret fiili yaparken fiile mukarin yani onunla beraber oluşan kudret. Aslında bu kudret külli kudret dediğimiz uzuv ve aletlerin bizzat belli bir işe taalluk etmesidir.

1 Ebû Osman Amr b. Ubeyd el-Basrî, Mutezile'nin öncülerindendir. Hicrî 80 yılında doğmuş, 144 yılında vefat etmiştir. et-Tefsîr, er-Reddu ale'l-Kaderiyye bunlardandır. Bkz., Ziriklî, el-A'lâm, c. 5, s. 81.

2 Kâdı'l-kudât Ebu'l-Hasan Abdulcebbâr b. Ahmed el-Hemezânî el-Esedâbâdî, hicrî 415 yılında vefat etmiştir. Döneminde Mutezile'nin imamlarındandır. Usul-i fıkıh, Kelam ve Tefsir ilimlerinde maharet sahibidir. Kadı Abdulcebbâr kalemi velûd biri olarak bir nakle göre yaklaşık yüz bin yaprak, diğer bir nakle göre dört yüz bin yaprak tutarında kitap yazdığı bildirilmiştir. Şerhu usûli'l-hamse, el-Muhît, el-Muğnî, el-Umed, Tesbîtü delâilü'n-nübüvve, ihtiyârâtü'l-edille, Tenzihü'l-Kurani ani'l-metâin bunlardan sadece bir kaçıdır. Bkz., Şerhu Usuli'l-Hamse, mukaddime, s. 18- 20.

3 Ebu'l-Kasım İsmail b. Abbâd et-Talekânî, hicrî 326 yılında Talekan'da doğmuş, 385 yılında Reyy'de vefat etmiştir. Büveyhoğulları devletinin vezirlerindendir. ilim ve edebiyata düşkün bir vezir olarak tanınmıştır. Mutezile imamlarından Kadı Abdulcebbar'a yakınlık göstermiş, onu daima kollamıştır. Kitabü'l-vüzerâ, el-Keşfü an mesâvii şi'ri'l- Mütenebbî, ei-İknâ' fi'l-arûzi ve tahrici'l-kavâfî, Unvanü'l-meârif ve Zikru'l-halâif gibi birçok kitabı bulunmaktadır. Bkz., Ziriklî, el-A'lâm, c. 1, s. 316.

4 Bununla Üstaz'a Allah Teâlâ'yı kötü işleri yaratmaktan tenzih etmiyorsun diye tarizde bulunuyor. Akabinde üstaz da tarize tarizle cevap vererek Allah Teâlâ'nın mülkünde başkalarının iradesini Allah Teâlâ'nın iradesine galip getiriyorsun diye tarizde bulunuyor. Şüphesiz kötüyü yaratmak çirkin değildir. Fakat başkasının iradesinin Allah Teâlâ'nın iradesine galebe çalması acizliktir.

nun üzerine Üstad hazır cevap olarak "mülkünde ancak kendi dilediği gerçekleşen Allah ne yücedir" diyerek onu susturmuştur.

Mutezililer; emrin iradeyi, nehyin de, adem-i iradeyi gerektirdiğine inanırlar. Buna göre kâfirin imanının irade edildiğini, küfrünün ise irade edilmediğini söylerler. Halbuki biz biliyoruz ki, bir şey irade edilmediği halde emredilmiş olabilir. Bunun gibi irade edildiği halde yasaklanmış da olabilir zira Allah Teâlâ'nın ilminin ihata ettiği (bizim bilmediğimiz) nice maslahat ve hikmetler bulunabilir. Veya bunu açıklamak için "Allah yaptıklarından asla mesul olmaz" deriz.

Sözgelimi efendi misafirlerine hizmetçisinin âsi olduğunu ispat etmek amacıyla onların yanında kendisine bir şey emreder, fakat gerçekte bunun yapılmasını istemez. Bu meselede Ehlisünnet ve Mutezile her iki mezhebin de dayandıkları ayet-i kerimeler vardır. Buna rağmen her iki tarafın öne çıkardığı ayet-i kerimeler tevile açıktır.

Metin

لِلْعِبَادِ أَفْعَالٌ اخْتِيَارِيَّةٌ

(وَلِلْعِبَادِ أَفْعَالٌ اخْتِيَارِيَّةٌ يُثَابُونَ بِهَا) إِنْ كَانَتْ طَاعَةً (وَيُعَاقَبُونَ عَلَيْهَا) إِنْ كَانَتْ مَعْصِيَةً، لَا كَمَا زَعَمَتِ الْجَبْرِيَّةُ مِنْ أَنَّهُ لَا فِعْلَ لِلْعَبْدِ أَصْلاً وَأَنَّ حَرَكَاتِهِ بِمَنْزِلَةِ حَرَكَاتِ الْجَمَادَاتِ، لَا قُدْرَةَ لِلْعَبْدِ عَلَيْهَا وَلَا قَصْدَ وَلَا اخْتِيَارَ. وَهَذَا بَاطِلٌ؛ لِأَنَّا نُفَرِّقُ بِالضَّرُورَةِ بَيْنَ حَرَكَةِ الْبَطْشِ وَحَرَكَةِ الْارْتِعَاشِ، وَنَعْلَمُ أَنَّ الْأَوَّلَ بِاخْتِيَارِهِ دُونَ الثَّانِي، وَلِأَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ لِلْعَبْدِ فِعْلٌ أَصْلاً لَمَا صَحَّ تَكْلِيفُهُ وَلَا تَرَتُّبُ اسْتِحْقَاقِ الثَّوَابِ وَالْعِقَابِ عَلَى أَفْعَالِهِ وَلَا إِسْنَادُ الْأَفْعَالِ الَّتِي تَقْتَضِي سَابِقِيَّةَ الْقَصْدِ وَالْاخْتِيَارِ إِلَيْهِ عَلَى سَبِيلِ الْحَقِيقَةِ مِثْلُ صَلَّى وَصَامَ وَكَتَبَ، بِخِلَافِ مِثْلِ طَالَ الْغُلَامُ وَأَسْوَدَ لَوْنُهُ. وَالنُّصُوصُ الْقَطْعِيَّةُ تَنْفِي ذَلِكَ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ [السَّجْدَة/١٧] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ ﴾ [الكَهف/٢٩] إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ.

فَإِنْ قِيلَ: بَعْدَ تَعْمِيمِ عِلْمِ اللهِ تَعَالَى وَإِرَادَتِهِ الْجَبْرُ لَازِمٌ قَطْعاً؛ لِأَنَّهُمَا إِمَّا أَنْ يَتَعَلَّقَا بِوُجُودِ الْفِعْلِ فَيَجِبُ أَوْ بِعَدَمِهِ فَيَمْتَنِعُ، وَلَا اخْتِيَارَ مَعَ الْوُجُوبِ وَالْامْتِنَاعِ! قُلْنَا: يَعْلَمُ وَيُرِيدُ أَنَّ الْعَبْدَ يَفْعَلُهُ أَوْ يَتْرُكُهُ بِاخْتِيَارِهِ، فَلَا إِشْكَالَ.

فَإِنْ قِيلَ: فَيَكُونُ فِعْلُهُ الْاِخْتِيَارِيُّ وَاجِباً أَوْ مُمْتَنِعاً، وَهَذَا يُنَافِي الْاِخْتِيَارَ.

قُلْنَا: مَمْنُوعٌ؛ فَإِنَّ الْوُجُوبَ بِالْاِخْتِيَارِ مُحَقِّقٌ لِلْاِخْتِيَارِ لَا مُنَافٍ.

وَأَيْضاً مَنْقُوضٌ بِأَفْعَالِ الْبَارِي جَلَّ ذِكْرُهُ؛ لِأَنَّ عِلْمَهُ وَإِرَادَتَهُ مُتَعَلِّقَانِ بِأَفْعَالِهِ، فَيَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ فِعْلُهُ وَاجِباً عَلَيْهِ.

فَإِنْ قِيلَ: لَا مَعْنَى لِكَوْنِ الْعَبْدِ فَاعِلاً بِالْاِخْتِيَارِ إِلَّا كَوْنَهُ مُوجِداً لِأَفْعَالِهِ بِالْقَصْدِ وَالْإِرَادَةِ، وَقَدْ سَبَقَ أَنَّ اللهَ تَعَالَى مُسْتَقِلٌّ بِخَلْقِ الْأَفْعَالِ وَإِيجَادِهَا، وَمَعْلُومٌ أَنَّ الْمَقْدُورَ الْوَاحِدَ لَا يَدْخُلُ تَحْتَ قُدْرَتَيْنِ مُسْتَقِلَّتَيْنِ.

قُلْنَا: لَا كَلَامَ فِي قُوَّةِ هَذَا الْكَلَامِ وَمَتَانَتِهِ إِلَّا أَنَّهُ لَمَّا ثَبَتَ بِالْبُرْهَانِ أَنَّ الْخَالِقَ هُوَ اللهُ تَعَالَى، وَبِالضَّرُورَةِ أَنَّ لِقُدْرَةِ الْعَبْدِ وَإِرَادَتِهِ مَدْخَلاً فِي بَعْضِ الْأَفْعَالِ كَحَرَكَةِ الْبَطْشِ دُونَ الْبَعْضِ كَحَرَكَةِ الْاِرْتِعَاشِ، احْتَجْنَا فِي التَّفَصِّي عَنْ هَذَا الْمَضِيقِ إِلَى الْقَوْلِ بِأَنَّ اللهَ تَعَالَى خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَالْعَبْدَ كَاسِبٌ.

وَتَحْقِيقُهُ أَنَّ صَرْفَ الْعَبْدِ قُدْرَتَهُ وَإِرَادَتَهُ إِلَى الْفِعْلِ كَسْبٌ، وَإِيجَادَ اللهِ تَعَالَى الْفِعْلَ عَقِيبَ ذَلِكَ خَلْقٌ، وَالْمَقْدُورُ الْوَاحِدُ دَاخِلٌ تَحْتَ قُدْرَتَيْنِ لَكِنْ بِجِهَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ، فَالْفِعْلُ مَقْدُورُ اللهِ بِجِهَةِ الْإِيجَادِ وَمَقْدُورُ الْعَبْدِ بِجِهَةِ الْكَسْبِ، وَهَذَا الْقَدْرُ مِنَ الْمَعْنَى ضَرُورِيٌّ وَإِنْ لَمْ نَقْدِرْ عَلَى أَزْيَدَ مِنْ ذَلِكَ فِي تَلْخِيصِ الْعِبَارَةِ الْمُفْصِحَةِ عَنْ تَحْقِيقِ كَوْنِ فِعْلِ الْعَبْدِ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى وَإِيجَادِهِ مَعَ مَا فِيهِ لِلْعَبْدِ مِنَ الْقُدْرَةِ وَالْاِخْتِيَارِ.

وَلَهُمْ فِي الْفَرْقِ بَيْنَهُمَا عِبَارَاتٌ مِثْلُ: إِنَّ الْكَسْبَ مَا وَقَعَ بِآلَةٍ وَالْخَلْقَ لَا بِآلَةٍ، وَالْكَسْبَ مَقْدُورٌ وَقَعَ فِي مَحَلِّ قُدْرَتِهِ وَالْخَلْقَ لاَ فِي مَحَلِّ قُدْرَتِهِ، وَالْكَسْبَ لَا يَصِحُّ انْفِرَادُ الْقَادِرِ بِهِ وَالْخَلْقَ يَصِحُّ انْفِرَادُهُ.

فَإِنْ قِيلَ: فَقَدْ أَثْبَتُّمْ مَا نَسَبْتُمْ إِلَى الْمُعْتَزِلَةِ مِنْ إِثْبَاتِ الشِّرْكَةِ.

قُلْنَا: الشِّرْكَةُ أَنْ يَجْتَمِعَ اثْنَانِ عَلَى شَيْءٍ وَاحِدٍ وَيَنْفَرِدُ كُلٌّ مِنْهُمَا بِمَا هُوَ لَهُ دُونَ الْآخَرِ كَشُرَكَاءِ الْقَرْيَةِ وَالْمَحَلَّةِ، وَكَمَا إِذَا جُعِلَ الْعَبْدُ خَالِقاً لِأَفْعَالِهِ وَالصَّانِعُ خَالِقاً

لِسَائِرِ الْأَعْرَاضِ وَالْأَجْسَامِ، بِخِلَافِ مَا إِذَا أُضِيفَ أَمْرٌ إِلَى شَيْئَيْنِ بِجِهَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ كَأَرْضٍ تَكُونُ مِلْكاً للهِ تَعَالَى بِجِهَةِ التَّخْلِيقِ وَلِلْعِبَادِ بِجِهَةِ ثُبُوتِ التَّصَرُّفِ، وَكَفِعْلِ الْعَبْدِ يُنْسَبُ إِلَى اللهِ تَعَالَى بِجِهَةِ الْخَلْقِ وَإِلَى الْعَبْدِ بِجِهَةِ الْكَسْبِ.

فَإِنْ قِيلَ: فَكَيْفَ كَانَ كَسْبُ الْقَبِيحِ قَبِيحاً سَفَهاً مُوجِباً لِاسْتِحْقَاقِ الذَّمِّ وَالْعِقَابِ بِخِلَافِ خَلْقِهِ.

قُلْنَا: لِأَنَّهُ قَدْ ثَبَتَ أَنَّ الْخَالِقَ حَكِيمٌ لَا يَخْلُقُ شَيْئاً إِلَّا وَلَهُ عَاقِبَةٌ حَمِيدَةٌ وَإِنْ لَمْ نَطَّلِعْ عَلَيْهَا، فَجَزَمْنَا بِأَنَّ مَا نَسْتَقْبِحُهُ مِنَ الْأَفْعَالِ قَدْ يَكُونُ لَهُ فِيهَا حِكَمٌ وَمَصَالِحُ كَمَا فِي خَلْقِ الْأَجْسَامِ الْخَبِيثَةِ الضَّارَّةِ الْمُؤْلِمَةِ بِخِلَافِ الْكَسْبِ، فَإِنَّهُ قَدْ يَفْعَلُ الْحَسَنَ وَقَدْ يَفْعَلُ الْقَبِيحَ، فَجَعَلْنَا كَسْبَهُ لِلْقَبِيحِ مَعَ وُرُودِ النَّهْيِ عَنْهُ قَبِيحاً سَفَهاً مُوجِباً لِاسْتِحْقَاقِ الذَّمِّ وَالْعِقَابِ.

Kelime Anlamı

وَلِلْعِبَادِ أَفْعَالٌ اخْتِيَارِيَّةٌ **Kullar için iradeleriyle yaptığı fiilleri vardır** öyle-fiiller ki يُثَابُونَ بِهَا **o fiilleri sebebiyle sevaplanırlar** Ne şartla? إِنْ كَانَتْ طَاعَةً **şayet itaatsa** Daha? وَيُعَاقَبُونَ عَلَيْهَا **ve o fiilleri gereği cezalandırılırlar** Ne şartla? إِنْ كَانَتْ مَعْصِيَةً **eğer isyansa** Daha? لَا كَمَا زَعَمَتِ الْجَبْرِيَّةُ **Cebriyyenin zannettiği gibi değildir** Onların dediği nedir? مِنْ أَنَّهُ لَا فِعْلَ لِلْعَبْدِ أَصْلاً **Kesinlikle kulun hiçbir fiili yoktur** Daha? وَأَنَّ حَرَكَاتِهِ **onların haraketleri** Nedir? بِمَنْزِلَةِ حَرَكَاتِ الْجَمَادَاتِ **cansızların haraketleri gibidir.** Daha? لَا قُدْرَةَ لِلْعَبْدِ عَلَيْهَا **kulların kendi fiilleri üzerinde hiçbir kudreti yoktur** Daha? وَلَا قَصْدَ وَلَا اخْتِيَارَ **kastı ve tercihi de yoktur.** Daha? وَهَذَا بَاطِلٌ **Bu -görüş- batıldır.** Ne için? لِأَنَّا نُفَرِّقُ بِالضَّرُورَةِ **Zira biz zaruri olarak ayırt edebiliyoruz** Neyi? بَيْنَ حَرَكَةِ الْبَطْشِ وَحَرَكَةِ الْارْتِعَاشِ **tutınak haraketiyle titremek haraketi arasını**

Daha? وَنَعْلَمُ **ve biliyoruz** Neyi? أَنَّ الْأَوَّلَ بِاخْتِيَارِهِ دُونَ الثَّانِي **birincisi kendi iradesiyle, ikincisi iradesi olmadandır.** Daha? وَلِأَنَّهُ **ve muhakkak şan** لَوْ لَمْ يَكُنْ لِلْعَبْدِ فِعْلٌ أَصْلاً **şayet kul için kesinlikle bir fiil olmasaydı** Ne olurdu? لَمَا صَحَّ تَكْلِيفُهُ **mükellef kılınması sahih olmazdı** Daha? وَلَا تَرَتُّبُ اسْتِحْقَاقِ الثَّوَابِ وَالْعِقَابِ عَلَى أَفْعَالِهِ **ve fiilleri üzerine sevap ve ceza terettüp etmezdi** Daha? وَلَا إِسْنَادُ الْأَفْعَالِ **fiilleri -kula- isnat sahih olmazdı** الَّتِي **öyle fiiller ki** تَقْتَضِي سَابِقِيَّةَ الْقَصْدِ وَالْاِخْتِيَارِ **o fiiller için öncesinde kişinin kastı ve tercihi gerekir** Bu tür fiilleri kime isnat sahih olmaz? إِلَيْهِ **o kula** Nasıl bir isnat? عَلَى سَبِيلِ الْحَقِيقَةِ **hakiki olarak** O fiiller ne gibi? مِثْلُ صَلَّى وَصَامَ وَكَتَبَ **namaz kıldı, oruç tuttu ve yazdı gibi.** Daha? بِخِلَافِ مِثْلِ طَالَ الْغُلَامُ وَأَسْوَدَ لَوْنُهُ **Çocuk uzadı ve rengi karardı -gibi fiiller- böyle değil.** Daha? وَالنُّصُوصُ الْقَطْعِيَّةُ **Şüphe olmayan naslar -ayet ve hadis-i şerifler-** Nedir? تَنْفِي ذَلِكَ **bu görüşü nefyeder** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi:** "جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ" **Amellerinin karşlığı olarak mükafat** Daha? وَقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti:** فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيَكْفُرْ **Dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin** Daha? إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **ve bunlardan başka naslar.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilse** Ne? بَعْدَ تَعْمِيمِ عِلْمِ اللهِ تَعَالَى وَإِرَادَتِهِ **Allah Teâlâ'nın ilmi ve iradesinin geniş olması sonrasında** Ne olur? الْجَبْرُ لَازِمٌ قَطْعاً **kesinlikle cebr gerekir** Ne için? لِأَنَّهُمَا **zira ilim ve irade** Nedir? إِمَّا أَنْ يَتَعَلَّقَا بِوُجُودِ الْفِعْلِ فَيَجِبُ **ya bir fiilin olmasına taalluk eder ki -bu durumda var olması vaciptir-** Daha? أَوْ بِعَدَمِهِ فَيَمْتَنِعُ **veya olmamasına taalluk eder ki bu durumda da -olması- mümkün değildir.** Daha? وَلَا اخْتِيَارَ مَعَ الْوُجُوبِ وَالْاِمْتِنَاعِ **vucubun ve imkansızlığın olduğu durumda tercih olmaz.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** يَعْلَمُ وَيُرِيدُ أَنَّ الْعَبْدَ يَفْعَلُهُ أَوْ يَتْرُكُهُ بِاخْتِيَارِهِ

Allah Teâlâ kulun kendi iradesi ile yapacağını ve terkedeceğini bilir ve bu şekil irade eder. فَلَا إِشْكَالَ **işkal kalkınıştır.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse** Ne? فَيَكُونُ فِعْلُهُ الْاِخْتِيَارِيُّ وَاجِباً أَوْ مُمْتَنِعاً **bu durumda kulun iradesiyle yaptığı fi-illeri vacip veya imkansız olacaktır.** وَهَذَا يُنَافِي الْاِخْتِيَارَ **Bu tercihe aykırıdır** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** مَمْنُوعٌ **Bu -iddia- kabul edilemez** Ne için? فَإِنَّ الْوُجُوبَ بِالْاِخْتِيَارِ **-Allah Teâlâ'nın ilminde geçmesinden dolayı kulun bir şeyi- irade etmesinin vacip olması** Nedir? مُحَقِّقٌ لِلْاِخْتِيَارِ **irade edeceğini kesinleşti-rir** Daha? لَا مُنَافٍ **-bunda kulun irade sahibi olmasına- aykırı bir durum yoktur.** وَأَيْضاً مَنْقُوضٌ **-Allah Teâlâ'nın ilmi ve iradesinin umumi olması sebebiyle cebir gerekir iddiası- yine bozulur** Ne ile bozulur? بِأَفْعَالِ الْبَارِي جَلَّ ذِكْرُهُ **zikri yüce olan Bari Teâlâ'nın fiilleriyle** Ne için? لِأَنَّ عِلْمَهُ وَإِرَادَتَهُ مُتَعَلِّقَانِ بِأَفْعَالِهِ **zira Allah Teâlâ'nın ilmi ve iradesi kulun fiillerine taalluk eder** Daha? فَيَلْزَمُ **böylece gerekir** Ne? أَنْ يَكُونَ فِعْلُهُ وَاجِباً عَلَيْهِ **kulun fiilinin -sübutunun- vacip olması** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse** Ne? لَا مَعْنَى لِكَوْنِ الْعَبْدِ فَاعِلاً بِالْاِخْتِيَارِ **Kulun irade sahibi olmasının manası olamaz** إِلَّا كَوْنَهُ مُوجِداً **sadece icat etmektir -yani yaratmaktır-** Neyi icat etmesi? لِأَفْعَالِهِ **kendi fiil-lerini** Ne ile? بِالْقَصْدِ وَالْإِرَادَةِ **kasıt ve irade ile** Daha? وَقَدْ سَبَقَ **halbuki geride geçmişti** Ne? أَنَّ اللهَ تَعَالَى وَإِيجَادِهَا **muhakkak Allah Teâlâ** مُسْتَقِلٌّ بِخَلْقِ الْأَفْعَالِ **fiilleri yaratmak ve icat etmekte tektir** Daha? وَمَعْلُومٌ **-ayrıca- malumdur ki** Ne malumdur? أَنَّ الْمَقْدُورَ الْوَاحِدَ **kudretin eseri olan bir şey** Nedir? لَا يَدْخُلُ تَحْتَ قُدْرَتَيْنِ مُسْتَقِلَّتَيْنِ **iki ayrı kudretin -taallukları- altına giremez.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** لَا كَلَامَ فِي قُوَّةِ هَذَا الْكَلَامِ وَمَتَانَتِهِ **Bu itirazın kuvvetli ve sert ol-duğu hakkında hiçbir söz söylenemez.** Daha? إِلَّا أَنَّهُ **Ancak muhakkak şan**

لَمَّا ثَبَتَ بِالْبُرْهَانِ **delillerle sabit olunca** Ne? أَنَّ الْخَالِقَ هُوَ اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın yaratıcı olduğu** Daha ne sabit olunca? وَبِالضَّرُورَةِ **ve zaruri olarak** أَنَّ لِقُدْرَةِ الْعَبْدِ وَإِرَادَتِهِ مَدْخَلاً فِي بَعْضِ الْأَفْعَالِ **insanın kudretinin ve iradesinin bazı fiillerde tesiri olduğu da sabit olunca** Ne gibi fiiller? كَحَرَكَةِ الْبَطْشِ **tutma haraketi gibi** Daha? دُونَ الْبَعْضِ **bazı fiilleri de onun tesiyle olmayınca** Ne gibi fiiller? كَحَرَكَةِ الْارْتِعَاشِ **titreme haraketi gibi** Tüm bunlar sabit olunca ne olur? احْتَجْنَا فِي التَّفَصِّي عَنْ هَذَا الْمَضِيقِ **biz bu sıkıntıdan kurtulmak için ihtiyaç duyarız** Neye? إِلَى الْقَوْلِ **hükmetmeye** Ne ile hükmetmeye? بِأَنَّ اللهَ تَعَالَى خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ **Allah Teâlâ her şeyi yaratandır,** وَالْعَبْدَ كَاسِبٌ **kul ise kespedendir.** Daha? وَتَحْقِيقُهُ **Bunun açıklaması** Nedir? أَنَّ صَرْفَ الْعَبْدِ قُدْرَتَهُ وَإِرَادَتَهُ **kulun kudret ve iradesini yönlerdirmesi** Neye? إِلَى الْفِعْلِ **bir işi yapmaya** Nedir? كَسْبٌ **kesptir** Daha? وَإِيجَادَ اللهِ تَعَالَى الْفِعْلَ عَقِيبَ ذَلِكَ **Allah Teâlâ'nın bunun akabinde yaratması ise** خَلْقٌ **icattır.** Daha? وَالْمَقْدُورُ الْوَاحِدُ دَاخِلٌ تَحْتَ قُدْرَتَيْنِ **-Bu durumda- tek bir eser iki kudretin altına girmiştir** Daha? لَكِنْ بِجِهَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ **ancak iki farklı cihetle** O cihetler nedir? فَالْفِعْلُ مَقْدُورُ اللهِ بِجِهَةِ الْإِيجَادِ **fiil yaratılması bakımından Allah Teâlâ'nın eseri** وَمَقْدُورُ الْعَبْدِ بِجِهَةِ الْكَسْبِ **ve kespedilmesi bakımından da kulun eseridir** وَهَذَا الْقَدْرُ مِنَ الْمَعْنَى ضَرُورِيٌّ **Bu kadarlık bir açıklama zaruridir. -Yani en azından Ehl-i Sünnet arasında ihtilaf edilmemiştir.-** وَإِنْ لَمْ نَقْدِرْ عَلَى أَزْيَدَ مِنْ ذَلِكَ **Her ne kadar bundan fazlasına güç yetiremiyorsak da** Ne hususta? فِي تَلْخِيصِ الْعِبَارَةِ الْمُفْصِحَةِ **açıklayıcı ve özetleyici bir ibare getirmekte** Neyi açıklayıcı ve özetleyici? وَإِيجَادِهِ عَنْ تَحْقِيقِ كَوْنِ فِعْلِ الْعَبْدِ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى **kulun fiilinin Allah Teâlâ'nın yaratması ve icadıyla olmasını** Daha?

مَعَ مَا فِيهِ لِلْعَبْدِ مِنَ الْقُدْرَةِ وَالْاِخْتِيَارِ bununla beraber kul için de kudret ve irade olduğunu. وَلَهُمْ فِي الْفَرْقِ بَيْنَهُمَا عِبَارَاتٌ Kelamcıların kesp ile yaratmak arasını ayırabilmek için bazı açıklamaları olmuştur Ne gibi? مِثْلُ Şu misal: إِنَّ الْكَسْبَ مَا وَقَعَ بِآلَةٍ Kesp -ile hasıl olan eser- bir uzuvla maydana gelir وَالْخَلْقَ لَا بِآلَةٍ halk - ile hasıl olan eser - ise böyle değildir Daha? وَالْكَسْبَ مَقْدُورٌ وَقَعَ فِي مَحَلِّ قُدْرَتِهِ Kesp - ile hasıl olan eser- kudretin taalluk ettiği mahalde oluşur Daha? وَالْخَلْقَ لاَ فِي مَحَلِّ قُدْرَتِهِ yaratmak ise kudretin mahallinde oluşmaz وَالْكَسْبَ لَا يَصِحُّ انْفِرَادُ الْقَادِرِ بِهِ Kesp - ile hasıl olan eser-in onu yapan kudret sahibinden ayrılması sahih değildir Daha? وَالْخَلْقَ يَصِحُّ انْفِرَادُهُ yaratmak ise -onunla yaratılan- eserden ayrılması sahihtir. فَإِنْ قِيلَ Şayet denilise: فَقَدْ أَثْبَتُّمْ مَا نَسَبْتُمْ إِلَى الْمُعْتَزِلَةِ مِنْ إِثْبَاتِ الشَّرِكَةِ Siz Mutezile'ye ispat ettiğiniz şeyi -yani yaratmakta Allah Teâlâ'ya ortak kılmak- kendiniz ispat ettiniz. قُلْنَا Biz şöyle cevap veririz: الشَّرِكَةُ أَنْ يَجْتَمِعَ اثْنَانِ عَلَى شَيْءٍ وَاحِدٍ Ortaklık iki kişinin bir şey üzerinde toplanmasıdır Daha? وَيَنْفَرِدُ كُلٌّ مِنْهُمَا بِمَا هُوَ لَهُ دُونَ الْآخَرِ ve her birinin -o şeyde- kendine has olanla diğerinden ayrılmasıdır Ne gibi? كَشُرَكَاءِ الْقَرْيَةِ وَالْمَحَلَّةِ bir köy veya mahallede -ikame bakımından- ortak olmak gibi Daha ne gibi? وَكَمَا إِذَا جُعِلَ الْعَبْدُ خَالِقاً لِأَفْعَالِهِ وَالصَّانِعُ خَالِقاً لِسَائِرِ الْأَعْرَاضِ وَالْأَجْسَامِ kulun kendi fiillerini, Yaratıcının da diğer araz ve cisimleri yaratması gibi بِخِلَافِ مَا إِذَا أُضِيفَ أَمْرٌ إِلَى شَيْئَيْنِ بِجِهَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ ancak tek bir şey iki farklı yönden iki farklı şeye -zata- izafe edilmesi böyle değildir Ne gibi? كَأَرْضٍ تَكُونُ مِلْكاً للهِ تَعَالَى بِجِهَةِ التَّخْلِيقِ tıpkı arazi gibi; zira o yaratılması bakımından llah Teâlâ'nın mülkü, وَلِلْعِبَادِ بِجِهَةِ ثُبُوتِ التَّصَرُّفِ yararlanma hakkının kula ait olması bakımında kulun mülküdür

Daha ne gibi? وَكَفِعْلِ الْعَبْدِ **kulun fiili gibi** Nasıl? يُنْسَبُ إِلَى اللهِ تَعَالَى بِجِهَةِ الْخَلْقِ **yaratılması bakımından Allah Teâlâ'ya,** وَإِلَى الْعَبْدِ بِجِهَةِ الْكَسْبِ **kespedilemsi bakımından da kula izafe edilir.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** فَكَيْفَ كَانَ كَسْبُ الْقَبِيحِ قَبِيحاً سَفَهاً **Peki, bu durumda nasıl oluyor da çirkin bir işi kespetmek çirkin, sefeh oluyor** مُوجِباً لِاسْتِحْقَاقِ الذَّمِّ وَالْعِقَابِ **ve zem ile cezayı gerektiriyor** بِخِلَافِ خَلْقِهِ **onu yaratmak böyle olmuyor?** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** لِأَنَّهُ **Zira şan** قَدْ ثَبَتَ **-aklen ve naslarla- sabittir** Ne? أَنَّ الْخَالِقَ حَكِيمٌ **yaratıcının hakim olduğu** Daha? لَا يَخْلُقُ شَيْئاً إِلَّا وَلَهُ عَاقِبَةٌ حَمِيدَةٌ **yarattığı her bir şeyin -yaratıcıya- dönen bir övülecek tarafı vardır.** Ne olduğu halde? وَإِنْ لَمْ نَطَّلِعْ عَلَيْهَا **Biz ona muttali olmasak da.** Daha? فَجَزَمْنَا **Böylece kesin biliyoruz** Neyi? بِأَنَّ مَا نَسْتَقْبِحُهُ مِنَ الْأَفْعَالِ **bizim yaptığımız çirkin fiiller** Nedir? قَدْ يَكُونُ لَهُ فِيهَا حِكَمٌ **onlarda -yaratana ait- çeşitli hikmetler vardır** Daha? وَمَصَالِحُ **ve -kullar için- bazı maslahatlar vardır** Ne gibi? كَمَا فِي خَلْقِ الْأَجْسَامِ **cisimlerin yaratılması gibi** öyle cisimler ki الْخَبِيثَةِ الضَّارَّةِ الْمُؤْلِمَةِ **habis, zararlı ve elem verici** Ne olduğu halde? بِخِلَافِ الْكَسْبِ **fakat -kulun- kespi böyle -hikmetler içerir- değildir.** Ne için? فَإِنَّهُ قَدْ يَفْعَلُ الْحَسَنَ وَقَدْ يَفْعَلُ الْقَبِيحَ **Zira o bazen güzeli, bazen de çirkini yapar.** فَجَعَلْنَا كَسْبَهُ لِلْقَبِيحِ مَعَ وُرُودِ النَّهْيِ عَنْهُ **Böylece yasaklanmış olmasına rağmen çirkin şeyler yapmasını sayarız** Ne sayarız? قَبِيحاً سَفَهاً **çirkin ve alçak** öyle çirkin ve alçak ki مُوجِباً لِاسْتِحْقَاقِ الذَّمِّ وَالْعِقَابِ **zem ve cezayı gerektirir.**

Metnü'l-Akâid

Kulların Fiilleri ve Allah Teâlâ'nın İradesi

Kulların, karşılığında mükâfat veya ceza görecekleri ihtiyarî (kendi seçimleri olan) fiilleri vardır.

Şerhu'l-Akâid

Kulların itaat işlemişlerse **karşılığında mükâfat ve** masıyet işlemişlerse ceza **görecekleri ihtiyarî fiilleri vardır.** Yoksa Cebriye mezhebinin sandığı gibi; "kulun hiçbir fiili yoktur, kulun hareketleri tıpkı cansız varlıkların hareketleri gibi kudret, kast ve irade dışıdır" değildir. Böyle bir görüş tamamen saçmadır. Zira biz elin bir şeyi tutması ile titremesi arasındaki farkı zorunlu olarak biliyoruz. Bunlardan birincisinin kulun iradesi dâhilinde, ikincisinin ise kulun iradesi dışında gerçekleştiğinin farkındayız. Ayrıca kulun kendine has bir iradesi olmazsa onu mükellef tutmak, yaptığı işlere karşılık mükâfat veya ceza vermek doğru olmaz. Yine bu durumda namaz kılmak, oruç tutmak ve yazmak gibi önceden kulun iradesini gerektiren fiillerin hakikî anlamda kullara nsipet edilmesi de doğru olmazdı. Sözgelimi boyun uzaması, rengin kararması böyle değildir. [Bu gibi olgular kulun iradesine bağlı değildir.]

Bunların yanı sıra konuya dair kesinlik bildiren ayet-i kerimeler, Cebriye'nin görüşünü reddetmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Onların yaptıklarına bir ceza olarak"***[1] Yine ***"Dileyen iman etsin, dileyen kâfir olsun"***[2] bunlar ve emsali daha birçok ayet-i kerime vardır.

Denilirse ki: Allah'ın ilmi ve iradesi kulların bütün fiillerini içine alacak kadar genelleştirilince zorunlu olarak cebr anlayışı gerekmez mi? Zira Allah'ın ilmi ve iradesi eğer bir fiilin vukuu cihetine taalluk ederse fiil vacip olur. Eğer adem-i vukuu cihetine taalluk ederse fiil imkânsız olur.[3] Bir fiil vacip veya imkânsız olduğunda artık irade ve ihtiyar söz konusu olamaz.

Deriz ki: Allah Teâlâ kulun söz konusu fiili kendi iradesiyle yapacağını bilmiş olduğundan irade ediyor. Bu şekilde açıklandığında problem kalmaz.[4]

---

1 Secde, 17

2 Kehf, 29

3 İlim ve irade sıfatlarının umumilik bakımından aralarında önemli bir fark vardır. Muhakkik Hayali bu farkı açıklamıştır. O şöyle der: Bildiğin gibi, ezelden ebede hiç var olmayacaklar için irade sıfatının taalluku söz konsu değildir. Zira irade sıfatının eserleri hâdistir. Böyle olunca irade sıfatını umimi kabul etmek de sorun vardır. Bu yüzden bir hadis-i şerifte şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ'nın dilediği olur dilemediği olmaz." En güzeli Şarihin şöyle demesiydi: İrade varetmeye taalluk ederse o şey var olur. Aksi takdirde olması mümkün değildir. Muhakkik Hayali. Belki de Şarihin iradenin yok olma üzerine taallukundan kastettiği var olanı yok etmektir. Buna i'dam denir ki şüphesiz irade sıfatının taallukuyla gerçekleşir.

4 Biz bu cevabı geride zikretmiştik. Kısaca şöyle demiştik: Allah Teâlâ kulun irade ettiğini bildi ve onun iradesine uygun olarak irade etti ve yarattı. Diğer bir ifadeyle kula istediğini vermiş oldu. Kulun bu isteği kul için maslahat değildir, neden verdi, denilemez. Zira Allah

Denilirse ki: Bu durumda kulun ihtiyarî fiili ya vacip veya da mümteni/imkânsız olmak zorundadır. Bu ise ihtiyara (kulun seçme hakkı olmasına) aykırıdır.[1]

Deriz ki: Bu memnudur/doğru değildir. Zira ihtiyara muvafık olan vücup ihtiyarı güçlendirir, ona aykırı olmaz. Ayrıca bu itiraz; Allah'ın fiilleri noktasında da yürümez.[2]

Denilirse ki: Kulun kendi isteğiyle fail olması, onun, fiillerini kendi kastı ve iradesi doğrultusunda gerçekleştirmesi anlamında olmalıdır, başka bir anlamı olamaz. Halbuki geride geçmişti Allah Teâlâ, bütün fiilleri tek başına yaratıp icat edendir. Malumdur ki bir makdûr (yapılan iş) iki müstakil kudret altına girmez.[3]

Teâlâ kul için en uygun olanı yaratmaya mecbur değildir. Bu makamda Necmuddin et-Tûfî el-Hanbeli'nin, el-İşaratu'l-İlahiyye ila Mebahisi'l-Usuliyye kitabında nefis bir takriri vardır; onu burada zikredelim. O şöyle der: Yaratmak Allah Teâlâ için, kesp de kul içindir, diyenler yaratmakla kesp arasını şöyle ayırırlar: Yaratmak yoktan icat ederek var etmektir. Kesp ise Allah Teâlâ'nın bu yaratmasından sebeplenerek kulların uzuvlarında yaratılan işin zahir olmasıdır. Bunu şöyle tarif etmişlerdir: Kadim olan kudretin eserinin hadis olan kudrette zahir olmasıdır. Şöyle ki hadis kudret, kadim kudretin eserinin mahallidir. Bu şöyle misallendirilebilir: Doğan çocuk Allah Teâlâ'nın yarattıklarından olmakla beraber anne-babasının ilişkisi ile kesp edilmiştir. Bu durumda Allah Teâlâ yaratıcı, kul kesp edicidir. Et-Tûfî, kulun fiillerini Allah Teâlâ yaratmakla beraber yine de cebr söz konusu olmadığını bir başka akli delille şöyle de açıklamıştır: Allah Teâlâ ileride kullar tarafından nelerin yapılacağını ezelde bilmiştir. Buna göre; Adem, İbrahim, Musa, Muhammed (Aleyhimusselâm) ların ileride itaat edeceklerini bilmiştir. Bunun yanı sıra İblis, Nemrud, Firavun, Ebu Cehil, Ebu Leheb'in de isyan edeceğini bilmiştir. Ayrıca Allah Teâlâ şunu da bilir: Şayet onları kendi iradeleriyle başbaşa bıraksa birinci kesimdekiler ilminde geçtiği gibi itaat, ikinci kesimdekiler de yine ilminde geçtiği gibi isyan edeceklerdir. Bu durumda Allah Teâlâ'nın onları ilminde geçen işleri yapmaya zorlamasıyla iradeleriyle başbaşabırakması arasında fark olmayacaktır. Yani iradeleriyle başbaşa bırakmasının özellikle kâfir olanlar için bir faydası olmayacaktır. Durum böyle olunca Mutezile'nin yaptığı gibi Allah Teâlâ'ya yaratmak fiilinde kulu ortak kılmanın bir anlamı olmayacaktır. İşte bu yüzden Allah Teâlâ kula kendi fiillerini yaratma kabiliyeti vermemiştir. Zira yaratacak da olsa ilimde geçene muvafık yaratacaktır. Buna göre ilimde geçenlerin yaratılmasının kesinliği bir tür cebir olarak tefsir edilecek de olsa kulun mükellef kılınmasına halel getirmez. Zira ilim maluma tabidir.

1 Yani Allah Teâlâ'nın ilminde yapacağı geçiyorsa vacip, terk edeceği geçiyorsa olması imkansız olacaktır.

2 Çünkü Allah'ın ilmi ve iradesi kendi fiillerine de taalluk eder. Bu durumda kendi fiillerinin de kendine zorunlu olması gerekir. Halbuki Allah Teâlâ'ya hiçbir şey zorunlu kılınamaz.

3 Yani bir makdurun vücuda gelmesine bir kudret tesir eder. Yoksa burda kastedilen başka cihetlerle bir makdur iki kudretin altına giremeyeceği değildir. Söz gelimi kuldan sadır olan fiil

Deriz ki: Bu itirazın tutarlı ve güçlü bir itiraz olduğunu söylemeye gerek yok. Ancak kesin delillerle sabittir ki yaratıcı sadece ve sadece Allah Teâlâ'dır.

Diğer yönden kulun kudret ve iradesinin, tutmak gibi bazı fiillerde tesirinin bulunduğu, titremek emsali fiillerde ise tesirinin bulunmadığına hiç şüphe yoktur. Öyleyse bu cendereden çıkmak için, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, kulların ise kendi fiillerini kesp ettiğini söylemekten başka çıkış yolu yoktur.

Bunun tahkiki şudur: kulun, kudret ve iradesine fiile sarf etmesi kesptir. Bunun aakabinde Allah Teâlâ'nın o fiili vucüda getirmesi yaratmaktır. Burada bir makdûr iki kudret altına girmiştir, ama bu, iki farklı yönden olmuştur. Zira fiil yaratılma yönüyle Allah Teâlâ'nın makdûrudur. Kesp yönüyle kulun makdûrudur.

Kulun fiilinin bir yönüyle Allah'ın yaratmasıyla, diğer yönüyle kendi kudret ve iradesiyle olduğunu açıklama hususunda zikredilen bu özlü ifadeyi gereği şekilde açamamış olsak da anlattığımız kadarı zorunlu bilgiye dayanır.[1]

Kelam alimlerinin halk ile kesp arasındaki farkı açıklayıcı birtakım ifadeleri vardır. Sözgelimi "kesp, aletle, halk ise aletsiz olandır". Yine; "kesp, kudret mahallinde vaki olan makdurdur[2] yaratmak ise, kudret mahallinde vaki olmaz". Keza; "kesp, yapmaya çalışanın tek başına yapamayacağı, yaratmak ise yapmak isteyenin tek başına yapabileceğidir".

---

yaratılma cihetinden Allah Teâlâ'dan kesp cihetinden kuldandır. Yani o işte iki kudretin de taalluku vardır, fakat cihetleri farklıdır. Peki, bir makdur aynı cihetten neden iki ayrı müstakil kudretin eseri olamaz. El-Ferharî, en-Nibras haşiyesinde bunun olamayacağını şöyle açıklamıştır: Bu iki cihetten mümkün değildir. Birincisi: Bu durumda tek bir eser var olmakta iki müessirden birine muhtaç olacaktır ve her birinden de ihtiyaçsız olacaktır. El-Ferhari bu ibaresiyle şunu kastediyor: Eser, tek bir müessirin tesiriyle var olması mümkün olduğundan var olmakta her birine diğeri olmaksızın ihtiyaç duyar. Bu zaruri olarak ikisinden her birine de diğeri olması halinde ihtiyaç duymaması demektir. Halbuki eserin müessirine var olmakta ihtiyaç duymaması mümkün değildir.

1 Ehl-i Sünnet'ten bazı tasavvuf ehli bu meselenin ve Allah Teâlâ'nın görülmesi meselesinin hakikatı ahirette anlaşılacaktır, demişlerdir. En-Nibras

2 Bu cümlelerdeki kesp ve halk kelimeleri ismi meful teviliyle onlardan hâsıl eser anlamındadır. Buna göre kesp ile hâsıl olan eser -mesela Zeydin haraketi- kespin kudretinin kaim olduğu şey -ki bu misalde Zeyt'tir- ile kaimdir. Yaratmak ile hâsıl olan eser ise -mesela Allah Teâlâ'nın Zeyt'te Zeyd'in haraketini yaratması gibi- oeseri oluşturan kudretin mahalli ile kaim değildir. Zira Allah Teâlâ'nın kudreti zatıyla kaimdir ve Zeyd'in haraketi ki O kudretin eseridir Allah Teâlâ ile kaim değildir. Şarih et-Telvîh kitabında şöyle demiştir: Zeyd'in haraketi Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla oluşmuştur. Ancak yaratma kudretinin kaim olduğu zatın gayrısıyla kaimdir. O da Zeyt'tir. Ve Zeyd'in haraketi aynı zamanda Zeyd'in kespiyle onun kudretinin kaim olduğu zat ile kaimdir. O da Zeyd'in kendisidir. Netice olarak yaratıcının eseri, fiili zatından başkasında icat etmesidir. Kesp sahibinin eseri ise o eseri kespin kaim olduğu mahalde yapmasıdır.

Denilirse ki: Bu anlatımlarınızla Mutezileyi itham ettiğiniz ortak koşma problemi sizin için de geçerlidir.

Deriz ki: Ortaklık; köy ve mahalle ortakları gibi her biri kendine ait olan kısmında müstakil olduğu halde iki şeyin bir hususta birleşmesidir. (Mutezilenin savında olduğu gibi) Kul, kendi fiillerinin, Allah Teâlâ ise diğer araz ve cisimlerin yaratıcı kabul edilmesi bu tür mahzurlu olan ortaklık kabilindendir.[1] Fakat bir şeyin farklı yönler itibarıyla iki şeye izafe edilmesi böyle değildir. Sözgelimi; yeryüzünü yaratma yönüyle Allah Teâlâ'nın mülkü, onu kullanma/tasarruf etme yönüyle kulun mülkü olması gibi. Kulun fiilinin de yaratma yönüyle Allah Teâlâ'ya, kesp yönüyle kula nispet edilmesi de böyledir.

Denilirse ki: bu durumda (kötü işi yaratan Allah Teâlâ olduğuna ve çirkin olmadığına göre) kulun kötü bir işi kesp etmesi/işlemesi nasıl oluyor da çirkin ve sefihçe bir şey kabul ediliyor ve işleyenin azarlanmasını ve cezalandırılmasını gerektiriyor?

Deriz ki: Çünkü Yaratıcı olan Allah Teâlâ'nın hikmet sahibi olduğu kesin delillerle sabittir. Biz bilemesek de Allah Teâlâ bir şeyi yarattıysa mutlaka ardında güzel neticeler vardır. Bu yüzden çirkin bulduğumuz bazı fiillerin arkasında bazı hikmet ve maslahatların olabileceğini inanırız. Nitekim acı ve zarar veren çirkin bazı yaratıkların yaratılmasında çeşitli hikmet ve faydalar vardır. Bu durum kulun kesbi için söylenemez. Zira kul, bazen iyi bazen de kötü işler yapar. Bu yüzden yasaklanmış olan kötü işi kesp etmesini çirkin ve sefihçe bir şey kabul ediyor, yergi ve cezayı hak etmiş olduğuna inanıyoruz.

Metin

مَسْئَلَةُ الْحُسْنِ وَالْقُبْحِ

(وَالْحَسَنُ مِنْهَا) أَيْ: مِنْ أَفْعَالِ الْعِبَادِ وَهُوَ مَا يَكُونُ مُتَعَلِّقَ الْمَدْحِ فِي الْعَاجِلِ وَالثَّوَابِ فِي الْآجِلِ، وَالْأَحْسَنُ أَنْ يُفَسَّرَ بِمَا لَا يَكُونُ مُتَعَلِّقاً لِلذَّمِّ وَالْعِقَابِ لِيَشْمَلَ الْمُبَاحَ. (بِرِضَاءِ اللهِ تَعَالَى) أَيْ: بِإِرَادَتِهِ مِنْ غَيْرِ اعْتِرَاضٍ.

1 Bu durumda yaratmakta ortak olmuşlar ancak farklı şeyleri yapmakta birbirlerinden ayrılmışlardır. Mutezilenin görüşü tam da budur. Yoksa kulun fiilini hem kul hem de Allah Teâlâ yaratıyor diye bir iddiaları yoktur. Zira geride bir makdurun iki kudret tarafından yaratılamayacağının detayını açıklamıştık.

(وَالْقَبِيحُ مِنْهَا) وَهُوَ مَا يَكُونُ مُتَعَلِّقَ الذَّمِّ فِي الْعَاجِلِ وَالْعِقَابِ فِي الْآجِلِ. (لَيْسَ بِرِضَاهُ) لِمَا عَلَيْهِ مِنَ الْاِعْتِرَاضِ، قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ﴾ [الزُّمَر/٧] يَعْنِي أَنَّ الْإِرَادَةَ وَالْمَشِيئَةَ وَالتَّقْدِيرَ يَتَعَلَّقُ بِالْكُلِّ، وَالرِّضَا وَالْمَحَبَّةَ وَالْأَمْرَ لَا يَتَعَلَّقُ إِلَّا بِالْحَسَنِ دُونَ الْقَبِيحِ.

Kelime Anlamı

وَالْحَسَنُ مِنْهَا Bunlardan güzel olanları أَيْ: مِنْ أَفْعَالِ الْعِبَادِ **yani kulların fiillerinden** وَهُوَ **Bu tür** Nedir? مَا **öyle fiillerdir ki** يَكُونُ مُتَعَلِّقَ الْمَدْحِ **övgüye mazhar olur** Nerede? فِي الْعَاجِلِ **dünyada** Daha? وَالثَّوَابِ فِي الْآجِلِ **ve ahirette de sevaba mazhar olur.** وَالْأَحْسَنُ **En güzaeli** Nedir? أَنْ يُفَسَّرَ **tefsir edilmesidir** Ne ile? بِمَا لَا يَكُونُ مُتَعَلِّقاً لِلذَّمِّ وَالْعِقَابِ **zem ve cezayı gerektirmeyen, diye** Ne için böyle tefsir edilmesi en güzel? لِيَشْمَلَ الْمُبَاحَ **mübahı da içersin diye.** Fiillerden güzel olanları nedir? بِرِضَاءِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın rızasıyla olmuştur** أَيْ: بِإِرَادَتِهِ مِنْ غَيْرِ اعْتِرَاضٍ **yani itirazı olmaksızın irade etmiştir.** Daha? وَالْقَبِيحُ مِنْهَا **Onlardan çirkin olanları** وَهُوَ **Bu tür** Nedir? مَا يَكُونُ مُتَعَلِّقَ الذَّمِّ فِي الْعَاجِلِ **dünyada zem edilemyi,** وَالْعِقَابِ فِي الْآجِلِ **ahirette de cezayı gerektirir.** Daha? لَيْسَ بِرِضَاهُ **ve Allah Teâlâ'nın rızasıyla olmamıştır** Ne için? لِمَا عَلَيْهِ مِنَ الْاِعْتِرَاضِ **zira onlara -irade etmişse de- itiraz etmiştir.** قَالَ اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ şöyle buyurur:** وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ **Kullarının küfrüne razı olmaz.** يَعْنِي **Yani** أَنَّ الْإِرَادَةَ **muhakkak** وَالْمَشِيئَةَ **irade, etmek** وَالتَّقْدِيرَ **ve takdir hepsine** يَتَعَلَّقُ بِالْكُلِّ **taalluk etmiştir.** Daha? وَالرِّضَا **Rıza,** وَالْمَحَبَّةَ **muhabbet** وَالْأَمْرَ **ve emir ise** لَا يَتَعَلَّقُ إِلَّا بِالْحَسَنِ دُونَ الْقَبِيحِ **sadece güzel olana, çirkin olana değil taalluk etmiştir.**

Metnü'l-Akâid

Hüsün-Kubuh Meselesi

Bunlardan iyi olan Allah'ın rızasıyladır. Kötü olan ise Allah'ın rızasıyla değildir.

Şerhu'l-Akâid

Kulların bu fiillerinden hasen/**iyi olan fiiller** yani dünyada övgüye, ahirette mükâfata sebep olan fiiller. Mubah fiillerin de tarife girdirmek için hasen/iyi işin; yergi ve cezaya hak eden şeklinde tarif edilmesi en güzelidir: **Allah Teâlâ'nın rızasıyladır.** Yani itiraza mahal olmadan doğrudan Allah'ın iradesiyledir. **Kabih/kötü olan fiiller** yani dünyada yergiye, ahirette cezaya sebep olan fiiller **Allah Teâlâ'nın rızasıyla değildir.** Çünkü kötü işler itiraza konu olurlar. Nitekim ayet-i kerimede "Allah kulları için küfre razı olmaz."[1]buyurulmaktadır. Yani irade ve takdir iyi kötü her türlü fiile taalluk eder. Rıza, muhabbet ve emir ise sadece iyi fiillere taalluk eder.

Metin

مَسْئَلَةُ الْاِسْتِطَاعَةِ مَعَ الْفِعْلِ

(**وَالْاِسْتِطَاعَةُ مَعَ الْفِعْلِ**) خِلَافاً لِلْمُعْتَزِلَةِ. (**وَهِيَ حَقِيقَةُ الْقُدْرَةِ الَّتِي يَكُونُ بِهَا الْفِعْلُ**) إِشَارَةٌ إِلَى مَا ذَكَرَهُ صَاحِبُ التَّبْصِرَةِ مِنْ أَنَّهَا عَرَضٌ يَخْلُقُهُ اللهُ تَعَالَى فِي الْحَيَوَانِ يَفْعَلُ بِهِ الْأَفْعَالَ الْاِخْتِيَارِيَّةَ، وَهِيَ عِلَّةٌ لِلْفِعْلِ، وَالْجُمْهُورُ عَلَى أَنَّهَا شَرْطٌ لِأَدَاءِ الْفِعْلِ لَا عِلَّتُهُ.

وَبِالْجُمْلَةِ هِيَ صِفَةٌ يَخْلُقُهَا اللهُ تَعَالَى عِنْدَ قَصْدِ اكْتِسَابِ الْفِعْلِ بَعْدَ سَلَامَةِ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ، فَإِنْ قَصَدَ فِعْلَ الْخَيْرِ خَلَقَ اللهُ تَعَالَى قُدْرَةَ فِعْلِ الْخَيْرِ، وَإِنْ قَصَدَ فِعْلَ الشَّرِّ خَلَقَ اللهُ تَعَالَى قُدْرَةَ فِعْلِ الشَّرِّ، فَكَانَ هُوَ الْمُضِيعُ لِقُدْرَةِ فِعْلِ الْخَيْرِ، فَيَسْتَحِقُّ الذَّمَّ وَالْعِقَابَ، وَلِهَذَا ذَمَّ اللهُ الْكَافِرِينَ بِأَنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ، وَإِذَا كَانَتِ الْاِسْتِطَاعَةُ عَرَضاً وَجَبَ أَنْ تَكُونَ مُقَارِنَةً لِلْفِعْلِ بِالزَّمَانِ لَا سَابِقَةً عَلَيْهِ، وَإِلَّا لَزِمَ وُقُوعُ الْفِعْلِ بِلَا اسْتِطَاعَةٍ وَقُدْرَةٍ عَلَيْهِ لِمَا مَرَّ مِنِ امْتِنَاعِ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ.

1 Zümer, 7

فَإِنْ قِيلَ: لَوْ سُلِّمَ اسْتِحَالَةُ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ فَلَا نِزَاعَ فِي إِمْكَانِ تَجَدُّدِ الْأَمْثَالِ عَقِيبَ الزَّوَالِ، فَمِنْ أَيْنَ يَلْزَمُ وُقُوعُ الْفِعْلِ بِدُونِ الْقُدْرَةِ.

قُلْنَا: إِنَّمَا نَدَّعِي لُزُومَ ذَلِكَ إِذَا كَانَتِ الْقُدْرَةُ الَّتِي بِهَا الْفِعْلُ هِيَ الْقُدْرَةَ السَّابِقَةَ، وَأَمَّا إِذَا جَعَلْتُمُوهَا الْمِثْلَ الْمُتَجَدِّدَ الْمُقَارِنَ فَقَدِ اعْتَرَفْتُمْ بِأَنَّ الْقُدْرَةَ الَّتِي بِهَا الْفِعْلُ لَا تَكُونُ إِلَّا مُقَارِنَةً لَهُ، ثُمَّ إِنِ ادَّعَيْتُمْ أَنَّهُ لَا بُدَّ لَهَا مِنْ أَمْثَالٍ سَابِقَةٍ حَتَّى لَا يُمْكِنُ الْفِعْلُ بِأَوَّلِ مَا يَحْدُثُ مِنَ الْقُدْرَةِ فَعَلَيْكُمُ الْبَيَانُ.

وَأَمَّا مَا يُقَالُ: لَوْ فَرَضْنَا بَقَاءَ الْقُدْرَةِ السَّابِقَةِ إِلَى أَنَّ الْفِعْلَ إِمَّا بِتَجَدُّدِ الْأَمْثَالِ وَإِمَّا بِاسْتِقَامَةِ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ، فَإِنْ قَالُوا بِجَوَازِ وُجُودِ الْفِعْلِ بِهَا فِي الْحَالَةِ الْأُولَى فَقَدْ تَرَكُوا مَذْهَبَهُمْ حَيْثُ جَوَّزُوا مُقَارَنَةَ الْفِعْلِ بِالْقُدْرَةِ، وَإِنْ قَالُوا بِامْتِنَاعِهِ لَزِمَ التَّحَكُّمُ وَالتَّرْجِيحُ بِلَا مُرَجِّحٍ، إِذِ الْقُدْرَةُ بِحَالِهَا لَمْ تَتَغَيَّرْ وَلَمْ يَحْدُثْ فِيهَا مَعْنًى لِاسْتِحَالَةِ ذَلِكَ عَلَى الْأَعْرَاضِ، فَلِمَ صَارَ الْفِعْلُ بِهَا فِي الْحَالَةِ الثَّانِيَةِ وَاجِباً وَفِي الْحَالَةِ الْأُولَى مُمْتَنِعاً ؟ فَفِيهِ نَظَرٌ؛ لِأَنَّ الْقَائِلِينَ بِكَوْنِ الْاِسْتِطَاعَةِ قَبْلَ الْفِعْلِ لَا يَقُولُونَ بِامْتِنَاعِ الْمُقَارَنَةِ الزَّمَانِيَّةِ، وَبِأَنَّ حُدُوثَ كُلِّ فِعْلٍ يَجِبُ أَنْ يَكُونَ بِقُدْرَةٍ سَابِقَةٍ عَلَيْهِ بِالزَّمَانِ الْبَتَّةَ حَتَّى يَمْتَنِعَ حُدُوثُ الْفِعْلِ فِي زَمَانِ حُدُوثِ الْقُدْرَةِ مَقْرُونَةً بِجَمِيعِ الشَّرَائِطِ، وَلِأَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَمْتَنِعَ الْفِعْلُ فِي الْحَالَةِ الْأُولَى لِانْتِفَاءِ شَرْطٍ أَوْ وُجُودِ مَانِعٍ، وَيَجِبُ فِي الثَّانِيَةِ لِتَمَامِ الشَّرَائِطِ، مَعَ أَنَّ الْقُدْرَةَ الَّتِي هِيَ صِفَةُ الْقَادِرِ فِي الْحَالَتَيْنِ عَلَى السَّوَاءِ.

وَمِنْ هَهُنَا ذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ إِنْ أُرِيدَ بِالْاِسْتِطَاعَةِ الْقُدْرَةُ الْمُسْتَجْمِعَةُ لِجَمِيعِ شَرَائِطِ التَّأْثِيرِ فَالْحَقُّ أَنَّهَا مَعَ الْفِعْلِ، وَإِلَّا فَقَبْلَهُ، وَأَمَّا امْتِنَاعُ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ فَمَبْنِيٌّ عَلَى مُقَدَّمَاتٍ صَعْبَةِ الْبَيَانِ، وَهِيَ أَنَّ بَقَاءَ الشَّيْءِ أَمْرٌ مُحَقَّقٌ زَائِدٌ عَلَيْهِ، وَأَنَّهُ يَمْتَنِعُ قِيَامُ الْعَرَضِ بِالْعَرَضِ، وَأَنَّهُ يَمْتَنِعُ قِيَامُهُمَا مَعاً بِالْمَحَلِّ.

وَلَمَّا اسْتَدَلَّ الْقَائِلُونَ بِكَوْنِ الْاِسْتِطَاعَةِ قَبْلَ الْفِعْلِ بِأَنَّ التَّكْلِيفَ حَاصِلٌ قَبْلَ الْفِعْلِ ضَرُورَةَ أَنَّ الْكَافِرَ مُكَلَّفٌ بِالْإِيمَانِ وَتَارِكَ الصَّلَاةِ مُكَلَّفٌ بِهَا بَعْدَ دُخُولِ

الْوَقْتِ، فَلَوْ لَمْ تَكُنِ الْاِسْتِطَاعَةُ مُتَحَقِّقَةً حِينَئِذٍ لَزِمَ تَكْلِيفُ الْعَاجِزِ وَهُوَ بَاطِلٌ، أَشَارَ إِلَى الْجَوَابِ بِقَوْلِهِ:

Kelime Anlamı

وَالْاِسْتِطَاعَةُ **-İşi yapmak için gereken- kudret** Nedir? مَعَ الْفِعْلِ **fiille beraberdir. -Yani kul fiili yaparken yaratılır.-** Ne olduğu halde? خِلَافاً لِلْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile bugörüşe ihtilaf etmiştir.** وَهِيَ **Bu -fiil anında oluşan kudret-** Nedir? حَقِيقَةُ الْقُدْرَةِ الَّتِي يَكُونُ بِهَا الْفِعْلُ **fiilin kendisiyle oluştuğu gerçek kudrettir** Musannifin bu ibareleri nedir? إِشَارَةٌ **işarettir** Neye işarettir? إِلَى مَا ذَكَرَهُ صَاحِبُ التَّبْصِرَةِ **et-Tebsıra sahibinin zikrettiği görüştür** Onun zikrettiği nedir? مِنْ أَنَّهَا **Muhakkak ki -fiili yapan- kudret** Nedir? عَرَضٌ **arazdır** öyle araz ki يَخْلُقُهُ اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ onu yaratmıştır** Kimde? فِي الْحَيَوَانِ **canlılar** yine öyle arazdır ki يَفْعَلُ بِهِ الْأَفْعَالَ الْاِخْتِيَارِيَّةَ **iradesiyle işlediği fiilleri kul onunla yapar.** وَهِيَ **-İşte bu- kudret** Nedir? عِلَّةٌ لِلْفِعْلِ **fiilin -varlığının- illetidir.** وَالْجُمْهُورُ عَلَى أَنَّهَا شَرْطٌ **Kelamcıların çoğu bu kudretin şart olduğu görüşündedir** Neyin şartı? لِأَدَاءِ الْفِعْلِ **fiilin edasının şartı** Daha? لَا عِلَّتُهُ **yoksa illeti değildir.** وَبِالْجُمْلَةِ **Hulasa** هِيَ **bu kudret** Nedir? صِفَةٌ يَخْلُقُهَا اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın yarattığı bir sıfattır** Ne zaman? عِنْدَ قَصْدِ اكْتِسَابِ الْفِعْلِ **kul fiili kespetmeyi kastettiğnde -yani tam işi yaparken-** Kul ne zaman bunu yapmayı kastettiğinde? بَعْدَ سَلَامَةِ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ **sebep ve aletlerin sağlam olması akabinde.** فَإِنْ قَصَدَ فِعْلَ الْخَيْرِ **Buna göre kul hayır fiili kastetse** Ne olur? خَلَقَ اللهُ تَعَالَى قُدْرَةَ فِعْلِ الْخَيْرِ **Allah Teâlâ onda hayr fiili yapacak kudreti yaratır** Daha? وَإِنْ قَصَدَ فِعْلَ الشَّرِّ **şayet şer fiil kastetse** Ne olur? خَلَقَ اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ onda yaratır** Neyi? قُدْرَةَ فِعْلَ الشَّرِّ **şer fiili yapacak kudreti.**

فَكَانَ هُوَ الْمُضِيعُ **Böylece o zayi etmiş olur -şer işleyerek-** لِقُدْرَةِ فِعْلِ الْخَيْرِ **hayr fiili için olan kudreti.** فَيَسْتَحِقُّ الذَّمَّ وَالْعِقَابَ **Böylece zem ve cezayı hak etmiştir.** وَلِهَذَا ذَمَّ اللهُ الْكَافِرِينَ **İşte bu yüzden Allah Teâlâ kafirleri zemmetmiştir** Ne sebebiyle? بِأَنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ **Kur'an-ı Kerim'i dinleme zahmetine katlanmamaları sebebiyle.** وَإِذَا كَانَتِ الْاِسْتِطَاعَةُ عَرَضاً **Bu kudret araz olunca** Ne olur? وَجَبَ **vacip olur** Ne? أَنْ تَكُونَ مُقَارِنَةً لِلْفِعْلِ بِالزَّمَانِ **zaman bakımından fiile yakın olması** Daha? لَا سَابِقَةً عَلَيْهِ **fiilin önünde olmaz.** Daha? وَإِلَّا **Aksi takdirde fiilin önünde olsaydı** Ne olurdu? لَزِمَ وُقُوعُ الْفِعْلُ بِلَا اسْتِطَاعَةٍ وَقُدْرَةٍ عَلَيْهِ **fiilin kudret ve güç olmadan yapılması gerekirdi** Ne için? لِمَا مَرَّ **geride geçen bir sebepten dolayı** O geçen nedir? مِنِ امْتِنَاعِ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ **arazların devamı mümkün değildir.**

فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? لَوْ سُلِّمَ اسْتِحَالَةُ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ **Şayet arazların devamının mümkün olmaması kabul edilse** Ne olur? فَلَا نِزَاعَ فِي إِمْكَانِ تَجَدُّدِ الْأَمْثَالِ عَقِيبَ الزَّوَالِ **o araz zail olduktan sonra benzerlerinin yenilenebileceğinde tartışma yoktur** Daha? فَمِنْ أَيْنَ يَلْزَمُ وُقُوعُ الْفِعْلِ بِدُونِ الْقُدْرَةِ **bu durumda neden fiilin kudret olmadan vaki olması gereksin?** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** إِنَّمَا نَدَّعِي لُزُومَ ذَلِكَ **Biz, fiilin kudret olmadan vaki olması gerekeceğini söyledik** Hangi durumda? إِذَا كَانَتِ الْقُدْرَةُ الَّتِي بِهَا الْفِعْلُ **fiilin kendisiyle oluştuğu kudret olması halinde** Ne olması halinde? هِيَ الْقُدْرَةَ السَّابِقَةَ **önceki kudret olması halinde** وَأَمَّا إِذَا جَعَلْتُمُوهَا **Ama şayet siz kudreti kabul ederseniz** Ne olarak? الْمِثْلَ الْمُتَجَدِّدَ **öncekinin yenilenmiş benzeri olarak** öyle benzeri ki الْمُقَارِنَ **fiile yakın** Şayet siz kudreti böyle kabul ederseniz ne olur? فَقَدِ اعْتَرَفْتُمْ **muhakkak itiraf etmiş olursunuz** Neyi?

بِأَنَّ الْقُدْرَةَ الَّتِي بِهَا الْفِعْلُ **fiilin kendisiyle oluştuğu kudret** Nedir? لَا تَكُونُ إِلَّا مُقَارِنَةً لَهُ **kesinlikle fiile yakın olur.** ثُمَّ **Sonra** إِنِ ادَّعَيْتُمْ **şayet siz iddia ederseniz** Neyi? أَنَّهُ **şan** لَا بُدَّ لَهَا مِنْ أَمْثَالٍ سَابِقَةٍ **muhakkak -fiil anında oluşan bu- kudretin benzerleriyle geçilmesi gerekir** Daha? حَتَّى لَا يُمْكِنُ الْفِعْلُ **hatta fiilin oluşması mümkün değildir** Ne ile? بِأَوَّلِ مَا يَحْدُثُ مِنَ الْقُدْرَةِ **-kulda- ilk oluşan kudretle** Böyle bir şey iddia ederseni ne olur? فَعَلَيْكُمُ الْبَيَانُ **bunu ispat etmeniz gerekir.** وَأَمَّا مَا يُقَالُ **Söylenen şu iddiaya gelince:** لَوْ فَرَضْنَا بَقَاءَ الْقُدْرَةِ السَّابِقَةِ إِلَى آنِ الْفِعْلَ **Şayet Biz önceki kudretin fiil anına kadar devam ettiğini farzetsek** Ne olur? إِمَّا بِتَجَدُّدِ الْأَمْثَالِ وَإِمَّا بِاسْتِقَامَةِ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ **ya benzerlerinin teceddüdüyle olur ya da arazların devam edeceğini doğru bir görüş olarak kabul etmekle olur.** Daha? فَإِنْ قَالُوا **Şayet hükmedelerse** Ne ile? بِجَوَازِ وُجُودِ الْفِعْلِ بِهَا فِي الْحَالَةِ الْأُولَى **-kudretin kulda yaratıldığı- ilk anda fiilin o kudretle var olması caizdir, diye** Ne olur? فَقَدْ تَرَكُوا مَذْهَبَهُمْ **kendi mezheplerini terk etmiş olurlar** Daha? حَيْثُ جَوَّزُوا مُقَارَنَةَ الْفِعْلِ بِالْقُدْرَةِ **hatta fiilin -oluşurken- kudretle beraberliğine cevaz vermiş olurlar** Daha? وَإِنْ قَالُوا بِامْتِنَاعِهِ **yok eğer ilk anda fiilin o kudretle var olması mümkün değil, derlerse** Ne olur? لَزِمَ التَّحَكُّمُ وَالتَّرْجِيحُ بِلَا مُرَجِّحٍ **tahakküm ve tercih edici olmaksızın tercih yapmaları gerekecektir.** Ne için tahakküm tercih edici olmaksızın tercih yapmaları gerekecektir? إِذِ الْقُدْرَةُ بِحَالِهَا **zira kudret kendi başına** Nedir? لَمْ تَتَغَيَّرْ **değişmez** Daha? وَلَمْ يَحْدُثْ فِيهَا مَعْنًى **ve onda yeni bir mana oluşmaz** Ne için? لِاسْتِحَالَةِ ذَلِكَ عَلَى الْأَعْرَاضِ **zira arazlarda değişim mümkün değildir.** فَلِمَ صَارَ الْفِعْلُ بِهَا فِي الْحَالَةِ الثَّانِيَةِ وَاجِباً **Dolayısıyla ne için fiilin bu kudretle ikinci halde vacip olacak** وَفِي الْحَالَةِ الْأُولَى مُمْتَنِعاً **birinci halde ise oluşması mümkün olmayacak?** فَفِيهِ نَظَرٌ **dolayısıyla önceki kudretin fiil anına kadar**

devam ettiği iddia -doğru değildir- araştırılmalıdır Ne için doğru olmadığından araştırılmalıdır? لِأَنَّ الْقَائِلِينَ بِكَوْنِ الْاِسْتِطَاعَةِ قَبْلَ الْفِعْلِ **zira fiilin evvelinde kudret olduğu ile hükmedenler** Nedir? لَا يَقُولُونَ **hükmetmezler** Ne ile? بِامْتِنَاعِ الْمُقَارَنَةِ الزَّمَانِيَّةِ **kudretin fiil ile zaman bakımından beraberliği mümkün değildir.** Onlar daha ne ile hükmetmezler? وَبِأَنَّ حُدُوثَ كُلِّ فِعْلٍ **muhakkak her bir fiilin yaratılışı** Nedir? يَجِبُ أَنْ يَكُونَ بِقُدْرَةٍ سَابِقَةٍ عَلَيْهِ بِالزَّمَانِ اَلْبَتَّةَ **kesinlikle zaman bakımından önceden var olan bir kudretle olması vacip-tir, diye hükmetmezler ki** حَتَّى يَمْتَنِعَ **mümkün olması** Ne? حُدُوثُ الْفِعْلِ فِي زَمَانِ حُدُوثِ الْقُدْرَةِ **fiilin yaratılması kudretin yaratıldığı zamanda** Ne olduğu halde? مَقْرُونَةً **fiile yakın olarak** Ne ile? بِجَمِيعِ الشَّرَائِطِ **tüm şartlarıyla.** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca muhakkak şan** يَجُوزُ **mümkündür** Ne? أَنْ يَمْتَنِعَ الْفِعْلُ فِي الْحَالَةِ الْأُولَى **fiilin ilk anda var olmaması** Ne için? لِانْتِفَاءِ شَرْطٍ **şartları olmadığından** Daha? أَوْ وُجُودِ مَانِعٍ **veya fiilin oluşumuna bir engelden ilk anda var olmamış olabilir** Daha? وَيَجِبُ فِي الثَّانِيَةِ لِتَمَامِ الشَّرَائِطِ **şartlar tamamlanınca ikinci zamanda olması vacip olabilir.** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّ الْقُدْرَةَ **halbuki kudret** الَّتِي هِيَ صِفَةُ الْقَادِرِ فِي الْحَالَتَيْنِ **sahibi olan fail için her iki zamanda da** Nedir? عَلَى السَّوَاءِ **aynı derecede sabit bir sıfattır.** وَمِنْ هَهُنَا **Fiilin şartları tamam olunca kudretin yaratılmasıyla varlığı vacip olacağından, şartları tamam olmayınca da kudret yaratılmayacağından varlığı mümkün olmayacağından** Ne olur? ذَهَبَ بَعْضُهُمْ **-Fahreddin Razi gibi- bazıları şu görüşe gitmiştir** إِلَى أَنَّهُ **muhakkak şan** إِنْ أُرِيدَ بِالْاِسْتِطَاعَةِ **şayet istitaat ile kastediliyorsa** Ne? الْقُدْرَةُ الْمُسْتَجْمِعَةُ لِجَمِيعِ شَرَائِطِ التَّأْثِيرِ **tüm şartlarını toplamış kudret** Ne olur? فَالْحَقُّ أَنَّهَا مَعَ الْفِعْلِ **hak olan o kudretin fiille beraber olmasıdır** Daha? وَإِلَّا فَقَبْلَهُ **tüm şartlarını toplamamış kudret kastediliyorsa bu durumda da**

hak olan o kudretin fiilden önce olmasıdır. وَأَمَّا امْتِنَاعُ بَقَاءِ الْأَعْرَاضِ **Arazların devamının mümkün olmamasına gelince** Nedir? فَمَبْنِيٌّ عَلَى مُقَدِّمَاتٍ صَعْبَةِ الْبَيَانِ **-bu görüş- açıklaması zor -üç-mukaddime -delil- üzerine bina edilmiştir.** وَهِيَ **Bu mukaddimeler** Nedir? أَنَّ بَقَاءَ الشَّيْءِ **bir şeyin bekası -devamı-** أَمْرٌ مُحَقَّقٌ زَائِدٌ عَلَيْهِ **kendisi üzerine zait hakiki -yani mevcut- bir iştir -bir sıfattır-.** Bu mukaddimelerin ikincisi nedir? وَأَنَّهُ يَمْتَنِعُ قِيَامُ الْعَرَضِ بِالْعَرَضِ **ve arazın başka arazla kaim olması mümkün değildir.** Bu mukaddimelerin üçüncüsü nedir? وَأَنَّهُ يَمْتَنِعُ قِيَامُهُمَا مَعاً بِالْمَحَلِّ **ve arazın kendi bekasıyla beraber bir mahalde kaim olması mümkün değildir.** وَلَمَّا اسْتَدَلَّ **delil getirince** Kim? الْقَائِلُونَ بِكَوْنِ الْاِسْتِطَاعَةِ قَبْلَ الْفِعْلِ **kudetin fiilden önce olduğuyla hükmedenler** Ne ile? بِأَنَّ التَّكْلِيفَ حَاصِلٌ قَبْلَ الْفِعْلِ **kul için fiilden önce teklif vardır** Ne için fiilden önce teklif vardır? ضَرُورَةَ أَنَّ الْكَافِرَ مُكَلَّفٌ بِالْإِيمَانِ **kafirin imanla mükellef kılınmasının zaruri olduğundan** Daha? وَتَارِكَ الصَّلَاةِ مُكَلَّفٌ بِهَا بَعْدَ دُخُولِ الْوَقْتِ **ve namazı terkeden vakit girdikten sonra mükelleftir** Daha? فَلَوْ لَمْ تَكُنِ الْاِسْتِطَاعَةُ مُتَحَقِّقَةً حِينَئِذٍ **şayet bu zaman -yani fiilden önce kulda- kudret olmasaydı** Ne olur? لَزِمَ تَكْلِيفُ الْعَاجِزِ **acize teklif gerekirdi.** Daha? وَهُوَ بَاطِلٌ **Bu ise batıldır.** Onlar böyle delil getirince ne oldu? أَشَارَ إِلَى الْجَوَابِ بِقَوْلِهِ **şu sözleriyle cevaba işaret etti:**

Metnü'l-Akâid

İstitâat

İstitâat fiille birliktedir ve fiilin gerçekleşmesini sağlayan kudretin bizzat kendisidir.

Şerhu'l-Akâid

İstitâat fiille birliktedir. Mutezile buna muhalefet etmiştir. **İstitâat; fiilin gerçekleşmesini sağlayan kudretin bizzat kendisidir.** Müellif bu ibareyle

Tebsıratü'l-Edille eserinin sahibi Ebu'l-Muîn en-Nesefî'nin şu sözlerine işaret etmiştir: "İstitâat Allah Teâlâ'nın canlılarda yarattığı bir tür araz olup canlılar ihtiyarî fiillerini bununla yaparlar. Bu anlamda istitaat fiilin illetidir.[1] Fakat cumhura göre, istitâat, fiilin edasına illet değil, şarttır.[2]

Ezcümle: istitâat, gerekli sebep ve araçlar elverişli olunca kulun bir fiili yerine getirmek için yeltendiği esnada Allah Teâlâ'nın kulda yarattığı bir özelliktir.[3] Kul hayır işlemeye yeltenirse Allah Teâlâ, kulda hayır işleme kudreti yaratır. Şer işlemeye yeltendiğinde de Allah onda şerri işleme kudreti yaratır. Bu durumda hayır kudretini zayi eden kulun kendisidir.[4] Bu yüzden yergi ve cezayı hak etmektedir. Bu sebeptendir ki Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Keriminde "***Onlar işitmeye güç yetiremezlerdi***"[5] buyurarak kâfirleri zemmetmiştir.

İstitâat araz olduğuna göre zaman itibarıyla fiile birlikte olmalı, fiilden önce bulunmamadır. Aksi takdirde fiilin kudret ve istitâat olmadan gerçekleşmiş olması gerekir. Hâlbuki geride de geçtiği üzere arazların sürekliliği imkânsızdır.

Denilirse ki: Arazların sürekliliğinin mümkün olmadığı kabul edilse bile, arazlardan biri zail olduktan hemen sonra emsalinin teceddüt etmesinin müm-

---

1 Buradaki illetten kastedilen yakma işine nispetle ateş gibi adi illet veya sebebi adi denilen şeydir. Yoksa bir şeyin mahiyetinin oluşmasına tesir eden illet kastedilmemektedir. Buna göre bazılarının şu iddiası düşer: "Şayet kulun fiilinin oluşmasında kudreti illet ise Mutezilenin görüşüyle bu görüş arasında fark olmaz." Bkz: Tebsıratü'l-Edille, c. 2, s. 541.

2 İki görüş arasındaki farkı bilmek için ilet ve şart arasındaki farkı açıklayalum. En-Nibras'ta şöyle denilmiştir: İllet bir eyin olşmasına tesir eden ve o şeyden cüz olandır. Şart ise bir şeyin var olmasına tesir etmeksizin var olmakta o şey kendisine bağlı olduğu ve o şeyin cüzü olmayandır. Ehl-i Sünnet fiille beraber ona tesir eden kul için bir kudreti kabul etmiş, ancak şart veya illet olması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu ihtilafın sebebi geniş kitaplarda açıklanmıştır.

3 Sebep ve aletlerden kastedilen başta akıl omak üzere sair uzuvlardır. Anlatmak istediği şudur: Allah Teâlâ fiil anında kulda yaratılan bu kudreti işi yapmak için gerekli olan uzuvları olanlarda yaratır. Zira bunlar yapılacak fiilin ön şartıdır. Ve bunlar olmadan kul işi yapamayacağından araz olan bu kudretin kulda yaratılması düşünülemeyecektir.

4 Aslında ortada mevcut olan bir kudretin zayi olması yoktur. Zira hayr kastetmediğinden zaten bu kudret onun için yaratılmamıştır. İşte zayi olmaktan kastettiği budur. Yani hayrı kastetmeyerek hayr için olan kudretin oluşmasını zayi edilmiştir. Zaten ahiretteki sorumluluk da bundan kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Allah Teâlâ emirlerini dinlemeyenler için Kehf suresi 110. Ayette şöyle buyurmuştur: Kur'an-ı Kerim'i dinleme zahmetine dahi katlanamadılar. Yani Kur'an-ı Kerim'i dinlemeyi ve emirlerine itaat etmeyi kastetmeyerek hayr kudretini zayi ettiler.

5 Hûd, 20

kün olduğu tartışmasız kabul edilmektedir. Bu durumda fiilin kudretsiz meydana gelmiş olmasını nasıl söylersiniz?

Deriz ki: Bizim, fiilin kudretsiz meydana gelmiş olacağını iddia etmemiz, fiili meydana getiren kudretin fiilden önceki kudret olması durumundadır.[1] Fakat söz konusu kudretin, fiile bitişik olan ve misli olduğu halde teceddüt eden kudret olduğunu ileri sürerseniz, fiili meydana getiren kudretin fiile bitişik olması gerektiğini itiraf ederek görüşümüzü benimsemiş olursunuz.[2]

Sonra, ilk meydana gelen kudretle fiil mümkün olmayacak şekilde söz konusu kudretten önce geçen benzer kudretlerin bulunması gerektiğini iddia ederseniz bunu delille ispatlamanız gerekir.

(Mutezile tarafından) ileri sürülen: Fiilden önce olan kudretin, benzerlerinin yerine gelmesi yoluyla veya arazların bekasının mümkün olduğu görüşünü kabul etmek suretiyle fiilin gerçekleşme anına kadar baki olduğunu var sayacak olsak bu durumda da şöyle bir problem doğar. Kudretin fiilden önce olduğunu iddia edenler, fiilin kudretle ilk anda meydana gelmesinin caiz olduğunu söylerlerse kendi görüşlerini terk etmiş olurlar. Zira bu taktirde fiilin kudretle birlikte olmasını mümkün görmüş olurlar. Bunun aksi olan fiilin kudretle ilk anda meydana gelmesinin imkânsız olduğunu söylerlerse tahakküm[3] ve tercih bilâ müreccih[4] lazım gelir. Çünkü kudret önceki hali üzeredir, herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Kendisinde sonradan farklı bir manada meydana gelmiş değildir. Zira arazlar için böyle bir şey mümkün değildir. Şu hâlde nasıl oluyorda fiil aynı kudretle ikinci anda vacip, birinci anda mümteni olabilir?

Fakat Mutezileye karşı bu denilen tartışmaya açıktır. Çünkü istitâatın fiilden önce bulunmasını şart koşan Mutezile, kudretin fiile zaman itibarıyla bitişik olmasının mümkün olmadığını söylemiyor. Ayrıca her fiilin meydana gelmesinin mutlaka zaman olarak kendisinden önce bulunan bir kudretle olması gerektiğini de savunmuyor ki, -bütün şartlarına mukarin olduğu halde- kudretin meydana

---

1 Zira önceki kudret araz olduğu için sonraki fiile tesir edemeyecektir.

2 Bu cevaba itiraz edilmiştir. Şöyleki Ehl-i Sünnet fiille beraber oluştuğunu iddia ettiği kudreti evvelinde benzeri var fakat müteselsilen fiil anına kadar yok olup yenilerek son kudrete ulaşır, dememişlerdir. Her ne kadar bu iddia fiil anında kul için fiili onunla yaptığı bir kudreti ifade etse bile.

3 Tahakküm: **delilsiz, mesnetsiz iddia demektir.** Yani herhangi bir delil ya da gerekçe bulunmaksızın gelişi güzel hüküm vermek, dayatmak demektir.

4 Tercih bilâ müreccih: **iki veya daha fazla seçenek arasından geçerli bir neden veya sebep olmadan bir şıkkı tercih etmek demektir.** Böyle bir tercih keyfî bir tutumdur, aklî bir izahı yoktur.

gelmesi anında fiilin meydana gelmesi imkânsız olsun.[1] Yine fiil, bir şartın bulunmaması veya bir mâniin bulunması gibi hârici etkenlere bağlı olarak, kudretin bulunduğu birinci anda meydana gelmesi mümkün olmadığı halde, şartların tamamlanmasına bağlı olarak ikinci anda meydana gelmesi vacip olabilir.[2] Hâlbuki kâdirin bir sıfatı olan kudret, hem fiilin vukuunun imkânsız olduğu hem de vacip olduğu her iki anda da eşittir.[3] Nitekim buradan hareketle bazıları şunu benimsemiştir: istitâat ile fiile tesir şartlarının hepsine sahip olan kudret kastedilirse istitaat fiille birliktedir. Aksi takdirde istitaat fiilden öncedir.

Arazların sürekliliğinin mümkün olmadığı, ispat edilmesi güç birtakım önermelere dayanmaktadır.[4] Bunlar:

- Bir şeyin sürekliliği o şeyden ayrı ve hariçte var olan bir şeydir.[5]
  Arazın arazla kaim olması imkânsızdır.[6]
- Bir arazın diğer bir arazla birlikte bir başka şeyle de kaim olması mümkün değildir.

---

1 Yani kudret hem fiilin evvelinde failde vardı hem de fiil anında failde vardı. Buna göre Ehl-i Sünnet ile aralarındaki ihtilaf, Ehl-i Sünnet'in fiilin evvelinde failde böyle bir kudreti olmasını kabul etmemesi olur. Halbuki daha önceki ibarelerden ve diğer kelam kitaplarından bildiğimiz Mutezile fiil anında failde yaratılan bir kudreti kabul etmemektedir. El-Amidî, Ebkaru'l-Efkar kitabında şöyle demiştir: Mutezilenin çoğu, Bekrî'ler, Zeydiyye'nin çoğu, Zarîr bin mr ve Hafs'l-Ferd gibi Mürcie'ler kulun kudretinin fiilin yaratılma anında fiile taallukunu kabul etmemişlerdir.

2 Bu ibare tahakküm ve delilsiz tercih gerekir, iddiasına Mutezile adına cevaptır.

3 Belki de fiilden evvel faille beraber bir kudret vardır, demekle alet ve sebepleri kastediyorlardır. Fakat bu durumda da iki kudret birbirine eşittir ve birincinin şartları tamamlanmazsa ikinci ile fiil meydana gelir demek kesinlikle yanlış olacaktır.

4 Burada açıklamasının zorluğundan kastettiği doğru olduklarının ispatının zor olmasıdır.

5 Bir şeyin bekasının kendisi üzerine zait olduğunu iddia edenler ilk meydana geliş anında bekasının yok olduğunu daha sonra devam ederek üzerine zait olduğunu iddia etmişlerdir. Bu doğru olmasa gerektir. Zira ilk var olma anında da varlığın en küçük cüzüyle kaimdir. Bu da bir şeyin bekasının o şeyin üzerine zait olmadığını, bilakis varlığının ikinci, üçüncü, dördüncü ve yok olana kadar ki merhaleleri olur. O zaman, bir şeyin bekası o şeyin varlığının aynısır. Bu tür sıfatlar zat üzerine zait bir mana katmadıklarından bazıları bunlara sıfat bile dememişlerdir. Bilakis varlık sahibinin kendisidir. Allah Teâlâ'nın selbi sıfatları, diye ifade edilen sıfatlar da böyle olup aslında zatının kendisidir.

6 Bu kaziyyeye de itiraz edilmiştir. Zira sözgelimi siyah renk ve onun bekası cisimle kaimdir. Her ne kadar siyah kendi bekasıyla kaim olmasa da. Bu yüzden de arazın araz ile kaim olması gerekmeyecektir. Hayali ve es-Seylakûtî haşiyelerinde şöyle denilmiştir: Bir şey, bekasıyla beraber ona tabi olarak bir mahalde kaim olması mümkün değildir. Zira bir mahalde biri diğerine tabi olarak kaim olmaları halinde her birini diğerinin vasfı olamayacaktır. Yani şu kaziyye doğru olmayacaktır: Beka siyahtır. Ve siyah bekadır.

İstitâatın fiilden önce olduğunu söyleyen Mutezile: "Kâfir imanla, namazı terk eden kişi vakit girdikten sonra namazla mükellef olduğuna göre teklif fiilden öncedir. Bu durumda kudretin de fiilden önce olması gerekir. Aksi hâlde aciz kimsenin mükellef olması gibi batıl bir durum söz konusu olur" şeklinde delil getirince Müellif bunun cevabına şu sözleriyle işaret etmiştir.

Metin

(وَيَقَعُ هَذَا الْاِسْمُ) يَعْنِي لَفْظُ الْاِسْتِطَاعَةِ **(عَلَى سَلَامَةِ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ وَالْجَوَارِحِ)** كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: **(﴿ وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ﴾)**. [آلُ عِمْرَان ٩٧]

فَإِنْ قِيلَ: الْاِسْتِطَاعَةُ صِفَةُ الْمُكَلَّفِ وَسَلَامَةُ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ لَيْسَتْ صِفَةً لَهُ، فَكَيْفَ يَصِحُّ تَفْسِيرُهَا بِهَا ؟

قُلْنَا: الْمُرَادُ سَلَامَةُ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ لَهُ، وَالْمُكَلَّفُ كَمَا يَتَّصِفُ بِالْاِسْتِطَاعَةِ يَتَّصِفُ بِذَلِكَ حَيْثُ يُقَالُ: هُوَ ذُو سَلَامَةِ الْأَسْبَابِ، إِلَّا أَنَّهُ لِتَرَكُّبِهِ لَا يُشْتَقُّ مِنْهُ اسْمُ فَاعِلٍ يُحْمَلُ عَلَيْهِ، بِخِلَافِ الْاِسْتِطَاعَةِ.

(وَصِحَّةُ التَّكْلِيفِ تَعْتَمِدُ عَلَى هَذِهِ الْاِسْتِطَاعَةِ) الَّتِي هِيَ سَلَامَةُ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ، لَا الْاِسْتِطَاعَةِ بِالْمَعْنَى الْأَوَّلِ. فَإِنْ أُرِيدَ بِالْعَجْزِ عَدَمُ الْاِسْتِطَاعَةِ بِالْمَعْنَى الْأَوَّلِ فَلَا نُسَلِّمُ اسْتِحَالَةَ تَكْلِيفِ الْعَاجِزِ، وَإِنْ أُرِيدَ بِهِ عَدَمُهَا بِالْمَعْنَى الثَّانِي فَلَا نُسَلِّمُ لُزُومَهُ لِجَوَازِ أَنْ يَحْصُلَ قَبْلَ الْفِعْلِ سَلَامَةُ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ وَإِنْ لَمْ تَحْصُلْ حَقِيقَةُ الْقُدْرَةِ الَّتِي بِهَا الْفِعْلُ. وَقَدْ يُجَابُ بِأَنَّ الْقُدْرَةَ صَالِحَةٌ لِلضِّدَّيْنِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى حَتَّى أَنَّ الْقُدْرَةَ الْمَصْرُوفَةَ إِلَى الْكُفْرِ هِيَ بِعَيْنِهَا الْقُدْرَةُ الَّتِي تُصْرَفُ إِلَى الْإِيمَانِ، وَلَا اخْتِلَافَ إِلَّا فِي التَّعَلُّقِ، وَهُوَ لَا يُوجِبُ الْاِخْتِلَافَ فِي نَفْسِ الْقُدْرَةِ، فَالْكَافِرُ قَادِرٌ عَلَى الْإِيمَانِ الْمُكَلَّفِ بِهِ، إِلَّا أَنَّهُ صَرَفَ قُدْرَتَهُ إِلَى الْكُفْرِ وَضَيَّعَ بِاخْتِيَارِهِ صَرْفَهَا إِلَى الْإِيمَانِ، فَاسْتَحَقَّ الذَّمَّ وَالْعِقَابَ.

وَلَا يَخْفَى أَنَّ فِي هَذَا الْجَوَابِ تَسْلِيماً لِكَوْنِ الْقُدْرَةِ قَبْلَ الْفِعْلِ؛ لِأَنَّ الْقُدْرَةَ عَلَى الْإِيمَانِ فِي حَالِ الْكُفْرِ تَكُونُ قَبْلَ الْإِيمَانِ لَا مَحَالَةَ.

فَإِنْ أُجِيبَ بِأَنَّ الْمُرَادَ أَنَّ الْقُدْرَةَ وَإِنْ صَلَحَتْ لِلضِّدَّيْنِ لَكِنَّهَا مِنْ حَيْثُ التَّعَلُّقِ بِأَحَدِهِمَا لَا تَكُونُ إِلَّا مَعَهُ حَتَّى أَنَّ مَا يَلْزَمُ مُقَارَنَتُهَا لِلْفِعْلِ هِيَ الْقُدْرَةُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِالْفِعْلِ وَمَا يَلْزَمُ مُقَارَنَتُهَا لِلتَّرْكِ هِيَ الْقُدْرَةُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِهِ، وَأَمَّا نَفْسُ الْقُدْرَةِ فَقَدْ تَكُونُ مُتَقَدِّمَةً مُتَعَلِّقَةً بِالضِّدَّيْنِ.

قُلْنَا: هَذَا مِمَّا لَا يُتَصَوَّرُ فِيهِ نِزَاعٌ، بَلْ هُوَ لَغْوٌ مِنَ الْكَلَامِ، فَلْيُتَأَمَّلْ.

(وَلَا يُكَلَّفُ الْعَبْدُ بِمَا لَيْسَ فِي وُسْعِهِ) سَوَاءٌ كَانَ مُمْتَنِعاً فِي نَفْسِهِ كَجَمْعِ الضِّدَّيْنِ أَوْ مُمْكِناً فِي نَفْسِهِ لَكِنْ لَا يُمْكِنُ لِلْعَبْدِ كَخَلْقِ الْجِسْمِ، وَأَمَّا مَا يَمْتَنِعُ بِنَاءً عَلَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى عَلِمَ خِلَافَهُ أَوْ أَرَادَ خِلَافَهُ كَإِيمَانِ الْكَافِرِ وَطَاعَةِ الْعَاصِي فَلَا نِزَاعَ فِي وُقُوعِ التَّكْلِيفِ بِهِ لِكَوْنِهِ مَقْدُوراً لِلْمُكَلَّفِ بِالنَّظَرِ إِلَى نَفْسِهِ.

ثُمَّ عَدَمُ التَّكْلِيفِ بِمَا لَيْسَ فِي الْوُسْعِ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البَقَرَة/٢٨٦] وَالْأَمْرُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ ﴾ [البَقَرَة/٣١] لِلتَّعْجِيزِ دُونَ التَّكْلِيفِ، وَقَوْلُهُ تَعَالَى حِكَايَةً عَنْ حَالِ الْمُؤْمِنِينَ: ﴿ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ﴾ [البَقَرَة/٢٨٦] لَيْسَ الْمُرَادُ بِالتَّحْمِيلِ هُوَ التَّكْلِيفُ، بَلْ إِيصَالُ مَا لَا يُطَاقُ مِنَ الْعَوَارِضِ إِلَيْهِمْ، وَإِنَّمَا النِّزَاعُ فِي الْجَوَازِ فَمَنَعَهُ الْمُعْتَزِلَةُ بِنَاءً عَلَى الْقُبْحِ الْعَقْلِيِّ، وَجَوَّزَهُ الْأَشْعَرِيُّ؛ لِأَنَّهُ لَا يَقْبُحُ مِنَ اللهِ تَعَالَى شَيْءٌ.

وَقَدْ يُسْتَدَلُّ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: "لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" عَلَى نَفْيِ الْجَوَازِ، وَتَقْرِيرُهُ: أَنَّهُ لَوْ كَانَ جَائِزاً لَمَا لَزِمَ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ مُحَالٌ، ضَرُورَةَ أَنَّ اسْتِحَالَةَ اللَّازِمِ تُوجِبُ اسْتِحَالَةَ الْمَلْزُومِ، تَحْقِيقاً لِمَعْنَى اللُّزُومِ، لَكِنَّهُ لَوْ وَقَعَ لَزِمَ كِذْبُ كَلَامِ اللهِ تَعَالَى، وَهُوَ مُحَالٌ، وَهَذِهِ نُكْتَةٌ فِي بَيَانِ اسْتِحَالَةِ وُقُوعِ كُلِّ مَا يَتَعَلَّقُ عِلْمُ اللهِ تَعَالَى وَإِرَادَتُهُ وَاخْتِيَارُهُ بِعَدَمِ وُقُوعِهِ.

وَحَلُّهَا: أَنَّا لَا نُسَلِّمُ أَنَّ كُلَّ مَا يَكُونُ مُمْكِناً فِي نَفْسِهِ لَا يَلْزَمُ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ مُحَالٌ، وَإِنَّمَا يَجِبُ ذَلِكَ لَوْ لَمْ يَعْرُضْ لَهُ الْامْتِنَاعُ بِالْغَيْرِ، وَإِلَّا لَجَازَ أَنْ يَكُونَ لُزُومُ الْمُحَالِ بِنَاءً عَلَى الْامْتِنَاعِ بِالْغَيْرِ، أَلَا يُرَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمَّا أَوْجَدَ الْعَالَمَ بِقُدْرَتِهِ

وَاخْتِيَارِهِ فَعَدَمُهُ مُمْكِنٌ فِي نَفْسِهِ مَعَ أَنَّهُ يَلْزَمُ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ تَخَلُّفُ الْمَعْلُولِ عَنْ عِلَّتِهِ التَّامَّةِ، وَهُوَ مُحَالٌ.

وَالْحَاصِلُ أَنَّ الْمُمْكِنَ فِي نَفْسِهِ لاَ يَلْزَمُ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ مُحَالٌ بِالنَّظَرِ إِلَى ذَاتِهِ، وَأَمَّا بِالنَّظَرِ إِلَى أَمْرٍ زَائِدٍ عَلَى نَفْسِهِ فَلَا نُسَلِّمُ أَنَّهُ لَا يَسْتَلْزِمُ الْمُحَالَ.

(وَمَا يُوجَدُ مِنَ الْأَلَمِ فِي الْمَضْرُوبِ عَقِيبَ ضَرْبِ إِنْسَانٍ وَالْانْكِسَارِ فِي الزُّجَاجِ عَقِيبَ كَسْرِ إِنْسَانٍ) قَيَّدَ بِذَلِكَ لِيَصِحَّ مَحَلاًّ لِلْخِلَافِ فِي أَنَّهُ هَلْ لِلْعَبْدِ صُنْعٌ فِيهِ أَمْ لَا، **(وَمَا أَشْبَهَهُ)** كَالْمَوْتِ عَقِيبَ الْقَتْلِ **(كُلُّ ذَلِكَ مَخْلُوقٌ للهِ تَعَالَى)** لِمَا مَرَّ أَنَّ الْخَالِقَ هُوَ اللهُ تَعَالَى وَحْدَهُ، وَأَنَّ كُلَّ الْمُمْكِنَاتِ مُسْتَنِدَةٌ إِلَيْهِ بِلَا وَاسِطَةٍ.

وَالْمُعْتَزِلَةُ لَمَّا أَسْنَدُوا بَعْضَ الْأَفْعَالِ إِلَى غَيْرِ اللهِ تَعَالَى قَالُوا: إِنْ كَانَ الْفِعْلُ صَادِراً عَنِ الْفَاعِلِ لَا بِتَوَسُّطِ فِعْلٍ آخَرَ فَهُوَ بِطَرِيقِ الْمُبَاشَرَةِ وَإِلَّا فَبِطَرِيقِ التَّوْلِيدِ، وَمَعْنَاهُ أَنْ يُوجِبَ الفعلُ لِفَاعِلِهِ فِعْلاً آخَرَ كَحَرَكَةِ الْيَدِ تُوجِبُ حَرَكَةَ الْمِفْتَاحِ، فَالْأَلَمُ مُتَوَلِّدٌ مِنَ الضَّرْبِ وَالْانْكِسَارُ مِنَ الْكَسْرِ وَلَيْسَا مَخْلُوقَيْنِ للهِ تَعَالَى، وَعِنْدَنَا الْكُلُّ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى.

(لَا صُنْعَ لِلْعَبْدِ فِي تَخْلِيقِهِ) وَالْأَوْلَى أَنْ لَا يُقَيَّدَ بِالتَّخْلِيقِ؛ لِأَنَّ مَا يُسَمُّونَهُ مُتَوَلِّدَاتٍ لَا صُنْعَ لِلْعَبْدِ فِيهِ أَصْلاً، أَمَّا التَّخْلِيقُ فَلِاسْتِحَالَتِهِ مِنَ الْعَبْدِ، وَأَمَّا الْاكْتِسَابُ فَلِاسْتِحَالَةِ اكْتِسَابِ الْعَبْدِ مَا لَيْسَ قَائِماً بِمَحَلِّ الْقُدْرَةِ، وَلِهَذَا لَا يَتَمَكَّنُ الْعَبْدُ مِنْ عَدَمِ حُصُولِهَا بِخِلَافِ أَفْعَالِهِ الْاخْتِيَارِيَّةِ.

Kelime Anlamı

وَيَقَعُ هَذَا الْاِسْمُ Bu isim söylenir يَعْنِي لَفْظُ الْاِسْتِطَاعَةِ yani istitaa lafzı Neye söylenir? **عَلَى سَلَامَةِ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ وَالْجَوَارِحِ -fiili yapmak için gereken- sebeplerin, aletlerin ve uzuvların sağlamlığına söylenir.** Ne gibi? **كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi: وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا. Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetınesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.**

فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? الْاِسْتِطَاعَةُ صِفَةُ الْمُكَلَّفِ **İstitaa -kudret- mükellefin sıfatıdır** Daha? لَيْسَتْ صِفَةً لَهُ وَسَلَامَةُ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ **sebep ve aletlerin sağlamlığı ise mükellefin sıfatı değildir** Daha? فَكَيْفَ يَصِحُّ تَفْسِيرُهَا بِهَا **İstitaayı bunlarla tefsir etmek nasıl sahih olacaktır?** قُلْنَا **Biz şöyle cevap veririz:** الْمُرَادُ **-Fiilden önceki istitaadan-maksat** Nedir? سَلَامَةُ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ لَهُ **kul için sebep ve aletlerin sağlam oması demektir.** Daha? وَالْمُكَلَّفُ كَمَا يَتَّصِفُ بِالْاِسْتِطَاعَةِ يَتَّصِفُ بِذَلِكَ **mükellef istitaa ile sıfatlandığı gibi bunlarla da sıfatlanır** Nasıl? حَيْثُ يُقَالُ **şöyle denilir:** هُوَ ذُو سَلَامَةِ الْأَسْبَابِ **O -fiili yapmakta gereken- sebepleri sağlam olandır.** Daha? إِلَّا **ancak** أَنَّهُ **muhakkak şan** لِتَرَكُّبِهِ **bu sıfat mürekkep olduğu için** Ne olur? لَا يُشْتَقُّ مِنْهُ اسْمُ فَاعِلٍ **ondan ismi fail türetilmemiştir** öyle ismi fail ki يُحْمَلُ عَلَيْهِ **ona hamledilecek -yani itlak edilecek-** Ne olduğu halde? بِخِلَافِ الْاِسْتِطَاعَةِ **istitae kelimesi ise böyle değildir.** وَصِحَّةُ التَّكْلِيفِ **Mükellefe teklifin sıhhati** Nedir? تَعْتَمِدُ عَلَى هَذِهِ الْاِسْتِطَاعَةِ **bu tür istitaaya -yani fiilden önce var olana- dayanır** الَّتِي **öyle istitaa ki** هِيَ **o** Nedir? سَلَامَةُ الْأَسْبَابِ وَالْآلَاتِ **sebep ve aletlerin sağlam olmasıdır** Daha? لَا الْاِسْتِطَاعَةِ بِالْمَعْنَى الْأَوَّلِ **yoksa ilk manasıyla olan istitaaya dayanmaz.** Daha? فَإِنْ أُرِيدَ بِالْعَجْزِ **Buna göre şayet acizlikle kastedilse** Ne kastedilse? عَدَمُ الْاِسْتِطَاعَةِ بِالْمَعْنَى الْأَوَّلِ **ilk manayla olan istitaanın olmadığı** Ne olur? فَلَا نُسَلِّمُ **o zaman biz kabul etmeyiz neyi** اسْتِحَالَةَ تَكْلِيفِ الْعَاجِزِ **acize teklifin olmayacağını.** وَإِنْ أُرِيدَ بِهِ **Şayet acizlikle kastedilse** Ne? عَدَمُهَا **istitaanın olmamasını** öyle istitaa ki بِالْمَعْنَى الثَّانِي **ikinci mana ile olan** Bu durumda ne olur? فَلَا نُسَلِّمُ لُزُومَهُ **bu durumda aczin devam edeceğini -bu sebepten teklifin olamayacağını- kabul etmeyiz** Ne için? لِجَوَازِ أَنْ يَحْصُلَ قَبْلَ الْفِعْلِ **zira fiilden önce meydana gelmesi mükündür** Neyin meydana

gelmesi? سَلَامَةُ الْاَسْبَابِ وَالْآلَاتِ **sebep ve aletlerin sağlamlaşması** Ne olduğu halde? وَإِنْ لَمْ تَحْصُلْ **her ne kadar meydana gelmese de** Ne meydana gelmese de? حَقِيقَةُ الْقُدْرَةِ الَّتِي بِهَا الْفِعْلُ **fiilin kendisiyle oluştuğu hakiki kudret -yani fiil anında yaratılan kudret-** وَقَدْ يُجَابُ **-Fiilden önce kulda kudret yaratılmamışsa teklif sahih olmaz iddiasına- şöyle de cevap verilmiştir:** بِأَنَّ الْقُدْرَةَ **Muhakkak ki -sebep ve aletlerin sağlamlığı anlamındaki- kudret** Nedir? صَالِحَةٌ لِلضِّدَّيْنِ **iki zıtta -fiili terk ve fiili yapmak- elverişlidir** Kime göre? عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ **Ebu Hanife'ye göre** رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ ona rahmet etsin** Daha? حَتَّى **hatta** أَنَّ الْقُدْرَةَ الْمَصْرُوفَةَ إِلَى الْكُفْرِ **küfre sarfedilen kudret** Nedir? هِيَ بِعَيْنِهَا **bizzat o kudret** Nedir? الْقُدْرَةُ الَّتِي تُصْرَفُ إِلَى الْإِيمَانِ **imana sarfedilen kudretin aynısıdır** وَلَا اخْتِلَافَ إِلَّا فِي التَّعَلُّقِ **farklılık sadece taalluktadır.** وَهُوَ **Bu -taalluk farklılığı-** Nedir? لَا يُوجِبُ الْاِخْتِلَافَ فِي نَفْسِ الْقُدْرَةِ **kudretin kendisinde -sebep ve aletlerin sağlam olmasında- faklılığı gerektirmez.** Daha? فَالْكَافِرُ قَادِرٌ عَلَى الْإِيمَانِ الْمُكَلَّفِ بِهِ **Buna göre kafir, teklif edilen imana -sebep ve aletlerin sağlam olması manasında- kudreti vardır** Daha? إِلَّا **ancak** أَنَّهُ **muhakkak o kafir** Nedir? صَرَفَ قُدْرَتَهُ إِلَى الْكُفْرِ **kudretini küfre sarfetmiştir** Daha? وَضَيَّعَ بِاخْتِيَارِهِ صَرْفَهَا إِلَى الْإِيمَانِ **ve kendi tercihiyle kudretini imana sarfetmeyi zayi etmiştir.** Daha? فَاسْتَحَقَّ الذَّمَّ وَالْعِقَابَ **bu sebeple de zem ve cezayı hak etmiştir.** وَلَا يَخْفَى **Gizli değildir** Ne? أَنَّ فِي هَذَا الْجَوَابِ تَسْلِيماً **muhakkak bu cevapta kabullenme vardır** Neyi? لِكَوْنِ الْقُدْرَةِ قَبْلَ الْفِعْلِ **kudretin fiilden önce olduğunu** Ne için? لِأَنَّ الْقُدْرَةَ عَلَى الْإِيمَانِ فِي حَالِ الْكُفْرِ **zira küfür anındaki iman kudreti** Nedir? تَكُونُ قَبْلَ الْإِيمَانِ لَا مَحَالَةَ **şüphesiz imandan öncedir.** Daha? فَإِنْ أُجِيبَ

Şayet buna cevap verilse Ne ile? بِأَنَّ الْمُرَادَ **muhakkak maksat** Nedir? أَنَّ الْقُدْرَةَ **muhakkak kudret** Ne olduğu halde? وَإِنْ صَلَحَتْ لِلضِّدَّيْنِ **her ne kadar iki zıdda elverişli de olsa** Daha? لَكِنَّهَا **ancak o kudret** مِنْ حَيْثُ التَّعَلُّقِ بِأَحَدِهِمَا **ikisinden birine -yani sadece iki zıttan birine - taalluk etmesi bakımından** Nedir? لَا تَكُونُ إِلَّا مَعَهُ **ancak taalluk ettiğiyle beraberdir** Daha? حَتَّى أَنَّ مَا يَلْزَمُ مُقَارَنَتُهَا لِلْفِعْلِ **hatta fiille beraberliği gerekli olan kudret** Nedir? هِيَ **o** الْقُدْرَةُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِالْفِعْلِ **fiile taalluk eden kudrettir** Daha? وَمَا يَلْزَمُ مُقَارَنَتُهَا لِلتَّرْكِ **fiilin terkine taalluk gereken kudret de** Nedir? هِيَ **o** الْقُدْرَةُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِهِ **fiilin terkine taalluk eden kudrettir.** وَأَمَّا نَفْسُ الْقُدْرَةِ **Kudretin mücerret kendine gelince** Nedir? فَقَدْ تَكُونُ مُتَقَدِّمَةً **o fiilden öncedir** Daha? مُتَعَلِّقَةً بِالضِّدَّيْنِ **iki zıdda da taalluk eder.** قُلْنَا: هَذَا **Biz şöyle deriz: Bu cevap** Nedir? مِمَّا لَا يُتَصَوَّرُ فِيهِ نِزَاعٌ **kendisinde tartışma düşünülemeyecek bir şeydir.** بَلْ هُوَ لَغْوٌ مِنَ الْكَلَامِ **Bilakis boş bir sözdür.** فَلْيُتَأَمَّلْ **Düşün.** وَلَا يُكَلَّفُ الْعَبْدُ **Kul mükellef kılınmaz** Ne ile? بِمَا لَيْسَ فِي وُسْعِهِ **takatında olmayan şeylerle** Ne olduğu halde? سَوَاءٌ كَانَ مُمْتَنِعاً فِي نَفْسِهِ **o şeyin zatı imkansız da olsa** Ne gibi? كَجَمْعِ الضِّدَّيْنِ **iki zıddı cem etınek gibi** Daha? أَوْ مُمْكِناً فِي نَفْسِهِ **veya zatı mümkün** Daha? لَكِنْ لَا يُمْكِنُ لِلْعَبْدِ **ancak kul için mümkün değil** Ne gibi? كَخَلْقِ الْجِسْمِ **cismin yaratılması gibi.** وَأَمَّا مَا يَمْتَنِعُ **Mümkün olmayacak bazı şeylere gelince;** Ne için mümkün olmayacak? بِنَاءً عَلَى أَنَّ اللهَ تَعَالَى عَلِمَ خِلَافَهُ **Allah Teâlâ ilmi ezelisiyle hilafını biliğinden** Daha? أَوْ أَرَادَ خِلَافَهُ **veya Allah Teâlâ hilafını irade ettiğinden** Ne gibi? كَإِيمَانِ الْكَافِرِ وَطَاعَةِ الْعَاصِي **kafirin imanı ve asinin itaatı gibi** Bu gibi mümkün olmayackların durumu nedir? فَلَا نِزَاعَ فِي وُقُوعِ التَّكْلِيفِ بِهِ **bu tür mümkün olmayacaklarla teklifin vaki olacağında ihtilaf edilmemiştir** Ne için?

لِكَوْنِهِ مَقْدُوراً لِلْمُكَلَّفِ **zira mükellefin kudretindeydi** Ne olduğu halde mükellefin kudretindeydi? بِالنَّظَرِ إِلَى نَفْسِهِ **o şeyin zatına bakarak.** ثُمَّ **Sonra** عَدَمُ التَّكْلِيفِ بِمَا لَيْسَ فِي الْوُسْعِ **kişinin güç yetiremeyeceği şey ile mükellef kılınmaması** Nedir? مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ **ittifak edilmiş meselelerdendir** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinde buyurulduğu gibi:** "لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" **Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.** وَالْأَمْرُ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetteki emri:** "أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ" **Bana bunların isimlerini bildirin** Bu emir nedir? لِلتَّعْجِيزِ دُونَ التَّكْلِيفِ **-melekleri- aciz kılmak içindir teklif için değildir.** وَقَوْلُهُ تَعَالَى حِكَايَةً عَنْ حَالِ الْمُؤْمِنِينَ **Allah Teâlâ'nın Müminlerin halini hikaye edn şu ayeti:** "رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ" **Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme** Allah Teâlâ'nın bu ayeti nedir? لَيْسَ الْمُرَادُ بِالتَّحْمِيلِ هُوَ التَّكْلِيفُ **buradaki yüklemekten kastedilen teklif değildir** Daha? بَلْ إِيصَالُ مَا لَا يُطَاقُ مِنَ الْعَوَارِضِ إِلَيْهِمْ **bilakis güç yetirilemeyecek olayların başlarına gelmesidir** وَإِنَّمَا النِّزَاعُ فِي الْجَوَازِ **Muhakkak ki tartışma bu tür teklifin caiz olması hakkındadır;** فَمَنَعَهُ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile bunu kabul etmemiştir** Ne için? بِنَاءً عَلَى الْقُبْحِ الْعَقْلِيِّ **aklen çikin olması üzerine bina ettiklerinden** Daha? وَجَوَّزَهُ الْأَشْعَرِيُّ **Eş'ari'ler ise caiz görmüşlerdir** Ne için? لِأَنَّهُ **zira muhakkak şan** لَا يَقْبُحُ مِنَ اللهِ تَعَالَى شَيْءٌ **Allah Teâlâ'nın hiç bir fiili çirkin değildir.** وَقَدْ يُسْتَدَلُّ بِقَوْلِهِ تَعَالَى **Muhakkak Allah Teâlâ'nın şu ayetiyle delil getirilir:** "لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا" **Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar** Bu neye delil olur? عَلَى نَفْيِ الْجَوَازِ **güç yetirilemeyen şeyin teklifinin cevazını nefyetmek üzerine** وَتَقْرِيرُهُ **Bunun açıklaması** Nedir? أَنَّهُ **muhakka şan** جَائِزاً لَوْ كَانَ **şayet güç yetirilemeyen şeyin teklifi mümkün olsa**

Ne olur? لَمَا لَزِمَ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ مُحَالٌ **bunun vaki olmasından muhal -ayetin yalan olması- gerekmez** Ne için? ضَرُورَةَ أَنَّ اسْتِحَالَةَ اللَّازِمِ تُوجِبُ اسْتِحَالَةَ الْمَلْزُومِ **çünkü lazımın muhal oluşu melzumun muhal oluşunu gerektirir** Ne için? تَحْقِيقاً لِمَعْنَى اللُّزُومِ **lüzum manası gerçekleşmesi için.** لَكِنَّهُ لَوْ وَقَعَ **Ancak güç yetirilemeyecek ile teklif vaki olsa** Ne olur? لَزِمَ كِذْبُ كَلَامِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın kelamının yalan olması gerekir.** وَهُوَ مُحَالٌ **Bu ise muhaldir.** وَهَذِهِ نُكْتَةٌ فِي بَيَانِ اسْتِحَالَةِ وُقُوعِ كُلِّ مَا يَتَعَلَّقُ عِلْمُ اللهِ تَعَالَى وَإِرَادَتُهُ وَاخْتِيَارُهُ بِعَدَمِ وُقُوعِهِ **Bu, -bir şeyin var olması için- Allah Teâlâ'nın ilminin, irade ve tercihinin taalluk ettiği halde olmamasının muhal olacağı hakkında yapılan beyanın nüktesidir.** وَحَلُّهَا **Bu nüktenin reddi şöyledir:** أَنَّا **muhakkak biz** لَا نُسَلِّمُ **kabul etmiyoruz** Neyi? أَنَّ كُلَّ مَا يَكُونُ مُمْكِناً فِي نَفْسِهِ **zatı itibarıyla mümkün olan her bir şey** Nedir? لَا يَلْزَمُ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ مُحَالٌ **onun vukuunun farzedilmesinden muhal gerekmez** Daha? وَإِنَّمَا يَجِبُ ذَلِكَ **muhakkak ki bir mümkünün vukuunun farzından muhal gerekmemesi vacip olur** Ne zaman? لَوْ لَمْ يَعْرُضْ لَهُ الْاِمْتِنَاعُ بِالْغَيْرِ **şayet o mümküne başka bir sebepten imkansızlık arz olmazsa** Daha? وَإِلَّا **şayet bir mümküne başka bir sebepten imkansızlık arız olursa** Ne olur? لَجَازَ **muhakkak caiz olur ne** أَنْ يَكُونَ لُزُومُ الْمُحَالِ **muhalin gerekmesi** Ne için mümkünün vukuunun farz edilmesinden muhal gerekir? بِنَاءً عَلَى الْاِمْتِنَاعِ بِالْغَيْرِ **başka bir imkansız üzerine bina edilmesinden dolayı.** أَلَا يُرَى **Görülmez mi?** أَنَّ اللهَ تَعَالَى **Muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? لَمَّا أَوْجَدَ الْعَالَمَ بِقُدْرَتِهِ وَاخْتِيَارِهِ **alemi ne zaman kudret ve iradesiyle yarattı** Ne oldu? فَعَدَمُهُ مُمْكِنٌ فِي نَفْسِهِ **alem zatı itibarıyla yokluğu mümkün oldu** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّهُ **bununla beraber muhakkak şan** يَلْزَمُ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ **alemin mümkün olan yokluğu farz edildilirse gerekir** Ne gerekir? تَخَلُّفُ الْمَعْلُولِ عَنْ عِلَّتِهِ التَّامَّةِ

malulun illetinden ayrılması gerekir. وَهُوَ مُحَالٌ **Bu ise muhaldir.** وَالْحَاصِلُ **Hulasa** Nedir? أَنَّ الْمُمْكِنَ فِي نَفْسِهِ **zatı itibarıyla mümkün olan şey** Nedir? لاَ يَلْزَمُ مِنْ فَرْضِ وُقُوعِهِ مُحَالٌ **onun vukuunun farzından muhal gerekmez** Nasıl? بِالنَّظَرِ إِلَى ذَاتِهِ **zatına bakarak** Daha? وَأَمَّا بِالنَّظَرِ إِلَى أَمْرٍ زَائِدٍ عَلَى نَفْسِهِ **fakat o mümkünün zarı üzerine zait bir şeye bakarak ki durumuna gelince;** Ne olur? فَلَا نُسَلِّمُ أَنَّهُ لَا يَسْتَلْزِمُ الْمُحَالَ **bu durumda muhal gerektirmeyeceğini kabul etmiyoruz.** وَمَا يُوجَدُ مِنَ الْأَلَمِ **Meydana gelen elemler** Nerede? فِي الْمَضْرُوبِ **dövülen kişide** Ne zaman? عَقِيبَ ضَرْبِ إِنْسَانٍ **bir insanın onu dövmesinin akabinde** Daha? وَالْاِنْكِسَارِ فِي الزُّجَاجِ **camın kırılması** Ne zaman? عَقِيبَ كَسْرِ إِنْسَانٍ **bir insanın onu kırması durumunda** Ne olduğu halde? قَيَّدَ بِذَلِكَ **insanın kırması ve dövmesiyle kayıtladı** Ne için? لِيَصِحَّ مَحَلاًّ لِلْخِلَافِ **ihtilaf mahalli olmaya uygun olsun diye** Ne hususta ihtilaf? فِي أَنَّهُ **muhakkak şan** هَلْ لِلْعَبْدِ صُنْعٌ فِيهِ أَمْ لَا **kulun bunda bir etkisi var mı yok mu?** Daha? وَمَا أَشْبَهَهُ **ve bunların benzerleri** Ne gibi? كَالْمَوْتِ عَقِيبَ الْقَتْلِ **öldürme -fiilinin- akabinde ölmek gibi** كُلُّ ذَلِكَ **bunların tamamı** Nedir? مَخْلُوقٌ للهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın yarattıklarıdır** Ne için? لِمَا مَرَّ **zira geride geçti** Geçen nedir? أَنَّ الْخَالِقَ **muhakkak yaratan** هُوَ اللهُ تَعَالَى وَحْدَهُ **sadece Allah Teâlâ'dır** Daha? وَأَنَّ كُلَّ الْمُمْكِنَاتِ مُسْتَنِدَةٌ إِلَيْهِ **ve bütün mümkünler -yani varlığı ve yokluğu müsavi olanlar yaratılma bakımından - Allah Teâlâ'ya isnat edilir** Nasıl? بِلَا وَاسِطَةٍ **vasıtasız.** وَالْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile** Nedir? لَمَّا أَسْنَدُوا بَعْضَ الْأَفْعَالِ إِلَى غَيْرِ اللهِ تَعَالَى **bazı fiilleri Allah Teâlâ'nın gayrısına isnat ettiklerinden** Ne oldu? قَالُوا **şöyle dediler:** إِنْ كَانَ الْفِعْلُ صَادِراً عَنِ الْفَاعِلِ **Şayet fiil failden sadır olsa** Nasıl? لَا بِتَوَسُّطِ فِعْلٍ آخَرَ **başka bir fiil olmaksızın** Ne olur? فَهُوَ بِطَرِيقِ الْمُبَاشَرَةِ **o mübaşeret**

yoluyla -vasıtasız işlenmiş- fiildir Daha? وَإِلَّا فَبِطَرِيقِ التَّوْلِيدِ **böyle olmazsa tevlîd yoluyla -vasıtayla- işlenmiş fiildir.** وَمَعْنَاهُ **bunun manası** Nedir? أَنْ يُوجِبَ الفعلُ لِفَاعِلِهِ فِعْلاً آخَرَ **fiilin fail için başka bir fiili gerektirirmesidir** Ne gibi? كَحَرَكَةِ الْيَدِ **elin haraketi gibi** öyle haraket ki تُوجِبُ حَرَكَةَ الْمِفْتَاحِ **anahtarın haraketini gerektirir** Daha? فَالْأَلَمُ **buna göre elem** Nedir? مُتَوَلِّدٌ مِنَ الضَّرْبِ **vurmaktan doğar** Daha? وَالْاِنْكِسَارُ مِنَ الْكَسْرِ **kırılmak da vurmaktan doğar.** Ne olduğu halde? وَلَيْسَا مَخْلُوقَيْنِ للهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın yarattıkları değildir.** وَعِنْدَنَا **Bizegöre** Nedir? الْكُلُّ بِخَلْقِ اللهِ تَعَالَى **hepsi Allah Teâlâ'nın yaratmasıyladır.** لَا صُنْعَ لِلْعَبْدِ فِي تَخْلِيقِهِ **Fiilin yaratılmasında kulun hiçbir etkisi yoktur.** وَالْأَوْلَى **En güzeli** Nedir? أَنْ لَا يُقَيَّدَ بِالتَّخْلِيقِ **"yaratılması" diye kayıtlamamasıydı** Ne için? لِأَنَّ مَا يُسَمُّونَهُ مُتَوَلِّدَاتٍ **zira mütevellidat, diye isimlendirdikleri** Nedir? لَا صُنْعَ لِلْعَبْدِ فِيهِ أَصْلاً **kulun onun hiçbir şeyinde etkisi yoktur.** أَمَّا التَّخْلِيقُ **Yaratılmasına -muhal olmasına- gelince;** Ne için kulun etkisi yoktur? فَلِاسْتِحَالَتِهِ مِنَ الْعَبْدِ **zira -yaratmak- kuldan olması muhaldir.** Daha? وَأَمَّا الْاِكْتِسَابُ **Kesp edilemsine gelince;** Nedir? فَلِاسْتِحَالَةِ اكْتِسَابِ الْعَبْدِ **kulun kespetmesi muhaldir** Neyi kespetmesi? مَا لَيْسَ قَائِماً بِمَحَلِّ الْقُدْرَةِ **kudretin mahalliyle -yani failleekaim olmayanı kulun kespetmesi muhaldir.** وَلِهَذَا **İşte bu yüzden** Nedir? لَا يَتَمَكَّنُ الْعَبْدُ **kul imkan bulamaz** Neye? مِنْ عَدَمِ حُصُولِهَا **fiillerden mütevellidat olanların oluşmamasına** Ne olduğu halde? بِخِلَافِ أَفْعَالِهِ الْاِخْتِيَارِيَّةِ **ihtiyari fiiller ise böyle değidlir.**

Metnü'l-Akâid

Bu kelime bazen bir işin gerçekleşmesi için gereken alet, uzuv ve esbâbın sıhhati için de kullanılır. Teklifin sıhhati bu ikinci istitâate bağlı-

dır. Teklifin sıhhati bu ikinci istitâate bağlıdır. Kul gücünü aşan bir şeyle sorumlu tutulmaz.

Darbeye maruz kalan kimsede darbe sonrası meydana gelen acı, kırmanın sonucu kırılan camda meydana gelen kırılma hali ve benzerleri hep Allah Teâlâ'nın yarattığı şeylerdir. Bunların yaratılmasında kulun herhangi bir tesiri yoktur.

Şerhu'l-Akâid

Bu kelime yani istitâat sözcüğü bazen bir işin gerçekleşmesi için gereken **alet, uzuv ve sebeplerin sıhhatine/elverişliliğine de isim olarak kullanılır.**[1] Nitekim ***"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."***[2] ayetinde kelime bu anlamda kullanılmıştır.

Denilirse ki: İstitâat mükellefin sıfatıdır. Fakat sebeplerin ve araçların elverişliliği ise mükellefin sıfatı değildir. Buna rağmen istitâatı sebeplerin ve araçların elverişliliği diye nasıl açıklayabilirsiniz?

Deriz ki: Burada istitât ile kastedilen mükellefin sebep ve araçlarının elverişliliğidir. Bir mükellef istitâatle vasıflanabildiği gibi bununla da vasıflanabilir. Şöyle ki; "filan mükellef selamet-i esbab/sebepleri elverişli olma vasfına sahiptir" denebilir. Şu kadar var ki, bu sonuncusu mürekkep bir lafız olduğu için ondan mükellefe nispet edilebilecek bir manada ism-i faili türetilemez. İstitâat böyle değildir.[3]

Teklifin sıhhati bu ikinci istitâate bağlıdır. Yani sebep ve araçların selameti/elverişliliği anlamına gelen bu istitâate bağlıdır. Birinci manasına göre istitâate değil.

Eğer (Mutezile'nin delilinde geçen) acizlik ile maksat birinci manada istitâatın bulunmaması ise (bu manada) âcizin teklifinin mümkün olmadığını kabul

---

1 Ehl-i Sünnet, fiili yapmak için failde bu tür kuvvetin bulunması gerektiğini inkâr etmemiştir. Hatta kişinin mükellef olması ve bu yüzden de bir şeyin ona vacip olması için bu kuvvet gerekir. Ve kişide bu kuvvet olmazsa fiil anında failde yaratıldığını iddia ettiğimiz ve fiile mukarin kuvvet de yaratılmayacaktır. Ancak Ehl-i Sünnet'e göre fiilin evvelinde bulunan ve teklifin asıl sebebi olan bu kudretin varlığı fiil anında failde yeni bir kudretin yaratılmasına mani değildir. Hatta fiil anında yaratılan bir kuvvet ile işi yaptığını kabullenmeyecek olursak failde bu kuvvetin hep var olması gerekecektir ki bundan da fiili hep yapabileceği anlamı çıkar.

2 Âl-i İmran, 97

3 Yani her iki lafızdan da kastedilen aynı sıfattır. Mükellef bu sıfatla sıfatlanmıştır. Kişinin aklı, elleri, ayakları ve sair azalarının bulunması bu sıfatı oluşturur.

etmiyoruz.[1] Eğer ikinci manada istitâatın bulunmaması kastediliyorsa âcizin teklifinin lazım geleceğini kabul etmiyoruz. Zira fiilin meydana gelmesini bizzat sağlayan gerçek kudret oluşmasa da fiilden önce esbâb ve aletlerin selamet halinde bulunması mümkündür.[2]

Buna şöyle de cevap verilebilir: İmam Ebu Hanife'ye (Allah ona rahmet etsin) göre kudret, iki zıt şeye elverişlidir. Hatta bu yüzden küfür için kullanılan kudret, iman için kullanılan kudretin aynısıdır. Bu iki kudret arasındaki fark sadece taalluk itibarıyladır.[3] Taallukların farklı olması kudretin kendisinde bir farklılığı gerektirmez. Buna göre kâfir yükümlü olduğu imanı yerine getirmeye muktedirdir. Ne var ki o, kudretini küfürde kullanmış, kendi isteğiyle kudretini iman için kullanmamıştır. Bu sebeple Allah katında azarlanmayı ve cezalandırılmayı hak eder.

Şurası açıktır ki bu cevaba göre kudretin fiilden önce olduğu kabul edilmektedir. Zira küfür halinde imana muktedir olmak ancak imandan önce olabilir, başkası olamaz.

Buna şöyle cevap verilebilir: burada kastedilen şudur: kudret her ne kadar iki zıt şeye elverişli ise de iki zıt şeyden birine taalluk ettiğinde ancak ikisinden biriyle olabilir. Bu yüzden bir fiilin gerçekleşme anında bulunan kudret bizzat o fiile taalluk eden kudrettir; bir fiilin terkedilmesi anında bulunması gereken kudret de bizatihi terke taalluk eden kudrettir. Bizzat kudretin kendisi ise fiilden önce ve iki zıt şeye taalluk edebilecek durumdadır. Ancak bunun için: bu hususta zaten bir tartışma konusu olamaz. Bu yüzden verilen bu cevabın bir faydası bulunmamaktadır. Burası iyi düşünülsün![4]

---

1 Zira geride de açıkladığımız gibi, teklif vücud ve adem bakımından sebep ve aletlerin selameti denilen ikinci tür istitaa ile devaran eder.

2 Zira aletlerin ve sebeplerin bir süre sağlam olmayıp daha sonra sağlam olması mümkündür. Dolayısıyla bunların sağlamlığını bir süre kesilmesi kişiden teklifi kaldırmayacaktır. Zira bu durumda aciz olana teklif ypılmış denilemez. Tıpkı uyku veya baygınlık halindeki kişi için namazın vucubunun devam etmesi gibi. Baygınlığın bir gün, bir gece uzaması halinde teklifin kaltığının söylenmesi acziyetin devam ettiği gerekçesiyle olsa gerek.

3 Bu cevabın özü şudur. Kulda fiili yapacak kudretin fiilden önce yaratılmaması kişiden teklifi kaldırmaz. İşte bu yüzden Ebu Cehil'den teklif kalmamıştır. Şöyle ki o, uzuv ve aletlerini iman yerine küfre çevirmiştir. İman veya küfürden birine çevirecek bir kudretinin bulunması ona yapılan teklifin sahih olması için yeterlidir. Bu durumda Ebu Cehil için küfre veya imana çevireceği bir kudret fiilden önce yaratılmıştı. Bu hususta ittifak vardır. Ancak fiili işlediği kudret olarak sadece küfrü işleyeceği kudret küfrü işlerken yaratılmış, imanı işleyecek kudret de yaratılmamıştır. Şüphesiz ki bunun sebebi sebep ve aletleri küfre sarfetmesindendir.

4 Bu cevabın özü şudur. Kişide fiilden önce iki zıdda elverşli olan bir kudret vardır. Ancak o kudret fiil veya terkten birine sarfedilince artık neye sarfedilmişse onunla beraber olur. Bu

Kul, gücünü aşan bir şeyle sorumlu tutulmaz. Kulun gücünü aşan şey, iki zıt şeyi bir araya getirmek gibi[1] isterse imkânsız olan bir şey olsun, isterse de bir cismi yaratmak gibi[2] hadd-i zatında mümkün olduğu halde kul için mümkün olmayan bir şey olsun fark etmez. Allah Teâlâ'nın aksinin olacağını bildiği veya aksini murat ettiği şeylerin vukuu (kâfirin imanı, âsînin itaati) gibi imkânsız şeylerle teklif olabileceği konusunda tartışma yoktur. Çünkü bu gibi şeyler gerçekte kulun kudreti dâhilindedir.[3]

Kulun güç yetiremeyeceği şeyle yükümlü tutulamayacağı konusu sözbirliğiyle sabittir. Zira ayet-i kerimede "Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği şeyle yükümlü tutmaz"[4] buyrulmaktadır. "Bana bunların isimlerini haber verin"[5] ayetindeki emir teklif için değil, ta'cîz içindir[6]. Yine müminlerin dua halini anlatan "Ey rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği şeyleri yükleme"[7] ayet-i kerimede yer alan "tahmîl/yüklemek" den maksat teklif değil, müminlerin başlarına katlanılması imkânsız belâ ve musibetlerin indirilmesidir.Güç yetirilemeyen şeyin teklif edilmesi konusunda esas ihtilaf (vukuunda değil) mümkün olup olmadığındadır.

---

da fiille beraber bir kudretin varlığını gerektirir. Şarihin bu cevabı boş söz olarak görmesi gayet yerindedir. Zira bu herkes tarafından kabul edilen bir şeydir. Çünkü tabi ki sebep ve aletler manasındaki kudret iki zıttan birine yönelince onunla beraber olacaktır. Bunu inkâr eden yok ki. Mutezilenin inkâr ettiği fiili yaparken fiile beraber yeni bir kudretin yaratıldığı iddiasıdır. Zira onlara göre işi yapan sebep ve aletler manasındaki kudret kişide önceden de vardı. Ve fiili yaparken aynı kudret yine var. Yoksa Ehl-i Sünnet'in iddia ettiği gibi fiil anında sebep ve aletlerden başka failde yeni bir kudret yaratılmış değildir.

1 Mükellefe bu gibileriyle teklif olmayacağında ittifak edilmiştir.

2 Bu kısım ile teklif vaki olmasa da Ehl-i Sünnet'e göre vukuu mümkündür. Zira Allah Teâlâ kulda böyle bir kudret yaratmaya muktedirdir. İleride geleceği üzere Mutezile bu türün vukuunun mümkün olmasında ihtilaf etmiştir. Es-Sealekûtî şöyle demiştir: Ehl-i Sünnet'e itiraz olarak şöyle denilemez: Sizin görüşünüze göre cemadata teklif caizdir. Zira iki meselearasında fark vardır. Şöyle ki; cemadat hıtabı anlayamayacağı için ona teklif mümkün değildir.

3 Zira söz gelimi iman zatı itibarıyla mümkün işlerdendir. Allah Teâlâ'nın ilminde kafrin iman etmeyeceğinin geçmesi zatı bakımından imanın mümkün işlerden olmasını değiştirmez. Bu kadar bir imkân teklifin cevazı için eterlidir. Hatta Muhakkik Hayali'nin dediğine göre, Eş'ari'lerin kul güç yetiremeyeceği şey ile mükellef kılınır, iddiaları da bu mana ile tevil edilir.

4 Bakara, 286

5 Bakara, 31

6 Yani Allah Teâlâ'nın meleklere eşyanın isimlerini bildirmelerini emretmesi, onlara güçlerinin üstünde bir şeyle mesul tutmak anlamına gelmez. Zira bu yerine getirilmesi istenen bir emir değil, aksine meleklerin bunu yapmaktan aciz olduklarını anlamaları için tacizdir.

7 Bakara, 286

Mutezile, eşyada kubhu aklî[1] gördüğünden böyle bir teklifin imkânını dahi reddetmiştir. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî ise bunu kabul etmiştir. Çünkü ona göre Allah'tan (gelen) hiçbir şey kabîh değildir.[2]

"Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği şeyle yükümlü tutmaz"[3] ayet-i kerimesi Güç yetirilemeyen şeyin teklif edilmesinin caiz/mümkün olmadığına delil olarak kullanılabilir. Bunun izahi şudur: güç yetirilemeyen şeyin teklif edilmesi caiz olduğunu varsayarsak, vaki olduğu farz edildiğinde muhal bir sonuç lazım gelmemesi gerekir. Zira lüzum ilişkisi gereği; lazımın muhal olması durumunda zorunlu olarak melzumun da muhal olması gerekir. Hâlbuki güç yetirilemeyen şey bilfiil teklif edilecek olsaydı sonucunda bir muhal lazım gelirdi. Bu muhal da Allah Teâlâ'nın sözünün (Bakara 286. Ayet-i kerimenin) yanlış olmasıdır.[4]

Bu, Allah Teâlâ'nın ilmi, iradesi ve tercihi olmaması yönünde tecelli eden her şeyin imkânsız olacağının beyanına dair bir nüktedir. İspatta kullanılan garip bir delildir/mugalatadır.

Bunun halli[5] şöyledir: Hadd-i zatında mümkün olan bir şeyin vaki olduğunun farz edilmesinden muhal lazım gelmeyeceğini kabul etmeyiz. Bu ancak hadd-i zatında mümkün olan şeye başka bir şey sebebiyle imkânsızlık arız olmadığı zaman gerekir. Yoksa zatının dışında bir nedenden imkânsız olmasına binaen muhal lazım gelmesi batıl değil, caizdir. Nitekim Allah Teâlâ kudret ve

---

1 Kubh-i aklî, eşyanın iyi veya kötü olmasının mücerret akılla bilinebileceğini ve hatta aklın çirkin bulduğu şeylerin haram olduğunu savunmak anlamında kelamî bir görüştür.

2 En-Nibras'ta şöyle denilmiştir: Bu Eş'arilere göre önemli bir kaidedir. Bu kaidenin sıhhati hakkında şöyle delil getirmişlerdir: Allah Teâlâ malikdir, mülkünde dilediği tasarrufu yapar. Maturîdi ve Mutezileler ise şöyle demişlerdir: Aklın çirkin gördüğü bir şeyi Allah Teâlâ'ya nispet etmek caiz değildir. Bu ihtilaf, hüsün ve kubhun akli mi yoksa şeri mi olması ihtilafına dayanmıştır. Maturîdi ve Mutezileler Allah Teâlâ'dan aklen çirkin olan bir şeyin sadır olması caiz değildir; Allah Teâlâ'yı bu gibilerinden tenzih etmek vaciptir, demişlerdir. Eş'arilere göre ise akıl, hüsn ve kubhu bulamaz. Dolayısıyla aklın çirkin gördüğü çirkin olmayabilir.
Yani Allah Teâlâ'nın kelamında güç yetirilemeyen şeyin teklif edilmeyeceğinin geçmesi güç yetirilemeyen şeyin teklifinin mümkün olmayacağı anlamına gelmez. Ancak, şayet güç yetirilemeyen şeyin teklifi vaki olsa Allah Teâlâ'nın kelmının yalan olması gerekir. Bu ise muhaldir.

3 Bakara, 286

4 Yani Allah Teâlâ'nın kelamında güç yetirilemeyen şeyin teklif edilmeyeceğinin geçmesi güç yetirilemeyen şeyin teklifinin mümkün olmayacağı anlamına gelmez. Ancak, şayet güç yetirilemeyen şeyin teklifi vaki olsa Allah Teâlâ'nın kelmının yalan olması gerekir. Bu ise muhaldir.

5 Hall: münazara ıstılahında hata yapılan noktayı beyan ederek meseleyi izah etmektir.

ihtiyarıyla kâinatı bu şekliyle yarattığı hâlde kâinatın yokluğu hadd-i zatında mümkündür. Oysa kâinatın yokluğu farz edildiğinde, ma'lülün illet-i tâmmeden [1] geri kalması açısından muhal lazım gelir. [2]

Ezcümle: Hadd-i zatında mümkün olan bir şeyin zatına itibarla farz-ı vukuundan muhal lazım gelmez. Zatından başka bir şeye itibarla muhal lazım gelmemesi gerektiğini ise kabul etmeyiz.

Darbeye maruz kalan kimsede darbe sonrası meydana gelen acı, kırmanın sonucu kırılan camda meydana gelen kırılma hali müellifin getirdiği bu kayıt meseleyi tartışma konusu olan "kulun bu gibi şeylerde dahli olup olmadığı" meselesine taşımak içindir. Yine öldürme sonucu meydana gelen ölüm **ve benzerleri hep Allah Teâlâ'nın yarattığı şeylerdir.** Nitekim geride de geçmişti yaratıcı yalnız ve yalnız Allah Teâlâ'dır ve bütün varlık vasıtasız olarak ona istinat eder.

Mutezile bazı fiilleri Allah Teâlâ'dan başkasına isnat ettiği için şöyle der: Bir fiil, herhangi başka bir fiilinin aracılığı olmadan failden sadır olursa bu

1 İllet-i tamme, sonucu meydana getirmesi için başka hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, gerekli her şeyi istihzar eden yetkin sebep, illet demektir. Sözgelimi; konuyu zihnimizde yakınlaştırmak için elektrikler olduğu takdirde çalışan bir anahtarın düğmesine basmak illet-i tamme, çalışan lambanın yanması da malüldür, diyebiliriz. Burada kâinatın yaratılmasını murat ettiği halde Vacibü'l-vücud lizatihi illet-i tamme, kâinat da ma'lûldür. illet-i tamme tahakkuk ettiği halde malülün tahakkuk etmemesi anılan illetin tam olmadığını gösterir ki, bu çelişkidir. Şu hâlde illet-i tâmmeden malülün geri kalması düşünülemez. Burada İllet kudret ve irade sıfatlarıdır. Alemin varlığı da o illetin malulüdür. Bu iki sıfat alemin varlığına taalluk ettiği sürece alem var olmaya devam edecektir. Şarih burada belki sadece kudret sıfatı deseydi daha iyi olurdu. Zira kudretin veya Maturidi'lere göre tekvin sıfatının taallukları hadistir. İrade sıfatının taalluklarında ise ihtilaf edilmiştir. Acaba bir şeyin devam edegelen varlığına irade sıfatı sadece ezelde bir kere mi taalluk etmiştir, yoksa o da kudret ve tekvin gibi hadis taalluklarla o şeyi var etmeye etki mi ediyor? İhtilaf edilmiştir. Şayet ezelde tek bir kere kadim taallukla taalluk ettiyse yine illet malulünden ayrılmış olmaz mı? Allah Teâlâ en doğruyu bilendir.

2 Yani malulün illetinden ayrılması gerekecektir ki bunun anlamı illetin varlığına rağmen malulün var olmaması demektir. Bu imkansızdır. Burada şöyle bir cevap verilebilir: mümkünün mümkün olmayan bir şey üzerine bina edilmesinden dolayı muhal olabilmesi teklif babında düşünülmez. Aksi takdirde Ebu Cehil'e teklifin muhal olması gerekir. Zira onun Müslüman olması zatı itibarıyla mümkün işlerdendir. Fakat onun imanının vaki olmayacağı Allah Teâlâ'nın ilminde geçmesi sebebiyle imanı muhaldir. Bu durumda zatı itibarıyla mümkün olan iman imkânsız üzerine bina edildiği için muhal olursa Ebu Cehil'e yapılacak teklifin muhal olması gerekir. Halbuki ona teklif sabittir. Buradan da anlıyoruz ki mümkünün mümkün olmayan bir şey üzerine bina edilmesinden dolayı muhal olabilmesi teklif babında düşünülmez.

mübaşereten/doğrudan kuldan meydana gelmiş olur. Eğer bir başka fiil aracılığıyla sadır olursa tevlid/dolaylı olarak meydana gelmiş olur. Bunun anlamı, failin fiilinin ikinci bir fiili gerektirmesidir. Sözgelimi; Anahtarı çevirmek için elin hareketi, ikinci bir fiil olarak anahtarın hareket etmesini gerektirir. Buna göre; dövülen kimsenin duyduğu acı vurmaktan; camın kırılması da kırma işi aracılığıyla meydana gelir. Mutezile'ye göre bunlar Allah Teâlâ tarafından yaratılmış değildirler. Bize göre bunların tamamı Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla olur. **Bunların yaratılmasında kulun herhangi bir tesiri yoktur.** Bu ibarede evla olan "yaratılma" kaydını getirmemekti. Zira "mütevellidât" diye isimlendirilen bu fiillerde kulun asla hiçbir (ne yaratılma ne de kesp açısından) tesiri yoktur. Yaratılma açısından kulun bu fiillerde hiçbir tesirinin olmaması, yaratma fiilinin kuldan sadır olmasının imkânsız olmasındandır. Kesp açısından ise bu fiillerin kulun kudreti dahilinde bulunmamasındandır.[1] Bu yüzden kul, bu emsal fiillerin gerçekleşmesine hiçbir şekilde engel olamaz. Halbuki kulun kesp ettiği ihtiyarî fiiller böyle değildir.[2]

Metin

اَلْأَجَلُ بِتَعْيِينِ اللهِ تَعَالَى

(وَالْمَقْتُولُ مَيِّتٌ بِأَجَلِهِ) أَيِ: الْوَقْتِ الْمُقَدَّرِ لِمَوْتِهِ، لَا كَمَا زَعَمَ بَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ مِنْ أَنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ قَطَعَ عَلَيْهِ الْأَجَلَ. لَنَا أَنَّ اللهَ تَعَالَى قَدْ حَكَمَ بِآجَالِ الْعِبَادِ عَلَى مَا عَلِمَ مِنْ غَيْرِ تَرَدُّدٍ، وَبِأَنَّهُ إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ. وَاحْتَجَّتِ الْمُعْتَزِلَةُ بِالْأَحَادِيثِ الْوَارِدَةِ فِي أَنَّ بَعْضَ الطَّاعَاتِ تَزِيدُ فِي الْعُمْرِ، وَبِأَنَّهُ لَوْ كَانَ مَيِّتاً بِأَجَلِهِ لَمَا اسْتَحَقَّ الْقَاتِلُ ذَمّاً وَلَا عِقَاباً وَلَا دِيَةً وَلَا قِصَاصاً، إِذْ لَيْسَ مَوْتُ الْمَقْتُولِ بِخَلْقِهِ وَلَا بِكَسْبِهِ.

---

1 Söz gelimi dövmek; faiilin işi de olsa mefül üzerine vaki olduğu için failin kespi denilmemektedir.

2 Bu görüşe itiraz edilmiştir. Şöyle denilmiştir: Kulun oluşmasına imkân bulamaması o fiili kespi olmasına mâni değildir. Zira bir fiilin kespi olması için kulun irade ve kedretini ona yönlendirmesi yeterlidir. Dolayısıyla fiillerden mütevellidat olanların kespi olmadığı doğru değildir. Ayrıca mefulde elemin oluşması sebebiyle faiilin ceza alması da bizim dediğimizi teyit eder. Halbuki dövme akabinde fail mefulde elemin oluşmasına mani olamaz.

وَالْجَوَابُ عَنِ الْأَوَّلِ: أَنَّ اللهَ تَعَالَى كَانَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَوْ لَمْ يَفْعَلْ هَذِهِ الطَّاعَةَ لَكَانَ عُمْرُهُ أَرْبَعِينَ سَنَةً، لَكِنَّهُ عَلِمَ أَنَّهُ يَفْعَلُهَا فَيَكُونُ عُمْرُهُ سَبْعِينَ سَنَةً، فَنُسِبَتْ هَذِهِ الزِّيَادَةُ إِلَى تِلْكَ الطَّاعَةِ بِنَاءً عَلَى عِلْمِ اللهِ تَعَالَى أَنَّهُ لَوْلَاهَا لَمَا كَانَتْ تِلْكَ الزِّيَادَةُ. وَعَنِ الثَّانِي: أَنَّ وُجُوبَ الْعِقَابِ وَالضَّمَانِ عَلَى الْقَاتِلِ تَعَبُّدٌ لِارْتِكَابِهِ الْمَنْهِيّ، وَكَسْبِهِ الْفِعْلَ الَّذِي يَخْلُقُ اللهُ تَعَالَى عَقِيبَهُ الْمَوْتَ بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ، فَإِنَّ الْقَتْلَ فِعْلُ الْقَاتِلِ كَسْباً، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ خَلْقاً،

المَوْتُ ضِدُّ الحَيَاةِ

(**وَالْمَوْتُ قَائِمٌ بِالْمَيِّتِ مَخْلُوقٌ للهِ تَعَالَى**) لَا صُنْعَ فِيهِ لِلْعَبْدِ تَخْلِيقاً وَلَا اكْتِسَاباً. وَمَبْنَى هَذَا عَلَى أَنَّ الْمَوْتَ وُجُودِيٌّ بِدَلِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ ﴾ [الملك/٢] وَالْأَكْثَرُونَ عَلَى أَنَّهُ عَدَمِيٌّ، وَمَعْنَى خَلْقِ الْمَوْتِ قَدَّرَهُ.

(**وَالْأَجَلُ وَاحِدٌ**) لَا كَمَا زَعَمَ الْكَعْبِيُّ أَنَّ لِلْمَقْتُولِ أَجَلَيْنِ: الْقَتْلَ وَالْمَوْتَ، وَأَنَّهُ لَوْ لَمْ يُقْتَلْ لَعَاشَ إِلَى أَجَلِهِ الَّذِي هُوَ الْمَوْت، وَلَا كَماَ زَعَمَتْ الْفَلَاسِفَةُ أَنَّ لِلْحَيَوانِ أَجَلاً طَبِيعِيّاً وَهُوَ وَقْتُ مَوْتِهِ بِتَحَلُّلِ رُطُوبَتِهِ وَانْطِفَاءِ حَرَارَتِهِ الغَرِيزِيَّتَيْنِ، وَآجَالاً اِخْتِرَامِيَّةً عَلَى خِلَافِ مُقْتَضَى طَبِيعَتِهِ بِحَسَبِ الْآفَاتِ وَالْأَمْرَاضِ.

Kelime Anlamı

أَيِ: الْوَقْتِ الْمُقَدَّرِ لِمَوْتِهِ **وَالْمَقْتُولُ مَيِّتٌ بِأَجَلِهِ Öldürülen eceliyle ölmüştür. yani ölmesi için takdir edilen vakitte ölmüştür.** Daha? **لَا كَمَا زَعَمَ بَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ Yoksa bazı Mutezile'nin dediği gibi değildir** Onların dediği nedir? **مِنْ أَنَّ اللهَ تَعَالَى muhakkak Allah Teâlâ قَدْ قَطَعَ عَلَيْهِ الْأَجَلَ kişinin ecelini kesti -yani oraya ulaşmasını engelledi.- لَنَا Bizim delilimiz** Nedir? **أَنَّ اللهَ تَعَالَى muhakkak ki Allah Teâlâ** Nedir? **قَدْ حَكَمَ بِآجَالِ الْعِبَادِ kulların ecelleriyle hükmetmiştir** Nasıl? **عَلَى مَا عَلِمَ مِنْ غَيْرِ تَرَدُّدٍ ilminde geçtiği üzere tereddütsüz** Daha

ne ile hükmetti? وَبِأَنَّهُ **ve muhakkak şan** إِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ **Onların eceli geldi mi, ne bir an geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler.** وَاحْتَجَّتِ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile delil getirmiştir** Ne ile? بِالْأَحَادِيثِ الْوَارِدَةِ **variy olan hadislerle** Ne hakkında? فِي أَنَّ بَعْضَ الطَّاعَاتِ **bazı itaatler** Nedir? تَزِيدُ فِي الْعُمْرِ **ömür boyu artar** Daha ne delil getirdiler? وَبِأَنَّهُ **ve muhakkak şan** لَوْ كَانَ مَيِّتاً بِأَجَلِهِ **şayet -maktul- eceliyle öldüyse** لَمَا اسْتَحَقَّ الْقَاتِلُ ذَمّاً **katil zemi hak etmezdi** Daha? وَلَا عِقَاباً, **ceza,** وَلَا دِيَةً **diyet** وَلَا قِصَاصاً **ve kısas hak etmiş olmazdı** Ne için bunları hak etmezdi? إِذْ لَيْسَ مَوْتُ الْمَقْتُولِ بِخَلْقِهِ وَلَا بِكَسْبِهِ **zira maktulün ölmesi katilin yaratmasıve kespiyle değilmiş.** وَالْجَوَابُ عَنِ الْأَوَّلِ **Birinci itiraza cevap** Nedir? أَنَّ اللهَ تَعَالَى **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? كَانَ يَعْلَمُ **bilir** Neyi? أَنَّهُ لَوْ لَمْ يَفْعَلْ هَذِهِ الطَّاعَةَ **şayet bu itaati yapmasaydı** Ne olurdu? لَكَانَ عُمْرُهُ أَرْبَعِينَ سَنَةً **ömrü kırk sene olurdu** Daha? لَكِنَّهُ عَلِمَ **ancak Allah Teâlâ bilmiştir** Neyi? أَنَّهُ يَفْعَلُهَا **muhakkak o kişi o itaati yapacak** Daha? فَيَكُونُ عُمْرُهُ سَبْعِينَ سَنَةً **ve ömrü yetmiş sene olacak** Daha? فَنُسِبَتْ هَذِهِ الزِّيَادَةُ **dolayısıyla bu artış isnat edilir** Neye? إِلَى تِلْكَ الطَّاعَةِ **bu itaate** Ne için? بِنَاءً عَلَى عِلْمِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ bildiği için** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ لَا هَا **şayet o itaat olmasaydı** Ne olurdu? لَمَا كَانَتْ تِلْكَ الزِّيَادَةُ **muhakkak bu artış olmazdı.** وَعَنِ الثَّانِي **İkinci itiraza cevap** Nedir? أَنَّ وُجُوبَ الْعِقَابِ وَالضَّمَانِ عَلَى الْقَاتِلِ **katil üzerine ceza ve tazminin vacip olması** Nedir?

تَعَبُّدٌ لِارْتِكَابِهِ الْمَنْهِيِّ **yasak işi yapmasının gereği bir emirdir** Daha ne için emirdir? وَكَسْبِهِ الْفِعْلَ **fiili kespettiği için** الَّذِي **öyle fiil ki** يَخْلُقُ اللهُ تَعَالَى عَقِيبَهُ **Allah Teâlâ o fiilin peşinde yarattı** Neyi? الْمَوْتَ **ölümü** Nasıl? بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ **adetin akışı gereği** Ne için kulun öldürmesi kesptir? فَإِنَّ الْقَتْلَ فِعْلُ الْقَاتِلِ

كَسْباً zira öldürmek katilin kespettiği iştir Ne olduğu halde? وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ خَلْقاً **her ne kadar onun yaratması olmasa da.**

وَالْمَوْتُ قَائِمٌ بِالْمَيِّتِ **Ölüm ölenle kaimdir** Daha? مَخْلُوقٌ للهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ ölümü yaratmıştır.** لَا صُنْعَ فِيهِ لِلْعَبْدِ تَخْلِيقاً وَلَا اكْتِسَاباً **Kulun ölüm için ne yaratmak bakımından ne de kesp bakımından etkisi yoktur.** وَمَبْنَى هَذَا **Bu görüşün temeli** Nedir? عَلَى أَنَّ الْمَوْتَ وُجُودِيٌّ **muhakkak ki ölüm vucudidir -yani ölüm bedende oluşan hayattan başka bir varlıktır-** Ne sebebiyle? بِدَلِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti ile sabittir:** ''خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ'' **Ölümü ve hayatı yarattı.** وَالْأَكْثَرُونَ **Kelamcıların çoğu** Nedir? عَلَى أَنَّهُ عَدَمِيٌّ **ölümün ademî olduğu görüşündedirler.** وَمَعْنَى خَلْقِ الْمَوْتِ قَدَّرَهُ **-Buna göre- "Ölümü yarattı"nın manası takdir etti demektir.** وَالْأَجَلُ وَاحِدٌ **Ecel tektir** Daha? لَا كَمَا زَعَمَ الْكَعْبِيُّ **el-Ka'bî'nin zannettiği gibi değildr.** Onun zannettiği nedir? أَنَّ لِلْمَقْتُولِ أَجَلَيْنِ **Öldürülen için iki ecelvardır** الْقَتْلَ وَالْمَوْتَ **öldürülmek ve ölüm** Daha? وَأَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ لَمْ يُقْتَلْ **şayet öldürülmeseydi** Ne olurdu? لَعَاشَ إِلَى أَجَلِهِ **eceline kadar yaşardı** الَّذِي **öyle ecel ki** هُوَ اَلْمَوْت **o ölümdür** Daha? وَلَا كَمَا زَعَمَتْ اَلْفَلَاسِفَةُ **felsefecilerin zannettiği gibi de değildir** Onların zannettiği nedir? أَنَّ لِلْحَيَوَانِ أَجَلاً طَبِيعِيّاً **Canlı için doğal bir ecel vardır** Daha? وَهُوَ وَقْتُ مَوْتِهِ **o ölüm vaktidir** Ne sebebiyle? بِتَحَلُّلِ رُطُوبَتِهِ **vücut neminin bitmesiyle** Daha? وَانْطِفَاءِ حَرَارَتِهِ **ve vücut sıcaklığının sönmesiyle** öyle rutubet ve sıcaklık ki الغَرِيزِيَّتَيْنِ **doğal -tabiî-** Daha canlı için ne vardır? وَآجَالاً اِخْتِرَامِيَّةً **-hayatı- kesen eceller** Nasıl keser? عَلَى خِلَافِ مُقْتَضَى طَبِيعَتِهِ **tabiî oluşumunun aksine** Ne sebebiyle? بِحَسَبِ الْآفَاتِ وَالْأَمْرَاضِ **afetler ve hastalıkları gereğince.**

Metnü'l-Akâid

Ecel

Maktul/öldürülen kişi, eceliyle ölmüştür. Ölüm, mevtayla kaim olup Allah Teâlâ tarafından yaratılmıştır. Ecel birdir.

Şerhu'l-Akâid

Öldürülen kişi, eceliyle Allah Teâlâ tarafından belirlenen vakitte **ölmüştür.** Bazı Mutezile imamlarının iddia ettiği gibi, kâtil, maktulün ecelinin önüne geçip onun hayatını son vermiş olacağından Allah Teâlâ ömrüne son vermiştir, şeklinde değildir.

Bu meselede Ehlisünnetin delili şöyledir: Allah Teâlâ, ilm-i ezelisine uygun olarak kullarının ecellerini iki veya daha fazla şık olmaya imkan bırakmayacak şekilde belirlemiştir. Ayrıca "Onların ecelleri geldiğinde onu ne bir an öne ne de bir an geriye alamazlar"[1]

Mutezile bu konuda bazı amellerin ömrü artırdığını bildiren hadislerle delil getirmiştir. Ayrıca öldürülen eceliyle ölmüş olsaydı kâtilin ne zemme ne diyete ve ne de kısasa müstahak olamazdı. Zira maktûl eceliyle öldüğünde bu ölüm kâtilin ne yaratması ne de kesbiyle olmuştur.

Mutezilenin birinci delilinin cevabı şudur: Allah Teâlâ, söz konusu ameli işlememiş olsaydı kulun ömrünün sözgelimi; kırk sene olacağını bilmekteydi. Ancak Allah Teâlâ kulun o ameli işleyeceğini ve ömrünün yetmiş sene olacağını bilmiştir. Allah Teâlâ, o amelin işlenmemesi durumunda ömrün fazlalaşmayacağını bildiği için ömrün uzun olması o amele nispet edilmiştir.

İkinci deliline şöyle cevap verilebilir: Kâtilin ceza ve tazminata müstahak olması, yasak olan bir işi işlemesi ve Allah Teâlâ'nın âdeti gereği akabinde ölümü

---

1 A'râf, 34.

Öldürülmeseydi yaşar mıydı yaşamaz mıydı? Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Eş'ari'lere göre; O vakitte ölmesi de ölmemesi de mümkündür. Zira öldürülmemesi halinde bir eceli var mı yok mu ve ölecek miydi yaşayacak mıydı kesin bir bilgimiz yoktur. Zira Allah Teâlâ'nın ilmi bize kapalıdır. Bu vakitte öldürülmesiyle Allah Teâlâ'nın ilminde böyle geçtiğini öğrenmiş olduk. O vakitte ölmediğinde de onun için ölümün takdir edilmediğini öğrendik. Mutezile şöyle demiştir: Öldürülmeseydi kesinlikle yaşayacaktı. Onlardan Ebu Hüzel öldürülmeseydi de ölecekti, demiştir. Biz şöyle deriz: Allah Teâlâ'nın ilminde geçenin tersinin olması mümkün değildir. Bu yüzden ölmeseydi şöyle olurdu, böyle olurdu, diye tartışmanın hiçbir anlamı yoktur. İlimde geçenin başkası kesinlikle olmayacağından Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Her milletin belli bir eceli vardır. Onların eceli geldi mi ne bir an geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.

yaratacağı bir fiili kesp etmesi sebebiyle taabbudî bir hükme dayanmaktadır. Zira öldürme fiili yaratmak yönünden olmasa da kesp yönünden katilin fiilidir.

Ölüm, Hayatın Zıddı Olan Vucudî Bir Mefhumdur

Ölüm, mevtayla kaim olup Allah Teâlâ tarafından yaratılmıştır. Kulun bunda ne yaratma yönüyle ne de kesp yönüyle bir tesiri yoktur. Ölümün yaratılmış olması vücûdî bir mefhum olmasından ileri gelmektedir. Zira ayet-i kerimede "ölümü ve hayatı yaratan Allah..."[1] buyrulmuştur. Kelamcıların çoğunluğu ölümün ademî bir mefhum olduğunu kabul eder. Ayet-i kerimede yer alan "ölümü yaratan" ifadesine "ölümü takdir eden" şeklinde mana verirler.

Ecel birdir. Yoksa Mutezile imamlarından el-Ka'bî'nin zannettiği gibi değildir. O şöyle diyor: Biri ölüm diğeri öldürülmek olmak üzere maktulün iki eceli vardır. Ayrıca kişi, öldürülmemiş olsaydı diğer eceli olan ölüm vaktine kadar yaşayacaktı.

Yine ecel meselesi Felsefecilerin dediği gibi de değildir. Onlar canlıların biri tabii diğeri ihtiramî olmak üzere iki eceli olduğunu iddia ederler. Tabii ecel, mizaçtan gelen nemin kuruması ve hararetin sönmesi sebebiyle canlının öldüğü vakittir. İhtiramî ecel, beklenmedik afetler ve hastalıklar sonucu canlının öldüğü vakittir.

Metin

اَلْحَلاَلُ رِزْقٌ وَالْحَرَامُ رِزْقٌ

(وَالْحَرَامُ رِزْقٌ) لِأَنَّ الرِّزْقَ اِسْمٌ لِماَ يَسُوقُهُ اللهُ تَعالَى إِلَى الْحَيَوانِ فَيَأْكُلُهُ، وَذَلِكَ قَدْ يَكُونُ حَلاَلاً وَقَدْ يَكُونُ حَراماً، وَهَذاَ أَوْلَى مِنْ تَفْسِيرِهِ بِماَ يَتَغَذَّى بِهِ الْحَيَوانُ، لِخُلُوِّهِ عَنْ مَعْنَى الْإِضافَةِ إِلَى اللهِ تَعالَى، مَعَ أَنَّهُ مُعْتَبَرٌ فِي مَفْهُومِ الرِّزْقِ. وَعِنْدَ الْمُعْتَزِلَةِ اَلْحَرامُ لَيْسَ بِرِزْقٍ؛ لِأَنَّهُمْ فَسَّرُوهُ تارَةً بِمَمْلُوكٍ يَأْكُلُهُ اَلْمالِكُ، وَتارَةً بِماَ لَا يَمْنَعُ مِنَ الْاِنْتِفاعِ بِهِ، وَذَلِكَ لاَ يَكُونُ حَلاَلاً، لَكِنْ يَلْزَمُ عَلَى الْأَوَّلِ أَنْ لَا يَكُونَ ماَ يَأْكُلُهُ الدَّوابُّ رِزْقاً، وَعَلَى الْوَجْهَيْنِ: أَنَّ مَنْ أَكَلَ الْحَرامَ طُولَ عُمْرِهِ لَمْ يَرْزُقْهُ اللهُ تَعالَى أَصْلاً.

1 Mülk, 2

وَمَبْنَى هَذاَ الْاِخْتِلَافِ عَلَى أَنَّ الْإِضافَةَ إِلَى اللهِ تَعالَى مُعْتَبَرَةٌ فِي مَعْنَى الرِّزْقِ، وَأَنَّهُ لَا رازِقَ إِلَا اللهُ وَحْدَهُ، وَأَنَّ الْعَبْدَ يَسْتَحِقُّ الذَّمَّ وَالْعِقابَ عَلَى أَكْلِ الْحَرامِ، وَماَ يَكُونُ مُسْتَنِداً إِلَى اللهِ تَعالَى لَا يَكُونَ قَبِيحاً، وَمُرْتَكِبُهُ لَا يَسْتَحِقُّ الذَّمَّ وَالْعِقابَ.

وَالْجَوابُ: أَنَّ ذَلِكَ لِسوُءِ مُباشَرَةِ أَسْبابِهِ بِاخْتِيارِهِ. (وَكُلٌّ يَسْتَوْفِي رِزْقَ نَفْسِهِ حَلَالاً كاَنَ أَوْ حَراماً) لِحُصُولِ التَّغَذِّي بِهِماَ جَمِيعاً. (وَلَا يُتَصَوَّرُ أَنْ لَا يَأْكُلَ إِنْساَنٌ رِزْقَهُ أَوْ يَأْكُلَ رِزْقَ غَيْرِهِ)؛ لِأَنَّ ماَ قَدَّرَهُ اللهُ غِذاءً لِشَخْصٍ يَجِبُ أَنْ يَأْكُلَهُ وَيَمْتَنِعَ أَنْ يَأْكُلَهُ غَيْرُهُ، وَأَماَّ بِمَعْنَى الْمِلْكِ فَلَا يَمْتَنِعُ

Kelime Anlamı

وَالْحَرامُ **Haram** Nedir? **rızıktır** رِزْقٌ Ne için? لِأَنَّ الرِّزْقَ **zira rızık** Nedir? **bir isimdir** اِسْمٌ Neyin ismidir? لِماَ يَسُوقُهُ اللهُ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın sevkettiklerine** Kime? إِلَى الْحَيَوانِ **canlıya** Daha? فَيَأْكُلُهُ **böylece onu yer.** وَذَلِكَ **Rızık** Nedir? قَدْ يَكُونُ **bazen olur** Ne olur? حَلَالاً **helal,** وَقَدْ يَكُونُ **bazen de olur** Ne olur? حَراماً **haram** وَهَذاَ **Bu tefsir** Nedir? أَوْلَى **daha iyidir** Neden? مِنْ تَفْسِيرِهِ **şöyle tefsir edilmesinden:** بِماَ يَتَغَذَّى بِهِ الْحَيَوانُ **"Canlının gıdalandığı şeylerdir"** Ne için bu tefsir daha kötüdür? لِخُلُوِّهِ **zira boştur** Neden? عَنْ مَعْنَى الْإِضافَةِ **nispet edilmekten** Kime? إِلَى اللهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'ya** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّهُ **halbuki Allah Teâlâ'ya nispet edilmesi** Nedir? مُعْتَبَرٌ **mutaber** Ne hususta? فِي مَفْهُومِ الرِّزْقِ **rızkın manasında** وَعِنْدَ الْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile'ye göre** Nedir? اَلْحَرامُ **haram** Nedir? لَيْسَ بِرِزْقٍ **rızık değildir** Ne için? لِأَنَّهُمْ **zira onlar** Nedir? فَسَّرُوهُ تارَةً **rızkı tarif ettiler** Ne ile? بِمَمْلُوكٍ **mal diye** öyle mal ki يَأْكُلُهُ اَلْماَلِكُ **sahibi onu yiyor** Daha? وَتارَةً **bazen de** Ne ile? بِماَ لَا يُمْنَعُ **yasak olmayan** Ne? مِنَ الْاِنْتِفاعِ بِهِ **kendisiyle faydalanılması.** وَذَلِكَ **Kendisiyle faydalanılması yasak**

olanlar ise Nedir? لاَ يَكُونُ **değildir** Ne değildir? حَلَالاً **helal** Daha? لَكِنْ **ancak** يَلْزَمُ **gerekir** Neye göre? عَلَى الْأَوَّلِ **ilk tarife göre** Ne? أَنْ لَا يَكُونَ **olmaması gerekir** Ne? مَا **öyle şeyler ki** يَأْكُلُهُ **onu yiyor** Ne? الدَّوَابُّ **hayvanlar** Ne olmaması gerekir? رِزْقاً **rızık** وَعَلَى الْوَجْهَيْنِ **Her iki veçhe göre de** Ne olur? أَنَّ مَنْ أَكَلَ **Her kim yerse** Ne yerse? الْحَرَامَ **haram yerse** Ne kadar? طُولَ عُمْرِهِ **ömrü boyunca** Ne olur? لَمْ يَرْزُقْهُ **onu hiç rızıklandırmaması gerekecektir** Kim? اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ** أَضْلاً وَمَبْنَى هَذَا الْاِخْتِلَافِ **Bu ihtilafın bına edildiği nokta** Ne üzerinedir? عَلَى أَنَّ الْإِضَافَةَ **nispet edilmesi** Kime? **muhakkak** إِلَى اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'ya** Nedir? مُعْتَبَرَةٌ **muteberdir** Ne hususta? فِي مَعْنَى الرِّزْقِ **rızkın tarifinde** Daha? وَأَنَّهُ **ve muhakak şan** لَا رَازِقَ **rızık veren yoktur** إِلَّا اللَّهُ **sadece Allah** öyle Allah Teâlâ ki وَحْدَهُ **tektir.** Daha? وَأَنَّ الْعَبْدَ **ve muhakkak kul** Nedir? يَسْتَحِقُّ **hak eder** Neyi? الذَّمَّ وَالْعِقَابَ **zem ve cezayı** Ne üzerine? عَلَى أَكْلِ الْحَرَامِ **haram yediği için** Daha? وَمَا **Hangi şey ki** يَكُونُ **oluyor** Ne oluyor? مُسْتَنِداً **nispet edilen** Kime? إِلَى اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'ya** لَا يَكُونَ **olmaz** Ne? قَبِيحاً Daha? وَمُرْتَكِبُهُ **ve bunu yapan yapan** Nedir? لَا يَسْتَحِقُّ **gerektirmez** Neyi? الذَّمَّ وَالْعِقَابَ **zem ve cezayı** وَالْجَوَابُ **Bunun cevabı** Nedir? أَنَّ ذَلِكَ **muhakkak zem ve ceza gerekmesi** Ne içindir? لِسُوءِ مُبَاشَرَةِ أَسْبَابِهِ **kötü sebepleri uyguladığı için** Ne ile? بِاخْتِيَارِهِ **kendi tercihiyle** وَكُلٌّ **Ve herkes** Nedir? يَسْتَوْفِي **tamamlar** Neyi? رِزْقَ نَفْسِهِ **kendi rızkını** حَلَالاً كَانَ أَوْ حَرَاماً **helal veya haram** Ne için? لِحُصُولِ التَّغَذِّي **gıdalanmak oluştuğu için** Ne ile? بِهِمَا **helalle de haramla da** جَمِيعاً **hepsiyle** وَلَا يُتَصَوَّرُ **Tasavvur edilemez** Ne? أَنْ لَا يَأْكُلَ **yememesi** Kimin yemesi? إِنْسَانٌ **insanın** Neyi? رِزْقَهُ **rızkını** Daha? أَوْ يَأْكُلَ **veya yemesi** Neyi? رِزْقَ غَيْرِهِ **başkasının rızkını** Ne için? لِأَنَّ مَا قَدَّرَهُ اللَّهُ

zira Allah Teâlâ'nın takdir ettiği Ne olarak takdir etmesi? غِذَاءً لِشَخْصٍ **bir kimse için gıda** Nedir? يَجِبُ **kaçınılmazdır** Ne? أَنْ يَأْكُلَهُ **onu yemesi** Daha? وَيَمْتَنِعُ **ve mümkün değildir** Ne? أَنْ يَأْكُلَهُ **rızkını yemesi** Kimin yemesi? غَيْرُهُ **başkasının** وَأَمَّا بِمَعْنَى الْمِلْكِ **-Rızkın tefsirini Mutezile'nin dediğini gibi- mülk edinilen şey manasıyla yapmaya gelince** Nedir? فَلَا يَمْتَنِعُ **başkasının rızkını yemek mümkün olur.**

Metnü'l-Akâid

Haram Rızıktır

Haram rızıktır. Helal veya haram herkes ancak kendi rızkını yer. Bir insanın kendi rızkını yiyememiş olması ya da başkasının onun rızkını yemiş olması düşünülemez.

Şerhu'l-Akâid

Haram rızıktır. Zira rızk, Allah Teâlâ'nın yemeleri için canlılara bahşettiği şeye denir. Bu bazen helal olabileceği gibi haram da olabilir. Rızkı bu şekilde tanımlamak, onu "canlıların beslendiği şey" şeklinde tanımlamaktan evladır. Zira bu ikinci tanımda rızkın Allah Teâlâ'ya isnadı yoktur. Hâlbuki rızkın tanımında bu mana önemlidir.

Mutezileye göre haram rızık değildir. Zira onlar rızkı: bazen "malikinin yediği kendisine ait mülktür" bazen de "dinen faydalanılması yasak kılınmamış olan şeydir" şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanıma göre ancak helal şeyler rızık sayılabilir. Fakat Mutezilenin birinci tanımı esas alınacak olursa hayvanların yediği şeylerin rızık olmaması iktiza eder. (Zira hayvanlar mülk sahibi olamaz). Ayrıca her iki tanımın gereği olarak; ömrü boyunca haram yiyen kimseyi Allah Teâlâ'nın hiçbir zaman rızıklandırmamış olmsı lazım gelir (Bu da konuya ilişkin ayet-i kerimelere aykırı düşer).

Mutezile ile Ehlisünnet arasındaki bu ihtilafın dayandığı diğer meseleler şunlardır.

- Rızkın manasında Allah Teâlâ'ya isnat edilmesinin şart olması
  Allah Teâlâ'dan başka hiç kimsenin rızk verememesi
  Kulun, haram yediği için zemmedilmeye ve ceza görmeye müstahak olması

Allah'a istinat eden bir şey çirkin olamaz, böyle bir şeyi işleyen kişi de cezaya müstahak kılınamaz (diyerek Mutezile haramın rızık olamayacağını iddia etmiştir).

Bunun cevabı şudur: Haram yiyen kimsenin cezaya müstahak olması, onun kendi iradesiyle rızık elde etmek için kötü yollara başvurmuş olmasındandır.

Helal veya haram herkes ancak kendi rızkını yer. Zira her ikisiyle de beslenme hasıl olur.

Bir insanın kendi rızkını yiyememiş olması ya da başkasının onun rızkını yemiş olması düşünülemez. Zira Allah Teâlâ'nın bir kişi için belirlediği yiyeceği o kişinin yemesi zorunludur. Bu yiyeceği bir başkasının yemesi ise mümkün değildir. Fakat rızkı Mutezilenin tanımladığı gibi "mülk" olarak düşünürsek onu bir başkasının yemesi imkansız olmaz.[1]

Metin

اَلْهِدايَةُ وَالضَّلَالَةُ

(**وَاللهُ تَعالَى يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشاءُ**) بِمَعْنَى خَلْقِ الضَّلالَةِ وَالْاِهْتِداءِ؛ لِأَنَّهُ الخالِقُ وَحْدَهُ. وَفِي التَّقْيِيدِ بِالْمَشِيئَةِ إِشارَةٌ إِلَى أَنَّهُ لَيْسَ الْمُرادُ بِالْهِدايَةِ بَيانَ طَرِيقِ الْحَقِّ؛ لِأَنَّهُ عامٌّ فِي حَقِّ الْكُلِّ، وَلَا الْإِضْلالِ عِبارَةً عَنْ وِجْدانِ الْعَبْدِ ضالًّا أَوْ تَسْمِيَتِهِ ضالًّا، إِذْ لَا مَعْنَى لِتَعْلِيقِ ذَلِكَ بِمَشِيئَةِ اللهِ تَعالَى. نَعَمْ قَدْ تُضافُ الْهِدايَةُ إِلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلامُ مَجازاً بِطَرِيقِ التَّسَبُّبِ، كَما تُسْنَدُ إِلَى الْقُرْآنِ، وَقَدْ يُسْنَدُ الْإِضْلالُ إِلَى الشَّيْطانِ مَجازاً كَما يُسْنَدُ إِلَى الْأَصْنامِ. ثُمَّ الْمَذْكُورُ فِي كَلامِ الْمَشايِخِ أَنَّ الْهِدايَةَ عِنْدَنا خَلْقُ الْاِهْتِداءِ، وَمِثْلُ "هَداهُ اللهُ فَلَمْ يَهْتَدِ" مَجازٌ عَنِ الدَّلالَةِ وَالدَّعْوَةِ إِلَي الْاِهْتِداءِ، وَعِنْدَ الْمُعْتَزِلَةِ بَيانُ طَرِيقِ الصَّوابِ، وَهُوَ باطِلٌ لِقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ ﴾ [القصص/٥٦] وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلامُ: "اللهُمَّ اهْدِ قَوْمِي" مَعَ أَنَّهُ بَيَّنَ الطَّرِيقَ وَدَعاهُمْ إِلَى الْاِهْتِداءِ.

وَالْمَشْهُورُ أَنَّ الْهِدايَةَ عِنْدَ الْمُعْتَزِلَةِ هِيَ الدَّلالَةُ الْمُوصِلَةُ إِلَى الْمَطْلُوبِ، وَعِنْدَنا اَلدَّلالَةُ عَلَى طَرِيقٍ يُوصِلُ إِلَى الْمَطْلُوبِ، سَواءٌ حَصَلَ الْوُصُولُ وَالْاِهْتِداءُ أَوْ لَمْ يَحْصُلْ.

1 Zira kişinin ancak kendi mülkünden yemesi aklen zorunlu bir şey değildir

Kelime Anlamı

وَاللَّهُ تَعالَى **Allah Teâlâ** Nedir? يُضِلُّ **saptırır** Kimi? مَنْ يَشاءُ **dilediğini,** وَيَهْدِي **hidayet eder** Kime? مَنْ يَشاءُ **dilediğine** Bu hüküm hangi manayla tefsir edilir? بِمَعْنَى خَلْقِ الضَّلالَةِ **Allah Teâlâ'nın delaleti yaratma manasıyla** Daha? وَالْاِهْتِداءِ **ve hidayeti de** Ne için? لِأَنَّهُ **zira O Allah Teâlâ** Nedir? الخالِقُ **yaratıcıtır** Ne olduğu halde? وَحْدَهُ **tek olarak** وَفِي التَّقْيِيدِ بِالْمَشِيئَةِ إِشارَةٌ **Bu hükmün dileme ile kayıtlanması işarettir** Neye işarettir? إِلَى أَنَّهُ **muhakkak şan** لَيْسَ الْمُرادُ بِالْهِدايَةِ **hidayetten kastedilen değildir** Ne değildir? بَيانَ طَرِيقِ الْحَقِّ **hak yolunu beyan etmek değildir** Ne için? لِأَنَّهُ عامٌّ فِي حَقِّ الْكُلِّ **zira beyan herkes hakkında olur.** وَلَا الْإِضْلَالِ **Saptırmaktan da maksat değildir** Ne değildir? عِبارَةً عَنْ وِجْدانِ الْعَبْدِ ضالًّا **Kulun sapkın olarak bulunmasından ibaret değildir** Daha? أَوْ تَسْمِيَتِهِ ضالًّا **veya sapkın, diye isimlenmesinden ibaret değildir.** Ne için bu kelimeden maksat bu mana değildir? إِذْ لَا مَعْنَى لِتَعْلِيقِ ذَلِكَ **zira kulun böyle bulunmasını ilişkilendirmenin bir manası yoktur** Ne ile ilişkilendirmek? بِمَشِيئَةِ اللَّهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın dilemesiyle.** نَعَمْ **Evet** قَدْ تُضافُ الْهِدايَةُ إِلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلامُ **hidayet bazen Peygamber (**'aleyhi's-selâm**)a nispet edilir** Ne olduğu halde? مَجازاً بِطَرِيقِ التَّسَبُّبِ **sebep olma yoluyla mecaz olarak** Ne gibi? كَما تُسْنَدُ إِلَى الْقُرْآنِ **tıpkı Kur'an-ı Kerim de nispet edildiği gibi.** وَقَدْ يُسْنَدُ الْإِضْلَالُ **İzlal de bazen nispet edilir** Kime? إِلَى الشَّيْطانِ **şeytana** Ne olduğu halde? مَجازاً **mecaz olarak** Ne gibi? كَما يُسْنَدُ إِلَى الْأَصْنامِ **putlara nispet edildiği gibi.** ثُمَّ **Sonra** الْمَذْكُورُ فِي كَلامِ الْمَشايِخِ **Alimlerin kelamlarında zikredilenler** O zikredilenler nelerdir? أَنَّ الْهِدايَةَ عِنْدَنا **Bize göre hidayet** Nedir? خَلْقُ الْاِهْتِداءِ **-kulda- ihtidanın yaratılmasıdır** Daha? وَمِثْلُ هَداهُ اللَّهُ فَلَمْ

يَهْتَدِ ve "Allah Teâlâ ona doğruyu gösterdi fakat hidayeti yaratmadı" gibileri Nedir? **مَجازٌ mecazdır** Hangi manadan mecaz? **عَنْ الدَّلَالَةِ delalet etmekten** Daha? **وَالدَّعْوَةِ إِلَي الْاِهتِداءِ ihtidaya çağırmaktan. وَعِنْدَ الْمُعْتَزِلَةِ Mutezileye göre ise** Nedir? **بَيَانُ طَرِيقِ الصَّوابِ doğru yolu beyan etmektir. وَهُوَ باطِلٌ -Mutezilenin- bu görüşü batıldır** Ne için? **لِقَوْلِهِ تَعالَى Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı: إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ "Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin."** Daha? **وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ Peygamber (**'aleyhi's-selâm**)'ın şu hadisinden dolayı: اللهُمَّ اهْدِ قَوْمِي "Allahım! Kavmime hidayet et. مَعَ أَنَّهُ بَيَّنَ الطَّرِيقَ halbuki Allah Teâlâ onlara doğru yolu beyan etmişti** Daha? **وَدَعاهُمْ إِلَى الْاِهْتِداءِ ve ihtidaya çağırmıştı. وَالْمَشْهُورُ Yaygın olan** Nedir? **أَنَّ الْهِدايَةَ عِنْدَ الْمُعْتَزِلَةِ Mutezile'ye göre hidayet** Nedir? **هِيَ الدَّلَالَةُ الْمُوصِلَةَ إِلَى الْمَطْلُوبِ talep edilene ulaştıran delalettir. -yani beyandır- وَعِنْدَنا Bize göre ise** Nedir? **اَلدَّلَالَةُ عَلَى طَرِيقٍ يُوصِلُ إِلَى الْمَطْلُوبِ talep edilene ulaştıran yola delalettir** Ne olduğu halde? **سَواءٌ حَصَلَ الْوُصُولُ وَالْاِهْتِداءُ أَوْ لَمْ يَحْصُلْ ulaşmak ve ihtida hasıl olsa da hasıl olmasa da.**

Metnü'l-Akâid

Hidayet ve Dalâlet

Allah Teâlâ dilediğini dalâlete düşürür, dilediğini de hidayete ulaştırır.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ dilediğini dalâlete düşürür, dilediğini de hidayete ulaştırır. Yani hidayeti ve dalaleti yaratmak sadece Allah Teâlâ'ya mahsustur. Zira Allah Teâlâ'dan başka yaratıcı yoktur.

Müellifin meşiet/"dilediğini" kaydını getirmesi "hidayet" kelimesinin hak yolu beyan etmek anlamında olmadığına işaret içindir. Zira hak yolu beyan et-

mek herkes için geçerlidir.[1] Bunun gibi aynı kayıt, idlâlin/dalalete düşürmenin kulu dalalette bulmak veya onu sapkın diye isimlendirmekten ibaret olmadığına da işaret eder.[2] Zira bu mananın Allah Teâlâ'nın meşietine bağlanmasının bir anlamı yoktur.[3] Evet, bazen hidayet sebep olma cihetiyle mecazi olarak Kur'ân-ı Kerim'e isnat edildiği gibi Peygamberimize de isnat edilir. Aynı şekilde saptırmak da putlara isnat edildiği gibi mecazi anlamıyla şeytana da isnat edilir.

Erken dönem kelamcılarının konuyla ilgili ifadeleri şöyledir:

"Hidayet bize göre ihtidanın/doğru yola erme fiilinin yaratılmasıdır. Nitekim "Allah ona hidayet etti de o hidayeti bulamadı" gibi ifadeler Allah ona doğru yolu gösterdi veya onu doğru yola davet etti de o icabet etmedi" anlamında mecazdır.

Mutezileye göre hidayet, doğru yolu göstermek anlamındadır. Fakat bu yanlıştır. Zira Allah Teâlâ ***"Sen asla sevdiğin kimseye hidayet edemezsin"***[4] buyurmaktadır. Bunun gibi hadis-i şerifte "Ey Allah'ım! Kavmime hidayet et!"[5] buyrulmaktadır. (Eğer hidayet Mutezilenin ileri sürdüğü gibi doğru yolu beyan etmek anlamında olsaydı bunların bir anlamı kalmazdı). Zira Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) sevdiklerine de kavmine de doğru yolu beyan etmiştir.

Mutezile'nin bu konuda meşhur olan görüşüne göre hidayet, maksuda ulaştıran işarettir. Bize göre ise, maksuda ulaştıran yola işarettir. Maksuda bilfiil ulaşılıp ulaşılamaması hidayetin gerçekleşmiş olmasına mâni değildir.[6]

---

1 Bu ibare ayetten iktibas olup Mutezileye itiraz olarak getirilmiştir. Şöyleki; Mutezileye göre Kur'an-ı Kerim'de geçen hidayet kelimeleri hakkı beyan ve delalet manasındadır. Bunun sonucu olarak Mutezileye göre; Allah Teâlâ tüm insanlara hidayet etti, fakat insanlar kendi iradeleriyle ihtida etmediler ve kendileri hakkında delaleti yarattılar. Ehl-i Sünnet'e göre; hidayet kulun kalbinde ihtidanın yaratılmasıdır. Bunun anlamı şudur: Evet Allah Teâlâ insanlara doğru yolu akıl ve peygamberleri vasıtasıyla göstermiştir. Bunun sonrasında onların ihtidayı kesp etmek istemeleri gereği veya sapkınlığı kespetme istekleri gereği Allah Teâlâ onların kalplerinde ihtidayı veya sapkınlığı yaratmıştır. Kulun kendi ihtidası veya sapkınlığında kespetmesi ötesinde yaratmak bakımından hiçbir etkisi yoktur. Yaratmayı dileyen musannifin bu ibaresinden de anlaşıacağı üzere sadece Allah Teâlâ'dır.

2 Yine Mutezileye itirazdır. Şöyleki; Mutezile Kur'an-ı Kerim'de geçen izlal ve müştaklarının başlarındaki kat' hemzesini vicdan manasına hamlederek kulun "sapık olarak bulunması" manasını vermişlerdir. Buna göre kul kendinde sapkınlığı yaratmış, Allah Teâlâ da onu sapkın bulmuş bu manadaki isimle isimlendirmiştir. Tabi yine maksatları Allah Teâlâ'nın kötü olanı yaratmadığını kendilerince ispat etmeye çalışmışladır.

3 Zira bir şeyi belli bir halde bulmak onun halini bilmektir yani muttali olmaktır. Halbuki Allah Teâlâ zaten herşeyi bilir. Bilmiyor mu ki, bilmeyi dilesin?

4 Kasas, 56
Ahmed bin Hanbel, el-Müsned, 1/441

6 Yani Ehl-i Sünnet'in bazı ayet ve hadislerdeki hidayet kelimelerini makamın gereği olarak ihtidayı kulun kalbinde yaratması manasını vermeleri mecazdır. Zira o makamlarda matluba

Metin

لاَ يَجِبُ عَلَى اللهِ تَعالَى شَيْءٌ

(وَماَ هُوَ الْأَصْلَحُ لِلْعَبْدِ فَلَيْسَ ذَلِكَ بِواَجِبٍ عَلَى اللهِ تَعالَى) وَإِلَّا لَماَ خَلَقَ الْكاَفِرَ الْفَقِيرَ الْمُعَذَّبَ فِي الدُّنْياَ وَالْآخِرَةِ، وَلَماَ كاَنَ لَهُ مِنَّةٌ عَلَى الْعِباَدِ وَاسْتِحْقاَقُ شُكْرٍ فِي الْهِداَيَةِ وَإِفاَضَةِ أَنْواَعِ الْخَيْراَتِ لِكَوْنِهاَ أَداَءً لِلْواَجِبِ، وَلَماَ كاَنَ اِمْتِناَنُ اللهِ عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَوْقَ اِمْتِناَنِهِ عَلَى أَبِي جَهْلٍ لَعَنَهُ اللهُ، إِذْ فَعَلَ بِكُلٍّ مِنْهُماَ غاَيَةَ مَقْدُورِهِ مِنَ الْأَصْلَحِ لَهُ، وَلَماَ كاَنَ لِسُؤاَلِ الْعِصْمَةِ وَالتَّوْفِيقِ وَكَشْفِ الضَّرَّاءِ وَالْبَسْطِ فِي الْخَصْبِ وَالرَّخاَءِ مَعْنًى؛ لِأَنَّ ماَ لَمْ يَفْعَلْهُ فِي حَقِّ كُلِّ واَحِدٍ فَهُوَ مَفْسَدَةٌ لَهُ يَجِبُ عَلَى اللهِ تَرْكُهاَ، وَلَماَ بَقِيَ فِي قُدْرَةِ اللهِ تَعالَى بِالنِّسْبَةِ إِلَى مَصالِحِ الْعِباَدِ شَيْءٌ، إِذْ قَدْ أَتَى بِالْواَجِبِ.

وَلَعُمْرِي إِنَّ مَفاَسِدَ هَذاَ الْأَصْلِ، أَعْنِي وُجُوبَ الْأَصْلَحِ، بَلْ أَكْثَرِ أُصُولِ الْمُعْتَزِلَةِ أَظْهَرُ مِنْ أَنْ يُخْفَى وَأَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُحْصَى، وَذَلِكَ لِقُصُورِ نَظَرِهِمْ فِي الْمَعاَرِفِ الْإِلَهِيَّةِ وَرُسُوخِ قِياَسِ الْغاَئِبِ عَلَى الشَّاهِدِ فِي طِباَعِهِمْ. وَغاَيَةُ تَشَبُّثِهِمْ فِي ذَلِكَ أَنَّ تَرْكَ الْأَصْلَحِ يَكُونُ بُخْلاً وَسَفَهاً. وَجَواَبُهُ: أَنَّ مَنْعَ ماَ يَكُونُ حَقَّ الْماَنِعِ، وَقَدْ ثَبَتَ بِالْأَدِلَّةِ الْقاَطِعَةِ كَرَمُهُ وَحِكْمَتُهُ وَلُطْفُهُ وَعِلْمُهُ بِالْعَواَقِبِ يَكُونُ مَحْضَ عَدْلٍ وَحِكْمَةٍ.

ثُمَّ لَيْتَ شِعْرِي ماَ مَعْنَى وُجُوبِ الشَّيْءِ عَلَى اللهِ تَعالَى، إِذْ لَيْسَ مَعْناَهُ اِسْتِحْقاَقَ تاَرِكِهِ اَلذَّمَّ وَالْعِقاَبَ، وَهُوَ ظاَهِرٌ، وَلَا لُزُومَ صُدُورِهِ عَنْهُ بِحَيْثُ لَا يَتَمَكَّنُ مِنَ التَّرْكِ، بِناَءً عَلَى اِسْتِلْزاَمِهِ مُحاَلاً مِنْ سَفَهٍ أَوْ جَهْلٍ أَوْ عَبَثٍ أَوْ بُخْلٍ أَوْ نَحْوِ ذَلِكَ؛ لِأَنَّهُ رَفْضٌ لِقاَعِدَةِ الْاِخْتِياَرِ وَمَيْلٌ إِلَى الْفَلْسَفَةِ الظَّاهِرَةِ الْعَواَرِ.

---

ulaştıran yola delalet manası, uygun değildir. Sözgelimi "dilediğine hidayet eder" ayetinde dilediğine, hidayeti kesp etmek istediklerinden hidayeti yaratır, manası uygun olur. Yoksa hidayeti kesp etmek istediklerinden talep edilene ulaştıran yola işaret etmeyi diledi, manası olmaz. Zira işaret etmeyi dilemesi kalplerinde hidayeti yarattı manasını vermez. Bu durumda kalplerindeki hidayeti kulun kendisinin yaratması gerekir ki bunu Mutezile bile söylemiyor.

Kelime Anlamı

فَلَيْسَ ذَلِكَ بِواَجِبٍ عَلَى اللهِ **Kul için en uygun olanı** وَماَ هُوَ الْأَصْلَحُ لِلْعَبْدِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın yaratması vacip değildir.** Daha? وَإِلَّا **Aksi takdirde** Ne olur? لَماَ خَلَقَ **elbette yaratmaması gerekirdi** Kimi? الْكاَفِرَ الْفَقِيرَ الْمُعَذَّبَ فِي الدُّنْياَ وَالْآخِرَةِ **dünya ve ahirette azap görecek fakir bir kafiri** Daha? وَلَماَ كاَنَ لَهُ مِنَّةٌ عَلَى الْعِباَدِ **ve Allah Teâlâ için kullar üzerine minneti -nimeti- olmazdı** Daha? وَاسْتِحْقاَقُ شُكْرٍ فِي الْهِداَيَةِ **şükrü hakketmezdi hidayet etmesiyle** وَإِفاَضَةِ أَنْواَعِ الْخَيْراَتِ **ve çeşitli hayr yollarını bahşetmekle** Ne için? لِكَوْنِهاَ أَداَءً لِلْواَجِبِ **zira vacip olanı yapmıştır.** وَلَماَ كاَنَ اِمْتِناَنُ اللهِ **Allah Teâlâ'nın nimetleri olmazdı** Kime? عَلَى النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلاَمُ **Peygamberi ('aleyhi's-selâm) üzerindeki** Ne olmazdı? فَوْقَ اِمْتِناَنِهِ عَلَى أَبِي جَهْلٍ **Ebu Cehil'e verdiği nimetlerden daha fazla olmazdı.** لَعَنَهُ اللهُ **Allah Teâlâ ona lanet etsin.** Ne için Peygambere daha fazla nimet vermiş olmazdı? إِذْ فَعَلَ بِكُلٍّ مِنْهُماَ **zira her ikisi için de yapmış olurdu** Neyi? غاَيَةَ مَقْدُورِهِ مِنَ الْأَصْلَحِ لَهُ **kudretinin son aşamasındaki onlar için en uygun olanı** وَلَماَ كاَنَ **ve elbette olmazdı** Ne için? لِسُؤَالِ الْعِصْمَةِ مَعْنًى **günahsızlık istemenin manası olmazdı,** وَالتَّوْفِيقِ **tevfik,** وَكَشْفِ الضَّرَّاءِ **zararın giderilmesi,** وَالْبَسْطِ فِي الْخَصْبِ وَالرَّخاَءِ **bereketin ve bolluğun genişlemesini** Ne için? لِأَنَّ ماَ لَمْ يَفْعَلْهُ فِي حَقِّ كُلِّ واَحِدٍ **zira her bir kişi hakkındaki yapmadığı şeyler** Ne olurdu? فَهُوَ مَفْسَدَةٌ لَهُ **kul için fesat olurdu** öyle fesat ki يَجِبُ عَلَى اللهِ تَرْكُهاَ **Allah Teâlâ'nın o fesadı -kuldan kaldırmak adına- terk etmesi vaciptir olurdu** Daha? وَلَماَ بَقِيَ شَيْءٌ **ve hiçbir şey kalmazdı** Nerede? فِي قُدْرَةِ اللهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın kudretinde** Ne için? بِالنِّسْبَةِ إِلَى مَصاَلِحِ الْعِباَدِ **kulun maslahatı için olan** Ne zaman kalmazdı? إِذْ قَدْ أَتَى بِالْواَجِبِ **vacibi yerine getirdiğinde.**

وَلَعَمْرِي **Yemin ederim ki** إِنَّ مَفَاسِدَ هَذَا الْأَصْلِ **muhakkak bu kaidenin yanlışları** أَعْنِي وُجُوبَ الْأَصْلَحِ **en uygunun vacip olmasını kastediyorum** Daha? بَلْ أَكْثَرِ أُصُولِ الْمُعْتَزِلَةِ **bilakis Mutezile'nin kaidelerinin çoğu** Nedir? أَظْهَرُ مِنْ أَنْ يَخْفَى **gizli işlerden daha açıktır** Daha? وَأَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُحْصَى **ve sayılamayacak kadar çoktur.** وَذَلِكَ **Bunun sebebi** Ne içindir? لِقُصُورِ نَظَرِهِمْ **Mutezile kası kalmıştır** Ne hususta? فِي الْمَعَارِفِ الْإِلَهِيَّةِ **ilahî bilgilerde** Daha? وَرُسُوخِ قِيَاسِ الْغَائِبِ عَلَى الشَّاهِدِ **ve gaibi şahide kıyaslamak aşırı yer tuttuğu için** Nerede? فِي طِبَاعِهِمْ **onların mizaçlarında.** وَغَايَةُ تَشَبُّثِهِمْ فِي ذَلِكَ **Onların bu husustaki teşebbüslerinin amacı** Nedir? أَنَّ تَرْكَ الْأَصْلَحِ **Allah Teâlâ'nın en uygunu terk etmesi** Ne olur? يَكُونُ بُخْلاً وَسَفَهاً **cimrilik ve eksiklik olur.** وَجَوَابُهُ **Bunun cevabı** Nedir? أَنَّ مَنْعَ مَا يَكُونُ حَقَّ الْمَانِعِ **muhakkak ki engelleyenin engelleme hakkı** Engelleyen ne olduğu halde? وَقَدْ ثَبَتَ بِالْأَدِلَّةِ الْقَاطِعَةِ **kesin delillerle de sabit olduğu halde** Ne sabittir? كَرَمُهُ وَحِكْمَتُهُ وَلُطْفُهُ وَعِلْمُهُ بِالْعَوَاقِبِ **keremi, hikmeti, lütfu ve işlerin sonunu bilmesi** İşte böyle bir zatın engellemesi nedir? يَكُونُ مَحْضَ عَدْلٍ وَحِكْمَةٍ **sadece adalet ve hikmetinin gereğidir.** ثُمَّ **Sonra** لَيْتَ شِعْرِي **Keşke bilseydim** Neyi? مَا مَعْنَى وُجُوبِ الشَّيْءِ عَلَى اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'ya bir şeyi vacip kılmasının manası nedir?** إِذْ لَيْسَ مَعْنَاهُ اِسْتِحْقَاقَ تَارِكِهِ الذَّمَّ وَالْعِقَابَ **Zira bunun manası o vucubu terk eden zatın zem ve ceza hak etmesinden değildir.** وَهُوَ ظَاهِرٌ **Bu açıktır.** Bunun manası daha ne değildir? وَلَا لُزُومَ صُدُورِهِ عَنْهُ **en uygunun o zattan suduru gerekli olduğundan da değil** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyleki** لَا يَتَمَكَّنُ مِنَ التَّرْكِ **terk etmesi mümkün değil** Ne için böyle değil? بِنَاءً عَلَى اِسْتِلْزَامِهِ مُحَالاً **zira bu muhali gerektirir** O muhal nedir? مِنْ سَفَهٍ أَوْ جَهْلٍ أَوْ عَبَثٍ أَوْ بُخْلٍ أَوْ نَحْوِ

ذَلِكَ **nakıslık, cehalet, abesle iştigal, cimrilik ve benzerleri** Ne için bunlar gerekir? لِأَنَّهُ رَفْضٌ لِقَاعِدَةِ الْاِخْتِيَارِ **zira bu -Allah Teâlâ'nın- irade sahibi olma kaidesini terk etmektir** Daha nedir? وَمَيْلٌ **meyletmektir** Neye? إِلَى الْفَلْسَفَةِ الظَّاهِرَةِ الْعَوَارِ **ayıpları açık olan felsefeye meyletmektir.**

Metnü'l-Akâid

Allah Teâlâ'ya Hiçbir Şey Vacip Değildir

Kul için en faydalı olan şeyi yaratmak Allah Teâlâ'ya vacip değildir.

Şerhu'l-Akâid

Kul için en faydalı olan şeyi yaratmak Allah Teâlâ'ya vacip değildir. Aksi takdirde Allah Teâlâ dünyada sıkıntı çeken ahirette de azap çekecek olan fakir kâfirleri yaratmazdı. Ayrıca en faydalı olanı yaratmaya mecbur olsaydı Allah Teâlâ'nın kulları üzerinde bir minneti olamayacağı gibi, bazı kullarına hidayeti ve çeşit çeşit hayrı lütfetmesi karşılığında şükrü hak etmiş olması da düşünülemezdi. Zira o takdirde bunları, vacibi eda için yapmış olacaktı.

Yine Allah Teâlâ'nın Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e olan lütfunun, Ebu Cehil'e (Allah ona lanet etsin) olan lütfundan daha fazla olmaması icap ederdi. Çünkü bu görüşe göre Allah Teâlâ'nın kemal-i kudretiyle her ikisine de en faydalı olanı yaratmış olması gerekirdi.[1]

Yine bu görüşe göre Allah Teâlâ'dan muhafazayı, muvaffakiyeti, dar vakitlerde darlığın kaldırılmasını, bolluk ve bereket vakitlerinde bereketin artırılmasını istemek doğru olmazdı. Çünkü bu görüşe göre Allah Teâlâ'nın yaratmadığı şey, herkes için zararlı olur. Herkes için zararlı olanı terk etmek de Allah Teâlâ'ya vacip olur.

Ayrıca bu görüşü savunan mutezileye, vacibi yaratmış olan Allah Teâlâ'nın kudretinde kulların menfaatine yaratılacak bir şeyin kalmaması gerekir[2]

Yemin olsun ki, Mutezilenin bu kuralı yani Allah Teâlâ'nın en faydalı olanı yaratması vaciptir prensibi hatta Mutezilenin kendilerine ait esasların çoğu, za-

1 Bu tabir hoş değil. Allah Teâlâ'nın kudretine sınır olmaz. Ancak şu denilebilir: Kudreti muhallere taalluk etmez. Bu da kudretinin sonu var anlamına gelmez.

2 Zira vacip olanların tamamını getirince artık yapacak maslahat kalmıyacaktır. Bu, Allah Teâlâ'nın ihsanın da sınırlı olmasını gerektirecektir.

rarı gizli kalmayacak kadar açık ve sayılamayacak kadar çoktur. Bu da onların ilahiyat konularında görüşlerinin yetersiz olmalarından ve de özellikle "kıyasü'l-gâib ale'ş-şâhid"[1] yönteminin mizaçlarına iyice yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Mutezilenin bu konuda tutunduğu en güçlü gerekçe, kullar için en faydalı olanı yaratmaması Allah Teâlâ için cimrilik ve sefihlik olur, şeklindeki iddialarıdır.

Bunun cevabı şudur: kesin delillerle sabittir ki; herşeyi engellemeye muktedir olan Allah Teâlâ'nın keremi, hikmeti ve işlerin akibetlerine dair ilmi gereği bir şeyi mahlukatından menetmesi adalet ve hikmetten başka bir şey değildir.

Bi anlayabilsem, bir şeyin Allah Teâlâ'ya vacip olmasının anlamı nedir? Şu kesindir ki buradaki vacibe, terk edildiğinde zemmedilmeyi ve ceza görmeyi gerektien anlamında vacip diyemeyiz, bunun saçma olacağı izahtan varestedir.[2] Yine burada vaciple kastedilen "karşı koyamayacağı şekilde Allah Teâlâ'dan zorunlu olarak sadır olan şeydir" de diyemeyiz. Böyle demek de sefeh, abes, cimrilik veya cehalet gibi Allah Teâlâ hakkında muhal durumları gerektirir. Zira bu görüş Allah Teâlâ'nın mutlak muhtar olma kuralına aykırı düşer. Ayrıca tutarsız felsefeye meyletmekten öte bir şey de değildir.

Metin

عَذَابُ الْقَبْرِ وَتَنْعِيمُ أَهْلِ الطَّاعَةِ فِيهِ وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ

(وَعَذَابُ الْقَبْرِ لِلْكَافِرِينَ وَلِبَعْضِ عُصَاةِ الْمُؤْمِنِينَ) خُصَّ الْبَعْضُ؛ لِأَنَّ مِنْهُمْ مَنْ لَا يُرِيدُ اللهُ تَعَالَى تَعْذِيبَهُ فَلَا يُعَذَّبُ، (وَتَنْعِيمِ أَهْلِ الطَّاعَةِ فِي الْقَبْرِ بِمَا يَعْلَمُهُ اللهُ تَعَالَى وَيُرِيدُهُ) وَهَذَا أَوْلَى مِمَّا وَقَعَ فِي عَامَّةِ الْكُتُبِ مِنَ الْاِقْتِصَارِ عَلَى إِثْبَاتِ عَذَابِ الْقَبْرِ دُونَ تَنْعِيمِهِ بِنَاءً عَلَى أَنَّ النُّصُوصَ الْوَارِدَةَ فِيهِ أَكْثَرُ وَعَلَى أَنَّ عَامَّةَ أَهْلِ الْقُبُورِ كُفَّارٌ وَعُصَاةٌ، فَالتَّعْذِيبُ بِالذِّكْرِ أَجْدَرُ،

1 Kıyasü'l-gâib ale'ş-şâhid, gaibi şahide kıyas etmek. Gayb âlemini şehadet âleminin şartlarına göre anlamak, yorumlamak, idrak ve ihsasımızın dışında kalan metafizik âlemle ilgili konularda fizik kanunlarını geçerli saymak, fizik ölçülerle metafizik âlemi kurgulamak. Umur-i beşeriyyede geçerli olan kanun ve teamülleri umur-i ilahiyyeye de tatbik etmeye kalkışarak, beşerî tecrübeyi ölçüsüzce genelleştirmek.

2 Zira Allah'ın zemmedilmesi veya cezalandırılması Mutezile dahil herkese göre şaçmadır ve imkan dairesinde değildir

(وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ) وَهُماَ مَلَكاَنِ يَدْخُلاَنِ الْقَبْرَ فَيَسْئَلاَنِ الْعَبْدَ عَنْ رَبِّهِ وَعَنْ دِينِهِ وَعَنْ نَبِيِّهِ.

قاَلَ السَّيِّدُ أَبُو شُجاَعٍ: إِنَّ لِلصِّبْياَنِ سُؤَالاً وَكَذاَ لِلْأَنْبِياَءِ عِنْدَ الْبَعْضِ، (ثاَبِتٌ) كُلٌّ مِنْ هَذِهِ الْأُمُورِ (بِالدَّلاَئِلِ السَّمْعِيَّةِ)؛ لِأَنَّهاَ أُمُورٌ مُمْكِنَةٌ أَخْبَرَ بِهاَ الصَّادِقُ عَلَى ماَ نَطَقَتْ بِهِ النُّصُوصُ. قاَلَ اللهُ تَعاَلَى: ﴿ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴾ [غافر/٤٦] وَقاَلَ اللهُ تَعاَلَى: ﴿ أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا ﴾ [نوح/٢٥] وَقاَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اسْتَنْزِهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ" وَقاَلَ عَلَيهِ السَّلاَمُ: قَوْلُهُ تَعاَلَى: ﴿ يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ﴾ [إبراهيم/٢٧] نَزَلَتْ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ، إِذَا قِيلَ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ، وَمَا دِينُكَ، وَمَنْ نَبِيُّكَ ؟ فَيَقُولُ: رَبِّيَ اللهُ، وَدِينِي الْإِسْلاَمُ، وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" وَقاَلَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ: " إِذَا قُبِرَ الْمَيِّتُ أَتَاهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَزْرَقَانِ، يُقَالُ لأَحَدِهِمَا: الْمُنْكَرُ، وَلِلآخَرِ النَّكِيرُ.." إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ، وَقاَلَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ: "الْقَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الجَنَّةِ أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ" وَبِالْجُمْلَةِ الْأَحاَدِيثُ الْوارِدَةُ فِي هَذاَ الْمَعْنَى وَفِي كَثِيرٍ مِنْ أَحْوالِ الْآخِرَةِ مُتَواتِرَةُ الْمَعْنَى وَإِنْ لَمْ يَبْلُغْ آحاَدُهاَ حَدَّ التَّواتُرِ.

وَأَنْكَرَ عَذاَبَ الْقَبْرِ بَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ وَالرَّوافِضِ؛ لِأَنَّ الْمَيِّتَ جَماَدٌ لاَ حَياَةَ لَهُ وَلاَ إِدْراَكَ، فَتَعْذِيبُهُ مُحاَلٌ. وَالْجَوابُ: أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَخْلُقَ اللهُ تَعاَلَى فِي جَمِيعِ الْأَجْزاَءِ أَوْ فِي بَعْضِهاَ نَوْعاً مِنَ الْحَياَةِ قَدْرَ ماَ يُدْرِكُ أَلَمَ الْعَذاَبِ أَوْ لَذَّةَ التَّنْعِيمِ، وَهَذاَ لاَ يَسْتَلْزِمُ إِعاَدَةَ الرُّوحِ إِلَى بَدَنِهِ وَلاَ أَنْ يَتَحَرَّكَ وَيَضْطَرِبَ أَوْ يُرَى أَثَرُ الْعَذاَبِ عَلَيْهِ، حَتَّى أَنَّ الْغَرِيقَ فِي الْماَءِ أَوِ الْمَأْكُولَ فِي بُطُونِ الْحَيَوانَاتِ أَوِ الْمَصْلُوبَ فِي الْهَواءِ يُعَذَّبُ وَإِنْ لَمْ نَطَّلِعْ عَلَيْهِ. وَمَنْ تَأَمَّلَ فِي عَجاَئِبِ مِلْكِهِ تَعاَلَى وَمَلَكُوتِهِ وَغَراَئِبِ قُدْرَتِهِ وَجَبَرُوتِهِ لَمْ يَسْتَبْعِدْ أَمْثاَلَ ذَلِكَ، فَضْلاً عَنِ الْاِسْتِحاَلَةِ.

وَاعْلَمْ أَنَّهُ لَمَّا كَانَ أَحْوَالُ الْقَبْرِ مِمَّا هُوَ مُتَوَسِّطٌ بَيْنَ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، أَفْرَدَهَا بِالذِّكْرِ ثُمَّ اشْتَغَلَ بِبَيَانِ حَقِيقَةِ الْحَشْرِ وَتَفَاصِيلِ مَا يَتَعَلَّقُ بِأُمُورِ الْآخِرَةِ وَدَلِيلُ الْكُلِّ أَنَّهَا أُمُورٌ مُمْكِنَةٌ أَخْبَرَ بِهَا الصَّادِقُ وَنَطَقَ بِهَا الْكِتَابُ وَالسُّنَّةُ، فَتَكُونُ ثَابِتَةً، وَصَرَّحَ بِحَقِيقَةِ كُلٍّ مِنْهَا تَحْقِيقاً وَتَوْكِيداً وَاعْتِنَاءً بِشَأْنِهِ فَقَالَ:

Kelime Anlamı

وَعَذَابُ الْقَبْرِ **Kabir azabı** Kim için? لِلْكَافِرِينَ وَلِبَعْضِ عُصَاةِ الْمُؤْمِنِينَ **kafirler ve günahkar Müminler için vardır.** خُصَّ الْبَعْضُ **bazı Müminler kastedildi** Ne için? لِأَنَّ مِنْهُمْ مَنْ **zira onlardan bazıları** Nedir? لَا يُرِيدُ اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ irade etmez** Neyi? تَعْذِيبَهُ **azap etmeyi** فَلَا يُعَذَّبُ **bu yüzden azap olunmayacaktır.** وَتَنْعِيمُ أَهْلِ الطَّاعَةِ فِي الْقَبْرِ **İtaat ehline kabirde nimetlendirme olacaktır** Nelerle nimetlendirme? بِمَا يَعْلَمُهُ اللَّهُ تَعَالَى وَيُرِيدُهُ **Allah Teâlâ'nın bildiği ve irade ettikleriyle** وَهَذَا أَوْلَى **Bu ibare daha güzeldir** Neyden? مِمَّا وَقَعَ فِي عَامَّةِ الْكُتُبِ **kitapların çoğunda yazılandan** O nedir? مِنَ الْاِقْتِصَارِ عَلَى إِثْبَاتِ عَذَابِ الْقَبْرِ **kabir azabıyla yetinilmiş** Daha? دُونَ تَنْعِيمِهِ **kabirdeki nimetler getirilmemiş** Ne için böyle yapmışlar? بِنَاءً عَلَى أَنَّ النُّصُوصَ الْوَارِدَةَ فِيهِ **zira kabir azabıyla ilgili naslar** Nedir? أَكْثَرُ **daha çoktur** Daha ne için? وَعَلَى أَنَّ عَامَّةَ أَهْلِ الْقُبُورِ **kabir ehlinin çoğu** Nedir? كُفَّارٌ وَعُصَاةٌ **kafirler ve günahkarlardır** Daha? فَالتَّعْذِيبُ بِالذِّكْرِ أَجْدَرُ **bu yüzden azabın zikredilmesi daha uygundur.**

وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ **Münker ve Nekir meleklerinin suali** وَهُمَا مَلَكَانِ **Bu ikisi melektir** öyle melekler ki يَدْخُلَانِ الْقَبْرَ فَيَسْئَلَانِ الْعَبْدَ **kabre girip kula soracaklar** Neden soracaklar? عَنْ رَبِّهِ **Rabbinden,** وَعَنْ دِينِهِ **dininden** وَعَنْ نَبِيِّهِ **ve peygamberinden.** قَالَ السَّيِّدُ أَبُو شُجَاعٍ **Seyyit Ebu'ş-Şuca' şöyle dedi:**

إِنَّ لِلصِّبْيَانِ سُؤَالاً وَكَذَا لِلْأَنْبِيَاءِ عِنْدَ الْبَعْضِ Bazılarına göre çocuklar ve peygamberlere de sual vardır. Bu zikredilenlerin tamamı nedir? **ثَابِتٌ sabittir** Ne sabittir? **كُلٌّ مِنْ هَذِهِ الْأُمُورِ bu işlerden her birisi** Ne ile sabittir? **بِالدَّلَائِلِ السَّمْعِيَّةِ nakli delillerle** Ne için nakli delillerle sabittir? **لِأَنَّهَا أُمُورٌ مُمْكِنَةٌ zira bu işler mümkün işlerdir** öyle işler ki **أَخْبَرَ بِهَا الصَّادِقُ onları sadık Peygamber haber vermiştir** Peygamberin bunları haber verdiği nereden biliniyor? **عَلَى مَا نَطَقَتْ بِهِ النُّصُوصُ nasların delalet etmelerinden قَالَ اللَّهُ تَعَالَى Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا" -Öyle bir- ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar. وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ Kıyametin kopacağı günde de, «Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun» denilecektir.** Daha?. **وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى ve Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "أُغْرِقُوا فَأُدْخِلُوا نَارًا" Suda boğuldular ve cehenneme sokuldular.** Daha? **وَقَالَ النَّبِيُّ ve Peygamber şöyle buyurdu: صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun اسْتَنْزِهُوا مِنَ الْبَوْلِ فَإِنَّ عَامَّةَ عَذَابِ الْقَبْرِ مِنْهُ Siydikten sakının, zira kabir azabının çoğu ondandır.** Daha? **وَقَالَ عَلَيهِ السَّلَامُ ve Peygamber ('aleyhi's-selâm) şöyle buyurdu: قَوْلُهُ تَعَالَى Allah Teâlâ'nın şu ayeti: " يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ" "Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir s?zle sağlamlaştırır"** Nedir? **نَزَلَتْ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ kabir azabı hakkında inmiştir. إِذَا قِيلَ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ، وَمَا دِينُكَ، وَمَنْ نَبِيُّكَ Ona, Rabbin kim, dinin ne, peygamberin kim denildiği zaman** Daha? **فَيَقُولُ bunun üzerine şöyle der: رَبِّيَ اللَّهُ، وَدِينِي الْإِسْلَامُ، وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ Rabbim Allah Teâlâ, dinim İslam ve peygamberim Muhmmed صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -Allah Teâlâ'nın salat**

ve selamı onun üzerine olsun- وَقَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ **Peygamber** ('aleyhi's-selâm) **şöyle buyurdu:** إِذَا قُبِرَ الْمَيِّتُ **Ölü gömüldüğünde** Ne olur? أَتَاهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَزْرَقَانِ **ona iki tane siyahlı, mavili melek gelir** öyle melekler ki يُقَالُ لأَحَدِهِمَا الْمُنْكَرُ، **onlardan birine Münker denir,** وَلِلآخَرِ النَّكِيرُ **diğerine Nekir.** إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ **hadis sonuna kadar oku.** وَقَالَ النَّبِيُّ **Peygamber şöyle buyurdu:** عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ-**Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun-** القَبْرُ رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الجَنَّةِ **Kabir cennet bahçelerinden bir bahçe** أَوْ حُفْرَةٌ مِنْ حُفَرِ النَّارِ **veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.** وَبِالْجُمْلَةِ **Netice olarak** اَلْأَحَادِيثُ الْوَارِدَةُ فِي هَذَا الْمَعْنَى **bu mana hakkındaki hadisler** Daha? وَفِي كَثِيرٍ مِنْ أَحْوَالِ الْآخِرَةِ **ve ahiret çoğu halleri hakkınaki hadisler** Nedir? مُتَوَاتِرَةُ الْمَعْنَى **mana bakımndan mütevatirdir.** Ne olduğu halde? وَإِنْ لَمْ يَبْلُغْ آحَادُهَا حَدَّ التَّوَاتُرِ **Her ne kadar tek tek tevatür seviyesine ulaşmasa da.** وَأَنْكَرَ عَذَابَ الْقَبْرِ بَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ وَالرَّوَافِضِ **Mutezile ve bazı Şii'ler kabir azabını inkar etmişlerdir** Ne için? لِأَنَّ الْمَيِّتَ جَمَادٌ **zira ölü camit,** لَا حَيَاةَ لَهُ **cansız** وَلَا إِدْرَاكَ **ve idraksızdır.** Daha? فَتَعْذِيبُهُ مُحَالٌ **dolayısıyla azap edilmesi muhaldir.** وَالْجَوَابُ **Bunun cevabı** Nedir? أَنَّهُ يَجُوزُ **muhakkak şan caizdir** Ne? أَنْ يَخْلُقَ اللهُ تَعَالَى فِي جَمِيعِ الْأَجْزَاءِ **Allah Teâlâ'nın tüm cüzlerde yaratması** أَوْ فِي بَعْضِهَا **veya bazılarında** Ne yaratması? نَوْعاً مِنَ الْحَيَاةِ **bir tür hayat** Ne kadar? قَدْرَ مَا يُدْرِكُ أَلَمَ الْعَذَابِ **azabın acısını idrak edecek kadar** Daha? أَوْ لَذَّةَ التَّنْعِيمِ **veya nimetlerin lezzetini idrakedecek kadar.** وَهَذَا **Bu tür idrak** Nedir? لَا يَسْتَلْزِمُ إِعَادَةَ الرُّوحِ إِلَى بَدَنِهِ **ruhun bedene iadesini gerektirmez** Daha? وَلَا أَنْ يَتَحَرَّكَ وَيَضْطَرِبَ **hareket etmeyi ve titremeyi de gerektirmez** Daha? أَوْ يُرَى أَثَرُ الْعَذَابِ عَلَيْهِ **veya**

azabın etkisi üzerinde gözükebilir Daha? حَتَّى أَنَّ الْغَرِيقَ فِي الْماَءِ **hatta suda boğulan** Daha? أَوِ الْمَأْكُولَ فِي بُطُونِ الْحَيَوانَاتِ **veya hayvanlar tarafından yenilip onların karnında olan** Daha? أَوِ الْمَصْلُوبَ فِي الْهَواَءِ **veya boşlukta asılı olan** Bunların tamamı nedir? يُعَذَّبُ **azap edilir** Ne olduğu halde? وَإِنْ لَمْ نَطَّلِعْ عَلَيْهِ **biz muttali olamasak da.** وَمَنْ تَأَمَّلَ فِي عَجاَئِبِ مُلْكِهِ تَعاَلَى Kim? **Allah Teâlâ'nın mülkündeki acyiplikleri düşünse** Daha? وَمَلَكُوتِهِ **azametini** Daha? وَغَراَئِبِ قُدْرَتِهِ **kudretinin garipliklerini** Daha? وَجَبَرُوتِهِ **ve saltanatını** Bunları düşünse ne olur? لَمْ يَسْتَبْعِدْ أَمْثاَلَ ذَلِكَ **bu gibi olayları uzak görmez** Ne olduğu halde? فَضْلاً عَنِ الْاِسْتِحاَلَةِ **nerde kaldı ki muhal görsün.** وَاعْلَمْ **Sen bil** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَمَّا كَانَ أَحْواَلُ الْقَبْرِ **kabir hayatı olunca** Ne olunca? مِمَّا هُوَ مُتَوَسِّطٌ بَيْنَ أَمْرِ الدُّنْياَ وَالْآخِرَةِ **dünya ve ahiret hayatları arası bir hayat olunca** Ne oldu? أَفْرَدَهاَ بِالذِّكْرِ **musannif onu ayrı zikretti.** Daha? ثُمَّ اِشْتَغَلَ **Sonra başladı** Neye? بِبَياَنِ حَقِيقَةِ الْحَشْرِ **haşrın hakikatını açıklamaya** Daha? وَتَفاَصِيلِ ماَ يَتَعَلَّقُ بِأُمُورِ الْآخِرَةِ **ve ahiret hayatına taalluk edecek şeylerin tafsiline.** وَدَلِيلُ الْكُلِّ **Bunların tamamının delili** Nedir? أَنَّهاَ **muhakkak bunlar** Nedir? أُمُورٌ مُمْكِنَةٌ **mümkün işlerdir** öyle mümkün işler ki أَخْبَرَ بِهاَ اَلصَّادِقُ **onları sadık Peygamber haber verdi** Daha? وَنَطَقَ بِهاَ الْكِتاَبُ وَالسُّنَّةُ **ve Kur'an-ı Kerim ve sünnet bunlara delalet etti** Daha? فَتَكُونُ ثاَبِتَةً **bu sebepten -vukuları- sabittir.** Daha? وَصَرَّحَ بِحَقِيقَةِ كُلٍّ مِنْهاَ **Ve bunlardan her birinin hakikatını açıkladı** Ne için? تَحْقِيقاً وَتَوْكِيداً وَاِعْتِناَءًا بِشَأْنِهِ **bunların her birinin durumlarını incelemek, -anlaşılmasını- kuvvetlendirmek ve bunlara itina etmek için** Daha? فَقاَلَ **bu yüzden musannif şöyle dedi:**

Metnü'l-Akâid

Kabir Azabı

Kabirde kâfirlerin ve bazı âsî müminlerin Allah Teâlâ'nın bilip irade ettiği bir kısım yollarla azap görmesi, sâlih müminlerin de mükâfatlandırılması ve Münker ve Nekir'in kabirde sorgusu sem'î delillerle sabittir.

Şerhu'l-Akâid

Kabirde kâfirlerin ve bazı âsî müminlerin Allah Teâlâ'nın bilip irade ettiği bir kısım yollarla azap görmesi, sâlih müminlerin de mükâfatlandırılması sem'î delillerle sabittir. Âsi müminlerin bazısı denilmesi onlar arasından Allah Teâlâ'nın azap etmeyi dilemeyeceği kişilerin azap görmeyeceklerini ifade etmek içindir.

Kabir azabının gerçekleşeceğini bildirirken konu hakkında bulunan çokça delili dikkate alarak salih kulların kabirde mükâfatlandırılacaklarını da ifade etmek, akait kitaplarının ekserisinde olduğu gibi konuyu sadece kabir azabının gerçekleşmesiyle sınırlı tutmaktan daha iyidir. Ayrıca kabirdekilerin ekserisinin kâfirler ve günahkârlar olacağı düşünülerek sadece kabir azabını zikrederek yetinmekten daha faydalıdır.

Ve Münker ve Nekir'in kabirde sorgusu sem'î delillerle sabittir. Bunlar kabre girip kulu sorguya çeken iki melektir. Kabirde kula rabbinden, dininden ve peygamberinden sorarlar, es-Seyyid Ebû Şücâ[1] çocuklar için de bu sorgunun geçerli olduğunu söylemiştir. Yine bazı alimler bu sorgunun peygamberleri de kapsadığını savunmuştur. **Tüm bu sorgulamaların gerçekleşeceği sem'î delillerle sabittir.** Nitekim bunlar gerçekte mümkün olan şeylerdir ve nasların bildirdiği gibi gerçekleşeceğini doğru haberci (Peygamber Efendimiz sallallâhu 'aleyhi ve sellem) haber vermiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: " ***(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, "Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun" denilecektir*** "[2]

---

1 Muhammed b. Ahmed b. Hamza es-Seyyid Ebu Şücâ'. Hayatına dair kaynaklarda pek bilgi bulunmamakla beraber Ruknü'l-islam Ali b. el-Hüseyn es-Suğdî ile aynı dönemde yaşadığı bilindiğinden hicrî 5. Yüzyıl Hanefi fakihlerinden olduğu söylenmektedir. Bkz., Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye,* s. 155. Şerhu'l-akâid'i tahkik ve talikleriyle yeniden neşreden Muhammed Adnan Derviş burada Seyyid Ebu Şücâ'ı Şireveyh el- Hemedânî adında bir başka Ebu Şücâ ile karıştırmıştır.

2 Mü'min, 46

"Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular ve cehenneme sokuldular da kendileri için Allah'tan başka yardımcılar bulamadılar"[1]

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "İdrardan sakının. Zira kabir azabının çoğu ondandır."[2]

Bir başka hadis-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: " 'Allah inananları, dünya hayatında ve ahirette sağlam bir söz üzerinde tutar'[3] ayeti kabir azabı hakkında nazil olmuştur. Mümine kabirde rabbin kim, dinin ne, peygamberin kim? diye sorulduğunda o, rabbim Allah, dinim İslam ve Peygamberim Muhammed, der. "[4]

Bir diğer hadiste şöyle buyurulur: "Ölü kabre konulduğu zaman ona simsiyah çehreli ve masmavi gözlü iki melek gelir. Bunlardan birine Münker, diğerine Nekîr denir..."[5]

Yine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur"[6]

Ezcümle: bu anlamda ve emsali ahiret halleriyle ilgili konularda hadisler, her ne kadar tek tek her biri âhâd rivayetler olsa da, top yekün düşünüldüklerinde ma'nen mütevatir derecesine varmıştır.

Kabir azabını Mutezile ve Rafiziyyeden bazıları inkâr etmişlerdir. Onlara göre ölen kimse (taş toprak gibi) cemadattandır hayat ve idraki olmaz. Bu haldeyken ona azap edilmesi ise imkânsızdır.

Bunun cevabı şudur: Allah Teâlâ, ölen kimsenin bütün bedeninde veya bazı parçalarında azabın acısını veya nimetin tadını duyacak kadar bir hayat yaratabilir. Bu durum, ölünün bedenine ruhun yeniden iade edilmesini gerektirmeyeceği gibi kabirde hareket etmesini veya sarsılmasını veya da ölüde azap izlerinin görülmesini de gerektirmez. Bu bakımdan suda boğulan veya hayvanlar tarafından parçalanıp yenilen veya da havada asılı kalarak ölen her mevta biz bilemesek de kabirde azaba maruz kalabilir. Allah Teâlâ'nın mülk ve melekûtünün harikulade incelikleri, onun kudret ve ceberûtunun akıllara durgunluk veren fevkalade halleri üzerinde düşünen kimse bu gibi şeyleri imkânsız bulmak bir yana uzak dahi görmez.

---

1 Nûh, 25
2 el-Hakim, el-Müstedrek, 1/183
3 İbrahim, 27
4 Buharî, 1369; Müslim, 4/2201, 2202
5 Tirmizi, 1171
6 Tirmizi, 2412

Bilesin ki: Müellif, kabir ahvali dünya hayatı ile ahiret hayatı arasında bir geçit olduğunu itibara alarak kabir hallerini müstakil bir konu olarak ele aldı.

Müellif kabir ahvali ile ilgili sözlerini tamamladıktan sonra; haşir, neşir ve diğer ahiret âlemine ait konuların tafsilatından bahsederek ahiret hallerini anlatmaya başlamıştır.

Bütün bu dinî esasların delili şudur: bunlar imkân dairesinde olan şeylerdir[1] ve bunların gerçekleşeceğini doğru haberci (Peygamber Efendimiz sallallâhu

---

1 Muhakkik Hayali şöyle demiştir: Şarihin mümkün ile kayıtlamasının sebebi mümkün olmayan şeyler hakkında varit olan nasların zahirlerinin alınmayıp tevil edilmelerinin vacip olmasındandır. Zira "Rahman arşı istila etti" ayeti Allah Teâlâ hakkında muhal olan oturmak manasına delalet ettiği için istila veya benzerleriyle tevil edilmesi vaciptir. Muhakkik Hayali'nin sözleri bitti. Bu makamda açıklanması gereken bazı önemli meseleler olduğundan onları açıklayalım; bu gibi müteşabih naslarda vacip olan tevil iki türlüdür: Tafsıli tevil ve icmali tevil. Tafsıli tevil, murat manayı ihtimalli ve doğru olduğu zannıyla tevil etmektir. Şöyleki; tevili yapan da dahil olmak üzere kimse maksadın bu mana olduğunu kesin olarak iddia etmemiştir. Müteşabih nasların çoğunda Halef alimlerinin çoğu bu tarzı benimsemiştir. Bu mezhebe Tevil Mezhebi denilmiştir. İcmali tevil, müteşabih naslardaki manayı tayin etmeye dalmamaktır. Bilakis onu Allah Teâlâ'nın ilmine ısmarlamaktır. Selef alimlerinin çoğu da müteşabih nasların çoğunda bu tarzı benimsemişlerdir. Ayrıca şu da unutulmamalıdır: Her müteşabih nas zahirinden anlaşılan batıl manayı def eden bir karine taşır. Müteşabih nasların zahirlerindeki manaların kast edilmediğinin en önde gelen delilleri akla ve şeriata aykırı olmasıdır. Bunların yanı sıra, erbabı tarafından anlaşılabilecek belagat kaideleri gibi bazı ilimleri bilmeye dayanan karineler de vardır. Kur'an-ı Kerim'de bir lafzın getiriliş biçiminden de yani sıyak (sonrası) ve sıbakından da (öncesinden de) o lafzın zahirinin murat edilmediği anlaşılabilir. Sözgelimi;

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ

Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil...

ayetinde geçen "nur" kelimesinden yola çıkıp Allah Teâlâ nurdur denilemez. Zira ayetin devamında bu kelime Allah Teâlâ'ya dönen bir zamire izafe edilmiştir. Hâlbuki belagatçıların kelâmında bir lafzın kendisiyle aynı manayı taşıyan diğer bir lafza izafe edilmesine rastlayamazsınız. Allah kelâmında nasıl rastlansın?

Bir başka ayette de şöyle buyurulmaktadır:

الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى

Rahman arşa kurulmuştur.

Hâlbuki başka bir ayette arşın melekler tarafından taşındığından bahsedilmektedir.

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ

Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamt ederek tespih ederler...

Taşınabilen bir şey hâdis olacağına göre, Kadim ve varlığı zatından olan Allah Teâlâ'nın oraya kurulması hiçbir şekilde akılla izah edilemez.

Allah Teâlâ'nın sıfatlarıyla alakalı bir kuralı da burada zikretmek yerinde olacaktır: Allah Teâlâ hakkında bazı isim ve sıfatların ispat edilmesinde ya da nefyedilmesinde asıl kaynak Kur'an-ı Kerim'de varit olan iki tür ayetlerdir.

Bunlardan birincisi: Allah Teâlâ'nın her çeşit ayıp ve noksandan münezzeh olduğunu ifade eden ayetlerdir.

İkincisi: Allah Teâlâ'nın kesinlikle sonradan yaratılmışlardan farklı olduğu ve hiçbir şeyin ona benzemediğini ifade eden ayetlerdir. Zikredilen bu iki manayı ifade eden ayetler, Allah Teâlâ hakkında itikat edilmesi caiz olan ve olmayan isim ve sıfatları tespit edebilmekte asıl olup, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ hakkında varit olmuş isim ve sıfatlarla alakalı diğer ayetlerin manalarını itikat edilebilecek şekilde yönlendirilmeleri hususunda mutlak etkilidirler. Şöyle ki; herhangi bir ayet, zahiri itibarıyla yukarıda değişmez asıl olduğunu söylediğimiz iki tür ayete aykırı manaları vehmettirse, asıl olarak kabul ettiğimiz bu iki tür, diğerleri üzerine hükmedecek ve onların zahiri manalarının kesinlikle kastedilmediklerine hükmedilecektir.

Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerde Allah Teâlâ'ya nispet edilmiş manalar dört kısımdır.

1- Açıkça Allah Teâlâ hakkında noksanlık vehmettiren ayetler. Sözgelimi; Allah Teâlâ'ya unutmanın nispet edilmesi, Tövbe ve Secde surelerinde şöyle buyurulmuştur:

نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ

Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu.

فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ

O hâlde, bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın. Biz de sizi unuttuk.

Bu tür nâsların zahirinden anlaşılan ve Allah Teâlâ hakkında açıkça noksanlık vehmettiren manalarını tevil etmek bütün âlimler nazarında vaciptir. Bunları uygun manalara tevil etmekten kaçınmak ise kesinlikle caiz değildir.

Bu kısım hakkında unutulmaması gereken bir husus da şudur: Bu tür naslar, hakiki manalarının maksut olmayıp mecaz manalarının maksut olduğuna dair karineler içerirler. Bu ise, bu tür nasların aslında Allah Teâlâ hakkında noksanlık gerektiren manalara delaleti olmadığını, belki o tür manaları vehmettirdiğini gösterir. Bu yüzden "ifade etmek", "delalet etmek" tabirleri yerine "vehmettirmek" tabirini kullanmak daha doğru olacaktır.

2- Allah Teâlâ hakkında uzuv, ölçü, son, hâdis olan şeylere ve mekâna girmek gibi sonradan yaratılmışlara ve cisimlere ait özellikleri vehmettiren ayetler. Bu tür nasların vehmettirdiği manaların da murat olmadığını ifade edecek tarzda icmalî bir şekilde te'vil edilmeleri vaciptir. Bu tevili yaptıktan sonra asıl murat mana araştırılmayıp bundan sonrasını Allah Teâlâ'ya mı bırakmalı, yoksa sahih tevil şartları gözetilerek Allah Teâlâ'ya nispeti sahih olacak manalara tevil mi edilmelidir? Bu iki farklı bakış açısı, meşhur Selef-Halef ihtilafının özüdür.

3- Rahmet, rıza, gazap gibi, Allah Teâlâ hakkında sabit olan bazı fiilî sıfatları ifade eden ayetlerdir. Bu tür sıfatların Allah Teâlâ'nın sıfatları olduğunda şüphe olmasa da lügat manalarıyla, yani insanlara ispat edilmiş olduğu gibi Allah Teâlâ'ya ispat edilmesi caiz değildir. Zira bu sıfatların insanlardaki hali, değişim ve yok olmayı gerektirir. Ayrıca bu sıfatlar, insanlara nispetle düşünüldüğünde hâdis oldukları aşikârdır. Zira insanın zâtı hâdistir. Zât

'aleyhi ve sellem) haber vermiş, Kitap ve Sünnet bunu söylemiştir. Bu yüzden bunların gerçekleşeceği sabit olmuştur.

Müellif de bu meselelere önem vermiş ve konuyu tahkik ve tekit maksadıyla bu esasların her birini teker teker ele almış ve şöyle demiştir:

---

hâdis iken, sıfatların kadim olması düşünülemez. İnsandaki manalarıyla Allah Teâlâ'da düşünülmeleri Allah Teâlâ'nın hâdise mahal olmasını gerektirir ki, Allah Teâlâ böyle olmaktan münezzehtir.

4- Hayat, ilim, işitmek, görmek gibi, Allah Teâlâ hakkında sabit olan ve sıfat-ı maneviye diye tabir edilen bazı subutî yani zâti sıfatları ifade eden ayetlerdir. Bunların Allah Teâlâ'ya nispetinde Allah Teâlâ hakkında herhangi bir eksiklik manası anlaşılmaz. Hatta bu sıfatları Allah Teâlâ'ya nispet etmek Müslüman üzerine vaciptir. Zira bunların lügattaki manaları, Allah Teâlâ hakkında düşünülmesi caiz olmayan manaları vehmettirmez. Bilakis bu sıfatlar, ilâh olmanın gereklerinden olan azamet, kemal ve celal sıfatlarıdır. Bu sıfatların insan gibi hâdis olanlardaki hali, en kâmil haliyle değildir. Zira her dem yok olabilir. Bu da bu sıfatların insan gibilerde zâtının gayrısı olduğunu gösterir. Hâlbuki bu sıfatlar Allah Teâlâ hakkında zâtının aynı da değil, gayrısı da değildir.

Geride de beyan ettiğimiz gibi insanların itikatlarının bozulma korkusu gibi bazı zaruri durumlar, Halef Âlimlerini tafsilî te'vil yapmanın vacip olduğu görüşüne sevk etmiştir. Ancak bu görüşün bir tehlikesi vardı. O tehlike, liyakati olsun ya da olmasın herkesin te'vil yapmaya girişme korkusuydu. Şüphesiz ki bunun açacağı yara, sakınılmak istenenden daha aşağı değildi. Bunun idraki içerisinde olan Halef Âlimleri tafsilî te'vil yapmayı belli şartların bulunmasına bağlamışlardır. Bu şartlara uymayan bir te'vil batıldır, geçersizdir. Şimdi bu şartları ele alalım:

1- Yapılan te'ville elde edinilen mana, Allah Teâlâ hakkında sübutu caiz olan şeylerden olmalıdır.
2- Tevil sonucunda elde edilecek mana, tazim bildirmelidir.
3- Yapılan tevil, Arap lügatının ve şeriatın kurallarına aykırı olmadığı gibi, akla da aykırı olmamalıdır. Yani, te'vil edilecek lafız lügatta veya şeriatta (din ıstılahında) tevil edildiği manaya ihtimalli olmalı ve akla aykırı olmamalıdır. Buna göre, söz gelimi; ilim sebeplerinden olmayan rüya, zuhurat ve benzerleri, akla, lügata veya şeriata uyumlu olmaması durumunda sahih te'vil yollarından olmayacak ve bu yollarla yapılan te'viller batıl olacaktır. Tevil edilen lafzın tevilinden elde edilen mana, içinde geçtiği cümlenin kelime yapısına, diğer bir ifadeyle sıyak ve sibakına uyumlu olmalıdır. Sözgelimi; lügatte birçok manası olan "النظر" kelimesi kullanıldığı cümlede " إلى" harfi ceri ile kullanılıyorsa görmek manasında olamaz. Böyle te'vil edilirse batıl olur.
4- Te'vil edilen lafzın o manada olduğuna dair bir delil olmalıdır.
5- Te'vil edilen lafzın başka bir manayla te'vil edilmesi gerektiğine dair daha kuvvetli bir delil olmamalıdır. Aksi takdirde birinci tevilin yanlış olduğu anlaşılmış olur.

Metin

حَشْرُ الْأَجْسادِ وَإِعادَةُ الرُّوحِ إِلَيْهاَ

(**وَالْبَعْثُ**) وَهُوَ أَنْ يَبْعَثَ اللهُ تعالَى اَلْمَوْتَى مِنَ الْقُبُورِ بِأَنْ يَجْمَعَ أَجْزاءَهُمْ اَلْأَصْلِيَّةَ وَيُعِيدَ الْأَرْواحَ إِلَيْهاَ (حَقٌّ) لِقَوْلِهِ تعالَى: ﴿ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴾ [اَلْمُؤمِنُونَ/١٦] وَقَولِهِ تعالَى: ﴿ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ ﴾ [يس/٧٩] إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ النُّصُوصِ الْقاَطِعَةِ النَّاطِقَةِ بِحَشْرِ الْأَجْسادِ.

وَأَنْكَرَهُ اَلْفَلاَسِفَةُ بِناءً عَلَى اِمْتِناعِ إِعادَةِ الْمَعْدُومِ بِعَيْنِهِ، وَهُوَ مَعَ أَنَّهُ لاَ دَلِيلَ لَهُمْ عَلَيْهِ يُعْتَدُّ بِهِ غَيْرَ مُضِرٍّ بِالْمَقْصُودِ؛ لِأَنَّ مُرادَناَ أَنَّ اللهَ تعالَى يَجْمَعُ الْأَجْزاءَ الْأَصْلِيَّةَ لِلْإِنْسانِ وَيُعِيدُ رُوحَهُ إِلَيهِ، سَواءٌ سَمَّي ذَلِكَ إِعادَةَ الْمَعْدُومِ بِعَيْنِهِ أَوْ لَمْ يُسَمِّ. وَبِهَذاَ سَقَطَ ماَ قاَلُوا: إِنَّهُ لَوْ أَكَلَ إِنْسانٌ إِنْسانَاً بِحَيْثُ صارَ جُزْءاً مِنْهُ، فَتِلْكَ الْأَجْزاءُ إِمَّا أَنْ تُعادَ فِيهِماَ وَهُوَ مُحاَلٌ، أَوْ فِي أَحَدِهِماَ فَلاَ يَكُونُ الْآخَرُ مُعاَداً بِجَمِيعِ أَجْزاَئِهِ، وَذَلِكَ؛ لِأَنَّ الْمُعاَدَ إِنَّماَ هُوَ الْأَجْزاءُ الْأَصْلِيَّةُ الْباَقِيَةُ مِنْ أَوَّلِ الْعُمْرِ إِلَى آخِرِهِ، وَالْأَجْزاءُ الْمَأْكُولَةُ فُضْلَةٌ مِنَ الْآكِلِ لاَ أَصْلِيَّةٌ.

فَإِنْ قِيلَ: هَذاَ قَوْلٌ بِالتَّناَسُخِ؛ لِأَنَّ الْبَدَنَ الثَّانِيَ لَيْسَ هُوَ الْأَوَّلَ، لِمَا وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ مِنْ أَنَّ "أَهْلُ الجَنَّةِ جُرْدٌ مُرْدٌ مُكَحَّلُونَ"، وَأَنَّ الْجَهَنَّمِيَّ ضِرْسُهُ مِثْلَ جَبَلِ أُحُدٍ، وَمِنْ هَهُناَ قاَلَ مَنْ قاَلَ: ماَ مِنْ مَذْهَبٍ إِلَّا وَلِلتَّناَسُخِ فِيهِ قَدَمٌ راَسِخٌ.

قُلْناَ: إِنَّماَ يَلْزَمُ التَّناَسُخُ لَوْ لَمْ يَكُنْ اَلْبَدَنُ الثاَنِي مَخْلُوقاً مِنَ الْأَجْزاءِ الْأَصْلِيَّةِ لِلْبَدَنِ الْأَوَّلِ، وَإِنْ سُمِّيَ مِثْلُ ذَلِكَ تَناَسُخاً كاَنَ نِزاَعاً فِي مُجَرَّدِ الْاِسْمِ، وَلاَ دَلِيلَ عَلَى اِسْتِحاَلَةِ إِعادَةِ الرُّوحِ إِلَى مِثْلِ هَذاَ الْبَدَنِ، بَلِ الْأَدِلَّةُ قاَئِمَةٌ عَلَى حَقِّيَّتِهِ سَواءٌ سُمِّيَ تَناَسُخاً أَمْ لاَ.

Kelime Anlamı

وَالْبَعْثُ **Diriltilmek** وَهُوَ **bu** Nedir? أَنْ يَبْعَثَ اللهُ تَعَالَى الْمَوْتَى **Allah Teâlâ'nın ölüyü diriltmesidir** Nereden? مِنَ الْقُبُورِ **kabirden** Nasıl? بِأَنْ يَجْمَعَ أَجْزَاءَهُمْ الْأَصْلِيَّةَ **asıl parçalarını toplayarak** Daha? وَيُعِيدَ الْأَرْوَاحَ إِلَيْهَا **ve o cüzlere ruhları iade etınesidir.** İşte bu diriltme nedir? حَقٌّ **haktır -sabittir-** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı:** "ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ" **" Sonra yine muhakkak siz, kıyamet gününde (tekrar) diriltileceksiniz."** Daha? وَقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı:** قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ **"De ki: «Onları ilk defa var eden diriltecektir."** Daha? إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **başkaları** Nelerden? مِنَ النُّصُوصِ الْقَاطِعَةِ **kesin naslardan** öyle naslar ki النَّاطِقَةِ بِحَشْرِ الْأَجْسَادِ **cesetlerin diriltileceğine delalet ediyor.** وَأَنْكَرَهُ الْفَلَاسِفَةُ **Felsefeciler diriltilmeyi inkar etınişlerdir** Ne için? بِنَاءً عَلَى امْتِنَاعِ إِعَادَةِ الْمَعْدُومِ بِعَيْنِهِ **yok olanın aynıyla iadesini mümkün görmedikleri için** Daha? وَهُوَ **Aynıyla diriltilme** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّهُ **bununla beraber aynıyla diriltilmenin mümkün olmaması** Nedir? لَا دَلِيلَ لَهُمْ عَلَيْهِ **onlar için bu hususta delilleri olmamakla beraber** öyle delil ki يُعْتَدُّ بِهِ **güvenilir** Onların bu iddiası delil olmamakla beraber nedir? غَيْرَ مُضِرٍّ بِالْمَقْصُودِ **maksada -yani diriltilmenin vukuuna- zarar vermez** Ne için? لِأَنَّ مُرَادَنَا **zira bizim kastımız** Nedir? أَنَّ اللهَ تَعَالَى **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? يَجْمَعُ الْأَجْزَاءَ الْأَصْلِيَّةَ لِلْإِنْسَانِ **insanın asıl cüzlerini toplayacaktır** Daha? وَيُعِيدُ رُوحَهُ إِلَيْهِ **ve insana ruhunu iade edecektir.** Ne olduğu halde? سَوَاءٌ سَمَّي ذَلِكَ إِعَادَةَ الْمَعْدُومِ بِعَيْنِهِ **ister bu yok olanı aynıyla iade, diye isimlensin** Daha? أَوْ لَمْ يُسَمِّ **isterse de böyle isimlenmesin.** وَبِهَذَا سَقَطَ مَا قَالُوا **Bu açıklamayla şu söylenen itiraz düştü:** إِنَّهُ **Muhakkak şan**

لَوْ أَكَلَ إِنْسَانٌ إِنْسَانَاً **bir insan diğerini yese** Nasıl? بِحَيْثُ صَارَ جُزْءاً مِنْهُ **yiyenden bir cüz olacak şekilde** Ne olur? فَتِلْكَ الْأَجْزَاءُ **-yenilen- bu cüzler** Nedir? إِمَّا أَنْ تُعَادَ فِيهِماَ وَهُوَ مُحَالٌ **ya ikisinde birden iade edilecektir ki bu muhaldir** Daha? أَوْ فِي أَحَدِهِماَ **veya birinde iade edilecektir.** Daha? فَلَا يَكُونُ الْآخَرُ مُعَاداً بِجَمِيعِ أَجْزَائِهِ **bu durumda diğeri tüm cüzleriyle iade edilmemiş olacaktır** Daha? وَذَلِكَ **bu itirazın düşme sebebi** Ne içindir? لِأَنَّ الْمُعَادَ **zira iade edilecek olan** إِنَّماَ هُوَ **muhakkak ki o kalan** الْأَجْزَاءُ الْأَصْلِيَّةُ الْبَاقِيَةُ **asıl cüzlerdir** Neyden kalan? مِنْ أَوَّلِ الْعُمْرِ إِلَى آخِرِهِ **ömrünün başından sonuna kadar ki** Ne olduğu halde? وَالْأَجْزَاءُ الْمَأْكُولَةُ **Halbuki yenilmiş cüzler** Nedir? فُضْلَةٌ مِنَ الْآكِلِ لَا أَصْلِيَّةٌ **yenilenden oluşan artıklardır, asıl cüzler değildir.** Daha? فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? هَذاَ قَوْلٌ بِالتَّنَاسُخِ **Bu reankarnasyonla hükmetmektir** Ne için? لِأَنَّ الْبَدَنَ الثَّانِيَ لَيْسَ هُوَ الْأَوَّلَ **zira ikinci beden ilkinin aynısı değildir** Ne için? لِمَا وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ **zira bir hadiste gelmiştir** Gelen nedir? مِنْ أَنَّ أَهْلَ الجَنَّةِ'' **Muhakkak cennet ehli** Nedir? جُرْدٌ **saçsız,** مُرْدٌ **sakalsız** مُكَحَّلُونَ وَأَنَّ الْجَهَنَّمِيَّ **ve gözbebekleri siyahtır** ضِرْسُهُ مِثْلَ جَبَلِ أُحُدٍ **azı dişi Uhud dağı kadardır.''** وَمِنْ هَهُنَاَ قَالَ مَنْ قَالَ **İşte bundan dolayı diyen dedi:** Ne dedi? ماَ مِنْ مَذْهَبٍ إِلَّا وَلِلتَّنَاسُخِ فِيهِ قَدَمٌ راَسِخٌ **Hiç bir mezhep yok ki kesinlikle reankarnasyonun onda ayağı vardır. -yani ayağı ona uğramıştır.-** قُلْناَ **Biz şöyle deriz:** لَوْ لَمْ يَكُنْ اَلْبَدَنُ الثَانِي مَخْلُوقاً **şayet ikinci beden yaratılmamış olsaydı** Neden? إِنَّماَ يَلْزَمُ التَّناَسُخُ **Reankarnasyon gerekirdi** مِنَ الْأَجْزَاءِ الْأَصْلِيَّةِ لِلْبَدَنِ الْأَوَّلِ **birinci bedenin asıl cüzlerinden.** Daha? وَإِنْ سُمِّيَ مِثْلُ ذَلِكَ **Şayet bu tür yaratılma isimlendirilecek olsa** Ne ile isimlendirilecek olsa? تَناَسُخاً **reankarnasyon diye** Ne olur? كَانَ نِزاَعاً فِي مُجَرَّدِ الْاِسْمِ **sadece isim bakımından ihtilaf**

olur. Ne olduğu halde? وَلَا دَلِيلَ **Halbuki hiçbir delil yoktur** Ne üzerine? عَلَى اِسْتِحالَةِ إِعادَةِ الرُّوحِ إِلَى مِثْلِ هَذاَ الْبَدَنِ **bu gibi bir bedene ruhun iade edilmesinin muhal olduğuna dair** Daha? بَلِ الْأَدِلَّةُ قائِمَةٌ عَلَى حَقِّيَّتِهِ **bilakis hak olduğuna dair deliller vardır** Ne olduğu halde? سَواءٌ سُمِّيَ تَناسُخاً أَمْ لَا **ister reankarnasyon, diye isimlensin ister böyle isimlenmesin.**

Metnü'l-Akâid

Öldükten Sonra Dirilmek ve Ruhun Cesede İade Edilmesi

Öldükten sonra dirilmek haktır.

Şerhu'l-Akâid

Öldükten sonra dirilmek haktır. Öldükten sonra dirilmek, Allah Teâlâ'nın ölüleri kabirlerinden kaldırıp aslî cüzlerini bir araya getirerek onlara ruh üflemek suretiyle kendilerine tekrar hayat vermesidir.[1] Öldükten sonra dirilmenin hak oluşunun delillerinden bazıları şunlardır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Şüphesiz kıyamet günü tekrar diriltilirsiniz."***[2] ***"De ki: «Onları ilk defa yaratan diriltecektir. O, her türlü yaratmayı bilendir."***[3] bedenlerin haşr edileceğini ispat eden daha nice katiyet ifade eden ayet ve hadis bulunmaktadır.

Filozoflar madûm/yok olan bir şeyin tekrar aynen iadesinin imkânsız oluşuna dayanarak bedenlerin yeniden diriltileceğini inkâr etmişlerdir. Filozofların ellerinde muteber bir delil bulunmamakla birlikte ileri sürdükleri bu delil, esas maksat olan öldükten sonra diriltilmeye aykırı değildir. Zira bizim kastımız Allah Teâlâ'nın insanın aslî cüzlerini bir araya getirerek ona ruhunu iade etmesidir. Buna ister ma'dûmun aynen iadesi denilsin ister denilmesin fark etmez.

---

1 Seyyid Şerif, Tarifat'ta ruh için şunlar söylemiştir: İnsan ruhu Allah Teâlâ'nın rububiyyetinin üzerinde zahir olduklarındandır. Allah Teâlâ'dan başka kimse hakikatını bilemez. İnsanda idrakve bilme kabiliyetinin latif bir cisim olup alemi emirden inmiştir. Ruh mücerret olduğu gibi, bedende yerleşmiş de olabilir. Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı ve en büyük halifesidir. Ruh nurani bir cevherdir. Cevherliği itibarıyla nefs-i vahide, nur olması itibarıyla akıl diye isimlenmiştir. Allah Teâlâ'nın dostları katında ruhun mertebeleri: Sır, hafa, ruh, kalp, kelime, rav', fuad, sadr, akıl ve nefisdir.

2 Mü'minûn, 16

3 Yâsîn, 79

Bu izahat anlaşılınca dirilişe yöneltilen şu itirazlar da geçersiz olur. Sözgelimi bedenlerin dirilmesine itiraz sadedinde, bir insanın diğer bir insan tarafından yenilerek onun bir cüzü haline gelmesi durumunda diriliş için bu cüzler ya her iki insanın bedenine iade edilecektir ki bu muhaldir. Ya da onlardan sadece birinin bedenine iade edilecektir. Bu durumda diğeri bütün cüzleriyle dirilmiş olmayacaktır. Zira insanların bedenlerine tekrar iade edilen şey, onların hayatlarının başından sonuna kadar taşıdıkları aslî cüzleridir. Yediği insanın cüzleri yiyen kimsenin aslî cüzleri değildir, fazlalıktır.

Denilirse ki: Sizin bu dediğiniz bedenlerin dirilmesi inancı tenasüh/ruh göçünü kabul etmek anlamına gelir. Çünkü insana ahrette verilecek ikinci bedeni onun dünyadaki bedeninin aynısı değildir.[1] Nitekim "Cennet ehli sakalsız ve bedenleri kılsız olacaktır"[2], "Cehennem ehlinden birinin azı dişi Uhud dağı kadar büyük olacaktır"[3] gibi hadisler de bunu göstermektedir. Bu yüzden, "hiçbir mezhep yoktur ki, onun köklerine tenasüh inancı sızmış olmasın" denmiştir.

Deriz ki: aynı kişinin ikinci bedeni, birinci bedeninin aslî cüzlerinden yaratılmamış olsaydı tekrar diriltilişe tenasüh denebilirdi. Fakat buna tenasüh demek sözde bir tartışmadan başka bir şey olmazdı. İsmi tenasüh olsun veya olmasın birinci bedene ruhun iade edilmesinin imkânsız olduğunu gösteren hiçbir delil yoktur. Aksine bütün deliller, bedenlerin diriltilmesinin gerçekleşeceğini kanıtlamaktadır. (Artık siz bu diriltilişe ister tenasüh ister başka bir şey deyin ismi önemli değil, gerçekleşecek olan öldükten sonra diriltilmektir).

Metin

وَزْنُ الْأَعْمَالِ فِي الْمِيزَانِ

(**وَالْوَزْنُ حَقٌّ**) لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ اَلْحَقُّ ﴾ [الأعراف/٨]. وَالْمِيزَانُ عِبَارَةٌ عَمَّا يُعْرَفُ بِهِ كَيْفِيَّةُ مَقَادِيرِ الْأَعْمَالِ، وَالْعَقْلُ قَاصِرٌ عَنْ إِدْرَاكِ كَيْفِيَّتِهِ.

وَأَنْكَرَهُ الْمُعْتَزِلَةُ؛ لِأَنَّ الْأَعْمَالَ أَعْرَاضٌ، وَإِنْ أَمْكَنَ إِعَادَتُهَا لَمْ يُمْكِنْ وَزْنُهَا، وَلِأَنَّهُمَا مَعْلُومَةٌ لِلَّهِ تَعَالَى فَوَزْنُهَا عَبَثٌ. وَالْجَوَابُ: أَنَّهُ قَدْ وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ أَنَّ كُتُبَ الْأَعْمَالِ هِيَ الَّتِي تُوزَنُ، فَلَا إِشْكَالَ.

---

1 Bu durumda ruh bir bedenden başka bir bedene göç etmiş olacaktır.

2 Ahmed b. Hanbel, 2/295, 343

3 Müslim, 44/2851

وَعَلَى تَقْدِيرِ تَسْلِيمِ كَوْنِ أَفْعَالِ اللَّهِ تَعَالَى مُعَلَّلَةً بِالْأَغْرَاضِ لَعَلَّ فِي الْوَزْنِ حِكْمَةً لَا نَطَّلِعُ عَلَيْهَا، وَعَدَمُ اطِّلَاعِنَا عَلَى الْحِكْمَةِ لَا يُوجِبُ الْعَبَثَ.

Kelime Anlamı

وَالْوَزْنُ حَقٌّ **Vezn haktır. -Yani amellerin tartılması sabittir.-** Ne için? لِقَوْلِهِ **تَعَالَى Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı:** ''وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ'' **"O gün amellerin tartılması haktır."** وَالْمِيزَانُ **Mizan** Nedir? عِبَارَةٌ عَمَّا يُعْرَفُ بِهِ كَيْفِيَّةُ مَقَادِيرِ الْأَعْمَالِ **amellerin keyfiyetinin kendisiyle bilindiği şeyden ibarettir.** Ne olduğu halde? وَالْعَقْلُ قَاصِرٌ عَنْ إِدْرَاكِ كَيْفِيَّتِهِ **Keyfiyetini anlamaktan akıl acizdir.** Daha? وَأَنْكَرَهُ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile bunu inkar etmiştir** Ne için? لِأَنَّ الْأَعْمَالَ أَعْرَاضٌ **ameller arazdır** Ne olduğu halde? وَإِنْ أَمْكَنَ إِعَادَتُهَا لَمْ يُمْكِنْ وَزْنُهَا **iadesi mümkün olsa da tartılması mümkün değildir** Daha? وَلِأَنَّهَا مَعْلُومَةٌ لِلَّهِ تَعَالَى فَوَزْنُهَا عَبَثٌ **ayrıca ameller Allah Teâlâ'ya malumdur. Dolayısıyla tartılması abestir.** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** قَدْ وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ **hadis-i şerifte şöyle varit olmuştur:** أَنَّ كُتُبَ الْأَعْمَالِ هِيَ الَّتِي تُوزَنُ **"Amellerin yazıldığı kitaplar tartılacaktır."** فَلَا إِشْكَالَ **Artık işkal kalmaz.**

وَعَلَى تَقْدِيرِ تَسْلِيمِ كَوْنِ أَفْعَالِ اللَّهِ تَعَالَى مُعَلَّلَةً بِالْأَغْرَاضِ **Allah Teâlâ'nın fiillerinin belli garazlarla illetlendiği görüşü müsellem görülmesi halinde** Ne olur? لَعَلَّ فِي الْوَزْنِ حِكْمَةً **umulur ki amellerin tartılmasında bir hikmet vardır** öyle hikmet ki لَا نَطَّلِعُ عَلَيْهَا **biz ona muttali olamıyoruz.** وَعَدَمُ اطِّلَاعِنَا عَلَى الْحِكْمَةِ لَا يُوجِبُ الْعَبَثَ **Hikmete muttali olamamız abesi gerektirmez.**

Metnü'l-Akâid

Amellerin Mizanda Tartılması

Mîzân haktır.

Şerhu'l-Akâid

Mîzân, haktır. Ayet-i kerimede "O gün tartı/mîzan haktır. Kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."[1] buyrulmuştur. Mizan amellerin miktarı bilmek için kullanılacak olan araçtır. Akıl onun şeklini anlayabilmekten acizdir.[2]

Mutezile mizanın hak olduğunu inkâr eder. Gerekçe olarak amellerin araz olduğunu (ve iadelerinin imkânsız olduğunu) savunur. Ayrıca iadeleri mümkün olsa bile (cisim olmadıklarından) tartılmalarının mümkün olmayacağını, zira Allah Teâlâ katında malum olduklarını ve bu yüzden tartılmalarının abes olacağını söyler.

Bunlara cevap şudur: hadis-i şeriflerde geldiğine göre tartılacak olan amel defterleridir, (ameller değil). Böyle olunca müşkül denecek bir sorun kalmaz.

Allah Teâlâ'nın efalinin gayelerle muallel olduğu kuralını kabul ettiğimiz takdirde amellerin tartılmasının fark edemediğimiz nice hikmetleri olabilir. Bizim konuyla alakalı bir hikmet görememememiz (hikmet olmadığını dolayısıyla) bunun abes olmasını gerektirmez.

Metin

كُتُبُ الْأَعْمَالِ

(وَالْكِتَابُ) اَلْمُثْبَتُ فِيهِ طَاعَاتُ الْعِبَادِ وَمَعَاصِيهِمْ يُؤْتَى لِلْمُؤْمِنِينَ بِأَيْمَانِهِمْ وَلِلْكُفَّارِ بِشَمَائِلِهِمْ وَوَرَاءَ ظُهُورِهِمْ، (حَقٌّ) لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا ﴾ [الإسراء/١٣] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴾ [الانشقاق/٧-٨]. وَسَكَتَ الْمُصَنِّفُ عَنْ ذِكْرِ الْحِسَابِ اِكْتِفَاءً بِالْكِتَابِ، وَأَنْكَرَهُ اَلْمُعْتَزِلَةُ زَعْماً مِنْهُمْ أَنَّهُ عَبَثٌ، وَالْجَوَابُ مَا مَرَّ.

---

1 A'râf, 8

2 Buharî şerhi Umdetü'l-Karî'de Bedreddin Aynî şöyle demiştir: Ehl-i Sünnet'e göre; Mizan lisanı, iki kefesi olan hissedilir bir cisimdir. Allah Teâlâ ameller ve sözleri cisimler gibi tartılır kılacaktır. Veya onların yazıldığı sayfaları tartılır kılacaktır. Denilmiştir ki: Bu tartı kıl tartan mizan gibi hassastır. Faydası adeleti izhar etmek, insafta mübalağa ve kulları özre ilzam etmektir.

Kelime Anlamı

وَالْكِتَابُ **Kitaplar** öyle kitaplar ki اَلْمُثْبَتُ فِيهِ **onda sabittir** Ne? طَاعَاتُ الْعِبَادِ وَمَعَاصِيهِم **kulların itaat ve masiyetleri** Nedir? يُؤْتَى لِلْمُؤْمِنِينَ بِأَيْمَانِهِمْ **Müminlere sağ taraflarından verilecek** Daha? وَلِلْكُفَّارِ بِشَمَائِلِهِمْ وَوَرَاءَ ظُهُورِهِمْ **kafirlere de sol ve arka taraflarından verilecek.** İşte bu özellikteki kitap nedir? حَقٌّ **haktır -sabittir-** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı:** وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنْشُورًا **"Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız"** Daha? وَقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti:** فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا **"Kime kitabı sağından verilirse, Hesabı çok kolay bir şekilde görülecek."** وَسَكَتَ الْمُصَنِّفُ **Musannif bahsetmedi** Neden? عَنْ ذِكْرِ الْحِسَابِ **hesabı zikretmekten** Ne için? اِكْتِفَاءً بِالْكِتَابِ **kitap ile yetindiği için** Daha? وَأَنْكَرَهُ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile bunu inkar etmiştir** Ne için? زَعْماً مِنْهُمْ أَنَّهُ عَبَثٌ **bunun abes olduğunu zannettikleri için.** وَالْجَوَابُ مَا مَرَّ **Bunun cevabı geride geçti.**

Metnü'l-Akâid

Amel Defterleri

Amel defterleri haktır.

Şerhu'l-Akâid

Amel defteri haktır. Bu defterlerde kulların itaat ve günahları kayıtlıdır. Bu defterler, Müminlere sağ taraflarından, kâfirlere ise sol ve arka taraflarından verilir. Amel defterinin hak olduğuna dair açık ayet-i kerimeler vardır. ***"Her insanın boynuna işlediklerini dolarız ve kıyamet günü açılmış bulacağı Kitap'ı önüne çıkarırız."***[1] ***"Kimin kitabı sağından verilirse, Kolay bir hesapla hesaba çekilecek;"***[2] ayet-i kerimeleri bunlardan sadece bir kaçıdır.

1 isrâ, 13
2 inşikak, 7-8

Musannif amel defterleriyle yetindiği için ahretteki hesap konusuna değinmeyi gerekli görmemiştir.

Mutezile abes olacağı gerekçesiyle amel defterlerini inkâr etmiştir. Bunun cevabı mizanla ilgili itirazlarına verilen cevapla aynıdır.

Metin

اَلسُّؤَالُ عَنِ الْأَعْمَالِ

(وَالسُّؤَالُ حَقٌّ) لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ [الحجر/٩٢] وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "إِنَّ اللهَ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ، وَيَسْتُرُهُ فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ أَيْ رَبِّ، حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ هَلَكَ قَالَ: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا، وَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ، فَيُعْطَى كِتَابُ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الكَافِرُ وَالْمُنَافِقُ فَيُنَادَى بِهِمْ عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ».

Kelime Anlamı

وَالسُّؤَالُ حَقٌّ **Sual haktır -sabittir-** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı** لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ **"Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız"** Daha? وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **ve Peygamber (**'aleyhi's-selâm**)ın hadisinden dolayı** إِنَّ اللهَ يُدْنِي الْمُؤْمِنَ **Muhakkak Allah Teâlâ Mümini yaklaştırır** فَيَضَعُ عَلَيْهِ كَنَفَهُ **ve onu gözetir, korur** Daha? وَيَسْتُرُهُ **ve onu -günahlarını- örter** Daha? فَيَقُولُ **akabinde şöyle der:** أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا **Bunun günahını biliyor musun?** Daha? أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا **Bunun günahını biliyor musun?** Daha? فَيَقُولُ **bunun üzerine kul şöyle der:** نَعَمْ أَيْ رَبِّ **Evet, Rabbim** Daha? حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ **ta ki ona günahlarını ikrar ettirince** Daha? وَرَأَى فِي نَفْسِهِ أَنَّهُ هَلَكَ **ve nefsi**

hakkında helak olduğunu anlayınca Ne olacak? قَالَ **şöyle buyuracak:** سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِي الدُّنْيَا **Onları dünyada senin için örtmüştüm** Daha? وَأَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ **ben seni bu gün de affediyorum** Daha? فَيُعْطَى كِتَابُ حَسَنَاتِهِ **böylece iyiliklerin yazıldığı kitapları verildi.** Daha? وَأَمَّا الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُ **Kafir ve münafıklara gelince;** فَيُنَادَى بِهِمْ **onlara nida edilecek** Ne oldukları halde? عَلَى رُءُوسِ الْخَلَائِقِ **insanlar arasında** هَؤُلَاءِ **İşte onlar** Nedir? الَّذِينَ **öyle insanlardır ki** كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ **Rablerini yalanlamışlardır.** Daha? أَلَا **Dikkat!** لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ **Allah Teâlâ'nın laneti zalimlerin üzerine olsun.**

Metnü'l-Akâid

Sorgu/Sual

Sorgu haktır.

Şerhu'l-Akâid

Sorgu/sual haktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız"***[1].

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) de bu konuda şöyle buyurur: "Allah Teâlâ mümin kulu hazret-i kudsiyelerine yaklaştırır. Onu hıfz-i emniyetine alarak insanlardan gizler ve kendisine işlediğin falan günahı, filan günahı biliyor musun, der. O da mahcubiyetle evet, ya rabbî biliyorum, der. Böylece rabbi ona bütün günahlarını itiraf ettirir. Sonunda mümin kul helak olacağını zanneder. Sonra Allah Teâlâ ona, bu günahlarını dünyada örttüm. Bugün de onları affediyorum, der. Böylece kitabı kendisine sağ tarafından verilir. Kâfir ve münafıklara gelince onlara bütün insanların huzurunda seslenilerek bunlar rablerini yalanladılar, lanet zalimlerin üzerine olsun, denir."[2]

1 Hicr/92

2 Buharî, 2441; Müslim, 52/2768

Metin

حَوْضُ الْكَوْثَرِ

(وَالْحَوْضُ حَقٌّ) لِقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ ﴾ [الكوثر/١] وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: " حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ، وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ، وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ المِسْكِ، وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ، مَنْ شَرِبَ مِنْهَا فَلاَ يَظْمَأُ أَبَدًا" وَالْأَحَادِيثُ فِيهِ كَثِيرَةٌ.

Kelime Anlamı

وَالْحَوْضُ حَقٌّ **Havuz haktır -sabittir-** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı** إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ **Muhakkak biz sana Kevser'i verdik.** Daha? وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **ve Peygamber (**'aleyhi's-selâm**)ın hadis-i şerifinden dolayı:** " حَوْضِي مَسِيرَةُ شَهْرٍ **Havuzumun genişliği bir aylık yol kadardır** Daha? وَزَوَايَاهُ سَوَاءٌ **köşeleri eşittir -yani karedir-** Daha? وَمَاؤُهُ أَبْيَضُ مِنَ اللَّبَنِ **ve suyu sütten daha beyazdır** Daha? وَرِيحُهُ أَطْيَبُ مِنَ المِسْكِ **kokusu misk-ten daha hoştur** Daha? وَكِيزَانُهُ كَنُجُومِ السَّمَاءِ **kadehleri semadan daha parlaktır** مَنْ شَرِبَ مِنْهَا **Kim ondan içerse** Ne olur? فَلاَ يَظْمَأُ أَبَدًا **ebedi susamaz.** وَالْأَحَادِيثُ فِيهِ كَثِيرَةٌ **Bu konudaki hadisler çoktur.**

Metnü'l-Akâid

Havz-ı Kevser

Havz-ı Kevser haktır.

Şerhu'l-Akâid

Havz-ı Kevser haktır. Ayet-i kerimede "muhakkak biz sana Kevser'i verdik"[1] buyrulmuştur.

1 Kevser, 1

Hadis-i şerifte de şöyle buyrulur: "Benim havuzum bir aylık yoldadır. Onun köşeleri eşittir. Suyu sütten daha ak, kokusu miskten daha güzel, bardakları gökteki yıldızlardan daha çoktur. Ondan bir defa içen kimse artık ebediyen susamaz."[1] Bu konuda varit olan birçok hadis-i şerif vardır.

Metin

اَلصِّرَاطُ

(وَالصِّرَاطُ حَقٌّ) وَهُوَ جِسْرٌ مَمْدُودٌ عَلَى مَتْنِ جَهَنَّمَ أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ وَأَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ، يَعْبُرُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَتَزِلُّ بِهِ أَقْدَامُ أَهْلِ النَّارِ. وَأَنْكَرَهُ أَكْثَرُ الْمُعْتَزِلَةِ؛ لِأَنَّهُ لَا يُمْكِنُ الْعُبُورُ عَلَيْهِ، وَإِنْ أَمْكَنَ فَهُوَ تَعْذِيبٌ لِلْمُؤْمِنِينَ. وَالْجَوَابُ: أَنَّ اللهَ تَعَالَى قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُمَكِّنَ مِنَ الْعُبُورِ عَلَيْهِ وَيُسَهِّلَهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ، حَتَّى أَنَّ مِنْهُمْ مَنْ يُجَوِّزُهُ كَالْبَرْقِ الْخَاطِفِ وَمِنْهُمْ كَالرِّيحِ الْهَابَّةِ وَمِنْهُمْ كَالْجَوَادِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِمَّا وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ.

Kelime Anlamı

وَالصِّرَاطُ حَقٌّ **Sırat haktır -sabittir-** وَهُوَ **Sırat** Nedir? جِسْرٌ مَمْدُودٌ عَلَى مَتْنِ جَهَنَّمَ **cehennem üstüne uzatılmış bir köprüdür** öyle köprü ki أَدَقُّ مِنَ الشَّعْرِ **kıldan incedir** Daha? وَأَحَدُّ مِنَ السَّيْفِ **ve kılıçtan keskindir** Daha? يَعْبُرُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ **cennetlikler onu katedecek** Daha? وَتَزِلُّ بِهِ أَقْدَامُ أَهْلِ النَّارِ **cehennemliklerin de orada ayakları tökezleyecek.** وَأَنْكَرَهُ أَكْثَرُ الْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile'nin çoğu bunu inkar etmiştir** Ne için? لِأَنَّهُ لَا يُمْكِنُ الْعُبُورُ عَلَيْهِ **zira üzerinden geçilmesi mümkün değildir.** Daha? وَإِنْ أَمْكَنَ فَهُوَ تَعْذِيبٌ لِلْمُؤْمِنِينَ **Şayet mümkün olsa da bu Mümine azap etmektir.** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّ اللهَ تَعَالَى قَادِرٌ **Muhakkak Allah Teâlâ kadirdir** Neye? عَلَى أَنْ يُمَكِّنَ مِنَ الْعُبُورِ عَلَيْهِ

1 Buharî, 6579; Müslim, 1793

oradan geçmeyi mümkün kılmaya Daha? وَيُسَهِّلَهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ **ve onu müminlere kolay kılmaya** Daha? حَتَّى أَنَّ مِنْهُمْ مَنْ **hatta onlardan öyleleri vardır ki** يَجُوزُهُ **onu geçer** Ne gibi? كَالْبَرْقِ الْخاطِفِ **süratli bir şimşek gibi** Daha? وَمِنْهُمْ **ve onlardan bazıları geçecek** Ne gibi? كَالرِّيحِ الْهابَّةِ **esen rüzgar gibi** Daha? وَمِنْهُمْ **ve onlardan bazıları geçecek** Ne gibi? كَالْجَوادِ **süratli bir at gibi** Daha? إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **daha niceleri** Nelerden olan? مِمَّا وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ **hadislerde varit olanlar.**

Metnü'l-Akâid

Sırat

Sırat haktır.

Şerhu'l-Akâid

Sırat haktır. Sırat cehennemin üzerine uzunlamasına kurulmuş, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür. Cennet ehli bu köprüden geçerek kurtuluşa erecek, cehennem ehlinin ayakları kayıp ateşe düşecektir.

Mutezileden çokları sırat köprüsünü inkâr etmiştir. Zira böyle bir köprünün üzerinden geçmeyi imkânsız görüyorlar. Mümkün olsa bile varlığı müminler için işkence olurdu.

Bunun cevabı şudur: Allah Teâlâ böyle bir köprüden dilediğini geçirmeye kadirdir. Müminlere bunu kolay kılacaktır. Bu yüzden bazıları yıldırım gibi, bazıları rüzgâr gibi, bazıları da süratli bir at gibi sırat köprüsünden geçecektir. Konuya dair birçok hadis-i şerif varit olmuştur.[1]

Metin

اَلْجَنَّةُ وَالْجَهَنَّمُ

(وَالْجَنَّةُ حَقٌّ وَالنَّارُ حَقٌّ)؛ لِأَنَّ الْآيَاتِ وَالْأَحَادِيثَ الْوَارِدَةَ فِي شَأْنِهِما أَشْهَرُ مِنْ أَنِ تُخْفَى وَأَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى. وَتَمَسَّكَ الْمُنْكِرُونَ بِأَنَّ الْجَنَّةَ مَوْصُوفَةٌ بِأَنَّ

1 *Sahih-i Buharî,* hadis no, 6535.

عَرْضَهاَ كَعَرْضِ السَّماوَاتِ وَالْأَرْضِ، وَهَذاَ فِي عالَمِ الْعَناصِرِ مُحالٌ وَفِي عالَمِ الْأَفْلاَكِ أَوْ فِي عالَمٍ آخَرَ خارِجٍ عَنْهُ مُسْتَلْزِمٌ لِجَوازِ الْخَرْقِ وَالْاِلْتِئامِ، وَهُوَ باَطِلٌ. قُلْناَ: هَذاَ مَبْنِيٌّ عَلَى أَصْلِكُمْ اَلْفاسِدِ، وَقَدْ تَكَلَّمْناَ عَلَيْهِ فِي مَوْضِعِهِ. (**وَهُماَ**) أَيْ: اَلْجَنَّةُ وَالنَّارُ (**مَخْلُوقَتاَنِ**) اَلْآنَ (**مَوجُودَتاَنِ**) تَكْرِيرٌ وَتَوْكِيدٌ.

وَزَعَمَ أَكْثَرُ الْمُعْتَزِلَةُ أَنَّهُماَ إِنَّماَ تُخْلَقاَنِ يَوْمَ الْجَزاءِ. وَلَناَ قِصَّةُ آدَمَ وَحَوَّاءَ عَلَيْهِماَ السَّلاَمُ وَإِسْكاَنُهُماَ اَلْجَنَّةَ، وَالْآياَتُ الظَّاهِرَةُ فِي إِعْداَدِهِماَ مِثْلَ: ﴿ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴾ [آل عمران/١٣٣] وَ﴿ أُعِدَّتْ لِلْكاَفِرِينَ ﴾ [آل عمران/١٣١] إِذْ لَا ضَرُورَةَ فِي الْعُدُولِ عَنِ الظَّاهِرِ. فَإِنْ عُورِضَ بِمِثْلِ قَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا ﴾. [القصص/٨٣]

قُلْناَ: يَحْتَمِلُ الْحالَ وَالْاِسْتِمْرارَ، وَلَوْ سَلَّمَ فَقِصَّةُ آدَمَ تَبْقَى سالِمَةً عَنِ الْمُعارِضِ. قالُوا: لَوْ كاَنَتاَ مَوْجُودَتَيْنِ الْآنَ لَماَ جازَ هَلاَكُ أُكُلِ الْجَنَّةِ، لِقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ أُكُلُهاَ دائِمٌ ﴾ [الرعد/٣٥] لَكِنَّ اللَّازِمَ باَطِلٌ لِقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ كُلُّ شَيْءٍ هالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ﴾. [القصص/٨٨]

قُلْناَ: لَا خَفاءَ فِي أَنَّهُ لَا يُمْكِنُ دَوامُ أُكْلِ الْجَنَّةِ بِعَيْنِهِ، وَإِنَّماَ الْمُرادُ بِالدَّوامِ أَنَّهُ إِذاَ فَنِيَ مِنْهُ شَيْءٌ جِيءَ بِبَدَلِهِ، وَهَذاَ لَا يُناَفِي الْهَلاَكَ لَحْظَةً، عَلَى أَنَّ الْهَلاَكَ لَا يَسْتَلْزِمُ الْفَناءَ، بَلْ يَكْفِي الْخُرُوجُ عَنِ الْاِنْتِفاعِ بِهِ، وَلَوْ سُلِّمَ فَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ الْمُرادُ أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ مُمْكِنٍ فَهُوَ هالِكٌ فِي حَدِّ ذاتِهِ، بِمَعْنَى أَنَّ الْوُجُودَ الْإِمْكاَنِيَّ بِالنَّظَرِ إِلَى الْوُجُودِ الْواجِبِيِّ بِمَنْزِلَةِ الْعَدَمِ. (**باَقِيَتاَنِ لَا تَفْنَياَنِ وَلَا يَفْنَى أَهْلُهُماَ**) أَيْ: دائِمَتاَنِ لَا يَطْرَأُ عَلَيْهِماَ عَدَمٌ مُسْتَمِرٌّ، لِقَوْلِهِ تَعالَى فِي حَقِّ الْفَرِيقَيْنِ: ﴿ خالِدِينَ فِيهاَ أَبَداً ﴾.[النساء/٥٧]

وَأَمَّا ماَ قِيلَ مِنْ أَنَّهُماَ تَهْلِكاَنِ وَلَوْ لَحْظَةً تَحْقِيقاً لِقَوْلِهِ تَعالَي: "كُلُّ شَيْءٍ هالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" فَلَا يُناَفِي الْبَقاءَ بِهَذاَ الْمَعْنَى، عَلَى أَنَّكَ قَدْ عَرَفْتَ أَنَّهُ لَا دَلاَلَةَ فِي الْآيَةِ عَلَى الْفَناءِ. وَذَهَبَتْ اَلْجَهْمِيَّةُ إِلَى أَنَّهُماَ تَفْنَياَنِ وَيَفْنَى أَهْلُهُماَ، وَهُوَ قَوْلٌ باَطِلٌ مُخاَلِفٌ لِلْكِتاَبِ وَالسُّنَّةِ وَالْإِجْماَعِ، لَيْسَ عَلَيْهِ شُبْهَةٌ فَضْلاً عَنْ حُجَّةٍ.

Kelime Anlamı

وَالْجَنَّةُ حَقٌّ **Cennet haktır** وَالنَّارُ حَقٌّ **ve cehennem haktır. -sabittir-** Ne için? لِأَنَّ الْآيَاتِ وَالْأَحَادِيثَ **zira ayetler hadis-i şerifler** öyle ayet ve hadisler ki الْوَارِدَةَ فِي شَأْنِهِمَا **cennet ve cehnnem hakkındaki varit olan** Nedir? أَشْهَرُ مِنْ أَنْ تُخْفَى **gizlenemeyecek kadar meşhurdur** Daha? وَأَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى **ve sayılamayacak kadar çoktur.** وَتَمَسَّكَ الْمُنْكِرُونَ **Bunu inkar edenler yapıştılar** Neye? بِأَنَّ الْجَنَّةَ **muhakkak ki cennet** Nedir? مَوْصُوفَةٌ **sıfatlanmıştır** Ne ile? بِأَنَّ عَرْضَهَا **muhkkak cennetin genişliği** Nedir? كَعَرْضِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ **gökler ve yerlerin genişliği kadardır** وَهَذَا **Cennet ve cehennemim var olması** Ne oldukları halde? فِي عَالَمِ الْعَنَاصِرِ **-su, toprak, ateş ve havadan ibaret olan- anasır alemindeyken** Nedir? مُحَالٌ **muhaldir** Daha? وَفِي عَالَمِ الْأَفْلَاكِ **yıldızlar aleminde olması halinde ise** Daha? أَوْ فِي عَالَمٍ آخَرَ **veya yıldızlar aleminin dışında ise** Nedir? خَارِجٌ عَنْهُ **yıldızlar aleminden başka alemde olan** Neyi gerektirir? مُسْتَلْزِمٌ **gerektirir** Neyi? لِجَوَازِ الْخَرْقِ وَالْالْتِئَامِ **yırtılıp -delinmesi- ve birleşmesinin mümkün olmasını.** Daha? وَهُوَ بَاطِلٌ **Bu ise batıldır.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** هَذَا مَبْنِيٌّ **Bu görüş bina edilmiştir** Ne üzerine? عَلَى أَصْلِكُمْ الْفَاسِدِ **onların fasit kaideleri üzerine.** وَقَدْ تَكَلَّمْنَا عَلَيْهِ **Biz bunlar hakkında konuştuk** Nerede? فِي مَوْضِعِهِ **kendi yerinde -geniş kitaplarda-.** وَهُمَا **Bu ikisi** : أَيْ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ **yani cennet ve cehennem** Nedir? مَخْلُوقَتَانِ الْآنَ **şu an yaratılmışlardır** Daha? مَوجُودَتَانِ **mevcutlardır** "mevcuttur" ibaresi nedir? تَكْرِيرٌ وَتَوْكِيدٌ **tekrir ve tekittir.** وَزَعَمَ أَكْثَرُ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile'nin çoğu zannetmiştir** Ne zannetti? أَنَّهُمَا إِنَّمَا تُخْلَقَانِ يَوْمَ الْجَزَاءِ **cennet ve cehennem kıyamet günü yaratılacak.** وَلَنَا **Bizim delilimiz** Nedir? قِصَّةُ آدَمَ وَحَوَّاءَ عَلَيْهِمَا **Adem-Havva kıssasıdır**

السَّلَامُ (aleyhima's-selâm) Daha? وَإِسْكانُهُماَ اَلْجَنَّةَ ve cennette yerleşmiş olmalarıdır Daha? وَالْآياَتُ الظَّاهِرَةُ فِي إِعْداَدِهِماَ ve onların hazır edildiklerine dair olan ayetlerin zahiri manalarıdır Ne gibi? مِثْلَ: أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ "Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış" وَأُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ "Kâfirler için hazırlanmış" gibi ayetlerdir Ne için? إِذْ لَا ضَرُورَةَ zira yoktur Ne hususta? فِي الْعُدُولِ عَنِ الظَّاهِرِ zahirden dönmekte. فَإِنْ عُورِضَ بِمِثْلِ قَوْلِهِ تَعالَى Şayet Allah Teâlâ'nın şu gibi ayetleriyle itiraz edecek olsalar تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ İşte ahiret yurdu. نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا Biz, onu büyüklük taslamayanlara has kılarız Nerede? فِي الْأَرْضِ yeryüzünde وَلَا فَسَادًا ve bozgunculuk çıkarmayanlara. قُلْناَ Biz şöyle cevap veiririz: يَحْتَمِلُ الْحالَ وَالْاِسْتِمْراَرَ Hal ve istimrara ihtimali vardır. وَلَوْ سُلِّمَ Şayet istikbal manasında olması kabul edilecek olsa Ne olur? فَقِصَّةُ آدَمَ Adem ('aleyhi's-selâm) kıssası Nedir? تَبْقَى سالِمَةً عَنِ الْمُعارِضِ itirazdan salim kalmıştır. قالُوا İnkar edenler şöyle demişlerdir: لَوْ كانَتاَ Şayet cennet ve cehennem الْآنَ مَوْجُودَتَيْنِ şu an mevcut olsalar Ne olur? لَماَ جازَ هَلَاكُ أُكُلِ الْجَنَّةِ cennet yiyeceklerinin helakı mümkün olmazdı Ne için? لِقَوْلِهِ تَعالَى Allah Teâlâ'nın şu ayeti gereği أُكُلُهَا دَائِمٌ "Yiyecekleri daimidir" Daha? لَكِنَّ اللَّازِمَ باَطِلٌ halbuki bu gereken -cehennem yiyeceklerini helakının caiz olmaması- batıldır Ne için? لِقَوْلِهِ تَعالَى Allah Teâlâ'nın şu ayetindendolayı: "كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ" "Ondan başka her şey yok olacaktır." قُلْناَ Biz şöyle deriz: لَا خَفَاءَ Hiç şüphe yoktur Ne hususta? فِي أَنَّهُ muhakkak şan لَا يُمْكِنُ mümkün değildir Ne? دَوامُ أَكْلِ الْجَنَّةِ بِعَيْنِهِ cennet yiyeceklerinin aynıyla devamları. Daha? وَإِنَّماَ الْمُرادُ بِالدَّوامِ Muhakkak devamdan kastedilen Nedir? أَنَّهُ muhakkak şan إِذاَ فَنِيَ مِنْهُ شَيْءٌ ondan bir şey

bitince Ne olur? جِيءَ بِبَدَلِهِ **başkası getirilir.** وَهَذاَ **Bu da** Nedir? لَا يُنَافِي **aykırı değildir** Neye? الْهَلَاكَ لَحْظَةً **bir an helak olmasına.** Ne olduğu halde? عَلَى أَنَّ الْهَلَاكَ **bununla beraber; helak olması** Nedir? لَا يَسْتَلْزِمُ الْفَنَاءَ **yok olmayı gerektirmez.** Daha? بَلْ يَكْفِي **bilakis yeterlidir** Ne? الْخُرُوجُ عَنِ الْاِنْتِفَاعِ بِهِ **faydalanımaktan çıkması.** وَلَوْ سُلِّمَ **Cennet nimetlerinin kesilmeksizin devam edeceği kabul edilecek olsa** Ne olur? فَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ الْمُرَادُ **ayetten maksadın şöyle olması da mümkündür** أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ مُمْكِنٍ **mümkün olan herşey** Nedir? فَهُوَ هَالِكٌ فِي حَدِّ ذَاتِهِ **zatı itibarıyla helak olandır. -yani helakı kabul edendir.-** Nasıl? بِمَعْنَى أَنَّ الْوُجُودَ الْإِمْكَانِيَّ **şu manayla ki mümkün olan bir mevcut** Ne sebebiyle? بِالنَّظَرِ إِلَى الْوُجُودِ الْوَاجِبِيِّ **vacip olan mevcuta bakarak** Nedir? بِمَنْزِلَةِ الْعَدَمِ **yok mesabesindedir.** بَاقِيَتَانِ **Cennet ve cehennem bakidirler,** لَا تَفْنَيَانِ **yok olmazlar** وَلَا يَفْنَى أَهْلُهُمَا **ve ahalisi de yok olmaz** أَيْ: دَائِمَتَانِ **yani daimidirler** Daha? لَا يَطْرَأُ عَلَيْهِمَا **onlara arız olmaz** Ne? عَدَمٌ مُسْتَمِرٌّ **devam edecek bir yokluk** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى فِي حَقِّ الْفَرِيقَيْنِ **her iki ahlinin hakkındaki Allah Teâlâ'nın şu ayeti gereği** خَالِدِينَ فِيهَا أَبَداً **"içlerinde ebedî kalacakları cennetlere koyacağız"** وَأَمَّا مَا قِيلَ **Şu denilene gelince** O nedir? مِنْ أَنَّهُمَا تَهْلِكَانِ **onlar helak olacaklardır** وَلَوْ لَحْظَةً **bir lahza da olsa** Ne için? تَحْقِيقاً لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinin manası tahakkuk etsin diye** كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ **"Ondan başka her şey hela olacak"** فَلَا يُنَافِي الْبَقَاءَ **bekaya mani değildir** Ne ile? بِهَذاَ الْمَعْنَى **bu manayla.** Ne olduğu halde? عَلَى أَنَّكَ قَدْ عَرَفْتَ **bununla beraber muhakkak sen bildin** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا دَلَالَةَ فِي الْآيَةِ **ayette delalet yoktur** Ne üzerine? عَلَى الْفَنَاءِ **yok olmaya.** وَذَهَبَتْ الْجَهْمِيَّةُ **Cehmiyye gitmişlerdir** Hangi görüşe? إِلَى أَنَّهُمَا **her ikisi de** Nedir?

تَفْنَيَانِ وَيَفْنَى أَهْلُهُمَا yok olacak ve ahalileri de yok olacak. وَهُوَ قَوْلٌ بَاطِلٌ Bu batıl bir görüştür Daha? **مُخَالِفٌ aykırıdır** Neye? **لِلْكِتَابِ kitaba, وَالسُّنَّةِ sünnete وَالْإِجْمَاعِ ve icmaya.** Daha? **لَيْسَ عَلَيْهِ شُبْهَةٌ Bu görüşün batıl olduğunda şüphe yok فَضْلاً عَنْ حُجَّةٍ ki bir de delil getirelim.**

Metnü'l-Akâid

Cennet ve Cehennem

Cennet ve cehennem haktır, şu an yaratılmış ve mevcutturlar. Her ikisi de sonsuza kadar bakidir, hiçbir zaman yok olmayacaklardır. İçindekiler de asla fani olmayacaktır.

Şerhu'l-Akâid

Cennet ve cehennem haktır. Konuya ilişkin ayet-i kerime ve hadis-i şerifler gizli kalmayacak kadar meşhur ve sayılamayacak kadar çoktur.

Cennet ve cehennemin varlığını inkâr edenler şöyle der: ayet-i kerimelerde anlatıldığı üzere cennetin genişliği yer ve gök kadardır. Bu ise unsurlar/fizik âleminde mümkün olamaz. Felekler âleminde veya bunların dışında başka bir âlemde olmalarının ise feleklerin yarılıp birleşmesini gerektirir. Böyle bir şey de batıldır.[1]

Biz diyoruz ki: bu dediğiniz sizin geçersiz asıllarınıza dayanmaktadır. Bu asıllarınızın geçersiz olduğunu geniş kelam kitaplarında izah ettik.

---

1 Bu ibareleri en-Nibras'daki ibareler üzerinden açıklayalım. Öncelikle şunu bilelim: Zikredilecek görüş felsefecilerin görüşüdür. Kur'an-ı Kerim'de geçen cennet ve cehennem kelimelerini ruh için meydana gelen arizi lezzet ve elemler olarak tevil etmişlerdir. Alemi anasırdan kastettikleri ayın boşluğudur. Onların inancına göre yıldızlar tıpkı soğanı oluşturan katlar kibi iç içe geçmiş kürelerden ibarettir. Maddenin aslı olan su, toprak, ateş ve hava da kürelerden ibaret olup ay onları ihata etmiştir. Yeryüzü ise bunların ortasındadır. Alemi anasırda cennet ve cehennemin var olmasının muhal olma sebebi alemi anasırın küçük olmasındandır. Zira anasır ayın içinde, ay ise semanın içindedir. Yani semadan küçüktür. Cennnet ve cehennemin yıldız aleminde veya yıldız aleminden hariç başka bir alemde olması da o alemin yıtılmasını yani ondan delik oluşmasını gerektirir. Zira insanlar ayın boşluğunda, cennet ve cehennem ise onun haricindedir. Dolayısıyla cennet yıldızlar alemindeyse oraya gitmek yıldız aleminin yırtılmasını gerektirir. Yok eğer yıldızlar aleminin dışındaysa bu sefer de tüm yldızların yırtılmasını gerektirir. İltiyam kelimesinin zikri belli bir mana ziyadesi için değil hark" kelimesinin felsefe kitaplarında "iltiam" kelimesiyle zikredilmesindir.

Cennet ve cehennem şu an yaratılmış ve mevcutturlar. Mevcutturlar ifadesi, yaratılmıştırlar ifadesinden sonra tekit için tekrar edilmiştir.

Mutezilenin çoğunluğu cennet ve cehennemin ancak ahiret günü yaratılacağını iddia etmektedir.

Ehlisünnetin delili Hz. Âdem ve Hz. Havva ('aleyhimü's-selâm) kıssası ve onların ilk olarak cennete yerleştirilmiş olmasıdır. Ayrıca "o cennet muttakiler için hazırlandı"[1], "o cehennem kâfirler için hazırlandı"[2] emsali ayet-i kerimeler de şu an cennet ve cehennemin yaratılmış olduğunu göstermektedir. Zira konuya dair ayet-i kerimelerin zahirini terk etmeyi (mecazî anlatıma gitmeyi) gerektirecek bir zorunluluk yoktur.

Ehlisünnetin bu deliline şöyle muaraza yapılarak: "Bu ahiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu istemeyen kimseler için kılarız."[3] Ayet-i kerimesinde geçen ve fiil-i muzari sığasıyla gelen "kılarız" kelimesini delil getirirlerse, bu kelimenin şimdiki hal ve süreklilik olma ihtimalinin de olduğunu söyleriz. Ayrıca sığalarıyla delil getirilen ayet-i kerimeler kabul edilse de Hz. Âdem ('aleyhi's-selâm) ile ilgili kıssaya muaraza edecek bir delil kalmaz.

Mutezilenin bir diğer delili şöyledir: Eğer cennet şu anda yaratılmış olsaydı yemişlerinin helak olmaması gerekirdi. Zira ayet-i kerimede "cennetin yiyecekleri ve gölgeleri devamlıdır."[4] buyrulmaktadır. Halbuki buradan lazım gelen nimetlerin devamlı olması batıldır. Zira Allah Teâlâ "Allah'ın zatı hariç her şey helak olucudur"[5] (yani kıyamet günü cennetin nimetleri dahil her şey helak olacaktır).

Biz *deriz ki:* Cennet yemişlerinin devamlılığının tek tek yemişlerin her biri aynen baki kalacak anlamında olmadığı kapalı değildir. Bilakis yemişlerin devamlılığı, onlardan biri yenildiğinde yerini bir diğer yemişin alması anlamındadır. Bu anlamda devamlılık kâinatın bir an için helak olmasıyla çelişmez. Üstelik helak, söz konusu yemişlerin tümden yok olacağı anlamını da gerektirmez. Aksine faydalanılmayacak hale gelmeleri de helak olmuş sayılmaları için yeterlidir. Kaldı ki öyle olsa bile ayet-i kerimede kast edilen; mümkün olan her şey zaten haddizatında helak olmuş hükmündedir. Yani Vâcibü'l- Vücûd'un varlığına nazaran mümkün varlıklar yok hükmündedir.

---

1 Al-i İmrân, 133
2 Bakara, 24
3 Kasas, 83
4 Ra'd, 35
5 Kasas, 88

Her ikisi de sonsuza kadar bakîdir, hiçbir zaman yok olmayacaklardır. İçindekiler de asla fânî olmayacaktır. Yani ne cennet ne de cehennem ehline devamlı olarak yokluk arız olmayacaktır. Zira ayet-i kerimede "onlar orada ebedi kalıcıdırlar"[1] buyrulmaktadır.

"Allah'ın zatı hariç her şey helak olucudur"[2]ayet-i kerimesi gereği cennet ve cehennem ehlinin çok kısa bir an dahi olsa helak olması zorunludur şeklinde ortaya atılan görüşe gelince; bu görüş, bahsettiğimiz anlamda baki kalmaya ters düşmez. Ayrıca bu ayet-i kerimenin tümden yok oluşa delalet etmediğini yukarıda açıklamıştık.

Cehmiye mezhebi cennet ve cehennemin içindekilerle birlikte fani olacağını ileri sürmüştür. Bu görüş açıkça batıldır. Kur'ân-ı Kerime, hadis-i şeriflere ve icmaa muhalif olduğu gibi, onların konuya dair delil bulmaları bir yana, tutunacakları en ufak bir şüphe bile yoktur.

Metin

حُكْمُ مُرْتَكِبِ الْكَبِيرَةِ

(وَالْكَبِيرَةُ) قَدْ اِخْتَلَفَتْ اَلرِّوَايَاتُ فِيهاَ، فَرُوِيَ عَنْ اِبْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُماَ أَنَّهاَ تِسْعَةٌ: اَلشِّرْكُ بِاللَّهِ وَقَتْلُ النَّفْسِ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَةِ وَالزِّناَ وَالْفِراَرُ عَنِ الزَّحْفِ وَالسِّحْرُ وَأَكْلُ مالِ الْيَتِيمِ وَعُقُوقُ الْوالِدَيْنِ الْمُسْلِمَيْنِ وَالْإِلْحادُ فِي الْحَرَمِ، وَزادَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَكْلُ الرِّباَ، وَزادَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: اَلسَّرِقَةَ وَشُرْبَ الْخَمْرِ.

وَقِيلَ: كُلُّ ماَ كاَنَ مَفْسَدَتُهُ مِثْلَ مَفْسَدَةِ شَيْءٍ مِمَّا ذُكِرَ أَوْ أَكْثَرَ مِنْهُ. وَقِيلَ: كُلُّ ماَ تَوَعَّدَ عَلَيْهِ الشَّرْعُ بِخُصُوصِهِ.

وَقِيلَ: كُلُّ مَعْصِيَةٍ أَصَرَّ عَلَيْهاَ اَلْعَبْدُ فَهِيَ كَبِيرَةٌ، وَكُلُّ ماَ اُسْتُغْفِرَ عَنْهاَ فَهِيَ صَغِيرَةٌ.

وَقاَلَ صاَحِبُ الْكِفاَيَةِ: اَلْحَقُّ أَنَّهُماَ اِسْماَنِ إِضاَفِيَّانِ لَا يُعْرَفاَنِ بِذاَتَيْهِماَ، فَكُلُّ مَعْصِيَةٍ إِذاَ أُضِيفَ إِلَى ماَ فَوْقَهاَ فَهِيَ صَغِيرَةٌ، وَإِنْ أُضِيفَتْ إِلَى ماَ دُونَهاَ فَهِيَ كَبِيرَةٌ،

1 Beyyine, 8
2 Kasas, 88

وَالْكَبِيرَةُ الْمُطْلَقَةُ هِيَ الْكُفْرُ، إِذْ لَا ذَنْبَ أَكْبَرُ مِنْهُ. وَبِالْجُمِلَةِ اَلْمُرَادُ هَهُنَا أَنَّ الْكَبِيرَةَ اَلَّتِي هِيَ غَيْرُ الْكُفْرِ

(**لَا تُخْرِجُ اَلْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ مِنَ الْإِيمَانِ**) لِبَقَاءِ التَّصْدِيقِ اَلَّذِي هُوَ حَقِيقَةُ الْإِيمَانِ، خِلَافاً لِلْمُعْتَزِلَةِ حَيْثُ زَعَمُوا أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ وَلَا كَافِرٍ، وَهَذَا هُوَ الْمَنْزِلَةُ بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ، بِنَاءً عَلَى أَنَّ الْأَعْمَالَ عِنْدَهُمْ جُزْءٌ مِنْ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ.

(**وَلَا تُدْخِلُهُ**) أَيْ: اَلْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ (**فِي الْكُفْرِ**) خِلَافاً لِلْخَوَارِجِ، فَإِنَّهُمْ ذَهَبُوا إِلَى أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ بَلْ اَلصَّغِيرَةِ أَيْضاً كَافِرٌ، وَأَنَّهُ لَا وَاسِطَةَ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ.

لَنَا وُجُوهٌ: اَلْأَوَّلُ: مَا سَيَجِيءُ مِنْ أَنَّ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ هُوَ التَّصْدِيقُ الْقَلْبِيُّ، فَلَا يَخْرُجُ الْمُؤْمِنُ عَنِ الِاتِّصَافِ بِهِ إِلَّا بِمَا يُنَافِيهِ، وَمُجَرَّدُ الْإِقْدَامِ عَلَى الْكَبِيرَةِ لِغَلَبَةِ شَهْوَةٍ أَوْ حَمِيَّةٍ أَوْ أَنَفَةٍ أَوْ كَسَلٍ خُصُوصاً إِذَا اِقْتَرَنَ بِهِ خَوْفُ الْعِقَابِ وَرَجَاءُ الْعَفْوِ وَالْعَزْمُ عَلَى التَّوْبَةِ لَا يُنَافِيهِ، نَعَمْ إِذَا كَانَ بِطَرِيقِ الْاِسْتِحْلَالِ وَالْاِسْتِخْفَافِ كَانَ كُفْراً لِكَوْنِهِ عَلَامَةً لِلتَّكْذِيبِ، وَلَا نِزَاعَ فِي أَنَّ مِنَ الْمَعَاصِي مَا جَعَلَهُ الشَّارِعُ أَمَارَةً لِلتَّكْذِيبِ وَعُلِمَ كَوْنُهُ كَذَلِكَ بِالْأَدِلَّةِ الشَّرْعِيَّةِ كَسُجُودٍ لِلصَّنَمِ وَإِلْقَاءِ الْمُصْحَفِ فِي الْقَاذُورَاتِ وَالتَّلَفُّظِ بِكَلِمَاتِ الْكُفْرِ وَنَحْوَ ذَلِكَ مِمَّا يَثْبُتُ بِالْأَدِلَّةِ أَنَّهُ كُفْرٌ.

وَبِهَذَا يَنْحَلُّ مَا قِيلَ: إِنَّ الْإِيمَانَ إِذَا كَانَ عِبَارَةً عَنِ التَّصْدِيقِ وَالْإِقْرَارِ يَنْبَغِي أَنْ لَا يَصِيرَ الْمُقِرُّ الْمُصَدِّقُ كَافِراً بِشَيْءٍ مِنْ أَفْعَالِ الْكُفْرِ وَأَلْفَاظِهِ مَا لَمْ يَتَحَقَّقْ مِنْهُ اَلتَّكْذِيبُ أَوِ الشَّكُّ. اَلثَّانِي: اَلْآيَاتُ وَالْأَحَادِيثُ النَّاطِقَةُ بِإِطْلَاقِ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْعَاصِي، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ﴾ [البقرة/١٧٨] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ﴾ [التحريم/٨] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا ﴾ الآية، [الحجرات/٩] وَهِيَ كَثِيرَةٌ.

اَلثَّالِثُ: إِجْماعُ الْأُمَّةِ مِنْ عَصْرِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِلَى يَوْمِنا هَذا بِالصَّلَاةِ عَلَى مَنْ ماتَ مِنْ أَهلِ الْقِبْلَةِ مِنْ غَيْرِ تَوْبَةٍ وَالدُّعاءِ وَالْاِسْتِغْفارِ لَهُمْ مَعَ الْعِلْمِ بِارْتِكابِهِمْ اَلْكَبائِرَ بَعْدَ الْاِتِّفاقِ عَلَى أَنَّ ذَلِكَ لَا يَجُوزُ لِغَيْرِ الْمُؤمِنِ

Kelime Anlamı

وَالْكَبِيرَةُ **Büyük günahlar** Nedir? قَدْ اِخْتَلَفَتْ **faklı gelmiştir** Ne? اَلرِّوايَاتُ فِيهاَ **bu hususta rivayetler.** فَرُوِيَ عَنْ اِبْنِ عُمَرَ **İbn Ömer'den rivayet edilmiştir** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُماَ **Allah Teâlâ onlardan razı olsun** Ne rivayet edilmiştir? أَنَّهاَ تِسْعَةٌ **Büyük rivayetler dokuzdur:** اَلشِّرْكُ بِاللَّهِ **Allah Teâlâ'ya şirk koşmak** Daha? وَقَتْلُ النَّفْسِ **birini öldürmek** Nasıl? بِغَيْرِ حَقٍّ **haksız yere** Daha? وَقَذْفُ الْمُحْصَنَةِ **namuslu kadınlara iftira atmak** Daha? وَالزِّناَ **zina yapmak** Daha? وَالْفِرارُ عَنِ الزَّحْفِ **savaştan kaçmak** Daha? وَالسِّحْرُ **sihir yapmak** Daha? وَأَكْلُ مالِ الْيَتِيمِ **yetim malı yemek** Daha? وَعُقُوقُ الْوالِدَيْنِ الْمُسْلِمَيْنِ **Müslüman anne babaya saygısızlık** Daha? وَالْإِلْحادُ فِي الْحَرَمِ **Harem bölgesinde haddi aşmak** وَزادَ أَبُو هُرَيْرَةَ **Ebu Hureyre bunlara ekledi** Neyi? أَكْلُ الرِّباَ **faiz yemeyi** Daha? وَزادَ عَلِيٌّ **Ali de ekledi** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** Neyi ekledi? اَلسَّرِقَةَ **hırsızlık** وَشُرْبَ الْخَمْرِ **ve şarap içmeyi.** وَقِيلَ **Denildi ki:** كُلُّ ماَ كاَنَ مَفْسَدَتُهُ - - **Fesadı olan her büyük günah** Nasıl olan? مِثْلَ مَفْسَدَةِ شَيْءٍ **öyle fesat kadar ki** مِمَّا ذُكِرَ **zikri geçmişti** أَوْ أَكْثَرَ مِنْهُ **veya daha fazla olandır.** وَقِيلَ **Denildi ki:** كُلُّ ماَ **Her günah ki** تَوَعَّدَ عَلَيْهِ الشَّرْعُ **şeriat onun hakkında tehdit yaptı** Nasıl? بِخُصُوصِهِ **hususi olarak.** وَقِيلَ **Denildi ki:** كُلُّ مَعْصِيَةٍ **Her masiyet** öyle masiyet ki أَصَرَّ عَلَيْهاَ اَلْعَبْدُ **kulun onu işlemeye ısrar etti** Nedir? فَهِيَ كَبِيرَةٌ **o büyük günahtır** Daha? وَكُلُّ ماَ **ve her bir şey ki** اُسْتُغْفِرَ عَنْهاَ **ondan af**

dileniliyor Nedir? فَهِيَ صَغِيرَةٌ **o küçük günahtır.** وَقَالَ صاَحِبُ الْكِفاَيَةِ **El-Kifaye sahibi şöyle dedi:** اَلْحَقُّ **Doğru olan** Nedir? أَنَّهُماَ **büyük ve küçük günah kelimeleri** Nedir? اِسْماَنِ إِضاَفِيَّانِ **izafi isimlerdir** لَا يُعْرَفاَنِ بِذاَتَيْهِماَ **kendi başlarına -yani mukabili mülahaza edilmeksizin- tanınmazlar** Daha? فَكُلُّ مَعْصِيَةٍ **Buna göre her masiyet** إِذاَ أُضِيفَ إِلَى ماَ فَوْقَهاَ **kendinden daha üsttekine nispet edildiğinde** Ne olur? فَهِيَ صَغِيرَةٌ **o küçük günahtır** Daha? وَإِنْ أُضِيفَتْ **şayet nispet edilirse** Neye? إِلَى ماَ دُونَهاَ **daha alttakine nispet edilirse** Ne olur? فَهِيَ كَبِيرَةٌ **o büyük günahtır.** وَالْكَبِيرَةُ الْمُطْلَقَةُ **Büyük günah mutlak zikredildiğinde** Nedir? هِيَ الْكُفْرُ **ondan küfür kastedilir** Ne için? إِذْ لَا ذَنْبَ **zira hiçbir günah olmaz** Ne olmaz? أَكْبَرُ مِنْهُ **küfürden daha büyük.** وَبِالْجُمِلَةِ **Hulasa** اَلْمُرَادُ هَهُناَ **burada kastedilen** Nedir? أَنَّ الْكَبِيرَةَ **büyük günahlar** اَلَّتِي **öyle büyük günahlar ki** هِيَ غَيْرُ الْكُفْرِ **onlar küfür dışındadır** Nedir? لَا تُخْرِجُ اَلْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ **Mümin kulu çıkarmaz** Neyden? مِنَ الْإِيماَنِ **imandan** Ne için? لِبَقاَءِ التَّصْدِيقِ **tasdik -o kişide- baki olduğu için** الَّذِي **öyle tasdik ki** هُوَ **o tasdik** Nedir? حَقِيقَةُ الْإِيماَنِ **imanın hakikatıdır** Ne olduğu halde? خِلاَفاً لِلْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile ihtilaf etmiştir** Ne için? حَيْثُ زَعَمُوا **zira onlar zannettiler** Ne zannettiler? أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ **büyük günah işleyen** Nedir? لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ **ne Mümindir** وَلَا كاَفِرٍ **ne de kafirdir.** وَهَذاَ هُوَ **İşte bu** Nedir? الْمَنْزِلَةُ بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ **iki mertebe arası bir mertebedir** Ne için böyle hükmettiler? بِناَءً عَلَى أَنَّ الْأَعْماَلَ عِنْدَهُمْ **zira onlara göre amel** Nedir? جُزْءٌ **cüzdür** Neden cüzdür? مِنْ حَقِيقَةِ الْإِيماَنِ **imanın hakikatından.** وَلَا تُدْخِلُهُ **Büyük günah onu sokmaz** أَيْ: اَلْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ **yani Mümin kulu** Neye sokmaz? فِي الْكُفْرِ **küfre** Ne olduğu halde? خِلاَفاً لِلْخَوارِجِ **Hariciler ihtiaf etmiştir** Ne için? فَإِنَّهُمْ **zira onlar** Nedir? ذَهَبُوا **gittiler** Hangi görüşe?

إِلَى أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ **muhakkak büyük günah işleyen,** بَلْ اَلصَّغِيرَةِ **bilakis küçük günah işleyen** Nedir? أَيْضاً كَافِرٌ **aynı şekilde kafirdir** Daha? وَأَنَّهُ **ve muhakkak şan** لَا وَاسِطَةَ بَيْنَ الْكُفْرِ وَالْإِيمَانِ **küfür, iman arası mertebe yoktur.** لَنَا وُجُوهٌ **Bizim için birkaç yönden cevap vardır:** اَلْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? مَا سَيَجِيءُ **yakında gelecek olan şeydir** O nedir? مِنْ أَنَّ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ **muhakkak imanın hakikatı** Nedir? هُوَ التَّصْدِيقُ الْقَلْبِيُّ **o kalp ile tasdiktir** Daha? فَلَا يَخْرُجُ الْمُؤْمِنُ **dolayısıyla Mümin çıkmaz** Neden? عَنِ الْاِتِّصَافِ بِهِ **imanla vasıflanmaktan** Daha? إِلَّا بِمَا يُنَافِيهِ **ancak imanı kaldıran şeylerle çıkar.** وَمُجَرَّدُ الْإِقْدَامِ **Sırf yönelmek** Neye? عَلَى الْكَبِيرَةِ **büyük günaha** Ne için? لِغَلَبَةِ شَهْوَةٍ **şehvet galebe çalmaktan** Daha? أَوْ حَمِيَّةٍ **sinirlenmekten** Daha? أَوْ أَنَفَةٍ **kibirlenmekten** Daha? أَوْ كَسَلٍ **veya tembellikten** Ne olduğu halde? خُصُوصاً **özellikle de** Ne zaman? إِذَا اِقْتَرَنَ بِهِ **ona bitişirse** Ne? خَوْفُ الْعِقَابِ **azap korkusu** Daha? وَرَجَاءُ الْعَفْوِ **afv ümit ettiğinde** Daha? وَالْعَزْمُ عَلَى التَّوْبَةِ **ve tövbeyi kastettiğinde** Ne olur? لَا يُنَافِيهِ **imanı kaldırmaz.** نَعَمْ **Evet** إِذَا كَانَ بِطَرِيقِ الْاِسْتِحْلَالِ **Günah helal görerek işlenirse** Daha? وَالْاِسْتِخْفَافِ **hafife alarak işlenirse** Ne olur? كَانَ كُفْراً **küfür olur** Ne için? لِكَوْنِهِ عَلَامَةً لِلتَّكْذِيبِ **zira -böyle yapması- yalanladığının -inanmadığının- alametidir.** وَلَا نِزَاعَ **Hiç şüphe yok** Ne hususta? فِي أَنَّ مِنَ الْمَعَاصِي **muhakkak masiyetlerden vardır** Ne? مَا **öyle şeyler ki** جَعَلَهُ الشَّارِعُ **Şari' Teâlâ onları yaptı** Ne yaptı? أَمَارَةً لِلتَّكْذِيبِ **inkar alameti yaptı** Daha? وَعُلِمَ كَوْنُهُ كَذَلِكَ **böyle olduğu bilindi** Ne ile? بِالْأَدِلَّةِ الشَّرْعِيَّةِ **şer'î delillerle** Ne gibi? كَسُجُودِ الصَّنَمِ **puta secde etmek gibi** Daha? وَإِلْقَاءِ الْمُصْحَفِ فِي الْقَاذُورَاتِ **Mushaf'ı çöpe atmak gibi** Daha? وَالتَّلَفُّظِ بِكَلِمَاتِ الْكُفْرِ **küfrü gerektirecek sözler söylemek** Daha? وَنَحْوَ ذَلِكَ **ve benzerleri** öyle benzerleri ki

مِمَّا يَثْبُتُ **sabit olmuşlardan** Ne ile sabit olmuş? بِالْأَدِلَّةِ **delillerle** Ne sabit olmuş? أَنَّهُ كُفْرٌ **muhakkak ki o şey küfürdür.** وَبِهَذَا يَنْحَلُّ ما قِيلَ **Bu zikredilenlerle söylenen şu sözler açılmış olur:** إِنَّ الْإِيمَانَ **Muhakkak ki iman** Nedir? إِذَا كَانَ عِبَارَةً عَنِ التَّصْدِيقِ وَالْإِقْرَارِ **tasdik ve ikrardan ibaret olduğu zaman** Ne olur? يَنْبَغِي **gerekir** Ne gerekir? الْمُصَدِّقُ أَنْ لَا يَصِيرَ الْمُقِرُّ **ikrar edip tasdik edenin olmaması** Ne olmaması gerekir? كَافِراً **kafir olmaması gerekir** Ne sebebiyle? بِشَيْءٍ مِنْ أَفْعَالِ الْكُفْرِ وَأَلْفَاظِهِ **küfür fiili ve lafızlarından hiç biriyle** Ne müddet? مَا لَمْ يَتَحَقَّقْ مِنْهُ **ondan sadır olmadıkça** Ne sadır olmadıkça? اَلتَّكْذِيبُ أَوِ الشَّكُّ **yalanlama veya şüphe etmek.** اَلثَّانِي **İkincisi** Nedir? اَلْآيَاتُ وَالْأَحَادِيثُ النَّاطِقَةُ **Delalet eden ayet ve hadisler** Neye delalet eden? بِإِطْلَاقِ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْعَاصِي **asi olana Mümin denileceğine** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعَالَى **"Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi** ''يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا **Ey iman edenler!** كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ **Size kısas farz kılındı** Ne hakkında? فِي الْقَتْلَى **öldürülenler hakkında.** Daha? وَقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti:** يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا **"Ey iman edenler!** تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا **Allah'a içtenlikle tövbe edin."** Daha? وَقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti:** ''وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا'' الآية **"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa" ayeti oku.** وَهِيَ كَثِيرَةٌ **Bu tür ayetler çoktur.** اَلثَّالِثُ **Üçüncüsü** Nedir? إِجْمَاعُ الْأُمَّةِ **Ümmet icma etmiştir** Ne zamandan beri? مِنْ عَصْرِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber** ('aleyhi's-selâm) **zamanından** إِلَى يَوْمِنَا هَذَا **günümüze** Ne hususta? بِالصَّلَاةِ **namaz kılınacağına** Kim üzerine? عَلَى مَنْ مَاتَ **ölen üzerine** مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ **kıble ehlinden** Ne olduğu halde ölmüş? مِنْ غَيْرِ تَوْبَةٍ **tövbe etmeden** Daha ne hususta icma ettiler? وَالدُّعَاءِ **ona dua edileceğinde** Daha? وَالْاِسْتِغْفَارِ لَهُمْ **onlar için istiğfar edileceğinde**

Ne olduğu halde? مَعَ الْعِلْمِ بِارْتِكَابِهِمُ الْكَبَائِرَ **onların büyük günahları işledikleri bilinmekle beraber** Bu icma ne zaman? بَعْدَ الْاِتِّفَاقِ **ittifak edildikten sonra** Ne üzere ittifak edildikten sonra? عَلَى أَنَّ ذَلِكَ **muhakkak ki bu zikredilenler** Nedir? لَا يَجُوزُ لِغَيْرِ الْمُؤْمِنِ **Mümin olmayan için caiz değildir.**

Metnü'l-Akâid

Büyük Günah İşleyen Kişinin Durumu

Büyük günahlar mü'mini imandan çıkarmadığı gibi onu küfre de sokmaz.

Şerhu'l-Akâid

Büyük günahlar bunlar hakkında farklı rivayetler vardır. (Allah kendisinden razı olsun) İbn Ömer'in rivayetine göre bunlar dokuz tanedir:

1. Allah'a şirk koşmak,
2. Haksız yere cana kıymak,
3. İffetli kadına iftira atmak,
4. Zina yapmak,
5. Savaştan kaçmak,
6. Sihir yapmak,
7. Yetim malı yemek,
8. Müslüman anne-babaya âsî olmak
9. Harem bölgesinde azgınlıkta bulunmak.

(Allah kendisinden razı olsun) Ebu Hureyre'nin rivayetinde bunlara faiz yemek de eklenmiştir. (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ali'nin rivayetinde hırsızlık yapmak ve şarap içmek de büyük günahlardan sayılmıştır.

Denildi ki: Büyük günah, yukardaki rivayetlerle sabit olan günahlar kadar kötü veya daha fazla kötü olan her eylem büyük günahtır.

Bir diğer görüşe göre denilmiştir ki: hakkında dini tehdit bulunan tüm eylemler büyük günahtır. Başka bir görüşte denilmiştir ki: mükellefin ısrar ettiği (tövbe etmediği) tüm eylemlerin büyük günah, tövbe istiğfar ettiği her türlü eylem ise küçük günahtır. Kifaye isimli eserin müellifi Ebubekir es-Sâbûnî büyük ve

küçük günah kavramlarının göreceli[1] olduğunu ve sırf eylemin kendisiyle bilinemeyeceğini (şahısların durumları, psikolojileri emsali etkenlerle değişebileceğini) belirttikten sonra şöyle demiştir: günah olan her eylem, daha fazla günah sayılan eyleme göre küçük; daha az günah sayılan eyleme göre büyüktür. Her durumda en büyük günah daima küfürdür (Allah Teâlâ'yı inkâr, yani dinden çıkmak). Zira küfürden daha büyük günah yoktur.

Ezcümle burada kastedilen küfrün dışında kalan büyük günahlardır. **Bu günahları işlemek kişiyi dinden çıkarmaz.** Zira imanın hakikati olan tasdik hala bakidir.

Mutezile büyük günah gerektiren eylemin kişiyi dinden çıkarmayacağını kabul etmemiştir. Aksine büyük günah işleyen kimseyi ne mümin ne de kâfir saymazlar. Bu, el-menzile beyne'l-menzileteyn (ne cennetlik ne cehennemlik ikisi de olmayan yer) dedikleri şeydir. Bu hükmü de amellerin imanın hakikatinden bir cüz olmasına dayalı olarak vermişlerdir.

Bu günahları işlemek kişiyi kâfir de yapmaz. Yani mümin kulu küfre de sokmaz. Buna da Haricîler muhalefet etmiştir. Zira Hârici mezhebine göre büyük günah işleyen kâfir olur, hatta küçük günah işleyenlerin bile kâfir olduğunu kabul etmişlerdir. Onlara göre de imanla küfür arasında üçüncü bir durum yoktur.

Bizim bu konuda birçok delilimiz vardır.

1- İleride de beyan edileceği gibi imanın hakikati kalben tasdik etmektir. Bu yüzden Müslüman kişi, kalben tasdik etmiş olmasına aykırı bir konuma düşmedikçe imandan çıkmaz. Şehvetinin, hamiyetinin, taassubunun veya da tembelliğinin ağır basıp büyük günaha düştüğü bir durumda imandan çıkmış olmaz. Bahusus akıbetinden korktuğu, bağışlanmayı umduğu ve tövbe etmek istediği durumlarda.

Evet, kesin haram olanı helal kabul ederek veya hafife alarak bir günahı işlerse kâfir olur. Zira bu durumlar dini yalanlama alametidir.

Allah Teâlâ'nın dini yalanlama saydığı ve bunun böyle olduğu şerî delillerle bilinen bir kısım günahların bu hükmü (küfür hükmünü) gerektireceğine dair muhaliflerle hemfikiriz. Sözgelimi; puta secde etmenin, Mushaf'ı çöpe atmanın, küfür sözlerini (kasıtlı) kullanmanın ve emsali şeylerin delillerle küfür olduğu sabit olan günahlardandır.

---

1 İzafi yani göreceli isim, bir şeye nispetle bir isim, başka şeye nispetle başka isim alan manaları ifade eden lafızlardır. Buna göre bir günah kendinden şiddetli olana göre büyük günah, kendinden daha hafifine göre de küçük günah diye isimlenir.

Bu izahatla, "imanın tasdik ve ikrardan ibaret olduğu kabul edildiğinde açıkça yalanlamada bulunmadıkça veya şirke düşmeyi gerektiren bir eylemde bulunmadıkça dinin gereklerini tasdik ve ikrar eden kişi, küfür fiillerini işlemekle veya küfür sözlerini kullanmakla kâfir sayılmaması gerekir" şeklindeki itiraz da cevaplanmış olur.

2- Ayet-i kerime ve hadis-i şerifler iman ehli olup büyük günaha düşenlere mümin ismini kullanmıştır. Mesela; Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Ey müminler! Öldürülenler hakkında sizin üzerinize kısas farz kılındı"[1], "Ey iman edenler! Samimi ve kesin bir tövbe ile Allah'a dönün."[2], "Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltiniz"[3] ve emsali birçok ayet-i kerime vardır.

3- Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in zamanından günümüze kadar, kıble ehlinden olup büyük günah işlemiş olduğu bilindiği halde tövbe etmeden ölenlerin cenaze namazının kılınacağına, kendisine dua ve istiğfar edileceğine dair ümmetin icaması oluşmuştur. Herkes tarafından kabul edilen bir gerçek var ki; mü'min olmayan kişinin cenaze namazının kılınması asla caiz değildir.

Metin

وَاحْتَجَّتْ اَلْمُعْتَزِلَةُ بِوَجْهَيْنِ: اَلْأَوَّلُ: أَنَّ الْأَمَةَ بَعْدَ اِتِّفَاقِهِمْ عَلَى أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ فَاسِقٌ اِخْتَلَفُوا فِي أَنَّهُ مُؤْمِنٌ وَهُوَ مَذْهَبُ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ أَوْ كَافِرٌ وَهُوَ قَوْلُ الْخَوَارِجِ أَوْ مُنَافِقٌ وَهُوَ قَوْلُ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ، فَأَخَذْنَا اَلْمُتَّفَقَ عَلَيهِ وَتَرَكْنَا اَلْمُخْتَلَفَ فِيهِ، وَقُلْنَا: هُوَ فَاسِقٌ لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ وَلَا كَافِرٍ وَلَا مُنَافِقٍ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّ هَذَا إِحْدَاثٌ لِلْقَوْلِ الْمُخَالِفِ لِمَا أَجْمَعَ عَلَيْهِ اَلسَّلَفُ مِنْ عَدَمِ الْمَنْزِلَةِ بَيْنَ الْمَنْزِلَتَيْنِ، فَيَكُونُ بَاطِلاً.

وَالثَّانِي: أَنَّهُ لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا ﴾ [السجدة/١٨] جَعَلَ الْمُؤْمِنَ مُقَابِلاً لِلْفَاسِقِ، وَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ

1 Bakara, 178
2 Tahrîm, 8
3 Hucurât, 9

يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ" وَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ» وَلَا كَافِرٍ لِمَا تَوَاتَرَ مِنْ أَنَّ الْأُمَّةَ كَانُوا لَا يَقْتُلُونَهُ وَلَا يُجْرُونَ عَلَيْهِ أَحْكَامَ الْمُرْتَدِّينَ وَيَدْفُنُونَهُ فِي مَقَابِرِ الْمُسْلِمِينَ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّ الْمُرَادَ بِالْفَاسِقِ فِي الْآيَةِ هُوَ الْكَافِرُ؛ فَإِنَّ الْكُفْرَ مِنْ أَعْظَمِ الْفُسُوقِ، وَالْحَدِيثُ وَارِدٌ عَلَى سَبِيلِ التَّغْلِيظِ وَالْمُبَالَغَةِ فِي الزَّجْرِ عَنِ الْمَعَاصِي بِدَلِيلِ الْآيَاتِ وَالْأَحَادِيثِ الدَّالَّةِ عَلَى أَنَّ الْفَاسِقَ مُؤْمِنٌ، حَتَّى قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِأَبِي ذَرٍّ لِمَّا بَالَغَ فِي السُّؤَالِ: (وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رَغْمِ أَنْفِ أَبِي ذَرٍّ).

وَاحْتَجَّتْ الْخَوَارِجُ بِالنُّصُوصِ الظَّاهِرَةِ فِي أَنَّ الْفَاسِقَ كَافِرٌ، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴾ [المائدة/٤٤] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾ [النور/٥٥] وَكَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ» وَفِي أَنَّ الْعَذَابَ مُخْتَصٌّ بِالْكَافِرِ، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴾ [طه/٤٨] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ﴾ [الليل/١٥-١٦] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾ [النحل/٢٧] إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ.

وَالْجَوَابُ: أَنَّهَا مَتْرُوكَةُ الظَّاهِرِ لِلنُّصُوصِ النَّاطِقَةِ عَلَى أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ لَيْسَ بِكَافِرٍ وَالْإِجْمَاعِ الْمُنْعَقِدِ عَلَى ذَلِكَ عَلَى مَا مَرَّ، وَالْخَوَارِجُ خَوَارِجُ عَمَّا انْعَقَدَ عَلَيْهِ الْإِجْمَاعُ، فَلَا اعْتِدَادَ بِهِمْ.

Kelime Anlamı

وَاحْتَجَّتْ الْمُعْتَزِلَةُ Mutezile delil getirdi بِوَجْهَيْنِ iki yönden: الْأَوَّلُ Birincisi Nedir? **أَنَّ الْأُمَّةَ muhakkak ümmet, بَعْدَ اتِّفَاقِهِمْ ittifak ettikten sonra** Ne üzerine? **عَلَى أَنَّ مُرْتَكِبَ الْكَبِيرَةِ فَاسِقٌ büyük günah işleyenin fasık olduğunda** Ne oldu? **اخْتَلَفُوا ihtilaf etti** Ne hususta? **فِي أَنَّهُ muhakkak o kişi** Nedir? **مُؤْمِنٌ**

Müminin وَهُوَ مَذْهَبُ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَماَعَةِ **bu Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat'in görüşüdür** Daha? أَوْ كاَفِرٌ **veya kafirdir** وَهُوَ قَوْلُ الْخَواَجِ **bu da Harici'lerin görüşüdür** Daha? أَوْ مُناَفِقٌ **veya münafıktır** وَهُوَ قَوْلُ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ **Bu da Hasan el'Basri'nin görüşüdür.** فَأَخَذْناَ اَلْمُتَّفَقَ عَلَيهِ **Biz ittifak edilmiş görüşünü aşdık** Daha? وَتَرَكْناَ اَلْمُخْتَلَفَ فِيهِ **ve ihtilaflı olanı terk ettik** Daha? وَقُلْناَ **ve şöyle dedik:** هُوَ فاَسِقٌ **O kişi fasıktır** Daha? لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ **Mümin değildir** وَلَا كاَفِرٍ **veya kafir** وَلَا مُناَفِقٍ **ve de münafık.** وَالْجَواَبُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّ هَذاَ **Bu görüş** Nedir? إِحْداَثٌ لِلْقَوْلِ الْمُخاَلِفِ **muhalif bir görüş icat etmektir** Neye muhalif? لِماَ أَجْمَعَ عَلَيْهِ اَلسَّلَفُ **Selef'in icma ettiği görüşe** O görüş nedir? مِنْ عَدَمِ الْمَنْزِلَةِ بَيْنَ الْنَزِلَتَيْنِ **iki mertebe arasında mertebe yoktur** Daha? فَيَكُونُ باَطِلاً **buna göre bu görüş batıl olur.** وَالثَّانِي **İkincisi** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak o kişi** Nedir? لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ **Mümin değildir** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinden dolayı:** "أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا" **Hiç mümin, fasık gibi olur mu? Bunlar (elbette) eşit olmazlar.** جَعَلَ الْمُؤْمِنَ **Mümini kıldı** مُقاَبِلاً لِلْفاَسِقِ **fasıka karşı** Daha? وَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **ve Peygamber ('aleyhi's-selâm)ın şu hadisinden dolayı:** "لَا يَزْنِي الزَّانِي" **Zina eden zina etmez** Ne zaman? حِينَ يَزْنِي **zine ettiği** Ne olduğu halde? وَهُوَ مُؤْمِنٌ **O Müminken.** Daha? وَقَوْلِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ **ve Peygamber ('aleyhi's-selâm)In şu hadisinden dolayı:** لَا إِيمَانَ **imanı omaz** Kim için? لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ **güvenilirliği olmayanın.** Daha? وَلَا كاَفِرٍ **o kişi kafir de değildir** Ne için? لِماَ تَواَتَرَ **tevatür gelen bir haberdeb dolayı** O nedir? مِنْ أَنَّ الْأُمَّةَ **Muhakkak ki ümmet** Nedir? كاَنُوا لَا يَقْتُلُونَهُ **onu öldürmezlerdi** Daha? وَلَا يُجْرُونَ عَلَيهِ أَحْكاَمَ الْمُرْتَدِّينَ **ona mürtetlerin hükümlerini de uygulamazlardı** Daha? وَيَدْفُنُونَهُ **ve onu gömerlerdi** Nereye? فِي مَقاَبِرِ الْمُسْلِمِينَ

Müslümanların kabristanına. وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّ الْمُرَادَ بِالْفَاسِقِ فِي الْآيَةِ **ayetteki münafıktan maksat** Nedir? هُوَ الْكَافِرُ **kafirdir** Ne için? فَإِنَّ الْكُفْرَ مِنْ أَعْظَمِ الْفُسُوقِ **zira küfür en büyük fasıklıktır.** وَالْحَدِيثُ **Hadis ise** Nedir? وَارِدٌ عَلَى سَبِيلِ التَّغْلِيظِ وَالْمُبَالَغَةِ فِي الزَّجْرِ **sakındırmak bakımından mübalağa yoluyla varit olmuştur** Neyden sakındırmak? عَنِ الْمَعَاصِي **masiyetlerden** Ne sebebiyle? بِدَلِيلِ الْآيَاتِ وَالْأَحَادِيثِ **ayet ve hadislerin deliliyle** öyle ayet ve hadisler ki الدَّالَّةِ عَلَى أَنَّ الْفَاسِقَ مُؤْمِنٌ **fasığın Mümin olduğuna delalet ediyor.** حَتَّى قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ **hatta Peygamber** ('aleyhi's-selâm) **şöyle buyurmuştur:** Kime? لِأَبِي ذَرٍّ **Ebu Zer'e** Ne için? لَمَّا بَالَغَ فِي السُّؤَالِ **sormakta aşırı gidince** وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رَغْمِ أَنْفِ أَبِي ذَرٍّ **Ebu Zer'e rağmen zina yapsa ve hırsızlık yapsa da.** وَاحْتَجَّتِ الْخَوَارِجُ **Hariciler delil getirdi** Ne ile? بِالنُّصُوصِ الظَّاهِرَةِ **zahir naslarla** Ne hususta zahir? فِي أَنَّ الْفَاسِقَ كَافِرٌ **fasığın kafir olması hususunda** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi:** وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ **Kim hükmetmezse** Ne ile? بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ **Allah'ın indirdiği ile** فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ **işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.** Daha? وَقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayetiyle:** وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ **Artık bundan sonra kimler inkâr ederse,** فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ **işte onlar fasıkların ta kendileridir.** Daha? وَكَقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamberin** ('aleyhi's-selâm) **şu hadisi gibi:** مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا **Kim kasıtlı olarak namazı terk ederse** فَقَدْ كَفَرَ **kâfir olur.** Hariciler daha ne hususta delil getirdiler? وَفِي أَنَّ الْعَذَابَ مُخْتَصٌّ بِالْكَافِرِ **ve azap kafirlere hastır** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi:** أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى **Azap yalanlayan ve yüz çevirenler üzerinedir.** Daha? وَقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti:** لَا يَصْلَاهَا إِلَّا الْأَشْقَى الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى **O ateşe, ancak**

yalanlayıp yüz çeviren en bedbaht kimse girer. Daha? وَقَوْلِهِ تَعالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti:** إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ **Şüphesiz bugün rezillik, aşağılık ve kötülük kâfirlerin üzerinedir** إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **bunlardan başkaları da...** وَالْجَوابُ **Bunacevap** Nedir? أَنَّها **Muhakkak bu ayetler** Nedir? مَتْرُوكَةُ الظَّاهِرِ **zahirleri terk edilir** Ne için? لِلنُّصُوصِ النَّاطِقَةِ **delalet eden naslardan dolayı** Neye delalet eden? عَلَى أَنَّ مُرْتَكِبُ الْكَبِيرَةِ **muhakkak büyük günah işleyen** Nedir? لَيْسَ بِكافِرٍ **kafir değildir** Daha? وَالْإِجْماعِ الْمُنْعَقِدِ عَلَى ذَلِكَ عَلَى ما مَرَّ **geride geçtiği bunun üzerine icma edilmiştir.** وَالْخَوارِجُ **Hariciler** Nedir? خَوارِجُ **çıkmışlardır** Neden? عَمَّا اِنْعَقَدَ عَلَيْهِ الْإِجْماعُ **üzerine icma edilen görüşlerde.** Daha? فَلَا اِعْتِدادَ بِهِمْ **dolayısıyla onlara önem verilmez.**

Şerhu'l-Akâid

Mutezile konuya ilişkin iki delil getirmiştir:

a) Ümmet büyük günah işleyen kimsenin fasık olduğu konusunda ittifak halindeyken bu kimsenin mümin olduğu konusu ihtilaflıdır; Ehlisünnete göre mümin, Haricî mezhebine göre ise kâfir sayılmaktadır. Hasan-ı Basrî'ye göre ise münafık sayılır.[1] Biz (mutezile) bu durumda ümmetin ittifak ettiğini kabul ediyor, ihtilaf ettiğini ise terk ediyor ve diyoruz ki; büyük günah işleyen kimse fasık olur, mümün veya kâfir veya da münafık olamaz.

Buna cevabımız şudur: Sizin bu sözünüz islamda olmayan bir hükmü ortaya atmaktır. Zira tüm selef el-menzile beyne'l- menzileteyn diye bir konum

1 Hasan el-Basri'nin bu görüşü amelde münafık manasıyla tevil edilmiştir. Şöyleki; nifak küçük ve büyük olmak üzere iki kısımdır. Büyük olan nifak sahibinin kalbinde tasdik bulunmadığı için İslam dairesinden çıkmayı gerektirse de küçük olan nifak sahibinin kalbinde tasdik bulunduğu için İslam'dan çıkmasıyla hükmedilemeyecektir. Bunun benzerini küfür içinde söylemişlerdir. Yani dinden çıkaran küfür ve nankörlük manasında, dinden çıkarmayan küfür olmak üzere küfrü de iki kısma ayırmışlardır. Bazı kitaplarda Hasan el-Basri'nin bu görüşünden döndüğü de rivayet edilmiştir. Bunun yanı sıra nifaktan hakiki manasını da kastetmiş olabilir. Zira ondan şöyle bir hadis-i şerif rivayet edilmiştir: Kimde üç şey bulunursa o kişi namaz kılsa da oruç tutsa da ve kendini Müslüman zannetse de münafıktır: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, emanete hıyanet eder.

olmadığına dair icma etmiştir. (İcma edilenin aksine bir hüküm ortaya koymuş olduğu için) iddianız son derece geçersizdir. (Halbuki ümmetin ittifakını esas alıyordunuz fakat şimdi siz ümmete ait olmayan bir hüküm ortaya koymuş oldunuz ey mutezile!)

b) Büyük günah işleyen kimse mümin olamaz. Zira Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Öyle ya, mü'min olan fasık olan gibi olur mu? Onlar müsavi olmazlar"[1] buyrularak mümin kişiyi, fasık kişinin karşıtı olarak zikretmiştir. (Halbuki bir şey karşıtının aynısı olamaz, buna göre fasık mümin olamaması gerekir).

Yine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Zina eden kimse zina ettiği anda mümin değildir"[2] "Emaneti olmayanın imanı yoktur"[3]. Büyük günah işleyen kimse (mümin sayılamayacağı gibi) kâfir de sayılamaz. Zira tevatür yoluyla sabittir ki; ümmet bu kişileri ölümle cezalandırmaz, mürtet hükümlerini uygulamaz ve Müslüman kabristanlığına defnedilirler.

Bu delile cevabımız şudur: ayet-i kerimede geçen fasık sözü ile kâfirler kastedilmiştir. Zira küfür, hiç kuşkusuz en büyük fisktır. Zikredilen hadis-i şerifte ise müminlerin günahtan uzak durması için sert ve mübalağa içeren ifadeler kullanılmıştır. Fasık kişinin mümin olduğuna delil olan ayet-i kerime ve hadis-i şerif, sizin zikrettiğiniz ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri bu manada anlamayı zorunlu kılar. Hatta Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), Hz. Ebu Zerr (Allah ondan razı olsun) garipseyerek kendisine tekrar tekrar sorduğunda "Evet, Ebu Zerr'in burnu yere sürtsün! Bir mümin zina da etse, hırsızlık da yapsa cennete girecektir" buyurmuştur.[4]

Haricîler, fasığın kâfir olduğunu ispat etmek için birtakım ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin yüzeysel ifadelerine tutunmuşlardır. Mesela; Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Allah'ın indirdikleriyle hükmetmeyenler kâfirlerin ta kendisidir"[5], "Bundan sonra her kim küfre girerse işte onlar fasıkların ta kendileridir"[6]Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Kasten namazı terk eden kişi kâfir olmuştur"[7]

---

1 Secde, 18
2 Buharı, 2475
3 Ahmed bin Hanbel, el-Müsned, 3/135
4 Buharî, 5827
5 Mâide, 44
6 Nûr, 55
7 Ahmed b. Hanbel, 5/236

Haricîler azabın sadece kâfirlere özel olacağına dair de birtakım ayet-i kerimelerin yüzeysel anlamlarına tutunmuşlardır. Mesela; Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Bize kesin olarak vahyolundu ki, azab şüphesiz (gerçeği) inkâr edip ona sırt çevirenleredir"[1]"Ona ancak bedbaht kimse girer. O ki, yalanlamış ve sırtını dönmüştür."[2]"Kendilerine ilim verilmiş olanlar: 'Gerçekten bugün rüsvaylık ve zillet kâfirleredir' derler."[3]

Bunlara cevabımız şudur: geride beyan ettiğimiz gibi büyük günah işleyen kimsenin kâfir olmadığını ispat eden açık ve kesin ayet-i kerime ve hadis-i şerifler vardır. Ayrıca buna dair ümmetin icmaı vardır. Tüm bunlar haricilerin ileri sürdüğü ayet-i kerime ve hadis-i şerifi yüzeysel şekilde anlamamamızı zorunlu kılmaktadır.

Ezcümle: Haricîler icmaın haricine çıktıkları için onların görüşlerine itibar edilmez.

Metin

وَاللهُ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ

(**وَاللهُ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ**) بِإِجْمَاعِ الْمُسْلِمِينَ لَكِنَّهُمْ اِخْتَلَفُوا فِي أَنَّهُ هَلْ يَجُوزُ عَقْلاً أَمْ لَا ؟ فَذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ يَجُوزُ عَقْلاً وَإِنَّمَا عُلِمَ عَدَمُهُ بِدَلِيلِ السَّمْعِ، وَبَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ يَمْتَنِعُ عَقْلاً؛ لِأَنَّ قَضِيَّةَ الْحِكْمَةِ اَلتَّفْرِقَةُ بَيْنَ الْمُسِيءِ وَالْمُحْسِنِ وَالْكُفْرُ نِهَايَةٌ فِي الْجِنَايَةِ لَا يَحْتَمِلُ الْإِبَاحَةَ وَرَفْعَ الْحُرْمَةِ أَصْلاً، فَلَا يَحْتَمِلُ الْعَفْوَ وَرَفْعَ الْغَرَامَةِ. وَأَيْضاً اَلْكَافِرُ يَعْتَقِدُهُ حَقّاً وَلَا يَطْلُبُ لَهُ عَفْواً أَوْ مَغْفِرَةً فَلَمْ يَكُنْ اَلْعَفْوُ عَنْهُ حِكْمَةً. وَأَيْضاً هُوَ اِعْتِقَادُ الْأَبَدِ فَيُوجِبُ جَزَاءَ الْأَبَدِ، هَذَا بِخِلَافِ سَائِرِ الذُّنُوبِ.

Kelime Anlamı

وَاللهُ لَا يَغْفِرُ Allah Teâlâ affetmez Neyi? **أَنْ يُشْرَكَ بِهِ kendisine ortak koşulmasını** Bu hüküm ne ile sabit? **بِإِجْمَاعِ الْمُسْلِمِينَ Müslümanların icmasıyla**

1 Tâhâ, 48
2 el-Leyl, 15,16
3 en-Nahl, 27

Daha? لَكِنَّهُمْ اِخْتَلَفُوا **ancak onlar ihtilaf etmişlerdir** Ne hususta? فِي أَنَّهُ **muhakkak şan** هَلْ يَجُوزُ عَقْلاً أَمْ لَا **ortak koşmak aklen caiz midir, değil midir?** فَذَهَبَ بَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ يَجُوزُ عَقْلاً **bazıları aklen mümkün olduğu görüşüne gittiler** Daha? وَإِنَّماَ عُلِمَ عَدَمُهُ **muhakkak ortak olmadığı bilinmiştir** Ne ile? بِدَلِيلِ السَّمْعِ **sem'î delillerle** Daha? وَبَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ يَمْتَنِعُ عَقْلاً **bazıları da aklen mümkün olmadığı görüşüne gitmişlerdir** Ne için? لِأَنَّ قَضِيَّةَ الْحِكْمَةِ **zira hikmetin gereği** Nedir? اَلتَّفْرقَةُ بَيْنَ الْمُسِيءِ وَالْمُحْسِنِ **iyi ile kötünün ayrıltılmasıdır** Daha? وَالْكُفْرُ نِهاَيَةٌ فِي الْجِناَيَةِ **küfür cinayette son merhaledir** öyle son merhale ki لَا يَحْتَمِلُ الْإِباَحَةَ **mubah olması ihtimal dışıdır** Küfür daha neye ihtimalli değildir? وَرَفْعَ الْحُرْمَةِ أَصْلاً **haramlığının kesin olarak kalkmamasına** Daha neye ihtimalli değildir? فَلَا يَحْتَمِلُ الْعَفْوَ وَرَفْعَ الْغَرَامَةِ **af ve sorumluluğun kalmasına** وَأَيْضاً اَلْكاَفِرُ يَعْتَقِدُهُ حَقّاً **aynı şekilde kafir hak olana inanmamaktadır** Daha? وَلَا يَطْلُبُ لَهُ عَفْواً **onun için af da dilememektedir** Daha? أَوْ مَغْفِرَةً **veya mağfiret** Daha? فَلَمْ يَكُنْ اَلْعَفْوُ عَنْهُ حِكْمَةً **dolayısıyla onun af edilmesi hikmetin gereği değildir.** وَأَيْضاً **yine** هُوَ **küfür** Nedir? اِعْتِقاَدُ الْأَبَدِ **devamlı bir itikattır** Daha? فَيُوجِبُ جَزاَءَ الْأَبَدِ **dolayısıyla cezası da ebedi olacaktır.** هَذاَ بِخِلَافِ سائِرِ الذُّنُوبِ **Bunun sebebi küfrün diğer günahlardan farklı olmasındandır.**

Metnü'l-Akâid

Şirk Dışındaki Günahların Affı

Allah Teâlâ kendisine şirk koşulmasını affetmez.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ kendisine şirk koşulmasını affetmez. Buna dair icma vardır. Ancak şirk koşanın aklen affedilebileceğinin caiz olup olmadığı tartışılmıştır. Bazı

alimler bunun aklen caiz olduğunu benimsemiş,[1] fakat müşriklerin affolunmayacağının naklî kesin delillerle sabit olduğunun bilindiğini söylemişlerdir. Diğer alimler ise bunun aklen de caiz olmadığına hükmetmişlerdir.[2] Zira hikmetin gereği, iyi ile kötü arasında ayırım yapılmasıdır. Küfür-şirk ise kötülüklerin en büyüğüdür. Hiçbir zaman mubah olma ihtimali olmadığı gibi yasak oluşu da kalkmaz. Bu yüzden şirk üzere ölenin affedilmesi veya cezalandırılmaması ihtimal dairesinde bile değildir. Ayrıca kâfir hali hayatında küfrün hak olduğuna inanmakta ve affedilme yönünde bir istek taşımamaktadır. Bu açıdan bakıldığında da onun affedilmesi hikmete uygun düşmez. Aynı şekilde kâfirin küfür inancı ebediyeti inkâr olduğundan cezasının da ebedi olması hikmetin gereğidir. Diğer günahlar ise ebedi değil, geçicidir (cezalarının da geçici olması hikmet gereğidir).

Metin

(وَيَغْفِرُ ماَ دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشاَءُ مِنَ الصَّغاَئِرِ وَالْكَباَئِرِ) مَعَ التَّوْبَةِ أَوْ بِدُونِهاَ، خِلَافاً لِلْمُعْتَزِلَةِ، وَفِي تَقْرِيرِ الْحُكْمِ مُلَاحَظَةٌ لِلْآيَةِ الدَّالَّةِ عَلَى ثُبُوتِهِ، وَالْآياَتُ وَالْأَحاَدِيثُ فِي هَذاَ الْمَعْنَى كَثْيرَةٌ.

وَالْمُعْتَزِلَةُ يَخُصُّونَهاَ بِالصَّغاَئِرِ وَبِالْكَباَئِرِ اَلْمَقْرُونَةِ بِالتَّوْبَةِ، وَتَمَسَّكُوا بِوَجْهَيْنِ: اَلْأَوَّلُ: اَلْآياَتُ وَالْأَحاَدِيثُ الْواَرِدَةُ فِي وَعِيدِ الْعُصاَةِ.

وَالْجَواَبُ: أَنَّهاَ عَلَى تَقْدِيرِ عُمُومِهاَ إِنَّماَ تَدُلُّ عَلَى الْوُقُوعِ دُونَ الْوُجُوبِ، وَقَدْ كَثُرَتْ اَلنُّصُوصُ فِي الْعَفْوِ فَيُخَصَّصُ اَلْمُذْنِبُ الْمَغْفُورِ عَنْ عُمُوماَتِ الْوَعِيدِ. وَزَعَمَ بَعْضُهُمْ أَنَّ الْخَلَفَ فِي الْوَعِيدِ كَرَمٌ، فَيَجُوزَ مِنَ اللهِ تَعاَلَى، وَالْمُحَقِّقُونَ عَلَى خِلَافِهِ، كَيْفَ وَهُوَ تَبْدِيلٌ لِلْقَوْلِ، وَقَدْ قاَلَ اللهُ تَعاَلَى: ﴿ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ ﴾ [ق/٢٩]

1 Bu Ehl-i Sünnet'in görüşüdür. Zira Ehl-i Sünnet'e göre akıl, her alanda iyi ve kötüyü idrak edemeyecektir. Ancak Ehl-i Sünnet kendi içinde bir yaratıcının vacip olduğunu akıl bilir mi, sorusunun cevabında ihtilaf etmişlerdir. Şöyleki Maturidilere göre akıl bunu bulabilir, Eş'arîlere göre bulamaz.

2 Bu Mutezile'nin görüşüdür.

اَلثَّانِي: أَنَّ الْمُذْنِبَ إِذاَ عَلِمَ أَنَّهُ لَا يُعاَقَبُ عَلَى ذَنْبِهِ كاَنَ ذَلِك تَقْرِيراً لَهُ عَلَى الذَّنْبِ وَإِغْراَءً لِلْغَيْرِ عَلَيْهِ، وَهَذاَ يُناَفِي حِكْمَةَ إِرْساَلِ الرُّسُلِ.

وَالْجَواَبُ: أَنَّ مُجَرَّدَ جَواَزِ الْعَفْوِ لَا يُوجِبُ ظَنَّ عَدَمِ الْعِقاَبِ فَضْلاً عَنِ الْعِلْمِ، كَيْفَ وَالْعُمُوماَتُ الْواَرِدَةُ فِي الْوَعِيدِ الْمَقْرُونَةِ بِغاَيَةٍ مِنَ التَّهْدِيدِ تُرَجِّحُ جاَنِبَ الْوُقُوعِ بِالنِّسْبَةِ إِلَى كُلِّ واَحِدٍ، وَكَفَى بِهِ زاَجِراً. (**وَيَجُوزُ الْعِقاَبُ عَلَى الصَّغِيرَةِ**) سَواَءٌ اِجْتَنَبَتْ مُرْتَكِبُهاَ اَلْكَبِيرَةَ أَمْ لَا لِدُخُولِهاَ تَحْتَ قَوْلِهِ تَعاَلَى: ﴿ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ﴾ [النساء/٤٨] وَلِقَوْلِهِ تَعاَلَى: ﴿ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا ﴾ [الكهف/٤٩] وَالْإِحْصاَءُ إِنَّماَ يَكُونُ بِالسُّؤَالِ وَالْمَجاَزاَةِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْآياَتِ وَالْأَحاَدِيثِ.

وَذَهَبَ بَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ عَلَى أَنَّهُ إِذاَ اِجْتَنَبَ الْكَباَئِرَ لَمْ يَجُزْ تَعْذِيبُهُ، لَا بِمَعْنَى أَنَّ يَمْتَنِعَ عَقْلاً بَلْ بِمَعْنَى أَنَّهُ لَا يَجُوزَ أَنْ يَقَعَ لِقِياَمِ الْأَدِلَّةِ السَّمْعِيَّةِ عَلَى أَنَّهُ لَا يَقَعُ، لِقَوْلِهِ تَعاَلَى: ﴿ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَباَئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ ﴾. [النساء/٣١]

وَأُجِيبَ: بِأَنَّ الْكَبِيرَةَ الْمُطْلَقَةَ هِيَ الْكُفْرُ؛ لِأَنَّهُ الْكاَمِلُ، وَجَمَعَ الْاِسْمَ بِالنَّظَرِ إِلَى أَنْواَعِ الْكُفْرِ، وَإِنْ كاَنَ الْكُلُّ مِلَّةً واَحِدَةً فِي الْحُكْمِ، أَوْ إِلَى أَفْراَدِهِ الْقاَئِمَةِ بِأَفْراَدِ الْمُخاَطَبِينَ عَلَى ماَ تَمَهَّدَ مِنْ قاَعِدَةِ أَنَّ مُقاَبِلَةَ الْجَمْعِ بِالْجَمْعِ تَقْتَضِي اِنْقِسامَ الْآحاَدِ بِالْآحاَدِ،كَقَوْلِناَ: رَكِبَ الْقَوْمُ دَواَبَّهُمْ وَلَبِسُوا ثِياَبَهُمْ.

(**وَالْعَفْوُ عَنِ الْكَبِيرَةِ**) هَذاَ مَذْكُورٌ فِيماَ سَبَقَ إِلَّا أَنَّهُ أَعاَدَهُ لِيُعْلَمَ أَنَّ تَرْكَ الْمُؤاَخَذَةِ عَلَى الذَّنْبِ يُطْلَقُ عَلَيْهِ لَفْظُ الْعَفْوِ كَماَ يُطْلَقُ عَلَيْهِ لَفْظُ الْمَغْفِرَةِ، وَلِيَتَعَلَّقَ بِقَوْلِهِ: (**إِذاَ لَمْ تَكُنْ عَنْ اِسْتِحْلَالٍ، وَالْاِسْتِحْلَالُ كُفْرٌ**) لِماَ فِيهِ مِنَ التَّكْذِيبِ الْمُناَفِي لِلتَّصْدِيقِ، وَبِهَذاَ تَؤُولُ النُّصُوصُ الدَّالَّةُ عَلَى تَخْلِيدِ الْعُصاَةِ فِي النَّارِ أَوْ عَلَى سَلْبِ اِسْمِ الْإِيماَنِ عَنْهُمْ

Kelime Anlamı

وَيَغْفِرُ **Ve Allah Teâlâ affeder** Neyi? مَا دُونَ ذَلِكَ **bunun dışındaki günahları** Kim için? لِمَنْ يَشَاءُ **dilediği kişiler için** O günahlar nelerdir? مِنَ الصَّغَائِرِ وَالْكَبَائِرِ **küçük ve büyük günahlar** Ne olduğu halde? مَعَ التَّوْبَةِ **tövbeyle** Daha? أَوْ بِدُونِهَا **veya tövbesiz** Bu görüş ne olduğu halde? خِلَافاً لِلْمُعْتَزِلَةِ **mutezile ihtilaf etmiş olarak** وَفِي تَقْرِيرِ الْحُكْمِ **bu hükmün zikredilmesinde vardır** Ne vardır? مُلَاحَظَةٌ لِلْآيَةِ **ayetin mülahaza edilmesi** öyle ayet ki الدَّالَّةِ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى ثُبُوتِهِ **bu hükmün sübutuna** وَالْآيَاتُ وَالْأَحَادِيثُ **Ayet ve hadisler** öyle ayet ve hadisler ki فِي هَذَا الْمَعْنَى **bu manada olan** Nedir? كَثِيرَةٌ **çoktur.** وَالْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile** Nedir? يَخُصُّونَهَا **ayet ve hadisleri has kılıyor** Neye? بِالصَّغَائِرِ **küçük günahlara** Daha? وَبِالْكَبَائِرِ **ve büyük günahlara** öyle büyük günahlar ki الْمَقْرُونَةِ بِالتَّوْبَةِ **tövbeyle beraber olan** Daha? وَتَمَسَّكُوا **ve tutundular** Neye? بِوَجْهَيْنِ **iki veçhe:** الْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? الْآيَاتُ وَالْأَحَادِيثُ **Ayet ve hadisler** öyle ayet ve hadisler ki الْوَارِدَةُ **gelmiş** Ne hakkında? فِي وَعِيدِ الْعُصَاةِ**asilere tehdit hakkında** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّهَا **bu ayet ve hadisler** Ne olduğu halde? عَلَى تَقْدِيرِ عُمُومِهَا **umum olmaları üzere** Nedir? إِنَّمَا تَدُلُّ **delalet ederler** Ne üzerine? عَلَى الْوُقُوعِ دُونَ الْوُجُوبِ **vaki olabileceğine, vacip olduğuna değil.** وَقَدْ كَثُرَتْ **Muhakkak çoktur** Ne? النُّصُوصُ **nasla** Ne hakkında? فِي الْعَفْوِ **af hakkında** فَيُخَصَّصُ **böylece has kılınmıştır** Kim? الْمُذْنِبُ الْمَغْفُورِ **affedilmiş günahkarlar** Neyden has kılınmıştır? عَنْ عُمُومَاتِ الْوَعِيدِ **tehdidin umumundan.** وَزَعَمَ بَعْضُهُمْ **Bazıları zannetti** Neyi? أَنَّ الْخَلَفَ فِي الْوَعِيدِ **tehdit vaadinden dönmek** Nedir? كَرَمٌ **iyiliktir** Daha? فَيَجُوزُ **dolayısıylacaiz olur** Kimden? مِنَ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'dan** وَالْمُحَقِّقُونَ **Muhakkik**

alimler Nedir? عَلَى خِلَافِهِ **bu görüşe ihtilaf etmişlerdir.** كَيْفَ Nasıl? **İhtilaf etmesinler** وَهُوَ تَبْدِيلٌ **Bu değiştirmektir** Neyi? لِلْقَوْلِ **hükmü** وَقَدْ قَالَ اللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ şöyle buyurur:** مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ **Söz değiştirilmez nerede** لَدَيَّ **benim katımda** اَلثَّانِي **İkincisi** Nedir? أَنَّ الْمُذْنِبَ **Günahkar** إِذَا عَلِمَ **bildiğinde** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا يُعَاقَبُ **cezalanmayacak** Ne üzerine? عَلَى ذَنْبِهِ **günahı üzere** Ne olur? كَانَ ذَلِكَ **bu olr** Ne olur? تَقْرِيراً لَهُ **onu onaylamak olur** Ne üzerine? عَلَى الذَّنْبِ **günahı üzere** Daha? وَإِغْرَاءً **ve teşvik olur** Kimi? لِلْغَيْرِ **başkalarını** Ne üzerine? عَلَيْهِ **o günaha** وَهَذَا **Bu** Nedir? يُنَافِي **aykırıdır** Neye? حِكْمَةَ إِرْسَالِ الرُّسُلِ **peygamberlerin gönderilme hikmetine.** وَالْجَوَابُ **Buna cevap** Nedir? أَنَّ مُجَرَّدَ جَوَازِ الْعَفْوِ **mücerret affının mümkün olması** Nedir? لَا يُوجِبُ **gerektirmez** Neyi? ظَنَّ عَدَمِ الْعِقَابِ **cezalandırılmayacağını zannetmeyi** فَضْلاً عَنِ الْعِلْمِ **kaldıki nereden bilecek** كَيْفَ **Nasıl böyle olmasın** وَالْعُمُومَاتُ الْوَارِدَةُ **Varit olan umum ifadeler** Ne hakkında? فِي الْوَعِيدِ **tehditler hakkında** öyle tehditler ki الْمَقْرُونَةِ **beraberdir** Ne ile? بِغَايَةٍ مِنَ التَّهْدِيدِ **son derece tehditlerle** Nedir? تُرَجِّحُ **tercih ettirir** Neyi? جَانِبَ الْوُقُوعِ **olma tarafını** Neye nispetle? بِالنِّسْبَةِ إِلَى كُلِّ وَاحِدٍ **her birine nispetle** Daha? وَكَفَى بِهِ **ve bu yeterlidir** Ne bakımdan? زَاجِراً **engelleyici olarak.** وَيَجُوزُ **Caizdir** Ne? الْعِقَابُ **ceza** Ne üzerine? عَلَى الصَّغِيرَةِ **küçük günah üzerine** سَوَاءٌ اِجْتَنَبَتْ **ister sakınsın** Kim? مُرْتَكِبُهَا **onu işleyen** Neden sakınsın? اَلْكَبِيرَةَ **büyük günahtan** Daha? أَمْ لَا **ister sakınmasın** Ne için? لِدُخُولِهَا **zira küçük günah girmiştir** Nereye? تَحْتَ قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinin altına** وَيَغْفِرُ **Affeder** Neyi? مَا دُونَ ذَلِكَ **bunun dışındakileri** Kim için? لِمَنْ يَشَاءُ **dilediği kişi için** Daha? وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti gereği:** "لَا يُغَادِرُ **Terk etmez**

Neyi? صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً **küçük veya büyük günahı** إِلَّا أَحْصَاهَا **kesinlikle onları saymıştır** وَالْإِحْصَاءُ **Saymak** Nedir? إِنَّمَا يَكُونُ **muhakkak ki olur** Ne ile? بِالسُّؤَالِ **sual sebebiyle** Daha? وَالْمَجَازَاةِ **ve ceza ile** إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **daha başkaları** Nelerden? مِنَ الْآيَاتِ وَالْأَحَادِيثِ **ayet ve hadislerden.** وَذَهَبَ بَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ **Bazı Mutezileler gitmiştir** Neye? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak kişi** إِذَا اجْتَنَبَ **sakındığında** Nelerden? الْكَبَائِرَ **büyük günahlardan** Ne olur? لَمْ يَجُزْ **caiz olmaz** Ne? تَعْذِيبُهُ **ona azap edilmesi** لَا بِمَعْنَى **şu manayla değil** أَنَّ يَمْتَنِعَ **mümkün değil** Nasıl? عَقْلًا **aklen** بَلْ بِمَعْنَى **bilakis şu manayla** أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا يَجُوزَ **caiz değildir** Ne? أَنْ يَقَعَ **azabın vaki olması** Ne için? لِقِيَامِ الْأَدِلَّةِ السَّمْعِيَّةِ **sem'î deliller olduğu için** Ne üzerine? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak azap** Nedir? لَا يَقَعُ **vaki olmayacak** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gereği:** إِنْ تَجْتَنِبُوا **Şayet sakınırsanız** Neden? كَبَائِرَ مَا **öyle büyük günahlardan ki** تُنْهَوْنَ عَنْهُ **onlardan nehyedildiniz** Ne olur? نُكَفِّرْ عَنْكُمْ **biz sizin için değiştiririz** Neyi? سَيِّئَاتِكُمْ **kötülüklerinizi** وَأُجِيبَ **Buna cevap verildi** Ne ile? بِأَنَّ الْكَبِيرَةَ **muhakkak büyük günahlar** öyle günahlar ki الْمُطْلَقَةَ **mutlak** Nedir? هِيَ الْكُفْرُ **o küfürdür** Ne için? لِأَنَّهُ **zira kifir** Nedir? الْكَامِلُ **tamdır.** وَجَمَعَ الْاِسْمَ **İsmi çoğul getirdi** Ne için? بِالنَّظَرِ **bakarak** Neye? إِلَى أَنْوَاعِ الْكُفْرِ **küfrün çeşitlerine** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَ الْكُلُّ **Her ne kadar hepsi olsa da** Ne olur? مِلَّةً وَاحِدَةً **tek millet olsa** Ne bakımdan? فِي الْحُكْمِ **hüküm bakımından** أَوْ إِلَى أَفْرَادِهِ **veya fertlerine bakarak** öyle fertler ki الْقَائِمَةِ **kaimdirler** Ne ile? بِأَفْرَادِ الْمُخَاطَبِينَ **muhatapların fertleriyle** Nasıl? عَلَى مَا تَمَهَّدَ **bilindiği üzere** Neyden? مِنْ قَاعِدَةِ **şu kaideden** أَنَّ مُقَابَلَةَ الْجَمْعِ **çoğulun mukabelesi** Neye? بِالْجَمْعِ **çoğula** Nedir? تَقْتَضِي **gerektirir** Neyi? اِنْقِسَامَ الْآحَادِ بِالْآحَادِ **bire bir taksimi** Ne gibi?

كَقَوْلِنَا **şu sözümüz gibi:** رَكِبَ الْقَوْمُ **Kavim bindi** Neye? دَوَابَّهُمْ **hayvanlarına** Daha? وَلَبِسُوا **ve giydiler** Neyi? ثِيَابَهُمْ **elbiselerini.** وَالْعَفْوُ **Af da caizdir** Neden? عَنِ الْكَبِيرَةِ **büyük günahtan** هَذَا **Bu** Nedir? مَذْكُورٌ **zikredilmiştir** Nerede? فِيمَا سَبَقَ **geride** إِلَّا **ancak** أَنَّهُ **muhakkak musannif** Nedir? أَعَادَهُ **bunu tekrarladı** Ne için? لِيُعْلَمَ **bilinsin diye** Ne? أَنَّ تَرْكَ الْمُؤَاخَذَةِ **sorumluluğun terki** Ne üzerine? عَلَى الذَّنْبِ **günah üzerine** Nedir? يُطْلَقُ عَلَيْهِ **ona denir** Ne denir? لَفْظُ الْعَفْوِ **af lafzı** Ne gibi? كَمَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ **yina ona söylendiği gibi** Ne? لَفْظُ الْمَغْفِرَةِ **mağfiret lafzı** Daha ne için? وَلِيَتَعَلَّقَ بِقَوْلِهِ **şu sözüne taalluk etsin diye:** إِذَا لَمْ تَكُنْ **küçük günah olmadığı zaman** Ne olmadığı zaman? عَنْ اِسْتِحْلَالٍ **helal görme olmadığı zaman** وَالْاِسْتِحْلَالُ **Helal görmek** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür** Ne için? لِمَا فِيهِ **zira helal görmekte vardır** Ne vardır? مِنَ التَّكْذِيبِ **yalanlama** öyle yalanlama ki الْمُنَافِي **aykırıdır** Neye? لِلتَّصْدِيقِ **tasdike.** وَبِهَذَا **Helal görme ile** Ne olur? تُؤَوَّلُ **tevil edilir** Ne? النُّصُوصُ **naslar** öyle naslar ki الدَّالَّةُ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى تَخْلِيدِ الْعُصَاةِ **asilerin ebedi kalmasına** Nerede? فِي النَّارِ **cehennemde** Daha? أَوْ عَلَى سَلْبِ اِسْمِ الْإِيمَانِ **veya iman isminin kaldırılmasına** Kimden? عَنْهُمْ **onlardan.**

Metnü'l-Akâid

Bunun dışında dilediği kimsenin günahlarını affedebilir.

Allah Teâlâ'nın, bir kulu, işlediği küçük günaha karşılık cezalandırması ve helal görmedikçe işlediği büyük günahı affetmesi mümkündür. Günahı helal görmek ise küfürdür.

Şerhu'l-Akâid

Bunun dışında dilediği kimsenin tövbe etmiş olsun olmasın **küçük veya büyük günahlarını affeder.** Mutezile mezhebi buna muhalefet etmiştir.

Meseleyi büyük günahın tövbesiz de affedilebileceği şeklinde ifade etmek de bu hususu kanıtlayan ayet-i kerimenin[1] mülahaza edildiği açıktır. Ayrıca konu hakkında daha nice ayet-i kerime ve hadis-i şerifler vardır.

Mutezile bu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle ispat edilen affedilmeyi küçük günah işleyenler ve büyük günah işleyip tövbe etmiş olanlarla sınırlı tutar. (Tövbe etmeden ölen büyük günah sahipleri bu ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin kapsamına dahil etmez).

Mutezile bu iddiasını ispatlamak için iki delil ileri sürmüştür.

a) Ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde âsîler hakkında varit olan tehditlerdir.

Buna cevap şudur: bu ayet-i kerime ve hadis-i şerifleri umum/genel anlamlarında anlasak bile bunlar cezalandırmanın vacip olduğunu değil, vaki olabileceğini ifade eder. Ayrıca bu naslara karşılık af edilebileceklerini ifade eden birçok nas vardır. Şu hâlde affa mazhar olacak günahkârların, tehdit ifade eden ayet-i kerimelerin kapsamından çıkartılmış olması gerekir.

Mutezilenin bu deliline karşılık bazı alimlerin: "tehditten dönmek Allah lütuftur, bu yüzden Allah Teâlâ'nın tehdidinden dönmesi mümkündür" şeklinde cevap vermişlerdir. Ancak muhakkik âlimler bu cevabı kabul etmemişlerdir. Nasıl etsinler ki bu durumda Allah Teâlâ sözünü tutmamış olur. Halbuki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Benim katımda söz değiştirilmez."[2]

b) Kişinin, günah işlemeye karşılık ceza görmeyeceğini bilmesi onun günahını baştan kabullenmek ve günah işlemeye teşvik etmektir. Bu ise peygamber göndermenin hikmetine aykırıdır.

Buna cevabımız şöyledir: Allah Teâlâ'nın günahkarları affetmesinin olabilirliği onların ceza görmeyeceklerini zannetmelerini sağlamaz, nerde kaldı ki onlar kesin olarak asla ceza görmeyeceklerini düşünebilsinler!

Böyle bir düşünceye nasıl kapılabilirler ki; derece kuvvetli tehdit içeren umumî ceza ayetleri herkese nispetle azabın vaki olacağına dair ağır kanaat vermektedir. Bu kadarı günahtan sakındırmak için kafidir.

Allah Teâlâ'nın, bir kulu, işlediği küçük günaha karşılık cezalandırması caizdir. Bu küçük günahı işleyenin bunun yanında büyük günah işlemiş olup olmaması neticeyi değiştirmez. Zira küçük günah da "Allah Teâlâ şirkin dışında dilediği kimsenin günahını affeder"[3] ayet-i kerimesinin kapsamındadır.

---

1 Nisa/116
2 Kâf, 29
3 Nisâ, 116

Küçük günaha karşılık ceza görmenin caiz oluşu şu ayet-i kerimeyle sabittir. "Vah bize, eyvah bize! Bu defter nasıl olmuş da küçük büyük bir şey bırakmadan hepsini saymış! derler."[1]ayet-i kerimede geçen "sayma/ihsâ" ancak şiddetli sorgu ve cezayı ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Konuya ilişkin daha nice ayet-i kerime ve hadis-i şerif vardır.

Bazı Mutezili alimler: büyük günahlardan sakınan kişinin, işlediği küçük günahlar sebebiyle azap görmesinin caiz olmadığını savunmuştur. Bunu aklen imkânsız şeklinde yorumlamıyorlar. Aksine böyle bir kişinin ceza görmeyeceğini kanıtlayan sem'î deliller vardır, diyorlar. Zira Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Size yasak edilen büyük günahlardan kaçınırsanız, kusurlarınızı örter ve sizi şerefli bir yere yerleştiririz."[2]

Mutezilenin bu iddiasına şöyle cevap verilmiştir: ayet-i kerimede geçen ve herhangi bir kayıtla sınırlandırılmayan büyük günahla kast edilen küfürdür.[3] Zira günahın zirvesidir/kamilidir.[4] Büyük günahların çoğul kalıbında (kebâire) gelmesi, hükmen hepsi tek bir millet olsa da küfrün çeşitleri itibarıyladır. Veya Arap dilindeki meşhur olan "çoğul, başka bir çoğula karşı zikredildiğinde her birinin fertleri, diğer çoğulun her bir ferdine mukabil zikredilmiş sayılır" kaidesine dayalı olarak her bir kâfir için geçerli olan küfür fertleri itibarıyla getirilmiş olabilir. "Kavim bineklerine bindi, kavim elbiselerini giydi" cümleleri bu türdendir.

Kul, helal görmedikçe işlediği **büyük günahı affetmesi mümkündür.** Esasen büyük günahların affedilebileceği geride zikredilmişti. Burada tekrar edilmesi, kulun işlediği günahtan sorumlu tutulmamasına "mağfiret" kelimesinin kullanılabileceği gibi "afv" kelimesinin kullanılabileceğini de bildirmek içindir. Ayrıca gelecek olan ifadeyle bağlantı kurulması için de tekrar edilmiştir.

Helal görmedikçe, günahı helal görmek küfürdür. Zira günahı helal görmek tasdik etmemiz gereken şeyleri tekzip etmektir. "Haramı helal görmek küfürdür" esasını dikkate alarak baktığımızda günahkâr müminlerin cehennemde ebedi kalacağını veya onlardan mümin isminin kalkacağını bildiren ayet-i kerime ve hadis-i şerifler doğru şekilde anlaşılır.

---

1 Kehf, 49

2 Nisâ, 31

3 Yani ayetteki büyük günahtan kastedilen mutlak küfürdür. Aftan kastedilen de Allah Teâlâ'nın dilemesiyle kayıtlanan aftır. Zira küfür dışındaki küçük-büyük günahların affının kesin olmamasında icma vardır. Zira onların affi Ehl-i Sünnet'e göre Allah Teâlâ'nın dilemesine kalmıştır, Mutezile'ye göre ise tövbe edilmesiyledir. Şayet büyük günahlar küfre hamledilmezse ve büyük- küçük günahların affi da Allah Teâlâ'nın dilemesine bağlı olmazsa ayetteki kayıtlama delilsiz kalır ve sakınmayla kayıtlanması da faydasız olur. Zira "Bunun dışında dilediğini affeder" ayeti umumi olduğu için sakınmak olmaksızın küçük günahların affi caizdir.

4 Kayıtlanmayan ifadelerden/mutlak sözlerden cinsinin kamili anlaşılır.

Metin

شَفَاعَةُ الرُّسُلِ وَالْأَخْيَارِ

(وَالشَّفَاعَةُ ثَابِتَةٌ لِلرُّسُلِ وَالْأَخْيَارِ فِي حَقِّ أَهْلِ الْكَبَائِرِ) بِالْمُسْتَفِيضِ مِنَ الْأَخْبَارِ، خِلَافاً لِلْمُعْتَزِلَةِ. وَهَذَا مَبْنِيٌّ عَلَى مَا سَبَقَ مِنْ جَوَازِ الْعَفْوِ وَالْمَغْفِرَةِ بِدُونِ الشَّفَاعَةِ، فَبِالشَّفَاعَةِ أَوْلَى. وَعِنْدَهُمْ لَمَّا لَمْ يَجُزْ لَمْ يَجُزْ.

لَنَا قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ﴾ [محمد/١٩] وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴾ [المدثر/٤٨] فَإِنَّ أُسْلُوبَ هَذَا الْكَلَامِ يَدُلُّ عَلَى ثُبُوتِ الشَّفَاعَةِ فِي الْجُمْلَةِ، وَإِلَّا لَمَا كَانَ لِنَفْيِ نَفْعِهَا عَنِ الْكَافِرِينَ عِنْدَ الْقَصْدِ إِلَى تَقْبِيحِ حَالِهِمْ وَتَحْقِيقِ بَأْسِهِمْ مَعْنًى؛ لِأَنَّ مِثْلَ هَذَا الْمَقَامِ يَقْتَضِي أَنْ يُوَسَّمُوا بِمَا يَخُصُّهُمْ لَا بِمَا يَعُمُّهُمْ وَغَيْرَهُمْ، وَلَيْسَ الْمُرَادُ أَنَّ تَعْلِيقَ الْحُكْمِ بِالْكَافِرِ يَدُلُّ عَلَى نَفْيِهِ عَمَّا عَدَاهُ حَتَّى يَرِدَ عَلَيْهِ أَنَّهُ إِنَّمَا يَقُومُ حُجَّةً عَلَى مَنْ يَقُولُ بِمَفْهُومِ الْمُخَالَفَةِ. وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي وَهُوَ مَشْهُورٌ، بَلِ الْأَحَادِيثُ الدَّالَّةُ عَلَى الشَّفَاعَةِ مُتَوَاتِرَةُ الْمَعْنَى. وَاحْتَجَّتِ الْمُعْتَزِلَةُ بِمِثْلِ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ ﴾ [البقرة/٤٨] وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ ﴾. [غافر/١٨] وَالْجَوَابُ بَعْدَ تَسْلِيمِ دَلَالَتِهَا عَلَى الْعُمُومِ فِي الْأَشْخَاصِ وَالْأَزْمَانِ وَالْأَحْوَالِ أَنَّهُ يَجِبُ تَخْصِيصُهَا بِالْكَفَّارِ جَمْعاً بَيْنَ الْأَدِلَّةِ.

وَلَمَّا كَانَ أَصْلُ الْعَفْوِ وَالشَّفَاعَةِ ثَابِتاً بِالْأَدِلَّةِ الْقَطْعِيَّةِ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَالْإِجْمَاعِ قَالَتِ الْمُعْتَزِلَةُ بِالْعَفْوِ عَنِ الصَّغَائِرِ مُطْلَقاً، وَعَنِ الْكَبَائِرِ بَعْدَ التَّوْبَةِ وَبِالشَّفَاعَةِ لِزِيَادَةِ الثَّوَابِ، وَكِلَاهُمَا فَاسِدٌ، أَمَّا الْأَوَّلُ فَلِأَنَّ التَّائِبَ وَمُرْتَكِبَ الصَّغِيرَةِ الْمُجْتَنِبَ عَنِ الْكَبِيرَةِ لَا يَسْتَحِقَّانِ الْعَذَابَ عِنْدَهُمْ، فَلَا مَعْنَى لِلْعَفْوِ. وَأَمَّا الثَّانِي فَلِأَنَّ النُّصُوصَ دَالَّةٌ عَلَى الشَّفَاعَةِ بِمَعْنَى طَلَبِ الْعَفْوِ عَنِ الْجِنَايَةِ

Kelime Anlamı

وَالشَّفَاعَةُ **Şefaat** Nedir? ثَابِتَةٌ **sabittir** Kim için? لِلرُسُلِ **peygamberler için** Daha? وَالْأَخْيَارِ **seçilmiş kullar için nerede** Kim hakkında? فِي حَقِّ أَهْلِ الْكَبَائِرِ **büyük günah sahipleri hakkında** Bu hüküm ne ile sabit? بِالْمُسْتَفِيضِ مِنَ الْأَخْبَارِ **heberlerin meşhur olanlarıyla** Bu görüş ne olduğu halde? خِلَافاً لِلْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile ihtilaf etmiştir.** وَهَذَا **Bu hüküm** Nedir? مَبْنِيٌّ **bina edilmiştir** Ne üzerine? عَلَى مَا **öyle bir delil üzerine ki** سَبَقَ **geçmişti** O nedir? مِنْ جَوَازِ الْعَفْوِ وَالْمَغْفِرَةِ **af ve marifet caizdir** Ne olduğu halde? بِدَونِ الشَّفَاعَةِ **şefaat olmaksızın** فَبِالشَّفَاعَةِ **dolayısıyla şefaatle** Nedir? أَوْلَى **layıktır** وَعِنْدَهُمْ **Mutezileye göre** Nedir? لَمَّا لَمْ يَجُزْ **ilki caiz olmayınca** Ne olur? لَمْ يَجُزْ **ikincisi de caiz olmaz** لَنَا **Bizim delilimiz** Nedir? قَوْلُهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetidir:** وَاسْتَغْفِرْ **Af dile** Kim için? لِذَنْبِكَ **günahların için** Daha? وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ **ve Mümin erkek ve kadınlar için** Daha? وَقَوْلُهُ تَعَالَى **ve şu ayet:** فَمَا تَنْفَعُهُمْ **Onlara fayda vermeyecek** Ne? شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ **şefaat edenlerin şefaati.** فَإِنَّ أُسْلُوبَ هَذَا الْكَلَامِ **Zira bu kelamın uslubü** Nedir? يَدُلُّ **delalet eder** Ne üzerine? عَلَى ثُبُوتِ الشَّفَاعَةِ **şefaatin sübutuna** Ne zaman? فِي الْجُمْلَةِ **bazı durumlarda** Daha? وَإِلَّا **aksi takdirde** Ne olur? لَمَا كَانَ **olmazdı** Ne için? لِنَفْيِ نَفْعِهَا **faydasının nefyedilmesi için** Kimden? عَنِ الْكَافِرِينَ **kafirlerden** Ne zaman? عِنْدَ الْقَصْدِ **kasıt anında** Neyi kasıt? إِلَى تَقْبِيحِ حَالِهِمْ **durumlarını kötülemeyi** Daha? وَتَحْقِيقِ بَأْسِهِمْ **ve ümitsizliklerini açıklamayı** Ne olmazdı? مَعْنًى **bir mana** Ne için? لِأَنَّ مِثْلَ هَذَا الْمَقَامِ **zira bu gibi makamlar** Nedir? يَقْتَضِي **gerektirir** Neyi? أَنْ يُوَسَّمُوا **isimlenmelerini** Ne ile? بِمَا **öyle isimlerle ki** يَخُصُّهُمْ **onlara hastır** Daha? لَا بِمَا يَعُمُّهُمْ **onlara şamil gelenle değil** Daha? وَغَيْرَهُمْ **ve başkalarına da şamil**

gelen وَلَيْسَ **Olmadı** Ne? الْمُرَادُ **maksat** Ne olmadı? أَنَّ تَعْلِيقَ الْحُكْمِ **şefaat olmama hükmünü bağlantılandırmak** Kime? بِالْكَافِرِ **kafire** Nedir? يَدُلُّ **delalet eder** Neye? عَلَى نَفْيِهِ **faydanın nefyedilmesine** Neden nefyedilmesi? عَمَّا **öyle kimselerden ki** عَدَاهُ **kafirden başkasıdır** Daha? حَتَّى يَرِدَ **hatta itiraz olsun** Ne üzerine? عَلَيْهِ **şefaatin var olacağına** Ne? أَنَّهُ **muhakkak şan** إِنَّمَا يَقُومُ **bu ayet olur** Ne olur? حُجَّةً **delil** Ne üzerine? عَلَى مَنْ **öyle kimse üzerine ki** يَقُولُ **hükmediyor** Ne ile? بِمَفْهُومِ الْمُخَالَفَةِ **mefhum-u muhalef ile** Daha? وَقَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber ('aleyhi's-selâm)ın hadisi** شَفَاعَتِي **Şefaatim** Kim içindir? لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ **büyük günah işleyenler içindir** Kimden? مِنْ أُمَّتِي **ümmetimden** وَهُوَ **Bu hadis** Nedir? مَشْهُورٌ **meşhurdur** Daha? بَلْ الْأَحَادِيثُ **bilakis hadisler** öyle hadisler ki الدَّالَّةُ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى الشَّفَاعَةِ **şefaat üzerine** Nedir? مُتَوَاتِرَةُ الْمَعْنَى **mana bakımından mütevatirdir.** وَاحْتَجَّتْ **Delil getirdi** Kim? الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile** Ne ile? بِمِثْلِ قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibileriyle** " وَاتَّقُوا **Korkun** Neden? يَوْمًا **bir günden** öyle gün ki لَا تَجْزِي **fayda vermez** Kim? نَفْسٌ **hiç kimse** Kimden? عَنْ نَفْسٍ **bir başkasına** Ne fayda vermez? شَيْئًا **hiçbir fayda vermez** Daha? وَلَا يُقْبَلُ **ve kabul edilmez** Kimden? مِنْهَا **o kişiden** Ne? شَفَاعَةٌ **şefaat** Daha? وقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın ayeti:** مَا لِلظَّالِمِينَ **Zalimler için yoktur** Kim yoktur? مِنْ حَمِيمٍ **dost** Daha? وَلَا شَفِيعٍ **ve şefaatçi** öyle şefaatçi ki يُطَاعُ **itaat edilen** وَالْجَوَابُ **Cevap** öyle cevap ki بَعْدَ تَسْلِيمِ دَلَالَتِهَا **delalet ettiği kabul edildikten sonra** Ne üzerine delalet? عَلَى الْعُمُومِ **kapsaması üzerine** Neyi? فِي الْأَشْخَاصِ **şahısları** Daha? وَالْأَزْمَانِ **zamanları** Daha? وَالْأَحْوَالِ **ve halleri** أَنَّهُ **muhakkak şan** يَجِبُ **vaciptir** Ne? تَخْصِيصُهَا **bu ayetlerin has kılınması** Kime? بِالْكَفَّارِ **kafirlere** Ne için? جَمْعًا **toplamak için** Neyi?

بَيْنَ الْأَدِلَّةِ **delillerin arasını** وَلَمَّا كَانَ **Ne zaman oldu** Ne? أَصْلُ الْعَفْوِ وَالشَّفَاعَةِ **af ve şefaatin aslı** Ne oldu? ثَابِتاً **sabit oldu** Ne ile? بِالْأَدِلَّةِ **delillerle** öyle deliller ki الْقَطْعِيَّةِ **kat'i** Ne olduğu halde? مِنَ الْكِتَابِ **Kur'an-ı Kerim'den** Daha? وَالسُّنَّةِ **sünnetten** Daha? وَالْإِجْمَاعِ **ve icmadan** قَالَتْ **Hükmetti** Kim? اَلْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile** Ne ile? بِالْعَفْوِ **af ile** Neden af? عَنِ الصَّغَائِرِ **küçük günahlardan** Ne olduğu halde? مُطْلَقاً **mutlak** Daha? وَعَنْ الْكَبَائِرِ **ve büyük günahlardan** Ne zaman? بَعْدَ التَّوْبَةِ **tövbe ettikten sonra** Daha ne ile hükmettiler? وَبِالشَّفَاعَةِ **şefaatle** Kim için? لِزِيَادَةِ الثَّوَابِ **sevap artması için** وَكِلَاهُمَا **Bu hükümlerin ikisi de** Nedir? فَاسِدٌ **fasittir.** أَمَّا الْأَوَّلُ **Birinciye gelince;** فَلِأَنَّ التَّائِبَ **muhakkak tövbe eden** Daha? وَمُرْتَكِبَ الصَّغِيرَةِ **ve küçük günah işleyen** öyle küçük günah işleyen ki اَلْمُجْتَنِبَ **sakınıyor** Neden? عَنِ الْكَبِيرَةْ **büyük günahtan** Ne olur? لَا يَسْتَحِقَّانِ **hak etmezler** Neyi? اَلْعَذَابَ **azabı** Kime göre? عِنْدَهُمْ **Mutezile'ye göre** فَلَا مَعْنَى **bu yüzden hiçbir manası yoktur** Ne için? لِلْعَفْوِ **af için** وَأَمَّا الثَّانِي **İkinciye gelince;** فَلِأَنَّ النُّصُوصَ **muhakkak naslar** Nedir? دَالَّةٌ **delalet eder** Ne üzerine? عَلَى الشَّفَاعَةِ **şefaat üzerine** Nasıl? بِمَعْنَى طَلَبِ الْعَفْوِ **affedilme talebi manasında** Neden affedilme talebi? عَنِ الْجِنَايَةِ **cinayetten**

Metnü'l-Akâid

Şefaat

Büyük günah işleyen kimselere peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaat edebileceği konusu meşhur rivayetlerle sabittir.

Şerhu'l-Akâid

Büyük günah işleyen kimselere, peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaat etmesine izin verilmiş olması meşhur rivayetlerle sabittir. Mutezile buna muhalefet etmiştir. Bu konunun dayandığı esas konu şudur: şefaat olmadan günahların

affedilmesi caiz olduğuna göre şefaat olduğunda affedilmesi daha kolaydır. Mutezileye göre büyük günahların affi caiz olmayınca şefaatle affedilmeleri de caiz olmaz.

Bizim delillerimiz şunlardır:

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Kendinin, inanmış erkek ve kadınların günahlarının bağışlanmasını dile."[1] "Artık onlara, şefaatçilerin şefaati fayda vermez."[2]

Bu şekilde ifade etmesi (artık fayda vermez) belli kimselere şefaat hakkının verildiğini göstermektedir. Aksi halde, kâfirlerin durumlarının kötü olduğunu ifade etmek, ümitlerini yerle bir etmenin anlatılmak istendiği bir cümlede onlara şefaatin fayda vermeyeceğini bildirmenin bir anlamı kalmaz.

Ayrıca bu ayet-i kerimedeki gibi bir makamda iktiza eden kâfirlerin sadece kendilerine özel durumlarla anılmalarıdır, kendilerini ve başkalarını içeren durumlarla anılmaları uygun değildir. (Buna göre şefaatin fayda vermemesi kafirlere özel bir durum olur, müminleri kapsamaz).

Bu anlatılandan maksat, şefaatin fayda vermeyeceği hükmünün kâfirlere ait kılınması diğerlerinden bu hükmün kalkmış olmasına delalet etmesi de değildir. Zira bu tür istidlali ancak mefhum-ı muhalifi kabul edenler yaparlar.[3]

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şu sözü de Şefaate delildir: "şefaatim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir"[4] bu, meşhur bir hadis-i şeriftir. Hatta şefaatin gerçekleşeceğine dair gelen hadis-i şerifler manen mütevatir oluşturmaktadır.

Mutezile aşağıda zikredilecek olan ayet-i kerimeler ve benzerleriyle şefaatin geçersiz olduğunu ispat etme gayretine girmiştir.

"Kimsenin kimseden faydalanamayacağı, kimseden bir şefaat kabul edilmeyeceği, kimseden bir fidye alınmayacağı ve yardım görülmeyeceği günden korunun."[5] "Zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenecek şefaatçisi olur."[6]

Bu ayet-i kerimelerin ilk bakışta bütün şahıslar, bütün zamanlar ve bütün haller için geçerli olduğunu ispat ettiğini kabul etsek bile şefaatin gerçekleşece-

---

1 Muhammed, 19

2 el-Müddessir, 48

3 Yani burada müminlere şefaatin fayda vereceği hükmü mefhum-ı muhalefet yoluyla değil, ayet-i kerimenin işaretiyle sabittir. Bu yüzden mefhum-ı muhalefet kabul eden veya etmeyen herkesi bağlar.

4 Ebû Dâvûd, 4739; Tirmizî, 2435

5 Bakara, 48

6 Gâfir, 18

ğini kanıtlayan diğer ayet-i kerimelerle (ters düşmemesi için) uygunluk göstermesi için şefaatin gerçekleşmeyeceğini bildiren bu ayet-i kerimelerin kâfirlere özel olduğunu kabul etmek gerekir.

Şefaat ve af konusu temel itibarıyla Kitap, Sünnet ve icmaın bildirdiği kesin delillerle sabit olduğundan Mutezile kısmen de olsa bunları kabul etmek zorunda kalmış ve küçük günahların mutlak olarak büyük günahların ise tövbeden sonra affolunacağına hükmetmiştir. Ayrıca (günahların affi için değil de) sevapların artması için şefaati geçerli saymışlardır.

Naslara dikkatle bakıldığında her iki yaklaşımın da tutarsız olduğu kolayca anlaşılır.

Zira Mutezile'nin kendi kurallarına göre büyük günah işleyip tövbe eden kimse zaten ceza görmeyi hak etmez. Yine büyük günahtan sakındığı hâlde küçük günaha düşmüş kişi de ceza görmeyi hak etmiş değildir. Bu kurala göre bu kimselerin affolunmasının bir anlamı yoktur. Şefaati ispat eden ayet-i kerime ve hadis-i şerifler; işlenmiş bir suçun af olunmasını talep etmek anlamındadır.

Metin

اَلْمُؤْمِنُ لَا يُخَلَّدُ فِي النَّارِ وَالْكَافِرُ لَا يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ

(وَأَهْلُ الْكَبَائِرِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَا يُخَلَّدُونَ فِي النَّارِ) وَإِنْ مَاتُوا مِنْ غَيْرِ تَوْبَةٍ، لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴾ [الزلزال/٧] وَنَفْسُ الْإِيمَانِ عَمَلُ خَيْرٍ لَا يُمْكِنُ أَنْ يُرَى جَزَاءُهُ قَبْلَ دُخُولِ النَّارِ ثُمَّ يَدْخُلُ النَّارَ فَيَخْلُدُ؛ لِأَنَّهُ بَاطِلٌ بِالْإِجْمَاعِ، فَتَعَيَّنَ الْخُرُوجُ مِنَ النَّارِ. وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾ [التوبة/٧٢]

وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴾ [الكهف/١٠٧] إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ النُّصُوصِ الدَّالَّةِ عَلَى كَوْنِ الْمُؤْمِنِ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ مَعَ مَا سَبَقَ مِنَ الْأَدِلَّةِ الْقَاطِعَةِ عَلَى أَنَّ الْعَبْدَ لَا يَخْرُجُ بِالْمَعْصِيَةِ عَنِ الْإِيمَانِ. وَأَيْضاً اَلْخُلُودُ فِي النَّارِ مِنْ أَعْظَمِ الْعُقُوبَاتِ وَقَدْ جُعِلَ جَزَاءَ الْكُفْرِ الَّذِي هُوَ أَعْظَمُ الْجِنَايَاتِ فَلَوْ جُوزِيَ بِهِ غَيْرُ الْكَافِرِ كَانَ زِيَادَةً عَلَى قَدْرِ الْجِنَايَةِ، فَلَا يَكُونُ عَدْلاً

وَذَهَبَتْ اَلْمُعْتَزِلَةُ إِلَى أَنَّ مَنْ أُدْخِلَ النَّارَ فَهُوَ خالِدٌ فِيها؛ لِأَنَّهُ إِمَّا كافِرٌ أَوْ صاحِبُ كَبِيرَةٍ ماتَ بِلَا تَوْبَةٍ إِذْ اَلْمَعْصُومُ وَالتَّائِبُ وَصاحِبُ الصَّغِيرَةِ إِذاَ اِجْتَنَبَ الْكَبائِرَ لَيْسُوا مِنْ أَهْلِ النَّارِ عَلَى ماَ سَبَقَ مِنْ أُصُولِهِمْ، وَالْكافِرُ مُخَلَّدٌ بِالْإِجْماعِ وَكَذاَ صاحِبُ الْكَبِيرَةِ بِلَا تَوْبَةٍ، لِوَجْهَيْنِ: أَحَدُهُماَ: أَنَّهُ يَسْتَحِقُّ الْعَذاَبَ وَهُوَ مَضَرَّةٌ خالِصَةٌ دائِمَةٌ فَيُناَفِي اِسْتِحْقاَقَ الثَّوابِ الَّذِي هُوَ مَنْفَعَةٌ خالِصَةٌ دائِمَةٌ.

وَالْجَوابُ: مَنْعُ قَيْدِ الدَّوامِ، بَلْ مَنْعُ الْاِسْتِحْقاَقُ بِالْمَعْنَى الَّذِي قَصَدُوهُ وَهُوَ الْاِسْتِيجابُ، وَإِنَّماَ الثَّوابُ فَضْلٌ مِنْهُ وَالْعَذاَبُ عَدْلٌ، فَإِنْ شاَءَ عَفاَ وَإِنْ شاَءَ عَذَّبَهُ مُدَّةً ثُمَّ يُدْخِلُهُ اَلْجَنَّةَ.

اَلثَّانِي: اَلنُّصُوصُ الدَّالَّةُ عَلَى الْخُلُودِ، كَقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا ﴾ [النساء/٩٣] وَقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا ﴾ [النساء/١٤] وَقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾. [البقرة/٨١]

وَالْجَوابُ: أَنَّ قاَتِلَ الْمُؤْمِنِ لِكَوْنِهِ مُؤْمِناً لَا يَكُونُ إِلَّا الْكافِرَ، وَكَذاَ مَنْ تَعَدَّى جَمِيعَ الْحُدُودِ وَكَذاَ مَنْ أَحاَطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ وَشَمِلَتْهُ مِنْ كُلِّ جانِبٍ. وَلَوْ سُلِّمَ فَالْخُلُودُ قَدْ يُسْتَعْمَلُ فِي الْمُكْثِ الطَّوِيلِ كَقَوْلِهِمْ: سِجْنٌ مُخَلَّدٌ، وَلَوْ سُلِّمَ فَمُعارَضٌ بِالنُّصُوصِ الدَّالَّةِ عَلِى عَدَمِ الْخُلُودِ كَماَ مَرَّ.

Kelime Anlamı

وَأَهْلُ الْكَبَائِرِ Büyük günah işleyenler Ne oldukları halde? **مِنَ الْمُؤْمِنِينَ Müminlerden** Nedir? **لَا يُخَلَّدُونَ ebedi olmazlar** Nerede? **فِي النَّارِ cehennemde** Ne olduğu halde? **وَإِنْ ماتُوا ölseler de** Nasıl? **مِنْ غَيْرِ تَوْبَةٍ tövbe etmeden** Ne için? **لِقَوْلِهِ تَعالَى zira Allah Teâlâ şöyle buyurur: فَمَنْ Her kim يَعْمَلْ amel ederse** Ne amel? **مِثْقَالَ ذَرَّةٍ zerre ağırlığında** Ne olarak? **خَيْرًا hayr olarak** Ne olur?

يَرَهُ **onu görür** وَنَفْسُ الْإِيمَانِ **İmanın kendisi** Nedir? عَمَلُ خَيْرٍ **hayr amelidir** öyle hayr ki لَا يُمْكِنُ **mümkün olmaz** Ne? أَنْ يُرَى **görülmesi** Neyin görülmesi? جَزَاءُهُ **karşılığı** Ne zaman? قَبْلَ دُخُولِ النَّارِ **cehenneme girmeden** ثُمَّ **sonra** Ne olur? يَدْخُلُ النَّارَ **cehenneme girer** Daha? فَيَخْلُدُ **ve ebedi kalır** Ne için mümkün değil? لِأَنَّهُ **zira bu** Nedir? بَاطِلٌ **batıldır** Ne ile sabit? بِالْإِجْمَاعِ **icma ile** فَتَعَيَّنَ **böylece kesinleşir** Ne? الْخُرُوجُ **çıkmak** Nereden? مِنَ النَّارِ **cehennemden** Daha? وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti gereği** وَعَدَ اللَّهُ **Allah Teâlâ vaat etti** Kime? الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ **Mümin erkek ve kadınlara** Neyi? جَنَّاتٍ **cennetleri** öyle cennetler ki تَجْرِي **akıyor** Nereden? مِنْ تَحْتِهَا **altından** Ne akıyor? الْأَنْهَارُ **nehirler** Daha? وَلِقَوْلِهِ تَعَالَى **ve şu ayet gereği:** إِنَّ الَّذِينَ **Muhakkak o kimseler** آمَنُوا **iman ettiler** Daha? وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ **ve salih amel işlediler** Ne olur? كَانَتْ لَهُمْ **onlar için vardır** Ne? جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ **Firdevs cennetleri** Ne olarak? نُزُلًا **ikram olarak** إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **bunlardan başka** Nelerden? مِنَ النُّصُوصِ **naslardan** öyle naslar ki الدَّالَّةِ **delalet eder** Ne üzerine? عَلَى كَوْنِ الْمُؤْمِنِ **Müminin olması üzerine** Nereden olması? مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ **cennet ehlinden** Ne olduğu halde? مَعَ مَا سَبَقَ **geçenlerle beraber** Geçenler nedir? مِنَ الْأَدِلَّةِ الْقَاطِعَةِ **kesin deliller** Daha? عَلَى أَنَّ الْعَبْدَ **bunula beraber muhakkak kul** Nedir? لَا يَخْرُجُ **çıkmaz** Ne sebebiyle? بِالْمَعْصِيَةِ **masiyet sebebiyle** Neden çıkmaz? عَنِ الْإِيمَانِ **imandan** Daha? وَأَيْضاً **yine** الْخُلُودُ فِي النَّارِ **cehennemde ebedi kalmak** Nedir? مِنْ أَعْظَمِ الْعُقُوبَاتِ **en büyük günahlardandır** Daha? وَقَدْ جُعِلَ **kılınmıştır** Ne olarak? جَزَاءَ الْكُفْرِ **küfrün cezası olarak** الَّذِي **öyle küfür ki** هُوَ **o** Nedir? أَعْظَمُ الْجِنَايَاتِ **cinayetlerin en büyüğüdür** فَلَوْ جُوزِيَ بِهِ **Şayet bununla cezalandırılsa** Kim? غَيْرُ الْكَافِرِ **kafir olmayan** Ne olur? كَانَ زِيَادَةً

artırma olur Ne üzerine? عَلَى قَدْرِ الْجِنَايَةِ **cinayet miktarı üzerine** فَلَا يَكُوْن **böylece olmaz** Ne olmaz? عَدْلاً **adalet** وَذَهَبَتْ اَلْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile gitti** Neye? إِلَى أَنَّ مَنْ **muhakkak her kim** أُدْخِلَ النَّارَ **cehenneme girdirilse** Ne olur? فَهُوَ خالِدٌ **o ebedi kalır** Nerede? فِيهاَ **cehennemde** Ne için? لِأَنَّهُ **zira muhakkak o** Nedir? إِمَّا كافِرٌ **ya kafirdir** Daha? أَوْ صاحِبُ كَبِيرَةٍ **veya büyük günah işlemiştir** öyle günahkar ki ماَتَ **öldü** Nasıl? بِلَا تَوْبَةٍ **tövbe etmeden** Ne için? إِذْ اَلْمَعْصُومُ وَالتَّائِبُ **zira masum ve tövbe eden** Daha? وَصاحِبُ الصَّغِيرَةِ **veküçük günah işleyen** Ne oldukları halde? إِذاَ اِجْتَنَبَ **işlediklerinde** Ne? الْكَبائِرَ **büyük günah** Ne olur? لَيْسُوا **olmazlar** Kimden? مِنْ أَهْلِ النَّارِ **cehennem ehlinden** Nasıl? عَلَى ماَ سَبَقَ **geride geçene göre** Geçen nedir? مِنْ أُصُولِهِمْ **usulleri.** وَالْكافِرُ **Kafir** Nedir? مُخَلَّدٌ **ebedi kalır** Ne ile sabit? بِالْإِجْماَعِ **icma ile** Daha? وَكَذاَ صاحِبُ الْكَبِيرَةِ **Büyük günah işleyen de** Ne olduğu halde? بِلَا تَوْبَةٍ **tövbe etmeksizin** Ne için? لِوَجْهَيْنِ **iki yönden** أَحَدُهُماَ **birincisi** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak o kişi** Nedir? يَسْتَحِقُّ الْعَذاَبَ **azabı hak etmiştir** وَهُوَ **bu azap** Nedir? مَضَرَّةٌ خالِصَةٌ **sırf zarardır** öyle zarar ki دائِمَةٌ **daimidir** فَيُناَفِي **böylece aykırıdır** Neye? اِسْتِحْقاَقَ الثَّوابِ **sevap hak etmeye** الَّذِي **öyle sevap ki** هُوَ **o** مَنْفَعَةٌ خالِصَةٌ **sırf faydadır** öyle fayda ki دائِمَةٌ **daimidir.** وَالْجَوابُ **Cevap** Nedir? مَنْعُ قَيْدِ الدَّوامِ **devamlılık kaydının kabul edilmemesidir** Daha? بَلْ مَنْعُ الْاِسْتِحْقاَقِ **bilakis hak etme kaydının da men edilmesidir** Ne sebebiyle? بِالْمَعْنَى الَّذِي **öyle bir manayla ki** قَصَدُوهُ **onu kastettiler** وَهُوَ **o da** Nedir? الْاِسْتِيجاَبُ **-Allah Teâlâ'ya- vacip olmasıdır** وَإِنَّماَ الثَّوابُ **Muhakkak ki sevap** Nedir? فَضْلٌ مِنْهُ **Allah Teâlâ'dan ihsandır** Daha? وَالْعَذاَبُ عَدْلٌ **azap da adalettir** فَإِنْ شاَءَ عَفاَ **dilerse affeder** Daha? وَإِنْ شاَءَ عَذَّبَهُ **dilerse de ona azap eder** Ne kadar? مُدَّةً **bir müddet**

Daha? ثُمَّ يُدْخِلُهُ **sonra onu girdirir** Nereye? اَلْجَنَّةَ **cennete** اَلثَّانِي **İkincisi** Nedir? اَلنُّصُوصُ **naslar** öyle naslar ki الدَّالَّةُ **delalet eder** Ne üzerine? عَلَى الْخُلُودِ **ebedi kalmak üzerine** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi:** وَمَنْ يَقْتُلْ **Her kim öldürse** Kimi? مُؤْمِنًا **bir Mümini** Nasıl? مُتَعَمِّدًا **kasıtlı** Ne olur? فَجَزَاؤُهُ **onun cezası** Nedir? جَهَنَّمُ **cehennemdir** Ne olduğu halde? خَالِدًا **devamlı olarak** وَقَوْلِهِ تَعالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti** وَمَنْ يَعْصِ **Her kim isyan ederse** Kime? اللَّهَ وَرَسُولَهُ **Allah Teâlâ ve Peygamberine** Daha? وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ **ve haddi aşarsa** Ne olur? يُدْخِلْهُ **onu girdirir** Nereye? نَارًا **cehenneme** Ne olduğu halde? خَالِدًا فِيهَا **orada ebedi olarak** وَقَوْلِهِ تَعالَى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti:** مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً **Kim? Bir kötülük yaparsa** Daha? وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ **ve hataları onu kaplarsa** فَأُولَئِكَ **işte onlar** Nedir? أَصْحَابُ النَّارِ **cehennem ashabıdır** هُمْ **onlar** Nedir? خَالِدُونَ فِيهَا **orada ebedidirler** وَالْجَوابُ **Cevap** Nedir? أَنَّ قَاتِلَ الْمُؤْمِنِ **muhakkak mümini öldüre** Ne için öldüren? لِكَوْنِهِ مُؤْمِناً **mümin olduğu için** Ne olur? لَا يَكُونُ **olamaz** إِلَّا الْكافِرَ **ancak kafir olur.** وَكَذاَ **Yine** مَنْ تَعَدَّى **kim aşarsa** Neyi? جَمِيعَ الْحُدُودِ **tüm sınırları** Daha? وَكَذاَ **yine** مَنْ أَحاطَتْ بِهِ **her kim ki onu kaplarsa** Ne? خَطِيئَتُهُ **hataları** Daha? وَشَمِلَتْهُ **ve onu kuşatsa** Nereden? مِنْ كُلِّ جانِبٍ **her taraftan** وَلَوْ سُلِّمَ **Şayet fasıklar hakkında olduğu kabul edilecek olsa** Ne olur? فَالْخُلُودُ **ebedi kalmak** Nedir? قَدْ يُسْتَعْمَلُ **bazen kullanılır** Ne manada? فِي الْمُكْثِ الطَّوِيلِ **uzun kalmak manasında** Ne gibi? كَقَوْلِهِمْ **Arapların şu sözü gibi:** سِجْنٌ مُخَلَّدٌ **Çok kalınacak hapis.** وَلَوْ سُلِّمَ **Şayet çok kalmak manası kabul edilecek olsa** Ne olur? فَمُعارَضٌ **muarız olur** Neye? بِالنُّصُوصِ **naslara** öyle naslar ki الدَّالَّةِ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلِى عَدَمِ الْخُلُودِ **devamlı kalınmayacağına** Ne gibi? كَماَ مَرَّ **geride geçtiği gibi.**

Metnü'l-Akâid

Büyük günah işlemiş olan müminler cehennemde ebedi kalmazlar.

Şerhu'l-Akâid

Büyük günah işlemiş olan müminler tövbe etmeden ölmüş olsalar bile **cehennemde ebedi kalmazlar.** Zira Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür" [1]. Sadece iman etmek (başka iyi ameli olmasa da) hayırlı bir ameldir. Bu yüzden cehenneme girmeden bu iyiliğinin mükafatı ödenip sonra ebediyen cehenneme sokulması tüm eslafımız tarafından ittifakla doğru bulunmamış ve cehennemden (cezasını çektikten sonra) mutlaka çıkacağı kabullenilmiştir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Allah mümin erkeklere ve mümin kadınlara, temelli kalacakları, içlerinden ırmaklar akan cennetler, Adn cennetlerinde hoş meskenler vadetmiştir." [2] Bir diğer ayet-i kerimede şöyle buyuruluyor: "Ama iman edip salih amel işleyenlerin konakları Firdevs cennetleridir." [3]

Müminlerin cennet ehli olduğunu bildiren nice ayet-i kerime ve hadis-i şerifler vardır. Üstelik kulun günah işlemek sebebiyle imandan çıkmayacağını bildiren ve kesin bilgi ifade eden birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerif bulunmaktadır. Ayrıca cehennemde ebedi kalmak en büyük ceza olduğundan en büyük suç olan küfrün cezası kılınmıştır. Şayet cehennemde ebedi kalmak kâfir olmayan mümin kişiye de verilecek olursa ceza suçtan daha fazla olur. Bu ise adalet olmaz.

Mutezileye göre cehenneme giren kimse, orada ebedi kalacaktır. Zira cehenneme giren kimse ya kâfir veya büyük günah işleyip de tövbe etmeden ölmüş kimsedir.

Zira geride de açıklanan Mutezilenin esas kuralına göre; günahı bulunmayan kişi, büyük günah işleyip de tövbe eden kişi ve büyük günahlardan kaçındığı hâlde küçük günah işlemiş olan kişi, cehenneme hiç girmeyecektir. Kâfirin cehennemde ebedi olarak kalacağına dair icma vardır (mutezile de bunu kabul eder).

Mutezile büyük günah işleyip de tövbe etmeden ölenin cehennemde ebedi iki vecihle savunur:

---

1 Zilzâl, 7
2 Tevbe, 72
3 Kehf, 107

1- Büyük günah işleyen azabı hak eder. Azap, salt zarardır ve süreklidir. Bu yüzden büyük günah sahiplerinin tümüyle faydalı olan ve daimî olan sevabı hak etmelerine engeldir.

Buna cevabımız şudur: Azabın tanımında "devamlılık" ifadesini kullanmayı gerekli görmüyoruz. Hatta "azabı hak etme" ifadesinin onların kast ettiği anlamda olmasını kabul etmiyoruz. Bu anlam da isticaptır.[1] Zira sevap Allah Teâlâ'nın lütfu, azap ise adaletidir. Allah Teâlâ ister affeder ister bir müddet azap etikten sonra cennetine koyar.

2- Bazı büyük günah sahiplerinin cehennemde ebedi kalacağını ifade eden ayet-i kerimelerdir. Mesela; Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Kim bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir."[2],"Kim Allah'a ve Peygamberine baş kaldırır ve yasalarını aşarsa, onu, temelli kalacağı cehenneme sokar."[3],"Hayır, öyle değil; kötülük işleyip suçu kendisini kuşatmış olan kimseler; cehennemlikler işte onlardır. Onlar orada temellidirler."[4]

Bizim buna cevabımız şudur: Mümin kişiyi mümin olduğundan dolayı öldürenin kâfir olacağı muhakkaktır. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın koyduğu kanunları tanımayan kimsenin kâfir olacağı da kesindir. (Son zikrettiğiniz ayet-i kerimede bildirilen ve) günahları kendisini tümüyle kuşatmış olan kimsenin de kâfir olacağı malumdur. Şu hâlde bu ayetler günahkâr müminler değil, kâfirler hakkındadır.

Şimdi bu ayet-i kerimelerin günahkâr müminlerden söz ettiğini varsaysak dahi söz konusu ayet-i kerimelerde geçen "hulûd" sözcüğü bazen uzun müddet beklemek anlamında da kullanılmaktadır. Nitekim Arap dilinde "sicnün muhalledün" (uzun müddet hapis) deyimi bu türdendir. Hadi "hulûd" kelimesinin ebediyet anlamına geldiği kabul edelim, bu durumda da zikredilen ayet-i kerimelere karşılık günahkâr müminlerin cehennemde ebedi kalmayacağını bildiren diğer ayet-i kerimelere tearuz ederler. (Muaraza halindeki nas, tercih edici bir etken olmadan hüküm ispat etmez).

---

1 İsticap, zorunlu kılmak. Bir şeyin yapılmasını mecburi tutmak. Mutezile burada büyük günah işleyen kimsenin ebedi olarak cehennemde bırakılmasını Allah Teâlâ için zorunlu görmektedir. Aynı şekilde mümin olarak ölenin cennete girdirilmesini de Allah Teâlâ için zorunlu görmektedirler.

2 Nisâ, 93

3 Nisâ, 14

4 Bakara, 81

Metin

اَلْإِيمَانُ تَصْدِيقٌ بِالْقَلْبِ وَإِقْرَارٌ بِاللِّسَانِ

(**وَالْإِيمَانُ**) فِي اللُّغَةِ اَلتَّصْدِيقُ، أَيْ: إِذْعَانُ حُكْمِ الْمُخْبِرِ وَقَبُولِهِ وَجَعْلِهِ صَادِقاً، إِفْعَالٌ مِنَ الْأَمْنِ، كَأَنَّ حَقِيقَةَ "آمَنَ بِهِ" "آمَنَهُ مِنَ التَّكْذِيبِ وَالْمُخَالَفَةِ" يَتَعَدَّى بِاللَّامِ كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى حِكَايَةً: ﴿ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا ﴾ [يوسف/١٧] أَيْ: مُصَدِّقٍ، وَبِالْبَاءِ كَمَا فِي قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللهِ..." اَلْحَدِيثَ أَيْ: تُصَدِّقَ.

وَلَيْسَ حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ أَنْ تَقَعَ فِي الْقَلْبِ نِسْبَةُ الصِّدْقِ إِلَى الْخَبَرِ أَوِ الْمُخْبِرِ مِنْ غَيْرِ إِذْعَانٍ وَقَبُولٍ، بَلْ هُوَ إِذْعَانٌ وَقَبُولٌ لِذَلِكَ بِحَيْثُ يَقَعُ عَلَيْهِ اِسْمُ التَّسْلِيمِ عَلَى مَا صَرَّحَ بِهِ الْإِمَامُ الْغَزَالِي.

وَبِالْجُمْلَةِ هُوَ الْمَعْنَى الَّذِي يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالْفَارِسِيَّةِ بِكَرْوِيدَنْ، وَهُوَ مَعْنَى التَّصْدِيقِ الْمُقَابِلِ لِلتَّصَوُّرِ حَيْثُ يُقَالُ فِي أَوَائِلِ عِلْمِ الْمِيزَانِ: اَلْعِلْمُ إِمَّا تَصَوُّرٌ وَإِمَّا تَصْدِيقٌ، صَرَّحَ بِذَلِكَ رَئِيسُهُمْ اِبْنُ سِينَا، وَإِنْ حَصَلَ هَذَا الْمَعْنَى لِبَعْضِ الْكُفَّارِ كَانَ إِطْلَاقُ اِسْمِ الْكَافِرِ عَلَيْهِ مِنْ جِهَةِ أَنَّ عَلَيْهِ شَيْئاً مِنْ أَمَارَاتِ التَّكْذِيبِ وَالْإِنْكَارِ،كَمَا إِذَا فَرَضْنَا أَنَّ أَحَداً صَدَّقَ بِجَمِيعِ مَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَسَلَّمَهُ وَأَقَرَّ بِهِ وَعَمِلَ، وَمَعَ ذَلِكَ شَدَّ الزُّنَّارَ بِالْاِخْتِيَارِ أَوْسَجَدَ لِلصَّنَمِ بِالْاِخْتِيَارِ نَجْعَلُهُ كَافِراً لِمَا أَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ جَعَلَ ذَلِكَ عَلَامَةَ التَّكْذِيبِ وَالْإِنْكَارِ. وَتَحْقِيقُ هَذَا الْمَقَامِ عَلَى مَا ذَكَرْتُ يُسَهِّلُ لَكَ الطَّرِيقَ إِلَى حَلِّ كَثِيرٍ مِنَ الْإِشْكَالَاتِ الْمُورَدَةِ فِي مَسْأَلَةِ الْإِيمَانِ.

وَإِذَا عَرَفْتَ حَقِيقَةَ مَعْنَى التَّصْدِيقِ فَاعْلَمْ أَنَّ الْإِيمَانَ فِي الشَّرْعِ: (**هُوَ التَّصْدِيقُ بِمَا جَاءَ بِهِ النَّبِيُّ مِنْ عِنْدِ اللهِ تَعَالَى**) أَيْ: تَصْدِيقُ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْقَلْبِ فِي جَمِيعِ مَا عُلِمَ بِالضَّرُورَةِ مَجِيئُهُ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللهِ تَعَالَى إِجْمَالاً وَأَنَّهُ كَافٍ فِي الْخُرُوجِ عَنْ عُهْدَةِ الْإِيمَانِ، وَلَا تَنْحَطُّ دَرَجَتُهُ عَنِ الْإِيمَانِ اَلتَّفْصِيلِيِّ، فَالْمُشْرِكُ

اَلْمُصَدِّقُ بِوُجُودِ الصَّانِعِ وَصِفَاتِهِ لَا يَكُونُ مُؤْمِناً إِلَّابِحَسَبِ اللُّغَةِ دُونَ الشَّرْعِ لِإِخْلَالِهِ بِالتَّوْحِيدِ، وَإِلَيْهِ الْإِشَارَةُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴾.[يوسف/١٠٦]

(**وَالْإِقْرَارُ بِهِ**) أَيْ: بِاللِّسَانِ، إِلَّا أَنَّ التَّصْدِيقَ رُكْنٌ لَا يَحْتَمِلُ السُّقُوطَ أَصْلاً، وَالْإِقْرَارُ قَدْ يَحْتَمِلُهُ كَماَ فِي حَالَةِ الْإِكْرَاهِ.

فَإِنْ قِيلَ: لَا يَبْقَى التَّصْدِيقُ كَماَ فِي حَالَةِ النَّوْمِ وَالْغَفْلَةِ.

قُلْناَ: اَلتَّصْدِيقُ بَاقٍ فِي الْقَلْبِ وَالذُّهُولُ إِنَّماَ هُوَ عَنْ حُصُولِهِ، وَلَوْ سُلِّمَ فَالشَّارِعُ جَعَلَ الْمُحَقَّقَ اَلَّذِي لَمْ يَطْرَأْ عَلَيْهِ ماَ يُضَادُّهُ فِي حُكْمِ الْبَاقِي، حَتَّى كَانَ الْمُؤْمِنُ اِسْماً لِمَنْ آمَنَ فِي الْحَالِ أَوْ فِي الْماَضِي وَلَمْ يَطْرَأْ عَلَيْهِ ماَ هُوَ عَلَامَةُ التَّكْذِيبِ.

هَذاَ الَّذِي ذَكَرَهُ مِنْ أَنَّ الْإِيماَنَ هُوَ التَّصْدِيقُ وَالْإِقْرَارُ مَذْهَبُ بَعْضِ الْعُلَماَءِ وَهُوَ اِخْتِيَارُ الْإِمَامِ شَمْسِ الْأَئِمَّةِ وَفَخْرِ الْإِسْلَامِ رَحِمَهُماَ اللهُ. وَذَهَبَ جُمْهُورُ الْمُحَقِّقِينَ إِلَى أَنَّهُ التَّصْدِيقُ بِالْقَلْبِ، وَإِنَّماَ الْإِقْرَارُ شَرْطٌ لِإِجْرَاءِ الْأَحْكَامِ فِي الدُّنْياَ، لِماَ أَنَّ التَّصْدِيقَ بِالْقَلْبِ أَمْرٌ باَطِنٌ لَا بُدَّ لَهُ مِنْ عَلَامَةٍ، فَمَنْ صَدَّقَ بِقَلْبِهِ وَلَمْ يُقِرَّ بِلِسانِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ عِنْدَ اللهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ مُؤْمِناً فِي أَحْكَامِ الدُّنْياَ، وَمَنْ أَقَرَّ بِلِسانِهِ وَلَمْ يُصَدِّقْ بِقَلْبِهِ كَالْمُناَفِقِ فَبِالْعَكْسِ، وَهَذاَ هُوَ اِخْتِيَارُ الشَّيْخِ أَبِي مَنْصُورٍ رَحِمَهُ اللَّهُ، وَالنُّصُوصُ مُعاَضِدَةٌ لِذَلِكَ، قَالَ اللهُ تَعَالَى: ﴿ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ ﴾ [المجادلة/٢٢] وَقَالَ تَعَالَى: ﴿ وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ﴾ [الحجرات/١٤] وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «اَللَّهُمَّ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ وَطَاعَتِكَ» وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِأُسَامَةَ حِينَ قَتَلَ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ: «هَلْ شَقَقْتَ عَنْ قَلْبِهِ».

فَإِنْ قُلْتَ: نَعَمْ اَلْإِيماَنُ هُوَ التَّصْدِيقُ، لَكِنْ أَهْلُ اللُّغَةِ لَا يَعْرِفُونَ مِنْهُ إِلَّا التَّصْدِيقَ بِاللِّسَانِ، وَالنَّبِيُّ عَلَيهِ السَّلَامُ وَأَصْحَابُهُ كَانُوا يَقْنَعُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ بِكَلِمَةِ الشَّهَادَةِ وَيَحْكُمُونَ بِإِيماَنِهِ مِنْ غَيْرِ اِسْتِفْساَرٍ عَمَّا فِي قَلْبِهِ.

قُلْتُ: لَا خَفَاءَ فِي أَنَّ الْمُعْتَبَرَ فِي التَّصْدِيقِ عَمَلُ الْقَلْبِ، حَتَّى لَوْ فَرَضْنَا عَدَمَ وَضْعِ لَفْظِ التَّصْدِيقِ لِمَعْنًى أَوْ وَضْعِهِ لِمَعْنًى غَيْرِ التَّصْدِيقِ الْقَلْبِيِّ لَمْ يَحْكُمْ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ اللُّغَةِ وَالْعُرْفِ بِأَنَّ الْمُتَلَفِّظَ بِكَلِمَةِ "صَدَّقْتُ" مُصَدِّقٌ لِلنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَمُؤْمِنٌ بِهِ، وَلِهَذَا صَحَّ نَفْيُ الْإِيمَانِ عَنْ بَعْضِ الْمُقِرِّينَ بِاللِّسَانِ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴾ [البقرة/٨] وَقَالَ تَعَالَى: ﴿ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا ﴾ [الحجرات/١٤] وَأَمَّا الْمُقِرُّ بِاللِّسَانِ وَحْدَهُ فَلَا نِزَاعَ فِي أَنَّهُ يُسَمَّى مُؤْمِناً لُغَةً وَيَجْرِي عَلَيْهِ أَحْكَامُ الْإِيمَانِ ظَاهِراً، وَإِنَّمَا النِّزَاعُ فِي كَوْنِهِ مُؤْمِناً فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللهِ تَعَالَى، وَالنَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَمَنْ بَعْدَهُ كَمَا كَانُوا يَحْكُمُونَ بِإِيمَانِ مَنْ تَكَلَّمَ بِكَلِمَةِ الشَّهَادَةِ كَانُوا يَحْكُمُونَ بِكُفْرِ الْمُنَافِقِ، فَدَلَّ عَلَى أَنَّهُ لَا يَكْفِي فِي الْإِيمَانِ فِعْلُ اللِّسَانِ، وَأَيْضاً الْإِجْمَاعُ مُنْعَقِدٌ عَلَى إِيمَانِ مَنْ صَدَّقَ بِقَلْبِهِ وَقَصَدَ الْإِقْرَارَ بِاللِّسَانِ وَمَنَعَهُ مَانِعٌ مِن خَرَسٍ وَنَحْوِهِ، فَظَهَرَ أَنْ لَيْسَ حَقِيقَةُ الْإِيمَانِ مُجَرَّدَ كَلِمَتَيِ الشَّهَادَةِ عَلَى مَا زَعَمَتْ الْكَرَّامِيَّةُ.

وَلَمَّا كَانَ مَذْهَبُ جُمْهُورِ الْمُتَكَلِّمِينَ وَالْمُحَدِّثِينَ وَالْفُقَهَاءِ عَلَى أَنَّ الْإِيمَانَ تَصْدِيقٌ بِالْجِنَانِ وَإِقْرَارٌ بِاللِّسَانِ وَعَمَلٌ بِالْأَرْكَانِ أَشَارَ إِلَى نَفْيِ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ:

Kelime Anlamı

وَالْإِيمَانُ İman kelimesi Nedir? **فِي اللُّغَةِ lügatta** Nedir? **اَلتَّصْدِيقُ tasdik demektir. أَيْ yani إِذْعَانُ حُكْمِ الْمُخْبِرِ yani haber verenin hükmüne inanmak** Daha? **وَقَبُولِهِ ve kabul etınek** Daha? **وَجَعْلِهِ صَادِقاً ve onu doğrulamak** Bu kelime nedir? **إِفْعَالٌ ifal veznindedir** Ne olduğu halde? **مِنَ الْأَمْنِ emn kökünden "آمَنَ بِهِ" "كَأَنَّ حَقِيقَةَ sanki ona inandı'nın hakikatı** Nedir? **"آمَنَهُ onu emin kıldı** Neyden? **مِنَ التَّكْذِيبِ وَالْمُخَالَفَةِ yalanlamaktan ve muhalefetten. يَتَعَدَّى**

بِالْلَامِ **Lam ile müteaddi olur** Ne gibi? كَماَ فِي قَوْلِهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi** Ne olduğu halde? حِكاِيَةً **hikaye olarak** ''وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ **Sen inanmadın** Kime? لَنَا **bize.** أَيْ **Yani** مُصَدِّقٍ **tasdik etmedin** وَبِالْباَءِ **ba ile de müteaddi olur** Ne gibi? كَماَ فِي قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber** ('aleyhi's-selâm)**ın şu hadisi gibi:** الْإِيمَانُ **İman** Nedir? أَنْ تُؤْمِنَ **senin inanmandır** Neye? بِاللهِ **Allah Teâlâ'ya** اَلْحَدِيثَ **hadisi oku** أَيْ **yani** تُصَدِّقَ **tasdik etmendir.** وَلَيْسَ **Olmadı** Ne? حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ **tasdikin hakikatı** Ne olmadı? أَنْ تَقَعَ **vaki olması** Nerede? فِي الْقَلْبِ **kalpte** Neyin vaki olması? نِسْبَةُ الصِّدْقِ **sıdkın nispeti** Neye nispeti? إِلَى الْخَبَرِ **habere** Daha? أَوِ الْمُخْبِرِ **veya haber verene** Ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ إِذْعاَنٍ **inanmaksızın** Daha? وَقَبُولٍ **ve kabul etmeksizin** بَلْ هُوَ **bilakis o** Nedir? إِذْعاَنٌ **inanmaktır** Daha? وَقَبُولٌ لِذَلِكَ **ve haberle heber vereni kabul etmektir** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyle ki** يَقَعُ عَلَيْهِ **onun üzerine vaki olur** Ne? اِسْمُ التَّسْلِيمِ **teslim olma ismi** Kime göre? عَلِى ماَ **öyle bir görüşe göre ki** صَرَّحَ بِهِ **onu açıkladı** Kim? الْإِمامُ الْغَزاَلِي **İmam Gazali** وَبِالْجُمْلَةِ **Hulasa olarak** هُوَ **iman** Nedir? الْمَعْنَى الَّذِي **öyle bir manadır ki** يُعَبَّرُ عَنْهُ **o tabir edilir** Ne ile? بِالْفاَرِسِيَّةِ **Farsçada** Nasıl? بِكَرْوِيدَنْ **kervîden diye** وَهُوَ **bu kelime** Nedir? مَعْنَى التَّصْدِيقِ **tasdikin manasıdır** öyle tasdik ki الْمُقاَبِلِ **mukabildir** Neye? لِلتَّصَوُّرِ **tasavvura** Nasıl? حَيْثُ **şöyle ki** يُقاَلُ **denilir** Nerede? فِي أَوَائِلِ عِلْمِ الْمِيزاَنِ **mantık ilminin başlarında** Ne denir? اَلْعِلْمُ **İlim** Nedir? إِمَّا تَصَوُّرٌ **ya tasavvurdur** Daha? وَإِمَّا تَصْدِيقٌ **ya da tasdiktir** صَرَّحَ بِذْلِكَ **bunu açıkladı** Kim? رَئِيسُهُمْ اِبْنُ سِيناَ **reisleri İbn Sina.** وَإِنْ حَصَلَ **Şayet hasıl olsa** Ne? هَذاَ الْمَعْنَى **bu mana** Kim için? لِبَعْضِ الْكُفَّارِ **bazı kafirler için** Ne olur? كاَنَ إِطْلَاقُ اِسْمِ الْكاَفِرِ **kafir isminin söylenmesi olur** Kime söylenmesi? عَلَيْهِ **o kafire** Ne olur? مِنْ جِهَةِ أَنَّ عَلَيْهِ شَيْئاً **onun**

üzerinde olması cihetindendir Ne olması? مِنْ أَمَارَاتِ التَّكْذِيبِ وَالْإِنْكَارِ **yalanlama ve inkar** Ne gibi? كَمَا إِذَا فَرَضْنَا **bizim farz etmemiz gibi** Neyi? أَنَّ أَحَداً **muhakkak bir kimse** صَدَّقَ **tasdik etti** Neyi? بِجَمِيعِ مَا **öyle şeylerin hepsini ki** جَاءَ بِهِ **onları getirdi** Kim? النَّبِيُّ **peygamber** عَلَيْهِ السَّلَامُ (**'aleyhi's-selâm**) Daha? وَسَلَّمَهُ **ve boyun eğdi** Daha? وَأَقَرَّ بِهِ **ve onu ikrar etti** Daha? وَعَمِلَ **ve amel etti** Daha? وَمَعَ ذَلِكَ **bununla beraber** Ne oldu? شَدَّ الزُّنَّارَ **zünnar bağladı** Nasıl? بِالْاِخْتِيَارِ **isteyerek** Daha? أَوْ سَجَدَ لِلصَّنَمِ **veya puta secde etti** Nasıl? بِالْاِخْتِيَارِ **isteyerek** Bu kişi ne olur? نَجْعَلُهُ كَافِراً **biz onu inkar etmiş sayarız** Ne için? لِمَا **zira** أَنَّ النَّبِيَّ **muhakkak Peygamber** عَلَيْهِ السَّلَامُ (**'aleyhi's-selâm**) Nedir? جَعَلَ ذَلِكَ **bu işi saydı** Ne saydı? عَلَامَةَ التَّكْذِيبِ وَالْإِنْكَارِ **yalanlama ve inkar alameti saydı.** وَتَحْقِيقُ هَذَا الْمَقَامِ **Bu makamın açıklaması** Nasıl? عَلَى مَا ذَكَرْتُ **zikrettiğim şekilde** Nedir? يُسَهِّلُ لَكَ **sana kolaylaştırır** Neyi? الطَّرِيقَ **yolu** Nereye yol? إِلَى حَلِّ كَثِيرٍ **bir çoğunu açmaya** Nelerden? مِنَ الْإِشْكَالَاتِ **işkallerden** öyle işkaller ki الْمُورَدَةِ **getirilmiş** Ne hakkında? فِي مَسْأَلَةِ الْإِيمَانِ **iman meselesi hakkında.** وَإِذَا عَرَفْتَ **Sen anlayınca** Neyi? حَقِيقَةَ مَعْنَى التَّصْدِيقِ **tasdikin hakiki manasını** Ne olur? فَاعْلَمْ **sen bil** Neyi? أَنَّ الْإِيمَانَ **muhakkak iman** Nerede? فِي الشَّرْعِ **şeriatta** Nedir? هُوَ التَّصْدِيقُ **o tasdiktir** Neyi? بِمَا **öyle şeyleri ki** جَاءَ بِهِ **onları getirdi** Kim? النَّبِيُّ **Peygamber** Kimden? مِنْ عِنْدِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın katından** أَيْ **yani** تَصْدِيقُ النَّبِيِّ **Peygamberi tasdiktir** عَلَيْهِ السَّلَامُ (**'aleyhi's-selâm**) Ne ile? بِالْقَلْبِ **kalp ile** Ne hususta? فِي جَمِيعِ مَا **öyle şeylerin tamamında ki** عُلِمَ بِالضَّرُورَةِ **zaruri olarak bilindi** Ne? مَجِيئُهُ بِهِ **onları geldiği** Kimden? مِنْ عِنْدِ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın katından** Bu şeyleri nasıl tasdik? وَإِنَّهُ **Bu kadarı** Nedir? كَافٍ **yeter** Ne hususta? فِي الْخُرُوجِ إِجْمَالاً **icmali olarak**

çıkmakta Neyden? عَنْ عُهْدَةِ الْإِيمَانِ **iman sorumluluğundan** Daha? وَلَا تَنْحَطُّ **icmali iman aşağı değildir** Ne bakımdan? دَرَجَتُهُ **derece bakımından** Neden aşağı değildir? عَنِ الْإِيمَانِ اَلتَّفْصِيلِيِّ **tafsili imandan.** فَالْمُشْرِكُ اَلْمُصَدِّقُ **Buna göre tasdik eden müşrik** Neyi tasdik eden? بِوُجُودِ الصَّانِعِ **yaratıcının varlığını** Daha? وَصِفَاتِهِ **ve sıfatlarını** Nedir? لَا يَكُونُ **olamaz** Ne olamaz? مُؤْمِناً **Mümin** إِلَّا بِحَسَبِ اللُّغَةِ **ancak lügat bakımından olur** öyle lügat ki دُونَ الشَّرْعِ **o şeriar değildir** Ne için? لِإِخْلَالِهِ **zira bozmuştur** Neyi? بِالتَّوْحِيدِ **tevhidi.** وَإِلَيْهِ الْإِشَارَةُ **Buna işaret edildi** Ne ile? بِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetiyle:** "وَمَا يُؤْمِنُ **İman etmiyor** Kim? أَكْثَرُهُمْ **onların çoğu** Kime? بِاللَّهِ **Allah Teâlâ'ya** Daha? إِلَّا **ancak** وَهُمْ **onlar** Nedir? مُشْرِكُونَ **müşriktirler.** وَالْإِقْرَارُ بِهِ **Ve onunla ikrar** أَيْ: بِاللِّسَانِ **yani dil ile** إِلَّا **ancak** أَنَّ التَّصْدِيقَ **muhakkak tasdik** Nedir? رُكْنٌ **rükundur** öyle rükün ki لَا يَحْتَمِلُ **ihtimali olmaz** Neye? السُّقُوطَ **füşmeye** Nasıl? أَصْلاً **kesinlikle.** وَالْإِقْرَارُ **İkrar** Nedir? قَدْ يَحْتَمِلُهُ **buna ihtimallidir** Ne gibi? كَمَا فِي حَالَةِ الْإِكْرَاهِ **ikrah -zorlama- anındaki gibi** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilse:** Ne? لَا يَبْقَى التَّصْدِيقُ **Tasdik kalmaz** Ne gibi? كَمَا فِي حَالَةِ النَّوْمِ **uyku anındaki gibi** Daha? وَالْغَفْلَةِ **ve gaflet anı gibi.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** اَلتَّصْدِيقُ **Tasdik** Nedir? بَاقٍ **kalır** Nerede? فِي الْقَلْبِ **kalpte** Daha? وَالذُّهُولُ **Giden** Nedir? إِنَّمَا هُوَ **muhakkak o gaflet ve uyku sebebiyle giden** Nedir? عَنْ حُصُولِهِ **husulüdür** وَلَوْ سُلِّمَ **Şayet bu durumlarda imanın baki kalmadığı kabul edilecek olsa** Ne olur? فَالشَّارِعُ **Şari' -Allah Teâlâ-** Nedir? جَعَلَ **kılmıştır** Neyi? الْمُحَقَّقَ **tahkik edilmiş olanı** اَلَّذِي **öyle tahkik edilmiş iman ki** لَمْ يَطْرَأْ عَلَيْهِ **ona arızolmadı** Ne? مَا يُضَادُّهُ **zıt bir şey** Ne hususta? فِي حُكْمِ الْبَاقِي **kalanın hükmünde** Daha? حَتَّى كَانَ الْمُؤْمِنُ **hatta sanki Mümin kelimesi** Nedir? اِسْماً **bir isimdir** Ne için?

لِمَنْ آمَنَ iman eden için Ne zaman? **فِي الْحالِ şimdi** Daha? **أَوْ فِي الْماضِي veya geçmişte** Daha? **وَلَمْ يَطْرَأْ عَلَيْهِ ve ona arız olmadı** Ne? **ما öyle bir şey ki هُوَ o şey** Nedir? **عَلَامَةُ التَّكْذِيبِ yalanlamaalametidir. هَذاَ Bu** Nedir? **الَّذِي öyle bir şeydir ki ذَكَرَهُ onu zikretti** Zikrettiği nedir? **مِنْ أَنَّ الْإِيمانَ Muhakkak iman** Nedir? **هُوَ التَّصْدِيقُ o tasdiktir** Daha? **وَالْإِقْرارُ ikrar ise** Nedir? **مَذْهَبُ بَعْضِ الْعُلَماءِ bazı alimlerin görüşüdür. وَهُوَ Bu görüş** Nedir? **اِخْتِيارُ الْإِمامِ شَمْسِ الْأَئِمَّةِ İmam Şemsi'l-Eimme'nin görüşüdür** Daha? **وَفَخْرِ الْإِسْلَامِ ve Fahri'l-İslam'ın görüşüdür رَحِمَهُما اللهُ Allah Teâlâ onlara rahmet etsin وَذَهَبَ جُمْهُورُ الْمُحَقِّقِينَ Muhakkiklerin çoğu gitti** Hangi görüşe? **إِلَى أَنَّهُ muhakkak iman** Nedir? **التَّصْدِيقُ بِالْقَلْبِ kalp ile tasdiktir. وَإِنَّماَ الْإِقْرارُ İkrar ise** Nedir? **شَرْطٌ şarttır** Ne için? **لِإِجْراءِ الْأَحْكامِ hükümlerin uygulanması için** Nerede? **فِي الدُّنْياَ dünyada** Ne için? **لِماَ أَنَّ التَّصْدِيقَ zira muhakkak ki tasdik** Ne ile? **بِالْقَلْبِ kalp ile** Nedir? **أَمْرٌ باَطِنٌ gizli bir iştir** Daha? **لَا بُدَّ لَهُ kesinlikle onun için gerekir** Ne? **مِنْ عَلَامَةٍ alamet فَمَنْ صَدَّقَ her kim tasdik ederse** Ne ile? **بِقَلْبِهِ kalbiyle** Daha? **وَلَمْ يُقِرَّ ikrar da etmese** Ne ile? **بِلِسانِهِ diliyle** Ne olur? **فَهُوَ مُؤْمِنٌ o Mümindir** Nerede? **عِنْدَ اللهِ Allah Teâlâ'nın katında** Ne olduğu halde? **وَإِنْ لَمْ يَكُنْ olmasa da** Ne olmasa da? **مُؤْمِناً Mümin** Nerede? **فِي أَحْكامِ الدُّنْياَ dünya hükümlerinde وَمَنْ أَقَرَّ Her kim ikrar ederse** Ne ile? **بِلِسانِهِ diliyle** Daha? **وَلَمْ يُصَدِّقْ tasdik te etmese** Ne ile? **بِقَلْبِهِ kalbiyle** Ne olur? **كَالْمُنافِقِ münafık gibi** Ne olur? **فَبِالْعَكْسِ tersi olur وَهَذاَ Bu هُوَ o** Nedir? **اِخْتِيارُ الشَّيْخِ أَبِي مَنْصُورٍ Şeyh Ebu Mensur'un tercih ettiğidir رَحِمَهُ اللَّهُ Allah Teâlâ ona rahmet etsin وَالنُّصُوصُ Naslar** Nedir? **مُعاضِدَةٌ kuvvetlendirir** Neyi? **لِذَلِكَ bu görüşü قالَ اللهُ تَعالَى Allah Teâlâ şöyle buyurur: أُولَئِكَ Onlar** Nedir? **كَتَبَ Allah Teâlâ yazdı** Nerede?

فِي قُلُوبِهِمُ **kalplerine** Nereye? الْإِيمَانَ **imanı** وَقَالَ تَعَالَى **Allah Teâlâ şöyle buyurur:** وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ **İman girmedi** Nereye? فِي قُلُوبِكُمْ **kalplerine** وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber ('aleyhi's-selâm) şöyle buyurdu:** اَللَّهُمَّ **Allahım!** ثَبِّتْ قَلْبِي **Kalbimi sabit kıl** Ne üzerine? عَلَى دِينِكَ **dinin üzerine** Daha? وَطَاعَتِكَ **ve sana itaat üzerine.** وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber ('aleyhi's-selâm) şöyle buyurdu** Kime? لِأُسَامَةَ **Üsameye** Ne zaman? حِينَ قَتَلَ **öldürdüğünde** Kimi? مَنْ قَالَ **şöyle diyeni:** لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ **Allah'dan başka ilah yoktur.** هَلْ شَقَقْتَ **Yarmışmıydın** Neyi? عَنْ قَلْبِهِ **onun kalbini** فَإِنْ قُلْتَ **Şayet sen dersen:** Ne? نَعَمْ **Evet.** اَلْإِيمَانُ **İman** Nedir? هُوَ التَّصْدِيقُ **o tasdiktir** Daha? لَكِنْ **ancak** أَهْلُ اللُّغَةِ **lügatçılar** Nedir? لَا يَعْرِفُونَ مِنْهُ **imanı tarif etmezler** إِلَّا التَّصْدِيقَ **sadece tasdik, diye tarif ederler** Ne ile tasdik? بِاللِّسَانِ **dil ile.** وَالنَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber ('aleyhi's-selâm)** Daha? وَأَصْحَابُهُ **ve sahabeleri** Nedir? كَانُوا يَقْنَعُونَ **yetiniyorlardı** Kimden? مِنَ الْمُؤْمِنِينَ **Müminden** Ne ile? بِكَلِمَةِ الشَّهَادَةِ **şehadet kelimesiyle** Daha? وَيَحْكُمُونَ **ve hükmediyorlardı** Ne ile? بِإِيمَانِهِ **imanı ile** Nasıl? مِنْ غَيْرِ اِسْتِفْسَارٍ **araştırmaksızın** Neyi? عَمَّا فِي قَلْبِهِ **kalbindekini.** قُلْتُ **Ben şöyle derim:** لَا خَفَاءَ **Gizlilik yoktur** Ne hususta? فِي أَنَّ الْمُعْتَبَرَ **muhakkak muteber olan** Ne hususta? فِي التَّصْدِيقِ **tasdikte** Nedir? عَمَلُ الْقَلْبِ **kalp amelidir** Daha? حَتَّى لَوْ فَرَضْنَا **hatta şayet farz etsek** Neyi? عَدَمَ وَضْعِ لَفْظِ التَّصْدِيقِ **tasdik lafzının hiç konulmadığını** Neye? لِمَعْنًى **bir manaya** Daha? أَوْ وَضْعِهِ **veya konulduğunu** Neye? لِمَعْنًى غَيْرِ التَّصْدِيقِ الْقَلْبِيِّ **kalp tasdiğinden başka manaya** Ne olur? لَمْ يَحْكُمْ أَحَدٌ **kimse hükmetmez** Kimden? مِنْ أَهْلِ اللُّغَةِ **lügatçilerden** Daha? وَالْعُرْفِ **ve istilah ehlinden** Ne ile hükmetmez? بِأَنَّ الْمُتَلَفِّظَ **muhakkak telaffuz eden** Neyi? صَدَّقْتُ "بِكَلِمَةِ" **tasdik ettim kelimesini** Nedir? مُصَدِّقٌ

tasdik etmiştir Kimi? لِلنَّبِيِّ **Peygamberi** عَلَيْهِ السَّلَامُ ('aleyhi's-selâm) Daha? وَمُؤْمِنٌ بِهِ **ve ona iman etmiştir.** وَلِهَذاَ **İşte bunun için** Ne olur? صَحَّ **sahih olur** Ne? نَفْيُ الْإِيمانَِ **imanı nefyetmek** Kimden? عَنْ بَعْضِ الْمُقِرِّينَ **bazı ikrar edenlerden** Ne ile ikrar edenler? بِاللِّسانَِ **dil ile** قَالَ اللهُ تَعالَى **Allah Teâlâ şöyle buyurur:** "وَمِنَ النَّاسِ **İnsanlardan vardır** Kim? مَنْ **öyle kimseler ki** يَقُولُ **derler** Ne derler? آمَنَّا بِاللهِ **Biz Allah Teâlâ'ya iman ettik** Daha? وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ **ahiret gününe de** Daha? وَمَا هُمْ **halbuki onlar değildir** Ne? بِمُؤْمِنِينَ **Mümin değildir.** وَقالَ تَعالَى **Allah Teâlâ şöyle buyurur:** "قَالَتِ الْأَعْرَابُ **Bedeviler dedi** Ne dediler? آمَنَّا **Biz iman ettik.** قُلْ **De ki** Ne de? لَمْ تُؤْمِنُوا **Siz iman etmediniz** Daha? وَلَكِنْ **fakat** قُولُوا أَسْلَمْنَا **teslim olduk deyin.** وَأَمَّا الْمُقِرُّ بِاللِّسانَِ **Dil ile ikrar edene gelince** Ne olduğu halde? وَحْدَهُ **sadece** Ne olur? فَلَا نِزاَعَ **tartışma olmaz** Ne hususta? فِي أَنَّهُ **muhakkak o kişi** Nedir? يُسَمَّى مُؤْمِناً **Mümin, diye isimlenir** Ne bakımdan? لُغَةً **lügat bakımından** وَيُجْرَى **ve uygulanır** Kim üzerine? عَلَيْهِ **o kişi üzerine** Ne uygulanır? أَحْكَامُ الْإِيمانَِ **iman hükümleri** Ne bakımdan? ظاَهِراً **zahiren.** وَإِنَّماَ النِّزاَعُ **Asıl tartışma** Ne hususdadır? فِي كَوْنِهِ **onun olmasındadır** Ne olması? مُؤْمِناً **Mümin** Nerede? فِيماَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللهِ تَعالَى **Allah Teâlâ ve kendi arasında** وَالنَّبِيُّ **Peygamber** عَلَيْهِ السَّلَامُ ('aleyhi's-selâm) Daha? وَمَنْ بَعْدَهُ **ve ondan sonrakiler** Ne gibi? كَماَ كاَنُوا **nasıl ki diler** Ne idiler? يَحْكُمُونَ **hükmediyordular** Ne ile? بِإِيمانَِ مَنْ تَكَلَّمَ **söyleyenin imanıyla** Ne söyleyen? بِكَلِمَةِ يَحْكُمُونَ **hükmediyor idiler** Ne ile? بِكُفْرِ الْمُناَفِقِ **münafığın küfrüyle** فَدَلَّ **delalet etti** Ne üzerine? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا يَكْفِي **yetmez** Ne hususta? فِي الْإِيمانَِ **iman hususunda** Ne? فِعْلُ اللِّسانَِ **dilin fiili.** وَأَيْضاً **Aynı şekilde** اَلْإِجْماَعُ **icma** Nedir? مُنْعَقِدٌ **oluşmuştur** Ne üzerine?

عَلَى إِيمَانِ مَنْ **öyle kimse üzerine ki** صَدَّقَ **tasdik etti** Ne ile بِقَلْبِهِ **kalbiyle** Daha? وَقَصَدَ **ve kast etti** Neyi? الْإِقْرَارَ **ikrarı** Ne ile? بِاللِّسَانِ **dil ile** Daha? وَمَنَعَهُ **ve onu engelledi** Ne? مَانِعٌ **bir mani** O mani nedir? مِن خَرَسٍ وَنَحْوِهِ **dilsizlik ve benzerleri** فَظَهَرَ **böylece anlaşıldı** Ne? أَنْ **şan** لَيْسَ **olmadı** Ne? حَقِيقَةُ الْإِيمَانِ **imanın hakikatı** Ne olmadı? مُجَرَّدَ كَلِمَتَيِ الشَّهَادَةِ **sadece iki şehadet kelimesi** Kime göre? عَلَى مَا زَعَمَتْ **zannettiğine gibi** Kim? اَلْكَرَّامِيَّةُ **Kerramiye.** وَلَمَّا كَانَ **Olunca** Ne? مَذْهَبُ جُمْهُورِ الْمُتَكَلِّمِينَ **kelamcıların çoğunun görüşü** Daha? وَالْمُحَدِّثِينَ وَالْفُقَهَاءِ **ve muhaddis ve fakihlerin çoğunun görüşü** Ne olunca? عَلَى أَنَّ الْإِيمَانَ **muhakkak iman** Nedir? تَصْدِيقٌ بِالْجِنَانِ **kalp ile tasdiktir** Daha? وَإِقْرَارٌ بِاللِّسَانِ **ve dil ile ikrardır** Daha? وَعَمَلٌ **ameldir** Ne ile? بِالْأَرْكَانِ **uzuvlarla** Ne oldu? أَشَارَ **işaret etti** Neye? إِلَى نَفْيِ ذَلِكَ **bunu nefyetmeye** Ne ile? بِقَوْلِهِ **şu sözleriyle:**

Metnü'l-Akâid

İman

İman, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'in Allah Teâlâ katından getirdiklerini tasdik ve ikrardan ibarettir.**

Şerhu'l-Akâid

İman, lügatte, tasdik etmek manasına gelir. Yani; haber veren kimsenin haberine kuşkusuz olarak inanmak, kabul edip doğru söylediğini onaylamaktır.[1] Arap gramerinde "emn" kökünden türemiş if'âl babından mastardır. Sanki "âmene bihî" (ona iman etti) cümlesinin altında, "iman ettiğini yalanlama ve muhale-

1 Seyyit Şerif Tarifat'ta şöyle demiştir: İman lügatta kalp ile tasdik demektir, istilahta ise kalp ile itikat, dil ile ikrar demektir. Denildi ki: Kim şehadet etmekle beraber amel ederse ve itikat da etmezse o münafiktır. Kim şehadet eder, itikat da eder fakat amel etmezse o fasıktır. Kim şehadet etmezse o kişi kafirdir. İman beş çeşittir: Tabii iman, makbul iman, masum iman, mevkuf iman ve merdut iman. Tabii iman meleklerin imanıdır. Masum iman peygamberlerin imanıdır. Makbul iman müminlerin imanıdır. Mevkuf iman bidatçıların imanıdır. Merdut iman da münafikların imanıdır.

fetten emin kıldı" anlamı yatmaktadır. Bu fiil bazen "lâm" harf-i ceriyle mef'ûl alır. Hz. Yusuf 'aleyhi's-selâm'ın kıssasında böyledir. "Vemâ ente bimü'minin lenâ/ sen bize inanıcı değilsin"[1] Bu ayette geçen "mümin" kelimesi "musaddik" (doğrulayıcı) anlamındadır. Bu fiil bazen "bâ" harf-i ceriyle mef'ûl alır, "el-îmânü en tü'mine billahi" (iman Allah'a inanmandır...)[2] hadisinde olduğu gibi ki anlamı "İman Allah Teâlâ'yı tasdik etmendir/doğrulamandır" şeklindedir.

Gerçek anlamda tasdik; izan/kuşkusuzca doğrulamak ve kabullenmek olmaksızın sadece haberin veya haberi getirenin doğru söylediğine kalben kanaat getirmek değildir. Aksine İmam Gazzâlî'nin açıkladığı gibi, mutlaka kalpte teslimiyet derecesinde bir bağlılık ve kabullenme halinin oluşması gerekir.[3]

Ezcümle; iman Farsça "gervîden" (boyun eğerek kabullenmek) manasına gelen sözcüğün karşılığıdır. Bu, tasavvurun mukabili olan tasdik anlamındadır. Bu dediğimiz mantık ilminin başlarında şöyle anlatılır: ilim ya tasavvur veya tasdiktir. Bunu İbn Sînâ[4] açıkça ifade etmiştir. Bu mana bazı kâfirlerde bulunduğu halde onlara kâfir denilmesi onlarda tekzip ve inkâr emarelerinden biri bulunması yönüyledir. Sözgelimi Allah resulünün getirdiği her şeyi tasdik ve ikrar edip gereğince amel eden kişi buna rağmen kendi isteğiyle zünnar bağlasa veya puta secde etse onu kâfir sayarız. Zira Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) bu emsal şeyleri tekzip ve inkâr alameti kabul etmiştir.

Konunun anlattığım şekilde tahkik edilmesi imanla ilgili meselelerde getirilen birçok problemin hallinde sana işi kolaylaştıracak bir metot olacaktır.

Tasdikin en doğru anlamını öğrendikten sonra bilmelisin ki dini bir terim olarak iman; **Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Allah Teâlâ katından getirdiklerini tasdik etmektir.** Yani Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'i, Allah Teâlâ'dan getirdiği zarurî olarak bilinen her konuda icmalen[5] kalpten tasdik etmektir. Bu şekilde tasdik etmek, kişinin iman yükümlülüğünü ifa etmesi için yeterlidir. Ayrıca bu şekilde olan iman, tafsîlî iman derecesinden düşük değildir.

---

1 Yusuf, 17

2 Buharî, 50; Müslim, 81/110

3 Bu ibareden marifet ile tasdik arasındaki fark ve tasdikin marifetten daha geniş olduğu anlaşılmış olur. Zira izan ve kabul marifetin şartı değildir. Şöyleki marifet izan ve kabul olmadan da hasıl olur. Tasdik ise böyle değildir. Zira tasdik izan ve kabul üzerine bina edilir. Hatta Peygamber ('aleyhi's-selâm)ın hak olduğunu bildiği halde tasdik etmeyenlere mümin diye hükmedilmez. Zira iman edip kabul etmemişlerdir.

4 Ebu Alî Hüseyin b. Abdillah ibn-i Sînâ, aslen Belh'lidir. Hicrî 428 yılında vefat etmiştir.

5 Peygamber Efendimiz (Sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Allah Teâlâ katından getirdiği her şeye iman ettim diyerek amentü esaslarına inanmak, imanı icmalidir.

Sadece Allah Teâlâ'nın varlığını ve sıfatlarını tasdik eden bir müşrik ancak sözlük anlamında mümin sayılabilir, tevhit kurallarını ihlal etmiş olacağından dini anlamda mümin sayılmaz. Nitekim "Onların çoğu, ortak koşmadan Allah'a iman etmezler."[1] Ayet-i kerimende bu manaya işaret vardır.

Ve dil ile ikrar etmektir. Şu kadar var ki; kalp ile tasdik hiçbir halde düşmeyen temel bir rükün, dil ile ikrar ise tehdit/ikrah edilme durumunda olduğu gibi bazı hallerde düşebilir.

Denilirse ki: Uyku ve gaflet halinde olan kişi gibi bazen kişide tasdik bulunmayabilir. (Bu durumda kalben tasdik düşmüş müdür?)

Deriz ki: Hayır bu hallerde dahi tasdik kişinin kalbinde bakidir. Uyku ve gaflet esnasında tasdikin o an için ifadesi yoktur.[2] Dediğiniz gibi olduğunu kabul etsek bile, Allah Teâlâ kesin olan bir şeyi, zıddı arız olmadıkça baki kabul etmektedir. Hatta mümin ismi, şu anda veya mazide iman etmiş olup ardından imandan çıkmayı gerektirecek bir duruma düşmemiş olan kişi için kullanılır.

İmanın hem kalben tasdik hem de dil ile ikrar olması bazı âlimlerin görüşüdür. (Allah kendilerine rahmet etsin) Şemsü'l-eimme es-Serahsî[3] ve Fahru'l-İslam el-Pezdevî[4] bu görüşü tercih etmiştir.

Ancak otorite alimlerin çoğunluğu imanın sadece kalben tasdik olduğunu kabul etmiştir. Dil ile ikrarı, imanın bir rüknü değil, sadece dünyada İslam hukukunun tatbiki için gerekli bir şart saymışlardır. Zira kalben tasdik insanların bilemeyeceği gizli bir şeydir. Bu yüzden dünyevi hükümleri tatbik etmek için imanın varlığına dair bir alamet mutlaka gereklidir. (Bu da dil ile ikrardır). Buna göre kalbiyle tasdik ettiği hâlde diliyle ikrar etmeyen kimse mümindir. Her ne kadar dünyada müminlerle ilgili hükümlerde mümin sayılmasa da böyledir. Aynı şekilde aksi durumda münafıklar gibi diliyle ikrar ettiği hâlde kalbiyle tasdik etmezse Allah katında mümin olmadığı hâlde dünyada müminlerle ilgili ahkâma tabi olur.

---

1 Yusuf, 106

2 Yani bu arızı sebepler kendinde imanın var olduğunu hatırlamaya manidir. Hiç şüphe yok ki elinin altında olan bir şeyden gafil olmak o şeyin hiç olmadığı anlamına gelmez.

3 Ebubekir Muhammed bin Ahmed b. Sehl es-Serahsî Horasan'da Serahs beldesindendir. Hicrî 483 yılında vefat etmiştir. Şemsüleimme lakabıyla tanınmış büyük hanefî fakihidir. el-Mebsût, Şerhu'l-Camii'l-kebîr, Şerhu's-Siyeri'l-kebîr ve Usul-i fıkha dair yaz dığı eser bilinen telifleri arasındadır. Bkz., Ziriklî, *el-A'lâm,* c. 5, s. 315.

4 Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed Fahru'l-İslam el-Bezdevî, büyük hanefî fakih ve usul- cülerindendir. Furûa dair kaleme aldığı eseri el-Mebsut ile usule dair kaleme aldığı Kenzü'l-vusûl adlı eseri bilinmektedir. Hicrî 482 yılında vefat etmiştir. Bkz., Ziriklî, *el- A'lâm,* c. 4, s. 328.

Bu görüş aynı zamanda Şeyh Ebu Mansur el-Matürîdî'nin de görüşüdür. Ayet-i kerime ve hadis-i şerifler de bu görüşü desteklemektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "İşte Allah, imanı bunların kalblerine yazmış"[1]"Kalbi iman ile mutmain olduğu halde..."[2] Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "lâkin henüz iman kalplerinizin içine girmemiş..."[3]Bir hadisinde Allah Resulü şöyle dua eder: "Allah'ım! Kalbimi dinin üzere sabit kıl."[4]

Yine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) bir gazvede "lâ ilahe illellah" diyen kimseyi öldürdüğü için Üsame'ye "kalbini yarıp baksaydın ya!" diyerek sitem etmiştir.[5]

Denilirse ki: Evet, iman tasdikten ibarettir. Fakat Arap dil uzmanları bu kelimeden her zaman dil ile tasdiki anlamaktadırlar. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve ashabı, kelime-i şehadeti söylediğinde bir kimsenin mümin olduğuna kanaat getirir, kalbindekini sorma ihtiyacı duymadan onun mümin olduğuna hükmederlerdi.

Deriz ki: Tasdikte muteber olan kalbin fiili olduğu kimseye gizli değildir. Hatta biz tasdik sözünün Arap dilinde bir manası olmadığını veya kalp ile tasdikin dışında bir manası olduğunu varsaysak bile, lügat alimlerinden veya Arap halkından hiç kimse, sadece "tasdik ettim" cümlesini söyledi diye bir kimsenin Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'i tasdik edip ona iman ettiğine hükmetmez.

Bu yüzden diliyle ikrar ettiği hâlde bazı kimselerin mümin olmadığını söylemek doğru olmaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Bazı insanlar "Allah'a ve ahiret gününe iman ettik", derler. Halbuki onlar mümin değildir."[6]

Bir diğer ayet-i kerimede Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "A'râbîler iman ettik dediler, de ki: siz henüz iman etmediniz ve lâkin henüz iman kalplerinizin içine girmemiş olduğu hâlde İslâm'a girdik deyin"[7]

Diliyle ikrar eden kişinin lügat yönünden bakıldığında mümin diye isimlendirileceğinde ve dış görünüşü itibarıyla ona Müslüman hukukunun uygulanacağında herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Esas tartışılan konu bu kimse-

1 Mücâdele, 22
2 Nahl, 106
3 Hucurât, 14
4 el-Müsned, 6/294
5 Buhari, 6872
6 Bakara, 8
7 Hucurât, 14

nin Allah katında mümin olup olmadığıdır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) ve ondan sonra gelen müminler kelime-i şehadeti diliyle ikrar edenin mümin olduğuna hükmettiği gibi münafıkların kâfir olduğuna da hükmetmişlerdir. Bu da gösteriyor ki iman etmiş olmak için sadece dilin ameli olan ikrar yeterli değildir.

Ayrıca kalben tasdik ettikten sonra diliyle ikrar etmeyi istediği hâlde dilsizlik ve emsali bir özürden dolayı dil ile ikrar edemeyen kimsenin imanlı olduğuna dair icma vardır. Bu da gösteriyor ki hakikatte iman, Kerramiye mezhebinin dediği gibi salt kelime-i şehadeti söylemek değildir.

Kelamcılar, muhaddisler ve fakihlerin[1] cumhuruna göre iman, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve azalarla amelden müteşekkil kabul edilir. Müellif bu görüşün tutarsız olduğuna işaret etmek için şöyle demiştir:

Metin

(فَأَمَّا الْأَعْمَالُ) أَيْ: اَلطَّاعَاتُ **(فَهِيَ تَتَزَايَدُ فِي نَفْسِهَا وَالْإِيمَانُ لَا يَزِيدُ وَلَا يَنْقُصُ)** فَهَهُنَا مَقَامَانِ:

اَلْأَوَّلُ أَنَّ الْأَعْمَالَ غَيْرُ دَاخِلَةٍ فِي الْإِيمَانِ لِمَا مَرَّ مِنْ أَنَّ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ هُوَ التَّصْدِيقُ، وَلِأَنَّهُ قَدْ وَرَدَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ عَطْفُ الْأَعْمَالِ عَلَى الْإِيمَانِ، كَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾ [البقرة/٢٧٧] مَعَ الْقَطْعِ بِأَنَّ الْعَطْفَ يَقْتَضِي اَلْمُغَايَرَةَ وَعَدَمَ دُخُولِ الْمَعْطُوفِ فِي الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ، وَوَرَدَ أَيْضاً جَعْلُ الْإِيمَانِ شَرْطَ صِحَّةِ الْأَعْمَالِ، كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ ﴾ [النساء/١٢٤] مَعَ الْقَطْعِ بِأَنَّ الْمَشْرُوطَ لَا يَدْخُلُ فِي الشَّرْطِ لِامْتِنَاعِ اِشْتِرَاطِ الشَّيْءِ بِنَفْسِهِ.

---

1 İman kelimesinin manası konusunda fıkıhçılar ittifak edememişlerdir. İmam Malik, Şafiî, Ahmet bin Hanbel, Evzaî, İshak bin Rahaveyh, ve diğer hadisçiler, Medine ehli, Zahiriler, kelamcılardan bir cemaat imanın kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve uzuvlarla amelden ibaret olduğunu söylmeişlerdir. İmama İmam Ebu Hanife imanın kalp ile tasdik dil ile ikrar olduğu görüşüne gitmiştir. Şöyle ki ona göre sadece ikrar iman değildir.

وَوَرَدَ أَيْضاً إِثْبَاتُ الْإِيمَانِ لِمَنْ تَرَكَ بَعْضَ الْأَعْمَالِ، كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ إِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا ﴾ [الحجرات/٩] عَلَى مَا مَرَّ، مَعَ الْقَطْعِ بِأَنَّهُ لَا يَتَحَقَّقُ الشَّيْءُ بِدُونِ رُكْنِهِ.

وَلَا يَخْفَى أَنَّ هَذِهِ الْوُجُوهَ إِنَّمَا تَقُومُ حُجَّةً عَلَى مَنْ يَجْعَلُ الطَّاعَاتِ رُكْناً مِنْ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ، بِحَيْثُ أَنَّ تَارِكَهَا لَا يَكُونُ مُؤْمِناً كَمَا هُوَ رَأْيُ الْمُعْتَزِلَةِ، لَا عَلَى مَذْهَبِ مَنْ ذَهَبَ عَلَى أَنَّهَا رُكْنٌ مِنَ الْإِيمَانِ الْكَامِلِ بِحَيْثُ لَا يَخْرُجُ تَارِكُهَا عَنْ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الشَّافِعِيِّ. وَقَدْ سَبَقَ تَمَسُّكَاتُ الْمُعْتَزِلَةِ بِأَجْوِبَتِهَا فِيمَا سَبَقَ.

الْمَقَامُ الثَّانِي: أَنَّ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ لَا تَزِيدُ وَلَا تَنْقُصُ، لِمَا مَرَّ مِنْ أَنَّهُ التَّصْدِيقُ الْقَلْبِيُّ الَّذِي بَلَغَ حَدَّ الْجَزْمِ وَالْإِذْعَانِ، وَهَذَا لَا يُتَصَوَّرُ فِيهِ زِيَادَةٌ وَلَا نُقْصَانٌ، حَتَّى إِنَّ مَنْ حَصَلَ لَهُ حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ فَسَوَاءٌ أَتَى بِالطَّاعَاتِ أَوْ ارْتَكَبَ الْمَعَاصِيَ فَتَصْدِيقُهُ بَاقٍ عَلَى حَالِهِ لَا تَغَيُّرَ فِيهِ أَصْلاً. وَالْآيَاتُ الدَّالَّةُ عَلَى زِيَادَةِ الْإِيمَانِ مَحْمُولَةٌ عَلَى مَا ذَكَرَهُ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ مِنْ أَنَّهُمْ كَانُوا آمَنُوا فِي الْجُمْلَةِ، ثُمَّ يَأْتِي فَرْضٌ بَعْدَ فَرْضٍ فَكَانُوا يُؤْمِنُونَ بِكُلِّ فَرْضٍ خَاصٍّ.

وَحَاصِلُهُ أَنَّهُ كَانَ يَزِيدُ بِزِيَادَةِ مَا يَجِبُ الْإِيمَانُ بِهِ، وَهَذَا لَا يُتَصَوَّرُ فِي غَيْرِ عَصْرِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَفِيهِ نَظَرٌ؛ لِأَنَّ الِاطِّلَاعَ عَلَى تَفَاصِيلِ الْفَرَائِضِ مُمْكِنٌ فِي غَيْرِ عَصْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالْإِيمَانُ وَاجِبٌ إِجْمَالاً فِيمَا عُلِمَ إِجْمَالاً وَتَفْصِيلاً فِيمَا عُلِمَ تَفْصِيلاً، وَلَا خَفَاءَ فِي أَنَّ التَّفْصِيلِيَّ أَزْيَدُ بَلْ أَكْمَلُ، وَمَا ذُكِرَ مِنْ أَنَّ الْإِجْمَالِيَّ لَا يَنْحَطُّ عَنْ دَرَجَتِهِ فَإِنَّمَا هُوَ فِي الِاتِّصَافِ بِأَصْلِ الْإِيمَانِ. وَقِيلَ: إِنَّ الثَّبَاتَ وَالدَّوَامَ عَلَى الْإِيمَانِ زِيَادَةٌ عَلَيْهِ فِي كُلِّ سَاعَةٍ، وَحَاصِلُهُ أَنَّهُ يَزِيدُ بِزِيَادَةِ الْأَزْمَانِ لِمَا أَنَّهُ عَرَضٌ لَا يَبْقَى إِلَّا بِتَجَدُّدِ الْأَمْثَالِ، وَفِيهِ نَظَرٌ؛ لِأَنَّ حُصُولَ الْمِثْلِ بَعْدَ انْعِدَامِ الشَّيْءِ لَا يَكُونُ مِنَ الزِّيَادَةِ فِي شَيْءٍ كَمَا هُوَ فِي سَوَادِ الْجِسْمِ مَثَلاً.

وَقِيلَ: اَلْمُرادُ زِيادَةُ ثَمَرَتِهِ وَإِشْراقُ نُورِهِ وَضِيائِهِ فِي الْقَلْبِ، فَإِنَّهُ يَزِيدُ بِالْأَعْمالِ وَيَنْقُصُ بِالْمَعاصِي. وَمَنْ ذَهَبَ إِلَى أَنَّ الْأَعْمالَ مِنَ الْإِيمانِ فَقَبُولُهُ اَلزِّيادَةَ وَالنُّقْصانَ ظاهِرٌ، وَلِهَذاَ قِيلَ: إِنَّ هَذِهِ الْمَسأَلَةَ فَرْعُ مَسْأَلَةِ كَوْنِ الطّاعاتِ مِنَ الْإِيمانِ. وَقالَ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ: لَا نُسَلِّمُ أَنَّ حَقِيقَةَ التَّصْدِيقِ لَا يَقْبَلُ الزِّيادَةَ وَالنُّقْصانَ، بَلْ تَتَفاوَتُ قُوَّةً وَضَعْفاً، لِلْقَطْعِ بِأَنَّ تَصْدِيقَ آحادِ الْأُمَّةَ لَيْسَ كَتَصْدِيقِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلامُ، وَلِهَذاَ قالَ إِبْراهِيمُ عَلَيْهِ السَّلامُ: ﴿ وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ﴾. [البقرة/٢٦٠]

بَقِيَ هَهُنا بَحْثٌ آخَرُ، وَهُوَ أَنَّ بَعْضَ الْقَدَرِيَّةِ ذَهِبَ إِلَى أَنَّ الْإِيمانَ هُوَ الْمَعْرِفَةُ، وَأَطْبَقَ عُلَماؤُنا عَلَى فَسادِهِ؛ لِأَنَّ أَهْلَ الْكِتابِ كانُوا يَعْرِفُونَ نُبُوَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَما يَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمْ مَعَ الْقَطْعِ بِكُفْرِهِمْ لِعَدَمِ التَّصْدِيقِ، وَلِأَنَّ مِنَ الْكُفّارِ مَنْ كانَ يَعْرِفُ الْحَقَّ يَقِيناً وَإِنَّما كانَ يُنْكِرُ عِناداً وَاسْتِكْباراً، قالَ اللّٰهُ تَعالَى: ﴿ وَجَحَدُوا بِها وَاسْتَيْقَنَتْها أَنْفُسُهُمْ ﴾ [النمل/١٤] فَلا بُدَّ مِنْ بَيانِ الْفَرْقِ بَيْنَ مَعْرِفَةِ الْأَحْكامِ وَاسْتِيقانِها وَبَيْنَ التَّصْدِيقِ بِها وَاعْتِقادِها لِيَصِحَّ كَوْنُ الثّانِي إِيماناً دُونَ الْأَوَّلِ.

وَالْمَذْكُورُ فِي كَلامِ بَعْضِ الْمَشايِخِ أَنَّ التَّصْدِيقَ عِبارَةٌ عَنْ رَبْطِ الْقَلْبِ عَلَى ما عُلِمَ مِنْ إِخْبارِ الْمُخْبِرِ وَهُوَ أَمْرٌ كَسْبِيٌّ يَثْبُتُ بِاخْتِيارِ الْمُصَدِّقِ وَلِذاَ يُثابُ عَلَيْهِ وَيُجْعَلُ رَأْسَ الْعِبادَاتِ، بِخِلافِ الْمَعْرِفَةِ فَإِنَّها رُبَّما تَحْصُلُ بِلا كَسْبٍ، كَمَنْ وَقَعَ بَصَرُهُ عَلَى جِسْمٍ فَحَصَلَ لَهُ مَعْرِفَةُ أَنَّهُ جِدارٌ أَوْ حَجَرٌ، وَهَذاَ ما ذَكَرَهُ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ مِنْ أَنَّ التَّصْدِيقَ هُوَ أَنْ تَنْسِبَ بِاخْتِيارِكَ الصِّدْقَ إِلَى الْمُخْبِرِ حَتَّى لَوْ وَقَعَ ذَلِكَ فِي الْقَلْبِ مِنْ غَيْرِ اِخْتِيارٍ لَمْ يَكُنْ تَصْدِيقاً وَإِنْ كانَ مَعْرِفَةً.

وَهَذاَ مُشْكِلٌ؛ لِأَنَّ التَّصْدِيقَ مِنْ أَقْسامِ الْعِلْمِ، وَهُوَ مِنَ الْكَيْفِيّاتِ النَّفْسانِيَّةِ دُونَ الْأَفْعالِ الِاخْتِيارِيَّةِ؛ لِأَنّا إِذاَ تَصَوَّرْنا اَلنِّسْبَةَ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ وَشَكَكْنا فِي أَنَّها بِالْإِثْباتِ أَوْ اَلنَّفْيِ ثُمَّ أُقِيمَ اَلْبُرْهانُ عَلَى ثُبُوتِها فَالَّذِي يَحْصُلُ لَنا هُوَ الْإِذْعانُ وَالْقَبُولُ لِتِلْكَ النِّسْبَةِ، وَهُوَ مَعْنَى التَّصْدِيقِ وَالْحُكْمِ وَالْإِثْباتِ وَالْإِيقاعِ، نَعَمْ تَحْصِيلُ تِلْكَ

الْكَيْفِيَّةِ يَكُونُ بِالْاِخْتِيَارِ فِي مُبَاشَرَةِ الْأَسْبَابِ وَصَرْفِ النَّظَرِ وَرَفْعِ الْمَوَانِعِ وَنَحْوِ ذَلِكَ، وَبِهَذَا الْاِعْتِبَارِ يَقَعُ التَّكْلِيفُ بِالْإِيمَانِ، وَكَأَنَّ هَذَا هُوَ الْمُرَادُ بِكَوْنِهِ كَسْبِيّاً اِخْتِيَارِيّاً.

وَلَا تَكْفِي الْمَعْرِفَةُ فِي حُصُولِ التَّصْدِيقِ؛ لِأَنَّهَا قَدْ تَكُونُ بِدُونِ ذَلِكَ، نَعَمْ يَلْزَمُ أَنْ تَكُونَ الْمَعْرِفَةُ الْيَقِينِيَّةُ الْمُكْتَسَبَةُ بِالْاِخْتِيَارِ تَصْدِيقاً، وَلَا بَأْسَ بِذَلِكَ؛ لِأَنَّهُ حِينَئِذٍ يَحْصُلُ الْمَعْنَى الَّذِي يُعَبَّرُ عَنْهُ بِالْفَارِسِيَّةِ بِگَرْوِيدَنْ، وَلَيْسَ الْإِيمَانُ وَالتَّصْدِيقُ سِوَى ذَلِكَ، وَحُصُولُهُ لِلْكُفَّارِ وَالْمُعَانِدِينَ الْمُسْتَكْبِرِينَ مُحَالٌ، وَعَلَى تَقْدِيرِ الْحُصُولِ فَتَكْفِيرُهِمْ يَكُونُ بِإِنْكَارِهِمْ بِاللِّسَانِ وَإِصْرَارِهِمْ عَلَى الْعِنَادِ وَالْاِسْتِكْبَارِ، وَهُوَ مِنْ عَلَامَاتِ التَّكْذِيبِ وَالْإِنْكَارِ.

Kelime Anlamı

فَأَمَّا الْأَعْمَالُ **Amellere gelince;** أَيْ: اَلطَّاعَاتُ **yani itaatler** فَهِيَ **ameller** Nedir? تَتَزَايَدُ **artar** Ne hususta? فِي نَفْسِهَا **haddi zatında** Daha? وَالْإِيمَانُ **iman ise** Nedir? لَا يَزِيدُ **artmaz** Daha? وَلَا يَنْقُصُ **ve eksilmez** فَهَهُنَا مَقَامَانِ **Bu radaiki makam vardır** اَلْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? أَنَّ الْأَعْمَالَ **ameller** Nedir? غَيْرُ دَاخِلَةٍ **dahil değildir** Neye? فِي الْإِيمَانِ **imana** Ne için? لِمَا مَرَّ **zira geçmişti** Geçen nedir? مِنْ أَنَّ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ **imanın hakikatı** Nedir? هُوَ **o** التَّصْدِيقُ **tasdiktir** Daha? وَلِأَنَّهُ **ve zira şan** قَدْ وَرَدَ **muhakkak varit oldu** Nerede? فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ **kitap ve sünnette** Ne? عَطْفُ الْأَعْمَالِ **amellerin atfedilmesi** Ne üzerine? عَلَى الْإِيمَانِ **iman üzerine** Ne gibi? كَقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi** "إِنَّ الَّذِينَ **Muhakkak o kimseler ki** آمَنُوا **iman ettiler** Daha? وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ **ve salih amel işlediler** مَعَ الْقَطْعِ **kesin olmakla beraber** Ne hususta? بِأَنَّ الْعَطْفَ **muhakkak atıf** Nedir? يَقْتَضِي **gerektirir** Neyi? اَلْمُغَايَرَةَ **farklılığı** Daha?

وَعَدَمَ دُخُولِ الْمَعْطُوفِ **ve atfedilenin dahil olmadığını** Neye? فِي الْمَعْطُوفِ عَلَيْهِ **kendine atfedilene.** وَوَرَدَ أَيْضاً **Yine varit oldu** Ne? جَعْلُ الْإِيمَانِ **imanın kılınması** Ne olarak? شَرْطَ صِحَّةِ الْأَعْمَالِ **amellerin sıhhatinin şartı** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi:** "وَمَنْ يَعْمَلْ **Her kim işlerse** Neyi? مِنَ الصَّالِحَاتِ **salih amelleri** Onlar kimler? مِنْ ذَكَرٍ **erkekler** Daha? أَوْ أُنْثَى **ve kadınlar** Ne olduğu halde? وَهُوَ مُؤْمِنٌ **o Mümindir** مَعَ الْقَطْعِ **kesin olmakla beraber** Ne hususta? بِأَنَّ الْمَشْرُوطَ **şarta bağlanan** Nedir? لَا يَدْخُلُ **girmez** Neye? فِي الشَّرْطِ **şarta** Ne için? لِامْتِنَاعِ اِشْتِرَاطِ الشَّيْءِ **zira bir şeyin şart olması mümkün değildir** Neye şart olması? بِنَفْسِهِ **kendine.** وَوَرَدَ أَيْضاً **Yine varit oldu** Ne? إِثْبَاتُ الْإِيمَانِ **imanın ispatı** Kim için? لِمَنْ **o kimse için ki** تَرَكَ **terk etti** Neyi?

بَعْضَ الْأَعْمَالِ **bazı amelleri** Ne gibi? كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti gibi:** "وَإِنْ طَائِفَتَانِ **Şayet iki taife** Kimlerden? مِنَ الْمُؤْمِنِينَ **Müminlerden** اقْتَتَلُوا **savaşsalar** عَلَى مَا مَرَّ **geride geçtiği üzere** مَعَ الْقَطْعِ **kesin olmakla** Ne hususta? بِأَنَّهُ **muhakkak şan** Nedir? لَا يَتَحَقَّقُ **gerçekleşmez** Ne? الشَّيْءُ **bir şey** Nasıl? بِدُونِ رُكْنِهِ **rüknü olmadan.** وَلَا يَخْفَى **Gizli değildir** Ne? أَنَّ هَذِهِ الْوُجُوهَ **muhakkak ki bu vecihler** Nedir? إِنَّمَا تَقُومُ **olur** Ne olarak? حُجَّةً **delil olarak** Ne üzerine? عَلَى مَنْ **öyle kimseye ki** يَجْعَلُ الطَّاعَاتِ **itaatları yaptı** Ne yaptı? رُكْناً **rüknen** Neden? مِنْ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ **imanın hakikatından** بِحَيْثُ **şöyleki** أَنَّ تَارِكَهَا **muhakkak onu terk eden** Nedir? لَا يَكُونُ مُؤْمِناً **Mümin olamaz** Ne gibi? كَمَا **öyle bir görüş gibi ki** هُوَ **o görüş** Nedir? رَأْيُ الْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile'nin görüşüdür** Daha? لَا **yoksa değil** Ne üzerine? عَلَى مَذْهَبِ مَنْ **öyle kimselerin mezhebi üzereki** ذَهَبَ **onlar gitti** Neye? عَلَى أَنَّهَا **muhakkak ameller** Nedir?

رُكْنٌ مِنَ الْإِيمَانِ **imanın rüknüdür** öyle iman ki الْكَامِلِ **kamil olan** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyleki** لَا يَخْرُجُ **çıkmaz** Ne? تَارِكُهَا **onu terk eden** Neden? عَنْ حَقِيقَةِ الْإِيمَانِ **imanın hakikatından** Ne gibi? كَمَا **öyle bir görüş gibi ki** هُوَ **o görüş** Nedir? مَذْهَبُ الشَّافِعِيِّ **Şafiî'lerin görüşüdür.** وَقَدْ سَبَقَ **Muhakkak geçmişti** Ne? تَمَسُّكَاتُ الْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile'nin görüşleri** Ne ile? بِأَجْوِبَتِهَا **cevaplarıyla** Nerede? فِيمَا سَبَقَ **geride.** الْمَقَامُ الثَّانِي **İkinci makam** Nedir? أَنَّ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ **muhakkak imanın hakikatı** Nedir? لَا تَزِيدُ **artmaz** Daha? وَلَا تَنْقُصُ **ve eksilmez** Ne için? لِمَا مَرَّ **geride geçenden dolayı** Geride geçen nedir? مِنْ أَنَّهُ **muhakkak ki iman** Nedir? التَّصْدِيقُ الْقَلْبِيُّ **kalp ile tasdiktir** الَّذِي **öyle tasdik ki** بَلَغَ **ulaştı** Neye? حَدَّ الْجَزْمِ **kesinlik seviyesine** Daha? وَالْإِذْعَانِ **ve yakin seviyesine.** وَهَذَا **Tasdik** Nedir? لَا يُتَصَوَّرُ **tasavvur edilemez** Neyde? فِيهِ **onda** Ne? زِيَادَةً **artmak** Daha? وَلَا نُقْصَانٌ **ve eksilmek.** حَتَّى **Hatta** إِنَّ مَنْ **Muhakkak ki her kim** حَصَلَ لَهُ **onun için hasıl olsa** Ne? حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ **tasdikin hakikatı** Ne olur? فَسَوَاءٌ **ister** أَتَى بِالطَّاعَاتِ **itaat etsin** Daha? أَوْ ارْتَكَبَ الْمَعَاصِيَ **veya masiyet yapsın** Ne olur? فَتَصْدِيقُهُ **onun tasdiki** Nedir? بَاقٍ **devam eder** Ne üzerine? عَلَى حَالِهِ **hali üzere** لَا تَغَيُّرَ **Dolayısıyla hiçbir değişme olmaz** Neyde? فِيهِ **imanında** Nasıl? أَصْلًا **kesinlikle.** وَالْآيَاتُ **Ayetler** öyle ayetler ki الدَّالَّةُ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى زِيَادَةِ الْإِيمَانِ **imanın artmasına** Nedir? مَحْمُولَةٌ **hamledilir** Ne üzerine? عَلَى مَا **öyle bir şey üzere ki** ذَكَرَهُ **onu zikretti** Kim? أَبُو حَنِيفَةَ **İmam Ebu Hanife** رَحِمَهُ اللهُ **Allah Teâlâ ona rahmet etsin** Onun zikrettiği nedir? مِنْ أَنَّهُمْ **Muhakkak onlar** Nedir? كَانُوا آمَنُوا **iman ediyorlardı** Ne zaman? فِي الْجُمْلَةِ **bazen** Daha? ثُمَّ **sonra** يَأْتِي **geliyordu** Ne? فَرْضٌ بَعْدَ فَرْضٍ **bir farzdan sonra başka farz** Daha? فَكَانُوا يُؤْمِنُونَ **böylece inanıyorlardı** Neye?

بِكُلِّ فَرْضٍ **her farza** öyle farz ki خاصٍّ **hususi.** وَحاصِلُهُ **Bunun hulasası** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak ki iman** Nedir? كانَ يَزِيدُ **artar** Ne sebebiyle? بِزِيادَةِ ما **öyle şeylerin artınasıyla ki** يَجِبُ **vaciptir** Ne? الْإِيمانُ بِهِ **ona inanmak.**

وَهَذا **İnanılacak şeylerin artmasıyla imanın artması** Nedir? لا يُتَصَوَّرُ **düşünülemez** Ne zaman? فِي غَيْرِ عَصْرِ النَّبِيِّ **Peygamberin asrı dışında** عَلَيْهِ السَّلامُ (‘aleyhi’s-selâm) وَفِيهِ نَظَرٌ **bu görüş incelenmelidir** Ne için? لِأَنَّ الِاطِّلاعَ **zira muhakkak muttali olmak** Neye? عَلَى تَفاصِيلِ الْفَرائِضِ **farzların tafsiline** Nedir? مُمْكِنٌ **mümkündür** Ne zaman? فِي غَيْرِ عَصْرِ النَّبِيِّ **Peygamberin asrının dışında da** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun.** وَالْإِيمانُ **İman** Nedir? واجِبٌ إِجْمالاً **icmali olarak vaciptir** Ne hakkında? فِيما عُلِمَ إِجْمالاً **icmali bilineneler hakkında** Daha? وَتَفْصِيلاً **ve tafsili olarak vaciptir** Ne hakkında? فِيما عُلِمَ تَفْصِيلاً **tafsili bilinenler hakkında** وَلا خَفاءَ **Hiç şüphe yok** Neyde? فِي أَنَّ التَّفْصِيلِيَّ **muhakkak tafsililer** Nedir? أَزْيَدُ **daha fazladır** Daha? بَلْ أَكْمَلُ **bilakis daha kamildir.** وَما **O şey ki** ذُكِرَ **zikredildi** Neden? مِنْ أَنَّ الْإِجْمالِيَّ **muhakkak ki icmali iman** Nedir? لا يَنْحَطُّ **düşmez** Neden? عَنْ دَرَجَتِهِ **tafsilinin derecesinden** Bu zikredilen nedir? فَإِنَّما هُوَ **muhakkak ki o eşitlik** Nedir? فِي الْاِتِّصافِ **sıfatlanma hakkındadır** Ne ile? بِأَصْلِ الْإِيمانِ **imanın aslıyla** وَقِيلَ **Denildi ki:** إِنَّ الثَّباتَ وَالدَّوامَ **sebat ve devam** Ne üzerine devam? عَلَى الْإِيمانِ **iman üzerine** Nedir? زِيادَةٌ **ziyadeleşmedir** Ne üzerine? عَلَيْهِ **imanın aslı üzerine** Ne zaman? فِي كُلِّ ساعَةٍ **her an** وَحاصِلُهُ **Bunun hulasası** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak ki iman** Nedir? يَزِيدُ **artar** Ne sebebiyle? بِزِيادَةِ الْأَزْمانِ **zamanların artmasıyla** Ne için? لِما أَنَّهُ **çünkü muhakkak ki iman** Nedir? عَرَضٌ **arazdır** öyle araz ki لا يَبْقَى **devam etmez** إِلَّا بِتَجَدُّدِ الْأَمْثالِ

ancak benzerlerinin yenilenmesiyle devam eder. وَفِيهِ نَظَرٌ **bunda düşünmek lazım** Ne için? لِأَنَّ حُصُولَ الْمِثْلِ **zira benzerinin hasıl olması** Ne zaman? بَعْدَ انْعِدامِ الشَّيْءِ **bir şey yok olduktan sonra** Nedir? لَا يَكُونُ **olamaz** Ne olamaz? مِنَ الزِّيادَةِ **ziyade olamaz** Neyde? فِي شَيْءٍ **o şeyde** Ne gibi? كَماَ هُوَ **tıpkı onun gibi** Ne hakkında? فِي سَوادِ الْجِسْمِ **cismin siyahlığındaki gibi** مَثَلاً **misal olarak** وَقِيلَ **Denildi ki:** اَلْمُرادُ **Kastedilen** Nedir? زِيادَةُ ثَمَرَتِهِ **faydasının çok olmasıdır** Daha? وَإِشْراقُ نُورِهِ وَضِيائِهِ **nur ve ışığının parlaklığının çok olmasıdır** Nerede? فِي الْقَلْبِ **kalpte** Ne için? فَإِنَّهُ **zira muhakkak ki iman** Nedir? يَزِيدُ بِالْأَعمالِ **amellerle artar** Daha? وَيَنْقُصُ بِالْمَعاصِي **ve masiyetlerle eksilir.** وَمَنْ ذَهَبَ **Her kim giderse** Neye? إِلَى أَنَّ الْأَعْمالَ **muhakkak ki ameller** Nedir? مِنَ الْإِيمانِ **İmandandır, görüşüne** Ne olur? فَقَبُولُهُ **onun kabul etmesi** Neyi? اَلزِّيادَةَ وَالنُّقْصانِ **ziyade ve noksanlığı** Nedir? ظاهِرٌ **açıktır.** وَلِهَذاَ **Bunun için** قِيلَ **şöyle denildi:** إِنَّ هَذِهِ الْمَسِأَلَةَ **Muhakkak ki bu mesele** Nedir? فَرْعُ مَسْالَةِ كَوْنِ الطَّاعَاتِ **itaatın olması meselesinin feridir** Ne olması? مِنَ الْإِيمانِ **imandan olması.** وَقالَ **Dedi** Kim? بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ **bazı muhakkikler** Ne dedi? لَا نُسَلِّمُ **Biz kabul etmiyoruz** Neyi? أَنَّ حَقِيقَةَ التَّصْدِيقِ **muhakkak tasdikin hakikatı** Nedir? لَا يَقْبَلُ **kabul etmez** Neyi? الزِّيادَةَ وَالنُّقْصانَ **artma ve eksilmeyi** Daha? بَلْ تَتَفاوَتُ **bilakis değişir** Ne bakımdan? قُوَّةً وَضَعْفاً **kuvvet ve zayıflık bakımndan** Ne için? لِلْقَطْعِ **kesinlik olduğu için** Ne hususta? بِأَنَّ تَصْدِيقَ آحادِ الْأُمَّةِ **ümmetin fertlerinin tasdiki** Nedir? لَيْسَ **olmaz** Ne olmaz? كَتَصْدِيقِ النَّبِيِّ **Peygamberin tasdiki gibi olmaz** عَلَيْهِ السَّلَامُ ('aleyhi's-selâm) وَلِهَذاَ قالَ **Dedi:** Kim? إِبْراهِيمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ('aleyhi's-selâm) **İbrahim** Ne dedi? "وَلَكِنْ **Fakat** Ne için? لِيَطْمَئِنَّ **mutmain olsun diye** Ne? قَلْبِي **kalbim.** بَقِيَ هَهُنا **Burada kaldı** Ne? بَحْثٌ آخَرُ

başka bir konu. وَهُوَ **O konu** Nedir? أَنَّ بَعْضَ الْقَدَرِيَّةِ **Kaderiyye'den bazısı** Nedir? ذَهِبَ **gittiler** Neye? إِلَى أَنَّ الْإِيمَانَ **muhakkak ki iman** Nedir? هُوَ الْمَعْرِفَةُ **o tanımaktır** Daha? وَأَطْبَقَ **Ve ittifak etmiştir** Kim? عُلَمَاؤُنَا **alimlerimiz** Ne üzerine? عَلَى فَسَادِهِ **bunun yanlış olduğu üzere** Ne için? لِأَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ **zira Ehl-i Kitap** Nedir? كَانُوا يَعْرِفُونَ **biliyorlardı** Neyi? نُبُوَّةَ مُحَمَّدٍ **Muhammed'in peygamberliğini** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** Ne gibi? كَمَا يَعْرِفُونَ **tanıdıkları gibi** Kimi? أَبْنَاءَهُمْ **oğullarını** Ne olduğu halde? مَعَ الْقَطْعِ **kesin olmakla beraber** Ne hususta? بِكُفْرِهِمْ **kafir oldukları hakkında** Ne için kafirdiler? لِعَدَمِ التَّصْدِيقِ **tasdik etmedikleri için** Daha? وَلِأَنَّ مِنَ الْكُفَّارِ **vezirakafirlerden vardır** Kim? مَنْ **öyle kimseler ki** كَانَ يَعْرِفُ **tanırlar** Neyi? الْحَقَّ **hakkı** Nasıl? يَقِيناً **kesin olarak** Daha? وَإِنَّمَا كَانَ **Muhakkak olur** Ne olur? يُنْكِرُ **inkar eder olur** Ne için? عِنَاداً وَاسْتِكْبَاراً **inat ve kibirden dolayı.** قَالَ اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ şöyle buyurur:** "وَجَحَدُوا **İnkar ettiler** Neyi? بِهَا **ayetleri** Ne oldukları halde? وَاسْتَيْقَنَتْهَا **kesin bildiği halde** Kim? أَنْفُسُهُمْ **kendileri.** فَلَا بُدَّ **Buna göre kesinlikle gerekir** Ne? مِنْ بَيَانِ الْفَرْقِ **farkı beyan etmek** öyle fark ki بَيْنَ مَعْرِفَةِ الْأَحْكَامِ **hükümleri bilmekle** Daha? وَاسْتِيقَانِهَا **onlara inanmak arasındaki farkı** Daha? وَبَيْنَ التَّصْدِيقِ بِهَا **ve onları tasdik ile** Daha? وَاعْتِقَادِهَا **itikadı arasındaki farkı** Ne için? لِيَصِحَّ **sahih olması için** Neyin sahih olması için? كَوْنُ الثَّانِي **ikincinin olması** Ne olması? إِيمَاناً **iman** Ne olduğu halde? دُونَ الْأَوَّلِ **birinci iman olmazken.** وَالْمَذْكُورُ **Zikredilen** Nerede? فِي كَلَامِ بَعْضِ الْمَشَايِخِ **bazı alimlerin konuşmalarında** Nedir? أَنَّ التَّصْدِيقَ **Tasdik** Nedir? عِبَارَةٌ **ibarettir** Neden? عَنْ رَبْطِ الْقَلْبِ **kalbi bağlamaktan** Ne üzerine bağlamak? عَلَى مَا **öyle şeyler üzerine ki** عُلِمَ **bilindi**

Nelerden olarak bilindi? مِنْ إِخْبَارِ الْمُخْبِرِ **haber verenin haberi olarak** وَهُوَ **Bu** Nedir? أَمْرٌ كَسْبِيٌّ **kespi bir iştir** Daha? يَثْبُتُ **sabit olur** Ne sebebiyle? بِاخْتِيَارِ الْمُصَدِّقِ **tasdik edenin tercihiyle.** وَلِذَا **Bunun için** Ne olur? يُثَابُ عَلَيْهِ **bundan dolayı sevap alır** Daha? وَيُجْعَلُ **ve kılınır** Ne olrak? رَأْسَ الْعِبَادَاتِ **ibadetlerin başı olarak** Ne olduğu halde? بِخِلَافِ الْمَعْرِفَةِ **tanımak ise böyle değildir** Ne için? فَإِنَّهَا **zira tanımak** Nedir? رُبَّمَا تَحْصُلُ **çoğu kere hasıl olur** Nasıl? بِلَا كَسْبٍ **kesp olmaksızın** Ne gibi? كَمَنْ **öylekime gibi ki** وَقَعَ **rast geldi** Ne? بَصَرُهُ **gözü** Neye? عَلَى جِسْمٍ **bir cisme** Daha? فَحَصَلَ لَهُ **böylece onda oluştu** Ne? مَعْرِفَةُ **tanımak** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak o şey** Nedir? جِدَارٌ أَوْ حَجَرٌ **duvardır veya taştır.** وَهَذَا **Bu** Nedir? مَا **öyle bir şeydir ki** ذَكَرَهُ **onu zikretti** Kim? بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ **bazı muhakkikler** O nedir? مِنْ أَنَّ التَّصْدِيقَ **muhakkak tasdik** Nedir? هُوَ **o** أَنْ تَنْسِبَ **senin nispet etmendir** Ne sebebiyle? بِاخْتِيَارِكَ **tercih etmenle** Neyi? الصِّدْقَ **tasdiki** Neye nispet etmendir? إِلَى الْمُخْبِرِ **haber verene** Daha? حَتَّى **hatta** لَوْ وَقَعَ **şayet düşşe** Ne? ذَلِكَ **bu tasdik** Nereye? فِي الْقَلْبِ **kalbe** Nasıl? مِنْ غَيْرِ اِخْتِيَارٍ **tercih olmadan** Ne olur? لَمْ يَكُنْ تَصْدِيقاً **tasdik sayılmaz** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَ مَعْرِفَةً **tanımak olsa da.** وَهَذَا **Tasdikin bu şekil kespi fiil olması** Nedir? مُشْكِلٌ **müşküldür** Ne için? لِأَنَّ التَّصْدِيقَ **ziramuhakkak ki tasdik** Nedir? مِنْ أَقْسَامِ الْعِلْمِ **ilmin kısımlarındandır** وَهُوَ **İlim ise** Nedir? مِنَ الْكَيْفِيَّاتِ النَّفْسَانِيَّةِ **nefse ait keyfiyetlerdendir** دُونَ الْأَفْعَالِ الِاخْتِيَارِيَّةِ **tercihe dayalı fiillerden değildir** Ne için? لِأَنَّا **zira muhakkak ki biz** إِذَا تَصَوَّرْنَا **tasavvur ettiğimizde** Neyi? النِّسْبَةَ **nispeti** Nerede? بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ **iki şey arasında** Daha? وَشَكَكْنَا **ve şüphe ettiğimizde** Ne hususta? فِي أَنَّهَا **muhakkak o nispet** بِالْإِثْبَاتِ أَوْ النَّفْيِ **müspet midir yoksa menfi midir, diye** Daha? ثُمَّ أُقِيمَ **sonra**

oluşturulduğunda Ne? اَلْبُرْهَانُ **delil** Ne üzerine? عَلَى ثُبُوتِهَا **müspet olması üzerine** Ne olur? فَالَّذِي **o şey ki** يَحْصُلُ لَنَا **bizim için hasıl oldu** Nedir? هُوَ **o** الْإِذْعَانُ **kesin inançtır** Daha? وَالْقَبُولُ **ve kabul etmektir** Neyi? لِتِلْكَ النِّسْبَةِ **bu nispeti.** وَهُوَ **İşte bu** Nedir? مَعْنَى التَّصْدِيقِ وَالْحُكْمِ وَالْإِثْبَاتِ وَالْإِيقَاعِ **tasdik, hüküm, ispat ve oluşturmanın manasıdır.** نَعَمْ **Evet,** تَحْصِيلُ تِلْكَ الْكَيْفِيَّةِ **bu keyfiyetin oluşması** Nedir? يَكُونُ بِالْاِخْتِيَارِ **tercihle olur** Ne hakkında tercih? فِي مُبَاشَرَةِ الْأَسْبَابِ **sebeplere sarılma** Daha? وَصَرْفِ النَّظَرِ **yönelme** Daha? وَرَفْعِ الْمَوَانِعِ **engelleri kadırma** Daha? وَنَحْوِ ذَلِكَ **ve benzerleri.** وَبِهَذَا الْاِعْتِبَارِ **İşte bu itibarla** يَقَعُ **oluşur** Ne? التَّكْلِيفُ بِالْإِيمَانِ **imanla teklif.** وَكَأَنَّ هَذَا **Sanki bu** Nedir? هُوَ **o** الْمُرَادُ **kastedilendir** Ne ile? بِكَوْنِهِ كَسْبِيّاً **kespi olmakla** öyle kespi ki اِخْتِيَارِيّاً **ihtiyari.** وَلَا تَكْفِي **Yeterli olmaz** Ne? الْمَعْرِفَةُ **tanımak** Ne hususta yeterli olmaz? فِي حُصُولِ التَّصْدِيقِ **tasdikin hasıl olmasında** Ne için? لِأَنَّهَا **zira tanımak** Nedir? قَدْ تَكُونُ **bazen olur** Nasıl? بِدُونِ ذَلِكَ **tasdik olmaksızın.** نَعَمْ **Evet,** يَلْزَمُ **gerekir** Ne? أَنْ تَكُونَ **olması** Neyin olması? الْمَعْرِفَةُ **tanımanın** öyle tanımak ki الْيَقِينِيَّةُ **yakini** Daha? الْمُكْتَسَبَةُ **kesp edilmiş** Ne sebebiyle? بِالْاِخْتِيَارِ **tercih sebebiyle** Ne olmaması gerekir? تَصْدِيقاً **tasdik olmaması gerekir.** Daha? وَلَا بَأْسَ **Bir beis yoktur** Ne hususta? بِذَلِكَ **kesp ve tercihle hasıl olan marifenin tasdik olmasında** Ne için? لِأَنَّهُ **zira muhakkak şan** حِينَئِذٍ **bu durumda** Ne olur? يَحْصُلُ **hasıl olur** Ne? الْمَعْنَى الَّذِي **öyle bir mana ki** يُعَبَّرُ عَنْهُ **o tabir edilir** Nerede? بِالْفَارِسِيَّةِ **Farsçada** Ne ile tabir edilir? بِكَرْوِيدَنْ **kervîden ile.** وَلَيْسَ **Olmadı** Ne? الْإِيمَانُ وَالتَّصْدِيقُ **iman ve tasdik** Ne olmadı? سِوَى ذَلِكَ **bundan başka bir şey olmadı.** وَحُصُولُهُ **Bu iman ve tasdikin oluşması** Kim için? لِلْكُفَّارِ **kafirler için** Daha? وَالْمُعَانِدِينَ **inat olarak inkar edenler için** öyle inatçı ki

الْمُسْتَكْبِرِينَ **kibirli** Ne olur? مُحالٌ **muhal olur.** وَعَلَى تَقْدِيرِ الْحُصُولِ **Hasıl olması takdiri üzerine** فَتَكْفِيرُهِمْ **onları tekfir etmek** Nedir? يَكُونُ **olur** Ne sebebiyle? بِإِنْكَارِهِمْ **inkar etmeleri sebebiyle** Ne ile inkar etmeleri? بِاللِّسَانِ **dil ile** Daha? وَإِصْرَارِهِمْ **ısrarlı olmaları sebebiyle** Ne üzerine ısrarlı? عَلَى الْعِنَادِ وَالْاِسْتِكْبَارِ **inat ve kibir üzerine.** وَهُوَ **İşte bu** Nedir? مِنْ عَلَامَاتِ التَّكْذِيبِ وَالْإِنْكَارِ **yalanlama ve inkarın alametlerindendir.**

Metnü'l-Akâid

İman Artmaz ve Eksilmez

Ameller artış gösterebilir. Fakat iman ne artar ne de eksilir.

Şerhu'l-Akâid

Amellere gelince bunlar kendi arasında artış gösterebilir. Fakat iman ne artar ne de eksilir.

Burada ele alınması gereken iki mevzu var.

1- Amellerin imana dâhil olmaması: Geride de geçtiği üzere imanın hakikati tasdiktir. (Tasdik ise kalbin inanmasıdır, uzuvlarla yapılan amellerle alakalı değildir). Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde ameller, iman üzerine atfedilir. Mesela Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Muhakkak iman edenler ve salih amel işleyenler için cennetler vardır"[1] Arap dilinde kesin kuraldır ki; bir şey üzerine diğeri atfedildiğinde ikisi başka şeyler olmak zorundadır. Ve atfedilen şey atfedildiği şeye dahil olmaz. (Amel imana atfedildiğine göre imandan başka bir şey olur ve imana dâhil olmaz).

Yine Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Erkek-kadın kim mümin olduğu hâlde salih amel işlerse ..."[2] bu ayet-i kerimede kendisi için şart koşulan/amel-i salih (meşrut), imana (şarta) dâhil değildir. Zira bir şeyin kendisi için şart olamaz. Ayrıca bazı salih amelleri terk eden kişinin mümin olduğu naslarda varit olmuştur. Nitekim şu ayet-i kerimede böyledir: "Eğer müminlerden iki taife savaşırsa..."[3]

1 Burûc, 11
2 Ğafir, 40
3 Hucurât, 9

Oysa geride de geçtiği gibi, bir şey, rüknü olmadan asla var olamaz. (Amel imandan bir rükün olsaydı, ameli terk eden asla mümin diye anılamazdı)

Şurası gizli değildir: bu deliller, ancak ameli, imanın hakikati için rükün/cüz görenlere yani Mutezile gibi ameli terk eden (büyük günah işleyen) kişinin imandan çıktığını kabul edenlere karşı delil olur. Yoksa Şafiî mezhebinde olduğu gibi ameli imanın kemale ermesinin cüzü kabul edip ameli terk edenin imandan çıkmayacağına hükmedenlere karşı delil olmaz. Mutezilenin bu hususta tutundukları gerekçeler ve cevapları geride geçmişti.

2- İmanın hakikatinde artma ve eksilme olmaz. Geride anlatıldığı gibi; imanın hakikati kalbin şüphesiz ve kesinlik derecesine ulaşan tasdikidir. Bu dereceye ulaştığında artık ziyadelik/artmak mümkün olmaz. Yine eksilmesi de mümkün değildir. (Zira bu derecenin altına düştüğünde bu, tasdik olmaktan çıkar). Bu yüzden bir kimsede bu derece bir tasdik bulunduğunda ibadetleri ifa etse de etmese de tasdiki aynı hal üzere devam eder, asla bir değişikliğe uğramış olmaz.

İmanın artmasından söz eden ayet-i kerimeler İmam Ebû Hanîfe (Allah ona rahmet etsin)'nin anladığı şekilde olmalıdır: yani imanın artması henüz dinin kemale erme aşamasında olduğu sahabe dönemiyle alakalıdır. O dönemde inanılması gereken esaslar/farzlar peyderpey geldiğinden her gelene özel olarak iman ederlerdi. Sonuç olarak gelen her farzın ardından inanılacak esaslarda artış olurdu.[1] (Yani o dönemde iman, inanılması gereken şeylerin artmasına bağlı olarak artış gösteriyordu). Bu durum, dinin kemale ermesinden sonra düşünülemez.

Ancak bu cevapta müşkül bir nokta vardır. Şöyle ki; farzların her birinden detaylıca haberdar olmak Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in asrından sonra olabilecek bir şeydir.

Esas şudur ki; icmali olarak bilinen ahkama icmalen, detaylıca bilinen hükümlerin her birine tafsili olarak inanmak gereklidir. Tafsîlî imanın icmalî imandan daha fazla ve kâmil olduğu aşikardır. Geride söylenen; "icmalî iman, tafsilî imandan mertebece düşük değildir" hükmü, imanın aslı/hakikati ile nitelenmeyle (mümin olmakla) alakalıdır.[2]

---

1 Yani amellerin ziyade ve eksikliğiyle kişinin imanının artıp eksilmesi inkâr edilemez. Burada imanın artma ve eksilme kabul etmemesinden maksat amel mülahazası olmaksızın inanılacak şeylerin zatı itibarıyladır. Zira onlarda artma eksilme düşünülemez.

2 Buna itiraz edilmiştir; zira imanın aslında eşit olmaları tafsilinin daha üstün olmasına mani değildir.

Bazı alimler şöyle demiştir: müminin iman üzere sebat göstermesi an be an imanın artması manasını taşır. Hasılı; zaman geçtikçe iman (sebat gösterildiğinden) artmış olur. Zira iman arazdır, arazlar ancak emsalinin her dem yenilenmesiyle var olurlar. Fakat bazı alimlerin bu açıklamasında da problem olacak husus vardır. Şöyle ki bir şeyin yok olduktan sonra yerine mislinin gelmesi o şeyin gerçekte artmış olduğu anlamına gelmez. Sözgelimi; siyah cismin siyahlığı bir arazdır ve o da mislinin yenilenmesiyle baki kalmaktadır.[1]

Bazı alimlere göre ise: imanın artması demek; faydasının, nurunun aydınlığının kalpte artması demektir. Zira bu sayılanlar salih amellerle artar, günahlarla da eksilirler.

Ameli, imandan bir cüz görenlere göre imanın artma ve eksilme göstermesi aşikardır. Bu yüzden denilmiştir ki: imanın artma ve eksilme meselesini, temelde amellerin imandan bir cüz olup olmadığına dayalı bir detaydır.

Bazı muhakkikler şöyle der: tasdikin hakikatinin ziyade ve noksan kabul etmeyeceği kabul edilemez. Aksine kuvvet ve zafiyet yönüyle artar ve eksilir. Zira kesin olarak malumdur ki: sıradan bir müminin tasdiki, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Bunlar ümmetin sıradan bir ferdinin imanıyla Hz. Peygamber efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in tasdikine eşit değildir. Bu yüzden Hz. İbrahim ('aleyhi's-selâm) "fakat kalbim mutmain olsun diye..."[2]demiştir.

Burada değinilmesi gereken bir konu kalmıştır: şöyle ki; Kaderiye mezhebine mensup bazıları imanın sadece marifet/bilmek olduğunu iddia eder. Âlimlerimiz ittifakla bu görüşün tutarsız olduğuna dair söz birliği halindedirler. Zira ehlikitap da tıpkı çocuklarını bildikleri gibi Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in peygamber olduğunu bilmekteydiler, buna rağmen onlarda tasdik olmadığından kâfir oldukları şüphesiz ve kesindir. Ayrıca kâfirlerden bazıları kesin bir şekilde hakkı görür ve bilirlerdi buna rağmen inat ve kibirleri yüzünden kabullenemeyip inkâr ediyorlardı.

Onlarla alakalı olarak Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Gönülleri kesin olarak kabul ettiği halde, haksızlık ve büyüklenmelerinden ötürü onları bile bile inkâr ettiler."[3] Şu hâlde dini hükümleri bilip, onları netleştirmiş olmak ile tasdik edip onlara inanmak arasındaki farkı ortaya koymak gerekir ki ikincisinin iman olduğu, birincisinin ise iman olmadığı anlaşılsın.

---

1 Her an siyahlık yenileniyor denerek siyahlığın artma gösterdiğini söylemek mümkün mü ki bu anlamda imanın artması mümkündür denilebilsin.

2 Bakara, 260

3 Neml, 14

Bazı Meşayıhın sözlerinde konuyla ilgili şu ifadelere rastlanmaktadır: Tasdik, haberi getirenin haberinden hâsıl olan ilme kalben bağlanmak/kuşku duymamaktır. Bu ise tasdik edenin kendi tercihiyle kazanmış olduğu bir şeydir. Bu yüzden tercihiyle iman ettiğinden sevap kazanır ve iman, ibadetlerin esası kılınır. Halbuki marifet/bilmek/tanımak bu şekilde değildir. Zira marifet, istem dışı da olabilir. Sözgelimi; gözüne bir cisim ilişip onun duvar ya da kaya parçası olduğunu fark eden kişi de marifet oluşmuştur. Bu anlatılan bazı muhakkiklerin de kabullendiği bir yaklaşımdır. Onlar da tasdiki tanımlarken onun, kendi tercihiyle haber verenin doğru söylediğini ifade etmektedirler. Hatta bu muhakkiklere göre bu durum kalpte istem dışı hasıl olduğunda tasdik olmaz, her ne kadar marifet olsa da.

Ancak muhakkiklerin bu açıklamasında işkal vardır. Şöyle ki tasdik, ilmin bir kısmıdır. İlim keyfiyyât-ı nefsâniyedendir,[1] ef'âl-i ihtiyariyyeden değildir.[2] Tasdik ise ihtiyarî bir şey değildir; çünkü biz iki şey arasındaki nispeti düşündüğümüzde sabit olup olmadığına dair şüphe duysak, sonra bu nispetin sabit olduğuna dair kesin delil getirilse o zaman bizde hâsıl olan şey, sabit gördüğümüz nispeti kabul etmek ve kesinliğine inanmaktır. İşte tasdik, hüküm, ispat ve îkâ'nın manası budur. Evet, bu keyfiyet/tasdik hali her ne kadar istem dışı oluşuyorsa da tasdiki sağlayan sebeplere tutunmak, fikrimizi o noktaya yönlendirmek ve (ön yargı emsali) manileri kaldırmak gibi şeylerle tasdikin oluşum aşamasında ihtiyarın rolü vardır. Nitekim bu itibarla imanla mükellef tutuluruz. İmanın kesbi olduğunu söyleyenlerin kastı da bu olsa gerek.

Marifet, tasdikin oluşması için kâfi değildir. Zira marifet ihtiyar ve kesp olmadan da hâsıl olabilir. Evet, kişinin ihtiyar ve kesbiyle kazandığı yakinî marifetin tasdik olması lazımdır. Bunda bir beis yoktur. Zira bu durumda Farsça da "gervîden" diye tabir edilen hal gerçekleşmiş olur. Nitekim iman ve tasdik de bundan farklı bir şey değildir. Bu yüzdeni bu hâlin inatçı ve kibirli kâfirlerde

---

1 Seyyid Şerif Tarifat'ta şöyle demiştir: Keyf bir şeyde yerleşmiş durumdan ibarettir. Bölünmeyi kabul etmediği gibi, kendi zatına nispeti de sahih değildir. -Zira varlığı başkasıyla kaimdir.- Nefsi keyfiyet ise, ya uzmanı olan için yazı yazmak gibi bir özelliğin kişide kuvvetlice sabitleşmesidir ki, buna meleke de denir, ya da uzmanı olmayan kişi için yazı yazmak işinin kişide kuvvetlice sabitleşmeksizin bulunmasıdır ki buna da hal -durum- denir.

2 Ununtulmamalıdır; Allah Teâlâ'dan kula gelen tüm teklifler ihtiyari fiillerden olup keyfiyeti nefsani değildir. Buna göre; tasdik keyfiyeti nefsani olunca kulun tasdikle mükellef kılınmaması, bilakis bu tasdikin kendisiyle hasıl olduğu nazar, sebeplere sarılmak ve engelleri kaldırmakla mükellef olması gerekir. İşte, "Kul tasdikle mükelleftir" den anlaşılması gereken budur. Yakında Şarih buna işaret edecek.

bulunması imkansızdır. Bu halin onlarda bulunduğunu kabul etsek bile sözlü olarak inkâr etmeleri ve inat, kibirleri üzere küfürde ısrarlı tutumları sebebiyle kâfir olduklarına hükmedilir. Zira bu haller, küfür alametidir.

Metin

اَلْإِيمَانُ وَالْإِسْلَامُ

(وَالْإِيمَانُ وَالْإِسْلَامُ واَحِدٌ)؛ لِأَنَّ الْإِسْلَامَ هُوَ الْخُضُوعُ وَالْاِنْقِيَادُ بِمَعْنَى قَبُولِ الْأَحْكَامِ وَالْإِذْعَانُ، وَذَلِكَ حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ عَلَى ماَ مَرَّ. وَيُؤَيِّدُهُ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ أَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴾. [الذاريات/٣٥] وَبِالْجُمْلَةِ لَا يَصِحُّ فِي الشَّرْعِ اَلْحُكْمُ عَلَى أَحَدٍ بِأَنَّهُ مُؤْمِنٌ وَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ، أَوْ مُسْلِمٌ وَلَيْسَ بِمُؤْمِنٍ. وَلَا نَعْنِي بِوَحْدَتِهِماَ سِوَى هَذاَ.

وَظاَهِرُ كَلَامِ الْمَشاَيِخِ أَنَّهُمْ أَرادُوا عَدَمَ تَغاَيُرِهِماَ بِمَعْنَى أَنَّهُ لَا يَنْفَكُّ أَحَدُهُماَ عَنِ الْآخَرِ، لَا الْاِتِّحاَدُ بِحَسَبِ الْمَفْهُومِ لِماَ ذُكِرَ فِي الْكِفاَيَةِ مِنْ أَنَّ الْإِيمَانَ هُوَ تَصْدِيقُ اللَّهِ تَعاَلَى فِيماَ أَخْبَرَ بِهِ مِنْ أَوامِرِهِ وَنَواهِيهِ، وِالْإِسْلَامُ هُوَ الْاِنْقِيادُ وَالْخُضُوعُ لِلْأُلُوهِيَّةِ، وَذاَ لَا يَتَحَقَّقُ إِلَّا بِقَبُولِ الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ، فَالْإِيمَانُ لَا يَنْفَكُّ عَنِ الْإِسْلَامِ حُكْماً فَلَا يَتَغاَيَراَنِ، وَمَنْ أَثْبَتَ التَّغاَيُرَ يُقاَلُ لَهُ: ماَ حُكْمُ مَنْ آمَنَ وَلَمْ يُسْلِمْ أَوْ أَسْلَمَ وَلَمْ يُؤْمِنْ؟ فَإِنْ أَثْبَتَ لِأَحَدِهِماَ حُكْماً لَيْسَ بِثاَبِتٍ لِلْآخَرِ مِنْهُماَ فَبِهاَ وَنِعْمَ، وَإِلَّا فَقَدْ ظَهَرَ بُطْلَانُ قَوْلِهِ.

فَإِنْ قِيلَ: قَوْلُهُ تَعاَلَى: ﴿ قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا ﴾ [الحجرات/١٤] صَرِيحٌ فِي تَحْقِيقِ مَعْنَى الْإِسْلَامِ بِدُونِ الْإِيمَانِ.

قُلْناَ: اَلْمُرادُ أَنَّ الْإِسْلَامَ الْمُعْتَبَرَ فِي الشَّرْعِ لَا يُوجَدُ بِدُونِ الْإِيمَانِ، وَهُوَ فِي الْآيَةِ بِمَعْنَى الْاِنْقِيادِ الظَّاهِرِ مِنْ غَيْرِ اِنْقِيادِ الْباَطِنِ، بِمَنْزِلَةِ التَّلَفُّظِ بِكَلِمَةِ الشَّهاَدَةِ مِنْ غَيْرِ تَصْدِيقٍ فِي باَبِ الْإِيمانِ.

فَإِنْ قِيلَ: قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ، وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنِ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا" دَلِيلٌ عَلَى أَنَّ الْإِسْلَامَ هُوَ الْأَعْمَالُ لَا التَّصْدِيقُ الْقَلْبِيُّ.

قلنا: اَلْمُرَادُ أَنَّ ثَمَرَاتِ الْإِسْلَامِ وَعَلَامَاتِهِ ذَلِكَ، كَمَا قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِقَوْمٍ وَفَدُوا عَلَيْهِ: "تَدْرُونَ مَا الْإِيمَانُ بِاللهِ وَحْدَهُ؟"

فَقَالُوا: اَللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: "شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامُ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ، وَصِيَامُ رَمَضَانَ، وَأَنْ تُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمُسَ

وَكَمَا قَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّونَ، أَوْ سَبْعُونَ شُعْبَةً، فَأَرْفَعُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ».

Kelime Anlamı

وَالْإِيمَانُ وَالْإِسْلَامُ İman ve İslam Nedir? **واَحِدٌ birdir** Ne için? **لِأَنَّ الْإِسْلَامَ zira muhakkak İslam** Nedir? **هُوَ o الْخُضُوعُ وَالْانْقِيَادُ tevazu ve boyun eğmektir** Nasıl? **بِمَعْنَى قَبُولِ الْأَحْكَامِ hükümleri kabul etınek manasıyla** Daha? **وَالْإِذْعَانُ ve kesin inanç. وَذَلِكَ İşte bu** Nedir? **حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ tasdikin hakikatıdır** Ne olduğu halde? **عَلَى ما مَرَّ geride geçtiği üzere. وَيُؤَيِّدُهُ Bunu teyit eder** Ne? **قَوْلُهُ تَعالَى Allah Teâlâ'nın şu ayeti: "فَأَخْرَجْنَا Çıkarttık** Kimi? **مَنْ كَانَ فِيهَا Lut'un beldesinde olanları** Onlar kimler? **مِنَ الْمُؤْمِنِينَ Müminlerفَمَا وَجَدْنَا biz bulmadık** Nerede?**فِيهَا o beldede** Neyi? **غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ Müslümanlardan bir ev. وَبِالْجُمْلَةِ Hülasa لَا يَصِحُّ sahih olmaz** Nerede? **فِي الشَّرْعِ şeriatta** Ne? **اَلْحُكْمُ hükmedilmesi** Kim üzerine? **عَلَى أَحَدٍ biri üzerine** Ne ile hükmedilmesi? **بِأَنَّهُ muhakkak o** Nedir? **مُؤْمِنٌ Mümindir** Daha? **وَلَيْسَ بِمُسْلِمٍ ve Müslüman değildir, diye** Daha? **أَوْ مُسْلِمٌ وَلَيْسَ بِمُؤْمِنٍveya Müslümandır, Mümin**

değil, diye. وَلَا نَعْنِي **Biz kastetmiyoruz** Ne ile? بِوَحْدَتِهِماَ **iman ve İslamın bir olmasıyla** Ne kastetmiyoruz? سِوَى هَذاَ **bundan başkasını.** وَظَاهِرُ كَلَامِ الْمَشاَيِخِ **Alimlerin kelmlarının zahiri** Nedir? أَنَّهُمْ **muhakkak o alimler** Nedir? أَرَادُوا **kastettiler** Neyi? عَدَمَ تَغاَيُرِهِماَ **farklı olmadıklarını** Nasıl? بِمَعْنَى **şu manayla ki** أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا يَنْفَكُّ **ayrılmaz** Ne? أَحَدُهُماَ **bunlardan biri** Neyden ayrılmaz? عَنِ الْآخَرِ **diğerinden** Daha? لَا الْاِتِّحاَدُ **yoksa bir olmalarını kastetıniyoruz** Ne ile? بِحَسَبِ الْمَفْهُومِ **mana bakımından** Ne için? لِماَ ذُكِرَ **zira zikredildi** Nerede? فِي الْكِفاَيَةِ **el-Kifaye'de** O zikredilen nedir? مِنْ أَنَّ الْإِيماَنَ **muhakkak ki iman** Nedir? هُوَ **o** تَصْدِيقُ اللهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'yı tasdik etmektir** Neyde? فِيماَ **öyle şeylerde ki** أَخْبَرَ بِهِ **onu haber verdi** Neler? مِنْ أَوامِرِهِ وَنَواَهِيهِ **emir ve yasakaları.** وَالْإِسْلَامُ **İslam** Nedir? هُوَ **o** الْاِنْقِياَدُ وَالْخُضُوعُ **boyun eğmek ve tevazulu olmak** Ne için? لِلْأُلُوهِيَّةِ **ilah için** وَذاَ **Bu mana** Nedir? لَا يَتَحَقَّقُ **gerçekleşmez** إِلَّا بِقَبُولِ الْأَمْرِ وَالنَّهْيِ **ancak emir ve yaskları kabulle gerçekleşir.** فَالْإِيماَنُ **Buna göre iman** Nedir? لَا يَنْفَكُّ عَنِ الْإِسْلَامِ **İslamdan ayrılmaz** Ne bakımdan? حُكْماً **hüküm bakımından** Daha? فَلَا يَتَغاَيَراَنِ **böylece başka şeyler değillerdir.** وَمَنْ أَثْبَتَ **Her kim ispat ederse** Neyi? التَّغاَيُرَ Ne olur? **farklı olduklarını** يُقاَلُ لَهُ **ona şöyle denir:** ماَ حُكْمُ مَنْ آمَنَ **İman edenin hükmü nedir?** Ne olduğu halde? وَلَمْ يُسْلِمْ **Müslüman olmaksızın** Daha? أَوْ أَسْلَمَ وَلَمْ يُؤْمِنْ **veya iman etmeksizin Müslüman olmasının hükmü nedir** فَإِنْ أَثْبَتَ **Şayet ispat ederse** Ne için? لِأَحَدِهِماَ **ikisinden biri için** Neyi? حُكْماً **bir hüküm** öyle hüküm ki لَيْسَ **olmadı** Ne olmadı? بِثاَبِتٍ **sabit olmadı** Ne için? لِلْآخَرِ مِنْهُماَ **onlardan diğeri için** Böyle yaparsa ne olur? فَبِهاَ **tamamdır** Daha? وَنِعْمَ **ve ne güzel yaptı.** وَإِلَّا **böyle yapmazsa** Ne olur? فَقَدْ ظَهَرَ **muhakkak zahir olur** Ne?

قَوْلُهُ تَعالَى **Şayet denilirse:** فَإِنْ قِيلَ بُطْلَانُ قَوْلِهِ **onun sözünün batıl olduğu.** **Allah Teâlâ'nın şu ayeti** ''قَالَتِ الْأَعْرَابُ **Bedeviler dedi:** Ne dedi? آمَنَّا **İman ettik.** قُلْ **Deki:** لَمْ تُؤْمِنُوا **Siz iman etmediniz** Daha? وَلَكِنْ **fakat** قُولُوا **söyleyin** Neyi? أَسْلَمْنَا **boyun eğdik.** Bu ayet nedir? صَرِيحٌ **açıktır** Ne hususta? فِي تَحْقِيقِ مَعْنَى الْإِسْلَامِ **İslam manaısının gerçekleşmesinde** Nasıl? بِدُونِ الْإِيمَانِ **iman olmadan.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** اَلْمُرَادُ **Maksat** Nedir? أَنَّ الْإِسْلَامَ **muhakkak ki İslam** öyle İslam ki الْمُعْتَبَرَ **itibar edilen** Nerede? فِي الشَّرْعِ **şeriatta** Nedir? لَا يُوجَدُ **bulunmaz** Nasıl? بِدُونِ الْإِيمَانِ **iman olmadan** وَهُوَ **Bu İslam** öyle İslam ki فِي الْآيَةِ **ayette geçen** Nedir? بِمَعْنَى الْاِنْقِيَادِ الظَّاهِرِ **zahirde boyun eğmektir** Ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ اِنْقِيَادِ الْبَاطِنِ **içten boyun eğmeksizin** Nasıl? بِمَنْزِلَةِ التَّلَفُّظِ **telaffuz etme mesabesindedir** Neyi telaffuz etmek? بِكَلِمَةِ الشَّهَادَةِ **şehadet kelimesini** Nasıl? مِنْ غَيْرِ تَصْدِيقٍ **tasdik olmaksızın** Nerede? فِي بَابِ الْإِيمَانِ **iman babında.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamberin** (ʿaleyhi's-selâm) **şu hadisi:** الْإِسْلَامُ **İslam** Nedir? أَنْ تَشْهَدَ **senin şehadet etmendir** Ne diye? أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ **Allah Teâlâ'dan başka ilah yok, diye** Daha? وَأَنَّ مُحَمَّدًا **ve muhakkak Muhammed** Nedir? رَسُولُ اللَّهِ **Allah Teâlâ'nın peygamberidir** Daha? وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ **ve namazı kılmandır** Daha? وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ **ve zekatı vermendir** Daha? وَتَصُومَ رَمَضَانَ **ve Ramazan orucunu tutmandır** Daha? وَتَحُجَّ الْبَيْتَ **ve Beytullahı ziyaret etmendir** Ne oldun halde? إِنِ اسْتَطَعْتَ **güç yetirmen takdirinde** Neye? إِلَيْهِ **hacca** Ne bakımdan? سَبِيلًا **yol bakımından** Bu hadis nedir? دَلِيلٌ **delildir** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ الْإِسْلَامَ **muhakkak ki İslam** Nedir? هُوَ **o** الْأَعْمَالُ **amellerdir** Daha? لَا التَّصْدِيقُ الْقَلْبِيُّ **kalbi tasdik değildir.** قلنا **Biz şöyle deriz:** اَلْمُرَادُ **Maksat** Nedir? أَنَّ ثَمَرَاتِ الْإِسْلَامِ **muhakkak**

İslamın faydaları Daha? وَعَلَامَاتِهِ **ve alametleri** Nedir? ذَلِكَ **bu zikredilenlerdir** Ne gibi? كَمَا قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ **tıpkı Peygamberin ('aleyhi's-selâm) dediği gibi** Kime? لِقَوْمٍ **bir kavme** öyle kavim ki وَفَدُوا عَلَيْهِ **onu ziyaret etmişlerdi** أَتَدْرُونَ **Bilir misiniz?** مَا الْإِيمَانُ بِاللهِ وَحْدَهُ **Tek olan Allah Teâlâ'ya iman nedir?** فَقَالُوا **Şöyle dediler:** اَللهُ وَرَسُولُهُ **Allah Teâlâ ve Peygamberi** Nedir? أَعْلَمُ **iyi bilir** قَالَ **Şöyle buyurdu:** "شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ **Allah Teâlâ'dan başka ilah olmadığına şahadet etmek,** Daha? وَأَنَّ مُحَمَّدًا **ve muhakkak Muhammed** Nedir? رَسُولُ اللهِ **onun peygamberidir** Daha? وَإِقَامُ الصَّلَاةِ **namazı kılmak** Daha? وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ **zekatı vermek** Daha? وَصِيَامُ رَمَضَانَ **Ramazan orucunu tutmak** Daha? وَأَنْ تُعْطُوا **ve vermeniz** Nelerden? مِنَ الْمَغْنَمِ **ganimetlerden** Neyi? الْخُمُسَ **beşte biri.** وَكَمَا قَالَ **ve yine Peygamber buyurdu:** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** الْإِيمَانُ **İman** Nedir? بِضْعٌ وَسِتُّونَ **yetmiş küsürdür** Daha? أَوْ سَبْعُونَ شُعْبَةً **veya yetmiş şubedir** فَأَرْفَعُهَا **en yükseği** Nedir? قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ **Allah Teâlâ'dan başka ilah yok, sözüdür** Daha? وَأَدْنَاهَا **ve en düşüğü** Nedir? إِمَاطَةُ الْأَذَى **eziyeti gidermek** Nereden? عَنِ الطَّرِيقِ **yoldan.**

Metnü'l-Akâid

İman ve İslam

İman ve İslam birdir.

Şerhu'l-Akâid

İman ve İslam birdir. Çünkü İslam, dini hükümleri kabullenip onlara kesin olarak inanmak manasında boyun eğmek ve teslim olmak demektir. Bu ise geride anlatıldığı üzere bizzat tasdiktir. Allah Teâlâ'nın şu sözü bu anlattığımızı destekler: "Bunun üzerine, günahkâr milletin arasında bulunan müminleri çıkardık.

Zaten orada müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulmadık."[1] Ezcümle: İslam'da bir şahsın mümin fakat Müslüman olmadığına veya Müslüman fakat mümin olmadığına hükmetmek doğru değildir. İman ile İslam birdir, sözüyle kastettiğimiz de bundan başka bir şey değildir.[2]

Hanefî Meşâyıhın sözlerinden anlaşılan, imanla İslam'ın mefhum olarak birbirlerinin aynı olması değil, bu ikisinin (birbirinden ayrılmaması;) biri olmadan diğerinin düşünülememesidir. Zira el-Kifaye isimli eserde şöyle denilmiştir: İman, bildirdiği emir ve yasaklarda Allah Teâlâ'yı tasdik etmektir. İslam ise, Allah Teâlâ'nın ulûhiyetine boyun eğip teslim olmaktır. Allah'ın ulûhiyetine boyun eğip teslim olmak için önce onun emir ve yasaklarını kabul etmek gerekir. Buna göre imanın İslam'dan ayrı düşünülebileceği hiçbir hüküm bulunamaz. Bu ikisi birbirinden ayrı var olamazlar. Bu ikisinin birbirinden ayrı şeyler olduğunu kabul edene şu sorulur: iman edip de Müslüman olmayanın veya Müslüman olup iman etmeyenin hükmü nedir? Birinde bulunduğu hâlde ötekinde bulunmayan bir hüküm bulabilirse tebrik ederiz. Eğer böyle bir hüküm bulamazsa iidia ettiği görüşün tutarsız olduğu anlaşılmış olur.

Denilirse ki: "Bedeviler: 'İnandık' dediler. De ki: İnanmadınız ama İslam olduk deyin."[3] Ayet-i kerimesi iman olmadan İslam'ın gerçekleşebileceğini sarih bir şekilde ispat etmektedir.

Deriz ki: Bizim kastettiğimiz dinen muteber olan İslam'dır. Dinen muteber sayılan İslam ise iman olmadan gerçekleşemez. Oysa ayette geçen İslam kelimesi, sözlük anlamında olup samimi olarak değil, mecburi olarak boyun eğmek anlamındadır. Bu, kalben tasdik etmediği hâlde salt kelime-i şehadeti söylemek gibidir.

Denilirse ki: Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in "İslam, Allah'tan başka ilah bulunmadığına ve Muhammed'in onun resulü olduğuna şehadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekât vermen, oruç tutman ve yolca gücün yeterse

1 Zâriyât, 35, 36

2 Yani iman ve İslam arasında vücut bakımından mülazemet vardır. Manaları ise bir değildir. Bu yüzden şarih bunlar müradif veya müsavi kelimelerdir, demedi. Zira teradüf mefhum birliği gerektirir. Müsavat da denklik gerektirir. Şöyle ki biri diğerinden ne fazla ne de eksik olur. Vücutta bir olmak teradüften de müsavattan da daha geniştir. Zira iki şey arasında müsavat veya teradüf bulunduğunda vücütta birlik bulunur, fakat iki şey arasında vücütta birlik müsavi veya müradif olmayı gerektirmez. Zat ve sıfatların durumu, sıfatlar zatın varlığıyla vardır, mezhebine göre buna örnek olur. Zira sıfatlar Allah Teâlâ'nın zatının ne müsavisi ne de müradifidir. Allah Teâlâ en doğruyu bilendir.

3 Hucurât, 14

Beytullah'ı haccetmendir"[1] hadis-i şerifi İslam'ın kalben tasdik olmadığına, aksine amellerden ibaret olduğuna delildir.

Deriz ki: Hadis-i şerifte kastedilen bunların İslam'ın alamet ve semereleri olduğudur (yoksa bizzat İslam'ın kendisi olduğu değil). Nitekim Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) kendisine gönderilen bir heyete "Bilir misiniz tek bir Allah'a iman etmek ne demektir? diye sormuş, onlar da "Allah ve resulü daha iyi bilir" diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Allah Resulü şöyle buyurmuştur: "Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in onun resulü olduğuna şehadet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve ganimetten beşte birini vermektir."[2]Bir başka hadiste Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: "İman yetmiş küsur şubedir. Bunların en üst mertebesi la ilahe illellah demektir. En düşük mertebesi de eziyet veren şeyi yoldan kaldırmaktır."[3]

Metin

اَلْاِسْتِثْنَاءُ فِي الْإِيمَانِ

(وَإِذَا وُجِدَ مِنَ الْعَبْدِ اَلتَّصْدِيقُ وَالْإِقْرَارُ صَحَّ لَهُ أَنْ يَقُولَ: أَنَا مُؤْمِنٌ حَقّاً) لِتَحَقِّقِ الْإِيمَانِ لَهُ، (وَلَا يَنْبَغِي أَنْ يَقُولَ: أَنَا مُؤْمِنٌ إِنْ شَاءَ اللهُ)؛ لِأَنَّهُ إِنْ كَانَ لِلشَّكِّ فَهُوَ كُفْرٌ لَا مَحَالَةَ، وَإِنْ كَانَ لِلتَّأَدُّبِ وَإِحَالَةِ الْأُمُورِ إِلَى مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعَالَى، أَوْ لِلشَّكِّ فِي الْعَاقِبَةِ وَالْمَآلِ لَا فِي الْآنِ وَالْحَالِ، أَوْ لِلتَّبَرُّكِ بِذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى أَوِ التَّبَرِّئِ عَنْ تَزْكِيَةِ نَفْسِهِ وَالْإِعْجَابِ بِحَالِهِ، فَالْأَوْلَى تَرْكُهُ لِمَا أَنَّهُ يُوهِمُ بِالشَّكِّ وَلِهَذَا قَالَ: "وَلَا يَنْبَغِي" دُونَ أَنْ يَقُولَ: "لَا يَجُوزُ"؛ لِأَنَّهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلشَّكِّ فَلَا مَعْنًى لِنَفْيِ الْجَوَازِ، كَيْفَ وَقَدْ ذَهَبَ إِلَيْهِ كَثِيرٌ مِنَ السَّلَفِ حَتَّى الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ، وَلَيْسَ هَذَا مِثْلَ قَوْلِكَ: أَنَا شَابٌّ إِنْ شَاءَ اللهُ؛ لِأَنَّ الشَّبَابَ لَيْسَ مِنَ الْأَفْعَالِ الْمُكْتَسَبَةِ وَلَا مِمَّا يُتَصَوَّرُ الْبَقَاءُ عَلَيْهِ فِي الْعَاقِبَةِ وَالْمَآلِ، وَلَا مِمَّا يَحْصُلُ بِهِ تَزْكِيَةُ النَّفْسِ وَالْإِعْجَابُ، بَلْ مِثْلُ قَوْلِهِ: أَنَا زَاهِدٌ مُتَّقٍ إِنْ شَاءَ اللهُ.

1 Buharî, 50
2 Buharî, 7266
3 Buharî, 9

وَذَهَبَ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ إِلَى أَنَّ الْحاصِلَ لِلْعَبْدِ هُوَ حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ الَّذِي بِهِ يَخْرُجُ عَنِ الْكُفْرِ، لَكِنَّ التَّصْدِيقَ فِي نَفْسِهِ قابِلٌ لِلشِّدَّةِ وَالضَّعْفِ، وَحُصُولُ التَّصْدِيقِ الْكامِلِ الْمُنْجِي الْمُشارُ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ تَعالَى: ﴿ أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴾ [الأنفال/٤] إِنَّما هُوَ فِي مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعالَى.

وَلَمَّا نُقِلَ عَنْ بَعْضِ الْأَشاعِرَةِ أَنَّهُ يَصِحُّ أَنْ يُقالَ: أَنا مُؤْمِنٌ إِنْ شاءَ اللَّهُ بِناءً عَلَى أَنَّ الْعِبْرَةَ فِي الْإِيمانِ وَالْكُفْرِ وَالسَّعادَةِ وَالشَّقاوَةِ بِالْخاتِمَةِ حَتَّى أَنَّ الْمُؤْمِنَ السَّعِيدَ مَنْ ماتَ عَلَى الْإِيمانِ وَإِنْ كانَ طُولَ عُمْرِهِ عَلَى الْكُفْرِ وَالْعِصْيانِ وَأَنَّ الْكُفَّارَ الشَّقِيَّ مَنْ ماتَ عَلَى الْكُفْرِ نَعُوذُ بِاللَّهِ وَإِنْ كانَ طُولَ عُمْرِهِ عَلَى التَّصْدِيقِ وَالطَّاعَةِ عَلِى ما أُشِيرَ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ تَعالَى فِي حَقِّ إِبْلِيسَ: ﴿ وَكانَ مِنَ الْكافِرِينَ ﴾ [البقرة/٣٤] وبقوله عليه السلام: "السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ" أَشارَ إِلَى إِبْطالِ ذَلِكَ بِقَوْلِهِ:

Kelime Anlamı

وَإِذاَ وُجِدَ Bulunduğunda Kimde? **مِنَ الْعَبْدِ kulda** Ne bulunduğunda? **اَلتَّصْدِيقُ وَالْإِقْرارُ tasdik ve ikrar** Ne olur? **صَحَّ لَهُ kul için sahih olur** Ne? **أَنْ يَقُولَ şöyle demesi: أَنا مُؤْمِنٌ حَقّاً Ben gerçek Müminim** Ne için? **لِتَحَقِيقِ الْإِيمانِ iman gerçeklemesi için** Daha? **وَلَا يَنْبَغِي gerekmez** Ne? **أَنْ يَقُولَ şöyle demesi: أَنا مُؤْمِنٌ Ben Müminim إِنْ شاءَ اللَّهُ şayet Allah Teâlâ dilerse** Ne için? **لِأَنَّهُ zira muhakkak o söylediği إِنْ كانَ لِلشَّكِّ şayet şüphe dolayısı ile ise** Ne olur? **فَهُوَ كُفْرٌ o küfürdür** Nasıl? **لَا مَحالَةَ şüphesiz** Daha? **وَإِنْ كانَ لِلتَّأَدُّبِ şayet edepten ise** Daha? **وَإِحالَةِ الْأُمُورِ işleri ısmarlamak için ise** Neye? **إِلَى مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعالَى Allah Teâlâ'nın dilemesine** Daha? **أَوْ لِلشَّكِّ veya şüphe ettiği içinse** Ne hususta?

فِي الْعاَقِبَةِ **işlerin akibeti hakkında** Daha? وَالْمَآلِ **ve sonu hakkında** Daha? لَا فِي الْآنِ وَالْحاَلِ **yoksa şimdi ve şu hal hakkında değil** Daha? أَوْ لِلتَّبَرُّكِ **veya teberrük için** Ne ile? بِذِكْرِ اللهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın zikriyle** Daha? أَوِ التَّبَرِّئِ **veya geri durmak için** Neden? عَنْ تَزْكِيَةِ نَفْسِهِ **nefsini temiz addetmekten** Daha? وَالْإِعْجاَبِ بِحاَلِهِ **ve halinden hoşlanmaktan beri olmak için** Bu durumlarda ne olur? فَالْأَوْلَى **en iyisi** Nedir? تَرْكُهُ **böyle söylemeyi terk etmektir** Ne için? لِماَ أَنَّهُ **zira muhakkak bu sözler** Nedir? يُوهِمُ بِالشَّكِّ **şüphe vehmettiriyor.** Daha? وَلِهَذاَ قاَلَ **Bu yüzden musannif şöyle dedi:** "وَلَا يَنْبَغِي" **"gerekmez"** دُونَ أَنْ يَقُولَ **şöyle demedi:** "لَا يَجُوزُ" **"caiz değil"** Ne için? لِأَنَّهُ **zira muhakkak şan** إِذاَ لَمْ يَكُنْ **böyle demek olmayınca** Ne için? لِلشَّكِّ **şüphe için** Ne olur? فَلَا مَعْنًى **manası yoktur** Ne için? لِنَفْيِ الْجَوازِ **cevazı nefyetmenin.** كَيْفَ **Nasıl manası olsun ki** وَقَدْ ذَهَبَ **Muhakkak gitti** Neye? إِلَيْهِ **bu görüşe** Kim? كَثِيرٌ مِنَ السَّلَفِ **Selefin çoğu** Daha? حَتَّى الصَّاحاَبَةِ وَالتَّاَبِعِينَ **hatta Sahabe ve Tabiinler bile.** وَلَيْسَ هَذاَ **Bu söz değildir** Ne değildir? مِثْلَ قَوْلِكَ **senin şu sözün gibi değildir:** أَناَ شاَبٌّ **Ben gencim** إِنْ شاَءَ اللهُ **Allah Teâlâ dilerse** Ne için? لِأَنَّ الشَّباَبَ **zira gençlik** Nedir? لَيْسَ مِنَ الْأَفْعاَلِ **fiillerden değildir** öyle fiiller ki الْمُكْتَسَبَةِ **kespi olan** Daha? وَلَا **yine değildir** Neden? مِمَّا يُتَصَوَّرُ **tasavvur ediliyor ne** الْبَقاَءُ **devam** Ne üzerine? عَلَيْهِ **o şey üzerine** Ne hakkında? فِي الْعاَقِبَةِ وَالْمَآلِ **akibeti ve varacağı durum hakkında** Daha? وَلَا **yine değildir** Neden? مِمَّا يَحْصُلُ بِهِ **kendisiyle hasıl olanlardan** Ne? تَزْكِيَةُ النَّفْسِ **nefsi temize çıkartmak** Daha? وَالْإِعْجاَبُ **ve hoş görmek** Daha? بَلْ مِثْلُ قَوْلِهِ **bilakis senin şu sözün gibidir:** أَناَ زاَهِدٌ مُتَّقٍ **Ben zahid müttakiyim** إِنْ شاَءَ اللهُ **Allah Teâlâ dilerse** وَذَهَبَ **Gitti** Kim? بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ **bazı muhkkikler** Neye? إِلَى

أَنَّ الْحاصِلَ لِلْعَبْدِ **muhakkak ki kul için hasıl olan** Nedir? هُوَ **o** حَقِيقَةُ التَّصْدِيقِ **tasdikin hakikatıdır** اَلَّذِي **öyle tasdik ki** بِهِ يَخْرُجُ **onunla çıkar** Neden? عَنِ الْكُفْرِ **küfürden** Daha? لَكِنَّ التَّصْدِيقَ **ancak tasdik** Ne olduğu halde? فِي نَفْسِهِ **kendi başına** Nedir? قَابِلٌ **kabul eder** Neyi? لِلشِّدَّةِ وَالضَّعْفِ **kuvvat ve zayıflığı.** Daha? وَحُصُولُ التَّصْدِيقِ الْكامِلِ **Kamil tasdikin oluşması** öyle tasdikki اَلْمُنْجِي **kurtarır** اَلْمُشارُ إِلَيْهِ **ona işaret edilmiş** Ne ile? بِقَوْلِهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetiyle:** "أُولَئِكَ **İşte onlar** Nedir? هُمُ الْمُؤْمِنُونَ **onlar Mümindirler nesıl** حَقًّا **gerçek** لَهُمْ دَرَجاتٌ **onlar için dereceler vardır** Nerede? عِنْدَ رَبِّهِمْ **Rablarının katında** Daha? وَمَغْفِرَةٌ **ve mağfiret vardır** Daha? وَرِزْقٌ كَرِيمٌ **ve bol rızık vardır.** إِنَّما هُوَ **muhakkak böyle bir tasdik** Nedir? فِي مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın dilemesiyledir.** وَلَمَّا نُقِلَ **Nakledildiğinden** Kimden? عَنْ بَعْضِ الْأَشاعِرَةِ **bazı Eş'arilerden** Ne? أَنَّهُ **muhakkak şan** يَصِحُّ **sahihtir** Ne? أَنْ يُقالَ **şöyle denilmesi:** أَنَا مُؤْمِنٌ إِنْ شاءَ اللَّهُ **Allah Teâlâ dilerse ben Müminim** Ne için böyle diyorlar? بِناءً **bu sözlerini bina ettiklerinden** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ الْعِبْرَةَ **muhakkak itibar edilen** Ne hususta? فِي الْإِيمانِ وَالْكُفْرِ **iman ve küfürde** Daha? وَالسَّعادَةِ وَالشَّقاوَةِ **said ve şaki olmakta** İtibar neyedir? بِالْخاتِمَةِ **son nefeesdir** Daha? حَتَّى **hatta** أَنَّ الْمُؤْمِنَ السَّعِيدَ **muhakkak said bir Mümin** Kimdir? مَنْ **öyle bir kimsedir ki** ماتَ **ölür** Nasıl? عَلَى الْإِيمانِ **iman üzerine** Ne olduğu halde? وَإِنْ كانَ **olsa da** Ne zaman? طُولَ عُمْرِهِ **uzun ömründe** Ne olur? عَلَى الْكُفْرِ وَالْعِصْيانِ **küfür ve isyan üzere olsa da** Daha? وَأَنَّ الْكُفَّارَ الشَّقِيَّ **ve muhakkak şaki kafir** Nedir? مَنْ **o kimsedir ki** ماتَ **ölse** Nasıl? عَلَى الْكُفْرِ **küfür üzere** نَعُوذُ بِاللَّهِ **Allah Teâlâ'ya sığınırız** وَإِنْ كانَ **her ne kadar olsa da** Ne zaman? طُولَ عُمْرِهِ **uzun ömründe** Ne olsa? عَلَى التَّصْدِيقِ وَالطَّاعَةِ **tasdik ve itaat**

üzere Ne olduğu halde? عَلِى ماَ **öyle bir delile göre ki** أُشِيرَ إِلَيْهِ **ona işaret edildi** Ne ile? بِقَوْلِهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın ayetiyle** Ne hakkında? فِي حَقِّ إِبْلِيسَ **İblis hakkında** وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ **Kafirlerden oldu** Daha ne ile işaret oldu? وبقوله عليه السلام **Peygamber (**'aleyhi's-selâm**)ın hadisiyle: "**السَّعِيدُ **Said** Kimdir? مَنْ **o kimsedir ki** سَعِدَ **iyi olandır** Nerede? فِي بَطْنِ أُمِّهِ **anne karnında** Daha? وَالشَّقِيُّ **ve şaki** Kimdir? مَنْ **o kimsedir ki**شَقِيَ **kötüdür** Nerede? فِي بَطْنِ أُمِّهِ **anne karnında.** أَشارَ **işaret etti** Neye? إِلَى إِبْطالِ ذَلِكَ **bunu iptaline** Ne ile? بِقَوْلِهِ **şu sözleriyle:**

Metnü'l-Akâid

İnşallah Müslümanım Demek

Tasdik ve ikrarda bulunduktan sonra Müslüman şahsın "ben gerçekten müminim" demesi sahihtir. Fakat "Ben inşallah müminim" demesi uygun değildir.

Şerhu'l-Akâid

Tasdik ve ikrarda bulunduktan sonra Müslüman şahsın "ben gerçekten müminim" demesi sahihtir. Zira bu kişide imanın hakikati oluşmuştur. Fakat "Ben inşallah müminim" demesi uygun değildir.

Zira bu kelamı içinde şüphe barındırdığı için söylemişse zorunlu olarak küfür olur. Fakat bu sözü, edebe riayet edip işleri Allah Teâlâ'nın dilemesine havale etmek maksadıyla veya şu anki halinden kuşku duymasa da son nefeste nasıl öleceğini bilmediğinden böyle söylüyorsa veya Allah Teâlâ'nın adını zikrederek bereketlenmek istediği için veya da nefsini temiz görmek ve kendini beğenmek gibi manevi zaaflardan kurtulmak için böyle söylemişse (küfür olmaz ama yine de) böyle dememesi evla olandır. Zira bu şekilde söylemek, şüpheye yol açar. Bu yüzdendir ki müellif "caiz değildir" yerine "uygun olmaz" ifadesini kullanmıştır. Zira bu söylem, şüpheden kaynaklanmadan söylendiğinde buna caiz değildir demenin bir anlamı olmaz. Nasıl yasak olsun ki! sahabe başta olmak üzere tabiin ve seleften birçok kimse bunun caiz olduğunu benimsemiştir.

"Ben inşallah müminim" demek "ben inşallah gencim" demek gibi değildir. Çünkü gençlik, kişinin tercihiyle kazanılan eylemlerden olmadığı gibi ömrünün sonuna kadar devam etmesi beklenen bir şey de değildir.[1] Ayrıca genç olduğunu söylemek, kişinin kendisini temize çıkaracağı veya kendini beğeneceği şeylerden değildir. Aksine "ben inşallah müminim" demek, "ben inşallah zahidim" demek gibidir.

Bazı muhakkik âlimler "Ben inşallah müminim" demenin caiz olduğunu ifade etmek için şu açıklamayı yapmışlardır: kişide hasıl olan kişiyi küfürden kurtaran gerçek tasdiktir. Fakat bu tasdik kendi içinde zafiyet ve kuvvet gösterebilir.

Kişiyi kurtaracak olan ve "İşte gerçekten mümin olanlar bunlardır. Onlara Rablerinin katında mertebeler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır."[2] Ayet-i kerimesinde işaret edilen kemal manada tasdik yalnızca Allah Teâlâ'nın dilemesiyle olur.

Bazı Eşarilerden, iman-küfür, salih-şaki olma konusunda itibar son nefese olduğu için "ben inşallah müminim" demenin sahih olduğu nakledilmiştir. Hatta salih kişi, ömrünün son anına kadar küfür ve isyan üzere yaşamış olsa bile iman üzere ölendir, derler. Şaki kimse de ömrünün son anına kadar tasdik ve itaat üzere yaşamış olsa bile son nefeste küfür üzere olan kimsedir. Nitekim İblis hakkında nazil olan "O kâfirlerdendi"[3] ayeti de buna işaret etmektedir. Yine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in "Salih kişi, annesinin karnında salih olandır. Şaki de annesinin karnında şaki olandır"[4] hadis-i şerifleri de buna işaret etmektedir. İşte Bazı Eş'arîlerden nakledilen görüşün batıl olduğunu ifade etmek için müellif şöyle der:

Metin

السَّعِيدُ وَالشَّقِيُّ

(وَالسَّعِيدُ قَدْ يَشْقَي) بِأَنْ يَرْتَدَّ بَعْدَ الْإِيمَانِ نَعُوذُ بِاللَّهِ، (وَالشَّقِيُّ قَدْ يَسْعَدُ) بِأَنْ يُؤْمِنَ بَعْدَ الْكُفْرِ (وَالتَّغَيُّرُ يَكُونُ عَلَى السَّعَادَةِ وَالشَّقَاوَةِ دُونَ الْإِسْعَادِ وَالْإِشْقَاءِ

1 Yani geçlik için devam tasavvur edilemeyeceğinden akıbetinin müphemliği üzerinden istisna mümkün olmayacaktır. Buna mukabil iman tamamıyla akibeti meçhul olan işlerdendir.

2 Enfâl, 4

3 Bakara, 34

4 Keşfü'l-Estâr an Zevâidi'l-Bezzâr, *c. 2, s. 197.*

وَهُماَ مِنْ صِفاَتِ اللهِ تَعاَلَى) لِماَ أَنَّ الْإِسْعاَدَ تَكْوِينُ السَّعاَدَةِ وَالْإِشْقاَءَ تَكْوِينُ الْإِشْقاَءِ. (وَلَا تَغَيُّرَ عَلَى اللهِ تَعاَلَى وَلَا عَلَى صِفاَتِهِ) لِماَ مَرَّ مِنْ أَنَّ الْقَدِيمَ لَا يَكُونُ مَحَلاًّ لِلْحَوادِثِ.

وَالْحَقُّ أَنَّهُ لَا خِلَافَ فِي الْمَعْنَى؛ لِأَنَّهُ إِنْ أُرِيدَ بِالْإِيماَنِ وَالسَّعاَدَةِ مُجَرَّدُ حُصُولِ الْمَعْنَى فَهُوَ حاَصِلٌ فِي الْحاَلِ، وَإِنْ أُرِيدَ بِهِ ماَ يَتَرَتَّبُ عَلَيْهِ النَّجاَةُ وَالثَّمَراَتُ فَهُوَ فِي مَشِيئَةِ اللهِ تَعاَلَى لَا قَطْعَ بِحُصُولِهِ فِي الْحاَلِ، فَمَنْ قَطَعَ بِالْحُصُولِ أَراَدَ الْأَوَّلَ وَمَنْ فَوَّضَ إِلَى الْمَشِيئَةِ أَراَدَ الثَّانِيَ.

Kelime Anlamı

وَالسَّعِيدُ **İyi kişi** Nedir? قَدْ يَشْقَي **bazen kötülük yapabilir** Ne sebebiyle? بِأَنْ يَرْتَدَّ **dinden çıkarak** Ne zaman? بَعْدَ الْإِيماَنِ **imandan sonra** نَعُوذُ بِاللهِ **Allah Teâlâ'ya sığınırız** وَالشَّقِيُّ **Kötü olan da** Nedir? قَدْ يَسْعَدُ **bazen iyilik yapabilir** Ne sebebiyle? بِأَنْ يُؤْمِنَ **iman eerek** Ne zaman? بَعْدَ الْكُفْرِ **küfürden sonra** وَالتَّغَيُّرُ **Değişim** Nedir? يَكُونُ **olur** Ne üzerinde? عَلَى السَّعاَدَةِ وَالشَّقاَوَةِ **iyilik ve kötülük üzerinde** دُونَ الْإِسْعاَدِ وَالْإِشْقاَءِ **iyi kılan kötü kılan da değil.** وَهُماَ **Bu ikisi** Nedir? مِنْ صِفاَتِ اللهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır** Ne için? لِماَ **öyle bir şey için ki** أَنَّ الْإِسْعاَدَ **muhakkak ki iyi kılmak** Nedir? تَكْوِينُ السَّعاَدَةِ **iyiliği yaratmaktır** Daha? وَالْإِشْقاَءَ **kötü kılmak da** Nedir? تَكْوِينُ الْإِشْقاَءِ **kötülüğü yaratmaktır.** وَلَا تَغَيُّرَ **Hiç bir değişiklik olmaz** Neyde? عَلَى اللهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ hakkında** Daha? وَلَا عَلَى صِفاَتِهِ **ve sıfatları hakkında** Ne için? لِماَ **öyle bir şey için ki** مَرَّ **geride geçti** Geçen nedir? مِنْ أَنَّ الْقَدِيمَ **muhakkak ki kadim** Nedir? لَا يَكُونُ **olmaz** Ne olmaz? مَحَلاًّ **mahal olmaz** Ne için? لِلْحَوادِثِ **hadis için** وَالْحَقُّ **Doğru olan** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا خِلَافَ

ihtilaf yoktur Ne hususta? فِي الْمَعْنَى **bu kelimelerin manalarında** Ne için? لِأَنَّهُ **zira muhakkak şan** إِنْ أُرِيدَ **şayet kastedilirse** Ne ile? بِالْإِيمَانِ وَالسَّعَادَةِ **iman ve saadet ile** Ne kastedilirse? مُجَرَّدُ حُصُولِ الْمَعْنَى **sadece manasının hasıl olması** Ne olur? فَهُوَ حَاصِلٌ **o mana hasıl olur** Ne zaman? فِي الْحَالِ **o anda** Daha? وَإِنْ أُرِيدَ بِهِ **şayet bu kelimelerle kastedilirse** Ne kastedilirse? مَا **öyle şeyler ki** يَتَرَتَّبُ **terettüp ediyor** Ne üzerine? عَلَيْهِ **onun üzerine** Ne terettüp ediyor? النَّجَاةُ وَالثَّمَرَاتُ **kurtuluş ve faydalar** فَهُوَ **işte o terettüp edecek olan** Nedir? فِي مَشِيئَةِ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın dilemesindedir** Daha? لَا قَطْعَ **kesinlik yoktur** Ne hususta? بِحُصُولِهِ فِي الْحَالِ **derhalhasıl olmasında.** فَمَنْ قَطَعَ **Kim imanını kesinleştirirse -yani istisna yapmazsa-** Neyi kesinleştiriyor? بِالْحُصُولِ **hasıl olduğunu** Ne olur? أَرَادَ **kastetmiştir** Neyi? الْأَوَّلَ **ilkini -yani sadece mananın hasıl olmasını-** Daha? وَمَنْ فَوَّضَ **her kim iman durumunu ısmarlarsa** Kime? إِلَى الْمَشِيئَةِ **Allah Teâlâ'nın dülemesşne** Ne olur? أَرَادَ الثَّانِيَ **ikinci manayı kastetmiştir.**

Metnü'l-Akâid

Saadet ve Şekavet

Salih kimse, şakî olabilir. Şakî kimse de salih olabilir. Burada değişiklik is'âd ve işkâda değil, saadet ve şekavettedir. İs'âd ve işkâ Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır. Allah Teâlâ'nın ne zatında ne de sıfatlarında bir değişiklik olamaz.

Şerhu'l-Akâid

Allah muhafaza! **Salih bir kişi,** iman etmiş olduktan sonra dinden dönüp **şakî olabilir. Şakî bir kişi de** küfür halinde yaşarken iman edip **salih bir kişi olabilir. Burada değişiklik is'âd ve işkâda değil, saadet ve şekavettedir. İs'âd ve işkâ Allah Teâlâ'nın sıfatlarındandır.** Zira is'âd, saadeti yaratmak, işkâ ise

şekaveti yaratmak manasındadır. (Yaratmak ise Allah Teâlâ'nın sıfatıdır.) **Allah Teâlâ'nın ne zatında ne de sıfatlarında herhangi bir değişiklik olamaz.** Geride de söylemiştik; kadim, hadise mahal olamaz.

Gerçek şu ki, konu hakkında (Hanefîlerle, Eşariler arasında) sonuca yansıyan bir ihtilaf yoktur. Zira iman ve saadetten ile yalnızca bu manaların hasıl olması kastedilirse bunlar el an (müminde) mevcuttur. Yok, bunlardan, ebedi kurtuluş ve cennete nail olmak (imanlı ölüm) manası kastediliyorsa bunun şu anda kesinleştirilmiş olduğu söylenemez. Bu, Allah Teâlâ'nın iradesine bağlıdır. Buna göre iman ve saadetin kesin gerçekleşmiş olduğunu kastedenler birinci anlamını kastetmiş olur, iman ve saadetin Allah'ın iradesine bağlı olduğunu kastedenler ise ikinci anlamını kastetmiş olurlar.

Metin

فِي إِرْسَالِ الرُّسُلِ حِكَمٌ

(**وَفِي إِرْسَالِ الرُّسُلِ**) جَمْعُ رَسُولٍ "فَعُولٌ" مِنَ الرِّسَالَةِ، وَهِيَ سِفَارَةُ الْعَبْدِ بَيْنَ اللهِ تَعَالَى وَبَيْنَ ذَوِي الْأَلْبَابِ مِنْ خَلِيقَتِهِ لِيُزِيحَ بِهَا عِلَلَهُمْ فِيمَا قَصُرَتْ عَنْهُ عُقُولُهُمْ مِنْ مَصَالِحِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَقَدْ عَرَفْتَ مَعْنَى الرَّسُولِ وَالنَّبِيِّ فِي صَدْرِ الْكِتَابِ (**حِكْمَةٌ**) أَيْ: مَصْلَحَةٌ وَعَاقِبَةٌ حَمِيدَةٌ.

وَفِي هَذَا إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّ الْإِرْسَالَ وَاجِبٌ لَا بِمَعْنَى الْوُجُوبِ عَلَى اللهِ تَعَالَى، بَلْ بِمَعْنَى أَنَّ قَضِيَّةَ الْحِكْمَةِ تَقْتَضِيهِ لِمَا فِيهِ مِنَ الْحِكَمِ وَالْمَصَالِحِ. وَلَيْسَ بِمُمْتَنِعٍ كَمَا زَعَمَتْ السُّمَنِيَّةُ وَالْبَرَاهِمَةُ، وَلَا بِمُمْكِنٍ يَسْتَوِي طَرَفَاهُ كَمَا ذَهَبَ إِلَيْهِ بَعْضُ الْمُتَكَلِّمِينَ. ثُمَّ أَشَارَ إِلَى وُقُوعِ الْإِرْسَالِ وَفَائِدَتِهِ وَطَرِيقِ ثُبُوتِهِ وَتَعْيِينِ بَعْضِ مَنْ ثَبَتَ رِسَالَتُهُ فَقَالَ: (**وَقَدْ أَرْسَلَ اللهُ رُسُلاً مِنَ الْبَشَرِ إِلَى الْبَشَرِ مُبَشِّرِينَ**) لِأَهْلِ الْإِيمَانِ وَالطَّاعَةِ بِالْجَنَّةِ وَالثَّوَابِ (**وَمُنْذِرِينَ**) لِأَهْلِ الْكُفْرِ وَالْعِصْيَانِ بِالنَّارِ وَالْعِقَابِ، فَإِنَّ ذَلِكَ مِمَّا لَا طَرِيقَ لِلْعَقْلِ إِلَيْهِ وَإِنْ كَانَ فَبِأَنْظَارٍ دَقِيقَةٍ لَا يَتَيَسَّرُ إِلَّا لِوَاحِدٍ بَعْدَ وَاحِدٍ.

(**وَمُبَيِّنِينَ لِلنَّاسِ مَا يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَالدِّينِ**) فَإِنَّهُ تَعَالَى خَلَقَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ وَأَعَدَّ فِيهِمَا الثَّوَابَ وَالْعِقَابَ وَتَفَاصِيلُ أَحْوَالِهِمَا وَطَرِيقُ الْوُصُولِ إِلَى

الْأَوَّلِ وَالْاِحْتِرَازُ عَنِ الثَّانِي مِمَّا لَا يَسْتَقِلُّ بِهِ الْعَقْلُ، وَكَذَا خَلْقُ الْأَجْسَامِ النَّافِعَةِ وَالضَّارَّةِ وَلَمْ يُجْعَلْ لِلْعُقُولِ وَالْحَوَاسِّ الْاِسْتِقْلَالُ بِمَعْرِفَتِهِما وَكَذَا جَعْلُ الْقَضَايَا مِنْهَا مَا هِيَ مُمْكِنَاتٌ لَا طَرِيقَ إِلَى الْجَزْمِ بِأَحَدِ جانِبِيهِ وَمِنْهَا ماَ هِيَ واَجِباَتٌ أَوْ مُمْتَنِعاَتٌ لَا يَظْهَرُ لِلْعَقْلِ إِلَّا بَعْدَ نَظَرٍ دائِمٍ وَبِحْثٍ كاَمِلٍ بِحَيْثُ لَوْ اِشْتَغَلَ الْإِنْساَنُ بِهِ لَتَعَطَّلَ أَكْثَرُ مَصالِحِهِ فَكاَنَ مِنْ فَضْلِ اللهِ تَعالَى وَرَحْمَتِهِ إِرْساَلُ الرُّسُلِ لِبَيانِ ذَلِكَ كَماَ قاَلَ تَعالَى: ﴿ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ ﴾. [الأنبياء/١٠٧]

(**وَأَيَّدَهُمْ**) أَيْ: اَلْأَنْبِياَءَ (**بِالْمُعْجِزاَتِ النَّاقِضاَتِ لِلْعاَداَتِ**) جَمْعُ مُعْجِزَةٍ وَهِيَ أَمْرٌ يَظْهَرُ بِخِلَافِ الْعاَدَةِ عَلَى يَدِ مُدَّعِي النُّبُوَّةِ عِنْدَ تَحَدِّي الْمُنْكِرِينَ عَلَى وَجْهٍ يَعْجِزُ الْمُنْكِرِينَ عَنِ الْإِتْياَنِ بِمِثْلِهِ، وَذَلِكَ؛ لِأَنَّهُ لَوْلَا التَّأْيِيدُ بِالْمُعْجِزَةِ لَماَ وَجَبَ قَبُولُ قَوْلِهِ، وَلَماَ بَانَ الصَّادِقُ فِي دَعْوَى الرِّساَلَةِ عَنِ الْكاَذِبِ وَعِنْدَ ظُهُورِ الْمُعْجِزَةِ يَحْصُلُ الْجَزْمُ بِصِدْقِهِ بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعاَدَةِ بِأَنَّ اللهَ تَعالَى يَخْلُقُ الْعِلْمَ بِالصِّدْقِ عَقِيبَ ظُهُورِ الْمُعْجِزَةِ وَإِنْ كاَنَ عَدَمُ خَلْقِ الْعِلْمِ مُمْكِناً فِي نَفْسِهِ وَذَلِكَ كَماَ إِذاَ اِدَّعَى أَحَدٌ بِمَحْضَرٍ مِنَ الْجَماعَةِ أَنَّهُ رَسُولُ هَذاَ الْمَلِكِ إِلَيْهِمْ، ثُمَّ قاَلَ لِلْمَلِكِ:

إِنْ كُنْتُ صاَدِقاً فَخاَلِفْ عاَدَتَكَ وَقُمْ مِنْ مَكاَنِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَفَعَلَ يَحْصُلُ لِلْجَماعَةِ عِلْمٌ ضَرُورِيٌّ عاَدِيٌّ بِصِدْقِهِ فِي مَقالَتِهِ، وَإِنْ كاَنَ الْكِذْبُ مُمْكِناً فِي نَفْسِهِ؛ فَإِنَّ الْإِمْكاَنَ الذَّاتِيَّ بِمَعْنَى التَّجْوِيزِ الْعَقْلِيِّ لَا يُناَفِي حُصُولَ الْعِلْمِ الْقَطْعِيِّ كَعِلْمِناَ بِأَنَّ جَبَلَ أُحُدٍ لَمْ يَنْقَلِبْ ذَهَباً مَعَ إِمْكاَنِهِ فِي نَفْسِهِ فَكَذاَ هَهُناَ يَحْصُلُ الْعِلْمُ بِصِدْقِهِ بِمُوجَبِ الْعاَدَةِ؛ لِأَنَّهاَ أَحَدُ طُرُقِ الْعِلْمِ الْقَطْعِيِّ كاَلْحِسِّ، وَلَا يَقْدَحُ فِي ذَلِكَ الْعِلْمِ اِحْتِماَلُ كَوْنِ الْمُعْجِزَةِ مِنْ غَيْرِ اللهِ أَوْ كَوْنِهاَ لَا لِغَرَضِ التَّصْدِيقِ أَوْ كَوْنِهاَ لِتَصْدِيقِ الْكاَذِبِ إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْاِحْتِماَلَاتِ كَماَ لَا يَقْدَحُ فِي الْعِلْمِ الضَّرُورِيِّ الْحِسِّيِّ بِحَرارَةِ النَّارِ إِمْكاَنُ عَدَمِ الْحَرارَةِ لِلنَّارِ بِمَعْنَى أَنَّهُ لَوْ قُدِّرَ عَدَمُهاَ لَمْ يَلْزَمْ مِنْهُ مُحاَلٌ.

Kelime Anlamı

وَفِي إِرْسَالِ الرُّسُلِ **Peygamberleri göndermekte vardır** Ne? جَمْعُ رَسُولٍ **bu kelime resul kelimesinin çoğuludur** "فَعُولٌ" مِنَ الرِّسَالَةِ **risale kökünden feûl veznindedir.** وَهِيَ **Risalet** Nedir? سِفَارَةُ الْعَبْدِ **kulun elçi olmasıdır** Nerede? بَيْنَ اللهِ تَعَالَى وَبَيْنَ ذَوِي الْأَلْبَابِ **Allah Teâlâ ile akıl sahipleri arasında** öyle akıl sahipleri ki مِنْ خَلِيقَتِهِ **yarattıklarından** Ne için? لِيُزِيحَ بِهَا **bunula defetmek için** Neyi? عِلَلَهُمْ **mazeretlerini** Ne hakkında? فِيمَا **öyle şeyler hakkındaki** قَصُرَتْ عَنْهُ **ona yetmez** Ne? عُقُولُهُمْ **akılları** Akıllarının yetmediği nedir? مِنْ مَصَالِحِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ **dünya ve ahiret maslahatları.** وَقَدْ عَرَفْتَ **Muhakkak bilmiştin** Neyi? مَعْنَى الرَّسُولِ وَالنَّبِيِّ **resul ve nebinin manalarını** Nerede? فِي صَدْرِ الْكِتَابِ **kitabın başında** Peygamberlerin gönderilmesinde ne vardır? حِكْمَةٌ **hikmet** أَيْ: مَصْلَحَةٌ **yani maslahat** Daha? وَعَاقِبَةٌ حَمِيدَةٌ **ve iyi bir son.** وَفِي هَذَا **Bu ibarede vardır** Ne? إِشَارَةٌ **işaret** Neye? إِلَى أَنَّ الْإِرْسَالَ **muhakkak ki peygamber göndermek** Nedir? وَاجِبٌ **gereklidir** Nasıl? لَا بِمَعْنَى الْوُجُوبِ **vacip olma manasıyla değil** Kim üzerine? عَلَى اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ üzerine** Daha? بَلْ **bilakis** Nedir? بِمَعْنَى **şöyle bir manayla ki** أَنَّ قَضِيَّةَ الْحِكْمَةِ **muhakkak hikmetin gereği** Nedir? تَقْتَضِيهِ **bunu gerektirir** Ne için? لِمَا فِيهِ **zira peygamber gönderilmesinde vardır** Ne? مِنَ الْحِكَمِ وَالْمَصَالِحِ **hikmet ve maslahatlar.** وَلَيْسَ بِمُمْتَنِعٍ **Peygamber gönderilmesi muhal değildir** Ne gibi? كَمَا زَعَمَتِ السُّمَنِيَّةُ وَالْبَرَاهِمَةُ **Sümeniyye ve Berahime'nin zannettiği gibi.** وَلَا بِمُمْكِنٍ **Mümkün değildir** öyle mümkün ki يَسْتَوِي **denktir** Ne? طَرَفَاهُ **iki tarafı** Ne gibi? كَمَا ذَهَبَ **gittiği gibi** Neye? إِلَيْهِ **bu görüşe** Kim? بَعْضُ الْمُتَكَلِّمِينَ **bazı kelamcılar.** ثُمَّ **Sonra** أَشَارَ **musannif işaret etti** Neye? إِلَى وُقُوعِ الْإِرْسَالِ

peygamber göndermenin vaki olduğuna Daha? وَفائِدَتِهِ **ve faidesine** Daha? وَطَرِيقِ ثُبُوتِهِ **ve sübutunun yollarına** Daha? وَتَعْيِينِ بَعْضِ مَنْ **öyle kimselerin bazısının tayinine ki** ثَبَتَ رِسالَتُهُ **onların risaleti sabittir** فَقالَ **bu sebepten dedi:** Ne dedi? وَقَدْ أَرْسَلَ اللهُ **Muhakkak Allah Teâlâ gönderdi** Kimi? رُسُلاً **peygamberleri** Nereden? مِنَ الْبَشَرِ إِلَى الْبَشَرِ **insanlardan insanlara** Ne oldukları halde? مُبَشِّرِينَ **müjdeliyici olarak** Kimi? لِأَهْلِ الإِيمانِ وَالطَّاعَةِ **iman ve itaat ehlini** Ne ile? بِالْجَنَّةِ وَالثَّوابِ **cennet ve sevaplarla** Daha? وَمُنْذِرِينَ **ve korkutucu olarak** Kimi? لِأَهْلِ الْكُفْرِ وَالْعِصْيانِ **küfür ve isyan ehlini** Ne ile? بِالنَّارِ وَالْعِقابِ **cehennem ve ceza ile.** فَإِنَّ ذَلِكَ **Muhakkak ki bu** Nedir? مِمَّا **öyle şeylerdendir ki** لا طَرِيقَ لِلْعَقْلِ **akıl yol bulamaz** Neye? إِلَيْهِ **ona** Daha? وَإِنْ كانَ **şayet yol olsa** Ne olur? فَبِأَنْظارٍ دَقِيقَةٍ **ince düşünme ile** Ne olur? لا يَتَيَسَّرُ **mümkün olmaz** إِلَّا لِواحِدٍ بَعْدَ واحِدٍ **sadece çok az kişiye mümkün olur.** Daha? وَمُبَيِّنِينَ **Ve beyan edeci olarak** Kim için? لِلنَّاسِ **insan için** Neyi? ما يَحْتاجُونَ إِلَيْهِ **ihtiyaç duydukları şeyleri** Nelerden olan şeyler? مِنْ أُمُورِ الدُّنْيا وَالدِّينِ **dünya ve din işlerinden** Ne için? فَإِنَّهُ تَعالَى **zira Allah Teâlâ** Nedir? خَلَقَ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ **cennet ve cehennemi yarattı** Daha? وَأَعَدَّ فِيهِما **ve oralarda hazırladı** Ne hazırladı? اَلثَّوابَ وَالْعِقابَ **sevap ve ceza.** وَتَفاصِيلُ أَحْوالِهِما **Cennet ve cehennemin hallerinin detayı** Daha? وَطَرِيقُ الْوُصُولِ **ve ulaşmanın yolları** Neye? إِلَى الْأَوَّلِ **birinciye** Daha? وَالْاِحْتِرازُ عَنِ الثَّانِي **ve ikinciden sakınmanın yolları** Nedir? مِمَّا **öyle şeylerdendir ki** لا يَسْتَقِلُّ بِهِ **onu tek olarak halledemez** Ne? اَلْعَقْلُ **akıl** Daha? وَكَذا **Yine akılın yetmediklerindendir** Ne? خَلْقُ الْأَجْسامِ اَلنَّافِعَةِ وَالضَّارَّةِ **faydalı ve zararlı şeylerin yaratılması** وَلَمْ يُجْعَلْ لِلْعُقُولِ وَالْحَواسِّ **akıl ve duyu organları için yapılmamıştır** Ne? اَلْاِسْتِقْلالُ **tek olarak yetmek** Ne hususta?

بِمَعْرِفَتِهاَ **bunların bilinmesi** وَكَذاَ **Yine** مِنْهاَ جَعْلُ الْقَضاَياَ **bunlardan hükümler çıkartmak** Nedir? مَا هِيَ مُمْكِناَتٌ **mümkün işlerden değildir** Daha? لَا طَرِيقَ **hiç bir yol yoktur** Neye? إِلَى الْجَزْمِ **kesinleştirmeye** Neyi kesinleştirmeye? بِأَحَدِ جاَنِبيهِ **hükmün iki tarafından birini kesinleştirmeye.** وَمِنْهاَ **Bu hükümlerden bazıları** Nedir? ماَ **öyle hükümlerdir ki** هِيَ **onlar** Nedir? واَجِباَتٌ **vaciptir** Daha? أَوْ مُمْتَنِعاَتٌ **veya mümkündür** Daha? لَا يَظْهَرُ لِلْعَقْلِ **akıl için zahir olmaz** إِلَّا بَعْدَ نَظَرٍ داَئِمٍ **anck devamlı nazardan sonra olur** Daha? وَبِحْثٍ كاَمِلٍ **ve tam araştırmadan sonra olur** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyle ki** لَوْ اِشْتَغَلَ الْإِنْساَنُ **şayet insan meşgul olsa** Ne ile? بِهِ **onu anlamakla** Ne olur? لَتَعَطَّلَ **kapanır** Ne? أَكْثَرُ مَصاَلِحِهِ **maslahatlarının çoğu** Daha? فَكاَنَ **böylece oldu** Ne oldu? مِنْ فَضْلِ اللَّهِ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın fazlından oldu** Daha? وَرَحْمَتِهِ **ve rahmetinden oldu** Ne? إِرْساَلُ الرُّسُلِ **peygamberler göndermek** Ne için? لِبَياَنِ ذَلِكَ **bunları açıklamak için** Ne gibi? كَماَ قاَلَ تَعاَلَى **Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi:** "وَمَا أَرْسَلْناَكَ **Biz seni göndermedik** إِلَّا رَحْمَةً لِلْعاَلَمِينَ **sadece alemlere rahmet olasın diye gönderdik.** وَأَيَّدَهُمْ **Onları kuvvetlendirdi** أَيْ: اَلْأَنْبِياَءَ **yani peygamberleri** Ne ile? بِالْمُعْجِزاَتِ **mucizelerle** öyle mucizeler ki النَّاقِضاَتِ **bozucu** Neyi? لِلْعاَداَتِ **alışılmış olanı** جَمْعُ مُعْجِزَةٍ **bu kelime mucizenin çoğuludur** وَهِيَ **Mucize** Nedir? أَمْرٌ **bir iştir** öyle iş ki يَظْهَرُ **açığa çıkar** Nasıl? بِخِلَافِ الْعاَدَةِ **alışılmışın dışında olarak** Ne olduğu halde? عَلِى يَدِ مُدَّعِي النُّبُوَّةِ **peygamberlik iddia edenin eli üzerinde** Ne zaman?

عِنْدَ تَحَدِّي الْمُنْكِرِينَ **inkar edenlere meydan okuduğunda** Nasıl? عَلَى وَجْهٍ **öyle bir şekilde ki** يَعْجِزُ الْمُنْكِرِينَ **inkar edenleri aciz bırakır** Neden aciz bırakır? عَنِ الْإِتْياَنِ بِمِثْلِهِ **benzerini getirmekten** وَذَلِكَ **Bu** Ne için? لِأَنَّهُ **zira**

muhakkak şan لَوْلَا التَّأْيِيدُ **şayet teyit olmasaydı** Ne sebebiyle? بِالْمُعْجِزَةِ **mucize ile** Ne olurdu? لَماَ وَجَبَ **vacip olmazdı** Ne? قَبُولُ قَوْلِهِ **o peygamberin sözünü kabullenmek** Daha? وَلَماَ بَانَ اَلصَّادِقُ **elbette sadık olmazdı** Ne hususta? فِي دَعْوَى الرِّسالَةِ **peygamberlik hususunda** Ne zahir olmazdı? عَنِ الْكاَذِبِ **yalancı olmadığı** Daha? وَعِنْدَ ظُهُورِ الْمُعْجِزَةِ **mucize zahir olunca** Ne olur? يَحْصُلُ الْجَزْمُ **kesinlik hasıl olur** Ne hakkında? بِصِدْقِهِ **doğru olduğu hakkında** Ne ile? بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعاَدَةِ **adetin gereği olarak cari olma yoluyla** Nasıl? بِأَنَّ اللَّهَ تَعاَلَى **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? يَخْلُقُ الْعِلْمَ **ilim yaratır** Ne hakkında? بِالصِّدْقِ **doğru olduğuna dair** Ne zaman yaratır? عَقِيبَ ظُهُورِ الْمُعْجِزَةِ **mucizeyi izhar ettiğinde** وَإِنْ كاَنَ **her ne kadar olsa da** Ne? عَدَمُ خَلْقِ الْعِلْمِ **ilmin yaratılmaması** Ne olsa? مُمْكِناً فِي نَفْسِهِ **haddi zatında mümkün de olsa** وَذَلِكَ **Bu** Ne gibi? كَماَ إِذاَ اِدَّعَى أَحَدٌ **nasıl ki biri iddia ediyor** Nerede? بِمَحْضَرٍ مِنَ الْجَماَعَةِ **bir cemaatin huzurunda** Neyi iddia ediyor? أَنَّهُ **muhakakk o kişi** Nedir? رَسُولُ هَذاَ الْمَلِكِ **bu sultanın elçisidir** Kime? إِلَيْهِمْ **o cemaate** Daha? ثُمَّ قاَلَ **sonra söylüyor** Kime? لِلْمَلِكِ **sultana** Ne söylüyor? إِنْ كُنْتُ صاَدِقاً **Şayet ben sadıksam** Ne olsun? فَخاَلِفْ **değiştir** Neyi? عاَدَتَكَ **adetini** Daha? وَقُمْ **ve kalk** Nereden? مِنْ مَكاَنِكَ **mekanından** Ne kadar? ثَلَاثَ مَرَّاتٍ **üç kere** Daha? فَفَعَلَ **o da bunu yapsa** Ne olur? يَحْصُلُ لِلْجَماَعَةِ **o cemaat için hasıl olur** Ne? عِلْمٌ ضَرُورِيٌّ **zaruri ilim** öyle zaruri ilim ki عاَدِيٌّ **alışılmış** Ne hakkında hasıl olur? بِصِدْقِهِ **doğruluğu hakkında** Ne hususta? فِي مَقاَلَتِهِ **sözlerinde** وَإِنْ كاَنَ الْكِذْبُ **her ne kadar yalan olsa da** Ne olsa? مُمْكِناً **mümkün olsa** Ne olduğu halde? فِي نَفْسِهِ **haddi zatında** فَإِنَّ الْإِمْكاَنَ الذَّاتِيَّ **Zira zatı itibarıyla mümkün olan bir şey** Nasıl? بِمَعْنَى التَّجْوِيزِ الْعَقْلِيِّ **aklın onu mümkün görmesi manasıyla**

Nedir? لَا يُنَافِي **mani değildir** Neye? حُصُولَ الْعِلْمِ الْقَطْعِيِّ **kesin ilmin oluşmasına** Ne gibi? كَعِلْمِنَا **bizim bilmemiz gibi** Neyi? بِأَنَّ جَبَلَ أُحُدٍ **muhakkak Uhud dağı** Nedir? لَمْ يَنْقَلِبْ ذَهَباً **altına çevrilmedi** Ne olduğu halde? مَعَ إِمْكَانِهِ **mümkün olmakla beraber** Nasıl? فِي نَفْسِهِ **haddi zatında** Daha? فَكَذَا هَهُنَا **burada da böyle** Ne olur? يَحْصُلُ الْعِلْمُ **ilim hasıl olur** Ne hakkında? بِصِدْقِهِ **peygamberin doğru olduğu hakkında** Nasıl? بِمُوجَبِ الْعَادَةِ **adetin gereği olarak** Ne için? لِأَنَّهَا **zira mucize** Nedir? أَحَدُ طُرُقِ الْعِلْمِ الْقَطْعِيِّ **kesin ilmi yolarından biridir** Ne gibi? كَالْحِسِّ **tıpkı his gibi.** وَلَا يَقْدَحُ **Zarar vermez** Ne hakkında? فِي ذَلِكَ الْعِلْمِ **bu ilim hakkında** Ne zarar vermez? اِحْتِمَالُ كَوْنِ الْمُعْجِزَةِ **mucizenin ihtimalli olması** Ne olmasının? مِنْ غَيْرِ اللَّهِ **Allah Teâlâ'nın gayrısından olması** Daha? أَوْ كَوْنِهَا **veya mucizenin olması** Ne olması? لَا لِغَرَضِ التَّصْدِيقِ **tasdik maksadıyla değil** Daha? أَوْ كَوْنِهَا لِتَصْدِيقِ الْكَاذِبِ **veya yalancının tasdiki için olması** Daha? إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **başka başka şeyler** öyle şeyler ki مِنَ الْاِحْتِمَالَاتِ **ihtimallerden** Ne gibi? كَمَا لَا يَقْدَحُ **tıpkı zarara vermemesi gibi** Ne hakkında? فِي الْعِلْمِ الضَّرُورِيِّ الْحِسِّيِّ **hissi olan zaruri ilim gibi** Ne sebebiyle oluşan? بِحَرَارَةِ النَّارِ **ateşin sıcaklığıyla** Ne zarar vermez? إِمْكَانُ عَدَمِ الْحَرَارَةِ **sıcaklığın olmamasının mümkün olması gibi** Ne için sıcaklğın olmaması? لِلنَّارِ **ateş için** Nasıl? بِمَعْنَى **şu manayla ki** أَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ قُدِّرَ عَدَمُهَا **şayet sıcaklığın olmaması takdir edilse** Ne olur? لَمْ يَلْزَمْ مِنْهُ **bundan gerekmez** Ne? مُحَالٌ **muhal.**

Metnü'l-Akâid

Peygamberler

Allah Teâlâ'nın peygamberler göndermesinde hikmet vardır ve Allah Teâlâ insanlar içinden onlara, müjdeleyici, uyarıcı ve din ve dünya işlerinden ihtiyaç hissettikleri şeyleri kendilerine açıklayıcı olarak bir kısım peygamberler göndermiş, onları harikulade mucizelerle teyit etmiştir.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ'nın peygamberler/resuller göndermesinde metinde geçen "rusül" kelimesi, Arapça'da risalet kökünden gelen ve "feûl" kalıbında olan "resûl" kelimesinin çoğuludur. Risalet; Allah Teâlâ ile akıl sahibi olan mahlukatı arasında seçilmiş bir kulun elçilik yapması demektir. Bu elçilik sebebiyle, dünya ve ahirette kulların faydasına olacak şeyi akıllarıyla bilemediklerini söyleyip sunacakları mazeret ortadan kaldırılmış olur.[1] Bu kitabın baş taraflarında resûl ile nebî kavramları hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmuş olmalısın. (Tekrara gerek yoktur).

Hikmet vardır. Yani maslahat ve güzel son vardır. Burada peygamber göndermenin gerekli olduğuna işaret vardır. Asla peygamber göndermenin Allah Teâlâ'ya vacip olduğu manasında değildir. Bilakis fayda ve güzel neticeler içerdiğinden Allah Teâlâ'nın hikmeti peygamber göndermeyi gerektirir, anlamındadır.

Sümenîler ve Brahmanların iddia ettiği gibi; Allah Teâlâ'nın peygamber göndermesi imkânsız bir şey değildir.

Yine bazı kelam alimlerinin[2] savunduğu gibi iki tarafı (gönderilmesi de gönderilmemesi de) eşit olan mümkün bir şey de değildir.

Bunları anlattıktan sonra Müellif, peygamber gönderilmiş olduğuna, bunun insanlık için yararına, bir şahsın peygamberliğinin onaylanmasının yoluna ve bazı nebilerin peygamber olduğunun sabit olduğuna işaret etmek için şöyle demiştir:

Allah Teâlâ insanlar içinden onlara, iman ve itaat ehlini cennet ve mükâfatla **müjdeleyen,** küfür ve masiyet ehlini ateş ve ceza ile **uyaran** zira salt akıl bunları bilemez, bilse bile asırlar boyu tecrübe edip çok ince detayları gözetmekle ancak bilebilir.

ve din ve dünya işlerinden ihtiyaç hissettikleri şeyleri kendilerine açıklayıcı olarak bir kısım peygamberler göndermiş, Allah Teâlâ cennet ve cehennemi yaratmış ve buralara girecek olan insanlar için ödüller ve cezalar hazırlamıştır.

---

1 Yani hesap günü hiç kimse "biz, bilemedik ya Râb! Aklımız yetmedi, gönder bizi, bir kere daha imtihan olalım diyemeyecek. Peygamber gönderilerek bu mazeret ortadan kaldırılmıştır.

2 Bu Eş'ari'lerin görüşüdür. Diğerlerine göre peygamberlerin gönderilmesi Allah Teâlâ'nın hikmetinin gereğidir. Allah Teâlâ'ya vacip olmayacağına göre, hikmetinin gereği olması iki tarafı müsavi olan mümkün manasından daha ileride olmasını gerektirmektedir.

Cennet ve cehennem ile ilgili detaylar, yine cennete ulaşmanın ve cehennemden kurtulmanın yolları salt akılla bilinebilecek şeylerden değildir. Aynı şekilde insanlar için faydalı ve zararlı şeyler yaratır, fakat ne akla ne de duyulara bunları tek başlarına anlama kabiliyeti vermemiştir.

Ayrıca bazı hükümleri (olma ve olmama tarafı) eşit olan mümkün şeylerden kılmıştır ki, bu emsal hükümlerin iki tarafından birine kesin olarak kanaat getirmenin hiçbir yolu yoktur.[1] (Ancak peygamberler bildirirse bilinir).

Yine birtakım hükümleri vacip, diğerlerini yasak kılmıştır ki akıl, sürekli düşünerek ve uzun bir tecrübe elde ettikten sonra ancak bunları tespit edebilir. Böyle bir durumda insan akılla bunları tespit etmeyle meşgul olsa yapılması gereken birçok işini yapamaz olur. İşte bu yüzden insanlığa gerekenleri öğretmesi için Allah Teâlâ'nın peygamberler göndermesi onun insanlığa ikramı ve merhametinin göstergesidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."[2] buyurmaktadır.

Onları peygamberleri **harikulade mucizelerle teyit etmiştir.** Metinde geçen "mu'cizât" kelimesi "mu'cize" kelimesinin çoğuludur.

Mucize: kendisini inkâr edenlere meydan okuyarak onların asla benzerini yapamayacakları, aciz kalacakları şekilde Peygamber olduğunu söyleyen kişinin, elinde zuhur eden harikulade şeydir.

Bir peygamberin, peygamber olduğu mucize ile kanıtlanmış olmazsa onun (Ben Allah Teâlâ'nın elçisiyim) sözü kabul edilmez. Zira mucize olmazsa gerçek peygamberle sahte peygamberleri birbirinden ayırmak mümkün olmaz.

Mucize zuhur ettiğinde Allah Teâlâ'nın adeti gereği mucizenin ardından insanlarda bilgiyi yaratması yoluyla insanlar mucize gösterenin peygamber olduğuna kesin olarak inanır. Fakat Allah Teâlâ'nın bu bilgiyi yaratmaması da mümkündür. Bu şu misal gibidir: bir şahsın, bir topluluk huzurunda falan padişahın elçisi olduğunu iddia etmesi gibidir. Bu kişi (elçi olduğunu ispatlamak için) padişaha "Doğru söylüyorsam olağan halini bozup ve üç kez makamından kalkar mısın?" demesinin ardından padişah onun dediği gibi üç defa ayağa kalkarsa orada hazır bulunan herkeste bu kimsenin gerçekten elçi olduğu konusunda adî ve zarurî bilgi hâsıl olur.[3] Buna rağmen bu kimsenin gerçekte yalan söyle-

1 Özellikle namaz, oruç ve diğerleri gibi dini hükümlerin icap veya selp taraflarını akılla bulmanın imkânı yoktur. Dünyevi işlerin çoğu içinde bunu söyleyebilir.

2 Enbiyâ, 107

3 Yani Allah Teâlâ'nın peygamber göndermesi mucize yaratmasını Allah Teâlâ'ya vacip kılmaz. Ancak adetullah mucizenin o peygamber elinde yaratılmasıdır.

miş olma ihtimali mümkündür. Zira aklın imkân tanıması anlamında bir şeyin hala imkân dairesinde olması kesin bilginin gerçekleşmesine aykırı değildir. Mesela Uhud dağının altına dönüşmediğine dair kesin bilgimiz olması gibi (halbuki Uhud dağı gerçekte altına dönüşmesi, Allah Teâlâ tarafından dönüştürülmüş olması mümkündür).

Burada da durum aynıdır. Peygamberlik davasında bulunan kimsenin elinde mucize meydana gelince doğru söylediğine dair âdeten kesin bilgi hâsıl olur. Zira adet, his gibi kesin bilgi yollarından biridir. Zuhur eden mucizenin Allah Teâlâ'dan başkasından gelmiş olma ihtimali veya iddiada bulunanın peygamber olduğunu kanıtlamak için gelmemiş olma ihtimali veya da yalancı bir şahsın peygamber olduğunu onaylamak için gelmiş olma ihtimali (safsatadan ibaret olacağından) iddiada bulunup mucize gösteren şahsın peygamber olduğuna dair kesin bilginin hasıl olmasına zarar vermez.

Bu durum, tıpkı, ateşin sıcak olmadığı var sayılarak ortaya atılacak ihtimalin, ateşin sıcaklığına dair duyularla sabit olan zorunlu/zarurî bilgiye zarar vermemesi gibidir. Yani ateş, yakıcı olmadığı kabul edilmesi (Allah Teâlâ tarafından böyle yaratılması) mümkün olsa da bu ihtimal, ateşin yakıcı olduğuna dair duyularımızla elde ettiğimiz bilginin kesin olmasına zarar vermez.

Metin

إِثْبَاتُ النُّبُوَّةِ

(وَأَوَّلُ الْأَنْبِيَاءِ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَآخِرُهُمْ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أَمَّا نُبُوَّةُ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَبِالْكِتَابِ الدَّالِّ عَلَى أَنَّهُ قَدْ أَمَرَ وَنَهَى مَعَ الْقَطْعِ بِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ فِي زَمَنِهِ نَبِيٌّ آخَرُ، فَهُوَ بِالْوَحْيِ لَا غَيْرُ، وَكَذَا بِالسُّنَّةِ وَالْإِجْمَاعِ فَإِنَّ اِنْكَارَ نُبُوَّتِهِ عَلَى مَا نُقِلَ عَنِ الْبَعْضِ يَكُونُ كُفْراً.

وَأَمَّا نُبُوَّةُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلِأَنَّهُ اِدَّعَى اَلنُّبُوَّةَ وَأَظْهَرَ الْمُعْجِزَةِ، أَمَّا دَعْوَى النُّبُوَّةِ فَقَدْ عُلِمَ بِالتَّوَاتُرِ، وَأَمَّا إِظْهَارُ الْمُعْجِزَةِ فَلِوَجْهَيْنِ:

أَحَدُهُمَا: أَنَّهُ أَظْهَرَ كَلَامَ اللهِ تَعَالَى وَتَحَدَّى بِهِ الْبُلَغَاءَ مَعَ كَمَالِ بَلَاغَتِهِمْ فَعَجَزُوا عَنْ مُعَارَضَةِ أَقْصَرِ سُورَةٍ مِنْهُ مَعَ تَهَالُكِهِمْ عَلَى ذَلِكَ، حَتَّى خَاطَرُوا بِمَهَجَّتِهِمْ وَأَعْرَضُوا عَنِ الْمُعَارَضَةِ بِالْحُرُوفِ إِلَى الْمُقَارَعَةِ بِالسُّيُوفِ، وَلِمْ يُنْقَلْ

عَنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ مَعَ تَوَفُّرِ الدَّواعِي الْإِتْيانُ بِشَيْءٍ مِمَّا يُدانِيهِ، فَدَلَّ ذَلِكَ قَطْعاً عَلَى أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ تَعالَى وَعُلِمَ بِهِ صِدْقُ دَعْوَى النَّبِيِّ عِلْماً عادِيّاً لَا يَقْدَحُ فِيهِ شَيْءٌ مِنَ الِاحْتِمالَاتِ الْعَقْلِيَّةِ عَلِى ما هُوَ شَأْنُ سائِرِ الْعُلُومِ الْعادِيَّةِ.

وَثانِيهِما أَنَّهُ نُقِلَ عَنْهُ مِنَ الْأُمُورِ الخارِقَةِ لِلْعادَةِ ما بَلَغَ الْقَدْرَ الْمُشْتَرَكَ مِنْهُ، أَعْنِي ظُهُورَ الْمُعْجِزَةِ حَدَّ التَّواتُرِ، وَإِنْ كانَتْ تَفاصِيلُها آحاداً كَشَجاعَةِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَجُودِ حاتِمٍ، فَإِنَّ كُلاًّ مِنْهُما ثَبَتَ بِالتَّواتُرِ وَإِنْ كانَ تَفاصِيلُها آحاداً، وَهِيَ مَذْكُورَةٌ فِي كِتابِ السِّيَرِ. وَقَدْ يَسْتَدِلُّ أَرْبابُ الْبَصائِرِ عَلَى نُبُوَّتِهِ بِوَجْهَيْنِ:

أَحَدُهُما: ما تَواتَرَ مِنْ أَحْوالِهِ قَبْلَ النُّبُوَّةِ وَحالَ الدَّعْوَةِ وَبَعْدَ تَمامِها وَأَخْلاقِهِ الْعَظِيمَةِ وَأَحْكامِهِ الْحَكِيمَةِ وَإِقْدامِهِ حَيْثُ تَحَجَّمَ الْأَبْطالُ وَوُثُوقِهِ بِعِصْمَةِ اللَّهِ تَعالَى فِي جَمِيعِ الْأَحْوالِ وَثَباتِهِ عَلَى حالِهِ لَدَى الْأَهْوالِ بِحَيْثُ لَمْ يَجِدْ أَعْداؤُهُ مَعَ شِدَّةِ عَداوَتِهِمْ وَحِرْصِهِمْ عَلَى الطَّعْنِ فِيهِ مَطْعَناً وَلَا إِلَى الْقَدْحِ فِيهِ سَبِيلاً، فَإِنَّ الْعَقْلَ يَجْزِمُ بِامْتِناعِ اجْتِماعِ هَذِهِ الْأُمُورِ فِي غَيْرِ الْأَنْبِياءِ، وَأَنْ يَجْمَعَ اللَّهُ هَذِهِ الْكَمالَاتِ فِي حَقِّ مَنْ يَعْلَمُ أَنَّهُ يَفْتَرِي عَلَيْهِ ثُمَّ يُمْهِلُهُ ثَلاثاً وَعِشْرِينَ سَنَةً ثُمَّ يُظْهِرُ دِينَهُ عَلَى سائِرِ الْأَدْيانِ وَيَنْصُرُهُ عَلَى أَعْدائِهِ وَيُحْيِي آثارَهُ بَعْدَ مَوْتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيامَةِ.

وَثانِيهِما: أَنَّهُ ادَّعَى ذَلِكَ الْأَمْرَ الْعَظِيمَ بَيْنَ أَظْهَرِ قَوْمٍ لَا كِتابَ لَهُمْ وَلَا حِكْمَةَ مَعَهُمْ، وَبَيَّنَ لَهُمُ الْكِتابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُمُ الْأَحْكامَ وَالشَّرائِعَ وَأَتَمَّ مَكارِمَ الْأَخْلاقِ وَأَكْمَلَ كَثِيراً مِنَ النَّاسِ فِي الْفَضائِلِ الْعِلْمِيَّةِ وَالْعَمَلِيَّةِ وَنَوَّرَ الْعالَمَ بِالْإِيمانِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ، وَأَظْهَرَ اللَّهُ دِينَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ كَما وَعَدَهُ، وَلَا مَعْنَى لِلنُّبُوَّةِ وَالرِّسالَةِ سِوَى ذَلِكَ. وَإِذا ثَبَتَتْ نُبُوَّتُهُ وَقَدْ دَلَّ كَلامُهُ وَكَلامُ اللَّهِ تَعالَى الْمُنَزَّلُ عَلَيْهِ عَلَى أَنَّهُ خاتَمُ النَّبِيِّينَ وَأَنَّهُ مَبْعُوثٌ إِلَى كافَّةِ النَّاسِ بَلْ عَلَى الْجِنِّ وَالْإِنْسِ ثَبَتَ أَنَّهُ آخِرُ الْأَنْبِياءِ وَأَنَّ نُبُوَّتَهُ لَا تَخْتَصُّ بِالْعَرَبِ كَما زَعَمَ بَعْضُ النَّصارَى.

Kelime Anlamı

وَأَوَّلُ الْأَنْبِيَاءِ **Peygamberlerin ilki** Kim? آدَمُ **Adem** عَلَيْهِ السَّلَامُ ('aleyhi's-selâm) Daha? وَآخِرُهُمْ **sonu** Kim? مُحَمَّدٌ **Muhammed** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **(Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun)** أَمَّا نُبُوَّةُ آدَمَ **Adem'in peygamberliği** عَلَيْهِ السَّلَامُ ('aleyhi's-selâm) فَبِالْكِتَابِ **Kur'an-ı Kerim ile sabittir öyle kitap ki** الدَّالِّ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak Adem** ('aleyhi's-selâm) Nedir? قَدْ أَمَرَ وَنَهَى **emretti ve yasakaladı** Ne olduğu halde? مَعَ الْقَطْعِ **kesin bilmekle beraber** Neyi? بِأَنَّهُ **muhakkak şan** لَمْ يَكُنْ **olmadı** Ne zaman? فِي زَمَنِهِ **onun zamanında** Ne olmadı? نَبِيٌّ آخَرُ **başka peygamber** فَهُوَ **böylece bu emirleri** Nedir? بِالْوَحْيِ **vahiyledir** Daha? لَا غَيْرُ **başka türlü değil.** وَكَذَا **Yine onun peygamberliği** Nedir? بِالسُّنَّةِ وَالْإِجْمَاعِ **sünnet ve icma ile de sabittir.** Ne için? فَإِنَّ إِنْكَارَ نُبُوَّتِهِ **zira onn petgamberliğini inkar** Ne olduğu halde? عَلَى مَا نُقِلَ **nakledildiğine göre** Kimden? عَنِ الْبَعْضِ **bazı alimlerden** Nedir? يَكُونُ كُفْراً **küfür olur.** وَأَمَّا نُبُوَّةُ مُحَمَّدٍ **Muhammed'in peygamberliğine ise** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** Ne ile sabittir? فَلِأَنَّهُ **zira muhakkak ki o** Nedir? اِدَّعَى النُّبُوَّةَ **peygamberlik iddia etti** Daha? وَأَظْهَرَ الْمُعْجِزَةِ **ve mucizeler gösterdi.** أَمَّا دَعْوَى النُّبُوَّةِ **Peygamberlik iddiasına gelince;** فَقَدْ عُلِمَ **muhakkak bilindi** Nasıl? بِالتَّوَاتُرِ **tevatür yoluyla.** Daha? وَأَمَّا إِظْهَارُ الْمُعْجِزَةِ **Mucize göstermesine gelince** Nedir? فَلِوَجْهَيْنِ **iki türlüdür.** أَحَدُهُمَا **İlki** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak o** Nedir? أَظْهَرَ **gösterdi** Neyi? كَلَامَ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın kelamını** Daha? وَتَحَدَّى بِهِ **ve onunla meydan okudu** Kime? الْبُلَغَاءَ **buleğaya** Ne olduğu halde? مَعَ كَمَالِ بَلَاغَتِهِمْ **onların belagatlarının kemaline rağmen** Daha? فَعَجَزُوا **aciz kaldılar** Neden? عَنْ مُعَارَضَةِ أَقْصَرِ

سُورَةٍ **en kısa sureye karşılık getirmeye** öyle sure ki مِنْهُ **Kur'an-ı Kerim'den** Ne olduğu halde? عَلَى ذَلِكَ مَعَ تَهالُكِهِمْ **buna çok istekli olmalarına rağmen** Daha? حَتَّى خاطَرُوا بِمَهَجَّتِهِمْ **hatta kanlarını heder ettiler** Daha? وَأَعْرَضُوا **ve yüz çevirmek zorunda kaldılar** Neden? عَنِ الْمُعارَضَةِ **karşı koymaktann** Ne ile? بِالْحُرُوفِ **harflerle** Neye yüz çevirdiler? إِلَى الْمُقارَعَةِ بِالسُّيُوفِ **kılıçlarla vurmaya.** وَلِمْ يُنْقَلْ **Nakledilmedi** Kimden? عَنْ أَحَدٍ مِنْهُمْ **onlardan hiç kimseden** Ne olduğu halde? مَعَ تَوَفُّرِ الدَّواعِي **sebepler tam olmasına rağmen** Ne nakledilmedi? اَلْإِتْيانُ بِشَيْءٍ **bir şey getirmek** öyle şey ki مِمَّا يُدانِيهِ **Kur'an-ı Kerim yakın** فَدَلَّ ذَلِكَ قَطْعاً **Bu kesinlikle delalet etti** Ne üzerine? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak ki Kur'an-ı Kerim** Nedir? مِنْ عِنْدِ اللَّهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'dandır** Daha? وَعُلِمَ بِهِ **ve bununla bilindi** Ne? صِدْقُ دَعْوَى النَّبِيِّ **Peygamberin doğru söylediği** Nasıl bilindi? عِلْماً عادِيّاً **alışılmış bir ilimle.** لا يَقْدَحُ فِيهِ **Bu hususta zarar vermez** Ne? شَيْءٌ **hiçbir şey** öyle şey ki مِنَ الِاحْتِمالاتِ الْعَقْلِيَّةِ **akli ihtimallerdendir** Ne olduğu halde? عَلِى ما **öyle bir şey üzere ki** هُوَ **o şey** Nedir? شَأْنُ سائِرِ الْعُلُومِ الْعادِيَّةِ **diğer alışılmış ilimlerin durumudur.** وَثانِيهِما **İkincisi** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** نُقِلَ عَنْهُ **peygamberden nakledilmiştir** Neler? مِنَ الْأُمُورِ **işlerden** öyle işler ki الْخارِقَةِ لِلْعادَةِ **adeti yırtıyor** Ne nakloldu ما **öyle şeyler ki** بَلَغَ **ulaştı** Ne? الْقَدْرُ الْمُشْتَرَكُ مِنْهُ **ondan ortak miktar** أَعْنِي ظُهُورَ الْمُعْجِزَةِ **ben mucizeleri kastediyorum** Neye ulaştı? حَدَّ التَّواتُرِ **tevatür seviyesine** Ne olduğu halde? وَإِنْ كانَتْ **her ne kadar olsa da** Ne? تَفاصِيلُها **detayları** Ne olur? آحاداً **ahad seviyesinde olsa da** Ne gibi? كَشَجاعَةِ عَلِيٍّ **Ali'nin cesareti gibi** Daha? رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** وَجُودِ حاتِمٍ **ve Hatem'in cömertliği gibi** Ne için? فَإِنَّ كُلاًّ مِنْهُما **zira bunlardan her biri** Nedir? ثَبَتَ بِالتَّواتُرِ

tevatürle sabittir Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَ تَفَاصِيلُهَا **her ne kadar detayları olsa da** Ne olsa? آحَاداً **ahad olsa da.** وَهِيَ **Bu mucizler** Nedir? مَذْكُورَةٌ **geçmektedir** Nerede? فِي كِتَابِ السِّيَرِ **siyer kitaplarında.** وَقَدْ يَسْتَدِلُّ **Muhakkak istidlal etmiştir** Kim? أَرْبَابُ الْبَصَائِرِ **ileri görüşlüler** Ne üzerine? عَلَى نُبُوَّتِهِ **O'nun peygamberliği üzerine** Ne ile? بِوَجْهَيْنِ **iki yönden** أَحَدُهُمَا **İlki** Nedir? مَا تَوَاتَرَ **tevatür gelenler** Nelerden? مِنْ أَحْوَالِهِ **onun durumlarından** Ne zaman ki durumları? قَبْلَ النُّبُوَّةِ **peygamberlikten önceki** Daha? وَحَالَ الدَّعْوَةِ **ve davet anından** Daha? وَبَعْدَ تَمَامِهَا **ve davet tamamlandıktan sonra** Daha? وَأَخْلَاقِهِ الْعَظِيمَةِ **ve büyük ahlakıyla alakalı** Daha? وَأَحْكَامِهِ الْحَكِيمَةِ **hikmetli hükümleri** Daha? وَإِقْدَامِهِ **cesareti** حَيْثُ **şöyleki** تَحَجَّمَ الْأَبْطَالُ **cesurlar ondan kaçtı** وَوُثُوقِهِ **ve güvenilirliği** Ne sebebiyle? بِعِصْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın onu masum kılmasıyla** Ne hususta? فِي جَمِيعِ الْأَحْوَالِ **tüm durumlarında** Daha? وَثَبَاتِهِ **ve sebatı** Ne üzerine? عَلَى حَالِهِ **hali üzere** Ne zaman? لَدَى الْأَهْوَالِ **korku anında** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyle ki** لَمْ يَجِدْ أَعْدَاؤُهُ **düşmanları bulamadı** Ne oldukları halde? مَعَ شِدَّةِ عَدَاوَتِهِمْ **son derece düşman olmalarıyla beraber** Daha? وَحِرْصِهِمْ عَلَى فِيهِ الطَّعْنِ **ve onun hakkında taan etmeye haris olmalarıyla beraber** Ne bulamadılar? مَطْعَناً **taan edilecek bir şey** Daha? وَلَا إِلَى الْقَدَحِ فِيهِ سَبِيلاً **ve onun hakkında zarar vermeye yol bulamadılar.** فَإِنَّ الْعَقْلَ **Muhakkak ki akıl** Nedir? يَجْزِمُ **kesinleştirir** Neyi? بِامْتِنَاعِ اِجْتِمَاعِ هَذِهِ الْأُمُورِ **bu işlerin bir araya gelmesinin muhal olduğunu** Kimde? فِي غَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlerin dışında** Daha? وَأَنْ يَجْمَعَ اللَّهُ **ve Allah Teâlâ'nın toplamasını** Neyi? هَذِهِ الْكَمَالَاتِ **bu üstünlükleri** Kim hakkında? فِي حَقِّ مَنْ **öyle kimse hakkında ki** يَعْلَمُ **Allah Teâlâ biliyor** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak o kişi** يَفْتَرِي عَلَيْهِ **kendisine iftira ediyor**

Daha? ثُمَّ يُمْهِلُهُ **sonra ona mühlet veriyor** Ne kadar? ثَلَاثاً وَعِشْرِينَ سَنَةً **yirmi üç sene** Daha? ثُمَّ يُظْهِرُ **sonra izhar ediyor** Neyi? دِينَهُ **dinini** Ne üzerine? عَلَى سائِرِ الْأَدْيانِ **diğer dinler üzerine** Daha? وَيَنْصُرُهُ **ve ona yardım ediyor** Ne üzerine? عَلَى أَعْدائِهِ **düşmanları üzerine** Daha? وَيُحْيِي آثارَهُ **ve eserlerini yaşatıyor** Ne zaman? بَعْدَ مَوْتِهِ **ölümünden sonra** Ne kadar? إِلَى يَوْمِ الْقِيامَةِ **kıyamet gününe kadar.** وَثانِيهِماَ **İkincisi** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak peygamber** Nedir? اِدَّعَى **iddia etti** Neyi? ذَلِكَ الْأَمْرَ الْعَظِيمَ **bu büyük işi** Nerede? بَيْنَ أَظْهَرِ قَوْمٍ **kavmin arasında** öyle kavim ki لَا كِتابَ لَهُمْ **onlar kitapsız** Daha? وَلَا حِكْمَةَ مَعَهُمْ **onlarda hikmet yok** Daha? وَبَيَّنَ لَهُمْ **ve onlara açıkladı** Neyi? اَلْكِتابَ وَالْحِكْمَةَ **kitap ve hikmeti** Daha? وَعَلَّمَهُمْ **ve onlara çğretti** Neyi? اَلْأَحْكامَ وَالشَّرائِعَ **hükümler ve şeriatları** Daha? وَأَتَمَّ **ve tamamladı** Neyi? مَكارِمَ الْأَخْلَاقِ **ahlakın güzelini** Daha? وَأَكْمَلَ **kamil hale getirdi** Kimi? كَثِيراً مِنَ النَّاسِ **çok insanı** Ne hususta? فِي الْفَضائِلِ الْعِلْمِيَّةِ وَالْعَمَلِيَّةِ **ilmi ve ameli üstünlükler hakkında** Daha? وَنَوَّرَ الْعالَمَ **ve alemi nurlandırdı** Ne sebebiyle? بِالْإِيمانِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ **iman ve ameli salihle** Daha? وَأَظْهَرَ اللَّهُ **ve Allah Teâlâ izhar etti** Neyi? دِينَهُ **dinini** Ne üzerine? عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ **tüm dinler üzerine** Ne gibi? كَماَ وَعَدَهُ **vaat ettiği gibi.** Daha? وَلَا مَعْنَى **Hiçbir manası yoktur** Ne için? لِلنُّبُوَّةِ وَالرِّسالَةِ **nübüvvet ve risalet için** سِوَى ذَلِكَ **sadece bu mana vardır.** وَإِذاَ ثَبَتَتْ **Sabit olduğunda** Ne? نُبُوَّتُهُ **onun peygamberliği** Daha? وَقَدْ دَلَّ **ve delalet edince** Ne? كَلَامُهُ **onun sözleri** Daha? وَكَلَامُ اللَّهِ تَعالَى **ve Allah Teâlâ'nın kelamı** öyle kelam ki اَلْمُنَزَّلُ عَلَيْهِ **o peygambere indirilmiş** Ne olduğu halde? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak o Peygamber** Nedir? خاتَمُ النَّبِيِّينَ **peygamberlerin sonu** Daha? وَأَنَّهُ مَبْعُوثٌ **ve muhakkak o gönderilmiştir** Kime? إِلَى كافَّةِ النَّاسِ **tüm insanlığa** Daha?

بَلْ عَلَى الْجِنِّ وَالْإِنْسِ **bilakis cin ve insanlara** Ne olur? ثَبَتَ **sabit olur** Ne? أَنَّهُ **muhakkak ki o** Nedir? آخِرُ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlerin sonudur** Daha? وَأَنَّ نُبُوَّتَهُ **ve onun peygamberliği** Nedir? لَا تَخْتَصُّ بِالْعَرَبِ **Araplara has değildir** Ne gibi? كَمَا زَعَمَ **zannettiği gibi** Kim? بَعْضُ النَّصَارَى **bazı Hristiyanlar.**

Metnü'l-Akâid

Peygamberlik Haktır

Peygamberlerin ilki Âdem, sonuncusu Muhammed'dir (O'na ve diğer peygamberlere selam olsun).

Şerhu'l-Akâid

Peygamberlerin ilki Âdem, sonuncusu Muhammed'dir (O'na ve diğer peygamberlere selam olsun). Hz. Âdem ('aleyhi's-selâm)'ın peygamber olduğu Kur'ân-ı Kerimle sabit olup ona bir kısım ilahi emir ve yasaklarla muhatap kılındığını bildiren ayet-i kerimeler onun peygamber olduğunun kanıtıdır. Ayrıca kesin olarak biliyoruz ki yaşadığı dönemde başka bir peygamber yoktu.[1] Bu da ona gelen emir ve yasakların başka bir yolla değil, ancak vahiy yoluyla geldiğini gösterir. Âdem ('aleyhi's-selâm)'ın peygamber olduğunun bir diğer delili de sünnet ve icmadır. Bu yüzden bazı sapıklardan nakledildiği gibi, onun peygamberliğini inkâr etmek kesinlikle küfürdür.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in peygamber olduğu da kesin delillerle sabittir. Zira peygamber olduğunu söylemiş ve mucizeler göstermiştir.

Peygamber olduğunu söylemesi mütevatir bilgiyle sabittir. Mucize göstermiş olduğu da iki yönden sabittir:

1- O, Allah kelamını (Kur'ân-ı Kerimi) ortaya koymuş ve onunla Arap ediplerine meydan okumuştur. Onlar belagat ve fesahatte uzman olmalarına rağmen uzun zaman uğraşıp Kur'ân-ı Kerimin en kısa suresine emsal bir şey yazarak muaraza edememiş, aciz kalmışlardır. Hatta Kur'ân-ı Kerime belagat yönüyle karşı koyamayacaklarını anlayınca kılıçlarıyla karşı koymaya çalışmışlardır. Yapma-

1 Yani emretmesi ve yasaklaması başka peygamber vasıtasıyla olmadı. Bu durumda vasıtasız emir ve nehiy vahiy yoluyla emretmesini ve yasakalamasını gerektirecektir. Zira emir ve yasakları Allah Teâlâ adına yapmıştır.

larını gerektiren onca sebep olduğu halde, Kur'ân-ı Kerime benzeyecek şekilde bir şey getirmiş olduklarına dair hiçbir rivayet bulunmamaktadır.

Bütün bunlar, Kur'ân-ı Kerimin Allah Teâlâ'nın kelamı olduğunu ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Allah'ın elçisi olduğuna dair davasında haklı olduğunu bildirir. Bu bilgi, diğer âdete dayalı bilgilerde olduğu gibi salt akli varsayımlarla aksine ihtimal verse de âdete dayalı bilgiye göre kesinlik arz eder.

2- Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den harikulade haller/mucizeler nakledilmiştir. Bu mucizelerin ortak ifadesi yani Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in mucize göstermiş olduğu hususu mütevatir haddine ulaşmıştır. Her ne kadar her bir mucizesini anlatan rivayetler tek tek ele alındığında haber-i vahid olsalar da toplamı tevatür haddine ulaşır. Nitekim Hz. Ali'nin kahramanlığı, Hatem-i Tâî'nin cömertliğini ifade eden olaylar tek tek ele alındığında haber-i vahit olsalar da toplamları mütevatir haddine ulaşır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in mucizeleri Siyer kitaplarında detaylıca anlatılmıştır.

Basiret sahibi bazı alimler, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini iki yolla ispat ederler.

1- Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in peygamber olmadan önce veya peygamberlik vazifesi esnasında veya da davetinin tamamlanmasından sonra; ahvalinden, üstün ahlakından, yerinde ve doğru hükümlerinden, yiğitlerin bile geri durduğu zor anlarında hücuma kalkışması, her durumda Allah Teâlâ'nın himayesine sığınması, zor anlarda sebat göstermesi ve de kendisine karşı olanca düşmanlıklarına ve şahsiyetini karalama konusundaki aşırı isteklerine rağmen düşmanları onu kötüleyebilmek için aradıkları malzemeyi bulamamış, onun şahsiyetini karalayamamışlardır.

İşte, akıl bütün bu üstün özelliklerin peygamber olmayan bir kişide bulunmasını imkânsız bulur. Yine akıl şunu da imkânsız bulur: Allah Teâlâ bütün bu üstün özellikleri, kendisine (Allah Teâlâ'ya) iftira atan yalancı bir peygambere versin sonra ona yirmi üç sene imkân tanısın, dinini diğer dinlere üstün kılsın, düşmanlarına karşı onu korusun yardım etsin ve yaşam tarzını kıyamete kadar ihya edip örnek insan kılsın, (akıl bunu mümkün görmez).

2- Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), Allah Teâlâ'nın elçisi olduğunu kitap ve hikmet sahibi olmayan bir toplum içinde iddia etmiştir. Buna rağmen kısa bir müddet içinde onlara Kur'ân-ı Kerimi ve hikmeti açıklamış, İlahî

hükümleri ve üstün ahlaki meziyetleri öğretmiştir. İnsanların çoğunu ilim ve amelin erdemli olanının kemaline ulaştırmış, cihanı iman ve amel-i salihin nuruyla aydınlatmış ve Allah Teâlâ'nın vaat ettiği gibi onun dinini bütün dinlere üstün kılmıştır. Peygamber ve elçi olmanın bundan başka bir anlamı olamaz.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Allah'ın elçisi olduğu kanıtlanmış olunca kendisinin kelamı ve kendisine indirilmiş olan Allah Teâlâ'nın kelamı son peygamber olduğunu ve bütün insanlara, hatta insanların yanında bütün cinlere de gönderilmiş peygamber olduğunu kesin olarak bildirir. Artık onun son peygamber oluşu sabit olduğu gibi bazı Hıristiyanların hezeyanları olan peygamberliğinin sadece Araplarla sınırlı olma iddiasının da saçma olduğu ortaya çıkmış olur.

Metin

فَإِنْ قِيلَ: قَدْ رُوِيَ فِي الْحَدِيثِ نُزُولُ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَهُ.

قُلْنَا: نَعَمْ لَكِنَّهُ يُتَابِعُ مُحَمَّداً عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ لِأَنَّ شَرِيعَتَهُ قَدْ نُسِخَتْ فَلَا يَكُونُ إِلَيْهِ وَحْيٌ وَلَا نَصْبُ أَحْكَامٍ، بَلْ يَكُونُ خَلِيفَةُ رَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، ثُمَّ الْأَصَحُّ أَنَّهُ يُصَلِّي بِالنَّاسِ وَيَؤُمُّهُمْ وَيَقْتَدِي بِهِ الْمَهْدِيُّ؛ لِأَنَّهُ أَفْضَلُ فَإِمَامَتُهُ أَوْلَى.

(وَقَدْ رُوِيَ بَيَانُ عَدَدِهِمْ فِي بَعْضِ الْأَحَادِيثِ) عَلَى مَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ عَدَدِ الْأَنْبِيَاءِ فَقَالَ: "مِائَةُ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفاً" وَفِي رِوَايَةٍ: "مِائَتَا أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفاً"

(وَالْأَوْلَى أَنْ لَا يَقْتَصِرَ عَلَى عَدَدٍ فِي التَّسْمِيَةِ فَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ ﴾ [غافر: ٧٨] **وَلَا يُؤْمَنُ فِي ذِكْرِ الْعَدَدِ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِمْ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ)** إِنْ ذُكِرَ عَدَدٌ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِهِمْ **(أَوْ يَخْرُجَ مِنْهُمْ مَنْ هُوَ فِيهِمْ)** إِنْ ذُكِرَ عَدَدٌ أَقَلُّ مِنْ عَدَدِهِمْ، يَعْنِي أَنَّ خَبَرَ الْوَاحِدِ عَلَى تَقْدِيرِ اشْتِمَالِهِ عَلَى جَمِيعِ الشَّرَائِطِ الْمَذْكُورَةِ فِي أُصُولِ الْفِقْهِ لَا يُفِيدُ إِلَّا الظَّنَّ، وَلَا عِبْرَةَ بِالظَّنِّ فِي بَابِ الْاِعْتِقَادَاتِ، خُصُوصاً إِذَا اشْتَمَلَ عَلَى اخْتِلَافِ رِوَايَةٍ، وَكَانَ الْقَوْلُ بِمُوجَبِهِ مِمَّا يُفْضِي إِلَى مُخَالَفَةِ ظَاهِرِ الْكِتَابِ وَهُوَ أَنَّ بَعْضَ الْأَنْبِيَاءِ لَمْ يُذْكَرْ لِلنَّبِيِّ

عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَ يَحْتَمِلُ مُخَالَفَةَ الْوَاقِعِ، وَهُوَ عَدُّ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ غَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ وَغَيْرِ النَّبِيِّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ بِنَاءً عَلَى أَنَّ اِسْمَ الْعَدَدِ خَاصٌّ فِي مَدْلُولِهِ لَا يَحْتَمِلُ الزِّيَادَةَ وَلَا النُّقْصَانَ

Kelime Anlamı

فَإِنْ قِيلَ **Şayet denirse:** Ne? قَدْ رُوِيَ **Muhakkak rivayet edildi** Nerede? فِي الْحَدِيثِ **hadiste** Ne? نُزُولُ عِيسَى **İsa'nın ineceği** عَلَيْهِ السَّلَامُ (**'aleyhi's-selâm**) Ne zaman? بَعْدَهُ **Peygamberden sonra.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** نَعَمْ **Evet,** لَكِنَّهُ **ancak o -İsa-** Nedir? يُتَابَعُ **tabi olacak** Kime? مُحَمَّداً **Muhammed'e** عَلَيْهِ السَّلَامُ (**'aleyhi's-selâm**) Ne için? لِأَنَّ شَرِيعَتَهُ **zira onun şeriatı** Nedir? قَدْ نُسِخَتْ **nesih edildi** Daha? فَلَا يَكُونُ **artık olmaz** Kime? إِلَيْهِ **İsa'ya** Ne? وَحْيٌ **vahiy** Daha? وَلَا نَصْبُ أَحْكَامٍ **ve hüküm tayini** Daha? بَلْ يَكُونُ **bilakis o olur** Ne? خَلِيفَةُ رَسُولِ اللَّهِ **Allah Resulünün halifesi** عَلَيْهِ السَّلَامُ (**'aleyhi's-selâm**) Daha? ثُمَّ **Sonra** الْأَصَحُّ **en sahih olan** Nedir? أَنَّهُ **o İsa** Nedir? يُصَلِّي **namaz kıldıracak** Kime? بِالنَّاسِ **insanlara** Daha? وَيَؤُمُّهُمْ **ve onlara imam olacak** Daha? وَيَقْتَدِي بِهِ **ve ona uyacak** Kim? الْمَهْدِيُّ **Mehdî** Ne için? لِأَنَّهُ **zira muhakkak İsa** Nedir? أَفْضَلُ **daha üstündür** Daha? فَإِمَامَتُهُ أَوْلَى **böylece imam olmaya daha layıktır.** وَقَدْ رُوِيَ **Muhakkak rivayet edildi** Ne? بَيَانُ عَدَدِهِمَ **peygamberlerin adedinin beyanı** Nerede? فِي بَعْضِ الْأَحَادِيثِ **bazı hadislerde** Nasıl? عَلَى مَا **öyle bir hadise göre ki** رُوِيَ **rivayet edildi** Ne? أَنَّ النَّبِيَّ **Muhakkak Peygamber** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** سُئِلَ **soruldu** Neden? عَنْ عَدَدِ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlerin adedinden** فَقَالَ **şöyle buyurdu:** "مِائَةُ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفاً" **Yüz yirmi dört bin** Daha? وَفِي رِوَايَةٍ **başka bir rivayette** Nedir?

‘‘مِائَتَاَ أَلْفٍ وَأَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ أَلْفاً ikiyüz yirmi dört bin وَالْأَوْلَى En doğrusu Nedir? أَنْ لَا يَقْتَصِرَ sınırlamamak Ne üzerine? عَلَى عَدَدٍ bir adet üzerinde Ne hususta? فِي التَّسْمِيَةِ isimlendirmedeفَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَعالَى Allah Teâlâ şöyle buyurur: ‘‘مِنْهُمْ Onlardan vardır Kim? مَنْ قَصَصْنَا عَلَيْكَ sana anlattıklarımız Daha? وَمِنْهُمْ ve onlardan vardır Kim? مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ sana anlatmadıklarımız. وَلَا يُؤْمَنُ Emin olunamaz Ne hakkında? فِي ذِكْرِ الْعَدَدِ adet zikri hakkında Neden emin olunamaz? أَنْ يَدْخُلَ فِيهِمْ onlara dahil olsun Kim? مَنْ o kimse ki لَيْسَ مِنْهُمْ onlardan değil Ne zaman emin olunamaz? إِنْ ذُكِرَ şayet zikredilirse Ne? عَدَدٌ adet öyle adet ki أَكْثَرُ daha fazla Neden? مِنْ عَدَدِهِمْ onların adedinden Daha neden emin olunamaz? أَوْ يَخْرُجُ veya çıkmasından Nereden? مِنْهُمْ onlardan Kimin çıkması? مَنْ o kimsenin ki هُوَ o Nedir? فِيهِمْ peygamberlerdendir Ne zaman emin olunamaz? إِنْ ذُكِرَ şayet zikredilirse Ne? عَدَدٌ adet öyle adet ki أَقَلُّ daha az Neyden? مِنْ عَدَدِهِمْ peygamberlerin adedinden. يَعْنِي Yani أَنَّ خَبَرَ الْوَاحِدِ muhakkak haber-i vahid Ne olduğu halde? عَلَى تَقْدِيرِ اِشْتِمالِهِ şamil olması takdiriyle Ne üzerine? عَلَى جَمِيعِ الشَّرائِطِ tüm şatları öyle şartlar ki الْمَذْكُورَةِ zikredilmiş Nerede? فِي أُصُولِ الْفِقْهِ usul-u fıkıhda Nedir? لَا يُفِيدُ fayda vermez إِلَّا الظَّنَّ ancak zan faydası verir. Daha? وَلَا عِبْرَةَ بِالظَّنِّ Zanna itibar olmaz Ne hakkında? فِي بَابِ الْاِعْتِقَادَاتِ itikatlar babında. خُصُوصاً Özellikle de Ne zaman? إِذَا اِشْتَمَلَ şamil geldiğinde Ne üzerine? عَلَى اِخْتِلَافِ رِوَايَةٍ rivayet farklılıklarına. وَكَانَ Oldu Ne? الْقَوْلُ hükmetmek Ne ile? بِمُوجَبِهُ haber-i vahidin gereğince Ne olur? مِمَّا يُفْضِي götürür olur Neye? إِلَى مُخَالَفَةِ ظَاهِرِ الْكِتَابِ Kur'an-ı Kerim'in zahirine muhalefete وَهُوَ Kur'an-ı Kerim zahiri Nedir? أَنَّ بَعْضَ الْأَنْبِيَاءِ muhakkak peygamberlerin bazısı Nedir? لَمْ يَذْكُرَ zikredilmedi

Kime? لِلنَّبِيِّ **Peygambere** عَلَيْهِ السَّلَامُ (‘aleyhi’s-selâm) وَيَحْتَمِلُ **İhtimalli olur** Neye? مُخَالَفَةَ الْوَاقِعِ **gerçeğe muhalefet etmeye.** وَهُوَ **O muhalefet** Nedir? عَدُّ النَّبِيِّ **bir peygamberi saymak** عَلَيْهِ السَّلَامُ (‘aleyhi’s-selâm) Neden saymak? مِنْ غَيْرِ الْأَنْبِيَاءِ **peygamber olmayandan** Daha? وَغَيْرِ النَّبِيِّ **ve peygamber olmayanı da saymak** Neden? مِنَ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlerden** Nasıl? بِنَاءً **bina ederek** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ اِسْمَ الْعَدَدِ **muhakkak ki adet isimleri** Nedir? خَاصٌّ **has lafızlardandır** Ne hususta? فِي مَدْلُولِهِ **manası bakımından** Daha? لَا يَحْتَمِلُ **ihtimalli olmaz** Neye? الزِّيَادَةَ **ziyadeye** Daha? وَلَا النُّقْصَانَ **ve noksana.**

Metnü'l-Akâid

Bazı hadislerde peygamberlerin adedi açıklanmıştır. Fakat kesin bir sayı vermemek daha evladır. Nitekim ayet-i kerimede "And olsun ki, senden önce birçok peygamberler gönderdik; sana onların kimini anlattık, kimini anlatmadık" (Mü'min, 78) **buyrulmaktadır. Ola ki, kesin sayı verildiğinde peygamber olmayan biri peygamberler sınıfına dâhil edilmiş veya peygamber olan bir peygamberler sınıfından çıkartılmış olur.**

Şerhu'l-Akâid

Denilirse ki: (Peygamber Efendimiz (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)'den sonra peygamber gelmeyecek dediniz ama) hadis-i şeriflerte belirtildiği üzere Hz. İsa ‘aleyhi’s-selâm'ın Peygamber Efendimiz (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)'den sonra nazil olacağı ifade edilmiştir.

Deriz ki: Evet, Hz. İsa'nın (‘aleyhi’s-selâm) nazil olacak ama Peygamber Efendimiz (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)'e tabi olan bir fert olarak. Zira İsa (‘aleyhi’s-selâm)'ın şeriatının hükmü kaldırılmıştır. Artık ona ne vahiy gelecek ne de ona ait bir şeriat olacaktır. Bilakis o nüzul ettiğinde Peygamber Efendimiz (sallallâhu ‘aleyhi ve sellem)'in halifesi olacaktır.

Sonra İsa (‘aleyhi’s-selâm) indiğinde insanlara imam olup namaz kıldıracak Mehdi (‘aleyhi’s-selâm) da ona uyacaktır. Zira Hz. İsa, Mehdî'den (‘aleyhimü’s-selâm) daha üstün olduğundan imam olması daha evladır.

Bazı hadis-i şeriflerde peygamberlerin sayısı açıklanmıştır. Rivayete göre Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e peygamberlerin adedi sorulduğunda yüz yirmi dört bin demiştir.

Bir diğer rivayette bu rakam iki yüz yirmi dört bin olarak geçmektedir. **En doğrusu belirli bir sayıyla sınırlamamaktır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "And olsun ki, senden önce birçok peygamberler gönderdik; sana onların kimini anlattık, kimini anlatmadık;"**[1] **Kesin sayı verildiğinde** gerçek sayıdan fazlası verildiğinde **peygamber olmayan biri peygamberler sınıfına dâhil edilmiş veya** gerçek sayıdan azı verildiğinde **peygamber olan biri peygamberler sınıfından çıkarılmış olduğundan emin olunamaz.**

Yani haber-i vahit, usul-i fıkıh kitaplarında anlatılan bütün şartlara sahip olsa bile yine de ancak zanni bilgiyi ifade eder. Halbuki itikadî konularda zannî deliller yeterli görülmez, bilhassa rivayetler arasında tearuz/ihtilaf bulunduğunda.

Ayrıca mezkûr rivayetlere dayalı hüküm vermek, Kur'ân-ı Kerimin zahirine ters düşmemize götürür. Şöyle ki; Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e indirilen Kur'ân-ı Kerimde bütün peygamberlerden söz edilmemiştir. Ayrıca peygamberler hakkında sayı veren hadis-i şerifleri kabul etmek, vakıa ters düşebilir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e gerçekte peygamber olmayan birini peygamber, peygamber olan birini peygamber saymış olmayı isnat etmiş oluruz. Zira belirli bir sayı, ifade ettiği manaya özel olup fazlasına veya eksiğine ihtimal vermez.

Metin

اَلْأُمُورُ الَّتِي يَجِبُ أَنْ يَتَّصِفَ بِهاَ الْأَنْبِياَءُ

(وَكُلُّهُمْ كاَنُوا مُخْبِرِينَ مُبَلِّغِينَ عَنِ اللهِ تَعاَلَى)؛ لِأَنَّ هَذاَ مَعْنَى النُّبُوَّةِ وَالرِّساَلَةِ. (صاَدِقِينَ ناَصِحِينَ) لِلْخَلْقِ؛ لِئَلَّا تَبْطُلَ فاَئِدَةُ الْبِعْثَةِ وَالرِّساَلَةِ، وَفِي هَذاَ إِشاَرَةٌ إِلَى أَنَّ الْأَنْبِياَءَ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ مَعْصُومُونَ عَنِ الْكَذِبِ خُصُوصاً فِيماَ يَتَعَلَّقُ بِأَمْرِ الشَّرائِعِ وَتَبْلِيغِ الْأَحْكاَمِ وَإِرْشاَدِ الْأُمَّةِ، أَمَّا عَمداً فَبِالْإِجْماَعِ، وَأَمَّا سَهْواً فَعِنْدَ الْأَكْثَرِينَ، وَفِي عِصْمَتِهِمْ عَنْ ساَئِرِ الذُّنُوبِ تَفْصِيلٌ، وَهُوَ أَنَّهُم مَعْصُومُونَ عَنِ الْكُفْرِ قَبْلَ

1 Mü min, 78

الْوَحْيِ وَبَعْدَهُ بِالْإِجْمَاعِ، وَكَذَا عَنْ تَعَمُّدِ الْكَبَائِرِ عِنْدَ الْجُمْهُورِ خِلَافاً لِلْحَشَوِيَّةِ، وَإِنَّمَا الْخِلَافُ فِي أَنَّ اِمْتِنَاعَهُ بِدَلِيلِ السَّمْعِ أَوِ الْعَقْلِ.

وَأَمَّا سَهْواً فَجَوَّزَهُ الْأَكْثَرُونَ. وَأَمَّا الصَّغَائِرُ فَيَجُوزُ عَمْداً عِنْدَ الْجُمْهُورِ خِلَافاً لِلْجُبَّائِيِّ وَأَتْبَاعِهِ، وَيَجُوزُ سَهْواً بِالْاِتِّفَاقِ إِلَّا مَا يَدُلُّ عَلَى الخِسَّةِ كَسَرِقَةِ لُقْمَةٍ وَالتَّطْفِيفِ بِحَبَّةٍ.

لَكِنَّ الْمُحَقِّقِينَ اِشْتَرَطُوا أَنْ يُنَبَّهُوا عَلَيْهِ فَيَنْتَهُوا عَنْهُ، هَذَا كُلُّهُ بَعْدَ الْوَحْيِ، وَأَمَّا قَبْلَ الْوَحْيِ فَلَا دَلِيلَ عَلَى اِمْتِنَاعِ صُدُورِ الْكَبِيرَةِ. وَذَهَبَتْ اَلْمُعْتَزِلَةُ إِلَى اِمْتِنَاعِهَا؛ لِأَنَّهَا تُوجِبُ النَّفْرَةَ الْمَانِعَةَ عَنْ اِتِّبَاعِهِمْ فَتَفُوتُ مَصْلَحَةُ الْبِعْثَةِ.

وَالْحَقُّ مَنْعُ مَا يُوجِبُ النَّفْرَةَ كَعَهْرِ الْأُمَّهَاتِ وَالْفُجُورِ وَالصَّغَائِرِ الدَّالَّةِ عَلَى الخِسَّةِ. وَمَنَعَ الشِّيعَةُ صُدُورَ الصغِيرَةِ وَالْكَبِيرَةِ قَبْلَ الْوَحْيِ وَبَعْدَهُ، لَكِنَّهُمْ جَوَّزُوا إِظْهَارَ الْكُفْرِ تَقِيَّةً. إِذَا تَقَرَّرَ هَذَا فَمَا نُقِلَ عَنِ الْأَنْبِيَاءِ مِمَّا يُشْعِرُ بِكِذْبٍ أَوْ مَعْصِيَّةٍ فَمَا كَانَ مَنْقُولاً بِطَرِيقِ الْآحَادِ فَمَرْدُودٌ، وَمَا كَانَ بِطَرِيقِ التَّوَاتُرِ فَمَصْرُوفٌ عَنْ ظَاهِرِهِ إِنْ أَمْكَنَ، وَإِلَّا فَمَحْمُولٌ عَلَى تَرْكِ الْأَوْلَى أَوْ كَوْنِهِ قَبْلَ الْبِعْثَةِ، وَتَفْصِيلُ ذَلِكَ فِي الْكُتُبِ الْمَبْسُوطَةِ.

(**وَأَفْضَلُ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**) لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ﴾ الآية [آل عمران/١١٠]، وَلَا شَكَّ أَنَّ خَيْرِيَّةَ الْأُمَّةِ بِحَسَبِ كَمَالِهِمْ فِي الدِّينِ، وَذَلِكَ تَابِعٌ لِكَمَالِ نَبِيِّهِمْ اَلَّذِي يَتَّبِعُونَهُ. وَالْاِسْتِدْلَالُ بِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ وَلَا فَخْرَ" ضَعِيفٌ؛ لِأَنَّهُ لَا يَدُلُّ عَلَى كَوْنِهِ أَفْضَلَ مِنْ آدَمَ بَلْ مِنْ أَوْلَادِهِ.

Kelime Anlamı

وَكُلُّهُمْ Tüm peygamberler Nedir? **كَانُوا مُخْبِرِينَ haber verirlerdi** Daha? **مُبَلِّغِينَ tebliğ ederlerdi** Kimden? **عَنِ اللَّهِ تَعَالَى Allah Teâlâ'dan** Ne için? **لِأَنَّ هَذَا**

zira bu Nedir? مَعْنَى النُّبُوَّةِ وَالرِّسالَةِ **nübüvvet ve risaletin manasıdır.** Daha ne idiler? صادِقِينَ ناصِحِينَ **sadıktılar nasihat edrdiler** Kim için? لِلْخَلْقِ **insanlar için** Ne için nasihat edelerdi? لِئَلَّا تَبْطُلَ **boşa gitmesin diye** Ne? فائِدَةُ الْبِعْثَةِ وَالرِّسالَةِ **gönderilme ve risaletin faydası.** وَفِي هَذا **Bu ibarede vardır** Ne? إِشارَةٌ **işaret** Neye? إِلَى أَنَّ الْأَنْبِياءَ **muhakkak ki peygamberler** عَلَيْهِمُ السَّلامُ **(Aleyhimüsselâm)** مَعْصُومُونَ **masumdurlar** Neden? عَنِ الْكَذِبِ **yalandan** Ne olduğu halde? خُصُوصاً **özellikle de** فِيما يَتَعَلَّقُ بِأَمْرِ الشَّرائِعِ **şeriatla alakalı işlerde** Daha? وَتَبْلِيغِ الْأَحْكامِ **ve hükümlerin tebliğinde** Daha? وَإِرْشادِ الْأُمَّةِ **ve ümmeti irşatta** أَمَّا عَمداً **Kasten yalan söylememelerine gelince;** فَبِالْإِجْماعِ **icma ile sabittir** Daha? وَأَمَّا سَهْواً **Hata ile yalan söylememelerie gelince** Nedir? فَعِنْدَ الْأَكْثَرِينَ **alimlerin çoğuna göre.** وَفِي عِصْمَتِهِمْ **Korunmuş olmalarında vardır** Neden korunmuş olmaları? عَنْ سائِرِ الذُّنُوبِ **diğer günahlardan** Ne vardır? تَفْصِيلٌ **detaylar.** وَهُوَ **Bu zikredilen detaylar** Nedir? أَنَّهُم **muhakkak onlar** Nedir? مَعْصُومُونَ **masumdurlar** Neden? عَنِ الْكُفْرِ **küfürden** Ne zaman? قَبْلَ الْوَحْيِ وَبَعْدَهُ **vahiyden önce de sonra da** Bu ne ile sabit? بِالْإِجْماعِ **icma ile.** وَكَذا **Yine masumdurlar** Neden? عَنْ تَعَمُّدِ الْكَبائِرِ **büyük günahları kastetmekten** Kime göre? عِنْدَ الْجُمْهُورِ **alimlerin çoğuna göre** Bu görüş ne olduğu halde? خِلافاً لِلْحَشْوِيَّةِ **Haşeviyye ihtilaf etmiştir.** وَإِنَّما الْخِلافُ **Muhakkak ki bu ihtilaf** Ne hakkında? فِي أَنَّ اِمْتِناعَهُ **muhakkak ki bunun muhal olması** Nedir? بِدَلِيلِ السَّمْعِ **işitmeye bağlı dellledir** Daha? أَوِ الْعَقْلِ **ve akılladır.** وَأَمَّا سَهْواً **Yanlışlıkla büyük günah işlemelerine gelince;** فَجَوَّزَهُ **bunu mümkün gördü** Kim? الْأَكْثَرُونَ **alimlerin çoğu.** وَأَمَّا الصَّغائِرُ **Küçük günahlara gelince;** فَيَجُوزُ عَمْداً **kasten yapılması mümkündür** Kime göre? عِنْدَ الْجُمْهُورِ

alimlerin çoğuna göre Bu görüş ne olduğu halde? خِلَافاً لِلْجُبَّائِيِّ **Cubbaî ihtilaf etmiştir** Daha? وَأَتْبَاعِهِ **ve ona tabi olanlar.** وَيَجُوزُ سَهْواً **Yanlışlıkla işlemeleri mümkündür** Bu görüş ime göre? بِالْاِتِّفَاقِ **ittifakla sabittir** إِلَّا **ancak işlemezler** Neyi? مَا **öyle şeyleri ki** يَدُلُّ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى الْخِسَّةِ **alçaklıkğa** Ne gibi? كَسَرِقَةِ لُقْمَةٍ **bir lokma çalmak gibi** Daha? وَالتَّطْفِيفِ بِحَبَّةٍ **-tartma esnasında- tane eksiltmek gibi** لَكِنَّ الْمُحَقِّقِينَ **ancak muhakkikler** Nedir? اِشْتَرَطُوا **şart koştular** Neyi? أَنْ يُنَبِّهُوا عَلَيْهِ **peygamberlerin bu hususta uyarılmalarını** Daha? فَيَنْتَهُوا عَنْهُ **bu sebeple son verirler.** هَذَا كُلُّهُ **Bunların tamamı** Nedir? بَعْدَ الْوَحْيِ **vahiyden sonrası içindir.** وَأَمَّا قَبْلَ الْوَحْيِ **Vahiyden öncesine gelince;** فَلَا دَلِيلَ **hiç delil yoktur** Ne üzerine? عَلَى اِمْتِنَاعِ صُدُورِ الْكَبِيرَةِ **büyük günah sadır olmasının muhal olması üzerine.** وَذَهَبَتْ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile gitti** Neye? إِلَى اِمْتِنَاعِهَا **muhal olduğuna** Ne için? لِأَنَّهَا **zira muhakkak büyük günah** Nedir? تُوجِبُ النَّفْرَةَ **nefret gerektirir** öyle nefret i الْمَانِعَةَ **mani olur** Neye? عَنْ اِتِّبَاعِهِمْ **onlara tabi olunmasına** Daha? فَتَفُوتُ **böylece yok olur** Ne? مَصْلَحَةُ الْبِعْثَةِ **gönderilme maslahatı.** وَالْحَقُّ **Doğrusu** Nedir? مَنْعُ مَا **öyle günahların man edilmesi ki** يُوجِبُ النَّفْرَةَ **nefret gerektiriyor** Ne gibi? كَعَهْرِ الْأُمَّهَاتِ **anneyle zina gibi** Daha? وَالْفُجُورِ **fücur gibi** Daha? وَالصَّغَائِرِ **küçük günahlar gibi** öyle günah i الدَّالَّةِ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى الْخِسَّةِ **alçaklığa.** وَمَنَعَ الشِّيعَةُ **Şia menetti** Neyi? صُدُورَ الصَغِيرَةِ وَالْكَبِيرَةِ **küçük, büyük günahın sadır olmasını** Ne zaman? قَبْلَ الْوَحْيِ وَبَعْدَهُ **vahiyden önce de sonra da** Daha? لَكِنَّهُمْ **ancak onlar** Nedir? جَوَّزُوا **mümkün gördüler** Neyi? إِظْهَارَ الْكُفْرِ **küfrü izhar etmeyi** Ne olarak? تَقِيَّةً **takiyye olarak.** إِذَا تَقَرَّرَ هَذَا **Bu anlaşılınca** فَمَا **öyle şeyler ki** نُقِلَ **nakledildi** Kimden? عَنِ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlerden** O

şeyler nedir? مِمَّا **öyle şeyler ki** يُشْعِرُ **bildirir** Neyi? بِكِذْبٍ أَوْ مَعْصِيَةٍ **yalan veya masiyeti** Ne olur? فَمَا كَانَ مَنْقُولاً **şayet nakledilmişse** Nasıl?

بِطَرِيقِ الْآحَادِ **ahad yol ile** Ne olur? فَمَرْدُودٌ **reddedilir** وَمَا **Hangi şey ki** كَانَ **olursa** Nasıl? بِطَرِيقِ التَّوَاتُرِ **tevatür ile sabit** Nedir? فَمَصْرُوفٌ **çevrilir** Neden? عَنْ ظَاهِرِهِ **zahirinden** Nasıl? إِنْ أَمْكَنَ **şayet mümkünse** Daha? وَإِلَّا **aksi takdirde** Nedir? فَمَحْمُولٌ **hamledilir** Ne üzerine? عَلَى تَرْكِ الْأَوْلَى **daha iyinin terki üzerine** Daha? أَوْ كَوْنِهِ **veya olduğuna** Ne zaman? قَبْلَ الْبِعْثَةِ **gönderilmeden önce.** وَتَفْصِيلُ ذَلِكَ **Bu konunun detayı** Nedir? فِي الْكُتُبِ الْمَبْسُوطَةِ **geniş kitaplardadır.**

وَأَفْضَلُ الْأَنْبِيَاءِ **Peygamberlerin en üstünü** عَلَيْهِمُ السَّلَامُ **(Aleyhimüsselâm)** Kimdir? مُحَمَّدٌ **Muhammed'tir** صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **zira Allah Teâlâ buyurmuştur** Ne? كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ **Siz en hayırlı ümmetsiniz.** الآية **ayeti oku.** وَلَا شَكَّ **Hiç şüphe yok** Ne hususta? أَنَّ خَيْرِيَّةَ الْأُمَّةِ **ümmetin hayırlı olması** Nedir? بِحَسَبِ كَمَالِهِمْ **kemalati hasabeincedir** Ne hususta kemalat? فِي الدِّينِ **dün hususunda** وَذَلِكَ **Bu da** Nedir? تَابِعٌ **tabidir** Neye? لِكَمَالِ نَبِيِّهِمْ **peygamberlerinin kemaline** الَّذِي **öyle peygamber ki** يَتَّبِعُونَهُ **ona tabi oluyorlar.** وَالْاِسْتِدْلَالُ **Delil getirmek** Ne ile? بِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **Peygamber ('aleyhi's-selâm)ın şu hadisi ile:** "أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ **Ben Ademoğullarının efendsiyim** Daha? وَلَا فَخْرَ **övünmek yok.** Bu delil nedir? ضَعِيفٌ **zayıftır** Ne için? لِأَنَّهُ **zira bu hadis** Nedir? لَا يَدُلُّ **delalet etmez** Ne üzerine? عَلَى كَوْنِهِ أَفْضَلَ **daha üstün olduğuna** Kimden? مِنْ آدَمَ **Adem'den** Daha? بَلْ **bilakis delalet eder** Neye? مِنْ أَوْلَادِهِ **evlatlarından üstünlüğe.**

Metnü'l-Akâid

Peygamberlerin Sıfatları

Peygamberlerin hepsi doğru sözlü ve nasihat edici oldukları hâlde Allah Teâlâ'dan haber getirmekte ve onun hükümlerini insanlara tebliğ etmektedir.

Peygamberlerin en üstünü Muhammed Mustafa (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'dir.**

Şerhu'l-Akâid

Peygamberlerin hepsi doğru sözlü ve nasihat edici oldukları hâlde Allah Teâlâ'dan haber getirmekte ve onun hükümlerini insanlara tebliğ etmektedir. Zira peygamber olmanın gereği budur. Böyle yapmazlarsa peygamberliğin ve elçi göndermenin faydası kalmaz.

Müellifin bu ifadelerinde, peygamberlerin özellikle şeriat işleri, hükümlerin insanlara bildirilmesi ve ümmetin irşadı gibi dinle alakalı konularda yalan söylemeyen masum kimseler olduğuna işaret vardır. Peygamberlerin taammüden yalan söylemeyecekleri konusunda icma vardır. Sehven de olsa yalan söylemeyecekleri de alimlerin çoğunluğunun kabulüdür.

Yalan dışında başka günahlara düşüp düşmeyeceklerine dair şöyle detaydan bahsetmişlerdir. Peygamber olmadan önce de sonra da küfre düşmekten korunmuş olduklarına dair (küfre hiç bulaşmadıklarına dair) icma vardır. Aynı şekilde cumhur ulemaya göre peygamberler, peygamber olduktan sonra taammüden büyük günah işlememişlerdir. Haşeviye bu son görüşü kabul etmemiştir. (Haşeviye hariç, konu hakkında diğer tüm alimler ittifak halindedir ancak) tartışılan konu bunun akılla mı yoksa nakille mi sabit olduğudur.

Peygamber olduktan sonra peygamberlerin kasıtsız/yanılarak büyük günaha düşebileceklerini çoğunluğu oluşturan alimler mümkün görmüştür.

Cumhura göre peygamberlerin kasten küçük günah işlemesi mümkündür. Cübbaî ve ona tabi olanlar bunu kabul etmemişlerdir. Peygamberlerin yanılgıyla küçük günaha düşebileceklerine dair ittifak vardır. Ancak bir lokma çalmak, tartıyı azcık bir şey eksik yapmak emsali haysiyetsizliği ifade eden günahları (küçük olsalar da) asla işlemezler.

Muhakkikler; peygamberlerin, yanılgıyla işlemiş oldukları küçük günaha dair mutlaka ikaz edileceklerini ve söz konusu günahtan vazgeçeceklerini kabul etmiştir. Bütün bunlar vahiyden/peygamberlikten sonraki durumla alakalıdır.

Vahiyden önce (peygamber olmadan) peygamberlerin büyük günah işlemelerinin imkânsız olduğuna gösteren bir delil yoktur. Mutezile bunun imkânsız olduğunu iddia etmiştir. Onlara göre peygamber olmadan önce de olsa bir peygamberin büyük günah işlemesi, insanların ona tabi olmasına engel olacak nefreti uyandırır, bu da peygamber göndermede ki faydaları yok eder.

Doğrusu şudur: annesiyle/mahremiyle zina etmek emsali ve haysiyetsiz konuma düşüren büyük-küçük günahı (peygamber olmadan önce veya sonra) peygamber olacak şahsın işlemesi asla mümkün değildir.

Şia peygamber olacak şahsın, peygamber olmadan önce veya sonra, büyük ya da küçük hiçbir günahı işleyemeyeceğini iddia etmiştir. Ancak bir peygamberin diliyle küfrü telaffuz ederek takiyye yapmasını bundan istisna tutarak buna cevaz vermişlerdir.

Bu anlatılanlar iyice anlaşıldıktan sonra Peygamberlerin yalan söylediğini veya günah işlediğini ima eden rivayetlere gelelim; bu emsal rivayetler haber-i vahit ise reddedilirler. Mütevatir olurlarsa mümkünse yüzeysel ifadeye bakılmaksızın doğru olacağı bir manaya yorulur. Mümkün değilse (yaptığı şeyin caiz fakat) daha iyi olanı terk etmek olarak veya peygamber olmadan önce yapmış olduğuyla yorumlanır. Konu hakkında detay, daha geniş kelam kitaplarında yer almaktadır.

Peygamberlerin en üstünü Muhammed Mustafa (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'dir.** Zira Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmetsiniz"[1]. Ümmetin en hayırlı olması en kâmil dine mensup olmaları yönüyledir. Bu da bağlı oldukları peygamberlerinin kemaline dayanır. Bu konuda "Ben âdemoğlunun efendisiyim. Bunu kibir için söylemiyorum"[2] hadis-i şerifiyle delil getirmek, çok da tutarlı değildir. Zira burada âdemoğullarından üstün olduğu ifade edilmiştir, Hz. Âdem ('aleyhi's-selâm)'dan üstün olduğu ifade edilmemiştir.

Metin

صِفَاتُ الْمَلَائِكَةُ فِي الْقُرْآنِ

(وَالْمَلَائِكَةُ عِبَادُ اللهِ تَعَالَى اَلْعَامِلُونَ بِأَمْرِهِ) عَلَى مَا دَلَّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴾ [الأنبياء/٢٧] ﴿ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ

1 Âl-i imran, 110
2 Müslim, 2278

وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴾. [الأنبياء/١٩] (لَا يُوصَفُونَ بِذُكُورَةٍ وَلَا أُنُوثَةٍ) إِذْ لَمْ يَرِدْ بِذَلِكَ نَقْلٌ وَلَا دَلَّ عَلَيْهِ عَقْلٌ، وَماَ زَعَمَ عَبَدَةُ الْأَصْنَامِ أَنَّهُمْ بَنَاتُ اللهِ تَعالَى مُحالٌ باَطِلٌ وَإِفْراَطٌ فِي شَأْنِهِمْ، كَماَ أَنَّ قَوْلَ الْيَهُودِ "إِنَّ الْوَاحِدَ مِنْهُمْ قَدْ يَرْتَكِبُ الْكُفْرَ وَيُعاَقِبُهُ اللهُ بِالْمَسْخِ" تَفْرِيطٌ وَتَقْصِيرٌ فِي حالِهِمْ.

فَإِنْ قِيلَ: أَلَيْسَ قَدْ كَفَرَ إِبْلِيسُ وَكاَنَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ بِدَلِيلِ صِحَّةِ اِسْتِثْناَئِهِ مِنْهُمْ.

قُلْناَ: لَا، بَلْ كاَنَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ، لَكِنَّهُ لَمَّا كاَنَ فِي صِفَةِ الْمَلَائِكَةِ فِي باَبِ الْعِباَدَةِ وَرِفْعَةِ الدَّرَجَةِ وَكاَنَ جِنْساً وَاحِداً مَغْمُوراً بِالْعِباَدَةِ فِيماَ بَيْنَهُمْ صَحَّ اِسْتِثْناَؤُهُ مِنْهُمْ تَغْلِيباً.

وَأَمَّا هَارُوتُ وَماَرُوتُ فَالْأَصَحُّ أَنَّهُماَ مَلَكاَنِ لَمْ يَصْدُرْ عَنْهُماَ كُفْرٌ وَلَا كَبِيرَةٌ، وَتَعْذِيبُهُماَ إِنَّماَ هُوَ عَلَى وَجْهِ الْمُعاَتَبَةِ كَماَ يُعاَتَبُ الْأَنْبِياَءُ عَلَى الزَّلَّةِ وَالسَّهْوِ، وَكاَناَ يَعِظاَنِ النَّاسَ وَيَعْلَماَنِ السِّحْرَ وَيَقُولاَنِ ﴿ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ﴾ [البقرة/١٠٢] وَلَا كُفْرَ فِي تَعْلِيمِ السِّحْرِ، بَلْ فِي اِعْتِقَادِهِ وَالْعَمَلِ بِهِ.

Kelime Anlamı

وَالْمَلَائِكَةُ **Melekler** Nedir? عِباَدُ اللهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın kullarıdır** öyle kullar ki اَلْعامِلُونَ **amel ederler** Ne sebebiyle? بِأَمْرِهِ **Allah Teâlâ'nın emriyle** Ne olduğu halde? عَلَى ماَ دَلَّ **delalet ettiğine göre** Ne üzerine? عَلَيْهِ **bunun üzerine** Ne? قَوْلُهُ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın ayeti:** لَا يَسْبِقُونَهُ **Allah Teâlâ'yı geçmezler** Ne hususta? بِالْقَوْلِ **sizde** Daha? وَهُمْ **ve onlar** Nedir? بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ **Allah Teâlâ'nın emriyle amel ederler.** Daha? لَا يَسْتَكْبِرُونَ **kibirlenmezler** Neyden? عَنْ عِبَادَتِهِ **Allah Teâlâ'ya ibadet etmekten** Daha? وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ **bıkmazlarda.** لَا يُوصَفُونَ **Vasıflanmazlar** Ne ile? بِذُكُورَةٍ وَلَا أُنُوثَةٍ **erkeklik veya kız olmakla** Ne için? إِذْ لَمْ يَرِدْ **zira varit olmadı** Ne hususta? بِذَلِكَ **bu konuda** Ne? نَقْلٌ **bir**

nakil Daha? وَلَا دَلَّ عَلَيْهِ **ve buna delalet etmez** Ne? عَقْلٌ **akıl.** وَماَ **Öyle bir şey ki** زَعَمَ **zannetti** Kim? عَبَدَةُ الْأَصْنامِ **putperesler** Zannettikleri nedir? أَنَّهُمْ **Muhakkak melekler** Nedir? بَناَتُ اللهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın kızlarıdır** Nedir? مُحالٌ باَطِلٌ **muhaldir batıldır** Daha? وَإِفْراَطٌ فِي شَأْنِهِمْ **melekler hakkında aşırıya gitmektir** Ne gibi? كَماَ أَنَّ قَوْلَ الْيَهُودِ **Nasıl ki Yahudilerin şu sözü:** "إِنَّ الْوَاحِدَ مِنْهُمْ **Meleklerden biri** Nedir? قَدْ يَرْتَكِبُ الْكُفْرَ **küfür işler** Daha? وَيُعاَقِبُهُ اللهُ **ve Allah Teâlâ onu cezalandırır** Ne ile? بِالْمَسْخِ **maymuna çevirmekle** Bu nedir? تَفْرِيطٌ **aşırılıktır** Daha? وَتَقْصِيرٌ فِي حاَلِهِمْ **onların halini küçültmektir.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** Ne? أَلَيْسَ قَدْ كَفَرَ **Kafir olmadı mı** Kim? إِبْلِيسُ **şeytan** Ne olduğu halde? وَكاَنَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ **halbuki meleklerden idi** Bu ne ile sabit? بِدَلِيلِ صِحَّةِ اِسْتِثْناَئِهِ **istisna edilmesinin sahih olması deliliyle** Neden istisna edilmesi? مِنْهُمْ **meleklerden** قُلْناَ **Biz şöyle deriz:** لَا **Hayır,** بَلْ كاَنَ مِنَ الْجِنِّ **bilakis cinlerdendi** فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ **ve Rabbinin emrine karşı geldi** Daha? لَكِنَّهُ **ancak o** لَمَّا كاَنَ فِي صِفَةِ الْمَلَائِكَةِ **melekler sıfatında olduğu için** Ne hususta? فِي باَبِ الْعِباَدَةِ **ibadet babında** Daha? وَرِفْعَةِ الدَّرَجَةِ **ve derecesinin yüksekliğinde** Daha? وَكاَنَ جِنْساً وَاحِداً **ve tek bir cins idi** Ne olarak? مَغْمُوراً بِالْعِباَدَةِ **ibadetle şereflendirilmiş** Ne olduğu halde? فِيماَ بَيْنَهُمْ **meleklerin arasında olarak** İşte böyle olunca ne oldu? صَحَّ اِسْتِثْناَؤُهُ **onun istisna edilmesi sahih oldu** Neden istisna edilmesi? مِنْهُمْ **meleklerden** Nasıl? تَغْلِيباً **tağlib yoluyla.** وَأَمَّا هَارُوتُ وَماَرُوتُ **Harut, Marut'a gelince;** فَالْأَصَحُّ **en sahih olanı** Nedir? أَنَّهُماَ مَلَكاَنِ **onlar iki melektir** öyle melekler ki لَمْ يَصْدُرْ عَنْهُماَ **onlardan sadır olmadı** Ne? كُفْرٌ وَلَا كَبِيرَةٌ **küfür ve kibir** Daha? وَتَعْذِيبُهُماَ **Onların cezalandırılmaları** Nedir? إِنَّماَ هُوَ **muhakkak ki o** Nedir? عَلَى وَجْهِ الْمُعاَتَبَةِ **azaralama**

şeklindedir Ne gibi? كَمَا يُعَاتَبُ الْأَنْبِيَاءُ **tıpkı peygamberlerin azarlandığı gibi** Ne üzerine? عَلَى الزَّلَّةِ وَالسَّهْوِ **zillet ve yanılgı üzerine.** وَكَانَا **Onlar idiler** Ne idiler? يَعِظَانِ النَّاسَ **insanlara vaaz ederlerdi** Daha? وَيُعَلِّمَانِ السِّحْرَ **ve sihir öğretirlerdi** Daha? وَيَقُولَانِ **ve şöyle derlerdi:** إِنَّمَا نَحْنُ **Muhakkak ki biz** Neyiz? فِتْنَةٌ **fitıneyiz** Daha? فَلَا تَكْفُرْ **inkar etmeyin.** وَلَا كُفْرَ **İnkar yoktur** Neyde? فِي تَعْلِيمِ السِّحْرِ **sihir öğretmekte** Daha? بَلْ فِي اِعتِقَادِهِ **bilakis onu helal itikat etmekte küfür vardır** Ne ile beraber? وَالْعَمَلِ بِهِ **amel ederek.**

Metnü'l-Akâid

Melekler

Melekler, Allah Teâlâ'nın kullarıdır. O'nun emriyle hareket ederler. Onlar erkeklik ya da dişilik gibi vasıflarla nitelenemezler.

Şerhu'l-Akâid

Melekler, Allah Teâlâ'nın kullarıdır. O'nun emriyle hareket ederler.

Nitekim şu ayet-i kerimeler bunu açıkça ifade eder: "Allah'tan önce söz söyleyemezler; ancak O'nun emri üzerine iş işlerler."[1] "Katında olanlar (melekler) O'na kulluk etmekten çekinmezler ve usanmazlar."[2]

Onlar erkeklik ya da dişilik gibi vasıflarla nitelenemezler. Zira meleklerin erkek ya da dişi olduğuna dair bir rivayet veya akli bir delil bulunmamaktadır. Putperestlerin meleklerin Allah Teâlâ'nın kızları olduğuna dair fasit düşünceleri hem imkânsız hem de saçmadır. Hatta melekler hakkında haddi aşmaktır. Yahudilerin "Meleklerden bazısı küfre düşer ve Allah Teâlâ onu mesh eder (başka, çirkin bir varlığa dönüştürür)" şeklindeki sözleri ise meleklere hak ettikleri değeri vermemek, onları aşağılamaktır.

Denilirse ki: Allah'ın laneti üzerine olsun iblis, meleklerden biri değil miydi? Kâfir olmadı mı? Ayet-i kerimede İblis'in meleklerden istisna edilmiş olması İblis'in meleklerden olduğunun delilidir.

1 Enbiyâ, 27
2 Enbiyâ, 19

Deriz ki: Hayır, İblis cinlerdendi ve Rabbinin emrinden çıkıp âsî olmuştur. Fakat melekler gibi ibadeti, derecesinin yüksek olması ve meleklerle arasında onlarla hemcins olmuş gibi tam bir kulluk göstermesi yönüyle çoğunluğa tabi kılınmış ve onlardanmış gibi hitap edildiğinden daha sonra istisna edilmesi sahih olmuştur.

Hârût ve Mârût[1] sahih olan görüşe göre melektiler. Fakat ne küfür ne de büyük günah işlememişlerdir. Onların cezalandırılması ancak itâb/azarlanma türündendir. Nitekim peygamberler de zelle ve yanılgıları nedeniyle îtâb olunurlar. Hârût ile Mârût[2] insanlara vaaz ederlerdi. İnsanlara "bizler imtihan için geldik, sakın küfre düşme" diye insanları uyarır fakat onlara sihri öğretirlerdi. Sihir öğretmek küfür değildir. Ancak sihre inanmak ve sihir yapmak küfürdür.

---

1 Hârût ile Mârût kıssası özetle şöyledir: Melekler, insanların kendilerini küfür, şirk ve diğer birçok günaha kaptırdığını görünce onların bu halini yadırgarlar. Hak Sübhanehü, insanoğ lunun huzurda olmadığını beyanla mazuriyetlerini bildirirse de melekler insanoğlunu ma zur görmekte zorlanırlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara, aranızdan en efdaliniz olan iki melek seçin, onlara da emir ve nehiy de bulunayım, der. Harut ile Marut'u seçerler. Harut ile Marut şehvetle donatılmış olarak yeryüzüne indirilirler. Allah Teâlâ onları da insanoğlu gibi şer'î sorumluluklarla mükellef tutar. Bir müddet yeryüzünde adaletle hükmederler. Bu hadise İdris (aleyhisselam) döneminde olur. Bu zamanda güzelliği yıldızlar içinde Zühre yıldızı gibi olan bir kadın bulunmaktaydı. Harut ile Marut bu kadına yaklaşmak ve onunla zina etmek isterler. Kadın ancak kendi putperestlik dinine girmeleri şartıyla bu nu kabul edeceğini söyler. Onlar bundan imtina ederler. Bir müddet sonra kadına tekrar gelip aynı istekte bulunurlar. Kadın aynı cevabı verince tekrar çekip giderler. Daha sonra tekrar aynı istekte bulunduklarında kadın bu defa onlardan ya puta tapmaları ya bir cana kıymaları ya da şarap içmeleri karşılığında isteklerini yerine getireceğini söyler. Onlar da şarabı içip kadınla zina ederler. Daha sonra orada bulunan bir insanı da kendilerini ihbar etmemesi için öldürürler. Harut ile Marut ayılınca yaptıklarına pişman olurlar. Yeryüzün den ayrılıp göğe çıkmak isterler. Fakat buna müsaade edilmez. Kendilerinden dünya azabı ile ahiret azabı arasında tercihte bulunmaları istenir. Dünya azabını tercih ederler. Babil'de azaplarını çekmektedirler. Bkz., *Tefsiru ibn-i EbîHatim,* c. 1, s. 271. Kadî lyâz, Fahru'r-Râzî, Kadî Beyzâvî ve Kurtubî gibi birçok alim bu kıssayı asılsız görmektedir. Ancak ibn-i Hacer el-Askalânî, es-Suyûtî ve birçok muhaddis eldeki rivayetlere bakarak kıssanın aslı olduğunu savunur. es-Suyûtî mezkur kıssanın yaklaşık yirmi küsur tarikini tespit etmiştir. Bu rivayet lerin bir kısmı merfu bir kısmı mevkuf olmaktadır. Bkz., *el-Leâli'l-Mesnûa,* c. 3, s. 203; *en- Nibrâs,* s. 289. Şârih'in ifadelerine bakılırsa o da diğer birçok kelamcı gibi bu kıssanın asılsız olduğunu düşünenlerdendir.

2 Burada Şârih'in tutarsız olduğu görünmektedir. Şârih eğer Harut-Marut kıssasını kabul etmiyorsa onların cezalandırıldığı yönündeki bilgiyi de kabul etmemelidir. Çünkü onların hem günah işledikleri hususu hem de cezalandırıldıkları hususu aynı rivayette geçmektedir. Rivayetin bir kısmını alıp diğer kısmını inkâr etmek tutarlı görünmemek tedir. Ayrıca -rivayetlerde geçtiği üzere- yüzyıllardır sürmekte olan bir cezayı ıtab se viyesine indirmek de pek ikna edici gelmemektedir. Bkz., *en-Nibrâs,* s. 289

Metin

اَلْكُتُبُ الْمُنَزَّلَةُ

(وَلِلَّهِ كُتُبٌ أَنْزَلَهاَ عَلَى أَنْبِيائِهِ وَبَيَّنَ فِيهاَ أَمْرَهُ وَنَهْيَهُ وَوَعْدَهُ وَوَعِيدَهُ) وَكُلُّهاَ كَلَامُ اللَّهِ تَعالَى، وَهُوَ وَاحِدٌ، وَإِنَّماَ اَلتَّعَدُّدُ وَالتَّفاَوُتُ فِي النَّظْمِ الْمَقْرُوءِ وَالْمَسْمُوعِ، وَبِهَذاَ الْاِعْتِبَارِ كاَنَ الْأَفْضَلُ هُوَ الْقُرْآنَ ثُمَّ التَّوْراَةَ ثُمَّ الْأِنْجِيلَ ثُمَّ الزَّبُورَ كَماَ أَنَّ الْقُرْآنَ كَلاَمٌ واَحِدٌ لَا يُتَصَوَّرُ فِيهِ تَفْضِيلٌ، ثُمَّ بِاعْتِباَرِ الْكِتاَبَةِ وَالْقِراَءَةِ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ بَعْضُ السُّوَرِ أَفْضَلَ كَماَ وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ. وَحَقِيقَةُ التَّفْضِيلِ أَنَّ قِراَءَتَهُ أَفْضَلُ لِماَ أَنَّهُ أَنْفَعُ، أَوْ ذِكْرُ اللَّهُ تَعالَى فِيهِ أَكْثَرُ. ثُمَّ الْكُتُبُ قَدْ نُسِخَتْ بِالْقُرْآنِ تِلاَوَتُهاَ وَكِتاَبَتُهاَ وَبَعْضُ أَحْكاَمِهاَ.

Kelime Anlamı

وَلِلَّهِ **Allah Teâlâ için vardır** Ne? كُتُبٌ **kitaplar** öyle kitaplar ki أَنْزَلَهاَ **onları indirdi** Kime? عَلَى أَنْبِيائِهِ **peygamberlerine** Daha? وَبَيَّنَ فِيهاَ **ve o kitaplarda beyan etti** Neyi? أَمْرَهُ **emirlerini** وَنَهْيَهُ **yasaklarını** وَوَعْدَهُ **tahditlerini** وَوَعِيدَهُ **ve müjdelerini** وَكُلُّهاَ **Kitapların tamamı** Nedir? كَلَامُ اللَّهِ تَعالَى **Allah Teâlâ'nın kelamıdır** وَهُوَ **Allah Teâlâ'nın kelamı** Nedir? وَاحِدٌ **tektir** وَإِنَّماَ اَلتَّعَدُّدُ وَالتَّفاَوُتُ **muhakkak ki çokluk ve farklılık** Nedir? فِي النَّظْمِ الْمَقْرُوءِ **okunan yazıdadır** Daha? وَالْمَسْمُوعِ **ve işitilendedir.** وَبِهَذاَ الْاِعْتِبَارِ **Bu itibarla** كاَنَ الْأَفْضَلُ **en üstünü oldu** Ne? هُوَ الْقُرْآنَ **o Kur'an-ı Kerim oldu** ثُمَّ التَّوْراَةَ **sonra Tevrat** ثُمَّ الْأِنْجِيلَ **sonra İncil** ثُمَّ الزَّبُورَ **sonra Zebur** Ne gibi? كَماَ أَنَّ الْقُرْآنَ **nasıl ki Kur'an-ı Kerim** كَلاَمٌ واَحِدٌ **tek kelamdır** لَا يُتَصَوَّرُ فِيهِ **onda düşünülmez** Ne? تَفْضِيلٌ **üstünlük** ثُمَّ بِاعْتِباَرِ الْكِتاَبَةِ **sonra yazılması itibarıyla** Daha? وَالْقِراَءَةِ **ve okunması itibarıyla** Ne olur? يَجُوزُ **caiz olur** Ne? أَنْ يَكُونَ **olması** Ne olması? بَعْضُ السُّوَرِ **bazı surelerin olması** Ne olması? أَفْضَلَ **daha üstün** Ne gibi? كَماَ وَرَدَ **varit olduğu gibi** Nerede? فِي الْحَدِيثِ

hadislerde. وَحَقِيقَةُ التَّفْضِيلِ **Üstünlüğün hakikatı** Nedir? أَنَّ قِرَاءَتَهُ **muhakkak okunması** Nedir? أَفْضَل **daha üstündür** Ne için? لِمَا أَنَّهُ **zira o** Nedir? أَنْفَعُ **faydalıdır.** أَوْ ذِكْرُ اللَّهُ تَعَالَى **veya Allah Teâlâ'nın zikri** Nerede? فِيهِ **onda** Nedir? أَكْثَرُ **çoktur.** ثُمَّ الْكُتُبُ **Sonra kitaplar** Nedir? قَدْ نُسِخَتْ **nesih edilmişlerdir** Ne ile? بِالْقُرْآنِ **Kur'an-ı Kerim ile** Ne nesih olmuş? تِلَاوَتُهَا **okunması** Daha? وَكِتَابَتُهَا **yazılması** Daha? وَبَعْضُ أَحْكَامِهَا **ve bazı hükümleri**

Metnü'l-Akâid

Kitaplar

Allah Teâlâ'nın peygamberlerine indirdiği bir kısım kitapları vardır. Bu kitaplarda emir ve yasaklarını, vaat ve tehditlerini açıklamıştır.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ'nın peygamberlerine indirdiği bir kısım kitapları vardır. Bu kitaplarda emir ve yasaklarını, vaat ve tehditlerini açıklamıştır. Bu kitapların hepsi Allah kelamıdır ve tek bir kelamdır. Birden çok olması ve farklı olmaları okunan ve işitilen lafız için geçerlidir. Bu itibarla en üstünü Kur'ân-ı Kerim sonra Tevrat, sonra İncil ve sonra Zebur'dur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim de tek bir kelamdır. Kur'ân-ı Kerim bir ayetin diğer bir ayete üstünlüğü düşünülemez. Fakat hadis-i şeriflerde geldiğine göre (bizim tarafımızdan) okunması ve yazılması açısından bazı sureler, diğerlerine göre daha üstün olabilir.

Buradaki üstünlük; gerçekte daha faydalı veya içinde Allah Teâlâ'nın zikri daha çok geçen surelerin kıraatinin diğer surelerin kıraatinden daha üstün olduğu yönündedir. Kuran-ı Kerim'in nazil olmasıyla diğer semavi kitapların kıraati, kitabeti ve hükümlerinin bir kısmı nesh olmuştur.

Metin

مِعْرَاجُ النَّبِيِّ إِلَى السَّمَاءِ

(وَالْمِعْرَاجُ لِرَسُولِ اللَّهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ فِي الْيَقَظَةِ بِشَخْصِهِ إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الْعَلِيِّ حَقٌّ) أَيْ: ثَابِتٌ بِالْخَبَرِ الْمَشْهُورِ، حَتَّى إِنَّ

مُنْكِرَهُ يَكُونُ مُبْتَدِعاً. وَإِنْكَارُهُ وَادِّعَاءُ اِسْتِحَالَتِهِ إِنَّمَا يُبْتَنَى عَلَى أُصُولِ الْفَلَاسِفَةِ، وَإِلَّا فَالْخَرْقُ وَالْاِلْتِئَامُ عَلَى السَّمَوَاتِ جَائِزٌ.

وَالْأَجْسَامُ مُتَمَاثِلَةٌ يَصِحُّ عَلَى كُلِّ مَا يَصِحُّ عَلَى الْآخَرِ، وَاللَّهُ تَعَالَى قَادِرٌ عَلَى الْمُمْكِنَاتِ كُلِّهَا، فَقَوْلُهُ: (**فِي الْيَقَظَةِ**) إِشَارَةٌ إِلَى الرَّدِّ عَلَى مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْمِعْرَاجَ كَانَ فِي الْمَنَامِ، عَلَى مَا رُوِيَ عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْمِعْرَاجِ فَقَالَ: كَانَتْ رُؤْيَا صَالِحَةً، وَرُوِيَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: مَا فُقِدَ جَسَدُ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ، وَقَدْ قَالَ تَعَالَى: ﴿ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ ﴾. [الإسراء/٦٠]

وَأُجِيبَ بِأَنَّ الْمُرَادَ الرُّؤْيَا بِالْعَيْنِ، وَالْمَعْنَى مَا فُقِدَ جَسَدُهُ عَنِ الرُّوحِ، بَلْ كَانَ مَعَ رُوحِهِ وَكَانَ الْمِعْرَاجُ لِلرُّوحِ وَالْجَسَدِ جَمِيعاً. وَقَوْلُهُ: (**بِشَخْصِهِ**) إِشَارَةٌ إِلَى الرَّدِّ عَلَى مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ كَانَ لِلرُّوحِ فَقَطْ، وَلَا يَخْفَى أَنَّ الْمِعْرَاجَ فِي الْمَنَامِ أَوْ بِالرُّوحِ لَيْسَ مِمَّا يُنْكَرُ كُلَّ الْإِنْكَارِ، وَالْكَفَرَةُ أَنْكَرُوا أَمْرَ الْمِعْرَاجِ غَايَةَ الْإِنْكَارِ، بَلْ وَكَثِيرٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ قَدِ ارْتَدُّوا بِسَبَبِ ذَلِكَ. وَقَوْلُهُ: (**إِلَى السَّمَاءِ**) إِشَارَةٌ إِلَى الرَّدِّ عَلَى مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْمِعْرَاجَ فِي الْيَقَظَةِ لَمْ يَكُنْ إِلَّا إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ عَلَى مَا نَطَقَ بِهِ الْكِتَابُ.

وَقَوْلُهُ: (**ثُمَّ إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى**) إِشَارَةٌ إِلَى اخْتِلَافِ أَقْوَالِ السَّلَفِ، فَقِيلَ: إِلَى الْجَنَّةِ، وَقِيلَ: إِلَى الْعَرْشِ، وَقِيلَ: إِلَى فَوْقِ الْعَرْشِ، وَقِيلَ: إِلَى طَرَفِ الْعَالَمِ. فَالْإِسْرَاءُ وَهُوَ مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ قَطْعِيٌّ ثَبَتَ بِالْكِتَابِ، وَالْمِعْرَاجُ مِنَ الْأَرْضِ إِلَى السَّمَاءِ مَشْهُورٌ، وَمِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْجَنَّةِ أَوِ الْعَرْشِ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ آحَادٌ. ثُمَّ الصَّحِيحُ أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنَّمَا رَأَى رَبَّهُ بِفُؤَادِهِ لَا بِعَيْنِهِ.

Kelime Anlamı

وَالْمِعْرَاجُ Miraç öyle miraç ki **لِرَسُولِ اللَّهِ Allah Resulü için olan** Nedir? **عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ salat selam üzerine olsun فِي الْيَقَظَةِ uyanıkken olmuştur** Nasıl? **بِشَخْصِهِ kendi bedeniyle** Nereye? **إِلَى السَّمَاءِ semaya ثُمَّ sonra إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ**

تَعالَى Allah Teâlâ'nın dilediği yerlere Nelerden? **مِنَ الْعُلَى yükseklerden حَقٌّ haktır أَيْ Yani ثابِتٌ sabittir** Ne ile? **بِالْخَبَرِ الْمَشْهُورِ meşhur haberlerle حَتَّى hatta إِنَّ inkar eden** Ne olur? **يَكُونُ مُبْتَدِعاً bidatçı olur وَإِنْكارَهُ Onu inkar** Daha? **وَادِّعاءُ اِسْتِحالَتِهِ muhal olduğunu iddia etmek** Nedir? **إِنَّما يُبْتَنَى muhakkak bina edilmiştir** Ne üzerine? **عَلَى أُصُولِ الْفَلاسِفَةِ felsefecilerin kaideleri üzere وإِلَّا aksi takdirde فَالْخَرْقُ وَالْاِلْتِئامُ yırtılma ve kapanma** Ne üzerine? **عَلَى السَّمَواتِ sema üzerinde** Nedir? **جائِزٌ mümkündür. وَالْأَجْسامُ Cisimler** öyle cisimler ki **مُتَماثِلَةٌ birbirine benzer** Nedir? **يَصِحُّ sahihtir** Ne üzerine? **عَلَى كُلِّ hepsi üzerine** Ne sahihtir? **ما öyle şeyler ki يَصِحُّ sahih oluyor** Ne üzerine? **عَلَى الْآخَرِ diğeri üzerine وَاللَّهُ تَعالَى Allah Teâlâ** Nedir? **قادِرٌ kudret sahibidir** Ne üzerine? **عَلَى الْمُمْكِناتِ كُلِّها tüm mümkünlere فَقَوْلُهُ şu sözü: فِي الْيَقَظَةِ uyanıkken** Nedir? **إِشارَةٌ işarettir** Neye? **إِلَى الرَّدِّ redde** Ne üzerine? **عَلَى مَنْ öyle kimseye ki زَعَمَ zannetti** Neyi? **أَنَّ الْمِعْراجَ muhakkak miraç** Nedir? **كانَ فِي الْمَنامِ uykuda oldu** Ne olduğu halde? **عَلَى ما رُوِيَ rivayet edildiğine göre** Kimden? **عَنْ مُعاوِيَةَ Muaviye'den رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ Allah Teâlâ ondan razı olsun أَنَّهُ şan سُئِلَ soruldu** Neden? **عَنِ الْمِعْراجِ miraçtan فَقالَ ve şöyle dedi: كانَتْ رُؤْياً صالِحَةً salih bir rüya idi. وَرُوِيَ Rivayet edildi** Kimden? **عَنْ عائِشَةَ Aişe'den رَضِيَ اللَّهُ عَنْها Allah Teâlâ ondan razı olsun أَنَّها muhakkak Aişe** Nedir? **قالَتْ dedi** Ne dedi? **ما فُقِدَ yok olmadı** Ne? **جَسَدُ مُحَمَّدٍ Muhammed'in bedeni عَلَيْهِ السَّلامُ selam üzerine olsun** Ne zaman? **لَيْلَةَ الْمِعْراجِ miraç gecesi وَقَدْ قالَ تَعالَى Muhakkak Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "وَما جَعَلْنَا Biz kılmadık** Neyi? **الرُّؤْيَا الَّتِي rüyayı öyle rüya ki أَرَيْنَاكَ sana gösterdik إِلَّا sadece kıldık** Ne? **فِتْنَةً fitne** Kim için? **لِلنَّاسِ insanlar için. وَأُجِيبَ Buna cevap verildi** Ne ile? **بِأَنَّ الْمُرادَ muhakkak maksat**

Nedir? اَلرُّؤْيَا بِالْعَيْنِ **gözle görmedir** وَالْمَعْنَى **mana** Nedir? مَا فَقُدَ **ayrılmadı** Ne? جَسَدُهُ **bedeni** Nereden? عَنِ الرُّوحِ **ruhtan** بَلْ كَانَ **bilakis oldu** Ne ile? مَعَ رُوحِهِ **ruhla beraber** وَكَانَ الْمِعْرَاجُ **miraç oldu** Ne için? لِلرُّوحِ وَالْجَسَدِ **ruh ve beden için** Nasıl? جَمِيعاً **beraber** وَقَوْلُهُ **Şu sözü:** بِشَخْصِهِ **bedeniyle** Nedir? إِشَارَةٌ **işarettir** Neye? إِلَى الرَّدِّ **itiraza** Ne üzerine? عَلَى مَنْ **öyle kimseye ki** زَعَمَ **zannetti** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak miraç** Nedir? كَانَ لِلرُّوحِ **ruh içindir** فَقَطْ **sadece** وَلَا يَخْفَى **Gizli değildir** Ne? أَنَّ الْمِعْرَاجَ **muhakkak miraç** öyle miraç ki فِي الْمَنَامِ **uyukuda** Daha? أَوْ بِالرُّوحِ **veya ruhla olan** Nedir? لَيْسَ **olmadı** Neden olmadı? مِمَّا يُنْكَرُ **inkar edileceklerden** Nasıl? كُلَّ الْإِنْكَارِ **tam bir inkarla** وَالْكَفَرَةُ **Kafirler** Nedir? أَنْكَرُوا **inkar ettiler** Neyi? أَمْرَ الْمِعْرَاجِ **miraç olayını** Nasıl? غَايَةَ الْإِنْكَارِ **tam bir inkarla** بَلْ **bilakis** وَكَثِيرٌ **çoğu** Kimden olan? مِنَ الْمُسْلِمِينَ **Müslümanlardan** Nedir? قَدْ اِرْتَدُّوا **reddettiler** Neyi? بِسَبَبِ ذَلِكَ **bunun sebebini** وَقَوْلُهُ **Şu sözü:** إِلَى السَّمَاءِ **semaya** Nedir? إِشَارَةٌ **işarettir** Neye? إِلَى الرَّدِّ **itiraza** Ne üzerine? عَلَى مَنْ **öyle kimseye ki** زَعَمَ **zannetti** Neyi? أَنَّ الْمِعْرَاجَ **muhakkak miraç** Nedir? فِي الْيَقَظَةِ **uyanıkkendir** لَمْ يَكُنْ **olmadı** إِلَّا **sadece oldu** Nereye? إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ **Kuduse** Ne olduğu halde? عَلَى مَا **öyle bir şeye göre ki** نَطَقَ **bildirdi** Neyi? بِهِ **bunu** Ne? الْكِتَابُ **Kur'an-ı Kerim** وَقَوْلُهُ **Şu sözü:** ثُمَّ **Sonra** Nereye? إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın dilediği yere** Nedir? إِشَارَةٌ **işarettir** Neye? إِلَى اِخْتِلَافِ أَقْوَالِ السَّلَفِ **selefin farklı görüşlerine** فَقِيلَ **Denildi** Ne? إِلَى الْجَنَّةِ **cennete** وَقِيلَ **denildi** إِلَى الْعَرْشِ **arşa** وَقِيلَ **denildi** إِلَى فَوْقِ الْعَرْشِ **arşın üstüne** وَقِيلَ **denildi** إِلَى طَرَفِ الْعَالَمِ **alemin uçlarına** فَالْإِسْرَاءُ **İsra** Nedir? وَهُوَ **o** Nedir? مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ **Mescidi Haram'dandır** Nereye? إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ **Kudüse** Nedir? قَطْعِيٌّ **kesindir** ثَبَتَ **sabittir** Ne ile? بِالْكِتَابِ **Kur'an-ı Kerim** وَالْمِعْرَاجُ **Miraç** Nedir? مِنَ

الْأَرْضِ **yerdendir** Nereye? إِلَى السَّمَاءِ **semaya** Nedir? مَشْهُورٌ **meşhurdur.** وَمِنَ السَّمَاءِ **ve semadan** Nereye? إِلَى الْجَنَّةِ **cennete** Daha? أَوِ الْعَرْشِ **veya arşa** Daha? أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ **veya başka yerlere** Nedir? آحَادٌ **ahattır.** ثُمَّ الصَّحِيحُ **Sonra sahih olan** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak Peygamber** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** Nedir? إِنَّمَا رَأَى **muhakkak gördü** Kimi? رَبَّهُ **Rabbını** Ne ile? بِفُؤَادِهِ **kalbiyle** Daha? لَا بِعَيْنِهِ **gözleriyle değil.**

Metnü'l-Akâid

Miraç

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'in miracı yani uyanık olduğu hâlde bedeniyle önce göğe yükseltilmiş, oradan Allah Teâlâ'nın dilediği yükseklikliere ulaştırılmış olması haktır.**

Şerhu'l-Akâid

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'in miracı yani uyanık olduğu hâlde bedeniyle önce göğe yükseltilmiş, oradan Allah Teâlâ'nın dilediği yükseklikliere ulaştırılmış olması haktır.**

Yani Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in miracı meşhur haberle sabittir. Miracı inkâr eden kimse bidat ehlinden olur. Miracın inkârı ve imkânsız olduğunu iddia etmek ancak filozofların teorilere dayanmak öte bir şey değildir. Yoksa göklerin yarılıp tekrar birleştirilmesi mümkündür. Ayrıca cisimler birbirlerine denktir; biri için mümkün olan şey diğeri için de mümkün olur. Allah Teâlâ mümkün olan her şey üzerine tasarrufa kadirdir.

"**Yakaza halinde iken"** bu kayıt, miracın rüyada gerçekleştiğini zannedenlere ret için getirilmiştir. Rüyada gerçekleştiğini iddia edenler şu rivayetlere dayanırlar; (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Muaviye'ye miraç olayı "sadık bir rüyadır" demiştir. (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ayşe anamız da şöyle demiştir: Miraç gecesi Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in cesedi ortalıktan kaybolmamıştır"[1] Ayrıca ayet-i kerimede "sana gösterdiğimiz rüya ile ve Kuran'da lanetlenmiş ağaçla sadece insanları denedik."[2] buyrulmuştur.

---

1 Bkz., Kadî lyâz, *eş-Şifâ,* c. 1, s. 169; *en-Nibrâs,* s. 293. Zayıftır.

2 isra, 60

Bu iddialara şöyle cevap verilmiştir: Ayet-i kerimede ve (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Muaviye hadisinde geçen "rüya" kelimesi gözle görmek anlamındadır. (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ayşe annemizin sözü ise; Miraç sırasında Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in cesedi ruhundan ayrılmamış, ruhuyla birlikte bulunmuştur, anlamındadır. Böylece miracın hem ceset hem de ruhla yapılmış olduğunu ifade etmiştir.

"Bedeniyle" bu kayıt, miracın sadece ruhla olduğunu zannedenlere ret için getirilmiştir. Şurası açıktır; miracın uykuda veya ruhen vaki olması tamamen saçma inkâr edilmesi gereken bir iddia değildir. Kafirler, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in miracını büsbütün inkâr ettiler. Hatta birçok Müslüman o dönemde miraca inanmayarak irtidat etmiştir.

"Göğe yükseltildi" bu kayıt, yakaza halinde gerçekleşen miracın sadece isrâ suresi birinci ayette ifade edildiği gibi Beytü'l-Makdis'e kadar sürdüğünü savunanlara ret için getirilmiştir.

"Allah'ın dilediği yüksekliklere kadar" bu kayıtla selef arasında bu konuda farklı görüşler bulunduğuna işaret edilmiştir. Nitekim seleften bazısı bu yolculuğun cennete, bazısı arşa, bazısı arşın üstüne, bazısı da âlemin son ucuna kadar olduğunu söylemiştir.

İsra, Mescid-i Haram'dan Beyt-i Makdis'e kadar olan yolculuktur. İsra olayı Kur'ân-ı Kerimle sabit şüphesiz ve kesindir. Yolculuğun Beyt-i Makdis'ten göklere kadar olan kısmı meşhur rivayetlerle sabittir. Göklerden cennete veya arşa ya da bir başka bir yere devam etmiş olduğu ise haber-i vahit ile sabittir.

Sonra sahih olan Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in Allah Teâlâ'yı gözleriyle değil, kalbiyle görmüş olduğudur.

Metin

كَرَامَاتُ الْأَوْلِيَاءِ

(وَكَرَامَاتُ الْأَوْلِيَاءِ حَقٌّ) وَالْوَلِيُّ هُوَ الْعَارِفُ بِاللَّهِ تَعَالَى وَصِفَاتُهُ حَسْبَ مَا يُمْكِنُ الْمُوَاظِبُ عَلَى الطَّاعَاتِ الْمُجْتَنِبُ عَنِ الْمَعَاصِي الْمُعْرِضُ عَنِ الْانْهِمَاكِ فِي اللَّذَاتِ والشَّهَوَاتِ. وَكَرَامَتُهُ ظُهُورُ أَمْرٍ خَارِقٍ لِلْعَادَةِ مِنْ قِبَلِهِ غَيْرُ مُقَارِنٍ لِدَعْوَى النُّبُوَّةِ، فَمَا لَا يَكُون مَقْرُونًا بِالْإِيمَانِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ يَكُونُ اِسْتِدْرَاجًا، وَمَا يَكُونُ مَقْرُونًا بِدَعْوَى النُّبُوَّةِ يَكُونُ مُعْجِزَةً. وَالدَّلِيلُ عَلَى حَقِّيَّةِ الْكَرَامَةِ مَا تَوَاتَرَ عَنْ

كَثِيرٍ مِنَ الصَّحَابَةِ وَمِنْ بَعْدِهِمْ بِحَيْثُ لَا يُمْكِنُ إِنْكَارُهُ خُصُوصًا اَلْأَمْرُ الْمُشْتَرَكُ وَإِنْ كَانَتْ اَلتَّفَاصِيلُ آحَادًا.

وأَيْضًا اَلْكِتَابُ نَاطِقٌ بِظُهُورِهَا مِنْ مَرْيَمَ وَمِنْ صَاحِبِ سُلَيْمَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَبَعْدَ ثُبُوتِ الوُقُوعِ لا حَاجَةَ إِلَى إِثْبَاتِ الْجَوَازِ.

ثُمَّ أَوْرَدَ كَلَامًا يُشِيرُ إِلَى تَفْسِيرِ الْكَرَامَةِ وَإِلَى تَفْصِيلِ بَعْض جُزْئِيَّاتِهِ الْمُسْتَبْعِدَةِ جِدًا فَقَالَ: (**فَتَظْهَرُ الْكَرَامَةُ عَلَى طَرِيقِ نَقْضِ الْعَادَةِ لِلْوَلِيِّ مِنْ قَطْعِ الْمَسَافَةِ الْبَعِيدَةِ فِي الْمُدَّةِ الْقَلِيلَةِ**) كَإِتْيَانِ صَاحِبِ سُلَيْمَانَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ آصِفُ بْنُ بَرْخِيَا عَلَى الْأَشْهُرِ بِعَرْشِ بَلْقِيسَ قَبْلَ اِرْتِدَادِ الطَّرْفِ مَعَ بُعْدِ المَسَافَةِ.

(**وَظُهُورُ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ وَاللِّبَاسِ عِنْدَ الْحَاجَةِ**) إِلَيْهَا كَمَا فِي حَقِّ مَرْيَمَ فَإِنَّهُ قَالَ تَعَالَى: ﴿ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَامَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدَ اللَّهِ ﴾ [آل عمران/٣٧]

(**وَالْمَشْيُ عَلَى الْمَاءِ**) كَمَا نُقِلَ عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ، (**وَفِي الْهَوَاءِ**) كَمَا نَقَلَ عَنْ جَعْفَرَ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَلُقْمَانَ السَّرَخْسِيِّ وَغَيْرُهُمَا.

(**وَكَلَامُ الْجَمَادِ وَالْعُجْمَاءِ**) أَمَا كَلَامُ الْجَمَادِ فَكَمَا رُوِيَ أَنَّهُ كَانَ بَيْنَ يَدَي سُلَيْمَانَ وَأَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا قُصْعَةٌ فَسَبَّحَتْ وَسَمِعَا تَسْبِيحَهَا، وَأَمَا كَلَامُ الْعُجْمَاءِ فَتَكَلَّمَ الْكَلْبُ لِأَصْحَابِ الْكَهْفِ، وكَمَا رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " بَيْنَمَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقَرَةً لَهُ قَدْ حَمَلَ عَلَيْهَا الْتَفَتَتْ إِلَيْهِ الْبَقَرَةُ فَقَالَتْ إِنِّي لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا وَلَكِنِّي إِنَّمَا خُلِقْتُ لِلْحَرْثِ ». فَقَالَ النَّاسُ سُبْحَانَ اللَّهِ تَعَجُّبًا وَفَزَعًا. أَبَقَرَةٌ تَكَلَّمُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- آمَنْتُ بِهَذَا».

(**وَغَيْرَ ذَلِكَ مِنَ الْأَشْيَاءِ**) مِثْلُ رُؤْيَةِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ بِالْمَدِينَةِ جَيْشَهُ بِنَهَاوَنْدَ حَتَّى أَنَّهُ قَالَ لِأَمِيرِ جَيْشِهِ: يَا سَارِيَةُ الْجَبَلَ الْجَبَلَ تَحْذِيرًا لَهُ مِنْ وَرَاءِ الْجَبَلِ لِمَكْرِ الْعَدُوِّ هُنَاكَ، وَسِمَاعُ سَارِيَةَ كَلَامَهُ مَعَ بُعْدِ الْمَسَافَةِ، وَكَشُرْبِ خَالِدٍ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اَلسَّمُّ مِنْ غَيْرِ تَضَرُّرٍ بِهِ، وَكَجَرَيَانِ النِيلِ بِكِتَابِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَأَمْثَالُ هَذَا أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى.

وَلَمَّا اِسْتَدَلَّ الْمُعْتَزِلَةُ الْمُنْكِرُونَ لِكَرَامَةِ الْأَوْلِيَاءِ بَانَّهُ لَوْ جَازَ ظُهُورُ خَوَارِقِ الْعَادَاتِ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ لَاشْتَبَهَ بِالْمُعْجِزَةِ فَلَمْ يَتَمَيَّزْ النَبِيُّ مِنْ غَيْرِ النَبِيِّ أَشَارَ إِلَى الجَوَابِ بِقَوْلِهِ: (**وَيَكُونُ ذَلِكَ**) أَيْ: ظُهُورُ خَوَارِقِ الْعَادَاتِ مِنَ الْوَلِيِّ الَّذِي هُوَ مِنْ آحَادِ الْأُمَّةِ (**مُعْجِزَةً لِلرَّسُولِ الَّذِي ظَهَرَتْ هَذِهِ الكَرَامَةُ لِوَاحِدٍ مِنْ أُمَّتِهِ؛ لِأَنَّهُ يَظْهَرُ بِهَا**) أَيْ: بِتِلْكَ الْكَرَامَةِ (**أَنَّهُ وَلِيٌّ وَلَنْ يَكُونَ وَلِيّاً إِلَّا وَأَنْ يَكُونَ مُحِقًّا فِي دِيَانَتِهِ وَدِيَانَتُهُ الْإِقْرَارُ**) بَاللِّسَانِ (**وَالتَّصْدِيقُ**) بَالْقَلْبِ (**بِرِسَالَةِ رَسُولِهِ**) مَعَ الطَاعَةِ لَهُ فِي أَوَامِرِهِ وَنَوَاهِيهِ، حَتَّى لَوْ اِدَّعَى هَذَا الْوَلِيُّ الْاِسْتِقْلَالَ بِنَفْسِهِ وَعَدَمَ الْمُتَابَعَةِ لَمْ يَكُنْ وَلِياً وَلَمْ يَظْهَرْ ذَلِكَ عَلَى يَدِهِ.

وَالْحَاصِلُ أَنَّ الْأَمْرَ الْخَارِقَ لِلْعَادَةِ فَهُوَ بَالنِّسْبَةِ إِلَى النَبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ مُعْجِزَةٌ سَوَاءٌ ظَهَرَ ذَلِكَ مِنْ قِبَلِهِ أَوْ مِنْ قِبَلِ آحَادٍ مِنْ أُمَّتِهِ، وبِالنِّسْبَةِ إِلَى الْوَلِيِّ كَرَامَةٌ لِخُلُوِّهِ عَنْ دَعْوَى نُبُوَّةِ مَنْ ظَهَرَ ذَلِكَ مِنْ قِبَلِهِ، فَالنَبِيُّ لَا بُدَّ مِنْ عِلْمِهِ بِكَوْنِهِ نَبِيّاً، وَمِنْ قَصْدِهِ إِظْهَارَ خَوَارِقِ الْعَادَاتِ وَمِنْ حُكْمِهِ قَطْعًا بِمُوَجِبِ الْمُعْجِزَاتِ بِخِلَافِ الْوَلِيِّ.

Kelime Anlamı

وَالْوَلِيُّ **haktır-sabittir.** حَقٌّ Nedir? وَ كَرَامَاتُ الْأَوْلِيَاءِ **Velilerin kerametleri**
Veli Kimdir? هُوَ **o** الْعَارِفُ بَاللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'yı tanıayandır** Daha? وَصِفَاتِهِ **ve sıfatlarını tanıyandır** Nasıl? حَسْبَ مَا يُمْكِنُ **mümkün kılması gereğince**
Kim? الْمُوَاظِبُ **devameden** Neye? عَلَى الطَاعَاتِ **itaate** Daha kim? الْمُجْتَنِبُ **sakınan** Neden? عَنِ الْمَعَاصِي **isyanlardan** Daha kim? الْمُعْرِضُ **yüz çeviren** Neden? عَنِ الْاِنْهِمَاكِ **dalmaktan** Neye? فِي اللَّذَاتِ والشَّهَوَاتِ **lezzet ve şehvetlere.**

وَكَرَامَتُهُ **Velinin kerameti** Nedir? ظُهُورُ أَمْرٍ **bir işin zahir olmasıdır** öyle iş ki خَارِقٍ **yırtıyor** Neyi? لِلْعَادَةِ **adeti** Kimden? مِنْ قِبَلِهِ **o kişi tarafından** Daha? غَيْرُ مُقَارِنٍ **beraber de değildir** Ne ile? لِدَعْوَى النُّبُوَّةِ **peygamberlik davasıyla** فَمَا **hangi harika iş ki** لَا يَكُون مَقْرُونًا **yakın olmazsa** Neye? بَالْإِيمَانِ وَالْعَمَلِ الْصَالِحِ **iman ve salih amele** Ne olur? يَكُونُ اِسْتِدْرَاجًا **istidraç olur** وَمَا **Hangi harika iş ki** يَكُونُ **olursa** Ne olursa? مَقْرُونًا بِدَعْوَى النُّبُوَّةِ **peygamberlik iddiasıyla olursa** Ne olur? يَكُونُ مُعْجِزَةً **mucize olur.** وَالدَّلِيلُ **Delil** Ne üzerine? عَلَى حَقِّيَّةِ الْكَرَامَةِ **kerametin hak olması üzerine** Nedir? مَا تَوَاتَرَ **tevatür gelen haberlerdir** Kimden? عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الصَّحَابَةِ **bir çok sahabeden** Daha kimden? وَمِنْ بَعْدِهِمْ **onlardan sonrakilerden** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyle ki** لَا يُمْكِنُ **mümkün olmaz** Ne? إِنْكَارُهُ **inkarı** خُصُوصًا **özellikle de mütevatirdir** Ne? اَلْأَمْرُ الْمُشْتَرَكُ **mutlak keramet** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَتْ اَلتَّفَاصِيلُ **her ne kadar tafsili olanlar olsa da** Ne olsa? آحَادًا **ahad haber olsa da.**

وأَيْضًا **Yine** اَلْكِتَابُ **Kur'an-ı Kerim de** Nedir? نَاطِقٌ **delalet eder** Neye? بِظُهُورِهَا **kerametin zahir olduğuna** Kimden? مِنْ مَرْيَمَ **Meryem'den** Daha? وَمِنْ صَاحِبِ سُلَيْمَانَ **Süleyman'ın arkadaşından** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** وَبَعْدَ ثُبُوتِ الْوُقُوعِ **Vaki olduğu sabit olduktan sonra** Ne olur? لا حَاجَةَ **ihtiyaç olmaz** Neye? إِلَى إِثْبَاتِ الْجَوَازِ **cevazını isbata.**

ثُمَّ **Sonra** أَوْرَدَ **getirdi** Ne? كَلَامًا **bir kelam** öyle kelam ki يُشِيرُ **işaret ediyor** Neye? إِلَى تَفْسِيرِ الْكَرَامَةِ **kerametin tefsirine** Daha? وَإِلَى تَفْصِيلِ بَعْض جُزْئِيَّاتِهِ **ve bazı kapalı şeylerin tafsiline** öyle şeyler ki الْمُسْتَبْعِدَةِ جِدًا **cidden uzak** فَقَالَ **şöyle dedi:** فَتَظْهَرُ الْكَرَامَةُ **Keramet zahir olur** Nasıl? عَلَى طَرِيقِ نَقْضِ الْعَادَةِ **adeti bozacak bir yolla** Kim için? لِلْوَلِيِّ **veli için** Nelerden? مِنْ قَطْعِ

الْمَسَافَةِ الْبَعِيدَةِ **uzak mesafeleri kat etmek** Ne müddette? فِي الْمُدَّةِ الْقَلِيلَةِ **kısa zamanda** Ne gibi? كَإِتْيَانِ صَاحِبِ سُلَيْمَانَ **Süleyman'ın arkadaşının getirmesi gibi** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** وَهُوَ **O** Kimdir? آصِفُ بْنُ بَرْخِيَا **Asıf bin Berheya'dır** Ne olduğu halde? عَلَى الْأَشْهُرِ **en meşhura göre** Neyi getirmesi? بِعَرْشِ بَلْقِيسَ **Belkıs'ın tahtını** Ne müddet? قَبْلَ اِرْتِدَادِ الطَّرْفِ **göz kapamadan** Ne olduğu halde? مَعَ بُعْدِ الْمَسَافَةِ **mesafe uzak olmakla beraber.** Daha neler?

وَظُهُورُ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ وَالِّلبَاسِ **yiyeyecek, içecek ve giysi bulunması** Ne zaman? عِنْدَ الْحَاجَةِ **ihtiyaç anında** Neye? إِلَيْهَا **o şeylerle** Ne gibi? كَمَا فِي حَقِّ مَرْيَمَ **Meryem hakkında olduğu gibi** فَإِنَّهُ **zira şan** قَالَ تَعَالَى **Allah Teâlâ şöyle buyurdu:** "كُلَّمَا **Her ne zaman** دَخَلَ عَلَيْهَا **onun yanına girse** Kim? زَكَرِيَّا **Zekeriye** Nereye? الْمِحْرَابَ **mihraba** Ne olur? وَجَدَ عِنْدَهَا **onun yanında bulurdu** Neyi? رِزْقًا **bir rızık.** قَالَ **Derdi:** Ne derdi? يَامَرْيَمُ **Ey Meryem!** أَنَّى لَكِ هَذَا **Senin için bunlar nasıl oluyor?** قَالَتْ **Meryem şöyle derdi:** هُوَ **Bunlar** Nedir? مِنْ عِنْدَ اللَّهِ **Allah katındandır.**

وَالْمَشْيُ **Yürümek** Ne üzerine? عَلَى الْمَاءِ **su üzerinde** Ne gibi? كَمَا نُقِلَ **nakledildiği gibi** Kimden? عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ **bir çok veliden** Daha? وَفِي الْهوَاءِ **havada yürümek** Ne gibi? كَمَا نُقِلَ **nakledildiği gibi** Kimden? عَنْ جَعْفَرَ بْنِ أَبِي طَالِبٍ **Cafer bin Ebi talib'den** Daha? وَلُقْمَانَ السَّرَخْسِيّ وَغَيْرُهُمَا **ve Lokman Sarahsi ve başkalarından** Daha neler? وَكَلَامُ الْجَمَادِ وَالْعُجْمَاءِ **Cansız ve hayvanların konuşması.** أَمَا كَلَامُ الْجَمَادِ **Cansızlara gelince;** فَكَمَا رُوِيَ **rivayet edilmesi gibi** Ne? أَنَّهُ **muhakkak şan** كَانَ **vardı** Nerede? بَيْنَ يَدَي سُلَيْمَانَ **Süleyman'ın elinde** وَأَبِي الدَّرْدَاءِ **ve Ebi Derda elinde** رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُم **Allah Teâlâ onlardan razı olsun** Ne vardı? قُصْعَةٌ **bir çanak** فَسَبَّحَتْ **tespih**

etti Daha? وَسَمِعَا **ve onlar işittiler** Neyi? تَسْبِيحَهَا **çanağın tespihini.** وَأَمَا كَلَامُ الْعُجْمَاءِ **Hayvanların konuşmasına gelince;** فَتَكَلَّمَ الْكَلْبُ **köpek konuştu** öyle köpek ki لِأَصْحَابِ الْكَهْفِ **Ashab-ı Kehf'in** Daha? وكمَا رُوِيَ **ve rivayet edildiği gibi** Ne? أَنَّ النَبِيَّ **muhakkak Peygamber** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** قَالَ **şöyle buyurdu:** بَيْنَمَا رَجُلٌ **Bir zaman bir adam** öyle adam ki يَسُوقُ **götürüyor** Neyi? بَقَرَةً لَهُ **ineğini** قَدْ حَمَلَ **yükledi** Neye? عَلَيْهَا **ineğe** الْتَفَتَتْ إِلَيْهِ **adama yöneldi** Kim? الْبَقَرَةُ **inek** فَقَالَتْ **ve şöyle dedi:** إِنِّي **Muhakkak ki ben** لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا **bunun için yaratılmadım** Daha? وَلَكِنِّي **ancak ben** إِنَّمَا خُلِقْتُ **muhakkak yaratıldım** Ne için? لِلْحَرْثِ **ekin için.** فَقَالَ النَاسُ **Bunun üzerine insanlar şöyle dedi:** سُبْحَانَ اللَّهِ **Subhanallah** Ne için böyle dediler? تَعَجُّبًا وَفَزَعًا **şaşırıp korktuklarından** أَبَقَرَةٌ تَكَلَّمُ **İnek mi konuştu?** فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ **Allah Resulü şöyle buyurdu:**–صلى الله عليه وسلم– **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** آمَنْتُ بِهَذَا''**ben buna inandım.** Daha neler?

وَغَيْرَ ذَلِكَ مِنَ الْأَشْيَاءِ **ve diğer başka şeyler** Ne gibi? مِثْلُ رُؤْيَةِ عُمَرَ **Ömer'in görmesi gibi** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** Ne olduğu halde görmesi? وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ **minberdeydi** Nerede? بِالْمَدِينَةِ **Medine'de** Neyi gördü? جَيْشَهُ بِنَهَاوَنْدَ **Nehavend'deki askerlerini** Daha? حَتَّى أَنَّهُ قَالَ **hatta şöyle dedi** Kime? لِأَمِيرِ جَيْشِهِ **askerlerin komutanına** يَا سَارِيَةُ **Ey Sariye** الْجَبَلَ الْجَبَلَ **dağa dağa** Ne için böyle dedi? تَحْذِيرًا لَهُ **onu sakındırmak için** Neden? مِنْ وَرَاءِ الْجَبَلِ **dahın ötesinden** Ne için? لِمَكْرِ الْعَدُوِّ هُنَاكَ **orada düşman tuzağı olduğundan.** وَسِمَاعُ سَارِيَةَ كَلَامَهُ **Sariye'nin onun konuşmasını işitmesi** Nedir? مَعَ بُعْدِ الْمَسَافَةِ **mesafe uzak olmasına rağmendir** Daha ne gibi? وَكَشُرْبِ

خَالِدٍ **Halid'in içmesi gibi** Neyi? رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** اَلسَّمُّ **zehiri** Nasıl? مِنْ غَيْرِ تَضَرُّرٍ بِهِ **ona bir zarar olmamaksızın** Daha ne gibi? وَكَجَرَيَانِ النِيلِ **Nil'in akması gibi** Ne sebebiyle? بِكِتَابِ عُمَرَ **Ömer'in mektubuyla** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** وَأَمْثَالُ هَذَا **bunların benzerleri** Nedir? أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى **sayılamayacak kadar çoktur.**

وَلَمَّا اِسْتَدَلَّ الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile delil getirince** öyle Mutezile ki الْمُنْكِرُونَ **inkar ediyorlar** Neyi? لِكَرَامَةِ الْأَوْلِيَاءِ **velilerin kerametlerini** Ne ile delil getirdiler? بِأَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ جَازَ **şayet caiz olsa** Ne? ظُهُورُ خَوَارِقِ الْعَادَاتِ **harikulade işlerin mümkün olması** Kimden? مِنَ الْأَوْلِيَاءِ **velilerden** Ne olur? لَاشْتَبَهَ **elbette karışırdı** Ne ile karışırdı? بِالْمُعْجِزَةِ **mucizeyle** Daha? فَلَمْ يَتَمَيَّزْ **böylece ayırt edilemezdi** Kim? النَبِيُّ **peygamber** Kimden? مِنْ غَيْرِ النَبِيِّ **peygamber olmayandan** أَشَارَ **musannif işaret etti** Neye? إِلَى الجَوَابِ **cevabına** Ne ile? بِقَوْلِهِ **şu sözleriyle** وَيَكُونُ ذَلِكَ **bu olur** أَيْ: ظُهُورُ خَوَارِقِ الْعَادَاتِ **yani harikulade işlerin zahir olması** Kimden? مِنَ الْوَلِيِّ **veliden** الَّذِي **öyle veli ki** هُوَ **o** Nedir? مِنْ آحَادِ الْأُمَّةِ **ümmetin fertlerindendir.** مُعْجِزَةً **mucize olur** Kim için? لِلرَّسُولِ **peygamber için** الَّذِي **öyle peygamber ki** ظَهَرَتْ **zahir oldu** Ne? هَذِهِ الكَرَامَةُ **bu keramet** Kim için? أُمَّتِهِ لِوَاحِدٍ مِنْ **ümmetinden biri için** Neden? لِأَنَّهُ **zira muhakkak** يَظْهَرُ بِهَا **bununla zahir olur** أَيْ: بِتِلْكَ الْكَرَامَةِ **yani bu kerametle** Ne zahir olur? أَنَّهُ **muhakkak o kişi** Nedir? وَلِيٌّ **velidir.** وَلَنْ يَكُونَ وَلِيّاً **veli de olamaz** إِلَّا وَأَنْ يَكُونَ مُحِقًّا **ancak hak ise olur** Ne hususta? فِي دِيَانَتِهِ **dininde.** وَدِيَانَتُهُ **Onun dini** Nedir? الْإِقْرَارُ **ikrar etmektir** Ne ile? بِاللِّسَانِ **dil ile** Daha? وَالتَّصْدِيقُ **ve tasdik etmek** Ne ile? بِالْقَلْبِ **kalp ile** Neyi tasdik? بِرِسَالَةِ رَسُولِهِ **peygamberinin peygamberliğini** Ne olduğu halde? مَعَ الطَاعَةِ لَهُ **ona**

itaat ederek Ne hususta? فِي أَوَامِرِهِ وَنَوَاهِيهِ **emir ve yasaklarında** حَتَّى **hatta** لَوْ اِدَّعَى **şayet iddia etse** Kim? هَذَا الْوَلِيُّ **bu veli** Neyi? الْاِسْتِقْلَالَ بِنَفْسِهِ **kendisinin müstakil olduğunu** Daha? وَعَدَمَ الْمُتَابَعَةِ **ve tabi olmadığını** Ne olur? لَمْ يَكُنْ وَلِياً **veli olamaz** Daha? وَلَمْ يَظْهَرْ **ve zahir olamaz** Ne? ذَلِكَ **bu iş** Ne üzerine? عَلَى يَدِهِ **onun eli üzerinden.**

وَالْحَاصِلُ **Hülasa olarak** أَنَّ الْأَمْرَ الْخَارِقَ لِلْعَادَةِ **harikulade bir iş** Nedir? فَهُوَ o بِالنِّسْبَةِ إِلَى النَّبِيِّ **Peygambere nispetle** Nedir? عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** مُعْجِزَةٌ **mucizedir** سَوَاءٌ ظَهَرَ ذَلِكَ **ister bu iş zahir olsun** Nereden? مِنْ قِبَلِهِ **onun tarafından** Daha? أَوْ مِنْ قِبَلِ آحَادٍ مِنْ أُمَّتِهِ **veya ümmetinin fertlerinin birinden** Daha? وبِالنِّسْبَةِ إِلَى الْوَلِيِّ **veliyye nispetle ise** Nedir? كَرَامَةٌ **keramettir** Ne için? لِخُلُوِّهِ **arındığı için** Neden? عَنْ دَعْوَى نُبُوَّةِ مَنْ **öyle kimsenin peygamberlik iddiasından ki** ظَهَرَ ذَلِكَ **bu iş zahir olmuştu** Neyden? مِنْ قِبَلِهِ **onun tarafından** فَالنَّبِيُّ **Buna göre Peygamber** Nedir? لَا بُدَّ **elbette ayrılık olmaz** Neden? مِنْ عِلْمِهِ **bilmesinden** Neyi? بِكَوْنِهِ نَبِيّاً **peygamber olduğunu** Daha? وَمِنْ قَصْدِهِ **kastetmesinden** Neyi? إِظْهَارَ خَوَارِقِ الْعَادَاتِ **harikulade işleri** Daha neden ayrılık olmaz? وَمِنْ حُكْمِهِ **peygamberin hükmetmesinden** Nasıl? قَطْعًا **kesin bir şekilde** Ne sebebiyle? بِمُوجَبِ الْمُعْجِزَاتِ **mucizeleri gereğince** بِخِلَافِ الْوَلِيِّ **veli böyle olmaz.**

Metnü'l-Akâid

Keramet

Evliyanın kerameti haktır. Keramet; uzak mesafeleri çok kısa bir anda aşabilmek, ihtiyaç halinde yiyecek, içecek ve giyeceğin bir anda zuhur etmesi, su üzerinde yürümek, havada uçmak, cansız varlıklarla ve hayvanlarla konuşmak emsali olağanüstü bir şekilde velinin elinde zuhur eder.

Velinin kerameti aynı zamanda tabi olduğu peygamberin mucizesidir. Çünkü gösterdiği keramet vesilesiyle bir kimsenin veli olduğu ortaya çıkar. Kişi veli olamaz ancak ve ancak diyanetinde (inanç ve ibadetinde ve de tüm dini konularda) **isabet etmiş olursa veli olur. Şu hâlde velinin diyaneti** (ümmetinden olduğu) **resulün hak olduğunu ikrar etmektedir.**

Şerhu'l-Akâid

Evliyanın kerameti haktır. Veli, Allah Teâlâ'yı ve sıfatlarını mümkün olduğu kadar bilen, itaat üzere sabit olan, günahlardan uzak duran, dünyevî lezzet ve şehvetlerden yüz çevirmiş olan kimsedir. Velinin kerameti, peygamberlik iddia etmemesi koşuluyla olağanüstü birtakım hallerin kendisinde görülmesidir. İman ve amel-i salihte bulunmayan kişinin elinde zuhur eden olağanüstü haller (keramet değil) istidraçtır.[1] (Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) gelmeden önce) peygamberlik iddiasında bulunan salih kişinin gösterdiği olağan üstü şeyler mucizedir.

Kerametin hak oluşuna delil; sahabe ve sonraki ümmetin çoğunluğundan inkâr edilemeyecek derecede tevatür yoluyla nakledile gelen rivayetlerdir. Her ne kadar tek tek ele alındıklarında haber-i vahit olsalar da özellikle bu rivayetlerin bildirdiği ortak konular asla inkâr edilemeyecek kadar kesinlik oluşturur.

Yine Kuran-ı Kerim'de, Hz. Meryem'den, Hz. Süleyman ('aleyhi's-selâm)'ın nediminden keramet zuhur ettiğini bildiren ayet-i kerimeler vardır. Kerametin vaki olduğu sabit olduktan sonra mümkün olduğunu ispatlamaya hacet kalmaz.

Müellif, kerametin gerçek olduğunu bildirdikten sonra ne olduğunu tefsir etmek ve gerçekleşmesi çok uzak görülen kerametlerin detayına işaret etmek üzere şöyle der:

Keramet; uzak mesafeleri çok kısa bir anda aşabilmek gibi olağanüstü bir olay olarak zuhur eder. Hz. Süleyman'ın ('aleyhi's-selâm) arkadaşı ki en meşhur görüşe göre Âsaf b. Berhıyâ'dır. Onun göz açıp kapamadan Belkıs'ın tahtını çok uzak mesafeden getirmesi bu tür bir keramettir. **İhtiyaç halinde yiyecek, içecek ve giyeceğin bir anda zuhur etmesi,** Hz. Meryem'e olağanüstü biçimde yiyecek zuhur etmesi de bu tür bir keramettir.

---

1 Hasıl olanın zikredilen vasıflara sahip kişinin kastına muvafık olması halinde istidraç, muvafık olmaması haline ihanet denilir. Müslümanların avamından hasıl olana meûnet, peygamberlik gelmeden çnce peygamberlerden sadır olana irhas denilr. Böylece harikulade işler altı olur: Mucize, irhas, keramet, meûnet, istidraç ve ihanet.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu bölmeye her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. "Meryem! Bu sana nereden geldi?" derdi. O da "Bu, Allah katından" diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.[1] Yine birçok evliya için gerçekleşmiş olan **su üzerinde yürümek**, Cafer b. Ebî Talip ve Lokman es-Serahsî'de gerçekleşmiş olduğu nakledilen **havada uçmak gibi.**

Cansız varlıklarla veya hayvanlarla konuşmak cansız varlıklarla konuşmuş olduğuna dair Hz. Selman ve Hz. Ebu'd-Derda (Allah onlardan razı olsun) ile ilgili rivayet edildiğine göre bu iki sahabinin önünde bulunan bir çanak Allah Teâlâ'yı teşbih etmiş, mezkûr sahabiler de bunu bizzat işitmişlerdir.[2]

Hayvanlarla konuşmaya dair Ashab-ı kehf'in köpekleriyle konuşması örnektir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den rivayet edildiğine göre: "Adamın biri öküzün sırtına ağır bir yük yükleyince öküz dile gelip adama, ben bunun için yaratılmadım, ben ancak çift sürmek için yaratıldım, demiştir." Bunun üzerine sahabe "fesübhanellah, öküz dile geldi", diyerek hayretlerini gizleyememiştir. Allah Resulü de buna iman ettim, demiştir[3].

Bunların dışında daha nice keramet nakledilmiştir. Sözgelimi; (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ömer Medine'de minberde hutbe verirken Nihavend'e savaşa gönderdiği ordusunu görmüş ve ordu komutanına "ey Sâriye, dağdan uzak dur, dağdan uzak dur" diye seslenerek onu dağın ardında sinsice saldırıya geçmekte olan düşman birliğine karşı uyarmıştır. Ordunun olanca uzak mesafede olmasına rağmen Hz. Ömer'in sesini duyması keramettir.

(Allah kendisinden razı olsun) Hz. Halid b. Velid'e içirtilen zehirden hiç zarar görmeden kurtulması, Nil nehrinin (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ömer'in gönderdiği bir yazı vesilesiyle akmaya başlaması ve bu emsal sayılamayacak kadar keramet vardır.

Evliyanın kerametini inkâr edenler ve Mutezile iddialarına şunu delil göstermiştir. Evliyadan olağanüstü hallerin zuhur etmesi caiz olsa, mucizeyle karışır. Bu durumda veliyle peygamber arasını ayırabilmek imkânsız olur.

Müellif, buna cevap olarak şu sözleriyle işaret etmiştir: **Velinin kerameti** yani olağan üstü halin ümmetin bir ferdi olan veliden zuhur etmesi **hangi**

1 Âl-i imrân, 37

2 el-Beyhakî, Delâilü'n-Nübüvve, hadis no, 2313.

3 Sahih-i Buhârî, 2324.

peygamberin ümmetinden birinin elinde zuhur ettiyse o peygamberin mucizesidir. Çünkü gösterdiği keramet sebebiyle veli olduğu ortaya çıkar. **Kişi veli olamaz ancak ve ancak diyanetinde (inanç ve ibadetinde ve de tüm dini konularda) isabet etmiş olursa veli olur. Şu hâlde velinin diyaneti (ümmetinden olduğu) resulün hak olduğunu diliyle ikrar kalbiyle tasdik etmektedir. Artı** veli, resulün emir ve yasaklarına itaat eden kimsedir. Hatta veli olduğu iddia eden kişi, peygamberine tabi olmayıp müstakil olduğunu ileri sürerse gerçekte veli olamaz ve elinden keramet zuhur edemez.

Ezcümle: olağanüstü hallere, peygamber ('aleyhi's-selâm) tarafından bakıldığında mucizedir. Bu hallerin bizzat peygamberin kendi elinde zuhur etmesi ile ümmetinden bir velinin elinde zuhur etmesi arasında fark yoktur. Bu olağanüstü hale, veli tarafından bakıldığında ise keramettir. Zira bu olağanüstü hal kendisinin elinde zuhur eden kişi, peygamberlik iddiasında bulunmamış (salih) kişidir.

Peygamberin nebi olduğunu kesin olarak bilmesi ve olağanüstü olay göstermeye kasıtlı olarak teşebbüs etmiş olması gerekir. Ayrıca gösterdiği mucizenin gereğince hükmetmesi zorunludur. Veli ise bu konularda peygamber gibi değildir.

Metin

أَفْضَلُ الْمَخْلُوقَاتِ بَعْدَ الرُّسُلِ أَبُو بَكْرٍ وَأَفْضَلُ الْأُمَّة بَعْدَهُ عُمَرُ ثُمَّ عُثْمَانُ ثُمَّ عَلِيٌّ وَهَؤُلَاءِ خُلَفَاءُ رَسُولِ اللَّهِ حَقًّا

(**وَأَفْضَلُ الْبَشَرِ بَعْدَ نَبِيِّنَا**) وَالْأَحْسَنُ أَنْ يُقَالَ: بَعْدَ الْأَنْبِيَاء، لَكِنَّهُ أَرَادَ الْبَعْدِيَّةَ الزَّمَانِيَّةَ، وَلَيْسَ بَعْدَ نَبِيِّنَا نَبِيٌّ، وَمَعَ ذَلِكَ لَا بُدَّ مِنْ تَخْصِيص عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ؛ إِذْ لَوْ أُرِيدَ كُلُّ بَشَرٍ يُوجَدُ بَعْدَ نَبِيِّنَا اِنْتَقَضَ بِعِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَلَوْ أُرِيدَ كُلُّ بَشَرٍ يُولَدُ بَعْدَهُ لَمْ يُفِدْ التَّفْضِيلُ عَلَى الصَّحَابَةِ، وَلَوْ أُرِيدَ كُلُّ بَشَرٍ هُوَ مَوْجُودٌ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ لَمْ يُفِدْ التَّفْضِيلُ عَلَى التَّابِعِينَ وَمِنْ بَعْدِهِمْ، وَلَوْ أُرِيدَ كُلُّ بَشَرٍ يُوجَدُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ فِي الْجُمْلَةِ اِنْتَقَضَ بِعِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ.

(**أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ**) الَّذِي صَدَّقَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النُّبُوَّةِ مِنْ غَيْرِ تَلَعْثُمٍ وَفِي الْمِعْرَاجِ بِلَا تَرَدُّدٍ.

(ثُمَّ عُمَرُ الْفَارُوقِ) الَّذِي فَرَّقَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ فِي الْقَضَايَا وَالْخُصُومَاتِ.

(ثُمَّ عُثْمَانُ ذُو النُّورَيْنِ)؛ لِأَنَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ زَوَّجَهُ رُقَيَّةَ وَلَمَّا مَاتَتْ رُقَيَّةُ زَوَّجَهُ أُمَّ كُلْثُومَ وَلَمَّا مَاتَتْ قَالَ: لَوْ كَانَ عِنْدِي ثَالِثَةٌ لَزَوَّجْتُكَهَا.

(ثُمَّ عَلِيٌّ الْمُرْتَضَى) مِنْ عِبَادِ اللَّهِ وَخُلَّصِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ

عَلَى هَذَا وَجَدْنَا السَّلَفَ، وَالظَّاهِرُ أَنَّهُ لَوْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ دَلِيلٌ عَلَى ذَلِكَ لَمَا حَكَمُوا بِذَلِكَ، وَأَمَّا نَحْنُ فَقَدْ وَجَدْنَا دَلَائِلَ الجَانِبَيْنِ مُتَعَارِضَةً وَلَمْ نَجِدْ هَذِهِ الْمَسَالَةَ مِمَّا يَتَعَلَّقُ بِهِ شَيْءٌ مِنَ الْأَعْمَالِ أَوْ يَكُونُ التَّوَقُّفُ فِيهِ مُخِلاً بِشَيْءٍ مِنَ الْوَاجِبَاتِ فِيهِمَا، وَكَأَنَّ السَّلَفَ كَانُوا مُتَوَقِّفِينَ فِي تَفْضِيلِ عُثْمَانَ عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا حَيْثُ جَعَلُوا مِنْ عَلَامَاتِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ تَفْضِيلُ الشَّيْخَيْنِ وَمَحَبَّةُ الْخَتَنَيْنِ، وَالْإِنْصَافُ أَنَّهُ إِنْ أُرِيدَ بِالْأَفْضَلِيَّةِ كَثْرَةُ الثَّوَابِ فَلِلتَّوَقُّفِ جِهَةٌ، وَإِنْ أُرِيدَ كَثْرَةُ مَا يَعُدُّهُ ذَوُو الْعُقُولِ مِنَ الْفَضَائِلِ فَلَا.

Kelime Anlamı

وَأَفْضَلُ الْبَشَرِ **Beşerin en üstünü** بَعْدَ نَبِيِّنَا **Peygamberimizden sonra** وَالْأَحْسَنُ **en güzeli** Nedir? أَنْ يُقَالَ **şöyle denilmesiydi:** بَعْدَ الْأَنْبِيَاء **peygamberlerden sonra** لَكِنَّهُ **ancak musannif** أَرَادَ **kastetti** Neyi? الْبَعْدِيَّةَ الزَّمَانِيَّةَ **zaman bakımından sonra olmayı** Daha? وَلَيْسَ بَعْدَ نَبِيِّنَا **Peygamberimizden sonra yoktur** Ne? نَبِيٌّ **peygamber** وَمَعَ ذَلِكَ **bununla beraber** لَا بُدَّ **elbette ayrılık yoktur** Neden? مِنْ تَخْصِيص عِيسَى **İsa'yı ayırmaktan** Ne için? عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** إِذْ **zira** لَوْ أُرِيدَ **şayet kastedilse** Ne? كُلُّ بَشَرٍ **her beşer** Ne olur? يُوجَدُ **bulunur** Ne zaman? بَعْدَ نَبِيِّنَا **peygamberimizden sonra** Ne olur? إِنْتَقَضَ **bozulur** Kim ile? بِعِيسَى **İsa ile** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun.** وَلَوْ أُرِيدَ **Şayet kastedilse** Ne? كُلُّ بَشَرٍ **tüm beşer** öyle beşer ki يُولَدُ **doğuyor** Ne

zaman? بَعْدَهُ **Peygamberden sonra** لَمْ يُفِدْ **ifade etmez** Neyi? التَّفْضِيلَ **üstünlüğü** Kim üzerine? عَلَى الصَّحَابَةِ **sahabeler üzerine** وَلَوْ أُرِيدَ **Şayet kastedilse** Kim? كُلُّ بَشَرٍ **tüm beşer** هُوَ مَوْجُودٌ **o mevcuttur** Ne üzerinde? عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ **yeryüzü üstünde** لَمْ يُفِدْ **fayda vermez** Neyi? التَّفْضِيلَ **tafdili** Ne üzerine? عَلَى التَّابِعِينَ **tabiin üzerine** Daha? وَمَنْ بَعْدِهِمْ **ve sonrakiler** وَلَوْ أُرِيدَ **Şayet kastedilse** Kim? كُلُّ بَشَرٍ **tüm beşer** öyle beşer ki يُوجَدُ **bulunuyor** Ne üzerine? عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ **yeryüzünde** فِي الْجُمْلَةِ **genel olarak** Ne olur? إِنْتَقَضَ **bozulur** Ne ile? بِعِيسَى **İsa ile** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun.**

أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ **Ebu Bekir Sıddık** Nedir? الَّذِي **öyle biridir ki** صَدَّقَ **tasdik etmiştir** Kimi? النَّبِيَّ **Peygamberi** Ne hususta tasdik etti? صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** فِي النُّبُوَّةِ **peygamberlikte** Nasıl? مِنْ غَيْرِ تَلْعَثُمٍ **hiç beklemeksizin** Daha ne hususta tasdik etti? وَفِي الْمِعْرَاجِ **miraç hususunda** Nasıl? بِلَا تَرَدُّدٍ **tereddüt etmeksizin** ثُمَّ عُمَرُ الْفَارُوقِ **Sonra Ömer Faruk** الَّذِي **öyle biridir ki** فَرَّقَ **ayırdı** Neyi? بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ **hak ile batıl arasını** Ne hususta? فِي الْقَضَايَا وَالْخُصُومَاتِ **hükümlerde ve anlaşmazlıklarda** ثُمَّ عُثْمَانُ **Sonra Osman** O kimdir? ذُو النُّورَيْنِ **çift nur sahibidir** Ne için? لِأَنَّ النَّبِيَّ **zira Peygamber** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** زَوَّجَهُ **onu evlendirdi** Kim ile? رُقَيَّةَ **Rukiyye ile** Daha? وَلَمَّا مَاتَتْ **ölünce de** Kim? رُقَيَّةُ **Rukiyye** Ne yaptı? زَوَّجَهُ **onu evlendirdi** Kim ile? أُمَّ كُلْثُومَ **Ümmü Külsüm ile** وَلَمَّا مَاتَتْ **o da ölünce** Ne olur? قَالَ **şöyle buyurdu:** لَوْ كَانَ **Şayet olsaydı** Kimde? عِنْدِي **yanımda** Ne olsaydı? ثَالِثَةٌ **üçüncüsü** Ne olurdu? لَزَوَّجْتُكَهَا **onu da seninle evlendiririrdim** ثُمَّ عَلِيٌّ **Sonra Ali'dir** O kimdir? الْمُرْتَضَى **razı olunan** Kim tarafın-

dan razı olunan? مِنْ عِبَادِ اللَّهِ **kullar tarafından** Daha? وَخُلَّصِ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ **ve Allah Resulü'nün sahabelerinin seçkinleri tarafıdan**

عَلَى هَذَا **Böyle** وَجَدْنَا **bulduk** Kimi? السَّلَفَ **Selefi** وَالظَّاهِرُ **Zahir olan** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَوْ لَمْ يَكُنْ **şayet olmasa** Kim için? لَهُمْ **onlar için** Ne? دَلِيلٌ **bir delil** Ne üzerine? عَلَى ذَلِكَ **bu konu üzerine** Ne olur? لَمَا حَكَمُوا **elbette hükmetlerdi** Ne ile? بِذَلِكَ **bu şekilde** وَأَمَّا نَحْنُ **Bize gelince;** فَقَدْ وَجَدْنَا **muhakkak bulduk** Kimi? دَلَائِلَ الجَانِبَيْنِ **iki tarafın delillerini** Nasıl? مُتَعَارِضَةً **muarız** Daha? وَلَمْ نَجِدْ **ve yine bulamadık** Neyi? هَذِهِ الْمَسَأَلَةَ **bu meseleyi** Nasıl? مِمَّا يَتَعَلَّقُ بِهِ **ona taalluk ediyor** Ne? شَيْءٌ **her hangi bir şey** öyle şey ki مِنَ الْأَعْمَالِ **amellerden** Daha? أَوْ يَكُونُ **veya olur** Ne? التَّوَقُّفُ فِيهِ **bu hususta duraksamak** Ne olur? مُخِلاً **ihlal eder** Neyi? بِشَيْءٍ **her hangi bir şeyi** Nelerden? مِنَ الْوَاجِبَاتِ **vaciplerden** Ne hakkında? فِيهِمَا **o ikisi hakkında** وَكَأَنَّ السَّلَفَ **Sanki Selef** Nedir? كَانُوا **idiler** Ne? مُتَوَقِّفِينَ **duraksar** Ne hususta? فِي تَفْضِيلِ عُثْمَانَ **Osman'ı tafdil etmekte** Kim üzerine? عَلَى عَلِيٍّ **Ali üzerine** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا **Allah Teâlâ onlardan razı olsun** حَيْثُ جَعَلُوا **şöyleki yaptılar** Ne yaptılar? مِنْ عَلَامَاتِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ **Ehl-i Sünnet alametlerinden** Neyi? تَفْضِيلَ الشَّيْخَيْنِ **iki büyüğü üstün kılmayı** Daha? وَمَحَبَّةُ الْخَتَنَيْنِ **ve ki damadı sevmeyi**

وَالْإِنْصَافُ **İnsafın gereği** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** إِنْ أُرِيدَ **şayet kastedilse** Ne ile? بِالْأَفْضَلِيَّةِ **üstünlükle** Ne? كَثْرَةُ الثَّوَابِ **çok sevap** Ne olur? فَلِلتَّوَقُّفِ جِهَةٌ **duraksamak bir yöndür** Daha? وَإِنْ أُرِيدَ **şayet kastedilirse** Ne? كَثْرَةُ مَا **öyle şeylerin çokluğu ki** يَعُدُّهُ **onu sayar** Kim? ذَوُو الْعُقُولِ **akıl sahipleri** Ne sayar? مِنَ الْفَضَائِلِ **üstünlüklerden** فَلَا **bu durumda duraksamak gerekmez.**

Metnü'l-Akâid

Peygamber Efendimiz'den Sonra En Üstün Sahabiler

Hz. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'den sonra beşerin en üstünü** (Allah kendisinden razı olsun) **Ebubekir es-Sıddık'dır. Sonra** (Allah kendisinden razı olsun) **Ömer el-Fârûk, sonra** (Allah kendisinden razı olsun) **Osman Zinnûreyn,** (Allah kendisinden razı olsun) **sonra Alî el- Mürtezâ'dır.**

Şerhu'l-Akâid

Hz. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'den sonra beşerin en üstünü** Müellifin "peygamberlerden sonra beşerin en üstünü" deseydi daha güzel olurdu. Fakat böyle diyerek Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den sonraki dönemi kastetmiştir. Zira Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den sonra peygamber yoktur.

Bununla birlikte Hz. İsa ('aleyhi's-selâm) bu sıralamanın dışında tutulması gerekir. Zira (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ebubekir'in bütün beşerden üstün olduğu kastedilmiş olursa Hz. İsa ('aleyhi's-selâm)'ın (Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e bağlı bir ümmet olarak inmesi) bu sıralamayı bozar.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den sonra doğan ümmetin tamamı kastedilirse bu durumda da (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ebubekir'in sahabeden üstün olduğu ifade edilmiş olmaz. (Zira Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den önce doğmuştur).

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) döneminde yeryüzünde var olan beşerden üstün olduğu kast edilmiş olursa, bu durumda da tabiînden ve onlardan sonraki insanlardan üstün olduğu ifade edilmiş olmaz. Yine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den sonra yeryüzünde bulunan ve bulunacak olan tüm insanlardan üstün olduğu kastedilirse sıralama yine hüküm Hz. İsa ('aleyhi's-selâm) ile bozulur. (Allah kendisinden razı olsun) **Ebubekir es-Sıddık'dır**. O, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in nübüvvetini hiçbir şekilde şüphe duymadan kabullenmiş ve onu tasdik etmiştir. Bunun gibi miraç olayında da en ufak bir tereddüt yaşamadan doğrulamıştır.

Sonra en üstün (Allah kendisinden razı olsun) **Ömer el-Fârûk'tur**. O, insanlar arasında olaylarda ve hasımlıklarda hükmederken hak ile batılı ayıracak şekilde adil kararlar vermiştir.

Sonra (Allah kendisinden razı olsun) **Hz. Osman Zinnûreyn'dir**. (Zinnûreyn" iki nur sahibi anlamına gelmektedir). Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem),

Hz. Osman'a (Allah ondan razı olsun) önce kızlarından Rukayye'yi, o ölünce de diğer kızı Ümmü Gülsüm'ü nikâhlamıştır. Ümmü Gülsüm de ölünce Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), "eğer üçüncü bir kızım olsaydı onu da sana nikâhlardım" demiştir.1

Sonra (Allah kendisinden razı olsun) **Alî el-Mürtezâ'dır.** Hz. Ali'nin lakabı olan (razı olunan, beğenilen anlamına gelen) bu lakap onun, Allah Teâlâ'nın salih kullarından ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in seçkin ashabından olduğundan ona verilmiş olduğunu gösterir.

Eslafımızı bu inanç üzere bulduk. Gerçek şu ki onların konuya dair geçerli delili bulunmasaydı, böyle bir fazilet derecelendirmesi yapmazlardı. Fakat biz her iki tarafın (Ehlisünnet ve Şîa) delillerinin taaruz ettiğini görmekteyiz. Ayrıca bu meseleyi amel ile alakalı olmayan bir mesele olarak görüyoruz. Ve de bu meselede tevakkuf etmenin herhangi bir vacibe zarar verdiğini düşünmüyoruz.

Adeta selef-i salihîn Hz. Osman'ın Hz. Ali'ye (Allah onlardan razı olsun) üstün olduğu hususunda kararsızdı. Bu yüzden Şeyhayn'i üstün görmeyi, Hateneyn'i ise (Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in iki damadı Hz. Osman ve Hz. Ali) sevmeyi Ehlisünnet ve'l-cemaat alameti görmüşlerdir.

İnsafla hareket etmek gerekirse burada üstünlükle fazla sevap alan kastediliyorsa tevakkuf etmenin anlamı olur. Fakat üstünlükle akıl sahiplerinin fazilet sayacağı şeyler kastediliyorsa tevakkuf etmenin anlamı olmaz.

Metin

الخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ

(وخِلَافَتُهُمْ) أَيْ: نِيَابَتُهُ عَنِ الرَّسُولِ فِي إِقَامَةِ الدِّينِ بِحَيْثُ يَجِبُ عَلَى كَافَّةِ الْأُمَمِ الْاِتِّبَاعُ (عَلَى هَذَا التَّرْتِيبِ أَيْضًا) يَعْنِي أَنَّ الخِلَافَةَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ لِأَبِي بَكْرٍ ثُمَّ لِعُمَرَ ثُمَّ لِعُثْمَانَ ثُمَّ لِعَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، وَذَلِكَ؛ لِأَنَّ الصَّحَابَةَ قَدْ اِجْتَمَعُوا يَوْمَ تُوفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَقِيفَةِ بَنِي سَاعِدَةَ وَاسْتَقَرَّ رَأْيُهُمْ بَعْدَ الْمُشَاوَرَةِ وَالْمُنَازَعَةِ عَلَى خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَأَجْمَعُوا عَلَى ذَلِكَ وَتَابَعَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى رُؤُوسِ الْأَشْهَادِ بَعْدَ تَوَقُّفٍ كَانَ مِنْهُ، وَلَوْ لَمْ تَكُنْ الخِلَافَةُ حَقًّا لَهُ لَمَا اِتَّفَقَ عَلَيْهِ الصَّحَابَةُ وَلَنَازَعَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ

اللَّهُ عَنْهُ كَمَا نَازَعَ مُعَاوِيَةَ وَلَاحْتَجَّ عَلَيْهِم لَوْ كَانَ فِي حَقِّهِ نَصٌّ كَمَا زَعَمَتْ الشِّيعَةُ، وَكَيْفَ يُتَصَوَّرُ فِي حَقِّ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ اَلْاِتِّفَاقُ عَلَى البَاطِلِ وَتَرْكُ العَمَلِ بِالنَّصِّ الْوَارِدِ.

ثُمَّ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ لَمَّا أَيِسَ مِنْ حَيَاتِهِ دَعَا عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَأَمْلَى عَلَيْهِ كِتَابَ عَهْدِهِ لِعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَلَمَّا كَتَبَ عُثْمَانُ خَتَمَ الصَّحِيفَةَ وَأَخْرَجَهَا إِلَى النَّاسِ وَأَمَرَهُمْ أَنْ يُبَايِعُوا لِمَنْ فِي الصَّحِيفَةِ فَبَايَعُوا حَتَّى مَرَّتْ بِعَلِيٍّ فَقَالَ: بَايَعْنَا لِمَنْ كَانَ فِيهَا وَإِنْ كَانَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْه.

وَبِالْجُمْلَةِ وَقَعَ الْاِتِّفَاقُ عَلَى خِلَافَتِهِ، ثُمَّ اُسْتُشْهِدَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وتَرَكَ الخِلَافَةَ شُورَى بَيْنَ سِتَّةٍ: عُثْمَانُ وعَلِيٌّ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَطَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، ثُمَّ فَوَّضَ الْأَمْرَ خَمْسَتُهُمْ إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَرَضُوا بِحُكْمِهِ، فَاخْتَارَ عُثْمَانَ وَبَايَعَهُ بِمَحْضَرٍ مِنَ الصَّحَابَةِ فَبَايَعُوهُ وَانْقَادُوا لِأَوَامِرِهِ وَنَوَاهِيهِ وَصَلُّوا مَعَهُ الجُمَعَ وَالْأَعْيَادَ، فَكَانَ إِجْمَاعًا.

ثُمَّ اُسْتُشْهِدَ وَتَرَكَ الْأَمْرَ مُهْمَلاً فَاجْتَمَعَ كِبَارُ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَالْتَمَسُوا مِنْهُ قَبُولَ الخِلَافَةِ وَبَايَعُوهُ لِمَا كَانَ أَفْضَلَ أَهْلِ عَصْرِهِ وَأَوْلَاهُمْ بِالخِلَافَةِ، وَمَا وَقَعَ مِنَ الْمُخَالَفَاتِ وَالْمُحَارَبَاتِ لَمْ يَكُنْ عَن نِزَاعٍ فِي خِلَافَتِهِ بَلْ عَنْ خَطَإٍ فِي الْاِجْتِهَادِ، وَمَا وَقَعَ مِنَ الْاِخْتِلَافِ بَيْنَ الشِّيعَةِ وَأَهْلِ السُّنَّةِ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ وَادِّعَاءِ كُلٍّ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ النَّصَّ فِي بَابِ الْإِمَامَةِ وَإِيرَادِ الْأَسْئِلَةِ وَالْأَجْوِبَةِ مِنَ الجَانِبَيْنِ فَمَذْكُورٌ فِي الْمُطَوَّلَاتِ.

Kelime Anlamı

أَيْ: نِيَابَتُهُ عَنِ الرَّسُولِ yani Peygambere **وخِلَافَتُهُمْ Onların halifelikleri** **naib olmaları** Ne hakkında? **فِي إِقَامَةِ الدِّينِ dini ikame hususundadır** Nasıl? **بِحَيْثُ şöyleki** **يَجِبُ vaciptir** Kim üzerine? **عَلَى كَافَّةِ الْأُمَمِ tüm ümmet**

üzerine Ne vaciptir? الْاِتِّبَاعُ **onlara tabi olmak** Onların halifetlikleri nasıldır? عَلَى هَذَا التَّرْتِيبِ أَيْضًا **yine bu tertip üzeredir** يَعْنِي **yani** أَنَّ الخِلَافَةَ **muhakkak ki halife** Ne zaman? بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ **Allah Resulü'nden sonra** Kim içindir? صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** لِأَبِي بَكْرٍ **Ebu Bekir içindir** ثُمَّ لِعُمَرَ **sonra Ömer içindir** ثُمَّ لِعُثْمَانَ **sonra Osman içindir** ثُمَّ لِعَلِيٍّ **sonra Ali içindir** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ **Allah Teâlâ onlardan razı olsun** وَذَلِكَ **Bu** Ne için? لِأَنَّ الصَّحَابَةَ **zira muhakkak sahabeler** Nedir? قَدْ اِجْتَمَعُوا **icma ettiler** Ne zaman? يَوْمَ تُوفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ **Allah Resulü vefat ettiğinde** Nerede? صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Muhammed Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** فِي سَقِيفَةِ بَنِي سَاعِدَةَ **Beni Saide'nin çardağında** Daha? وَاسْتَقَرَّ رَأْيُهُمْ **görüşleri kesinleşti** Ne zaman? بَعْدَ الْمُشَاوَرَةِ وَالْمُنَازَعَةِ **müşavere ve tartışmadan sonra** Ne üzerine? عَلَى خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ **Ebu Bekir'in hilafti üzerine** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** وَأَجْمَعُوا عَلَى ذَلِكَ **bu hususta icma ettiler** Daha? وَتَابَعَهُ عَلِيٌّ **Ali de ona tabi oldu** Ne üzerine? رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** عَلَى رُؤُوسِ الْأَشْهَادِ **şahitlerin yanında** Ne zaman? بَعْدَ تَوَقُّفٍ **duraksadıktan sonra** öyle duraksamak ki كَانَ مِنْهُ **ondan sadır oldu** وَلَوْ لَمْ تَكُنْ الخِلَافَةُ **şayet hilafet olmasaydı** Ne? حَقًّا لَهُ **Ebu Bekir için hak olmasaydı** Ne olur? لَمَا اِتَّفَقَ عَلَيْهِ **elbette onun üzerinde ittifak etmezdi** Kim? الصَّحَابَةُ **sahabeler** Daha? وَلَنَازَعَهُ **ve elbette karşı çıkardı** Kim? عَلِيٌّ **Ali** Ne gibi? رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** كَمَا نَازَعَ **tartıştığı gibi** Kimle? مُعَاوِيَةَ **Muaviye'yle** وَلَاحْتَجَّ عَلَيْهِم **ve onların aleyhine delil getirirdi** لَوْ كَانَ **şayet olsaydı** فِي حَقِّهِ **hilafet hakkında** Ne olsaydı? نَصٌّ **nas** Ne gibi? كَمَا زَعَمَتْ الشِّيعَةُ **Şia'nın zannettiği gibi** وَكَيْفَ يُتَصَوَّرُ **Nasıl tasavvur**

edilir فِي حَقِّ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ **Allah Resulü'nün sahabeleri hakkında** Ne? اَلْاِتِّفَاقُ **ittifak** Ne üzerine? عَلَى الْبَاطِلِ **batıl üzere** Daha? وَتَرْكُ الْعَمَلِ **ve amel etmeyi terk etmeleri** Ne ile? بِالنَّصِّ الْوَارِدِ **gelen naslarla.**

ثُمَّ **Sonra** إِنَّ أَبَا بَكْرٍ **muhakkak Ebu Bekir** Nedir? رَضِيَ اللَّهُ عنه **Allah Teâlâ ondan razı olsun** لَمَّا أَيِسَ **ümidini yitirince** Neden? مِنْ حَيَاتِهِ **yaşamından** Ne oldu? دَعَا **çağırdı** Kimi? عُثْمَانَ **Osman'ı** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** وَأَمْلَى عَلَيْهِ **ve ona yazdırdı** Neyi? كِتَابَ عَهْدِهِ **yazılı sözleşmeyi** Kim için? لِعُمَرَ **Ömer için** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** فَلَمَّا كَتَبَ عُثْمَانُ **Osman yazınca** Ne oldu? خَتَمَ الصَّحِيفَةَ **mektubu mühürledi** Daha? وَأَخْرَجَهَا إِلَى النَّاسِ **ve onu insanlara çıkardı** Daha? وَأَمَرَهُمْ **ve onlara emretti** Ne için? أَنْ يُبَايِعُوا **biat etmeleri için** Kime? لِمَنْ فِي الصَّحِيفَةِ **mektupta yazılı olana** فَبَايَعُوا **böylece biat ettiler** حَتَّى مَرَّتْ بِعَلِيٍّ **hatta mektup Ali'ye ulaştı** فَقَالَ **şöyle dedi:** بَايَعْنَا **Biz biat ettik** Kime? لِمَنْ **öyle birine ki** كَانَ فِيهَا **o mektupta yazıyor** وَإِنْ كَانَ عُمَرَ **Ömer de olsa** رَضِيَ اللَّهُ عَنْه **Allah Teâlâ ondan razı olsun** وَبِالْجُمْلَةِ **Netice olarak** وَقَعَ الْاِتِّفَاقُ **ittifak oluştu** Ne üzerine? عَلَى خِلَافَتِهِ **Ömer'in hilafetinde** ثُمَّ **sonra** اُسْتُشْهِدَ عُمَرُ **Ömer şehit edildi** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** وتَرَكَ الخِلَافَةَ **ve hilafeti bıraktı** Kime? شُورَى بَيْنَ سِتَّةٍ **altı kişi arasındaki şuraya** Onlar kimler? عُثْمَانُ **Osman** وعَلِيٌّ **Ali** وَسَعْدُ بْنُ **Zübeyr** وَالزُّبَيْرُ **Talha** وَطَلْحَةُ **Abdullah bin Avf** وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ **Said bin Ebi Vakkas** أَبِي وَقَاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ **Allah Teâlâ onlardan razı olsun** ثُمَّ **Sonra** فَوَّضَ الْأَمْرَ **işi teslim ettiler** Kim? خَمْسَتُهُمْ **beşi** Kime? إِلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ **Abdurrahman bin Avf'a** وَرَضُوا بِحُكْمِهِ **ve hükmüne razı oldular** فَاخْتَارَ عُثْمَانَ **o da Osman'ı seçti** وَبَايَعَهُ **ona biat etti** Nerede? بِمَحْضَرٍ

مِنَ الصَّحَابَةِ **sahabelerin huzurunda** Daha? فَبَايَعُوهُ **diğerleri de biat ettiler** وَانْقَادُوا لِأَوَامِرِهِ وَنَوَاهِيهِ **onun emir ve yasaklarına boyun eğdiler** وَصَلُّوا مَعَهُ **onunla beraber kıldılar** Neyi? الْجُمَعَ وَالْأَعْيَادَ **Cuma ve bayram namazlarını** فَكَانَ إِجْمَاعًا **böylece icma oluştu.** ثُمَّ اُسْتُشْهِدَ **Sonra o da şehit edildi** وَتَرَكَ الْأَمْرَ **işi bıraktı** Nasıl? مُهْمَلاً **belirsiz** فَاجْتَمَعَ **böylece ittifak etti** Kim? كِبَارُ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ **Muhacir ve Ensar'ın büyükleri** Ne üzerine ittifak ettiler? عَلَى عَلِيٍّ **Ali üzerine** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** وَالْتَمَسُوا مِنْهُ **ve ondan istediler** Neyi? قَبُولَ الخِلَافَةِ **hilafeti kabul etmesini** وَبَايَعُوهُ **ve ona biat ettiler** Ne için? لِمَا كَانَ **o olduğu için** Ne olduğu için? أَفْضَلَ أَهْلِ عَصْرِهِ **asrının en üstünü** Daha? وَأَوْلَاهُمْ بِالخِلَافَةِ **ve hilafete en layık olanı.**

وَمَا **Hangi şey ki** وَقَعَ **oldu** Olan nedir? مِنَ الْمُخَالَفَاتِ وَالْمُحَارَبَاتِ **muhalefet ve savaşlar** Nedir? لَمْ يَكُنْ **bunlar olmadı** Neden dolayı? عَنْ نِزَاعٍ فِي خِلَافَتِهِ **onun hilafeti hakkında tartışmadan değildir** بَلْ **bilakis** Neden? عَنْ خَطَإٍ فِي الْاِجْتِهَادِ **içtihat hatasındandır**

وَمَا **Hangi şey ki** وَقَعَ **oldu** Olan nedir? مِنَ الْاِخْتِلَافِ **ihtilaf** Kim ile?

بَيْنَ الشِّيعَةِ وَأَهْلِ السُّنَّةِ **Şia ile Ehl-i Sünnet arasında** Ne hususta? فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ **bu meselede** Daha? وَادِّعَاءِ كُلٍّ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ **ve her iki fırkanın iddia etmesi** Neyi? النَّصِّ **nas olduğunu** Ne hususta? فِي بَابِ الْإِمَامَةِ **imamet babında** Daha? وَإِيرَادِ الْأَسْئِلَةِ وَالْأَجْوِبَةِ **ve soru cevapların getirilmesi** Kim tarafından? مِنَ الجَانِبَيْنِ **har iki taraftan da** Nedir? فَمَذْكُورٌ فِي الْمُطَوَّلَاتِ **uzun kitaplarda zikredilmiştir**

Metnü'l-Akâid

Râşit Halifeler

Hilafetleri de bu sıraya göredir.

Şerhu'l-Akâid

Bu sahabîlerin halifelik sıralaması yani tüm ümmetin tabi olmasının vacip olacağı şekilde dini vazifeleri idare hususunda Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in naibi olmaları zikredilen tertip üzeredir. Yani Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den sonra sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (Allah hepsinden razı olsun) halife olmuşlardır.

Bu dört halifenin halife olması özetle şöyledir: Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in vefat ettiği gün sahabe Benî Sakife'nin avlusunda toplanmış, aralarında yaşanan tartışma ve istişarelerden sonra Hz. Ebubekir'in (Allah ondan razı olsun) halife olması herkesin kararıyla onaylanmıştır. Sadece Hz. Ali (Allah ondan razı olsun) de kısa bir zaman geri durmuş daha sonra gelip şahitler huzurunda Hz. Ebubekir'e (Allah ondan razı olsun) biat etmiştir. Şayet Hz. Ebubekir'in (Allah ondan razı olsun) halife olması hak olmasaydı sahabenin tümü ittifak halinde bunu onaylamazdı. Hz. Ali, Hz. Muaviye'ye (Allah her ikisinden de razı olsun) halifelik hakkını tanımadığı gibi ona da karşı çıkardı. Ayrıca Şia'nın ileri sürdüğü gibi kendisinin halife olduğunu gösteren bir nas bulunsaydı bunu Hz. Ebubekir'e (Allah ondan razı olsun) karşı delil olarak kullanırdı. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ashabının batıl bir görüşte ittifak etmiş olabilecekleri, konuya dair varit olan dini bir nassı terk edebilecekleri nasıl düşünülebilir!

Hz. Ebubekir (Allah ondan razı olsun) yaşamından ümit kesince Hz. Osman'ı huzuruna çağırmış ve ona Hz. Ömer hakkında ahitname yazdırmıştır (Allah hepsinden razı olsun). Hz. Osman (Allah ondan razı olsun) ahitnameyi yazıldıktan sonra onu mühürleyip insanlara sunmuş ve onlardan ahitnamede geçen kişiye biat etmelerini istemiştir. Ardından Hz. Ali'ye uğramış Hz. Ali de "içindeki kişi Ömer bile olsa ona biat ettim" demiştir. Ezcümle: Hz. Ömer'in halife oluşu da sözbirliğiyle kabul edilmiştir.

Hz. Ömer şehit edildiğinde halife seçimini Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan (Allah hepsinden razı olsun) oluşan altı kişilik bir şuraya bırakmıştır.

Şura heyeti istişare neticesinde seçim yetkisini Hz. Abdurrahman b. Avf'a (Allah ondan razı olsun) vermiş, verdiği hükme razı olmuştur. Hz. Abdurrahman b. Avf da Hz. Osman'ı seçmiş ve sahabenin huzurunda ona biat etmiş, sahabe de hep birlikte biat etmiş, emir ve yasaklarına bağlılık gösterip onun arkasında Cuma ve Bayram namazlarını kılmışlardır. Tüm bunlar gösteriyor ki Hz. Osman'ın halife oluşunda da icma vardır.

Hz. Osman (Allah ondan razı olsun) şehit edilince halife seçimini belirlemeden bırakmıştır. Muhacir ve Ensar'ın büyükleri bir araya gelerek Hz. Ali'nin yanına varmışlar ve ondan halife olmasını istemişlerdir. Zira Hz. Ali (Allah ondan razı olsun) o esnadaki tüm sahabenin en üstünü ve hilafete en layık olanıydı.

Hz. Ali'nin halifeliği esnasında sahabe arasında yaşanan çekişme ve savaşlar onun halifeliğinin kabul edilmeyişinden değildi, aksine hatalı içtihattan kaynaklanmıştı.[1]

Bu konuda ehlisünnet ile Şia arasında vuku bulan ihtilaf ve her bir tarafın halifelik konusunda kendi lehinde olduğunu iddia ettiği nas ve de ileri sürdükleri itirazlar ve cevaplar, konu hakkında daha fazla detay veren geniş akait kitaplarında bulunmaktadır.

Metin

الأُمَرَاءُ

(والخِلَافَةُ ثَلاثُونَ سَنَةً ثُمَّ بَعْدَهَا مُلْكٌ وَإِمَارَةٌ) لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "الخِلَافَةُ بَعْدِي ثَلَاثُونَ سَنَةً ثُمَّ تَصِيرُ مُلْكًا عَضُوضًا"

وَقَدْ اُسْتُشْهِدَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَلَى رَاسِ ثَلاثِينَ سَنَةً مِنْ وَفَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ، فَمُعَاوِيَةُ وَمَنْ بَعْدَهُ لَا يَكُونُونَ خُلَفَاءَ بَلْ كَانُوا مُلُوكًا وَأُمَرَاءَ، وَهَذَا مُشْكِلٌ؛ لِأَنَّ أَهْلَ الْحَلِّ وَالْعَقْدِ مِنَ الْأُمَّةِ قَدْ كَانُوا مُتَّفِقِينَ عَلَى خِلَافَةِ الْخُلَفَاءِ الْعَبَّاسِيَّةِ وَبَعْضِ الْمَرْوَانِيَّةِ كَعُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ مَثَلاً، وَلَعَلَّ الْمُرَادَ أَنَّ الْخِلَافَةَ الْكَامِلَةَ الَّتِي لا يَشُوبُهَا شَيْءٌ مِنَ الْمُخَالَفَةِ وَمَيْلٌ عَنِ الْمُتَابَعَةِ تَكُونُ ثَلاثِينَ سَنَةً وَبَعْدَهَا قَدْ يَكُونُ وَقَدْ لا يَكُونُ

Kelime Anlamı

والخِلَافَةُ Hilafet Nedir? **ثَلاثُونَ سَنَةً otuz senedir ثُمَّ بَعْدَهَا ondan sonra** Nedir? **مُلْكٌ وَإِمَارَةٌ sultanlık ve emirliktir** Ne için? **لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ Peygamber efendimizin şu sözü gereği: selam üzerine olsun salat "الخِلَافَةُ بَعْدِي Benden sonra**

1 Yani ona muhalif olanlar onun halifeliğini kabul etmekteydiler. İhtilaf sebebi Hazreti Osman'ı şehit eden katile kısas uygulamamasındandı. Buna rağmen Ehl-i Sünnet aralarında cari olan ihtilaflarda Hazreti Ali'nin hak olduğu görüşündedirler.

hilafet Nedir? ثَلَاثُونَ سَنَةً **otuz senedir** ثُمَّ تَصِيرُ **sonra dönüşür** Neye? مُلْكًا عَضُوضًا **güçlü sultanlara.** وَقَدْ أُسْتُشْهِدَ **Muhakkak şehit edildi** Kim? عَلِيٌّ **Ali** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** Ne zaman? عَلَى رَاسِ ثَلَاثِينَ سَنَةً **otuz senenin başında** Ne zamandan? مِنْ وَفَاةِ رَسُولِ اللَّهِ **Allah Resulü'nün vefatından sonra** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** فَمُعَاوِيَةُ وَمَنْ بَعْدَهُ **Muaviye ve ondan sonrakiler** Nedir? لَا يَكُونُونَ خُلَفَاءَ **halife değillerdir** بَلْ **bilakis** كَانُوا مُلُوكًا وَأُمَرَاءَ **sultan ve emirdirler.** وَهَذَا مُشْكِلٌ **Bu iddia sorunludur** Ne için? لِأَنَّ أَهْلَ الْحَلِّ وَالْعَقْدِ **zira çözüm makamında olanlar** Kimden? مِنَ الْأُمَّةِ **ümmetten** قَدْ كَانُوا مُتَّفِقِينَ **ittifak ettiler** Ne üzerine? عَلَى خِلَافَةِ الْخُلَفَاءِ الْعَبَّاسِيَّةِ **Abbasi halifelerinin hilafeti üzerine** Daha? وَبَعْضِ الْمَرْوَانِيَّةِ **ve bazı Mervaniler üzerine** Ne gibi? كَعُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ مَثَلاً **mesela Ömer bin Abdi'l-Aziz gibi** وَلَعَلَّ الْمُرَادَ **Belki de maksat** Nedir? أَنَّ الْخِلَافَةَ الْكَامِلَةَ **kamil hilafet** الَّتِي **öyle hilafet ki** لا يَشُوبُهَا **ona karışmamış** Ne? شَيْءٌ **hiçbir şey** Nelerden? مِنَ الْمُخَالَفَةِ **muhalefetlerden** Daha? وَمَيْلٌ **ve meyil** Neden? عَنِ الْمُتَابَعَةِ **tabi olmaktan** İşte böyle bir hilafet nedir? تَكُونُ ثَلَاثِينَ سَنَةً **otuz sene olur** وَبَعْدَهَا **ondan sonra** قَدْ يَكُونُ **bazen olur** Daha? وَقَدْ لا يَكُونُ **bazen de olmaz.**

Metnü'l-Akâid

Meliklik ve Emirlik

Hilafet otuz senedir. Ondan sonra meliklik ve emirlik vardır.

Şerhu'l-Akâid

Hilafet otuz senedir.[1] **Ondan sonra meliklik ve emirlik vardır.** Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Halifelik benden sonra

1 Ebu Bekir Sıddık'ın hilafeti iki sene üç ay, Hazreti Ömer'in hilafeti on sene altı ay, Hazreti Osman'ın hlafeti birkaç gün eksik olarak on iki sene, Hazreti Ali'nin hilafeti dört sene dokuz aydır.

otuz sene olacaktır. Ondan sonra ısırıcı/zalim meliklik olacaktır"[1]. (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ali, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in vefatından sonraki otuz yılın başlarında vefat etmiştir. Buna göre (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Muaviye ve sonrasında iktidara gelenler halife değil, melik ve emirdirler.

Fakat bir müşkil var; ümmetin ehl-i hal ve akit (önde gelen yetkilileri) Abbasî halifelerinin ve Ömer b. Abdülaziz emsali bazı Mervanlıların halifeliğine dair ittifak etmişlerdir. Belki de hadis-i şerifte kast edilen muhalefetin ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in yolundan sapmanın bulunmadığı kâmil halifeliğin otuz sene süreceği ve sonrasında bazen kâmil manada halifenin bulunacağı bazen de bulunmayacağıdır.

Metin

نَصْبُ الْإِمَامِ وَاجِبٌ لِإِقَامَةِ الدِّينِ وَأُمُورِ الدَّوْلَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ

ثُمَّ الْإِجْمَاعُ عَلَى أَنَّ نَصْبَ الْإِمَامِ وَاجِبٌ وَإِنَّمَا الخِلَافُ فِي أَنَّهُ هَلْ يَجِبُ عَلَى اللهِ تَعَالَى أَوْ عَلَى الْخَلْقِ بِدَلِيلٍ سَمْعِيٍّ أَوْ عَقْلِيٍّ.

وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يَجِبُ عَلَى الْخَلْقِ سَمْعًا، لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً" وَلِأَنَّ الْأُمَّةَ قَدْ جَعَلُوا أَهَمَّ الْمُهِمَّاتِ بَعْدَ وَفَاةِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَصْبَ الْإِمَامِ حَتَّى قَدَّمُوهُ عَلَى الدَّفْنِ، وَكَذَا بَعْدَ مَوْتِ كُلِّ إِمَامٍ، وَلِأَنَّ كَثِيرًا مِنَ الْوَاجِبَاتِ الشَّرْعِيَّةِ يَتَوَقَّفُ عَلَيْهِ كَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ بِقَوْلِهِ:

Kelime Anlamı

ثُمَّ **Sonra** الْإِجْمَاعُ **icma** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ نَصْبَ الْإِمَامِ **muhakkak imam tayini** Nedir? وَاجِبٌ **vaciptir** Daha? وَإِنَّمَا الخِلَافُ **muhakkak ki ihtilaf** Neyde? فِي أَنَّهُ **muhakkak şan** هَلْ يَجِبُ **vacip midir** Kime? عَلَى اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'ya** Daha? أَوْ عَلَى الْخَلْقِ **veya insanlara** بِدَلِيلٍ سَمْعِيٍّ أَوْ عَقْلِيٍّ **nakli ve akli delillerle** وَالْمَذْهَبُ **Ehl-i Sünnet mezhebinin görüşü** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan**

1 Sahih-i İbn-i Hibbân, *hadis no, 6943.*

يَجِبُ **vaciptir** Kim üzerine? عَلَى الْخَلْقِ **insanlara** Ne ile? سَمْعًا **nakli delillerle** لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ **zira Peygamberin şu hadisi için selam üzerine olsun:** "مَنْ مَاتَ **Kim ölse** وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ **zamanının imamını da bilmese** Ne olur? مَاتَ **ölmüştür** Nasıl? جَاهِلِيَّةً مِيتَةً **cahiliye ölümü ile** Daha? وَلِأَنَّ الْأُمَّةَ **ayrıca ümmet** قَدْ جَعَلُوا **yaptılar** Neyi? أَهَمَّ الْمُهِمَاتِ **en mühim işi** Ne zaman? بَعْدَ وَفَاةِ النَّبِيِّ **Peygamberin vefatından sonra** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** Neyi en önemli yaptılar? نَصْبَ الْإِمَامِ **imam tayinini** حَتَّى **hatta** قَدَّمُوهُ عَلَى الدَّفْنِ **defnin de önüne aldılar** وَكَذَا **aynı böyle oldu** Ne zaman? بَعْدَ مَوْتِ كُلِّ إِمَامٍ **her imamın ölümünden sonra** Daha? وَلِأَنَّ كَثِيرًا **ayrıca çoğu** Neyin? مِنَ الْوَاجِبَاتِ الشَّرْعِيَّةِ **şer'i vaciplerin** Nedir? يَتَوَقَّفُ عَلَيْهِ **imam tayinine bağlıdır** Ne gibi? كَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ **ona işaret ettiği gibi** Ne ile? بِقَوْلِهِ **şu sözleriyle:**

Şerhu'l-Akâid

Halife Tayin Etmek Vaciptir

Halife tayin etmenin vacip olduğuna dair icma vardır. Ancak Halife tayin etmek Allah Teâlâ'ya mı vacip, yoksa insanlara mı vaciptir diye ihtilaf vardır. Yine vacip oluşu naklî delille mi yoksa aklî delille mi sabit olduğunda da ihtilaf vardır.

Bizim görüşümüze göre (ehlisünnet) naklî deliller gereği halife tayin etmek insanlar üzerine vacip olan bir vazifedir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "herkim zamanının imamını tanımadan ölürse bir çeşit cahiliye ölümü üzere ölmüştür"[1]. Ayrıca ümmet, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra halife tayin etme işini en önemli mesele olarak görmüş ve bu işe Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in defninden önce girişmişlerdir. Aynı hassasiyet her bir halifenin vefatından sonra da gösterilmiştir. Ayrıca dini yükümlülüklerin birçoğunun ifa edilebilmesi halifenin varlığına bağlıdır. Nitekim Müellif şu sözleriyle buna işaret etmiştir:

1 Müsned-i Ahmed b. Hanbel, *hadis no, 16922.*

Metin

الإِمَامَةُ

(والْمُسْلِمُونَ لَا بُدَّ لَهُمْ مِنْ إِمَامٍ يَقُومُ بِتَنْفِيذِ أَحْكَامِهِمْ وَإِقَامَةِ حُدُودِهِمْ وَسَدِّ ثُغُورِهِمْ وَتَجْهِيزِ جُيُوشِهِمْ وَأَخْذِ صَدَقَاتِهِمْ وَقَهْرِ الْمُتَغَلِّبَةِ وَالْمُتَلَصِّصَةِ وَقُطَّاعِ الطَّرِيقِ وَإِقَامَةِ الجُمَعِ وَالْأَعْيَادِ وَقَطْعِ الْمُنَازَعَاتِ الْوَاقِعَةِ بَيْنَ الْعِبَادِ وَقَبُولِ الشَّهَادَاتِ الْقَائِمَةِ عَلَى الْحُقُوقِ وَتَزْوِيجِ الصِّغَارِ وَالصَّغَائِرِ الَّذِينَ لا أَوْلِيَاءَ لَهُمْ وَقِسْمَةِ الْغَنَائِمِ) وَنَحْوَ ذَلِكَ مِنَ الْأُمُورِ الَّتِي لا يَتَوَّلاهَا آحَادُ الْأُمَّةِ.

فَانْ قِيلَ: لِمَ لَا يَجُوزُ الْاِكْتِفَاءُ بِذِي شَوْكَةٍ فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ؟ وَمِنْ أَيْنَ يَجِبُ نَصْبُ مَنْ لَهُ الرِّيَاسَةُ الْعَامَّةُ؟

قُلْنَا: لِأَنَّهُ يُؤَدِّي إِلَى مُنَازَعَاتٍ وَمُخَاصَمَاتٍ مُفْضِيَةٍ إِلَى اِخْتِلَالِ أَمْرِ الدِّينِ وَالدُّنْيَا كَمَا يُشَاهِدُ فِي زَمَانِنَا هَذَا.

فَانْ قِيلَ: فَلْيَكْتَفَ بِذِي شَوْكَةٍ لَهُ الرِّيَاسَةُ الْعَامَّةُ إِمَامًا كَانَ أَوْ غَيْرِ إِمَامٍ، فَانَّ اِنْتِظَامَ الْأَمْرِ يَحْصُلُ بِذَلِكَ كَمَا فِي عَهْدِ الْأَتْرَاكِ.

قُلْنَا: نَعَمْ يَحْصُلُ بَعْضُ النِّظَامِ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَلَكِنْ يَخْتَلُّ أَمْرُ الدِّينِ، وَهُوَالْمَقْصُودُ الْأَهَمُّ وَالْعُمْدَةُ الْعُظْمَى.

فَانْ قِيلَ: فَعَلَى مَا ذُكِرَ مِنْ أَنَّ مُدَّةَ الخِلَافَةِ ثَلَاثُونَ سَنَةً يَكُونُ الزَّمَانُ بَعْدَ الْخُلَفَاءِ الرَاشِدِينِ خَالِياً عَنِ الْإِمَامِ فَتَعْصِي الْأُمَّةُ كُلُّهُمْ وَتَكُونُ مِيتَتُهُمْ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً.

قُلْنَا: قَدْ سَبَقَ أَنَّ الْمُرَادَ الخِلَافَةُ الْكَامِلَةُ، وَلَوْ سُلِّمَ فَلَعَلَّ بَعْدَهَا دَوْرُ الخِلَافَةِ يَنْقَضِي دُونَ دَوْرِ الْإِمَامَةِ بِنَاءً عَلَى أَنَّ الْإِمَامَ أَعَمُّ، لَكِنْ هَذَا الْاِصْطِلَاحُ مِمَّا لَمْ نَجِدْهُ لِلْقَوْمِ، بَلْ مِنَ الشِّيعَةِ مَنْ يَزْعَمُ أَنَّ الخَلِيفَةَ أَعَمُّ وَلِهَذَا يَقُولُونَ بِخِلَافِةِ الْأَئِمَّةِ الثَّلَاثَةِ دُونَ إِمَامَتِهِمْ، وَأَمَا بَعْدَ الْخُلَفَاءِ الْعَبَّاسِيَّةِ فَالْأَمْرُ مُشْكِلٌ

Kelime Anlamı

وَالْمُسْلِمُونَ **Müslümanlar** Nedir? لَا بُدَّ لَهُمْ **elbette onlara gerekir** Ne? مِنْ إِمَامٍ **bir imam** öyle imam ki يَقُومُ بِتَنْفِيذِ أَحْكَامِهِمْ **hükümlerin işletilmesini sağlayacak** Daha? وَإِقَامَةِ حُدُودِهِمْ **hadleri uygulayacak** Daha? وَسَدِّ ثُغُورِهِمْ **sınırları kapatacak** Daha? وَتَجْهِيزِ جُيُوشِهِمْ **orduyu düzenleyecek** Daha? وَأَخْذِ صَدَقَاتِهِمْ **zekatları toplayacak** Daha? وَقَهْرِ الْمُتَغَلِّبَةِ وَالْمُتَلَصِّصَةِ وَقُطَّاعِ **zorbaları, hırsızları ve yol kesicileri cezalandıracak** Daha? وَإِقَامَةِ الجُمَعِ وَالْأَعْيَادِ **Cuma ve bayram namazlarını kıldıracak** Daha? وَقَطْعِ الْمُنَازَعَاتِ **tartışmaları sonlandıracak** öyle tartışmalar ki الْوَاقِعَةِ **olmuş** Nerede? بَيْنَ الْعِبَادِ **kullar arasında** Daha? وَقَبُولِ الشَّهَادَاتِ الْقَائِمَةِ **gelen şehadetleri değerlendirecek** Ne üzerine şehadet? عَلَى الْحُقُوقِ **haklar üzerine** Daha? وَتَزْوِيجِ الصِّغَارِ وَالصَّغَائِرِ **küçük kız ve erkek çocuklarını evlendirmek** الَّذِينَ **öyle çocuklar ki** لَا أَوْلِيَاءَ لَهُمْ **velileri yok** Daha? وَقِسْمَةِ الْغَنَائِمِ **ganimetleri dağıtmak** Daha? وَنَحْوَ ذَلِكَ **ve benzerleri** Nelerden? مِنَ الْأُمُورِ **işlerden** الَّتِي **öyle işler ki** لَا يَتَوَلَّاهَا **onları üstlenemez** Kim? آحَادُ الْأُمَّةِ **ümmetin fertleri.**

فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilse:** لِمَ لَا يَجُوزُ الِاكْتِفَاءُ **Neden yetinmek caiz değil** Ne ile? بِذِي شَوْكَةٍ **dirayet sahipleri** öyle dirayet sahipleri ki فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ **her bölgede** Daha? وَمِنْ أَيْنَ يَجِبُ **ve neden vaciptir** Ne? نَصْبُ مَنْ **öyle birini tayin etmek ki** لَهُ الرِّيَاسَةُ **onun riyaseti var** öyle riyasetki الْعَامَّةُ **genel.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** لِأَنَّهُ **zira bu denilen** Nedir? يُؤَدِّي **götürür** Neye? إِلَى مُنَازَعَاتٍ **tartışmalara** وَمُخَاصَمَاتٍ **hasımlaşmalara** öyle tartışma ve hasımlaşmalar ki مُفْضِيَةٍ **sürükler** Neye? إِلَى اخْتِلَالِ أَمْرِ الدِّينِ وَالدُّنْيَا **din ve dünya işlerinin bozulmasına** Ne gibi? كَمَا يُشَاهَدُ **müşahede edildiği gibi** Ne zaman? فِي زَمَانِنَا هَذَا **bu zamanımızda.**

فَانْ قِيلَ Şayet denilse: فَلْيُكْتَفَ Yetinilse Ne ile? بِذِي شَوْكَةٍ dirayetli biriyle öyle biri ki لَهُ الرِّيَاسَةُ الْعَامَّةُ onun genel bir riyaseti var إِمَامًا كَانَ أَوْ غَيْر إِمَامٍ imam olsun ya da olmasın Ne için? فَانَّ اِنْتِظَامَ الْأَمْرِ zira işleri düzenlemek Nedir? يَحْصُلُ بِذَلِكَ bununla hasıl olur Ne gibi? كَمَا فِي عَهْدِ الْأَتْرَاكِ türklerin döneminde olduğu gibi. قُلْنَا Biz şöyle deriz: نَعَمْ Evet يَحْصُلُ hasıl olur Ne? بَعْضُ النِّظَامِ bazı düzenler Nelerden? مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا dünya işlerinden وَلَكِنْ fakat يَخْتَلُّ bozulur Ne? أُمْرُ الدِّينِ din işleri وَهُوَ halbuki din işleri Nedir? الْمَقْصُودُ الْأَهَمُّ en önemli maksuttur Daha? وَالْعُمْدَةُ الْعُظْمَى en büyük amaçtır.

فَانْ قِيلَ Şayet denilse: فَعَلَى مَا ذُكِرَ Zikredildiği üzere Zikredilen nedir? مِنْ أَنَّ مُدَّةَ الخِلَافَةِ muhakak hilafetin müddeti Nedir? ثَلَاثُونَ سَنَةً otuz senedir يَكُونُ olur Ne? الزَّمَانُ zaman بَعْدَ الْخُلَفَاءِ الرَاشِدِينِ raşit halifelerden sonra Ne olur? خَالِياً boş olur Neden? عَنِ الْإِمَامِ imamdan فَتَعْصِي الْأُمَّةُ böylece ümmet asi oluyor كُلُّهُمْ hepsi Daha? وَتَكُونُ مِيتَتُهُمْ ve ölümleri de oluyor Ne oluyor? مِيتَةً جَاهِلِيَّةً cahiliye ölümü قُلْنَا Biz şöyle deriz: قَدْ سَبَقَ Geçmişti Ne? أَنَّ الْمُرَادَ muhakkak maksat Nedir? الخِلَافَةُ الْكَامِلَةُ kamil hilafettir وَلَوْ سُلِّمَ şayet otuz sene olduğu kabul edilecek olsa فَلَعَلَّ بَعْدَهَا umulurki sonrasında Ne olur? دَوْرُ الخِلَافَةِ hilafet dönemi Nedir? يَنْقَضِي biter دُونَ دَوْرِ الْإِمَامَةِ imamet dönemi değil Ne için? بِنَاءً عَلَى أَنَّ الْإِمَامَ zira muhakkak ki imam Nedir? أَعَمُّ daha geniş manalıdır لَكِنْ ancak هَذَا الْاِصْطِلَاحُ bu istılah Nedir? مِمَّا لَمْ نَجِدْهُ biz onu bulamadık Kim için? لِلْقَوْمِ Ehl-i Sünnet için بَلْ مِنَ الشِّيعَةِ bilakis Şia'dan vardır Kim? مَنْ öyle kimseler ki يَزْعَمُ zannediyor Neyi? أَنَّ الخَلِيفَةَ muhakkak ki halife Nedir? أَعَمُّ daha geniş manalıdır وَلِهَذَا bunun için يَقُولُونَ hükmediyorlar Ne ile? بِخِلَافِ الْأَئِمَّةِ الثَّلَاثَةِ üç

imamın hilafetiyle دُونَ إِمَامَتِهِمْ **imamlığıyla değil.** وَأَمَّا بَعْدَ الْخُلَفَاءِ الْعَبَّاسِيَّةِ **Abbasi halifelerinden sonrasına gelince** Nedir? فَالْأَمْرُ مُشْكِلٌ **iş müşküldür.**

Metnü'l-Akâid

İmamet

Kanunların icrası, ceza hukukunun uygulanması, devletin sınır güvenliğinin sağlanması, ordu yönetimi, zekât ve vergilerin toplanması, anarşist, hırsız ve eşkıyanın cezalandırılması, Cuma ve Bayram namazlarının kıldırılması, halk arasında çıkan münakaşa ve kavgalara müdahale edilmesi, mahkemelerde şahitlerin şahitliğinin kabul edilmesi, velisi bulunmayan küçük erkek ve kız çocuklarının (ve velisi bulunmayan yetişkinlerin) **evlendirilmesi ve ganimetlerin paylaştırılması emsali** (dinî, siyasî ve adlî) **işleri yürüten bir halife seçmeleri Müslümanlara gereklidir.**

Şerhu'l-Akâid

Denilirse ki: İslam topraklarının her bir bölgesinde güçlü kişilerin bu işleri yürütmesi neden yeterli olmasın? Tüm bölgeleri idare eden tek bir halife belirlemek neden gereklidir?

Deriz ki: Her bölgede ayrı bir halife belirlenmesi, zamanımızda olduğu gibi dini ve dünyevi işlerde düzenin bozulmasına sebebiyet verecek rekabet ve kavgaya yol açar.

Denilirse ki: Türklerin döneminde olduğu gibi, imam/halife seçilmiş olmasa da genel yetkiye sahip kudretli bir kimse bu işleri yürütebilir. Zira nizam-ı alem bununla sağlanabilir?

Deriz ki: Evet, kudretli bir devlet adamı dünya işlerinde kısmen nizamı sağlayabilir. Ama dini işlerde düzen sağlanamaz. Hâlbuki halife tayininin en önemli gayesi ve yüce maksadı din işlerinin yürütülmesidir.

Denilirse ki: Yukarıda zikredildiğine göre hilafet otuz sene devam edecektir. Bundan Raşid Halifeler döneminden sonra Müslümanların imamsız yaşayacakları anlamı çıkar. Böyle olunca da ümmet top yekûn günahkâr olur ve cahiliye ölümü üzere ölecek olur.

Deriz ki: Geride de söylemiştik hadis-i şerifteki hilafetten maksat, kâmil halifeliktir. (Bu, kâmil olmayan halifelik olmayacak anlamına gelmediği gibi, kâmil olmayan halifeliğin geçersiz olduğu anlamını da taşımaz).

Üstelik hilafet döneminin son bulduğunu kabul etsek bile, otuz yıldan sonra hilafetin sona ereceği bildirilmiş olur, imam olmayacağı anlamını vermez. Zira imamet hilafetten daha geneldir. Ancak şu var ki Ehlisünnet arasında bu anlamıyla imamet tabirini bilmiyoruz. Bilakis Şia'dan hilafetin imametten daha umumî olduğunu savunanlar vardır. Bu yüzden Şia, üç halifenin halife olduğunu kabul etse de imam olduklarını kabul etmez. Şu da var ki Abbasî halifelerinden sonra hilafet meselesinde müşkül vardır.

Metin

شُرُوطُ الْإِمَامَةِ الْكُبْرَى

(ثُمَّ يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ الْإِمَامُ ظَاهِرًا) لِيَرْجِعَ إِلَيْهِ فَيَقُومُ بِالْمَصَالِحِ لِيَحْصُلَ مَا هُوَ الغَرَضُ مِنْ نَصْبِ الْإِمَامِ، (لَا مُخْتَفِياً) مِنْ أَعْيُنِ النَاسِ خَوْفًا مِنَ الْأَعْدَاءِ وَمَا لِلظُّلْمَةِ مِنَ الْاِسْتِيلَاءِ، (وَلَا مُنْتَظَرًا) خُرُوجُهُ عِنْدَ صَلَاحِ الزَّمَانِ وَانْقِطَاعِ مَوَادِّ الشَّرِّ وَالْفَسَادِ وَانْحِلَالِ نِظَامِ أَهْلِ الظُّلْمِ وَالْعِنَادِ.

لَا كَمَا زَعَمَتْ الشِّيعةُ خُصُوصًا الْإِمَامِيَّةُ مِنْهُمْ «أَنَّ الْإِمَامَ الْحَقَّ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ثُمَّ اِبْنُهُ الْحَسَنُ ثُمَّ أَخُوهُ الْحُسَيْنُ ثُمَّ اِبْنُهُ عَلِيٌّ زَيْنُ الْعَابِدِينِ ثُمَّ اِبْنُهُ مُحَمَّد البَاقِرُ ثُمَّ اِبْنُهُ جَعْفَرُ الصَادِقُ ثُمَّ اِبْنُهُ مُوسَى الكَاظِمُ ثُمَّ اِبْنُهُ عَلِيٌّ الرَّضِيُّ ثُمَّ اِبْنُهُ مُحَمَّد التَّقِيُّ ثُمَّ اِبْنُهُ عَلِيٌّ التَّقِيُّ ثُمَّ اِبْنُهُ الْحَسَنُ الْعَسْكَرِيُّ ثُمَّ اِبْنُهُ مُحَمَّدُ القَائِمُ الْمُنْتَظَرُ الْمَهْدِيُّ وَقَدْ اِخْتَفَى خوفًا مِنْ أَعْدَائِهِ وَسَظَهَرَ فَيَمْلَأُ الدُّنْيَا قِسْطًا وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ جَوْرًا وَظُلْمًا، وَلَا اِمْتِنَاعَ فِي طُولِ عُمْرِهِ وَامْتِدَادِ أَيَّامِهِ كَعِيسَى وَالْخِضِرِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ وَغَيْرِهِمَا.»

وَأَنْتَ خَبِيرٌ بَانَّ اِخْتِفَاءَ الْإِمَامِ وَعَدَمَهُ سَوَاءٌ فِي عَدَمِ حُصُولِ الْأَغْرَاضِ الْمَطْلُوبَةِ مِنْ وَجُودِ الْإِمَامِ، وَأَنَّ خَوْفَهُ مِنَ الْأَعْدَاءِ لَا يُوجِبُ الْاِخْتِفَاءَ بِحَيْثُ لا يُوجَدُ مِنْهُ إِلَّا الْاِسْمُ، بَلْ غَايَةُ الْأَمْرُ أَنْ يُوجِبَ إِخْتِفَاءَ دَعْوَى الْإِمَامِ كَمَا فِي حَقِّ آبَائِهِ الَّذِينَ كَانُوا ظَاهَرِينَ عَلَى النَاسِ وَلَا يَدْعُونَ الْإِمَامَةَ. وَأَيْضا عِنْدَ فَسَادِ الزَّمَانِ وَاخْتِلَافِ الْآرَاءِ وَاسْتِيلَاءِ الظُّلْمَةِ اِحْتِيَاجُ النَاسِ إِلَى الْإِمَامِ أَشَدُّ وَانْقِيَادُهُمْ لَهُ أَسْهَلُ.

Kelime Anlamı

ثُمَّ **Sonra** يَنْبَغِي **gerekir** Ne? أَنْ يَكُونَ الْإِمَامُ **imamın olması** Ne olması? ظَاهِرًا **gizlenmemiş** Ne için? لِيُرْجَعَ إِلَيْهِ **ona müracaat edilsin diye** فَيَقُومُ **böylece yerine getirsin** Neyi? بِالْمَصَالِحِ **maslahatları** Ne için? لِيَحْصُلَ **hasıl olsun diye** Ne? مَا **öyle şeyler ki** هُوَ الغَرَضُ **onlar maksatlardır** Neden? مِنْ نَصْبِ الْإِمَامِ **imamın tayininden** لَا مُخْتَفِياً **gizlenmemeli neden** مِنْ أَعْيُنِ النَّاسِ **insanların gözlerinden** Ne için? خَوْفًا **korktuğu için** Kimden? مِنَ الْأَعْدَاءِ **düşmanlardan** Daha? وَمَا لِلظَّلَمَةِ **ve zalimlerin işlerinden** Nelerden? مِنَ الْاِسْتِيلَاءِ **istila** وَلَا مَنْتَظَرًا خُرُوجُهُ **çıkması beklenene de olmamalı** Ne zaman? عِنْدَ صَلَاحِ الزَّمَانِ **sulh zamanlarında** Daha? وَانْقِطَاعِ مَوَادِّ الشَّرِّ وَالْفَسَادِ **şer ve fesat etkileri kesildiğinde** Daha? وَانْحِلَالِ نِظَامِ أَهْلِ الظُّلْمِ وَالْعِنَادِ **zulüm ve inat sahiplerinin düzenleri bittiğinde** لَا كَمَا زَعَمَتْ الشِّيعةُ **Şia'nın zannettiği gibi değildir** خُصُوصًا اَلْإِمَامِيَّةُ مِنْهُمْ **özellikle de onlardan İmamiyye** Onların zannettiği nedir? أَنَّ الْإِمَامَ الْحَقَّ **Muhakkak ki hak imam** Ne zaman? بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ **Allah Resulü'nden sonra** Kimdir? صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** عَلِيٌّ **Ali'dir** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ الْحَسَنُ **oğlu Hasan** ثُمَّ **sonra** أَخُوهُ الْحُسَيْنُ **kardeşi Hüseyin** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ عَلِيّ زَيْنُ الْعَابِدِينِ **oğlu Ali Zeynü'l-Abidin** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ مُحَمَّد البَاقِرُ **oğlu Muhammed Bakir** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ جَعْفَرُ الصَادِقُ **oğlu Cafer es-Sadık** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ مُوسَى الكَاظِمُ **oğlu Musa el-Kazım** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ عَلِيّ الرَّضِيُّ **oğlu Ali Rıza** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ مُحَمَّد التَّقِيُّ **oğlu Muhammed et-Taki** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ عَلِيٌّ التَّقِيُّ **oğlu Ali et-Taki** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ الْحَسَنُ الْعَسْكَرِيُّ **oğlu Hasan el-Askeri** ثُمَّ **sonra** اِبْنُهُ مُحَمَّدُ القَائِمُ **Muhammed el-Kaim** الْمَنْتَظَرُ الْمَهْدِيُّ **beklenen Mehdi**

وَقَدْ اِخْتَفَى gizlendi Ne için? **خوفًا مِنْ أَعْدَائِهِ düşmanlarından korkudan وَسَيظْهَرَ yakında açığa çıkacak فَيَمْلَأُ الدُّنْيَا dünyayı dolduracak** Ne ile? **قِسْطًا وَعَدْلاً adaletle** Ne gibi? **كَمَا مُلِئَتْ dolduğu gibi** Ne ile? **جَوْرًا وَظُلْمًا azgınlık ve zulümle وَلَا اِمْتِنَاعَ imkansızlık yoktur** Ne hususta? **فِي طُولِ عُمْرِهِ ömrünün uzun olmasında** Daha? **وَامْتِدَادِ أَيَّامِهِ ve günlerinin uzamasında** Ne gibi? **كَعِيسَى وَالْخِضِرِ İsa ve Hızır gibi عَلَيْهِمَا السَّلَامُ selam ikisi üzerine olsun وَغَيْرِهِمَا ve diğerleri gibi وَأَنْتَ خَبِيرٌ Sen haberdarsın** Ne hususta? **بَانَّ اِخْتِفَاءَ الْإِمَامِ وَعَدَمَهُ imamın gizlenmesi ve olmaması** Nedir? **سَوَاءٌ denktir** Ne hususta? **فِي عَدَمِ حُصُولِ الْأَغْرَاضِ الْمَطْلُوبَةِ talep edilen maksatların hasıl olmamasında** Ne zaman talep edilen? **مِنْ وَجُودِ الْإِمَامِ imam bulunduğunda** Daha? **وَأَنَّ خَوْفَهُ مِنَ الْأَعْدَاءِ onun düşmandan korkması** Nedir? **لَا يُوجِبُ الْاِخْتِفَاءَ gizlenmesini gerektirmez** öyle gizlenme ki **بِحَيْثُ şöyleki لا يُوجَدُ مِنْهُ ondan kalmamış إِلَّا الْاِسْمُ sadece ismi kalmış بَلْ غَايَةُ الْأَمْرِ bilakis olması gereken** Nedir? **أَنْ يُوجِبَ bu korkunun gerektirmesi** Neyi? **إِخْتِفَاءَ دَعْوَى الْإِمَامِ imamlık iddiasını gizlemesini** Ne gibi? **كَمَا فِي حَقِّ آبَائِهِ babalarının hakkında olduğu gibi الَّذِينَ öyle babalar ki كَانُوا ظَاهَرِينَ عَلَى النَّاسِ insanlar arasında idiler** Ne olduğu halde? **وَلَا يَدْعُونَ الْإِمَامَةَ imameti iddia etmedikleri halde وَأَيْضًا yine عِنْدَ فَسَادِ الزَّمَانِ fesat zamanda** Daha? **وَاخْتِلَافِ الْآرَاءِ görüşler farklı olduğunda** Daha? **وَاسْتِيلَاءِ الظَّلَمَةِ ve zalimlerin istilasında اِحْتِيَاجُ النَّاسِ إِلَى الْإِمَامِ insanların imama olan ihtiyacı** Nedir? **أَشَدُّ daha şiddetlidir وَانْقِيَادُهُمْ لَهُ ve ona boyun eğmeleri** Nedir? **أَسْهَلُ kolaydır.**

Metnü'l-Akâid

İmametin Şartları

Halifenin saklanan ya da ortaya çıkması beklenen bir kimse olmayıp bilinen zahir bir kişi olması gerekir.

Şerhu'l-Akâid

Halifenin saklanan bir kimse olmayıp bilinen zahir bir kişi olması gerekir. Düzeni sağlaması için kendisine müracaat edilebilmesi gerekir. Düşmanlardan korkarak veya zalimlerin istilasına uğramaktan korkarak insanlardan saklanmaması gerekir. **İlerde ortaya çıkması beklenen biri de olmamalıdır.** Yani ortamın düzelmiş, kötülüklerin bertaraf edilmiş, bozgunluğun olmadığı ve zalim muannit kişilere karşı asayişin sağlanmış olduğu bir zamanda zuhur edeceği beklenen bir kimse olmaması gerekir.

Şia'nın özellikle de Şia'nın imamiye kolunun iddia ettiği gibi değildir gerçek. Onlara göre Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den sonra gerçek imamlar sırasıyla Hz. Ali, Hz. Haşan, Hz. Hüseyin, oğlu Zeynelabidin, oğlu Muhammed el-Bâkır, oğlu Cafer es-Sâdık, oğlu Musa el-Kâzım, oğlu Ali er-Rızâ, oğlu Muhammed et-Takî, oğlu Ali en-Nakî, oğlu el-Hasan el-Askerî ve sonra el- Askerî'nin oğlu Muhammed el-Kâim el-Mehdî el-Muntazar'dır. Muhammed el-Mehdî (güya) düşmanlarından korkup saklanmış daha sonra bir gün ortaya çıkıp, zulüm ve haksızlıkla dolu olan dünyayı adalet ve hakkaniyetle dolduracaktır.

İmamiye'ye göre el-Mehdî'nin ömrünün çok uzun olmasında imkânsız bir durum yoktur. Tıpkı Hz. İsave Hz. Hıdır ('aleyhimü's-selâm) ve emsalleri gibi uzun yaşaması mümkündür.

(Onların bu dediklerine karşılık) biliyorsun ki İslam'da imam tayin etmenin esas maksadı olan düzeni sağlamak hususunda imamın gizli olmasıyla hiç olmaması arasında bir fark bulunmamaktadır. Ayrıca imamın düşmanlarından korkması, geriye sadece ismi kalacak şekilde gizlenmesini gerektirmez. Ancak imamlık iddiasını gizli tutmasını belki gerektirebilir. Nitekim el-Mehdî'nin baba ve dedeleri de aynı durumları yaşadılar fakat hiçbiri korkup saklanmayı seçmemiş aksine halkın gözü önünde durmuşlardır. Bu şekilde korkacak olan imamlık davası gütmemelidir. Üstelik bozgunluk ve tefrikanın İslam beldesine hâkim olduğu ve zalimlerin İslam diyarını işgal ettiği/sömürge altında tuttuğu bir zamanda halkın imama olan ihtiyacı çok daha fazladır, halkın imama biat edip söz dinlemesi de sorunsuz olur.

Metin

الأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ

(وَيَكُونُ مِنْ قُرَيْش وَ لَا يَجُوزُ مِنْ غَيْرِهِمْ، وَلَا يَخْتَصُّ بِبَنِي هَاشِمْ وَأَوْلَادِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْه) يَعْنِي يُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ الْإِمَامُ قُرَشِيّاً لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ" وَهَذَا وَإِنْ كَانَ خَبَرًا وَاحِدًا لَكِنْ لَمَّا رَوَاهُ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مُحْتَجًّا بِهِ عَلَى الْأَنْصَارِ وَلَمْ يُنْكِرْهُ أَحَدٌ فَصَارَ مُجْمَعًا عَلَيْهِ لَمْ يُخَالِفْ فِيهِ إِلَّا الْخَوَارِجُ وَبَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ.

وَلَا يُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ هَاشِمِيّاً أَوْ عَلَوِياً لِمَا ثَبَتَ بَالدَّلِيلِ مِن خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهم مَعَ أَنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قُرَيْشٍ؛ فَانَّ قُرَيْشًا اِسْمٌ لِأَوْلَادِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ وَهَاشِمٌ هُوَ أَبُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ جَدُّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّهُ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ هَاشِمِ بْنِ عَبْدِ مَنَافِ بْنِ قُصَيِّ بْنِ كِلَابِ بْنِ مُرَّةَ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبِ بْنِ فِهْرِ بْنِ مَالِكِ بْنِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ بْنِ خُزَيْمَةَ بْنِ مُدْرِكَةَ بْنِ إِلْيَاسَ بْنِ مُضَرَ بْنِ نَزَارِ بْنِ مَعْدِ بْنِ عَدْنَانَ فَالْعَلَوِيَّةُ وَالْعَبَّاسِيَّةُ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ؛ لِأَنَّ الْعَبَّاسَ وَأَبَا طَالِبٍ اِبْنَا عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَأَبُو بَكْرٍ قُرَشِيٌّ؛ لِأَنَّهُ أَبِي قُحَافَةَ عُثْمَانَ بن عَامِرِ بن عَمْرِو بن كَعْبِ بن لُؤَيٍّ، وَكَذَا عُمَرُ؛ لِأَنَّهُ اِبْنُ الْخَطَابِ بْنِ نُفَيْلِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى بْنِ رَبَاحِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرْطِ بْنِ رَزَاحِ بْنِ عَدِيِّ بْنِ كَعْبِ وَكَذَا عُثْمَانُ؛ لِأَنَّهُ اِبْنُ عَفَّانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ بْنِ أُمَيَّةَ بْنِ عَبْدِ شَمْسِ بْن عَبْدِ مَنَافِ.

Kelime Anlamı

وَيَكُونُ مِنْ قُرَيْش İmam Kureyş'ten olur وَلَا يَجُوزُ caiz değildir Nereden? **مِنْ غَيْرِهِمْ diğerlerinden وَلَا يَخْتَصُّ بِبَنِي هَاشِمْ Beni Haşim'e has değildir** Daha? **يَعْنِي Allah Teâlâ ondan razı olsun رَضِيَ اللَّهُ عَنْ وَأَوْلَادِ عَلِيٍّ ve Ali'nin çocuklarına**

yani يُشْتَرَطُ **şarttır** Ne? أَنْ يَكُونَ الْإِمَامُ **imamın olması** Ne olması? قُرَشِيّاً **Kureyşi** Ne için? لِقَوْلِهِ **Peygamber efendimizin şu sözü için** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** الْأَئِمَّةُ **İmamlar** Nedir? مِنْ قُرَيْشٍ **Kureyş'tendir** وَهَذَا **Bu hadis** وَإِنْ كَانَ **her ne kadar olsa da** Ne olsa? خَبَرًا وَاحِدًا **haber-i vahid olsa da** لَكِنْ **ancak** لَمَّا رَوَاهُ **onu rivayet edince** Kim? أَبُو بَكْرٍ **Ebu Bekir** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** مُحْتَجًّا بِهِ **onunla delil getirerek** Kim üzerine? عَلَى الْأَنْصَارِ **Ensar'a** Daha? وَلَمْ يُنْكِرْهُ أَحَدٌ **kimse de inkar etmeyince** فَصَارَ **oldu** Ne oldu? مُجْمَعًا عَلَيْهِ **icma edilmiş oldu** لَمْ يُخَالِفْ فِيهِ **bu hususta muhalefet etmedi** إِلَّا الْخَوَارِجُ وَبَعْضُ الْمُعْتَزِلَةِ **ancak Harici ve Bazı Mutezile muhalefet etti.**

وَلَا يُشْتَرَطُ **Şart değildir** Ne? أَنْ يَكُونَ **imamın olması** Ne olması? هَاشِمِيّاً أَوْ عَلَوِيّاً **Haşimi veya Alevi** Ne için? لِمَا ثَبَتَ بِالدَّلِيلِ **delille sabit olduğu için** Sabit olan nedir? مِن خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانُ **Ebu Bekr, Ömer ve Osman'ın hilafeti** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهم **Allah Teâlâ onlardan razı olsun** مَعَ أَنَّهُمْ **bununla beraber onlar** Nedir? لَمْ يَكُونُوا **değildiler** Ne değildiler? مِنْ بَنِي هَاشِمٍ **Beni Haşimden** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانُوا مِنْ قُرَيْشٍ **Kureyş'ten olsalar da** فَإِنَّ قُرَيْشًا **zira Kureyş** Nedir? اِسْمٌ **isimdir** Kim için? لِأَوْلَادِ النَّضْرِ بْنِ كِنَانَةَ **Nadr bin Kinane çocukları için** Daha? وَهَاشِمٌ **ve Haşim** Nedir? هُوَ **o** أَبُو عَبْدِ الْمُطَّلِبِ **Abdulmuttalib'in babasıdır** جَدُّ رَسُولِ اللَّهِ **Allah Resulü'nün dedesi** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** فَإِنَّهُ **zira o** Nedir? مُحَمَّدُ **Muhammed'dir** بْنُ عَبْدِ اللَّهِ **Abdullah'ın oğlu** بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ **Abdulmuttalib'in oğlu** بْنِ هَاشِمٍ **Hişam'ın oğlu** بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ **Abdimenaf'ın oğlu** بْنِ قُصَيٍّ **Kusay'ın oğlu** بْنِ كِلَابٍ **Külab'ın oğlu** بْنِ مُرَّةَ **Murre'nin oğlu** بْنِ كَعْبٍ **Ka'b'ın oğlu** بْنِ لُؤَيٍّ **Luay'ın oğlu** بْنِ غَالِبٍ **Galib'in oğlu** بْنِ فِهْرٍ **Fehr'in oğlu** بْنِ مَالِكٍ **Malik'in oğlu** بْنِ النَّضْرِ

Nazar'ın oğlu بْنِ كِنَانَةَ **Kinane oğlu** بْنِ خُزَيْمَةَ **Huzeyme oğlu** بْنِ مُدْرِكَةَ **Müdrike oğlu** بْنِ إِلْيَاسَ **İlyas oğlu** بْنِ مُضَرَ **Muzar oğlu** بْنِ نَزَارِ **Nezar oğlu** بْنِ مَعْدِ **Ma'd'ın oğlu** بْنِ عَدْنَانَ **Adnan'ın oğlu.**

فَالْعَلَوِيَّةُ وَالْعَبَّاسِيَّةُ **Alevi ve Abbasiler** Nedir? مِنْ بَنِي هَاشِمٍ **Beni Haşimdendir** Ne için? لِأَنَّ الْعَبَّاسَ وَأَبَا طَالِبٍ **zira Abbas ve Ebu Talib** Nedir? اِبْنَا عَبْدِ الْمُطَّلِبِ **Abdulmuttalib'in oğullarıdır.** وَأَبُو بَكْرٍ **Ebu Bekir** Nedir? قُرَشِيٌّ **Kureyş'idir** Ne için? لِأَنَّهُ **zira o** Nedir? اِبْنُ أَبِي قُحَافَةَ **Ebu Kuhafe'nin oğludur** Ebu Kuhafe kimdir? عُثْمَانَ بنِ عَامِرِ **Amir oğlu Osman** بنِ عَمْرِو **Amr oğlu** بنِ كَعْبِ **Ka'b oğlu** بنِ لُؤَيٍّ **Luey oğludur.**

وَكَذَا **Aynı böyledir** Kim? عُمَرُ **Ömer** Ne için? لِأَنَّهُ **zira o** Nedir? اِبْنُ الْخَطَّابِ **Hattab'ın oğludur** بْنِ نُفَيْلِ **Nufeyl'in oğlu** بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى **Abduluza'nın oğlu** بْنِ رَبَاحِ **Rebah'ın oğlu** بْنِ عَبْدِ اللَّهِ **Abdullah'ın oğlu** بْنِ قُرْطِ **Kurt'un oğlu** بْنِ رَزَاحِ **Rezah'ın oğlu** بْنِ عَدِيِّ **Adiy'in oğlu** بْنِ كَعْبِ **Ka'b'ın oğlu**

وَكَذَا **Aynı böyledir** Kim? عُثْمَانُ **Osman** Ne için? لِأَنَّهُ **zira o** Nedir? اِبْنُ عَفَّانَ **Affan'ın oğludur** بْنِ أَبِي الْعَاصِ **Ebi'l-As'ın oğlu** بْنِ أُمَيَّةَ **Ümeyye'nin oğlu** بْنِ عَبْدِ شَمْسٍ **Abdişems'in oğlu** بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ **Abdimenaf'ın oğlu.**

Metnü'l-Akâid

İmamlar Kureyştendir

Halifenin Kureyş soyundan olması gerekir. Başka soylardan olması caiz değildir. Kureyş'ten olduktan sonra Haşimoğullarından veya Hz. Ali'nin (Allah ondan razı olsun) soyundan gelmesi gerekmez.

Şerhu'l-Akâid

Halifenin Kureyş soyundan olması gerekir. Başka soylardan olması caiz değil dir. Hilafet, sadece Haşimoğulları veya (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ali'nin

soyuna ait değildir (Kureyş'ten herhangi biri olabilir). Yani Halifenin Kureyş soyundan olması şarttır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "İmamlar Kureyş'tendir"[1] Bu hadis-i şerif, her ne kadar haber-i vahid olarak rivayet edilmiş olsa da (Allah ondan razı olsun) Hz. Ebubekir, Ensar'a karşı bu hadis-i şerifle delil getirdiğinde hiçbir sahabe buna karşı çıkmamış oldoğundan herkes tarafından icma ile kabul edilmiş oldu. Bu hususta Haricîler ve de bazı Mutezilîler dışında herkes söz birliği içindedir.

Halifenin Haşimoğullarından veya Hz. Ali'nin oğullarından olması şart değildir. Nitekim Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman'ın (Allah hepsinden razı olsun) halifeliği kesin delillerle sabittir, buna rağmen Kureyş'ten olsalar da Haşimoğullarından değildirler. Kureyş Nadr b. Kinâne'nin oğullarının ismidir. Hâşim ise Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in dedesi Abdulmuttalib'in babasıdır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in şeceresi (soy kütüğü) şöyledir: Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib b. Hâşim b. Abdimenaf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Ğalib b. Fihr b. Malik b. Nadr b. Kinane b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyas b. Mudar b. Nizar b. Maadd b. Adnan. Alevîler ve Abbasîler Haşimoğullarındandır. Çünkü Hz. Abbas ve Ebu Talib, Abdulmuttalib'in oğullarıdır. Hz. Ebubekir Kureyş kabilesindendir. Zira o, Ebu Kuhafe b. Osman b. Âmir b. Ömer b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy'in oğludur. Hz. Ömer de öyledir. Seceresi şöyledir: Ömer b. Hattab b. Nüfeyl b. Abduluzza b. Rabah b. Abdillah bir Kurt b. Zerah b. Adî b. Ka'b'dır. Hz. Osman da öyledir. Onun şeceresi de Osman b. Affân b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye b. Abdişşems b. Abdimenaf'tır.

Metin

لَا يُشْتَرَطُ فِي الْإِمَامِ أَنْ يَكُونَ مَعْصُومًا

(وَلَا يُشْتَرَطُ) فِي الْإِمَامِ (أَنْ يَكُونَ مَعْصُومًا) لِمَا مَرَّ مِنَ الدَّلِيلِ عَلَى إِمَامَةِ أَبِي بَكْرٍ مَعَ عَدَمِ الْقَطْعِ بِعِصْمَتِهِ. وَأَيْضًا اَلْاِشْتِرَاطُ هُوَ الْمُحْتَاجُ إِلَى الدَّلِيلِ، وَأَمَّا فِي عَدَمِ الْاِشْتِرَاطِ فَيَكْفِي عَدَمُ دَلِيلِ الْاِشْتِرَاطِ.

اِحْتَجَّ الْمُخَالِفُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴾ (البقرة/١٢٤) وَغَيْرُ الْمَعْصُومِ ظَالِمٌ فَلَا يَنَالُهُ عَهْدُ الْإِمَامَةِ.

1 Müsned-i Ahmed b. Hanbel, *3/129,183.*

وَالْجَوَابُ: اَلْمَنْعُ فَاِنَّ الظَّالِمَ مَنْ اِرْتَكَبَ مَعْصِيَةً مُسْقِطَةً لِلْعَدَالَةِ مَعَ عَدَمِ التَّوْبَةِ وَالْإِصْلَاحِ فَغَيْرُ الْمَعْصُومِ لَا يَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ ظَالِمًا. وَحَقِيقَةُ الْعِصْمَةِ أَنْ لَا يَخْلُقَ اللّٰهُ تَعَالَى فِي الْعَبْدِ الذَّنْبَ مَعَ بَقَاءِ قُدْرَتِهِ وَاخْتِيَارِهِ، وَهَذَا مَعْنَى قَوْلِهِمْ: هِيَ لُطْفٌ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى يُحْمِلُهُ عَلَى فِعْلِ الْخَيْرِ وَزَجَرَهُ عَنِ الشَّرِّ مَعَ بَقَاءِ الْاِخْتِيَارِ تَحْقِيقًا لِلْاِبْتِلَاءِ، وَلِهَذَا قَالَ الشَّيْخُ أَبُو مَنْصُورٍ رَحِمَهُ اللّٰهِ: اَلْعِصْمَةُ لَا تُزِيلُ الْمِحْنَةَ.

وَبِهَذَا يَظْهَرُ فَسَادُ قَوْلِ مَنْ قَالَ: إِنَّهَا خَاصَّةٌ فِي نَفْسِ الشَّخْصِ أَوْ فِي بَدَنِهِ يَمْتَنِعُ بِسَبَبِهَا صُدُورُ الذَّنْبِ عَنْهُ، كَيْفَ وَلَوْ كَانَ الذَّنْبُ مُمْتَنِعًا لَمَا صَحَّ تَكْلِيفُهُ بِتَرْكِ الذَّنْبِ وَلَمَا كَانَ مُثَابًا عَلَيْهِ.

Kelime Anlamı

وَلَا يُشْتَرَطُ Şart değildir Ne hakkında? **فِي الْإِمَامِ imam hakkında** Ne? **أَنْ يَكُونَ olması** Ne olması? **مَعْصُومًا masum** Ne için? **لِمَا مَرَّ zira geride geçti** Ne? **مَنَ الدَّلِيلِ delil** Ne üzerine? **عَلَى إِمَامَةِ أَبِي بَكْرٍ Ebu Bekir'in imamlığı üzerine** Ne olduğu halde? **مَعَ عَدَمِ الْقَطْعِ kesin olmamakla beraber** Ne? **بِعِصْمَتِهِ masumluğu. وَأَيْضًا Yine اَلْاِشْتِرَاطُ Bunu şart koşmak** Nedir? **هُوَ o الْمُحْتَاجُ إِلَى الدَّلِيلِ delile ihtiyaç duyar. وَأَمَّا فِي عَدَمِ الْاِشْتِرَاطِ Şart olmamasına gelince فَيَكْفِي yeterlidir** Ne? **عَدَمُ دَلِيلِ الْاِشْتِرَاطِ şart olduğuna dair delilin olmaması.**

اِحْتَجَّ Delil getirdi Kim? **الْمُخَالِفُ muhalifler** Ne ile? **بِقَوْلِهِ تعَالى şu ayetle: "لَا يَنَالُ Ulaşmaz** Ne? **عَهْدِي benim ahdim** Kime? **الظَّالِمِينَ zalimlere. وَغَيْرُ الْمَعْصُومِ Masum olmayan** Nedir? **ظَالِمٌ zalimdir فَلَا يَنَالُهُ dolayısıyla ona ulaşmaz** Ne? **عَهْدُ الْإِمَامَةِ imamet ahdi. وَالْجَوَابُ Buna cevap** Nedir? **اَلْمَنْعُ mendir** Nasıl? **فَاِنَّ الظَّالِمَ zira zalim** Nedir? **مَنْ اِرْتَكَبَ işleyendir** Neyi? **مَعْصِيَةً masiyet** öyle masiyet ki **مُسْقِطَةً düşürür** Neyi? **لِلْعَدَالَةِ adaleti** Ne olduğu halde? **مَعَ عَدَمِ التَّوْبَةِ tövbe etmeksizin**

Daha? وَالْإِصْلَاحِ **ve ıslah olmaksızın** فَغَيْرُ الْمَعْصُومِ **Buna göre masum olmayan** Nedir? لَا يَلْزَمُ **gerekmez** Ne? أَنْ يَكُونَ **olması** Ne olur? ظَالِمًا **zalim.** وَحَقِيقَةُ الْعِصْمَةِ **Günahsızlığın hakikatı** Nedir? أَنْ لَا يَخْلُقَ **yaratmamasıdır** Kimin? اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın** Kimde? فِي الْعَبْدِ **kulda** Neyi yaratması? الذَّنْبَ **günahı** Ne olduğu halde? مَعَ بَقَاءِ قُدْرَتِهِ وَاخْتِيَارِهِ **kudreti ve ihtiyarı olmakla beraber** وَهَذَا **İşte bu** Nedir? مَعْنَى قَوْلِهِمْ **onların şu sözünün manasıdır:** هِيَ **Günahsızlık** Nedir? لُطْفٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın bir lütfudur** öyle lütuf ki يُحْمِلُهُ **onu sevkediyor** Ne üzerine? عَلَى فِعْلِ الْخَيْرِ **hayır işine.** وَزَجَرَهُ **Ve onu engeller** Neden? عَنِ الشَّرِّ **şerden** Ne olduğu halde? مَعَ بَقَاءِ الْاِخْتِيَارِ **tercihinin devam etmesiyle beraber** Ne için? تَحْقِيقًا **gerçekleştirmek için** Neyi? لِلْابْتِلَاءِ **imtihanı** وَلِهَذَا **İşte bu yüzden** قَالَ **dedi** Kim? الشَّيْخُ أَبُو مَنْصُورٍ **Şeyh Ebu Mensur** رَحِمَهُ اللَّهُ **Allah ona rahmet etsin.** الْعِصْمَةُ **Günahsızlık** Nedir? لَا تُزِيلُ **gidermez** Neyi? الْمِحْنَةَ **teklif** وَبِهَذَا **bununla** Ne olur? يَظْهَرُ **zahir olur** Ne? فَسَادُ قَوْلِ مَنْ **öyle kimsenin sözünün fesadı ki** قَالَ **şöyle dedi:** إِنَّهَا **Muhakkak günahsızlık** Nedir? خَاصَّةٌ **bir özelliktir** Nerede? فِي نَفْسِ الشَّخْصِ **kişinin nefsinde** Daha? أَوْ فِي بَدَنِهِ **veya bedeninde** يَمْتَنِعُ **mümkün olmaz** Ne sebebiyle? بِسَبَبِهَا **onun sebebiyle** Ne mümkün olmaz? صُدُورُ الذَّنْبِ **günahın sadır olması** Kimden? عَنْهُ **o kişiden.** كَيْفَ **Nasıl böyle olmasın ki?** وَلَوْ كَانَ الذَّنْبُ **Şayet günah olsa** Ne olsa? مُمْتَنِعًا **imkansız** لَمَا صَحَّ **elbette sahih olmaz** Ne? تَكْلِيفُهُ **kişinin teklifi** Ne sebebiyle? بِتَرْكِ الذَّنْبِ **günahı terk sebebiyle** Daha? وَلَمَا كَانَ **elbette olmaz** Ne olur? مُثَابًا عَلَيْهِ **sevap alır olmaz.**

Metnü'l-Akâid

Halifenin Masum Olması Şart Değildir

Halifenin günahsız/ma'sûm olması şart değildir.

Şerhu'l-Akâid

Halifenin günahsız/masum olması şart değildir. Zira geride geçtiği gibi (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ebubekir'in halifeliğini gösteren deliller onun kesin masum olduğuna delalet etmez. Bu yüzden halifenin masum olmasını şart koşan delil getirmelidir. Masum olmasının şart olmadığını ispat için aksine delil bulunmaması kafidir.

Halifenin masum olması şart koşanlar masum olmayan zalimdir ve imamlık/halifelik vaadi zalimleri kapsamaz, diyerek şu ayet-i kerimeyi delil olarak ileri sürmüşlerdir: "(Allah) 'Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz' demişti"[1]

Bunun cevabı şudur: masum olmayanın zalim olması gerekir kuralını kabul etmiyoruz. Zira zalim, kişinin adaletini düşürecek kadar günah işleyip tövbe etmemesi ve halini düzeltmemesi durumunda olur. Buna göre masum olmayan kişinin mutlaka zalim olması gerekmez. Çünkü gerçek anlamda masum olmak, günah işlemeye muktedir olup iradesiyle bunu işlemeyi isteyen kişide Allah Teâlâ'nın günah yaratmamış olmasıdır. Bu dediğimiz şu denilenin açılımıdır: masumluk, imtihan gereği kulun o işi yapma iradesi olduğu hâlde kişiyi şerlerden uzak tutan ve iyi işlere yönlendiren Allah Teâlâ tarafından bahşedilen bir lütfudur. Bu anlamda Şeyh Ebu Mansur el-Mâtürîdî ismet, yükümlü olmayı ortadan kaldırmaz, demiştir.

Masum olmanın manası bu olduğuna göre şu denilen sözün fasit olduğu anlaşılmış olur: ismet/masum olmak, insanın kendisinde veya bedeninde bulunan ve onun sebebiyle günah işleyebilmesi imkânsız olan bir özelliktir. (Bu söz fasittir) zira masum olan kişinin günah işlemesi imkânsız olsaydı, onu günahlardan sakınmakla yükümlü tutmak doğru olmazdı ve günahları terk ettiği için sevap alamazdı.

Metin

لَا يُشْتَرَطُ فِي الْإِمَامِ أَنْ يَكُونَ أَفْضَلَ أَهْلِ زَمَانِهِ

(وَلَا أَنْ يَكُونَ أَفْضَلَ أَهْلِ زَمَانِهِ) لِأَنَّ الْمُسَاوِيَ فِي الْفَضِيلَةِ بَلِ الْمَفْضُولَ الْأَقَلُّ عِلْمًا وَعَمَلاً رُبَّمَا كَانَ أَعْرَفُ بِمَصَالِحِ الْإِمَامَةِ وَمَفَاسِدِهَا وَأَقْدَرُ عَلَى الْقِيَامِ

1 Bakara, 124

بِمَوَاجِبِهَا، خُصُوصًا إِذَا كَانَ نَصْبُ الْمَفْضُولِ أَدْفَعُ لِلشَّرِّ وَأَبْعَدُ عَنْ إِثَارَةِ الْفِتْنَةِ، وَلِهَذَا جَعَلَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اَلْإِمَامَةَ شُورَى بَيْنَ سِتَّةٍ مَعَ الْقَطْعِ بَانَّ بَعْضَهُمْ أَفْضَلُ مِنَ الْبَعْضِ.

فَانْ قِيلَ: كَيْفَ صَحَّ جَعْلُ الْإِمَامَةِ شُورَى بَيْنَ السِّتَّةِ مَعَ أَنَّهُ لَا يَجُوزُ نَصْبُ إِمَامَيْنِ فِي زَمَانٍ وَاحِدٍ؟

قُلْنَا: غَيْرِ الْجَائِزِ هُوَ نَصْبُ إِمَامَيْنِ مُسْتَقِلَّيْنِ يَجِبُ طَاعَةُ كُلٍّ مِنْهُمَا عَلَى الْانْفِرَادِ لِمَا يَلْزَمُ فِي ذَلِكَ مِنْ اِمْتِثَالِ أَحْكَامٍ مُتَضَادَّةٍ، وَأَمَا فِي الشُّورَى فَالْكُلُّ بِمَنْزِلَةِ إِمَامٍ وَاحِدٍ.

Kelime Anlamı

وَلَا أَنْ يَكُونَ Olması gerekmez Ne olması? **أَفْضَلَ أَهْلِ زَمَانِهِ zamanındakilerin en faziletlisi** Ne için? **لِأَنَّ الْمُسَاوِيَ zira denk olan** Ne hususta? **فِي الْفَضِيلَةِ fazilette** Daha? **بَلِ الْمَفْضُولَ bilakis daha düşük olan الْأَقَلَّ عِلْمًا وَعَمَلاً ilim ve amel bakımından daha az olan** Nedir? **رُبَّمَا كَانَ bazen olur** Ne olur? **أَعْرَفَ daha iyi bilebilir** Neyi? **بِمَصَالِحِ الْإِمَامَةِ وَمَفَاسِدِهَا imametin maslahatlarını ve mefsedelerini de** Daha? **وَأَقْدَرُ ve daha kudretli olabilir** Ne üzerine? **عَلَى الْقِيَامِ بِمَوَاجِبِهَا imametin gereklerini yerini getirmeye خُصُوصًا özellikle إِذَا كَانَ olduğunda** Ne? **نَصْبُ الْمَفْضُولِ daha düşüğün tayini أَدْفَعَ لِلشَّرِّ şerri daha fazla def eder olunca** Daha? **وَأَبْعَدَ daha uzak tutmuş** Neden? **عَنْ إِثَارَةِ الْفِتْنَةِ fitne yaymaktan وَلِهَذَا İşte bu yüzden جَعَلَ عُمَرُ Ömer yaptı** Neyi? **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ Allah Teâlâ ondan razı olsun اَلْإِمَامَةَ imameti** Ne yaptı? **شُورَى şura** öyle şura ki **بَيْنَ سِتَّةٍ altı kişi arasında** Ne olduğu halde? **مَعَ الْقَطْعِ kesin olmakla beraber** Ne? **بَانَّ بَعْضَهُمْ onların bazısı** Nedir? **أَفْضَلُ مِنَ الْبَعْضِ bazısından**

daha faziletli. فَانْ قِيلَ **Şayet denilse** كَيْفَ صَحَّ **nasıl sahihtir** Ne? جَعْلُ الْإِمَامَةِ **imameti yapmak** Ne yapmak? شُورَى بَيْنَ السِّتَّةِ **altı kişi arasında şura** Ne olduğu halde? مَعَ أَنَّهُ **bununla beraber** لَا يَجُوزُ **caiz değildir** Ne? نَصْبُ إِمَامَيْنِ **iki imam tayini** Ne zaman? فِي زَمَانٍ وَاحِدٍ **aynı zamanda.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** غَيْرُ الْجَائِزِ **Caiz olmayan** Nedir? هُوَ **o** نَصْبُ إِمَامَيْنِ **iki imam tayinidir** öyle iki imam ki مُسْتَقِلَّيْنِ **müstakil** يَجِبُ **vaciptir** Ne? طَاعَةُ كُلٍّ مِنْهُمَا **bunlardan her birine tabi olmak** Nasıl? عَلَى الْانْفِرَادِ **tek olarak** Ne için? لِمَا يَلْزَمُ **zira gerekir** Ne durumda? فِي ذَلِكَ **bu durumda** Ne gerekir? مِنْ اِمْتِثَالِ أَحْكَامٍ مُتَضَادَّةٍ **zıt hükümlere imtisal.** وَأَمَا فِي الشُّورَى **Şuraya gelince** فَالْكُلُّ **her biri** Nedir? بِمَنْزِلَةِ إِمَامٍ وَاحِدٍ **tek imam mesabesindedir.**

Metnü'l-Akâid

Halifenin En Üstün İnsan Olması Şart Değildir

Yine zamanının en üstün kimsesi olması şart değildir.

Şerhu'l-Akâid

Halifenin, bulunduğu devirde insanların en üstünü olması şart değildir. Zira fazilet açısından başkalarına müsavi olan hatta ilim ve amel yönüyle daha düşük olan kişi, devlet yönetimiyle ilgili zararlı ve faydalı olan şeyleri daha iyi bilebilir ve gereğini yerine getirmekte daha başarılı olabilir. Özellikle de böyle bir kimsenin halife tayin edilmesi şerri engellemek ve fitneyi önlemek açısından daha başarılı olması söz konusu olduğunda. Bu yüzden (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ömer, halife olmayı, kabiliyet sahibi altı kişi arasındaki şura kararına bırakmıştır. Hâlbuki bu altı kişi arasında üstünlük açısından fark olduğu kesindi.

Denilirse ki: (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ömer'in halife seçimini altı kişi arasında şuranın kararına bırakması nasıl doğru kabul edilir? Halbuki aynı anda iki halife bulunması kesinlikle caiz değildir.

Deriz ki: caiz olmayan aynı anda iki halife bulunup her birine başlı başına itaat farz olduğu durumdadır. Zira böyle bir durum, birbirine aykırı iki hükme

itaat etmenin gerekli olmasına yol açabilir. Şura heyetinde ise üyeler birbirinden bağımsız birer halife değil, belki hepsi birde tek bir halife konumundadır.

Metin

يُشْتَرَطُ فِي الْإِمَامِ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ الْمُطْلَقَةِ الْكَامِلَةِ

(**وَيُشْتَرَطُ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ الْمُطْلَقَةِ الْكَامِلَةِ**) أَيْ: مُسْلِمًا حُرًّا ذَكَرًا عَاقِلاً بَالِغًا، إِذْ مَا جَعَلَ اللهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً، وَالْعَبْدُ مَشْغُولٌ بِخِدْمَةِ الْمَوْلَى مُسْتَحْقَرٌ فِي أَعْيُنِ النَاسِ، وَالنِّسَاءُ نَاقِصَاتُ عَقْلٍ وَدِينٍ، وَالصَّبِيُّ وَالْمَجْنُونُ قَاصِرَانِ عَنْ تَدْبِيرِ الْأُمُورِ وَالتَّصَرُّفِ فِي مَصَالِحِ الْجُمْهُورِ.

(**سَائِسًا**) أَيْ: مَالِكًا لِلتَّصَرُّفِ فِي أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ بِقُوَّةِ رَأْيِهِ وَرَوِيَّتِهِ وَمَعُونَةِ بَأْسِهِ وَشَوْكَتِهِ.

(**قَادِرًا**) بِعَمَلِهِ وَعَدْلِهِ وَكِفَايَتِهِ وَشَجَاعَتِهِ (**عَلَى تَنْفِيذِ الْأَحْكَامِ وَحِفْظِ حُدُودِ دَارِ الْإِسْلَامِ وَإِنْصَافِ الْمَظْلُومِ مِنَ الظَالِمِ**) إِذِ الْإِخْلَالُ بِهَذِهِ الْأُمُورِ مُخِلٌّ بِالْغَرَضِ مِنْ نَصْبِ الْإِمَامِ.

Kelime Anlamı

يُشْتَرَطُ Şarttır Ne? **أَنْ يَكُونَ imamın olması** Nelerden? **مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ velayet sahibi olanlardan** öyle velayet ki **الْمُطْلَقَةِ mutlak الْكَامِلَةِ kamil أَيْ yani مُسْلِمًا حُرًّا ذَكَرًا عَاقِلاً بَالِغًا Müslüman, hür, erkek, akıllı, ergin** Ne için? **إِذْ çünkü مَا جَعَلَ اللهُ Allah Teâlâ kılmadı** Kim için? **لِلْكَافِرِينَ kafirler için** Kim üzerine? **عَلَى الْمُؤْمِنِينَ Müminler üzerine** Ne kılmadı? **سَبِيلاً yol وَالْعَبْدُ Kul ise** Nedir? **مَشْغُول بِخِدْمَةِ الْمَوْلَى efendisinin hizmetiyle meşguldür مُسْتَحْقَرٌ hakir görülür** Nerede? **فِي أَعْيُنِ النَاسِ insanların gözünde. وَالنِّسَاءُ Kadınlar ise** Nedir? **نَاقِصَاتُ عَقْلٍ وَدِينٍ akıl ve dinleri eksiktir. وَالصَّبِيُّ وَالْمَجْنُونُ Çocuk ve deli** Nedir? **قَاصِرَانِ eksiktirler** Neden? **عَنْ تَدْبِيرِ الْأُمُورِ işleri düzenleyebilmekten**

Daha? وَالتَّصَرُّفِ **ve tasarruf edebilmekten** Ne hakkında? فِي مَصَالِحِ الْجُمْهُورِ **halkın maslahatları hakkında.** سَائِسًا **İleri görüşlü olacak** أَيْ **yani** مَالِكًا **el-verişli olacak** Neye? لِلتَّصَرُّفِ **tasarruf etmeye** Ne hakkında? فِي أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ **Müslümanların işleri hakkında** Ne ile? بِقُوَّةِ رَأْيِهِ **kendi görüşünün kuvvetiyle** وَرَوِيَّتِهِ **ve basiretiyle** وَمَعُونَةِ بَأْسِهِ وَشَوْكَتِهِ **kendi kuvvetinin yardımıyla.** قَادِرًا **güç sahibi olacak** Ne ile? بِعَمَلِهِ وَعَدْلِهِ وَكِفَايَتِهِ وَشَجَاعَتِهِ **ilmi, adaleti, yeterliliği ve cesaretiyle** Ne üzerine güç sahibi? عَلَى تَنْفِيذِ الْأَحْكَامِ **hükümleri uygulamak** Daha? وَحِفْظِ حُدُودِ دَارِ الْإِسْلَامِ **İslam beldesinin sınırlarını korumada** Daha? وَإِنْصَافِ الْمَظْلُومِ مِنَ الظَّالِمِ **mazlumu zalimden korumada** Ne için? إِذِ الْإِخْلَالُ **zira ihlal etmek** Neyi? بِهَذِهِ الْأُمُورِ **bu işleri** Nedir? مُخِلٌّ **bozar** Neyi? بِالْغَرَضِ مِنْ نَصْبِ الْإِمَامِ **imamın tayin maksadını.**

Metnü'l-Akâid

Halifenin Mutlak Velayet Sahibi Olması Şarttır

Yalnız halifenin tam ve mutlak bir velayet sahibi olması ve halkı sevk ve idare kabiliyetine sahip olması gerekir. Bunun gibi halifenin, kanunları tatbik edebilecek, İslam memleketlerinin sınırlarını koruyabilecek, mazlumun hakkını zalimden alabilecek kudreti haiz olması şartı da aranır.

Şerhu'l-Akâid

Halifenin mutlak ve kâmil bir velayet sahibi olması şarttır. Yani Müslüman, hür, erkek, akıl sahibi ve ergenlik çağına girmiş olması gerekir. Zira Allah Teâlâ kâfirlere Müslümanları yönetme yetkisi vermemiştir. Köle efendisinin hizmetiyle meşgul olduğundan insanların gözünde saygınlığını yitirmiş olur. Kadınlar akıl ve din açısından (devlet işlerinde) başarılı değildir. Çocuk ve deli de düzeni sağlayabilme ve halkın yararını gözetme konusunda yetersizdirler.

Halife siyaseti bilmelidir. Yani devleti yönetmek ve halkı idare etmek hususunda yetenekli ve muktedir olabilmelidir. Askeri konularda tecrübeli ve asayişi sağlamakta dengeleri bilmelidir.

Bilgisi, adaleti, kudreti cesaretiyle **Halife muktedir olmalıdır. Kanunları tatbik edebilecek, İslam memleketlerinin sınırlarını koruyabilecek, mazlumun hakkını zalimden alabilecek kudrete sahip olmalıdır.** Zira bu vazifelerin aksaması halife belirlemenin maksadına ters düşer.

Metin

لَا يَنْعَزِلُ الْإِمَامُ بِالْفِسْقِ

(وَلَا يَنْعَزِلُ الْإِمَامُ بِالْفِسْقِ) أَيْ: بِالْخُرُوجِ عَنْ طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى، (وَالْجُورِ) أَيْ: الظُّلْمُ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ تَعَالَى؛ لِأَنَّهُ قَدْ ظَهَرَ الْفِسْقُ وَانْتَشَرَ الْجُورُ مِنَ الْأَئِمَّةِ وَالْأُمَرَاءِ بَعْدَ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ وَالسَّلَفُ قَدْ كَانُوا يَنْقَادُونَ لَهُمْ وَيُقِيمُونَ الجُمَعَ وَالْأَعْيَادِ بِاذْنِهِمْ وَلاَ يَرَوْنَ الْخُرُوجَ عَلَيْهِمْ. وَلِأَنَّ الْعِصْمَةَ لَيْسَتْ بِشَرْطٍ لِلْإِمَامَةِ اِبْتِدَاءً فَبَقَاءً أَوْلَى. وَعَنِ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ أَنَّ الْإِمَامَ يَنْعَزِلُ بِالْفِسْقِ وَالْجُورِ وَكَذَا كُلُّ قَاضٍ وَأَمِيرٍ.

وَأَصْلُ الْمَسْأَلَةِ أَنَّ الْفَاسِقَ لَيْسَ مِنْ أَهْلِ الْوِلَايَةِ عِنْدَ الشَّافِعِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ، لِأَنَّهُ لَا يَنْظُرُ لِنَفْسِهِ فَكَيْفَ يَنْظُرُ لِغَيْرِهِ، وَعِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ هُوَ مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ حَتَّى يَصِحُّ لِلْأَبِ الْفَاسِقِ تَزْوِيجُ اِبْنَتِهِ الصَّغِيرَةِ، وَالْمَسْطُورُ فِي كُتُبِ الشَّافِعِيَّةِ أَنَّ الْقَاضِيَ يَنْعَزِلُ بِالْفِسْقِ بِخِلَافِ الْإِمَامِ، وَالْفَرْقُ أَنَّ فِي انْعِزَالِهِ وَوُجُوبِ نَصْبِ غَيْرِهِ إِثَارَةَ الْفِتْنَةِ لِمَا لَهُ مِنَ الشَّوْكَةِ بِخِلَافِ الْقَاضِي، وَفِي رِوَايَةِ النَّوَادِرِ عَنِ الْعُلَمَاءِ الثَّلَاثَةِ أَنَّهُ لَا يَجُوزُ قَضَاءُ الْفَاسِقِ، وَقَالَ بَعْضُ الْمَشَايِخِ: إِذَا قُلِّدَ الْفَاسِقُ اِبْتِدَاءً يَصِحُّ وَلَوْ قُلِّدَ وَهُوَ عَدْلٌ يَنْعَزِلُ بِالْفِسْقِ؛ لِأَنَّ الْمُقَلِّدَ اِعْتَمَدَ عَدَالَتَهُ فَلَمْ يَرْضَ بِقَضَائِهِ بِدُونِهَا، وَفِي فَتَاوَى قَاضِيخَانَ: أَجْمَعُوا عَلَى أَنَّهُ إِذَا اِرْتَشَى لَا يَنْفُذُ قَضَاؤُهُ فِيمَا اِرْتَشَى وَأَنَّهُ إِذَا أَخَذَ الْقَاضِي الْقَضَاءَ بِالرُّشْوَةِ لَا يَصِيرُ قَاضِياً وَلَوْ قَضَى لاَ يَنْفُذُ قَضَاؤُهُ

Kelime Anlamı

وَلَا يَنْعَزِلُ **Azledilemez** Kim? الْإِمَامُ **imam** Ne sebebiyle? بِالْفِسْقِ **fısk sebebiyle** أَيْ **yani** بِالْخُرُوجِ **çıkmakla** Neden? عَنْ طَاعَةِ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'ya**

itaatten Daha? وَالْجُورِ **azgınlık sebebiyle** أَيْ: اَلظُّلْمُ **yani zulüm** Kim üzerine? عَلَى عَبَادِ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın kulları üzerine** Ne için? لِأَنَّهُ **çünkü** قَدْ ظَهَرَ **zahir olmuştur** Ne? الْفِسْقُ **fisk** Daha? وَانْتَشَرَ الْجُورُ **ve azgınlık yayılmıştır** Kimden? مِنَ الْأَئِمَّةِ وَالْأُمَرَاءِ **imam ve emirlerden** Ne zaman? بَعْدَ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ **Raşit Halifelerden sonra.** وَالسَّلَفُ **Selef** Nedir? قَدْ كَانُوا **idiler** Ne idiler? يَنْقَادُونَ لَهُمْ **onlara boyun eğerlerdi** Daha? وَيُقِيمُونَ الجُمَعَ وَالْأَعْيَادِ **ve Cuma ile bayram namazlarını kılarlardı** Ne sebebiyle? بِإِذْنِهِمْ **onların izinleriyle** Daha? وَلَا يَرَوْنَ **caiz görmezlerdi** Neyi? الْخُرُوجَ عَلَيْهِمْ **onlara ayaklanmayı** Daha?

وَلِأَنَّ الْعِصْمَةَ **ayrıca günahsız olmak** Nedir? لَيْسَتْ بِشَرْطٍ **şart değildir** Ne için? لِلْإِمَامَةِ **imamet için** Ne zaman? اِبْتِدَاءً **başlangıcında** فَبَقَاءً **devamında ise** Nedir? أَوْلَى **evleviyetle şart değildir.** وَعَنِ الشَّافِعِيِّ **Şafii'den rivayet edilmiştir** Ne? رَحِمَهُ اللَّهُ **Allah Teâlâ ona rahmet etsin** أَنَّ الْإِمَامَ **muhakkak ki imam** Nedir? يَنْعَزِلُ **azledilir** Ne ile? بِالْفِسْقِ وَالْجُورِ **fısık ve azgınlıkla** Daha? وَكَذَا **aynı böyledir** Ne? كُلُّ قَاضٍ وَأَمِيرٍ **her kazi ve emir.** وَأَصْلُ الْمَسْأَلَةِ **Meselenin aslı** Nedir? أَنَّ الْفَاسِقَ **muhakkak fasık** Nedir? لَيْسَ مِنْ أَهْلِ الْوِلَايَةِ **velayet ehlinden değildir** Kime göre? عِنْدَ الشَّافِعِيِّ **Şafii'ye göre** Ne için? رَحِمَهُ اللَّهُ **Allah Teâlâ ona rahmet etsin** لِأَنَّهُ **zira fasık** Nedir? لَا يَنْظُرُ لِنَفْسِهِ **kendi nefsini gözetemez** فَكَيْفَ يَنْظُرُ **nasıl gözetebilecek** Kimi? لِغَيْرِهِ **başkalarını.** وَعِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ **Ebu Hanife'ye göre** Nedir? رَحِمَهُ اللَّهُ **Allah Teâlâ ona rahmet etsin** هُوَ o مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ **velayet ehlindendir** حَتَّى يَصِحُّ **hatta sahihtir** Kim için? لِلْأَبِ الْفَاسِقِ **fasık baba için** Ne? تَزْوِيجُ ابْنَتِهِ الصَّغِيرَةِ **küçük kızını evlendirmek.** وَالْمَسْطُورُ **Yazılı olan** Nerede? فِي كُتُبِ الشَّافِعِيَّةِ **Şafii kitaplarında** Nedir? أَنَّ

الْقَاضِيَ **muhakkak ki kazi** يَنْعَزِلُ **azledilir** Ne sebebiyle? بِالْفِسْقِ **fısk sebebiyle** بِخِلَافِ الْإِمَامِ **imam böyle değildir.** وَالْفَرْقُ **Fark** Nedir? أَنَّ فِي انْعِزَالِهِ **imamın azledilmesinde vardır** Daha? وَوُجُوبِ نَصْبِ غَيْرِهِ **ve başkasını onun yerine tayinde vardır** Ne? إِثَارَةَ الْفِتْنَةِ **fitneyi yaymak** Ne için? لِمَا لَهُ **zira imam için vardır** Ne? مِنَ الشَّوْكَةِ **kuvvet** بِخِلَافِ الْقَاضِي **kazi böyle değildir.** وَفِي رِوَايَةِ النَّوَادِرِ **Nevadir rivayetlerde vardır** Kimden? عَنِ الْعُلَمَاءِ الثَّلَاثَةِ **üç imamdan** Ne vardır? أَنَّهُ **şan** لَا يَجُوزُ **caiz değildir** Ne? قَضَاءُ الْفَاسِقِ **fasıkın hükmü.** وَقَالَ بَعْضُ الْمَشَايِخِ **Meşayıhtan bazıları dedi:** Ne? إِذَا قُلِّدَ الْفَاسِقُ **Fasık görevlendirildiği zaman** Ne zaman? اِبْتِدَاءً **başlangıçta** Ne olur? يَصِحُّ **sahih olur** وَلَوْ قُلِّدَ **Şayet görevlendirilse** Ne olduğu halde? وَهُوَ عَدْلٌ **o da adildir** Ne olur? يَنْعَزِلُ بِالْفِسْقِ **fısk ile azledilir** Ne için? لِأَنَّ الْمُقَلِّدَ **zira onu atayan** Nedir? اِعْتَمَدَ **güvenmişti** Neye? عَدَالَتَهُ **adaletine** فَلَمْ يَرْضَ **böylece razı olmadı** Neye? بِقَضَائِهِ **hükmüne** Ne ile? بِدُونِهَا **adaleti olmaksızın.** وَفِي فَتَاوَى قَاضِيخَانَ **Fetevayı Kazıhanda şöyle geçer:** أَجْمَعُوا **İcma ettiler** Ne üzerine? عَلَى أَنَّهُ **muhakkak şan** إِذَا اِرْتَشَى **rüşvet aldığı zaman** Ne olur? لَا يَنْفُذُ **geçerli olmaz** Ne? قَضَاؤُهُ **hükmü** Ne hususta? فِيمَا اِرْتَشَى **rüşvet aldığı konuda** Daha? وَأَنَّهُ **muhakkak şan** إِذَا أَخَذَ الْقَاضِي **kazi başlayınca** Neye? الْقَضَاءَ **kazaya** Ne ile? بِالرُّشْوَةِ **rüşvetle** Ne olur? لَا يَصِيرُ قَاضِياً **kazi olamaz.** وَلَوْ قَضَى **Şayet hükmedecek olsa** Ne olur? لَا يَنْفُذُ قَضَاؤُهُ **hükmü geçerli olmaz.**

Metnü'l-Akâid

Halifenin Azledilmesi

İşlediği günah ve zulüm sebebiyle hilafet makamından düşmüş olmaz.

Şerhu'l-Akâid

Halife, işlediği günah ve zulüm sebebiyle hilafet makamından düşmüş olmaz. Yani Allah Teâlâ'nın itaatinden çıkmak ve Allah'ın kullarına zulmetmek sebebiyle halifenin yetkisi düşmez. Çünkü Raşid halifeler devrinden sonra imamlardan ve emirlerden kötü işler yapanlar olmuş, bazı yapılan haksızlıklar yaygınlık kazanmış fakat tüm bunlara rağmen selef onların idaresine boyun eğmiş, izinleriyle Cuma ve Bayram namazlarını kılmışlar, asla ayaklanmayı caiz görmemişlerdir. Ayrıca başlangıçta halife seçilirken masum olması şart olmadığına göre bunun halifelik yaptığı dönemde de şart olmaması gerekir.

(Allah kendisine rahmet etsin) İmam Şâfiî'den aktarıldığına göre; günah işlemek ve zulüm yapmaktan ötürü halifenin yetkisi düşer. Kâdî ve emirler için de hüküm aynıdır. Bu konunun dayandığı kural şudur; (Allah kendisine rahmet etsin) İmam Şafii'ye göre fasık, velayet yetkisine elverişli değildir. Zira kendi maslahatını gözetemezken başkalarının maslahatlarını nasıl gözetebilir!

(Allah kendisine rahmet etsin) İmam Ebu Hanife'ye göre fasığın veli olması sahihtir. Bu yüzden fasık baba, henüz ergen olmamış kızını evlendirebilir. Şafii mezhebinin fıkıh kitaplarında fısk sebebiyle kâdînın yetkisinin düşeceği fakat halifenin yetkisinin düşmeyeceği yazılıdır. Halife ile kâdî arasındaki fark şudur: halifenin yetkisi düştüğünde yerine mutlaka birini tayin etmek gerekir. Mevcut halifenin elinde güç bulunur, buna rağmen onu düşürüp başkasını halife yapmaya çalışmak bozgunluğa yol açabilir. Fakat kâdî için durum böyle değildir.

Nevâdir[1] kitaplarındaki rivayete göre üç imama göre[2] fasık bir kişinin kâdî tayin edilmesi caiz değildir. Meşayıhtan bazıları şöyle der: Kâdî, fasıklığı mevcut olduğu halde tayin edilmiş olursa devam etmesi sahih olur. Fakat tayin edildiğinde adil olup daha sonra fasık olduysa yetkisi düşer. Zira onu kâdîlık makamına atayan merci, adaletine güvendiği için atamıştır. Adil olma özelliğini kaybedince vereceği hükme razı olmamıştır. Fetevâ-i Kâdîhân'da[3] şöyle geçer:

---

1 Nevâdir, Hanefi mezhebinde imamların toplu derslerinden alınmamış olup ders haricinde imamlara sorulup elde edilen cevapların toplandığı ve genellikle tek kişiler tarafından oluşturulan kitaplara denmektedir. Sözgelimi; Nevâdiru İbn Semâa ve Nevâdiru ibn Rüstem "nevâdir" türü kitaplardandır.

2 İmam Ebu Hanife ve talebeleri İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre (Allah hepsine rahmet etsin)

3 Haşan b. Mansur Fahruddin Kâdîhân el-Özcendî el-Ferğânî, hicrî 592 yılında vefat etmiştir. Genel görüşe göre hanefî mezhebinde müctehid filmesele kabul edilir. Kasım b. Kutlubağa Kadıhan'ın tashihlerini diğer fakihlerin tashihlerine tercih eder ve onun "fakîhü'n-nefs"

rüşvet alan kâdînın, rüşvet aldığı dava ile ilgili hükmünün geçerli olmayacağına dair âlimler icma etmiştir.

Kâdılık makamını rüşvet vererek elde eden kişi, gerçek kâdı olmayacağından vereceği hükümler geçerli sayılmaz.

Metin

جَوَازُ الصَّلَاةِ خَلْفَ فَاجِرٍ

(**وَتَجُوزُ الصَّلَاةُ خَلْفَ كُلِّ بِرٍّ وَفَاجِرٍ**) لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ وَلِأَنَّ عُلَمَاءَ الْأُمَّةِ كَانُوا يُصَلُّونَ خَلْفَ الْفَسَقَةِ وَأَهْلُ الْأَهْوَاءِ وَالْبِدَعِ مِنْ غَيْرِ نَكِيرٍ، وَمَا نُقِلَ عَنْ بَعْضِ السَّلَفِ مِنَ الْمَنْعِ عَنِ الصَّلَاةِ خَلْفَ الْفَاسِقِ وَالْمُبْتَدِعِ فَمَحْمُولٌ عَلَى الْكَرَاهَةِ، إِذْ لَا كَلَامَ فِي كَرَاهَةِ الصَّلَاةِ خَلْفَ الْفَاسِقِ وَالْمُبْتَدِعِ، وَهَذَا إِذَا لَمْ يُؤَدِّ الْفِسْقُ أَوِ الْبِدْعَةُ إِلَى حَدِّ الْكُفْرِ، وَأَمَّا إِذَا أَدَّى فَلَا كَلَامَ فِي عَدَمِ جَوَازِ الصَّلَاةِ.

ثُمَّ الْمُعْتَزِلَةُ وَإِنْ جَعَلُوا الْفَاسِقَ غَيْرَ مُؤْمِنٍ لَكِنَّهُمْ يُجَوِّزُونَ الصَّلَاةَ خَلْفَهُ لِمَا أَنَّ شَرْطَ الْإِمَامِ عِنْدَهُمْ عَدَمُ الْكُفْرِ لَا وُجُودُ الْإِيمَانِ بِمَعْنَى التَّصْدِيقِ وَالْإِقْرَارِ وَالْأَعْمَالِ جَمِيعًا.

(**وَيُصَلَّى عَلَى كُلِّ بِرٍّ وَفَاجِرٍ إِذَا مَاتَ عَلَى الْإِيمَانِ**) لِلْإِجْمَاعِ، وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "لَا تَدَعُوا الصَّلَاةَ عَلَى مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ"

فَإِنْ قِيلَ: أَمْثَالُ هَذِهِ الْمَسَائِلِ إِنَّمَا هِيَ مِنْ فُرُوعِ الْفِقْهِ فَلَا وَجْهَ لِإِيرَادِهَا فِي أُصُولِ الْكَلَامِ. وَإِنْ أَرَادَ أَنَّ اعْتِقَادَ حَقِّيَّةِ ذَلِكَ وَاجِبٌ وَهَذَا مِنَ الْأُصُولِ فَجَمِيعُ مَسَائِلِ الْفِقْهِ كَذَلِكَ!

قُلْنَا: أَنَّهُ لَمَّا فَرَغَ عَنْ مَقَاصِدِ عِلْمِ الْكَلَامِ مِنْ مَبَاحِثِ الذَّاتِ وَالصِّفَاتِ وَالْأَفْعَالِ وَالْمَعَادِ وَالنُّبُوَّةِ وَالْإِمَامَةِ عَلَى قَانُونِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ وَطَرِيقِ أَهْلِ السُّنَّةِ

olduğunu söyler. Fetevâ-i Kâdîhân namıyla fetvaları meşhurdur. Ayrıca Şerhu'l-camii's-sağîr, Şerhu edebi'l-kadâ li'l-Hassâf gibi başka kitapları da vardır, bkz., el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*, s. 64-65.

وَالْجَمَاعَةِ حَاوَلَ التَّنْبِيهَ عَلَى نَبْذٍ مِنَ الْمَسَائِلِ الَّتِي يَتَمَيَّزُ بِهَا أَهْلُ السُّنَّةِ مِنْ غَيْرِهِمْ مِمَّا خَالَفَ فِيهِ الْمُعْتَزِلَةُ أَوِ الشِّيعَةُ أَوْ الفَلاسِفَةُ أَوْ المَلاحِدَةُ أَوْ غَيْرهُمْ مِنْ أَهْلِ الْبِدَعِ وَالْأَهْوَاءِ، سَوَاءٌ كَانَتْ تِلْكَ الْمَسَائِلُ مِنْ فُرُوعِ الْفِقْهِ أَوْ غَيْرِهَا مِنَ الْجُزْئِيَّاتِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِالْعَقَائِدِ.

Kelime Anlamı

وَتَجُوزُ **Caizdir** Ne? الصَّلَاةُ **namaz** Nerede? خَلْفَ كُلِّ بِرٍّ وَفَاجِرٍ **her iyi ve kişi kötünün arkasında** Ne için? لِقَوْلِهِ **Peygamberin hadisinden dolayı** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** "صَلُّوا **Kılın** Nerede? خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ **her iyi ve kötünün arkasında** Daha? وَلِأَنَّ عُلَمَاءَ الْأُمَّةِ **ayrıca ümmetin alimleri** Nedir? كَانُوا يُصَلُّونَ **kılarlardı** Nerede? خَلْفَ الْفَسَقَةِ **fasıkların arkasında** وَأَهْلِ الْأَهْوَاءِ وَالْبِدَعِ **heva ve bidat ehlinin arkasında** Ne oldukları halde? مِنْ غَيْرِ نَكِيرٍ **karşı çıkılmaksızın.** وَمَا **Öyle bir haber ki** نُقِلَ **nakledildi** Kimden? عَنْ بَعْضِ السَّلَفِ **bazı seleften** Nakledilen nedir? مِنَ الْمَنْعِ **engelleme** Neden? عَنِ الصَّلَاةِ **namazdan** Nerede? خَلْفَ الْفَاسِقِ وَالْمُبْتَدِعِ **fasık ve bidatçı arkasında** Bu görüş nedir? فَمَحْمُولٌ **hamledilir** Ne üzerine? عَلَى الْكَرَاهَةِ **kerahet manasına.** Ne için? إِذْ **Zira** لَا كَلَامَ **tartışma yoktur** Ne hususta? فِي كَرَاهَةِ الصَّلَاةِ **namazın mekruh olduğunda** Nerede? خَلْفَ الْفَاسِقِ وَالْمُبْتَدِعِ **fasık ve bidatçı arkasında.** وَهَذَا **Bu** Nedir? إِذَا لَمْ يُؤَدِّ **götürmediğindedir** Ne? الْفِسْقُ أَوِ الْبِدْعَةُ **fısk ve bidat** Neye? إِلَى حَدِّ الْكُفْرِ **küfür seviyesine.** وَأَمَّا إِذَا أَدَّى **Eda etmesine gelince;** فَلَا كَلَامَ **tartışma yoktur** Ne hususta? فِي عَدَمِ جَوَازِ الصَّلَاةِ **namazın caiz olmadığında.** ثُمَّ **Sonra** الْمُعْتَزِلَةُ **Mutezile** Nedir? وَإِنْ جَعَلُوا الْفَاسِقَ **her ne kadar fasıkı saysalarda** Ne? غَيْرَ مُؤْمِنٍ **Mümin olmayan olarak** لَكِنَّهُمْ **fakat onlar**

يُجَوِّزُونَ الصَّلَاةَ **namazı caiz kıldılar** Nerede? خَلْفَهُ **onun arkasında** Ne için? لِمَا أَنَّ شَرْطَ الْإِمَامِ **çünkü imamın şartı** Kime göre? عِنْدَهُمْ **onlara göre** Nedir? عَدَمُ الْكُفْرِ **kafir olamamaktır** Daha? لَا وُجُودُ الْإِيمَانِ **imanın bulunması değil** Ne olduğu halde? بِمَعْنَى التَّصْدِيقِ وَالْإِقْرَارِ وَالْأَعْمَالِ جَمِيعًا **beraberce tasdik, ikrar ve amel manasıyla.**

وَيُصَلِّي **Cenaze namazı kılar** Kim için? عَلَى كُلِّ بِرٍّ وَفَاجِرٍ **her iyi ve kötü üzerine** Ne zaman? إِذَا مَاتَ **öldüğünde** Nasıl? عَلَى الْإِيمَانِ **iman üzere** Ne için? لِلْإِجْمَاعِ **icma olduğu için** Daha? وَلِقَوْلِهِ **Peygamberin şu hadisi için** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** "لَا تَدَعُوا **Terk etmeyin** Neyi? الصَّلَاةَ **namazı** Kim üzerine? عَلَى مَنْ **öyle kimse üzerine ki** مَاتَ **öldü** Kimden? مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ **kıble ehlinden.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse** Ne? أَمْثَالُ هَذِهِ الْمَسَائِلِ **Bu gibi meseleler** Nedir? إِنَّمَا هِيَ **muhakkak ki onlar** Nedir? مِنْ فُرُوعِ الْفِقْهِ **fıkıh meselelerindendir** فَلَا وَجْهَ **hiçbir gerekçesi yoktur** Ne için? لِإِيرَادِهَا **onları getirmek için** Nerede? فِي أُصُولِ الْكَلَامِ **kelamın temel meselelerinde** وَإِنْ أَرَيدَ **her ne kadar kastedilse de** Ne? أَنَّ اِعْتِقَادَ حَقِّيَّةِ ذَلِكَ **bunun hak olduğuna inanmak** Nedir? وَاجِبٌ **vaciptir** وَهَذَا **Bu** Nedir? مِنَ الْأُصُولِ **asıl meselelerdendir** فَجَمِيعُ مَسَائِلِ الْفِقْهِ **Tüm fıkıh meseleleri de** Nedir? كَذَلِكَ **böyledir.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** أَنَّهُ لَمَّا فَرَغَ **şan ayrılınca** Neyden? عَنْ مَقَاصِدِ عِلْمِ الْكَلَامِ **kelam ilminin meselelerinden** مِنْ مَبَاحِثِ الذَّاتِ وَالصِّفَاتِ وَالْأَفْعَالِ وَالْمَعَادِ والنُّبُوَّةِ وَالْإِمَامَةِ **zat, sıfatlar, fiiller, ahiret, peygamberlik ve imamet bahislerinden** Nasıl? عَلَى قَانُونِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ **İslam kaideleri kanununa göre** Daha? وَطَرِيقِ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ **ve Ehl-i Sünnet ve Cemaat yolu üzere** Ne oldu? حَاوَلَ **girişti** Neye? التَّنْبِيهَ **uyarı yapmaya** Ne üzerine? عَلَى نَبْذٍ مِنَ الْمَسَائِلِ **bazı meselelere** الَّتِي **öyle meseleler**

ki يَتَمَيَّزُ بِهَا **onlarla ayrılıyor** Ne? أَهْلُ السُّنَّةِ **Ehl-i Sünnet** Kimden? مِنْ غَيْرِهِمْ **diğerlerinden** O meseleler neler? مِمَّا **öyle meseleler ki** خَالَفَ فِيهِ **ona muhalefet etti** Kim? الْمُعْتَزِلَةُ **Mütezile,** أَوِ الشِّيعَةُ **veya Şia,** أَوْ الفَلاسِفَةُ **veya felsefeciler,** أَوْ المَلاحِدَةُ **veya dinsizler** أَوْ غَيْرُهُمْ **ve diğerleri** Ne oldukları halde? مِنْ أَهْلِ الْبِدَعِ وَالْأَهْوَاءِ **bidat ve heva ehlinden** سَوَاءٌ كَانَتْ **İster olsun** Ne? تِلْكَ الْمَسَائِلُ **bu meseleler** Ne olsun? مِنْ فُرُوعِ الْفِقْهِ **fıkıh meselelerinden** Daha? أَوْ غَيْرِهَا **veya başkaları** Nelerden? مِنَ الْجُزْئِيَّاتِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِالْعَقَائِدِ **akaide taalluk eden özel meseleler.**

Metnü'l-Akâid

Fasık İmamın Arkasında Namaz Kılmak

Sâlih ve fâsık (Müslüman olan) her imamın arkasında namaz kılmak caizdir. İman üzere ölmüş olan her sâlih ve fasık cenaze namazını da kılarız.

Şerhu'l-Akâid

Sâlih ve fâsık (Müslüman olan) her imamın arkasında namaz kılmak caizdir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Sâlih ve fasık her müminin arkasında namaz kılın". Ayrıca ümmetin âlimleri fasıkların ve bidat ehlinin ve heva sahiplerinin arkasında namaz kılarlardı ve /hiç kimse bu duruma itiraz etmezdi. Selef âlimlerinden bazılarından "fasık ve bidatçi kimsenin arkasında namaz kılmayı doğru bulmadıklarına dair gelen rivayetler kerahet olduğuyla yorumlanır. Zaten fasık ya da bidatçi kimsenin arkasında kılınan namazın mekruh olduğuna dair ihtilaf yoktur. Şu kadar var ki; bu hüküm, fasık ya da bidatçi kimsenin fıskı veya bidati küfre yol açmadığı zaman geçerlidir. Küfre yol açtığında arkasında namaz kılmanın caiz olmayacağı söz birliğiyle sabittir.

Mutezile imamları her ne kadar fasık kimsenin mümin olmadığına hükmetmiş olsalar da arkasında namaz kılmayı caiz görmüşlerdir. Zira onlara göre imam olmanın şartı, kâfir olmamaktır, tasdik, ikrar ve amelden ibaret olan imanın varlığı şart değildir.

Sâlih ve fasık her Müslümanın cenaze namazını da kılarız. İman üzere öldüğü bilinirse (imansız öldüğü bilinmezse) cenazesi kılınacağı icma ile sabittir. Ayrıca Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Kıble ehlinden olarak ölen kimsenin cenaze namazını terk etmeyin"[1]

Denilirse ki: Bu emsal meseleler, fıkıh konularıdırlar. Bunları Akaid kitaplarında zikretmenin hikmeti nedir? Müellif, bu hükümlerin hak oluşuna inanmanın vacip olduğunu vurgulamak isteyerek bunun akait konusu olduğu iddia edilirse, bu bakış açısıyla bütün (çoğu) fıkıh meseleleri akait konusu olmalıdır (onlarda kelam kitaplarında zikredilmelidir).

Deriz ki: Müellif, kelam ilminin ana konuları olan; zat, sıfat, ef'âl, meâd, nübüvvet ve imamet emsali meseleleri İslami esaslara göre ve ehlisünnet çizgisi üzere anlattıktan sonra ehlisünnetin (şiarı olan) konulara bir nebze olsun temas ederek ehlisünnetin bidat ve heva ehli olan Mutezile, Şia, Filozoflar, Mülhidler[2] ve emsali sapık fırkalarla farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu anlamda bakıldığında meselenin fıkıh konularından veya inanca ilişkin ayrıntı sayılan meselelerden olması fark etmez.

Metin

وُجُوبُ ذِكْرِ الصَّحَابِيِّ بِالْخَيْرِ

(وَنَكُفُّ عَنْ ذِكْرِ الصَّحَابَةِ إِلَّا بِخَيْرٍ) لِمَا وَرَدَ فِي الْأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ مِنْ مَنَاقِبِهِمْ وَوَجَبَ الْكَفُّ عَنِ الطَّعْنِ فِيهِمْ، لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لاَ تَسُبُّوا أَصْحَابِي، فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا بَلَغَ مُدَّ أَحَدِهِمْ، وَلاَ نَصِيفَهُ» وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «أَكْرِمُوا أَصْحَابِي، فَإِنَّهُمْ خِيَارُكُمْ» اَلْحَدِيثَ، وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «اللَّهَ اللَّهَ فِي أَصْحَابِي، لاَ تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا بَعْدِي، فَمَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ، وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ، وَمَنْ آذَاهُمْ فَقَدْ آذَانِي، وَمَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللَّهَ، وَمَنْ آذَى اللَّهَ فَيُوشِكُ أَنْ يَأْخُذَهُ».

1 Hadis-i şerifin aynı manaya gelen farklı lafızlarla rivayeti için bkz., *Sünen-i EbîDavûd,* hadis no: 2533.

2 Hak yoldan sapmış olanlar

ثُمَّ فِي مَنَاقِبِ كُلٍّ مِنْ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ وَعَلِيٍّ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ وَغَيْرِهِمْ مِنْ أَكَابِرِ الصَّحَابَةِ أَحَادِيثُ صَحِيحَةٌ. وَمَا وَقَعَ بَيْنَهُمْ مِنَ الْمُنَازَعَاتِ وَالْمُحَارَبَاتِ فَلَهُ مَحَامِلُ وَتَاوِيلاَتٌ، فَسَبُّهُمْ وَالطَّعْنُ فِيهِمْ إِنْ كَانَ مِمَّا يُخَالِفُ الْأَدِلَّةَ الْقَطْعِيَّةَ فَكُفْرٌ كَقَذْفِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، وَإِلَّا فَبِدْعَةٌ وَفِسْقٌ.

وَبِالْجُمْلَةِ لَمْ يُنْقَلْ عَنِ السَّلَفِ الْمُجْتَهِدِينَ وَالْعُلَمَاءِ الصَالِحِينَ جَوَازُ اللَّعْنِ عَلَى مُعَاوِيَةَ وَأَعْوَانِهِ؛ لِأَنَّ غَايَةَ أَمْرِهِمْ اَلْبَغْيُ وَالْخُرُوجُ عَنْ طَاعَةِ الْإِمَامِ الْحَقِّ، وَهُوَ لَا يُوجِبُ اللَّعْنَ، وَإِنَّمَا اِخْتَلَفُوا فِي يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ، حَتَّى ذُكِرَ فِي الْخُلَاصَةِ وَغَيْرِهَا: أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي اللَّعْنُ عَلَيْهِ وَلَا عَلَى الحَجَّاجِ؛ لِأَنَّ النَبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَهَى عَنْ لَعْنِ الْمُصَلِّينَ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ، وَمَا نُقِلَ مِنْ لَعْنِ النَبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِبَعْضٍ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ فَلِمَا أَنَّهُ يَعْلَمُ مِنْ أَحْوَالِ النَّاسِ مَا لَا يَعْمَلُهُ غَيْرُهُ. وَبَعْضُهُمْ أَطْلَقَ اللَّعْنَ عَلَيْهِ لِمَا أَنْ كَفَرَ حِينَ أَمَرَ بِقَتْلِ الْحُسَيْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْه، وَاتَّفَقُوا عَلَى جَوَازِ اللَّعْنِ عَلَى مَنْ قَتَلَهُ أَوْ أَمَرَ بِهِ أَوْ أَجَازَهُ أَوْ رَضِيَ بِهِ.

وَالْحَقُّ أَنَّ رِضَا يَزِيدَ بِقَتْلِ الْحُسَيْنِ وَاسْتِبْشَارَهُ بِذَلِكَ وَإِهَانَةَ أَهْلِ بَيْتِ النَبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاة والسَّلَامُ مِمَّا تَوَاتَرَ مَعْنَاهُ وَإِنْ كَانَتْ تَفَاصِيلُهُ آحَادًا، فَنَحْنُ لَا نَتَوَقَّفُ فِي شَأْنِهِ بَلْ فِي إِيمَانِهِ، لَعْنَةُ اللهِ عَلَيْهِ وَأَنْصَارِهِ وَأَعْوَانِهِ

Kelime Anlamı

وَنَكُفُّ Biz geri dururuz Neden? **عَنْ ذِكْرِ الصَّحَابَةِ sahabeyi kötü zikretmekten إِلَّا بِخَيْرٍ ancak hayırla zikrederiz** Ne için? **لِمَا وَرَدَ zira geldi** Nerede? **فِي الْأَحَادِيثِ الصَّحِيحَةِ sahih hadislerde** Ne? **مِنْ مَنَاقِبِهِمْ onların menkıbeleri وَوَجَبَ Vaciptir** Ne? **الْكُفُّ geri durmak** Neden? **عَنِ الطَّعْنِ فِيهِمْ onlar hakkında taan yapmak** Ne için? **لِقَوْلِهِ Peygamberin şu hadisi için عَلَيْهِ السَّلَامُ selam üzerine olsun "لاَ تَسُبُّوا Küretmeyin** Kime? **أَصْحَابِي sahabelerime فَلَوْ**

أَنَّ أَحَدَكُمْ **şayet sizden biri** أَنْفَقَ **infak etse** Neyi? مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا **Uhud kadar altını** Ne olur? مَا بَلَغَ **ulaşmaz** Neye? مُدَّ أَحَدِهِمْ **onların bir müddüne** Daha? وَلاَ نَصِيفَهُ **ve yarısına** Daha? وَلِقَوْلِهِ **Peygamberin şu hadisi için** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** أَكْرِمُوا **İkram edin** Kime? أَصْحَابِي **sahabelerime** فَإِنَّهُمْ **zira onlar** Nedir? خِيَارُكُمْ **en hayırlılarınızdır.** اَلْحَدِيثَ **Hadisi oku.** وَلِقَوْلِهِ **Ve Peygamberin şu hadisi için** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** "اللَّهَ اللَّهَ **Allah'tan sakının Allah'tan sakının** Kim hakkında? فِي أَصْحَابِي **sahabelerim hakkında** لاَ تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا **Onlara kin tutmayın** Ne zaman? بَعْدِي **benden sonra** فَمَنْ أَحَبَّهُمْ Kim? **Onları severse** Ne olur? فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ **benim sevdiği için sevmiştir** Daha? وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ Kim? **Onlara buğuz ederse** Ne olur? فَبِبُغْضِي أَبْغَضَهُمْ **bana buğuz ettiği için buğuz etmiştir.** وَمَنْ آذَاهُمْ Kim? **Onlara eziyet ederse** Ne olur? فَقَدْ آذَانِي **bana eziyet etmiştir.** وَمَنْ آذَانِي **Kim bana eziyet ederse** Ne olur? فَقَدْ آذَى اللَّهَ **Allah'a eziyet etmiştir.** وَمَنْ آذَى اللَّهَ **Kim Allah'a eziyet ederse** Ne olur? فَيُوشِكُ **yakındır** Ne? أَنْ يَأْخُذَهُ **onu yakalaması.** ثُمَّ **Sonra** فِي مَنَاقِبِ كُلٍّ **her birinin menkıbeleri hakkında vardır** مِنْ أَبِي بَكْرٍ **Ebu Bekir** وَغَيْرِهِمْ **Hüseyin** وَالْحُسَيْنِ **Hasan** وَالْحَسَنِ **Ali** وَعَلِيٍّ **Osman** وَعُثْمَانَ **Ömer** وَعُمَرَ **ve diğerleri** Kimlerden? مِنْ أَكَابِرِ الصَّحَابَةِ **sahabelerin büyüklerinden** Ne vardır? أَحَادِيثُ صَحِيحَةٌ **sahih hadisler.** وَمَا وَقَعَ **Olan olaylar** Nerede? بَيْنَهُمْ **sahabeler arasında** Nelerden? مِنَ الْمُنَازَعَاتِ وَالْمُحَارَبَاتِ **anlaşmazlıklar ve savaşlar** Bunlar nedir? فَلَهُ مَحَامِلُ وَتَأْوِيلاَتٌ **onlar başka manalara hamledilir ve tevil edilir** فَسَبُّهُمْ وَالطَّعْنُ فِيهِمْ **Sahabelere sebbetmek ve taanda bulunmak** Nedir? إِنْ كَانَ **şayet olursa** Ne olursa? مِمَّا يُخَالِفُ الْأَدِلَّةَ الْقَطْعِيَّةَ **kesin delillere muhalif olursa** Nedir? فَكُفْرٌ **küfürdür** Ne gibi? كَقَذْفِ عَائِشَةَ **Aişe'ye iftira gibi**

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا Allah Teâlâ ondan razı olsun وَإِلَّا böyle olmazsa Ne olur? فَبِدْعَةٌ وَفِسْقٌ bidat ve fısktır. وَبِالْجُمْلَةِ Netice olarak لَمْ يُنْقَلْ nakledilmedi Kimden? عَنِ السَّلَفِ الْمُجْتَهِدِينَ selefin müçtehitlerinden Daha? وَالْعُلَمَاءِ الصَالِحِينَ ve salih alimlerden Ne naklolmadı? جَوَازُ اللَّعْنِ lanet etmenin caiz olduğu Kime? عَلَى مُعَاوِيَةَ وَأَعْوَانِهِ Muaviye ve yandaşlarına Ne için? لِأَنَّ غَايَةَ أَمْرِهِمْ zira onların en ileri suçları اَلْبَغْيُ bagiydir Daha? وَالْخُرُوجُ ve çıkmaktır Neden? عَنْ طَاعَةِ الْإِمَامِ الْحَقِّ hak imama itaatan وَهُوَ Bu ise Nedir? لَا يُوجِبُ اللَّعْنَ laneti gerektirmez. وَإِنَّمَا اِخْتَلَفُوا Muhakkak ihtilaf etmişlerdir Ne hakkında?

فِي يَزِيدَ بْنِ مُعَاوِيَةَ Muaviye'nin oğlu Yezid hakkında حَتَّى ذُكِرَ hatta zikredildi Nerede? فِي الْخُلَاصَةِ وَغَيْرِهَا Hulasa ve diğer kitaplarda Ne zikredildi? أَنَّهُ şan لَا يَنْبَغِي gerekmez Ne? اللَّعْنُ عَلَيْهِ ona lanet Daha? وَلَا عَلَى الحَجَّاجِ Haccac'a da Ne için? لِأَنَّ النَبِيَّ zira Peygamber عَلَيْهِ السَّلَامُ selam üzerine olsun نَهَى yasakladı Neden? عَنْ لَعْنِ الْمُصَلِّينَ namaz kılana lanet etmekten Daha? وَمَنْ ve o kimse hakkında ki كَانَ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ kıble ehlindendir. وَمَا نُقِلَ Nakledilen şey O nedir? مِنْ لَعْنِ النَبِيِّ Peygamberin lanet etmesi Kime? عَلَيْهِ السَّلَامُ selam üzerine olsun لِبَعْضٍ bazılarına Kimden? مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ kıble ehlinden فَلِمَا أَنَّهُ zira peygamber Nedir? يَعْلَمُ bilir Neyi? مِنْ أَحْوَالِ النَّاسِ insanların hallerinden مَا öyle şeyleri ki لَا يَعْمَلُهُ غَيْرُهُ başkası onu bilemez. وَبَعْضُهُمْ Bazıları Nedir? أَطْلَقَ اللَّعْنَ laneti caiz gördü Kim üzerine? عَلَيْهِ Yezid'e Ne için? لِمَا أَنَّهُ zira o Nedir? كَفَرَ kafir oldu Ne zaman? حِينَ أَمَرَ emrettiğinde Neyi? بِقَتْلِ الْحُسَيْنِ Hüseyin'i öldürmeyi رَضِيَ اللَّهُ عَنْه Allah Teâlâ ondan razı olsun. وَاتَّفَقُوا İttifak ettiler Ne üzerine? عَلَى جَوَازِ اللَّعْنِ lanetin cevazı üzerine Kim üzerine? عَلَى مَنْ öyle kimseye ki قَتَلَهُ onu öldürdü

Daha? أَوْ أَمَرَ بِهِ **veya emretti** Daha? أَوْ أَجَازَهُ **veya cevaz verdi** Daha? أَوْ رَضِيَ بِهِ **veya razı oldu.** وَالْحَقُّ **Doğrusu** Nedir? أَنَّ رِضَا يَزِيدَ **muhakkak Yezid'in razı olması** Neye? بِقَتْلِ الْحُسَيْنِ **Hüseyin'in öldürülmesine** Daha? وَاسْتِبْشَارَهُ بِذَلِكَ **bununla müjdelenmek istemesi** Daha? وَإِهَانَةَ أَهْلِ بَيْتِ النَّبِيِّ **ve Peygamberin Ehl-i Sünnet-i beytine ihanet** Nedir? عَلَيْهِ الصَّلَاة والسَّلَامُ **salat ve selam üzerine olsun** مِمَّا تَوَاتَرَ مَعْنَاهُ **mana bakımından tevatürdür** Ne olduğu halde? وَإِنْ كَانَتْ تَفَاصِيلُهُ **Her ne kadar tafsili olsa da** Ne olsa? آحَادًا **ahad** فَنَحْنُ **Biz** Neyiz? لَا نَتَوَقَّفُ **duraksamayız** Ne hakkında? فِي شَأْنِهِ **onun durumu hakkında** Daha? بَلْ فِي إِيمَانِهِ **bilakis imanı hakkında da** لَعْنَةُ اللَّهِ **Allah Teâlâ'nın laneti olsun** Kim üzerine? عَلَيْهِ **onun üzerine** Daha? وَأَنْصَارِهِ وَأَعْوَانِهِ **ve yardımcıları ve destekçileri üzerine**

Metnü'l-Akâid

Sahabe

Sahabeyi kötü anmaktan zinhar geri dururuz, ancak hayırla yâd ederiz.

Şerhu'l-Akâid

Sahabeyi kötü anmaktan zinhar geri dururuz, ancak hayırla yâd ederiz. Zira sahabenin (erdemli olduğunu ifade eden) menkıbelerinden sahih birçok rivayet gelmiştir. Bu yüzden sahabe hakkında ileri geri konuşmaktan zinhar uzak durmak gerekir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Ashabıma kötü söz söylemeyin. Sizden birisi Uhud dağı miktarı altın infak etse yine de onlardan birinin infak ettiği bir müdd [1] veya yarısı kadarına ulaşamaz" [2] "ashabıma ikram edin. Çünkü onlar sizin hayırlılarınızdır." [3], "Ashabım konusunda Allah'tan korkun, Allah'tan korkun. Onları benden sonra hedef almayın. Kim onları severse bana olan sevgisi sayesinde sevmiştir. Kim onlara buğzederse bana

1 Yaklaşık 815 grama tekabül etmektedir. Bkz., *Mu'cemu Lügati'l-Fukahâ,* s. 387.
2 *Sahih-i Buhârî,* hadis no, 3673.
3 Musannefü Abdirrazzak, *hadis no, 20710.*

olan buğzu sebebiyle buğzetmiştir. Kim onlara eziyet verirse bana eziyet vermiş olur. Kim bana eziyet verirse Allah'a eziyete yeltenmiş olur. Kim Allah'a eziyete yeltenirse Allah'ın onu cezalandırması yakındır." [1]

(Allah kendilerinden razı olsun) Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve sahabilerin önde gelenlerinden diğerlerinin hepsinin (erdemli olduğunu ifade eden) menkıbelerini anlatan sahih rivayetler vardır. Aralarında yaşanan tartışma ve muharebelerin doğru anlaşılacak ve geçerli görülecek yorumları vardır. Sahabeye sövmek, ileri geri konuşmak kesinlik bildiren delillere aykırı düşerse küfür olur. Sözgelimi; (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ayşe validemize zina iftirasında bulunmak bu tür bir küfürdür. Kesin olmayan delile aykırı düşerse bidat ve fasıklıktır.

Ezcümle: Selef-i salihin müçtehitlerinden ve de onları takip eden erdem sahibi alimlerimizden hiçbirinden (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Muaviye ve taraftarlarına lanet etmenin caiz olduğu yönünde bir söz aktarılmamıştır. Hz. Muaviye ve taraftarlarının yanlışı hak olan halifeye (Hz. Ali'ye) karşı çıkmış olmaktı. Bu ise (hatadır fakat) laneti gerektirecek kadar (büyük bir hata) değildir.

Ancak Hz. Muaviye'nin oğlu olan Yezid'e lanet okunup okunamayacağında ihtilaf edilmiştir. Hatta el-Hulâsa [2] ve diğer bazı kitaplarda şöyle denmiştir: "Ne Yezid'e ne de Haccac'a lanet etmek doğru değildir. Çünkü Peygamberimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) namaz kılanlara ve kıble ehlinden olanlara lanet okumayı yasaklamıştır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in kıble ehli olan bazı kimselere lanet etmesi başkalarının bilemediği sadece zat-ı şahanelerinin bildiği birtakım sebeplerden ötürüdür.

Bir kısım âlim Yezid'e lanet okumuştur. Onlara göre Yezid, Hz. Hüseyin'in öldürülmesini emrettiğinde dinden çıkmıştır. Zira Hz. Hüseyin'i öldüren veya öldürülmesini emreden veya onay veren ve razı olan kişinin lanetlenmesinin caiz olduğuna dair ittifak etmişlerdir. Gerçek şu ki, Yezid'in Hz. Hüseyin'nin öldürülmesine razı olmasına ve öldürüldüğünü haber aldığında sevinmesine ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in ehl-i beytini aşağılamasına dair gelen rivayetler, teker teker ele alındığında haber-i vahit olsalar da manen mütevatir derecesine ulaşmış sahih haberlerdir. Bizim, yezid'in kötü biri olduğunda

1 *Tirmizi,* hadis no, 3888.

2 Hülâsatü'l-Fetâvâ, Maverâünnehir hanefî fakihlerinden Tahir b. Ahmed iftihâru'd-din el-Buhârî'ye aittir. Müellifinin hicrî 542 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Hem müellifi hem de kitabı Hanefi mezhebinde muteberdir. Bkz., el-Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye,* s. 84.

kuşkumuz yoktur, hatta imanından dahi şüphe duymaktayız. Allah Teâlâ ona, yardımcılarına ve tüm avanesine lanet etsin!

Biz onun imanı hakkında tereddüt içindeyiz. Yoksa bu hususta bir şüphemiz yoktur. Allah'ın laneti onun, yardımcılarının ve avanesinin üzerine olsun.[1]

Metin

اَلْعَشَرَةُ الْمُبَشَّرَةُ بِالْجَنَّةِ

(وَنَشْهَدُ بِالْجَنَّةِ لِلْعَشَرَةِ الْمُبَشَّرَةِ الَّذِينَ بَشَّرَهُمْ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاة والسَّلَامُ) حَيْثُ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: « أَبُو بَكْرٍ فِي الجَنَّةِ، وَعُمَرُ فِي الجَنَّةِ، وَعُثْمَانُ فِي الجَنَّةِ، وَعَلِيٌّ فِي الجَنَّةِ، وَطَلْحَةُ فِي الجَنَّةِ وَالزُّبَيْرُ فِي الجَنَّةِ، وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فِي الجَنَّةِ، وَسَعْدٌ بنُ أَبِي وَقَاصٍ فِي الجَنَّةِ، وَسَعِيدٌ بنُ زَيْدٍ فِي الجَنَّةِ، وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الجَرَّاحِ فِي الجَنَّةِ» وَكَذَا نَشْهَدُ بِالْجَنَّةِ لِفَاطِمَةَ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ لِمَا رُوِيَ فِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ أَنَّ «فَاطِمَةَ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الجَنَّةِ»، وَأَنَّ «الحَسَنَ وَالحُسَيْنَ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الجَنَّةِ»، وَسَائِرُ الصَّحَابَة لَا يَذْكُرُونَ إِلَّا بِخَيْرٍ وَيُرْجَى لَهُمْ أَكْثَرُ مِمَّا يُرْجَى لِغَيْرِهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ، وَلَا نَشْهَدُ بِالْجَنَّةِ أَوْ النَّارِ لِأَحَدٍ بِعَيْنِهِ، بَلْ نَشْهَدُ بِأَنَّ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَالْكَافِرِينَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ.

Kelime Anlamı

وَنَشْهَدُ Biz şahitlik ederiz Ne ile? **بِالْجَنَّةِ cennetle** Kim için? **لِلْعَشَرَةِ الْمُبَشَّرَةِ müjdelenen on kişi için الَّذِينَ öyle on kişi ki بَشَّرَهُمْ onları müjdeledi** Kim? **النَّبِيُّ Peygamber عَلَيْهِ الصَّلَاة والسَّلَامُ salat selam onun üzerine olsun حَيْثُ قَالَ**

1 Yezid'in açıktan şarap içtiğine, Allah Resulü'ne ve sahabeye nefret ifade eden bazı şiirler söylediğine, Hz. Hüseyin'in kesik başına karşı hakaretamiz davranışlar sergilediğine ve Ehl-i beyti tahkir ettiğine dair nakledilen rivayetlerin bir kısmı asılsız, diğer kısmı da şaibelidir. Bu rivayetlerde önemli ölçüde Râfizî ravilerin parmağı vardır. Mezkûr rivayetlerin aksine Yezid'in Hz. Hüseyin'in katlini emretmediğine ve katline razı olmadığına ve Ehl-i beyte iyi davrandığına dair rivayetler de bulunmaktadır. Bu bakımdan Şârih'in bu kadar kesin ifadeler kullanması pek isabetli değildir. En iyisi Yezid konusunda cüretkâr ifadelerden kaçınmalı ve hükmü Allah Teâlâ'ya bırakmalıdır.

şöyle dedi: عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** أَبُو بَكْرٍ **Ebu Bekir** Nedir? فِي الجَنَّةِ **cennettedir** Daha? وَعُمَرُ فِي الجَنَّةِ **Ömer cennettedir** Daha? وَعُثْمَانُ فِي الجَنَّةِ **Osman cennettedir** Daha? وَعَلِيٌّ فِي الجَنَّةِ **Ali cennettedir** Daha? وَطَلْحَةُ فِي الجَنَّةِ **Talha cennettedir** Daha? وَالزُّبَيْرُ فِي الجَنَّةِ **Zübeyr cennettedir** Daha? وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فِي الجَنَّةِ **Abdullah bin Avf cennettedir** وَسَعْدٌ بنُ أَبِي وَقَاصٍ فِي الجَنَّةِ **Said bin Ebi Vakkas cennettedir** Daha? وَسَعِيدٌ بنُ زَيْدٍ فِي الجَنَّةِ **Said bin Zeyd cennettedir** Daha? وَأَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الجَرَّاحِ فِي الجَنَّةِ **Ebu Ubeyd bin el-Cerrah cennettedir.** وَكَذَا نَشْهَدُ **Yine şehadet ederiz** Ne ile? بِالْجَنَّةِ **cennetle** Kim için? لِفَاطِمَةَ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ **Fatma, Hasan ve Hüseyin için** Ne için? لِمَا رُوِيَ **zira rivayet edildi** Neyde? فِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ **sahih hadiste** أَنَّ فَاطِمَةَ **Muhakkak Fatma** Nedir? سَيِّدَةَ نِسَاءِ أَهْلِ الجَنَّةِ **cennet kadınlarının efendisidir** Daha? وَأَنَّ "الحَسَنَ وَالحُسَيْنَ **Muhakkak ki Hasan ve Hüseyin** Nedir? سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الجَنَّةِ **cennet gençlerinin efendisidir.** وَسَائِرُ الصَّحَابَة **Diğer sahabeler** Nedir? لَا يُذْكَرُونَ **zikredilmezler** إِلَّا بِخَيْرٍ **ancak hayırla zikredilir** وَيُرْجَى لَهُمْ **ve onlar için umulur** Ne? أَكْثَرُ **daha çoğu** Neden çok olanı? مِمَّا **öyle şeylerden ki** يُرْجَى **umut edilir** Kim için? لِغَيْرِهِمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ **diğer müminler için.** وَلَا نَشْهَدُ **Biz şehadet etmeyiz** Ne ile? بِالْجَنَّةِ أَوْ النَّارِ **cennet veya cehennemle** Kim için? لِأَحَدٍ بِعَيْنِهِ **muayyen biri için** بَلْ نَشْهَدُ **bilakis şehadet ederiz** Ne ile? بِأَنَّ الْمُؤْمِنِينَ **muhakkak müminler** Nedir? مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ **cennet ehlindendirler** Daha? وَالْكَافِرِينَ **kafirler de** Nedir? مِنْ أَهْلِ النَّارِ **cehennem ehlindendirler.**

Metnü'l-Akâid

Aşere-i Mübeşşere

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)**'in cennetle müjdelediği on sahabinin cennetlik olduğuna şahitlik ederiz.**

Şerhu'l-Akâid

Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) cennetle müjdelediği on sahabinin cennetlik olduğuna şahitlik ederiz.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Ebubekir cennettedir. Ömer cennettedir. Osman cennettedir. Ali cennettedir. Talha cennettedir. Zübeyr cennettedir. Abdurrahman b. Avf cennettedir. Sa'd b. ebî Vakkas cennettedir. Said b. Zeyd cennettedir. Ebu Ubeyde b. Cerrah cennettedir."[1]

Ayrıca Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de cennetlik olduğuna şahitlik ederiz. Zira sahih hadis-i şerifte söyle gelmiştir: "Fatıma cennet ehlinin kadınlarının efendisidir. Hasan ve Hüseyin de cennet ehlinin gençlerinin efendileridir"[2]

Diğer sahabiler de zinhar kötü anılmamalı ancak hayırla yâd edilmelidir. Sair müminlerden çok daha fazla iyi halleri onlar adına umarız. Belirli bir kimsenin cennetlik ya da cehennemlik olduğuna şahitlik etmeyiz; ama şahitlik ederiz ki müminler cennetlik, kâfirler ise cehennemliktir.

Metin

اَلْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ مِنْ شَعَائِرِ أَهْلِ السُّنَّةِ

(وَنَرَى الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ)؛ لِأَنَّهُ وَإِنْ كَانَ زِيَادَةً عَلَى الكِتَابِ لَكِنَّهُ ثَابِتٌ بِالْخَبَرِ الْمَشْهُورِ. وَسُئِلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَقَالَ: «جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عَلَيْهِ وسلم- لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهِنَّ وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ»، وَرَوَى أَبُو بَكْرٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ « رُخِّصَ لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهِنَّ، وَلِلْمُقِيمِ يَوْمًا وَلَيْلَةً إِذَا تَطَهَّرَ فَلَبِسَ خُفَّيْهِ أَنْ يَمْسَحَ عَلَيْهِمَا». وَقَالَ اَلْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ: أَدْرَكْتُ سَبْعِينَ نَفَرًا مِنَ

1 *Tirmizi,* hadis no, 3768.
2 *Tirmizi,* hadis no, 3806.

الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهم يَرَوْنَ الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ. وَلِهَذَا قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: مَا قُلْتُ بَالْمَسْحِ حَتَّى جَاءَنِي فِيهِ دَلِيلٌ مِثْلُ ضَوْءِ النَّهَارِ. وَقَالَ الْكَرْخِيُّ: إِنِّي أَخَافُ الْكُفْرَ عَلَى مَنْ لَا يَرَى مَسْحَ الْخُفَّيْنِ؛ لِأَنَّ الْآثَارَ الَّتِي جَاءَتْ فِيهِ فِي حَيِّزِ التَّوَاتُرِ.

وَبِالْجُمْلَةِ مَنْ لاَ يَرَى الْمَسْحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْبِدْعَةِ، حَتَّى سُئِلَ أَنَسُ بنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ فَقَالَ: أَنْ تُحِبَّ الشَّيْخَيْنِ وَلَا تَطْعَنَ فِي الْخَتَنَيْنِ وَتَمْسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ.

Kelime Anlamı

وَنَرَى **Caiz görürüz** Neyi? الْمَسْحَ **mesh yapmayı** Ne üzerine? عَلَى الْخُفَّيْنِ **mestler üzerine** Nerede? فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ **seferde ve beldesinde** Ne için? لِأَنَّهُ **zira şan** وَإِنْ كَانَ **her ne kadar mest olsa da** Ne olsa? زِيَادَةً **zait olsa da** Ne üzerine? عَلَى الكِتَابِ **Kur'an-ı Kerim üzerine** لَكِنَّهُ **ancak mest** Nedir? ثَابِتٌ **sabittir** Ne ile? بِالْخَبَرِ الْمَشْهُورِ **meşhur haberlerle.** وَسُئِلَ **Soruldu** Kim? عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ **Ali bin Ebi Talip** Neden soruldu? رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** عَنِ الْمَسْحِ **meshten** Ne üzerine? عَلَى الْخُفَّيْنِ **mestler üzerine** فَقَالَ **şöyle dedi:** "جَعَلَ **Kıldı** Kim? رَسُولُ اللَّهِ **Allah Resulü** Kim için? صلى الله– عَلَيْهِ وسلم– **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** لِلْمُسَافِرِ **yolcu için** Ne kıldı? ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهِنَّ **üç gün üç gece** Daha? وَيَوْمًا وَلَيْلَةً **ve bir gün bir gece** Kim için? لِلْمُقِيمِ **mukim için.** وَرَوَى **Rivayet etti** Kim? أَبُو بَكْرٍ **Ebu Bekir** Kimden? عَنْ رَسُولِ اللَّهِ **Allah Resulünden** Neyi? صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** أَنَّهُ **muhakkak Peygamber** Nedir? رَخَّصَ **ruhsat verdi** Kim için? لِلْمُسَافِرِ **yolcu için** Ne kadar? ثَلَاثَةَ

أَيَّامٍ وَلَيَالِيهِنَّ **üç gün üç gece** Daha? وَلِلْمُقِيمِ يَوْمًا وَلَيْلَةً **mukim için de bir gün bir gece** Ne zaman? إِذَا تَطَهَّرَ **abdest aldığında** فَلَبِسَ خُفَّيْهِ **ve mestleri giydi** Ne için? أَنْ يَمْسَحَ **mesh etmek için** Ne üzerine? عَلَيْهِمَا **mestler üzerine.** وَقَالَ **Dedi** Kim? اَلْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ **Hasan Basri:** أَدْرَكْتُ **Yetiştim** Kime? سَبْعِينَ نَفَرًا **yetmiş kişiye** Kimden? مِنَ الصَّحَابَةِ **sahabelerden** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهم **Allah Teâlâ onlardan razı olsun** يَرَوْنَ **rivayet ettiler** Neyi? الْمَسْحَ **mesh etmeyi** Ne üzerine? عَلَى الْخُفَّيْنِ **mestler üzerine.** وَلِهَذَا **Bu yüzden** قَالَ **dedi** Kim? أَبُو حَنِيفَةَ **Ebu Hanife** Ne dedi? رَحِمَهُ اللَّهُ **Allah Teâlâ ona rahmet etsin** مَا قُلْتُ **Ben hükmetmemiştim** Ne ile? بِالْمَسْحِ **meshin cevazı ile** Ne kadar? حَتَّى جَاءَنِي **bana gelene kadan** Ne hususta? فِيهِ **bu hususta** Ne? دَلِيلٌ **delil** öyle delil ki مِثْلُ ضَوْءِ النَّهَارِ **gündüzün ışığı gibi.** وَقَالَ الْكَرْخِيُّ **Kerhi dedi:** إِنِّي **Muhakak ben** أَخَافُ الْكُفْرَ **küfürden korkuyorum** Kim üzerine? عَلَى مَنْ **öyle kimse üzerine ki** لَا يَرَى **kabul etmiyor** Neyi? مَسْحَ الْخُفَّيْنِ **mestlere mesh etmeyi** Ne için? لِأَنَّ الْآثَارَ **zira haberler** الَّتِي **öyle haberler ki** جَاءَتْ **geldi** Ne hususta? فِيهِ **bu konuda** Nedir? فِي حَيِّزِ التَّوَاتُرِ **tevatür mesabesindedir.** وَبِالْجُمْلَةِ **Hulasa olarak** مَنْ **kim** لَا يَرَى الْمَسْحَ **meshi kabul etmezse** Ne üzerine? عَلَى الْخُفَّيْنِ **mestler üzerine** Ne olur? فَهُوَ **o kişi** Nedir? مِنْ أَهْلِ الْبِدْعَةِ **bidatçıdır** حَتَّى سُئِلَ **hatta soruldu** Kim? أَنَسُ بنُ مَالِكٍ **Enes bin Malik** Neden soruldu? رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ **Allah Teâlâ ondan razı olsun** عَنْ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ **Ehl-i Sünnet ve'i-Cemaa'dan** فَقَالَ **Şöyle dedi:** أَنْ تُحِبَّ الشَّيْخَيْنِ **Şeyheyni seveceksin** وَلَا تَطْعَنَ فِي الْخَتَنَيْنِ **damatlar hakkında taan yapmayacaksın** Daha? وَتَمْسَحَ **ve mesh edeceksin** Ne üzerine? عَلَى الْخُفَّيْنِ **mestler üzerine.**

Metnü'l-Akâid

Mestler Üzerine Mesh

Seferde ve hazarda mestler üzerine meshi caiz görürüz.

Şerhu'l-Akâid

Seferde ve hazarda mestler üzerine meshi caiz görürüz. Mest üzerine mesh her ne kadar Kur'ân-ı Kerim üzerine ziyade olsa da meşhur hadis-i şeriflerle sabittir. (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ali b. Ebu Talib'e mestler üzerine mesh etmek sorulmuş o da "Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem), yolcu için mestler üzerine meshin müddetini üç gün üç gece; mukîm için de bir gün bir gece olarak takdir etmiştir" diye cevap vermiştir.[1] (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ebubekr[2] de Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in abdest alıp mestleri giydikten sonra yolcunun üç gün üç gece; mukîmin de bir gün bir gece mestler üzerine meshetmesine ruhsat verdiğini rivayet etmiştir.[3]

Hasan el-Basrî de şöyle demiştir: (Allah kendilerinden razı olsun) sahabeden yetmiş kişiye kavuştum ve hepsi de mestler üzerine meshetmeyi caiz görürdür. Bu yüzden (Allah kendisine rahmet etsin) İmam Ebu Hanife der ki; meshin caiz olduğuna kanaatim yoktu ancak gündüzün aydınlığı emsali deliller geldikten sonra mestler üzerine meshetmeye caiz dedim". Ebu'l-Hasan el-Kerhî de şöyle der: "Mestler üzerine meshi meşru görmeyenin kâfir olmasından korkarım, zira bu konuya dair varit olan hadis-i şerifler mütevatir derecesine ulaşmıştır".

Ezcümle: mestler üzerine meshi caiz görmeyen kimse bidat ehlindendir. (Allah kendisinden razı olsun) Enes b. Malik'e ehlisünnet ve cemaatin alameti nedir diye sorulduğunda "Şeyhayn'i (Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer) sevmen, Hateneyn'e (Hz. Osman ve Hz. Ali) kötü söz söylememen ve mestler üzerine meshetmendir" şeklinde cevap vermiştir.[4]

---

1 *Sünen-i İbn-i Mâce,* hadis no, 552.

2 Şerhu'l-akâid nüshalarında her ne kadar Ebubekir diye geçiyorsa da bu kimsenin Ebu Bekre olması gerekir. Nitekim hadisi rivayet eden sahabi Ebubekir değil, Ebu Bekre'dir. Bkz., *en-Nibrâs,* s. 334.

3 Sahih-i ibn-i Huzeyme, *hadis no, 52;* Sahih-i ibn-i Hibbân, *hadis no, 1324.*

4 Hadis kaynaklarında böyle bir rivayete rastlayamadık.

Metin

نَبِيذُ التَّمْرِ مَا لَمْ يَشْتَدَّ مُسْكِرًا حَلَالٌ

(وَلَا نُحَرِّمُ نَبِيذَ التَّمْرِ) وَهُوَ أَنْ يُنْبَذَ تَمْرٌ أَوْ زَبِيبٌ فِي الْمَاءِ، فَيُجْعَلُ فِي إِنَاءٍ مِنَ الْخَزَفِ فَيُحَدِّثَ فِيهِ لَذْعٌ كَمَا لِلْفِقَاعِ فَكَأَنَّهُ نَهَي عَنْ ذَلِكَ فِي بَدْءِ الْإِسْلَامِ لِمَا كَانَ الجِرَارُ أَوَانِيَ الْخُمُورِ، ثُمَّ نُسِخَ فَعُدِمَ تَحْرِيمُهُ مِنْ قَوَاعِدِ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ خِلَافًا لِلرَّوَافِضِ.

وَهَذَا بِخِلَافِ مَا إِذَا اِشْتَدَّ فَصَارَ مُسْكِرًا فَإِنَّ الْقَوْلَ بِحُرْمَةِ قَلِيلِهِ وَكَثِيرِهِ مِمَّا ذَهَبَ إِلَيْهِ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ.

Kelime Anlamı

وَلَا نُحَرِّمُ **Haram görmeyiz** Neyi? نَبِيذَ التَّمْرِ **hurma şırasını.** وَهُوَ **Bu** Nedir? أَنْ يُنْبَذَ **olmaya bırakılır** Ne? تَمْرٌ أَوْ زَبِيبٌ **hurma veya kuru üzüm** Nereye? فِي الْمَاءِ **suda** فَيُجْعَلُ **ve bırakılır** Nerede? فِي إِنَاءٍ مِنَ الْخَزَفِ **kil bazlı bir çömleğe** فَيُحَدِّثَ فِيهِ **akabinde onda oluşur** Ne? لَذْعٌ **mayalanma** Ne gibi? كَمَا لِلْفِقَاعِ **arpa şarabındaki gibi** فَكَأَنَّهُ **sanki bu** Nedir? نَهَي **yasaklandı** Neden? عَنْ ذَلِكَ **bundan** Ne zaman? فِي بَدْءِ الْإِسْلَامِ **İslamın başında** Ne için? لِمَا كَانَ **zira o zamanda idi** Ne? الجِرَارُ **kil çanaklar** Ne idi? أَوَانِيَ الْخُمُورِ **şarap kabı idi.** ثُمَّ نُسِخَ **sonrasında nesh oldu** Daha? فَعُدِمَ تَحْرِيمُهُ **ve haramlığı yok edildi** Nerede? مِنْ قَوَاعِدِ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ **Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaa kaidelerine göre** خِلَافًا لِلرَّوَافِضِ **Rafiziler buna ihtilaf etmiştir.** وَهَذَا **Bu** Nedir? بِخِلَافِ مَا **öyle bir şeyin hilafınadır ki** إِذَا اِشْتَدَّ **keskinleştiğinde** فَصَارَ مُسْكِرًا **böylece sarhoş edici olsa** فَإِنَّ الْقَوْلَ **zira hüküm** Ne ile? بِحُرْمَةِ قَلِيلِهِ وَكَثِيرِهِ **azı ve çoğunun haram olması hakkında** Nedir? مِمَّا **öyle bir görüştür ki** ذَهَبَ

إِلَيْهِ o görüşe gitti Kim? **كَثِيرٌ çoğu** Kimden? **مِنْ أَهْلِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaa'dan**

Metnü'l-Akâid

Hurma Şırası

Hurma nebîzini haram görmeyiz.

Şerhu'l-Akâid

Hurma nebîzini haram görmeyiz. Bu, hurma veya kuru üzümün suya atılarak toprak bir kap içinde bir müddet bekletilerek fukkâ'da[1] olduğu gibi tadının mayhoşlaşmasıyla oluşur. Şarap kapları olan kil/toprak kaplarda yapıldıklarından (şarap haram kılındığı) ilk dönemlerde adeta hurma nebizi de yasak kılınmış sonra (şarap yasağı yerleşince) bu yasak kaldırılmıştır.

Hurma nebîzinin haram olmaması Ehlisünnetin esaslarındandır. Rafizîler bu görüşte değildir. Ancak hurma uzun süre testide bekletilerek tamamen keskinleşir de sarhoş edici hale gelirse haram olur. Zira sarhoşluk veren şeyin azının da çoğunun da haram olduğuna hükmetmek, Ehlisünnet ve'l-cemaat âlimlerinin çoğunun kabul ettiği bir hükümdür.

Metin

اَلْأَنْبِيَاءُ لَا يُوصَلُ إِلَى دَرَجَتِهِمْ

(وَلاَ يَبْلُغُ الْوَلِيُّ دَرَجَةَ الْأَنْبِيَاءِ)؛ لِأَنَّ الْأَنْبِيَاءَ مَعْصُومُونَ مَامُونُونَ عَنْ خَوْفِ الْخَاتِمَةِ مُكْرَمُونَ بِالْوَحْيِ وَمُشَاهَدَةِ الْمَلَكِ، مَامُورُونَ بِتَبْلِيغِ الْأَحْكَامِ وَإِرْشَادِ الْأَنَامِ بَعْدَ الْاِتِّصَافِ بِكَمَالاتِ الْأَوْلِيَاءِ، فَمَا نُقِلَ عَنْ بَعْضِ الْكَرَامِيَّةِ مِنْ جَوَازِ كَوْنِ الْوَلِيِّ أَفْضَلَ مِنَ النَبِيِّ كُفْرٌ وَضَلَالٌ. نَعَمْ قَدْ يَقَعُ تَرَدُّدٌ فِي أَنَّ مَرْتَبَةَ النُّبُوَّةِ أَفْضَلُ أَمْ مَرْتَبَةَ الْوَلَايَةِ بَعْدَ الْقَطْعِ بَانَّ النَبِيِّ مُتَّصِفٌ بَالْمَرْتَبَتَيْنِ وَأَنَّهُ أَفْضَلُ مِنَ الْوَلِيِّ الَّذِي لَيْسَ بنَبِيٍّ

1 Fukkâ', köpük tutuncaya kadar testide bekletilmiş arpa suyu. Bkz., *el-Mucemü'l-Vasît*, s. 698.

Kelime Anlamı

وَلاَ يَبْلُغُ **Ulaşamaz** Kim? الْوَلِيُّ **veliler** Nereye? دَرَجَةَ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlik derecesine** Ne için? لِأَنَّ الْأَنْبِيَاءَ **zira peygamberler** Nedir? مَعْصُومُونَ **masumdurlar** مَامُونُونَ **emindirler** Neden? عَنْ خَوْفِ الْخَاتِمَةِ **son nefes korkusundan** مُكْرَمُونَ **ikram olunmuşlardır** Ne ile? بِالْوَحْيِ **vahiyle** Daha? وَمُشَاهَدَةِ الْمَلَكِ **ve melekleri görmekle** مَامُورُونَ **emredilmişlerdir** Ne ile? بِتَبْلِيغِ الْأَحْكَامِ **hükümleri tebliğle** Daha? وَإِرْشَادِ الْأَنَامِ **ve insanları irşatla** Ne zaman? بَعْدَ الْاِتِّصَافِ **vasıflandıktan sonra** Ne ile? بِكَمَالاتِ الْأَوْلِيَاءِ **velilerin kemalatıyla** فَمَا نُقِلَ **Nakledilen şey** Kimden? عَنْ بَعْضِ الْكَرَامِيَّةِ **Bazı Kerramiye'lerden** O nedir? مِنْ جَوَازِ كَوْنِ الْوَلِيِّ **velinin olması caizdir** Ne olması? أَفْضَلَ **daha üstün** Kimden? مِنَ النَّبِيِّ **peygamberlerden** Bu görüş nedir? كُفْرٌ وَضَلَالٌ **küfür ve sapıklıktır.** نَعَمْ **Evet** قَدْ يَقَعُ **bazen olur** Ne? تَرَدُّدٌ **tereddüt** Ne hakkında? فِي أَنَّ مَرْتَبَةَ النُّبُوَّةِ **nübüvvet mertebesi** Nedir? أَفْضَلُ **daha faziletli midir** أَمْ مَرْتَبَةَ الْوَلَايَةِ **yoksa velayet mertebesi mi** Ne zaman? بَعْدَ الْقَطْعِ **kesinleştirdikten sonra** Neyi? بِأَنَّ النَّبِيِّ **muhakkak ki peygamber** Nedir? مُتَّصِفٌ **sıfatlanmıştır** Ne ile? بِالْمَرْتَبَتَيْنِ **iki mertebeyle** وَأَنَّهُ **ve o** Nedir? أَفْضَلُ **daha üstündür** Kimden? مِنَ الْوَلِيِّ **veliden** الَّذِي **öyle veli ki** Nedir? لَيْسَ بِنَبِيٍّ **peygamber değildir.**

Metnü'l-Akâid

Velilerin Mertebeleri

Bir veli asla bir peygamberin mertebesine ulaşamaz.

Şerhu'l-Akâid

Bir veli asla bir peygamberin mertebesine ulaşamaz. Zira peygamberler masum ve son nefes (imansız ölmek) korkusundan emindirler. Kendilerine vahiy gelmesi ve melekleri müşahede etmeleri emsali büyük ikramlara nail olmuşlardır.

Peygamberler, evliyanın kemâlâtına sahip olmalarının yanında Allah Teâlâ'nın hükümlerini bildirmeye ve insanları irşat etmeye memur kılınmışlardır.

Kerramiyye fırkasına mensup bazı kimselerden nakledile gelen "velinin peygamberden üstün olabileceği" görüşü küfür ve dalalettir.

Evet şu noktada tereddüt yaşanabilir: peygamberler, kesinlikle hem nübüvvet hem de velayet mertebelerine sahiptirler ve peygamber olmayan velilerden üstün oldukları da kesindir (buna rağmen) peygamberin sahip olduğu iki mertebeden velilik mertebesi mi daha üstün yoksa nübüvvet mertebesi mi?

Metin

لَا يَسْقُطُ التَّكْلِيفُ حَتَّى الْمَوْتِ

(وَلَا يُصَلِّ الْعَبْدُ) مَا دَامَ عَاقِلاً بَالِغًا (إِلَى حَيْثُ يَسْقُطُ عَنْهُ الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ) لِعُمُومِ الْخِطَابَاتِ الْوَارِدَةِ فِي التَّكَالِيفِ وَإِجْمَاعِ الْمُجْتَهِدِينَ عَلَى ذَلِكَ. وَذَهَبَ بَعْضُ الْمُبَاحِيِّينَ إِلَى أَنَّ الْعَبْدَ إِذَا بَلَغَ غَايَةَ الْمَحَبَّةِ وَصَفَا قَلْبُهُ وَاخْتَارَ الْإِيمَانَ عَلَى الْكُفْرِ مِنْ غَيْرِ نِفَاقٍ سَقَطَ عَنْهُ الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ وَلاَ يُدْخِلُهُ اللهُ تَعَالَى النَّارَ بِارْتِكَابِ الْكَبَائِرِ وَبَعْضُهُمْ إِلَى أَنَّهُ يَسْقُطُ عَنْهُ الْعِبَادَاتِ الظَّاهِرَةَ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَالزَّكَاةِ وَالْحَجِّ وَغَيْرِ ذَلِكَ، وَتَكُونُ عِبَادَتُهُ التَّفَكُّرَ، وَهَذَا كُفْرٌ وَضَلَالٌ فَإِنَّ أَكْمَلَ النَّاسِ فِي الْمَحَبَّةِ وَالْإِيمَانِ هُمُ الْأَنْبِيَاءُ خُصُوصًا حَبِيبُ اللهِ تَعَالَى، مَعَ أَنَّ التَكَالِيفَ فِي حَقِّهِمْ أَتَمُّ وَأَكْمَلُ.

وَأَمَّا قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِذَا أَحَبَّ اللهُ عَبْدًا لَمْ يَضُرَّهُ ذَنْبٌ» فَمَعْنَاهُ أَنَّهُ عَصَمَهُ مِنَ الذُّنُوبِ فَلَمْ يَلْحَقْهُ ضَرَرُهَا.

Kelime Anlamı

وَلَا يُصَلِّ **Ulaşamaz** Kim? الْعَبْدُ **kul** Ne müddet? مَا دَامَ عَاقِلاً بَالِغًا **akıllı ve baliğ oldukça** Neye ulaşamaz? إِلَى حَيْثُ يَسْقُطُ **düşecek zamana** Kimden? عَنْهُ **kendisinden** Ne? الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ **emir ve yasaklar** Ne için? لِعُمُومِ الْخِطَابَاتِ **hıtaplar umumi olduğu için** öyle hıtaplar ki الْوَارِدَةِ **varit olmuş** Ne hakkında? فِي

التَّكَالِيفِ **teklifler hakkında** Daha? وَإِجْمَاعِ الْمُجْتَهِدِينَ **ve müçtehitler icma ettiği için** Ne üzerine? عَلَى ذَلِكَ **bunun üzerine.** وَذَهَبَ **Gitti** Kim? بَعْضُ الْمُبَاحِيِّينَ **bazı mübahçılar**[1] Neye gitti? إِلَى أَنَّ الْعَبْدَ **muhakkak ki kul** Nedir? إِذَا بَلَغَ **ulaştığında** Neye? غَايَةَ الْمَحَبَّةِ **muhabbetin son merhalesine** Daha? وَصَفَا قَلْبُهُ **ve kalbi de temiz olunca** Daha? وَاخْتَارَ الْإِيمَانَ **ve imanı tercih ederse** Ne üzerine? عَلَى الْكُفْرِ **küfür üzerine** Ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ نِفَاقٍ **nifak olmaksızın** Ne olur? سَقَطَ عَنْهُ **ondan düşer** Ne? الْأَمْرُ وَالنَّهْيُ **emir ve yasaklar** Daha? وَلَا يُدْخِلُهُ **ve onu girdirmez** Kim? اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ** Nereye? النَّارَ **cehenneme** Ne sebebiyle? بِارْتِكَابِ الْكَبَائِرِ **büyük günah işlemesi sebebiyle.** وَبَعْضُهُمْ **Bazıları da gitmiştir** Neye? إِلَى أَنَّهُ **muhakkak şan** يَسْقُطُ عَنْهُ **kişiden düşer** Ne? الْعِبَادَاتِ الظَّاهِرَةُ **zahiri ibadetler** Onlar neler? مِنَ الصَّلَاةِ ذَلِكَ **namaz,** وَالصَّوْمِ **ve oruç,** وَالزَّكَاةِ **ve zekat,** وَالْحَجِّ **ve hac** وَغَيْرِ **ve diğerleri.** وَتَكُونُ عِبَادَتُهُ **Onun ibadeti** Nedir? التَّفَكُّرَ **tefekkürdür.** وَهَذَا كُفْرٌ وَضَلَالٌ **Bu küfür ve sapıklıktır.** فَإِنَّ أَكْمَلَ النَّاسِ **Zira insanların en kamil olanı** Ne hususta? فِي الْمَحَبَّةِ وَالْإِيمَانِ **muhabbet ve imanda** Kimdir? هُمُ **onlar** الْأَنْبِيَاءُ **peygamberlerdir** خُصُوصًا **özellikle de** Kim? حَبِيبُ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın habibidir.** مَعَ أَنَّ التَّكَالِيفَ **bununla beraber muhakkak ki teklif** فِي حَقِّهِمْ **onlar hakkında** Nedir? أَتَمُّ وَأَكْمَلُ **tam ve kamildir.** وَأَمَّا قَوْلُهُ **Peygamberin hadisine gelince:** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** إِذَا أَحَبَّ اللهُ **Allah Teâlâ sevdiğinde** Kimi? عَبْدًا **bir kulu** Ne olur? لَمْ يَضُرَّهُ **ona zarar veremez** Ne? ذَنْبٌ **günah.** فَمَعْنَاهُ **Bu hadisin manası** Nedir? أَنَّهُ

1 Umumi bir sıfat olup bu tarz inançlara sahip olanlara söylenir. Bir kısım Aleviler ve kendini laik olarak adlandıran bir kısım kimseler bunlardandır. Bunlar kalp temizliğinin yeterli olacağını namaz kılmak gibi sair emirleri yerine getirmeye gerek olmadığını iddia ederler. Hiç şüphe yok ki bu ilhattır.

muhakkak ki şan عَصَمَهُ onu korur Neden? مِنَ الذُّنُوبِ **günahlardan** Daha? فَلَمْ يَلْحَقْهُ **ona musallat olamaz** Ne? ضَرَرُهَا **günahların zararı.**

Metnü'l-Akâid

Ölünceye Kadar Herkes Mükelleftir

Hiçbir insan, Allah'ın emir ve yasakları karşısında sorumluluklarından muaf tutulacağı bir makama ulaşamaz.

Şerhu'l-Akâid

Akıllı ve ergin olan bir insan, Allah'ın emir ve yasakları karşısında sorumluluklarından muaf tutulacağı bir makama ulaşamaz.

Çünkü dinen yükümlü olmayı ifade eden ayet-i kerime ve hadis-i şerif umumîdir (belirli bir zamanla veya durumla sınırlı değildir) ve tüm müçtehitler, bu konuda icma etmişlerdir.

İbahiyye[1] mezhebinden bazıları şöyle bir iddiada bulunurlar; insan, ilahi aşkının zirvesine ulaşıp kalbi safi/tertemiz olduğunda ve nifaktan korunarak imanı küfre tercih etmiş olursa artık emir ve yasaklarla yükümlü olmaktan muaf tutulur. Artık büyük günah işleyecek olsa da Allah Teâlâ onu cehenneme sokmaz.

Diğer bazıları ise; bu makama ulaşan kişilerden namaz, oruç, zekât ve hac gibi zahir ibadetler düşer. Artık onların ibadet tefekkür olur.

Böyle bir düşünce küfürdür ve açık bir sapkınlıktır. Zira ilahi aşkın ve kâmil imanın en zirvesinde peygamberler ('aleyhimü's-selâm) vardır, özellikle Allah Teâlâ'nın sevgili kulu Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) vardır. Buna rağmen onlardan yükümlü olmak düşmemiş, hatta daha ağır şeylerle ve tam anlamıyla yükümlü tutulmuşlardır.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in "Allah bir kulu sevdiğinde ona günah zarar vermez"[2] hadis-i şerifinin anlamı; Allah o kimseye günahtan sakınmayı lütfeder ve böylece günahlardan doğacak zararlar o kimseye ilişmez.

---

1 İbahiyyelik umumi bir sıfat olarak ibadetin kendisinden düştüğünü, kalp temizliğinin yeterli olacağını iddia edenlere söylenmiştir. Günümüzde bu tür insanlara sıkça rastlanmaktadır. Unutulmamalıdır ki bu açıkça küfürdür.

2 *El-Câmiu's-Sağîr*, hadis no, 3386.

Metin

الْعُدُولُ عَنْ ظَوَاهِرِ النُّصُوصِ إِلَى مَعَانٍ يَدَّعِيهَا أَهْلُ الْبَاطِنِ إِلْحَادٌ

(وَالنُّصُوصُ) مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ تُحْمَلُ (عَلَى ظَوَاهِرِهَا) مَا لَمْ يُصْرَفْ عَنْهَا دَلِيلٌ قَطْعِيٌّ كَمَا فِي الْآيَاتِ الَّتِي يُشْعِرُ ظَوَاهِرُهَا بِالْجِهَةِ وَالْجِسْمِيَّةِ وَنَحْوِ ذَلِكَ، لا يُقَالَ: لَيْسَتْ هَذِهِ مِنَ النَّصِّ بَلْ مِنَ الْمُتَشَابِهِ؛ لِأَنَّا نَقُولُ: الْمُرَادُ بِالنَّصِّ هَهُنَا لَيْسَ مَا يُقَابِلُ الظَّاهِرَ وَالْمُفَسَّرَ وَالْمُحْكَمَ، بَلْ مَا يَعُمُّ أَقْسَامَ النَّظْمِ عَلَى مَا هُوَ الْمُتَعَارَفُ.

(**فَالْعُدُولُ عَنْهَا**) أَيْ: عَنِ الظَّوَاهِرِ (**إِلَى مَعَانٍ يَدَّعِيهَا أَهْلُ الْبَاطِنِ**) وَهُمُ الْمُلَاحِدَةُ وَسُمُّوا الْبَاطِنِيَّةُ لِادِّعَائِهِمْ أَنَّ النُّصُوصَ لَيْسَتْ عَلَى ظَوَاهِرِهَا، بَلْ لَهَا مَعَانٍ بَاطِنَةٌ لَا يَعْرِفُهَا إِلَّا الْمُعَلِّمُ وَقَصْدُهُمْ بِذَلِكَ نَفْيُ الشَّرِيعَةِ بِالْكُلِّيَّةِ (**إِلْحَادٌ**) أَيْ: مَيْلٌ وَعُدُولٌ عَنِ الْإِسْلَامِ وَاتِّصَالٌ وَاتِّصَافٌ بِكُفْرٍ، لِكَوْنِهِ تَكْذِيبًا لِلنَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِيمَا عُلِمَ مَجِيئُهُ بِهِ بِالضَّرُورَةِ.

وَأَمَّا مَا يَذْهَبُ إِلَيْهِ بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ مِنْ "أَنَّ النُّصُوصَ مَحْمُولَةٌ عَلَى ظَوَاهِرِهَا وَمَعَ ذَلِكَ فَفِيهَا إِشَارَاتٌ خَفِيَّةٌ إِلَى دَقَائِقَ تَنْكَشِفُ عَلَى أَرْبَابِ السُّلُوكِ يُمْكِنُ التَّطْبِيقُ بَيْنَهَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ الْمُرَادَةِ" فَهُوَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ وَمَحْضِ الْعِرْفَانِ.

Kelime Anlamı

وَالنُّصُوصُ Naslar öyle naslar ki **مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ kitap ve sünnetten** Nedir? **تُحْمَلُ hamledilir** Ne üzerine? **عَلَى ظَوَاهِرِهَا zahirleri üzerine** Ne müddet? **مَا لَمْ يَصْرِفْ çevirmedikçe** Neden? **عَنْهَا zahirlerinden** Ne? **دَلِيلٌ قَطْعِيٌّ kesin delil** Ne gibi? **كَمَا فِي الْآيَاتِ aye lerdeki gibi الَّتِي öyle aye ler ki يُشْعِرُ bildiriyor** Ne? **ظَوَاهِرُهَا zahirleri** Neyi? **بِالْجِهَةِ وَالْجِسْمِيَّةِ cihet ve cisimliği** Daha? **وَنَحْوِ ذَلِكَ ve böyle şeyleri. لا يُقَالَ Şöyle denilemez: لَيْسَتْ هَذِهِ Bunlar değildir** Ne

değildir? مِنَ النَّصِّ **naslardan** Daha? بَلْ مِنَ الْمُتَشَابِهِ **bilakis müteşabihlerdendir** Ne için böyle denilemez? لِأَنَّا نَقُولُ **zira biz şöyle deriz:** الْمُرَادُ بِالنَّصِّ **Nastan maksat** Nerede? هَهُنَا **burada** Nedir? لَيْسَ مَا يُقَابِلُ **mukabil olan değildir** Neye? الظَّاهِرَ وَالْمُفَسَّرَ وَالْمُحْكَمَ **zahir, müfesser ve muhkeme** Daha? بَلْ **bilakis** مَا **öyle şeyler ki** يَعُمُّ **şamil gelir** Neye? أَقْسَامَ النَّظْمِ **nazmın türlerine** Ne olduğu halde? عَلَى مَا **öyle bir şeye göre ki** هُوَ **o** Nedir? الْمُتَعَارَفُ **örf olmuştur.** فَالْعُدُولُ عَنْهَا **Bunlardan dönmek** أَيْ: عَنِ الظَّوَاهِرِ **yani zahirlerden** Neye? إِلَى مَعَانٍ **bazı manalara** öyle manalar ki يَدَّعِيهَا **onları iddia ediyor** Kim? أَهْلُ الْبَاطِنِ **ehli batın** وَهُمْ **Onlar** Nedir? الْمُلَاحِدَةُ **mülhidlerdir** Daha? وَسُمُّوا الْبَاطِنِيَّةُ **Batıniyye diye isimlendirilirler** Ne için? لِادِّعَائِهِمْ **iddia ettikleri için** Neyi? أَنَّ النُّصُوصَ **muhakkak ki naslar** Nedir? لَيْسَتْ عَلَى ظَوَاهِرِهَا **zahirleri üzere değildir.** بَلْ **Bilakis** Nedir? لَهَا **onlar için vardır** Ne? مَعَانٍ بَاطِنَةٌ **batıni manalar** öyle manalar ki لَا يَعْرِفُهَا **onları bilmez** إِلَّا الْمُعَلِّمُ **ancak muallim bilir** وَقَصْدُهُمْ بِذَلِكَ[1] **Onların bunla maksadı** Nedir? نَفْيُ الشَّرِيعَةِ **şeriatı nefyetmektir** بِالْكُلِّيَّةِ **tamamıyla.** İşte bu itikat nedir? إِلْحَادٌ **ilhaddır** أَيْ: مَيْلٌ وَعُدُولٌ **yani meyil ve dönmektir** Neyden? عَنِ الْإِسْلَامِ **İslamdan** Daha? وَاتِّصَالٌ وَاتِّصَافٌ **bitişmek ve sıfatlanmaktır** Ne ile? بِكُفْرٍ **küfür ile** Ne için? لِكَوْنِهِ تَكْذِيبًا **zira bu yalanlamadır** Neyi? لِلنَّبِيِّ **Peygamberi** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** فِيمَا **öyle şeylerde ki** عُلِمَ **bilindi** Ne? مَجِيئُهُ بِهِ **Peygamberi onu getirdiği** Nasıl? بِالضَّرُورَةِ **zaruri olarak.** وَأَمَّا مَا **Bir görüşe gelince** öyle görüş ki يَذْهَبُ إِلَيْهِ **o görüşe gitti** Kim? بَعْضُ الْمُحَقِّقِينَ **bazı muhakkikler** O görüş nedir? مِنْ "أَنَّ النُّصُوصَ **muhakkak ki naslar** Nedir? مَحْمُولَةٌ **hamledilir** Ne üzerine? عَلَى ظَوَاهِرِهَا **zahirleri**

1 Yani Allah Teâlâ veya Peygamberi.

üzerine Daha? وَمَعَ ذَلِكَ **bununla beraber** فَفِيهَا **bunlarda vardır** Ne? إِشَارَاتٌ خَفِيَّةٌ **gizli işaretler** Neye? إِلَى دَقَائِقَ **bazı inceliklere** öyle incelikler ki تَنْكَشِفُ **açık olur** Kime? عَلَى أَرْبَابِ السُّلُوكِ **Allah dostlarına** يُمْكِنُ **mümkündür** Ne? التَّطْبِيقُ **uyuşturmak** Neyi? بَيْنَهَا وَبَيْنَ الظَّوَاهِرِ **onlarla zahir manalar arasını** öyle manalar ki الْمُرَادَةِ **kastediliyor** فَهُوَ **Bu** Nedir? مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ **imanın kemalindendir** Daha? وَمَحْضِ الْعِرْفَانِ **ve sırf irfandır.**

Metnü'l-Akâid

Naslarda Bâtînîlik

Ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler, hakiki manalarında anlaşılmalıdır. Hakiki manalarını bırakıp da nasları Bâtınıyyenin ileri sürdüğü bir kısım manalara hamletmek zındıklıktır.

Şerhu'l-Akâid

Ayet-i kerimeler ve hadis-i şerifler, aksine güçlü bir delil bulunmadıkça hakiki manalarında anlaşılmalıdır. Ancak sözgelimi; Allah Teâlâ'ya cihet ve cismiyyet isnat edilen naslarda aksine daha güçlü bir delil bulunduğu için zahir manası terkedilir.

Söyle denilmesin: Zaten aksine daha güçlü delil bulunanlar nass değildir, bilakis müteşabihtir.

Zira şöyle deriz: burada nas kelimesi ile kast edilen; zahir, müfesser ve muhkemin karşıtı olan nass değil, aksine dini terim olarak kullanılan genel anlamıyla tüm ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerdir.

Hakiki manalarını bırakıp da nasları Bâtınıyyenin ileri sürdüğü bir kısım manalara hamletmek zındıklıktır. Bâtınıyye; zındıklar/mulahide olup ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin zahir/hakiki manalarında olmadıklarını aksine onların gizli manaları olduklarını ve de bunları ancak muallimlerin[1] bilebileceğini iddia ettikleri için bunlara "bâtınıyye" denilmiştir. Bunların esas amacı dini tamamen ortadan kaldırmaktır. Bunların bu anlayışı ilhaddır. Yani sapık-

1 Şia'nın masum olduğuna inandıkları imamları. Ancak bu imam düşmanlarından gizlenmiştir. Bu sebeple sözkonusu bilgiyi Hüccet dedikleri reisleri imamdan almakta ve kendilerine aktarmaktadır. Bkz., *en-Nibrâs,* s. 338.

lıktır, İslam'dan dönüp küfre girmek, kâfir sıfatını almaktır. Çünkü bu, kesin olarak Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'den geldiği bilinen bir konuda onu yalanlamaktır.

"Ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerde esas olan zahir manalarına hamledilmeleridir. Bununla birlikte ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin erbab-ı sülûke (Allah dostlarına) açılan bazı inceliklere de gizlice işaret ederler. Bu işari manalarla zahir manaların arasını tevfik etmek mümkün olur (nitekim işari mana, zahiri manaya aykırı olursa asla kabul edilemez)" şeklinde bazı muhakkik alimlerin dediği; kâmil imandan ve katıksız bir ilahi irfandan kaynaklanmaktadır.

Metin

مَا يُوجِبُ الْكُفْرَ

(**وَرَدُّ النُّصُوصِ**) بِانْ يُنْكِرَ الْأَحْكَامَ الَّتِي دَلَّتْ عَلَيْهَا النُّصُوصُ الْقَطْعِيَّةُ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ كَحَشْرِ الْأَجْسَادِ مَثَلاً (**كُفْرٌ**) لِكَوْنِهِ تَكْذِيبًا صَرِيحًا لِلّٰهِ تَعَالَى وَرَسُولِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَمَنْ قَذَفَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا بِالزِّنَا كَفَرَ.

(**وَاسْتِحْلَالُ الْمَعْصِيَةِ**) صَغِيرَةً كَانَتْ أَوْ كَبِيرَةً (**كُفْرٌ**) إِذَا ثَبَتَ كَوْنُهَا مَعْصِيَةً بِدَلِيلٍ قَطْعِيٍّ، وَقَدْ عُلِمَ ذَلِكَ فِيمَا سَبَقَ. (**وَالْاِسْتِهَانَةُ بِهَا كُفْرٌ، وَالْاِسْتِهْزَاءُ عَلَى الشَّرِيعَةِ كُفْرٌ**) لِأَنَّ ذَلِكَ مِنْ أَمَارَاتِ التَّكْذِيبِ. وَعَلَى هَذِهِ الْأُصُولِ يَتَفَرَّعُ مَا ذُكِرَ فِي الْفَتَاوَى مِنْ أَنَّهُ إِذَا اِعْتَقَدَ الْحَرَامَ حَلالاً فَإِنْ كَانَ حُرْمَتُهُ لِعَيْنِهِ وَقَدْ ثَبَتَ بِدَلِيلٍ قَطْعِيٍ يَكْفُرُ وَإِلَّا فَلاَ بِاَنْ تَكُونَ حُرْمَتُهُ لِغَيْرِهِ أَوْ ثَبَتَ بِدَلِيلٍ ظَنِّيٍ.

وَبَعْضُهُمْ لَمْ يُفَرِّقْ بَيْنَ الْحَرَامِ لِعَيْنِهِ وَلِغَيْرِهِ، فَقَالَ: مَنْ اِسْتَحَلَّ حَرَامًا قَدْ عُلِمَ فِي دِينِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ تَحْرِيمُهُ كَنِكَاحِ ذَوِي الْمَحَارِمِ أَوْ شُرْبِ الْخَمْرِ أَوْ أَكْلِ مَيْتَةٍ أَوْ دَمٍ أَوْ لَحْمِ خِنْزِيرٍ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ فَكَافِرٌ، وَفِعْلُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ بِدُونِ الْاِسْتِحْلَالِ فِسْقٌ، وَمَنْ اِسْتَحَلَّ شُرْبَ النَّبِيذِ إِلَى أَنْ يَسْكَرَ كُفْرٌ.

أَمَّا لَوْقَالَ لِحَرَامٍ: «هذَا حَلاَلٌ» لِتَرْوِيجِ السِّلْعَةِ أَوْ بِحُكْمِ الْجَهْلِ لَا يُكَفَّرُ، وَلَوْ تَمَنَّى أَنْ لَا يَكُونَ الْخَمْرُ حرَامًا أَوْ لا يَكُونَ صَوْمُ رَمَضَانَ فَرْضًا لِمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ

لَا يُكَفَّرُ، بِخِلَافِ مَا إِذَا تَمَنَّى أَنْ لاَ يَحْرُمَ الزِّنَا وَقَتْلُ النَّفْسِ بِغَيْرِ حَقٍّ فَإِنَّهُ كُفْرٌ؛ لِأَنَّ حُرْمَةَ هَذَيْنِ ثَابِتَةٌ فِي جَمِيعِ الْأَدْيَانِ مُوافِقَةً لِلْحِكْمَةِ، وَمَنْ أَرَادَ الْخُرُوجَ عَنِ الْحِكْمَةِ فَقَدْ أَرَادَ أَنْ يَحْكُمَ اللهَ بِمَا لَيْسَ بِحِكْمَةٍ، وَهَذَا جَهْلٌ مِنْهُ بِرَبِّهِ.

وَذَكَرَ الْإِمَامُ السَّرَخْسِيُّ فِي كِتَابِ الْحَيْضِ: أَنَّهُ لَوْ اِسْتَحَلَّ وَطْءَ اِمْرَأَتِهِ الْحَائِضِ يَكْفُرُ، وَفِي النَّوَادِرِ: عَنْ مُحَمَّدٍ رَحِمَهُ اللهُ أَنَّهُ لَا يُكَفَّرُ، وَهُوَالصَّحِيحُ. وفِي اسْتِحْلَالِهِ اللِّوَاطَةَ بَامْرَأَتِهِ لَا يُكَفَّرُ عَلَى الْأَصَحِّ، وَمَنْ وَصَفَ اللهَ بِمَا لَا يَلِيقُ أَوْ سَخِرَ بِاسْمٍ مِنْ أَسْمَائِهِ أَوْ بِأَمْرٍ مِنْ أَوَامِرِهِ أَوْ أَنْكَرَ وَعْدَهُ وَوَعِيدَهُ يُكَفَّرُ.

وكذَا لَوْ تَمَنَّى أَنْ لَا يَكُونَ نَبِيٌّ من الْأَنْبِيَاءِ عَلَى قَصْدِ اِسْتِخْفَافٍ أَوْ عَدَاوَةٍ، وَكَذَا لَوْ ضَحِكَ عَلَى وَجْهِ الرِّضَا لِمَنْ تَكَلَّمَ بِالْكُفْرِ، وَكَذَا لَوْ جَلَسَ عَلَى مَكَانٍ مُرْتَفَعٍ وَحَوْلَهُ جَمَاعَةٌ يَسْئَلُونَهُ مَسَائِلَ وَيَضْحَكُونَهُ وَيَضْرِبُونَهُ بِالْوَسَائِدِ كَفَرُوا جَمِيعًا. وَكَذَا لَوْ أَمَرَ رَجُلاً أَنْ يَكْفُرَ بِاللهِ أَوْ عَزَمَ عَلَى أَنْ يَأْمُرَهُ بِكُفْرٍ، وَكَذَا لَوْ أَفْتَى لِامْرَأَةٍ بِالْكُفْرِ لِتَبِينَ مِنْ زَوْجِهَا، وَكَذَا لَوْقَالَ عِنْدَ شُرْبِ الْخَمْرِ أَوْ الزِّنَا: بِسْمِ اللهِ، وَكَذَا إِذَا صَلَّى لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ أَوْ بِغَيْرِ طَهَارَةٍ مُتَعَمِّدًا يَكْفُرُ، وَإِنْ وَافَقَ ذَلِكَ الْقِبْلَةَ، وَكَذَا لَوْ أَطْلَقَ كَلِمَةَ الْكُفْرِ اِسْتِخْفَافًا لَا اِعْتِقَادًا إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْفُرُوعِ.

Kelime Anlamı

وَرَدُّ النُّصُوصِ **Nasları inkar** Nasıl? بِانْ يُنْكِرَ **inkar ederek** Neyi? الْأَحْكَامَ **hükümleri** الَّتِي öyle **Hükümler ki** دَلَّتْ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَيْهَا **o hükümlere** Ne? النُّصُوصُ الْقَطْعِيَّةُ **kat'i naslar** Nelerden? مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ **kitap ve sünnetten** Ne gibi? كَحَشْرِ الْأَجْسَادِ **cesetlerin diriltilmesi gibi** مَثَلاً **misal olarak** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür** Ne için? لِكَوْنِهِ تَكْذِيبًا **yalanlama olduğu için** öyle yalanlama ki صَرِيحًا **açık** Neyi yalanlama? لِلَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'yı** Daha? وَرَسُولِهِ **ve Peygamberini** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun.** فَمَنْ قَذَفَ Kim? **İftira ederse**

Kime? عَائِشَةَ **Aişe'ye** رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا **Allah Teâlâ ondan razı olsun** Ne ile? بِالزِّنَا **zina ile** Ne olur? كَفَرَ **kafir olur.**

وَاسْتِحْلَالُ الْمَعْصِيَةِ **Masiyeti helal görmek** Ne olduğu halde? صَغِيرَةً كَانَتْ أَوْ كَبِيرَةً **büyük veya küçük masiyet** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür** Ne zaman? إِذَا ثَبَتَ **sabit olduğunda** Ne? كَوْنُهَا مَعْصِيَةً **masiyet olduğu** Ne ile? بِدَلِيلٍ قَطْعِيٍّ **kat'i delillerle.** وَقَدْ عُلِمَ ذَلِكَ **Muhakkak bu bilinmişti** Nerede? فِيمَا سَبَقَ **geride.** وَالْاِسْتِهَانَةُ بِهَا **Masiyeti önemsememek** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür.** وَالْاِسْتِهْزَاءُ **Alay etmek** Ne ile? عَلَى الشَّرِيعَةِ **şeriatla** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür** Ne için? لِأَنَّ ذَلِكَ **zira bu** Nedir? مِنْ أَمَارَاتِ التَّكْذِيبِ **yalanlama alametlerindendir.** وَعَلَى هَذِهِ الْأُصُولِ **Bu asıllar üzerine** Ne olur? يَتَفَرَّعُ **bina olur** Ne? مَا ذُكِرَ **zikredilenler** Nerede? فِي الْفَتَاوَى **fetva kitaplarında** Onlar neler? مِنْ أَنَّهُ **muhakkak şan** إِذَا اِعْتَقَدَ **itikat ettiğinde** Neye? الْحَرَامَ **harama** Ne olarak? حَلالاً **helal olarak** فَإِنْ كَانَ **şayet olursa** Ne? حُرْمَتُهُ **onun haramlığı** Ne olursa? لِعَيْنِهِ **zatından** Ne olduğu halde? وَقَدْ ثَبَتَ **sabit olmuştu** Ne ile? بِدَلِيلٍ قَطْعِيٍّ **kat'i delillerle** Ne olur? يَكْفُرُ **kafir olur** وَإِلَّا **böyle olmazsa** Ne olur? فَلاَ **kafir olmaz** Nasıl? بِأَنْ تَكُونَ حُرْمَتُهُ **haramlığı oluyor** Nasıl? لِغَيْرِهِ **başka sebepten** Daha? أَوْ ثَبَتَ **veya sabit oluyor** Ne ile? بِدَلِيلٍ ظَنِّيٍّ **zanni delille.**

وَبَعْضُهُمْ **Bazıları** Nedir? لَمْ يُفَرِّقْ **ayırmadı** Neyi? بَيْنَ الْحَرَامِ لِعَيْنِهِ وَلِغَيْرِهِ **haram li-aynihi ile li-gayrihiyi** فَقَالَ **şöyle dedi:** مَنْ اِسْتَحَلَّ Kim? **Helal görürse** Neyi? حَرَامًا **haramı** öyle haram ki قَدْ عُلِمَ **bilindi** Nerede? فِي دِينِ النَّبِيِّ **peygamberin dininde** Ne? عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** تَحْرِيمُهُ **haramlığı** Ne gibi? كَنِكَاحِ ذَوِي الْمَحَارِمِ **mahremlerle evlenmek gibi** Daha? أَوْ شُرْبِ الْخَمْرِ **şarabın haramlığı gibi** أَوْ أَكْلِ مَيْتَةٍ **laşenin yenilmesi gibi** Daha? أَوْ دَمٍ **veya**

kanın Daha? أَوْ لَحْمِ خِنْزِيرٍ **domuz etinin** Ne olduğu halde? مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ **zaruret olmaksızın** Bu durumlarda ne olur? فَكَافِرٌ **kafir olur.** وَفِعْلُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ **Bu işleri yapmak** Ne olduğu halde? بِدُونِ الْاِسْتِحْلَالِ **helal görmeksizin** Nedir? فِسْقٌ **fisktır.** وَمَنْ اِسْتَحَلَّ Kim? **Helal görürse** Neyi? شُرْبَ النَّبِيذِ **şıra içmeyi** Ne kadar? إِلَى أَنْ يَسْكَرَ **sarhoş olana kadar** Ne olur? كُفْرٌ **küfür olurç** أَمَّا لَوْ قَالَ **Şayet dese** Ne için? لِحَرَامٍ **haram için** ''هذَا حَلَالٌ'' **"Bu helaldir"** Ne için? لِتَرْوِيجِ السِّلْعَةِ **satışına rağbet ettirmek için** Daha? أَوْ بِحُكْمِ الْجَهْلِ **ve hükmü bilmeksizin** Ne olur? لَا يُكَفَّرُ **kafir olmaz.** وَلَوْ تَمَنَّى **Şayet temenni etse** Neyi? أَنْ لَا يَكُونَ **olmasın** Ne? الْخَمْرُ **şarap** Ne olmasın? حَرَامًا **haram** Daha? أَوْ لا يَكُونَ **veya olmasın** Ne? صَوْمُ رَمَضَانَ **ramazan orucu** Ne olmasın? فَرْضًا **farz** Ne için? لِمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ **ona zor geldiği için** Ne olur? لَا يُكَفَّرُ **kafir olmaz** بِخِلَافِ مَا **şu mesele bunun hilafınadır** إِذَا تَمَنَّى **temenni ettiğinde** Neyi? أَنْ لاَ يَحْرُمَ **haram olmasın** Ne? الزِّنَا **zina** Daha? وَقَتْلُ النَّفْسِ **insan öldürmek** Nasıl? بِغَيْرِ حَقٍّ **haksız yere** Ne olur? فَإِنَّهُ كُفْرٌ **bu küfürdür** Ne için? لِأَنَّ حُرْمَةَ هَذَيْنِ **zira bu ikisinin haramlığı** Nedir? ثَابِتَةٌ **sabittir** Nerede? فِي جَمِيعِ الْأَدْيَانِ **tüm dinlerde** Ne olduğu halde? مُوافِقَةً لِلْحِكْمَةِ **hikmetine muvafik olarak.** وَمَنْ أَرَادَ **Kim irade etse** Neyi? الْخُرُوجَ **çıkmayı** Neyden? عَنِ الْحِكْمَةِ **hikmetten** Ne olur? فَقَدْ أَرَادَ **kastetmiş olur** Neyi? أَنْ يَحْكُمَ اللَّهُ **Allah Teâlâ'nın hükmetmesini** Ne ile? بِمَا لَيْسَ بِحِكْمَةٍ **hikmeti olmayan bir şey ile.** وَهَذَا جَهْلٌ مِنْهُ **Bu onun bilmemesidir** Neyi? بِرَبِّهِ **Rabbini.** وَذَكَرَ **Zikretti** Kim? الْإِمَامُ السَّرَخْسِيُّ **İmam Sarahsi** Nerede? فِي كِتَابِ الْحَيْضِ **hayız kitabında** Neyi zikretti? أَنَّهُ **şan** لَوْ اِسْتَحَلَّ **şayet helal görse** Neyi? وَطْءَ اِمْرَأَتِهِ الْحَائِضِ **hayızlı karısıyla ilişkiyi** Ne olur? يَكْفُرُ **kafir olur.** وَفِي النَّوَادِرِ **Nevadir'de şöyle geçmekte:** عَنْ مُحَمَّدٍ **Muhammed'den**

rivayet edilmiştir Ne? رَحِمَهُ اللَّهُ **Allah Teâlâ ona rahmet etsin** أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا يُكَفَّرُ **tekfir edilmez.** وَهُوَ الصَّحِيحُ **Sahih olan budur.** وفِي اسْتِحْلَالِهِ **Helal görmesinde** Neyi? اللِّوَاطَةَ بِامْرَأَتِهِ **karısına livatayı** Ne olur? لَا يُكَفَّرُ **tekfir edilmez** Neye göre? عَلَى الْأَصَحِّ **en sahih görüşe göre.**

وَمَنْ وَصَفَ **Kim vasfederse** Kimi? اللَّهَ **Allah Teâlâ'yı** Ne ile? بِمَا لَا يَلِيقُ **layık olmayan bir şeyle** Daha? أَوْ سَخِرَ **veya alay etse** Ne ile? بِاسْمٍ مِنْ أَسْمَائِهِ **isimlerinden biriyle** Daha? أَوْ بِأَمْرٍ مِنْ أَوَامِرِهِ **veya emirlerinden biriyle** Daha? أَوْ أَنْكَرَ **veya inkar etse** Neyi? وَعْدَهُ وَوَعِيدَهُ **vaadini ve tehdidini** Ne olur? يُكَفَّرُ **kafir olur.** وكذا **Yine** لَوْ تَمَنَّى **şayet temenni etse** Neyi? أَنْ لَا يَكُونَ **olmasın** Ne? نَبِيٌّ من الْأَنْبِيَاءِ **hiçbir peygamber** Ne olduğu halde? عَلَى قَصْدِ اسْتِخْفَافٍ **hafife alak kastıyla** Daha? أَوْ عَدَاوَةٍ **veya düşmanlıktan** وَكَذَا **yina** لَوْ ضَحِكَ **şayet gülse** Ne üzerine? عَلَى وَجْهِ الرِّضَا **tasdiklemek sebebiyle** Kimi? لِمَنْ **öyle kimseyi ki** تَكَلَّمَ بِالْكُفْرِ **küfür kelimesini söyledi.** وَكَذَا **Yine** لَوْ جَلَسَ **şayet otursa** Ne üzerine? عَلَى مَكَانٍ مُرْتَفَعٍ **yüksek bir yere** Ne olduğu halde? وَحَوْلَهُ جَمَاعَةٌ **çevresinde bir cemaat var** öyle cemaat ki يَسْئَلُونَهُ **ona soruyorlar** Neyi? مَسَائِلَ **bazı meseleleri** Ne olduğu halde? وَيَضْحَكُونَهُ **ve gülüyorlar** Daha? وَيَضْرِبُونَهُ بِالْوَسَائِدِ **ve ona yastıklarla vuruyorlar** Ne olur? كَفَرُوا جَمِيعًا **toptan kafir olurlar.** وَكَذَا **Yine** لَوْ أَمَرَ رَجُلاً **şayet bir adama emretse** Neyi? أَنْ يَكْفُرَ بِاللَّهِ **Allah Teâlâ'yı inkar etmesini** Daha? أَوْ عَزَمَ **veya kastetse** Neyi? عَلَى أَنْ يَأْمُرَهُ **ona emretmeyi** Ne ile? بِكُفْرٍ **küfür ile.** وَكَذَا **Yine** لَوْ أَفْتَى **şayet fetva verse** Kime? لِامْرَأَةٍ **bir kadına** Ne ile? بِالْكُفْرِ **kafir olmakla** Ne için? لِتَبِينَ **ayrılabilsin diye** Kimden? مِنْ زَوْجِهَا **kocasından.** وَكَذَا **Yine** قَالَ لَوْ **şayet dese** Ne zaman? عِنْدَ شُرْبِ الْخَمْرِ **şarap içtiğinde** Daha? أَوْ الزِّنَا **veya zina ettiğinde** Ne dese? بِسْمِ

اللهِ **"Allah Teâlâ'nın ismiyle"** وَكَذَا **yine** إِذَا صَلَّى **namaz kılsa** Nereye doğru? لِغَيْرِ الْقِبْلَةِ **kıbleden başka yöne** Daha? أَوْ بِغَيْرِ طَهَارَةٍ **veya abdestsiz** Ne olduğu halde? مُتَعَمِّدًا **kasten** Ne olur? يَكْفُرُ **kafir olur.** وَإِنْ وَافَقَ **Uysa da** Ne? ذَلِكَ **o yön** Neye? الْقِبْلَةَ **kıbleye.** وَكَذَا **Yine** لَوْ أَطْلَقَ **şayet söylese** Neyi? كَلِمَةَ الْكُفْرِ **küfür kelimesini** اِسْتِخْفَافًا **hafife alarak** Daha? لَا اِعْتِقَادًا **inanarak değil** إِلَى غَيْرِ ذَلِكَ **başka meseleler** Nelerden? مِنَ الْفُرُوعِ **fıkhi meselelerden.**

Metnü'l-Akâid

Küfrü Gerektiren Şeyler

Nasları reddetmek küfürdür. Bir masiyeti helal saymak küfürdür, hafife almak küfürdür ve şer'î bie meseleyi alay konusu yapmak küfürdür.

Şerhu'l-Akâid

Öldükten sonra dirilmek (cesetlerin haşri) emsali kesin ilim bildiren ayet-i kerime ve hadis-i şerifle sabit hükümleri inkâr etmek anlamında **nasları reddetmek küfürdür.** Çünkü bu, Allah Teâlâ ve Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'i açık bir şekilde yalanlamak anlamına gelir. Bu yüzden (Allah kendisinden razı olsun) Hz. Ayşe validemize zina suçlamasında bulunan kimse kâfir olur.

Geride ifade ettiklerimizden anlaşılmış olmalıdır ki; küçük olsun büyük olsun günah olduğu kesinlik bildiren bir delille sabit olan masiyeti helal saymak küfürdür, hafife almak küfürdür, yine dinle alay etmek küfürdür. Zira bunlardan her biri dini yalanlamak anlamına gelir.

Bu esaslardan hareketle fetvâ kitaplarında şu emsal meseleler zikredilir; kişi, bir haramı helal sayacak olsa bakılır; o haram, liaynihî haram[1] olursa ve de haram olduğu kesinlik bildiren delille sabit olursa kâfir olur. Ama ligayrihî haram[2] olması veya haram oluşu zannî delille sabit olması durumunda kâfir olmaz.

---

1 **Haram liaynihi; bizzat haram kılınan şey, duruma göre helal olmayan zaruret hali dışında her durumda haram olan şey demektir.** Sözgelimi; leş hayvanın etini yemek, şarap içmek böyledir.

2 **Haram liğayrihi; dolaylı olarak haram olan, bizzat kendisinden değilde başka bir manadan dolayı haram olan, duruma göre haram duruma göre helal olan şeydir.** Sözgelimi; yiyecekler gibi, kişinin kendi mülkü olduklarında yenmesi helal, başkasının mülkü olup çalınıp yenildiğinde haram olan şeyler gibi.

Bazı fakihler; haram liaynihî ile ligayrihî arasında bir fark görmediğinden şöyle demişlerdir: mahremlerle evlenmek, zaruret olmadığı hâlde şarap içmek, leş, kan veya domuz eti yemek gibi Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in şeriatinde haram olduğu kesin olarak bilinen bir şeyi helal kabul etmek (helal kabul ederek işlemek) küfür; bunlardan birini helal görmeden işlemek ise günahtır/fasıklıktır. Sarhoş olacak kadar hurma nebîzi içmeyi helal görmek de küfürdür. Ancak bir kimse malını reklam etmek için veya cehaletin özür sayılacağı bir konuda harama helal dese kâfir olmaz. Aynı şekilde kişi, kendisine zor geldiği için şarabın haram olmamasını veya Ramazan orucunun farz olmamasını arzu etse kâfir olmaz. Ancak zina etmenin veya haksız yere insan öldürmenin haram olmamasını arzu etse kâfir olur. Çünkü bu emsal şeyler, tüm semavî dinlerde haram kılınmıştır, böylesi bir şeyin helal olmasını isteyenin kâfir sayılması, hikmete uygun olandır. Hikmetin dışına çıkmayı dileyen kimse Allah Teâlâ'nın hikmete aykırı hükmetmesini dilemiş olur. Böyle bir dilek ise Allah Teâlâ'yı tanımamak anlamını taşır.

Es-Serahsî, Kitabu'l-hayz'da şöyle der: Hayızlı olan hanımıyla cima yapmayı helal sayan koca, kâfir olur. Fakat İmam Muhammed'den Nevadir'de nakledildiğine göre kâfir olmaz. Sahih olan görüş budur. Hanımıyla livâta yapmayı/arkadan ilişkiye girmeyi helal sayan kocan, en sahih görüşe göre kâfir sayılmaz.

Allah'ı şanına yaraşmayan bir sıfatla niteleyen veya O'nun isimlerinden birini veya emirlerinden birini alay konusu yapan, yine Allah'ın bir vaadini ya da tehdidini inkâr eden kimse kâfir olur.

Dinî konuları hafife alarak veya dine olan nefretinden ötürü Allah tarafından hiçbir peygamber gönderilmemiş olsaydı diye arzu eden kimse de kâfir olur. Kesin küfür olan bir şey söyleyeni işitip rıza göstererek gülen kimse de kâfir olur.

Bir kimse (vaizleri taklit ederek) yüksek bir yere çıkıp etrafına cemaat toplansa ve bir takım dini meseleleri ona sorup gülüşseler ve yastık atsalar[1] (bu eyleme razı olanların) hepsi kâfir olur. Aynı şekilde bir adama Allah'ı inkâr etmesini emreden veya bunu emretmeye azmeden kişi de kâfir olur. Yine koca-

1 el-Ferhârî burada yastık atma fiilinin farklı yorumlanmasının daha uygun olacağına işaret eder. Ona göre burada yastık atma fiilinden maksat vaiz taklidi yapan kimsenin altına yastık koymak anlamındadır. Nitekim el-Ferhârî'nin beyanına göre el-Fusûli'l- imâdiyye'de de fetva bu veçhile sorulmuş, cemaatin kürsüdeki kimseye yastık attığın dan sözedilmemiş, bilakis ona kırbaçla vurdukları ifade edilmiştir. Fetvanın şerhinden de anlaşıldığı üzere burada küfrü mucip olan durum dini meselelerle dalga geçilmesi ve dinî şiarların hafife alınmasıdır.

sından ayrılabilmesi için bir kadına dinden çıkması yönünde fetva veren kişi kâfir olur. Bunun gibi şarap içerken ya da zina yaparken besmele çeken kimse de kâfir olur. Aynı şekilde döndüğü yer kıble olsa da kasıtlı olarak kıble olmayan yöne döndüğünü düşünerek namaz kılan veya kasıtlı olarak abdest almadan namaz kılan kimse de kâfir olur. Yine küfür lafzının doğru olduğuna inanmasa ile sırf dini hafife almak için söyleyen kimse de kâfir olur. Bu emsal birçok mesele fıkıh kitaplarında bulunabilir.

Metin

مَا يَلِيقُ بِحَالِ الْمُؤْمِنِ أَنْ يَكُونَ بَيْنَ الْخَوْفِ وَالرَّجَاءِ

(وَالْيَأْسُ مِنَ اللهِ تَعَالَى كُفْرٌ)؛ لِأَنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِن رَّوْحِ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ.

(وَالْأَمْنُ مِنَ اللهِ تَعَالَى كُفْرٌ) إِذْ لَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللهِ إِلَّا الْقَوْمُ الخَاسِرُونَ.

فَإِنْ قِيلَ: أَلْجَزْمُ بِأَنَّ الْعَاصِيَ يَكُونُ فِي النَّارِ يَأْسٌ مِنَ اللهِ تَعَالَى، وَبِأَنَّ الْمُطِيعَ يَكُونُ فِي الْجَنَّةِ أَمِنَ مِنَ اللهِ فَيَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ الْمُعْتَزِلِيُّ كَافِرًا مُطِيعًا كَانَ أَوْ عَاصِياً؛ لِأَنَّهُ إِمَّا آمِنٌ أَوْ آيِسٌ، وَمِنْ قَوَاعِدِ أَهْلِ السُّنَّةِ أَنْ لَا يَكْفُرَ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ.

قُلْنَا: هَذَا لَيْسَ بِيَأْسٍ وَلَا أَمْنٍ؛ لِأَنَّهُ عَلَى تَقْدِيرِ الْعِصْيَانِ لَا يَيْأَسُ أَنْ يُوَفِّقَهُ اللهُ تَعَالَى لِلتَّوْبَةِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ، وَعَلَى تَقْدِيرِ الطَّاعَةِ لَا يَأْمَنُ أَنْ يَخْذُلَهُ اللهُ فَيَكْتَسِبَ الْمَعَاصِيَ، وَبِهَذَا يَظْهَرُ الْجَوَابُ عَمَّا قِيلَ: إِنَّ الْمُعْتَزِلِيَّ إِذَا ارْتَكَبَ كَبِيرَةً لَزِمَ أَنْ يَصِيرَ كَافِرًا لِيَأْسِهِ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ تَعَالَى وَلِاعْتِقَادِهِ أَنَّهُ لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ، وَذَلِكَ؛ لِأَنَّا لَا نُسَلِّمُ أَنَّ اعْتِقَادَ اسْتِحْقَاقِهِ النَّارَ يَسْتَلْزِمُ الْيَأْسَ وَأَنَّ اعْتِقَادَ عَدَمِ إِيمَانِهِ الْمُفَسَّرِ بِمَجْمُوعِ التَّصْدِيقِ وَالْإِقْرَارِ وَالْأَعْمَالِ بِنَاءً عَلَى انْتِفَاءِ الْأَعْمَالِ يُوجِبُ الْكُفْرَ. هَذَا.

وَالْجَمْعُ بَيْنَ قَوْلِهِمْ: لَا يُكَفَّرُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ، وَقَوْلُهُمْ: يُكَفَّرُ مَنْ قَالَ بِخَلْقِ الْقُرْآنِ وَاسْتِحَالَةِ الرُّؤْيَةِ أَوْ سَبِّ الشَّيْخَيْنِ أَوْ لَعْنِهِمَا وَأَمْثَالِ ذَلِكَ مُشْكِلٌ.

Kelime Anlamı

وَالْيَأْسُ **Ümit yitirmek** Kimden? مِنَ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'dan** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür** Ne için? لِأَنَّهُ **zira şan** لَا يَيْأَسُ **ümit kesilmez** Neden? مِن رَوْحِ اللَّهِ **Allah Teâlâ'nın rahmetinden** إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ **sadece kafir topluluklar ümit keser.** وَالْأَمْنُ **Emin olmak** Neden? مِنَ مَكْرِ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın azabından** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür** Ne için? إِذْ **zira** لَا يَأْمَنُ **emin olmaz** Neyden? مَكْرَ اللَّهِ **Allah Teâlâ'nın azabından** إِلَّا الْقَوْمُ الخَاسِرُونَ **ancak hüsran topluluklar emin olur.** فَإِنْ قِيلَ **Şayet denilirse:** أَلْجَزْمُ **Kesinleştirmek** Neyi? بِأَنَّ الْعَاصِيَ **muhakkak ki asi** Nedir? يَكُونُ **olur** Nerede? فِي النَّارِ **cehennemde** يَأْسٌ **ümit kesmektir** Kimden? مِنَ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'dan** Daha? وَبِأَنَّ الْمُطِيعَ **ve muhakkak ki itaat eden** Nedir? يَكُونُ **olur** Nerede? فِي الْجَنَّةِ **cennette** Nedir? أَمْنٌ **emin olmaktır** Neyden? مِنَ اللَّهِ **Allah Teâlâ'dan** فَيَلْزَمُ **bu durumda gerekir** Ne? أَنْ يَكُونَ الْمُعْتَزِلِيُّ **Mutezile'nin olması gerekir** Ne olur? كَافِرًا **kafir** Ne olduğu halde مُطِيعًا كَانَ أَوْ عَاصِياً **itaat de etse, isyan da etse** Ne için? لِأَنَّهُ **zira o** Nedir? إِمَّا آمِنٌ **emindir** Daha? أَوْ آيِسٌ **veya ümidini kesmiştir.** وَمِنْ قَوَاعِدِ أَهْلِ السُّنَّةِ **Ehl-i Sünnet'in kaidelerindendir** Ne? أَنْ لَا يُكْفَرَ **tekfir edilmemesi** Kim? أَحَدٌ **hiç kimse** Ne olduğu halde? مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ **kıble ehlinden.** قُلْنَا **Biz şöyle deriz:** هَذَا **Bu** Nedir? لَيْسَ بِيَأْسٍ **ümit kesmek değildir** Daha? وَلَا أَمْنٍ **emin olmak da değildir** Ne için? لِأَنَّهُ **zira şan** عَلَى تَقْدِيرِ الْعِصْيَانِ **isyan takdirine göre** Ne olur? لَا يَيْأَسُ **emin olunmaz** Ne için? أَنْ يُوَفِّقَهُ اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ onu muvaffak kılacak** Neye? لِلتَّوْبَةِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ **tövbe ve salih amele.** وَعَلَى تَقْدِيرِ الطَّاعَةِ **İtaat takdiri üzere** Ne olur? لَا يُأْمَنُ **emin olunmaz** Ne için? أَنْ يَخْذُلَهُ اللَّهُ **Allah Teâlâ onu terk edecek** Daha? فَيَكْتَسِبَ الْمَعَاصِيَ **o da isyan**

elde edecek. وَبِهَذَا **Bununla** Ne olur? يَظْهَرُ الْجَوَابُ **cevap zahir olur** Neden? عَمَّا قِيلَ **şu denilenden:** إِنَّ الْمُعْتَزِلِيَّ **Muhakkak Mutezile** إِذَا اِرْتَكَبَ **işlediğinde** Neyi? كَبِيرَةً **büyük günahı** Ne olur? لَزِمَ **gerekir** Ne? أَنْ يَصِيرَ **olması** Ne olması? كَافِرًا **kafir** Ne için? لِيَأْسِهِ **ümit kestiği için** Neden? مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın rahmetinden** Daha? وَلِاعْتِقَادِهِ **ve itikat ettiği için** Neye? أَنَّهُ **muhakkak ki o** Nedir? لَيْسَ بِمُؤْمِنٍ **mümin değildir.** وَذَلِكَ **Bu cevabın zahir olması** Ne için? لِأَنَّا **zira biz** لَا نُسَلِّمُ **kabul etmeyiz** Neyi? أَنَّ اِعْتِقَادَ اِسْتِحْقَاقِهِ **hak ettiğine inanması** Neyi? النَّارَ **cehennemi** Nedir? يَسْتَلْزِمُ **gerektirir** Neyi? الْيَأْسَ **ümitsizliği** Daha? وَأَنَّ اِعْتِقَادَ عَدَمِ إِيمَانِهِ **imansız olduğuna itikat etmesi** öyle itikat ki الْمُفَسَّرِ **tefsir edilmiş** Ne ile? بِمَجْمُوعِ التَّصْدِيقِ وَالْإِقْرَارِ وَالْأَعْمَالِ **tasdik, ikrar ve amel üçlüsüyle** Ne için? بِنَاءً عَلَى اِنْتِفَاءِ الْأَعْمَالِ **amellerin nefyedilmesine binaen** İşte bu nedir? يُوجِبُ الْكُفْرَ **küfrü gerektirir.** هَذَا **Bunu al.** وَالْجَمْعُ **Cem etmek** Neyi? بَيْنَ قَوْلِهِمْ **onların şu sözlerini:** لَا يُكْفَرُ **Tekfir edilmez** Kim? أَحَدٌ **hiç kimse** Ne olduğu halde? مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَةِ **kıble ehlinden** Daha? وَقَوْلُهُمْ **ve şu sözleri:** يُكْفَرُ **tekfir edilir** Kim? مَنْ قَالَ **hükmeden** Ne ile? بِخَلْقِ الْقُرْآنِ **Kur'an-ı Kerim yaratılmış olmasıyla** Daha? وَاسْتِحَالَةِ الرُّؤْيَةِ **rüyetin muhal olmasıyla** Daha? أَوْ سَبِّ الشَّيْخَيْنِ **veya Şeyheyne seb etmekle** Daha? أَوْ لَعْنِهِمَا **veya onlara lanet etmekle** Daha? وَأَمْثَالِ ذَلِكَ **ve bu gibileri** Nedir? مُشْكِلٌ **müşkildir.**

Metnü'l-Akâid

Rahmetten Ümit Kesmek-Azaptan Emin Olmak

Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmek küfürdür. Allah Teâlâ'nın gazabından emin olmak da küfürdür.

Şerhu'l-Akâid

Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmek küfürdür. Ayet i kerimede "Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez"[1] buyurulmaktadır. **Allah Teâlâ'nın gazabından emin olmak da küfürdür.** Çünkü ayet-i kerimede "Yoksa Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Ziyana uğrayan kavimden başkası Allah'ın tuzağından emin olamaz"[2]buyurulmaktadır.

Denilirse ki: Âsî olan kimsenin (çıkacak olsa bile) cehenneme gireceğine kesin olarak inanmak Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmek, itaatkâr bir müminin de kesin olarak cennete gireceğine inanmak Allah'ın azabından emin olmak değil midir? Buna göre Mutezile mezhebine mensup bir kişi, âsî de olsa mutî de olsa kâfir olması gerekmez mi? Çünkü mutezilenin esaslarına göre itaatkâr kişi, Allah'ın azabından emin olmalıdır[3] yine (büyük günah işleyen) âsi kişi de Allah'ın rahmetinden ümit kesmiş olmaktadır.[4] Halbuki Ehlisünnetin esaslarından biri kıble ehlinden hiç kimseyi tekfir etmemek değil miydi?

Deriz ki: Bu, Allah'ın rahmetinden ümitsizliğe düşmek olmadığı gibi O'nun azabından emin olmak da değildir. Çünkü Mutezile mezhebine göre de; âsî olan bir kişinin, Allah Teâlâ'nın muvaffak kılmasıyla tövbe edip salih amelde bulunabilme ihtimalinden ümit kesilmiş değildir. Aynı şekilde itaatkâr olan kişinin, Allah Teâlâ'nın hızlanı gereği ayağı kayıp günahlara düşmeyeceğinden emin olunamaz.

Bu izahatla şu itiraza da cevap verilmiş oldu: " Mutezile mezhebine mensup bir kişi, büyük günah işlediğinde artık kendisinin mümin olmadığına inandığından dolayısıyla da Allah Teâlâ'nın rahmetinden ümit kesmiş olacağından kâfir olur. Çünkü Mutezile mensubu kişinin (şu anda) cehennemi hak ettiğine inanması (ilerde cenneti kazanamayacağına dair) ümitsizliğe kapılacağını anlamına gelmez. Ayrıca onlara göre; tasdik, ikrar ve amelden müteşekkil olarak açıklanan imanın ameli olmadığı için bulunmayışının küfrü gerektirdiği de kabul edilmemektedir.

Anlatılan şeyler bir yana bırakılıp bakıldığında; alimlerimizin "kıble ehlinden olan hiç kimse tekfir edilemez" kuralıyla "Kur'ân-ı Kerim mahlûktur" diyenin

---

1 Yusuf, 87

2 A'râf, 99

3 Mutezile'ye göre bir mümin itaatkâr olduğunda Allah Teâlâ ona aslah/en uygun olan mükâfatı vermek zorundadır. Bu yüzden itaatkâr Allah'ın gazabından emin olmaktadır.

4 Mutezile'ye göre büyük günah işleyen kimse küfre girmese de imandan çıkmış olur ve ebedi cehennemliktir.

veya "Allah Teâlâ'nın ahirette görülmesi imkânsızdır" diyenin veya da "(Allah kendilerinden razı olsun) Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e söven ya da lanet eden kâfir olur, emsali sözlerini bağdaştırmakta sıkıntılar vardır.

Metin

تَصْدِيقُ الْكَاهِنِ فِي الْمُغَيَّبَاتِ كُفْرٌ

(وَتَصْدِيقُ الْكَاهِنِ بِمَا يُخْبِرُهُ عَنِ الْغَيْبِ كُفْرٌ) لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: « مَنْ أَتَى كَاهِنًا فَصَدَّقَهُ فِيمَا يَقُولُ فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» وَالْكَاهِنُ هُوَ الَّذِي يُخْبِرُ عَنِ الْكَوَائِنِ فِي مُسْتَقْبَلِ الزَّمَانِ وَيَدَّعِي مَعْرِفَةَ الْأَسْرَارِ وَمُطَالَعَةَ عِلْمِ الْغَيْبِ، كَانَ فِي الْعَرَبِ كَهَنَةٌ يَدَّعُونَ مَعْرِفَةَ الْأُمُورِ، فَمِنْهُمْ مَنْ كَانَ يُزْعَمُ أَنَّ لَهُ رَئِيّاً مِنَ الْجِنِّ وَتَابِعَةً تَلَقَّى إِلَيْهِ الْأَخْبَارِ، وَمِنْهُمْ مَنْ كَانَ يَدَّعِي أَنَّهُ يَسْتَدْرِكُ الْأُمُورَ بِفَهْمٍ أُعْطِيَهُ.

وَالْمُنَجِّمُ إِذَا اِدَّعَى الْعِلْمَ بِالْحَوَادِثِ الْآتِيَةِ فَهُوَ مِثْلُ الْكَاهِنِ، وَبِالْجُمْلَةِ الْعِلْمُ بِالْغَيْبِ أَمْرٌ تَفَرَدَ بِهِ اللهُ تَعَالَى، لَا سَبِيلَ إِلَيْهِ لِلْعِبَادِ إِلَّا بِإِعْلَامٍ مِنْهُ تَعَالَى وَإِلْهَامٍ بِطَرِيقِ الْمُعْجِزَةِ أَوِ الْكَرَامَةِ أَوْ إِرْشَادٍ إِلَى اِسْتِدْلَالٍ بِالْأَمَارَاتِ فِيمَا يُمْكِنُ ذَلِكَ فِيهِ، وَلِهَذَا ذُكِرَ فِي الْفَتَاوَى أَنَّ قَوْلَ الْقَائِلِ عِنْدَ رُؤْيَةِ هَالَةِ الْقَمَرِ: يَكُونُ الْمَطَرُ، مُدَّعِياً عِلْمَ الْغَيْبِ لَا بِكَرَامَةٍ كُفْرٌ. وَاللهُ أَعْلَمُ

Kelime Anlamı

وَتَصْدِيقُ الْكَاهِنِ Büyücüyü tasdik etmek Ne hususta? **بِمَا يُخْبِرُهُ verdiği haberlerde** öyle haberler ki **عَنِ الْغَيْبِ gayptan olan** Nedir? **كُفْرٌ küfürdür** Ne için? **لِقَوْلِهِ Peygamberin hadisinden dolayı عَلَيْهِ السَّلَامُ selam üzerine olsun مَنْ Kim أَتَى gelse** Kime? **كَاهِنًا büyücüye فَصَدَّقَهُ ve onu tasdik etse** Ne hususta? **فِيمَا يَقُولُ söylediklerinde** Ne olur? **فَقَدْ كَفَرَ inkar etmiş olur** Neyi? **بِمَا أُنْزِلَ indirileni** Kime? **عَلَى مُحَمَّد Muhammed'e صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun**

üzerine olsun وَالْكَاهِنُ **Büyücü** هُوَ **o** Kimdir? الَّذِي **öyle biridir ki** يُخْبِرُ **haber verir** Neden? عَنِ الْكَوَائِنِ **olacaklardan** Ne zaman? فِي مُسْتَقْبَلِ الزَّمَانِ **gelecek zamanda** Daha? وَيَدَّعِي **ve iddia eder** Neyi? مَعْرِفَةَ الْأَسْرَارِ **sırları bildiğini** Daha? وَمُطَالَعَةَ عِلْمِ الْغَيْبِ **ve gayp ilimlerine muttali olduğunu.** كَانَ فِي الْعَرَبِ **Araplarda vardı** Kim? كَهَنَةٌ **büyücüler** öyle büyücüler ki يَدَّعُونَ **iddia ediyorlar** Neyi? مَعْرِفَةَ الْأُمُورِ **işleri bildiğini.** فَمِنْهُمْ **Onlardan vardı** Kim? مَنْ **öyle kimseler ki** كَانَ يُزْعَمُ **zannediliyordu** Ne? أَنَّ لَهُ **onun içi var** Ne? رَئِيّاً **görünenler** Kimlerden? مِنَ الْجِنِّ **cinlerden** Daha? وَتَابِعَةً **ve tabiler** öyle tabiler ki تَلَقَّى **veriyor** Kime? إِلَيْهِ **büyücüye** Neyi? الْأَخْبَارِ **haberleri.** وَمِنْهُمْ **Onlardan vardı** Kim? مَنْ **öyle kimse ki** كَانَ يَدَّعِي **iddia ederdi** Neyi? أَنَّهُ **muhakkak ki o** Nedir? يَسْتَدْرِكُ **anlıyor** Neyi? الْأُمُورَ **işleri** Ne ile? بِفَهْمٍ **bir anlayışla ki** أُعْطِيَهُ **ona verilmiş.** وَالْمُنَجِّمُ **Müneccim** إِذَا اِدَّعَى **iddia ettiğinde** Neyi? الْعِلْمَ **bildiğini** Neyi? بِالْحَوَادِثِ الْآتِيَةِ **gelecek olayları** Ne olur? فَهُوَ **o da** Nedir? مِثْلُ الْكَاهِنِ **büyücü gibi olur.** وَبِالْجُمْلَةِ **Netice olarak** الْعِلْمُ بِالْغَيْبِ **gaybı bilmek** Nedir? أَمْرٌ **bir işdir** تَفَرَدَ بِهِ **o konuda tektir** Kim? اللَّهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ** لَا سَبِيلَ إِلَيْهِ **ona yol yoktur** Kim için? لِلْعِبَادِ **kullar için** إِلَّا **ancak** بِإِعْلَامٍ مِنْهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın bildirmesiyle** Daha? وَإِلْهَامٍ **ilhamla** Nasıl? بِطَرِيقِ الْمُعْجِزَةِ **mucize yoluyla** Daha? أَوِ الْكَرَامَةِ **veya keramet** Daha? أَوْ إِرْشَادٍ **ulaştırmakla** Neye? إِلَى اِسْتِدْلَالٍ **delillere** Ne sebebiyle? بِالْأَمَارَاتِ **alametlerle** Ne hususta? فِيمَا **öyle şeylerde ki** يُمْكِنُ ذَلِكَ **bu mümkündür** Kim hakkında? فِيهِ **o kişi hakkında.** وَلِهَذَا **Bu yüzden** ذُكِرَ **zikredildi** Nerede? فِي الْفَتَاوَى **fetva kitaplarında** Ne? أَنَّ قَوْلَ الْقَائِلِ **bir kişinin sözü** Ne zaman? عِنْدَ رُؤْيَةِ هَالَةِ الْقَمَرِ **ayın durumunu gördüğünde** Ne demesi? يَكُونُ الْمَطَرُ **yağmur var"** Ne olduğu halde? مُدَّعِياً **iddia ederek** Neyi? عِلْمَ الْغَيْبِ **gayb ilmini** Daha? لَا بِكَرَامَةٍ **kerametle değil** Nedir? كُفْرٌ **küfürdür.** وَاللَّهُ أَعْلَمُ **Allah Teâlâ en iyi bilendir.**

Metnü'l-Akâid

Kâhinleri Tasdik Etmek

Gayb ile ilgili konularda kâhinin vermiş olduğu haberi tasdik etmek küfürdür.

Şerhu'l-Akâid

Gayb ile ilgili konularda kâhinin vermiş olduğu haberi tasdik etmek küfürdür. Zira Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Kim bir kâhine gider de dediklerini tasdik ederse Muhammed'e indirileni inkâr etmiş olur".[1] Kâhin gelecekte olacak işlerden haber veren, gizli sırları bildiğini ve gayb alemine muttali olduğunu iddia eden kimsedir. Cahiliye döneminde Araplar arasında gizli şeyleri bildiğini iddia eden kâhinler vardı. Bunların bazıları cinlerden bir arkadaşı olduğunu ve onun tarafından bilgilendirildiğini iddia ederdi. Bazıları da bu bilgilere kendilerine verilen bir yetenekle ulaştıklarını savunmaktaydı.

Müneccim kişi, ilerde gerçekleşecek olayları bildiğini iddia ederse o da kâhin gibidir.

Ezcümle: gayb ile ilgili bilgi sadece Allah Teâlâ'ya mahsus bir bilgidir. Kullar bunu asla bilemez. Ancak Allah Teâlâ'nın bildirmesi, bir mucize veya keramet olarak ilham etmesi veya mümkün olan konularda birtakım işaretlerden çıkarımda bulunmaya muvaffak kılınması durumunda kul, böyle bir bilgiyi elde edebilir.

Bu yüzden fetvâ kitaplarında şöyle zikredilmiştir: bir kişinin, ayın etrafındaki haleye bakıp herhangi bir alamete dayanmadan gaybı bildiğini iddia ederek yağmur yağacak demesi küfürdür. Allah Teâlâ her şeyi bilendir.

Metin

اَلْمَعْدُومُ لَيْسَ بِشَيْءٍ

(وَالْمَعْدُومُ لَيْسَ بِشَيْءٍ) إِنْ أُرِيدَ بِالشَّيْءِ الثَّابِتُ الْمُتَحَقِّقُ عَلَى مَا ذَهَبَ إِلَيْهِ الْمُحَقِّقُونَ مِنْ أَنَّ الشَّيْئِيَّةَ تُرَادِفُ الْوُجُودَ وَالثُّبُوتَ، وَالْعَدَمَ يُرَادِفُ النَّفْيَ. وَهَذَا حُكْمٌ ضَرُورِيٌّ لَمْ يُنَازِعْ فِيهِ إِلا الْمُعْتَزِلَةُ الْقَائِلُونَ بِأَنَّ الْمَعْدُومَ الْمُمْكِنَ ثَابِتٌ فِي

1 Müsned-i Ahmed bin Hanbel, hadis no, 9532; Musannefü Abdirrazzak, hadis no, 20348.

الخَارِجِ. وَإِنْ أُرِيدَ أَنَّ الْمَعْدُومَ لَا يُسَمَّى شَيْئاً فَهُوَ بَحْثٌ لُغَوِيٌّ مَبْنِيٌّ عَلَى تَفْسِيرِ الشَّيْءِ أَنَّهُ المَوْجُودُ أَوِ الْمَعْدُومُ أَوْ مَا يَصِحُّ أَنْ يَعْلَمَ أَوْ يُخْبِرَ عَنْهُ، فَالْمَرْجِعُ إِلَى النَّقْلِ، وَتَتَبُّعِ مَوَارِدِ الْاِسْتِعْمَالِ.

Kelime Anlamı

وَأَلْمَعْدُومُ **Madum** Nedir? لَيْسَ بِشَيْءٍ **hiç bir şey değildir.** إِنْ أُرِيدَ **Şayet kastedilse** Ne ile? بَالشَّيْءِ **şey ile** Ne? الثَّابِتُ **sabit** الْمُتَحَقِّقُ **gerçek** Ne olduğu halde? عَلَى مَا **öyle bir görüşe göre ki** ذَهَبَ إِلَيْهِ **o görüşe gitti** Kim? الْمُحَقِّقُونَ **muhakkikler** O görüş nedir? مِنْ أَنَّ الشَّيْئِيَّةَ **muhakkak ki şey olmak** Nedir? تُرَادِفُ **eşanlamlıdır** Neye? الْوُجُودَ وَالثُّبُوتَ **varlık ve sübuta.** وَالْعَدَمَ **yok ise** Nedir? يُرَادِفُ النَّفْيَ **nefyin eşanlamlısıdır** وَهَذَا **Bu** Nedir? حُكْمٌ ضَرُورِيٌّ **zaruri bir hükümdür** öyle hüküm ki لَمْ يُنَازِعْ فِيهِ **bu hususta tartışmadı** إلا الْمُعْتَزِلَةُ **sadece Mutezile** öyle Mutezile ki القَائِلُونَ **hükmediyorlar** Ne ile? بِأَنَّ الْمَعْدُومَ **muhakkak ki madum** öyle madum ki الْمُمْكِنَ **mümkün olan** Nedir? ثَابِتٌ **sabittir** Nerede? فِي الخَارِجِ **hariçte.** وَإِنْ أُرِيدَ **Şayet kastedilse** Ne? أَنَّ الْمَعْدُومَ **muhakkak madum** Nedir? لَا يُسَمَّى **isimlenmez** Ne olarak? شَيْئاً **şey diye** Ne olur? فَهُوَ **işte bu** Nedir? بَحْثٌ لُغَوِيٌّ **lügat konusudur** مَبْنِيٌّ **bina edilir** Ne üzerine? عَلَى تَفْسِيرِ الشَّيْءِ **şey kelimesinin tefsiri üzerine** Ne? أَنَّهُ **muhakkak ki o** Nedir? المَوْجُودُ **mevcuttur** Daha? أَوِ الْمَعْدُومُ **veya madum** Daha? أَوْ مَا **veya öyle şey ki** يَصِحُّ **sahihtir** Ne? أَنْ يَعْلَمَ **bilinmesi** Daha? أَوْ يُخْبِرَ عَنْهُ **ve ondan haber verilmesi** فَالْمَرْجِعُ **dönüş yeri** Nedir? إِلَى النَّقْلِ **nakildir** Daha? وَتَتَبُّعِ مَوَارِدِ الْاِسْتِعْمَالِ **kullanılan kelimeleri araştırmaktır.**

Metnü'l-Akâid

Madum Şey Değildir

Ma'dûm[1] şey değildir.

Şerhu'l-Akâid

Ma'dûm şey değildir. Muhakkiklerin kabul ettiği anlamda "şey" lafzı "sabit ve gerçek olan" anlamında alınırsa ma'dum şey olmaz. Zira muhakkikler "şey" olmayı mevcut ve sabit kavramlarıyla, adem/olmayanı da menfi ile eş anlamlı görürler. Ma'duma "şey" denilemeyeceği zarurî[2] bir hüküm olup mutezile dışında kimsenin itiraz etmediği bir bilgidir. Mutezile imkân dairesinde olan ma'dûmun hariçte sabit olduğunu savunur. Fakat burada kast edilen, ma'dûmun şey diye isimlendirilemeyeceği olursa (gerçek bir tartılma olmaz) sözlük anlam itibarıyla bir tartışma olur. Yani sözlükte şey kelimesinin "mevcut veya ma'dûm ya da bilinmesi veya kendisinden haber verilmesi mümkün olan" şeklinde tefsir edilmesine bağlı olur. Bu durumda tartışma bu konudaki rivayetlere ve kelimenin nerelerde kullanıldığını araştırmaya kalır.

Metin

دُعَاءُ الْأَحْيَاءِ وَصَدَقَاتُهُمْ نَافِعَةٌ لِلْأَمْوَاتِ

(**وفي دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ لِلْأَمْوَاتِ وَتَصَدُّقِهِمْ**) أَيْ: تَصَدُّقِ الْأَحْيَاءِ (**عَنْهُمْ**) أي: عَنِ الْأَمْوَاتِ (**نَفْعٌ لَهُمْ**) أَيْ: لِلْأَمْوَاتِ، خِلَافًا لِلْمُعْتَزِلَةِ تَمَسُّكًا بِأَنَّ الْقَضَاءَ لَا يَتَبَدَّلُ، وَكُلُّ نَفْسٍ مَرْهُونَةٌ بِمَا كَسَبَتْ، وَالْمَرْءُ مُجْزِي بِعَمَلِهِ لَا بِعَمَلِ غَيْرِهِ.

وَلَنَا مَا وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ الصِّحَاحِ مِنَ الدُّعَاءِ لِلْأَمْوَاتِ خُصُوصًا فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ، وَقَدْ تَوَاتَرَهُ السَّلَفُ، فَلَوْ لَمْ يَكُنْ لِلْأَمْوَاتِ نَفْعٌ فِيهِ لَمَا كَانَ لَهُ مَعْنًى،قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مَيِّتٍ يُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مَائَةً كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلَّا شُفِّعُوا فِيهِ» وَعَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ أَنَّهُ قَالَ: « يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أُمَّ سَعْدٍ مَاتَتْ، فَأَيُّ الصَّدَقَةِ أَفْضَلُ؟قَالَ: الْمَاءُ فَحَفَرَ بِئْرًا، وَقَالَ: هَذِهِ لِأُمِّ سَعْدٍ»،

1 Allah'ın ortağı gibi varlığı imkânsız olan ma'dûmata şey denemeyeceğine dair herkes sözbirliği halindedir.

2 Delile muhtaç olmayan zorunlu bilgidir.

وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «الدُّعَاءُ يَرُدُّ الْبَلَاءَ»، و«الصَّدَقَةُ تُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ» وَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنَّ الْعَالِمَ وَالْمُتَعَلِّمَ إِذَا مرَّا عَلَى قَرْيَةٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ الْعَذَابَ عَنْ مَقْبَرَةِ تِلْكَ الْقَرْيَةِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا» وَالْأَحَادِيثُ وَالْآثَارُ فِي هَذَا الْبَابِ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ تُحْصَى.

(وَاللَّهُ تَعَالَى يُجِيبُ الدَّعَوَاتِ وَيَقْضِي الْحَاجَاتِ) لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ **اُدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ** ﴾ [غافر/٦٠] وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: « لَا يَزَالُ يُسْتَجَابُ لِلْعَبْدِ، مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ، مَا لَمْ يَسْتَعْجِلْ» وَلِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنَّ رَبَّكُمْ حَيِيٌّ كَرِيمٌ، يَسْتَحِي مِنْ عَبْدِهِ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا».

وَاعْلَمْ أَنَّ الْعُمْدَةَ فِي ذَلِكَ صِدْقُ النِّيَّةِ وَخُلُوصُ الطوية وَحُضُورُ الْقَلْبِ، لِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «اُدْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بَالإِجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لاَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ».

وَاخْتَلَفَ الْمَشَايِخُ فِي أَنَّهُ هَلْ يَجُوزُ أَنْ يُقَالَ: يُسْتَجَابُ دُعَاءُ الْكَافِرِ، فَمَنَعَهُ الْجُمْهُورُ لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴾ [الرعد/١٤] وَلِأَنَّهُ لَا يَدْعُو اللَّهَ؛ لِأَنَّهُ لَا يَعْرِفُهُ، وَلِأَنَّهُ وَإِنْ أَقَرَّ بِهِ فَلَمَّا وَصَفَهُ بِمَا لَا يَلِيقُ بِهِ فَقَدْ نَقَضَ إِقْرَارَهُ.

وَمَا رُوِيَ فِي الْحَدِيثِ مِنْ أَنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَإِنْ كَانَ كَافِرًا تُسْتَجَابُ فَمَحْمُولٌ عَلَى كُفْرَانِ النِّعْمَةِ. وَجَوَّزَهُ بَعْضُهُمْ لِقَوْلِهِ تَعَالَى حِكَايَةً عَنْ إِبْلِيسَ: ﴿ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾ [الأعراف/١٤] فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴾ [الأعراف/١٥] وَهَذِهِ إِجَابَةٌ، وَإِلَيْهِ ذَهَبَ أَبُو الْقَاسِمِ الْحَكِيمُ السَّمَرْقَنْدِيُّ وَأَبُو النَّصْرِ الدَّبُوسِيُّ، وَقَالَ الصَّدْرُ الشَّهِيدِ: وِبِهِ يُفْتَى.

Kelime Anlamı

وفي دُعَاءِ الْأَحْيَاءِ Canlıların duasında vardır Kim için? **لِلْأَمْوَاتِ ölüler için** Daha? **وَتَصَدُّقِهِمْ ve sadaka vermelerinde vardır أَيْ: تَصَدُّقِ الْأَحْيَاءِ yani**

canlıların sadaka vermeleri Kim için? عَنْهُمْ **onlar için** عَنِ الْأَمْوَاتِ أي: **yani ölüler için** Ne vardır? نَفْعٌ لَهُمْ **onlara fayda** لِلْأَمْوَاتِ أَيْ: **yani ölülere** Bu görüş ne olduğu halde? خِلَافًا لِلْمُعْتَزِلَةِ **Mutezile ihtilaf etmiştir** Nasıl? تَمَسُّكًا **tutunarak** Neye? بِأَنَّ الْقَضَاءَ **muhakkak hüküm** Nedir? لَا يَتَبَدَّلُ **değişmez** Daha? وَكُلُّ نَفْسٍ **ve herkes** Nedir? مَرْهُونَةٌ **sorumlu olacak** Ne ile? بِمَا كَسَبَتْ **kazandıklarıyla** Daha? وَالْمَرْءُ **ve kişi** Nedir? مُجْزِي بِعَمَلِهِ **amelleriyle karşılık bulacak** Daha? لَا بِعَمَلِ غَيْرِهِ **başkasının ameliyle değil.** وَلَنَا **Bizim için vardır** Ne? مَا **öyle bir şey ki** وَرَدَ **geldi** Nerede? فِي الْأَحَادِيثِ الصِّحَاحِ **sahih hadislerde** Neler? مِنَ الدُّعَاءِ **dua** Kim için? لِلْأَمْوَاتِ **ölüler için** خُصُوصًا **özellikle de** Nerede? فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ **cenaze namazında.** وَقَدْ تَوَاتَرَهُ **Bunu tevatür ile nakletti** Kim? السَّلَفُ **selef.** فَلَوْ لَمْ يَكُنْ **Şayet olmasaydı** Kim için? لِلْأَمْوَاتِ **ölüler için** Ne? نَفْعٌ **fayda** Neyde? فِيهِ **duada** Ne olur? لَمَا كَانَ **elbette olmazdı** Ne için? لَهُ **cenaze namazı için** Ne? مَعْنًى **bir mana.** قَالَ **Peygamber buyurdu:** صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ **Allah Teâlâ'nın salat ve selamı onun üzerine olsun** مَا مِنْ مَيِّتٍ **Hiçbir ölü yok ki** يُصَلِّي عَلَيْهِ **onun üzerine namaz kıldı** Kim? أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ **Müslümanlardan bir topluluk** öyle topluluk ki يَبْلُغُونَ **ulaşıyorlar** Neye? مِائَةً **yüz kişiye** öyle yüz kişi ki كُلُّهُمْ **hepsi** يَشْفَعُونَ لَهُ **ona dua ediyorlar** إِلَّا شُفِّعُوا **duaları kabul edilir** Kim hakkında? فِيهِ **o kişi hakkında** وَعَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ **Said bin Ubade'den rivayet edilmiştir** Ne? أَنَّهُ قَالَ **o şöyle dedi:** "يَا رَسُولَ اللَّهِ **Ey Allah'ın Resulü** إِنَّ أُمَّ سَعْدٍ **muhakkak Ümme Sad** Nedir? مَاتَتْ **öldü.** فَأَيُّ الصَّدَقَةِ **Hangi aadaka** Nedir? أَفْضَلُ **en üstünü?** قَالَ **Peygamber şöyle dedi:** الْمَاءُ **Su.** فَحَفَرَ بِئْرًا **O da kuyu açtı** Daha? وَقَالَ **ve şöyle dedi:** هَذِهِ **Bu kuyu** Nedir? لِأُمِّ سَعْدٍ **Ümmü Sad içindir.** وَقَالَ **Peygamber buyurdu:** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine**

olsun: "الدُّعَاءُ **Dua** Nedir? يَرُدُّ الْبَلَاءَ **belayı def eder.** Daha? و"الصَّدَقَةُ **Sadaka** Nedir? تُطْفِئُ **söndürür** Neyi? غَضَبَ الرَّبِّ **Rabbın gazabını.** وَقَالَ **Peygamber buyurdu:** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** "إِنَّ الْعَالِمَ وَالْمُتَعَلِّمَ **Bir alim veya talebe** إِذَا مرَّا **uğradıklarında** Nereye? عَلَى قَرْيَةٍ **bir köye** Ne olur? فَإِنَّ اللهَ **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? يَرْفَعُ الْعَذَابَ **azabı kaldırır** Kimden? عَنْ مَقْبَرَةِ تِلْكَ الْقَرْيَةِ **o köyün kabrinden** Ne kadar? أَرْبَعِينَ يَوْمًا **kırk gün.** وَالْأَحَادِيثُ وَالْآثَارُ **Hadisler ve haberler** Ne hususta? فِي هَذَا البَابِ **bu bölüm hakkında** Nedir? أَكْثَرُ **çoktur** Neden daha çok? مِنْ أَنْ تُحْصَى **sayılmaktan.**

وَاللهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ** Nedir? يُجِيبُ **icabet eder** Neye? الدَّعَوَاتِ **dualara** Daha? وَيَقْضِي **ve karşılar** Neyi? الْحَاجَاتِ **ihtiyaçları** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın ayeti için** اُدْعُونِي **Bana dua edin** أَسْتَجِبْ لَكُمْ **size icabet edeyim.** وَلِقَوْلِهِ **Peygamberin hadisi için** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** لَا يَزَالُ يُسْتَجَابُ **İcabet edilir** Kim? لِلْعَبْدِ **kul** Ne müddet? مَا لَمْ يَدْعُ **istemedikçe** Neyi? بِإِثْمٍ أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ **günah veya akrabalağı kesmeyi** مَا لَمْ يَسْتَعْجِلْ **acele etmedikçe.** وَلِقَوْلِهِ **Peygamberin hadisi için** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** إِنَّ رَبَّكُمْ **Muhakkak Rabbınız** Nedir? حَيِيٌّ **hayalıdır** كَرِيمٌ **cömerttir** يَسْتَحِي **haya eder** Kimden? مِنْ عَبْدِهِ **kulundan** Ne zaman? إِذَا رَفَعَ **kaldırdığını** Neyi? يَدَيْهِ **ellerini** Kime? إِلَيْهِ **Allah Teâlâ'ya** Neden haya eder? أَنْ يَرُدَّهُمَا **o elleri çevirmekten** Nasıl? صِفْرًا" **boş.**

وَاعْلَمْ **Sen bil** أَنَّ الْعُمْدَةَ **muhakkak asıl olan** Ne hususta? فِي ذَلِكَ **dua da** Nedir? صِدْقُ النِّيَّةِ **niyetin sadık olmasıdır** Daha? وَخُلُوصُ الطوية **niyeti halis olmasıdır** Daha? وَحُضُورُ الْقَلْبِ **kalp huzuru** Ne için? لِقَوْلِهِ **Peygamberin hadisi için** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** اُدْعُوا اللهَ **Allah Teâlâ'ya dua edin**

Ne olduğunuz halde? وَأَنْتُمْ **siz** مُوقِنُونَ **inanıyorsunuz** Neye? بِالْإِجَابَةِ **icabet olunacağına.** وَاعْلَمُوا **Bilin** أَنَّ اللَّهَ **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? لَا يَسْتَجِيبُ **icabet etmez** Neye? دُعَاءً **duaya** öyle dua ki مِنْ قَلْبٍ **kalp ile** öyle kalp ki غَافِلٍ لَاهٍ **gafil boş.** وَاخْتَلَفَ الْمَشَايِخُ **Alimler ihtilaf etti** Ne hususta? فِي أَنَّهُ **muhakkak şan** هَلْ يَجُوزُ **caiz midir** Ne? أَنْ يُقَالَ **denilmesi** Ne denilmesi? يُسْتَجَابُ **İcabet olunur** Ne? دُعَاءُ الْكَافِرِ **kafirin duası** فَمَنَعَهُ **bunu men etti** Kim? الْجُمْهُورُ **ekser alimler** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın ayeti için** وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ **Kafirlerin duası olmaz** Ne olmaz? إِلَّا فِي ضَلَالٍ **sadece dalalet olur.** وَلِأَنَّهُ **ayrıca kafir** Nedir? لَا يَدْعُو **dua etmezler** Neye? اللَّهَ **Allah Teâlâ'ya** Ne için? لِأَنَّهُ **zira o** لَا يَعْرِفُه **Allah Teâlâ'yı bilmez** Daha? وَلِأَنَّهُ **ayrıca o** Nedir? وَإِنْ أَقَرَّ بِهِ **Allah Teâlâ'yı ikrar etse de** فَلَمَّا وَصَفَهُ **O'nu vasfedince** Ne ile? بِمَا **öyle şeylerle ki** لَا يَلِيقُ **layık değil** Kime? بِهِ **Allah Teâlâ'ya** Ne olur? فَقَدْ نَقَصَ **eksik olur** Ne? إِقْرَارَهُ **onun ikrarı.** وَمَا **O şey ki** رُوِيَ **rivayet edildi** Nerede? فِي الْحَدِيثِ **hadiste** O nedir? مِنْ أَنَّ دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ **muhakkak mazlumun duası** Nedir? وَإِنْ كَانَ كَافِرًا **kafir de olsa** تُسْتَجَابُ **icabet olunur.** فَمَحْمُولٌ **hamledilir** Ne üzerine? عَلَى كُفْرَانِ النِّعْمَةِ **nimeti inkar edene.** وَجَوَّزَهُ **Onu caiz gördü** Kim? بَعْضُهُمْ **bazıları** Ne için? لِقَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın ayeti için** Ne olduğu halde? حِكَايَةً **hikaye olarak** Kimden? عَنْ إِبْلِيسَ **İblisten** قَالَ **Dedi:** أَنْظِرْنِي **Bana mühlet ver** Ne kadar? إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ **diriltilme gününe kadar.** فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى **Bunun üzerine Allah Teâlâ buyurdu:** إِنَّكَ **Muhakkak sen** Nesin? مِنَ الْمُنْظَرِينَ **mühlet verilenlerdensin.** وَهَذِهِ **İşte bu** Nedir? إِجَابَةٌ **icabettir.** وَإِلَيْهِ **Bu görüşe** ذَهَبَ **gitti** Kim? أَبُو الْقَاسِمِ الْحَكِيمُ السَّمَرْقَنْدِيُّ **Ebu'l-Kasım el-Hakim es-Semerkendi**

وَأَبُو النَّصْرِ الدَّبُوسِيُّ **Ebu'n-Nasr ed-Debbusi.** وَقَالَ **Dedi** Kim? الصَّدْرُ الشَّهِيدِ **es-Sadru'ş-Şehid** Ne dedi? وِبِهِ يُفْتَى **fetva buna göredir.**

Metnü'l-Akâid

Ölülere Dua Okumak ve Onlar Adına Sadaka Vermek Fayda Verir

Hayatta olanların ölmüş olanlar için yaptıkları dualar, onlar adına verdikleri sadakalar (hayr ve hasenat) ölülere fayda verir.

Allah Teâlâ, duaları işiten ve kulların ihtiyaçlarını karşılayandır.

Şerhu'l-Akâid

Hayatta olanların ölmüş olanlar için yaptıkları dualar, onlar adına verdikleri sadakalar (hayr ve hasenat) ölülere fayda verir.

Mutezile "Allah Teâlâ'nın takdiri değişmez. Ayrıca her nefis kendi ameline karşılık rehindir. Herkes kendi amelinin karşılığında fayda görür, bir başkasının ameline karşılık fayda görmez" diyerek bu hükme muhalefet etmiştir.

Bizim delilimiz konuya ilişkin varit olan sahih hadis-i şeriflerdir. Sahih rivayetlerde; ölülere dua etmek, özellikle de cenaze namazını kılmak gibi ölüler için faydalı olan şeyler sabit görülmüştür. Öteden beri Selef bu âdeti tevarüs ede gelmiştir. Mutezile'nin dediği gibi ölüler için yapılan duaların onlara bir fayda sağlamasaydı bunların (dua ve cenaze namazının) bir anlamı kalmazdı. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "hiçbir ölen Müslüman yoktur ki cenaze namazını yüz kişi kılsın ve ölüye şefaatte bulunsunlar da (dua-istiğfar etsinler de) o ölüye şefaat olunmasın"[1]

Rivayete göre Sa'd b. Ubâde, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e "Ey Allah'ın Resulü! Ümm-i Sa'd (annem) öldü. Onun için hangi sadaka daha faziletlidir? diye somuş Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) de ***"su"*** demiştir. Bunun üzerine Hz. Sa'd bir kuyu kazdırdı ve bu Ümm-i Sa'd içindir, dedi.[2] Yine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Dua belayı defeder. Sadaka Rabb'in gazabını giderir" buyurmuştur.[3] Bir başka hadis-i şe-

1 Sahih-i Müslim, hadis no, 1576; Sünen-i Nesâî, hadis no, 1991.

2 Sünen-i Ebî Dâvûd, hadis no, 1681.

3 Rivayeti Şârih'in naklettiği şekliyle bir bütün olarak kaynaklarda bulamadık. Ancak birinci cümle es-Suyûtî'nin beyanıyla Ebu'ş-Şeyh İbn-i Hayyân tarafından nakledilmiştir. Bkz., el-

riflerinde Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Âlim ve talebe bir kasabadan geçtiklerinde Allah o kasabanın kabristanından kırk gün azabı kaldırır" buyrulmaktadır.[1] Bu konuya dair gelen hadis-i şerifler ve eserler sayılamayacak kadar çoktur.

Allah Teâlâ, duaları işiten ve kulların ihtiyaçlarını karşılayandır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Bana dua edin, icabet edeyim"[2]

Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Kul günah olan bir şeye davet etmeyen veya yakınlarla ilişkiyi kesmeye götürmeyen bir konuda dua etmeye devam ederse acele etmedikçe Allah onun duasını mutlaka kabul eder."[3]

Yine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "Şüphesiz Rabbiniz haya sahibidir ve cömerttir. Kendisine ellerini açan kulunun elini boş çevirmekten hayâ eder."[4]

Şunu bilmelisin; duaların kabul edilmesi konusunda esas olan kulun niyetinin doğru, kalbinin temiz olması ve huzur-i kalb[5] halini korumasıdır. Zira Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "İcabet edileceğine kesin inanarak Allah Teâlâ'ya dua edin. Bilin ki Allah Teâlâ gafil ve dalgın bir kalbin duasına karşılık vermez"[6]

Meşâyıh şu konuda ihtilaf etmiştir: kâfirin duası için kabul edilebilir demek caiz midir? Çoğunluk "kâfirlerin duası ancak boşadır"[7] ayet-i kerimesine dayanarak bunun caiz olmadığını savunmuştur. Ayrıca kâfir kimse Allah Teâlâ'yı bilmediğinden ona dua etmesi mümkün olmaz. Bir kâfir Allah'ı bildiğini ikrar etse bile onu şanına yaraşmayan birtakım sıfatlarla niteleyeceğinden ikrarını geçersiz kılmış olur.

Câmiu'l-Kebîr, hadis no, 12661. Hadisin ikinci cümlesi daha çok kaynaklarda "sadaka hataları giderir" şeklinde rivayet edilmiştir. Bu cümleyi Şârih'in verdiği şekliyle sadece Müsnedü'ş-Şihab'ta bulabildik. Bkz., Müsnedü'ş-Şihâb, hadis no, 101.

1 es-Suyûtî ve diğer birçok muhaddis bu sözün hadis olmadığını söylemektedir. Bkz., Keşfu'l-Hafâ, hadis no, 672.

2 Ra'd,14

3 Sahih-i Müslim, hadis no, 4918.

4 Sünen-i İbn-i Mâce, hadis no, 3865.

5 Huzur-i kalb: Allah Teâlâ'nın huzurunda olduğunu bilmek, ve kalbe başka şeylerin girmesine mani olmak.

6 Sünen-i Tirmizî, hadis, 3479.

7 Gâfir, 50

"Kâfir bile olsa mazlumun duası makbuldür"[1] hadis-i şerifinde geçen kâfir, küfran-ı nimetten kaynaklanan nankörlük eden kişi şeklinde anlaşılmıştır.

Bazı alimler ise kafirin duasının kabul edilebileceğini caiz görmüşlerdir. Zira Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "İblis, "Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. Allah, şöyle dedi: "Sen o bilinen vakte (kıyamet gününe) kadar mühlet verilenlerdensin."[2] Görüldüğü gibi kâfir olduğu halde Allah Teâlâ İblis'in duasını kabul etmiştir. Ebu'l-Kâsım es-Semerkandî[3] ve Ebu Nasr ed-Debûsî[4] bu görüştedir, es- Sadr eş-Şehîd[5] de bu görüşle fetva verileceğini bildirmiştir.

Metin

عَلَامَاتُ الْقِيَامَةِ

(وَمَا أَخْبَرَ بِهِ النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاة والسَّلَامُ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ) أَيْ: عَلَامَاتِهَا (مِنْ خُرُوجِ الدَّجَّالِ وَدَابَّةِ الْأَرْضِ وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ وَنُزُولِ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ وَطُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا فَهُوَ حَقٌّ)؛ لِأَنَّهَا أُمُورٌ مُمْكِنَةٌ أَخْبَرَ بِهَا الصَّادِقُ.

---

1 Rivayetin çoğu varyantlarında kâfir ya da bir başka kayıt yoktur. Ancak bazı varyantlarında facir kaydı vardır. Kâfir kaydı ise sadece Müsned-i Ahmed bin Hanbel'de yer alan bir rivayette geçmektedir. Muharric Şuayb el-Arnavût bu rivayetin zayıf olduğunu ifade etmektedir. Bkz., Müsned-i Ahmed bin Hanbel, hadis no, 12571. Aynı rivayet farklı lafızlarla Sahih-i İbn-i Hibban'da da geçmektedir. Muharric Şuayb el-Arnavût bu rivayetin çok zayıf olduğunu ifade eder. Bkz., Sahih-i ibn-i Hibbân, hadis no, 361.

2 Sâd, 79-80

3 Ebu'l-Kasım İshak bin Muhammed bin İsmail bin İbrahim bin Zeyd. Kaynaklarda el- Hakîm es-Semerkandî olarak anılır. Hicrî 342 yılında Semerkant'ta vefat etmiştir. el-Leknevî, el-Fevâidü'l-Behiyye, s.44.

4 Ebû Zeyd, [Ebu Nasr] Abdullah bin Ömer bin isâ ed-Debbûsî, Buhara'lıdır. Büyük Hanefi fakih ve usulcülerindendir. Hilaf ilminin kurucusu olduğu söylenir. Hicrî 430 yılında vefat etmiştir. Takvimü'l-edille, Te'sîsü'n-nazar ve el-Emedü'l-aksâ gibi eserleri bilinmektedir. Bkz., Ziriklî, el-A'lâm, c. 4, s. 109.

5 Ebu Muhammed Burhanü'l-ümmeh Ömer bin Abdulaziz bin Ömer bin Mâze hüsamüddin. Kâfirler tarafından öldürüldüğü için es-Sadru'ş-şehîd diye anılmaktadır. Horasanlı olup büyük Hanefi fakihlerindendir. Hicrî 483 senesinde doğmuş Semerkand'da 536 yılında şehit edilmiş, Buhara'ya defnedilmiştir. el-Câmi', el-Fetâvâ es-suğrâ ve el-Fetâfâ el-kübrâ gibi eserleri bulunmaktadır. Bkz., el-Leknevî, el- Fevâidü'l-Behiyye, s. 149.

قَالَ حُذَيْفَةُ بْنُ أُسَيْدٍ ٱلْغِفَارِيُّ: « اِطَّلَعَ رَسُولُ اللهِ عَلَيْنَا وَنَحْنُ نَتَذَاكَرُ فَقَالَ: مَا تَذَاكَرُونَ؟

قُلْنَا: نَذْكُرُ السَاعَةَ،قَالَ: « إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْ قَبْلَهَا عَشْرَ آيَاتٍ، فَذَكَرَ – الدُّخَانَ، وَالدَّجَالَ، وَالدَابَّةَ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَنُزُولَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَيَأْجُوجَ وَمَاجُوجَ، وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ: خَسْفٌ بَالْمَشْرِقِ، وَخَسْفٌ بَالْمَغْرِبِ، وَخَسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَآخِرُ ذَلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ الْيَمَنِ، تَطْرُدُ النَّاسَ إِلَى مَحْشَرِهِمْ. والْأَحَادِيثُ الصِّحَاحُ فِي هَذِهِ الْأَشْرَاطِ كَثِيرَةٌ جِدًّا، فَقَدْ رُوِيَ أَحَادِيثُ وَآثَارٌ فِي تَفَاصِيلِهَا فَلْيُطْلَبْ مِنْ كُتُبِ التَّفْسِيرِ وَالسِّيَرِ وَالتَّوَارِيخِ.

Kelime Anlamı

وَمَا O şey ki أَخْبَرَ بِهِ onu haber verdi Kim? **النَبِيُّ Peygamber عَلَيْهِ الصَّلَاة والسَّلَامُ salat ve selam üzerine olsun** Ne haber verdi? **مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ kıyamet alametlerini** أَيْ: **عَلَامَاتِهَا yani kıyamet alametlerini** Onlar nedir? **مِنْ خُرُوجِ الدَّجَّالِ Deccal'ın çıkması** Daha? **وَدَابَّةِ الْأَرْضِ Dabbetü'l-arz** Daha? **وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ Yecüc ve Mecüc** Daha? **وَنُزُولِ عِيسَى İsa'nın inmesi** Nereden? **عَلَيْهِ السَّلَامُ selam üzerine olsun مِنَ السَّمَاءِ semadan** Daha? **وَطُلُوعِ الشَّمْسِ güneşin doğması** Nereden? **مِنْ مَغْرِبِهَا battığı yerden فَهُوَ حَقٌّ bu zikredilenler haktır** Ne için? **لِأَنَّهَا zira bu alametler** Nedir? **أُمُورٌ مُمْكِنَةٌ mümkün işlerdir** öyle işler ki **أَخْبَرَ بِهَا onları haber verdi** Kim? **الصَّادِقُ sadık Peygamber.**

قَالَ Dedi Kim? **حُذَيْفَةُ بْنُ أُسَيْدٍ ٱلْغِفَارِيُّ Huzeyfe bin Useyd el-Gıfari اِطَّلَعَ Geldi** Kim? **رَسُولُ اللهِ Allah Resulü** Kime? **عَلَيْنَا bize** Ne olduğumuz halde? **وَنَحْنُ نَتَذَاكَرُ müzakere ediyorduk فَقَالَ ve dedi: مَا تَذَاكَرُونَ Ne konuşuyorsunuz? قُلْنَا Şöyle dedik: نَذْكُرُ السَاعَةَ Kıyameti müzakere ediyoruz. قَالَ Şöyle buyurdu:**

" إِنَّهَا **Kıyamet** Nedir? لَنْ تَقُومَ **olmaz** حَتَّى تَرَوْ **siz görene kadar** Ne zaman? قَبْلَهَا **ondan çnce** Neyi? عَشْرَ آيَاتٍ **on alamet** فَذَكَرَ **ve zikretti:** الدُّخَانَ **Deccal** وَالدَّجَالَ **duman** وَالدَابَّةَ **Dabbe** وَطُلُوعَ الشَّمْسِ **güneşin doğması** Nereden? مِنْ مَغْرِبِهَا **battığı yerden** وَنُزُولَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ **Meryem olu İsa'nın inmesi** وَيَأْجُوجَ وَمَاجُوجَ **Yecüc ve Mecüc** وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ **üç ay tutulması** خَسْفٌ بِالْمَشْرِقِ **doğuda tutulma** وَخَسْفٌ بِالْمَغْرِبِ **batıda tutulma** وَخَسْفٌ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ **Arap yarımadasında tutulma** وَآخِرُ ذَلِكَ **ve bunların sonuncusu** Nedir? نَارٌ **bir ateş** öyle ateş ki تَخْرُجُ **çıkacak** Nereden? مِنَ الْيَمَنِ **Yemen'den** تَطْرُدُ النَّاسَ **insanları sevk edecek** Nereye? إِلَى مَحْشَرِهِمْ **toplanma yerlerine.** والْأَحَادِيثُ الصِّحَاحُ **Sahih hadisler** Ne hakkında? فِي هَذِهِ الْأَشْرَاطِ **bu alametler hakkında** Nedir? كَثِيرَةٌ جِدًّا **cidden çoktur.** فَقَدْ رُوِيَ **Muhakkak rivayet edildi** Ne? أَحَادِيثُ وَآثَارٌ **hadis ve haberler** Ne hakkında? فِي تَفَاصِيلِهَا **alametlerin tafsilleri hakkında** فَلْيُطْلَبْ **talep edilsin** Nereden? مِنْ كُتُبِ التَّفْسِيرِ وَالسِّيَرِ وَالتَّوَارِيخِ **tefsir, siyer ve tarih kitaplarından**

Metnü'l-Akâid

Kıyamet Alâmetleri

Peygamber efendimiz (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'in bildirmiş olduğu kıyamet alametleri; Deccal'in, Dabbetu'l-arz'ın bir de Ye'cuc ve Me'cuc'un çıkması haktır. İsa ('aleyhi's-selâm)'ın gökten nüzulü ve güneşin batıdan doğması da haktır.

Şerhu'l-Akâid

Peygamber efendimiz (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'in bildirmiş olduğu kıyamet alametleri: deccal'in, Dabbetu'l-arz'ın bir de Ye'cuc ve Me'cuc'un çıkması haktır. İsa ('aleyhi's-selâm)'ın gökten nüzulü ve güneşin batıdan doğması da haktır.

Çünkü bu emsal şeyler imkân dahilindedirler ve verdiği haberler daima sadık olan Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) bunların olacağını haber vermiştir. Sahabeden Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî şöyle anlatır: "Biz kıyamet hakkında konuşurken Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) yanımıza geldi ve: "Ne konuşuyorsunuz?" diye sordu. Dedik ki: Kıyamet hakkında konuşuyoruz" Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: "Öncesinde şu on alameti görmedikçe kıyamet asla kopmaz" dedi ve duman, deccal, dâbbe, güneşin batıdan doğması, Meryem oğlu İsa'nın yeryüzüne inişi, Ye'cuc-Me'cuc, biri doğuda, diğeri batıda, bir diğeri de Arap yarımadasında vuku bulacak olan üç yere batma hadisesi ve son olarak Yemen'den çıkıp insanları mahşerlerine (Şam'a) toplayan bir ateşten bahsetti"[1].

Sayılan kıyamet alametlerine dair varit olmuş ciddi çoğunlukta hadis-i şerif vardır. Kıyamet alametlerinin detayına dair de birçok hadis-i şerif ve eser gelmiştir. Bunlar, tefsir, siyer ve tarih kitaplarından öğrenilebilir.

Metin

قَوْلُ الْمُجْتَهِدِ يَحْتَمِلُ الصَّوَابَ وَالْخَطَأَ

(وَالْمُجْتَهِدُ) فِي الْعَقْلِيَّاتِ وَالشَّرْعِيَّاتِ الْأَصْلِيَّةِ وَالْفَرْعِيَّةِ (قَدْ يُخْطِئُ وَيُصِيبُ) وَذَهَبَ بَعْضُ الْأَشَاعِرَةِ وَالْمُعْتَزِلَةِ إِلَى أَنَّ كُلَّ مُجْتَهِدٍ فِي الْمَسَائِلِ الشَّرْعِيَّةِ الْفَرْعِيَّةِ الَّتِي لَا قَاطِعَ فِيهَا مُصِيبٌ. وَهَذَا الْاِخْتِلَافُ مَبْنِيٌّ عَلَى اِخْتِلَافِهِمْ فِي أَنَّ للَّهِ تَعَالَى فِي كُلِّ حَادِثَةٍ حُكْمًا مُعَيَّنًا أَمْ حُكْمُهُ فِي الْمَسَائِلِ الْاِجْتِهَادِيَّةِ مَا أَدَّى إِلَيْهِ رَأْيُ الْمُجْتَهِدِ.

وَتَحْقِيقُ هَذَا الْمَقَامِ أَنَّ الْمَسْأَلَةَ الْاِجْتِهَادِيَّةِ إِمَّا أَنْ لَا يَكُونَ لِلَّهِ تَعَالَى فِيهَا حُكْمٌ مُعَيَّنٌ قَبْلَ اجْتِهَادِ الْمُجْتَهِدِ أَوْ يَكُونُ، وَحِينَئِذٍ إِمَّا أَنْ لَا يَكُونَ مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِ دَلِيلٌ أَوْ يَكُونَ، وَذَلِكَ الدَّلِيلُ إِمَّا قَطْعِيٌّ أَوْ ظَنِّيٌّ، فَذَهَبَ إِلَى كُلِّ احْتِمَالٍ جَمَاعَةٌ.

وَالْمُخْتَارُ أَنَّ الْحُكْمَ مُعَيَّنٌ وَعَلَيْهِ دَلِيلٌ ظَنِّيٌّ إِنْ وَجَدَهُ الْمُجْتَهِدُ أَصَابَ، وَإِنْ فَقَدَهُ أَخْطَأَ، وَالْمُجْتَهِدُ غَيْرُ مُكَلَّفٍ بِإِصَابَتِهِ لِغُمُوضِهِ وَخَفَائِهِ، فلذَلِكَ كَانَ

1 Sahih-i Müslim, hadis no, 7388.

الْمُخْطِئُ مَعْذُورًا بَلْ مَأْجُورًا، فَلاَ خِلاَفَ عَلَى هَذَا الْمَذْهَبِ فِي أَنَّ الْمُخْطِئَ لَيْسَ بِآثِمٍ، وَإِنَّمَا الخِلاَفُ فِي أَنَّهُ مُخْطِئٌ اِبْتِدَاءً وَانْتِهَاءً أَيْ: بِالنَّظَرِ إِلَى الدَّلِيلِ وَالْحُكْمِ جَمِيعًا، وَإِلَيْهِ ذَهَبَ بَعْضُ الْمَشَايِخِ، وَهُوَ مُخْتَارُ الشَّيْخِ أَبِي مَنْصُورٍ، أَوْ اِنْتِهَاءً فَقَطْ أَيْ: بِالنَّظَرِ إِلَى الْحُكْمِ حَيْثُ أَخْطَأَ فِيهِ وَإِنْ أَصَابَ فِي الدَّلِيلِ حَيْثُ أَقَامَهُ عَلَى وَجْهِهِ مُسْتَجْمِعًا لِشَرَائِطِهِ وَأَرْكَانِهِ فَأَتَى بِمَا كُلِّفَ بِهِ مِنَ الْاِعْتِبَارَاتِ وَلَيْسَ عَلَيْهِ فِي الْاِجْتِهَادِيَّاتِ إِقَامَةُ الْحُجَّةِ الْقَطْعِيَّةِ الَّتِي مَدْلُولُهَا حَقٌّ أَلْبَتَّةَ. وَالدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ الْمُجْتَهِدَ قَدْ يُخْطِئُ وُجُوهٌ:

أَلْأَوَّلُ: قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ ﴾ [الأنبياء/٧٩] وَالضَّمِيرُ لِلْحُكُومَةِ أَوِ الْفُتْيَا، وَلَوْ كَانَ كُلٌّ مِنَ الْاِجْتِهَادَيْنِ صَوَابًا لَمَا كَانَ لِتَخْصِيصِ سُلَيْمَانَ بِالذِّكْرِ جِهَةٌ؛ لِأَنَّ كُلاًّ مِنْهُمَا قَدْ أَصَابَ الْحُكْمَ حِينَئِذٍ وَفَهِمَهُ.

الثَّانِي: الْأَحَادِيثُ وَالْآثَارُ الدَّالَّةُ عَلَى تَرْدِيدِ الْاِجْتِهَادِ بَيْنَ الصَّوَابِ وَالْخَطَإِ، بِحَيْثُ صَارَتْ مُتَوَاتِرَةَ الْمَعْنَى،قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «إِنْ أَصَبْتَ فَلَكَ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، وَإِنْ أَخْطَأْتَ فَلَكَ حَسَنَةٌ» وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ جَعَلَ لِلْمُصِيبِ أَجْرَيْنِ وَلِلْمُخْطِئِ أَجْرًا وَاحِدًا، وَعَنْ اِبْنِ مَسْعُودٍ: «إِنْ أَصَبْتُ فَمِنَ اللهِ وَإِلاَّ فَمِنِّي وَمِنَ الشَّيْطَانِ»، وَقَدْ اِشْتَهَرَ تَخْطِئَةُ الصَّحَابَةِ بَعْضِهِمْ بَعْضًا فِي الْاِجْتِهَادَاتِ.

الثَّالِثُ: الْقِيَاسُ مُظْهِرٌ لَا مُثْبِتٌ، فَالثَّابِتُ بِالْقِيَاسِ ثَابِتٌ بِالنَّصِّ مَعْنًى، وَقَدْ أَجْمَعُوا عَلَى أَنَّ الْحَقَّ فِيمَا ثَبَتَ بِالنَّصِّ وَاحِدٌ لَا غَيْرُ.

الرَّابِعُ: أَنَّهُ لَا تَفْرِقَةَ فِي الْعُمُومَاتِ الْوَارِدَةِ فِي شَرِيعَةِ نَبِيِّنَا عَلَيْهِ السَّلَامُ بَيْنَ الْأَشْخَاصِ، فَلَوْ كَانَ كُلُّ مُجْتَهِدٍ مُصِيبًا لَزِمَ اِتِّصَافُ الْفِعْلِ الْوَاحِدِ بِالْمُتَنَافِيَيْنِ مِنَ الْحَظَرِ وَالْإِبَاحَةِ أَوِ الصِّحَّةِ وَالْفَسَادِ أَوِ الْوُجُوبِ وَعَدَمِهِ، وَتَمَامُ تَحْقِيقِ هَذِهِ الْأَدِلَّةِ وَالْجَوَابُ عَنْ تَمَسُّكَاتِ الْمُخَالِفِينَ يُطْلَبُ مِنْ كِتَابِنَا التَّلْوِيحِ شَرْحِ التَّنْقِيحِ.

Kelime Anlamı

وَالْمُجْتَهِدُ **İçtihat eden** Ne hususta? فِي الْعَقْلِيَّاتِ **akliyyatta** Daha? وَالشَّرْعِيَّاتِ الْأَصْلِيَّةِ وَالْفَرْعِيَّةِ **asli ve fer'i şer'i meselelerde** Nedir? قَدْ يُخْطِئُ وَيُصِيبُ **hata eder ve isabet eder.** وَذَهَبَ **Gitti** Kim? بَعْضُ الْأَشَاعِرَةِ وَالْمُعْتَزِلَةِ **bazı Eşari ve Mutezile'ler** Neye? إِلَى أَنَّ كُلَّ مُجْتَهِدٍ **muhakkak her içtihat eden** Ne hususta? فِي الْمَسَائِلِ الشَّرْعِيَّةِ الْفَرْعِيَّةِ **şer'i fer'i meselelerde** الَّتِي **öyle meseleler ki** لَا قَاطِعَ فِيهَا **onlarda kesinlik yok** مُصِيبٌ **isabet eder.** وَهَذَا الْاِخْتِلَافُ **Bu ihtilaf** Nedir? مَبْنِيٌّ **bina edilmiştir** Ne üzerine? عَلَى اِخْتِلَافِهِمْ **ihtilafları üzerine** Ne hususta? فِي أَنَّ لِلَّهِ تَعَالَى **muhakkak Allah Teâlâ için vardır** Ne hususta? فِي كُلِّ حَادِثَةٍ **her hadisede** Ne vardır? حُكْمًا مُعَيَّنًا **belli bir hükmü** أَمْ حُكْمُهُ **veya hükmü** Ne hususta? فِي الْمَسَائِلِ الْاِجْتِهَادِيَّةِ **içtihadi meselelerde** Nedir? مَا **öyle şeydir ki** أَدَّى إِلَيْهِ **ona götürür** Ne? رَأْيُ الْمُجْتَهِدِ **müçtehidin görüşü.** وَتَحْقِيقُ هَذَا الْمَقَامِ **Bu makamın tahkiki** Nedir? أَنَّ الْمَسْأَلَةَ الْاِجْتِهَادِيَّةِ **içtihadi meseleler** Nedir? إِمَّا أَنْ لَا يَكُونَ **ya olmaz** Kim için? لِلَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ için** Ne hususta? فِيهَا **o meselede** Ne olmaz? حُكْمٌ مُعَيَّنٌ **muayyen bir hüküm** Ne zaman? قَبْلَ اجْتِهَادِ الْمُجْتَهِدِ **müçtehidin içtihadından önce** Daha? أَوْ يَكُونُ **veya hükmü vardır** وَحِينَئِذٍ **bu durumda** إِمَّا أَنْ لَا يَكُونَ **ya olmaz** Kimden? مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِ **Allah Teâlâ'dan** Ne? دَلِيلٌ **delil** Daha? أَوْ يَكُونَ **veya delil olur** وَذَلِكَ الدَّلِيلُ **bu delil** Nedir? إِمَّا قَطْعِيٌّ **ya kat'idir** Daha? أَوْ ظَنِّيٌّ **ya da zannidir.** فَذَهَبَ **Gitti** Neye? إِلَى كُلِّ احْتِمَالٍ **her ihtimale** Kim? جَمَاعَةٌ **bir cemaat.** وَالْمُخْتَارُ **Tercih edilen** Nedir? أَنَّ الْحُكْمَ **muhakkak ki hüküm** Nedir? مُعَيَّنٌ **muayyendir** Daha? وَعَلَيْهِ **onun hakkında vardır** Ne? دَلِيلٌ ظَنِّيٌّ **zanni delil** إِنْ وَجَدَهُ **şayet onu bulursa** Kim? الْمُجْتَهِدُ **müçtehit** Ne olur? أَصَابَ **isabet eder** Daha? وَإِنْ فَقَدَهُ **şayet onu**

yitirirse Ne olur? **أَخْطَأَ hata eder** وَالْمُجْتَهِدُ **Müçtehit** Nedir? غَيْرُ مُكَلَّفٍ **mükellef değildir** Ne ile? بِإِصَابَتِهِ **isabet etmekle** Ne için? لِغَمُوضِهِ وَخَفَائِهِ **kapalı ve gizli olduğundan.** فلذَلِكَ **Bunun için** كَانَ الْمُخْطِئُ **hata eden olur** Ne olur? مَعْذُورًا **özürlü olur** Daha? بَلْ مَأْجُورًا **bilakis mükafatlanır.** فَلاَ خِلَافَ **Hilaf yoktur** Ne üzerine? عَلَى هَذَا الْمَذْهَبِ **bu mezhebe göre** Ne hakkında? فِي أَنَّ الْمُخْطِئَ **muhakkak hata eden** Nedir? لَيْسَ بِآثِمٍ **günahkar değildir.** وَإِنَّمَا الخِلَافُ **Asıl ihtilaf** Ne hakkında? فِي أَنَّهُ **muhakkak o** Nedir? مُخْطِئٌ **hata yapar** Ne zaman? اِبْتِدَاءً وَانْتِهَاءً **başında ve sonunda** أَيْ **yani** بِالنَّظَرِ إِلَى الدَّلِيلِ **delile bakarak** Daha? وَالْحُكْمِ **ve hükme** جَمِيعًا **beraberce** وَإِلَيْهِ ذَهَبَ **Bu görüşe gitti** Kim? بَعْضُ الْمَشَايِخِ **bazı alimler** وَهُوَ **Bu görüş** Nedir? مُخْتَارُ الشَّيْخِ أَبِي مَنْصُورٍ **Şeyh Ebu Mansur'un da görüşüdür** Daha? أَوْ اِنْتِهَاءً فَقَطْ **veya sadece sonuç itibariyle** أَيْ **yani** بِالنَّظَرِ إِلَى الْحُكْمِ **hükme bakarak** حَيْثُ **şöyle ki** أَخْطَأَ فِيهِ **delil de hata yaptı** وَإِنْ أَصَابَ **her ne kadar isabet etse de** Ne hususta? فِي الدَّلِيلِ **delilde** حَيْثُ **şöyle ki** أَقَامَهُ **delili getirdi** Nasıl? عَلَى وَجْهِهِ **olması gerektiği gibi** Ne olduğu halde? مُسْتَجْمِعًا **toplayarak** Neyi? لِشَرَائِطِهِ وَأَرْكَانِهِ **şart ve rükunlarını** فَأَتَى **ve getirdi** Neyi? بِمَا **öyle bir şeyi ki** كُلِّفَ بِهِ **onunla mükellef oldu** O şeyler nedir? مِنَ الْاِعْتِبَارَاتِ **bazı itibarlar** وَلَيْسَ عَلَيْهِ **Müçtehit üzerine yoktur** Ne hususta? فِي الْاِجْتِهَادِيَّاتِ **içtihadi meselelerde** Ne yoktur? إِقَامَةُ الْحُجَّةِ الْقَطْعِيَّةِ **kesin delilleri getirmek** الَّتِي **öyle deliller** مَدْلُولُهَا **manaları** Nedir? حَقٌّ أَلْبَتَّةَ **kesinlikle haktır.** وَالدَّلِيلُ **Delil** Ne üzerine? عَلَى أَنَّ الْمُجْتَهِدَ **muhakkak ki müçtehit** Nedir? قَدْ يُخْطِئُ **bazen hata yapar** وُجُوهٌ **bir kaç vecihtir:**

أَلْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? قَوْلُهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetidir:** فَفَهَّمْنَاهَا **Biz hükmetmeyi anlattık** Kime? سُلَيْمَانَ **Süleyman'a** وَالضَّمِيرُ **Zamir** Nedir?

لِلْحُكُومَةِ أَوِ الْفُتْيَا **hükmetınek veya fetva vermek içindir.** وَلَوْ كَانَ **Şayet olsa** Ne? كُلٌّ مِنَ الْاِجْتِهَادَيْنِ **iki içtihattan her biri** Ne olur? صَوَابًا **doğru** Ne olur? لَمَا كَانَ **elbette olmaz** Ne için? لِتَخْصِيصِ سُلَيْمَانَ **Süleyman'ı has kılmak için** Neye? بِالذِّكْرِ **zikredilmeye** Ne olmaz? جِهَةٌ **bir yön** Ne için? لِأَنَّ كُلاًّ مِنْهُمَا **zira bunlar her biri** Nedir? قَدْ أَصَابَ **isabet etti** Neye? الْحُكْمَ **hükme** حِينَئِذٍ **o zaman** وَفَهِمَهُ **ve anladı.**

الثَّانِي **İkincisi** Nedir? الْأَحَادِيثُ وَالْآثَارُ **hadis ve haberlerdir** öyle hadis ve haberler ki الدَّالَّةُ **delalet ediyor** Ne üzerine? عَلَى تَرْدِيدِ الْاِجْتِهَادِ **içtihadın ihtimalli olmasına** Ne hususta? بَيْنَ الصَّوَابِ وَالْخَطَإِ **doğru ve hata arasında** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyleki** صَارَتْ **haberler oldu** Ne oldu? مُتَوَاتِرَةَ الْمَعْنَى **mana bakımından mütevatir oldu** قَالَ **Peygamber buyurdu** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** إِنْ أَصَبْتَ **Şayet isabet edersen** Ne olur? فَلَكَ **senin için vardır** Ne? عَشْرُ حَسَنَاتٍ **on hasenat** Daha? وَإِنْ أَخْطَأْتَ **şayet hata edersen** Ne olur? فَلَكَ **senin için vardır** Ne? حَسَنَةٌ **bir hasene.** وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ **Başka bir hadiste:** جَعَلَ لِلْمُصِيبِ **İsabet edene kıldı** Neyi? أَجْرَيْنِ **iki ecir** Daha? وَلِلْمُخْطِئِ **hata yapan için ise** Ne? أَجْرًا وَاحِدًا **tek ecir vardır.** وَعَنْ اِبْنِ مَسْعُودٍ **İbn Mesud'dan rivayet edilmiştir:** "إِنْ أَصَبْتُ **Şayet isabet edersen** Ne olur? فَمِنَ اللهِ **Allah Teâlâ'dandır** وَإِلاَّ **aksi takdirde** Ne olur? فَمِنِّي وَمِنَ الشَّيْطَانِ **benden ve şeytandır.** وَقَدْ اِشْتَهَرَ **Muhakak meşhur oldu** Ne? تَخْطِئَةُ الصَّحَابَةِ **sahabelerin hata nispet etmesi** بَعْضِهِمْ بَعْضًا **bazısının bazısına** Ne hususta? فِي الْاِجْتِهَادَاتِ **içtihatlarda.**

الثَّالِثُ **Üçüncüsü** Nedir? الْقِيَاسُ **Kıyas** Nedir? مُظْهِرٌ **açığa çıkarır** Daha? لَا مُثْبِتٌ **ispat etmez** فَالثَّابِتُ بِالْقِيَاسِ **Kıyasla sabit olan** Nedir? ثَابِتٌ بِالنَّصِّ **nasla sabit olandı** Ne bakımdan? مَعْنًى **mana bakımından.** وَقَدْ أَجْمَعُوا **Muhakkak**

icma etmişlerdir Ne üzerine? عَلَى أَنَّ الْحَقَّ **muhakkak hak** Ne hakkında? فِيمَا ثَبَتَ بِالنَّصِّ **nasla sabit olanda** Nedir? وَاحِدٌ **tektir** Daha? لَا غَيْرُ **başka değil**

الرَّابِعُ **Dördüncü** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** لَا تَفْرِقَةَ **fark yoktur** Ne hususta? فِي الْعُمُومَاتِ **umumi lafızlarda** öyle lafızlar ki الْوَارِدَةِ **varit oldu** Nerede? فِي شَرِيعَةِ نَبِيِّنَا **Peygamberimizin şeriatında** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** Nerede? بَيْنَ الْأَشْخَاصِ **şahıslar arasında.** فَلَوْ كَانَ **Şayet olsa** Ne? كُلُّ مُجْتَهِدٍ **her müçtehit** Ne olsa? مُصِيبًا **isabet eder olsa** Ne olur? لَزِمَ **gerekir** Ne? اِتِّصَافُ الْفِعْلِ الْوَاحِدِ **tek fiilin sıfatlanması** Ne ile? بِالْمُتَنَافِيَيْنِ **iki zıtla** Ne olduğu halde? مِنَ الْحَظَرِ وَالْإِبَاحَةِ **hazr ve ibahe** Daha? أَوِ الصِّحَّةِ وَالْفَسَادِ **sahih veya fesat** Daha? أَوِ الْوُجُوبِ وَعَدَمِهِ **vucup ve ademi vucup.** وَتَمَامُ تَحْقِيقِ هَذِهِ الْأَدِلَّةِ **Bu delillerin tamamının tahkiki** Daha? وَالْجَوَابُ **ve cevap** Ne hakkında? عَنْ تَمَسُّكَاتِ الْمُخَالِفِينَ **muhaliflerin delillerine** Nedir? يُطْلَبُ **talep edilir** Nereden? مِنْ كِتَابِنَا **bizim kitabımızdan** O kitap nedir? التَّلْوِيحِ شَرْحِ التَّنْقِيحِ **Tenkih şerhi Telvih.**

Metnü'l-Akâid

Müçtehidin İçtihadı Doğru da Yanlış da Olabilir

Müctehid isabet de eder, hata da eder.

Şerhu'l-Akâid

Müçtehit aklî veya aslî ya da ferî olan şer'î konulardaki **içtihadında isabet edebileceği gibi hata da edebilir.** Eş'arî ve Mutezilî bazı kelamcılar, kat'î delilin bulunmadığı şer'î ve fer'î konularda her müçtehidin verdiği hükmün doğru sayıldığını kabul etmişlerdir. Bu ihtilafın temelinde farklı bir konudaki ihtilaf vardır. Şöyle ki; Allah Teâlâ'nın her konuda belirli bir hükmü var mıdır yoksa Allah Teâlâ'nın kati delille sabit olmayan içtihat alanındaki konularda hükmü müçtehidin içtihadı sonucunda ortaya çıkan hüküm müdür?

Bu konuda tahkik şudur: içtihat alanındaki konularda müçtehit içtihatta bulunmadan önce Allah Teâlâ'nın bir hükmü ya bulunmaz veya bulunur. Eğer bir

hüküm bulunmaktaysa bu durumda bu hükmü ispat eden bir delil vardır ya da böyle bir delil yoktur. Delil varsa bu delil ya kat'îdir ya da zannîdir. Bu şıklardan her birini benimseyen kelamcılar olmuştur.

Tercih edilen görüş şudur: Allah Teâlâ'nın içtihat alanındaki konularda da önceden belli bir hükmü vardır ve bu hükmü ispat eden zannî bir delil bulunmaktadır. Bu yüzden müçtehit bu delili bulabilirse isabet eder, bulamazsa hata eder. Kapalı ve ulaşılması zor olduğu için müçtehit, belli olan bu hükmü bizzat bulmakla mükellef değildir. Bu bakımdan hata eden müçtehit mazur görülmüş hatta sevap kazanmıştır. Bu görüşe göre hata eden müçtehidin günahkâr olmayacağında ihtilaf yoktur.

İhtilaf edilen husus şudur: Hata eden müçtehit hem başta/delilde hem de sonda/hükümde mi hata etmiştir ki meşayıhtan bazıları bunu benimsemiştir. Şeyh Ebu Mansûr el-Mâtürîdî de bu görüşü tercih etmiştir. Yoksa başta değil de sadece sonda mı yani hükümde mi hata etmiştir. Şöyle ki; müçtehit, içtihat etmenin şart ve rükünlerini gözeterek delili doğru bir şekilde kullanmış, yapmakla yükümlü olduğu mukayeseleri yapmış olduğu halde hükmümde isabet edememiştir. Zira müçtehit, içtihat alanındaki konularda muhakkak hak olan neticeyi verecek kati kat'î bir delil getirmekle yükümlü değildir.

Müçtehidin hata edebileceğine birkaç yönden delil getirilmiştir:

1- Allah Teâlâ'nın "Süleyman'a bunu anlattık"[1] ayet-i kerimesi buna delildir.[2] Ayette geçen "bunu" zamiri hüküm ya da fetvayı ifade etmektedir[3]. Eğer aynı konuda farklı iki hüküm veren Hz. Dâvûd ile Hz. Süleyman'ın ('aleyhimü's-selâm) her ikisi de isabet etmiş olsaydı, ayet-i kerimede sadece Süleyman'ın anılmasının bir

1 Enbiyâ, 79

2 Ayet-i kerime israiloğullarında yaşanan hukukî bir davayı ve Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın bu dava ile ilgili hükümlerini anlatmaktadır. Dava şöyle gerçekleşir. Aralarında yaşanan bir ihtilaf üzerine iki kişi Hz. Davud'a gelir. Bunlardan biri tarla [veya üzüm bağı] sahibidir. Diğerinin de koyun sürüsü vardır. Sürü sahibinin koyunları bir gece tarla sahibinin tarlasına girer ve ekinleri ziyan eder. Hz. Davud sürü sahibine, zayi olan ekinlere karşılık sürüsünü tarla sahibine vermesini emreder. Babasının bu hükmünü duyan Hz. Süleyman ben böyle hüküm vermezdim, diyerek babasının hükmünün isabetli olmadığını ima eder. Hz. Davud oğluna kendi hükmünü sorar. Hz. Süleyman da geçici olarak tarlanın sürü sahibine, sürünün de tarla sahibine verilmesini ister. Tarla sahibi bu süre zarfında sürünün sütünden ve diğer ürünlerinden faydalanırken sürü sahibi de kendi ekeceği tohumlarla tarlayı eski haline getirir. Bu süre dolduktan sonra sürü sahibi sürüsüne, tarla sahibi de eski haliyle tarlasına kavuşmuş olur. Hz. Davud Hz. Süleyman'ın bu hükmünü takdir eder ve kendi hükmünden döner. Bkz., el-Beğavî, Meâlimü't-Tenzîl, c. 5, s. 332.

3 Yani "Süleyman'a hükmü anlattık" veya "fetvayı anlattık" demektir.

anlamı kalmazdı. Çünkü bu takdirde her ikisi de Allah katındaki doğru hükmü anlayıp isabet etmiş olurdu.

2- İçtihadın doğru ve yanlış olabileceğini bildiren o kadar çok hadis-i şerif ve eserler vardır ki manaca mütevatir derecesine ulaşmışlardır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: "eğer isabet edersen sana on sevap, hata edersen bir sevap vardır"[1]. Bir diğer hadis-i şerifte isabet eden için iki sevap, hata eden için bir sevap müjdesi verilmiştir[2]. İbn Mes'ûd'un şöyle dediği nakledilir: "Eğer isabet edersem bu Allah'tandır. Eğer hata edersem benden ve şeytandandır." Sahabenin bazı içtihadi konularda birbirlerini hatalı buldukları çok yaygın bir bilgidir.

3- Kıyas, muzhirdir, müsbit değildir[3]. Bu anlamda kıyasla sabit olan bir hüküm gerçekte nasla sabittir. Müçtehitler nasla sabit hükümlerde doğrunun tek olduğunu ve başka bir hükmün doğru olamayacağına dair ittifak etmiştir.

4- Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'in şeriatında varit olan umumî delillerde şahıslar arasında farklılık yoktur. Eğer her müçtehit, (hükümde) isabet etmiş olsaydı bu takdirde aynı fiilin hem helal hem haram hem sahih hem fasid, hem vacip hem mubah gibi bir birine aykırı vasıflarla nitelenmiş olması gerekirdi (ki böyle bir şey bir şeriatta olamaz).

Bu konuya dair tüm delilleri ortaya koymak ve muhaliflerin delillerine cevap vermek ile ilgili detaylı malumat ***et-Telvîh şerhu't-Tenkîh*** isimli eserimizde bulunmaktadır. Dileyen oradan bakabilir.

Metin

أَلْمُفَاضَلَةُ بَيْنَ الْبَشَرِ وَالْمَلَائِكَةِ

(وَرُسُلُ الْبَشَرِ أَفْضَلُ مِنْ رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ وَرُسُلُ الْمَلَائِكَةِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الْبَشَرِ.وَعَامَّةُ الْبَشَرِ أَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الْمَلَائِكَةِ.). أَمَّا تَفْضِيلُ رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ عَلَى عَامَّةِ الْبَشَرِ فَبِالْإِجْمَاعِ، بَلْ بِالضَّرُورَةِ. وَأَمَّا تَفْضِيلُ رُسُلِ الْبَشَرِ عَلَى رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ وَعَامَّةِ الْبَشَرِ عَلَى عَامَّةِ الْمَلَائِكَةِ فَلِوُجُوهٍ:

1 El-Hâkim, el-Müstedrek, hadis no, 7004.
2 Sahih-i Buharî, hadis no, 7352.
3 Yani kıyas, olmayan bir hükmü var eden değildir, esasen naslarda gizli olup görülmeyen bir hükmü ortaya çıkarmaktır.

اَلْأَوَّلُ: أَنَّ اللهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ بِالسُّجُودِ لِآدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى وَجْهِ التَّعْظِيمِ وَالتَّكْرِيمِ، بِدَلِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى حِكَايَةً: ﴿ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الَّذِي كَرَّمْتَ عَلَيَّ ﴾ [الإسراء/٦٢] ﴿ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴾ [الأعراف/١٢] وَمُقْتَضَى الْحِكْمَةِ الْأَمْرُ لِلْأَدْنَى بِالسُّجُودِ لِلْأَعْلَى دُونَ الْعَكْسِ.

الثَّانِي: أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْ أَهْلِ اللِّسَانِ يَفْهَمُ مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ﴾ الْآيَةَ [البقرة/٣١] أَنَّ الْقَصْدَ مِنْهُ إِلَى تَفْضِيلِ آدَمَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ وَبَيَانِ زِيَادَةِ عِلْمِهِ وَاسْتِحْقَاقِهِ التَّعْظِيمَ وَالتَّكْرِيمَ.

الثَّالِثُ: قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ إِنَّ اللهَ اصْطَفَى آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾ [آل عمران/٣٣] وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ جُمْلَةِ الْعَالَمِ، وَقَدْ خُصَّ من ذَلِكَ بِالْإِجْمَاعِ عَدَمُ تَفْضِيلِ عَامَّةِ الْبَشَرِ عَلَى رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ، فَبَقِيَ مَعْمُولاً بِهِ فِيمَا عَدَا ذَلِكَ، وَلَا خَفَاءَ فِي أَنَّ هَذِهِ الْمَسْأَلَةَ ظَنِّيَّةٌ يُكْتَفَى فِيهَا بِالْأَدِلَّةِ الظَّنِّيَّةِ.

الرَّابِعُ: أَنَّ الْإِنْسَانَ يُحَصِّلُ الْفَضَائِلَ وَالْكَمَالَاتِ الْعِلْمِيَّةَ وَالْعَمَلِيَّةَ مَعَ وُجُودِ الْعَوَائِقِ وَالْمَوَانِعِ مِنَ الشَّهْوَةِ وَالْغَضَبِ وَسُنُوحِ الْحَاجَاتِ الضَّرُورِيَّةِ الشَّاغِلَةِ عَنْ اِكْتِسَابِ الْكَمَالَاتِ، وَلَا شَكَّ أَنَّ الْعِبَادَةَ وَكَسْبَ الْكَمَالَاتِ مَعَ الشَّوَاغِلِ وَالصَّوَارِفِ أَشَقُّ وَأَدْخَلُ فِي الْإِخْلَاصِ، فَيَكُونُ أَفْضَلَ.

Kelime Anlamı

وَرُسُلُ الْبَشَرِ **İnsanların peygamberleri** Nedir? أَفْضَلُ **daha üstündür** Kimden? مِنْ رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ **meleklerin peygamberlerinden** Daha? وَرُسُلُ الْمَلَائِكَةِ **ve meleklerin peygamberleri** Nedir? أَفْضَلُ **daha üstündür** Kimden? مِنْ عَامَّةِ الْبَشَرِ **umumi insanlardan** Daha? وَعَامَّةُ الْبَشَرِ **ve insanların geneli** Nedir? أَفْضَلُ Daha? **Üstündür** Neden? مِنْ عَامَّةِ الْمَلَائِكَةِ **meleklerin genelinden.** أَمَّا تَفْضِيلُ رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ **Meleklerin peygamberlerinin üstünlüğüne gelince** Kimden?

عَلَى عَامَّةِ الْبَشَرِ **insanların genelinden** Nedir? فَبِالْإِجْمَاعِ **icma iledir** Daha? بَلْ بِالضَّرُورَةِ **bilakis zaruridir.** وَأَمَّا تَفْضِيلُ رُسُلِ الْبَشَرِ **İnsanların peygamberlerinin üstünlüğüne gelince** Kimden? عَلَى رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ **meleklerin peygamberlerinden** Daha? وَعَامَّةِ الْبَشَرِ **genel insanların üstünlüğü** Kimden? عَلَى عَامَّةِ الْمَلَائِكَةِ **meleklerin genelinden** Nedir? فَلِوُجُوهٍ **bir kaç vecihledir:**

اَلْأَوَّلُ **Birincisi** Nedir? أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى **muhakkak Allah Teâlâ** Nedir? أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ **meleklere emretti** Ne ile? بِالسُّجُودِ **secde etmekle** Kime? لِآدَمَ **Adem'e** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** Nasıl secde? عَلَى وَجْهِ التَّعْظِيمِ وَالتَّكْرِيمِ **tazim ve tekrim üzere** Ne sebebiyle? بِدَلِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın ayetinin deliliyle** Ne olduğu halde? حِكَايَةً **hikaye olarak** أَرَأَيْتَكَ **Sana kim bildirdi** Neyi? هَذَا **bu kişi** الَّذِي **öyle biri ki** كَرَّمْتَ **üstün kıldın** Kim üzerine? عَلَيَّ **benim üzerime.** أَنَا **Ben** خَيْرٌ مِنْهُ **ondan daha hayırlıyım** خَلَقْتَنِي **beni yarattın** Neden? مِنْ نَارٍ **ateşten** وَخَلَقْتَهُ **ve onu yarattın** Neden? مِنْ طِينٍ **çamurdan.** وَمُقْتَضَى الْحِكْمَةِ **Hikmetin gereği** Nedir? الْأَمْرُ **emirdir** Ne için? لِلْأَدْنَى **daha düşük için** Ne ile emir? بِالسُّجُودِ **secdeyle** Kime? لِلْأَعْلَى **daha üstüne** Ne olduğu halde? دُونَ الْعَكْسِ **aksi değil.**

الثَّانِي **İkincisi** Nedir? أَنَّ كُلَّ وَاحِدٍ **her biri** Nelerden? مِنْ أَهْلِ اللِّسَانِ **lisan ehlinden** Nedir? يَفْهَمُ **anlar** Neyden? مِنْ قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetinden** وَعَلَّمَ **Öğretti** Kime? آدَمَ **Adem'e** Neyi? الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا **tüm isimleri** الْآيَةَ **ayeti oku.** Neyi anlar? أَنَّ الْقَصْدَ مِنْهُ **bundan maksat** Nedir? إِلَى تَفْضِيلِ آدَمَ **Adem'i üstün kılmaktır** Kim üzerine? عَلَى الْمَلَائِكَةِ **meleklere** Daha? وَبَيَانِ زِيَادَةِ عِلْمِهِ **ve ilminin daha fazla olduğunun beyanıdır** Daha? وَاسْتِحْقَاقِهِ **ve hak ettiğini** Neyi? التَّعْظِيمَ وَالتَّكْرِيمَ **tazim ve tekrimi.**

الثَّالِثُ **Üçüncüsü** Nedir? قَوْلُهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetidir:** "إِنَّ اللَّهَ وَآلَ إِبْرَاهِيمَ **Muhakak Allah** Nedir? اصْطَفَى **seçti** Kimi? آدَمَ **Adem,** وَنُوحًا **Nuh, İbrahim'in alini** وَآلَ عِمْرَانَ **ve İmran'ın alini** Kim üzerine? عَلَى الْعَالَمِينَ **alemler üzerine.** وَالْمَلَائِكَةُ **Melekler** Nedir? مِنْ جُمْلَةِ الْعَالَمِ **alemden bir parçadır.** وَقَدْ خُصَّ **Muhakkak has kılındı** Kimden? من ذَلِكَ **bundan** Ne ile? بِالْإِجْمَاعِ **icma ile** Ne? عَدَمُ تَفْضِيلِ عَامَّةِ الْبَشَرِ **insanların genelinin üstün olmadığı** Ne üzerine? عَلَى رُسُلِ الْمَلَائِكَةِ **meleklerin peygamberleri üzerine** فَبَقِيَ **böylece kaldı** Ne olarak? مَعْمُولاً بِهِ **amel edilir olarak** Ne hususta? فِيمَا عَدَا ذَلِكَ **bunun dışındakilerde.** وَلَا خَفَاءَ **Hiç şüphe yok** Ne hususta? فِي أَنَّ هَذِهِ الْمَسْأَلَةَ **muhakkak bu mesele** Nedir? ظَنِّيَّةٌ **zannidir** öyle zanni ki يُكْتَفَى فِيهَا **bu meselede yetinilir** Ne ile? بِالْأَدِلَّةِ الظَّنِّيَّةِ **zanni delillerle.**

الرَّابِعُ **Dördüncüsü** Nedir? أَنَّ الْإِنْسَانَ **muhakkak insan** Nedir? يُحَصِّلُ **elde eder** Neyi? الْفَضَائِلَ **üstünlükleri** Daha? وَالْكَمَالَاتِ الْعِلْمِيَّةَ وَالْعَمَلِيَّةَ **ilmi ve ameli kemalleri** Ne olduğu halde? مَعَ وُجُودِ الْعَوَائِقِ وَالْمَوَانِعِ **manilerle beraber** Maniler neler? مِنَ الشَّهْوَةِ **şehvet** وَالْغَضَبِ **gazap** وَسُنُوحِ الْحَاجَاتِ الضَّرُورِيَّةِ **zaruri hacetlerin olması** öyle ihtiyaçlar ki الشَّاغِلَةِ **meşgul ediyor** Neden? عَنْ اِكْتِسَابِ الْكَمَالَاتِ **kemalati elde etmekten.** وَلاَ شَكَّ **Hiç şüphe yok** Ne hususta? أَنَّ الْعِبَادَةَ **muhakkak ibadet** Daha? وَكَسْبَ الْكَمَالَاتِ **ve kemalatı kazanmak** Ne olduğu halde? مَعَ الشَّوَاغِلِ وَالصَّوَارِفِ **meşguliyetler ve manilerle beraber** Nedir? أَشَقُّ **daha zordur** Daha? وَأَدْخَلُ **ve daha fazla etkilidir** Ne hususta? فِي الْإِخْلَاصِ **ihlasta** فَيَكُونُ أَفْضَلَ **böylece daha üstündür.**

Metnü'l-Akâid

İnsan ve Melekler Arasında Üstünlük Mertebesi

İnsanoğlundan seçilmiş olan peygamberler, meleklerin resullerinden üstündür. Meleklerin resulleri de diğer insanlardan üstündürler. Peygamber olmayan Müslümanlar, resul olmayan meleklerden üstündür.

Şerhu'l-Akâid

İnsanoğlundan seçilmiş olan peygamberler, meleklerin resullerinden üstündür. Meleklerin resulleri de diğer insanlardan üstündürler. Peygamber olmayan Müslümanlar, resul olmayan meleklerden üstündür.

Meleklerin resullerinin peygamber olmayan insanlardan üstün olduğu hususu icma ile sabittir. Hatta zarurî[1] bir hükümdür. İnsanoğlundan seçilmiş olan peygamberlerin meleklerin resullerinden üstün olduğu veya peygamber olmayan Müslümanların, resul olmayan meleklerden üstün olduğu hususu ise şu birkaç delile dayanmaktadır:

1- Allah Teâlâ, meleklere, büyüklüğünü kabul etmek ve saygı göstermeleri için Hz. Âdem ('aleyhi's-selâm)'a secde etmelerini emretmiştir. Delil olarak şu ayet-i kerimeler kafidir: "İblis dedi ki: Şu benden üstün kıldığına da bir bak!"[2] "İblis: Ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi."[3] [4] malumdur ki hikmetin gereği, mertebece düşük olanın mertebece üstün olana secde etmesini emretmektir aksini değil.

2- Arap lügatini bilen herkes "Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti"[5] ayet-i kerimesinden maksadın Hz. Âdem'in ('aleyhi's-selâm) meleklerden üstünlüğünü ifade etmek olduğunu ve Hz. Âdem'in ('aleyhi's-selâm) bilgisinin onlardan fazla olduğunu ve ta'zîm ve saygıya layık bulunduğunu beyan etmek olduğunu anlar.

3- "Gerçekten Allah, Âdem'i, Nuh'u ve İbrahim ailesiyle İm- ran ailesini âlemler üzerine seçti."[6] Ayet-i kerimesi de bu konuya delildir. Melekler de söz konusu âlemdendir. Fakat burada peygamber olmayan insanların, resul olan meleklerden üstün olmadığı meselesi çıkartılmıştır. Bunun dışında ayetin hükmü

---

1 Delile ihtiyaç duymadan anlaşılabilen ve kesin olan bir hükümdür.

2 isrâ, 62

3 Sâd, 76

4 İblis secde emrine karşı çıkarken kendisinin üstün olduğunu ileri sürüyorsa şu halde sözkonusu secde Hz. Âdem'in kendisine secde edenlerden üstün olduğunu gösterir.

5 Bakara, 31

6 Âl-i imrân, 33

bakidir. Şurası gizli değildir: bu mesele zannî bir meseledir. Zannî meselelerde zannî delille yetinmek caizdir.

4- İnsan; şehvet, gazap ve kemâlâtı elde etmesine engel olan zarurî ihtiyaçlar gibi manilere rağmen ilmi ve ameli konularda fazilet ve kemâlâtı tahsil etmektedir. Hiç şüphe yok ki; manilere ve meşguliyetlere rağmen Allah'a kulluk edebilmek, kemâlât kazanabilmek daha zor ve ihlâs açısından daha mükemmeldir. Bu yüzden peygamber olmayan insanlar, resul olmayan meleklerden daha üstündür (melekler, bu şekilde zor bir imtihana tabi değildir).

Metin

وَذَهَبَتْ الْمُعْتَزِلَةُ وَالْفَلَاسِفَةُ وَبَعْضُ الْأَشَاعِرَةُ إِلَى تَفْضِيلِ الْمَلَائِكَةِ، وَتَمَسَّكُوا بِوُجُوهٍ:

أَلْأَوَّلُ: أَنَّ الْمَلَائِكَةَ أَرْوَاحٌ مُجَرَّدَةٌ كَامِلَةٌ بِالْفِعْلِ، مُبَرَّاتٌ عَنْ مَبَادِئِ الشُّرُورِ وَالْآفَاتِ كَالشَّهْوَةِ وَالْغَضَبِ، وَعَنْ ظُلُمَاتِ الْهَيُولَى وَالصُّورَةِ، قَوِيَّةٌ عَلَى الْأَفْعَالِ الْعَجِيبَةِ، عَالِمَةٌ بِالْكَوَائِنِ مَاضِيهَا وَآتِيهَا مِنْ غَيْرِ غَلَطٍ. وَالْجَوَابُ: أَنَّ مَبْنَى ذَلِكَ عَلَى أُصُولِ الْفَلَاسِفَةِ دُونَ الْإِسْلَامِيَّةِ.

الثَّانِي: أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ مَعَ كَوْنِهِ أَفْضَلَ الْبَشَرِ يَتَعَلَّمُونَ وَيَسْتَفِيدُونَ مِنْهُمْ، بِدَلِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ﴾ [النجم/٥] وقوله تعالى: ﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴾ [الشعراء/١٩٣] وَلَا شَكَّ أَنَّ الْمُعَلِّمَ أَفْضَلُ مِنَ الْمُتَعَلِّمِ. وَالْجَوَابُ: أَنَّ التَّعَلُّمَ مِنَ اللهِ تَعَالَى وَالْمَلَائِكَةِ إِنَّمَا هُمْ مُبَلِّغُونَ.

الثَّالِثُ: أَنَّهُ قَدْ اِضْطَرَدَ فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ تَقْدِيمُ ذِكْرِهِمْ عَلَى ذِكْرِ الْأَنْبِيَاءِ وَمَا ذَلِكَ إِلَّا لِتَقَدُّمِهِمْ فِي الشَّرَفِ وَالرُّتْبَةِ. وَالْجَوَابُ: أَنَّ ذَلِكَ لِتَقَدُّمِهِمْ فِي الْوُجُودِ، أَوْ لِأَنَّ وُجُودَهُمْ أَخْفَى، فَالْإِيمَانُ بِهِمْ أَقْوَى وَبِالتَّقْدِيمِ أَوْلَى.

الرَّابِعُ: قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ﴾ [النساء /١٧٢] فَإِنَّ أَهْلَ الِّلسَانِ يَفْهَمُونَ مِنْ ذَلِكَ أَفْضَلِيَّةَ الْمَلَائِكَةِ مِنْ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ، إِذِ الْقِيَاسُ فِي مِثْلِهِ ألتَّرَقِّي مِنَ الْأَدْنَى إِلَى الْأَعْلَى، يُقَالُ: لَا

يَسْتَنْكِفُ مِنْ هَذَا الْأَمْرِ الْوَزِيرُ وَلاَ السُّلْطَانُ، وَلَا يُقَالَ: السُّلْطَانُ وَلَا الْوَزِيرُ، ثُمَّ لَا قَائِلَ بِالْفَضْلِ بَيْنَ عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ وَغَيْرِهِ من الْأَنْبِيَاء. وَالْجَوَابُ: أَنَّ النَّصَارَى اِسْتَعْظَمُوا الْمَسِيحَ بِحَيْثُ يَرْتَفِعُ مِنْ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا مِنْ عِبَادِ اللهِ، بَلْ يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ اِبْنًا لَهُ سُبْحَانَهُ؛ لِأَنَّهُ مُجَرَّدٌ لَا أَبَ لَهُ، وَكَانَ يُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَيُحْيِي الْمَوْتَى بِخِلَافِ سَائِرِ عِبَادِ اللهِ مِنْ بَنِي آدَمَ، فَرُدَّ عَلَيْهِم بِأَنَّهُ لَا يَسْتَنْكِفُ مِنْ ذَلِكَ الْمَسِيحُ وَلَا مَنْ هُوَ أَعْلَى مِنْهُ فِي هَذَا الْمَعْنَى، وَهُمُ الْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ لَا أَبَ لَهُمْ وَلَا أُمَّ، وَيَقْدُرُونَ بِإِذْنِ اللهِ تَعَالَى عَلَى أَفْعَالٍ أَقْوَى وَأَعْجَبَ مِنْ إِبْرَاءِ الْأَكْمَهِ وَالْأَبْرَصِ وَإِحْيَاءِ الْمَوْتَى، فَالتَّرَقِّي وَالْعُلُوُّ إِنَّمَا هُوَ فِي أَمْرِ التَّجَرُّدِ وَإِظْهَارِ الْآثَارِ الْقَوِيَّةِ لَا فِي مُطْلَقِ الشَّرَفِ وَالْكَمَالِ، فَلاَ دَلَالَةَ عَلَى أَفْضَلِيَّةِ الْمَلَائِكَةِ.

وَاللهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ، وإِلَيْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ

Kelime Anlamı

وَذَهَبَتْ Gitti Kim? **الْمُعْتَزِلَةُ وَالْفَلَاسِفَةُ Mutezile ve felsefeciler** Daha? **وَبَعْضُ الْأَشَاعِرَةُ ve bazı Eş'ariler** Neye? **إِلَى تَفْضِيلِ الْمَلَائِكَةِ meleklerin üstünlüğüne** Daha? **وَتَمَسَّكُوا tutundular** Neye? **بِوُجُوهٍ bazı delillere**

أَلْأَوَّلُ Birincisi Nedir? **أَنَّ الْمَلَائِكَةَ muhakkak ki melekler** Nedir? **أَرْوَاحٌ مُجَرَّدَةٌ bedensiz ruhlardır كَامِلَةٌ kamildirler بِالْفِعْلِ fiilleriyle مُبَرَّاتٌ beridirler** Neden? **عَنْ مَبَادِئِ الشُّرُورِ şer girişimlerinden** Daha? **وَالْآفَاتِ ve afetlerden** Ne gibi? **كَالشَّهْوَةِ وَالْغَضَبِ şehvet ve gazap gibi** Daha? **وَعَنْ ظُلُمَاتِ الْهَيُولَى وَالصُّورَةِ heyula ve suretin zulümlerinden قَوِيَّةٌ güçlüdürler** Ne için? **عَلَى الْأَفْعَالِ الْعَجِيبَةِ acayip işlere عَالِمَةٌ bilirler** Neyi? **بِالْكَوَائِنِ olayları مَاضِيهَا وَآتِيهَا geçmişi de geleceği de** Nasıl? **مِنْ غَيْرِ غَلَطٍ yanılmaksızın. وَالْجَوَابُ Cevap** Ne-

dir? أَنَّ مَبْنَى ذَلِكَ **bunu bina edilişi** Nedir? عَلَى أُصُولِ الْفَلَاسِفَةِ **felsefecilerin kaideleri üzeredir** Daha? دُونَ الْإِسْلَامِيَّةِ **İslama göre değildir.**

الثَّانِي **İkincisi** Nedir? أَنَّ الْأَنْبِيَاءَ **muhakkak peygamberler** Ne olduğu halde? مَعَ كَوْنِهِ أَفْضَلَ الْبَشَرِ **insanların en üstünü olmalarıyla beraber** يَتَعَلَّمُونَ **öğrenirler** Daha? وَيَسْتَفِيدُونَ **ve istifade ederler** Kimden? مِنْهُمْ **meleklerden** Bu ne ile sabit? بِدَلِيلِ قَوْلِهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayeti delildir:** عَلَّمَهُ **Kur'an-ı Kerim'i ona öğretti** Kim? شَدِيدُ الْقُوَى **çok kuvvetli olan Cebrail.** Daha? وقوله تعالى **ve Allah Teâlâ'nın şu ayeti** نَزَلَ بِهِ **Onu indirdi** Kim? الرُّوحُ الْأَمِينُ **Ruhu'l-Emin.** وَلَا شَكَّ **Hiç şüphe yok** Ne hususta? أَنَّ الْمُعَلِّمَ **muhakkak öğreten** Nedir? أَفْضَلُ **daha üstündür** Kimden? مِنَ الْمُتَعَلِّمِ **öğrenenden.** وَالْجَوَابُ **Cevap** Nedir? أَنَّ التَّعَلُّمَ **muhakkak öğrenmek** Nedir? مِنَ اللهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'dandır.** وَالْمَلَائِكَةِ **Melekler ise** Nedir? إِنَّمَا هُمْ **muhakkak onlar** Nedir? مُبَلِّغُونَ **tebliğ edendirler.**

الثَّالِثُ **Üçüncüsü** Nedir? أَنَّهُ **muhakkak şan** قَدْ اِضْطَرَدَ **farklı olmuştur** Nerede? فِي الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ **kitap ve sünnette** Ne? تَقْدِيمُ ذِكْرِهِمْ **öncelikli zikredilmeleri** Kim üzerine? عَلَى ذِكْرِ الْأَنْبِيَاءِ **peygamberlerin zikri önüne** وَمَا ذَلِكَ **Bu olmadı** إِلَّا لِتَقَدُّمِهِمْ **ancak onlar olduğu içindir** Ne hususta? فِي الشَّرَفِ وَالرُّتْبَةِ **şeref ve rütbede.** وَالْجَوَابُ **Cevap** Nedir? أَنَّ ذَلِكَ **bunun sebebi** Nedir? لِتَقَدُّمِهِمْ **önce olduklarındandır** Ne hususta? فِي الْوُجُودِ **var olmakta** Daha? أَوْ **veya** Ne için? لِأَنَّ وُجُودَهُمْ **onların varlığı** Nedir? أَخْفَى **gizlidir** فَالْإِيمَانُ بِهِمْ **bu yüzden onlara iman** Nedir? أَقْوَى **daha kuvvetlidir** وَبِالتَّقْدِيمِ **ve öne alınmaya** Nedir? أَوْلَى **daha layıktır.**

الرَّابعُ **Dördüncüsü** Nedir? قَوْلُهُ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın şu ayetidir:** لَنْ يَسْتَنْكِفَ **Kesinlikle çekinmez** Kim? الْمَسِيحُ **Mesih** Neden? أَنْ يَكُون **olmaktan** Ne olmaktan? عَبْدًا لِلَّهِ **Allah Teâlâ'nın kulu** Daha? وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ **mukareb meleklerde çekinmez.** فَإِنَّ أَهْلَ اللِّسَانِ **muhakkak ki lisan ehli** Nedir? يَفْهَمُونَ **anlarlar** Neden? مِنْ ذَلِكَ **bundan** Ne anlarlar? أَفْضَلِيَّةَ الْمَلَائِكَةِ **meleklerin üstün olduğunu** Kimden? مِنْ عِيسَى **İsa'dan** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** Ne için? إِذِ الْقِيَاسُ **zira kıyas** Neyde? فِي مِثْلِهِ **bu gibilerde** Nedir? التَّرَقِّي **yükselmektir** Neyden? مِنَ الْأَدْنَى **aşağıdakinden** Nereye? إِلَى الْأَعْلَى **yukarıdakine.** يُقَالَ **Şöyle denir:** لَا يَسْتَنْكِفُ **Çekinmez** Neden? مِنْ هَذَا الْأَمْرِ **bu işten** Kim? الْوَزِيرُ وَلَا السُّلْطَانُ **vezir ve sultan** Daha? وَلَا يُقَالَ **deneilmez** Ne? السُّلْطَانُ وَلَا الْوَزِيرُ **sultan ve vezir.** ثُمَّ **Sonra** لَا قَائِلَ **Hiç kimse hükmetmemiştir** Ne ile? بِالْفَضْلِ **üstünlükle** Ne hakkında? بَيْنَ عِيسَى **İsa ile** عَلَيْهِ السَّلَامُ **selam üzerine olsun** وَغَيْرِهِ **başkası arasında** Ne olduğu halde? من الْأَنْبِيَاء **peygamberlerden.** وَالْجَوَابُ **Cevap** Nedir? أَنَّ النَّصَارَى **Muhakkak Hristiyanlar** Nedir? اِسْتَعْظَمُوا **tazim gösterdiler** Kim için? الْمَسِيحَ **Mesih için** Nasıl? بِحَيْثُ **şöyleki** يَرْتَفِعُ **yüksektir** Neden? مِنْ أَنْ يَكُونَ **olmaktan** Ne olmaktan? عَبْدًا **kul** öyle kul ki مِنْ عِبَادِ اللَّهِ **Allah Teâlâ'nın kullarından** بَلْ **bilakis** يَنْبَغِي **gerekir** Ne? أَنْ يَكُونَ **olması** Ne olması? إِبْنًا لَهُ **Allah'ın oğlu** سُبْحَانَهُ **Allah Teâlâ nıksanlardan münezzehtir** Ne için? لِأَنَّهُ **zira İsa** Nedir? مُجَرَّدٌ **cima eseri değildir** Daha? لَا أَبَ لَهُ **babası yoktur** Daha? وَكَانَ يُبْرِئُ **iyileştiriyordu** Kimi? الْأَكْمَهَ **körleri** وَالْأَبْرَصَ **abraşları** وَيُحْيِي **ve diriltiyordu** Kimi? الْمَوْتَى **ölüleri** Ne olduğu halde? بِخِلَافِ سَائِرِ عِبَادِ اللَّهِ **Allah Teâlâ'nın diğer kulları böyle değil** Ne oldukları halde? مِنْ بَنِي آدَمَ **Ademoğularından** فَرُدَّ عَلَيْهِم **onlara itiraz edilir** Ne ile? بِأَنَّهُ **muhakkak ki**

şan لَا يَسْتَنْكِفُ **çekinmezdi** Neden? مِنْ ذَلِكَ **kul olmaktan** Kim? الْمَسِيحُ **Mesih** Daha? وَلَا مَنْ **ve öyle kimse ki** هُوَ **o** Nedir? أَعْلَى مِنْهُ **ondan daha üstündür** Ne hususta? فِي هَذَا الْمَعْنَى **bu manada** وَهُمُ **Onlar** Nedir? الْمَلَائِكَةُ **meleklerdir** الَّذِينَ **öyle melekler ki** لَا أَبَ لَهُمْ **onların babası yoktur** Daha? وَلَا أُمَّ **anneleri de yoktur.** وَيَقْدُرُونَ **kudretlidirler** Ne sebebiyle? بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى **Allah Teâlâ'nın izniyle** Ne üzerine? عَلَى أَفْعَالٍ أَقْوَى **kuvvetli işlere** Daha? وَأَعْجَبَ **daha acayip işlere** Neden daha acayip? مِنْ إِبْرَاءِ الْأَكْمَهِ وَالْأَبْرَصِ **körleri ve abraşları iyileştirmekten** Daha? وَإِحْيَاءِ الْمَوْتَى **ve ölüleri diriltmek.** فَالتَّرَقِّي وَالْعُلُوُّ **Yükseklik ve üstünlük** Nedir? إِنَّمَا هُوَ **muhakkak ki o** Nedir? فِي أَمْرِ التَّجَرُّدِ **anne babası olmama hususunda** Daha? وَإِظْهَارِ الْآثَارِ الْقَوِيَّةِ **ve güçlü eserleri izhar etmektedir** Daha? لَا فِي مُطْلَقِ الشَّرَفِ وَالْكَمَالِ **mutlak şeref ve kemalde değil.** فَلَا دَلَالَةَ **Böylece delalet olmaz** Ne üzerine? عَلَى أَفْضَلِيَّةِ الْمَلَائِكَةِ **meleklerin üstünlüğüne.** وَاللَّهُ **Allah Teâlâ** Nedir? أَعْلَمُ **daha iyi bilir** Neyi? بِالصَّوَابِ **doğruyu** Daha? وَإِلَيْهِ **ve sadece onadır** Ne? الْمَرْجِعُ وَالْمَآبُ **dönüş ve varış.**

Şerhu'l-Akâid

Mutezile, Filozoflar ve Eş'ariyye mezhebine mensup bazı kelamcılar; meleklerin üstün olduğunı iddia etmiş ve bu konuda birkaç delile tutunmuşlardır:

1- Melekler mücerret ruhlardır ve bilfiil kemale ermişlerdir.[1] Şehvet ve öfke gibi şerre ve kötü işlere sürükleyecek nefisleri yoktur. Heyûlâ ve suretin karanlığından da uzaktırlar. Bir takım insan üstü fiilleri yapmaya güç yetirebilecekleri şekilde kudret sahibidirler. Geçmiş ve geleceğe ait birtakım bilgileri hatasız olarak bilmektedirler. (Ancak kendilerine bildirilenleri bilirler yoksa tüm gaybı bilemezler).

1 Oysa insan kâmil değildir, kamil olma potansiyeli vardır. Yani insanlardaki kemal bilkuvvedir, zaman içinde riyazet ve tefekkürle, ibadetle bilfiil kemale erişirler.

Cevap: Bu delillerin dayandığı esaslar filozofların görüşleridir, İslam'ın esasları değildir.

2- Peygamberler, mahlıkatın en üstün kimseleri oldukları halde yine de meleklerden öğrenmekte onlardan istifade etmektedirler. "Ona, kuvvetleri çok güçlü olan (Cebrâîl) öğretti."[1], "Onu Ruhu'l-Emin (Cebrail) indirdi"[2] ayet-i kerimeleri de bu dediğimize delildir. Kuşkusuz ilim öğreten, ilim öğrenenden daha üstündür.

Cevap: Peygamberler, ilmi Allah Teâlâ'dan öğrenmektedirler, Melek ise sadece aracıdırlar (ilmi ulaştıran elçilerdir).

3- Kur'an-ı Kerim'de meleklerle peygamberlerin birlikte zikredildiği yerlerde daima melekler önce zikredilmektedir. Bu ancak meleklerin peygamberlerden rütbe ve değer açısından üstün olmasından dolayı olabilir.

Cevap: Meleklerin önce zikredilmeleri varlık alemine daha önce getirilmiş olmalarını gösterir. Veya meleklerin varlığının peygamberlerin varlığından daha gizli olduğunu gösterir. Bu bakımdan onlara iman daha kuvvetli ve takdime daha layıktır.

4- " Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler"[3] Arap lisanını bilen herkes, bu ayet-i kerimeden meleklerin Hz. İsa ('aleyhi's-selâm)'dan üstün olduğunu anlar. Zira bu emsal ifadelerde kural, mertebece düşük olandan başlatıp üstün olana doğru zikretmektir. Nitekim "Bu işten ne vezir ne de sultan kaçınmaz" denir. "Bu işten ne sultan ne de vezir kaçınmaz" denmez. Sonra Hz. İsa ('aleyhi's-selâm) ile diğer peygamberler arasında üstünlük derecesi olduğunu söyleyen yoktur. (Buna göre diğer peygamberler için de aynı hüküm geçerli olmalıdır)

Cevap: Hıristiyanlar Hz. İsa'yı gereğinden fazla büyütürler. Hatta babasız yaratılmış mücerret bir varlık olmasını gerekçe göstererek Allah'ın oğlu olduğu inancına saplandılar ve Allah'ın kulu olabileceğini kabullenemediler. Haşa! Tüm bunlardan Allah Teâlâ'yı tenzih ederiz. Hz. İsa ('aleyhi's-selâm) körleri, alaca hastalarını iyileştiriyor, ölüleri diriltiyordu. Allah Teâlâ'nın kulu olan diğer insanlar bunları yapamıyordu. Babasız olan Hz. İsa'nın, Allah Teâlâ'ya ibadet etmekten kaçınmayacağını söylemiş ve bu konuda ondan daha ileri olan annesi ve ba-

1 en-Necm, 5
2 Şuarâ, 193
3 Nisa, 172

bası olmayan meleklerin de Allah Teâlâ'ya ibadet etmekten imtina etmeyeceğini bildirerek Hıristiyanların bu anlayışını reddetmiştir.

Ayrıca melekler, Allah'ın izniyle körleri ve alacaları iyileştirmek, ölüleri diriltmek gibi olağanüstü hallerden çok daha zor olanı yapmaya muktedir kılınmışlardır.

Bunlardan anlaşılmış olmalıdır ki; ayet-i kerimedeki mertebece düşük olandan başlayıp üstün olana doğru anlatım mücerretlikle ve yapılması zor (harikulade) işlerin zuhuruyla alakalıdır. Allah katındaki üstünlük ve şerefle alakalı değildir. Bu anlamıyla ayet-i kerimede meleklerin peygamberlerden üstün olduğundan bahsedilmemiştir.

Allah Teâlâ doğruyu en iyi bilendir ve nihayet varış O'nadır.

Kitabı tamamlama nimetine karşılık Allah Teâlâ'ya hamdolsun. Onun Resulü'ne selamların en üstünü olsun. Allah Teâlâ, Peygamber Efendimiz (sallallâhu 'aleyhi ve sellem)'e ve onun bütün ailesine salât etsin

İÇİNDEKİLER

Mukaddime / 5

Ömer en-Nesefî / 10

Şerhu'l-Akâid Müellifi Sa'düddin et-Taftâzânî / 13

Şerhu'l-Akâid / 17

Önsöz / 21

مُقَدِّمَةٌ	24	**29**	Mukaddime
حَقَائِقُ الْأَشْيَاءِ ثَابِتَةٌ	39	40	Eşyanın Hakikati
أَسْبَابُ الْعِلْمِ	51	56	İlim Elde Etme Yolları
الْحَوَاسُّ السَلِمَةُ	58	62	Duyular
الْخَبَرُ الصَّادِقُ	66	74	Peygamberlerin Verdikleri Haberler
الحُكْمُ الثَّابِتُ بِالْخَبَرِ الصَّادِقِ	76	80	Peygamberlerin Verdiği Haberlerin Hükmü
اَقْسَامُ الْعِلْمِ الثَّابِتِ بِالْعَقْلِ وَ أَحْكَامُهَا	83	91	Akılla Sabit Olan Bilgilerin Kısımları ve Hükmü
الْإِلْهَام	93	95	İlham
حُدُوثُ الْعَالَمِ	96	99	Âlemin Hudûsü
الْمُحْدِثُ لِلْعَالَمِ هُوَ اللهُ تَعَالَى	123	127	Âlemin Yaratıcısı
وَحْدَانِيَّتُهُ تَعَالَى	130	135	Allah'ın Birliği
اللهُ تَعَالَى قَدِيمٌ	138	141	Allah Teâlâ Kadim ve Ezelidir
صِفَاتُ اللهِ تَعَالَى	143	147	Allah Teâlâ'nın Sıfatları
لا يُعْلَمُ ذَاتُهُ تَعَالَى	152	156	Allah Teâlâ'nın Zatı-Mahiyeti Bilinemez
لَا يُشْبِهُهُ شَيْءٌ	165	169	Allah Teâlâ Hiçbir Şeye Benzemez
صِفَاتُهُ الثُّبُوتِيَّة	171	174	Subûti Sıfatlar

209 الكَلَامُ	214 Kelam Sıfatı
217 الْقُرْآنُ غَيْرُ مَخْلُوقٍ	230 Kur'ân-ı Kerim Yaratılmış Değildir
235 التَّكْوِينُ صِفَةٌ قَدِيمَةٌ مِنْ صِفَاتِ اللهِ تَعَالَى	245 Tekvin Sıfatı
249 التَّكْوِينُ غَيْرُ الْمُكَوَّنِ	255 Tekvin-Mükevven Farkı
258 اَلْإِرَادَةُ	260 İrade Sıfatı
261 وَرُؤْيَةُ اللهِ تَعَالَى	269 Allah Teâlâ'yı Görmek
274 كَيْفِيَّةُ رُؤْيَةِ اللهِ تَعَالَى	281 Ru'yetullah'ın Keyfiyeti
284 اَللهُ تَعَالَى خَالِقٌ وَالْعَبْدُ كَاسِبٌ	291 Halku'l-Ef'âl
295 القَضاءُ والقَدَرُ	300 Kaza ve Kader
303 لِلْعِبَادِ أَفْعَالٌ اخْتِيَارِيَّةٌ	310 Kulların Fiilleri ve Allah Teâlâ'nın İradesi
314 مَسْئَلَةُ الْحُسْنِ وَالْقُبْحِ	316 Hüsün-Kubuh Meselesi
316 مَسْئَلَةُ الْاِسْتِطَاعَةِ مَعَ الْفِعْلِ	322 İstitâat
341 اَلْأَجَلُ بِتَعْيِينِ اللهِ تَعَالَى	345 Ecel
342 المَوْتُ ضِدُّ الحَيَاةِ	346 Ölüm, Hayatın Zıddı Olan Vucudî Bir Mefhumdur
346 اَلْحَلَالُ رِزْقٌ وَالْحَرَامُ رِزْقٌ	349 Haram Rızıktır
350 اَلْهِدَايَةُ وَالضَّلَالَةُ	352 Hidayet ve Dalâlet
354 لَا يَجِبُ عَلَى اللهِ تَعَالَى شَيْءٌ	357 Allah Teâlâ'ya Hiçbir Şey Vacip Değildir
358 عَذَابُ الْقَبْرِ وَتَنْعِيمُ أَهْلِ الطَّاعَةِ فِيهِ وَسُؤَالُ مُنْكَرٍ وَنَكِيرٍ	364 Kabir Azabı
369 حَشْرُ الْأَجْسَادِ وَإِعَادَةُ الرُّوحِ إِلَيْهَا	372 Öldükten Sonra Dirilmek ve Ruhun Cesede İade Edilmesi
373 وَزْنُ الْأَعْمَالِ فِي الْمِيزَانِ	374 Amellerin Mizanda Tartılması
375 كُتُبُ الْأَعْمَالِ	376 Amel Defterleri
377 اَلسُّؤَالُ عَنِ الْأَعْمَالِ	378 Sorgu/Sual
379 حَوْضُ الْكَوْثَرِ	379 Havz-ı Kevser

380 اَلصِّرَاطُ	381 Sırat
381 اَلْجَنَّةُ وَالْجَهَنَّمُ	386 Cennet ve Cehennem
388 حُكْمُ مُرْتَكِبِ الْكَبِيرَةِ	394 Büyük Günah İşleyen Kişinin Durumu
402 وَاللهُ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ	403 Şirk Dışındaki Günahların Affı
412 شَفَاعَةُ الرُّسُلِ وَالْأَخْيَارِ	415 Şefaat
417 اَلْمُؤْمِنُ لَا يُخَلَّدُ فِي النَّارِ وَالْكَافِرُ لَا يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ	433 İman
424 اَلْإِيمَانُ تَصْدِيقٌ بِالْقَلْبِ وَإِقْرَارٌ بِاللِّسَانِ	448 İman Artmaz ve Eksilmez
452 اَلْإِيمَانُ وَالْإِسْلَامُ	456 İman ve İslam
458 اَلْاِسْتِثْنَاءُ فِي الْإِيمَانِ	462 İnşallah Müslümanım Demek
463 السَّعِيدُ وَالشَّقِيُّ	465 Saadet ve Şekavet
466 فِي إِرْسَالِ الرُّسُلِ حِكَمٌ	472 Peygamberler
475 إِثْبَاتُ النُّبُوَّةِ	481 Peygamberlik Haktır
487 اَلْأُمُورُ الَّتِي يَجِبُ أَنْ يَتَّصِفَ بِهَا الْأَنْبِيَاءُ	492 Peygamberlerin Sıfatları
493 صِفَاتُ الْمَلَائِكَةُ فِي الْقُرْآنِ	496 Melekler
498 اَلْكُتُبُ الْمُنَزَّلَةُ	499 Kitaplar
499 مِعْرَاجُ النَّبِيِّ إِلَى السَّمَاءِ	503 Miraç
504 كَرَامَاتُ الْأَوْلِيَاءِ	511 Keramet
514 أَفْضَلُ الْمَخْلُوقَاتِ بَعْدَ الرُّسُلِ أَبُو بَكْرٍ وَأَفْضَلُ الْأُمَّةِ بَعْدَهُ عُمَرُ ثُمَّ عُثْمَانُ ثُمَّ عَلِيٌّ وَهَؤُلَاءِ خُلَفَاءُ رَسُولِ اللهِ حَقًّا	518 Peygamber Efendimiz'den Sonra En Üstün Sahabiler
519 الخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ	523 Râşit Halifeler
525 الأُمَرَاءُ	526 Meliklik ve Emirlik
527 نَصْبُ الْإِمَامِ وَاجِبٌ لِإِقَامَةِ الدِّينِ وَأُمُورِ الدَّوْلَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ	528 Halife Tayin Etmek Vaciptir
529 الإِمَامَةُ	532 İmamet
533 شُرُوطُ الْإِمَامَةِ الْكُبْرَى	536 İmametin Şartları

537	الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ	539	İmamlar Kureyştendir
540	لَا يُشْتَرَطُ فِي الْإِمَامِ أَنْ يَكُونَ مَعْصُومًا	542	Halifenin Masum Olması Şart Değildir
543	لَا يُشْتَرَطُ فِي الْإِمَامِ أَنْ يَكُونَ أَفْضَلَ أَهْلِ زَمَانِهِ	545	Halifenin En Üstün İnsan Olması Şart Değildir
546	يُشْتَرَطُ فِي الْإِمَامِ أَنْ يَكُونَ مِنْ أَهْلِ الْوَلَايَةِ الْمُطْلَقَةِ الْكَامِلَةِ	547	Halifenin Mutlak Velayet Sahibi Olması Şarttır
548	لَا يَنْعَزِلُ الْإِمَامُ بِالْفِسْقِ	550	Halifenin Azledilmesi
552	جَوَازُ الصَّلَاةِ خَلْفَ فَاجِرٍ	555	Fasık İmamın Arkasında Namaz Kılmak
556	وُجُوبُ ذِكْرِ الصَّحَابِيِّ بِالْخَيْرِ	560	Sahabe
562	اَلْعَشَرَةُ الْمُبَشَّرَةُ بِالْجَنَّةِ	564	Aşere-i Mübeşşere
564	اَلْمَسْحُ عَلَى الْخُفَّيْنِ مِنْ شَعَائِرِ أَهْلِ السُّنَّةِ	567	Mestler Üzerine Mesh
568	نَبِيذُ التَّمْرِ مَا لَمْ يَشْتَدَّ مُسْكِرًا حَلَالٌ	569	Hurma Şırası
569	اَلْأَنْبِيَاءُ لَا يُوصَلُ إِلَى دَرَجَتِهِمْ	570	Velilerin Mertebeleri
571	لَا يَسْقُطُ التَّكْلِيفُ حَتَّى الْمَوْتِ	573	Ölünceye Kadar Herkes Mükelleftir
574	الْعُدُولُ عَنْ ظَوَاهِرِ النُّصُوصِ إِلَى مَعَانٍ يَدَّعِيهَا أَهْلُ الْبَاطِنِ إِلْحَادٌ	576	Naslarda Bâtînîlik
577	مَا يُوجِبُ الْكُفْرَ	582	Küfrü Gerektiren Şeyler
584	مَا يَلِيقُ بِحَالِ الْمُؤْمِنِ أَنْ يَكُونَ بَيْنَ الْخَوْفِ وَالرَّجَاءِ	586	Rahmetten Ümit Kesmek-Azaptan Emin Olmak
588	تَصْدِيقُ الْكَاهِنِ فِي الْمُغَيَّبَاتِ كُفْرٌ	590	Kâhinleri Tasdik Etmek
590	أَلْمَعْدُومُ لَيْسَ بِشَيْءٍ	592	Madum Şey Değildir
592	دُعَاءُ الْأَحْيَاءِ وَصَدَقَاتُهُمْ نَافِعَةٌ لِلْأَمْوَاتِ	597	Ölülere Dua Okumak ve Onlar Adına Sadaka Vermek Fayda Verir
599	عَلَامَاتُ الْقِيَامَةِ	601	Kıyamet Alâmetleri
602	قَوْلُ الْمُجْتَهِدِ يَحْتَمِلُ الصَّوَابَ وَالْخَطَأَ	607	Müçtehidin İçtihadı Doğru da Yanlış da Olabilir
609	أَلْمُفَاضَلَةُ بَيْنَ الْبَشَرِ وَالْمَلَائِكَةِ	613	İnsan ve Melekler Arasında Üstünlük Mertebesi